[illegible]

C. PLINII SECUNDI NATURALIS HISTORIÆ

TOMUS TERTIUS.

PARISIIS,

Apud FRANCISCUM MUGUET, Regis & Illustrissimi Archiepiscopi Parisiensis Typographum.

M. DC. LXXXV.

CUM PRIVILEGIO REGIS.

C. PLINII SECUNDI
NATURALIS HISTORIÆ
LIBER XII.

I. ANIMALIUM omnium, quæ noſci potuere, naturæ generatim membratimque ita ſe habent. Reſtant neque ipſa anima carentia (quandoquidem nihil ſine ea vivit) terra edita, [1] ut inde eruta dicantur, ac nullum ſileatur rerum naturæ opus. Diu fuere occulta ejus beneficia, ſummumque munus homini datum, arbores, ſilvæque intelligebantur. Hinc primum alimenta, harum fronde [2] mollior ſpecus, [3] libro veſtis. [4] Etiamnum gentes ſic degunt. Quo magis ac magis admirari ſubit, [5] ab iis principiis cædi

NOTÆ.

Sect. I. 1. *Vt inde eruta.*] Ut deinde metalla dicantur, quæ ſunt e terra eruta.

2. *Mollior ſpecus.*] Tum ſcilicet, uti Naſo cecinit, lib. 1. Metam.

Cum primum ſubiere domos, domus antra fuerunt,
Et denſi frutices, & junctæ cortice virgæ.

3. *Libro veſtis.*] Et arborum libro, inquit, ſeu cortice, mollior hominum in illis rerum primordiis veſtis fuit.

4. *Etiamnum gentes.*] Ad rationem maxime ædium hic gentium mos ſpectat. Habuit nimirum Plinius ante oculos eximium Vitruvii locum, lib. 2. cap. 1. ubi multa eleganter de priſcorum hominum vita, & de initiis humanitatis atque tectorum, & incrementis eorum. Nam ut aliqua ex iis delibemus: *Ad hunc diem*, inquit, *nationibus exteris ex his rebus ædificia conſtituuntur: ut in Gallia, Hiſpania, Luſitania, Aquitania, ſcandulis robuſteis, aut ſtramentis*, &c.

4. *Ab iis principiis.*] A cultu corporis tam ſimplice, ad tam luxurioſam in veſtitu ædibuſque lautitiam delapſos eſſe mores.

montes in marmora, vestes ad Seras peti: unionem in Rubri maris profundo, smaragdum in ima tellure quæri. Ad hoc excogitata sunt aurium vulnera: nimirum quoniam parum erat collo crinibusque gestari, nisi infoderentur etiam corpori. Quamobrem sequi par est ordinem vitæ, & arbores ante alia dicere, [6] ac moribus primordia ingerere.

CAPUT. I. II. Hæc fuere numinum templa, priscoque ritu simplicia rura etiam nunc Deo præcellentem [1] arborem dicant. Nec magis auro fulgentia atque ebore simulacra, quam lucos, & in iis silentia ipsa adoramus. Arborum genera numinibus suis dicata perpetuo servantur: [2] ut Jovi esculus, Apollini laurus, Minervæ olea, Veneri myrtus, Herculi populus. Quin & Silvanos, Faunosque, [3] & dearum genera silvis, ac sua numina, tanquam & cælo, attributa credimus. Arbores postea blandioribus fruge succis hominem mitigavere. Ex iis recreans membra olei liquor, viresque potus vini: tot denique sapores annui sponte venientes: & mensæ (depugnetur licet earum causa cum feris, & pasti naufragorum corporibus pisces expetantur) etiamnum tamen [4] secundæ. Mille præterea sunt usus earum, sine quîs vita degi non possit. Arbore sulcamus maria terrasque admovemus: arbore exædificamus tecta. Ex arbore & simulacra numinum fuere, nondum pretio excogitato [5] belluarum cadaveri: antequam, ut a Diis nato jure luxuriæ, eodem ebore numinum ora spectarentur, & mensarum pedes. Produnt Alpibus coërcitas, & tum inexsuperabili munimento Gallias, hanc primum habuisse causam superfundendi se

NOTÆ.

6. *Ac moribus.*] Atque inculcare animis legentium, qui prisci hominum mores fuerint, quibus initiis mores nostri ad hanc luxuriam venerint.

Sect. II. 1. *Arborem dicant.*] Qui mos hodieque obtinet: nam proceras arbores, ruri præsertim, in vestibulis sacrarum ædium positas videmus.

2. *Ut Jovi esculus &c.*] Lepide in eam rem Phædrus, lib. 3. Fabular.

Olim quas vellent esse in tutela sua
Divi legerunt arbores: quercus Jovi,
Et myrtus Veneri placuit, Phœbo laurea,
Pinus Cybelæ, populus celsa Herculi.
Minerva admirans, quare steriles sumerent,
Interrogavit: causam dixit Jupiter:
Honore fructum ne videamur vendere.
At me Hercule narrabit quod quis voluerit,
Oliva nobis propter fructus est gratior.
Tum sic Deorum genitor, atque hominum sator:
O nata, merito sapiens dicere omnibus:
Nisi utile est quod facimus, stulta est gloria.

3. *Et Dearum.*] Dryadas, Hamadryadasque intelligit, quas Semideas appellat Ovidius, epist. 4. vers. 49.

Aut quas semideæ Dryades, Faunique bicornes, &c.

4. *Secundæ.*] Arbores, inquit, mensas etiamnum secundas subministrant: poma nimirum: quæ mensis, ut vocat Horatius, lib. 4. ode 5. alteris ponebantur. Hinc illud ejusdem vatis, lib. 1. Satyr. 3. vers. 7. ab ovo, quod erat cœnæ initium, usque ad mala, qui cœnæ finis.

5. *Belluarum.*] Elephantorum ebori.

Italiæ, quod Helico ex Helvetiis [6] civis earum, fabrilem ob artem Romæ commoratus, ficum ſiccam & uvam, oleique ac vini [7] præmiſſa remeans ſecum tuliſſet. Quapropter hæc vel bello quæſiſſe venia ſit.

III. Sed quis non jure miretur, arborem [1] umbræ gratia tantum ex alieno petitam orbe? [2] Platanus hæc eſt, mare Ionium in Diomedis inſulam ejuſdem tumuli gratia primum invecta, inde in Siciliam tranſgreſſa, atque inter primas donata Italiæ, & jam ad Morinos uſque pervecta, ac tributarium etiam [3] detinens ſolum, ut gentes vectigal [4] & pro umbra pendant. [5] Dionyſius prior, Siciliæ tyrannus, Rhegium in urbem tranſtulit eas, domus ſuæ miraculum, ubi poſtea factum [6] gymnaſium: nec potuiſſe in amplitudinem adoleſcere, [7] & alias fuiſſe in Italia, ac nominatim Hiſpania, apud auctores invenitur.

IV. Hoc actum circa [1] captæ Urbis ætatem: tantumque poſtea honoris increvit, [2] ut mero infuſo enutriantur: compertum id maxime prodeſſe radicibus: docuimuſque etiam arbores vina potare.

NOTÆ.

6. *Civis earum.*] Helvetiarum ſcilicet.

7. *Præmiſſa.*] Ita libri omnes. Diligentem exquiſiti olei ac vini delectum ea vox ſignificare mihi videtur: etſi aliter forte Rhodigino viſum, lib. 6. cap. 6. Hujus porro commenti Livius auctor eſt, lib. 5. ubi Gallorum gentem ex vulgi fama tradit, dulcedine frugum, maximeque vini nova tum voluptate captam, Alpes tranſiſſe, &c.

Sect. III. 1. *Vmbræ gratia.*] Ex qua fructus alius, præterquam umbræ, percipi nullus poſſit.

2. *Platanus.*] Gallis, *Plane.*

3. *Detinens ſolum.*] Ita MSS. non *pertinens.* Inter ſilvas ſuas Morini platanonas habebant, pro quibus vectigal populo Rom. pendebant. Solarium id vectigalis genus Pandectæ vocant, quod pro ſolo penditur.

4. *Et pro umbra.*] Pro arboribus alioqui infrugiferis, ac ſolius umbræ beneficio commendandis, pro qua etiam vectigal pendere gentes cogerentur. Hunc locum Cujacius in Obſerv. præpoſtera interpretatione corrumpit.

5. *Dionyſius prior.*] Hoc eſt, ſenior, ὁ πρεσβύτερος. Hæc totidem fere verbis Theophr. lib. 4. hiſt. plant. cap. 7.

6. *Gymnaſium.*] Sic Theophr. loc. cit. ἐν τῷ παραδείσῳ, αἳ εἰσι νῦν ἐν τῷ γυμνασίῳ. Succeſſit igitur hortis gymnaſium, ſive palæſtra, ubi athletæ exercebantur.

7. *Et alias fuiſſe.*] Vide Notas & Emend. num. I.

Sect. IV. 1. *Captæ Vrbis.*] Romæ a Gallis captæ, anno V. C. CCCLXIV. Vide Notas & Emendationes num. II.

2. *Vt mero infuſo.*] Macrobius, lib. 2. Saturn. cap. 9. pag. 353. *Hortenſius platanos ſuas vino irrigare conſuevit: adeo ut in actione quadam, quam habuit cum Cicerone ſuſceptam, precario a Tullio poſtulaſſet, ut locum dicendi permutaret ſecum: abire enim in villam neceſſario ſe velle, ut vinum platano, quam in Tuſculano poſuerat, ipſe ſuffunderet.* Martialis, lib. 9. epigr. XI.

Crevit & affuſo latior umbra mero.

Elegans de eodem argumento Epigramma Philippi, in Anthol. Græca, lib. 1. cap. 59. quam Grotius ita tranſtulit:

Frondiferam platanum me de radice revulſam
Straverat inſani vis truculenta Noti.
Lota reſurrexi Bromio: mihi ſcilicet æſtu

V. Celebratæ sunt primum in ambulatione [1] Academiæ Athenis cubitorum XXXIII. [2] a radice ramos antecedente. Nunc est clara [3] in Lycia gelidi fontis socia amœnitate, itineri apposita, domicilii modo, cava LXXX. atque unius pedum specu, nemorosa vertice, & se vastis protegens ramis, arborum instar, agros longis obtinet umbris: ac ne quid desit speluncæ imagini, saxeæ intus crepidinis corona muscosos complexa pumices: tam digna miraculo, ut Licinius Mucianus ter Consul, & nuper provinciæ ejus Legatus, prodendum etiam posteris putarit, epulatum intra eam se cum duodevicesimo comite: large ipsa toros præbente fronde, ab omni afflatu securum, [4] optantem imbrium per folia crepitus, lætiorem, quam marmorum nitore, picturæ varietate, laquearium auro, cubuisse in eadem. Aliud exemplum [5] Caii principis, in Veliterno rure mirati [6] unius tabulata, laxeque ramorum trabibus scamna patula, & in ea epulati, cum ipse [7] pars esset umbræ, XV. convivarum ac ministerii capace triclinio, quam cœnam appellavit ille [8] nidum. Est Gortynæ in insula Creta juxta fontem platanus una, insignis [9] utriusque linguæ monumentis, nunquam folia dimittens: statimque ei [10] Græciæ fabulositas

NOTÆ.

Imber is, & bruma gratior imbre Jovis.
Sic mihi vita redux: aliorum corpora flectit
Evius: at nostrum rectius esse dedit.

Sect. V. 1. *Academiæ.*] Hoc est, in Lyceo. Quanquam enim, ut Cicero ait, lib. 1. Acad. quæst. n. 17. *qui erant cum Aristotele Peripatetici dicti sunt, quia disputabant inambulantes in Lyceo: illi autem qui Platonis instituto in Academia, quod est alterum gymnasium*, &c. tamen & ipsum Lyceum, institutumque Aristotelis Academiæ nomine fruebatur: unde & idem Tullius, lib. 5. de Fin. n. 7. *Aristoteles*, inquit, *in Academia vetere numeratur.* Vide Notas & Emend. num. III.

2. *A radice.*] Ita MSS. omnes, Reg. Colbert. Paris. &c. Sententia est, non tam patulis hanc platanum diffusam ramis, quam radicibus fuisse.

3. *In Lycia.*] Ita libri omnes. Diversa hæc a Lydiaca platano, quam monili aureo Xerxes donavit, ut refert Ælian. lib. 2. Var. hist. cap. 14.

4. *Optantem.*] Cave credas Pintiano legenti, *captantem.* Captatur ille crepitus auribus, si quidem adsit: si non adsit, optatur.

5. *Caii.*] Caligulæ.

6. *Unius tabulata.*] Unius platani ramos late diffusos, tabulatorum instar, & scamnorum.

7. *Pars esset umbræ.*] Sic libri omnes: etsi Pintianus malit, *cum impar is esset umbræ.* Sententia est, Caïum Caligulam obesitate corporis maximam umbræ, quam platanus efficeret, partem occupasse: nihilominus XV. convivas, cum ministris ac servis sub eadem umbra latuisse.

8. *Nidum.*] Quam festiva translatione Virgilius lib. 2. Georg. vers. 209. arbores appellat antiquas avium domos: tam lepide Caïus hominum nidum istud, quod platanus præbuit, triclinium vocat.

9. *Utriusque linguæ.*] Nam de ea Græce Theophrastus, lib. 1. hist. plantar. cap. 15. ex eoque Latine Varro, lib. 1. de re rust. cap. 7. pag. 51.

10. *Græciæ fabulositas.*] Plinius ipse initio libri quarti, de tertio Europæ sinu: *Omnis Græciæ fabulositas, sicut & litterarum claritas, ex hoc primum sinu effulsit.*

ſuperfuit, [11] Jovem ſub ea cum Europa concubuiſſe : ceu vero non alia ejuſdem generis eſſet [12] in Cypro. [13] Sed ex ea primum in ipſa Creta (ut eſt natura hominum novitatis avida) platani ſatæ regeneravere vitium : quandoquidem commendatio arboris ejus non alia major eſt, quam Solem æſtate arcere, hieme admittere. Inde in Italiam quoque ac ſuburbana ſua, Claudio principe, [14] Marcelli Eſernini libertus, ſed qui ſe potentiæ cauſa Cæſaris libertis adoptaſſet, ſpado Theſſalicus prædives, & merito [15] dici poſſet is quoque Dionyſius, tranſtulit [16] id genus. Durantque etiam in Italia portenta terrarum, præter illa ſcilicet, quæ ipſa excogitavit Italia.

VI. Namque & [1] chamæplatani vocantur coactæ brevitatis : quoniam [2] arborum etiam abortus invenimus. Hoc quoque ergo in genere, pumilionum infelicitas dicta erit. Fit autem & ſerendi genere, & recidendi. Primus [3] C. Matius ex equeſtri ordine, Divi Auguſti amicus, invenit nemora tonſilia [4] intra hos LXXX. annos. CAP. II.

VII. [1] Peregrinæ & ceraſi, Perſicæque, & omnes quarum Græca nomina aut aliena : ſed quæ ex his incolarum numero eſſe cœpere, dicentur inter frugiferas. In præſentia externas perſequemur, a ſa- CAP. III.

NOTÆ.

11. *Jovem ſub ea.*] Theophr. loc. cit. ἐπὶ ταύτῃ, ubi ἐπὶ ἀντὶ τοῦ ὑπὸ dictum : etſi arbori inſidere ipſi Europa videtur in nummo ΓΟΡΤΥΝΙΩΝ, apud Ant. Auguſt. Dial. 3. pag. 85.

12. *In Cypro.*] Varro, & Theophraſt. locis citatis, ſimilem exſtitiſſe & in Cypro platanum pariter prodiderunt.

13. *Sed ex ea.*] Ex Gortynenſi platano aliæ deinceps ſatæ, non eandem retinuêre dotem, ut nunquam folia dimitterent : quæ laus illius propria & peculiaris fuit : ſed nativum retulere arboris ejus ſeu vitium ſeu ingenium : ut quemadmodum opacitate frondium æſtate ſolem arcerent, ſic hieme foliorum amiſſione, totum admitterent.

14. *Marcelli.*] Is eſt Marcellus Æſerninus, quem Cn. Piſo cædis Germanici accuſatus, patronum petiit, ut ſcribit Tacitus, lib. 3. Annal. Tiberii principatu vixit : Filius fuit Claudii Marcelli Æſernini, qui cum L. Arruntio Conſulatum geſſit, anno V. C. DCCXXXII.

15. *Dici poſſet... Dionyſius.*] Cujus factum imitatus eſſet, de quo dictum eſt, ſect. 3. Forte ſatius, *ut merito dici poſſet.*

16. *Id genus.*] Platani Gortynenſis.

Sect. VI. 1. *Chamæplatani.*] Noſtris, *des planes nains.*

2. *Arborum... abortus.*] *Abortus dicitur*, inquit Feſtus, *quod non ſit tempeſtive ortus.* Nunc Plinius *abortum* vocat, quod infeliciter, nec juſta menſura ortum eſt : ſed pumilionum brevitate.

3. *C. Matius.*] Auguſto carum hunc fuiſſe Tacitus innuit, lib. 12. Annal. pag. 191. Libros tres edidiſſe, quos inſcripſit nominibus coci, cetarii, & ſalgamarii, auctor eſt Columella, lib. 12. cap. 44. pag. 448. Alius videtur a C. Matio, quem inter Julii Cæſaris Dictatoris amicos refert Sueton. in ejus vita, cap. 52.

4. *Intra hos LXXX.*] Circa annum V. C. DCCL. qui ante Chriſtum natum fere tertius, ex æra vulgari.

Sect. VII. 1. *Peregrinæ.*] E peregrinis primum terris advectæ. In MSS. Reg. 1. 2. *ceraſa.* In Colbert. 2. *ceraſea*, forte pro *ceraſia* : nam Græcis & ὁ κέρασος, & ἡ κερασία arbos vocatur. De ceraſis dicetur lib. 15. ſect. 30. De Perſicis eodem libro, ſect 33. Nam & eæ cæli jam ſunt hujus incolæ, ſolique noſtri.

lutari maxime orsi. [2] Malus Assyria, quam alii vocant Medicam, [3] venenis medetur. Folium ejus est [4] unedonis, intercurrentibus spinis. [5] Pomum ipsum alias non manditur: odore præcellit foliorum quoque, qui transit in vestes una conditus, arcetque animalium [6] noxia. [7] Arbor ipsa [8] omnibus horis pomifera est, aliis cadentibus, aliis maturescentibus, aliis vero subnascentibus. Tentavere gentes transferre ad sese propter remedii præstantiam fictilibus in vasis, dato [9] per cavernas radicibus spiramento: qualiter omnia transitura longius seri arctissime transferrique meminisse conveniet, ut semel quæque dicantur. Sed [10] nisi apud Medos, & in Perside, nasci noluit. Hæc est autem, cujus grana Parthorum proceres [11] incoquere diximus

NOTÆ.

2. *Malus Assyria.*] Nostris, *un Citronnier*: Galeno, lib. 7. de fac. simp. med. pag. 209. Μηλέα Μηδική.

3. *Venenis.*] Vide quæ dicturi sumus, lib. 23. sect. 55.

4. *Vnedonis.*] Id arboris genus est, quod nostri vocant, *un arbouzier*: cui folia lauri simillima. Unde & ipsius Assyriæ mali folia cum laurinis confert Athenæus ex Theophr. lib. 3. pag. 83. ἔχει δὲ τὸ δένδρον τοῦτο φύλλον μὲν ὅμοιον, καὶ σχεδὸν ἴσον τῷ τῆς δάφνης, &c. Virgilius quoque, lib. 2. Georg. vers. 131.

Ipsa ingens arbos, faciemque simillima lauro:
Et si non alium late jactaret odorem,
Laurus erat.

Apud Theophr. lib. 4. hist. plantar. cap. 4. non δάφνης, sed ἀδράχνης, librariorum incuria legitur. Solinus Plinium transcribit, cap. 46. pag. 75.

5. *Pomum ipsum.*] Quod κίτρειον Græcis dicitur, teste Galeno loc. cit. Citreum malum ipsi Plinio, lib. 15. sect. 14. nostris, *un citron*. Accepit hæc Plinius a Theophr. loc. cit. Accepit & Athenæus, lib. 3. pag. 83. ubi adjungit avorum suorum memoria edi cœptum esse citrium malum, cum ad illa usque tempora nemo inter esculenta habuisset.

6. *Noxia.*] Hoc est, ut recte Oppius apud Macrob. lib. 2. Saturn. cap. 15. pag. 375. interjectum vesti tineas necat. Theophr. & Athen. loc. cit. ἱμάτια ἄκοπα διατηρεῖ, *vestes servat illæsas*. Diosc. loc. cit. ἄβρωτα ab erosionis vitio vindicat. Hinc apud Nævium poëtam teste Macrobio, *citrosa vestis.*

7. *Arbor ipsa.*] Solinus, aliique modo citati.

8. *Omnibus horis.*] Hoc est, quocumque anni tempore. Theophr. πᾶσαν ὥραν. Diosc. δι᾽ ὅλου τοῦ ἔτους. Eleganter Palladius lib. 4. in Martio, tit. 10. cap. de citreo, pag. 95. *Asserit Gargilius Martialis*, inquit, *apud Assyrios pomis hanc arborem non carere: quod ego in Sardinia, & in territorio Neapolitano in fundis meis comperi: quibus solum & cælum tepidum est, & humor exundans: per gradus quosdam sibi semper poma succedere, cum maturis se acerba substituant: acerborum vero ætatem florentia consequantur: orbem quendam continuæ fecunditatis sibi ministrante natura.* Plinius *omnes horas* more Græco dixit: nam *annalia tempora*, inquit Cælius Aurel. lib. 3. cap. 8. fol. 274. b. hoc est, ver, æstatem, autumnum, atque hiemem, *Græci horas appellant.*

9. *Per cavernas.*] Per vasorum foramina. Breviter Theophr. εἰς ὄστρακα διατετρημένα, *in vasis perforatis.*

10. *Nisi apud Medos.*] Solin. loc. cit. At Palladii postmodum diligentia in Italia arbos ea convaluit, atque alio inde propagata.

11. *Incoquere diximus.*] Libro sup. sect. 15. Hæc pariter ex Theophr. Plinius, & Athen. lib. 3. pag. 84. Virgilius quoque, lib. 2. Georg. vers. 134.

Animas, & olentia Medi
Ora fovent illo.

mus

mus esculentis, commendandi halitus gratia. Nec alia arbor laudatur in Medis.

VIII. Lanigeras Serum in mentione gentis ejus [1] narravimus. [2] * Item Indiæ arborum magnitudinem. Unam e peculiaribus Indiæ *Cap. IV. [3] Virgilius celebravit ebenum, nusquam alibi nasci professus. [4] Herodotus eam Æthiopiæ intelligi maluit, in tributi vicem regibus Persidis e materie ejus [5] centenas phalangas tertio quoque anno pensitasse Æthiopas, cum auro & ebore, prodendo. Non omittendum id quoque: [6] vicenos dentes elephantorum grandes, quoniam ita significavit, Æthiopas eadem causa pendere solitos. Tanta ebori auctoritas erat, [7] Urbis nostræ trecentesimo decimo anno: tunc enim auctor ille historiam eam condidit Thuriis in Italia. Quo magis mirum est, quod [8] eidem credimus, qui Padum amnem vidisset, neminem ad id tempus Asiæ Græciæque, aut sibi cognitum. [9] Æthiopiæ forma, [10] ut diximus, nuper allata Neroni principi, raram arborem Meroën usque a Syene fine imperii, per [11] DCCCXCVI. M. passuum, nullamque aliamque [12] nisi palmarum generis esse docuit. Ideo for-

Notæ.

Sect. VIII. 1. *Narravimus.*] Libro 6. sect. 20.

2. *Item Indiæ.*] Libro 7. sect. 2.

3. *Virgilius.*] Libro 2. Georg. vers. 116.

Sola India nigrum Fert ebenum.

Adde Solinum, cap. 52. pag. 81.

4. *Herodotus.*] Libro 3. sive Thalia, pag. 201. num. 97. Subscribit Diosc. lib. 1. cap. 129. ubi Æthiopicam nigramque ebenum in primis commendat: Ἔβενος κρατίστη ἡ Αἰθιοπικὴ καὶ μέλαινα. Lucanus quoque lib. 10. vers. 117.

Ebenus Meroëtica vastos
Non operit postes.

Ubi *Mareotica* in libris vulgatis perperam legitur. Nam idem vers. 303.

Ambitur nigris Meroë fecunda colonis,
Læta comis ebeni.

Sed ab iis propterea Virgilius non discedit, qui omnem Æthiopiæ plagam Indiæ nomine complectitur.

5. *Centenas.*] Herod. loc. cit. ducentas, διηκοσίας φάλαγγας ἐβένου, hoc est, fasces ebeni ducentos. De hac voce *phalangas* egimus, lib. 7. sect. 57. nota 68.

6. *Vicenos.*] Herod. ἐλέφαντος ὀδόντας μεγάλους εἴκοσι.

7. *Urbis nostræ &c.*] Cum annum ætatis XL. Herodotus ageret, Olympiadis LXXXIV. anno 1. ex P. Petav. lib. 13. de Doctr. Temp. pag. 574. De tempore tamen conditæ ab Herodoto historiæ dissentit a Plinio Lucianus in Herodoto: ab utroque Suidas, & Eusebius in Chron.

8. *Eidem credimus.*] Libro 3. Thalia, num. 115. pag. 206.

9. *Æthiopiæ forma.*] Quam nos Græco nomine Geographicam, sive Chorographicam delineationem vocamus: & historicam narrationem rerum in ea regione singularium.

10. *Ut diximus.*] Libro 6. sect. 35.

11. *DCCCXCVI.*] Sic MSS. Reg. Colb. & Paris. Tamen lib. 6. sect. 35. spatium id ex ipso Neronis exploratum relatu, DCCCLXXIII. mill. passuum esse pronunciavit.

12. *Nisi palmarum.*] Nec fuit igitur e palmarum genere ebenus, neque ex eo verius quod apud nos pro ebeno venditur: sed Gaïaci potius Indorum genus, quale a Dalecampio describitur, lib. 2. hist. plant. cap. 20. pag. 166. non quod Italis *Egano* & *Gicgano* dicitur, etsi aliter visum Aloysio Anguill. lib. de simp. part. 4. pag. 86.

taſſis in tributi auctoritate [13] tertia res fuerit ebenus.

IX. [1] Romæ eam Magnus Pompeïus in triumpho Mithridatico oſtendit. Accendi [2] Fabianus negat : uritur tamen odore jucundo. [3] Duo genera ejus : rarum id, quod melius, arboreum, [4] trunco enodi, materie nigri ſplendoris, ac [5] vel ſine arte protinus jucundi : [6] alterum fruticoſum cytiſi modo, & tota India diſperſum.

CAP. V. X. [1] Eſt ibi & ſpina ſimilis, ſed deprehenſa vel lucernis, igni protinus tranſiliente. Nunc eas exponam, quas mirata eſt Alexandri Magni victoria, orbe eo patefacto.

XI. [1] Ficus ibi exilia poma habet. [2] Ipſa ſe ſemper ſerens, vaſtis diffunditur ramis : quorum imi adeo in terram curvantur, ut annuo ſpatio infigantur, novamque ſibi propaginem faciant circa parentem in orbem, quodam opere topiario. Intra ſepem eam æſtivant paſtores, opacam pariter & munitam vallo arboris, decora ſpecie ſubter intuenti, proculve, fornicato ambitu. Superiores ejuſdem rami in excelſum emicant, ſilvoſa multitudine, vaſto [3] matris corpore, [4] ut LX. paſſus plerique orbe colligant, umbra vero bina ſtadia operiant. Fo-

NOTÆ.

13. *Tertia res.*] Quoniam, ut dictum eſt, cum auro & ebore, Perſicis regibus ebenum Æthiopes penſitarent.

Sect. IX. 1. *Roma.*] Solin. c. 52. p. 82.

2. *Fabianus negat.*] Affirmat Dioſc. lib. 1. cap. 129. *Recens*, inquit, *ebenus igni admota, ob pinguitudinem accenditur :* διὰ τὴν λιπαρίαν ἀνάπτεται. *Vetus prunis impoſita, cum odore jucundo & citra fumum.*

3. *Duo genera.*] Hæc accepta a Theophr. lib. 4. hiſt. plant. cap. 5.

4. *Trunco enodi.*] Et qui ſit venarum pectinumque expers, ac lævore ſimilis cornui elaborato, μὴ ἔχουσα κτηδόνας, ἐμφερὴς κέρατι εἰργασμένῳ τῇ λειότητι, inquit Dioſc. loc. cit.

5. *Vel ſine arte.*] Theophr. *ſine ætate :* commendat enim eam in primis, quæ quem habet colorem, eum non decurſu temporis acquirit, ſed ſtatim ac cæſa eſt, a natura habet.

6. *Alterum.*] Rectius id Plinius, quam Theophraſtus, qui de utroque ebeni genere pronunciat, ἔστι δὲ τὸ δένδρον θαμνῶδες, ὥσπερ ὁ κύτισος. Fruticoſum dicitur, quod multos habet a radice fruticantes ramos.

Sect. X. 1. *Eſt ibi.*] In India. Hujus libri, ac loci index, *Spina Indica.* Hanc ſimilem ebeno, atque ad lucernarum lumen tranſlucentem Plinius facit.

Sect. XI. 1. *Ficus ibi.*] In India. Vide Notas & Emend. num. IV.

2. *Ipſa ſe.*] Quæ hac ſectione continentur, ſumma fide Plinius ex Theophraſto tranſtulit, lib. 1. hiſt. plant. cap. 12. maxime vero e libro 4. cap. 5. Hujus Indicæ ficus iconem Cluſius exhibet, lib. 1. Exotic. cap. 1. pag. 2. Eſt & in Eyſtettenſi horto.

3. *Matris corpore.*] Stirpis, truncive. Sic Virgil. lib. 2. Georg. verſ. 23.

Hic plantas tenero abſcindens de corpore matrum &c.

4. *Ut LX. paſſ. plerique.*] Rami ſcilicet in orbem fuſi. Ita M S S. omnes, Reg. Colb. &c. Credibilius id nimirum, quam quod Theophraſtus ait loc. cit. vel unius caudicis craſſitudinem LX. ſæpiſſime, XL. crebrius paſſus æquare : Καὶ τὸ πάχος τοῦ πρέμνου ἔνια πλειόνων ἢ ἑξήκοντα βημάτων, τὰ δὲ πολλὰ τετταράκοντα. Quanquam non ſum neſcius & pedem βῆμα ſignificare : unde apud Heſych. Βηματίζειν, τὸ τοῖς ποσὶ μετρεῖν.

liorum latitudo [5] peltæ effigiem Amazonicæ habet : hac causa fructum integens, crescere prohibet. Rarusque est, [6] nec fabæ magnitudinem excedens : sed per folia Solibus coctus prædulci sapore, dignus miraculo arboris : gignitur [7] circa Acesinem maxime amnem.

XII. [1] Major alia : pomo & suavitate præcellentior, quo [2] sapientes Cap. VI.
Indorum vivunt. Folium [3] alas avium imitatur, longitudine [4] trium cubitorum, latitudine duûm. [5] Fructum cortice mittit, admirabilem succi dulcedine, ut uno quaternos satiet. Arbori nomen [6] palæ, pomo arienæ. Plurima est in [7] Sydracis, expeditionum Alexandri termino. [8] Est & alia similis huic, dulcior pomo, sed [9] interaneorum valetudini [10] infesta. [11] Edixerat Alexander, ne quis agminis sui id pomum attingeret.

Notæ.

5. *Peltæ effigiem.*] Et magnitudinem. Theophr. loc. cit. τὸ δέ γε φύλλον οὐκ ἔλαττον ἔχει πέλτης. Addit Plinius, Ἀμαζονικῆς. Pelta porro Thracum propria fuit. Amazonica peculiarem formam habuit, qualem diximus lib. 3. sect. 6. Scutum id erat, Lunæ æqua portione divisæ, sive jam semiplenæ, ut aïunt, imaginem referens. Pelta proprie clypeus, scutum umbone carens. Hesych. & Suidas : Πέλτη, ἀσπὶς ἴτυν οὐκ ἔχουσα.

6. *Nec fabæ.*] Theophr. Καρπὸν δὲ σφόδρα μικρὸν, ἡλίκον ἐρέβινθος. *Fructum fert admodum exiguum, magnitudine ciceris.* Nempe eadem fabæ veterum, ut suo loco dicturi sumus, quæ ciceri, rotunditas fuit.

7. *Circa Acesinen.*] Theophr. περὶ τὸν Ἀκεσίνην, quo de amne dictum est lib. 6. sect. 23.

Sect. XII. 1. *Major alia.*] Hæc rursum idem Theophr. totidem verbis, lib. 4. hist. plant. cap. 5.

2. *Sapientes.*] Gymnosophistæ scilicet.

3. *Alas avium.*] Theophr. hanc arborem, cujus folium alas avium imitatur, ab ea qua sapientes Indorum vivunt, diversam facit. Verba scriptoris Græci sunt ista : Καὶ χρῶνται τροφῇ τῶν Ἰνδῶν οἱ σοφοὶ .... Ἕτερον δὲ, οὗ τὸ φύλλον τὴν μὲν μορφὴν πρόμηκες, τοῖς τῶν στρουθῶν πτεροῖς ὅμοιον ἃ παρατίθενται παρὰ τὰ κράνη. Et Græcis quidem στρουθὸς avis quælibet dicitur : sed Attici τὸν στρουθὸν struthocamelum solent appellare, ut ex Hesychio liquet. Et sic accepisse Theophrastum apposita nota demonstrat, cum ait galeis imponi ea folia.

4. *Trium cubit.*] Theophr. duûm tantum, μῆκος δὲ ὡς διπηχυαῖον. At videtur mutilus Theophrasti locus, quem Plinius integrum reddit.

5. *Fructum cortice.*] Ex ipso caudicis cortice fructus enascitur.

6. *Palæ, &c.*] Aliunde hæc nomina Plinius, quam ex Theophrasto hausit. Arbori nomen esse *Tala*, ait Arrianus in Indicis, pag. 522. Clusius hanc Muzam esse existimat, lib. 2. hist. plant. cap. 10. pag. 229. cujus iconem apud Matthiolum vide, in lib. 1. Diosc. pag. 223. & 224.

7. *Sydracis.*] Ita libri omnes. Hos Syndracos idem appellat, lib. 6. sect. 25.

8. *Est & alia.*] Ex Theophr. iterum, lib. 4. hist. cap. 5.

9. *Interaneorum.*] Ventris & intestinorum : ἐν τῇ κοιλίᾳ δηγμὸν ποιεῖ, καὶ δυσεντερίαν, inquit Theophr. *morsus in alvo facit, & dysenteriam.* Haud frustra sunt, qui Tamarindorum arborem hanc esse augurantur : nam & hujus dactyli alvum cient, teste Matthiolo, in lib. 1. Diosc. pag. 220.

10. *Infesta.*] Ita libri omnes : non *infesto*, ut vult Gronovius. Eodem pomo dulcis arbos, eodem infesta valetudini.

11. *Edixerat.*] Theophr. loc. cit.

XIII. [1] Genera arborum Macedones narravere, majore ex parte sine nominibus. Est & terebintho similis cetera, pomo amygdalis, minore tantum magnitudine, præcipuæ suavitatis. [2] In Bactris utique hanc aliqui terebinthum esse proprii generis potius, quam similem ei, putaverunt. [3] Sed unde vestes lineas faciunt, foliis moro similis, [4] calyce pomi, cynorrhodo. Serunt eam in campis, nec est gratior [5] villarum prospectus.

*CAPUT VII.

XIV. Oliva Indiæ sterilis, præterquam oleastri fructu. * [1] Passim vero quæ piper gignunt, juniperis nostris similes: quanquam in fronte Caucasi Solibus opposita gigni tantum eas aliqui tradidere. Semina a junipero distant parvulis siliquis, quales in faseolis videmus. [2] Hæ, priusquam dehiscant, decerptæ, tostæque Sole, faciunt quod vocatur piper longum: paulatim vero dehiscentes maturitate, ostendunt candidum piper: quod deinde tostum Solibus, colore rugisque mutatur. Verum & iis sua injuria est, atque cæli intemperie carbunculantur, fiuntque semina [3] cassa & inania, quod vocant [4] brechma, sic Indorum lingua significate abortum. Hoc ex omni genere asperrimum est, levissimumque, & pallidum. [5] Gratius nigrum: [6] lenius

NOTÆ.

Sect. XIII. 1. *Genera.*] Sic rursum Theophr. lib. 4. hist. cap. 5.

2. *In Bactris.*] Theophr. loc. cit.

3. *Sed unde.*] Genus hoc arboris alterum, unde vestes conficiunt, ἐξ οὗ τὰ ἱμάτια ποιοῦσιν, inquit Theophr. *Lineas* Plinius addidit: Sic enim libri omnes: unde hoc lini genus esse quoddam intelligas, quod ut subjungit idem statim, seritur in campis.

4. *Calyce pomi.*] Calyx est folliculus, quo dehiscente, in sua folia primum se flores pendunt, ut in rosis: mox pomum fructusve emergit. Theophr. folium moro simile pariter esse tradit, totam stirpem cynorrhodo: τὸ μὲν φύλλον ὅμοιον τῇ συκαμίνῳ· τὸ δὲ ὅλον φυτὸν (rectius Plinium legisse arbitror, τὸ μήλου κύτινον) τοῖς κυνοσβάτοις ὅμοιον.

5. *Villarum prospectus.*] Hoc est, vinearum. Vide Notas & Emend. num. V.

Sect. XIV. 1. *Passim vero.*] Plinium transcribit Solinus, cap. 52. pag. 81.

2. *Hæ.*] Siliquæ nimirum, quibus piper continetur. Fuit hæc veterum opinio, piper ante maturitatem collectum, candidum esse: idem maturitate nigrescere. Ita non Plinius modo, ejusque transcriptor Solinus loc. cit. Sed & Diosc. lib. 2. cap. 189. Auctor libri de simp. medic. ad Patern. inter opera Galeni, tom. 13. pag. 997. Galenus ipse, lib. 8. simplicium med. pag. 217. aliique. E recentioribus contra Clusius, lib. 1. Arom. cap. 22. pag. 182. & alii bene multi, quibus Salmasius favet, in Solin. pag. 1026. ubi Clusium transcribit, diversas albi ac nigri piperis plantas esse censuerunt, uti vitis albæ ac nigræ. Utrisque Saracenus in notis ad Diosc. experientiaque ipsa adversatur: constat enim piper album, quod ad nos convehitur, ipsum piper nigrum esse, cortice suo nigro rugosoque spoliatum: quo cortice nudatur tum, cum Soli objectum torretur. Longum vero piper a rotundo diversum in Bengala nasci, auctor est idem Clusius loc. cit. a quo recte pingitur, quale nos vidimus.

3. *Cassa.*] Diosc. loc. cit. ἄτροφον, κενὸν, καὶ κοῦφον, *nutrimento defectum, cassum seu inane, ac leve.*

4. *Brechma.*] In Indice libri hujus, *Brecma.* In MSS. *Brioma.* Diosc. loc. cit. ὃ καλεῖται βρέχσμα.

5. *Gratius.*] Suavius, ori jucundius, & magis aromaticum: ἥδιον, εὐστομώτερον, καὶ μᾶλλον ἀρωματίζον. Diosc. loc. cit.

6. *Lenius.*] Imbecillius pallido & nigro. Vide Notas & Emend. num. VI.

utroque candidum. [7] Non eſt hujus arboris radix, [8] ut aliqui exiſtimauere, quod vocant zimpiberi, alii vero [9] zingiberi, quanquam ſapore ſimile. [10] Id enim in Arabia atque Troglodytica in villis naſcitur, parvæ herbæ, radice candida. Celeriter ea cariem ſentit, quamvis in tanta [11] amaritudine. Pretium ejus [12] in libras, X. VI. [13] Piper longum facillime adulteratur Alexandrino ſinapi. Emitur [14] in libras, X. XV. Album, X. VII. nigrum, X. IV. Uſum ejus adeo placuiſſe mirum eſt. In aliis quippe ſuavitas cepit, in aliis ſpecies invitavit: huic nec pomi nec baccæ commendatio eſt aliqua: ſola placere amaritudine, & hanc in Indos peti. [15] Quis illa primus experiri cibis voluit? aut cui in appetenda aviditate eſurie non fuit ſatis? [16] Utrumque ſilveſtre gentibus ſuis eſt, & tamen pondere emitur, ut aurum vel argentum. Piperis arborem jam [17] & Italia habet, majorem myrto, nec abſimilem. Amaritudo grano eadem quæ [18] piperi muſteo creditur eſſe. Deeſt toſta illa maturitas, ideoque & rugarum coloriſque ſimilitudo. Adulteratur juniperi baccis mire [19] vim trahentibus. In pondere quidem multis modis.

XV. Eſt etiamnum in India piperis grani ſimile, quod vocatur [1] garyophyllon, grandius fragiliuſque. Tradunt in Indico luco id

NOTÆ.

7. *Non eſt.*] Sic Dioſc lib. 2. cap. 189. de pipere: *καὶ ἡ ῥίζα αὐτοῦ οὐκ ἔστι ζιγγίβερ, καθάπερ ἔνιοι ὑπέλαβον.*

8. *Vt aliqui.*] Quos inter Dioſcorides Alexandrinus fuit, aliique, quos erraſſe Galenus recte admonet, tomo 2. in explic. vocum Hippocr. pag. 92.

9. *Zingiberi.*] Et Galeno Γιγγίβερι, lib. 6. de facult. ſimp. med. cap. 175. Noſtris, *Gingembre.*

10. *Id enim.*] Hæc pariter Dioſc. lib. 2. cap. 190. Oribaſ. lib. XI. pag. 397. & Auctor libri de ſimp. med. ad Patern. inter opera Galeni, tom. 13. pag. 999. Scimus & ex Americanis inſulis ad nos advehi.

11. *Amaritudine.*] Hoc eſt, acrimonia. Sic voces illas, *acre, aſperum, acerbum, amarum,* Plinius ſæpe permutat.

12. *In libras V I.*] Hoc eſt, ſex denariis libræ ſingulæ zingiberis permutantur. Monetæ Gallicæ, aſſes ærei ſunt octo & quadraginta.

13. *Piper longum.*] Auctor libri mox cit. inter Galeni opera, pag. 997. *Adulteratur,* inquit, *longum piper, ſinapi & gummi formatis in ſpeciem piperis longi,* &c. Et pag. 1001. *Eſt autem efficaciſſimum ſinapi Alexandrinum,* &c. Vide etiam Galen. lib. de theriac. ad Piſon. cap. 12. pag. 948.

14. *In libras, X. X V.*] Hoc eſt, denariis XV. Gallicæ monetæ, centeni ſunt ac viceni aſſes: ſeu libræ ſex, ut vulgo vocant. Sic album denariis VII. Gallicæ monetæ aſſibus ſex & quinquaginta. Nigrum denique, denariis IV. monetæ noſtræ aſſibus tribus ac tricenis. Sic longum albo, album nigro, fere dimidio carius æſtimatum.

15. *Quis illa.*] M S S. omnes, *quis ille.*

16. *Vtrumque.*] Piper, & zingiberi.

17. *Et Italia.*] Italici piperis arbores non unius tantum generis vidiſſe ſe Matthiolus teſtatur, in lib. 2. Dioſc. pag. 578.

18. *Piperi muſteo.*] Recentiſſime lecto, decerptoque ex arbore, *νεοδρέπτῳ.*

19. *Vim trahentibus.*] De hac voce dicemus lib. 36. ſect. 30.

Sect. XV. 1. *Garyophyllon.*] Caryophylli noſtri, quibus utimur ex Indicis Moluccarum commerciis ad condituras, diverſi omnino ſunt ab hoc aromate, quod Plinius eo nomine agnoſcit. Nam neque

quod & in Gedrosis accidit. [5] Item laurino folio & ibi spina tradita est, cujus liquor aspersus oculis, cæcitatem inferret omnibus animalibus. [6] Necnon & herba præcipui odoris referta minutis serpentibus, quarum ictu protinus moriendum esset. Onesicritus tradit in Hyrcaniæ convallibus ficis similes esse arbores, quæ vocentur occhi, ex quibus [7] defluat mel horis matutinis duabus.

CAPUT IX. XIX. Vicina est Bactriana, in qua [1] bdellium nominatissimum. Arbor nigra est, magnitudine oleæ, folio roboris, fructu caprifici naturaque. [2] Gummi alii brochon appellant, alii malacham, [3] alii maldacon. [4] Nigrum vero & in offas convolutum, hadrobolon. Esse autem debet [5] translucidum, simile ceræ, odoratum, & [6] cum fricatur, pingue, gustu amarum citra acorem. In sacris vino perfusum, odoratius. Nascitur & [7] in Arabia, Indiaque, & Media, ac Babylone. Aliqui [8] peraticum vocant ex Media advectum. [9] Facilius hoc & crustosius, amariusque: at Indicum humidius [10] & gummosum. Adulteratur [11] amygdala nuce. [12] Cetera ejus genera cortice &

NOTÆ.

5. *Item laurino.*] Vide Notas & Emendationes num. IX.

6. *Necnon & herba.*] Theophr: loc. cit.

7. *Defluat mel.*] Arbori nomen esse *Quest*: melli, *Xirquest*, vel ut vulgo *Siracost*, quod Persica lingua lac ex arbore vox ea, *Quest*, sonat, auctor est Clusius, lib. 1. cap. XI. pag. 164.

Sect. XIX. 1. *Bdellium.*] Græcis βδέλλα & βδέλλιον.

2. *Gummi.*] Quod ex arbore bdellio manat, & ipsum quoque bdellium nominatum. Sed quod sub eo nomine nunc prostat in officinis, adulteratum est. Sincerum est, quod vocant Lusitani, *Anime*, quale a Nicol. Monardo describitur, lib. de Simpl. Med. cap. 1. Bactrianum tamen Indicumque Bdellium, Benjuïnum officinarum est: *Benjoïn*, sive *Benzoïn*.

3. *Alii maldacon.*] In Indice hujus libri. *Malodacon.* Apud Diosc. lib. 1. cap. 80. litteris permutatis, μάδελκον.

4. *Nigrum.*] Alterum hoc bdellii genus est: alterum enim subalbidum, quod præstantissimum. Diosc. loc. cit. ἔστι δὲ καὶ ἕτερον ῥυπαρὸν καὶ μέλαν, ἁδρόβωλον, παλαθῶδες, κομιζόμενον ἀπὸ τῆς Ἰνδικῆς. *Est & alterum bdellium, sordidum, ac nigrum, grandioribus glebis, in offas convolutum, quod ex India advehitur.*

5. *Translucidum.*] Gummi videlicet. Isidorus, lib. 17. Orig. cap. 8. *Bdella Indiæ & Arabiæ arbor, cujus lacryma melior Arabica. Est enim lucida, subalbida, levis, pinguis, æqualiter cerea, & quæ facile molliatur, neque ligno vel terra commixta, amara, odoris boni. Nam ex India sordida est, & nigra, & majori gleba.*

6. *Cum fricatur.*] Ita libri omnes. Alii, *cum friatur*, male.

7. *In Arabia.*] Quare & Saracenica arbor, a Diosc. appellatur.

8. *Peraticum.*] Sic libri omnes. Περατικὸν ἐκ περάτων γῆς, quod ab extremo fine terrarum petitur.

9. *Facilius.*] Tractabilius, nec æque tactu adhærescens, atque illud quod humidius est.

10. *Et gummosum.*] MSS. *gumminosum.*

11. *Amygdala.*] Hoc Benjoïnum illud est, quod amygdaloïdes vocant, propterea quia ungues, seu maculas candidas admixtas habet, amygdalarum instar, ut recte observat Clusius, lib. 1. Arom. cap. 5. pag. 156.

12. *Cetera.*] Sive Benjuïni, sive *Anime* genera reliqua, etiam scordasti cortice admixto, vel gummi ejus arboris adulterantur. Δολοῦται δὲ μιγνύμενον κόμμει, inquit Diosc. Varia Benjuïni genera enumerat idem Clusius loc. cit.

13 scordasti

[13] ſcordaſti. Ita vocatur arbor æmulo gummi. Sed deprehenduntur (quod ſemel dixiſſe & in ceteros odores ſatis ſit) odore, colore, pondere, guſtu, igne. Bactriano [14] nitor ſiccus, multique candidi [15] ungues. Præterea ſuum pondus, quod gravius eſſe aut levius non debeat. Pretium ſincero in libras [16] x. terni.

XX. [1] Gentes ſupra dictas Perſis attingit, Rubro mari (quod ibi Perſicum [2] vocavimus) longe in terra æſtus agente, mira arborum natura. Namque eroſæ ſale, invectis derelictiſque ſimiles, ſicco litore radicibus nudis polyporum modo amplexæ ſteriles arenas ſpectantur. Eædem mari adveniente fluctibus pulſatæ, reſiſtunt immobiles. Quin & pleno æſtu operiuntur totæ: apparetque rerum argumentis [3] aſperitate aquarum illas ali. Magnitudo miranda eſt, ſpecies ſimilis [4] unedoni, pomum amygdalis extra, intus contortis nucleis.

XXI. [1] Tylos inſula in eodem ſinu eſt, repleta ſilvis, qua ſpe- CAP. X.
ctat Orientem, quaque & ipſa æſtu maris perfunditur. Magnitudo ſingulis arboribus fici, flos ſuavitate inenarrabili, pomum [2] lupino ſimile, propter aſperitatem intactum omnibus animalibus. Ejuſdem inſulæ excelſiore ſuggeſtu [3] lanigeræ arbores alio modo, quam Serum. His folia [4] infecunda: quæ, ni minora eſſent, [5] vitium poterant videri. Ferunt cotonei mali amplitudine [6] cucurbitas, quæ maturitate ruptæ oſtendunt lanuginis pilas, ex quibus veſtes pretioſo linteo fa-

NOTÆ.

13. *Scordaſti.*] In Indice hujus libri, *Scordacti.* MSS. Reg. 1. 2. & Colb. 2. ac Chiffl. hoc loco, *Scorti.* Simile bdellio gummi fundere ac pæne par, æmulumque, dicitur.

14. *Nitor ſiccus.*] Vide Notas & Emend. num. X.

15. *Vngues.*] Lucentes ac læves, inſtar unguium, maculæ: quales in Benjoïno amygdalino deprehenduntur. Dioſcoridi bdellium, quod & a Bactriano diverſum, & *Anime* a Luſitanis appellari ſuperius diximus, lævorem coloremque unguis æqualiter præfert in tota gleba, *ὄνυχι ἐοικός*: quæ verba Serapion male accepit.

16. *X. terni.*] Denarii terni: monetæ Gallicæ, aſſes quatuor & viceni.

Sect. XX. 1. *Gentes.*] Quæ hac ſectione continentur, ea totidem verbis habet Theophr. lib. 4. hiſt. plant. cap. 8.

2. *Vocavimus.*] Libro 6. ſect. 28.

3. *Aſperitate.*] Salſitudine.

4. *Vnedoni.*] *L'arbouſier.* Theophr. *ὅμοια τῇ ἀνδράχνῃ* dixit, hoc eſt, portulacæ: quam folio ſimilem unedoni eſſe dicemus lib. 13. ſect. 40.

Sect. XXI. 1. *Tylos.*] Et hæc rurſum expreſſa fideliſſime ex Theophr. lib. 4. hiſt. plant. cap. 9. De Tylo, Plinius lib. 6. ſect. 32.

2. *Lupino.*] De quo lib. 18. ſect. 36.

3. *Lanigeræ.*] Quas Goſſympinos ſive goſſypinos mox appellabit.

4. *Infecunda.*] Hoc eſt, lanæ minime feracia, qualia Serum eſſe diximus, lib. 6. ſect. 20.

5. *Vitium.*] Vitis foliis ſimilia, *ὅμοια τῇ ἀμπέλῳ, πλὴν μικρά*, inquit Theophr.

6. *Cucurbitas.*] Fructus cucurbitarum ſimiles. Eadem refert Herod. lib. 3. Thalia, n. 106. Fructum deſcribit eleganter Julius Pollux, lib. 7. cap. 17.

*Cap. XI. ciunt. * [7] Arbores vocant gossympinos: fertiliore etiam Tylo minore, quæ distat x. M. pass.

XXII. Juba circa fruticem lanugines esse tradit, linteaque ea Indicis præstantiora. Arabiæ autem arbores, ex quibus vestes faciant, [1] cynas vocari, folio palmæ simili. Sic Indos suæ arbores vestiunt. [2] In Tylis autem & alia arbor floret albæ violæ specie, sed magnitudine quadruplici, sine odore, quod miremur [3] in eo tractu.

XXIII. [1] Est & alia similis, foliosior tamen, roseique floris: quem noctu comprimens, aperire incipit Solis exortu, meridie expandit. Incolæ dormire eum dicunt. [2] Fert eadem insula & palmas, oleasque, ac vites, & cum reliquo pomorum genere ficos. Nulli arborum folia ibi decidunt. Rigaturque gelidis fontibus, & imbres accipit.

XXIV. Vicina his Arabia flagitat quandam [1] generum distinctionem, quoniam [a] fructus iis constat radice, frutice, cortice, succo, lacryma, ligno, surculo, flore, folio, pomo.

Caput XII. XXV. [1] Radix & folium Indis est maximo pretio. [2] Radix costi

Interpretatio.

a *Fructus iis constat.*] Vtilitatem ea *genera* afferunt, radice &c.

Notæ.

7. *Arbores.*] Quas proxime attigit, & lanigeras vocavit. Hæc enim a superioribus hactenus perperam divulsa. In Indice libri hujus, *gossypinon.* In MSS. hoc loco, *gossympinos.* Theophr. & Herod. loc. cit. δένδρα ἐριοφόρα, arbores pariter lanigeras vocant: arbores, inquam, ut intelligas ab ea planta seu frutice differre, unde legitur gossypium nostrum, *le coton:* de quo lib. 19. sect. 2. etsi nihil discrepare visum est Dalecampio, lib. 2. hist. plant. c. 221. sed errore falso.

Sect. XXII. 1. *Cynas.*] In Indice hujus libri, *Chynas.*

2. *In Tylis.*] Theophr. lib. 4. hist. cap. 9.

3. *In eo tractu.*] In quo sunt fere omnia, quæ ibi gignuntur, odorata.

Sect. XXIII. 1. *Est & alia.*] Theophr. loc. cit Contrariæ indolis est *Parizataco*, Malabaricæ Goanæque regionis arbos, quam Christ. a Costa describit, lib. Arom. cap. 37. quæ flores aperire incipit Solis occasu, amittit exortu: idcirco Arborem Tristem vocant. Eadem a Clusio describitur, pingiturque, lib. 2. cap. 1. pag. 225.

2. *Fert eadem.*] Theophr. loc. cit. & August. lib. 21. de Civit. cap. 5.

Sect. XXIV. 1. *Generum.*] Aromatum, quæ ipsa gignit. Constant enim ea, 1. radice, ut costus: 2. frutice, ut cinnamomum, & casia. 3. cortice, ut macir. 4. succo, ut styrax, panax, & silphium. 5. lacryma, ut balsamum, &c.

Sect. XXV. 1. *Radix & folium.*] Radix ea costi est: folium, nardi. Hæc κατ' ἐξοχὴν, & radix, & folium, appellantur. A malobathro, quod folium Indicum pariter vocant, & in paludibus Indicis gignitur, longe istud diversum, ut recte admonet Dioscor. lib. 1. cap. xi. quanquam id nardo similem vim habet, ut docet Galenus, lib. 7. de fac. simp. med. pag. 205.

2. *Radix costi.*] Hæc quoque Diosc. lib. 1. cap. 15. Nomen etiamnum retinet in officinis, *Costus.* Describitur accurate a Charasio, in Pharmacopœia Galenica, cap. 20. pag. 291.

gustu fervens, odore eximio, frutice alias inutili. Primo statim introitu amnis Indi in Patale insula, duo sunt ejus genera: nigrum, [3] & quod melius, candicans. Pretium in libras [4] X. VI.

XXVI. [1] De folio nardi plura dici par est, ut principali in unguentis. [2] Frutex est gravi & crassa radice, sed brevi ac nigra, fragilique, quamvis pingui, situm redolente, [3] ut cyperi, aspero sapore, folio parvo densoque. Cacumina [4] in aristas se spargunt: ideo gemina dote nardi spicas ac folia celebrant. [5] Alterum ejus genus apud Gangem nascens, damnatur in totum, [6] ozænitidis nomine, virus redolens. Adulteratur & [7] pseudonardo herba, quæ ubique nascitur crassiore atque latiore folio, & colore languido in candidum vergente. Item [8] sua radice permixta ponderis causa, & gummi, spumaque argenti, aut stibio, [9] ac cypiro, cyperive cortice. [10] Sincerum quidem levitate deprehenditur, & colore rufo, odorisque suavitate, & gustu maxime siccante os, sapore jucundo. Pretium spicæ [11] in libras

NOTÆ.

3. *Et quod melius.*] Diosc. loc. cit. & Oribas. lib. XI. pag. 202.

4. *X. VI.*] Ita scribendum, non XVI. Hoc est, denarii sex: monetæ nostræ, asses octo & quadraginta.

Sect. XXVI. 1. *De folio nardi.*] De Indica nardo hæc sunt accipienda.

2. *Frutex est.*] Diversi igitur generis a Syriaca nardo, Celtica, Creticaque: quæ genera omnia, non frutices, sed herbæ sunt, ut mox dicetur.

3. *Vt cyperi*] Sic Diosc. lib. 2. cap. 6. καὶ μετὰ τοῦ κυπειρίζειν ἐν τῇ ὀσμῇ, odore cyperum imitatur De cypero, cui odor est qui nardum imitetur, dicemus, lib. 21. sect. 70. At in MSS. Reg. Colb. Chiffl. & Paris. hoc loco, *aut cupressum* legitur.

4. *In aristas.*] Auctor libri de simp. med. ad Paternian. inter Galeni opera, tom. 13 pag. 999. *Spica nardi*, inquit, *ad similitudinem cognominata est: similis est enim spica frumenti, & plurimas habet velut aristas, &c.* Statius, lib. 5. Silv.

Odoratas nec Arabs decerpsit aristas.

Spicæ, seu aristæ, folio parvo densoque constant. Nardus idcirco Indica gemino nomine commendatur, spicæ, & foliorum. Quanquam nardi spica a Galeno lib. I. de antid. cap. 14. pag. 887. pro radice accipitur, quoniam quæ pars spicæ nomen habet, radici est proxima. Nardi aristarum iconem Clusius exhibet, lib. I. Arom. cap 33. pag. 202. Hæc νάρδος πιστική, hoc est, vera, in sacris codicibus, ex qua magni pretii unguentum fiebat. In Batavia Indiæ agro nascitur.

5. *Alterum.*] Hæc pariter Diosc. lib. I. cap. 6.

6. *Ozænitidis.*] Ab ὄζαινα, quod odore fœdo nares feriat.

7. *Pseudonardo.*] Lectam a se pseudonardum in Genebra monte Delphinatus, testatur Charasius, in Pharmacop. Galen. cap. 20. pag. 292. Quamobrem hallucinantur ii qui putant esse lavendulam, *la Lavande.*

8. *Sua radice.*] Radiculis seu fibris tenuibus.

9. *Ac cypiro.*] Has voces ex MSS. Reg. & Colb. addidimus. De cypiro, cui candor odorque vicinus nardo, dicemus lib. 21. sect. 69. De stibio, lib. 33. sect. 33. Habet his paria Diosc. lib. I. cap. 6.

10. *Sincerum.*] Diosc. loc cit.

11. *In libras X. C.*] Denarii centum, monetæ Gallicæ libras efficiunt quadraginta Nunc vilius emitur, multo expeditiore ac frequentiore commercio apud Indos, quam olim fuit, ut notat Garcias. lib. I. Arom. cap. 33. pag. 202.

X. C. [12] Folii divisere annonam : ab amplitudine hadrosphærum vocatur [13] majoribus foliis, [14] X. L. Quod minore folio est, mesosphærum appellatur : emitur X. LX. Laudatissimum microsphærum e minimis folium : pretium ejus X. LXXV. Odoris gratia omnibus major recentibus. [15] Nardo color qui inveteraverit, nigrieri melior. [16] In nostro orbe [17] proxime laudatur [18] Syriacum , mox Gallicum , tertio loco [19] Creticum , quod aliqui [20] agrium vocant , alii phu , folio [21] olusatri , caule cubitali , geniculato , [22] in purpura albicante , radice obliqua [23] villosaque , & imitante avium pedes. Baccharis vocatur nardum rusticum, [24] de quo dicemus inter flores. Sunt autem ea omnia herbæ præter Indicum. [25] Ex iis Gallicum & cum radice vel-

NOTÆ.

12. *Folii . . . . annonam.*] Hoc est, pretium aliud alii nardi folio mercatores fecere : majori , minus : minimo , maximum. Ita MSS. omnes, non *folia*. Quod porro de foliis nardi Plinius , hoc de malobathro quoque , quod Indicum folium κατ' ἐξοχὴν vocant , prodidit Auctor Peripli maris Erythræi : qui tria malobathri genera facit : primum quod majore folio , hadiosphærum : forte quod in sphæras seu pilulas folia ea convolverentur : quod ex minore , mesosphærum : quod ex minimo denique , microsphærum Γίνεται δὲ γένη τρία· ἐκ μὲν τοῦ μείζονος φύλλου, τὸ ἁδρόσφαιρον, μαλάβαθρον λεγόμενον· ἐκ δὲ τοῦ ὑποδεεστέρου, τὸ μεσόσφαιρον· ἐκ δὲ τοῦ μικροτέρου, τὸ μικρόσφαιρον. Nota locutio , *incendere annonam* , vel ut Varro loquitur , *excandefacere annonam* : Galli dicunt , *encherir.*

13. *Majoribus foliis.*] Sic Auctor Peripli mox laudatus. At in M S S. Reg. & Colb. *pipulis* legitur , forte pro *pilulis* , seu sphærulis.

14. *X. L.*] Ita MSS. omnes. Denarii quinquaginta , sunt monetæ Gallicæ, libræ viginti. Denarii L X. libræ viginti quatuor. Denique LXXV. libræ tricenæ.

15. *Nardo color.*] Rufus.

16. *In nostro orbe.*] In Romano imperio. Nam quare Syriaca nardus diceretur , quam tamen India mitteret , perridiculam rationem Dioscorides excogitavit , lib 1. cap 6. vel ab aliis proditam probavit : quod nempe montis Indici in quo nardus nasceretur , pars una Syriam , altera Indos spectaret : quod ante nos risit Dalecampius , lib. 8. hist. plant. cap. 21. Syriaca dicitur , quæ in Syria oritur : ut Gallica , Creticaque , quæ in Galliis Cretaque provenit.

17. *Proxime.*] Post Indicum.

18. *Syriacum*] Spicam nardi Syriacæ ad torminosos commendat Scribonius Largus , Compos. 113. Gallicam , Κελτικὴν νάρδον Diosc. lib. 1. cap. 7. In officinis Spica Celtica dicitur : recte pingitur a Clusio , lib. 4. hist. plant. cap. 39. & a Matthiolo , in lib. 1. Diosc. cap. 7. pag. 33. In Pyrenæis montibus frequens.

19. *Creticum.*] Et Creticæ nardi meminit Galenus , lib. 1. de Antid. cap. 14.

20. *Agrium.*] Hoc est , silvestre. Diosc. lib. 1. cap. 10. Φοῦ, οἱ δὲ καὶ τοῦτο ἀγρίαν νάρδον καλοῦσι. Ex hac porro Dioscoridis ac Plinii descriptione , (sunt enim ambæ geminæ ac plane pares ,) nardum Creticam liquet esse eam, quam & herbarii & officinæ vocant Valerianam majorem , ut Matthiolus animadvertit , a quo recte depingitur , in loc. Diosc. cit. pag. 39. In Gallia frequens, locis montuosis.

21. *Olusatri.*] Ἱπποσελίνου , de quo lib. 19. sect. 48.

22. *In purpura.*] Caulis , inquit , in purpura albicat. Diosc. ait caulem purpurascere : flores in purpura albicare : καυλὸν ἐμπόρφυρον , ἄνθη ἐν τῷ λευκῷ διαπόρφυρα.

23. *Villosaque.*] Fibrosa.

24. *De quo dicemus.*] Libro 21. sect 16.

25. *Ex iis Gallicum.*] Diosc. lib. 1. c. 7.

litur, abluiturque vino. Siccatur iu umbra, alligatur fasciculis in charta, non multum ab Indico differens, Syriaco tamen levius. [25] Pretium x. III. In his probatio una, ne sint fragilia, & arida potius, quam sicca, folia: [26] Cum Gallico nardo semper nascitur herba, quæ hirculus vocatur, a gravitate odoris [27] & similitudine, qua maxime adulteratur. Distat, quod sine cauliculo est, & quod minoribus foliis, quodque radicis neque amaræ, neque odoratæ.

XXVII. Nardi vim habet & asarum: quod & ipsum aliqui [1] silvestre nardum appellant. Est autem ederæ foliis, rotundioribus tantum mollioribusque, flore purpureo, radice Gallici nardi: [2] semen acinosum, saporis calidi ac vinosi. [3] Montibus in umbrosis bis anno floret. Optimum in Ponto, proximum in Phrygia, tertium in Illyrico. Foditur cum folia mittere incipit, & in Sole siccatur, celeriter situm trahens, ac senescens. Inventa nuper & in Thracia herba est, cujus folia nihil ab Indico nardo distant. CAPUT XIII.

XXVIII. [1] Amomi uva [2] in usu est, Indica vite labrusca: ut alii existimavere, frutice [3] myrtuoso, palmi altitudine: carpiturque cum radice, manipulatim leniter componitur, protinus fragile. [4] Laudatur quam maxime Punici mali foliis simile, nec rugosis, colore rufo. Secunda bonitas pallido. Herbaceum pejus, pessimumque can-

NOTÆ.

25. *Pretium* X. III.] Ita scribendum, non conjunctim XIII. Hoc est, denarii tres, monetæ Gallicæ asses viceni quaterni.

26. *Cum Gallico.*] Reliqua deinceps habet totidem verbis Diosc. loc. cit. & Oribasius, lib. 12. pag. 208. Inter nardi Celticæ fasciculos herbam eam, quæ hirculus dicitur, Carol. Clusius deprehendisse se testatur, lib. I. Arom. cap. 35. ubi ejus iconem repræsentat. Vidit & Lobelius, ut eidem credimus, in Notis M S S. ad lib. Aloys. Anguillara, de simp. pag. 25.

27. *Et similitudine.*] Cum nardo Celtica, ut testis est Clusius, qui contulit.

Sect. XXVII. I. *Silvestre nardum.*] Ἄσαρον, οἱ δὲ νάρδον ἀγρίαν καλοῦσι, Diosc. lib. I. cap. 9. a quo iisdem ferme verbis describitur. In officinis retinet nomen. Galli *Cabaret* vocant. A Matthiolo recte pingitur, in locum Dioscor. cit. pag 36.

2. *Semen acinosum.*] Florem habet purpureum, inquit Oribasius lib. XI. fol 191. in quo semen est acino simile. In M S S. Reg. & Colb. *radice Gallici nardi simile acinosum.*

3. *Montibus.*] Hæc Diosc. & Oribas. locis citatis

Sect. XXVIII. I. *Amomi uva.*] Uvam vocat, quoniam uvæ similis fructus est: ut arbor ipsa labruscæ viti. Dioscor. lib I. cap. 14. Ἄμωμόν ἐστι θαμνίσκος οἱονεὶ βότρυς, &c Ipsum est, quod in officinis vidimus *Amomum racemosum* appellari, quodque luculenter a Charasio describitur, in Pharmacop. Galen. cap. 20. pag. 295. In M S S. *Amomi juba*, lectione haud aspernanda.

2. *In usu.*] In compositione Theriacæ. Vide Charasium, loc. cit.

3. *Myrtuoso.*] Simili myrto, quam ipsius plantæ veram esse faciem tradit Nicol. Maronea Veron. lib. de Amomo, pag. 54. Vide Notas & Emendationes num. XI.

4. *Laudatur.*] Diosc. loc. cit.

didum, quod & vetustate evenit. Pretium uvæ in libras [5] x. LX. friato vero amomo [6] x. XLVIII. [7] Nascitur & in Armeniæ parte, quæ vocatur Otene, & in Media, & in Ponto. Adulteratur foliis Punicis, & gummi liquido, ut cohæreat convolvatque se in uvæ modum. Est & quæ vocatur [8] amomis, minus venosa atque durior, ac minus odorata: quo apparet, aut aliud esse, aut colligi immaturum.

XXIX. [1] Simile his & nomine & frutice [2] cardamomum, semine oblongo. Metitur eodem modo [3] & in Arabia. Quatuor ejus genera: viridissimum ac pingue, acutis angulis, contumax [4] fricanti, quod maxime laudatur: proximum e rufo candicans: tertium brevius atque nigrius. Pejus tamen varium & facile tritu, odorisque parvi: [5] qui verus, costo vicinus esse debet. Hoc [6] & apud Medos nascitur. Pretium optimi in libras [7] x. duodecim.

XXX. Cinnamomo proxima [1] gentilitas erat, ni prius Arabiæ divitias indicari conveniret, causasque, quæ cognomen illi felicis ac beatæ dedere. Principalia ergo in illa thus, & myrrha: hæc & cum

*CAPUT XIV. Troglodytis communis: * [2] thura, præter Arabiam, nullis, ac ne

NOTÆ.

5. *X. LX.*] Denarii sexaginta, hoc est, monetæ Gallicæ, libræ viginti quatuor.

6. *X. XLVIII.*] Denarii XLVIII. monetæ Gallicæ efficiunt libras novemdecim, cum assibus quaternis. Friatum amomum uva fracta dicitur, acinique a pediculo divulsi.

7. *Nascitur.*] Non in India solum, inquit, sed & in Armenia Ad Pontum vero quod attinet, Busbequius, qui eas lustravit oras, sic retulit, epist. 1. pag. 34. *Amomum, quod Dioscorides etiam in Ponto nasci scribit, nequicquam magno studio requisivimus: ut nesciam stirpsne ea interierit, an solum verterit.*

8. *Amomis.*] Ἀμωμὶς Dioscoridi, loc. cit. qua amomum ipsum adulterari scribit, ut & Oribasius, lib. XI. fol. 189. Haud recte pingitur a Clusio, lib. 1. Arom. cap. 31. neque a Dalec. pag. 1814.

Sect. XXIX. 1. *Simile his.*] Amomo, & amomidi.

2. *Cardamomum.*] Καρδάμωμον, de quo Diosc. lib. 1. cap. 5. In officinis retinet nomen. Describitur a Charasio, loc. cit. ea plane facie, qua ipsi vidimus.

3. *Et in Arabia.*] Et in India, inquit, & in Arabia metitur eodem modo: hoc est, carpitur cum radice, manipulatimque componitur. Diosc. loc. cit.

4. *Fricanti.*] Vel *frianti*, frangenti. Dios. δυσθραυστον. Oribas. lib. XI. fol. 200. quod difficulter frangitur.

5. *Qui verus*] Subintellige, odor. Confidenter nimis emendat Dalecampius, *Quod verius, costo vicinius.*

6. *Et apud Medos.*] Hoc est, non in India solum, & Arabia. Dioscor. loc. cit.

7. *X. duodecim.*] Denarii notam, quæ exciderat, adjecimus. Efficiunt duodeni, monetæ Gallicæ, libras quatuor, cum assibus sedecim.

Sect. XXX. 1. *Gentilitas.*] Nominis affinitas, propter quam proxime post amomum & cardamomum dici de cinnamomo videbatur opportunum.

2. *Thura.*] Transcribit hic Plinium Solinus, cap. 33. pag. 62. Plinius Theophrastum, lib. 9. histor. plantar. cap. 4.

Arabiæ quidem universæ. In medio ejus fere sunt Atramitæ, [3] pagus Sabæorum, capite regni Sabota, in monte excelso, a quo octo [4] mansionibus distat regio eorum thurifera, [5] Saba appellata, quod significare Græci mysterium dicunt: spectat ortus Solis æstivi, undique rupibus invia, & a dextra mari scopulis inaccesso. [6] Id solum e rubro lacteum traditur. Silvarum longitudo est, [7] schœni XX. latitudo dimidium ejus. Schœnus patet Eratosthenis ratione, stadia XL. hoc est, passuum quinque millibus: aliqui XXXII. stadia singulis schœnis dedere. Attolluntur [8] colles alti, decurruntque & in plana arbores sponte natæ. [9] Terram argillosam esse convenit, raris fontibus ac nitrosis. Attingunt & Minæi, pagus alius, per quos evehitur uno tramite angusto. Hi primi commercium thuris fecere, maximeque exercent: a quibus & Minæum dictum est. Nec præterea Arabum alii thuris arborem vident, ac ne horum quidem omnes. [10] Feruntque MMM. non amplius esse familiarum, quæ jus per successiones id sibi vendicent. Sacros vocari ob id, nec ullo congressu feminarum, funerumque, cum incidant eas arbores aut metant, pollui: atque ita religione merces augeri. Quidam promiscuum jus iis populis esse tradunt in silvis: alii per vices annorum dividi.

XXXI. Nec arboris ipsius quæ sit facies, constat. Res in Arabia gessimus, & Romana arma in magnam partem ejus penetravere: [1] Caius etiam Cæsar Augusti filius inde gloriam petiit, nec tamen ab ullo (quod equidem sciam) Latino arborum earum tradita est facies. Græcorum exempla variant. [2] Alii folio piri, minore duntaxat, & herbidi coloris prodire. [3] Alii lentisco similem subrutilo. [4] Quidam

NOTÆ.

3. *Pagus.*] Non κώμην ea vox, vicumve: sed regionem, præfecturam, toparchiamque significat. Glossæ: *Pagus*, ἐπαρχία, χώρα, νομός. De his egimus lib. 6. sect. 32.

4. *Mansionibus.*] Mansio iter est unius diei. Mansiones camelorum mox appellantur, sect. 33.

5. *Saba.*] An ἀπὸ τοῦ σέβειν, quod in cultu Deorum præcipuus thuris usus est? Σαβοὺς appellatos esse, qui Deo Sabasio, hoc est, Baccho, initiati forent, scribit Harpocration, pag. 265.

6. *Id solum.*] Terra, humus.

7. *Schœni* XX.] De schœnis egimus, lib 6 sect. 30.

8. *Colles alti.*] Iidemque operti nive, inquit Theophr. lib. 9. hist. plant. cap. 4.

9. *Terram argillosam.*] Theophr. loc. cit.

10. *Feruntque MMM.*] Deest in Reg. & Colb. 2. familiarum numerus. At in Colb. 3. *Feruntque non amplius esse familiarum quinque, quæ jus*, &c. Habet hæc quoque Solinus, tacito familiarum numero, c. 23. p. 62. & 63.

Sect. XXXI. 1. *Caïus etiam Cæsar.*] Vide quæ diximus lib 6. sect. 32.

2. *Alii folio.*] Theophrastum signat, loc. cit.

3. *Alii lentisco.*] Et arboris specie, & ipso fructu, sed folio subrutilo. Theophrast. loc. cit. quod & Garcias probat, lib. 1. Arom. cap 6. pag. 157.

4. *Quidam.*] Sic Theophr. loco citato. Fuit Antigonus, de quo hic sermo, Macedoniæ rex, Demetrii Poliorcetæ F.

terebinthum esse, & hoc visum Antigono regi allato frutice. [5] Juba rex iis voluminibus, quæ scripsit ad C. Cæsarem Augusti filium ardentem fama Arabiæ, tradit [6] contorti esse caudicis, ramis aceris maxime Pontici, succum amygdalæ modo emittere: talesque in Carmania apparere, & in Ægypto satas studio Ptolemæorum regnantium. [7] Cortice lauri esse constat: [8] quidam & folium simile dixere. Talis certe fuit arbor [9] Sardibus. Nam & Asiæ reges serendi curam habuerunt. Qui mea ætate legati ex Arabia venerunt, omnia incertiora fecerunt, quod jure miremur, virgis etiam thuris ad nos commeantibus: quibus credi potest, matrem quoque terete & enodi fruticare trunco.

XXXII. Meti semel anno solebat, minore occasione vendendi. Jam quæstus [1] alteram vindemiam affert. Prior atque naturalis vindemia [2] circa Canis ortum flagrantissimo æstu, incidentibus qua maxime videatur esse prægnans, tenuissimusque tendi cortex. Laxatur hic plagâ, [3] non adimitur. [4] Inde prosilit spuma pinguis. Hæc concreta densatur, ubi loci natura poscat, tegete palmea excipiente, alibi area circumpavita. Purius illo modo, sed hoc ponderosius. Quod in arbore hæsit, ferro depectitur, ideo [5] corticosum. Silva divisa certis portionibus mutuâ innocentiâ tuta est: neque ullus [6] saucias arbores custodit: nemo furatur alteri. At hercules Alexandriæ, ubi thura interpolantur, nulla satis custodit diligentia officinas. [7] Subligaria signantur opifici: persona adjicitur capiti, densusve reticulus:

Notæ.

5. *Juba.*] Plinius lib. 6. sect. 31. & nos in Auctorum indice.

6. *Contorti.*] Solinus, *intorto vimine:* male. Nam aliud vimen, aliud caudex est. Vimina sunt virgæ thuris, quas minime intortas esse, sed teretes, ex Plinio mox liquebit.

7. *Cortice lauri.*] Lævi ex omni parte cortice, lauri ritu. Theophr. loc. cit. λειόφλοιον ὅλον ὥσπερ ἡ δάφνη.

8. *Quidam & folium.*] Hæc pariter ex Theophr. loc. cit. δαφνοειδὲς καὶ λειόφυλλον. Nec certe multum abludit a similitudine cum lauri foliis ramus ille, quem in Trajani nummo mulier dextra tenet, cum epigraphe, ARAB. AD Q. hoc est, *Arabia adquisita.*

9. *Sardibus.*] Plinius iterum, lib. 16. sect. 59. *Vixit & in Lydia thuris arbor.* Ex Theophr. loc. cit.

Sect. XXXII. 1. *Alteram vindemiam.*] MSS. Reg. Colb. & Chiffl. *alteram viam* haud pœnitenda lectione: subintellige, *metendi.*

2. *Circa Canis.*] Theophr. lib. 9. hist. cap. 2.

3. *Non adimitur.*] Sic arbos inciditur, ut nihil de cortice detrahatur.

4. *Inde prosilit.*] Quæ deinceps sequuntur ad eum usque locum, *At hercules Alexandriæ:* ea totidem verbis Theophrastus habet, lib. 9. histor. plantar. cap. 4.

5. *Corticosum.*] Admixtum corticem habet: διὰ καὶ φλοιὸν ἐνίοις προσεῖναι. Theophr. loc. cit.

6. *Saucias.*] Incisas, ac thus emittentes.

7. *Subligaria.*] Vox Martiali etiam usurpata, lib. 3. Epigr. 87. Cicero subligaculum dixit, tegumentum quo obscena velantur. Signabantur ea porro opifici, ab hero, impresso anulo, ne partem thuris aliquam opifex in ea conjinudi

nudi emittuntur. Tanto minus fidei [8] apud nos pœna, quam apud illos ſilvæ habent. [a] Autumno legitur ab æſtivo partu. Hoc puriſſimum, candidum. Secunda vindemia eſt vere, ad eam hieme corticibus inciſis. Rufum hoc exit, nec comparandum priori. [9] Illud carpheotum, hoc dathiatum vocant. [10] Creditur & novellæ arboris candidius, ſed veteris odoratius. [11] Quidam & in inſulis melius putant gigni. Juba in inſulis negat naſci.

Quod ex eo rotunditate guttæ pependit, maſculum vocamus, cum alias non fere mas vocetur, ubi non ſit femina. Religioni tributum, ne ſexus alter uſurparetur. [12] Maſculum aliqui putant a ſpecie teſtium dictum. Præcipua autem gratia eſt mammoſo, cum hærente lacryma priore conſecuta alia miſcuit ſe. [13] Singula hæc manum implere ſolita invenio, [14] cum minore diripiendi aviditate lentius naſci liceret. Græci [15] ſtagoniam & atomum tali modo appellant: minorem autem [16] orobiam. Micas concuſſu eliſas [17] mannam vocamus. Etiamnum tamen inveniuntur guttæ, [18] quæ tertiam partem minæ, [19] hoc eſt,

INTERPRETATIO.

[a] *Autumno.*] Autumno legitur quod inciſis æſtate arboribus manavit.... vere quod inciſis hieme corticibus fluxit.

NOTÆ.

ceret. Eam ob rem perſona vultui obducebatur, aut reticulus, *un mouchoir*, ne videret opifex quo thus deferret, aut ubi reconderetur.

8. *Apud nos.*] In orbe Romano, atque in primis Alexandriæ.

9. *Illud.*] Quod autumno legitur. In M S S. Reg. Colb. aliiſque, *Carſiathum*, *& Dathiatum*: quæ barbara potius, quam Græca vocabula eſſe reor: etſi aliter Salmaſio viſum, in Solin. pag. 505. ubi *Carphioton & Dadioton* legi jubet.

10. *Creditur.*] Thophr. loc. cit.

11. *Quidem & in inſulis.*] Arabiæ vicinis. Theophr.

12. *Maſculum.*] Etiamnum in officinis, *l'Encens mâle, ou Oliban.* Virgilio, *Maſcula thura.*

13. *Singula.*] Theophr. loc. cit. Singulæ, inquit, glebæ, ſeu guttæ, mole ſua manum implent: pondere tertiam minæ partem æquant.

14. *Cum minore.*] M S S. Reg. Colb. Chiffl. Pariſ. *cum inope.*

15. *Stagoniam.*] Σταγονίας Dioſc. lib. 1. cap. 81. a ſtillando, ἀπὸ τοῦ στάζειν. Et ἄτομος ſive ἄτμητος, indiviſus, integer, qui ſectionem paſſus non fuerit. Ἀτμήτου λιβανωτοῦ meminit Heſychius: Polemon item apud Athen. l. XI. p 462.

16. *Orobiam.*] Sic Dioſc. loc. cit. Δευτερεύει δὲ ὁ ὀροβίας, *ſecundas tenet Orobias appellatus.* Nam ab ὄροβος, hoc eſt ab ervi magnitudine: quo ſenſu ὀροβιαῖον ἐρέβινθον, cicer ervi mole appellat Galenus, lib. 6. de fac. ſimp. med.

17. *Mannam.*] Ita Sextus Platon. cap. 2. de lepore, num. 6. thuris mannam vocat, quod alii thuris micas, & pollinem. Gloſſæ: *Thuris pollen*, Μάννα.

18. *Quæ tertiam.*] Theophraſt. loco citato.

19. *Hoc eſt, XXVIII.*] Minæ nomen hoc primum loco Plinius ad Romanæ libræ pondus accommodat: quam LXXXIV. denariorum eſſe diſertis verbis admonet, lib. 33. ſect. 46. Nam tertia pars LXXXIV. denariûm, denarii ſunt XXVIII. Vide Notas & Emend. num. XII.

XXVIII. denariorum pondus æquent. [20] Alexandro magno in pueritia ſine parcimonia thura ingerenti aris, pædagogus Leonides dixerat, ut illo modo, cum devicisset thuriferas gentes, ſupplicaret. At ille Arabia potitus, thure onuſtam navem miſit ei, exhortatus ut large Deos adoraret.

Thus collectum [21] Sabota camelis convehitur, porta ad id una patente. [22] Digredi via capitale leges fecere. Ibi decimas [23] Deo, quem vocant Sabin, menſura, non pondere ſacerdotes capiunt. Nec ante mercari licet: inde impenſæ publicæ tolerantur. Nam & benigne certo [24] itinerum numero Deus hoſpites paſcit. Evehi non poteſt, niſi per [25] Gebanitas: itaque & horum regi penditur vectigal. Caput eorum Thomna abeſt a Gaza noſtri litoris in Judæa oppido [26] $\overline{\text{XLIV.}}$ XXXVI. millia paſſuum, quod dividitur in manſiones camelorum LXV. Sunt & quæ ſacerdotibus dantur portiones, ſcribiſque regum certæ. [27] Sed præter hos & cuſtodes, ſatelliteſque, & oſtiarii, & miniſtri populantur. Jam quacumque iter eſt, alibi pro aqua, aliubi pro pabulo, aut pro manſionibus, variiſque portoriis pendunt, ut ſumptus in ſingulos camelos denariûm [28] DCLXXXVIII. ad noſtrum litus colligat: iterumque imperii noſtri publicanis penditur. Itaque optimi thuris libra [29] X. VI. pretium habet: ſecunda X. V. tertia X. III. Apud nos adulteratur reſinæ candidæ [30] gemma perquam ſimili: ſed deprehenditur, [31] quibus dictum eſt, modis. [32] Probatur candore, amplitudine, fragilitate, carbone, ut ſtatim ardeat. Item ne dentem recipiat potius, quam [33] in micas frietur.

NOTÆ.

20. *Alexandro.*] Hoc totidem verbis Plutarchus in Apophthegm. pag. 179.

21. *Sabota.*] Τὰ Σάϐοτα, vel ut auctor Peripli, τὰ Σάϐϐαθα, numero multitudinis. Vide lib. 6. ſect. 32.

22. *Digredi.*] In MSS. *Degredi.*

23. *Deo.*] Solem ait eſſe Theophr. lib. 9. hiſt. cap. 4. Jovem tamen hunc intelligunt aliqui, & Aſſabinum vocant, Plinio teſte ſect. 43.

24. *Itinerum.*] MSS. omnes, *iterum.* Sententia eſt, certo dierum numero, mercatores qui thus vehunt, pro hoſpitio uti ædibus ei Deo ſacris, ejuſdemque ſumptibus ibi ali.

25. *Gabanitas.*] De his & de Tomna oppido, egimus lib. 6. ſect. 32.

26. *$\overline{XLIV.}$ XXXVI.*] Ita MSS. omnes. Hoc eſt, quadragies & quater centena, ac triginta ſex millia paſſuum.

27. *Sed præter hos.*] Theophr. loco citato.

28. *DCLXXXVIII.*] Monetæ noſtræ, libræ ſunt 267. cum aſſibus quaternis.

29. *X. VI.*] Denarios ſex. Libræ ſunt e noſtris duæ, cum aſſibus octo. Denarii quinque, aſſes ſunt quadrageni. Tres denique denarii, aſſes efficiunt quatuor & vicenos.

30. *Gemma.*] Gemmam pro mica, ſeu gutta dixit.

31. *Quibus dictum eſt, modis.*] Nempe odore, colore, pondere, guſtu, igne, ut dictum eſt ſect. 19. Ita Dioſc. lib. 1. cap. 81.

32. *Probatur.*] Dioſcor. loc. cit.

33. *In micas.*] *In miculas minutas, & ut ſabulum diſſipetur*, inquit auctor libri de ſimp. medic. ad Patern. inter opera Galeni, tom. 13. pag. 1002.

XXXIII. Myrrham in iisdem silvis permixta arbore nasci tradidere aliqui, plures separatim: quippe multis in locis Arabiæ gignitur, ut apparebit [1] in generibus. Convehitur [2] & ex insulis laudata, petuntque eam etiam ad Troglodytas Sabæi transitu maris. Sativa quoque provenit, multum silvestri prælata. [3] Gaudet rastris atque ablaqueationibus, [4] melior radice refrigerata. CAP. XV.

XXXIV. [1] Arbori altitudo ad quinque cubita, nec sine spina, caudice duro & intorto, crassiore, [2] quam thuris, & ab radice etiam, quam reliqua sui parte. Corticem lævem, similemque [3] unedoni: scabrum alii, [4] spinosumque dixere. [5] Folium olivæ, verum crispius, & aculeatum: Juba olusatri. Aliqui similem [6] junipero, scabriorem tantum spinisque horridam, folio rotundiore, sed sapore juniperi. Nec non fuere, qui e thuris arbore [7] utrumque nasci mentirentur.

XXXV. Inciduntur bis & ipsæ, [1] iisdemque temporibus, sed a radice [2] usque ad ramos qui valent. Sudant autem sponte prius, quam incidantur, [3] stacten dictam, cui nulla præfertur. Ab hac sativa, &

NOTÆ.

Sect. XXXIII. 1. *In generibus.*] Cum myrrhæ genera plura dicentur, sect 36.

2. *Et ex insulis.*] Uti de thure dictum est sect. sup. De his insulis odoriferis egimus lib. 6. sect. 32.

3. *Gaudet.*] Solinus, cap. 33. pag. 63. Diodor quoque, lib 5. Bibl. pag. 317. ὀπίζεται δὲ περισκαφείσης τῆς γῆς ἀπὸ τῶν ῥιζῶν *Effossa circum radices terra*, quod ablaqueare dicunt, *succus emanat.*

4. *Melior.*] Solini paraphrasis: *Radices nudatæ, pinguiore fluunt lacryma.*

Sect. XXXIV. 1. *Arbori.*] Solinus, loc. cit. ex Plinio: Plinius ex Theophrast lib 9. histor. cap 4.

2. *Quam thuris.*] Vide Notas & Emend. num. XIII.

3. *Unedoni.*] *L'arbousier.* Theophr. loc. cit. τῇ ἀνδράχνῃ, hoc est, portulacæ, cujus folia unedoni simillima: quam ob causam quoties fere ea vox ἀνδράχνη apud Theophrast. occurrit, unedonem Plinius vertit. De unedone dicemus, lib. 15. sect. 17.

4. *Spinosumque.*] Spinæ Ægyptiacæ similem facit Diosc. lib. 1. cap. 77.

5. *Folium olivæ, &c.*] Solinus, & Theophr. loc. cit.

6. *Junipero.*] Theophr. terebintho: reliqua in utroque scriptore paria ac gemina sunt.

7. *Utrumque nasci.*] Thus scilicet, ac myrrham. Theophr. loc. cit.

Sect. XXXV. 1. *Iisdemque.*] Quibus thuris arbor, hoc est, æstate & hieme, ut dictum est sect. 33. Vere & æstate dixit Diodor. Sic. lib. 5. Bibl. pag. 317.

2. *Usque.*] Usque ad ramos qui possunt incidi.

3. *Stacten dictam.*] Duplex est vis hujus vocis στακτή. Nam & myrrham sonat, quæ sponte manet ex arbore: & recentis myrrhæ pinguedinem, quæ per se unguentum faciat sine oleo. Priore significatu, a Plinio modo accipitur: posteriore, libro 13. sect. 2. & a Diosc. lib. 1. cap. 73. & 77. Ab Athenæo quoque, lib 15. pag. 688. Denique a Theophrast. loc. cit. ubi στακτὴν myrrham omnem vocat, quæ fluit ex arbore: ut distinguatur a πλαστῇ, quæ in pastillos conformatur. Plinii sententiam de stacte quæ ex arboribus sponte manet, secuti sunt Mercurialis, lib 5. Antiquit. lect. cap. 24. aliique quos citat & sequitur P. Servius, lib. de odoribus, pag. 57. ubi eam sententiam egregie tuetur. E vetustioribus subscribit Solinus, cap. 33. pag. 63. *Sponte manans*, inquit, *pretiosior ex ea sudor est: elicitus corticis vul-*

in ſilveſtri quoque [4] melior æſtiva. Non dant ex myrrha portiones Deo, quoniam & apud alios naſcitur. Regi tamen Gebanitarum quartas partes ejus pendunt. Cetero paſſim a vulgo coëmptam in folles conferciunt, noſtrique unguentarii [5] digerunt haud difficulter odoris atque pinguedinis argumentis.

Cap.XVI. [6] Genera complura: Troglodytica ſilveſtrium prima. Sequens Minæa, in qua & Atramitica eſt, & Auſaritis Gebanitarum regno. Tertia [7] Dianitis. Quarta [8] collatitia. Quinta [9] Sembracena, a civitate regni Sabæorum mari proxima. Sexta, quam [10] Duſaritin vocant. Eſt & candida uno tantum loco, quæ in Meſſalum oppidum confertur. Probatur [11] Troglodytica pinguitudine, & quod aſpectu aridior eſt, ſordidaque ac barbara, ſed acrior ceteris. Sembracena prædictis caret vitiis, ante alias hilaris, ſed viribus tenuis. [12] In plenum autem probatio eſt minutis glebis, nec rotundis, [13] in concretu albicantis ſucci & tabeſcentis: utque fracta [14] candidos ungues habeat, guſtu le-

Notæ.

nere vilior judicatur. Ac ſi poëtas licet in partes advocare, Ovidius, lib. 10. Metam. verſ 499. ubi Myrrhæ puellæ in arborem deſcribit transformationem:

Quæ quanquam amiſit veteres cum corpore ſenſus,
Flet tamen: & tepidæ manant ex arbore guttæ.
Eſt honor & lacrymis: ſtillataque cortice myrrha
Nomen herile tenet, nulloque tacebitur ævo.

4. *Melior æſtiva.*] Quæ æſtate inciditur, legiturque autumno.

5. *Digerunt.*] Odore & pinguitudine genera myrrhæ diverſa diſcriminant.

6. *Genera.*] A regionibus, in quibus naſcuntur, pleraque nomen ſortita. De his regionibus libro 6. qui de Geographicis agit, dictum eſt abunde, ſect. 32. Troglodyticæ primas attribuunt, & Dioſc. lib. 1. cap. 77. & Galenus lib. 1. de antid. cap. 14.

7. *Dianitis.*] Ita libri omnes. Forſan ab inſula Dia, cujus meminit Strabo, lib. 16. pag. 777.

8. *Collatitia.*] Quæ non uno genere conſtabat, ſed ex permixtis earum generibus, quarum portiones a mercatoribus diverſarum regionum, ſacerdotibus, ſcribis, cuſtodibus, ſatellitibuſque conferebantur, ut dictum eſt ſect. 33. Vide Notas & Emend. num. XIV.

9. *Sembracena.*] De hoc oppido, & de Meſſalo diximus lib 6. ſect. 32.

10. *Duſaritin.*] Δουσαρηνοὶ Arabes Ptolemæo cogniti, lib. 6. cap. 7. in Arabia felice. Tertull. in Apolog. *Vnicuique provinciæ & civitati ſuus eſt Deus, ut Syriæ Aſtarte, ut Arabiæ Duſares.* Duſarin quoque Arabum Deum Stephanus vocat. Is autem Bacchus ipſe eſt. Nam Heſychius ex Iſidoro, Δύσαρην τὸν Διόνυσον Ναβαταῖοι ὀνομάζουσι. Igitur vel a Duſarenis populis apud quos naſcebatur, vel a Duſari Deo, cui offerebatur, id ei myrrhæ nomen factum.

11. *Troglodytica.*] Silveſtris nimirum, & quæ ἐργασίμη a Dioſc. dicitur lib. 1. cap 77. Nam ſativa Troglodytica, quam Dioſc. laudat, & Galenus loc. cit. adeo non ſordium & ſqualoris plena eſt, ut διαυγὴς potius dicatur, & pellucida: & hæc, ut dictum eſt, ſilveſtri præfertur.

12. *In plenum.*] Univerſe, generatim. Hæc Dioſc. quoque loc. cit.

13. *In concretu.*] Dum liquida concreſcit.

14. *Candidos ungues.*] Intercurrentes lineas candidas, unguium ſpeciem præ ſe ferentes, ac læves: ἐν τῷ θλασθῆναι ἔνδοθεν λευκὰς, ὀνυχοειδεῖς, ἔχουσαι διαφυσὰς, λείας. Talem probat & Charaſius, in Pharmac. Galen. pag. 296. talem & ipſi vidimus.

niter amara. Secunda bonitas intus [15] varia. Peſſima, intus nigra: pejor, ſi etiam foris. Pretia ex occaſione ementium varia. Stactæ vero [16] a XIII. ad XL. Sativæ ſummum, [17] X. XI. Erythrææ, [18] ad XVI. [19] Hanc volunt Arabicam intelligi. Troglodyticæ [20] nucleo, XVI. ejus vero, quam [21] odorariam vocant, [22] XIIII. Adulteratur lentiſci glebis, [23] & gummi. Item cucumeris ſucco amaritudinis cauſa: ſicut ponderis, ſpuma argenti. Reliqua vitia deprehenduntur ſapore gummi, dente lenteſcentis. Fallaciſſime autem adulteratur Indica myrrha, quæ ibi de quadam ſpina colligitur. Hoc ſolum [24] pejus India affert, facili diſtinctione: tanto deterior eſt.

CAPUT XVII.

XXXVI. [1] Ergo tranſit in maſtichen, quæ & ex alia ſpina fit in India, itemque in Arabia: lamam vocant. Sed maſtiche quoque gemina eſt: quoniam & in Aſia Græciaque reperitur [2] herba radice folia emittens, & carduum ſimilem malo, ſeminis plenum: lacrymaque erumpit inciſa parte ſumma, vix ut dignoſci poſſit a maſtiche vera. Nec non [3] & tertia in Ponto eſt, bituminis ſimilior. Laudatiſſima autem [4] Chia candida, cujus pretium [5] in libras XX. nigræ vero XII. [6] Chia e lentiſco traditur gigni gummi modo: adulteratur, [7] ut thura, reſina.

NOTÆ.

15. *Varia.*] Quæ intus varii coloris eſt, ſecundas tenet. Undequaque concolorem laudat Dioſc. loc cit.

16. *XIII. ad XL.*] Ita MSS. omnes. Denarios hic ſubintellige: quorum quadrageni, libras efficiunt monetæ Gallicæ, ſedecim. Ter & deni, libras quinque, aſſes quaternos.

17. *X. XI.*] Denarii undecim. Libræ ſunt quatuor, & aſſes octoni.

18. *Ad XVI.*] Sedecim denarii, ſunt libræ ſex, aſſes octo.

19. *Hanc.*] MSS. omnes, *hac.*

20. *Nucleo.*] Subintellige pretium. Quod in thure micam, mannam, pollinem: id in myrrha nucleum vocat: nempe grana concuſſa.

21. *Odorariam.*] Sic MSS. omnes, non *adorariam.*

22. *XIIII.*] Denarii quatuordecim, libræ ſunt quinque, & aſſes duodeni.

23. *Et gummi*] Adulteratur gummi macerato in aqua, in qua myrrha maduerit, & cum myrrha permixto, inquit Dioſc. loc. cit.

24. *Pejus*] Quam quod alibi naſcitur: cum Indica omnia ſint fere reliquis toto orbe naſcentibus præſtantiora.

Sect. XXXVI. 1. *Ergo tranſit.*] Igitur ea myrrha, quæ ex Indica ſpina colligitur, in maſtichen degenerat, & maſtiche verius appellanda: quæ maſtiche & ex alia rurſum Indica ſpina legitur: item & in Arabia: utrobique lamam ſeu laïnam vocant.

2. *Herba.*] Helxine, de qua lib. 21. ſect. 56. 'Ιξίνη Theophraſto dicta, lib. 6. hiſt. cap. 4. unde hæc deſcriptio totidem ferme verbis excepta.

3. *Et tertia.*] Quæ nigra, ut dicetur lib. 14. ſect. 25.

4. *Chia candida.*] De qua Galenus, lib. 7. de fac. ſimp. med. pag. 206. Μαστίχη ἡ μὲν λευκὴ ϗ Χία. Noſtris, *du Maſtic:* in officinis *Maſtix* & *Maſtiches.*

5. *In libras XX.*] Subintellige, denarii: quorum viceni libras monetæ Gallicæ octonas æquant: duodeni, libras quaternas, cum aſſibus ſedecim.

6. *Chia e lentiſco.*] Dioſc. lib 1. cap. 90.

7. *Ut thura.*] Quæ reſinæ candidæ gemma ſeu mica adulterari dixit, ſect. 33. Vide Notas & Emend. num. XV.

XXXVII. Arabia etiamnum & [1] ladano gloriatur : forte casuque hoc & injuria fieri [2] odoris, plures tradidere. [3] Capras maleficum alias frondibus animal, odoratorum vero fruticum appetentius, tanquam intelligant pretia, [4] germinum caules prædulci liquore turgentes, distillantemque ab his [5] (casus mixtura) succum improbo barbarum villo abstergere : hunc glomerari pulvere, incoqui Sole : & ideo in ladano caprarum pilos esse : sed hoc non alibi fieri, quam in [6] Nabatæis, qui sunt ex Arabia contermini Syriæ.

Recentiores ex auctoribus [7] strobon hoc vocant : traduntque silvas Arabum pastu caprarum infringi, atque ita succum villis inhærescere : verum autem ladanum Cypri insulæ esse (ut obiter quæque genera odorum dicantur, quamvis non terrarum ordine :) [8] similiter hoc & ibi fieri tradunt, & esse [9] œsypum hircorum barbis genibusque villosis hærens, [10] sed ederæ flore deroso, pastibus matutinis, cum est rorulenta Cypros. Deinde nebula Sole discussa, pulverem madentibus villis adhærescere, atque ita ladanum depecti.

[11] Sunt qui herbam in Cypro, ex qua id fiat, ledam appellant : (etenim illi [12] ledanum vocant :) [13] hujus pingue [14] insidere itaque

NOTÆ.

Sect. XXXVII. 1. *Ladano.*] In officinis retinet nomen, quod in Creta fit, teste Bellonio, lib. 1. Observ. cap. 7. sed minime sincerum illud quidem : imo nullarum virium.

2. *Odoris.*] Odoratorum fruticum, quos maleficum animal capræ rodunt.

3. *Capras.*] Accepta hæc ab Herod. lib. 3. Thalia, pag. 206.

4. *Germinum caules.*] Vel germina caulium.

5. *Casus mixtura.*] Habent has voces M S S. omnes : sed glossema inutile esse, quod ab ora in contextum irrepserit, recte censuit Pintianus.

6. *Nabatæis.*] De his, lib. 6. sect. 32.

7. *Strobon.*] Vide Notas & Emend. num. X V I.

8. *Similiter.*] Quemadmodum in Arabia : succo nempe ex germinibus erosis stillante, ac barbis hircorum adhærescente, &c.

9. *Oesypum.*] Sordes pecudum, sudoremque feminum & alarum adhærentes lanis œsypum vocant, inquit Plinius, lib. 29. sect. 10. cum Diosc. lib. 2. cap. 84.

10. *Sed ederæ flore.*] Vide Notas & Emend. num. X V I I.

11. *Sunt qui herbam.*] Paulo illi laxius accepto herbæ nomine locuti : nam fruticem, θάμνον, cum Diosc. lib. 1. cap. 128. & αὐτοφυΐα ipsa verius dixissent. Sic Plinio lib. 24. sect. 61. herba sabina dicitur, quæ frutex est. Ut ii porro herbam genere muliebri ledam, sic Diosc. virili fruticem λῆδον vocat, aitque esse alterum cisthi genus : quod unus omnium recte describit Prosper Alpinus, lib. de plantis Exot. cap. 40. In Creta hodieque nascitur. Genera ejus plura depinguntur a Clusio, lib. 1. hist. rar. plant. cap. 50. quæ fere omnia in horto Regio vidimus.

12. *Ledanum vocant.*] Id medicamentum scilicet, eumve succum, quem alii ladanum appellavere. Λήδανον Herodoto, lib. 3. Thalia, pag. 206.

13. *Hujus pingue.*] Hujus herbæ foliis pinguitudinem quandam verno tempore aiunt insidere : φύλλα λιπαρείας τινὰς κατὰ τὸ ἔαρ ἐπισπώμενα, inquit Diosc. lib. 1. cap. 128.

14. *Insidere itaque attractis funiculis.*] Ita M S S. omnes. Funiculos, inquit, in fruticem eum, seu folia fruticum inji-

attractis funiculis: herbam eam convolvi, atque ita offas fieri. Ergo [15] in utraque gente bina genera, [16] terrenum & factitium. Id quod terrenum est, friabile: factitium, lentum.

[17] Necnon & fruticem esse dicunt in Carmania, & super Ægyptum per Ptolemæos translatis plantis: aut (ut alii) generante & id thuris arbore: colligique, ut gummi, inciso cortice, & caprinis pellibus excipi. Pretia sunt laudatissimo in libras, [18] asses XL. Adulteratur myrti baccis, & aliis animalium sordibus. Sinceri odor debet esse ferus, & quodammodo solitudinem redolens: ipsum visu aridum, tactu statim mollescere, accensum fulgere, odore jucundo gratum. [19] Myrtata deprehenduntur, crepitantque in igne. Præterea [20] sincero calculi potius e rupibus inhærent, quam pulvis.

XXXVIII. [1] In Arabia & olea dotatur lacrymâ, qua medicamentum conficitur, Græcis [2] enhæmon dictum, singulari effectu contrahendis vulnerum cicatricibus. In maritimis eæ fluctibus æstuque [3] operiuntur. Nec baccæ nocetur, cum constet & in foliis salem relinqui. Hæc sunt peculiaria Arabiæ: & pauca præterea communia, alibi dicenda, quoniam [4] in iis vincitur. Peregrinos ipsa mire odores & [5] ad exteros petit. [6] Tanta mortalibus suarum rerum satietas est, alienarumque aviditas.

XXXIX. Petunt igitur in [1] Elymæos arborem [2] bratum,

NOTÆ.

ciunt, quibus funiculis pinguitudo ea adhærescit: iisdem attractis ea exprimitur, deraditurque, & in offas cogitur, circa quas herbam ipsam seu folia convolvunt. Ita fere Diosc. loc. cit.

15. *In utraque gente.*] Arabica, & Cypria.

16. *Terrenum.*] Terrenum est quod hircorum, caprarumve villis adhærens, glomeratur pulvere. Factitium, quod funiculis ex herba ea legitur.

17. *Necnon.*] Tertium ladani genus.

18. *Asses X L.*] Seu denarii quaterni: monetæ Gallicæ asses duo ac triginta.

19. *Myrtata.*] Myrti baccis adulterata, ut dictum est.

20. *Sincero.*] Subintellige, ladano.

Sect. XXXVIII. 1. *In Arabia.*] Hæc totidem verbis Theophr. lib. 4. hist. plant. cap 8.

2. *Enhæmon.*] Ἔναιμον, Theophr. hoc est, sistendo sanguini utile, ut Gaza vertit: vel ut alii, quod cruentis injicitur vulneribus. Celsus, lib. 5. cap. 19. *Ex emplastris*, ait, *nulla majorem usum præstant, quam quæ cruentis protinus vulneribus injiciuntur: ἔναιμα vocant.* Sunt qui hanc lacrymam esse officinarum *Elemni* putant, quæ ex Arabia & Perside affertur. Neque id immerito: quia vires utrique eædem: sanguinem enim fluentem sistit: inflammationesque arcet.

3. *Operiuntur.*] Prorsus ut eæ oleæ pelagiæ esse videantur, aut certe iis similes, de quibus rursum lib. 13. sect. 51. De his enim id quoque Theophr. prodidit, loc. cit.

4. *In iis vincitur.*] Præstantiora sunt ea in aliis regionibus, quam in Arabia.

5. *Ad exteros.*] Hoc est, ab exteris. Similis locutio sect. 1. *Vestes ad Seras peti:* atque alibi sæpius, ut constabit ex Indice.

6. *Tanta mortalibus.*] In eam sententiam multa præclare Plinius Junior, lib 8. epist. 20. ad Gallum.

Sect. XXXIX. 1. *Elymæos.*] De Elymaïde, lib. 6. sect. 31.

2. *Bratum.*] Ita MSS. non *brutam*. Et in Indice libri hujus, *Bratus arbor.* Pe-

[3] cupresso fusæ similem, exalbidis ramis, jucundi odoris accensam, & cum miraculo [4] historiis Claudii Cæsaris prædicatam. Folia ejus inspergere potionibus Parthos tradit. Odorem esse proximum cedro, fumumque ejus [5] contra ligna alia remedio. Nascitur ultra [6] Pasitigrin in finibus oppidi Sittacæ in monte Zagro.

XL. Petunt & in Carmanos arborem [1] strobum ad suffitus, perfusam vino palmeo accendentes. Hujus odor redit a cameris ad solum jucundus, sed aggravans capita, citra dolorem tamen. Hoc somnum ægris quærunt. His commerciis [2] Carras oppidum aperuere, quod est illis [3] nundinarium. [4] Inde Gabbam omnes petere solebant, dierum xx. itinere, & Palæstinam Syriam: postea Characem peti cœptum, ac regna Parthorum ex ea causa, auctor est Juba. Mihi ad Persas etiam prius ista portasse, quam in Syriam aut Ægyptum, videntur, [5] Herodoto teste, qui tradit singula millia talentûm thuris annua pensitasse Arabas regibus Persarum.

Ex Syria revehunt [6] styracem, acri odore ejus in focis abigentes [7] suorum fastidium. Cetero, non alia ligni genera sunt in usu, quam odorata: cibosque Sabæi coquunt thuris ligno, alii myrrhæ, [a] oppidorum vicorumque non alio, quam ex aris, fumo atque nidore.

Interpretatio.

[a] *Oppidorum.*] Non alius ibi ex oppidis, vicisque, quam ex aris, nidor convolvitur.

Notæ.

regrina hæc arbos fuit, a sabina herba, quæ & brathy appellata est, de qua lib. 24. dicetur sect. 61. diversa. Hebræis, ut quidam volunt, ברות, cujus mentio in sacris paginis, Cant. 1. 17.

3. *Cupresso fusa.*] Pumilioni, atque in latitudinem magis fusæ, quam in sublime elatæ.

4. *Historiis.*] Quas Claudius Cæsar scripsit, ut diximus in Auctorum indice.

5. *Contra ligna.*] Quorum gravis exitiosusque fumus: ut sunt ipsius myrrhæ sarmenta.

6. *Pasitigrin.*] De Pasitigri, Sittace, & Zagro, lib. 6. sect. 31.

Sect. XL. 1. *Strobon.*] In Indice libri hujus, ex MSS. omnibus, *Strobum.*

2. *Carras.*] Mesopotamiæ, sive Arabiæ, ut dictum est lib. 5. sect. 21.

3. *Nundinarium.*] Et libro 8. sect. 77. forum nundinarium dixit: epulas quoque nundinarias Ulpianus: Plautus, coquum nundinalem.

4. *Inde Gabbam.*] Ita libri omnes. De ea lib. 5. sect. 16. De Palæstina Syria, sect. 14. De Charace, lib. 6. sect. 31.

5. *Herodoto.*] Libro 3. Thalia, pag. 202. Ἀράβιοι δὲ χίλια τάλαντα ἀγίνεον λιβανωτοῦ ἀνὰ πᾶν ἔτος. Dario nempe Persarum regi id vectigal Arabes pensitabant.

6. *Styracem.*] De quo dicemus sect. 56.

7. *Suorum.*] Subintellige, odorum, sive lignorum odoratorum. Solini paraphrasis, cap. 33. pag. 63. *Arabes sarmentis myrrhæ ignes fovent. quorum fumo satis noxio, nisi odore cremati storacis occurrant, plerumque insanabiles morbos contrahunt.*

8 Ad

[8] Ad hunc ergo ſanandum urunt ſtyracem [9] in pellibus hircinis, ſuffiuntque tecta. Adeo nulla eſt voluptas, quæ non aſſiduitate faſtidium pariat. Eundem & ad ſerpentes fugandas urunt, in odoriferis ſilvis frequentiſſimas.

XLI. [1] Non ſunt eorum cinnamomum aut caſia: & tamen Felix appellatur Arabia, falſa & ingrata cognominis, quæ hoc acceptum ſuperis ferat, cum plus ex eo [2] inferis debeat. Beatam illam fecit hominum etiam in morte luxuria, quæ Diis intellexerat genita, [3] adhibens urendis defunctis. Periti rerum [4] aſſeverant, non ferre tantum annuo fetu, quantum Nero princeps noviſſimo Poppææ ſuæ die concremaverit. Æſtimentur poſtea toto orbe ſingulis annis tot funera, acervatimque congeſta honori cadaverum, quæ Diis per [5] ſingulas micas dantur. Nec minus propitii erant [6] mola ſalſa ſupplicantibus, imo vero (ut palam eſt) placatiores. Verum Arabiæ etiamnum felicius mare eſt: ex illo namque margaritas mittit. Minimaque computatione [7] millies centena millia ſeſtertiûm annis omnibus India & Seres, [8] peninſulaque illa imperio noſtro adimunt. Tanto nobis deliciæ & feminæ conſtant. Quota enim portio ex illis ad Deos quæſo jam, uti ad inferos, pertinet? CAPUT XVIII.

XLII. Cinnamomum & caſias fabuloſe narravit antiquitas, princepſve [1] Herodotus, avium nidis, & privatim phœnicis, [a] in quo ſitu CAPUT XIX.

INTERPRETATIO.

[a] *In quo ſitu.*] In quo terrarum tractu.

NOTÆ.

8. *Ad hunc.*] Nempe nidorem abigendum, faſtidiumque ſanandum. Ita libri omnes.

9. *In pellibus hircinis.*] Hæc verba ſuo loco mota exiſtimat Pintianus, reclamantibus omnibus libris.

Sect. XLI. 1. *Non ſunt eorum.*] Non ſunt Arabum propria & peculiaria: ſed ab Æthiopia ad eos deferuntur.

2. *Inferis debeat.*] Cum odores ii magno redempti pretio, in mortuorum buſta & rogos inſumantur, ibi cremari ſoliti, & ungendis corporibus adhiberi. Quo Juvenalis alluſit, Satyr. 14.

Et matutino ſudans Criſpinus amomo,
Quantum vix redolent duo funera.

3. *Adhibens.*] Hæc vox abeſt a MSS.

4. *Aſſeverant.*] In MSS. omnibus, *adſtruxerunt.*

5. *Singulas micas.*] Minuta grana. Tibull. lib. 4. Eleg. 1.

Parvaque celeſtes pacavit mica.

6. *Mola ſalſa.*] Utrumque morem complexus eſt Poëta Comicus, in Amphitr. act. 2. ſc. 2. v. 108.

Prodigiali Jovi
Aut mola ſalſa hodie, aut thure comprecatum oportuit.

Mola, inquit Feſtus, a molito farre, dicitur far toſtum & ſale ſparſum, quod eo molito hoſtiæ aſpergantur.

7. *Millies.*] Monetæ Gallicæ libræ ſunt, ut vocant, 10000000. ſeu decem milliones.

8. *Peninſula.*] Arabia, de qua nunc ſermo: quam peninſulam inter duo maria procurrentem vocat, Rubium, Perſicumque, lib 6. ſect. 32.

Sect. XLII. 1. *Herodotus.*] Libro 3. Thalia, pag. 205. & 206.

Liber pater educatus esset, ex inviis rupibus arboribusque [2] decuti, carnis quam ipsæ inferrent pondere, aut plumbatis sagittis. [3] Item casiam circa paludes propugnante unguibus diro vespertilionum genere, aligerisque serpentibus: his commentis augentes rerum pretia. [4] Comitata vero fabula est, ad meridiani Solis repercussus inenarrabilem quendam [b] universitatis halitum [5] e tota peninsula existere, [6] tot generum auræ spirante concentu, Magnique Alexandri classibus Arabiam [7] odore primum nunciatam in altum. Omnia falsa, siquidem cinnamomum, idemque cinnamum, nascitur in [8] Æthiopia Troglodytis connubio permixta. Hi mercantes id [9] a conterminis, vehunt per maria vasta ratibus, quas neque gubernacula regant, neque remi trahant vel impellant, non vela, non ratio ulla adjuvet, cum omnium instar ibi sint, homo tantum & audacia. Præterea hibernum mare [10] exigunt circa brumam, Euris tum maxime flantibus. [11] Hi recto cursu per sinus impellunt, atque [12] a promontorii ambitu [13] Argeste deferunt in portum Gebanitarum, qui vocatur Ocila. Quamobrem illi maxime id petunt, produntque vix quinto anno reverti negotiatores, & multos interire. Contra revehunt vitrea, & ahena, vestes, fibulas cum armillis ac monilibus. Ergo negotiatio illa feminarum maxime [14] fide constat.

[15] Ipse frutex duûm cubitorum altitudine amplissimus, palmique

INTERPRETATIO.

b *Universitatis.*] Omnium simul odorum.

NOTÆ.

2. *Decuti.*] Nidis per se ac sponte discissis, sive dehiscentibus, cum impares essent carnium ponderi ferendo: vel sagittarum jactu dejectis.

3. *Item casiam.*] Herod. loc. cit. pag. 205. n. 110. de casia: de cinnamomo idem Theophr. lib. 9. hist. cap. 5.

4. *Comitata vero.*] Sic M S S. non *commutata.* Simili forma loquendi usus lib. 9. sect. 58. *Comitatur fama unionis ejus parem*, &c.

5. *E tota peninsula.*] Arabia, ut diximus.

6. *Tot generum.*] Tot odorum, quot in Arabia nascuntur, afflatu suavi simul adspirante.

7. *Odore primum.*] Odore Arabiam prope positam ex alto sensisse.

8. *Æthiopia.*] De hac gente Æthiopum dictum est lib. 6. sect. 34.

9. *A conterminis.*] Troglodytæ ab Æthiopibus.

10. *Exigunt.*] Decurrunt. Ita libri omnes.

11. *Hi recto.*] Euri rates impellunt per singulos sinus, ita ut a terra vix illæ abscedant, sed oram semper legant.

12. *A promontorii.*] Arabici nimirum ejus promontorii a quo ad continentem Troglodytarum L. mill. pass. intervallum est, ut dictum est lib. 6. sect. 32.

13. *Argeste.*] Ventus est, qui ab occasu solstitiali spirat, ut diximus lib. 2. sect. 46. De Ocila egimus lib. 6. sect. 26.

14. *Fide constat.*] Ex mutabili feminarum ingenio pendet. Nam si affectare illæ monilia armillasque desierint, tum sublata omnis permutatio negotiatioque intelligetur.

15. *Ipse frutex.*] Ita fere Theophr. lib. 9. hist. cap. 5.

minimus, IV. digitorum craſſitudinis, ſtatim a terra ſex digitis ſurculoſus, arido ſimilis. Cum viret, non odoratus, folio [16] origani, ſiccitate gaudens, ſterilior imbre, [17] cæduæ naturæ. Gignitur in planis quidem, ſed denſiſſimis in vepribus, rubiſque, difficilis collectu. [18] Metitur non niſi permiſerit Deus: [19] (Jovem hunc intelligunt aliqui: Aſſabinum illi vocant:) XLIV. boum, caprarumque, & arietum extis impetratur venia cædendi. Non tamen aut ante ortum Solis, aut poſt occaſum licet. Sarmenta haſta dividit ſacerdos, Deoque partem ponit: reliquum mercator in maſſas condit. Eſt & alia fama cum Sole dividi, ternaſque partes fieri: [c] dein [20] ſorte gemina diſcerni: [21] quodque Soli ceſſerit relinqui, ac ſponte conflagrare.

[22] Præcipua bonitas virgultorum tenuiſſimis partibus, ad longitudinem palmi. Secunda proximis breviore menſura, atque ita ordine. Viliſſimum, quod radicibus proximum, quoniam ibi minimum corticis, in quo ſumma gratiæ. Qua de cauſa præferuntur cacumina, ubi plurimus cortex. Ipſum vero lignum in faſtidio eſt, [23] propter origani acrimoniam: xylocinnamomum vocatur. [24] Pretium eſt in libras XX. Quidam cinnami [25] duo genera tradidere, candidius, nigriuſque. Quondam præferebatur candidum, nunc contra nigrum laudatur, atque etiam varium præferunt candido. [26] Certiſſima tamen æſtimatio ne ſit ſcabrum, atque ut inter ſeſe tritum tarde frictur. Damnatur in primis molle, [27] aut cui labat cortex.

Jus ejus a Gebanitarum rege ſolo proficiſcitur: is edicto mercatu

INTERPRETATIO.

[c] *Dein ſorte.*] Repetita iterum ſubſortitione diſcerni, *quæ cui ſit tribuenda pars: quæ ſoli, quæ Jovi, quæ mercatori.*

NOTÆ.

16. *Origani.*] De quo dicemus lib. 20. ſect. 67.

17. *Cadua.*] Hoc eſt, quæ cæditur. Sic ſilvam cæduam dicimus.

18. *Metitur.*] Hæc Solinus a Plinio mutuatur, cap. 30. pag. 57.

19. *Jovem.*] Solem alii, ut diximus ſect. 33. & Solinus loc. cit.

20. *Sorte gemina.*] Ita M S S. omnes, Reg. Co b. &c. non *ſorte cremia.*

21. *Quodque Soli.*] Solin. loc. cit. a Plinio: Plinius a Theophr. loc. cit.

22. *Præcipua.*] Et hæc a Theophr. accepta, lib. 9. hiſt. cap. 5.

23. *Propter origani.*] Quoniam origani inſtar guſtui acerbum eſt. Dioſc. non cinnamomum, ut Dalec. affirmat, ſed amomum dixit origanum olere, lib. 1. cap. 14.

24. *Pretium.*] Xylocinnamomi pretium in libras ſingulas denarii viceni Gallicæ monetæ, libræ octo. An legendum potius, *in libras* X. X. hoc eſt, *denarii deni?*

25. *Duo genera.*] Candidum, & nigrum, λευκὸν καὶ μέλαν, aliaque genera Dioſc. affert lib. 1. cap. 13. Idem nigrum candido anteponit.

26. *Certiſſima.*] Similia habet Dioſc. lib. 1. cap. 13. a quo & ſcabra caſia rejicitur, cap. 12.

27. *Aut cui labat.*] Cui cortex a caudice ſponte ſejungitur. Vide Notas & Emend. num. XVIII.

vendit. Pretia quondam fuere in libras [28] denariûm millia. Auctum id [29] parte dimidia est, incensis, ut ferunt, silvis ira barbarorum. Id acciderit ob iniquitatem præpotentium, an forte, non satis constat. Austros ibi tam ardentes flare, ut æstatibus silvas accendant, invenimus apud auctores. Coronas ex cinnamo [30] interrasili auro inclusas, primus omnium in templis Capitolii atque Pacis dicavit Imperator Vespasianus Augustus. Radicem ejus magni ponderis vidimus [31] in palatii templo, quod fecerat Divo Augusto conjux [32] Augusta, aureæ pateræ impositam: [d] ex qua guttæ editæ annis omnibus in grana durabantur, donec id delubrum incendio consumptum est.

XLIII. Frutex [1] & casia est, juxtaque cinnami campos nascitur:

Interpretatio.

[d] *Ex qua.*] Ex qua radice guttæ manantes.

Notæ.

28. *Denariûm millia.*] Denarii mille, monetæ nostræ libras efficiunt quadringentas.

29. *Parte dimidia.*] Ita ut pretium foret in libras, denarii mille & quingenti: hoc est, monetæ Gallicæ, libræ sexcentæ.

30. *Interrasili.*] Partim cælato, partim plano. Sic *Interrasa* vasorum latera dixit lib. 33. sect. 49. *Interrasum* marmor, lib. 35. sect. 1. Papias: *Interrasilis, anaglypha, sculpta.* Vvill. Brito, in Vocabul. *Interrasile dicitur interpolatum cælatura, & plana. Planum enim inter cælaturas, quasi rasum videtur.* Rasili igitur interrasile opponitur, quod subinde cælatura & plano variatur ac distinguitur. Alexander:

Quod nunc sculpturis, nunc planitia variatur,
Hoc & non aliud opus interrasile dicas.

Anonymus de gestis Constantini M. *Laminam auream jussit interrasilem fieri.* Anastasius Bibl. in Leone III. *Hic idem Præsul fecit.... crucem anaglypham interrasilem ex argento purissimo.* Plura apud V. Cl. Du-Cangium in Glossario vide, unde ista fere decerpsimus.

31. *In palatii.*] Vidit & Galenus in scriniis Trajani, ceterorumque Impp. usque ad Severum, cui coævus fuit, ipso ita prodente, lib. 1. de antid. cap. 13. pag. 884. Hodie nullam ejus esse notitiam ait Pancirol. lib. rerum Memorab. tit. 9. pag. 28. Pharmacopolæ in medicamentorum compositione, ut Charasius monet, in Pharmac. pag. 293. cinnamomi nomine, nihil hodie aliud, præter casiam intelligunt, quam Canellam vocamus. Et sane casiam optimam in cinnamomum degenerare, auctor est idem Galenus, cap. XI. pag 882. At Petr. Quinqueranus, Ep. Senec. lib. 2. de laud. Provinc. fol. 58. *Lites sint*, inquit, *inter litigantes: Ego vidi, tetigi, esitavi, verum atque nativum cinnamomum, frequenter repertum inter ignobiliora fragmenta, ex odore vinoso facile semper venatus quod quærebam; &c.*

32. *Augusta.*] Livia. A Tiberio & Livia perfectum id fuisse, tum Dio testatur, lib. 56. pag. 600. tum veteres Tiberii nummi, quos habemus, in quibus Templum visitur, cum epigraphe, ROM. ET. AUG. Quanquam alii non templum ibi esse, sed aram, censent. De Augustæ cognomine dicemus, l. 15. sect. 40.

Sect. XLIII. 1. *Et casia.*] Græcis κασία. Nos Canellam vocamus: quod suo volumine tubos & canales imitatur. Hæc ejus fruticis descriptio a Theophr. accepta, lib. 9. hist. cap. 5. Accuratius paulo a Charasio expeditur, in Pharmac. pag. 166. Ab insula Taprobane, sive Ceilano, nunc ad nos advehitur.

ſed in montibus craſſiore ſarmento, [2] tenui cute verius, quam cortice, quem contra atque in cinnamo, [3] levari & exinaniri pretium eſt. Amplitudo frutici trium cubitorum. Color triplex. Cum primum emicat, candidus pedali menſura: dein rubeſcit addito ſemipede: ultra nigricans. [4] Hæc pars maxime laudatur, ac deinde proxima: damnatur vero candida. Conſecant ſurculos longitudine [5] binûm digitorum: mox præſuunt recentibus coriis quadrupedum ob id interemptarum, ut iis putreſcentibus vermiculi lignum erodant, & excavent corticem [6] tutum amaritudine. [7] Probatur recens maxime, & quæ ſit odoris molliſſimi, guſtuque quam maxime fervens potius, quam lento tepore leniter mordens, colore purpuræ, quæque plurima minimum ponderis faciat, brevi [8] tunicarum fiſtula, & non fragili. Lactam vocant talem barbaro nomine. Alia eſt [9] balſamodes, ab odore ſimili appellata, ſed amara, ideoque utilior medicis, [10] ſicut nigra unguentis. Pretia nulli diverſiora. Optimæ in libras [11] x. L. ceteris x. v.

His addidere mangones, quam [12] daphnoïden vocant, [13] iſocinnamon cognominatam: pretiumque ei faciunt [14] x. ccc. [15] Adulteratur ſtyrace, & propter ſimilitudinem corticum, [16] lauri tenuiſſimis ſurcu- CAP. XX.

NOTÆ.

2. *Tenui cute.*] Nempe interiore libro, ex quo fiſtularum tubuli parantur, quam canellam dicimus. Alioqui craſſi corticis ſarmentum habet, ἔχει δ' ῥάβδον παχύφλοιον, inquit Dioſc. lib. 1. cap. 12.

3. *Levari.*] Hoc eſt, a caudice ſeu ſtirpe eximi. Vide Notas & Emend. num. XVIII.

4. *Hæc pars.*] Sic Dioſcor. lib. 1. cap. 12.

5. *Binûm digitorum.*] Vide Notas & Emend. num. XIX. Sumpta hæc a Theophr. loc. cit.

6. *Tutum.*] A vermiculorum eroſione tutum, propter amaritudinem.

7. *Probatur.*] Dioſc. lib. 1. cap. 12. probat recentem, odore vinoſo, guſtu mordacem, & aromaticam.

8. *Tunicarum fiſtula.*] Tunicæ, ſeu corticis, qui fiſtulæ inſtar habet, cum vaginæ in morem a ligno ſejungitur, divelliturque, anguſto foramine ac meatu. Sic auctor libri de ſimp. med. ad Patern. tomo 13 operum Galeni, pag. 989. Caſiæ fiſtulas appellat quoque Scribonius Largus, Compoſ. 36. Caſiam fiſtulam, Plin. Valer. lib. 2. cap. 37. Sic Galenus lib. 1. de antid. cap. 14. pag. 887. σύριγγα καλεῖ.

9. *Balſamodes.*] Quæ Dioſcoridi purpuraſcens, roſæ odorem ſpirans, & ad uſus medicos maxime accommodata. Βαλσαμώδης.

10. *Sicut nigra.*] Quæ vilis habetur, εὐτελής, Dioſc. loc. cit.

11. *X. L.*] Denarii quinquaginta. Monetæ Gallicæ, libræ, ut vocant, viginti. Denarii quinque, libræ duæ.

12. *Daphnoïden.*] Δαφνοειδῆ, a ſimilitudine cum lauri cortice, ut mox dicetur. Ab indigenis Ἄχυ id genus vocatur: ab Alexandrinis mercatoribus Δαφνῖτις, inquit Dioſc. loc. cit. Caſia daphnitis Scribonio Largo laudata, Compoſ. 39. & Oribaſio, lib. xi. fol. 200.

13. *Iſocinnamon.*] Quaſi pari virtute cum cinnamo: ab ἴσον & κινάμωμον.

14. *X. CCC.*] Denarios trecentos. Monetæ noſtræ, libras centum & viginti.

15. *Adulteratur.*] Caſia ſtyrace adulteratur, & lauro.

16. *Lauri.*] MSS. omnes, *laurus.*

lis. Quin & [17] in noſtro orbe ſeritur: extremoque in margine imperii, qua Rhenus alluit, vivit in alveariis apum ſata. Color abeſt ille torridus Sole, & ob id ſimul idem odor.

XLIV. Ex confinio caſiæ cinnamique, & [1] cancamum ac [2] tarum invehitur, ſed per Nabatæos Troglodytas, [3] qui conſidere ex Nabatæis.

Caput XXI.

XLV. Eo comportatur & ſerichatum, & gabalium, quæ intra ſe conſumunt Arabes, noſtro orbi [1] tantum nominibus cognita, ſed cum cinnamo caſiaque naſcentia. Pervenit tamen aliquando ſerichatum, & in unguenta additur ab aliquibus. Permutatur in libras [2] X. VI.

XLVI. [1] Myrobalanum Troglodytis, & Thebaïdi, & Arabiæ, quæ Judæam ab Ægypto diſterminat, commune eſt, naſcens unguento, [2] ut ipſo nomine apparet. Quo item indicatur & glandem eſſe arboris, heliotropio, [3] quam dicemus inter herbas, ſimili folio. Fructus magnitudine [4] avellanæ nucis. Ex his in Arabia naſcens Syriaca appellatur, & eſt candida: contra in Thebaïde nigra. [5] Præfertur

Notæ.

17. *In noſtro orbe.*] Caſia nempe aromatica, ſed degenerans, cæli ſolique natura. De ea rurſum idem lib. 16. ſect. 59. ubi de peregrinis arboribus, quæ alibi naſci faſtidiunt: *Vivit* tamen, inquit, *in Italia piperis arbor: caſiæ vero etiam in ſeptentrionali plaga.* Nugantur, qui caſiam alteram hic intelligunt, de qua lib. 21. ſect. 29. cum ſit ea Italici magis cæli, quam ſeptentrionalis.

Sect. XLIV. 1. *Cancamum.*] Dioſcoridi lib. 1. cap. 23. Κάγκαμον arboris eſt Arabicæ lacryma, myrrham quadantenus referens, viroſi guſtus. Garcias lib. 1. Arom. cap. 8. putat eſſe Luſitanorum *Anime*: verum id eſſe bdellium diximus ſuperius, ſect. 19. Eſſe *Laccam* officinarum defendit Matthiol. in loc. Dioſc. cit. Ab Amato Luſitano, in eundem Dioſc. lib. Enarrat. 23. recte coarguitur.

2. *Tarum.*] Aëtius, lib. 16. cap. 137. pag. 155. *Tari*, inquit, *quod eſt lignum aloës.* In officinis & Agallochi, & Ligni aloës nomen habet: ſed rarum admodum. In India ſolum naſci Garcias tradit, lib. 1. Arom. cap. 16.

3. *Qui conſidere.*] Qui ex Nabatæis Syriæ vicinis huc commigrantes, ſedes ibi ſuas poſuere.

Sect. XLV. 1. *Tantum nominibus.*] Neque magis etiamnum cognita.

2. X. *VI.*] Denarii ſex, monetæ noſtræ aſſes octo & quadraginta.

Sect. XLVI. 1. *Myrobalanum.*] Ita Dioſcor. lib. 4. cap. 160. a quo βάλανος μυρεψική, glans unguentaria nominatur. In officinis priſcum retinetur nomen, *Myrobalan*: ſed res plane diverſa. Ibi genera quinque Myrobalanorum, quæ ex America advehuntur: ſed ea veteribus prorſus incognita: pruna potius, quam glandes, appellanda. Plinii & Dioſcoridis myrobalanum officinæ *Ben* vocant.

2. *Vt ipſo nomine.*] Μύρον unguentum, βάλανος glandem ſonat. Martialis, lib. 14. Epigr. 57. cui lemma, *Myrobalanum.*

Quod nec Virgilius, nec carmine dixit Homerus,
Hoc ex unguento conſtat, & ex balano.

3. *Quam dicemus.*] Libro 22. ſect. 29.

4. *Avellanæ.*] Sic Dioſcor. loc. cit. Hinc myrobalano nomen apud Hiſpanos, *Avellana della India.*

5. *Præfertur illa.*] Syriaca, Dioſcor. loc. cit.

illa bonitate olei, quod exprimitur: ſed copiâ Thebaïca. Inter hæc Troglodytica viliſſima eſt. Sunt qui Æthiopicam iis præferant, glandem nigram, [6] nec pinguem, nucleoque gracili, ſed liquore, qui exprimitur, odoratiori, naſcentem in campeſtribus. Ægyptiam pinguiorem eſſe, & craſſiore cortice rubentem: & quamvis in paluſtribus [7] naſcatur, breviorem ſiccioremque. E diverſo Arabicam viridem ac tenuiorem, & quoniam ſit montuoſa, ſpiſſiorem. Longe autem optimam Petræam, ex quo [8] diximus oppido, nigro cortice, nucleo candido. [9] Unguentarii autem tantum cortices premunt: medici nucleos, tundentes affuſa eis paulatim calida aqua.

CAPUT XXII.

XLVII. Myrobalano in unguentis ſimilem proximumque uſum habet [1] palma in Ægypto, quæ vocatur [2] adipſos, viridis, odore mali cotonei, [3] nullo intus ligno. Colligitur autem paulo ante, quam incipiat matureſcere. Quod ſi relinquatur, [4] phœnicobalanus vocatur, & nigreſcit, veſcenteſque [5] inebriat. Myrobalano pretium in libras [6] x. bini. [7] Inſtitores & fæcem unguenti hoc nomine appellant.

XLVIII. [1] Calamus quoque odoratus in Arabia naſcens, communis Indis atque Syriæ eſt, [2] in qua vincit omnes, a noſtro mari [3] centum L. ſtadiis. [4] Inter Libanum montem, aliumque ignobilem,

NOTÆ.

6. *Nec pinguem.*] Ita MSS. omnes: ubi perperam editi, *& pinguem.*

7. *Naſcatur.*] In MSS. omnibus, *naſcitur.*

8. *Diximus oppido.*] Petra, de quo oppido dictum eſt lib. 6. ſect. 32.

9. *Vnguentarii.*] Sic Theophr. tum lib. 4. hiſt. cap. 2. tum lib. de odorib. Τοῦ καρποῦ δὲ τοῖς κελύφεσι, inquit ille priore loco, χρῶνται οἱ μυρεψοὶ, κόπτοντες· εὐώδεις γάρ τι ἔχει. *Contuſo fructus putamine unguentarii utuntur: eſt enim odoris jucundi.*

Sect. XLVII. 1. *Palma in Ægypto.*] Palma hoc loco fructus arboris eſt, ipſa nimirum balanus. Solinus eadem refert cap. 32. pag. 61. & Dioſc. lib. 1. cap. 148. ubi palmam Ægyptiam Arabicæ myrobalano ſimilem pariter eſſe prodit.

2. *Adipſos.*] Ἄδιψος, a ſiti quam ſedat. Græcis δίψα vel δίψος *ſitis.*

3. *Nullo intus ligno.*] Hoc eſt, molli adhuc teneroque nucleo. Colligitur enim, antequam is gignatur. Dioſc. loco citato.

4. *Phœnicobalanus.*] Hoc eſt, palma cum nucleo. Dioſc. εἰ δὲ ἀφεθῇ πεπαινόμενος, γίνεται φοινικοβάλανος.

5. *Inebriat*] Si copioſius eo veſcare. Dioſc.

6. *X. bini.*] Denarii bini, qui monetæ noſtræ aſſes omnino ſedecim.

7 *Inſtitores.*] Negotiatores.

Sect. XLVIII. 1. *Calamus.*] In officinis *Calamus Aromaticus* vocatur: ſed perrarus: ſic ut pro eo *Acorum verum*, qui ex Tartaria convehitur, in trochiſcis & medicamentis myropolæ adhibeant.

2. *In qua vincit.*] Qua in Syria qui calamus provenit, ceteris aliarum gentium bonitate antecellit.

3. *Centum L. ſtad.*] XVIII. M. DCCL. paſſus.

4. *Inter Libanum.*] Hæc ad verbum ex Theophr. lib. 9. hiſt. cap. 7.

non (ut quidam exiſtimavere) Antilibanum , in convalle modica juxta lacum , cujus paluſtria æſtate ſiccantur , [5] tricenis ab eo ſtadiis calamus [6] & juncus odorati gignuntur. Sane enim dicamus & de junco , quamvis alio herbis dicato volumine ; quoniam tamen hic unguentorum materia tractatur. Nihil ergo a ceteris ſui generis differunt aſpectu : ſed calamus præſtantior odore , ſtatim e longinquo invitat , mollior tactu , meliorque qui minus fragilis : & qui [7] aſſuloſe potius , quam raphani modo frangitur. [8] Ineſt fiſtulæ araneum , quod vocant florem. Præſtantior eſt , cui numeroſius. Reliqua probatio , [9] ut niger ſit. Damnatur aliubi. Melior , quo brevior , craſſiorque , & lentus [10] in frangendo. Calamo pretium [11] in libras , XI. junco , XV. [12] Traduntque juncum odoratum & in Campania inveniri.

XLIX. Diſceſſimus a terris Oceanum ſpectantibus ad [1] convexas in noſtra maria.

*Caput XXIII. * Ergo Æthiopiæ ſubjecta [2] Africa [3] Hammoniaci lacrymam ſtillat in arenis ſuis : ([4] inde nomine etiam Hammo-

NOTÆ.

5. *Tricenis ab eo.*] Juxta eum lacum , ubi ſiccata palus eſt , ſpatio ſtadiorum tricenûm , ſeu MMM. DCCL. paſſ.

6. *Et juncus.*] In officinis, *Juncus odoratus.* Nunc ex Nabatæa Arabiæ regione defertur : & ævo ipſo Plinii , ut ipſe docet lib. 21. ſect. 72. Deſcribitur a Charaſio, in Pharmac. pag. 305.

7. *Aſſuloſe.*] Qui in aſſulas multas frangitur , inquit interpres Oribaſii , lib. XI. pag. 200. εἰς πολλοὺς σχινδαλμοὺς θραυόμενος , inquit Dioſcor. lib. I. cap. 17. quem Oribaſius tranſcribit. Aſſuloſe vel aſſulatim fracta dicuntur ea fragmenta , quæ in longitudinem diſſecantur : cujuſmodi ſunt , quæ deſiliunt , cum franguntur aſſerculi.

8. *Ineſt fiſtulæ.*] Serapionis interpres, cap. 105. *Canna ejus plena eſt cujuſdam rei , ſimilis texturæ araneæ , cujus color eſt albus & viſcoſus.* Oribaſii interpres , loc. cit. *Fiſtulis aranearum plenus.* Secutus Dioſc. loc. cit. γέμων ἀραχνίων τὴν σύριγγα. Araneum vocant junci medullam , quæ telæ aranearum ſimilis eſt.

9. *Ut niger ſit.*] Ille nimirum Syriacus juncus : nam is color , ut ſtatim ſubdit , damnatur aliubi : ſubalbidus commendatur in Indico, ὑπόλευκος , ut monet Dioſc. loc. cit. ſubcandidus , ut Oribaſii interpres loc. cit.

10. *In frangendo.*] Præſertim dum dente frangitur , dum commanducatur , ἐν τῇ διαμασήσει γλισχρὸς , inquit Dioſc. loc. cit.

11. *In libras XI.*] Denarii ſcilicet undecim : monetæ noſtræ , libræ quatuor & aſſes octo. Quindeni , libræ ſex.

12. *Traduntque.*] Id quidem ait ab aliis tradi : ſed fidem ipſe ſuam non adſtringit. Et vero falſum eſſe Matthiolus aſſeverat , in lib. I. Dioſc. cap. 16.

Sect. XLIX. 1. *Convexas.*] Quæ noſtro mari prætenduntur. Forte *converſas* ſincerius. Sic libro 6. ſect. 22. *verſa in meridiem plaga* : quæ familiaris ei admodum locutio eſt. Africæ nunc oram intelligit , quæ mediterraneo alluitur : deinde Syriam , Ægyptum , & Aſiam minorem.

2. *Africa.*] Pars Africæ , quæ juxta Cyrenen. Dioſc. lib. 3. cap 98.

3. *Hammoniaci.*] Adhuc in officinis pharmocopolarum nomen ſervat , *Gomme Ammoniac.*

4. *Inde nomine etiam Hammonis.*] Ita M S S. Reg. Colb. &c. Hoc eſt , Hammonis oraculo ipſi nomen eſt etiam ab arenis : ἄμμος enim arenam ſonat. Alii ab arietino Jovis vultu , ut diximus lib. 5. ſect. 5. nominis originationem petunt. Quamobrem Ovidio lib. 5. Metam. dicitur *Corniger Ammon.* Et cornigerum ſane Jovem numiſmata exhibent.

nis

nis oraculo, juxta quod gignitur [5] arbor :) [6] quam metopion vocant, resinæ modo aut gummi. [7] Genera ejus duo : [8] thrauston, masculi thuris similitudine, quod maxime probatur : alterum pingue & resinosum, quod [9] phyrama appellant. Adulteratur arenis, velut nascendo apprehensis. Igitur quam minimis glebis probatur, & quam purissimis. Pretium optimi in libras, [10] asses XL.

L. [1] Sphagnos [2] infra eos situs in Cyrenaïca provincia maxime probatur, [3] alii bryon vocant. Secundum locum obtinet Cyprius, tertium Phœnicius. Fertur & in Ægypto nasci : quin & in Gallia : nec dubitaverim. [4] Sunt enim hoc nomine cani arborum villi, quales [5] in quercu maxime videmus, sed odore præstantes. Laus prima candidissimis, atque [6] altissimis : secunda rutilis, nulla nigris. [7] Et in insulis petrisque nati improbantur : omnesque quibus palmarum, atque non suus odor est.

LI. [1] Cypros in Ægypto est arbor [2] ziziphi foliis, semine co- CAP. XXIV.

NOTÆ.

5. *Arbor.*] Ferulacea illa quidem, δένδρον ναρθηκοειδὲς, Dioscor. loc. cit. & Galeno, lib. 6. de fac. simp. med. cap. 17. pag. 155. Arbori nomen Ἀγασυλλὶς, ex eodem Diosc.

6. *Quam metopion.*] Quam nempe lacrymam μετώπιον vocant. Id quoque nomen lacrymæ sive succo galbani attributum, auctore Diosc. lib. 3. cap. 97. quoniam cum Hammoniaco similitudinem habet, ut Plinius docet, sect. 57.

7. *Genera.*] Reliqua deinceps totidem verbis habet Diosc. lib. 2. cap. 98. & Oribasius, lib. XI. pag. 189.

8. *Thrauston.*] Θραυστὸν, sive ut habet Diosc. θραῦσμα, quasi fragmentum, sive friaturam dixeris.

9. *Phyrama.*] Φύραμα, hoc est, mixtura : quoniam admixta terra calculisve sordidum.

10. *Asses XL.*] Sive denarii quaterni : monetæ Francicæ, asses duo ac triginta.

Sect. L. 1. *Sphagnos.*] Dioscoridi, lib. 1. cap. 20. Σπλάγνοι. Hesychio, Σφαγνός, & φάσκος. Aliis etiam σφάγνος.

2. *Infra eos situs.*] Infra eas regiones in quibus Hammoniacum legitur : nempe propius a mari, in Cyrenaïca provincia

3. *Alii bryon.*] Βρύον Diosc. Galli *Mousse*. Muscum Latini vocant.

4. *Sunt enim.*] Hæc deinceps ad verbum Oribasius, lib. XI. fol. 195.

5. *In quercu.*] In quercu, cedro, & populo alba. Diosc. loc cit. & Oribas. Galenus item, lib. 6. de fac. simp. med. pag 166. Adde & ægilopem, seu fagum Latinorum, cujus villos iis similes, quos quercus habet, præter odorem, nunc Plinius præcipue signat, ipso teste, lib. 16. sect. 13.

6. *Altissimis.*] Recte. Nam ut Theophrast. ait, lib. 3. histor cap. 9. & post illum Plinius lib. 16. sect. 13. cubitali longitudine maxime commendantur.

7. *Et in insulis.*] Hæc τῶν βρύων genera in insulis nata a superiore diversa sunt : terrestre, saxatile, marinum. Vide Dalec. lib. XI. histor. plantar. cap. 59.

Sect. LI. 1. *Cypros.*] Mira in hac arbore describenda Plinium inter ac Dioscoridem dissensio est : Illi cyprus est ziziphi foliis : isti, oleæ : illi semen coriandri simile : isti, sambuci : illi, semen candidum, & odoratum : isti, nigrum. Et arborem tamen esse, & in Canopo atque Ascalone nasci, inter utrumque convenit : plane ut licet natale solum, ac nomen ipsum utrique arbori idem sit, genus omnino dispar esse constet.

2. *Ziziphi.*] *Jujubier*. De hac arbore, lib. 15. sect. 14.

riandri, [3] candido, odorato. Coquitur hoc in oleo, premiturque postea, quod [4] cyprus vocatur. [5] Pretium ei [6] in libras, x. v. Optimum habetur [7] e Canopica in ripis Nili nata: secundum Ascalone Judææ: tertium Cypro insula, odoris suavitate. [8] Quidam hanc esse dicunt arborem quæ in Italia ligustrum vocetur.

LII. [1] In eodem tractu aspalathos nascitur, spina candida, magnitudine arboris modicæ, flore rosæ. [2] Radix unguentis expetitur. [3] Tradunt, in quocumque frutice curvetur arcus cælestis, eandem quæ sit aspalathi, suavitatem odoris existere: sed si in aspalatho inenarrabilem quandam. Quidam eum [4] erysisceptrum vocant, alii sceptrum. [5] Probatio ejus in colore rufo vel igneo, tactuque spisso, & odore castorei. Permutatur in libras x. v.

LIII. In Ægypto nascitur & [1] maron, pejus quam Lydium,

Notæ.

3. *Candido.*] Vide Notas & Emend. num. X X.

4. *Cyprus vocatur.*] Κύπρος, quod non arbori modo, sed & unguento nomen est: est enim hic Cyprus, unguentum cyprinum. Sic τὸ Κύπρον dixit Theophr. lib. de odorib. pag. 187. pro ipso unguento. Sic ἶριν & οἰνάνθην pro irino & œnanthino dixit Apollonius apud Athen. lib. 15. pag. 688. Sic νάρδου nomine, non herba tantum, sed unguentum ex nardo paratum designari solet, tum a Græcis, præsertim Diosc. lib. 1. cap. 76. tum a Latinis. Horatius, lib. 2. Carm. ode 12.

Dum licet, Assyriaque nardo
Potamus uncti.

5. *Pretium ei.*] Unguento videlicet.

6. *In libras, X. V.*] Ita MSS. omnes. Denarii quinque, Francicæ monetæ asses sunt quadraginta.

7. *E Canopica.*] Subintellige, arbore cypro, in Nili ripis, juxta Canopum nata.

8. *Quidam hanc.*] Errant ii, neque vero Plinius audire se illos ait. Et cyprus quidem peregrina arbor est, non hujus cæli, solive: ligustrum, quod Gallis *Troëne*, ne arbor quidem est, sed frutex: & in sepibus passim ac fruticetis ubique provenit. Cypro semen coriandri, quod rotundum est, ac subflavum: atrum ligustro, & altera parte latum, modiceque concavum. Cypro Dioscoridis folia oleæ similia sunt, flores suavis odoris: quæ gemina dos a ligustro abest: quare nec Plinii nec Dioscoridis cypros esse illud potest.

Sect. LII. 1. *In eodem.*] In Ægypto. Vide quæ dicturi sumus lib. 24. sect. 69.

2. *Radix.*] Et toto etiam alterius aspalathi frutice, sive ligno, utuntur unguentarii ad unguenta spissanda, ut recte Diosc. lib. 1. cap. 19.

3. *Tradunt.*] Id vero in aspalatho maxime, & rhamno, evenire tradit Aristoteles, sect. 12. problem. 3. pag. 746. Vide etiam Theophr. lib. 6. de causis, cap. 25. pag. 582. cujus verba afferemus, lib. 21. sect. 18.

4. *Erysisceptrum.*] Dioscor. loc. cit. Ἀσπάλαθος, οἱ δὲ ἐρυσίσκηπτρον, θάμνος ἐστὶ ξυλώδης, ἀκάνθας πολλὰς κεκτημένος. Ab incubitu & innixu iridis, Rhodig. lib. 22. cap. 31. & post eum Salmasius, in Solin. pag. 1020. ἰρισκήπτρον malunt. Male.

5. *Probatio.*] Probatur, inquit Diosc. ponderosus, detracto cortice rubens, aut in purpuram vergens, densus, odoratus, gustuque subamarus.

Sect. LIII. 1. *Maron.*] Retinet in officinis hortisque nomen. Vidimus in horto Regio. Describitur a Charasio perquam accurate, in Pharmac. pag. 382.

majoribus foliis ac variis. Illa brevia ac minuta, & odorata.

LIV. Sed omnibus odoribus præfertur balſamum, [1] uni terrarum Judææ conceſſum, [2] quondam in duobus tantum hortis, utroque regio, altero jugerum xx. non amplius, altero pauciorum. Oſtendêre [3] arbuſculam hanc urbi Imperatores Veſpaſiani. Clarumque dictu, a Pompeïo Magno in triumpho arbores quoque [4] duximus. Servit nunc hæc, & tributa pendit cum ſua gente, in totum alia natura, quam noſtri externique prodiderant. Quippe viti ſimilior eſt, quam myrto. [5] Malleolis ſeri dicitur, nuper vincta, ut vitis: [6] & implet colles vinearum modo, quæ ſine adminiculis ſe ipſæ ſuſtinent. Tondetur ſimiliter fruticans, ac raſtris niteſcit, properatque naſci, intra tertium annum fructifera. [7] Folium proximum rutæ, [8] perpetua coma. Sævire in eam Judæi, ſicut in vitam quoque ſuam. Contra defendêre Romani, & dimicatum pro frutice eſt. Seritque nunc eum [9] fiſcus: nec unquam fuit numeroſior, aut procerior. Proceritas [10] intra bina cubita ſubſiſtit. CAPUT XXV.

Arbori [11] tria genera. [12] Tenui & capillacea coma, quod vocant eutheriſton. Alterum ſcabro aſpectu, incurvum, fruticoſum, odo-

NOTÆ.

Sect. LIV. 1. *Vni terrarum.*] Accepta hæc a Theophr. lib. 9. hiſt. plant, cap. 6. Dioſcoridis ævo etiam in Ægypto naſcebatur, ipſo id prodente, lib. 1. cap. 18. In officinis, *le Baume blanc de Judée.* Sed vix haberi poteſt, niſi adulterinum.

2. *Quondam.*] Alexandri M. ævo, & Theophraſti, a quo hæc manarunt.

3. *Arbuſculam.*] M S S. omnes, Reg. Colb. Pariſ. Chiffl. *arbutum.*

4. *Duximus.*] In M S S. *diximus.* Supra ſect. 9. ebenum arborem in Mithridatico triumpho Romæ oſtenſam a Pompeïo dixit.

5. *Malleolis.*] Ramulis ex ſtirpe deciſis, & in terram defoſſis. Galli malleolos, *des marquotes*: malleolis ſerere, *marquoter*, vulgo dicunt. Habet hæc Solinus quoque, cap. 35. pag. 65.

6. *Et implet.*] Et, ſi non vinciatur, ſe ipſa in collibus ſuſtinet, nec adminiculatione eget. Juſtinus lib. 36. in vinearum morem excoli prodidit. Solinus: *Jam nobis latiſſimi colles ſudant balſama.*

7. *Folium.*] Ex Theophr. loc. cit. Sic etiam Dioſc. lib. 1. cap. 18.

8. *Perpetua.*] Perpetuo virens, ἀείφυλλος. Theophr.

9. *Fiſcus.*] Fiſco Principis addictus balſami reditus omnis: Arborem is idcirco colendam ac ſerendam curabat.

10. *Intra bina.*] Simeon Sethi: Μικρόν ἐστι τὸ ξύλον φυτὸν πηχῶν ἔλαττον δύο. Tit. *de balſamo.*

11. *Tria genera.*] Sic Dioſc. loc. cit. διαφέρειν αὐτὸ ἑαυτοῦ τραχύτητι, καὶ μήκει, καὶ ἰσχνότητι. Quod Salmaſius non intellexit, cum Plinium erroris inſimulat, in libello, cui titulum fecit, Præfationis in Plinium, pag. 96.

12. *Tenui &c.*] Hoc eſt, quod tenues ſurculos gerit, & capillaceæ gracilitatis virgulta, quæ ob gracilitatem facile tonderi & amputari poſſint: τὸ λεπτὸν καὶ τριχῶδες τοῦ θάμνου θεριστόν· ἴσως διὰ τὸ εὐχερῶς θερίζεσθαι, ἰσχνὸν ὄν. Dioſc. loc. cit. Cave enim de capillaceis foliis hæc accipienda putes, quæ Plinius paulo antea cum Theophr. & Dioſc. rutæ ſimilia eſſe recte dixit. Unus etſi Juſtinus, lib. 36. Plinii verba perperam interpretatus, ejuſmodi folia balſamo attribuit, qualia in piceis arboribus cernere eſt.

ratius : hoc [13] trachy appellant. Tertium eumeces, quia est reliquis procerius, lævi cortice. Huic secunda bonitas, novissima [14] eutheristo. [15] Semen est vino proximum gustu, colore rufum, nec sine pingui : pejus in grano, quod levius atque viridius. Ramus crassior, quam myrto. [16] Inciditur vitro, lapide, osseisve cultellis. [17] Ferro lædi vitalia odit. Emoritur protinus, eadem amputari supervacua patiens. [18] Incidentis manus libratur artifici temperamento, ne quid ultra corticem violet.

Succus e plaga manat, quem opobalsamum vocant, [19] suavitatis eximiæ, sed tenui gutta ploratu, [20] lanis parva colligitur in cornua. Ex his novo fictili conditur, crassiori similis oleo, & [21] in musto candida. Rubescit deinde, simulque durescit e translucido. [22] Alexandro Magno res ibi gerente, toto die æstivo unam concham impleri justum erat. [23] Omni vero fecunditate e majore horto [24] congios senos, minore singulos, [25] cum duplo rependebatur argentum. Nunc etiam singularum arborum largior vena, ter omnibus percutitur æstatibus, postea deputatur.

Et sarmenta quoque in merce sunt. [26] DCC. II I. amputatio ipsa surculusque veniit [27] intra quintum devictæ annum. Xylobalsamum vocatur, & coquitur in unguentis : pro succo ipsum substituêre offi-

NOTÆ.

13. *Trachy.*] Τραχὺ *asperum.* Et mox εὐμήκες, *procerum.*

14. *Eutheriston.*] Εὐθέριστον, quod facile amputatur. Solent certe surculi, non folia, amputari.

15. *Semen.*] Sive fructus, καρπὸς, Diosc. loc. cit. In officinis Carpobalsamum : sed sincerum hodie nullum fere. Vide Charas. in Pharmac. pag. 308.

16. *Inciditur.*] Hæc Solinus, cap. 35. pag. 65.

17. *Ferro.*] Tacit. lib. 5. histor. pag. 116. *Si vim ferri adhibeas, pavent venæ: fragmine lapidis, aut testa, aperiuntur.* Vitalia Plinius vocat, interiora, quæ cortice, veluti cute, ambiuntur. Theophr. tamen & Diosc. locis cit. σιδηροῖς ὄνυξι ferreis unguibus scribunt incidi arborem : quod Plinio non adversatur, qui hoc unice velit, sic librandum ictum esse, ut ne quid ultra corticem violetur : tutiusque idcirco ferri acie abstinere.

18. *Incidentis.*] Solinus loc. cit.

19. *Suavitatis.*] Balsamum bene ac suaviter olere, adversus quosdam recentiores, probat Petr. Servius, lib. de odorib. pag. 10.

20. *Lanis.*] Lanis colligitur, sive excipitur : mox iisdem expressa lacryma, in cornua parva reconditur.

21. *In musto.*] Dum novella, ac recens.

22. *Alexandro.*] Et hæc ex Theophr. lib. 9. hist. plant. cap. 6.

23. *Omni vero.*] Hoc est, maxima & annua fecunditate : cum maxime fecunda lacrymæ arbos est. Vide Notas & Emend. num. XXI.

24. *Congios.*] Congius sextarios sex continet. De sextario dicemus l. 21. sect. ult.

25. *Cum duplo.*] Theophrasti & Dioscoridis ævo.

26. *DCC. II I.*] Hoc est, sestertiis septingentis, ut diximus, lib. 7. sect. 40. non uti Salmasius putat, in Solin. pag. 593. septingenties sestertio. Ita porro M S S. omnes : Reg. Colb. Paris. Chiffl. non, ut editi, *DCCC. amputatio.* &c.

27. *Intra quintum devicta.*] Post eam arborem, Judæamque devictam. Ita M S S. proxime laudati. Frigide editi, *intra quintum demum annum.* Nummi Vespasiani, & Titi, IUDAEA. CAPTA.

cinæ. [a] Corticis etiam ad medicamenta pretium est. Præcipua autem gratia lacrymæ, [28] secunda semini, tertia cortici, minima ligno. Ex hoc buxosum est optimum, quod est odoratissimum : [30] e semine autem maximum & ponderosissimum, mordens gustu, ferven sque in ore. [31] Adulteratur Petræo hyperico : quod coarguitur magnitudine, inanitate, longitudine, odoris ignavia, sapore piperis.

Lacrymæ probatio, ut sit pinguis, tenuis, ac modice rufa, & in fricando odorata. Secundus candido colos, pejor viridis crassusque, pessimus niger : quippe ut oleum senescit. Ex omni incisura maxime probatur, quod ante semen fluxit. Et alias adulteratur seminis succo, vixque maleficium deprehenditur gustu amariore : esse enim debet lenis, non subacidus, odore tantum austerus. [32] Vitiatur & oleo rosæ, cypri, lentisci, balani, terebinthi, myrti, resina, galbano, [33] cera cypria, prout quæque [34] res fuit. [35] Nequissime autem gummi, quoniam ipsum quoque [36] inhærescit manu inversa, & in aqua sidit : [37] quæ probatio gemina est. Debet sincerum & inhærescere : sed hoc [38] e gummi

INTERPRETATIO.

[a] *Corticis.*] Valet cortex ad medicamenta, & est in pretio.

NOTÆ.

28. *Secunda semini.*] Sive fructui, sive pomo. Solini paraphrasis, cap. 35. pag. 65. *Secundum in pretiis locum poma obtinent.*

29. *Buxosum.*] Colore buxeo.

30. *E semine.*] Diosc. similiter, lib. 1. cap. 18.

31. *Adulteratur.*] Asportatur ab oppido Arabiæ Petra semen hyperico simile, inquit Diosc. quo balsami fructus adulteratur : sed ex eo fraus dignoscitur, quod majus illud sit, inane, ignavum, sapore piperis. De hyperico dicemus lib. 26. sect. 53. & 54.

32. *Vitiatur.*] Hæc similiter Diosc. loc. cit. Vide Notas & Emend. num. XXII.

33. *Cera Cypria.*] Quod κηρωτὴν Dioscorides, hoc Plinius ubique ceram appellat : alii ceratum vertunt. Cave porro credas ceram cypriam, quam κηρωτὴν κυπρίνην nunc Dioscorides vocat, a Cypro insula cognominatam, quæ ceræ laudem nullam habet. Nomen enim ἀπὸ τοῦ κύπρου, qua de arbore dictum est sect. 52. Ceratumque cyprinum ex cera oleoque cyprino, certa portione paratur, ut ex cera oleoque rosaceo, rosaceum ceratum.

34. *Res fuit.*] Subintellige, in promptu, ad manum, obvia.

35. *Nequissime.*] Nequissime adulteratur, quia difficillime fraus deprehenditur.

36. *Inhærescit.*] Ita recte : non *inarescit*, ut Salmasio placet, pag. 494. in Solin.

37. *Quæ probatio.*] Sinceri balsami. Geminam hanc notam in sincerissimo balsamo candido, quod ex America ad nos missum est, deprehendimus : nam manu inversa hæret tamen : & in aqua sidit primum, sed mox emergit : Judææ balsamum semper sidit.

38. *E gummi arescere.*] Sed ut inhærescat gummi addito, id non fit, nisi fragili crusta simul enata arescat.

arescere addita fragili crusta evenit. Et gustu deprehenditur. [39] Carbone vero, quod cera resinaque adulteratum est, nigriore flamma. Nam melle mutatum statim [40] in manu contrahit muscas. [41] Præterea sinceri densatur in tepida aqua gutta sidens ad ima [42] vasa, adulterata olei modo innatat: & [43] si metopio vitiata est, circulo candido cingitur. [44] Summa probatio est, ut lac coagulet, in veste maculas non faciat. Nec manifestior alibi fraus: [45] quippe millibus denariûm, sextarii empti vendente fisco trecentis denariis, veneunt: In tantum expedit augere liquorem. Xylobalsamo pretium [46] in libras x. v.

LV. Proxima Judææ Syria supra Phœnicen [1] styracem gignit, circa [2] Gabala, & Marathunta, & Casium Seleuciæ montem. [3] Arbor est eodem nomine, cotoneo malo similis, lacrymæ ex austero jucundioris, intus similitudo arundinis, succo prægnans. In hanc circa Canis ortus advolant pennati vermiculi erodentes: ob id [4] in scobe sordescit. Styrax laudatur post supra dicta ex [5] Pisidia, Sidone, Cypro, Cilicia, Creta minime. Ex Amano Syriæ medicis, sed unguentariis magis. Colos in quacumque natione præfertur [6] rufus, & pinguiter lentus: deterior furfurosus, & cano situ obductus. Adulteratur cedri resina vel gummi, alias melle, aut amygdalis amaris: omnia-

NOTÆ.

39. *Carbone.*] Igni impositum, deprehenditur id quod cera resinave adulteratum est.

40. *Contrahit.*] Congregat. Sic lib. 28. sect. 42. *Sanguine cervino contrahi serpentes tradunt.*

41. *Præterea.*] Habet hoc quoque Simeon Sethi, tit. de balsamo.

42. *Adulterata.*] Diosc. loc. cit.

43. *Si metopio.*] Et metopio adulterari balsamum, scribit etiam Diosc. lib. 1. cap 18. Est autem metopion Hammoniaci lacryma, ut diximus sect. 50.

44. *Summa probatio.*] Hæc pariter Diosc. loc. cit. & auctor libri de simp. medic. ad Patern. inter opera Galeni, tom. 13. pag. 997.

45. *Millibus denariûm*] Purum balsamum, ἄκρατον, vendente fisco in singulos sextarios trecentis denariis venibat. Institores qui a fisco emebant, sic liquorem illum augebant, admixtis alienis succis, ut mille denarios facerent ex ea mensura, pro qua trecentos dedissent. Mille denarii, monetæ nostræ sunt libræ ut vocant, omnino quadringentæ. Trecenti, libræ centum ac viginti.

46. *In libras* X. V.] Ita MSS. Denarii quinque, quale cypri pretium esse diximus sect. 52.

Sect. LV. 1. *Styracem.*] In officinis *Storax*, gummi, seu lacrymæ induratæ genus: sed illud perrarum, ac vix unquam adulterationis vitio carens.

2. *Gabala.*] Unde styrax Γαβαλίτης a Diosc. laudatur, lib. 1. cap. 79. De his oppidis in Geographicis egimus, lib. 5.

3. *Arbor est.*] Diosc. loc. cit.

4 *In scobe.*] Scobe arboris admixta, quæ vermiculorum erosione fit, adulteratur ea lacryma, atque adeo vilescit, sordetque. Diosc. loc. cit. & auctor libri de simp. medic. tom. 13. operum Galeni, pag. 1000.

5. *Pisidia.*] Pisidiacum, Ciliciumque styracem commendat etiam Diosc loc. cit. Pamphylium Galenus, lib. 1. de antid. cap. 14. pag. 889. cujus regionis oppidum Side. Sed hic MSS. omnes *Sidone* habent, præter Chiffl. Et vero de styrace Pamphylio mox dicetur.

6. *Rufus.*] Diosc. ξανθὸς, καὶ λιπαρὸς, ῥητινώδης, rufus, pinguis, resinosus. Idem mox furfurosum improbat, τὸν πιτυρώδη.

que ea deprehenduntur gustu. Pretium optimo, [7] X. VIII. Exit & in Pamphylia, [8] sed acrior, minusque succosus.

LVI. Dat & [1] galbanum Syria in eodem Amano monte [2] e ferula, quam ejusdem nominis resinæ modo [3] stagonitin appellant. [4] Quod maxime laudant, cartilaginosum, purum ad similitudinem [5] Hammoniaci, minimeque lignosum. Sic quoque adulteratur faba, aut [6] sagapeno. [7] Sincerum si uratur, fugat nidore serpentes. Permutatur in libras, [8] X. V. Medicinæ hoc tantum.

Caput XXVI.

LVII. [1] Panacem & [2] unguentis [3] eadem gignit, nascentem [4] & in Psophide Arcadiæ, circaque Erymanthi fontes, & in Africa, & in Macedonia: [5] ferulâ sui generis quinque cubitorum, foliis primo quaternis, mox senis in terra jacentibus, ampla magnitudine [6] rotundis, in cacumine vero oleagineis, semine [7] in muscariis dependente, ut

INTERPRETATIO.

[a] *Sequens.*] Vilium pretium.

NOTÆ.

7. *X. VIII.*] Ita MSS. omnes. Denarii octo, Gallicæ monetæ asses sunt LXIV.

8. *Sed acrior.*] Sic MSS. Reg. Colb. Paris. non *aridior.*

Sect. LVI. 1. *Galbanum.*] Retinet in officinis nomen.

2. *E ferula.*] Ex arbore ferulacea. Galenus, lib. de fac. simp. med. pag. 240. Χαλβάνη, ὀπός ἐστι ναρθηκώδους φυτοῦ.

3. *Stagonitin.*] Ipsa resina, quæ galbanum dicitur, etiam σταγονῖτις appellatur, quod guttatim fluit: arbor eodem nomine, quod illam guttatim emittat Σταγόνες guttæ sunt.

4. *Quod maxime.*] Diosc. lib 3. cap. 97.

5. *Hammoniaci.*] Quo idcirco permixto galbanum adulterari prodit Dioscorides, loc. cit.

6. *Sagapeno.*] In MSS. *Sacopenio.* Recte. Nam Sacopenio, quod est inferioris notæ adulterari galbanum, simile veri est: cum sagapenum, quod pretii majoris est ac facultatis, adulterari galbano prodat auctor libri de simp. med. ad Paternianum, tomo 13. operum Galeni, pag. 999. *Sagapenum,* inquit, *est lacrymæ genus .... Hoc ipsum galbano aliqui adulterant, formatis ex eo guttulis ejusdem magnitudinis.* De utroque dicemus opportunius, lib. 20. sect. 75.

7. *Sincerum.*] Nicander, in Theriac. pag. 4. & Diosc. loc. cit.

8. *X. V.*] Ita MSS. Reg. Colb. & Chiffl. Denarii quinque, asses sunt XL.

Sect. LVII. 1. *Panacem.*] Pharmacopolis, *Panaces Heracleum* dicitur: ipsique Diosc. lib. 3. cap. 55. Πάνακες Ἡράκλειον. Succus vero, Opopanax. Vide Charas. loc. cit. pag. 297. De eo rursum, lib. 25. sect. XI. Pingitur a Dodonæo, pag. 305. a quo spondylium etiam alterum appellatur. Vidimus in horto Regio.

2. *Unguentis.*] Maxime irino. Vide Notas & Emend. num. XXIII.

3. *Eadem gignit.*] Syria nimirum. Theophr. lib. 9. hist. cap. 10. Γίνεται δὲ περὶ Συρίαν.

4. *Et in Psophide &c.*] Diosc. loc. cit. De his regionibus in Geographicis egimus.

5. *Ferula.*] Arbor ferulacea peculiaris generis. Hæc descriptio totidem fere verbis exstat apud Diosc. loc. cit.

6. *Rotundis.*] Ad folia ficulnea proxime accedentibus. Diosc.

7. *In muscariis.*] Muscarium dicitur ea veluti coma quarundam herbarum, in qua semina dependent, qualis est ferulæ, feniculi, anethi, & similium. Σκιάδιον Dioscorides appellat loc. cit. quasi umbellam: σκιάδιον, inquit, τὸ ἄκρον, ὡς ἀνήθου.

ferulæ. [8] Excipitur ſuccus inciſo caule meſſibus, radice in autumno: [9] laudatur candor ejus coacti. [a] Sequens pallido ſtatera. Niger color improbatur. Pretium optimo in libras [10] x. bini.

LVIII. [1] Ab hac ferula differt, quæ vocatur ſpondylion, foliis tantum, quia ſunt minora, [2] platani diviſura. Non niſi in opacis gignitur. Semen eodem nomine [3] ſilis ſpeciem habet, [4] medicinæ tantum utile.

LIX. Dat & malobathron [1] Syria, arborem folio convoluto, [2] arido colore: ex quo exprimitur oleum ad unguenta: fertiliore ejuſdem Ægypto. [3] Laudatius tamen ex India venit. In paludibus ibi [4] gigni tradunt lentis modo, odoratius croco, nigricans, ſcabrumque, quodam ſalis guſtu. Minus probatur candidum. Celerrime ſitum in vetuſtate ſentit. [5] Sapor ejus nardo ſimilis eſſe debet ſub lingua. Odor vero in vino ſuffervefacti antecedit alios. In pretio quidem prodigio ſimile eſt [6] a x. ſingulis ad x. ccc. pervenire libras: oleum autem ipſum in libras, x. lx.

Interpretatio.

a *Sequens.*] Vilius pretium pallido eſt.

Notæ.

8. *Excipitur.*] Dioſc. loc. cit. & Theophr. lib. 9. hiſt. cap. 10. Galenus opopanacem & ex radice pariter, & ex caule inciſo colligi prodit, lib. 8. de ſimp. med. fac. *Καὶ ὁ καλούμενος ὀποπάναξ γίνεται τῶν ῥιζῶν αὐτοῦ καὶ τῶν καυλῶν ἐκτεμνομένων.*

9. *Laudatur.*] Dioſ. loc. cit.

10. X. *bini.*] Ita M S S. omnes. Denarii bini, aſſes ſunt ſedecim.

Sect. LVIII. 1. *Ab hac ferula.*] Hæc totidem verbis Dioſc. lib. 3. cap. 90. Σφονδύλιον, &c. Depingitur a Dalecampio, lib. 6. hiſt. plant. cap. 22

2. *Platani diviſura.*] Diviſa ſunt ſpondylii folia exiguis per ambitum inciſuris, ut platani.

3. *Silis ſpeciem.*] Hoc eſt, ſeſelis, quod ſeli Romani veteres appellavere. Dioſc. loc. cit. *σπέρμα δ' ἐπ' ἄκρῳ ὅμοιον σεσέλει.*

4. *Medicinæ.*] Ad quos uſus adhibeatur, dicemus lib. 24. ſect. 16.

Sect. LIX. 1. *Syria.*] Hinc Horatius, lib. Ode 7.

Coronatus nitentes
Malobathro Syrio capillos.

2. *Arido colore.*] In Chiffl. *colore aridi ſoli.*

3. *Laudatius.*] Et jam alterius generis malobathrum. Μαλάβαθρον Dioſc. lib. 1. cap. xi. Galenus lib. 7. de fac. ſimp. med. pag. 205. aliique Græci appellant. Etiamnum in officinis *Malabathrum*, & *Folium Indum.*

4. *Gigni tradunt.*] Incerta id fama tradi haud obſcure innuit: tradidit tamen Dioſc. loc. cit. & ex recentioribus Dalecampius lib. 18. hiſt plant. cap. 15. aliique: quos hallucinatos eſſe recte evincit Charaſius in Pharmac. pag. 294. ubi arboris ingentis folium eſſe ait in Cambaïæ regno, aliiſque Indiæ locis enatæ. Ante eum viderat Saracenus, in notis ad Dioſc. fictitiam hanc eſſe Malobathri deſcriptionem, qualis a Dioſcoride, & ab iis quos Plinius commemorat, nunc affertur.

5. *Sapor ejus.*] Dioſc. loc. cit. & Charaſius.

6. *A X. ſingulis.*] A denariis ſingulis. Denarius Romanus Gallicæ monetæ præſtat aſſes octo. Trecenti, libras centum & viginti. Sexaginta denique, libræ viginti quatuor.

LX.

LX. Oleum & [1] omphacium est, [2] Fit duobus generibus, & totidem modis, ex olea, & vite: olea adhuc alba expressa: deterius ex [3] druppa: ita vocatur priusquam cibo matura sit, jam tamen colorem mutans. Differentia, quod [4] hoc viride est, illud candidum. [5] E vite fit psythia aut amminea, cum sint acini ciceris magnitudine, ante Canis ortum. In prima [6] lanugine demetitur [7] uva, ejusque [8] melligo. [9] Reliquum corpus Sole coquitur. Nocturni rores [10] caventur. In fictili condita melligo colligitur: subinde Cyprio ære servatur. Optima, quæ rufa, acriorque, & aridior. Pretium omphacio libras in [11] X. VI. Fit & alio modo, cum in mortariis uva immatura teritur: siccataque in Sole, postea degeritur in pastillos.

CAPUT XXVII.

LXI. [1] Eodem & [2] bryon pertinet, uva populi albæ. Optima circa Gnidum aut Cariam, in sitientibus aut siccis, asperisque: secunda in [3] Lyciæ cedro. Eodem & [4] œnanthe pertinet: est autem vitis labruscæ uva: colligitur, [5] cum floret, id est, cum optime olet: siccatur in umbra substrato linteo, atque in cados conditur. Præcipua ex [6] Parapotamia: secunda ab Antiochia, atque Laodicea Syriæ:

CAPUT XXVIII.

NOTÆ.

Sect. LX. 1. *Omphacium.*] Ὀμφάκιον Dioscoridi, lib. 1. cap. 29. ita dictum, quia ex acerbis & immaturis uvis oleisve exprimitur. Catoni, oleum viride.

2. *Fit duobus.*] Genera sunt, olea, & vitis: ex singulis generibus fit oleum duobus modis.

3. *Druppa.*] De hoc genere & nomine dicemus lib. 15. sect. 2.

4. *Hoc viride.*] Hoc, quod ex druppa fit: illud, quod ex alba.

5. *E vite.*] De his vitium nominibus dicemus, lib. 14. sect. 4. & XI.

6. *Lanugine.*] Hoc est, incipientis uvæ pubertate, ut dicetur lib. 23. sect. 4.

7. *Vva.*] In MSS. Reg. Colb Chiffl. &c. *juba.* Male.

8. *Melligo.*] Cum ex effervescente succo ceu lanugo quædam, in ambitu lateribus vasis adhæserit, tum ea pariter demetitur. Decuti in subjectum liquorem Diosc. jubet, lib. 3. cap. 5. Plinius, seponi. Quid melligo esset, nec Ruellius intellexit, lib. 1. de nat. stirp. pag. 269. nec ante nos alii.

9. *Reliquum.*] Reliquus succus e vite expressus, sive omphacium ipsum, *le Verjus.* Sed hic parandi modus obsolevit.

10. *Caventur.*] Obstant enim, quominus spissescat, cogaturque. Κωλύουσι γὰρ αἱ δρόσοι τὴν σύστασιν αὐτοῦ, Diosc. lib 3. c. 5.

11. *X. VI.*] Denarii seni, asses octo & quadraginta, monetæ nostræ.

Sect. LXI. 1. *Eodem.*] Ad unguenta facienda, quæ ex silvis petuntur.

2. *Bryon.*] Βρύον, quæ vox muscum sonat, Gallis *Mousse:* ut diximus sect. 51. A similitudine aliqua uvam in populo alba vocat, tum hoc loco, tum libro 24. sect. 32.

3. *Lyciæ cedro.*] De cedro Lycia, libro seq. sect. XI. Βρύον τὸ ἐπὶ κεδρίνων εὑρισκόμενον ξύλων, quod in cedrinis lignis reperitur, commendat etiam Galenus, lib. 6. de fac. simp. med. pag. 166.

4. *Oenanthe.*] Οἰνάνθη, inquit Diosc. lib. 5. cap. 5. καλεῖται ὁ τῆς ἀγρίας ἀμπέλου καρπὸς ὁπότε ἀνθεῖ, vitis silvestris, sive labruscæ fructus, cum floret: qui maturitatem nunquam assequitur.

5. *Cum floret.*] In MSS. *cum flore.* Geopon. auctor, lib. 5. cap. 49. pag. 161. Ἀναπλέον τὴν οἰνάνθην .... παρὰ τὴν καιρὸν τοῦ ἄνθους. At Galenus, lib. 8. κατὰ τόπους, cap. 1. *Oenanthen appello*, inquit, *vitium silvestrium germen cum floribus:* Οἰνάνθην δ' ὀνομάζω τὸ τῶν ἀγρίων ἀμπέλων ἐκβλάστημα σὺν τοῖς ἄνθεσιν. Palladium vide in Junio, tit. XI.

6. *Parapotamia.*] De his regionibus libro 5. & 6. diximus.

tertia ex montibus Medicis. Hæc utilior medicinæ. Quidam [7] omnibus iis præferunt eam, quæ in Cypro insula nascitur. Nam quæ in Africa fit, ad medicos tantum pertinet, vocaturque massaris. Omnibus autem ex alba labrusca præstantior, quam e nigra.

LXII. Est præterea arbor [1] ad eadem unguenta pertinens, quam [2] alii elaten vocant, quod nos abietem, alii palmam, alii spathen. Laudatur Hammoniaca maxime, mox Ægyptia, dein Syriaca, duntaxat in locis sitientibus odorata, pingui lacryma, quæ in unguenta additur [3] ad domandum oleum.

LXIII. In Syria gignitur & cinnamum, [1] quod camacum appellant. Hic est succus nuci expressus, multum a succo vero cinnami differens, vicina tamen gratia. Pretium in libras, [2] asses quadraginta.

NOTÆ.

7. *Omnibus.*] Non ad medicos tantum, sed ad omnes usus. Ita MSS. non *omnis*.

Sect. LXII. 1. *Ad eadem.*] Unde unguentum ἐλάτινον apud Diosc. lib. 1. cap. 54.

2. *Alii elaten.*] Diosc. lib. 1. cap. 150. Φοῖνιξ ἣν ἔνιοι ἐλάτην καὶ σπάθην, περικάλυμμά ἐστι τοῦ καρποῦ τῶν φοινίκων ἀκμὴν ἀνθούντων. *Palma quam nonnulli elaten,* (hæc vox Latinis & abietem sonat,) *aut spathen appellant, fructus palmarum adhuc florentium involucrum est.* Hæc in ipsam quoque arborem nomina cadere Plinius putavit: rectene an secus, an errore proprio, an eorum etiam qui ei præiverint, statuere haud proclive est. Quin etiam cum ad unguenta spissanda addi lacrymam, quam hæc arbor exsudet, Plinius dicat: Dioscorides ad eum usum id involucrum adhiberi velit: non eandem arborem utrumque descripsisse, planum est: etsi vires in medicina utrique quædam affines.

3. *Ad domandum oleum.*] Ad cogendum, spissandumque: sic enim domatur oleum, cujus natura per se plus æquo fluida. Cave idcirco credas apud scriptorem Græcum εἰς τῦψιν ἐλαίου temere legisse Plinium, pro εἰς στῦψιν ἐλαίου. Nam in oleo τῦψιν nec imperitus quisquam fingere valeat, nec peritus intelligere.

Sect. LXIII. 1. *Quod camacum.*] Vide Notas & Emend. num. XXIV.

2. *Asses quadraginta.*] Qui denarii quatuor: nostræ monetæ asses triceni ac bini.

NOTÆ ET EMENDATIONES

AD LIBRUM XII.

NATURALIS HISTORIÆ

C. PLINII SECUNDI.

I. E*T alias fuisse in Italia, ac nominatim Hispania, apud auctores invenitur.*] Haud dubie Theophrastum signat, ut diximus, a quo hæc plane ad verbum accepta. Sic porro ille lib. 4. cap. 7. Ἐν μὲν γὰρ τῷ Ἀδρίᾳ πλατάνους οὔ φασιν εἶναι, πλὴν περὶ τὸ Διομήδους ἱερόν. Σπανίαν δὲ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ πάσῃ. Non videtur porro relictus dubio locus, quin Plinius præpostere legerit, ἐν Σπανίᾳ δὲ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ, aut ita certe recitantem libertum audierit. Atque adeo genuina videtur vulgati codicis Pliniani lectio, quam & MSS. omnes tuentur: cum alioqui sic mutanda foret, ex vero Theophrasteæ orationis intellectu. *Et raras fuisse in Italia, ac nominatim in Adria, apud auctores invenitur.* Quod porro proxime antea legitur, *Rhegium in urbem*, sic conspirante consensu exhibent libri omnes: etsi has voces *in urbem* glossema esse arbitratur Fulvius Ursinus, in append. ad librum P. Ciacconii, pag. 99. Nec favet MS. codex ullus, nec ratio ipsa, Pintiani conjecturæ, qui paulo post pro iis vocibus, *domus suæ miraculum*, substituit, *domui suæ umbraculum*. Sect. 3.

II. *Circa captæ Urbis ætatem.*] Vetus Dalec. cod. *circa Capuæ urbis ætatem.* Male. Adeone enim insignes hujus urbis ortus, & Romanis commendabiles visi sunt, ut signandos inde fastos, & denotanda tempora Plinius putaverit? Sect. 4.

III. *Academiæ Athenis, cubitorum XXXIII.*] Et Academiæ nomine Lyceum intelligi, & arboris amplitudinis cubitorum XXXIII. non ut est hactenus editum, XXXVI. ex Varrone & Theophrasto didicimus. Sic enim ille lib. 1. de re rust. cap. 37. *Aliæ enim*, inquit ille, *radices angustius diffunduntur, ut cupressi: aliæ latius, ut platani: usque eo, Theophrastus scribit, Athenis in Lyceo, cum etiamnum platanus novella esset, radices trium & triginta cubitorum egisse.* Theophrasti verba sunt ista, e lib. 1. hist. plant. cap. XI. Ἥ γε δὲ ἐν τῷ Λυκείῳ ἡ πλάτανος, ἡ κατὰ τὸν ὀχετόν, ἔτι νέα οὖσα περὶ τρεῖς καὶ τριάκοντα πήχεις ἀφῆκεν, &c. Sect. 5.

IV. *Ficus ibi exilia poma.*] In Chiffl. cod. *eximia.* Falso, cum & pauca & exilia ficum eam ferre poma constet, ex Theophr. quem Plinius hoc loco transcribit. Sic enim ille, lib. 4. hist. plant. cap. 5. Ὀλίγον δὲ θαυμαστῶς τὸν καρπόν, οὐκ ἔτι κατὰ τὸ τοῦ ὀρόβου μέγεθος. Et paulo ante: καρπὸν δὲ σφόδρα μικρόν, ἡλίκον ἐρέβινθος, *pomum fert exiguum valde, ciceris magnitudine, similitudine fici*, ὅμοιον δὲ σύκῳ. Sect. 11.

V. *Nec est gratior villarum prospectus.*] Sic emendavimus ex Reg. 1. 2. & Paris. codicum auctoritate. Prius *ullarum* legebatur, Pintianus *vinearum* malebat. Villam pro vinea diminute dictum a Plinio suspicamur, quod ita exigere Theophrasti locus videtur, quem cum hæc scriberet, habuit ante oculos. Sic enim ille, lib. 4. hist. plant. cap. 5. Φυτεύουσι δ' ἐν τοῖς πεδίοις αὐτὸ κατ' ὄρχους· διὸ καὶ πόῤῥωθεν ἀφορῶσιν ἀμπελὼν φαίνεται. *Seruntur in campis ordinatim: quamobrem eminus cernentibus vineæ esse existimantur.* Sect. 13.

VI. *Lenius utroque candidum.*] Subintellige, *piper.* Ita Reg. 2. At in Reg. 1. *Levius.* In Chiffl. *lentius.* Ut ut est, imbecillius ac minus efficax noluit dicere, ἀσθε- Sect. 14.

νέτερον, ut Diosc. lib. 2. cap. 189. sed minus acre, mitius, benignius: quale nos quoque gustu experti sumus.

Sect. 15. VII. *Hac in aqua cum semine excepta.*] Radice nimirum expressa cum semine. Sic Oribasius, lib. XI. pag. 205. *Succus ex Lycio exprimitur tusis una cum frutice radicibus, &c.* Unde apparet scripsisse Dioscoridem, lib. 1. cap 132. non uti hodie legitur, χυλίζεται ἐκ τῶν φύλλων sed ἐκ τῶν ῥιζῶν, quod Plinius ipse confirmat, lib. 24. sect. 77. *Coquuntur in aqua tusi rami, radicesque*, &c. Idem Oribasius paulo post, ex semine quoque expresso, & in Sole siccato, confici succum tradit.

Ibid. VIII. *Vel rhus.*] Prius in libris editis, *vel thus*, legebatur: At MSS. Reg. Colb. Chiffl. Paris. *vel rhus*: quod Plinianæ menti sane congruentius est: nam lib. 24. sect. 77. ubi hæc eadem fere de Lycio repetuntur, *Adulteratur*, inquit, *amaris succis, etiam amurca, ac felle bubulo.* At inter succos amaros nemo sane thus censuerit. Ex rhoë vero succum elici, qui Lycii similitudinem ac vim referat, auctor est Diosc. lib. 1. cap. 147.

Sect. 18. IX. *Item laurino folio.*] In antiquissimis MSS. & probatæ fidei, Reg. 1. 2. Paris. &c. *Item lario folio.* Si Theophrastum audimus, unde hæc alioqui mana sse dentur, *item nullo folio* scribendum fuit: sic enim ille lib. 4. hist. plant. cap. 5. Ἑτέραν δὲ ἄκανθάν τινα εἶναι· ᾗ οὔτε φύλλον μηδὲν ἔχειν· πεφυκέναι δὲ ἐκ μιᾶς ῥίζης .... ὀπὸν ἐκρεῖν πολὺν, ὃς ἀποτυφλοῖ τὰ ἄλλα ζῶα πάντα. *Aliam autem esse spinam, folio nullo, radice singulari.... succum ex ea multum effluere, qui cæcitatem reliquis animalibus inferat*, &c.

Sect. 19. X. *Bactriano nitor siccus.*] Ita MSS. omnes, non ut editi, *nidor.* Et forte rectius *nitor suus*, cum Pintiano scripseris, hoc est, peculiaris ac proprius, ut statim sequitur, *Præterea suum pondus.* Sed siccum ξηρὸν Dioscorides commendat in primis, lib. 1. cap. 80.

Sect. 28. XI. *Frutice myrtuoso.*] Sincera hæc lectio est librorum omnium, tum MSS. tum etiam editorum: quam dum convellere Salmasius nititur, in Solin. pag. 1069. ut *frutice botruoso* legat, & ab exemplarium fide temere discedit, & vocem invehit in latinitatem, non modo Plinii stilo alienam, sed ceteris, quos quidem legi, scriptoribus incognitam, præter unum Appuleïum, hominem Africanum, cap. 66. in descriptione bryoniæ. Denique ταυτολογίαν Plinio perridiculam affingit: si sit hæc hujus loci sententia: alios ex Indica vite, alios ex βοτρυώδει frutice, quod plane idem est, amomi uvam nasci dixisse.

Sect. 32. XII. *Tertiam partem minæ, hoc est, XXVIII. denariorum.*] Sic restituimus ope codicum Reg. Colb. Chiffl. Paris. & Rigalt. quem Salmasius vidit, ipso prodente in Solin. pag. 508. quanquam in libris vulgatis, XXXIX. Ciaconius lib. de ponder. pag. 42. Agricola lib. 4. de pond. pag. 104. & Mariana lib. de pond. pag. 66. XXIX. Hotomanus, lib. de re nummar. pag. 114. & Pintianus XXXIII. reponere nituntur: Sed minæ voce, hoc loco Plinius, ut in prioribus Notis indicavimus, pro libra Romana abutitur: nec Atticam intelligit, quæ centum drachmarum fuit: cujus tertia pars proinde drachmæ XXXIII. fuere. Sic idem libro 14. sect. 21. quas *mellis decem libras*, ad oxymeli concinnandum postulat, has ipse libro 23. sect. 29. *mellis minas decem* appellat.

Sect. 34. XIII. *Crassiore, quam thuris.*] Sic libri omnes, etiam MSS. Haud inanis tamen Dalecampii conjectura, legentis, *crassiore quam cruris.* Sic enim Theophr. lib. 9. hist. plant. cap. 4. παχύτερον δ' ἢ κνημόπαχος, *crassiore quam sit sura hominis.*

Sect. 35. XIV. *Quarta, collatitia.*] Ita libri omnes, etiam MSS. At cum nullum hic myrrhæ genus enumeretur, quod non a patria, in qua nascitur, nomen obtineat, præter istud: quid si legas, *Quarta Caucalitia?* Nam Diosc. lib. 1. cap 77. de myrrhæ generibus disserens, ἡ δὲ Καυκαλὶς, inquit, λεγομένη, *alia Caucalis nuncupatur.*

Sect. 36. XV. *Adulteratur, ut thura, resina.*] A veterum omnium exemplarium consensu non discedo, quorum hæc constans lectio est: quanquam, si Dioscoridem

unum in consilium advocem, (id quod quidam inconsulte facere ausi sunt, ut Plinium erroris insimularent,) legi posse videtur, *Adulteratur thure & resina:* sic enim ille, lib. 1. cap. 90. δολοῦται δ' λιβάνῳ καὶ ῥητίνῃ τερεβινθίνῃ μιγνυμένοις αὐτῇ. At vero nunc respicit, ut diximus, ad eum locum auctor, in quo similiter adulterari thura scripsit.

XVI. *Strobon hoc vocant.*] Ita Reg. & Colb. At in Indice libri hujus tum his ipsis codicibus, tum aliis consentientibus, *stobolon* legitur. Sect. 37.

XVII. *Sed ederæ flore deroso.*] Rectene an secus senserint ii, quorum placita de ladano Plinius refert, qui ex ederæ succo, seu flore deroso, atque ex matutino rore qui ex eodem flore decutitur, inhærescitque barbis hircorum, constare crediderunt, non est nostrum dijudicare, quod Plinius ipse reliquit in medio, rem indicans tantum, non judicans. Duo interim ausim affirmare: Primum, minime deceptum Plinium, ut Dalecampio aliisque visum est, neque κισσοῦ hoc est, ederæ, pro κίσθου, hoc est, pro cistho frutice, apud scriptorem Græcum, unde hæc mutuatus sit, temere legisse: quoniam ἐκ κίσθου fieri ladanum Galenus affirmet, lib. 7. de fac. simp. med. pag. 191. Diosc. lib. 1. cap. 128. aliique: nam alteram de ladano sententiam statim huic subjungit Plinius, quæ ex leda herba, seu verius frutice, nasci ladanum asseverat: est autem leda cisthi genus, ut diximus. Et de edera ita veteres aliquos sensisse, testis adhuc est, cujuscumque demum is fidei est, auctor libri de simp. med. ad Patern. inter Galeni opera, tom. 13. pag. 996. *Aliquando etiam*, inquit, *genibus & feminibus caprarum quæ edera vescuntur, adhærens hoc ipsum ladanum invenitur*, &c. Nisi forte Plinium transcribit, quod ab eo scriptore factitatum non semel intellexi. Alterum quod subnotari non pigeat, istud est: multo minus Jos. Scaligerum audiendum, cum lib. 1. epist. 17. ad Franc. Vertunianum, legi præcipit, *sphærulæ flore deroso:* ac sphærulam σφαίριον vocat, cisthi corymbum: nam & MSS. pugnant codices universi, & a Pliniano maxime stilo id abhorret. Nec minus confidenter ab exemplarium omnium fide discedit, dum ex iis verbis, *cum est rorulenta Cypros,* postremam hanc vocem *Cypros* expungit: aut cum pro *attractu funiculus*, *tractis* legit, & *funiculus* eradi jubet: etsi eam vocem sententiamque Dioscorides his verbis præ se ferat, loc. cit. ἔνιοι δ' καὶ τὰ σχοινία ἐπισύρουσι τοῖς θάμνοις, &c. Ibid.

XVIII. *Aut cui labat cortex.*] Prius legebatur, *aut cui albet cortex.* Verum inter cinnamomi genera nullum memoratur, cui cortex sit albidus. In MSS. Reg. Colb. Paris. *cui labit cortex.* In Chiffl. teste Dalec. & in Tolet. teste Pintiano, *cui labitur.* Nos propius litterarum ductus & codicum vestigia secuti, *cui labat cortex.* Adjuvant mirum in modum Plinius sect. 44. ubi in casia corticem, contra atque in cinnamo, levari & exinaniri, pretium esse ait: ubi *labare* codex Toletanus: Reg. & Colb. *levare* legunt. Sect. 42.

XIX. *Longitudine binûm digitorum.*] In libris editis, *binûm cubitorum*, contra omnium exemplarium fidem, Reg. 1. 2. Colb. 1. 2. 3. Paris. &c. quodque haud paulo est gravius, contra Theophr. ipsum a quo hæc manarunt: sic enim ille lib. 9. histor. cap. 5. Ὅπου δ' τέμνουσι τὰς ῥάβδους, κατατέμνειν εἰς διδάκτυλα τὸ μῆκος, ἢ μικρῷ μείζω, &c. Sect. 43.

XX. *Semine coriandri, candido, odorato.*] Sic libri omnes tum MSS. tum editi ante Hermolaum, qui *flore candido* reposuit, ut Dioscoridi, vel ea saltem parte cum Plinio conveniret. At sequitur statim, *Coquitur hoc in oleo*, quod sane de semine accipiendum est. Itaque quod prætermisit Barbarus, Dalecampius confecit: dum ex eodem Diosc. *Coquitur hic*, legi jubet. Nos in peregrina ignotaque arbore, invitis exemplaribus omnibus, aut nihil movendum, aut quærendum amplius, arbitramur. Sect. 51.

XX. *Toto die æstivo unam concham impleri justum erat. Omni vero fecunditate e majore horto congios senos, minore singulos, cum duplo rependebatur argentum.*] Sic totidem plane syllabis & apicibus libri tum editi, (etsi horum nonnulli *argento* male:) tum vero etiam MSS. Quæ tamen Budæo, lib. 5. de asse, Sal- Sect. 54.

masioque non placent. Ille, *anni vero fecunditate e majore horto congios senos singulis annis, cum & duplo* &c. Salmasius, pag. 591 in Solin. *Concham impleri justum erat homini. Anni vero* &c. At formam hanc loquendi, *impleri justum erat homini*, quo demum scriptore tuebitur? quo codice? Budæum coarguit Theophrastus, a quo hæc excerpta: sic enim ille lib. 9. histor. cap. 6. Γίνεσθαι δὲ ἐκ μὲν τοῦ μείζονος παραδείσου ἀγγεῖα δώδεκα ὅσον ἡμιχόαια· ἐκ δὲ τοῦ ἑτέρου, δύο μόνον. Impleri ex majore horto vasa semichoëa duodecim, hoc est, congios senos: ex altero vero duo tantum, hoc est, congium unum. Est enim χοῦς Græcis, qui Romanis congius, ut alibi dicemus. Diosc. quoque, lib. 1. cap. 18. Ῥεῖ δὲ ὀλίγον, ὡς καθ' ἕκαστον ἔτος μὴ πλεῖον ἢ ἓξ ἢ ἑπτὰ χόας &c.

Ibid. XXII. *Vitiatur & oleo rosa, cypri.*] In libris editis, *cyperi*, male. Nam Diosc. lib. 1. cap. 18. Δολοῦται δὲ ποικίλως, οἱ μὲν γὰρ χρίσματα μίσγουσιν αὐτῷ, ὡς τὸ τερεβίνθινον, κύπρινον, σχίνινον, σούσινον, βαλάνινον, &c. Et vero M S S. Reg. Colb. Paris. Chiffl. *cypri* habent.

Sect. 57. XXIII. *Panacem & unguentis.*] Reprehendit hoc loco Plinium Dalecampius: negat panacem unguentis utilem. At tuetur Plinium Theophrastus, qui ad unguentum irinum panacis radicem utilem esse testatur, propter suavitatem eximiam: lib. 9. histor. plantar. cap. 10. Χρήσιμος δὲ καὶ πρὸς τὸ ἴρινον μύρον διὰ τὴν εὐωδίαν

Sect. 63. XXIV. *Quod camacum.*] Ita M S S. Reg. Colbert. Paris. Chiffl. &c. ubi *caryopon* substituit Hermolaus. In indice hujus libri, *Comacum.* Libro item 13. sect. 2. *comacum*: ubi Plinius Theophrastum transcribit, ut dicemus. Paulo post, *Multum a succo vero cinnami differens*: ubi libri editi, *multum a surculo veri*: M S S. *Multum masculo vero.* Salmasius parum sane apposite, pag. 1307. in Solin. *multum a masculo viro.*

C. PLINII SECUNDI NATURALIS HISTORIÆ

LIBER XIII.

I. HACTENUS in odoribus habent pretia silvæ: erantque per se mira singula: juvitque luxuriâ omnia ea miscere, & e cunctis unum odorem facere: ita reperta sunt unguenta. * Quis primus invenerit non traditur. [1] Iliacis temporibus non erant: nec thure supplicabatur: [2] Cedri tantum & citri suorum fruticum in sacris fumo convolutum nidorem noverant, jam rosæ succo reperto: [3] nominatur enim quoque in olei laude. Unguentum [4] Persarum genti se debet. Illi madent eo, [a] & accersita commendatione, [5] ingluvie natum virus exstinguunt. Primum, quod equidem inveniam, [6] castris Darii regis expugnatis, in reliquo ejus apparatu Alexander cepit scrinium unguentorum. Postea [7] voluptas ejus a nostris

* CAP. I.

INTERPRETATIO.

[a] *Et accersita.*] Et adsciscunt accersuntque unguento commendationem eo *nomine, quod ejus ope* fœtorem oris ex ingluvie ortum exstinguunt.

NOTÆ.

Sect. I. 1. *Iliacis.*] Non erant, inquit, iis temporibus ea genera unguentorum ac nomina, quæ luxuria excogitavit, cum e multis simul permixtis unum odorem fecit. Hic Plinium perperam incusat, quem non intelligit, Hieron. Mercurialis, lib. de Decor. cap. ult. Vide Athenæum, lib. 15. pag. 688.

2. *Cedri citrique.*] Vide quæ dicturi sumus, sect. 30.

3. *Nominatur.*] Iliad ψ'. vers. 186.

Ῥοδόεντι δὲ χρῖεν ἐλαίῳ
Ἀμβροσίῳ.

4. *Persarum &c.*] Vide Notas & Emendationes num. I.

5. *Ingluvie natum.*] Ex ingluvie natum fœtorem oris & animæ, unguentorum copia vincere nituntur. Persarum notat intemperantiam, sive Parthorum, qui quanto plus biberint, tanto plus sitiunt, ut dicitur lib. 14. sect. 28.

6. *Castris Darii.*] Plinium transcribit hic Solinus, cap. 46. pag. 74. Egit de hoc scrinio unguentorum jam antea Plinius lib. 7. sect. 30.

7. *Voluptas ejus.*] Unguenti scilicet. Respicit enim ad superiorem sententiam, *Unguentum Persarum genti se debet.*

quoque inter laudatissima atque etiam honestissima vitæ bona admissa est: honosque & [8] ad defunctos pertinere cœpit. Quapropter plura de eo dicemus. [9] Quæ ex his non erunt fruticum, ad præsens nominibus tantum indicabuntur: natura vero eorum suis reddetur locis.

II. Unguentis cognomina dedere aliis patriæ, aliis succi, aliis arbores, [1] aliis causæ. Primumque id scire convenit, [2] mutatam auctoritatem, & sæpius transisse gloriam. Laudatissimum fuit antiquitus in Delo insula: postea [3] Mendesium. Nec mixtura & compositione tantum hoc accidit: sed iidem succi varie alibi ad quælibet prævaluere, aut degeneravêre. [4] Irinum Corinthi diu maxime placuit, postea Cyzici: simili modo rhodinum [5] Phaseli: quam gloriam abstulere Neapolis, Capua, Præneste. [6] Crocinum in Solis Ciliciæ diu maxime laudatum, mox Rhodi. [7] Oenanthinum in Cypro, postea Adramytteo. [8] Amaracinum in Coo: postea [9] eodem loco prælatum est melinum. [10] Cyprinum in Cypro, deinde in Ægypto, ubi [11] Mendesium & Metopium subito gratius factum est. Mox hæc abstulit

Notæ.

8. *Ad defunctos.*] Lepide Martialis dicterium inde traxit in hominem, qui convivas exterius affatim, interius parce perfuderat: lib. 3. Epigr. 12.

Vnguentum, fateor, bonum dedisti
Convivis, here, sed nihil scidisti.
Res salsa est, bene olere, & esurire.
Qui non cœnat, & unguitur, Fabulle,
Is vero mihi mortuus videtur.

9. *Quæ ex his*] Quæ unguenta erunt non ex fruticibus, sed ex herbis, arboribusve conflata.

Sect. II. 1. *Aliis causæ.*] Ut megalium, propter gloriam & commendationem: regale, propter Parthorum reges, quorum causa ita temperabatur.

2. *Mutatam.*] Aliud alia ætate unguentum in pretio fuisse.

3. *Mendesium.*] Ab Ægypti nomo seu præfectura id nomen ei unguento datum. Ea enim genera nunc Plinius enumerat, quibus patriæ appellationem dedere.

4. *Irinum.*] Quod fit ex iride, de qua dicetur lib. 21. sect. 19. Transcripsit hæc Plinius ex Apollonio Herophili discipulo ac sectatore, cujus orationem de eo argumento satis prolixam ex libro *De unguentis* recitat Athenæus lib. 15. pag. 688. Ἶρις μὲν ἐν Ἤλιδι χρηστοτάτη, καὶ ἐν Κυζίκῳ, &c.

5. *Phaseli.*] In confinio Lyciæ, Pamphyliæque, lib. 5. sect. 26. Ibi rhodinum prævaluit, quod ex rosa. Apollonius: Ῥόδινον δὲ κράτιστον ἐν Φασήλιδι, καὶ τὸ ἐκ Νέας δὲ πόλεως, καὶ Καπύης.

6. *Crocinum.*] Ex croco. Apollonius: Κρόκινον δ' ἐν Σόλοις τοῖς Κιλικίοις, καὶ ἐν Ῥόδῳ.

7. *Oenanthinum.*] Ex œnanthe, de qua lib. sup. sect. 62. Vide Notas & Emend. num. II.

8. *Amaracinum.*] Ex amaraco, de quo lib. 21. sect. 35. Ἀμαράκινον δὲ Κῷον, inquit Apollonius, καὶ μήλινον.

9. *Eodem loco*] In Coo prælatum est unguentum melinum, quod a malis cotoneis, ex quibus fiebat, nomen invenit, ut dicetur lib. 23. sect. 54. An vero Apollonii mens ea fuerit: an Μήλινον intellexerit, amaracinum quod in Melo insula pararetur, alii æstiment.

10. *Cyprinum.*] Quod ex cypro Ægyptia arbore, de qua superiore libro, sect. 52. Apollonius: Κύπρινον δὲ προκέκριται τὸ ἐν Αἰγύπτῳ· δεύτερον δέ ἐστι τὸ Κυπριακόν, καὶ τὸ ἐν Φοινίκῃ, καὶ ταύτης τὸ ἀπὸ Σιδῶνος.

11. *Mendesium &c.*] De utroque mox dicetur. Apollonius: τὸ δὲ Μετώπιον καὶ Μενδήσιον κάλλιστα ἐν Αἰγύπτῳ σκευάζεται.

Phœnice,

Phœnice, & cyprini laudem Ægypto reliquit. [12] Panathenaïcon ſuum Athenæ perſeveranter obtinuere. Fuerat & [13] Pardalium in Tarſo: cujus etiam compoſitio & mixtura obliterata eſt. Narciſſinum quoque [14] ex flore narciſſo deſiit componi.

[15] Ratio faciendi duplex: ſuccus, & corpus. Ille olei generibus fere conſtat, hoc odorum. Hæc ſtymmata vocant, illa hedyſmata. Tertius inter hæc eſt colos, multis neglectus. Hujus cauſa adduntur [16] cinnabaris & anchuſa. Sal aſperſus olei naturam [17] coërcet. Quibus anchuſa adjecta eſt, ſal non additur. Reſina aut gummi adjiciuntur ad continendum odorem in corpore. Celerrime is evaneſcit atque defluit, ſi non ſunt hæc addita.

Unguentorum expeditiſſimum fuit, primumque, ut veriſimile eſt, [18] e bryo & balanino oleo. Increvit deinde [19] Mendeſium, balanino reſina mixa, magiſque etiamnum [20] Metopio. [21] Oleum hoc eſt, amygdalis amaris expreſſum in Ægypto. Cui addidere [22] omphacium, cardamomum, juncum, calamum, mel, vinum, myrrham, ſemen balſami, galbanum, reſinam terebinthinam. E viliſſimis quidem hodieque eſt, ob id creditum & in vetuſtiſſimis eſſe, quod conſtat

NOTÆ.

12. *Panathenaïcon.*] Apollonius: Τὸ δ' Παναθηναϊκὸν λεγόμενον ἐν Ἀθήναις.

13. *Pardalium.*] Neque illud ſolum, ſed & nardinum: niſi ſit fortaſſis idem: nam Apollonius loc. cit. Νάρδινον δ' τὸ ἐν Ταρσῷ.

14. *Ex flore narciſſo.*] Vide lib. 21. ſect. 75.

15. *Ratio.*] Duo ſunt, inquit, quibus unguenti confectio conſtat: ſuccus, ſive oleum: & corpus, ſive odores. Oleum, quod & ἥδυσμα, condimentum eſt, quo veluti condiuntur odores. Odores ipſi corpus ſunt, qui in oleum adduntur, ut ſerventur quaſi condîti. Sic in ſalgamis, condituræ vicem muria obtinet: herbæ, pira, mala, ceteraque ſimilia, corporis. Heſychio ἥδυσμα eo ſenſu ἄρτυμα condimentum dicitur. Στύμματα odores, ſive aromata vocitantur, quod in oleum additi corpus faciunt, & oleum ſpiſſant. Sic Galenus στύμματα accepit, lib. 3. κατὰ τόπους, cap. 1. Hæc aliter Dioſcorides: quem qui ſemper in partes vocat, ut Plinium intelligat, male calculum ponit.

16. *Cinnabaris &c.*] De cinnabari lib. 33. ſect 39. De anchuſa, lib. 22. ſect. 23. Admiſceri anchuſam ad unguenti colorem auctor eſt etiam Theophr. lib. de odorib. pag. 189.

17. *Coërcet.*] Ne ranceſcat: ὥστε τὸ μὴ φθείρεσθαι, inquit Dioſc. lib. 1. cap. 53.

18. *E bryo.*] De bryo, lib. ſup. ſect. 50. De balanino oleo, ſect. 46. ejuſdem libri.

19. *Mendeſium.*] Cui parando balaninum oleum, reſinamque, caſiam, ac myrrham Dioſcorides deſiderat, lib. 1. cap. 72. Aliud eſt Galeni forte Mendeſium, quod ex liliis conficit & aromatibus, tom. 2. in Explic. vocum Hippocr. pag. 81.

20. *Metopio.*] Id ei unguento nomen, propter admixtum galbanum. Lignum enim e quo galbanum emanat, μετώπιον Ægyptiis appellatur. Ita Dioſc. lib. 1. cap. 71.

21. *Oleum hoc eſt.*] Sic Dioſc. loc. cit. & Apollonius apud Athen. loc. cit. At Galenus proxime ante laudatus, ex ſpinæ Ægyptiæ flore fieri metopium prodidit.

22. *Omphacium.*] De quo ſup. libro, ſect. 60.

[23] oleo myrteo, calamo, cupresso, [24] cypro, lentisco, malogranati cortice. Sed divulgata maxime unguenta crediderim rosæ, quæ plurima ubique gignitur. Itaque simplicissima [25] rhodini mixtura diu fuit, additis omphacio, flore rosæ, crocino, cinnabari, calamo, melle, junco, salis flore [26] aut anchusa, vino. Similis ratio & in crocino, additis cinnabari, anchusa, vino. Similis & in [27] sampsuchino, admixtis omphacio, calamo. Optimum hoc in Cypro & Mitylenis, ubi plurima sampsuchus. Miscentur & viliora genera olei e myrto, lauro, quibus additur sampsuchinum, lilium, fenum Græcum, myrrha, casia, nardum, juncus, cinnamomum. E malis quoque cotoneis & struthiis fit oleum, ([28] ut dicemus) melinum, quod in unguenta transit, admixtis omphacio, cyprino, sesamino, balsamo, junco, casia, abrotano. [29] Susinum tenuissimum omnium est. Constat ex liliis, balanino, calamo, melle, cinnamomo, croco, myrrha. [30] Et idem cyprinum ex cypro, & omphacio, & cardamomo, calamo, aspalatho, abrotano. Aliqui & in cyprinum addunt myrrham & [31] panacem. Hoc optimum [32] Sidone, mox Ægypto, si non addatur sesaminum oleum. Durat & quadriennio. Excitatur cinnamomo. [33] Telinum fit ex oleo recenti, cypero, calamo, meliloto, feno Græco, melle, [34] maro, amaraco. Hoc erat celeberrimum [35] Menandri Poetæ Comici ætate. Postea multo successit propter gloriam

NOTÆ.

23. *Oleo myrteo.*] Iisdem ferme rebus oleum myrteum conficit Dioscor. lib. 1. cap. 48.

24. *Cypro, lentisco.*] Diosc. κυπέρῳ, σχοίνῳ, hoc est, cypero, junco. Plinius apud eum scriptorem, unde uterque hausit, κύπρῳ, σχίνῳ, legit.

25. *Rhodini.*] Rosacei, de quo Diosc. lib. 1. cap. 53. *L'huile rosat.*

26. *Aut anchusa.*] Diosc. loc. cit. utrumque adhibet, anchusam & salem: ἀγχοῦσαν καὶ ἅλας. At Plinius superius admonuit, quibus anchusa adjecta esset, salem non addi.

27. *Sampsuchino.*] Ex sampsucho sive amaraco, de quo lib. 21. sect. 35. Ut sampsuchinum paret Dioscorides simili fere ratione, vide lib. 1. cap. 58.

28. *Ut dicemus.*] Libro 23. sect. 54. De unguento melino Dioscor. lib. 1. cap. 55.

29. *Susinum.*] Σούσινον, hoc est, lirinum, sive liliaceum: de quo eadem fere Diosc. lib. 1. cap. 62.

30. *Et idem.*] Hoc est, pariter tenuissimum. De cyprino eadem fere Diosc. lib. 1. cap. 65. & Theophr. lib de odorib. pag. 187.

31. *Panacem.*] De quo libro sup. sect. 57. Hujus succum, qui opopanax dicitur, in cyprinum unguentum aliqui addunt.

32. *Sidone.*] Phœniciæ urbe. Apollonius ante appellatus, apud Athen. lib. 15. pag. 688. cyprinum quoque laudat τὸ ἐν Φοινίκῃ, καὶ τούτου τὸ ἀπὸ Σιδῶνος. Sed eidem præfert Ægyptium: adeo frequenter unguentorum mutata auctoritas est.

33. *Telinum.*] Nomen habet ἀπὸ τῆς τήλεως, hoc est, a feno Græco, de quo lib. 24. sect. 120. Eadem de telini confectione, Diosc. lib. 1. cap. 57. ubi accuratius de singularum rerum pondere.

34. *Maro.*] De eo diximus lib. sup. sect. 53. Et illud in unguentis adhibet Theophr. lib. de odor.

35. *Menandri.*] Vide Auctorum Indicem.

appellatum [36] megalium, ex oleo balanino, balsamo, calamo, junco, xylobalsamo, casia, resina. Hujus proprietas, ut ventiletur in coquendo, donec desinat olere: rursus refrigeratum odorem suum capit.

Singuli quoque succi nobilia unguenta faciunt. In primis [37] malobathrum: postea iris Illyrica, & Cyzicena amaracus: [38] herbarum utraque. Pauca his, & alia alii miscent: qui plurima, alterutri mel, salis florem, omphacium, [39] agni folia, panacem, externa omnia. Prodigiosa cinnamomino pretia. [40] Adjicitur cinnamo balaninum oleum, xylobalsamum, calamus, juncus, balsami semina, myrrha, mel odoratum: unguentorum hoc [41] crassissimum. Pretia ei [42] a X. XXV. ad X. CCC. Nardinum, [43] sive foliatum, constat omphacio, balanino, junco, costo, nardo, amomo, myrrha, balsamo. In hoc genere conveniet meminisse, herbarum, quæ nardum Indicum imitentur, [44] species novem a nobis esse dictas: tanta materia adulterandi est. Omnia autem acutiora fiunt costo, amomo, quæ maxime nares feriunt: crassiora myrrha, suavioraque: medicinæ autem utiliora croco: acerrima per se amomo. Hoc & capitis dolores facit. Quidam satis habent aspergere, quæ sunt pretiosissima, [45] ceteris decoctis. [46] Myrrha & per se unguentum facit sine oleo, stacte duntaxat: alioqui nimiam amaritudinem affert. Cyprino viride fit, [47] susino un-

Notæ.

36. *Megalium.*] A magnitudine virium nomen habet. Ephesi primum laudatum, mox Alexandriæ, unguentum Μεγάλειον, auctor est Athen. lib. 15. pag. 689. Ejus conficiendi rationem hausit Plinius a Theophr. lib. de odorib. pag. 188. Vide Notas & Emendationes num. III.

37. *Malobathrum.*] De quo libro sup. sect. 59.

38. *Herbarum utraque.*] E genere herbarum utraque. Vide Notas & Emend. num. IV.

39. *Agni folia.*] Hoc est, viticis, quem Græci agnon vocant, ut dicetur lib. 24. sect. 38.

40. *Adjicitur cinnamo.*] Hæc totidem verbis Diosc. lib. 1. cap. 74.

41. *Crassissimum.*] Quam quidem crassitudinem a myrrha obtinet, inquit Diosc. loc. cit. quod & Plinius post paulo affirmat.

42. *A X. XXV. ad X. CCC.*] A denariis XXV. ad denarios CCC. Denarii XXV. monetæ Gallicæ, libræ sunt decem omnino. Trecenti, libræ vicenæ supra centenas.

43. *Sive foliatum.*] A folio nardi, de qua libro sup. sect. 27. Hæc Diosc. totidem verbis lib. 1. cap. 75. Τὸ χαλύμινον Ῥωμαϊστὶ φυλίατον, Galeno, lib. 3. κατὰ τόπους, cap. 1. pag. 591.

44. *Species novem.*] Superiore libro, sect. 26. & 27. Eæ sunt: pseudonardus, nardus Syriaca, Celtica, Cretica, cyperus, cypirus, baccharis, hirculus, asarum.

45. *Ceteris decoctis.*] Vide Notas & Emendationes num. V.

46. *Myrrha & per se.*] Hoc est, sola. Diosc. lib. 1. cap. 73. Στακτή, inquit, vocatur pinguitudo recentis myrrhæ cum aqua exigua contusæ & expressæ: ea perquam odorata ac pretiosa est: quippe quæ unguentum per se faciat, quod stacte nominatur: ἣ καθ᾽ ἑαυτὴν ἐστι μύρον τὸ καλούμενον στακτή, &c.

47. *Susino unguinosum.*] Pinguiusculum. Unguen succus est paulo pinguior, ex quo aliquid ungi potest. Usus ea voce Plinius iterum, lib. 23. sect. 77.

guinosum, Mendesio nigrum, rhodino candidum, myrrha pallidum. Hæc sunt antiquæ inventionis genera, & postea officinarum furta. Nunc dicetur cumulus ipse deliciarum, & summa auctoritas rei.

CAP. II. [48] Ergo regale unguentum appellatum, quoniam Parthorum regibus ita temperatur, [49] constat myrobalano, costo, amomo, cinnamo [50] comaco, cardamomo, nardi spica, maro, myrrha, casia, styrace, ladano, opobalsamo, calamo, junco, œnanthe, malobathro, serichato, cypro, aspalatho, panace, croco, cypiro, amaraco, [51] loto, melle, vino. Nihilque ejus rei causa in Italia victrice omnium, in Europa vero tota, præter irin Illyricam, & nardum Gallicum, gignitur. Nam vinum, & rosa, & myrti folia oleumque, communia fere omnium terrarum intelliguntur.

III. Siccis odoribus constant, quæ [1] diapasmata vocantur. Nam fæcem unguenti [2] magma appellant. [3] Inter omnes potentissimus odor, quisquis novissime additur. Unguenta optime servantur [4] in alabastris, odores in oleo: quod diuturnitati eorum tanto utilius est, quanto pinguius, [5] ut ex amygdalis. Et ipsa unguenta vetustate me-

NOTÆ.

48. *Ergo regale.*] Βασίλειον μύρον, Clementi Alexandr. lib. 2. Pædag. pag. 177. & Crateti apud Athen. lib. 15. pag. 690. Βασιλικὸν Galeno, lib. 3. κατὰ τόπους cap. 1. pag. 391.

49. *Constat.*] Hæc Plinius ex Theophrast. lib. 9. hist. cap 7.

50. *Comaco.*] Ita M S S. omnes, non *comaro:* & Theophrastus ipse loc. cit. De cinnamo comaco, sup. libro sect. 63. De calamo juncoque Syrio, sect. 48. De serichato, sect. 45. ejusdem libri.

51. *Loto.*] Sic Theophr. loc. cit. Frustra libri vulgati, *colato melle.*

Sect. III. 1. *Diapasmata.*] Sunt odores sicci, sive in pulverem triti, ut corporibus inspergantur ad sudores coërcendos, ut Plinius docet lib. 21. sect. 73. sive in pastillis mixti, ad fœtorem oris & animæ depellendum: quo sensu Martialis lib. 1. Epigr. 88.

Ne gravis hesterno fragres, Fescennia, vino,
Pastillos Cosmi luxuriosa voras.
Ista linunt dentes jentacula: sed nihil obstat,
Extremo ructus cum venit a barathro.
Quid quod olet gravius mixtum diapasmate virus,
Atque duplex animæ longius exit odor? &c.

Qui diapasmata componunt, inquit Theophr. lib. de odorib. pag. 183. sicca siccis: qui unguenta, humidis humida: unguentarii, μυρεψοὶ, humida siccis admiscent.

2. *Magma.*] Μάγμα, unde κροκόμαγμα, Diosc. lib. 1. cap. 26. Gallis, *Le Marc*, sive ut vulgo pronunciant, *le Mar.*

3. *Inter omnes.*] Theophr. lib. de odor. pag. 185. Ἐπικρατεῖ γὰρ εἰς τὸ ἔσχατον ἐμβαλλόμενον, &c.

4. *In alabastris.*] Vide librum 36. sect. 12.

5. *Vt ex amygdalis.*] Theophr. loc. cit. pag. 184. Τοῦτο γὰρ χρονιώτατον.... ἐπεὶ φύσει ἥκιστα δεκτικὸν ὀσμῆς διὰ τὴν πυκνότητα καὶ τὸ λίπος· αὐτῶν δὲ τούτων τὸ λιπαρώτατον, οἷον τὸ ἀμυγδάλινον. *Oleum enim ætatem ferre diutissime potest... alioqui suapte natura omnium minime odorem concipit, propter densitatem ac pinguitudinem: eorumque pinguissimum quodque, ut ex amygdalis.* Qui hunc locum non vidit Dalecampius, diffidere Plinium a Theophrasto credidit.

liora. [6] Sol inimicus his : quamobrem in umbra [7] coquuntur plumbeis vasis. [8] Experimentum eorum inversa manu capitur, ne carnosæ partis calor vitiet.

IV. Hæc est materia luxus e cunctis maxime supervacui. Margaritæ enim gemmæque ad heredem tamen transeunt : vestes prorogant tempus : unguenta illico exspirant, ac suis moriuntur horis. Summa commendatio eorum, ut transeunte femina odor invitet etiam aliud agentes : exceduntque [1] quadragenos denarios libræ. Tanti emitur voluptas aliena : etenim odorem qui gerit, ipse non sentit. Sed & hæc aliqua differentia signanda sunt. In M. Ciceronis monumentis invenitur, unguenta gratiora esse, [2] quæ terram, quam quæ crocum sapiant : quando etiam corruptissimo in genere magis tamen juvat quædam ipsius vitii severitas. Sed quosdam crassitudo maxime delectat, [3] spissum appellantes : linique jam, non solum perfundi, unguentis gaudent. Vidimus etiam [4] vestigia pedum tingi : quod [5] M. Othonem monstrasse Neroni principi ferebant. [6] Quæso ut qualiter sentiretur, juvaretque, ab ea parte corporis ? Nec non aliquem ex privatis audivimus jussisse, spargi parietes balinearum unguento : atque CAP. III.

NOTÆ.

6. *Sol inimicus.*] Theophr. lib. cit. pag. 191. Διαφθείρει δὲ τὰ μύρα καὶ ὥρα θέρμη, καὶ τόπος, καὶ ὁ ἥλιος, &c. *Corrumpit*, inquit, *unguenta calida tempestas, locus, Sol, si in aprico ponantur. Quocirca unguentorum institores cœnacula quærunt, & umbras opacissimas. Sol enim & æstus odores aufert .... Proinde in vascula plumbea diffundunt*, εἰς ἀγγεῖα μολυβδᾶ ἐγχέουσι, *& alabastros requirunt, quia frigidus ille est lapis, & unguentis utilissimus.*

7. *Coquuntur.*] Forte rectius *conduntur*, ex Theophr.

8. *Experimentum.*] De unguentorum, inquit, suavitate ac præstantia experimentum sumitur, prima manus parte, quæ volæ opponitur : unde unguentarii eam semper partem unguento tangunt : ne si volæ, quæ pars est manus maxime carnosa, id imponatur, ejus calore pereat statim unguenti bonitas. Theophr. loc. cit. Τί δή ποτε ἀπὸ τοῦ καρποῦ τῆς χειρὸς ἥδιστα τὰ μύρα φαίνεται· διὸ καὶ οἱ μυροπῶλαι τούτῳ μυρίζουσι τὸ μύρον .... ὅτι τὸ θερμὸν ἐξίστησιν, οὐδ' ἀλλοιοῖ.

Sect. IV. 1. *Quadragenos.*] Monetæ nostræ efficiunt libras sedecim.

2. *Quæ terram.*] Ex deperditis Tullii libris locus hic depromptus est : sed similis ei alter exstat lib. 3. de Orat. n. 69. *Licet hoc videre in reliquis sensibus, unguentis minus diu nos delectari, summa & acerrima suavitate conditis, quam his moderatis : & magis laudari quod terram, quam quod crocum olere videatur.* Vide Notas & Emend. num. VI. Colligit hinc Plinius, nec vitium ipsum, hoc est, unguentorum usum, placere posse, nisi severitatis speciem aliquam præ se ferat.

3. *Spissum.*] Vel, ut quidam codd. legunt, *stypsim*, στύψιν. Sunt enim στύμματα in unguentis, ut diximus, spissamenta.

4. *Vestigia pedum.*] Id Athenis multo antea factitatum admonet Athenæus lib. 15. pag. 689.

5. *M. Othonem.*] Eum qui Neroni successit, quem Tacitus lib. 1 hist. pag. 9. gratum Principi ait fuisse æmulatione luxus : unguentorum prodiga effusione; Plutarchus in Galba, pag. 1061.

6. *Quæso.*] Qui tandem pervenire ad alios potest unguenti voluptas ab ea parte corporis ? qui juvare transeuntes ?

[7] Caïum principem, [8] solia temperari : ac ne [a] principale videatur hoc bonum, [b] & postea quendam ex servis Neronis. Maxime tamen mirum est, hanc gratiam penetrasse & in castra. Aquilæ certe ac signa, pulverulenta illa, [9] & custodibus horrida, inunguntur [10] festis diebus : utinamque dicere possemus, quis primus instituisset. Ita est, nimirum hac mercede corruptæ terrarum orbem devicere aquilæ. Ista patrocinia quærimus vitiis, ut per hoc jus sumantur sub casside unguenta.

V. Quando id primum ad Romanos penetraverit, non facile dixerim. Certum est Antiocho rege Asiaque devictis, [1] Urbis anno DLXV. [2] P. Licinium Crassum, L. Julium Cæsarem Censores edixisse, ne quis venderet unguenta [3] exotica : sic enim appellavere. At hercules jam quidam etiam in potus addunt : tantique amaritudo est, ut odore prodigo fruantur [4] ex utraque parte corporis. [5] L. Plotium,

INTERPRETATIO.

[a] *Principale.*] Principis proprium. | [b] *Et postea.*] Etiam postea.

NOTÆ.

7. *Caïum.*] Caligulam.

8. *Solia.*] Solium vas est in quo sedentes lavantur, *un bain.* Frequens Celso locutio : *Desidere in solio : Descendere in solium.*

9. *Et custodibus.*] Custodum virtute horrida, hoc est, metuenda signa : Hæc enim signiferorum in acie constantia fuit, ut vitam prius, quam signa amitterent. Vel horridos integumento signiferos indicat, quibus & loricatum pectus, & capita pellibus animantium obvoluta, uti ex lapidibus effinguntur a Lipsio, lib. 4. de Milit. Rom. dial. 9. Sic autem habent MSS. Reg. Colb. Chiffl. &c. non *custodiis:* quod ut idem Lipsius interpretetur, lib. 4. de Milit. Rom. dial. 5. ad castrorum carceres frustra confugit : adeo intutum est sola ingenii conjectura niti.

10. *Festis diebus.*] Rebus lætis, militiaque prospera, obviamque itionibus. Vetus inscriptio apud Oiselium in Thes. Numism. pag. 468. CORONIS. INLATIS. SIGNISQUE. VNCTIS. Nempe signa ornari mos fuit laurus, florumque coronis, & unguentis.

Sect. V. 1. *Vrbis anno DLXV.*] Ita MSS. omnes, & editi. Annus hic est quo plane devictus Antiochus, domitaque Asia est.

2. *P. Licinium.*] Fuere hi Censores anno Urbis DCLXV. post Asiam domitam annis centum, quibus unguenti luxuria penetravit ad Romanos, ac legibus primum coërcenda fuit. Refert hæc quoque Solinus, cap. 46. pag. 74.

3. *Exotica.*] Ἐξωτικὰ, peregrina, externa, atque adeo pretii carioris. Plautus in Mostell. act. 1. sc. 1. v. 41.

Non omnes possunt olere unguenta exotica,
Si tu oles.

4. *Ex utraque parte.*] Intus, potando: foris, liniendo.

5. *L. Plotium.*] A Velleïo lib. 1. Plancus Plotius dicitur, L. Munatii Planci frater, cujus opera a Triumviris proscriptus est : unde dicterium militum, qui Munatii Lepidique, ejus qui Triumvir fuit, de Gallis triumphantium, currum sequebantur :

De Germanis, non de Gallis, duo triumphant Consules.

Prænomen ei Lucius fuit, ut non modo hic Plinii locus edocet, sed & nummus antiquus apud Patin. pag. 212. in Plautia gente.

L. Planci [6] bis Consulis Censorisque fratrem, proscriptum a Triumviris, in Salernitana latebra [7] unguenti odore proditum constat: quo dedecore tota [8] absoluta proscriptio est. Quis enim non merito judicet periisse tales?

VI. Cetero terrarum omnium Ægyptus accommodatissima unguentis: ab ea Campania est, copiâ rosæ. * Judæa vero inclyta est vel magis palmis: quarum natura nunc dicetur. Sunt quidem & [1] in Europa, vulgoque Italia, [2] sed steriles. Ferunt in maritimis Hispaniæ fructum, verum immitem: dulcem in Africa, sed statim evanescentem. Contra in Oriente ex his vina, gentiumque [3] aliquibus panis: plurimis vero etiam quadrupedum cibus. Quamobrem jure dicentur externæ. Nulla est in Italia sponte genita, nec in alia parte terrarum, nisi in calida: frugifera vero nusquam, nisi in fervida.

* Cap. IV.

VII. [1] Gignitur levi sabulosaque terra: majore in parte & nitrosa. [2] Gaudet & riguis, totoque anno bibere cum amet, [3] anno sitienti. [4] A fimo quidem etiam lædi putant: & Assyriorum pars aliqua, si non rivis [5] misceatur. Genera earum plura: & prima fruticem non

NOTÆ.

6. *Bis Consulis.*] Semel quidem ordinarii, M. Æmilio Lepido collega, anno V. C. DCCXII. Semel suffecti, & extraordinarii, ut arbitror, anno DCCXVIII. quo Gellium abdicasse se magistratu, & alterum in ejus locum fuisse suffectum, docent fragmenta Capitolina.

7. *Vnguenti odore.*] Rem narrat Valerius Max. lib. 6. cap. 8. n. 5. a quo hæc Plinius mutuatus est: sed Caïum is male prænominat, pro Lucio. *Adjunxit se iis cladibus*, inquit, *C. Plotius* (lege *L. Plotius*) *Plancus, Munatii Consularis, & Censorii frater, qui cum a Triumviris proscriptus in regione Salernitana lateret, delicatiore vita genere & odore unguenti occultam salutis custodiam detexit.* Refert id etiam Solinus, cap. 46. pag. 74.

8. *Absoluta.*] Liberata a crimine. Quo sensu Claudianus:

Abstulit hunc tandem Rufini pœna tumultum,
Absolvitque Deos.

Sect. VI. 1. *In Europa.*] In Græcia quidem sterilescere docet Theophr. lib. 2. hist. cap. 3.

2. *Sed steriles.*] Petr. Quiqueranus, lib. 2. de laud Provinc. fol 59. *Negat*, inquit, *Plinius palmas in Italia frugiferas, nec alibi omnino, nisi fervidis plagis. Vulgaris tamen est apud nos hodie palmarum fetura. Insignis quidem inter ceteras una in Olbiensi agro* (*Hieres* in Provincia) *visitur & specie & proventu. Quadringentesimo atque quinquagesimo ab hoc anno, ex vetustis domini rationibus satam constat. Dactylos eos plurimi nostrum lubentissime esitant: me tamen scio, ne in famis quidem condimento, modo mediocri, gratos habiturum.*

3. *Aliquibus panis.*] Æthiopibus. Theophr. lib. 2. hist. cap. 8.

Sect. VII. 1. *Gignitur.*] Theophrastus lib. 2. hist. cap 8. ἐν γῇ ἀμμώδει, in sabulosa terra: Auctor Geopon. lib. 2. cap. 9. ἐν ἁλμυρᾷ, in salsuginosa seri jubet.

2. *Gaudet.*] Palladius, lib. 11. in Octobri, tit. 12. pag. 151. de palma: *Circumfodiatur assidue, ut rigatione continua æstatis vincat ardores.*

3. *Anno sitienti.*] Ita MSS. editique libri. Cæli rores imbresve bibere detrectat arbos: sola rigatione gaudet. Nec palmæ naturam norunt, nec Plinii stilum sapiunt, qui hoc loco reponere satagunt, *& non sitienti.*

4. *A fimo.*] Theophr. loc. cit.

5. *Misceatur.*] Si non rivis, sive aquis inlicibus, fimus misceatur, quod Rhodii facere solent, inquit Theophr. loc. cit.

excedentia : sterilem hunc, aliubi & ipsum fertilem, brevique ramorum orbe foliosum. [6] Tectorii vicem hic parietibus plerisque in locis præstat contra aspergines. [7] Procerioribus silva, arbore ex ipsa foliorum aculeo fruticante circa totas pectinatim, quas silvestres intelligi necesse est. [8] Incerta tamen libidine etiam mitioribus se miscent. Reliquæ teretes atque proceræ, densis [9] gradatisque corticum pollicibus, ut orbibus, faciles se ad scandendum Orientis populis præbent, [10] vitilem sibi arborique indutis circulum, mira pernicitate tum homine subeunte. Coma omnis in cacumine, [11] & pomum est : non inter folia hoc, ut in ceteris : sed suis inter ramos [12] palmitibus racemosum, utraque natura uvæ atque pomi. [13] Folia cultrato mucrone, lateribus in sese bifidatis, bella primum demonstravere gemina :

Notæ.

6. *Tectorii.*] Vice linimenti incrustationisque parietum, adseri proxime hi frutices solent, contra aspergines imbrium : parietibus applicantur, adrepuntque. Galli dicunt, *en espalier.*

7. *Procerioribus.*] Sunt e proceriorum palmarum genere silvæ ingentes : cujus folia aculeata, pectinatimque disposita sunt, ex ipso arboris caudice prodeuntia, ita plane ut totam arborem ab imo trunco ad cacumen ambiant.

8. *Incerta.*] Sic MSS. omnes, & editi. Alii *incesta* malunt, quasi μεταφορικῶς sceleratam eam libidinem appellet, qua se mitiori copulet arbor silvestris.

9. *Gradatisque.*] Gradatim ascendentibus ; iisdem simul arborem circumambientibus. Pollices vocat crebros veluti ungues squamatos, qui per corticem caudicis gradatim disponuntur. Vide palmæ iconem apud Lobelium, pag. 637. & apud Dodon. pag. 807.

10. *Vitilem.*] Induunt sese, inquit, Orientis populi, una cum ipsa arbore, circulum vimineum : tum pede nituntur in arborum pollices, de quibus proxime dictum est : manibus, circulum cui insident, gradatim ac subsultim attollunt : sic usque ad partem eam arboris, ubi sunt rami fructusque, celerrime scandunt. Vide Notas & Emend. num. VII.

11. *Et pomum est.*] Etiam in cacumine inquit, pomum est : nec solum ἀκρόκομος palma est, sed & ἀκρόκαρπος, ut Theophr. ait, lib. 1. hist. cap. 23.

12. *Palmitibus.*] Palmitem appellat loculum corticosum, (ἐλάτην & σπάθην vocat Diosc. lib. 1. cap. 150.) quod involucrum est floris fructusque palmarum : eo dehiscente, flores prodeunt pendentqueque numerosi, instar racemi longissimi.

13. *Folia cultrato mucrone.*] Folia in mucronem ita desinunt, ut cultri, seu vomeris speciem referant, lateribus in longum exporrigentibus sese in canaliculi morem. Eadem folia lateribus in cacumine bifidis, seu divisis, διχιδῖοι, ut gemina simul in bello acie, vel ut gemino pariter unius aciei cornu, seu latere, alave gemina hostem peteremus, olim demonstravere: nunc eadem in alios finduntur usus. Vide Notas & Emend. num. VIII. Duplex seu gemina acies dicta est, cum in cornua duo secta, dexterum, ac sinistrum : quo de argumento plura Lipsius, lib. 4. de Militia Rom. dial. 6. Auctor gemini in acie una cornu Pan, teste Polyæno, lib. 1. Stratag. Διονύσου στρατηγὸς ἦν ὁ Πάν. Οὗτος πρῶτος τάξιν εὗρεν, ὀνόμασε φάλαγγα, κέρας ἔταξε δεξιὸν καὶ λαιόν. Ταύτῃ τοι ἄρα κεράστην τὸν Πᾶνα ὑμνοῦσιν. *Bacchi dux fuit in militia Pan. Is primum reperit ordinem, nominavit phalangem, cornu instituit dextrum & lævum. Ex quo cornutum etiam Pana vulgo fingunt.* Ut nempe bifidis palma foliis geminam aciem, seu bella gemina commonstrat, sic & Pan cornuta fronte : ac versa vice.

nunc

nunc ad funes, vitiliumque nexus, & capitum levia [14] umbracula ſinduntur.

Arboribus, imo potius omnibus quæ terra gignat, herbiſque etiam, utrumque ſexum eſſe diligentiſſimi naturæ tradunt: quod in plenum ſatis ſit dixiſſe hoc in loco: nullis tamen arboribus [15] manifeſtius. [16] Mas in palmite floret, femina citra florem germinat tantum [17] ſpicæ modo. Utriſque autem prima naſcitur pomi caro: [18] poſtea lignum intus, hoc eſt, ſemen ejus. Argumentum, quod parvæ ſine hoc reperiuntur in eodem palmite. Eſt autem oblongum: non, ut olivis, orbiculatum. Præterea cæſum a dorſo pulvinata fiſſura, & in alvo media pleriſque umbilicatum, unde primum ſpargitur radix. Seritur autem [19] pronum, & bina juxtà compoſita ſemina, ſuperque totidem, quoniam infirma ſingulis planta eſt: quaternæ coaleſcunt. Multis candidiſque lignum hoc a carnibus diſcernitur tunicis, aliis corpori adhærentibus: laxeque diſtans, tantum cacumini filo adhæret. Caro matureſcit anno. Quibuſdam tamen in locis, [20] ut in Cypro, quanquam ad maturitatem non perveniat, grato ſapore dulcis eſt: & folium ibi latius, fructus quam reliquis rotundior, nec ut devoretur corpus, verum [21] ut exſpuatur, ſucco modo expreſſo. Et in Arabia languide dulces traduntur eſſe palmæ: quanquam Juba apud Scenitas Arabas præfert omnibus ſaporibus, quam vocant Dablan. Cetero ſine maribus non gignere feminas ſponte edito nemore confirmant: circaque ſingulos plures [22] nutare in eum pronas blandioribus comis. [23] Illum erectis hiſpidum, afflatu viſuque ipſo & [24] pulvere

NOTÆ.

14. *Umbracula.*] Subintellige, texenda. Sic galeros hodie ſtramineos teximus. De uſu foliorum palmæ dicetur iterum lib. 16. ſect. 37. Et ſcopas e palmis laudat Martialis in Xeniis, lib. 13. Epigr. 82.

15. *Manifeſtius.*] Quam palmæ. Theophr. lib. 2. hiſt. cap. 9. Tralatitium Claudiani carmen huc pertinet, in Nupt. Honor. & Mar. v. 65.

Vivunt in Venerem frondes, omniſque viciſſim
Felix arbor amat: Nutant ad mutua palmæ
Fœdera.

16. *Mas.*] Hæc Theophr. lib. 2. hiſt. plant. cap. 8. iiſdem verbis.

17. *Spicæ modo.*] Vel racemi. Tamen in MSS. *ſpinæ.* At Theophr. κατὰ τὸν στάχυς, lib. 1. de cauſis, cap. 24. pag. 227.

18. *Poſtea lignum.*] Hoc eſt, nucleus, naturæ durioris: quam Plinius ligno, oſſiculo Theophraſtus, aliique comparant: ὀστᾶ τῶν φοινίκων vocat Auctor Geopon. lib. 10.

19. *Pronum.*] Semen nimirum, ſeu nucleus: cujus ſupina pars ὑπτία ea eſt, quam Plinius dorſum appellat: πρανὴς ſive prona ea, in qua umbilicus. Hæc rurſum ex Theophr. loc. cit.

20. *Ut in Cypro.*] Genus id eſſe palmarum ei inſulæ peculiare ac proprium tradit Theophr. loc. cit.

21. *Ut exſpuatur.*] Quemadmodum Punici mali ſuccum ſorbere ſolemus: nucleos commanducare quidem, ſed ſtatim exſpuere, nec deglutire.

22. *Nutare in eum.*] In mares ſingulos nutant plures feminæ. Hoc multo uberius Leontius explanat, in Geopon. lib. 10. cap 4. pag. 251.

23. *Illum erectis.*] Subintellige, comis.

24. *Pulvere.*] Quem e maris palmæ foliis in feminas ventus defert: eo enim

etiam reliquas maritare : hujus arbore excisa viduas post sterilescere feminas. Adeoque est Veneris intellectus, ut coïtus etiam excogitatus sit ab homine, ex maribus flore ac lanugine, interim vero tantum pulvere insperso feminis.

VIII. [1] Seruntur autem palmæ & trunco, duûm cubitorum longitudine [2] a cerebro ipso arboris, fissuris diviso atque defosso. [3] Et ab radice avulsæ vitalis est satus, & ramorum tenerrimis. In Assyria, ipsa quoque arbor strata in solo humido tota radicatur, sed in frutices, non in arborem. [4] Ergo plantaria instituunt, anniculasque transferunt, & iterum bimas. [5] Gaudent enim mutatione sedis, verna alibi, in Assyria autem circa Canis ortus. [6] Nec ferro attingunt ibi novellas : sed religant comas, ut in altitudinem exeant. Robustas deputant [7] crassitudinis gratia, [8] semipedales ramorum relinquentes truncos, qui decisi alibi necant matrem. Diximus salsum ab his solum diligi. [10] Ergo ubi non est tale, salem aspergunt, non radicibus, sed longius paulo. [11] Quædam in Syria & Ægypto in binos dividunt se truncos : in Creta & in ternos, quædamque & in quinos. [12] Ferunt

Notæ.

pulvere mas illas sibi maritas facit. Theophr. loc. cit. & lib. 2. de causis plant. cap. 13. pag. 248. & lib. 3. cap. 23. pag. 287. Tradunt hoc ipsum Prosper Alpinus, & Guillandinus, oculati testes.

Sect. VIII. 1. *Seruntur autem.*] Hanc palmæ sationem, quæ trunco ipso fit, explicat Theophr. lib. 2. hist. cap. 8. Truncus, inquit, seu caudex summa arboris parte, ubi cerebrum est, duûm cubitorum longitudine præciditur : deinde finditur, deorsumque depingitur, ac defoditur, qua parte cerebri ipsius humor ac teneritudo est, ut defluat.

2. *A cerebro.*] Cerebrum Latini, & medullam : Galenus lib. 4. de fac. simp. medic. cap. 15. ἐγκέφαλον vocat τὸ ἀνώτατον μέρος τοῦ φοίνικος, hoc est, summam palmæ partem : & alibi, τὴν κορυφὴν τοῦ φοίνικος, ἣν ὀνομάζουσιν ἐγκέφαλον. Theophr. quoque loc. cit. sic appellat. Dioscorides vero lib. 1. cap. 150. ἐγκάρδιον, quoniam vis palmæ vitalis in ea parte tota est posita.

3. *Et ab radice.*] Stolonibus ab radice avulsis : vel ramorum tenerrimis e corpore matris ablatis, atque defossis, ut fusius dicturi sumus, lib. 17. sect. 13. Sic Geopon. Auctor, loc. cit. ἡ φοίνιξ ἀπὸ παραφυάδων φυτεύεται.

4. *Ergo plantaria.*] Plantarum seminaria, *des pepinieres.* Hæc sunt adhuc e Theophr. lib. 2. hist. cap. 8.

5. *Gaudent.*] Theophr. loc. cit.

6. *Nec ferro.*] Theophr. loc. cit.

7. *Crassitudinis gratia.*] Ut crassiores evadant. Theophr. non deputari ramos aït, ut crassiores fiant : sed tum amputari, quum facti sunt crassiores : ἐπειδὰν ἁδρὸς γένηται καὶ πάχος ἔχῃ. An legit Plinius, ὡς πάχος ἔχῃ.

8. *Semipedales.*] Ὅσον σπιθαμήν, inquit Theophr. loc. cit. Est autem duodenûm digitorum σπιθαμή, seu pollicum novem: pedis dodrantem Latini vocant.

9. *Diximus.*] Sect. 7. *Gignitur levi sabulosaque terra : majore in parte, & nitrosa.* Nam ut idem ait lib. 31. sect. 45. nitri natura non multum a sale distat. Vide & quæ dicemus lib. 17. sect. 3.

10. *Ergo ubi.*] Sic Theophr. loc. cit. & Geopon. Auctor, lib. 10. cap. 4. pag. 251. Id apud Babylonios fieri idem Theoph. prodidit, lib. 3. de causis, cap. 22. pag. 286.

11. *Quædam.*] Theophr. lib. 2. hist. cap. 8.

12. *Ferunt statim.*] Hoc vero de fecundiore quodam palmæ genere narrat Theophr. loc. cit.

ſtatim in trimatu. In Cypro vero, Syria, Ægypto, quadrimæ: aliquæ quinquennes, altitudine hominis, nullo intus pomi ligno, quamdiu ſunt novellæ, ob id [13] ſpadonum accepto nomine.

IX. Genera earum multa. Sterilibus ad materias, operumque lautiora, utitur Aſſyria & tota Perſis. [1] Sunt & cæduæ palmarum quoque ſilvæ, germinantes rurſus ab radice ſucciſæ. Dulcis medulla earum in cacumine, quod [2] cerebrum appellant: exemptaque vivunt, quod non aliæ. Vocantur autem [3] chamærepes, folio latiore ac molli, ad vitilia utiliſſimo. Copioſæ in Creta, ſed magis in Sicilia. E palmis prunæ vivaces, igniſque lentus.

Fructiferarum aliis [4] brevius lignum in pomo, aliis longius: his mollius, illis durius: quibuſdam oſſeum lunatumque, dente contra faſcinantes religione politum. Aliud pluribus veſtitum paucioribuſve tunicis: aliud craſſioribus tenuioribuſve. Ita fiunt undequinquaginta genera, ſi quis omnium perſequi velit nomina etiam barbara, vinorumque ex iis differentias. [5] Clariſſimæ omnium, quas regias appellavere ab honore, quoniam regibus tantum Perſidis ſervarentur, Babylone natæ uno in horto [6] Bagoii: ita enim vocant ſpadones, qui apud eos etiam regnavere. Hortus ille nunquam niſi dominantis in aula fuit. At in meridiano orbe præcipuam obtinent nobilitatem [7] ſyagri, proximamque margarides. Hæ breves, candidæ, rotundæ, acinis, quam balanis, ſimiliores. Quare & nomen a margaritis accepere. Una earum arbor [8] in Chora eſſe traditur: una & ſyagrorum. Mirumque de ea accepimus, [9] cum phœnice ave, quæ putatur ex

NOTÆ.

13. *Spadonum.*] Ab Ariſtotele, εὐνοῦχοι ſpadones, & ἔνορχοι quaſi teſtibus carentes, & ἀπύρηνοι nuclei expertes appellantur, ita referente Athen. lib. 14. pag. 652.

Sect. IX. 1. *Sunt & cædua.*] Theophr. iiſdem verbis, loc. cit.

2. *Cerebrum.*] Ἐγκέφαλον & ἐγκάρδιον, ut diximus.

3. *Chamærepes.*] Χαμαιρρεπεῖς, ſive ut apud Theophr. legitur, χαμαιριφεῖς. Eſt enim humile palmæ genus, unde nomen. Suidas, χαμαιρεπὴς, χαμαὶ ῥέπον. Hujus palmæ effigiem exhibet Dalec. lib. 3. hiſt. cap. ult. pag. 369. ex Matthiolo. *Ceſaglioni* vocant Itali, Siculi, Sardi, inquit Anguillara, lib. de ſimp. part. 4. pag. 71.

4. *Brevius lignum.*] Nucleus, quod alii oſſiculum vocant. Hæc ex Theophr. lib. 2. hiſt. cap. 8.

5. *Clariſſimæ.*] Theophr. loc. cit.

6. *Bagoii.*] Βαγώου. Hæc vox lingua Perſica eunuchum ſonat. Apud Plutarch. lib. de fortun. Alex. orat. 2. pag. 337. Βαγώας ὁ εὐνοῦχος. Ovid. lib. 2. Amor. eleg. 2. verſ. 1.

Quem penes eſt dominam ſervandi cura, Bagoë.

7. *Syagri.*] Σύαγροι, vel συάγρειοι, quaſi aprugnas dixeris: quod ferinum ſaporem referrent, ut mox dicetur, qualem in apris novimus.

8. *In Chora.*] In parte Ægypti inferiore, quæ Χώρα vocatur Alexandriæ, ut dictum eſt lib. 6. ſect. 39. Eo nomine & in Notitia Imp. ſect. 65. locus eſt haud procul Pariſiis poſiti, urbe Galliarum: ſed qui nihil iſtuc pertineat.

9. *Cum phœnice ave.*] Impoſuit, opinor, auctoribus fabulæ de phœnice ave vox ambigua φοῖνιξ, quæ & palmam

hujus palmæ argumento nomen accepiſſe, iterum mori ac renaſci ex ſeipſa : eratque, cum hæc proderem, fertilis. Ipſum pomum grande, durum, horridum, & a ceteris generibus diſtans ſapore ferino, quem ferme in apris novimus : evidentiſſimeque cauſa eſt nominis. [10] Quarta auctoritas ſandalidum, a ſimilitudine appellatarum. Jam in Æthiopiæ fine quinque earum nec plures arbores tradunt, non raritate magis, quam ſuavitate mirabiles.

Ab his [11] caryotæ maxime celebrantur, & cibo quidem, ſed & ſucco uberrimæ. Ex quibus præcipua vina [12] Orienti, [13] iniqua capiti, [14] unde pomo nomen. Sed ut copia ibi atque fertilitas, ita nobilitas in Judæa, nec in tota, ſed [15] Hiericunte maxime. Quanquam laudatæ & [16] Archelaïde, & [17] Phaſelide, atque [18] Liviade, gentis ejuſdem convallibus. Dos his præcipua ſucco pingui lactentibus : [a] quodamque vini ſapore in melle præduici. [19] Sicciores in hoc genere [20] Nicolai, ſed amplitudinis præcipuæ,

INTERPRETATIO.

a *Quodamque.*] Et quendam vini ac mellis prædulcem ſaporem refert.

NOTÆ.

arborem, & phœnicem avem ſignificat. Soli fertilitas fecit interdum ut ex palma arbore, cadente dactylo vel palmula, altera arbos in deficientis locum pullularet. Inde ad cognominem avem tranſlata fabula, quam ex ſeipſa renaſci dixerunt : ut ſæpe ex cauſis leviſſimis narrationum portenta naſcuntur.

10. *Quarta*] Nam primus locus regiis, Syagris ſecundus, tertius margaridibus debetur. Poſtremus ſandalidibus, quibus eſt a ſoleæ ſimilitudine nomen, quam Græci σανδάλιον vocant.

11. *Caryotæ.*] Καρυωτοὶ φοίνικες, Græcis appellatæ, quaſi palmæ nucales, ſeu nuciferæ.

12. *Orienti.*] Arabibus, ut dictum eſt lib. 6. ſect. 32. aliiſque, ut dicetur lib. 14. ſect 19.

13. *Iniqua capiti.*] Sic Dioſc. lib. 5. cap. 40.

14. *Unde pomo nomen.*] Forte rectius ἀπὸ τοῦ καρύου, quæ vox nucem ſonat, ejus appellationis originationem duxeris, quam a κάρη vel κάρος, hoc eſt a ſopore & gravedine capitis. Nam ſi inde nomen quod vina ex harum arborum palmulis expreſſa, καρηβαρείαν gignunt, tentantque cerebrum, jam per ïota, non per υ ψιλὸν notandæ Cariotides videbuntur. Caryotas laudat Petron. Satyr. pag. 140.

15. *Hiericunte.*] Hujus agri palmetum ut ſibi locaretur, Herodes magna mercede a Cleopatra, cui illud Antonius eximii muneris loco dederat, impetravit. Auctor Joſephus, lib. 1. belli Jud. cap. 13.

16. *Archelaïde.*] Prope Hiericuntem. Vide Notas & Emend. num. IX.

17. *Phaſelide.*] Φασαηλίδος palmeta laudat Joſephus, lib. 2. belli Jud. cap. 8. pag. 789. quæ Liviæ Auguſtæ teſtamento Salome reliquerat. Stephanus : Φασαηλίς, πόλις Ἰουδαίας ἀπὸ Ἡρώδου κτισθεῖσα, τοῦ πρώτου βασιλέως, &c.

18. *Liviade.*] Λιβιάς Joſepho & Ptolemæo infra Machærunta ad Jordanem urbs fuit, ab Herode in honorem Liviæ Auguſtæ condita. A Juliade, quæ ad mare Galilææ fuit, diverſa.

19. *Sicciores in eo genere.*] Nempe caryotarum.

20. *Nicolai.*] Id eis palmulis nomen inditum ab Auguſto Cæſare, qui eo genere cibi capiebatur, quod Nicolaus Da-

[21] quaterni cubitorum longitudinem efficiunt. Minus ſpecioſæ, ſed ſapore caryotarum ſorores, ob hoc Adelphides dictæ, proximam ſuavitatem habent, non tamen eandem. [22] Tertium ex his genus patetæ, nimio liquore abundat: rumpitque ſe pomi ipſius, etiam in ſua matre, ebrietas, calcatis ſimilis.

Suum genus e ſicciore turba [23] junceis, prælonga gracilitate curvatis interim. Nam quos ex his honori Deorum dicamus, [24] chydæos appellavit Judæa, gens [25] contumelia numinum inſignis. In totum arentes [26] Thebaïdis atque Arabiæ, macroque corpore exiles, & aſſiduo [27] vapore [28] torrentes, cruſtam verius, quam cutem, obducunt. In ipſa quidem Æthiopia [29] friatur, (tanta eſt ſiccitas,) & farinæ modo ſpiſſatur in panem. Gignitur autem in frutice ramis cubitalibus, folio latiore, pomo rotundo, ſed majore, quam mali, amplitudine: [30] coïcas vocant. [31] Triennio matureſcunt: ſemperque frutici pomum eſt ſubnaſcente alio. Thebaïdis fructus extemplo in cados conditur, cum ſui [32] ardoris anima: ni ita fiat, celeriter

NOTÆ.

maſcenus Peripateticus, ei admodum familiaris, id genus dactylorum ſæpe ad eum mitteret. Ex his & placentæ factæ & panes, quibus nomen idem Nicolaï fuit. Auctor Athenæus lib. 14. pag. 652. De hoc Nicolao multa Photius in Bibl. cod. 189. pag. 469.

21. *Quaterni cubitorum.*] Ita libri omnes: Planius diceret, *quaterni cubitum unum longitudine efficiunt.* Sic enim Theophr. lib. 2. hiſt. cap. 8. unde hæc manarunt: Καὶ γὰρ σφαιροειδεῖς ἐνίους, ὡς τέτταρας εἰς τὸν πῆχυν εἶναι.

22. *Tertium .... pateta.*] Nempe ex caryotarum genere. Φοίνικες πατητῶν mentio apud Alex. Trallian. lib. 7. cap. 8. Galenum lib. 10. meth. med. cap. 9. alioſque. Πατητὸς a πατέω, *conculco:* quod cum ejus pomum dehiſcit, calcata appareat. Vide Notas & Emend. num. X.

23. *Junceis.*] Vide Notas & Emend. num. XI.

24. *Chydæos.*] Hoc eſt, plebeïas, viles, ac vulgares. Suidas: Χυδαῖος, εὐτελὴς, παμπληθής. Gloſſar. Græco-Lat. Χυδαῖος, *Vulgaris.* Χυδαῖος ἄρτος, *Ceparius.* Χυδαῖος ἄνθρωπος, *Gregarius.* Χύδην, *Paſſim, promiſcue.* Vide Onomaſticon Roſvveydi, in Vitas Patrum, verbo *Chydæum vinum*, pag. 1021. Vide & Epiphan. lib 1. adverſ. hæreſ. pag. 18.

25. *Contumelia numinum.*] Quod caryotas præſtantiores raro admodum, & tum quidem ingenti pretio gentilibus divendebant, idololatriæ obtentu, ne falſorum numinum myſteriis inſervirent: viles tantum ac vulgares pretio commodo diſtraherent. Vel quod præter verum Numen, numina alia ſpernerent.

26. *Thebaïdis.*] Thebaïcas palmulas laudat Petronius loc cit.

27. *Vapore.*] Calore, ut diximus lib. 2. ſect. 40.

28. *Torrentes.*] Ita libri omnes, pro *torrida.*

29. *Friatur.*] Ea cruſta ſeu cutis. Diverſum id genus eſt palmulæ a ſuperioribus, ut Theophraſt. monet, lib. 2. hiſt. cap. 8. unde hæc accepta.

30. *Coïcas.*] In omnibus Theophr. libris, Κύκας. At Pliniani MSS. Reg. Colb. &c. rectius, *Coecas*, vel *Coïcas.* Nam Heſychius, Κόϊκες, ἐν Αἰθιοπίᾳ φοινίκων εἶδος. Quin etiam Theophr. lib. 1. cap 16. κόϊκος meminit.

31. *Triennio.*] Theophr. l. 2. hiſt. c. 8.

32. *Ardoris anima.*] Cum eo calore, quo fœta eſt palmula, cum pendet ex arbore. Uſus ea voce iterum lib. 14. ſect. 3.

exſpirat : marceſcitque non retoſtus furnis. Ex reliquo genere plebeïæ videntur. Syri & Juba [33] tragemata appellant. Nam in alia parte Phœnices, Ciliciæque, populari etiam nomine a nobis appellantur [34] balani. [35] Eorum quoque plura genera. Differunt figura rotunditatis aut proceritatis. [36] Differunt & colore, nigriores ac rubentes. Nec pauciores [37] fico traduntur colores. Maxime tamen placent candidi. Diſtant & magnitudine : [38] prout multi cubitum effecere. Quidam ſunt non ampliores faba. Servantur hi demum, qui naſcuntur in ſalſis atque ſabuloſis, ut in Judæa, & Cyrenaïca Africa. Non item in Ægypto, Cypro, Syria, & Seleucia Aſſyriæ. Quamobrem ſues, & reliqua animalia ex his ſaginantur. Vitiati aut vetuſti ejus pomi ſignum eſt, cecidiſſe candidam verrucam, quæ racemo adhæſerit. Alexandri milites palmis viridibus ſtrangulati ſunt. [39] In Gedroſis id factum eſt pomi genere, alibi copiâ evenit. [a] Eſt enim tanta muſteis ſuavitas, ut finis mandendi non niſi periculo fiat.

Cap. V. X. Syria præter hanc peculiares habet arbores. In nucum genere [1] piſtacia nota. [2] Prodeſſe adverſus ſerpentium traduntur morſus,

Interpretatio.

a *Eſt enim.*] Eſt enim recentibus palmulis tanta ſuavitas, ut finis mandendi nonniſi cum vitæ periculo fiat.

Notæ.

32. *Tragemata.*] Græci palmulas exſiccatas τραγήματα, hoc eſt, bellaria, ſeu levia munuſcula nuncupant. Papias in Vocabulario : *Collibia ſunt apud Hebræos quæ nos vocamus Tragemata, vel vilia munuſcula, ut cicer frixum, uva paſſa, poma diverſi generis.* Regula S. Pachomii, cap. 52. *Si vero ſint tragematia, vel poma, dabit ei janitor ex his comedere quæ poterit.* Inde vox Gallica, *des dragées*, quæ ſecundis inferuntur menſis.

33. *Balani.*] Βάλανοι, nuces. Quod *Phœnices* hoc loco palmulas ſignificare, ſeu φοίνικας putet Salmaſius, pag. 1322. vix ferri æquo animo poteſt. Phœnice regio notiſſima eſt, quæ & Phœnicia.

34. *Eorum quoque.*] Ita M S S. omnes : etſi Græcis ἡ βάλανος feminei generis ſit. Sic lib. 15. ſect. 25. Sardianos balanos vocat.

35. *Differunt &c.*] Theophr. lib. 2. hiſt. cap. 8.

36. *Fico.*] Ita M S S. hoc eſt, quam fico. Theophr. loc. cit.

37. *Prout multi.*] Ut de Nicolais dictum eſt proxime, quaternos cubitum longitudine efficere.

38. *In Gedroſis.*] Theophr. lib. 4. hiſt. cap. 5.

Sect. X. 1. *Piſtacia.*] Hæc Indiæ Nicander adſcribit, in Theriac. pag. 63. Syriæ, Dioſc. lib. 1. cap. 177. Galenus, lib. 2. de fac. alim. cap. 30. pag. 354. tom. 6. Alexandriæ Ægypti, ſed Berrhœæ Syriæ multo uberiore proventu. De his multa Palladius, lib. XI. in Octob. tit. 12. pag. 152. Βιστάκια, & Πιστάκια Græcis, teſte Athenæo, lib. 14. pag. 649. nobis *des Piſtaches* : arbos ipſa, *un piſtachier.*

2. *Prodeſſe.*] Nicander, loc. cit.

[3] & potu & cibo. In ficorum autem, [4] caricas, & minores ejus generis, quæ [5] cottana vocant. [6] Item pruna in Damaſco monte nata, & myxa: [7] utramque jam familiarem Italiæ. Ex myxis in Ægypto & vina fiunt.

XI. [1] Juniperi ſimilem habent Phœnices & cedrum minorem. [2] Duo ejus genera, Lycia & Phœnicia, differunt folio: nam quæ durum, acutum, ſpinoſum habet, [3] oxycedros vocatur, ramoſa & nodis infeſta: altera odore præſtat. Fructum ferunt myrti magnitudine, dulcem ſapore. [4] Et majoris cedri duo genera: quæ floret, fructum non fert: frugifera non floret: & in ea antecedentem fructum occupat novus. Semen ejus cupreſſo ſimile. Quidam [5] cedrelatem vocant. Ex hac reſina laudatiſſima. Materiæ vero ipſi æternitas: itaque & ſimulacra deorum ex ea factitaverunt. Cedrinus eſt Romæ in delubro [6] Apollo Soſianus, [7] Seleucia advectus. [8] Cedro ſimilis in Arcadia eſt arbor: in Phrygia [9] Frutex vocatur.

XII. [1] Syria & terebinthum habet. [2] Ex his maſcula eſt ſine fructu. CAP. VI. [3] Feminarum duo genera. Alteri fructus rubet lentis magnitu-

NOTÆ.

3. *Et potu.*] Sive trita ex vino bibantur, ſive edantur, ἐσθιόμενα ἢ καὶ πινόμενα ἐν οἴνῳ λεῖα, ἑρπετοδήκτοις βοηθεῖ. Dioſcor. loc. cit. Dalec. igitur fruſtra, *& fotu.*

4. *Caricas.*] Ficuum genus peculiare Syriæ, a Cauneis diverſum, ut dicetur lib. 15. ſect. 21. alioqui & cauneæ & caricæ, non peculiare ficuum genus fuere, ſed ſiccatæ ficus.

5. *Cottana.*] Heſychius: Κόττανα, εἶδος συκῶν μικρῶν. Sic etiam Athenæus lib. 9. & Juvenal. Satyr. 3.

6. *Item pruna.*] De his lib. 15. ſect. 12. ubi & de myxis dicetur.

7. *Vtramque.*] Subintellige, arborem.

Sect. XI. 1. *Juniperi.*] Accepta hæc a Theophr. lib. 3. hiſtor. plant. cap. 12. & Geopon. auctor, lib. XI. cap. 1. ἀρκευθός ἐστιν ὅμοιος κέδρῳ μικρῷ &c.

2. *Duo ejus.*] Nempe cedri minoris. Theophr. loc. cit.

3. *Oxycedros.*] Oxycedron Theophraſti eſſe juniperum primam Dioſcoridis, ait Lobelius in notis MSS. ad Anguillara, pag. 45.

4. *Et majoris.*] Nunc auctores alios a Theophraſto ſequitur.

5. *Cedrelaten.*] Ἀπὸ τοῦ κέδρου καὶ ἐλάτης, quond non humilis, ut cedrus minor, ſed in proceritatem creſcit, inſtar abietis.

6. *Apollo Soſianus.*] Cauſam hujus appellationis, hactenus incompertam, aperiemus inferius, lib. 36. ſect. 4. num. 8.

7. *Seleucia.*] Pieria cognominata, in Syria, prope Antiochiam. Egimus de ea lib. 5. ſect. 18.

8. *Cedro ſimilis.*] Quoniam, opinor, ut in cedro frugifera antecedentem fructum occupat novus, ſic in Arcadica arbore, quod mirum magis, & exacti, & præſentis, atque etiam tertii incipientis anni fructus legatur, teſte Theophr. lib. 3. hiſtor. cap. 12. Atque idcirco in Indice hujus libri Plinius ſic locum hunc notat: *Quæ arbores trium annorum fructum pariter habeant.*

9. *Frutex vocatur.*] Id vero non fruticis hoc loco, ſed arboris proprium ac peculiare nomen videtur.

Sect. XII. 1. *Syria.*] Et in Gallia Narbonenſi frequens. Gallis, *Terebinte.*

2. *Ex his maſcula.*] Ex Theophr. lib. 3. hiſt. cap. 15. hæc derivata.

3. *Feminarum &c.*] Theophr. loc. cit.

dine: alteri pallidus, [4] cum vite maturescit, non grandior faba, odore jucundior, tactu resinosus. Circa Idam Troadis, & in Macedonia brevis [5] arbor hæc atque fruticosa, in Damasco Syriæ magna. [6] Materies ei admodum lenta, ac fidelis ad vetustatem, nigri splendoris: [7] flos racemosus olivæ modo, sed rubens: [8] folia densa. [9] Fert & folliculos emittentes quædam animalia, ceu culices, lentoremque resinosum, qui & cortice erumpit.

XIII. [1] Etiam rhus Syriæ [2] mascula fert, sterili femina, folio ulmi paulo longiore & piloso, foliorum inter se semper contrarius pediculis, gracili brevique ramo. [3] Pelles candidæ conficiuntur iis. [4] Semen lenti simile, cum uvâ rubescit, quod vocatur rhus, [5] medicamentis necessarium.

CAPUT VII.

XIV. Et Ægypto multa genera, [1] quæ non alibi. [2] Ante omnia

NOTÆ.

4. *Cum vite.*] Altera, inquit Theophrast. fructum protinus rufum promit, magnitudine lentis: altera viridem primum edit, χλωρὸν, (Plinius χλωρὸν legit, quod & pallidum & viride sonat:) deinde eundem rubore tingit, & cum vite maturescentem nigrum denique reddit, fabæ magnitudine, resinosum, & odoratiorem.

5. *Arbor hæc.*] Cui fructus cum vite maturescit. Theophr. loc. cit. Ἔστι δὲ τὸ δένδρον, περὶ μὲν τὴν Ἴδην καὶ τὴν Μακεδονίαν βραχὺ &c.

6. *Materies.*] Iisdem verbis hæc Theophrast. loc. cit.

7. *Flos.*] Theophr. hoc tantum: ἄνθος δὲ ὅμοιον τῷ τῆς ἐλαίας· τῷ χρώματι δὲ ἐρυθρόν. *Flos oleæ, sed rubens.*

8. *Folia densa.*] Ab eodem pediculo numerosa, lauri figura, conjugatim ut in sorbo. Theophr.

9. *Fert &c.*] Theophr. Fert, inquit, & folliculos quosdam concavos, ut ulmus, quibus bestiolæ, tanquam culices innascuntur. Fit in his resinosum quiddam lentumque: resina tamen non inde legitur, sed manat e cortice sive ligno, ἀπὸ τοῦ ξύλου. De his terebinthorum gallis, quarum usus in Thracia Macedoniaque maximus, vide Bellon. lib. 1. Observ. cap. 65.

Sect. XIII. 1. *Etiam rhus.*] Συριακὸς ῥοῦς Galeno, lib. 6. κατὰ τόπους, cap. 7. pag. 507. Rhus Syriaci meminit Scribonius Largus, Compos. 111. Marcellus Empir. cap. 27. muliebri genere, Rhus Syriacæ. Apud Colum. & Pallad. pro *rore Syriaco*, lege *rhoe Syriaco*, Vulgo *Rhus* & *Rous*. In officinis *Sumach*, Arabum lingua. Pingitur a Dodonæo, pag. 767.

2. *Mascula.*] Accepta hæc a Theophrast. lib. 3. hist. cap. 18.

3. *Pelles.*] Tingunt his foliis coriarii alba coria, inquit Theophr. βάπτουσι δὲ τούτοις καὶ οἱ σκυτοδέψαι τὰ λευκὰ δέρματα. Ita & Dioscor. lib. 1. cap. 147. Quod Græcis βάπτειν, hoc Plinio, ceterisque Latinis scriptoribus *conficere* est. Hinc *confectores* pro tinctoribus & infectoribus, apud Vopiscum in Aureliano.

4. *Semen.*] Seu fructus, καρπός. Theophr.

5. *Medicamentis.*] Vide Galenum lib. 6. κατὰ τόπους, cap. 1. quibus adde ea quæ dicenda sunt lib. 24. sect. 79.

Sect. XIV. 1. *Quæ non alibi.*] In alias tamen deinde terras peregrinata hæc arbos est, quæ primo loco tractatur. In Rhodo & Caria nasci Dioscorides prodidit, lib. 1. cap. 181. Eadem enim est συκόμορος & ficus Ægyptia, ut recte observat Maldonatus in Lucam, cap. 19. Quin & in Syria nasci sycomorum constat ex sacra pagina, tum vetere, tum nova.

2. *Ante omnia ficus.*] Transcribit hic Plinium Solinus, cap. 32. pag. 61. Plinius Theophrastum, lib. 4. histor. cap. 2. Ἐν Αἰγύπτῳ γάρ ἐστιν ἴδια δένδρα πλείω,

ficus,

ficus, ob id Ægyptia cognominata. [3] Arbor moro ſimilis folio, magnitudine, aſpectu. [4] Pomum fert non ramis, ſed caudice ipſo. Idque ipſum ficus eſt prædulcis, ſine granis interioribus, perquam fecundo proventu, [5] ſcalpendo tantum ferreis unguibus: aliter non matureſcit. Sed cum factum eſt, quarto die demetitur, alio ſubnaſcente: [6] ſepteno ita numeroſa partu, per ſingulas [7] æſtates multo lacte abundante. Subnaſcitur, etiam ſi non ſcalpatur, fetus quater æſtate, prioremque expellit immaturum. Materies proprii generis inter utiliſſimas. [8] Cæſa ſtatim ſtagnis mergitur: hoc eſt [9] ejus ſiccari. Et primo ſidit, poſtea fluitare incipit: certoque [10] ſugit eam alienus humor, qui aliam omnem rigat. Cum innatare cœperit, [11] tempeſtivæ habet ſignum.

XV. Huic ſimilis quadamtenus quæ vocatur [1] Cypria ficus in Creta. Nam & illa in caudice ipſo fert pomum, & ramis, cum in craſ-

NOTÆ.

ἥτε συκάμινος &c. Eadem, ut diximus, συκόμορος appellata. Indigenæ nunc ficum Pharaonis vocant: Syri, *Gieumeiz*. Iconem Matthiolus accuratam exhibet, in lib. 1. Dioſc. pag. 285.

3. *Arbor moro.*] Theophr. loc. cit. & Dioſc. lib. 1. cap. 181. τοῖς φύλλοις ἐοικὸς μορέᾳ, unde nomen συκόμορος.

4. *Pomum.*] Solinus: *Poma non ramis tantum geſtitant, ſed & caudice.* Parum fideliter. Theoph. & Dioſc. ad verbum Plinio ſuffragantur. Una ſycomorus ex trunco, majoribuſque ramis, non ut aliæ arbores, e tenuibus ſurculis, qui in cacuminibus ſunt ramorum, plurimos fructus emittit. Jac. de Vitriaco, lib. 1. cap. 85. *Sunt ibi præter ficus communes, quædam ſingulares ficuum ſpecies, fructus in ipſis truncis abſque ramis & foliis facientes .... ſed ipſi trunco adhærentes: has autem ficus Pharaonis appellant.*

5. *Scalpendo.*] Matureſcere non poteſt, niſi ſcalpatur. Theophraſt. Καὶ πέττειν οὐ δύναται, ἂν μὴ ἐπικνισθῇ.

6. *Septeno.*] Ita Solinus loc. cit. At Theophr. *terno, aut ut alii prodiderunt, etiam uberiore proventu*: οἱ μὲν τρὶς, οἱ δὲ πλεονάκις.

7. *Æſtates.*] Primo vere arborem eam lac fundere, ait Dioſcor. loc. cit. Ὀπίζεται δὲ τὸ δένδρον πρὶν καρποφορεῖν ἔαρος πρώτου, &c. Theophr. idcirco πολύοπον vocat, multo lacte abundantem. At non de arbore Plinio ſermo eſt, ſed de partu ſeu pomo, quod æſtatibus ſingulis lacte abundat: ut de Cypria ficu mox dicetur. Quare hic *abundante* recte ex M S S. editiſque codicibus legitur, non *abundans*, ut Salmaſius velit.

8. *Cæſa ſtatim.*] Theophr. loc. cit. Τμηθὲν γὰρ ἔτι χλωρὸν, &c. *Cæſum etiamnum viride lignum, fundum petit: protinus in ſtagna injiciunt: madefactum porro in profundo ſiccatur: cumque ſiccum fuerit, innatat, emergitque.*

9. *Ejus ſiccari.*] Hac arte ſiccatur. Similis locutio ea tralatitia, *Scire tuum nihil eſt.*

10. *Sugit eam.*] Ita M S S. omnes. Non *ſiccat*, ut Guillandinus reponit, lib. de papyro, membro 16. nec *fugit*, ut Pintianus. Solini paraphraſis: *Fit humore ſicca.* Hujus miraculi cauſam inveſtigat Licetus, lib. 5. de quæſitis per epiſt. pag. 287. & ſeq.

11. *Tempeſtivæ.*] Ad opera fabrilia tum tempeſtiva materies putatur, & bene condita, Theophr. loc. cit. Καὶ δοκεῖ καλῶς τότε τεταριχεῦσθαι, &c.

Sect. XV. 1. *Cypria ficus.*] Hæc totidem verbis Theophr. lib. 4. hiſtor. cap. 2.

ſitudinem adolevere. ² Sed hæc germina emittit ſine ullis foliis : radice ſimilis populo, folium ulmo. ³ Fructus quaternos fundit : toties & germinat. Sed groſſus ejus non matureſcit, ⁴ niſi inciſura emiſſo lacte. ⁵ Suavitas & interiora, fici : magnitudo, ſorbi.

CAPUT VIII. XVI. ¹ Similis & quam Iones ceroniam vocant : ² trunco & ipſa fertilis, ³ ſed pomo ſiliquæ. ⁴ Ob id quidam Ægyptiam ficum dixere, errore manifeſto. Non enim in Ægypto naſcitur, ſed in Syria, Ioniaque, & circa Gnidum, atque in Rhodo : ſemper comantibus foliis, flore candido, cum vehementia odoris : ⁵ plantigera imis partibus, & ideo ſuperficie ⁶ flaveſcens, ſuccum auferente ſobole. Pomo antecedentis anni circa Canis ortus detracto, ſtatim alterum parit : poſtea florem ⁷ per Arcturum : hieme fetus enutriente.

CAPUT IX. XVII. Ægyptus & ¹ Perſicam arborem ſui generis habet, ² ſimilem piro, folia retinentem. Fertilitas aſſidua ei, ſubnaſcente ³ craſtino fructu : ⁴ maturitas eteſiarum afflatu. ⁵ Pomum longius piro, in-

NOTÆ.

2. *Sed hæc.*] Vide Notas & Emend. num. XII.

3. *Fructus.*] Theophr. loc. cit.

4. *Niſi inciſura.*] Niſi pomo ipſo immaturo inciſo, emiſſoque lacte, inquit Theophr.

5. *Suavitas.*] Hæc ad verbum ex Theophr. Ἡ δὲ γλυκύτης προσεμφερὴς τῷ σύκῳ, καὶ ἔσωθεν τοῖς ἐρινοῖς. *Dulcedo ficubus non abſimilis : interiora plane cum groſſis paria.*

Sect. XVI. 1. *Similis.*] Ficui Cypriæ, Theophr. loc. cit. Ταύτῃ δὲ παραπλησία καὶ ἣν Ἴωνες κερωνίαν καλοῦσι. Gallis, *Carouge:* multum hæc Nicææ in Gallia cognita, & maris Liguſtici accolis : In Apulia pariter & Campania frequens.

2. *Trunco.*] Hoc eſt, quæ non ramis, ſed ipſo caudice, ut ficus Ægyptia, fert pomum : ἐκ στελέχους. Theophr.

3. *Sed pomo.*] Subintellige, fertilis : nam fructui ſiliqua nomen eſt, & eſt ibi *ſiliquæ* in gignendi caſu. Etiam quod & arbori nomen, idem pomo Galli fecere : *des carouges*. De iis rurſum dicetur lib. 15. ſect. 26.

4. *Ob id.*] Quia nempe eſt trunco fertilis. Quæ ſequuntur, expreſſa plane ad verbum ex Theophr. lib. 4. hiſtor. cap. 2.

5. *Plantigera.*] Theophr. ἐκ τῶν κάτω παραβλαστητικόν. Superficies, ſumma pars arboris eſt.

6. *Flaveſcens.*] Theophr. ὑποξηραινόμενον, *areſcens.* Conſequitur nempe ſiccitatem flavedo.

7. *Per Arcturum.*] Theophr. περὶ Ἀρκτοῦρον καὶ ἰσημερίαν ἀνθεῖ, *circa Arcturum, æquinoctiumque floret.* De Arcturi exortu, lib. 18. ſect. 74.

Sect. XVII. 1. *Perſicam.*] Ita MSS. omnes. Περσέα dicitur a Theophr. lib. 4. hiſtor. cap. 2. Straboni quoque, lib. 17. Eadem Perſea Plinio, lib. 15. ſect. 13.

2. *Similem piro.*] Folio, flore, ramo, toto denique aſpectu. Theophraſt. loc. cit.

3. *Craſtino fructu.*] Ubi maturum fructum decerpſeris, inquit, edendo alteri ſuccedaneo die jam craſtino laborat arbos. Κατὰ πᾶσαν ὥραν πεπαίνει, inquit Theophr. omni anni tempore, vere, æſtate, autumno, hieme.

4. *Maturitas.*] Perfectius tum concoquitur, quam reliquis anni temporibus. De Eteſiarum flatu dicemus lib. 18. ſect. 68.

5. *Pomum longius.*] Par piro, ἡλίκον ἄπιος, facit Theophr. ſed oblongum, σχήματι δὲ πρόμακρος. Amygdalam Ægyptiam Plinius vocat, lib. 15. ſect. 34.

clusum [6] amygdalæ putamine, & corio, [7] colore herbido : [8] sed ubi nux illi, huic prunum, differens brevitate ac mollitie : & quamvis bladiatur prædulcis suavitas, innocuum. [9] Materies bonitate, firmitudine, nigritia quoque nihil differens a loto. Simulacra ex ea factitavere. [10] Non eadem gratia, quanquam [11] fideli materie, ex arbore quam balanum [12] appellavimus, magna ex parte contorta : [13] navalis itaque tantum est.

XVIII. At e diverso [1] cuci in magno honore, palmæ similis, quando [2] & ejus foliis utuntur ad textilia. [3] Differt quod in brachia ramorum spargitur. Pomo magnitudo, quæ manum impleat, color fulvus, commendabilis succo ex austero dulci. [4] Lignum intus grande, firmæque duritiæ, ex quo [5] velares detornant anulos. [6] In eo nucleus dulcis, dum recens est : siccatus durescit ad infinitum, ut mandi non possit, nisi pluribus diebus maceratus. Materies crispioris elegantiæ, & [7] ob id Persis gratissima.

XIX [1] Nec minus spina celebratur in eadem gente duntaxat nigra,

NOTÆ.

6. *Amygdalæ.*] Instar amygdalæ, inquit, putamen habet & corium coloris herbidi : sed ubi nux durior in amygdala est, hic tenerior cortex molliorque, pæne pruni instar : is enim cum nucleo manditur : ut dicetur lib. 15. sect. 34.

7. *Colore herbido.*] Χρῶμα δ' αὐτοῦ ποῶδες, inquit Theophr.

8. *Sed ubi nux.*] Theophr. loc. cit. ἔχει δ' ἐντὸς κάρυον, ὥσπερ τὸ κοκκύμηλον, πλὴν ἔλαττον καὶ μαλακώτερον. *Nucem habet intus, quemadmodum prunum : sed longe minorem, mollioremque.*

9. *Materies*] Theophr. iisdem verbis, lib 4 histor. cap. 2.

10. *Non eadem gratia.*] Quia non recta, sed contorta arbos ea est, quæ balanos appellatur : οὐκ εὐφυὲς δ', ἀλλὰ παρεστραμμένον. Theophr. loc cit

11. *Fideli materie.*] Ad vetustatem, uti de terebintho dictum sect. 12.

12. *Appellavimus.*] Libro sup. sect. 47.

13. *Navalis*] Ad navigia compingenda, εἰς τὰς ναυπηγίας, inquit Theophr. loc. cit.

Sect. XVIII. 1. *Cuci.*] Theophr. loc. cit. κουκιοφόρον arborem vocat, plane ut idem pomo nomen fuisse videatur.

2. *Et ejus foliis.*] Meminit Auctor Peripli maris Erythræi, περιζώματα φύλλων κουκίνων, e foliis cucinis.

3. *Differt.*] A palma nimirum. Sic Theophr. loc. cit. a quo hæc manarunt.

4. *Lignum intus.*] Seu nux, quæ nucleum, ut in prunis, Persicisque, continet. Πυρῆνα vocat Theophrastus, Gaza nucleum.

5. *Velares.*] Quibus aulæa, vela, cortinaque contrahuntur, aut expanduntur. Theophr. loc. cit. Ἐξ οὗ τοὺς κρίκους τορνεύουσι τοὺς εἰς τοὺς στρωματεῖς τοὺς διαποικίλους.

6. *In eo nucleus.*] Pars nucis interior, teneriorque. Unde parœmia Plautina apud Macrob. lib. 2 Saturn. cap. 14. pag. 374. *Qui e nuce nucleos esse vult, frangit nucem.* Nempe e Curcul. act. 1. sc. 1. vers. 55.

7. *Ob id Persis.*] Ut suis lectulis pedes inde tornarent. Theophr. loc. cit. Καὶ οἵ γε δὴ Πέρσαι πάνυ ἐτίμων αὐτό, καὶ ἐκ τούτου τῶν κλινῶν ἐποιοῦντο τοὺς πόδας.

Sect. XIX. 1. *Nec minus spina.*] Ἄκανθος Theophrasto, lib. 4. hist. cap. 3. a quo quæ hac sectione comprehenduntur, Plinius ad verbum expressit. Hæc acacia est, de qua lib. 24. sect. 67. ut recte vidit Saracenus, in notis ad Diosc. lib. 3 cap. 15. Vide quæ dicturi sumus, lib. 24. sect. 67.

quoniam incorrupta etiam in aquis durat, ob id utilissima [2] navium costis. Candida facile putrescit. Aculeus spinarum & in foliis. Semen in siliquis, quo coria perficiuntur gallæ vice. Flos & coronis jucundus, & medicamentis utilis. [3] Manat & gummi ex ea. Sed præcipua utilitas, quod cæsa anno tertio resurgit. Circa Thebas hæc, ubi & quercus, [4] & Persica, & oliva, CCC. a Nilo stadiis, silve-

* CAP. X. stri tractu, & suis fontibus riguo. * [5] Ibi & prunus Ægyptia, non dissimilis spinæ proxime dictæ, pomo mespili, maturescens bruma, nec folia dimittens. [6] Lignum in pomo grande, sed [7] corpus ipsum natura copiaque, messium instar incolis. Purgatum enim tundunt, servantque ejus [8] offas. [9] Silvestris & circa Memphim regio tam vastis arboribus, [10] ut terni non quirent circumflecti: [11] unius peculiari miraculo, nec pomum propter, usumve aliquem, [12] sed eventum. Facies enim spinæ folia habet, [13] ceu pennas, [14] quæ tactis ab homine ramis cadunt protinus, ac postea renascuntur.

CAP. XI. XX. Gummi optimum esse [1] ex Ægyptia spina convenit, vermiculatum, colore glauco, purum, sine cortice, dentibus adhærens. Pretium ejus in libras, [2] X. III. Deterius [3] ex amygdalis amaris,

NOTÆ.

2. *Navium costis.*] Herodot. lib. 2. Euterpe, num. *96.* pag. 114. ubi & hujus spinæ faciem ait esse loto Cyrenæo similem, ex ea gummi manare, &c.

3. *Manat & gummi.*] Quod acanthinon Marcellus Empiricus vocat, cap. 14 & 20. In officinis, *Gomme Arabique.*

4. *Et Persica.*] Superius explicata, quam Theophrastus Περσέαν appellat.

5. *Ibi.*] Circa Thebas. Hæc porro prunus Ægyptia, inter ignotas referenda arbores. A Theophrasto pariter describitur, lib. 4. histor. cap. 3.

6. *Lignum.*] Quod alii nucem, alii nucleum vocant.

7. *Corpus ipsum.*] Pomi caro, quæ nucem ambit.

8. *Offas.*] Παλάθας, massas: nam tusum illi fructum in globos massasque fingunt. Theophr. Massulas offasque promiscue Columella nuncupat, lib. 12. cap. 38.

9. *Silvestris.*] Rursum hæc Theophr. lib. 4. hist. cap. 3.

10. *Vt terni.*] Ut complecti caudicem homines vix terni queant. Theophrast. Prius *circumplecti* minus sincere legebatur: In MSS. Reg. Colb. &c. *circumflecti.*

11. *Vnius.*] Unius vero ex iis arboribus peculiare miraculum est.

12. *Sed eventum.*] Τὸ συμβαῖνον simpliciter Theophrastus non dixit, sed τὸ συμβαῖνον πάθος. Rectius forsan dixisset, propter affectum frutici peculiarem, & qui ipsi a natura contigit.

13. *Ceu pennas.*] Theophrastus καὶ τὸ φύλλον παρόμοιον ταῖς πτέρυξιν. Sic Plinius legit, ut in vulgatis exemplaribus habetur. Gaza vero, ὅμοιον πτερίσι, *simile filicibus.* Sed perinde est, sive πτερίσι legas, sive πτέρυξι. Est enim πτερὶς filix sic appellata, teste Diosc. lib. 4. cap. 186 quod ἐντετμημένα καὶ ἀνεπτυγμένα φύλλα ἔχει ὡς πτέρυξ, folia incisa, expansaque habet, instar pennæ avium.

14. *Quæ tactis.*] Theophrast. loc. cit.

Sect. XX. 1. *Ex Ægyptia.*] De qua diximus sup. sect. Acacia est, ut ex Diosc. liquet, apud quem hæc totidem verbis exstant, lib. 1. cap. 133.

2. *X. III.*] Denarii tres, monetæ Gallicæ asses quatuor & viginti.

3. *Ex amygdalis.*] Diosc. l. 1. c. 176.

[4] & ceraso, pessimum ex prunis. Fluit & ex vitibus, infantium hulceribus aptissimum: & aliquando ex olea, dentium dolori: ulmo etiam in Coryco monte Ciliciæ, ac junipero, ad nihil utile: ex ulmi vero gummi & culices ibi nascuntur. Fit & ex sarcocolla [5] (ita vocatur arbor) [6] commis utilissima pictoribus ac medicis, simile pollini thuris: & ideo candida, quam rufa, melior. Pretium ejus, quod supra.

XXI. Nondum palustria attigimus, nec frutices amnium. Prius tamen quam digrediamur ab Ægypto, & papyri natura dicetur, cum chartæ usu maxime [1] humanitas vitæ constet & memoria. Et hanc Alexandri Magni victoria repertam, auctor est M. Varro, condita in Ægypto Alexandria. [2] Antea non fuisse chartarum usum: [3] in palmarum foliis primo scriptitatum: deinde quarundam [4] arborum

NOTÆ.

4. *Et ceraso.*] De gummi ex ceraso, Galenus, lib. 7. de fac. simp. medic. pag. 189. & Diosc. lib. 1. cap. 157. Ex prunis, idem Diosc. cap. 174. Ex vitibus, idem lib. 5. cap. 1. Ex olea, idem lib. 1. cap. 141. quod ad dentium quoque dolorem commendat. De ultimo in Notis & Emend. num. XIII.

5. *Ita vocatur arbor.*] Diosc. lib. 3. cap. 99. Ἡ δὲ σαρκοκόλλα ἐστὶ δάκρυον δένδρου γεννωμένου ἐν Περσίδι, ἐοικὸς λιβανωτῷ, &c. *Sarcocolla lacryma est arboris in Perside nascentis, similis thuri, &c.* De hac iterum dicetur, lib. 24. sect. 88.

6. *Commis utilissima .... similis pollini .... candida, quam rufa, melior.*] Ita constantissime MSS. omnes: non ut vulgo editi, *gummi utilissimum .... simile .... candidum, quam russum, melius.* *Commis* pro *gummi* veteres dixere: quod & alibi sæpius observaturi sumus.

Sect. XXI. 1. *Humanitas.*] Non ἡ παιδεία, disciplina & eruditio, ut Scaligero in Guilland. visum est, sed cultus humanæ vitæ, quo scilicet homines brutis antecellunt, qui sermonis communione cum absente per litteras præcipue continetur.

2. *Antea non fuisse.*] Lucanus, lib. 3. vers. 222.

> *Nondum flumineas Memphis contexere biblos.*
> *Noverat, &c.*

Verum dissentit a Varrone Cassius Hemina, ut dicemus sect. 27.

3. *In palmarum foliis.*] Cultri dorso primum levigatis. Ita libri omnes, etiam MSS. & Isidorus, lib. 6. Orig. cap. 12. *At vero,* inquit, *historiæ majore modulo scribebantur, & non solum in charta, vel membranis, sed etiam & in omentis elephantinis, textilibusque malvarum foliis, atque palmarum.* Suidas quoque. Λυδοὶ καὶ Ἴωνες τὰ γράμματα ἀπὸ τοῦ Φοίνικος τοῦ Ἀγήνορος εὑρόντος ἔλαβον. Τούτοις δὲ ἀντιλέγουσι Κρῆτες, ὡς εὑρέθησαν ἀπὸ τοῦ γράφειν ἐν φοινίκων πετάλοις. De malvis res perinde nota: Cinna misit amico Aratea,

> *Lævis in aridulo malvæ descripta libello.*

Sed in *palmarum foliis* scripsisse se Plinius ipse admonet sect. 28. extrema.

4. *Arborum libris.*] Interiori cortice, ut fagi, fraxini, tiliæ, aliarumve arborum. Venant. Fortunat. Carm. ad Flavum:

> *Scribere quo possis, discingat fascia fagum,*
> *Cortice dicta legi fit mihi dulce tui.*

Et mox:

> *Barbara fraxineis pingatur runa tabellis,*
> *Quodque papyrus agit, virgula plana valet.*
> *Pagina vel redeat perscripta dolatile charta, &c.*

De tilia Suidas, verbo Φιλύρα. Xiphilinus in Domitiano, aliique. Isidorus, lib. 6. cap. 13. *Liber est interior tunica corticis, quæ ligno cohæret, in qua antiqui scribebant .... ante usum chartæ de libris arborum volumina fiebant.*

libris. Postea publica monumenta [5] plumbeis voluminibus : mox & privata [6] linteis confici cœpta, [7] aut ceris. [8] Pugillarium enim usum fuisse etiam ante Trojana tempora invenimus apud Homerum. Illo vero prodente, [9] ne terra quidem ipsa, quæ nunc Ægyptus, intelligitur : (cum in Sebennytico saltem ejus nomo [10] nonnisi charta nascatur :) postea adaggerata Nilo. Siquidem [11] a Pharo insula, quæ nunc Alexandriæ ponte jungitur, noctis dieique velifico navigii cursu terram fuisse prodidit. Mox æmulatione circa [12] bibliothecas regum Ptolemæi & Eumenis, supprimente chartas Ptolemæo idem Varro

Notæ.

5. *Plumbeis.*] Laminis nimirum malleo tenuatis & extensis. Nam volumina cum audis, cave plumbeos putes convolvi oportuisse libros : nihilo sane magis quam hosce chartaceos, quos exaramus. Hesiodi liber, ἔργα καὶ ἡμέραι, plumbeis in laminis scriptus asservabatur a Bœotis, teste Pausan. Plumbeam chartam pectore sustinuisse Nero dicitur apud Sueton. cap. 20. vocis conservandæ gratia. Laminam plumbeam appellat Plinius, lib. 34. sect. 50. Et ante Sueton. Josephus lib 1. Antiq Jud. Χάρτας μολυβδίνους dixit.

6. *Linteis.*] Linteorum librorum frequens apud Livium mentio, ut l. 4 p 73. quos in æde Monetæ repositos, Licinius Macer annalium scriptor, sæpe citabat auctores. Vopiscus quoque in Aureliano, p 211. *Inveni nuper,* inquit, *in Vlpia Bibliotheca inter linteos libros Epistolam Divi Aureliani*, &c. At non hæc charta nostra vulgaris fuit, quæ fit ex linteis contritis & maceratis : quod multo posteriore ævo repertum. Lintei dicebantur libri, quod in telam linteam descripti, quemadmodum hac ætate pingere in iisdem pictores solent. Carbasinos vocat Martianus Capella, in procemio Grammat. Ante XIII. seculum a Christo nato, chartæ nostræ receptum usum docet Joinvillei epistola ad S. Ludovicum Franciæ regem, quæ in ejusmodi charta exarata, visa a nobis & perlecta est. An priore ævo cognita ea fuerit, incompertum.

7. *Aut ceris.*] Isidorus, lib. 6. cap. 9. *Cera litterarum materies, parvulorum nutrices. Ipsæ dant ingenium pueris, primordia sensus : quarum studium primi Græci tradidisse produntur. Græci enim & Tusci primum ferro in ceris scripserunt .... Postea institutum est, ut in cera ossibus scriberetur,* &c. Tamen M S S. vel *cedis* vel *scedis* habent : forte pro *schedis*, quæ nihil aliud sunt quam pagellæ ligneæ, & *dedolati ligno codicilli*, ut loquitur Hieronymus, in epist. ad Nicæam. Quæ sincerior lectio videtur, cum sequatur, *Pugillarium enim* &c.

8. *Pugillarium.*] Codicillos Plinius ipse appellat lib. 33. sect. 4. *Cum Homerus codicillos missitatos epistolarum gratia indicet.* Eo nomine nunc tabellæ cereæ vulgo intelliguntur : a Plinio ligneæ pagellæ simul complicatæ. Nam Homeri locum hunc respicit, Iliad ζ'. v. 69.

Πόρε δ' ὅ γε σήματα λυγρὰ,
Γράψας ἐν πίνακι πτυκτῷ θυμοφθόρα πολλά.

Fuere & pugillares citrei, ossei, eburnei.

9. *Ne terra quidem.*] Ne ipsa quidem Ægyptus sive pars ea, quæ Delta dicitur, ante Trojana tempora fuisse intelligitur, si Homero credimus : sed postea adaggerata Nilo. Multo igitur minus cognita tum papyrus, præter quam in Sebennytico saltem Ægypti nomo nihil fere nascitur.

10. *Nonnisi charta.*] Ita MSS. Reg. Colb. &c. Chartam papyrum vocat μεσομυχρῶς, quoniam ex papyro fit.

11. *A Pharo.*] Vide quæ diximus, lib. 2. sect 87.

12. *Bibliothecas.*] De his agemus, lib. 35. sect. 2.

[13] membranas Pergami tradidit repertas. Poſtea promiſcue patuit [14] uſus rei, qua conſtat immortalitas hominum.

XXII. [1] Papyrum ergo naſcitur in paluſtribus Ægypti, aut quieſcentibus Nili aquis, ubi evagatæ ſtagnant, [2] duo cubita non excedente altitudine gurgitum, [3] brachiali radicis obliquæ craſſitudine, [4] triangulis lateribus, [5] decem non amplius cubitorum longitudine in gracilitatem [6] faſtigatum, [7] thyrſi modo cacumen includens [8] ſemine nullo, aut uſu ejus alio, [9] quam floris ad deos coronandos. Radicibus incolæ pro ligno utuntur: nec ignis tantum gratia, ſed ad alia quoque utenſilia vaſorum. [10] Ex ipſo quidem papyro navigia te-

NOTÆ.

13. *Membranas.*] E pellibus animantium. Hieronym. epiſt. ad Chromat. Jovin. & Euſeb. ubi de litterarum raritate expoſtulans: *Chartam*, inquit, *defuiſſe non puto, Ægypto miniſtrante commercia: & ſi alicubi Ptolemæus maria clauſiſſet, tamen Rex Attalus membranas a Pergamo miſerat, ut penuria chartæ pellibus penſaretur. Vnde & Pergamenarum nomen ad hunc uſque diem, tradente ſibi invicem poſteritate, ſervatum eſt.* Et nunc Pergamenas Galli, *parchemins*: vitulinas pellas exquiſitius temperatas, *velins* appellant.

14. *Vſus rei.*] Nempe papyri.

Sect. XXII. 1. *Papyrum.*] Frutex ille, ex quo papyrus ſeu charta fit. Accepta hæc papyri deſcriptio ex Theophr. lib. 4. hiſt. plant. cap 9. Iconem exhibet Dalecamp. lib. 18. hiſt. p. 1883

2. *Duo cubita.*] Ubi aquæ non excedunt cubitûm duûm altitudinem. Theophr.

3. *Brachiali.*] Radix & obliqua, & craſſitudine brachii eſt, qua nempe parte brachium manui committitur, ut auctor eſt Theophr. Πάχος μὲν ἔχει τὸ τῆς ῥίζης καρποῦ ἀνδρὸς εὐρώστου. Κάρπον Galli vocant *le poignet*, manus internodium. Theophr. non unam ait eſſe radicem in papyro obliquam: ſed plures e majore radice prodeuntes eaſque tenues & exiles. Φύεται δὲ ὑπὸ τῆς γῆς αὐτή, πλαγίας ῥίζας εἰς τὸν πηλὸν καθιεῖσα λεπτὰς καὶ πυκνάς. Quam lectionem Scaliger fruſtra ſolicitat: & Salmaſ. in Solin. pag. 536.

4. *Triangulis.*] Triangulari, inquit, caule conſtat: quod & experientia monſtravit, non in papyro ſolum, ſed & in maxima parte herbarum. Triangulo ſcapo duos e papyro ſcipiones habuiſſe ſe ſcribit Goropius Becanus, lib. 10. Hieroglyph. pag. 162. Itaque de caule accipienda hæc Theophraſti verba: ἄνω δὲ τοὺς παχυτάτους καλουμένους τριγώνους, μέγεθος ὡς τετραπήχεις.

5. *Decem non amplius.*] Theophraſtus decem & amplius cubitorum longitudinem radicibus attribuit: cauli, ſeu ſcapo, tantum quaternûm.

6. *Faſtigatum.*] Acuminatum.

7. *Thyrſi modo.*] Fert ſane papyrus χαίτην cæſariem, ex capillamentis plurimis conſtantem, thyrſi modo: nam thyrſus, ſive haſta ea aculeata, quam in Orgiis quatiebant, deſinebat in comam: unde κομοφόροι Bacchæ, eædemque θυρσοφόροι thyrſigeræ appellantur. Caſſiodorus lib. XI. Epiſt. 38. *paludum pulcram cæſariem* vocat, *virgultis molliorem, herbis duriorem*, &c.

8. *Semine nullo.*] Nullum fert ſemen hæc coma ſeu cacumen. Theophr. Καρπὸν δὲ ὅλως οὐδένα.

9. *Quam floris.*] Pro floribus, inquit, papyro Dii coronantur. Laudat coronam e papyro Ageſilaus apud Plutarchum, pag 617. Ridet Athenæus, ceu male olentem, lib 15 pag 676. Cave autem hic florem e papyro fingas: neque enim ullum papyrus ex ſe florem fundit. Vide Notas & Emend. num. XIV.

10. *Ex ipſo quidem.*] Ex caule, ſeu ligno, quod papyrum ſupra vocavit: aliis papyrus etiam dicitur. Lucanus lib. 4. verſ. 136.

xunt: & [11] e libro vela, tegetesque, nec non & vestem, etiam stragulam, ac funes. [12] Mandunt quoque crudum, decoctumque, [13] succum tantum devorantes. [14] Nascitur & in Syria, circa quem odoratus ille calamus, lacum. [15] Neque aliis usus est, quam inde, funibus
5 rex Antigonus in navalibus rebus, nondum sparto communicato. Nuper & in Euphrate nascens circa Babylonem papyrum intellectum est eundem usum habere chartæ. Et tamen adhuc malunt Parthi [16] vestibus litteras intexere.

XXIII. Præparantur [1] ex eo chartæ, diviso acu in prætenues, sed quam latissimas, [2] philuras. * [3] Principatus medio, atque inde
* Cap. 10 XII. scissuræ ordine. Hieratica [4] appellabatur antiquitus, religiosis tantum voluminibus dicata, [5] quæ ablutione Augusti nomen accepit: sicut secunda Liviæ, a conjuge ejus. Ita descendit hieratica in tertium nomen. Proximum [6] amphitheatricæ datum fuerat a confecturæ loco.

Notæ.

Conseritur bibula Memphitis cymba papyro.

11. *E libro.*] Theophr. loc. cit. ἐκ τοῦ βίβλου. Sic & storeas Monachorum ex papyro, mattasque confectas legimus in Regula Solitar. cap. 47. alibique passim.

12. *Mandunt.*] Caulem, seu scapum, non radices. Theophr. & Herod. in Euterpe, lib. 2. n. 92. pag. 122.

13. *Succum tantum.*] Id deinde quod ita commanducatum est, ut in malis Punicis facimus, exspuentes. Theophr.

14. *Nascitur.*] Totidem verbis hæc Theophr. loc. cit. De calamo diximus, lib. sup. sect. 48.

15. *Neque aliis.*] Theophr. De sparto dicemus lib. 19. sect. 7.

16. *Vestibus litteras.*] Sic Petrarcha, teste Thomasino, in Petrarcha redivivo, cap. 23. cum deambularet solus, ne quæ subito eruperant cogitationes evanescerent, pellita quadam in veste quâ erat indutus, scriptitare solebat subito quæ venerant in mentem. Sic Cosmes Eunuchus Abbas apud Sophron. vel Joan. Moschum, cap. 40. non absone præcipiebat: *Cum inveneris aliquid ex opusculis S. Athanasii, nec habueris chartas ad scribendum, in vestimentis tuis scribe illud.* Vide quæ de vestibus olim scriptis collegit Phil. Rubenius, Electorum lib. 2. cap. 1.

Sect. XXIII. 1. *Ex eo.*] Ex caule. Sic acu solemus cæparum tunicas ab aliis alias divellere.

2. *Philuras.*] Sic tenues eæ papyri tunicæ, ex quibus charta fit, appellantur. Græcis φίλυρα tilia est, cujus e libro interiore olim chartæ parabantur.

3. *Principatus medio.*] Scilicet papyro, tunicisque seu philuris inde avulsis: hæ inter ceteras habuêre principatum, ob tenuitatem. Quo propiores cortici, eo viliores.

4. *Appellabatur.*] Charta ex mediis philuris confecta. Libris ritualibus & sacris dicata: inde nomen: nam ἱερὸν *sacrum* sonat.

5. *Quæ ablutione.*] Sic MSS. Reg. Colb. aliique, & quos Turnebus vidit, ipso prodente, lib. 7. Advers. cap. 2. pag. 192. non *adulatione*. Hieratica, inquit, cum officinæ Romam translatæ sunt, in Augusti nomen transiit, quando ibi lota diligentius & retractata est: Sic Liviæ nomen accepit, quæ secundæ notæ, sive bonitatis, quia ex secundis philuris erat contexta: Hieraticæ appellatio tertiæ attributa, quia ex tertiis: sicut Amphitheatrica ex quartis, & ita deinceps ordine, Saïtica, Taneotica, & Emporetica, quæ ex postremis philyris, corticique proximis conflabatur.

6. *Amphitheatricæ.*] Ita libri omnes. Et fuisse sane Amphitheatrum Alexandriæ, tota deliciis diffluente, simile veri est. Frustra Guillandinus *Arthribiticæ* reponere nititur.

Excepit

Excepit hanc Romæ [7] Fannii ſagax officina, tenuatamque curioſa interpolatione [8] principalem fecit e plebeïa, [9] & nomen ei dedit. Quæ non eſſet ita recurata, [10] in ſuo manſit amphitheatrica. Poſt hanc Saïtica, ab oppido, ubi maxima fertilitas, [11] ex vilioribus ramentis: propiorque etiamnum cortici [12] Leneotica, a vicino loco, pondere jam hæc, non bonitate, venalis. [13] Nam emporetica inutilis ſcribendo, involucris chartarum, [14] ſegeſtriumque in mercibus uſum præbet: ideo [15] a mercatoribus cognominata. Poſt hanc [16] papyrum eſt, extremumque ejus [17] ſcirpo ſimile, ac ne funibus quidem, niſi in humore, utile.

[18] Texuntur omnes madente tabula Nili aqua: Turbidus liquor glutinis præbet vicem. [19] Primo ſupina tabula ſcheda adlinitur longitudine papyri, quæ potuit eſſe, reſegminibus utrinque amputatis: [20] tranſverſa poſtea crates peragit. Premitur deinde prælis, & ſiccantur Sole

NOTÆ.

7. *Fannii.*] De Rhemmio Fannio Palæmone, Grammatico Vicetino, (is enim hoc loco intelligitur,) vide inſcriptionem veterem in Orthographia Aldi, p. 779. & Suetonium lib. de illuſtr. Gramm.

8. *Principalem.*] Dignam principe loco.

9. *Et nomen.*] Ut Fanniana diceretur, ſect. ſeq.

10. *In ſuo.*] In ſuo nomine & ordine.

11. *Ex vilioribus.*] Ex philyris poſtremis, propioribuſque cortici. De Saïtica præfectura, lib. 5. ſect. 9.

12. *Leneotica.*] Ita MSS. omnes, Reg. Colb. Pariſ. &c. Libri vulgati, *Taniotica.* Iſidorus lib. 6. cap 10. Teneoticam legit. *Teneotica*, inquit, *a loco Alexandriæ, qui ita vocatur, ubi fiebat.*

13. *Emporetica.*] Iſidorus loc. cit. *Emporetica, quod ea merces involvuntur, cum ſit ſcripturis minus idonea.*

14. *Segeſtriumque.*] Pro chartis, inquit, & ſegeſtribus, mercium involucris adhibetur. Segeſtria vulgus apud nos appellat, *des ſerpillieres*, quibus merces involvi ſolent Voſſium vide in Etymologico.

15. *A mercatoribus.*] Quos Græci ἐμπόρους vocant.

16. *Papyrum.*] Nunc demum ventum eſt ad extimum corticem, quod papyrum vocat.

17. *Scirpo.*] Feſtus: *Scirpus eſt id, quod in paluſtribus locis naſcitur levi & procerum, unde tegetes fiunt.* Brevius juncum dixiſſet.

18. *Texuntur omnes.*] Omnia genera chartarum ſuperius memorata texuntur ſuper tabula, ſive aſſere ligneo, qui Nili prius aqua madeat: hæc enim aqua glutinis inſtar eſt, cum præcipue eſt turbida. Texi porro papyrus dicebatur, quod plane in morem telarum peragi ſoleret, & ſtamen ſuum, ſuumque ſubtemen, haud minus quam tela, haberet. Vide Notas & Emendationes num. XV.

19. *Primo ſupina.*] Erecta paululum ſupinaque tabula, ſcheda ſeu philyra primo adlinitur, quæ ea longitudine ſit, qua papyrum eſt, unde exſecta philyra eſt, reſegminibus utrinque amputatis. Mox ab utroque illius latere alia atque alia adjungitur: ut pluribus tabula ſternatur philyris, quemadmodum in tela ſtamen filis pluribus conſtat parallelis. Caſſiodorus loc. cit. de papyro: *functura ſine rimis, continuitas de minutiis, viſcera nivea virentum herbarum, ſcripturabilis facies, quæ nigredinem ſuſcipit ad decorem, &c.*

20. *Tranſverſa.*] Deinceps, inquit, aliæ philyræ tranſverſæ ſuperponebantur, quæ cratem peragerent: crates enim ſic texuntur, ex directis ſcilicet, tranſverſiſque virgis. Sic etiam in tela ſubtemen ſtamini tranſverſum inſeritur. Quare chartam omnem bilicem fuiſſe, ut telam, ſcito. Hoc uno diſcrimine, quod in conficienda charta ſubtemen ſtamini ſolum imponebatur, & connectebatur idem glutini ope: in tela autem ſtamini ſubtemen inſeritur, decurritque per medium, mutuo amplexu, veluti nodo conſtrictum.

[21] plagulæ, atque inter se junguntur, proximarum semper bonitatis diminutione ad deterrimas. Nunquam plures scapo, [22] quam vicenæ.

XXIV. Magna in latitudine earum differentia: XIII. digitorum [23] optimis: duo detrahuntur [24] hieraticæ: Fanniana denos habet: & uno minus amphitheatrica: pauciores Saïtica: [3] nec malleo sufficit: nam emporeticæ brevitas sex digitos non excedit. Præterea spectantur in chartis, tenuitas, densitas, candor, lævor. [4] Primatum mutavit Claudius Cæsar: nimia quippe Augustæ tenuitas tolerandis non sufficiebat calamis. Ad hoc transmittens litteras lituræ metum afferebat [5] ex aversis: & alias indecoro visu pertranslucida. [6] Igitur e secundo corio statumina facta sunt: e primo, subtegmina. Auxit & latitudinem. Pedalis erat mensura, & cubitalis [7] macrocollis: sed ratio deprehendit vitium, [8] unius schedæ revulsione plures infestante paginas. Ob hæc prælata omnibus Claudia: Augustæ in epistolis aucto-

NOTÆ.

21. *Plagulæ.*] Utraque igitur scheda sic contexta, ex duplici serie rectarum, transversarumque philyrarum, plagulæ appellabantur: nos papyri folia vulgo vocamus. Ex his plurimæ, hoc est, vicenæ simul jungebantur, ut scapum efficerent: proximæ, sive extimæ, meliores: deinde bonitatis diminutione deterrimæ in medio.

22. *Quam vicenæ.*] Folia nos hodie quaterna & vicena in papyri, ut barbari aïunt, manu: ut Latini, scapo, ponimus.

Sect. XXIV. 1. *Optimis.*] Augustæ, & Liviæ: maxime vero Claudiæ, de qua inferius.

2. *Hieraticæ.*] Quæ tertium, ut dictum est supra, nomen obtinuit. Fuit hæc undenûm digitorum.

3. *Nec malleo.*] Adeo angusta est, ut malleum latitudine non adæquet: multoque minus Emporetica par malleo fuit: cum ejus brevitas sex digitos non excederet.

4. *Primatum.*] Primas Augustæ chartæ ademit: dedit Claudiæ a se cognominatæ.

5. *Ex aversis.*] Subintellige, litteris. Ita MSS. omnes, non *adversis.* Aversa littera est, quæ a tergo scripta est: sic charta aversa ὀπισθόγραφος. In translucida charta metus, inquit, lituræ fuit ex aversa scriptura. Lituram intellige, maculam quæ funditur ex atramento in chartam bibulam.

6. *Igitur.*] Igitur jam non ex tenuissimis primis philyris, quibus Augusta tota constabat, sed partim ex primis, partim ex secundis chartam laudatus proxime Imperator curavit confici, cui primatum arrogavit: Cum antea Augustæ chartæ stamen subtemenque fieret ex iisdem, hoc est, primis philyris, atque adeo nimia ejus tenuitas foret: Liviæ stamen subtemenque pariter e secundis: Claudius medium ex utraque genus excogitavit, quod calamos toleraret, nec transmitteret litteras: ex primis philyris, (corium μεταφρενιχῶς vocat) chartæ sui nominis fieri stamen, seu statumen, præcepit: ex secundis, subtemen. Locum hunc una MSS. codicum ope sanavimus: quibus Scaligeri, Guillandini, aliorumque conjecturæ pessum eunt.

7. *Macrocollis.*] Ita MSS. Reg. Colb. &c. non *macrocolis*: hoc est, μακροκόλλοις, non μακροκώλοις. Chartæ olim inter se jungebantur, & glutino compingebantur. Majore modulo compaginatam chartam μακρόκολλον vocabant. Hæ *chartæ majores* apud Sueton. in Augusto.

8. *Unius schedæ.*] Cum plagula una longior eximebatur a prælo, ut siccaretur Sole, abstrahi in totum ea vix poterat, quin scheda aliqua transversa seu philura a sua pagina divelleretur, subjectasque paginas (nos folia dicimus) iis adhærescens, læderet, infestaret, corrumperet.

ritas relicta : Liviana ſuam tenuit, [9] cui nihil primæ erat, ſed omnia ſecundæ.

XXV. Scabritia [1] lævigatur dente, conchave : ſed [2] caducæ litteræ fiunt. Minus ſorbet politura charta, magis ſplendet. [3] Rebellat ſæpe humor incurioſe datus primo, [4] malleoque deprehenditur, aut etiam [5] odore, cum fuerit [6] indiligentior. Deprehenditur & [7] lentigo oculis : ſed inſerta mediis glutinamentis [8] tænia, fungo papyri bibula, vix niſi littera fundente ſe : tantum ineſt fraudis. Alius igitur iterum texendis labor.

XXVI. Glutinum vulgare e pollinis flore temperatur fervente aqua, minimo aceti aſperſu : nam fabrile, gummiſque, fragilia ſunt. Diligentior cura : mollia panis fermentati colata aqua fervente : minimum hoc modo [1] intergerii : atque etiam [2] lini lenitas ſuperatur. Omne autem glutinum, nec vetuſtius eſſe debet uno die, nec recentius. Poſtea malleo tenuatur, & iterum glutino percurritur, iterumque conſtricta erugatur, atque extenditur malleo. Ita ſunt longinqua

NOTÆ.

9. *Cui nihil.*] Quæ nullas primæ, hoc eſt, Claudiæ dotes haberet : haberet autem omnes ſecundæ, hoc eſt, Auguſtæ.

Sect. XXV. 1. *Lævigatur.*] Complanatur, erugatur, politur. Chartarum nunc vitia expedit.

2. *Caducæ.*] Fugax eſt, inſtabiliſque ſcriptura : Moderato tamen polita attritu non ſorbet atramentum papyrus, ſed retinet : & nitore tum magis oculis placet.

3. *Rebellat.*] Humorem vocat liquorem Nili turbidum, qui glutini, ut diximus, vicem præbebat in texendis chartis : hic ſi primo incurioſe & minus temperate datus fuerat, rebellabat interdum, & quod eſſet humore paſſim nimio madida, ſcribenti veluti reſiſtebat, ac reluctabatur.

4. *Malleoque.*] Quia exprimitur malleo humor, exſudatque ſub ictibus, qui minus probe fuit prælo exſuctus.

5. *Odore.*] Prodit etiam labem odor, chartâ præſertim negligentius prælo compreſſa, ſiccataque, fœtidus ac ſitum olens: qui nec prælo eliſus eſt, nec inſolatu diſſipatus.

6. *Indiligentior.*] Ita libri omnes. Forte rectius, *indulgentior*, hoc eſt, largior, abundantior, humor ſcilicet.

7. *Lentigo.*] Macula lentiginoſa, chartarum plagulis aſperſa, colore ſubrufa, qualis in hominum ore conſpicitur. Hæ ſordes, hi nævi deprehenduntur oculis, obverſa ad Solis lumen charta.

8. *Tænia.*] Tænia, inquit, hoc eſt, inanis quidam in plagulis ductus, cui vel gluten non adhæſit, vel illitum evanuit, aut corruptum eſt, jam neque malleo, neque oculis, ſed vix aliter quam ſcriptura ipſa deprehenditur : nam dum ſola papyri fungoſa, bibulaque raritas, abſque tectorio ullo, calamis ſcribentium occurrit, litteram ſive atramenti ſcripturam, dum haurit, diffundit : itaque ea combibitur, & utramque chartæ faciem, tam averſam, quam adverſam, inquinat.

Sect. XXVI. 1. *Intergerii.*] Cum eſſet gluten illud tenuiſſimum, leviſſimumque, minimum inter ſingulas ſchedas ſpatium occupabat. Intergerium vocat medium glutinamentum quod inter duas ſchedas interjectum erat. Ab intergerivo pariete ducta metaphora. Vide Voſſ. in Etymol.

2. *Lini lenitas.*] Ita MSS. omnes, non *Nili*, ut editi, quod eſt ineptum. Hoc inquit, glutine lævior fit charta, ita ut ne lino quidem chartæ lævitas cedat.

monumenta Tiberii Caiique Gracchorum manus, quæ apud [3] Pomponium Secundum vatem civemque clarissimum vidi annos fere post cc. Jam vero Ciceronis, ac Divi Augusti, Virgiliique sæpenumero videmus.

CAPUT XIII. XXVII. Ingentia exempla [1] contra Varronis sententiam de chartis reperiuntur. Namque Cassius Hemina, [2] vetustissimus auctor Annalium, quarto eorum libro prodidit, [3] Cn. Terentium scribam agrum suum in Janiculo repastinantem, offendisse arcam, in qua Numa, qui Romæ regnavit, situs fuisset. In eadem libros ejus repertos P. Cornelio L. F. Cethego, M. Bæbio Q. F. [4] Pamphilo Coss. ad quos [5] a regno Numæ colliguntur anni [6] DXXXV. & hos fuisse [7] e charta: majore etiamnum miraculo, quod tot infossi duraverunt annis: quapropter in re tanta ipsius Heminæ verba ponam. Mirabantur alii, quomodo illi libri durare potuissent: ille ita rationem reddebat: Lapidem fuisse quadratum circiter in media arca vinctum [8] candelis quoquoversus. In eo lapide insuper libros impositos fuisse: propterea arbitrari eos non computruisse. Et [9] libros citratos fuisse: propterea arbitrarier tineas non tetigisse. In his libris scripta erant philosophiæ [10] Pythagoricæ. Eosque combustos [11] a Q. Petilio prætore, quia philosophiæ scripta essent. Hoc idem tradit [12] L. Piso Censorius

NOTÆ.

3. *Pomponium.*] Diximus de eo lib. 7. sect. 18.

Sect. XXVII. 1. *Contra Varronis.*] Qui ante Alexandriam conditam usum chartæ ex papyro Ægyptia confectæ, fuisse negabat, ut dictum est sect. 21.

2. *Vetustissimus.*] Vide Notas & Emend. num. XVI.

3. *Cn. Terentium.*] Vide Notas & Emendationes num. XVII.

4. *Pamphilo.*] Ita libri omnes, etiam MSS. Tamen in vetere nummo familiæ Bæbiæ, apud Patin. p. 45. TAMPIL. ex una parte, ex adversa, M. BAEBI. Q. F. Tampilum dixere veteres pro Tamphilo: ut *triumpum*, pro triumpho: & in nummis TROPAEA, pro TROPHAEA. Gessere hi Consulatum anno Urbis DLXXIII. Livio teste, lib. 40. pag. 510. ubi Corn. Lentulus, & Bæbius Pamphilus appellantur.

5. *A regno Numæ.*] Ab initio regni: quod ille capessivit anno V. C. XXXIX.

6. *Anni DXXXV.*] Plutarchus in Numa, pag. 74. annos numerat fere quadringentos: sed magno errore.

7. *E charta.*] Quæ ex papyro Ægyptia esset conflata.

8. *Candelis.*] Candelis tortilibus, cujusmodi nos lina habemus tenuiter incerata.

9. *Libros citratos.*] Quibus videlicet interjecta citri folia, quorum hæc propria dos, ut arceat animalium noxia, hoc est tineas, quemadmodum dictum est libro sup. sect. 7. ubi vide quæ in Notis adjecimus, de citrosa veste. In libris hactenus editis, *cedratos* legitur. At MSS. Reg. Paris. Tolet. *citratos.*

10. *Pythagoricæ.*] Livius, lib. 40. pag. 513. hoc ipsum referens, *Adjicit Valerius Antias*, inquit, *libros Pythagoricos fuisse: vulgatæ opinioni, qua creditur Pythagoræ auditorem fuisse Numam, mendacio probabili accommodata fide.*

11. *A Q. Petilio.*] Livius loc. cit. Lactantius, lib. 1. cap. 22. Plutarch. in Numa, pag. 74. ex Pisone, ὡς ἱστόρηκε Πείσων.

12. *L. Piso.*] Vide Auctorum Indicem. In libris vulgatis perperam *C. Piso.*

primo commentariorum : ſed [13] libros ſeptem juris pontificii, totidemque Pythagoricos fuiſſe : Tuditanus decimo tertio, Numæ decretorum fuiſſe : ipſe Varro Humanarum antiquitatum ſexto, Antias ſecundo, duos pontificales Latinos, totidem Græcos præcepta philoſophiæ continentes. [14] Idem tertio ponit, quo comburi eos placuerit. Inter omnes vero convenit [15] Sibyllam ad Tarquinium [16] Superbum [17] tres libros attuliſſe : ex quibus igni duo cremati ab ipſa, tertius cum Capitolio [18] Syllanis temporibus. Præterea Mucianus ter Conſul prodidit nuper ſe legiſſe, cum præſideret Lyciæ, Sarpedonis a Troja ſcriptam in quodam templo epiſtolæ chartam. Quod eo magis miror, ſi etiamnum Homero condente [19] Ægyptus non erat : aut cur, ſi jam hic erat uſus, [20] in ipſa illa Lycia Bellerophonti codicillos datos, non epiſtolas, prodidit. [21] Sterilitatem ſentit hoc quoque : factumque jam Tiberio principe inopia chartæ, ut e Senatu darentur arbitri diſpenſandæ : alias in tumultu vita erat.

XXVIII. Æthiopia, Ægypto contermina, inſignes arbores non fere habet, præter laniferas, quarum natura in deſcriptione Indorum atque Arabiæ [1] dicta eſt. [2] Propior tamen huic natura lanæ, [3] majorque Cap.XIV.

Notæ.

13. *Libros ſeptem.*] Latinos nempe de jure Pontificum, totidemque Græcos de diſciplina ſapientiæ, ut ait Valer. Max. loc. cit.

14. *Idem.*] Nempe Valerius Antias. De his ſcriptoribus diximus in Auctorum indice. *Quo comburi*, hoc eſt, qua cauſa.

15. *Sibyllam.*] Cumanam vocat Solinus, cap. 2. pag. 14. Varro apud Servium, Erythræam. Et Cumis Erythræam vaticinia edidiſſe auctor eſt Ariſtoteles.

16. *Superbum.*] Ita Dionyſ. Halic. lib. 4. Antiq. Rom. pag. 259. & Gellius lib. 1. cap. 19. pag. 83. At Varro apud Lactant. lib. 1. cap. 6. Suidas, aliique, id Tarquinio Priſco factum adjudicant. Quin Solinus ipſe quoque, loc. cit. quamvis ex Plinio Superbum vocet, cum tamen rem geſtam eſſe narret Olymp. L. Priſcum omnino videtur intelligere. Quid quod & Plinius, lib. 34. ſect. XI. Sibyllæ juxta Roſtra poſitam eſſe ſtatuam Tarquinii Priſci ætate ſignificat ? Illud nimirum eſt : utrique Tarquinio Superbi cognomen indidit antiquitas. Sic Digeſt. lib. 1. tit. 2. de orig. juris, §. 2. de legibus regiis, Pomponius dum Tarquinium Superbum Demarati filium vocat, Priſcum intelligit, ut Cujacius ante nos vidit.

17. *Tres libros.*] Hæc paulo aliter Gellius, & Dionyſ. Halic. locis citatis, quos tu conſule.

18. *Syllanis.*] Vide lib. 33. ſect. 5.

19. *Ægyptus.*] Delta Ægyptiacum, ut dictum eſt, ſect. 21.

20. *In ipſa illa Lycia.*] Bellerophonti in Lycia exiſtenti. Homericos verſus recitavimus, ſect. 21.

21. *Sterilitatem.*] Eſt quandoque, inquit, etiam hujuſce rei, hoc eſt, papyri annua ſterilitas, penuria, annonaque carior. Erat adhuc Caſſiodori ævo mos ille ſcribendi in papyro Ægyptia : Euſtathii temporibus plane obſoleverat, hoc eſt, ſæculo duodecimo, ut obſervat Allatius, in Animadv. ad Antiq. Etruſc. n. 55. pag. 97.

Sect. XXVIII. 1. *Dicta eſt.*] Libro 12. ſect. 21. & 22.

2. *Propior tamen huic.*] Peculiari Æthiopiæ arbori, quæ lanifera fuit.

3. *Majorque.*] Quam goſſympinis arboribus, quarum folliculos cucurbitas appellavit, cotonei mali amplitudine, libro ſup. ſect. 21.

folliculus granati modo mali : ſimileſque & inter ſe arbores ipſæ. Præter hanc palmæ, quales [4] retulimus. Inſularum arbores ambitu Æthiopiæ, & nemora odorata, in mentione earum [5] dicta ſunt.

CAPUT XV.

XXIX. Atlas mons peculiari proditur ſilva, [1] de qua diximus. Confines ei Mauri, quibus plurima [2] arbor citri, & menſarum inſania, [3] quas feminæ viris contra margaritas regerunt. Exſtat hodie M. Ciceronis in illa paupertate, & quod magis mirum eſt, illo ævo empta [4] HS. $\overline{\mathrm{X}}$. Memoratur & Galli Aſinii, [5] HS. $\overline{\mathrm{XI}}$. Venumdatæ ſunt & duæ [6] a Juba rege pendentes : quarum alteri pretium fuit [7] HS. $\overline{\mathrm{XII}}$. alteri paulo minus. Interiit nuper incendio [8] a Cethegis deſcendens, [9] HS. $\overline{\mathrm{XIV}}$. permutata, latifundii taxatione, ſi quis prædia tanti mercari malit. Magnitudo ampliſſima adhuc fuit, unius commiſſæ [10] ex orbibus dimidiatis duobus, a rege Mauretaniæ [11] Ptolemæo, quatuor pedum & ſemipedis [12] per medium ambitum, craſſitudine [a] quadrantali. Majuſque miraculum in ea eſt artis, latente

INTERPRETATIO.

a *Quadrantali.*] Quadrantem *pedis unius, hoc eſt, pollices tres,* craſſitudine *obtinuit.*

NOTÆ.

4. *Retulimus.*] Sect. 9.

5. *Dicta ſunt.*] Libro 6. ſect. 36. & 37.

Sect. XXIX. 1. *De qua diximus.*] Libro 5. ſect. 1.

2. *Arbor citri.*] Gemina fuit arbos citri veteribus cognita : & malus nempe Aſſyria, de qua ſup. libro : & hæc citrus Atlantica quam Græci θύον vocabant : Vide Notas & Emend. num. XVIII.

3. *Quas feminæ.*] Hanc citrearum menſarum inſaniam feminæ viris objiciunt, ut margaritarum luxum viri feminis viciſſim exprobrant.

4. *HS.* $\overline{X}$.] Hoc eſt, ſeſtertiûm decies centena millia : Gallicæ monetæ, ut nunc ſunt pretia metallorum, libræ ſunt Turonicæ, ut vocant, 100000. Vide Notas & Emend. num. XIX.

5. *HS.* $\overline{XI}$.] Hoc eſt, ſeſtertiûm undecies centena millia : Turonicæ libræ, 110000.

6. *A Juba rege pendentes.*] Quia Jubæ demortui cum reliquis bonis menſæ illæ duæ ſub titulo pependerunt, cum ſub haſta venirent : is enim in auctionibus mos fuit. Vide Notas & Emend. num. XX.

7. *HS.* $\overline{XII}$.] Ita MSS. omnes, non XV. ut editi : creſcente nimirum gradatim menſarum pretio. Seſtertiûm duodecies centena millia, libræ ſunt Turonicæ 120000.

8. *A Cethegis.*] Quæ Cethegorum familiæ fuerat : ex qua Conſul Corn. Lentulus Cethegus, de quo ſect. 27. Vide Notas & Emend. num. XXI.

9. *HS.* $\overline{XIV}$.] Seſtertiûm quatuordecies centena millia : Turonicæ libræ, 140000.

10. *Ex orbibus.*] Erant enim eæ menſæ orbiculatæ : quare Mauros orbes appellat Martialis, lib. 9. Epigr. 23. elephantinis dentibus, hoc eſt, pedibus eboreis ſuffultos :

Ut Mauri Libycis centum ſtent dentibus orbes.

11. *Ptolemæo.*] Jubæ filio, de quo in Auctorum indice, verbo *Juba.*

12. *Per medium.*] Itaque totus menſæ ambitus pedum novenum fuit.

junctura, quam potuisset esse naturæ. Solidæ autem a Nomio Cæsaris liberto [13] cognomen trahentis, [14] tribus sicilicis infra quatuor pedes, totidemque infra semipedem crassitudinis. Qua in re non omittendum videtur, Tiberio principi mensam quatuor pedes [15] sextante & sicilico excedentem, tota vero crassitudine sescunciali, operimento laminæ vestitam fuisse, cum [16] tam opima Nomio liberto ejus esset. [17] Tuber hoc est radicis, maximeque laudatum, quod sub terra totum fuerit: & rarius quam quæ superne, quæque gignuntur etiam in ramis, proprieque quod tanti emitur, arborum vitium est, quarum amplitudo ac radices æstimari possunt [18] ex orbibus. Sunt autem cupresso feminæ etiamnum silvestri similes folio, odore, caudice. Ancorarius mons vocatur citerioris Mauretaniæ, qui laudatissimam dedit citrum, jam exhaustus.

XXX. Mensis præcipua dos in venam crispis, [1] vel in vortices parvos. Illud oblongo evenit discursu, ideoque tigrinum appellatur: hoc intorto, & ideo tales pantherinæ vocantur. Sunt & undatim crispæ, majore gratia, [2] si pavonum caudæ oculos imitentur. Magna

NOTÆ.

13. *Cognomen trahentis.*] Nomianæ cognominatæ: & solida illa quidem fuit, uniusque trunci, non ex dimidiatis duobus, ut superior.

14. *Tribus sicilicis.*] Sicilicus quarta pars pollicis est, sive unciæ. Volusius: *Dividitur uncia in quatuor sicilicos, id est, in quatuor quartas.* Festus: *sicilicum dictum, quod semunciam secet.* Pollices duodeni pedem constituunt. Fuit igitur huic mensæ amplitudo pedum non omnino quaternûm. Deerant solum tres sicilici, hoc est, pollicis unius dodrans, seu partes tres. Sic crassitudo semipedem non æquabat: tantumdem semipedi deerat, ne solidus semipes foret, nempe dodrans pollicis unius.

15. *Sextante.*] Sextans pars est assis sexta, sive unciæ duæ. Assem appello rem integram quamcumque, seu ponderis, seu mensuræ, cujus pars duodecima uncia appellatur. Hinc igitur mensam Plinius ait longitudinis habuisse pedes quaternos, & binos præterea pollices, & pollicis quadrantem, sive sicilicum: crassitudine vero sesquipollicem æquavisse.

16. *Tam opima.*] Tot partibus amplior: cum nempe novenos pedes circuitu liberti mensa contineret: principis, tantum quaternos.

17. *Tuber hoc.*] Id laminæ operimentum e radicis tubere est, sive nodo: cujus laus præcipua est, quod sub terra conditum totum fuit, ubi rarius tuber gignitur, quam superne: nam & in ramis tubera oriuntur. De his arborum nodis Seneca, lib. 7. de benef. cap. 10. *Video istic mensas, & æstimatum lignum senatoris censu, eo pretiosius, quo illud in plures nodos arboris infelicitas torsit.* Vide Notas & Emend. num. XXII.

18. *Ex orbibus.*] Ex integris mensis, quæ ex tubere uno fiebant. Has mensas, ut diximus, orbes Martialis vocat.

Sect. XXX. 1. *Vel in vortices parvos.*] Sic M S S. Reg. Colb. &c. non, ut editi, *vel in vertice varius*, nullo plane sensu. Crispam in vortices parvos mensam vocat, quæ ad instar verticum intorte crispatur: in venam, quæ venatim.

2. *Si pavonum caudæ.*] Nec in mensis modo, sed & in spondis cubilium lautioribus hæ pavonum caudæ expetitæ. Martialis, lib. 14. Epigr. 85. cui lemma: *Lectus pavoninus:*

vero [3] poſt has gratia, extra prædictas, criſpis denſa veluti grani congerie, quas ob id a ſimilitudine [4] apiatas vocant. Summa vero omnium in colore. Hic maxime mulſi placet, ſuis refulgens venis. [5] Poſt hæc amplitudo eſt : [6] jam toti caudices juvant : [7] pluresque in una.

Menſæ vitia : lignum, ita vocatur materia [8] ſurda, & indigeſta ſimplicitas, aut platani foliorum modo digeſta : item ilignæ venæ ſimilitudo, vel coloris : & quibus maxime obnoxias fecere æſtus ventique, rimæ, aut capillamenta rimas imitata. Poſtea [9] muræna nigro tranſcurrens limite : variiſque [10] cornicum punctis apprehenſus, papaverum nodo, & in totum atro propior colos, maculæve diſcolores. Virides terra condunt barbari, & illinunt cera. Artifices vero frumenti acervis imponunt ſeptenis diebus, totidem intermiſſis : mirumque ponderi quantum ita detrahatur. Naufragia docuere nuper, hanc quoque materiam ſiccatam mari, duritie incorrupta ſpiſſari,

Notæ.

Nomina dat ſpondæ pictis pulcherrima pennis
Nunc Junonis avis, ſed prius Argus erat.

Hinc & pavonatilis pannus nomen accepit, de quo Du-Cangius in Gloſſario conſulendus.

3. *Poſt has.*] Poſt undatim criſpas, præter venatim, vorticatimque criſpas, quæ ſemper principatum obtinuere. Ad hujus ligni naturam, venerem, criſpatumque, proxime accedit id lignum, quod majorum memoria eximio fuit in honore : *Madrum* vulgus nominat, non illepido nitore placens, ambitioſo venarum diſcurſu, ſeſe undulatim criſpante, interveniis multiplici formarum decore ſplendentibus, punctorumque acervo exhilaratis. Id potoriis vaſis & lancibus dicavit avita munditiei. Materiæ declarat æternitatem duratio, quando c c. annorum fere vaſa in ædibus ſacris inveniuntur, nullam adhuc cariem ſentientia. Abiitque mos in vulgus vocandi ligna, quæ lepide undulato criſpatu fluctuarent, Madrata, *Madré.* Ruellius, lib 1. de Nat. ſtirp. pag. 143. artifices fabros a ſe conſultos ait, quodnam eſſet genus hoc ligni : reſponſumque, eſſe ſilveſtris cupreſſi vel cedri genus : deferri ex India, Syriaque : ſed nunc exoleviſſe.

4. *Apiatas.*] Ab apio : quoniam menſæ denſa veluti grani congerie criſpæ, apii ſemen & grana denſe congeſta referebant ; quo ſenſu guttatas aves dixit Fridericus II. Imper. lib. 2. de Venat. cap. 20. hoc eſt, guttis diverſi coloris inſperſas.

5. *Poſt hæc.*] Poſt colorem ac formam, proxime amplitudo laudatur.

6. *Jam toti.*] Ut ex uno caudice ſolida menſa conſtet. Vide Notas & Emend. num. XXII.

7. *Pluresque,*] Ut dimidiatis orbibus orbis integer menſæ compingatur, qualis Ptolemæi fuit, ſuperius laudata.

8. *Surda.*] Nec criſpa, nec virgata, ſed ſimplex. Res ſurdas, herbas ſurdas, ſurdum colorem, aliaque ſimilia, pro obſcuris ſcilicet & ignobilibus in indice Pliniano vide.

9. *Murena.*] Ductus in longum limes trameſve niger, murænæ ſimilitudine.

10. *Cornicum.*] Nec placet, inquit, menſa variis interſtincta punctis, eo colore quem in cornicum plumis deprehendimus ; nec colos ille cinereus, qui papaverum nodum refert, atque adeo fere atrum omnino colorem. Vide Notas & Emend. num. XXIII.

non

non ullo modo vehementius. Nutriuntur optime, splendescuntque, manu sicca fricatæ a balineis maxime: nec a vinis læduntur, [11] ut his genitæ.

Inter pauca nitidioris vitæ instrumenta hæc arbor est: quapropter insistendum ei quoque paulum videtur. * Nota etiam Homero fuit: [12] thyon Græce vocatur, ab aliis thya. Hanc itaque inter odores uri tradit in deliciis [13] Circes, quam Deam volebat intelligi, magno errore eorum, qui odoramenta in eo vocabulo accipiunt, cum præsertim [14] eodem versu cedrum laricemque una tradat: in quo manifestum est de arboribus tantum locutum. [15] Theophrastus, (qui primus a Magni Alexandri ætate scribit, quæ [16] circa urbis Romæ quadringentesimum quadragesimum gesta sunt annum,) magnum jam huic arbori honorem tribuit, memoratas ex ea referens templorum veterum [17] contignationes, quandamque immortalitatem materiæ in tectis contra vitia omnia incorruptæ. Radice [18] nihil crispius, nec aliunde pretiosiora opera. Præcipuam autem esse eam arborem [19] circa Hammonis delubrum: nasci & in inferiore Cyrenaïcæ parte. De

* CAP. XVI.

NOTÆ

11. *Vt his genitæ.*] Quod in mensis, quarum gratia maxima est, si e citri arbore fiant, vina potantur.

12. *Thyon Græce.*] Hesychius: Θύον, ὄνομα δένδρου. Eustathius in Odyss. ε. vers. 1523. Θύον δένδρον. Apud Athen. lib. 5. pag. 207. θύα. Apud Theophr. lib. 5. hist. cap. 5. Τὸ δὲ θύον, οἱ δὲ θύαν καλοῦσιν, &c. Didymus in eum Homeri locum, Θύου· εἶδος δένδρου, ἢ φυτοῦ.

13. *Circes*] Tribuit Circæ Plinius, quod Calypso Homerus, Odyss. ε. vers. 60. Sed fefellit tanti viri memoriam Virgiliana lectio, in qua similis cedri usus deliciis Circes attribuitur, lib. 7. Æneïd. vers. 10.

Proxima Circææ raduntur litora terræ:
Dives inaccessos ubi Solis filia lucos
Assiduo resonat cantu: tectisque superbis
Vrit odoratam nocturna in lumina cedrum.

14. *Eodem versu.*] Odysseæ, ut dictum est, lib. 5. vers. 60.

Κέδρου τ' εὐκεάτοιο θύου τ' ἀνὰ νῆσον ὀδώδει
Δαιομένων

Ita omnino Didymus Homeri scholiastes, ita & Eustathius legit. At Plinium vidisse in suis exemplaribus necesse est,

Κέδρου τε, πεύκης τε, θύου τ' ἀνὰ νῆσον ὀδώδει.

Nam vocem πεύκην pinum interdum, quandoque etiam laricem verti, ut suis locis dicemus.

15. *Theophrastus.*] Libro 5. histor. plant. cap. 5.

16. *Circa urbis Romæ.*] Vide quæ diximus in Notis & Emend. ad librum tertium, num. XL.

17. *Contignationes.*] Theophr. ὀροφάς. Etiam & januas ex eadem arbore θύα fieri auctor est Athen. lib. 5. pag. 207.

18. *Nihil crispius.*] Sic Theophr. loc. cit. Quare fallitur Anguillara lib. de simp. parte 2. pag. 47 eumque secutus Salmasius in Solin. pag. 953. & 954. qui Homeri Theophrastique θύον sabinam esse herbam putant, quæ hac dote caret: nec tantæ crassitudinis aut radicem aut caulem habet, ut ex ea vel mensarum orbes pedum novenûm, imo ne binûm quidem, vel contignationes domorum, aut januarum postes fieri potuerint.

19. *Circa Hammonis.*] Theophrast. loco citato.

mensis tamen tacuit : & alias nullius ante Ciceronianam vetustior memoria est, quæ novitia apparet.

XXXI. [1] Alia est arbor eodem nomine, [2] malum ferens execratum aliquibus odore & amaritudine, aliis expetitum, domos etiam decorans, nec dicenda verbosius.

CAPUT XVII.

XXXII. Eadem Africa, qua vergit ad nos, insignem [1] arborem loton gignit, quam vocant celtin, & ipsam Italiæ familiarem, sed [2] terra mutatam. Præcipua est circa Syrtes atque Nasamonas. [3] Magnitudo, quæ piro : quanquam Nepos Cornelius brevem tradit. Incisuræ folio crebriores, [4] quæ ilicis videntur. Differentiæ plures, eæque maxime fructibus fiunt. [5] Magnitudo huic fabæ, color croci, sed ante maturitatem alius atque alius, sicut in uvis. Nascitur densus in ramis [6] myrti modo, non ut in Italia, cerasi : tam dulci ibi cibo, ut [7] nomen etiam genti terræque dederit, nimis hospitali advenarum [8] oblivione patriæ. [9] Ferunt ventris non sentire morbum,

NOTÆ.

Sect. XXXI. 1. *Alia est arbor.*] Citrum aureolam intelligit, quam nos Aurantiam vocamus, *l'Oranger*, hortis hodieque & ædibus decorandis, ramorum petulantia, & fructuum jucunditate expetitam.

2. *Malum.*] Aurantium nostrum est, *l'Orange* : veterum, ut quidem reor, ἑσπερικὸν μῆλον.

Sect. XXXII. 1. *Arborem loton.*] Ex Theophrast. lib. 4. histor. cap. 3. Ἐν Λιβύῃ δὲ ὁ λωτὸς πλεῖστος καὶ κάλλιστος. Lotus hæc Africana seu Lotophagica, a Matthiolo recte pingitur, in lib. 1. Diosc. pag. 157. Florentiæ *Vva d'India* dicitur : Venetiis pro ligno sancto, sive Guaïaco, divenditur. In Italia nunc frequens : nec tamen ea est lotos Italica Plinii, cum hujus baccæ cerasorum instar pendeant e ramis, nec sint, ut myrta, παράλληλα.

2. *Terra mutatam.*] Soli natura, cælique. Hanc fabam Græcam vocat, lib. 16. sect. 53. & lib. 24. sect. 2. Non est Gallorum *Micocoulier*, ut Dalecampius putavit, lib. 3. hist. cap. 21. cum hujus arboris fructus fœtidus sit, & ingrati saporis : Lotos Italica a suavitate fructus, qualis in Africanæ loti fructu notabatur, nomen acceperit. Ea esse potius nobis videtur, quam *Alisier* vocant, uti dicemus lib. 16. sect. 53.

3. *Magnitudo.*] Hæc deinceps ferme ad verbum ex Theophr. lib. 4. histor. cap. 4.

4. *Magnitudo huic.*] Fructui Africanæ loti. Theophr.

5. *Quæ ilicis.*] Sic MSS. Reg. &c. Theophr. φύλλον δ' ἐντομὰς ἔχον, καὶ πρινῶδες. Ilicem intellige, *quæ spinas non habet*, ut ait Columella lib 6. cap. 3. Vide Matthiol. in l 1. Diosc. pag. 106. & 207.

6. *Myrti modo*] Theophr. de fructu loti Africanæ : Nascitur, inquit, myrtorum modo, densus in ramis, alterna serie positus, ut alter alteri adversus respondeat : φύεται δὲ καθάπερ τὰ μύρτα παράλληλα.

7. *Nomen etiam genti.*] Lotophagorum, a quibus & insula Lotophagitis. De his egimus in Geographicis, lib. 5. sect. 7.

8. *Oblivione patriæ.*] Nam qui cibum illum gustassent, ibi sedes ponere, securi patriæ ac parentum, volebant. Accepta hæc ab Homero, Odysseæ libro 9. vers. 94.

Τῶν δ' ὅστις λωτοῖο φάγοι μελιηδέα καρπὸν, &c

9. *Ferunt ventris.*] Stomachine, an alvi ? Theophr. καὶ ἔτι πρὸς τὴν κοιλίαν ἀγα-

qui eum mandant. [10] Melior ſine interiore nucleo, qui in altero genere oſſeus videtur. [11] Vinum quoque exprimitur illi, ſimile mulſo, quod ultra [12] denos dies negat durare idem Nepos: baccaſque [13] conciſas cum alica ad cibos doliis condi. Quin [14] & exercitus paſtos eo accepimus, ultro citroque commeantes per Africam. [15] Ligno colos niger. [16] Ad tibiarum cantus expetitur. E radice cultellis capulos, breveſque alios uſus excogitant. Hæc ibi natura arboris.

Eſt autem eodem nomine [17] & herba, & [18] in Ægypto caulis in paluſtrium genere. [19] Recedentibus enim aquis Nili riguis provenit [20] ſimilis fabæ caule, foliiſque [21] denſa congerie ſtipatis, brevioribus tantum, gracilioribuſque: cui fructus in capite papaveri ſimilis inciſuris, omnique alio modo: [22] intus grana, ceu milium. Incolæ

NOTÆ.

θόν. Venter apud Plinium paſſim pro ventriculo, ut κοιλία apud Græcos ἀντὶ τοῦ στομάχου ſumitur. Alias εὐστόμαχα, quæ ſtomacho utilia: εὐκοίλια Medici vocant, quæ ut Cato & Celſus aïunt, bonam alvum faciunt, ſeu leniter ducunt alvum. Sic Dioſcorides accepit, lib. 1. cap. 157. de ceraſis.

10. *Melior.*] Suavior, ἡδίων δὲ ἀπύρηνος. En quod paulo ante monuit, loti differentias plures fieri diverſitate fructuum.

11. *Vinum.*] Herod. lib. 4. Melpom. pag. 281. num. 187.

12. *Denos dies.*] Polybius in fragmentis libri 12. pag. 1489. οὐ δύναται δὲ πλέον δέκα μένειν ἡμερῶν, de Africana loto agens. Recitat hæc Athenæus, lib. 14. pag. 651. ex Polybio.

13. *Conciſas.*] Ita M S S. Alii *contuſas* malunt. Polyb. loc. cit. μετὰ χόνδρου κόψαντες, *cum alica tundentes.* De alica dicemus, lib. 22. ſect. 61

14. *Et exercitus.*] Ophello duce, cum expeditionem ſuſciperet adverſus Carthaginienſes. Theophr. loc. cit. de loto Africana.

15. *Ligno.*] Et hanc in Africana loto Theophraſtus dotem agnoſcit, τὸ δὲ ξύλον, μέλαν.

16. *Ad tibiarum.*] Hoc ipſum de eadem loto Theophraſt. ξύλῳ δὲ εἴς τε τοὺς αὐλοὺς χρῶνται. Tibiæ ejuſcemodi Alexandrinis φώτιγγες ſunt appellatæ, teſte Athen. lib. 4. pag. 182. & λώτινοι αὐλοί. Ovidius, lib. 4. Faſtor. verſ. 190.

Et horrendo lotos adunca ſono.

17. *Et herba.*] Quæ Dioſcoridi, lib. 4. cap. 111. lotus ſativa & trifolium vocatur: λωτὸς ἥμερος, οἱ δὲ τρίφυλλον. Addit in hortis naſci. Trifolium odoratum vocant: equis pabulum gratiſſimum: unde & equinum dictum.

18. *In Ægypto caulis.*] Hunc iiſdem verbis deſcribunt Herod. lib. 2. Euterpe, num. 92. pag. 122. Theophr. lib. 4. hiſt. cap. 10. Dioſcor. lib. 4. cap. 114. Iconem illius accuratam exhibet Proſper Alpinus, oculata fide, lib. de plantis Exotic. cap. 16. pag. 213.

19. *Recedentibus.*] Ita etiam M S S. Theophr. ὅταν ἡ χώρα κατακλυσθῇ, *cum rura inundantur.* Quare forte rectius, *reſidentibus*, hoc eſt, ſtagnantibus, legeris. Callixenus apud Athen. lib. 15. pag. 677. ἐν λίμναις, in paludibus.

20. *Similis fabæ.*] Dioſc. & Theophraſt. καυλός ἐστι τῷ τοῦ κυάμου ἐμφερής. Quod de faba Ægyptia intellexiſſe Theophraſtus videtur.

21. *Denſa congerie.*] Theophr. loc. cit. caulis folia cum Ægyptiæ fabæ foliis confert: ſed minora ait eſſe & graciliora: floris vero foliola tenuitate proxima eſſe liliaceis, multa denſaque ſtipata congerie. Utramque dotem caulis unius foliis temere contuliſſe Plinius videtur.

22. *Intus grana.*] Dioſc. & Theophr. loc. cit.

capita in acervis putrefaciunt : mox ſeparant lavando, [23] & ſiccata tundunt, eoque pane utuntur. Mirum eſt, quod præter hæc traditur: [24] Sole occidente papavera ea comprimi, & integi foliis : ad ortum autem aperiri, donec matureſcant, floſque qui eſt candidus, decidat.

Caput XVIII. [25] Hoc amplius in Euphrate tradunt, & caput ipſum & florem veſperâ mergi uſque in medias noctes, totumque abire in altum, ut ne demiſſâ quidem manu poſſit inveniri. Verti deinde, paulatimque ſubrigi, & ad exortum Solis emergere extra aquam, ac florem patefacere, atque etiamnum inſurgere, ut plane ab aqua abſit alte. [26] Radicem lotos hæc habet mali cotonei magnitudine, opertam nigro cortice, qualis & caſtaneas tegit. Interius candidum corpus, gratum cibis, ſed crudo gratius decoctum, ſive aqua, ſive pruna. Nec aliunde magis, quam purgamentis ejus, ſues craſſeſcunt.

Caput XIX. XXXIII. [1] Cyrenaïca regio loton ſuæ poſtponit paliuro. Fruticoſior hæc, fructuque magis rubens, cujus nucleus non ſimul mandatur, jucundus per ſe, atque ſuavior e vino, quin & vina ſucco ſuo commendans. [2] Interior Africa ad Garamantas uſque, & deſerta, palmarum magnitudine & ſuavitate conſtat, nobilibus maxime circa delubrum Hammonis.

XXXIV. Sed circa Carthaginem Punicum malum cognomine [1] ſibi vindicat : [2] aliqui granatum appellant. Diviſit & in genera: [3] apyrenum

Notæ.

23. *Et ſiccata.*] Capita nimirum, vel grana potius, quæ capitibus continentur Theophr. & Dioſc. Item Diod. Sicul. lib 1. Bibl. pag. 30. Vide lib. 22. ſect. 28.

24. *Sole.*] Theophr. & Dioſc. locis citatis.

25. *Hoc amplius.*] Reliqua deinceps quæ hac ſectione narrantur, accepta a Theophr. lib. 4. hiſt. cap. 10. & lib. 2. de cauſis, cap. 26. pag. 261. unde Ægyptiam loton eandem eſſe cum Euphratica colligas.

26. *Radicem.*] Herod. Theophr. & Dioſc. loc. cit.

Sect. XXXIII. 1. *Cyrenaïca.*] Et hæc ſumma fide Plinius tranſtulit ex Theophr. lib. 4. hiſt. cap. 4. Hujus paliuri meminit apud Athen. lib 14. Diphilus Siphnius.

2. *Interior.*] Theophr. loc. cit.

Sect. XXXIV. 1. *Sibi vindicat.*] Africa.

2. *Aliqui granatum.*] Malum granatum Marcellus, lib. de medic. cap. 27. pag. 193. aliique : quod nomen hodieque ſervatur, arbori quidem, *un Grenadier :* pomo, *une Grenade :* ab interiorum granorum multitudine. A Pœnis alterum nomen deduci volunt : alii a colore puniceo, quo fructus & flos conſtant.

3. *Apyrenum.*] Ita MSS. Reg. Colb. Pariſ. Tolet. & Salmant. Græci ἀπύρηνον ſcribunt. Πυρὴν nucleus eſt : ἀπύρηνον, quod eo caret. Latini tamen ex uſu, non apyrenon, ſed apyrinon dicunt. Martialis lib. 13. Epigr. 43.

Lecta ſuburbanis mittuntur apyrina ramis,
Et vernæ tuberes : quid tibi cum Libycis?

Et Epigr. 42.

Non tibi de Libycis tuberes & apyrina ramis,
De Nomentanis ſed damus arboribus.

Eadem Plinius dulcia vocat, lib. 23. ſect. 57.

vocando, [4] cui lignoſus nucleus abeſt: ſed candidior ei natura, & blandiores ſunt acini, minuſque amaris diſtincti membranis. Alia ſtructura eorum quædam, ut in favis, communis. Nucleos habentium [5] quinque ſpecies: dulcia, acria, mixta, acida, vinoſa. [6] Samia & Ægyptia diſtinguuntur [7] erythrocomis, & leucocomis. Corticis major uſus [8] ex acerbis ad perficienda coria. [9] Flos balauſtium vocatur, [10] & medicinis idoneus, & tingendis veſtibus, quarum [11] color inde nomen accepit.

XXXV. In Aſia & Græcia naſcuntur frutices: epipactis, quem alii elleborinen vocant, parvis foliis, quæ pota contra venena proſunt, [2] ſicut erices contra ſerpentes: * [3] & in quo naſcitur granum CAP. XX. *CAPUT XXI.

NOTÆ.

4. *Cui lignoſus.*] Hoc eſt, cui non eſt durus acinus, ſeu granum Non igitur apyrina dicuntur, quæ nullum omnino nucleum habeant, ſed quæ mollem adeo, ut mandi poſſit, ac pro nihilo haberi. Seneca, ep. 85. pag. 368 *Sic ſapiens*, inquit, *imperturbatus dicitur, quo modo apyrina dicuntur: non quibus nulla ineſt duritia granorum, ſed quibus minor. Falſum eſt &c.*

5. *Quinque ſpecies.*] Dioſcor. l. 1 c. 151. tres tantum ſpecies enumerat, γλυκεῖαν, ὀξεῖαν, οἰνώδη, dulcem, acidam, vinoſam.

6. *Samia.*] Alia, præterea, inquit, Samia Punica ſunt, alia Ægyptia: & quidem utraque bifariam dividuntur: Sunt enim Samia erythrocoma, ſunt & leucocoma. Ægyptia quoque iiſdem differentiis diſtinguuntur. Sic nucleos habentium genera ſunt omnino novem, quod verbis expreſſis ait ipſe lib. 15. ſect. x 1

7. *Erythrocomis.*] Ita M S S. omnes Non igitur a granorum colore, ſed a fronde comaque rubra vel alba, nomen hæc habent. Malunt alii a granorum colore, τῶν κόκκων, erythrococca & leucococca dici.

8. *Ex acerbis.*] Viridibus, immaturis.

9. *Flos balauſtium*] Scriptoribus Græcis, βαλαύστιον flos eſt punicæ ſilveſtris non domeſticæ. Officinæ tamen Plinium ſequuntur, quibus balauſtium ſilveſtris, domeſticæque florem promiſcue ſignificat. Et Marcellus Empir. cap. 17. pag. 124. balauſtium vocat *florem mali granati, quo coriarii utuntur*: quod genus acerbum quidem, non tamen ſilveſtre eſt.

10. *Et medicinis.*] Dioſcoridem vide lib 1 cap. 154. ipſumque Plinium, lib. 23. ſect. 60.

11. 11. *Color inde.*] Balauſtinus appellatus.

Sect. XXXV. 1. *Epipactis.*] Ἐπιπακτίς. Vide Notas & Emend. num. XXIV.

2. *Sicut erices.*] Subintellige folia. Nicander in Theriac. pag. 43. adverſus ſerpentium ictus ita præcipit:

> Λάζεο δ' ἀνθεμόεσσαν ἄφαρ πανύφυλλον ἐρείκην,
> Ἥντε μελισσαῖον περιβόσκεται ἰλαμὲς ἔρπων.
> *Quin & florentem prompte frondentis erices*
> *Tolle comam: hanc paſcunt volitantque examina circum.*

Ubi Scholiaſtes, pag. 28. ait ericen habere folia ederæ affinia, longiora tamen & aſperiora: ἐρείκη δὲ, εἶδος βοτάνης, ἥτις φύλλα ἔχει τῷ κισσῷ παραπλήσια, μακρότερα δὲ καὶ τραχύτερα. In Gallia frequens, *Bruiere*. De ea rurſum lib. 24. ſect. 39.

3. *Et in quo.*] Subintellige, & fruticem alium, in quo &c. Sic Dioſc. lib. 4. cap. 173. qui ex eodem fonte Græco hauſit, ex quo hortum ſuum Plinius rigavit. Θυμελαία, οἱ δὲ χαμελαίαν, οἱ δὲ πυρὸς ἄχνην, ἢ κνῆστρον, (ſic enim legendum, ex Galeno in Gloſſis: ἢ κνέωρον χελῶνιν.) Deſcribitur accurate, pingiturque a Cluſio, lib. 1. hiſt. rarior. plant. cap. 57. pag. 87.

Gnidium, [4] quod aliqui linum vocant: fruticem vero thymelæam, alii chamelæam, alii pyros achnen, alii cneſtron, alii cneoron: eſt ſimilis oleaſtro, foliis anguſtioribus, [5] gummoſis ſi mordeantur, myrti magnitudine: ſemine, colore & [6] ſpecie farris: [7] ad medicinæ tantum uſum.

XXXVI. [1] Tragion fruticem ſola Creta inſula gignit, terebintho ſimilem & ſemine, quod contra ſagittarum ictus efficaciſſimum tradunt. Eadem & [2] tragacanthen, ſpinæ albæ radice, multum prælata apud Medos aut in Achaia naſcenti. Pretium ejus [3] in libras x. III.

XXXVII. [1] Tragon & Aſia fert, ſive ſcorpionem, veprem ſine foliis, racemis rubentibus, ad medicinæ uſum. [2] Myricen & Italia, quam alii tamaricen vocant: Achaïa autem [3] bryam ſilveſtrem: [4] inſigne in ea, quod ſativa tantum ferat gallæ ſimilem fructum. In Syria & in Ægypto [5] copioſa hæc eſt, [6] cujus infelicia ligna appellamus, quæ tamen [7] infeliciora ſunt Græciæ. Gignit enim arborem [8] oſtryn, quam & oſtryam vocant, [9] ſolitariam circa ſaxa aquoſa,

NOTÆ.

4. *Quod aliqui linum.*] Οἱ δ' λῖνοι καλοῦσι, inquit Dioſc. loc. cit. διὰ τὸ εἶναι τῷ σπαρτῷ λίνῳ θάμνον τῇ φύσει παρόμοιον, quoniam frutex ſativi lini ſimilitudinem refert.

5. *Gummoſis.*] MSS. Reg. Colb. &c. *gumminoſis*. Interpres Oribaſii, lib. XI. fol. 198 *viſcoſa glutinoſaque folia mandendo*, quæ Dioſc. ὑπόγλισχρα dixit, ἐν τῷ διαμασᾶσθαι, καὶ κολλώδη.

6. *Specie farris.*] Intus nimirum, ubi ejus ſeminis, medulla albet quam maxime. Ita M S S. omnes, & editi.

7. *Ad medicinæ.*] Vide Dioſc. loc. cit.

Sect. XXXVI. 1. *Tragion.*] Hæc totidem verbis Dioſc. lib. 4. cap. 49. Τράγιον φύεται μὲν ἐν Κρήτῃ μόνῃ, &c. De ea dicemus lib. 27. ſect. 115.

2. *Tragacanthen.*] Τραγάκανθαν. Hæc Plinius ex Theophr. lib. 9. hiſt. cap. 1.

3. *In libras X. III.*] Denarii terni, monetæ Gallicæ aſſes quatuor & viginti

Sect. XXXVII. 1. *Tragon & Aſia.*] Sic M S S. & libri hujus index, non *Tragion*. Plinius ipſe quoque rurſum, lib. 27. ſect. 116. ubi de ea uberius.

2. *Myricen.*] Dioſcoridi lib. 1. cap. 116. Μυρίκη: Herbariis, Tamariſcus. Gallis, *du Tamarin*. Pingitur a Matthiolo, in lib. 1. Dioſc. pag. 150.

3. *Bryam.*] Quia fructum fert veluti florem compage muſcoſum, inquit Dioſc. loc. cit. καρπὸν ὥσπερ ἄνθος φέρει βρυώδες κατὰ τὴν σύστασιν, qui demum in pappos evolat: quare nec fructus proprie, nec ſemen eſt.

4. *Inſigne in ea.*] Dioſc. loc. cit.

5. *Copioſa hæc.*] Sativa nempe, & fecunda. Dioſc.

6. *Cujus infelicia.*] Myricæ in Italia lignum infelix vocatur, quia ſterile. *Infelices arbores*, inquit Plinius, lib. 16. ſect. 45. *exiſtimantur, damnatæque religione, quæ neque ſeruntur unquam, neque fructum ferunt*: qualis eſt vulgaris myrica, ſive Italica.

7. *Infeliciora.*] Quoniam, ut ſtatim additur, oſtrys, in domum illata mortes miſeras facere proditur.

8. *Oſtryn.*] Ὄστρυν & ὀστρύαν Theophraſtus vocat, lib. 3. hiſt. cap. 10. ubi Rob. Conſtant. in Notis ait, oſtryn eſſe *Syringam* Etruſcorum, & a ſe Florentiæ viſam: a nobis hic in horto Regio.

9. *Solitariam.*] Quid hac voce velit auctor, haud ſatis compertum. Nam μονοειδὴς, quo vocabulo utitur Theophraſtus, aliud ſonat: nempe unius ſpeciei arborem eſſe, ſine ullo maris ac feminæ diſcrimine. Quod ſi *ſolitarium* nun

ſimilem fraxino cortice, & ramis, folio piri, paulo tamen longioribus craſſioribuſque, ac [10] rugoſis inciſuris, quæ per tota diſcurrunt: ſemine hordeo ſimili & colore. Materie eſt dura atque firma: [11] qua in domum illata, difficiles partus fieri produnt, morteſque miſeras.

XXXVIII. Nec auſpicatior in Leſbo inſula arbor quæ vocatur [1] evonymos, non abſimilis Punicæ arbori, [2] inter eam & laurum folii magnitudine, figura vero & mollitie Punicæ, flore candidiore, ſtatim [3] peſtem denuncians. [4] Fert ſiliquas ſeſamæ ſimiles: intus granum quadrangula figura, ſpiſſum, [5] letale animalibus: nec non & in folio eadem vis. Succurrit aliquando præceps alvi exinanitio. CAPUT XII.

XXXIX. Alexander Cornelius arborem [1] eonem appellavit, ex qua facta eſſet Argo, ſimilem robori viſcum ferenti, quæ nec aqua nec igni poſſit corrumpi, ſicuti nec viſcum: nulli alii cognitam, quod equidem ſciam.

XL. [1] Adrachnen omnes fere Græci portulacæ nomine interpretantur, [2] cum illa ſit herba, & andrachne vocetur, unius litteræ diverſitate. Ceterum [3] adrachne eſt ſilveſtris arbor, neque in planis naſcens,

NOTÆ.

idem valet, atque in locis ſolis deſertiſque naſcens, ex aliis auctoribus, quam ex Theophraſto, Plinium hæc excerpſiſſe neceſſe eſt.

10. *Rugoſis.*] In fibris ipſis, quæ plurimæ a media ſeu craſſiore fibra inſtar coſtarum procurrunt, folio corrugato. Theophr. loc. cit.

11. *Qua in domum.*] Theophr. loc. cit. Λέγεται δ' ὡς οὐκ ἐπιτήδειον εἰς οἰκίαν εἰσφέρειν· δυσθάνατοι γάρ φασι· καὶ δυστοκεῖν οὖν ἐὰν ᾖ.

Sect. XXXVIII. 1. *Evonymos.*] Εὐώνυμος Theophraſto, lib. 3. hiſt. cap. 18. unde hæc accepta. Gallis *du Fuſain*: etſi aliis aliter viſum ſcimus. Anguillara, de ſimp. parte 4 pag. 81. affirmare nil dubitat: Statuere nihil audet Ruellius, etſi multæ, inquit, delineationes favent, lib. 1. de nat. ſtirp. pag. 154.

2. *Inter eam.*] Majore folio quam chamædaphne: ſed molli ut Punica. Theophr. loc. cit. Καὶ τὸ φύλλον ἔχει ὁμοίως· μεῖζον δὲ ἢ χαμαιδάφνη, καὶ μαλακὸν ὥσπερ ἡ ῥόα.

3. *Peſtem denuncians*] Quoniam letalis eſt animantibus cibus.

4. *Fert ſiliquas.*] Theophr. loc. cit. Seſama vel ſeſamum, *de la Jugeoline.* Evonymi ſiliquas vulgus ſcrota nominant ſacerdotum, quod intus ervi magnitudine grana mollibus involuta membranis teſticulorum modo contineantur.

5. *Letale, &c.*] Pecus enecat, ſi guſtetur, præſertim capras, niſi purgentur. Theophr. Τοῦτο ἐσθιόμενον ὑπὸ τῶν προβάτων, ἀποκτείνει· καὶ τὸ φύλλον, καὶ ὁ καρπὸς· καὶ μάλιστα τὰς αἶγας, ἐὰν μὴ καθάρσεως τύχῃ.

Sect. XXXIX. 1. *Eonem.*] Et in Indice *Eon* hæc arbos vocatur.

Sect. XL. 1. *Adrachnen.*] MSS. Reg. Colb. & Pariſ. ubique *andraclen*, cum de hac arbore ſilveſtri agitur, ſcribunt: cum de portulaca, *andrachnen.*

2. *Cum illa.*] Portulaca nimirum, quæ ἀνδράχνη Galeno, lib. 6. de fac. ſimp. med. cap. 43 pag. 156. Gallis, *du Pourpier.* Græcis recentioribus, ut apud Phavorinum, χοιροβότανον, quæ vox porculacam ſonat. Unde & Appuleïus, cap. 103. *Latini portulacam, alii porcaſtrum, Græci andrachnen.* Et andrachnen vocat Columella, lib. 10. Hort. pag. 358.

3. *Adrachne eſt.*] Frequens in Creta provenit, & tota fere Græcia Ἀδράχλα vocatur, teſte Cluſio, lib. 1. hiſtor. rarior. plant. cap. 31 pag. 48. ubi accurate pingitur. Apud Theophr. ἀνδράχνη ſæpe, pro ἀδράχνη ſcribitur.

ſimilis [4] unedoni, [5] folio tantum minore, & nunquam decidente: [6] cortice non ſcabro quidem, ſed qui [7] circumgelatus videri poſſit, tam triſtis aſpectu eſt.

XLI. Similis & [1] coccygia folio, magnitudine minor. [2] Proprietatem habet fructum amittendi lanugine, (pappum vocant:) [3] quod nulli alii arborum evenit. [4] Similis & apharce, bifera æque quam adrachne. Priorem fructum incipiente pubeſcere uva peragunt, alterum initio hiemis: quales eos, non traditur.

XLII. Et ferulam inter externas dixiſſe conveniat, arborumque generi adſcripſiſſe: quoniam quarundam naturæ [1] (ſicut diſtinguimus) lignum omne corticis loco habent, hoc eſt, forinſecus: ligni autem loco fungoſam intus medullam, ut ſambuci: quædam vero inanitatem, ut arundines. [2] Ferula calidis naſcitur locis, atque trans maria, [3] geniculatis nodata ſcapis. [4] Duo ejus genera: narthecа Græci vocant, aſſurgentem in altitudinem: narthecyan vero ſemper humilem. [5] A genibus exeuntia folia maxima, ut quæque ter-

NOTÆ.

4. *Vnedoni.*] *L'arbouſier:* Arbutum Latini aliter vocant.

5. *Folio tantum minore.*] Hæc habere Plinius videtur a Theophr. lib. 3. hiſt. cap. 16. Παρόμοιον δὲ τὸ φύλλον καὶ ἡ ἀδράχνη ἔχει τῷ κομάρῳ· μέγεθος δὲ οὐκ ἄγαν μέγα. *Adrachne folium habet ſimile arbuto: neque inſigni magnitudine eſt.* Hæc ultima verba retuliſſe ad folium Plinius videtur: Theophraſtus de tota arbore accepiſſe: qui paulo ante de arbuto dixerat: ἡ δὲ κόμαρος ἡ τὸ μιμαίκυλον φέρουσα τὸ ἐδώδιμον, ἐστὶ μὲν οὐκ ἄγαν μέγα, *non eſt admodum magna arbos.* Majora ſunt certe adrachnes, quam arbuti, latioraque folia.

6. *Cortice.*] Imo, lævi, λείῳ, Theophr. loc. cit. & lib. 9. hiſt. cap. 4.

7. *Circumgelatus.*] Περιπηγνύμενον, Theophr. Arbores πήγνυσθαι dicuntur, quæ læduntur gelu, quarum cortex hieme rumpitur. Hujus vero non hieme, ſed æſtate finditur.

Sect. XLI. 1. *Coccygia.*] Sic etiam in Indice ſcribitur. Heſychio Κόκκυξ, quam pro ſuo more βοτάνην vocat.

2. *Proprietatem.*] Theophr. loc. cit. ἴδιον δὲ ἔχει καὶ τὸ ἐκπαππποῦσθαι τὸν καρπόν. *Peculiare in hac, fructum lanugine, qua pappus vocatur, interire.* Lanuginem e floribus, fructibuſve deciduam, tam Græci quam Latini pappum dixere.

3. *Quod nulli alii.*] Sic Theophr. loc. cit. Simile quiddam tamen & in ſalice animadvertimus: fructum ſcilicet in pappum evaneſcere.

4. *Similis & apharce.*] Theophr. lib. 3. hiſt. cap. 6. Ἀδράχνη καὶ ἀφάρκη, &c.

Sect. XLII. 1. *Sicut diſtinguimus*] Ita MSS. Reg. Colb. aliique, non vero *diſtinguemus.*

2. *Ferula.*] Græcis νάρθηξ. In Apulia frequens, inquit Matthiolus, a quo recte pingitur, in lib. 3. Dioſc. pag. 792. qualem in horto Regio vidimus.

3. *Geniculatis.*] Scapum ſive caulem habet, geniculis quibuſdam, id eſt, internodiis articuliſque diſtinctum.

4. *Duo ejus.*] Νάρθηκα & ναρθηκίαν Theophr. vocat lib. 6. hiſt. cap. 2. unde hæc manarunt: Ferulam & ferulaginem Gaza vertit: recte.

5. *A genibus.*] A nodis illis, ſive articulis, de quibus dictum eſt. Sic Theophr. ambo ferulæ genera dicit eſſe γονατώδη, ἀφ' ὧν τά τε φύλλα βλαστάνει, & cetera, quæ paulo uberius ille quam Plinius.

ræ proxima. [6] Cetero natura eadem, quæ anetho, & fructu similis. Nulli fruticum levitas major : ob id gestatu [7] facilior, baculorum usum senectuti præbet.

XLIII. Semen ferulæ, thapsiam quidam vocavere : decepti eo, quoniam [1] ferula sine dubio est thapsia, sed sui generis, foliis feniculi, [2] inani caule, nec excedente baculi longitudinem : [3] semen quale ferulæ, radix candida. Incisa lacte manat, & contusa succo : [4] nec corticem abdicant. Omnia ea venena : [5] quippe etiam fodientibus nocet : si minima aspiret aura, intumescunt corpora : faciemque invadunt ignes sacri : [6] ob id cerato prius illinunt. [7] Quibusdam tamen morbis auxiliari dicunt medici, permixtam aliis : [8] item in alopeciis, sugillatisque, ac liventibus : [a] ceu vero remedia desint, ut scelera non tractent. [9] Sed ista prætexunt noxio instrumento : tantumque impudentiæ est, ut venenum artis esse persuadeant. [10] Thapsia est in Africa vehementissima. [11] Quidam caulem incidunt per messes,

INTERPRETATIO.

[a] *Ceu vero.*] Quasi vero remedia desint, *rogandique* sint ne venena tractent.

NOTÆ.

6. *Cetero.*] Florem habet, fructumque, anetho similem. Theophr. Ἐνζωῶτα δὲ τό, τε ἄνθος, καὶ ὁ καρπός.... καθάπερ τὸ ἄνηθον.

7. *Facilior.*] In M S S. *facilius.*

Sect. XLIII. 1. *Ferula sine dubio.*] *Ferulaginem, quam Græci Thapsiam vocant*, inquit Cælius Aurelianus, lib. 2. Chron. cap. 1. Θαψία Dioscoridi, lib. 4. cap. 157. ubi quæ de thapsia hic narrantur, totidem verbis exstant. In Sicilia *Turbith* appellatur, teste Anguillara, par. 14. pag. 292. cui & Lobelius suffragatur in Notis M S S.

2. *Inani caule.*] Hoc est, habens quandam intus inanitatem, ut arundines : quod Plinius paulo ante dixit, sect. sup. seu medulla etiam fungosa carens.

3. *Semen, quale.*] Diosc. Σπέρμα .... τῷ δὲ νάρθηκος ἐμφερές.

4. *Nec corticem.*] Lac, inquit, a medicis incidendo elicitur: tundendo, exprimitur succus : nec corticem in medendi usu abjiciunt : nam purgandi vim habent ea omnia, δύναμιν ἔχει καθαρτικήν, &c. Diosc.

5. *Quippe etiam.*] Diosc. loc. cit & Theophr. lib. hist. cap. 9. quod quidem experimento comprobatum a se Jul. Scaliger in Animadv. testatur.

6. *Ob id cerato.*] Vel ceroto : medicamentum est ex cera rebusque aliis conflatum. Κηρωτὴ Græcis : Gallis *du Cerat.*

7. *Quibusdam.*] Quos Dioscorides enumerat, loc. cit.

8. *Item in.*] Diosc. loc. cit. Est porro ἀλωπεκία defluvium capillorum. Sugillata facies dicitur, quæ lividis dehonestata maculis apparet : Sic enim sunt fere in facie sugillata, ut vibices in corpore. Thapsiæ succum una cum nitro appositum, livores statim eximere, scribit etiam Marcell. Empir. cap. 19. pag. 132.

9. *Sed ista.*] Deesse remedia illi prætexunt, ut res noxias medicamentis admisceant, & venenis abutantur : tantumque impudentiæ est, ut carere iis artem medicam posse negent.

10. *Thapsia est.*] Vim ei eximie calefactoriam Galenus attribuit, lib. de fac. simp. medic. cap. 8. pag. 177. Θαψία δριμεῖά ἐστι καὶ ἰσχυρῶς θερμαντικῆς δυνάμεως.

11. *Quidam.*] Diosc. loc. cit.

& in ipſa excavant radice, quo ſuccus confluat, arefactumque tollunt. Alii folia, caulem, radicem tundunt in pila, & ſuccum in Sole coactum dividunt in paſtillos. [12] Nero Cæſar claritatem ei dedit initio imperii, [13] nocturnis graſſationibus converberatam faciem illinens ſibi cum thure, [14] ceraque, & ſecuto die contra famam cutem ſinceram circumferens. [15] Ignem ferulis optime ſervari certum eſt, eaſque in Ægypto præcellere.

CAPUT XXIII. XLIV. Ibi & capparis, firmioris ligni frutex, [2] ſeminiſque & cibi vulgati, caule quoque una plerumque decerpto. [3] Cavenda ejus genera peregrina: ſiquidem Arabium peſtilens, Africum gingivis inimicum, Marmaricum vulvis, & omnium [4] inflationibus. Apulum vomitus facit: ſtomachum & alvum movet. Quidam id [5] cynoſbaton vocant, alii [6] opheoſtaphylen.

XLV. [1] Fruticoſi eſt generis & ſari, circa Nilum naſcens, duorum ferme cubitorum altitudine, pollicari craſſitudine, coma papyri, [2] ſimilique manditur modo: radice ferrariis officinis præcipua, carbonis uſu, propter duritiam.

CAPUT XXIV. XLVI. Non omittendum eſt & quod Babylone ſeritur in ſpinis, quoniam [1] non aliubi vivit, ſicut & viſcum in arboribus: ſed illud in

NOTÆ.

12. *Nero Cæſar.*] Hæc Plinius Valer. a noſtro tranſcripſit, lib. 3. de re med. cap. 47.

13. *Nocturnis*] Tacitus, lib. 13. Annal. pag. 205. *Nero itinera urbis & lupanaria veſte ſervili in diſſimulationem ſui compoſitus pererrabat .... adeo ut ipſe quoque acciperet ictus .... Deinde ubi Cæſarem eſſe, qui graſſaretur, pernotuit,* &c. Vide & Sueton. in Nerone, cap. 26.

14. *Ceraque.*] Ita etiam MSS. omnes. Tamen Plin. Valer. *ceruſſaque* videtur legiſſe: Sed male. Nam Dioſc. σὺν λιβανωτῷ καὶ κηρῷ ἴσοις, *cum thure & cera æquis partibus.*

15. *Ignem ferulis.*] Et his furatus ignem Prometheus fingitur.

Sect. XLIV. 1. *Ibi & capparis.*] In Ægypto. Dioſc. lib. 2. cap. 204. Κάππαρις θάμνος ἐστὶν ἀκανθώδης, &c. Gallis, *un Caprier*: fructus, *capre & câpe.*

2. *Seminiſque.*] Sive fructus. Dioſc. Ταριχεύεται δὲ ὁ καυλὸς αὐτῆς καὶ ὁ καρπὸς εἰς βρῶσιν, caulis ac fructus cibi gratia ſale condiuntur. Sic etiam interpres Oribaſii, lib. XI. pag. 200.

3. *Cavenda.*] Hæc quoque Dioſc. loc. cit. & Galenus, lib. 7, de fac. ſimp. medic. pag. 185.

4. *Inflationibus.*] Marmaricum vehementer inflat, inquit Dioſc. ἐμπνευματοῖ ἰσχυρῶς Omnia Plinius inflare ait.

5. *Cynoſbaton.*] Sic Oribaſ. loc. cit. quod hamatas nimirum rubi modo ſpinas habet.

6. *Opheoſtaphylen.*] Et in indice hujus libri, *ophioſtaphylen*: quaſi anguinam uvam. In Nothis Dioſc. pag. 448. Κάππαρις, οἱ δὲ κυνόσβατος, οἱ δὲ καππαρία, οἱ δὲ ὀφιοσκόροδον, οἱ δὲ ὀφιοσταφύλη, ſic enim legendum, non φυλοστάφυλον.

Sect. LXV. 1. *Fruticoſi.*] Hæc totidem verbis Theophr. lib. 4. hiſt. cap. 9. Τὸ δὲ σάρι &c. Heſych. Σάριον, φυτὸν γινόμενον ἐν τοῖς περὶ Αἴγυπτον ἕλεσι. Omnes Ægypti peculiarem faciunt. In MSS. Reg. Colb. Chiffl. Pariſ. *Frutectoſi eſt generis & ſaripha.* Atque ita pariter in indice hujus libri.

2. *Similique.*] Plinius, de papyro, ſect. 22. libri hujus: *Mandunt quoque crudum, decoctumque, ſuccum tantum devorantes.* Idem de ſari Theophr.

Sect. XLVI. 1. *Non aliubi.*] Quam in ſpinis: ſicut viſcum non alibi creſcit, quam in arboribus.

ſpina tantum, quæ regia vocatur. [2] Mirum, quod eodem die germinat, quo injectum eſt. Injicitur autem ipſo Canis ortu, & celerrime arborem occupat. Condiunt eo vinum, & ideo ſerunt. Spina illa naſcitur & Athenis in [3] longis muris.

XLVII. Frutex eſt & [1] cytiſus, ab Ariſtomacho Atheniensi miris laudibus prædicatus [2] pabulo ovium, aridus vero etiam ſuum: ſpondetque jugero ejus [3] annua H-S. vel mediocri ſolo reditus. Utilitas, quæ ervo, ſed ocyor ſatietas, perquam [a] modico pingueſcente quadrupede, ita ut jumenta hordeum ſpernant. [4] Non ex alio pabulo lactis major copia aut melior, ſuper omnia [5] pecudum medicina a morbis [6] omni uſu præſtante. [7] Quin & nutricibus in defectu lactis aridum, atque in aqua decoctum, potui cum vino dari jubet: firmiores celſioreſque infantes fore. Viridem etiam gallinis, aut ſi aruerit, madefactum. [8] Apes quoque nunquam defore cytiſi pabulo contingente, promittunt Democritus & Ariſtomachus. Nec aliud minoris impendii eſt. Seritur [9] cum hordeo: [10] aut vere, ſemine, ut porrum: vel caule, autumno ante brumam. Si ſemine, madidum: & [11] ſi deſint imbres, ſatum ſpargitur. Plantæ cubitales [12] ſeruntur ſcrobe pedali.

INTERPRETATIO.

[a] *Modico.*] Modico *cytiſi pabulo* pingueſcit quadrupes.

NOTÆ.

2. *Mirum.*] Theophr. lib. 2. de cauſis plant. cap. 23.

3. *Longis muris.*] Μακρὰ τείχη ea ſunt, de quibus egimus lib. 4. ſect. XI.

Sect. XLVII. 1. *Cytiſus.*] Κύτισος θάμνος ἐστὶν, &c. Dioſc. lib. 4. cap. 131. Quæ vera ſit cytiſi facies diſceptant inter ſe herbarii. Vide Dalecamp. lib. 2. hiſt. cap. 64. Genera ſex diverſa vidimus in horto Regio.

2. *Pabulo ovium.*] Colum. lib. 5. cap. 12. pag. 206. *Cytiſum in agro eſſe quam plurimum maxime referet, quod gallinis, apibus, bubus quoque, & omni generi pecudum utiliſſimus eſt: quod ex eo cito pingueſcit, & lactis plurimum præbet ovibus: tum etiam quod octo menſibus viridi eo pabulo uti, & poſtea arido poſſis, &c.*

3. *Annua H-S.*] Ita MSS. Reg. Colb. &c. in quibus *annua IIS.* legitur, hoc eſt, annua ſeſtertia. Neutro genere ſeſtertium ſeſtertios mille æquat, monetæ Gallicæ, libras, ut vocant, Turonicas centum.

4. *Non ex alio.*] Colum. loc. cit. & Ariſt. lib. 3. hiſt. anim. cap. 16. pag. 392.

5. *Pecudum medicina.*] In pecudum medicina.

6. *Omni uſu.*] Sive aridum, ſive decoctum præbeatur, utiliſſimum.

7. *Quin &.*] Colum. loc. cit. *Mulieres quidem, ſi lactis inopia premuntur, cytiſum aridum in aqua macerari oportet*, &c. Vide & Hippocr. lib. 1. de morb. mul. tex. 73. pag. 460.

8. *Apes quoque.*] Cytiſo apes allici, idque eam ob cauſam propter alvearia ſeri ſcribit Dioſc. lib. 4. cap. 113.

9. *Cum hordeo.*] Eodem tempore atque hordeum.

10. *Aut vere, ſemine.*] Contra Columella, loc. cit. autumno, ſemine: plantis vere ſeri jubet.

11. *Si deſint imbres.*] Tum ſpargi, hoc eſt, rigari quindecim proximis diebus Columella præcipit.

12. *Seruntur.*] MSS. Reg. & Colb. *perferuntur.*

[13] Seritur per æquinoctia tenero frutice: perficitur triennio: demetitur verno æquinoctio, cum florere desinit, vel pueri vel anus vilissima opera. Canus aspectu: breviterque, si quis exprimere similitudinem velit, [14] angustioris trifolii frutex. Datur animalibus post biduum semper: [15] hieme vero quod inaruit, madidum. [16] Satiant equos denæ libræ, & portione minora animalia: obiterque inter ordines allium & cæpe seri fertile est. Inventus hic frutex in Cythno insula, inde translatus est in omnes Cycladas, mox in urbes Græcas, magno casei proventu: propter quod maxime miror rarum esse in Italia. Non æstuum, non frigorum, non grandinum, aut nivis injuriam expavescit. Adjicit Hyginus, ne hostium quidem, propter nullam gratiam ligni.

CAPUT XXV.

XLVIII. [1] Nascuntur & in mari frutices arboresque, [2] minores in nostro. Rubrum enim, & totus Orientis Oceanus refertus est silvis. Non habet lingua alia nomen, quod Græci vocant phycos: [3] quoniam alga herbarum magis vocabulum intelligitur: hic autem est frutex. [4] Folia lata colore viridi gignit, quod quidam prason vocant, alii zostera. [5] Alterum genus ejusdem, capillaceo folio, simile feniculo, in saxis nascitur: [6] superius in vadis haud procul litore: verno utrumque: [7] & interit autumno. [8] Circa Cretam insulam nato in petris [9] purpuras quoque inficiunt, laudatissimo a parte Aquilonis,

NOTÆ.

13. *Seritur per æquin.*] Colum. loc. cit.

14. *Angustioris.*] Folia, inquit, trifolii similia sunt, sed minora.

15. *Hieme vero.*] Colum. loc. cit. *Aridum si dabis, parcius præbeto, quoniam vires majores habet, priusque aqua macerato, & exemptum paleis permisceto.*

16. *Satiant equos.*] Colum. loc. cit. *Equo abunde est viridis pondo XV. bubus pondo vicena: ceterisque pecoribus pro portione virium.* In Chiffl. cod. *Et ad portionem minora animalia.*

Sect. XLVIII. 1. *Nascuntur.*] Accepta hæc a Theophr. lib. 4. hist. cap. 7. Negat Plutarchus, in quæst. Natur. statim initio, pag 911. aqua marina arbores ali posse: cujus placiti causas affert. Addit in mari Rubro, quæ plantæ germinant, eas fructum ferre nullum: ali autem fluvialibus aquis, quæ multum cœni ingerant: itaque eas haud procul a terra nasci.

2. *Minores.*] Et plantæ verius quam arbores. Theophr.

3. *Quoniam alga.*] Φῦκος, inquit, Latini algam vocant: verum algæ nomen herbæ ei quæ in aquis marinis nascitur, verius accommodatur, quam frutici, quem nunc describimus.

4. *Folia lata.*] Totidem verbis hæc Theophr. loc. cit. Τοῦ γὰρ φύκους τὸ μὲν ἐστι πλατύφυλλον .... χρῶμα ποῶδες ἔχον, ὃ δὴ καὶ πράσον καλοῦσί τινες, οἱ δὲ ζωστῆρα. Πράσον a colore viridi, quo porrum refert. Ζωστὴρ a cinguli forte similitudine

5. *Alterum.*] Theophr. iisdem verbis, loc. cit.

6. *Superius.*] Primum nempe genus, quod & prason & zostera vocant.

7. *Et interit.*] Theophr. loc. cit. neque de zostere hoc tradit, neque de capillaceo genere: sed de tertio quodam, quod ad Herculis columnas gigni ait, cujus nec nomen tradit.

8. *Circa Cretam.*] Et hæc accepta a Theophr. loco cit. De secundo seu capillaceo genere intelligenda.

9. *Purpuras.*] Hoc est, vestes & lanas eo colore tingunt, qui purpureum imitetur, ac vincat: κάλλιον ἢ χρόα τῆς πορφύρας.

[10] aut ſpongiis. [11] Tertium eſt gramini ſimile, radice [12] geniculata & caule, qualiter calami.

XLIX. [1] Aliud genus fruticum bryon vocatur, folio lactucæ, rugoſiore tantum, [2] jam hoc interius naſcens. [3] In alto vero abies & quercus cubitali altitudine. [4] Ramis earum adhærent conchæ. [5] Quercu & tingi lanas tradunt. [6] Glandem etiam quaſdam ferre in alto: naufragis hæc deprehenſa urinantibuſque. [7] Et aliæ traduntur prægrandes circa Sicyonem: [8] vitis enim paſſim naſcitur: [9] ſed ficus ſine foliis, rubro cortice. [10] Fit & palma fruticum generis. [11] Extra Herculis columnas porri fronde naſcitur frutex, & alius lauri, & thymi, qui ambo ejecti in pumicem tranſfigurantur.

L. [1] At in Oriente mirum eſt, ſtatim a Copto [2] per ſolitudines nihil gigni, præter ſpinam, quæ ſitiens vocatur, & hanc raram admodum: [3] in mari vero Rubro ſilvas vivere, laurum maxime, & olivam ferentem baccas, & cum pluat, fungos, qui Sole tacti mutantur in pumicem. [4] Fruticum ipſorum magnitudo ternûm cubitorum,

NOTÆ.

10. *Aut ſpongiis.*] Theophraſti hæc eo loci ſententia eſt, a qua diſcedere paululum Plinius videtur: Parte inſulæ Aquilonia copioſius ac melius genus hoc fuci marini provenire, ut & ſpongias, aliaque ſimilia: ὥσπερ αἱ σπογγιαὶ καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Sed forte legendum, *ut ſpongiis.* Tamen in M S S. Reg Colb. &c. *aut ſpongiis.* Interpolavit Hermolaus, *aut cum ſpongiis.*

11. *Tertium.*] Theophr. loc. cit.

12. *Geniculata.*] Nodis & articulis, ſeu geniculis diſtincta, inſtar graminis, ῥίζα γονατώδης, ὥσπερ τῆς ἀγρώστιδος. Theophr.

Sect. XLIX. 1. *Aliud genus.*] Theophraſt. lib. 4. hiſt. cap. 7.

2. *Jam hoc interius.*] Hoc eſt, fere intra litus, propius a terra: προσγείας dicunt Græci. Theophr. de his: φύεται, inquit, ἐπὶ τῶν λίθων τὰ τοιαῦτα πρὸς τῇ γῇ, καὶ τῶν ὀστρέων.

3. *In alto vero.*] Et δρῦν ποντίαν, hoc eſt, pelagiam, ſive in alto naſcentem Theophr. agnoſcit loc. cit. quod non ſatis animadvertêre ii, qui Plinii fidem hoc loco deſiderant. Quercus marinæ iconem vide apud Petr. Lambecium, lib. 6. pag. 294.

4. *Ramis earum.*] Theophraſt. loc. cit.

5. *Quercu.*] Theophr.

6. *Glandem etiam.*] Theophraſt. loc. cit. Polybius lib. 34. apud Athen. lib. 7. pag. 302. ait in Luſitanico mari gigni glandiferas quercus, quarum fructu thynni veſcantur, ut glande terreſtri ſues.

7. *Et aliæ.*] Theophr. loc. cit,

8. *Vitis enim paſſim.*] Hoc eſt, & perinde in alto: καὶ πρὸς τῇ γῇ, καὶ ποντία ἄμπελος. Theophr. loc. cit.

9. *Sed ficus.*] Theophraſt. ἡ δὲ συκῆ ἄφυλλος μὲν, τῷ μεγέθει δ' οὐ μεγάλη. χρῶμα δὲ τοῦ φλοιοῦ φοινικοῦν. Ita Plinius, ita & Gaza legit. Unus Dalecampius legit εὔφυλλος.

10. *Fit & palma.*] Ita M S S. omnes. Hæc uberius Theophr. loc. cit.

11. *Extra Herculis.*] Theophraſt. loc. cit.

Sect. L. 1. *At in Oriente.*] Hæc rurſum ex Theophr. lib. 4. hiſt. 8.

2. *Per ſolitudines.*] In terra, ἐν τῇ γῇ, Theophr. Hæc ſpina δίψας eidem dicitur, hoc eſt, ſiticuloſa: eaque ibi rara, propter fervores, & aquæ penuriam.

3. *In mari vero.*] Theophr. loco proxime citato.

4. *Fruticum.*] Theophr. loc. cit.

est : [5] caniculis referta, vix ut prospicere e navi tutum sit, remos plerumque ipsos invadentibus.

LI. [1] Qui navigavere in Indos Alexandri milites, frondem marinarum arborum tradidere in aqua viridem fuisse, exemptam Sole protinus in salem arescentem. [2] Juncos quoque lapideos perquam similes veris per litora : & in alto quasdam arbusculas colore bubuli cornûs ramosas, & cacuminibus rubentes : cum tractarentur, vitri modo fragiles, in igne autem ut ferrum inardescentes, restinctis colore suo redeunte. Eodem tractu insularum silvas operit æstus, quanquam altiores platanis populisque altissimis. Folia iis lauri, flos violæ & odore & colore. [3] Baccæ, ut oleis, & ipsæ odoris jucundi, autumno nascentes, foliis [4] nunquam deciduis. Harum minores totas integit mare. Maximarum cacumina exstant, ad quæ naves religantur, & cum recessit æstus, ad radices. Alias quoque arbores in alto ab eisdem accepimus eodem in mari visas, semper folia retinentes : fructu earum lupino simili.

LII. Juba tradit, circa Troglodytarum insulas fruticem in alto vocari, Isidis crinem, corallio similem, sine foliis : præcisum mutato colore in nigrum durescere : cum cadat, frangi. Item, alium qui vocatur [1] charitoblepharon, efficacem in amatoriis : [2] spathalia eo facere & monilia feminas : sentire eum se capi, durarique cornûs modo, & hebetare aciem ferri. [3] Quod si fefellerint insidiæ, in lapidem transfigurari.

NOTÆ.

5. *Caniculis.*] Marinis canibus vel inter ramos vel inter ipsas radices delitescentibus : his mare totum illud infestum fuit. Theophr. ἡ δ' θάλαττα θηριώδης. πλείους δ' ἔχει τοὺς καρχαρίας. Hesychius : Καρχαρίας, ὁ θαλάσσιος κύων, καὶ ἰχθύος εἶδος. De caniculis egimus, lib. 9. sect. 70.

Sect. LI. 1. *Qui navigavere,*] Theophrast. loc. cit.

2. *Juncos.*] Reliqua deinceps, quæ hac sectione continentur, ex eodem Theophrasti loco petita.

3. *Baccæ, ut oleis.*] Fructus, magnitudine olivæ. Theophr. Καρπὸν δ' ἡλίκον ἐλαία.

4. *Nunquam deciduis.*] Imo, vere deciduis, si Theophrasto credimus, τῶν δ' ἔαρος ἀπορρεῖν.

Sect. LII. 1. *Charitoblepharon.*] Χαριτοβλέφαρον, a venustate genarum & palpebrarum, quæ ejus fruticis succo tingerentur, traxisse nomen videtur.

2. *Spathalia.*] Muliebria sunt ornamenta, armillæ loco & brachialis. Tertull. lib. de cultu femin. *Nescio an manus spathalio circumdari solita, in duritia catenæ stupescere sustineat.*

3. *Quod si fefellerint.*] Si præcidatur ex improviso, ante nimirum quam potuerit sentire se capi, tum quasi ex dolore, transfigurari in lapidem. Hoc loco interpres Gallicus, ut alias sæpissime, cæspitavit.

NOTÆ ET EMENDATIONES

AD LIBRUM XIII.

NATURALIS HISTORIÆ

C. PLINII SECUNDI.

I. VNGUENTUM *Persarum genti se debet.*] Locum hunc ita refinximus admonitu codicum Reg. Colb. & Paris. cum prius perperam legeretur, *Persarum esse debet gentis unguentum.* Salmasium non audio, qui pag. 947. in Solin. pro *ingluvie*, quæ vox paulo post sequitur, *inluvie* reponit, & ἀλουσίᾳ seu balnei & lavationis neglectum ea voce signari hoc loco putat. Sect. 1.

II. *OEnanthinum in Cypro, postea Adramytteo.*] In libris vulgatis, hæc interseruere Plinii interpolatores : *deinde in Ægypto præpositum* : quod nescio unde haustum sit : nam neque ea verba M S S. ulli agnoscunt, neque Apollonius ipse, cujus orationem Plinius, ut diximus, hoc loco transcribit : Οἰνανθη δὲ Κυπρία, inquit ille, καὶ Ἀδραμυττηνή. Theophr. lib de odoribus, pag. 187. Οἰνάνθινον ἐν Κύπρῳ. Sect. 2.

III. *Megalium.*] A magnitudine virium id ei unguento nomen adscriptum, Plinium secuti diximus. Neque nos tamen præterit scriptores alios in alias abire partes. Nam a Siculo quodam, cui Megalo nomen fuerit, appellationem deductam ait Sosibius apud Athen. lib. 15. pag. 690. Et Julius Pollux lib. 6. cap. 19. pag. 296. Μύρον Μεγαλεῖον ἀπὸ Μεγάλου Σικελιώτου. Suidas quoque, pag. 112. tom. 2. & ante istos Galenus, lib. 2. κατὰ τόπους, cap. 2. pag. 380. Quin & de nomine discrepant. Nam Helladius in Chrestomathia, apud Phot. in Bibl. cod. 279. pag. 1585 Μύρον Μεταλλεῖον vocat, ὅπερ εὗρε Μέταλλος Συρακούσιος. Hesychius quoque : Μεταλλειον μύρον ... Μέταλλος γάρ τις Σικελιώτης τὴν τοῦ μεταλλείου μύρου κατασκευὴν εὗρε· μέμνηται δὲ καὶ Φερεκράτης. Ibid.

IV. *Herbarum utraque. Pauca his, & alia alii miscent.*] Ita rescripsimus admonitu codicum Reg. Colb. & Paris. cum prius perperam legeretur, *Herbarii in utraque pauca, sed alia alii &c.* perinde ac si herbariorum munus foret, odores miscere, non myropolarum potius, seu unguentariorum. Ibid.

V. *Ceteris decoctis.*] His verbis subjungunt ista libri vulgati, *impendio parcentes : sed non eadem est vis, nisi una decoctis* : quæ nulla omnino M S S. exemplaria agnoscunt, non Reg. 1. 2. aut Colb. 1. 2. 3. aliive : idcirco ea, ceu spuria adjectitiaque, erasimus. Ibid.

VI. *Unguenta gratiora esse, quæ terram, quam quæ crocum sapiant.*] Brodæus lib. 4. Miscell. cap. 5. eumque secuti Scaliger, & Salmasius in Solin. p. 1063. legunt, *quæ ceram, quam quæ crocum sapiant.* Sic Plinio Tullioque vim faciunt. Nam quid uterque scripserit, Plinius sic aperte declarat, lib. 17. sect. 3. ut dici planius nihil possit Ibi enim genera terrarum optima investigans, sic ait : *Certe Cicero, lux doctrinarum altera : Meliora, inquit, unguenta sunt quæ terram, quam quæ crocum sapiunt. Hoc enim maluit dicere, quam redolent. Ita est profecto : illa terra erit optima, quæ unguenta sapiat. Quod si admonendi sumus qualis sit terræ odor*, &c. Quid jam argutiis opus, ut recepta dudum Plinii Tulliique lectio convellatur ? Sect. 4.

Sect. 7. VII. *Faciles se ad scandendum ... præbent, vitilem sibi arborique indutis circulum.*] Mira hactenus hujus loci depravatio fuit: Sic enim libri vulgati, *utilem sibi arborisque induviis circulum.* At Reg. codex 2. erroris admonuit, in quo diserte legitur, *vitilem sibi arboremque indutis circulum.* Reg. 1. & Colb. *præbentiutilem:* unde *præbent, vitilem* legendum quoque conjicias. Morem hunc palmas conscendendi Lucianus attigit in Syria Dea, pag. 1069. ubi de homine Priapum ligneum conscendente: ἡ δὲ οἱ ἄνοδος τοιήδε· σειρῇ μακρῇ ἑωυτόν τε ἅμα καὶ τὸν φαλλὸν περιβάλλει, &c. *Porro*, inquit, *ascensus iste in hunc modum illi fit. Catena longa seipsum pariter & Priapum circumdat: deinde ascendit in ligna quædam ex ipso Priapo prominentia. Ascendens autem pariter & catenam utrinque attollit, hanc perinde moderans, ut habenas auriga. Quod si vero quispiam id non vidit, vidit autem eos qui palmas conscendunt, sive in Arabia, sive in Ægypto, sive alio aliquo loco, intelligit facile quod dico:* εἰ δέ τις τάδε μὲν οὐκ ὄπωπε, ὄπωπε δὲ φοινικοβατέοντας, ἢ ἐν Ἀραβίῃ, ἢ ἐν Αἰγύπτῳ, ἢ ἄλλοθί κου, οἶδε τὸ λέγω.

Ibid. VIII. *Bella primum demonstravere gemina.*] Torsit mirifice hic locus conjectorum ingenia, cum in libris vulgatis legi cernerent, *bellas primum demonstravere gemmas.* Alii enim scribendum censuerunt, *bullas cum primum demonstravere gemmeas.* Dalecamp. lib. 3. hist. plant. cap. 18. *novellas cum primum demonstravere gemmas:* Alii, *tenellas.* At quas, quæso, gemmas, gemmeasve bullas demonstrare palmarum folia possunt? Nam delicias Sabellicus facit, qui gemmas interpretatur, pictas luxurioso eo sæculo figuras in divitum pavimentis, quas scopæ monstrare, sive retegere idcirco dicantur, quod scopis pavimenta converrerentur, e palmarum foliis texi solitis. Ruellii medici alias eruditi sane me piget, qui cum hunc locum non intelligeret, lib. 1. de nat. stirp. pag. 216. exscripsit tamen, *bellas primum monstravere gemmas.* In MSS. Reg. Colb. &c. *geminas* legitur. Nostram emendationem ipsa per se orationis series, interpretatioque defendit: Duplicem enim ab hisce foliis ad hominum vitam fructum pervenisse Plinius indicat: Alterum, ut ad similitudinem bifidorum foliorum, ut diximus, bellandi geminâ acie ratio, gemina in bello cornua, geminæ acies excogitatæ sint. Alterum, ut ipsa ad funes vitiliaque opera textura prosint: *Primum*, inquit, *gemina demonstravere bella: nunc ad opera vitilia finduntur.* Mos est Plinio scilicet, quæ quibus ex rebus, quas natura finxerit, artes initium ortumque habuerint, indicare obiter. Sic lib. 10. sect. 12. de milvis: *Idem videntur*, inquit, *artem gubernandi docuisse cauda flexibus: in cælo monstrante natura, quod opus esset in profundo.*

Sect. 9. IX. *Archelaïde.*] Dalecampius hoc loco, *& Cappadociæ* inquit, *Archelaïde*, de qua nimirum lib. 6. sect. 3. Quid? adeone Plinius stipes fuit, ut Archelaïdem Cappadociæ, Judææ convallem esse putaverit? Fuit Archelaïs non Cappadociæ modo, sed & Judææ oppidum, haud procul Hiericunte: In Tabula Peuting. *Hiericunte, XII. Archelaïde, XII.*

Ibid. X. *Tertium ex his genus pateta.*] Ita MSS. editique libri, & recte: nam primum caryotarum genus, Nicolaï: alterum, Adelphides: patetæ, tertium. Quid igitur causæ est cur hic Dalecampius *alterum* reponat, pro *tertium?*

Ibid. XI. *Suum genus e sicciore turba junceis, prælonga gracilitate curvatis interim. Nam quos ex his honori Deorum dicamus, chydæos appellavit Judæa, gens contumelia numinum insignis.*] Proprii, inquit, & peculiaris cujusdam generis, iidemque siccioris naturæ, ut in caryotarum genere Nicolaï, juncei sunt, interdum curvati, ob prælongam junceamque gracilitatem: propter quam & junceorum illis est appellatio indita. Prius legebatur: *Suum genus e sicciore turba dactylis.* At in codicibus MSS. vocis illius *dactylis*, nec vola nec vestigium, ut aïunt. In Reg. 1. 2 Colb. 1. 2. 3. Chiffl. teste Dalecampio, Parif. & in aliis, quos Salmasius vidisse se profitetur, in Solin. pag. 1322. *Suum genus e sicciore turba jacens.* Qui Parmensem editionem accuravit, *dactylis* primus adjecit, annexuitque cum altera voce *jacens: Suum genus e sicciore turba jacens dactylis.* Priorem

ex

ex his expunxere confidentius deinceps secuti. Salmasius posteriorem immutavit, loco cit. ac primum quidem *Ægyptiis:* deinde se ipse retexens, *balanis* reposuit, pro *dactylis:* quod vetustiore ævo dactylos nemo scriptorum apud Græcos Latinosve, pro palmulis usurparit: idque verbum medio tantum ævo irrepserit, Suidæ fere temporibus. Alii plura hoc ipso in loco immutare aggressi sunt: *suum genus e sicciore herba*, nonnulli: qui quid siccior turba sit, haud intellexere: cum palmulæ sint, quibus minus est succi, aut liquoris. Sic libro 15. sect. 13. *Ingens postea turba prunorum, versicolor, nigra, candida.* Prius enim palmas ebrias ac nimio liquore abundantes commendavit auctor: nunc *turbam sicciorem:* mox *arentes in totum.* Alii, *e sicciore turba Idæis:* voluntque lusisse Judæos similitudine nominis, dum Chydæos appellavere, quos Idæos alii nuncuparent: At & id longius a vetere scriptura discedit, non minus quam *balani, dactylique:* & de Idæis dactylis altum est apud veteres silentium, præterquam de iis hominibus qui id habuere nomen in Creta, ut diximus libro septimo. Alii, *curvatus in terram:* At *interim* pro *interdum* dici, Plinio familiare est, quod ex indice nostro intelliges. Nemo ex iis itaque auctoris mentem est assecutus, nemo priscæ scripturæ vestigiis, ut debuit, institit: nos, ut remur, utrumque feliciter. Nam quid affinius ei voci *jacens*, quam *junceis?* cum præsertim in libris manu exaratis *jũceis* superposita lineola alteri litteræ, pro *junceis*, scribi mos sit: Quid similius veri, quam junceum id pomi genus, quod e sicciore turba fuit, a *prælonga gracilitate*, & veluti juncea, qua nota a ceteris generibus secernitur, nomen accepisse? Quid enim aut junco siccius, aut in longitudine gracilius? Quid denique vero propius, quam ut superioribus palmarum generibus sua diligenter a Plinio attributa nomenclatio est, syagrorum, caryotarum, Nicolaorum, patetarum, adelphidum, sandalidum, margaridum, aliarumque, ac singularum nominis causa indicata, id quoque ab eo in his minime prætermissum? Junceos itaque nuncupatos significat, causamque statim affert, quia prælonga gracilitate curvantur interim: quo fere modo sandalides a similitudine nomen habuere. Juncei porro, ne quid omittam, masculeo, ut aïunt, genere signantur, ut syagri, chydæi, & Nicolaï: ut fructus subintelligas, balanosve: vel Græco more locutum scito: nam τοὺς φοίνικας virili genere Græci efferunt, τοὺς πατητοὺς, τοὺς καρυωτοὺς, &c. Sect. 14.

XII. *Sed hæc germina emittit sine ullis foliis: radice similis populo: folium ulmo.*] Sic totidem plane litteris ac syllabis MSS. Reg. Colb. Paris. Chiffl. At Salmasius in Solin. pag. 462. *Sed hæc germen amittit sine ullis foliis ut radicem, similis populo*, &c. quæ nec Latina, nec Pliniana, nec vera sunt. Libri vulgati tolerabilius: *Sed hæc germina emittit sine ullis foliis radicis similia. Caudex arboris similis populo*, &c. Quanquam enim interpolata lectio videatur, defendi tamen ex Theophrasto potest, ita scribente, lib. 4. histor. cap. 2. Πλὴν ὅτι βλαστόν τινα ἀφίησι μικρὸν ἄφυλλον ὥσπερ ῥίζιον, πρὸς ᾧ ὁ καρπός. Τὸ δὲ στέλεχος μέγα, καὶ παρόμοιον τῇ λευκῇ· φύλλον δὲ τῇ πτελέᾳ. *Nisi quod germen quoddam e caudice nascitur exiguum, ac sine foliis, instar radicis, cui fructus adhæret. Caudex ipse ingens, & populo albæ assimilis: folium ulmo.* Sect. 20.

XIII. *Vlmo etiam in Coryco monte Ciliciæ.*] Hæc Plinius ab alione quopiam scriptore hauserit, an ex Theophrasto, quem pessime acceperit, non ausim statuere. Hujus hæc quidem sententia est, lib. 3. histor. plant. cap. 14. ἐν ταῖς κωρύκοις τῆς πτελέας, in ulmi folliculis gummi & culices gigni, θηρία ἄττα κωνωποειδῆ. An iis verbis agi de Coryco Pamphyliæ monte Plinius putavit? Est ibi κώρυκος folliculus, & ut Hesychius ait, θυλάκιον, φύση. Quare eadem cum Theopharsto scribens Dioscorides, lib. 1. cap. 111. φύσας vocat: ubi de ulmo, τὸ δὲ ἐν ταῖς φύσαις κατὰ τὴν πρώτην ἐκβλάστησιν εὑρισκόμενον ὑγρὸν, &c. Sed de peculiari forte ulmi genere, quod in Coryco monte nascatur, hæc Plinius ab incerto nobisque incognito auctore acceperit. Sect. 22.

XIV. *Aut usu ejus alio, quam floris.*] Ita Reg. 2. At Reg. 1. Colbert. 3. aliique, *quam foris* habent: ut sit fortasse sententia, non Ægyptiis hunc morem

fuisse, sed foris, hoc est, externis gentibus, ut papyro Deos coronarent. Flo- *Sect.* 23. rem quidem certe, ut diximus, nullum papyrus habet.

XV. *Texuntur omnes madente tabula .... liquor glutinis præbet vicem. Primo.*] Ita M S S. Reg. Colb. & Parif. in quibus, *madente tabula*, mox *glutinis præbet inrecum*, legitur: non ut libri vulgati, *Texuntur omnes tabulæ madentes ... liquor vim glutini præbet cum primo.* Traducit se Guillandinus, cum legit postea, *siccantur sutæ plagulæ:* & Scaliger in Guillandinum, dum mavult, *siccantur solæ plagulæ*, existimatque, destructo cratis contextu, qui fuerat operose concinnatus, exemptas schedas seorsim siccari. Guillandinus etiam paulo ante, *Transversa postea cute peragitur.* Sed piget ista similiaque commemorare, quæ præter conspirantem codicum consensum, ipsa orationis Plinianæ, quam planissimam esse de- *Sect.* 27. monstravimus, textura convellit, ac rejicit.

XVI. *Cassius Hemina vetustissimus auctor.*] Negat Guillandinus *vetustissimum* recte dici, qui Plinium annis LXX. vix antecessit. Simlerum sequitur Guillandinus: Dalecampius Guillandinum. *Verissimum* invitis exemplaribus re- *Ibid.* ponunt. Errorem convellimus in Auctorum Indice, quem tu, lector, consule.

XVII. *Cn. Terentium.*] Sic eum Varro appellat, apud August. lib. 7. de Civit. Dei, cap. 34. Sic etiam Festus, verbo *Numam.* Quamobrem qui L. Petilium pro Terentio dixerunt, ut Valerius Max. lib. 1. cap. 1. num. 12. aliique, ut a Plinio dissident, sic aberrant a veritate: ac Prætoris nomen, qui libros inventos comburi jussit, pro ejus nomine, qui invenit, falso suppo- *Sect.* 29. nunt.

XVIII. *Arbor citri.*] In libris vulgatis perperam, *arbor cedri*, reclamantibus M S S. tum hoc loco, tum in Indice hujus libri ac loci, in quo sic lemma istud legitur, *De Atlantis arboribus, & citreis mensis.* Adde Plinium ipsum lib. 5. sect. 1. ubi ebori ait citroque Atlantis silvas exquiri. Veterum tamen nonnulli ex similitudine nominum citrum, cedrumque confuderunt. Eudemus in Lexico Rhetorico: κίτρειοι, κέδροι. At exsors tanti criminis Plinius noster esto. De mensis ex ea arbore confectis, Martialis lib. 14. Epigr. 89. cui lemma inscriptum, *Mensa citrea:*

Accipe felices, Atlantica munera, silvas:
Aurea qui dederit dona, minora dabit.

Et epigramm. 90. citream mensam, cum Plinio, e Maurorum fieri arboribus scribit: *De mensa acerna:*

Non sum crispa quidem, nec silvæ filia Mauræ.

Denique lib. 12. Epigr. 67.

Et Maurusiaci pondera rara citri.

Petron. in Satyr, pag. 422.

Ecce Afris eruta terris
Citrea mensa.

Lucanus, lib. 9. vers. 426.

Tantum Maurusiæ genti
Robora divitiæ, quarum non noverat usum:
Sed citri contenta comis vivebat, & umbra.
In nemus ignotum nostræ venere secures,
Extremoque epulas, mensasque petivimus orbe.

Ibid. XIX. *Empta H S.* $\overline{X}$.] In M S S. sestertiorum numerus, quo venumdata Ciceronis mensa dicitur, plane desideratur. At sequentium mensarum pretium, omnium exemplarium conspirante consensu ita exprimitur, uti fere libri vulgati habent: Asinii quidem, H S. $\overline{XI}$. Jubæ, H S. $\overline{XII}$. (non XV.) Denique Cethegorum, H S. $\overline{XIV}$. vel ut in Reg. 2. H S. $\overline{XIII}$. crescente videlicet pretii æstimationisque numero: plane ut Ciceronis mensa H S. $\overline{X}$. taxata fuisse videatur: etsi Tertullianus lib. de Pallio, sub finem, pag. 119. hunc Plinii locum transcribens aliter statuat: æstimatamque velit Ciceronis quidem,

quingentis millibus nummum: Asinii, bis tantum. Sed vel corruptis haud dubie Plinii exemplaribus est impulsus in fraudem: aut rem Minerva crassiore satis habuit narrare, de pretio tam religiose signando haud admodum solicitus. Nam ad illud visus alludere Plinius, quod apud Senecam legere me memini, nempe libro 7. de benef. cap. 9. pag. 136. *Video istic mensas, & æstimatum lignum Senatoris censu*, &c. Porro Senatoris censum H S. XII. hoc est, duodecies centenûm millium nummûm fuisse, norunt omnes ex Suetonio in Augusto, cap. 41. *Senatorum censum ampliavit, ac pro octingentorum millium summa, duodecies sestertiûm taxavit, supplevitque non habentibus.*

XX. *A Juba rege pendentes.*] Sic restituimus admonitu codicum Reg. Colbert. Paris. aliorumque quos Ciaconius vidit, ipso prodente, lib. de Triclin. pag. 11. & 12. non, ut libri vulgo editi, *Juba rege vendente.* Nec inscitum etiam foret aut inelegans, si legeretur, *a Juba rege pendente*: Pendere enim ii dicebantur, quorum nomina delata ad judices, fere ob æs alienum, publice proposita ac suspensa erant. Sueton. in Domit. cap. 9. *Reos, qui ante quinquennium proximum apud ærarium pependissent, universos discrimine liberavit.* Et ante in Claudii vita, cap. 9. de ipso, antequam imperium capesseret: *Ad eas*, inquit, *rei familiaris angustias decidit, ut cum obligatam ærario fidem liberare non posset, in vacuum lege prædiatoria venalis pependerit sub edicto præfectorum.* Hoc est, Claudii bona & prædia, publice obnoxia edicto Præfectorum ærarii diu venalia pependere, cum emptorem non invenirent. *Ibid.*

XXI. *A Cethegis descendens.*] Ita libri omnes, etiam manu exarati, quos confidenter nimis spernit Budæus, lib. 3. de asse, fol. 78. cum legit *attegiis descendens*, quæ vox Juvenali nota, Satyra 14. Maurorum mapalia sonat. Sed profecto ludit operam: cum aliud nihil Plinius velit, quam ejuscemodi supellectilem haud pretio magis & ipsa materie, quam dominorum nobilitate civitati notam fuisse. Unde quæ cujusque mensa fuerit, quam modo laudat, diligenter expedit. Pertinet huc illud Senecæ, libro de Tranquill. animi, pag. 677. *Placet*, inquit, *mensa non varietate macularum conspicua, nec per multas elegantium dominorum successiones civitati nota*, &c. *Ibid.*

XXII. *Nomio liberto ejus esset. Tuber hoc est radicis, maximeque laudatum.*] Sincerissima hæc omnium M S S. lectio, Reg. 1. 2. Colb. 1. 2. 3. Paris. &c. quæ sic in vulgatis libris interpolata legitur: *liberto ejus esset, cujus materia erat tuber. Hoc est radicis vitium, maximeque in eo laudatum*, &c. Atqui proxime sequitur, *arborum vitium est.* Sic paulo post sect. 30. ubi ex eorumdem codicum admonitu scripsimus: *Post hæc amplitudo est: jam toti caudices juvant, pluresque in una. Mensæ vitia: lignum*, &c. Pliniani corruptores verius quam correctores ita ediderant: *Post hæc amplitudo est jam totius caudicis. Juvant plura quoque in una mensa vitia.* Quibus verbis nec elegantia adest ulla, nec probabilis subest sententia: sed Plinianæ menti adversa penitus, qui vitia mensarum, quæ deinceps enumerat, adeo non laudat, ut damnet potius improbetque. *Ibid.*

XXIII. *Variisque cornicum punctis apprehensus, papaverum nodo, & in totum atro propior colos.*] Si vulgatos hactenus libros consulas, nihil hic sani: *variisque corticum punctis apprehensus papaverum modo.* In M S S. *nodo* legitur: *cornicum*, ex animi conjectura rescripsimus: etsi in Reg. 1. & Colb. *corvum*, in Reg. 2. *corticum* legitur. Murænæ pariter, & cornicis color citreis in mensis damnatur: quid sint corticum puncta, aut ad colorem quid præstent, haud satis compertum. *Sect. 30.*

XXIV. *Epipactis, quem alii elleborinen.*] In libris hactenus editis, *Epicactis, quem alii embolinen.* Nos locum sanavimus, tum ex Dioscor. lib. 4. cap. 109. Ἐπιπακτὶς, inquit, οἱ δὲ ἐλλεβορίνην, θαμνίσκος μικρὸς, ἐλάχιστα φυλλάρια ἔχων· πρὸς τὰ θανάσιμα δὲ πίνεται, καὶ πρὸς τὰ ἐν ἥπατι πάθη. Tum ex ipso Plinio, lib. 27. sect. 52. ubi eadem plane cum Dioscoride refert. *Sect. 35.*

C. PLINII SECUNDI
NATURALIS HISTORIÆ
LIBER XIV.

I. EXTERNÆ arbores, indocilesque nasci alibi, quam ubi cœpere, & quæ in alienas non commeant terras, hactenus fere sunt. Licetque jam de communibus loqui, quarum omnium peculiaris parens videri potest Italia. Noscentes tantum meminerint, naturas earum a nobis interim dici, non culturas: quanquam [a] & colendi maxime in natura portio est. Illud satis mirari non queo, interiisse quarundam memoriam, atque etiam nominum, quæ auctores prodidere, notitiam. Quis enim non [1] communicato orbe terrarum, majestate Romani imperii, [b] profecisse vitam putet commercio rerum ac societate [2] festæ pacis, omniaque etiam quæ occulta ante fuerant, in promiscuo usu facta? At hercules non reperiuntur, qui norint multa ab antiquis prodita: tanto priscorum cura fertilior, aut industria felicior fuit, [3] ante millia annorum inter principia litterarum Hesiodo præcepta agricolis pandere orso, subsecutisque non paucis hanc curam ejus, unde nobis crevit labor: quippe cum requirenda sint non solum postea inventa, verum etiam ea, quæ invenerant prisci, [4] desidiâ rerum internecione memoriæ inducta. Cujus somni causas quis alias, quam publicas mundi, invene-

INTERPRETATIO.

[a] *Et colendi maxime.*] Etiam maxima culturæ pars pendet a natura.

[b] *Profecisse vitam.*] Profecisse *homines* in vita, *ex usu rerum.*

NOTÆ.

Sect. I. 1. *Communicato.*] Orbe terrarum facto promiscui usus, amplitudine imperii Romani.

2. *Festæ pacis.*] Latæ & jucundæ. Sic lib. 2. sect. 45. *Nunc vero pace tam festa, tam gaudente rerum proventu*, &c.

3. *Ante millia.*] Sic M S S. Reg. Colb. Th. De ætate Hesiodi diximus in Auctorum indice.

4. *Desidia &c.*] Propter hominum desidiam memoria rerum intermortua, deleta, exstincta. In M S S. Reg. 1. Colb. 3. & Chifl. *indicta.* In Colb. 2 Th. aliisque, *inducta.*

rit? Nimirum alii ſubiere ritus, circaque alia mentes hominum detinentur, & avaritiæ tantum artes coluntur. Antea incluſis gentium imperiis intra ipſas, ideoque & ingeniis, quadam [5] ſterilitate fortunæ, neceſſe erat animi bona exercere: [6] regeſque innumeri honore artium colebantur, & in oſtentatione [7] has præferebant opum, immortalitatem ſibi per illas prorogari arbitrantes. Quare abundabant & præmia, & operæ vitæ. Poſteris [8] laxitas mundi & rerum amplitudo damno fuit: poſtquam Senator cenſu legi cœptus, judex fieri cenſu, magiſtratum ducemque nihil magis exornare, quam cenſus: poſtquam cœpere [9] orbitas in auctoritate ſumma & potentia eſſe, captatio in quæſtu fertiliſſimo, ac ſola gaudia in poſſidendo: peſſum iere vitæ pretia: omneſque [10] a maximo bono liberales dictæ artes, in contrarium cecidere, ac ſervitute ſola [11] profici cœptum. [12] Hanc alius alio modo, & in aliis adorare: eodem tamen, habendique ad ſpes, omnium tendente voto. Paſſim vero etiam egregii aliena vitia, quam bona ſua, colere malle. Ergo hercules voluptas vivere cœpit, [13] vita ipſa deſiit. Sed nos obliterata quoque ſcrutabimur: nec deterrebit quarundam rerum humilitas, ſicut [14] nec in animalibus fecit. Quanquam videmus Virgilium præcellentiſſimum vatem, ea de cauſa [15] hortorum dotes fugiſſe: & e tantis, quæ retulit,

NOTÆ.

5. *Sterilitate fortunæ.*] Cum ſpes nulla foret extra patriæ anguſtias amplificandæ fortunæ.

6. *Regeſque.*] Ut Hieron, Attalus, aliique, de quibus in Auctorum indice diximus.

7. *Has præferebant.*] Hanc opum ſuarum partem præcipuam ducebant.

8. *Laxitas mundi.*] Latitudo poſſeſſionum amplior.

9. *Orbitas in auctoritate.*] Quoniam qui liberis carerent, horum benevolentia, ſpe hereditatis adeundæ, omni obſequiorum genere captaretur.

10. *A maximo bono.*] A libertate ſcilicet. Sunt enim liberales artes, quæ ingenio coluntur, atque idcirco dignæ ſunt liberis ingenuiſque hominibus. Unde & ingenuæ quoque a Tullio appellatæ.

11. *Profici cœptum.*] In M S S. *cœpta.* Forte, *perfici cœpta.*

12. *Hanc alius.*] Servitutis, inquit, genera diverſa fuere, mira & ſervientium animorum diverſitas, dum alius alium & alio modo coleret: eodem tamen omnium aſpirante voto, nempe ad ſpem habendi, diteſcendique. Vide Notas & Emend. num. I.

13. *Vita ipſa.*] Homines ipſi. Familiaris Plinio ea locutio eſt: Infra, ſect. 5. *Quantum poſtea* CCXXX. *annis vita profecerit:* hoc eſt, homines profecerint, hominum uſus & experientia, in vita. Sect. 29. *Nec ſegniter in eo vita elaboravit.* Libro ſeq ſect. I. *Heſiodus cultum agrorum docendam arbitratus vitam.* Plura ex Indice verborum exempla repete.

14. *Nec in animalibus.*] Ne animalculorum quidem, quæ inſecta vocant, tractatione prætermiſſa: actum eſt enim de iis volumine operis hujus undecimo.

15. *Hortorum dotes.*] Nihil de hortorum cultura ſcripſiſſe. Sic enim ipſe lib. 4. Georg.

Forſitan & pingues hortos quæ cura colendi
Ornaret, canerem, biferique roſaria Pæſti, &c.
Verum hæc ipſe equidem ſpatiis diſcluſus iniquis
Prætereo, atque aliis poſt commemoranda relinquo.

[16] flores modo rerum decerpsisse, [17] beatum felicemque gratiæ, XV. omnino generibus uvarum nominatis, tribus oleæ, totidem pirorum, malo vero tantum Assyrio, ceteris omnibus neglectis.

II. Unde autem potius incipiemus, quam a vitibus? quarum principatus in tantum peculiaris Italiæ est, ut vel hoc uno omnia gentium vicisse, [1] quam odorifera, possit videri bona: quanquam ubicumque [2] pubescentium odori nulla suavitas præfertur. * Vites jure apud priscos magnitudine quoque [3] inter arbores numerabantur. Jovis simulacrum in urbe Populonio ex una conspicimus, tot ævis incorruptum: item Massiliæ pateram. Metaponti templum Junonis vitigineis columnis stetit. Etiam nunc scalis tectum Ephesiæ Dianæ scanditur una e vite Cypria, ut ferunt, quoniam ibi ad præcipuam amplitudinem exeunt. Nec est ligno ulli æternior natura. Verum ista ex silvestribus facta crediderim.

* CAP. I.

III. [1] Hæ vites tonsura annua coërcentur, & vis earum omnis evocatur [2] in palmites, aut deprimitur in propagines, [3] succique tantum gratia exire sinitur pluribus modis ad cæli mores, solique ingenia. In Campano agro populis nubunt: maritasque complexæ, atque per ramos earum procacibus brachiis [4] geniculato cursu scandentes,

NOTÆ.

Verum hanc desertatum a præcellentissimo vate partium possessionem occupavit cum laude, & insigni commendatione doctrinæ, atque elegantiæ, REN. RAPINUS, e Societate nostra, singulari opere de cura Hortorum: quod opus exceptum ubique cum admiratione, in Gallia finitimisque regnis jam tot fere, quot ipsum Maronem, typis excusum, redditum est etiam Anglico carmine, & quidem expolito.

16. *Flores modo.*] Hoc est, ea tantum attigit, quæ floridiore, ut ita dicam, oratione narrari, exornarique: quæ nitorem & ornamentum recipere possent: unde in eo Georgicôn opere tam crebræ digressiones a proposito, quibus occurrat satietati & fastidio.

17. *Beatum.*] Felicem, inquit, virum, qui tantam sit gratiam consecutus, tam paucis etiam ex frugiferarum arborum numero appellatis: quarum tamen tractationem integram sibi proposuisse eo opere videbatur. Barbarus hunc locum præpostere interpretatur.

Sect. II. 1. *Quam odorifera.*] Hoc est, præter odorifera: vel, odoriferarum terrarum bonis exceptis. Vide Notas & Emend. num. II.

2. *Pubescentium.*] Vitium nempe florescentium. Martialis, lib. 3 Epigr. 65.

Vinea quod primis floret cum cana racemis, &c.

3. *Inter arbores.*] Horatius l. 1. Ode 18.

Nullam, Vare, sacra vite prius severis arborem.

Et Ulpianus, l. 47. dig. tit. 7. arboris appellatione vites quoque censeri ait.

Sect. III. 1. *Hæ vites.*] Ita MSS. omnes. Nempe sativæ, sive mites, quæ silvestribus opponuntur: eæ namque quotannis tonsæ, aut in propaginem depressæ, suppeditare materiæ seu ligni copiam vix queant ad opera intestina, cujusmodi proxime recensita sunt.

2. *In palmites.*] Palmites sunt utilia in fructum flagella vitium.

3. *Succique.*] Vini tantum gratia exire & crescere sinitur, idque pluribus modis, quos deinde expedit. Sunt porro modi illi dispares, pro cæli more, & soli ingenio.

4. *Geniculato cursu.*] Quoniam in vitium palmitibus internodia quædam articulique sunt, geniculorum instar, γονατώδη, quibus modo huc, modo illuc repunt.

cacumina æquant, in tantum ſublimes, [5] ut vindemitor [6] auctoratus rogum ac tumulum excipiat. Nullo fine creſcunt, dividique, aut potius avelli nequeunt. Villas & domos ambiri ſingularum palmitibus ac ſequacibus [a] loris memoria dignum inter prima Valerianus quoque Cornelius exiſtimavit. Una vitis Romæ in Liviæ porticibus ſubdiales inambulationes [7] umbroſis pergulis opacat, eadem duodenis muſti amphoris fecunda. Ulmos quidem ubique exſuperant. Miratumque altitudinem earum Ariciæ ferunt legatum regis Pyrrhi [8] Cineam, facete luſiſſe [9] in auſteriorem guſtum vini, merito matrem ejus pendere in tam alta cruce. Rumbotinus vocatur, & alio nomine [10] populus arbor Italiæ Padum tranſgreſſis, [11] cujus tabulata in orbem patula replent, puroque [12] perductæ dracone in palmam ejus, inde ſub rectos ramorum digitos flagella diſpergunt. Eædem modici hominis altitudine adminiculatæ [13] ſudibus horrent, vineamque faciunt: [14] & aliæ improbo reptatu pampinorumque ſuperfluitate, peritia domini amplo diſcurſu atria media complentes. Tot differentias vel ſola tantum Italia recipit. [15] Stat provinciarum aliquarum per ſe

INTERPRETATIO.

[a] *Loris.*] Flagellis, *ceu quibuſdam* loris ſe ſe ſpargendo dilatantibus.

NOTÆ.

5. *Vt vindemitor.*] Vindemitor operam ſuam locans vineæ putandæ, apud Prætorem hac exceptionis formula utebatur, ut ſi caſu interiret, rogi ſibi jus & ſepulcri foret, locantis ſive auctorantis impendio. *Excipere* hoc loco eſt, nominatim cavere, ac nominatim paciſci de rogo ac tumulo.

6. *Auctoratus.*] Ad hanc operam periculoſæ plenam aleæ quaſi pretio obligatus. Vide quæ de hac voce dicturi ſumus, lib. 36. ſect. 24. num. 8.

7. *Vmbroſis pergulis.*] Pergulæ ſunt tabulata e vite opere topiario ſtructa. Hinc apud Columellam lib. 3. cap. 2. pergulanæ vites, quæ pergulas exornant, arundinibus impoſitæ: *Vne treille.* Vites pergulas alio ſignificatu dixit Petrus de Creſcentiis, l. 4. c. 4. extremo, p. 143.

8. *Cineam.*] Diximus de Cinea, lib. 7. ſect. 24.

9. *In auſteriorem.*] Et hanc auſteritatem noſtro tempore magna ex parte ferunt Ariciæ vina, inquit Andr. Baccius, lib. 6. de vinis Ital. pag. 281.

10. *Populus arbor.*] Alii *opulus arbor* malunt, quam corno ſimilem facit Columella. Vide Notas & Emendationes num. III.

11. *Cujus tabulata.*] Hoc eſt, ramos, truncoſque projectos in morem tabulati: Hos vites amplexæ replent.

12. *Perducta dracone.*] Ita MSS. non *producto.* Draconem vocant palmitem emeritum, multis annis duratum: Palmam, partem eam trunci ſeu caudicis, cujus ab utroque latere ramuli, velut digiti e palma volaque manus, ſubriguntur: cui trunco vitis applicata innititur, ut dicemus lib. 17. ſect. 35.

13. *Sudibus.*] Palis, pedamentis. Gallis, *des échalas.* Unde *échalaſſer une vigne*, palos figere, quibus vitis adminiculetur.

14. *Et aliæ improbo.*] Vide Notas & Emend. num. IV.

15. *Stat....per ſe vitis.*] Et hæc vitis erecta, Græcis ὀρθάμπελος appellatur: in Andegavenſi, Vaſconicoque Galliæ agro frequens. Apud Monſpelienſes ita coluntur vites, ut ſtipites vix cubitum excedant, nec pedamentis utantur: Ramos fere quotannis omnes abſcindunt, ſtolonibus modo parvis relictis.

vitis sine ullo pedamento, artus suos in se colligens, & brevitate crassitudinem pascens. Vetant hoc aliubi venti: ut in Africa & in [16] Narbonensis provinciæ partibus. Excrescere [17] ultra suos pollices prohibitæ, semperque [18] pastinatis similes, herbarum modo [19] vagantur per arva, ac succum terræ passim uvis bibunt, quæ ob id magnitudinem infantium puerorum in interiore Africæ parte exsuperant. [20] Uva non aliubi gratior callo, ut inde possit invenisse nomen duracina.

Namque genera magnitudine, colore, saporibus, acinis innumera, etiamnum multiplicantur vino. Hic purpureo lucent colore, illic fulgent roseo, nitentque viridi. Candicans enim nigerque, vulgares. Tument vero mammarum modo [21] bumasti. Prælongis [22] dactyli porriguntur acinis. Est illa naturæ lascivia, ut prægrandibus adhæreant parvi, mites, & suavitate certantes: [23] leptoragas has vocant. Du-

N o t æ.

16. *Narbonensis.*] Plinius lib. 2. sect. 46. *Item in Narbonensi provincia clarissimus ventorum est Circius, nec ullo violentia inferior, &c.*

17. *Vltra suos pollices.*] Sic lib. 17. sect. 35. num. 15. *Vt semper pollices tantum relinquantur:* Ne ventorum scilicet vehementiæ injuriæque pateant. Quid sint in vite pollices, nesciisse Dalecampius videtur, qui *ultra senos pollices*, infelici conjectura legi hoc loco jubet. Nos libro 17. sect. 35. n. 15. de iis dicturi sumus: ubi & de justa altitudine vitis agitur, quæ sine pedamento ordinatur, qualis ea est de qua nunc instituta oratio est.

18. *Pastinatis.*] Quoniam dum pastinatur vitis, sarmenta vinitores humi jacêre patiuntur, donec vite putata ea suis iterum pedamentis alligent. At hæc sparsis sponte semper per terram palmitibus jacet, ut dicetur lib. 17. sect. 35. num. 6.

19. *Vagantur.*] Et hæ prostratæ vites appellantur, quæ a trunco enatæ statim serpunt, ac veluti projectæ per humum porriguntur, proferuntque fructus jucundissimos: apud Andegavenses & Rupellenses, crebræ. In Asia quoque, & Africa, ut Plinius monet, lib. 17. sect. 35. num. 15. multis in locis terra cubilia præbet uvis. Gallis, *Vignes courantes.*

20. *Vva non aliubi gratior.*] Ita libri omnes, etiam M S S. non *crassior*, ut Turnebo placuit, lib. 25. Adv. cap. 26. pag. 899. Et gratam esse uvam ad gustum ait auctor, & callo præditam: hoc est, carne seu corpore ad morsum paulo solidiore ac duriore: nunc *Maroquin* vocant: qualem in horto Regio vidimus: unde forte nomen uvæ datum, Duracinæ. In omnibus M S S. legitur, *Durus acinus.* Meminit uvæ duracinæ Suetonius in Augusto, cap. 76. ipsius verba recitans ejusmodi: *Dum lectica ex regia domum redeo, panis unciam cum paucis acinis uvæ duracinæ comedi.* Prope Vesuvium ab arboribus id genus uvarum pendet, teste Sanfelic. in descrip. Campan.

21. *Bumasti.*] Βȣμαςοὶ, quasi vaccæ mammas magnitudine referant. Βȣ in compositione dictiones auget, quod sæpius dicendum erit. Bumamma Varroni, lib 2. de re rust. cap. 5. & Macrobio, lib. 2. Saturn. cap. 16. pag. 379. hæc uva dicitur. Virgilius, lib. 2. Georg. vers. 102.

Et tumidis, bumaste, racemis.

Hoc uvarum igitur genus rotundatur acino, ut id quod proxime sequitur, porrigitur prælongo.

22. *Dactyli.*] A digitali gracilitate, ut ait Plinius sect. 4. Gallis, *Raisins au long grain.*

23. *Leptoragas.*] A tenuitate acinorum, seu granorum uvæ. Est enim ῥὰξ uvæ granum: λεπτὸν, tenue: unde λεπτορῶγες.

rant

rant aliæ per hiemes, [24] pensili concameratæ nodo. [25] Aliæ in sua tantum continentur anima ollis fictilibus, & insuper doliis inclusæ, [26] stipatæ vinaceis circumsudantibus. Aliis gratiam, qui & vinis, [27] fumus affert fabrilis: iisque gloriam præcipuam in fornacibus Africæ Tiberii Cæsaris auctoritas fecit. Ante eum [28] Rhæticis prior mensa erat, & [29] uvis Veronensium agro. [30] Quin & a patientia nomen acinis datur passis. Conduntur & musto uvæ, ipsæque vino suo inebriantur. Aliæ decoctæ in musto dulcescunt: aliæ vero sobolem novam in matre ipsa exspectant [31] translucidæ vitro: additque acinis eandem, [32] quam in doliis amphorisve, duratricem illam firmitatem austeritas picis infusa [33] pediculo. [34] Jam inventa per se in vino pi-

NOTÆ.

24. *Pensili.*] Suspendi eas jubet e camera, & nodo ligari. Quæ ita suspendantur, opportunissimas esse duracinas auctor est Varro, lib. 1. de re rust. cap. 58 ex Catone, cap. 7. Hæc uva pensilis Horatio, lib. 2. Satyr. 2. v. 121.

Tum pensilis uva secundas
Et nux ornabat mensas, cum duplice ficu.

Plauto, in Pœnulo, act. 1. sc. 2. v. 99.

Uva passa pensilis.

Sic hodieque Provinciales uvæ in horreis maxime suspenduntur.

25. *Aliæ in sua . . . anima.*] Anima vis ea est, qua fructus quilibet & poma ipsa pollent, dum a matre pendent, aut ubi statim decerpuntur. Plinius lib. 13. sect. 9. de palmulis: *Thebaidis fructus extemplo in cados conditur, cum sui ardoris anima: ni ita fiat, celeriter exspirat, &c.* Varro, loc. cit. *Uvam Ammineam, & Apiciam in ollis commodissime condi Cato ait.* Has aliasque arbitror, ab ollis in quibus conderentur, Ollares appellatas a Martiali, lib 7 Epigr. 19. Idem de Venucula tradit Horatius, ut dicturi sumus sect. seq.

26. *Stipatæ vinaceis.*] Vinacea sive vinacei hic sunt grana, seu retrimenta uvæ jam pressæ: *le marc des raisins déja foulez.* Græci στέμφυλα vocant.

27. *Fumus affert.*] De hoc more Horatius, lib. 2. Satyr 4. vers. 74.

Rectius Albanam fumo duraveris uvam.

Cæl. Aurel. lib 4. Chron. cap. 3. *Item uva, inquit, & magis fumi vapore siccata, quam fabrilem appellant.* Iterum *uvas fabriles* idem dixit, lib. 3. cap. 2.

28. *Rhæticis.*] Qua de vite Maro, lib. 2. Georg. vers. 96.

Et quo te carmine dicam, Rhætica?

In Valle Telina, ut vocant, ad flumen Adduam, crescunt eæ vites.

29. *Et uvis.*] M S S. omnes, *& ullis.* Latere hic proprium agri nomen suspicamur. An *& Tullis?* An *& visulis*, de quibus sect. seq.

30. *Quin & a patientia*] Quia Solem passi, cujus calore siccantur: vel ignem, ut docet Columella, lib. 12. cap. 16. de uvis passis faciendis. pag 413. Nonius paulo aliter, cap. 1. n. 38. *Passum, inquit, est proprie rugosum, & siccum: unde & uva passa dicta est, quod sit rugis implicata. Lucilius Satyr. lib. 9. Rugosi passique senes eadem omnia quærunt.* Gallis, *Rasins secs, Raisins sechez au Soleil, Raisins de passe*, quales sunt Corinthiaci acini, quasi rugis impliciti. Sic passa frons & caperata dicitur, quæ rugis exasperata.

31. *Translucidæ vitro.*] Adeo tenui membrana seu cute, ut per eam, ceu per vitrum, succus inclusus, vinaceique transluceant.

32 *Quam in doliis.*] Laudat Plutarchus, in Sympos. lib. 5. Probl. 3. picata & resinata vasa, quod & gratum odorem vinis impertirent, & omnem aquositatem tollerent.

33. *Pediculo.*] Pediculus appellatur id quo mala, pira, cerasa, uvæ & hujusmodi alia sustinentur. *Les queuës.*

34. *Jam inventa per se.*] Hoc est, sine ulla admixtione picis uva picem resi-

cem resipiens, Viennensem agrum nobilitans, Arverno, Sequanoque & [35] Helvico generibus non pridem illustrata. Atque hæc Virgilii vatis ætate incognita, a cujus obitu [36] xc. aguntur anni. Quid quod insertæ castris summam rerum imperiumque continent? [37] Centurionum in manu vitis, [38] & opimo præmio tardos ordines ad lentas perducit aquilas, atque etiam in delictis [39] pœnam ipsam honorat. [40] Nec non vineæ oppugnationum dedere rationem. Nam in medicaminibus adeo magnum obtinent locum, ut per sese [41] vino ipso remedia sint.

Notæ.

piens. Quod ex ea fit vinum, Delphinates hodie appellant *Vin de Violette*, teste Nic. Chorier, lib. 1. pag. 55. Vitis ipsa Allobrogica, & eadem picata vocatur sect. seq. Ex ea laudatur lib. 23. sect. 24. *vinum quod sponte naturæ suæ picem resipit, picatumque appellatur.* De eo vini genere Martialis, l. 13. Epigr. 107.

Hæc de vitifera venisse picata Vienna
Ne dubites: misit Romulus ipse mihi.

Plutarchus quoque, loc. cit. ἐκ δὲ τῆς περὶ Βίενναν Γαλατίας ὁ πισσίτης οἶνος κατακομίζεται, διαφερόντως τιμώμενος ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων. Uvam incolæ vocant, *Raisin de livre, ou de Dauphiné.* Vidimus in Horto Regio.

35. *Helvico.*] Quod & Helvenacum appellat lib. 23. sect. 24. ab Alba Helvorum, de qua diximus lib. 3. sect. 5.

36. *X C. aguntur anni.*] X c v. dicere oportuit, si loqui exacte, & accurate voluit: aut errasse Donatum necesse est, qui Virgilium obiisse asseverat, anno V. C. DCCXXXV. decimo Calend. Octob. C. Sentio Saturnino, Q. Lucretio Vespillone Coss. Scripsit hæc enim Plinius anno DCCCXXX. Tito Vespasiano sextum jam Consule, uti ex præfatione ad eundem liquet, & ipso rursum apertius ita prodente, sect. 5. libri hujus, & lib. 28. sect. 3. Est porro Plinius alias ut sæpe vidimus, in signandis annorum ac temporum epochis, supra fidem diligens & accuratus.

37. *Centurionum.*] Vitis Centurionum insigne fuit: hac plectebant eos qui plagas merebantur, quod pigre & lente nimis Aquilas sequerentur. Spartianus in Hadriano, pag. 5. vitem simpliciter accipit pro Centurionatu: *Nulli vitem*, inquit, *nisi robusto & bonæ famæ daret.* Et Juvenalis, Satyr. 14. vers. 193.

Aut vitem posce libello,

Hoc est, Centurionatum posce libello supplici, quem porrigas Imperatori. Livius in Epist. lib. 57. de Scipione Africano: *Quem militem extra ordinem deprehendit, si Romanus esset, vitibus: si extraneus, virgis cecidit.* Cassiodorus, lib. 7. Variar. in formula Principis Dalmat. epist. 22. *Tu vitem tenes improbis minantem.* Et in actis Martyrum, B. Marcellus Centurio Martyr: *Ecce projicio vitem.* Centurio quidam apud Tacitum, Annalium primo, militaribus facetiis *Cedo alteram* dictus, quod fracta vite in tergo militis, clara voce alteram, ac rursus aliam proposcerat.

38. *Et opimo.*] Præmium fuit fortitudinis opimum vitis, quæ tradebatur iis qui Centurionatus munere & honore donabantur. Cujus honoris ac muneris sane opimi spes, tardos alioqui mortis metu milites, ad sua signa cogebat. Lipsius lib. 2. de milit. Rom. legit, *latas aquilas.* At M S S. omnes, *lentas.*

39. *Pœnam .... honorat.*] Quoniam cives tantum Romani vite cæderentur, uti ex Livio proxime antea diximus.

40. *Necnon vineæ.*] Vinea in re militari machina fuit, tabulatis cratibusve constrata, quæ subjectis rotulis impellebatur, cujus tecto muniti obsidentes, murorum fundamenta subruebant. Dicitur autem vinea, a similitudine illius vineæ, quæ jugata dicitur, & in tectum attollitur.

41. *Vino ipso.*] Ita libri editi, & Reg. 2. Vel vino quoque ipso, inquit, vites, prosunt: cum sit alias tardum dictu, pluribusne id prosit an noceat, ut dicetur lib. 23. sect. 19.

IV. Genera vitium numero comprehendi posse unus existimavit Democritus, [1] cuncta sibi Græciæ cognita professus. [2] Ceteri innumera atque infinita esse prodiderunt, quod verius apparebit ex vinis. Nec omnia dicentur, sed maxime insignia: quippe quæ totidem pæne sunt, [3] quot agri. Quamobrem celeberrimas vitium, aut quibus est aliqua proprietate miraculum, ostendisse satis erit. CAP. II.

1. Principatus datur [4] Ammineis propter firmitatem, [5] senioque proficientem vini ejus utique vitam. Quinque earum genera: ex iis germana [6] minor acino, melius deflorescit, imbres tempestatesque tolerat: [7] non item major, [8] sed in arbore, quam in jugo, [9] minus obnoxia. [10] Gemellarum, quibus hoc nomen uvæ semper geminæ dedere, asperrimus sapor, sed vires præcipuæ. Ex iis minor austro læditur, ceteris ventis alitur, ut in Vesuvio monte, Surrentinisque collibus. In reliquis Italiæ partibus [a] non nisi arbori ac-

INTERPRETATIO.

[a] *Nonnisi arbori.*] Nonnisi ut scandat arborem vitis ea idonea est.

NOTÆ.

Sect. IV. 1. *Cuncta sibi Græciæ.*] Non tamen gentium simul exterarum, quas Plinius nihilominus hic quoque complectitur. Cave eos audias, qui contra librorum omnium fidem, *cuncta sibi egregie*, hoc loco reponunt.

2. *Ceteri innumera.*] Signat inprimis Maronem, cujus hi noti versus, lib. 2. Georg. vers. 103. de vitium generibus:

Sed neque quam multæ species, nec nomina quæ sint,
Est numerus, neque enim numero comprendere refert.
Quem qui scire velit, Libyci velit æquoris idem
Discere quam multæ Zephyro turbentur arenæ, &c.

3. *Quot agri.*] Accepit hoc a Theophr. lib. 2. hist. cap. 7. & a Columella lib. 3. cap. 2. pag. 88.

4. *Ammineis.*] Virgilius, l. 2. Georg. vers. 97.

Sunt etiam Amminea vites, firmissima vina.

A regione nomen habent, in qua natæ primum, ut dicemus in Notis & Emend. num. V. De his multa Columella, lib. 3. cap. 2. pag. 84.

5. *Senioque.*] Vetustate vini meliorem acquirunt.

6. *Minor acino.*] Vide Notas & Emend. num. VI.

7. *Non item major.*] Columella, loc. cit. de Ammineis: *Duas germanas cognovimus: quarum minor .... longe præcedit majorem, quia imbres & ventos fortius patitur: nam major celeriter in flore corrumpitur, & magis in jugis, quam in arboribus.*

8. *Sed in arbore.*] Cum arbores scandit. Quam in jugo positam Latini, Galli vocant, *en treille.* Jugata vinea dicta est a similitudine militaris jugi, quod ita fiebat, ut duabus defixis in terram hastis, tertia superligaretur.

9. *Minus obnoxia.*] Imbribus, tempestatibusque.

10. *Gemellarum.*] Et hæc quoque, ut germanæ, bifariam dividuntur: altera enim major, minor altera Columella, p. 85. *Verum & aliæ duæ geminæ, quæ ab eo quod duplices uvas exigunt, Gemellæ vocantur, austerioris vini, sed æque perennis. Earum minor vulgo notissima: quippe Campaniæ celeberrimos Vesuvii colles, Surrentinosque vestit. Hilaris inter æstivos Favonii flatus: Austris affligitur. Ceteris itaque partibus Italiæ non tam vineis quam arbusto est idonea, &c* Meminit harum etiam Isidorus lib. 17. Orig. cap. 5.

commodata. [11] Quintum genus lanatæ, [12] ne Seres miremur, aut Indos, adeo lanugo eam vestit : prima ex Ammineis maturescit, ocyssimeque putrescit.

2. [13] Proxima dignitas Nomentanis rubente [b] materia : quapropter quidam rubellas appellavere vineas. Hæ minus fertiles, [c] vinaceis & fæce nimia, [14] contra pruinas fortissimæ, siccitate magis quam imbre, æstu, quam algore vexantur. Quamobrem [15] in frigidis humidisque principatum obtinent. Fertilior quæ minor acino, & folio scissa minus.

3. [16] Apianis apes dedere cognomen, præcipue earum avidæ. [17] Ex eis duo genera, lanugine & ipsa pubescunt. Distant, quod altera celerius maturescit, quanquam & altera properante. [18] Situs frigidos non respuunt : [19] & tamen nulla celerius imbre putrescunt. Vina primo dulcia, austeritatem annis accipiunt. [20] Etruria nulla magis vite gaudet. Et hactenus potissima nobilitas peculiaribus atque vernaculis Italiæ.

Interpretatio.

[b] *Materia.*] Ligno *vel sarmento* rubente.

[c] *Vinaceis.*] Propter vinacea, & fæcem nimiam.

Notæ.

11. *Quintum.*] Columella, loc. cit. *Lanatam quoque Ammineam quidam maxime probant, quæ hoc vocabulum non ideo usurpat, quod sola ex omnibus Ammineis, verum quod præcipue canescit lanugine. Sane boni vini, sed levioris, quam superiores. Crebram quoque materiam fundit, atque ideo propter pampini densitatem sæpe parum recte deflorescit, eademque maturo fructu celeriter putrescit.* Apud Isidor. loc. cit. *Lagana* pro *lanata* perperam scribitur.

12. *Ne Seres miremur.*] Quorum lanigeras arbores mirati sumus lib. 6. sect. 20. Indorum libro 12. sect. 21.

13. *Proxima.*] Et hæc accepta a Columella, loc. cit. *Nomentanæ vini nobilitate subsequuntur Ammineas, fecunditate vero etiam præveniunt .... Sed earum quoque feracior & minor, cujus & folium parcius scinditur, & materia non ita rubet, ut Ammineis : a quo colore rubellianæ nuncupantur : eædemque faciniæ, quod plus quam ceteræ, fæcis afferunt.* Nomentana uva laudatur a Macrobio, lib. 2. Saturn. cap. 16. pag. 379. A Nomento Italiæ oppido, nomen habet, de quo lib. 3. sect. 9. Nomentanæ similis Veïentana, teste Martiali, lib. 1. Epigr. 104.

Et Veïentani bibitur fæx crassa rubelli.

Nisi *Nomentani* ibi pro *Veïentani* legi oportet.

14. *Contra pruinas &c.*] Columella, loc. cit.

15. *In frigidis.*] In solo frigido, humidoque.

16. *Apianis.*] Columella, lib. 3. cap. 2. pag. 86. de vitibus Apianis : *Pluviis, ventisque, & apibus afferunt prædam, quarum vocabulo propter hanc expopulationem cognominantur.* Et hæc habet etiam Isidor. lib. 17. cap. 5. Apiana uva in Gallia *Raisin Muscat* : Italis *Muscatella*, a muscarum telis quibus impetitur : non a moscho, ut quibusdam visum.

17. *Ex eis duo genera.*] Columella, loc. cit. *Duæ, inquit, lanatæ qualitate sunt dispariles, cum tardius altera recipiat cariem vetustatis.*

18. *Situs frigidos.*] Colum. loc. cit.

19. *Et tamen nulla.*] Isidorus, loc. cit.

20. *Etruria nulla magis.*] Vide Notas & Emend. num. VII.

Ceteræ advenere Chio, Thaſove. [21] Græcula non inferior Ammineis bonitate, prætenera acino: & uva tam parva, ut niſi pinguiſſimo ſolo colere non proſit. [22] Eugeniam Tauromintani colles cum generoſitatis cognomine, miſere Albano tantum agro: quoniam tranſlata ſtatim mutatur. Namque eſt aliquibus tantus locorum amor, ut omnem in his gloriam ſuam relinquant, nec uſquam tranſeant totæ. Quod & in Rhætica Allobrogicaque, [23] quam ſupra picatam appellavimus, evenit, domi nobilibus, nec agnoſcendis alibi. Fecundæ tamen, bonitatis vice copiam præſtant: eugenia ferventibus locis, Rhætica temperatis, Allobrogica frigidis, gelu matureſcens, & colore nigra. Ex his, quas adhuc diximus, ſed etiam e nigris vina vetuſtate in album colorem tranſeunt. Reliquæ ignobiles. Aliquando tamen cæli aut ſoli opera non fallunt vetuſtatem, [24] ſicuti Fecenia, & cum ea florens [25] Biturica, [26] acino rarior, nunquam [27] floris obnoxii, quoniam antecedunt, ventiſque & imbribus reſiſtunt: meliores

NOTÆ.

21. *Græcula.*] Non unius generis id nomen, aut loci, eſt: Nam Columella, loc. cit. pag. 87. Græcularum vitium generis ait eſſe Mareoticas, Thaſias, Pſythias, &c.

22. *Eugeniam.*] Græcis εὐγένεια & εὐγενία nobilitatem ac generoſitatem ſonat. Colum. loc. cit. pag. 86. *Frigidum ac roſcidum ſolum & cælum commodiſſime ſuſtinent eugenia, dum ſunt in Albano colle: nam mutato loco vix nomini ſuo reſpondent.*

23. *Quam ſupra picatam.*] Sect. ſup. In Allobrogicis quoque vini jucunditatem cum regione mutari, prodidit Columella loc. cit.

24. *Sicuti Fecenia.*] Ita libri omnes, etiam MSS. De fæcinia ſeu rubelliana, egimus paulo ſuperius hac ipſa ſect. Num ea nunc quoque intelligatur, conſiderandum.

25. *Biturica.*] Colum. lib. 3. cap. 21. *Vvæ Bituricæ fructibus opimæ.* Et ejuſdem libri cap. 2. pag. 86. *Poſſunt tamen etiam ſecundæ notæ vites proventu & ubertate commendari, qualis eſt Biturica, ... Nam & vetuſtatem vinum earum patitur, & ad bonitatem aliquam per annos venit. Jam vero ipſæ fecunditate præſtant .... tum etiam patientia: quippe turbines, imbreſque fortiſſime ſuſtinent, & commode fluunt, nec deficiunt macro ſolo. Frigora melius quam humores ſuſtinent, humores commodius quam ſiccitates, nec caloribus tamen contriſtantur.* Iſidorus quoque, lib. 17. cap. 5. *Biturica a regione nomen ſortita,* &c. In MSS. Reg. 1. Th. Colbert. & Chiffl. *Bituriaca.* In Reg. 2. *Biturigiaca.* Biturigum porro Viviſcorum agrum, qui nunc Burdegalenſis & Vaſconicus appellatur, ſignari hoc loco credimus: etſi ſua quoque laus eſt Bituricenſium vino, qui Cubi dicti ſunt. De utriſque egimus lib. 4. ſect. 33.

26. *Acino rarior.*] Acini ſunt uvæ grana, non nuclei ſeu vinacei quæ granis ſingulis includuntur.

27. *Floris obnoxii.*] Nempe tempeſtatibus, ut ex Columella diximus. Obnoxium præciſe Latini dixere olim, quod nos imbecillum, tenerum, ac patens injuriæ. Seneca, lib. 3. Natur. quæſt. cap. 26. pag. 874. *Quam longo tempore opus eſt, ut conceptus ad puerperium perducatur infans? quantis laboribus tener educatur? quam diligenti nutrimento obnoxium noviſſime corpus adoleſcit?* Et ep. 65. pag. 298. *Quidquid in me poteſt injuriam pati, hoc eſt: in hoc obnoxio domicilio animus liber habitat.* Florus, lib. 4. cap. 4. pag 175. ubi de Octavio Cæſare, quem *intra decem & octo annos tenerum, & obnoxium, & opportunum injuriæ juvenem* fuiſſe ait.

tamen algentibus locis, quam calidis : humidis, quam ſitientibus. [28] Viſula magis quam denſo uvarum partu, impatiens variantis cæli, ſed contra tenorem unum algoris æſtuſve conſtans. [29] Quæ minor eſt ex eo genere, melior. In eligendo ſolo moroſa, pingui putreſcit, gracili omnino non provenit. Mediam temperiem delicate quærit, ob hoc Sabinis collibus familiaris. Uva ejus indecora viſu, ſapore jucunda : niſi matura protinus rapitur, etiam non putreſcens cadit. [30] Contra grandines eam tuetur foliorum amplitudo atque duritia.

4. Inſignes jam colore inter purpureas nigraſque medio [31] helvolæ, ſæpius varianti, & ob id varianæ a quibuſdam appellatæ. Præfertur in his nigrior: utraque alternis annis fertilis, ſed melior vino, cum parcior. [34] Et Preciæ duo genera magnitudine acini diſcernuntur, quibus materies plurima, uvaque [33] ollis utiliſſima, [34] folium apio ſimile. [35] Baſilicam Dyrrachini celebrant, Hiſpaniæ cocolobin vocant. Rarior uvâ, æſtus auſtroſque tolerat : capiti inimica, copiâ larga. Hiſpaniæ duo genera ejus faciunt: unum oblongo acino, alterum rotundo : noviſſimas vindemiant. Quo dulcior cocolobis, hoc melior. Sed & auſtera tranſit in dulcem vetuſtate : & quæ dulcis fuit, in auſteritatem : tunc Albanum vinum æmulantur. Tra-

Notæ.

28. *Viſula.*] Vide Notas & Emend. num. VIII.

29. *Quæ minor.*] Hæc vero Argitis proprio nomine a Columella appellatur, lib. 3. cap. 2. pag. 87. *Viſulæ deinde*, inquit, *& minor argitis terræ mediocritate lætatur*, &c. Meminit ejus Maro, lib. 2. Georg. verſ. 99.

Argitiſque minor, cui non certaverit ulla
Aut tantum fluere, aut totidem durare per annos.

29. *Contra grandines.*] Columella, loc. cit.

31. *Helvolæ.*] Colum. loc. cit. *Sunt & helvolæ, quas nonnulli varias appellant, neque purpureæ, neque nigræ, ab helvo, niſi fallor, colore vocitatæ. Melior eſt nigrior abundantia vini, ſed hæc ſapore pretioſior*, &c. Ex iis vuis vinum conficitur dubii coloris, quod Gallis dicitur, *Vin paillet.* Græci κιῤῥὸν vocant. Helvus color Varroni lib. 2. de re ruſt. cap. 5. inter rubeum, & album.

32. *Et Preciæ.*] Vel *Pretiæ*, nam utroque nimirum modo diverſis in codicibus legitur. Columella, loc. cit. *Sicut Pretiæ* (nempe vites) *major, & minor, quæ generoſitate vini commendantur, & frequentibus, materiis frondent*, &c. Meminit vitis hujuſce Maro, lib. 2. Georg. verſ. 95. *Purpureæ, preciæque.* Has a maturitate quaſi præcoquas appellari Servius, ut ſolet, divinat.

33. *Ollis utiliſſima.*] Apta maxime in ollis ſervari, ut Venucula, de qua mox dicemus.

34. *Folium apio.*] Diſſectis nempe alte foliis, quales Veſontione vidit Bauhinus, T. 2. Herb. Univerſ. lib. 15. pag. 33. cujus uvæ ſimiles iis quas Burgundi vocant *Raiſins fendans.*

35. *Baſilicam.*] Colum. pag. 86. *Baſilicam .... Cocolubem vocant Hiſpani*, &c. Hodie in Granatenſi regno copioſiſſima, teſte Chriſt. a Vega, in libris de arte med.

dunt veſicæ vitiis utiliſſimum ex his potum. [36] Albuelis ſummis arboribus fertilior eſt, Viſula imis. Quamobrem circa eaſdem ſatæ diverſitate naturæ locupletant. [37] Inerticulam e nigris appellavere, juſtius ſobriam dicturi, inveterato præcipue commendabilem vino, ſed viribus innoxiam: ſiquidem temulentiam ſola non facit.

5. Fertilitas commendat ceteras, principemque [38] helvenacam. Duo ejus genera: major, quam quidam longam: minor [39] quam emarcum appellant, non tam fecundam, ſed gratiorem hauſtu. Diſcernitur folio circinato: verum utraque gracilis. Furcas ſubdere his neceſſarium: alioqui ubertatem ſuam non tolerant: maritimo afflatu gaudent, [40] roſcido odore. Nulla vitium minus Italiam amat, rara, parva, putreſcens in ea: vino quoque, quod genuit, æſtatem non exſuperans: nec alia macro ſolo familiarior. [41] Græcinus, qui alioqui Cornelium Celſum tranſcripſit, arbitratur non naturam ejus repugnare Italiæ, ſed culturam, [42] avide palmites evocantium. Ob id fertilitatem ſuam abſumi, ſi non præpinguis ſoli ubertas laſſeſcentem ſuſtineat. [43] Carbunculari negatur: magna dote, ſi verum eſt, aliqua in vite cælo non eſſe jus.

6. Æſtum fert [44] ſpionia, quam quidam ſpineam vocant, autumniſque & imbribus pingueſcit. Quinimo nebulis una alitur, ob id [45] Raven-

NOTÆ.

36. *Albuelis.*] Colum. pag. 87. *Albuelis utilior, ut ait Celſus, in colle, quam in campo: in arbore, quam in jugo: in ſumma arbore, quam in ima*, &c. De Viſula proxime dictum eſt.

37. *Inerticulam.*] Columella loc. cit. *Inerticula tamen nigra, quam quidam Græci ἀμέθυστον appellant, poteſt in ſecunda quaſi tribu eſſe, quod & boni vini eſt, & innoxia: unde etiam nomen traxit, quod iners habetur in tentandis nervis, quamvis in guſtu non ſit hebes.* Et hæc habet etiam Iſidor. lib. 17. cap. 5.

38. *Helvenacam.*] Quæ & Helvica dicta eſt ſup. ſect. Nunc in Picenis, præſertim prope Maceratam colitur.

39. *Quam Emarcum.*] *Quam Galliarum incolæ*, inquit Columella pag. 88. *Emarcum vocant, mediocris vini*, &c. In cod. Th. *marcum*.

40. *Roſcido odore.*] Quid ſi *roſcida odêre* legas, ut ante nos viſum Dalecampio eſt?

41. *Græcinus.*] Egimus de eo in Auctorum Indice.

42. *Avide palmites.*] Carpit vinitorum præproperam feſtinationem, qui vites, ut palmites uvaſque quam celerrime ferant, urgent avidius, ſpe lucri propioris. Plinius ſupra, ſect. 3. ſtatim initio, de vitibus: *Vis earum omnis evocatur in palmites, aut deprimitur in propagines*, &c.

43. *Carbunculari.*] De carbunculatione dicemus, lib. 17. ſect. 37. num. 4.

44. *Spionia.*] Spioniam Columella laudat, pag. 88. dapſilem muſto, & amplitudine magis uvarum, quam numero fertilem.

45. *Ravennati agro.*] Paluſtri videlicet, & uliginoſo. Hinc eſt quod Martialis lib. 3. Epigr. 56. Ravennatia vina detrectans, ſimulque penuriam aquæ ſalubris objiciens, facete ludit:

Sit ciſterna mihi, quam vinea, malo Ravennæ,
Cum poſſim multo vendere pluris aquam.

Hodie tamen exſiccatis paludibus, viniſque ſtudio excultis, vina condunt haud pœnitenda, teſte Andr. Baccio, lib. 5. pag. 264.

nati agro peculiaris. [46] Veniculam inter optime deflorescentes, & ollis aptissimam, Campani malunt sirculam vocare, alii staculam: [47] Tarracina numisianam, nullas vires proprias habentem, sed totam [c] perinde ac solum valeat. [48] Surrentinis tamen efficacissima testis, Vesuvio tenus. Ibi enim [49] Murgentina e Sicilia potissima, quam Pompeïanam aliqui vocant, Latio demum feracem: sicut horconia in Campania, tantum vilitatis [50] cibariæ, [51] sed ubertate præcipua. Tolerat & annos [52] mœrica, contra omne sidus firmissima, nigro acino, vinis in vetustate rubescentibus.

Cap. III. 7. Et hactenus publica sunt genera: cetera regionum locorumque, aut ex his inter se [53] insitu mixta. [54] Siquidem Thuscis peculiaris est [55] Tudernis, [56] atque etiam ejus nominis Florentia. Est opima Aretio talpana, & etesiaca, & conseminia. [57] Talpana nigra candi-

INTERPRETATIO.

c *Perinde ac solum.*] *Ingenium ac vires mutat*, pro varia soli, *in quo seritur*, indole.

NOTÆ.

46. *Veniculam.*] Ceteri venuculam vocant: Horatius, lib. 2. Satyr. 4. *Venucula convenit ollis.* Macrobius, lib. 2. Saturn. cap. 16. pag. 379. Colum pag. 84. *Vt venucula, eademque scirpula, atque sticula*, &c Ea in ollis condebatur: unde ollaris dicta. Martiali, lib. 7. Epigramm. 19.

Illic & uvæ collocantur ollares.

Hodie Venetis *Marzemina.* Sic far venuculum, apud Colum. lib. 2. cap. 6.

47. *Tarracina numisianam.*] Hanc a Venucula diversam Columella facit, pag. 84. & 88. Numesiana dicitur Isidoro, lib. 17. cap. 5.

48. *Surrentinis.*] E testis Surrentinis, in quibus conditur, accipere vim aliquam id vini genus videtur. De calicibus Surrentinis dicemus, lib. 35. sect. 46.

49. *Murgentina.*] Translata e Siciliæ oppido Murgento, prope Symæthum, de quo lib. 3. sect. 14. Columella, pag. 88. *Vt Murgentina, eademque Pompeiana.*

50. *Cibariæ.*] Alii escariam vocant, quæ mensis tantum & cibo, non item vino sit utilis.

51. *Sed ubertate.*] Igitur Plinii horconia fuerit fortassis ea, quæ Columellæ arelaca major vocatur, *quam omnium quæ cognitæ sint, copiosissimam* ait esse.

52. *Mœrica.*] Columell. loc. cit. *Merica.* In Reg. Colb. & Th. *Metica.*

53. *Insitu mixta.*] Insitione, cum ramum, ut ait Ovidius, ramus adoptat: surculo ex vite una resecto, & in alteram implantato.

54. *Siquidem Tuscis.*] Tuscæ vites, si Martiali credimus, non admodum vino insignes. Libro 1. Epigr. 27.

Vva nec in Tuscis nascitur ista jugis.

55. *Tudernis.*] A Tuderte, ut reor, oppido, quod olim Tuscorum fuit ut dictum est lib. 3. sect. 19.

56. *Atque etiam ejus nominis.*] Ac pariter Tusci soli ac nominis, uva Florentia. In MSS. *atque etiam nominis Florentia.* Forte, *atque etiam nominis sui Florentia*, ut sententia sit, uvam hanc suo nomini respondere, quod nunquam sit floris obnoxii.

57. *Talpana.*] MSS omnes, *Talpona*, a talpæ forte colore nomen sortita: ut etesiaca ab etesiis ventis, quibus flantibus variare ea uva creditur Conseminia vinea Columellæ, lib. 3. cap 21. ea est, quæ ex variis vitium seminibus, generibusque constat.

dum

dum facit mustum. Etesiaca fallax, quæ quo plus tulit, eo laudabilius fundit: [58] mirumque, fecunditate cessat. Conseminia nigra, vino minime durante, uvâ maxime: post x v. dies, quam ulla alia, metitur: fertilis, sed cibaria. Hujus folia, sicut labruscæ, prius quam decidant, sanguineo colore mutantur. Evenit hoc & quibusdam aliis, [d] pessimi generis argumento. [59] Irtiola Umbriæ, Mevanatique & Piceno agro peculiaris est, Amiternino [60] pumula. Iisdem bannanica [61] fallax est: amant tamen eam. [62] Municipii uvam Pompeii nomine appellant, quamvis Clusinis copiosiorem. Municipii & Tiburtes appellavere, quamvis oleagineam nuper invenerint a similitudine olivæ. Novissima hæc uvarum ad hoc tempus reperta est. [63] Vinaciolam soli noverunt Sabini, & [64] Laurenti. Nam [65] Gauranas scio a Falerno agro translatas vocari Falernas, celerrime ubique degenerantes. Nec non [66] Tarentinum genus aliqui fecere, prædulci uva. [67] Capnias, & bucconiatis, & tarrupia, in Thurinis collibus non ante demetuntur, [68] quam gelaverit. [69] Pharia gaudent Pisæ: [70] Mutina

INTERPRETATIO.

d *Pessimi generis.*] Quod indicium est e pessimo genere *ac semine* eas vites esse.

NOTÆ.

58. *Mirumque &c.*] Cum plurimum vitis ea tulit, tum lassescit ac deficit, atque ubertatem sterilitate mutat.

59. *Irtiola.*] Vel *Irciola*, ut in MSS. Irtiolæ vitis meminit Columella, lib. 3. de re rust. cap. 2. pag. 88. Andr. Baccius, lib. 5. pag. 258. legit *Itriola*, quoniam ἴτριον apud Athenæum ex Aristoph. dulciarii genus est. Nunc utrumque nomen Italicis auribus ignotum. Pro Italiæ passulis accipi eam vocem posse idem putat, pag. 269. Mevaniaque agrum his uvis hodie abundare.

60. *Pumula.*] Sic cod. Th. At Colb. 2. *Pomula.*

61. *Fallax est.*] Haud certi constantisque proventus. Bannanica unde nomen acceperit, incompertum.

62. *Municipii.*] Pompeïanam & Tiburtinam uvam, de municipiorum nomine, traxisse appellationem ait. De his municipiis egimus, lib. 3. sect. 9. & 17.

63. *Vinaciolam.*] *Vinaciola vitis*, inquit Baccius, lib. 6. pag. 281. *in altis arboribus sublevata, tenue & aquea ferme substantia vinum edebat.*

64. *Laurenti.*] De Laurento oppido, in Ostiensi agro, lib. 3. sect. 9.

65. *Gauranas.*] A Gauro monte, de quo lib 3. sect 9. quo translatæ Falernæ vites, sed ibi degeneres.

66. *Tarentinum.*] De eo genere dicemus sect. 8.

67. *Capnias.*] A quodam quasi colore fumi, qui καπνὸς est Græcis, sortita hæc uva nomen videtur Hinc οἶνος Καπνίας Beneventi in Italia præcellens, teste Athenæo, lib. 1. pag. 31. non a fumo, quo vinum suffitum fuerit, ut Barbaro visum, sed ab uvæ colore.

68. *Quam gelaverit.*] Martiali teste, lib 1. Epigr. 44. in mensarum deliciis fuere,

Quæ de tardis servantur vitibus uvæ.

69. *Pharia.*] MSS. Reg. Colb. Th. Chiffl. *Paria.*

70. *Mutina.*] Ut Pharia Pisani agri, ita Mutinensis Prusinia peculiaris fuit.

Prusiniâ, nigro acino, intra quadriennium albescente vino. [71] Mirum, ubi cum Sole circumagi uvam, quæ ob id [72] streptos vocatur. Et in Italia Gallicam placere, trans Alpes vero Picenam. [73] Dixit Virgilius Thasias, & Mareotidas, & lageas: compluresque externas, quæ non reperiuntur in Italia.

8. Sed sunt etiamnum insignes uvâ, non vino, ambrosiaca, [74] duracina, [75] sine ullis vasis in vite servabilis: tanta est contra frigora, æstus, tempestatesque firmitas. [76] Nec orthampelos indiget arbore aut palis, ipsa se sustinens: non item dactylites digitali gracilitate. Columbinæ [77] e racemosissimis: & magis purpureæ cognomine [78] bimammiæ, quando non racemos, sed uvas alias gerunt. Item [79] tripedanea, cui nomen a mensura est. [80] Item scirpula [81] passo acino. Et Rhætica [82] in maritimis Alpibus appellata, dissimilis [83] laudatæ illi. Namque hæc brevis, conferta acino, degener vino, sed cute omnium tenuissima, nucleo [84] quem Chium vocant, uno ac minimo, [85] acinum prægrandem unum alterumve habens. Est & nigra Amminea, cui Syriacæ nomen imponunt. Item Hispana ignobilium probatissima.

NOTÆ.

71. *Mirum ubi.*] Ita MSS. proxime laudati. Forte, *ibi*: vel *ubi*, pro *alicubi.* Libri vulgati, *ubique.*

72. *Streptos.*] Στρεπτὸς, versatilis, seu versabilis, quæ circumagatur.

73. *Dixit Virgilius.*] Libro 2. Georg. vers. 91.

Sunt Thasiæ vites, sunt & Mareotides albæ:
Pinguibus hæ terris habiles, levioribus illæ:
Et passo Psythia utilior, tenuisque Lageos.
Tentatura pedes olim, vincturaque linguam.

Thasiæ vites ab insula Thaso nomen habent, de qua lib. 4. sect. 23. *Mareotides*, ab Ægyptia palude cognomine, ut recte Strabo lib. 17. pag. 796. & Scholiastes vetus Horatii, ad illud vatis ejus carmen, lib. 1. ode 37.

Mentemque lymphatam Mareotico, &c.

Lageas denique Macrobius quoque commendat lib. 2. Saturn. cap. 16. pag. 379. *Quod ad maturitatem currant velociter, ut lepus*, dictas putat Isidorus, lib. 17. orig. cap 5. A colore leporino alii appellationem repetunt.

74. *Duracina.*] De ea diximus sup. sect.

75. *Sine ullis vasis.*] Quibus condendis non est vasis opus, cum in ipsa vite commode asserventur. Quibus in vasis doliisve servari uvas mos olim fuerit, dicetur libro seq. sect. 18. num. 4.

76. *Nec orthampelos.*] Hoc est, vitis erecta, sive surrecta, de qua sup. sect. ubi & de dactylite, quæ Græcis δακτυλίτης. Dactylos vocat Columella, lib. 3. cap. 2. pag. 83.

77. *E racemosissimis.*] Ita MSS. omnes, Reg. Colb. Th. &c.

78. *Bimammiæ.*] Quoniam geminas semper uvas ferunt, quæ crassitudine mammas æmulentur. Eædem bumasti superius appellatæ. Notæ Maroni purpureæ, lib. 2. Georg. vers. 65.

79. *Tripedanea.*] Columell. pag. 84.

80. *Item scirpula.*] Reg. Colb. Th. Chiffl. *scripula.*

81. *Passo acino.*] Rugoso, sicco.

82. *In maritimis*] A Genua ad Vesulum montem qui Padum fundit.

83. *Laudatæ illi.*] Superiore sect.

84. *Quem Chium.*] MSS. proxime laudati, *quod Chii vocant.*

85. *Acinum prægrandem.*] MSS. iidem, *acinum prægrande.* Acinus nostris, *un grain de raisin*: nucleus *un pepin.*

9. [86] In pergulis vero feruntur [87] escariæ appellatæ, [88] e duracinis, albæ nigræque : & bumasti totidem coloribus : ac nondum dictæ [89] Ægia, & [90] Rhodia, & [91] uncialis, velut a pondere acini. [92] Item picina omnium nigerrima : & coronario naturæ lusu [93] stephanitis, acinos foliis intercursantibus : & quæ [94] forenses vocantur, celeres proventu, vendibiles aspectu, portatu faciles. Contra damnantur etiam visu cinerea, [95] & rabuscula, & [96] asinusca : minus tamen, caudas vulpium imitata, [97] alopecis. [98] Alexandrina appellatur vitis circa Phalacram brevis, ramis cubitalibus, acino nigro fabæ magnitudine, nucleo molli & minimo, obliquis [99] racemis præ-

NOTÆ.

86. *In pergulis.*] De pergulis diximus sect. 3.

87. *Escariæ.*] Esui accommodæ, secundisque mensis.

88. *E duracinis.*] Ex jam appellatis vitibus, duracinas ait, & bumastos in pergulis seri : ex nondum dictis, Ægiam, Rhodiam, &c. Vide Notas & Emend. num. IX.

89. *Ægia.*] Ab Ægio Achaïæ oppido, haud procul Corintho, de quo lib. 4. sect. 6.

90. *Rhodia.*] Virgil. lib. 2. Georg. vers. 101.

Non ego te mensis & diis accepta secundis
Transierim, Rhodia.

Meminit & Macrobius, lib. 2. Saturn. cap 16. pag. 179. Eadem Hipponia appellata, apud Athen. lib 14. pag. 654.

91. *Uncialis.*] Unciaria, Columellæ lib. 3. cap. 2. pag. 84. & Isidoro, lib. 17. cap. 5.

92. *Item picina.*] Ita MSS. Reg. Colb. Th. Chiffl. &c. a colore picis. Prius *pucina* legebatur. At aliud Pucinum vinum est, de quo sect. 8.

93. *Stephanitis.*] Hoc est, coronaria. Et in coronam quoque vites ponuntur, ut in Gallia Narbonensi. Quin etiam, inquit Carol. Steph. in Vineto, pag. 298. non longe ab Aurelianensi agro, vites jugatæ, sive simplici jugo canteriatæ, ita collocantur, ut unumquodque jugum aut canterium vites in coronam ducat, nec tam ornamenti, quam ubertatis gratia. Verum hæc omnia artis sunt, & culturæ : quod Plinius genus uvæ laudat, sic plane a natura est : nec alio ritu coronam imitatur, quam quod uvæ intercursantibus foliis distinguantur : ut in coronis folia floribus admiscentur. Stephanitæ vites & a Columella laudantur, loc. cit.

94. *Forenses.*] Etiam vetusto nomine retento rusticis nostris, *des foirars.*

95. *Et rabuscula.*] In MSS. *rabucula.* Forte *ravuscula*, ob colorem qui ad ravum, hoc est, ut Nonius interpretatur, fulvum, inclinet.

96. *Asinusca.*] Ita MSS. & Macrobius, loc. cit.

97. *Alopecis.*] Ἀλωπεκίς. *Raisins barbus.*

98. *Alexandrina.*] Ab Alexandria Troadis, non Ægypti, juxta montem Idam : unde Idæa vitis a Theophrasto dicitur, lib. 3. hist. cap 17. ἄμπελος περὶ Ἴδης : cujus montis pars Phalacra est. Scholiastes Nicandri, pag. 53 Φαλάκρα, ἀκρωτήριον Ἴδης. Hesychius : Φαλάκραι, τόπος τῆς Ἴδης. Φαλάκριον, ἀκρωτήριον Ἴδης. Quæ in Apennino vocatur *Vigna del Orso*, hanc Idæam vitem esse aiunt Aloys. Anguillara, & Rob. Constantinus : eandemque ἀρχιστάφυλον Galeno dictam, lib. 7. κατὰ τόπους, cap. 4. Verum hujus Galenicæ vitis fructus austerus, dulcis Idææ est.

99. *Racemis prædulcibus.*] Racemus Græcis βότρυς, Gallis *une grappe* : ea scilicet uvarum testa, quæ plurima grana continet.

dulcibus, folio parvo & rotundo, sine divisuris. [100] Septimo hinc anno, in Narbonensis provinciæ Alba Helvia, inventa est vitis uno die deflorescens: [101] ob id tutissima. Narbonicam vocant, quam nunc tota provincia conserit.

Cap. IV. V. [1] Catonum ille primus, triumpho & Censura super cetera insignis, magis tamen etiamnum claritate litterarum, præceptisque omnium rerum expetendarum datis generi Romano, inter prima vero agrum colendi, [2] illius ævi confessione optimus ac sine æmulo agricola, pauca attigit vitium genera, quarumdam ex iis jam etiam nominibus abolitis. Separatim toto tractatu sententia ejus indicanda est, ut in omni genere noscamus quæ fuerint celeberrima, anno sexcentesimo Urbis, circa captas [3] Carthaginem ac Corinthum, cum supremum is diem obiit, & quantum postea [4] CCXXX. annis vita profecerit.

[5] Ergo de vitibus uvisque ita prodidit: Qui locus vino optimus dicetur esse, & ostentus Solibus, Ammineum minusculum, & geminum eugenium, [6] helvinum minusculum conserito. Qui locus crassior aut nebulosior, Ammineum majus, aut Murgentinum, [7] Apicium Lucanum serito. Ceteræ vites miscellæ maxime in quemvis agrum conveniunt. [8] In lora recte conduntur. [9] Quas suspendas duracinas, Ammineas majores: [10] vel ad fabrum ferrarium pro passis hæ recte servantur. Nec sunt vetustiora de illa re Latinæ linguæ præce-

NOTÆ.

100. *Septimo hinc anno.*] Sic Reg. 1. cod. & Colb. 3. aliique. non ut vulgati libri, *septem his annis.*

101. *Ob id tutissima.*] Nam cum uno die deflorescat, vix est in eam imbribus tempestatibusque jus.

Sect. V. 1. *Catonum ille.*] Major idem, & Censorius appellatus: de cujus triumpho e citeriore Hispania, Plutarchus in ejus vita, pag. 342. de Censura, pag. 345.

2. *Illius ævi.*] Reg. 1. & Colbert. 3. *Ille vero ævi.* Reg. 2. & Chifflet. *Ille ævi.*

3. *Carthaginem &c.*] Eodem utraque urbs excisa anno, Urbis nempe DCVIII. quod de Corintho quidem disertis verbis Plinius asseverat lib. 34. sect. 3. De Carthagine, Velleïus, lib. 1.

4. *CCXXX. annis.*] Scripsisse se hoc opus significat anno Urbis conditæ DCCCXXX.

5. *Ergo de vitibus.*] Hæc e Catonis libro de re rustica desumpta sunt, cap. 6. pag. 12. & 13.

6. *Helvinum.*] Reg. 1. & Chifflet. *helvium.* Reg. 2. Colb. & Th. *helvinum.* Cato helveolum vocat: & qui Catonem transcripsit Varro, lib. 1. de re rust. cap. 25. De his uvarum generibus, nominibusque diximus, sup. sect.

7. *Apicium.*] Cato, loc. cit. *Qui locus crassus erit, aut nebulosior, ibi Ammineum majus, aut Murgentinum, aut Apicium Lucanum serito.* Sic Varro quoque, loc. cit.

8. *In lora.*] Cato, cap. 7. pag. 13. Quid lora sit, dicemus sect. 11.

9. *Quas suspendas.*] Subintellige, idoneas esse. Cato, loc. cit. *Quas suspendas, duracinas, Ammineas majores, & scantianas opportunissimas esse. Vel ad fabrum ferrarium pro passis ea recte servantur.*

10. *Vel ad fabrum.*] Si fumo fabrili exponantur, ut dictum est sect. 3.

pta: tam prope ab origine rerum sumus. Ammineam proxime dictam, Varro scantianam vocat.

In nostra ætate pauca exempla consummatæ hujus artis fuere: verum eo minus omittenda, ut noscantur etiam præmia, quæ in omni re maxime spectantur. Summam ergo adeptus est gloriam Acilius Sthenelus, e plebe libertina, LX. jugerum non amplius vineis excultis [11] in Nomentano agro, atque [12] $\overline{cccc}$. nummûm venumdatis. Magna fama & Vetuleno Ægialo perinde libertino fuit, in Campaniæ rure [13] Liternino, majorque etiam favore hominum, quoniam ipsum [14] Africani colebat exsilium. [15] Sed maxima, ejusdem Stheneli opera, Rhemmio Palæmoni, alias Grammatica arte celebri, in hisce xx. annis [16] mercato rus [17] $\overline{DC}$. nummûm in eodem Nomentano decimi lapidis ab

NOTÆ.

11. *In Nomentano agro.*] Martialis, lib. 1. Epigr. 106. de vino Nomentano:

In Nomentanis, Ovidi, quod nascitur agris,
Accepit quoties tempora longa merum,
Exuit annosa mores nomenque senecta,
Et quidquid voluit testa vocatur anus.

12. *$\overline{cccc}$. nummûm.*] Ita Reg. 2. aliique: hoc est, quadringenties nummûm, sive sestertiûm millibus: nam lineola superposita, ut sæpe monuimus, centena millia subintelligi indicat. Sunt ea monetæ Gallicæ, Turonicæ, ut aïunt, libræ, 4000000. seu quatuor milliones: qua ex æstimatione, libris circiter 67100. jugerum unumquodque veniit: quod pretium sua se magnitudine, nimioque excessu commendat. Quod si cccc. millibus nummûm, cum Hermolao legi malis, cui haud sane assentimur, esset modo pretium LX. jugerum, libris taxatum 40000. singulorum vero jugerum, libris fere 671. quod si verum foret, imminuisse tunc communem vinearum taxationem Acilius, non auxisse deprehenderetur.

13. *Liternino.*] De quo lib. 3. sect. 9.

14. *Africani.*] August. lib. 3. de Civit. Dei cap. 21. *Scipio ille Romæ, Italiæque liberator, ejusdemque belli Punici confector, victor Hannibalis, domitorque Carthaginis .... inimicorum accusationibus cessit, carensque patria, quam sua virtute salvam & liberam reddidit, in oppido Liternensi egit reliquam, complevitque vitam, &c.* Idem tradunt Valer. Max. lib. 5. cap. 3. pag. 258. & Livius lib. 38. pag. 485. Hanc Literninam Scipionis Africani villam describit egregie Seneca, ep. 86. pag. 373. Et pag. 374. *In ea villa*, inquit, *didici ab Ægialo, diligentissimo patre familiæ, (is enim nunc hujus agri possessor est:) quamvis vetus arbustum posse transferri.* Unde Ægiali quæ fuerit ætas, intelligimus.

15. *Sed maxima.*] Palæmoni, inquit, Grammatica quoque arte claro, ante xx. annos mercato rus sexcenties millibus nummûm, maxima contigit fama, ejusdem Stheneli operâ, hoc est, dum in colendis suis vineis culturam Stheneli imitatur. Sic paulo post, *cura Stheneli, dum agricolam imitatur.* De Rhemmio Palæmone multa Suetonius lib. de illustr. Gramm. cap. 23. Tiberii & Claudii temporibus vixit.

16. *Mercato rus.*] Ruris nomine certum aliquem jugerum modum a Plinio nunc signari non dubitandum. Centuriam Budæus intelligit, quam in agris jugera ducenta significare, auctor est Columella, lib. 5. de re rust. cap. 1. post Varronem lib. 4. de ling. Lat.

17. *$\overline{DC}$. nummûm.*] Centena millia, ut prius, lineola superposita signari remur: sunt autem sexcenties sestertiûm centena millia, libræ Gallicæ 6000000. sive sex milliones.

Urbe diverticulo. Est autem usquequaque nota [18] vilitas mercis per omnia suburbana, ibi tamen maxima, quoniam & neglecta per indiligentiam prædia paraverat, ac ne in pessimis quidem elegantioris soli. Hæc aggressus excolere, non virtute animi, sed vanitate primo, [19] quæ nota mire in illo fuit, pastinatis de integro vineis [20] cura Stheneli, dum agricolam imitatur, ad vix credibile miraculum perduxit, intra octavum annum [21] $\overline{\text{cccc}}$. nummûm emptori addicta pendente vindemia. [22] Cucurritque nemo non ad spectandas uvarum in iis vineis strues, [23] litteris ejus altioribus contra id pigra vicinitate sibi patrocinante: novissime Annæo Seneca, principe tum eruditionis, [24] ac potentiæ, quæ postremo [25] nimia fuit super ipsum, minime utique miratore inanium, tanto prædii ejus amore capto, [26] ut non puderet inviso alias & ostentaturo tradere palmam eam, emptis [27] quadruplicato vineis illis intra

NOTÆ.

18. *Vilitas mercis.*] Maxima fuit, inquit, vilitas pretii, rure illo prioris domini negligenti cultura male habito: & alioqui constituto in Nomentani agri haud feracissimo tractu.

19. *Quæ nota mire in illo fuit.*] Non sunt hæc verba spuria, ut Pintianus censuit, sed genuinus auctoris fetus, carpentis obiter Grammatici mores, ut paulo post & Senecæ, *principis tum eruditionis ac potentiæ, quæ postremo nimia fuit super ipsum.*

20. *Cura Stheneli.*] Adhibens culturæ genus illud quo Stheneli agricola, ex præscripto ejus, uteretur.

21. *$\overline{\text{cccc}}$. nummûm.*] Quadringenties sestertiûm, seu IV. millionibus.

22. *Cucurritque nemo non.*] Prius legebatur, mendose utique, *non nemo.*

23. *Litteris ejus.*] Vicini, inquit, non eandem adhibentes in colendis vineis suis diligentiam, cum fructus multo tenuiores deinde perciperent, pigritiam suam altioribus ejus litteris excusabant: quasi is reconditiore quadam doctrina præditus, veneficiis, magicisque incantationibus, non operoso culturæ genere tam insignem uvarum profectum assequeretur. Habet aliud prorsus affine, nec minus lepidum, Plinius noster, lib. 18. sect. 8. de C. Furio.

24. *Ac potentiæ*] De potentia Senecæ & auctoritate, locuples testis est Tacitus, lib. 14. Annal. pag. 236. scribens accusatum apud Neronem fuisse Senecam, *tanquam ingentes, & privatum supra modum evectas opes adhuc augeret, quodque studia civium in se verteret: hortorum quoque amœnitate & villarum magnificentia, quasi principem supergrederetur:* (ejusdem verba hæc sunt:) *Verum Mors Burrhi infregit Senecæ potentiam*, &c. Intra quadriennium regiæ amicitiæ ter millies sestertium paravisse auctor est idem, lib. 13. Annal. pag. 204. & Dio, lib. 61. pag. 694. hoc est, monetæ Gallicæ libras, ut vocant, 30000000. sive triginta milliones.

25. *Nimia fuit.*] Neronem in Senecæ perniciem excitavit. Forte rectius, *Nimia ruit super ipsum.*

26. *Ut non puderet.*] Non puduit Senecam, inanium rerum alioqui minime miratorem, tam insignis culturæ palmam tradere Palæmoni, inviso alias homini, quique ob peculiarem vanitatem, ingenitamque jactantiam, in suæ industriæ ostentationem, cum magna Senecæ emptoris invidia, ambitiose de ea foret gloriaturus. Non puduit, inquam, Senecam confiteri, eximium in colendo agro, ac singularem virum fuisse Palæmonem: neque id verbis modo confiteri, sed facto: emptis nempe vineis illius quadruplicato pretio, quo Palæmon ipse coëmerat.

27. *Quadruplicato.*] Emerat Palæmon sexcenties sestertiûm, ut diximus: quæ summa quadruplicata efficit Gallicæ monetæ libras 24000000. seu 24. milliones. Laudat Juvenalis Satyr. 10. v. 16.

Magnos Senecæ prædivitis hortos.

decimum fere curæ annum : digna opera, quæ in Cæcubis Setinisque agris proficeret : quando & postea sæpenumero [28] septenos culeos singula jugera, hoc est, amphoras centenas quadragenas musti dedere. Ac ne quis victam in hoc antiquitatem arbitraretur, [29] idem Cato denos culeos redire ex jugeribus scripsit, efficacibus exemplis non maria plus [30] temerata conferre mercatori, non in Rubrum litus Indicumve merces petitas, quam sedulum ruris larem.

VI. Vino antiquissima claritas [1] Maroneo, in Thraciæ maritima parte genito, ut auctor est [2] Homerus. Neque enim fabulosa, aut de origine varie prodita consectamur, præterquam [3] Aristæum primum omnium in eadem gente mel miscuisse vino, suavitate præcipua utriusque naturæ sponte provenientis. Maroneum vicies tanto addito aquæ miscendum [4] Homerus prodidit. [a] Durat etiam vis eadem in terra generi, [5] vigorque indomitus. Quippe cum Mucianus ter Consul ex his qui nuperrime prodidere, [6] sextarios singulos [7] octogenis aquæ misceri compererit præsens in eo tractu. Esse autem colore nigrum,

INTERPRETATIO.

a *Durat.*] Huic *vini* generi in eadem *illa* terra durat ea generositas.

NOTÆ.

28. *Septenos.*] Octonos Columella, lib. 3. cap. pag. 90. Culeus mensura vicenas amphoras continens; vel quod idem est, urnas quadragenas : hac nulla major liquoris mensura. Culeus modios nostros duos & semis capiebat, inquit Budæus lib. 5. de asse. Amphora pars est octava modii nostri : *la huitiéme partie d'un muid.*

29. *Idem Cato.*] In libro Originum, quem Varro in hanc ipsam rem laudat, lib. 1. de re rust. cap. 2. *Annon M. Cato scribit in libro Originum sic? Ager Gallicus Romanus vocatur, qui viritim cis Ariminum datus est ultra agrum Picentium. In eo agro aliquotfariam in singula jugera dena cullea vini fiunt.*

30. *Temerata.*] Mercatorum audacia & lucri cupiditate, ac naufragiis.

Sect. VI. 1. *Maroneo.*] Athenæo, lib. 1. pag. 26. ὁ τοῦ Μάρωνος οἶνος. A Marone Evanthei filio, Bacchi nepote Thraciæ rege, nomen habet, a quo & Maronea ejusdem oræ civitas, de qua lib 4. sect. 18. Hodie *Marogna*. Vini tam nobilis vix hodie restare nomen ait Andr. Baccius, lib. 7. pag. 335.

2. *Homerus.*] Odyss. 9. v. 197.

3. *Aristæum.*] De eo diximus lib. 7. sect. 57. Hunc τὰ μελισσουργικὰ invenisse primum scribit Apollonii Schol. ad lib. 2. Argon. vers. 500.

4. *Homerus prodidit.*] Ejus hæc carmina loc. cit. vers. 208.

Τὸν δ' ὅτε πίνοιεν μελιηδέα οἶνον ἐρυθρόν,
Ἓν δέπας ἐμπλήσας, ὕδατος ἀνὰ εἴκοσι μέτρα
Χεῦ'· ὀδμὴ δ' ἡδεῖα &c.

5. *Vigorque.*] M S S. omnes, *rigorque.*

6. *Sextarios.*] Sextarius congii sexta pars fuit : inde nomen : eam mensuram capiebat, teste Budæo, quam lingua nostra ternos septariolos vocat, hoc est, ternos semisextarios, *trois demi-sétiers :* Hic dodrans est pintæ Parisiensis, quæ quaternos capit.

7. *Octogenis.*] Sic M S S. omnes, non *octonis*, quod interpolatorum obtrusit audacia.

odoratum, vetuſtate pingueſcere. [8] Et Pramnio, quod [9] idem Homerus celebravit, etiam nunc honos durat. Naſcitur [10] Smyrnæ regione, juxta delubrum Matris Deûm. In reliquis claritas generi non fuit.

[11] Alicui anno fuit omnium generum bonitas, [12] L. Opimio Conſule, cum [13] C. Gracchus Tribunus plebem ſeditionibus agitans interemptus: ea cæli temperies fulſit, quam [14] cocturam vocant, Solis opere, natali Urbis [15] DCXXXIII. Durantque adhuc vina [16] ducentis fere annis, jam in ſpeciem redacta mellis aſperi: etenim hæc natura vinis in vetuſtate eſt: nec potari per ſe queunt, ſi non pervincat aqua, uſque [17] in amaritudinem carie indomita. [18] Sed ceteris vinis commendandis minimâ aliquâ mixturâ medicamenta ſunt: quod, ut ejus temporis æſtimatione in ſingulas amphoras centeni nummi

NOTÆ.

8. *Et Pramnio.*] Shol. Nicandri, in Alexiph. pag. 58. Πράμνιος δ' οἶνος, ἀπὸ ἀμπέλου Πραμνίας, ἣν καὶ ψιθίαν τινὲς καλοῦσι.

9. *Idem Homerus.*] Iliad. λ. v. 638. Οἴνῳ Πραμνείῳ, &c.

10. *Smyrnæ.*] Et in Icaro inſula, ubi ſcopulus Pramnius, unde vino nomen, teſte Eparchide apud Athen. lib. 1. pag. 30. Et in Leſbo, teſte Ephippo apud eundem, pag. 28 Et in Epheſino agro, qui Smyrnenſi finitimus, teſte Alciphrone ibidem, pag. 31.

11. *Alicui anno.*] Inde novæ ſententiæ petunt initium codices omnes MSS. Reg. Colb. Th. &c. Recte. Prius legebatur: *claritas generi non fuit alicui. Anno fuit &c.*

12. *L. Opimio.*] Q. Fabio Max. Allobrogico collega.

13. *C. Gracchus.*] Vide quæ dicenda ſunt, lib. 33. ſect. 14.

14. *Cocturam.*] Cum fructus eſt bene Solibus coctus, ut Plinius alibi dicit: quod in omni genere vini hoc Opimii conſulatu contigit. Martialis l. 2. Epigr. 40.

Cæcuba ſaccentur, quæque annus coxit Opimi.

Et lib. 3. Epigr. 26.

Maſſica ſolus habes, & Opimi Cæcuba ſolus.

Et Petronius:

Falernum Opimianum.

15. *DCXXXIII.*] Ut diximus lib. 2. ſect. 29. dicemuſque iterum, ſect. 16. libri hujus.

16 *Ducentis fere.*] Minus annis tribus: nam ſcripſiſſe hæc ipſe ſe prodit anno DCCCXXX. ut vidimus ſup. ſect. Vide Notas & Emend. num. X.

17. *In amaritudinem.*] Quam caries vetuſtatis induxit: quæ nec domari, niſi plurimum aquæ miſceatur, queat. Catullus, Epigr. 27.

Miniſter vetuli puer Falerni,
Inger mi calices amariores:

Hoc eſt, meraciores, ob vetuſtatem amariores. Cur autem vetuſtate vinum amareſcat, diſce ex Theophr. lib. 6. de cauſis, cap. 10. pag. 362. Plinius lib. 23. ſect. 22. *Quo generoſius vinum eſt, hoc magis vetuſtate craſſeſcit, & in amaritudinem corpori minime utilem coït.*

18. *Sed ceteris.*] Vina, inquit, quæ ab Opimio Conſule uſque in præſens durant, minima portione addi ſolent in alia vina, commendationis & ſuavitatis gratia: & ob id medicamentorum pretio veneunt: nam ut eo tempore, hoc eſt, Opimii Conſulatu, licitatum vinum putemus in ſingulas amphoras, nummis ſeſtertiiſve centenis: (Gallicæ monetæ ſunt libræ omnino decem:) tamen ex his amphoris ſingulas uncias Caïo principe conſtitiſſe vidimus tot nummis ſive ſeſtertiis, quot uſura centenûm nummûm illorum continet, per annos CLX. multiplicata ſemiſſibus: quæ uſura civilis & modica eſt. Uſura ſemiſſis eſt, cum de centenis nummis ſe-

ſtatuantur,

ſtatuantur, ex his tamen, uſurâ multiplicatâ ſemiſſibus,[19] quæ civilis ac modica eſt, in [20] Caii Cæſaris Germanici filii principatu,[21] anno CLX. ſingulas uncias vini conſtitiſſe nobili exemplo docuimus, referentes vitam [22] Pomponii Secundi vatis, cœnamque quam principi illi dedit. Tantum pecuniarum detinent vini apothecæ. Nec alia res majus incrementum ſentit ad viceſimum annum,[23] majuſve ab eo diſpendium, non proficiente pretio. Raro quippe adhuc fuere, nec niſi in nepotatu, ſingulis teſtis [24] millia nummûm. Viennenſes ſoli [25] picata ſua, quorum genera diximus, pluris permutaſſe, ſed inter ſeſe amore patrio creduntur. Idque vinum frigidius reliquis exiſtimatur in frigido potu.

VII. Vino natura eſt, hauſto accendendi calore viſcera intus, foris infuſo refrigerandi. Nec alienum fuerit commemorare hoc in loco, quod Androcydes ſapientia clarus ad Alexandrum Magnum ſcripſit, intemperantiam ejus cohibens: Vinum poturus rex, memento te bibere [1] ſanguinem terræ: cicuta hominum venenum eſt, [2] cicutæ vinum. Quibus præceptis ſi ille obtemperaviſſet, profecto [3] amicos in temulentia non interemiſſet. Prorſus ut jure dici poſſit, neque vi- CAP. V.

N O T Æ.

mis in menſe redit, in anno nummi ſeni: Galli dicunt, *ſix pour cent:* ſive, quod eodem recidit, cum e centenis aſſibus ſemis as in menſe, ſive ſemiſſis lucri fit (unde uſuræ ſemiſſi primo nomen:) in anno aſſes ſeni penduntur: uti ex Columella conſtat, lib. 3. cap. 3. pag. 92. Vide quæ de uſura centeſima appellata Gothofredus habet, in Cod. Theod. lib 2. tit. 33. de uſuris, lib. 1. pag. 234. & quæ Juſtellus in Cod. Eccleſiæ univ. pag. 74. Itaque ſi amphora, ſive quadrantal, (id eſt, ut Feſto placet, verbo *Publica pondera*, LXXX. vini libræ,) Opimio Conſule centum nummis venit: faciunt autem LXXX. libræ uncias DCCCCLX. efficitur ut ſemiſſes uſuræ, hoc eſt, nummi ſeni annorum CLX. nummos DCCCCLX. inferant: atque ita ſingulæ vini unciæ DCCCCLX. nummis ſive ſeſtertiis conſtitere: quæ monetæ noſtræ libræ ſunt XCVI.

19. *Quæ civilis ac modica.*] Sic Perſius Satyr. 5. verſ. 149. quincunces uſuras *modeſtas* vocat:

Quid petis, ut nummi, quos hic quincunce modeſto
Nutrieras, peragant avidos ſudare deunces?

20. *Caii Cæſaris.*] Caligulæ.

21. *Anno CLX.*] Poſt annos CLX. ab Opimio Conſule: nempe anno Urbis DCCCXCIII. ipſo Caligula tertium, L. Gellio Poplicola Coſſ.

22. *Pomponii.*] De eo diximus lib. 7. ſect. 18.

23. *Majuſve ab eo.*] Poſt eum annum, nempe viceſimum.

24. *Millia nummûm.*] Sive ſeſtertiûm. Monetæ ſunt libræ omnino centum.

25. *Picata ſua.*] De quibus egimus ſect. 3.

Sect. VII. 1. *Sanguinem terræ.*] Haud abſimili fere tranſlatione *ſanguinem uvæ* vinum appellant codices ſacri, Geneſ. 49. 11. Deuter. 32. 14. &c.

2. *Cicutæ vinum.*] Quæ vis vini ſit adverſus cicutam dicetur lib. 23. ſect. 23. & lib. 25. ſect 95. Dat operam Androcydes, ut Alexandro perſuadeat, tanquam re potentiſſima parcius ut utatur vino, quod veneni venenum id ſit: unde non diſpari ſenſu terræ eſſe ſanguinem dixit.

3. *Amicos.*] Clytum, & Calliſthenem. Vide Senecam, lib. de ira, cap. 17. & lib. 6. Natur. quæſt. cap. 23.

ribus corporis utilius aliud, 4 neque aliud voluptatibus perniciosius, si modus absit.

CAP. VI. VIII. 1. Genera autem vini alia aliis gratiora esse, quis dubitet? aut non 1 ex eodem lacu aliud præstantius altero 2 germanitatem præcedere, sive testa, sive fortuito eventu? Quamobrem de principatu se quisque judicem statuat. Julia Augusta 4 LXXXII. annos vitæ 5 Pucino vino retulit acceptos, non alio usa. Gignitur in sinu Adriatici maris, non procul a Timavo fonte, saxeo colle, maritimo afflatu paucas coquente amphoras: nec aliud aptius medicamentis judicatur. Hoc esse crediderim, quod Græci celebrantes miris laudibus, 6 Præcianum appellaverunt ex Adriatico sinu. 7 Divus Augustus 8 Setinum prætulit cunctis, & fere secuti principes, confessa propter experimenta, non temere cruditatibus noxiis 9 ab ea saliva. Nascitur supra 10 Forum Appii. 11 Antea Cæcubo erat generositas ce-

NOTÆ.

4. *Neque aliud voluptatibus.*] Quas præmatura scilicet morte abrumpit, si modus potandi absit. Vide Notas & Emend. num. XI.

Sect. VIII. 1. *Ex eodem lacu.*] Lacus dicitur id vas quod mustum continet, cum prælo exprimitur, transmittitque cum in dolia conditur: *une cuve:* vinum ex eodem lacu, *vin d'une mesme cuvée.*

2. *Germanitatem præcedere.*] Hoc est, præstantius esse altero, quod ex eodem lacu haustum, atque adeo germanitatis, sive fraternitatis, si fas est ita dicere, vinculo quodam conjunctum sit. Simili tralatione palmas cujusdam generis caryotarum sorores vocat, libro sup. sect. 9.

3. *Sive testa.*] Nam a testa seu dolio saporem quendam vinum accipit: & ex picatis quidem doliis olim expetitum.

4. *LXXXII. annos.*] Igitur ab anno vitæ quarto id vini genus in potu adhibuit: nam LXXXVI. omnino vixit, teste Dione lib. 58. pag. 621. ἓξ καὶ ὀγδοήκοντα. Hæc Julia, quæ & Livia, Augusti conjux.

5. *Pucino.*] Vino ei nomen a castello est, de quo egimus lib. 3. sect. 22. Hodieque vinum ibi dotis eximiæ haberi scribit Joan. Candidus, lib. de rebus Aquileïæ, quem Baccius laudat, lib. 6. pag. 328. In Notis quæ falso Tironi adscribuntur, apud Gruterum, pag. 144. *Pœcinum.*

6. *Præcianum.*] Ità MSS. omnes: Reg. Colb. Th. non *pyctanon*, ut Hermolaus scripsit.

7. *Divus Augustus.*] Et Rhætico etiam vino delectatum scribit Suetonius, in ejus vita, cap. 77.

8. *Setinum.*] Ab oppido Setia, *Sezza*, haud procul Tarracina. Martialis, lib. 13. Epigr. 112.

Pendula Pomptinos quæ spectat Setia campos,
Exigua vetulos misit ab urbe cados.

Athenæo, lib. 1. p. 26. οἶνος Σετῖνος, quod vinum simile Falerno dicit. Silio, lib. 8.

Ipsius mensis seposta Lyæi
Setia.

9. *Ab ea saliva.*] Ita libri omnes. Hoc est, ab eo vini liquore, cum, uti par est, omnino deferbuit. Plinius lib. 23. sect. 22. *Sua cuique vino saliva innocentissima est:* hoc est, naturalis sapor. Alia sententia libro undecimo, sect. 12. mel idem appellat quandam siderum salivam. Setinis porro vinis cibos concoqui Plinius tradit lib. 23. sect. 21.

10. *Forum Appii.*] De quo lib. 3. sect. 9. Ibi nunc *Casarillo di S. Maria*, IV. mill. pass. infra Setiam, juxta paludes Pomptinas.

11. *Antea Cæcubo.*] Martialis, lib. 13. Epigr. 115.

Cæcuba Fundanis generosa coquuntur Amyclis,
Vitis & in media nata palude viret.

leberrima in paluſtribus populetis, ſinu Amyclano : quod jam intercidit, & incuria coloni, locique anguſtia : magis tamen foſſa Neronis, quam [12] a Baïano lacu Oſtiam uſque navigabilem inchoaverat.

2. Secunda nobilitas Falerno agro erat, & ex eo maxime [13] Fauſtiano. Cura culturaque id collegerat. Exoleſcit hoc quoque, copiæ potius, quam bonitati, ſtudentium. Falernus ager a [14] ponte Campano læva petentibus [15] Urbanam coloniam Syllanam nuper Capuæ contributam incipit. Fauſtianus autem circiter quatuor milliaria vico prope [16] Cedias, qui vicus a Sinueſſa VI. millibus abeſt. Nec ulli in vino major auctoritas : ſolo vinorum flamma accenditur. Tria ejus genera, auſterum, dulce, tenue. Quidam ita diſtinguunt : [17] ſummis collibus Gauranum gigni, mediis Fauſtianum, imis Falernum. Non omittendum autem nulli eorum quæ celebrentur, jucundum ſaporem uvæ eſſe.

3. Ad tertiam palmam [18] varie venêre Albana Urbi vicina, præ-

NOTÆ.

Sinus Fundanus, qui & Amyclanus, & Formianus, & Caïetanus dictus eſt, non minus quam Pomptinæ paludes aquis reſtagnantibus & paluſtribus oppletur. Cave enim credas de palude Pomptina ipſa aut Plinio nunc, aut Martiali, eſſe ſermonem : quem tamen errorem Plinio affingit Cluverius in Ital. antiq. Ager Cæcubus, de quo lib. 3. ſect. 9. nomen vino dedit.

12 *A Baïano lacu.*] Qui & Avernus proprie appellatus, a Baïarum vicinitate Baïani cognomen invenit. Hoc Neronis inceptum deſcribit uberius Tacitus, lib 15. Annal. pag. 254. & Tranquillus in Nerone, cap. 31.

13. *Fauſtiano.*] Nunc *Falciano* dicitur, ubi nobiliſſimum hodieque Falernum naſcitur, incolis *Vino Razzeſe* appellatum.

14. *Ponte Campano.*] Fuit ille Savoni amne impoſitus, (quo de amne diximus lib. 3. ſect. 9.) in via Conſulari, quæ ab urbe Capua ducit Sinueſſam : ut recte vidit Gothofredus in cod. Theod. lib. 9. tit. 40. de pœnis, pag. 304. Vide etiam Camill. Peregr. in Campan. pag. 448. Hujus etiamnum nomen reſtat in vicino pago, *S. Giovanni a Ponte Campano.* Quæ villa fortaſſis ea eſt, cujus Horatius meminit, lib. 1. Satyr. 5.

Proxima Campano ponti quæ villula, tectum
Præbuit, &c.

15. *Vrbanam coloniam.*] Quæ Ptolemæo lib. 3. cap. 1. Forum Popilii : a Carinola ſeu Caleneſi civitate, & Savone amne haud procul : diœceſeos Capuanæ, cujus juriſdictioni olim quoque contributa. Tab. Peuting. ſegmento 4.

Sinueſſa VII.
Ad Ponte Campano, III.
Vrbanis, III.

Appellatione ea *Vrbanis*, indicatur colonia Urbana Syllana.

16. *Cedias.*] Hic campus Ceditius, cujus meminit Plinius, lib. XI ſect. 97. & Ceditiæ Tabernæ in via Appia, a domini nomine vocatæ apud Feſtum Gruter. pag. 448. COLONIS. SINVESSANIS. ET. CEDIANIS.

17. *Summis collibus.*] Montium ſcilicet eo tractu aſſurgentium.

18 *Varie venere.*] Variam fuiſſe eorum vini generum auctoritatem indicat, aliudque alio tempore præcelluiſſe : aut varia vini Albani genera extitiſſe, quod & Athenæus prodidit lib 1 pag 26. alterum ſubdulce, acerbum alterum : ὁ μὲν γλυκάζων · ὁ δ' ὀμφακίας.

dulcia, ac rara [19] in austero. Item [20] Surrentina [21] in vineis tantum nascentia, convalescentibus maxime probata, propter tenuitatem salubritatemque. Tiberius Cæsar dicebat consensisse medicos, ut nobilitatem Surrentino darent, alioqui esse generosum acetum. Caïus Cæsar, qui successit illi, nobilem [22] vappam. [23] Certant Massica æque, [24] ex monte Gauro Puteolos Baïasque prospectantia. Nam Falerno contermina Statana [25] ad principatus venere non dubie: palamque fecere sua quibusque terris tempora esse, sicut rerum proventus occasusque. Juncta his præponi solebant [26] Calena: & quæ in vineis arbustisque nascuntur, [27] Fundana. Alia ex vicinia Urbis Veliternina, Privernatiaque. Nam [28] quod Signiæ nascitur, austeritate nimia continendæ utile alvo, inter medicamina numeratur.

4. [29] Quartum curriculum publicis epulis obtinuere a Divo Julio (is enim primus auctoritatem his tribuit, [30] ut in epistolis ejus ap-

NOTÆ.

19. *In austero.*] Ita MSS. omnes. Rara esse ait Albana vina, quibus sit austera suavitas, ut ait Tullius lib. 3. de Orat. n. 101. Falernum quoque geminum Athenæus agnoscit loc. cit. austerum, & subdulce, *ἀυστηρὸς ϗ γλυκάζων.*

20. *Surrentina.*] Laudat hæc vina Martialis, lib. 13. Epigr. 110. & Ovid. lib. 15. Metam. vers. 710.

Surrentino generosos palmite colles.

21. *In vineis.*] Palatis vitibus, *vignes échalassées.*

22. *Vappam.*] Vinum corruptum, sublestumque vox ea sonat: *vin poussé, vin tourné.* Horatius, lib. 1. Satyr. 5. vers. 16.

Absentem cantat amicam
Multâ prolutus vappâ nauta.

23. *Certant.*] De tertia palma, sive de tertio nobilitatis gradu certant cum Albanis Massica. Laudat Horatius lib. 1. Ode 1. *veteris pocula Massici.*

24. *Ex monte Gauro.*] Hoc est, e monte Massico in Gauranum translatis vitibus vina expressa.

25. *Ad principatus.*] Ad primam palmam: ut ceteris omnibus generibus anteponerentur.

26. *Calena.*] Ab oppido cognomine, de quo diximus lib. 3. sect. 9.

27. *Fundana.*] A suis quæque oppidis cognominata: de quibus lib. 3. egimus. Φουνδανὸς οἶνος Athenæo, lib. 1. pag. 27. Et Privernas ager, & Veliterninus, hodieque vini ferax, teste Baccio, lib. 6. pag. 287. & 289. Privernatia commendat Galenus apud Athen. lib. 1. pag. 26.

28. *Quod Signiæ.*] Martialis quoque, lib. 13. Epigr. 116.

Potabis liquidum Signina morantia ventrem:
Ne nimium sistant, sit tibi parca sitis.

Celsus item lib. 4. cap. 5. ad resolutionem stomachi medendam, vinum Signinum ob insignem austeritatem commendat. Hodieque ea vis ei vino est, teste Baccio, lib. 6. pag. 289. Vide & Cælium Aurel. lib. 4. cap. 3.

29. *Quartum.*] Quartum auctoritatis ac nobilitatis locum: ab aurigis ducta metaphora, qui curru in Circo certabant.

30. *Ut in epistolis.*] Meminit harum Tranquillus in ejus vita, cap. 56. *Epistolæ quoque ejus ad Senatum exstant, quas primum videtur ad paginas & formam memorialis libelli convertisse, cum antea Consules & Duces nonnisi transversa charta scriptas mitterent. Exstant & ad Ciceronem, item ad familiares domesticis de rebus: in quibus, si qua occultius perferenda erant, per notas scripsit, sic structo litterarum ordine, ut nullum*

paret) [31] Mamertina, circa Messanam in Sicilia genita. Ex iis [32] Potulana, ab auctore dicta, in loco proximo Italiæ laudantur præcipue. Est in eadem Sicilia & Taurominitanis honos, lagenis pro Mamertino plerumque subditis.

5. [33] Ex reliquis autem a supero mari [34] Prætutia atque Ancone nascentia, & quæ a palma una forte enata [35] Palmensia appellavere. In mediterraneo vero [36] Cæsenatia ac [37] Mæcenatiana. In Veronensi item Rhætica, Falernis tantum posthabita [38] a Virgilio. Mox ab intimo sinu maris, [39] Adriana. Ab infero autem [40] Latiniensia, Graviscana, Statoniensia. Etruriæ palmam [41] Luna habet,

NOTÆ.

verbum effici posset: quæ si quis investigare & persequi vellet, quartam elementorum literam, id est, d pro a, & perinde reliquas commutet.

31. *Mamertina.*] Laudat hæc Athenæus, lib. 1. pag. 27. Martialis quoque, lib. 13. Epigr. 117.

> *Amphora Nestorea tibi Mamertina senecta*
> *Si detur, quodvis nomen habere potest.*

Hoc est, vel Opimiana dici, vel Falerna potest, aut Cæcuba: & cum præstantissimo quoque vino de bonitate contendere.

32. *Potulana.*] Athenæo lib. 1. pag. 27. Ἰωταλῖνος οἶνος pro Ποταλῖνος scribitur, & præcipuæ commendationis esse dicitur.

33. *Ex reliquis autem a supero mari.*] Vina hæc supernatia appellata, ut Persica, de quibus libro seq. sect. XI. Vetus inscriptio apud Reines. pag. 337. NEGOTIANTES. VINI. SVPERNAT. ET. ARIMIN.

34. *Prætutia.*] De Prætutiano agro, lib. 3. sect. 18. Juxta Anconam Sirolum oppidum est novo nomine, ubi Prætutianus olim ager, suo adhuc vino celebre, inquit Andr. Baccius, lib. 5. pag. 259. Anconitanum laudat Athen. lib. 1. pag. 26.

35. *Palmensia.*] In Palmensi agro genita, de quo lib. 3. sect. 18. ubi nunc castellum, *Torre de Palma.* Palmenses uvas incolæ hodie Maranas vocant a vicino pago. In vinis non habet usum: sed in mensis tantum. Baccius, lib. 5. pag. 256. MSS. *Palmesia* præferunt, & libri hactenus editi, veteri more, pro *Palmensia*: quemadmodum in Vespasiani nummis, ROMA. RESURGES. pro *Roma Resurgens.* Sic apud Reinesium, vetus inscriptio, MESIBVS. DVO.... pro mensibus duobus, pag. 947. iterumque pag. 1003. MESES. VI. Sic passim in lapidibus & MSS. COS. & PROCOS. pro *Consul*, & *Proconsule.*

36. *Cæsenatia.*] A Cæsena, de qua lib. 3. sect. 20. Nostris temporibus, inquit idem Baccius, pag. 261. tam copia quam gratia facile laudem eam exsuperant vina Cæsenatia, quam a vetustis scriptoribus habuere. Laudant ea Cato, Varroque, lib. 1. de re rust.

37. *Mæcenatiana.*] Forte a Mæcenate Augusti familiari, nomen adepta.

38. *A Virgilio.*] Libro 2. Georg. vers. 95.

> *Et quo te carmine dicam*
> *Rhætica? nec cellis ideo contende Falernis.*

Rhætorum oppidum Verona dicitur, lib. 3. sect. 23.

39. *Adriana.*] Ἀδριανὸς οἶνος Athenæo, lib. 1. pag. 33. ab Atria oppido in intimo sinu Adriatici maris posito, ut vidimus lib. 3. sect. 20. & vino & mari nomen.

40. *Latiniensia.*] Et his generibus a suo quibusque agro nomen. Nos de iis dudum in Geographicis egimus, lib. 3.

41. *Luna habet.*] Hodieque vina Lunensia Romæ gratissima. Baccius, lib. 6. pag. 307. Ex ora Genuensi vinum e Quinque terris nominatum, eximiæ nobilitatis est: idem, pag. 308.

[42] Liguriæ Genua. Inter Pyrenæum Alpesque Massilia gemino sapore, quando & condiendis aliis [43] pinguius gignit, quod vocant succosum. [44] Bæterrarum intra Gallias consistit auctoritas. De reliquis in Narbonensi genitis asseverare non est: quoniam officinam ejus rei fecere [47] tingentes fumo, utinamque non & herbis, ac medicaminibus noxiis. Quippe [46] etiam aloën mercantur, qua saporem coloremque adulterant.

6. Verum & longinquiora Italiæ ab Ausonio mari, non carent gloria, [47] Tarentina, & Servitiana, & [48] Consentiæ genita, & Tempsæ, ac [49] Babiæ, [59] Lucanaque antecedentibus Thurinis. Omnium vero eorum maxime illustrata Messalæ potu & salute, [51] Lagarina, non procul [52] Grumento nascentia. Campania nuper excitavit novis nominibus auctoritatem, sive cura, sive casu, ad quartum a Neapoli lapidem [53] Trebellicis: juxta Capuam [54] Caulinis, & in suo agro

NOTÆ.

42. *Liguriæ Genua.*] Vinum Ligusticum vilioris notæ fuisse Martialis innuit, lib. 3. Epigr. 82.

Ligurumque nobis saxa cum ministrentur, &c.

43. *Pinguius.*] Nigrius, crassiusque. Sed & delicatius vinum habet Massilia hodie, cui a S. Laurentio nomen fecere.

44. *Bæterrarum.*] Haud procul Bæterris vinum generosum ab agro in quo provenit, nomen habet, *vin muscat de Frontignan.* Sed & reliqua Gallia vina sunt regalibus cœnis expetita: e Campania Remense, & quod *vin d'Hay* vocant, aliaque propemodum infinita.

45. *Tingentes fumo.*] Fumo adulterantes, ut saporem mutarent, ac vetustatem referrent. Martialis, lib. 10. Epigramm. 36.

Improba Massiliæ quidquid fumaria cogunt,
Accipit ætatem quisquis ab igne cadus.

Et lib. 3. Epigr. 82.

Vel cocta fumis musta Massilianis.

46. *Etiam aloën.*] Sic M S S. Reg. &c. non, ut editi omnes vulgo, *oloen.*

47. *Tarentina.*] Laudat hæc vina Martialis, lib. 13. Epigr. 125. & Athen. lib. 1. pag. 27. Pro *Servitiana*, etsi ita M S S. omnes habent, Andr. Baccius lib. 5. pag. 241. legit *Seberiniana*, ab urbe nobili, quam vulgus appellat, *San-Severina*, Archiepiscopali sede ornata, quæ Stephano Σιβέρηνή, cujus ager hodieque optimi vini ferax.

48. *Consentiæ.*] De Consentia & Tempsa, lib. 3 sect. 10.

49. *Babiæ.*] Apud Athen. lib. 1. pag. 27. inter vina Itala Βαρβῖνος οἶνος laudatur: quem Plinius nunc forte signat.

50. *Lucanaque.*] E Lucaniæ vinis, inquit, Thurina ceteris antecedunt. Θουρῖνοι οἶνοι laudat ex Strabone Stephanus, pag. 311.

51. *Lagarina.*] Quibus salutem suam Messala retulit acceptam: ut Pucino Livia. De Messala sene egimus in Auctorum indice. A Lagaria quondam urbe Lagaritana vina nomen habent, teste Strabone, lib. 6. pag. 263. Prope Thurios fuit: nec oppidi hodie ullum, nec vinearum superest vestigium.

52. *Grumento.*] De eo, lib. 3. sect. 15.

53. *Trebellicis.*] Ὁ ἐν Νέᾳ πόλει Τρεβελλικὸς οἶνος, inquit Galenus apud Athen. lib. 1. pag. 27. εὔχεως τῇ δυνάμει, εὐστόμαχος, εὔστομος.

54. *Caulinis.*] Quæ Falernis similia fuisse ait Galenus loc. cit. De vinis Caulinis vide Camill. Peregr. in Campan. Fel. pag. 515.

[55] Trebulanis: alioqui ſemper inter plebeïa & [56] Trifolinis gloriata. Nam [57] Pompeïanis ſummum decem annorum [58] incrementum eſt, nihil ſenecta conferente. Dolore etiam capitum [59] in ſextam horam diei ſequentis infeſta deprehenduntur. Quibus exemplis, niſi fallor, manifeſtum eſt, patriam terramque referre, non uvam: & ſupervacuam generum conſectationem in numerum, cum eadem vitis aliud aliis in locis polleat. Hiſpaniarum [60] Laletana copiâ nobilitantur: elegantiâ vero [61] Tarraconenſia, atque [62] Lauronenſia: & Balearica ex inſulis, conferuntur Italiæ primis. Nec ignoro, multa prætermiſſa pleroſque exiſtimaturos, quando ſuum cuique placet, & quocumque eatur, fabula eadem reperitur: Divi Auguſti judiciorum ac palati peritiſſimum e libertis, cenſuram vini in epulas ejus facientem, dixiſſe hoſpiti de [63] indigena vino, novum quidem ſibi guſtum eſſe eum, atque non ex nobilibus, ſed Cæſarem non aliud poturum. Nec negaverim & alia digna eſſe fama: ſed de quibus conſenſus ævi judicaverint, hæc ſunt.

CAPUT VII.

IX. Nunc ſimili modo tranſmarina dicemus. In ſumma gloria poſt Homerica illa, de quibus [1] ſupra diximus, fuere [2] Thaſium Chium-

NOTÆ.

55. *Trebulanis.*] Trebulani cognomine Balinienſes, de quibus in Campania dictum eſt, lib. 3. ſect. 9. dedere huic generi nomen: non Trevium Calabriæ oppidum, ut Baccius exiſtimat, lib. 5. pag. 267.

56. *Trifolinis.*] Campania, inquit, & Trifolinis vinis gloriatur, ſed quæ inter plebeïa & vulgaria numerari oporteat. Ab agro cognomine traxere nomen. Vide Notas & Emend. num. XII.

57. *Pompeianis.*] A municipio ejus nominis, prope Veſuvium, de quo lib. 3. ſect. 9.

58. *Incrementum.*] Bonitatis, ac durationis.

59. *In ſextam horam.*] In meridiem.

60. *Laletana.*] De quibus jam dixi lib. 3. ſect. 4. Martialis, l. 7. Epigr. 52.

Et Laletana nigra lagena ſapa.

Et lib. 1. Epigr. 27. *Fæx Laletana.* Copia magis, quam bonitate, commendari ea Plinius ſignificat.

61. *Tarraconenſia.*] Idem Martialis, lib. 13. Epigr. 118.

Tarraco, Campano tantum ceſſura Lyæo,
Hæc genuit Tuſcis æmula vina cadis.

Silius quoque lib. 3.

Latio tantum ceſſura Lyæo Tarraco.

62. *Lauronenſia.*] Λαύρων Tarraconenſis Hiſpaniæ oppidum fuit, a Sertorio igni vaſtatum, ut auctor eſt Plutarchus in ejus vita, pag. 577.

63. *Indigena vino.*] Ibi genito, nec aliunde advecto: *du vin du païs.*

Sect. IX. 1. *Supra diximus.*] Sect. 6.

2. *Thaſium &c.*] Utrumque laudat & Athen. lib. 1. pag. 28. Idem pag. 32. ex Chio genere illud anteponit, quod Arviſium vocant: Χαριέστερος δ' ἐστὶν ὁ Χῖος, καὶ τοῦ Χίου ὁ καλούμενος Ἀριούσιος. Sic & Galenus ſcribit, lib. 2. κατὰ τόπους, cap. 1. pag. 364. & lib. 4. cap. 6. pag. 431. De eo Virgil. Eclog. 5. verſ. 71.

Vina novum fundam calathis Arviſia nectar.

Et Silius lib. 7.

Tmolus, & ambroſiis Arviſia pocula ſuccis.

Ab Arviſio ejus inſulæ monte, ſi Vibio Sequeſtro fides, pag. 342. id vino ei nomen. Chium hodieque vinum ſummo in pretio eſt.

que : ex Chio quod Arvisium vocat. His addidit [3] Lesbium Erasistrati maximi medici auctoritas, [4] circiter CCCCL. annum urbis Romæ. Nunc gratia ante omnia est [5] Clazomenio, postquam parcius mari condiunt. Lesbium sponte suæ naturæ mare sapit. [6] Nec Tmoliti per se gratia, ut vino : sed [a] [7] cujus dulci admixto, reliquorum duritia suavitatem accipiat, simul & ætatem, quoniam vetustiora protinus videntur. Ab his dignatio est [8] Sicyonio, Cyprio, Telmesico, Tripolitico, Berytio, Tyrio, Sebennytico. In Ægypto hoc nascitur tribus generibus uvarum ibi nobile, [9] Thasia, [10] æthalo, peuce. Post hæc auctoritas [11] hippodamantio, [12] Mystico, [13] cantharitæ. [14] protropo

INTERPRETATIO.

a *Cujus dulci admixto.*] Cujus vini mustum si reliquis admisceatur.

NOTÆ.

3. *Lesbium.*] Quo nullum suavius aiunt Alexius apud Athen. l. 1. pag. 28. & Archestratus, pag. 29.

4. *Circiter CCCCL.*] Ita MSS. omnes, Reg. Colb. Chiffl. &c.

5. *Clazomenio.*] Ab urbe cognomine, de qua lib. 5. sect. 31.

6. *Nec Tmoliti.*] A Tmolo monte, de quo lib. 5. sect. 30. Vinum Tmolites commendat Vitruvius, lib. 8. cap. 3. pag. 161. *Item Lydiam Tmoliten :* Sic enim legendum, non *Meliton*, ut in editis.

7. *Cujus dulci.*] Græcorum ritu loquitur, quibus γλυκὺς οἶνος, mustum est, & vinum dulce.

8. *Sicyonio &c.*] Et hæc a suis cognominata oppidis, de quibus in Geographicis egimus. Sicyonium laudat Athenæus lib. 1. pag. 33. Berytio porro, Tyrioque, Gazetum adjungi, sive Gazeticum, quod ex eodem fere tractu, potuit, a Gaza scilicet urbe Palæstinæ. Commendant enim id vini genus Sidonius Apollin. Carm 17. ad Omnatium, Corippus lib. 3. num. 3. Cassiodorus, lib. 12. Ep. 12. Fortunatus, lib. 4. de vita S. Martini, Gregor. Turon. de gloria Conf. cap 65. & alii

9. *Thasia.*] Et Thasiam in Ægypto vitem appellatam esse rursum idem tradit sect. 22.

10. *Æthalo, peuce.*] Græca hæc sunt nomina, quibus fuliginosam, piceamque uvam designat, ceu hanc appellationem a colore traxerint. Forte etiam *euthalo* rectius, quod probe floreat, ab εὖ θάλλω.

11. *Hippodamantio*] Vino huic factam appellationem a generositate crediderim : δαμάζειν enim *domare* est : vox altera ἵππος, nihil aliud fere in compositione quam significata vocabulorum intendit.

12. *Mystico.*] An ab insula Mysto, de qua lib. 4. sect. 19.

13. *Cantharitæ*] A vite ejus nominis vino huic appellatio est. Meminit Theophrast. lib. 2. de causis plant. cap. 20. ἄμπελος ἡ λεγομένη κανθάρεος.

14. *Protropo.*] Πρότροπος οἶνος, protropum dicitur vinum, quod suopte impulsu atque uvarum pondere defluit, antequam uvæ calcentur. Institores appellant *Mere-goute : le vin qui vient sans avoir esté pressuré.* Mustum lixivum appellat Columella, lib 12. cap 27. *ante quam prælo pressum sit, quod in lacum musti fluxerit.*

Gnidio,

Gnidio, [15] Catacecaumenitæ, [16] Petritæ, [17] Myconio. Nam [18] Mesogiten capitis dolores facere compertum eſt: nec Epheſium ſalubre eſſe: quoniam mari & defruto condiatur. [19] Apamenum mulſo præcipue convenire dicitur, ſicut Prætutium in Italia. Eſt enim hæc proprietas generum, ut dulcia utique inter ſe [20] non congruant. Exolevit & [21] protagion, quod Italicis proximum fecerant Aſclepiadis ſcholæ. Apollodorus medicus, in volumine, quo ſuaſit Ptolemæo regi quæ vina biberet, Italicis etiam tum ignotis, laudavit in Ponto Naſperceniten, mox [22] Oreticum, [23] OEneaten, Leucadium, Ambraciotem, & quod cunctis prætulit [24] Peparethium: ſed minoris famæ eſſe dixit, quoniam [25] ante ſex annos non placeret.

CAPUT VIII.

X. Hactenus bonitas vini nationibus debetur. [1] Apud Græcos jure clariſſimum nomen accepit, quod appellaverunt [2] bion, ad pluri-mos valetudinum uſus excogitatum, ut [3] docebimus in parte medicinæ. [4] Fit autem hoc modo: Uvæ paulum ante maturitatem decer-

NOTÆ.

15. *Catatecaumenitæ.*] In Mæonia Κατακεκαυμενίτην οἶνον gigni ſcribit Vitruvius lib. 8. cap. 3. pag. 161. Eſt enim Mæoniæ ſive Myſiæ pars Catacecaumene, Κατακεκαυμένη teſte Strabone, lib. 12. pag. 579. Phrygiæ Heſychio, in Ἐιναείμοις. De hoc vino Maro locutus, lib. 4. Georg. verſ. 380.

Cape Mæonii carcheſia Bacchi.

16. *Petritæ.*] A Petra Arabiæ, ut quidem remur.

17. *Myconio.*] Ab inſula Mycono, de qua lib. 4. ſect. 22.

18. *Meſogiten.*] E Tmolo monte: Dioſc. lib. 5. cap. 10. Ὁ δὲ ἐκ τῆς Ἀσίας Μεσογείτης ἐκ τοῦ Τμώλου, κεφαλαλγὴς, καὶ νεύρων βλαπτικός.

19. *Apamenum.*] Ab Apamea, de qua libro 5. ſect. 29.

20. *Non congruant.*] Non ſint apta, ut inter ſe miſceantur.

21. *Protagion.*] Quaſi primæ ac præcipuæ auctoritatis vinum: πρωτάγιον, διὰ τὸ πρῶτα ἄγειν, ut quidem auguramur.

22. *Oreticum.*] Vel *Oreoticum*, ab Oreo Eubœæ oppido, de quo lib. 4. ſect. 21. Incolæ Ὠρεῖται, vel Ὠρειῶται dicti apud Strabon. lib. 10. pag. 445.

23. *Oeneaten.*] Cum Oeneaten, Leucadium, Ambraciotenque copulet Plinius noſter, Leucadis autem & Ambraciæ ſitus ſint probe cogniti, ex lib. 5. ſect. 2. nullus etiam dubito quin Oeneates vinum appellatum ſit a Calydonia his terris vicina, cui Oeneus Deïaniræ pater imperitavit. Quod ſi ab Oenoë inſula, vel Icari oppido nomen id deductum foret, non Oeneaten, ſed Oenoaten dici oportuerat. Leucadium vero commendat Athenæus lib. 1. pag. 29.

24. *Peparethium.*] In MSS. Reg. Colb. *Preparentium.* Ubi *Perperenium* legi oportere conjecit aliquando Sirmondus noſter. Pintianum ſequimur, quem Turnebus quoque amplexus, lib. 25. Adverſ. cap. 26. pag. 900. De Peparetho inſula, a vini fertilitate Evœno appellata, diximus lib. 4. ſect. 23. Meminere Peparethii vini Ariſtophanes apud Athen. lib. 1. pag. 29. Heraclides in Politiis, aliique.

25. *Ante ſex.*] Ita MSS. omnes. Frobenius interpolavit, *poſt ſex annos.* In Reg. 2. *ante ſextum annum.*

Sect. X. 1. *Apud Græcos jure.*] MSS. omnes, *curæ:* forte *cura.*

2. *Bion.*] A vita, ut credere eſt, cujus incolumitati tuendæ id utile foret. Dioſcoridi vinum Omphacites. Vide Notas & Emendationes num. XIII.

3. *Docebimus.*] Libro 23. ſect. 26.

4. *Fit autem.*] Hæc de vino, quod omphaciten vocat, totidem verbis Dioſcorides, lib. 5. cap. 12.

ptæ, ſiccantur acri Sole, ter die verſatæ per triduum: quarto exprimuntur, dein in cadis Sole inveterantur. [5] Coi marinam aquam largiorem miſcent, (a ſervi furto [6] origine orta, ſic menſuram explentis,) idque tranſlatum in album muſtum, [7] leucocoum appellatur. In aliis autem gentibus ſimili modo factum [8] tethalaſſomenon vocant. Thalaſſiten autem vaſis muſti dejectis in mare, quo genere præcox fit vetuſtas. Nec non apud nos quoque Coum vinum ex Italico faciendi rationem Cato demonſtravit, ſuper cetera in Sole [9] quadriennio maturandum præcipiens. [10] Rhodium Coo ſimile eſt. [11] Phorineum ſalſius Coo. Omnia tranſmarina ſeptem vel in ſex annis ad vetuſtatem mediam pervenire exiſtimantur.

Cap. IX. XI. Vinum omne dulce minus odoratum: quo tenuius, eo odoratius. Colores vinis quatuor: albus, fulvus, ſanguineus, niger. [1] Pſythium & melampſythium [2] paſſi genera ſunt, ſuum ſaporem, non vini referentia: [3] Scybilites vero muſti, in Galatia naſcens, &

Notæ.

5. *Coi marinam.*] Ita Reg. 2. non, ut editi, *cui marinam.* Diverſum a ſuperiore id vini genus: de quo Palladius, lib. XI. in Octob. tit. 14. pag. 154. *Alii Græci*, inquit, Coï nimirum, inſulæ Co cives, *ita jubent aquam marinam* &c. Mox addit ea arte *non ætatem ſolum vino, ſed ſplendorem quoque coloris afferri.*

6. *Origine.*] Ejus mixturæ ex arte & modo parandæ origine orta a ſervo menſuram dolii, ex quo hauſerat, ita replente.

7. *Leucocoum.*] Hoc eſt, album e Co vinum. Vide Notas & Emend. num. XIV.

8. *Tethalaſſomenon.*] Τεθαλασσωμένον maxime commendat Athenæus lib. 1. pag. 32. Vina Græca fere ſic omnia condiebantur. Unde feſtivus eſt hominis naufragi apud Plautum in Rudente jocus: *Quaſi vinis Græcis Neptunus nobis ſuffudit mare*: act. 2. ſc. 7. verſ 30.

9. *Quadriennio.*] Ita M S S. omnes. At Cato tantum quatriduum poſtulat, lib. de re ruſt. cap. 112. pag. 63. *Amphoras*, inquit, *in Sole ponito, ubi herba non ſiet, & amphoras operito, ne aqua accedat: & ne plus quatriduum in Sole ſiveris. Poſt quatriduum in culleum componito, & inſtipato.* Initium hoc capitis ejuſce fecerat: *Vinum Coum ſi facere voles, aquam ex alto marinam ſumito, mari tranquillo, cum ventus non erit*, &c.

10. *Rhodium.*] Rhodium tamen minus quam Coum, aquam marinam pati, ſcribit Athenæus lib. 1. pag. 32.

11. *Phorineum.*] M S S. Reg. aliique, *Phormeum.* Ignota vox. An *Corynæum*, a Coryna oppido, prope Clazomenas, de quo lib. 5. ſect. 31.

Sect. XI. 1. *Pſythium.*] Ψυθίου οἴνου meminit Eubulus apud Athen. lib. 1. pag. 28. Μελαμψύθιον, nigrum Pſythium eſt. Heſychio, Ψιθία, εἶδος ἀμπέλου.

2. *Paſſi genera.*] Paſſum, eſt muſtum quod Solem vel ignem paſſum eſt. Paſſum tamen alii Sole, defrutum igne & coctione fieri intelligunt. Nonius, cap. 17. num. 16. *Varro de vita pop. Rom. lib. 1. Paſſum nominabant, ſi in vindemia uvam diutius coctam legerent, eamque paſſi eſſent in Sole aduri.* Vinum paſſum imitantur ea potione Turcæ, quam *Sorbet* vocant. Fit ex uva paſſa quæ mola ſubacta ſit, cui deinde calda ſuperfunditur: vaſe deinde tecto ea deferveſcit per aliquot dies: peractaque fermentatione fit jucundi ſaporis. Vide Buſbeq. epiſt. 1.

3. *Scybilites.*] Græcis Σκυβελίτης οἶνος. Vide Notas & Emend. num. XV.

[4] Aluntium in Sicilia. [5] Nam siræum, quod alii hepsema, nostri sapam appellant, ingenii, non naturæ opus est, multo usque ad tertiam partem mensuræ decocto: quod ubi factum ad dimidiam est, [6] defrutum vocamus: omnia in adulterium mellis excogitata. [7] Sed priora uva terraque constant. Passum [8] a Cretico Cilicium probatur, & Africum, & in Italia, finitimisque provinciis. Fieri certum est ex uva, quam Græci sticham vocant, [9] nos apianam: [10] item scirpula, diutius in vite Sole adustis, [11] aut ferventi oleo. Quidam e quacumque dulci, dum præcocta alba, faciunt: siccantes Sole, donec paulo amplius dimidium pondus supersit, tusasque leniter exprimunt. Deinde quantum expressere, [12] adjiciunt vinaceis aquæ puteanæ, ut & secundarium passum faciant. Diligentiores eodem modo [13] siccatis acinos eximunt, ac sine sarmentis madefactos vino excellenti, donec intumescant, premunt: & hoc genus ante cetera laudant: ac simili modo aqua addita, secundarium faciunt.

Medium inter dulcia vinumque est, quod Græci [14] aïgleucos vocant, hoc est, semper mustum. Id evenit cura, quoniam fervere prohibetur: sic appellant musti in vina transitum. Ergo mergunt [15] e lacu protinus in aqua cados, donec bruma transeat, & consuetudo

NOTÆ.

4. *Aluntium.*] Ab oppido cognomine, de quo lib. 3. sect. 14.

5. *Nam siræum.*] Galenus tomo 2. in Explic. vocum Hippocr. pag. 91. Ἕψημα, ὅπερ καὶ Σίραιον. Hippocr. ipse, lib. 1. de morb. mul. text. 91. pag. 479. οἴνῳ σιραίῳ. Diosc. lib. 5. cap. 9. Καὶ ὁ καθεψόμενος δὲ γλεύκους σίραιος ἢ ἕψημα καλούμενος. *Sapam quæ fit musto igni decocto, Græci Sirion seu hepsema vocant.* In officinis pharmacopolarum, *Rob*, sive *Sapa simplex.*

6. *Defrutum.*] A defervendo dictum, auctore Palladio. Gallis, *Vin cuit.* Charasius in Pharmac. pag. 143. modum utriusque parandi edocet. Columella, lib. 12. cap. 21. *Mustum quam dulcissimi saporis decoquatur ad tertias, & decoctum, sicut supra dixi, defrutum vocatur.*

7. *Sed priora.*] Non ab ingenio & arte, sed a natura, hoc est, ab uvæ terræque bonitate, priora illa suam auctoritatem obtinent.

8. *A Cretico*] Post Creticum, cui princeps locus debetur. *Malvoisie.* Baccius, lib. 1. pag. 23.

9. *Nos apianam.*] Græci στίχας, a στίξ, hoc est, ab acinorum ordine. *Raisin muscat*, ut diximus sect. 4. Passi ex uva apiana conficiendi modum docet Columella, lib. 12. cap. 39. pag. 442.

10. *Item scirpula.*] Cujus jam ante facta mentio, sect. 4. his verbis: *Item scirpula passo acino.*

11. *Aut ferventi oleo.*] Ita Columella, lib. 12. cap. 16. pag. 423.

12. *Adjiciunt.*] Quantum boni succi ad primarium passum expressere, tantum vinaceis aquæ adjiciunt ad secundarium faciendum. Vinacea, *le marc*, ut diximus sect. 3.

13. *Siccatis.*] Uvis nimirum acinos, hoc est, grana eximunt, rejectis sarmentis, hoc est, pediculis & ligno cui ea adhæriescunt. Habet hæc eadem fere Mago apud Colum. lib. 12. cap. 39.

14. *Aigleucos.*] Græcis ἀειγλεῦκος, vinum quod est semper dulce, sive mustum, quia fervere prohibetur: nam fervere musta dicuntur, cum in vina transeunt.

15. *E lacu.*] Quid lacus sit diximus sect. 7. Habet his aliquid simile Cato, cap. 120. pag. 65.

fiat algendi. Est etiamnum aliud [16] genus ejus per se, quod vocat dulce Narbonensis provincia, & in ea maxime Vocontii. Asservatur ejus gratia uva diutius in vite, [17] pediculo intorto. Ab aliis ipse palmes inciditur in medullam, ab aliis uva torretur in tegulis: omnia ex [18] Helvenaca vite. [19] His adjiciunt aliqui, quod vocant [20] diachyton, uvis in Sole siccatis, loco clauso per dies septem, in cratibus, totidem pedes a terra alte, noctibus a rore defensis, octavo die calcatis: ita fieri optimi odoris saporisque. Dulci e genere est & melitites. Distat a mulso, [21] quod fit e musto, cum quinque congiis austeri musti, congio mellis & salis cyatho suffervefactis, austerum. Sed inter hæc genera potuum ponere debeo & [22] protropum: ita appellatur a quibusdam mustum sponte defluens, antequam calcentur uvæ. Hoc protinus diffusum lagenis suis defervere passi, postea in Sole quadraginta diebus torrent æstatis secutæ, ipso Canis ortu.

Cap. X. 15 XII. Non possunt jure dici vina, quæ Græci [1] deuteria appellant, [2] Cato & nos loram, maceratis aqua [3] vinaceis: sed tamen inter vina operaria numerantur. Tria eorum genera. [4] Decima parte aquæ

Notæ.

16. *Genus ejus per se.*] Genus vini quod natura sua ac sponte, sine ulla propemodum arte, ejusmodi est, quale Græcorum *ἀεὶγλεῦκος*. Nunc appellant *le vin doux de Limous*, sive *Blanquette de Limous*: Item *le vin muscat d'Azile.* Vide G. du Catel, lib. 1. hist. Langued. pag. 43.

17. *Pediculo intorto.*] Hunc morem a Cretensibus in sua Malvasia hodieque servari tradit Andr. Baccius, lib. 1. cap. 8. pag. 12.

18. *Helvenaca.*] Seu Helvica, ut dictum est sect. 3.

19. *His adjiciunt.*] His vinorum dulcium generibus.

20. *Diachyton.*] *Διαχυτὸν*, diffusum. Rhodii vini genus, passo quam maxime simile *ὑπόχυτον* appellatum scribit Timachidas Rhodius apud Athen. lib. 1. pag. 31.

21. *Quod fit e musto.*] Hoc est, quoniam fit e musto, vinum scilicet melitites. Diosc. lib. 5. cap. 15. *Οἶνος μελιτίτης... διαφέρει τοῦ οἰνομέλιτος, ὅτι ἐκεῖνο μὲν ἐξ αὐστηροῦ οἴνου.... ὁ δὲ μελιτίτης πρὸς ε' χόας αὐστηροῦ γλεύκους, μέλιτος χοῦν ἕνα, καὶ ἁλὸς κύαθον ἕνα. Distat a mulso: Mulsum enim ex austero vino fit.... Melitites autem ex musto, cum quinque congiis austeri musti congio mellis & salis cyatho suffervefactis*: nam verbo *ὑποζεῖν* paulo postea utitur.

22. *Protropum.*] De quo jam diximus sect. 9.

Sect. XII. 1. *Deuteria.*] Subintellige vina: *δευτερίας οἴνους*, vina secundaria. Dioscor. lib. 5. cap. 13. Hesychius: *Δευτερίας, ὁ κατὰ τὸ ὕδωρ ἐπιχυθῆναι εἰς τὰ στέμφυλα οἶνος.*

2. *Cato.*] De re rust. cap. 57. pag. 43. *Vinum familiæ, ubi vindemia facta erit, loram bibant menses tres.* Varro quoque, lib. 1. de re rust. cap. 54. *Vocatur lora, quod lota acina, ac pro vino operariis datur hieme.* Gallis, *Breuvage que l'on fait en jettant de l'eau sur le marc de la vendange, aprés qu'elle a esté foulée & pressée.* Sunt qui vocent, *Vin de dépense.* Quod Galli vocant *du Rapé*, etsi id secundarium dici vinum quoque, & lora possit, re tamen ipsa & apparatu, atque etiam facultate a veterum lora discrepat.

3. *Vinaceis.*] Vinacea, *le marc*, ut diximus sect. 3.

4. *Decima.*] Hic modus a Columella traditur, lib. 12. c. 40. pag. 443. *Lora*

addita, quæ musti expressa sit, & ita nocte ac die madefactis vinaceis, rursusque prælo subjectis. Alterum, quomodo Græci factitavere, tertia parte ejus quod expressum sit, addita aquæ, expressoque decocto ad tertias partes. Tertium est, fæcibus vini expressum, quod fæcatum [5] Cato appellat. [6] Nulli ex his plus, quam anno, usus.

XIII. Verum inter hæc subit mentem, cum sint genera nobilia, quæ proprie vini intelligi possint, LXXX. fere in toto orbe, [1] duas partes ex hoc numero Italiæ esse, longe propterea ante cunctas terras. Et hinc deinde altius cura serpit, non a primordio hanc gratiam fuisse: * auctoritatem post sexcentesimum Urbis annum cœpisse. CAP. XI. * CAP. XII.

XIV. [1] Romulum lacte, non vino, libasse, indicio sunt sacra ab eo instituta, quæ hodie custodiunt morem. Numæ regis [2] Postumia lex est: [3] Vino rogum ne respergito. Quod sanxisse illum propter inopiam rei nemo dubitet. Eadem lege, ex [4] imputata vite libari vina diis, nefas statuit, ratione excogitata, ut putare cogerentur, [a] alias aratores, & pigri circa pericula [5] arbusti. M. Varro au-

INTERPRETATIO.

[a] *Alias aratores.*] Cum alioqui de aranda solum tellure cogitarent, & circa pericula vitis arbustæ pigri forent.

NOTÆ.

optima quomodo fiat. Quantum vini uno die feceris, ejus partem decimam quot metretas efficiat considerato, & totidem metretas aquæ dulcis in vinacea addito. Sic etiam Diosc. lib. 5. cap 13.

5. *Cato appellat.*] De re rust. cap. 153. pag. 82. *Vinum fæcatum sic facito. Fiscinas olearias Campanicas illa rei habeto: eas fæcis impleto, sub prælumque subdito, exprimitoque.*

6. *Nulli ex his.*] Post annum, inquit, vina hæc exolescunt. Diosc. loc. cit. Χρῶ δ' αὐτῷ ἐντὸς ἐνιαυτοῦ· ταχέως γὰρ ἐξίτηλος γίνεται.

Sect. XIII. 1. *Duas partes.*] Hoc est, bessem, *les deux tiers.*

Sect. XIV. 1. *Romulum lacte &c.*] Paulus ex Festo: *Sobrium vicum Romæ dictum putant, vel quod in eo taberna nulla fuerit, vel quod in eo Mercurio lacte, non vino supplicabatur.* Ante Romulum tamen Latinos vino libasse docet ejusdem Festi fragmentum: *Rustica vinalia appellantur, mense Augusto quartodecimo Cal. Septemb. Jovis dies festus, quia Latini bellum gerentes adversus Mezentium, omnis vini libationem ei Deo dedicaverunt,* &c.

2. *Postumia lex.*] A Postumio judice lata, Numa præeunte. Delicias facit Scaliger, qui hoc Catulli versu,

Inger mi calices amariores,
Ut lex Postumiæ jubet magistræ:

legis hujus a Numa Pompilio latæ fieri mentionem putet: cum ibi Postumia mulier bibacissima fuerit, cujus hortatu & Catullus ipse potare se largiter velle significat.

3. *Vino rogum.*] Fuit ea tamen consuetudo veterum, ut rogum reliquiasque vino respergerent. Vide Homerum Iliad. Ψ. in funere Patrocli: quem secutus Maro lib. 6. Æneïd. vers. 226.

Postquam collapsi cineres, & flamma quievit,
Reliquias vino ac bibulam lavere favillam.

Decemviri anno V. C. trecentesimo tertio, lege XII. tabularum, non omnem vini, sed murrati tantum respersionem vetuêre: *Murata potio mortuo ne inditor.* Quam Cicero lib. 2. Legibus explanans uberius, pro murata potione, *sumptuosam respersionem* dixit.

4. *Imputata.*] Nondum putata.

5. *Arbusti.*] Vitium arboribus applicitarum.

ctor est, Mezentium Etruriæ regem auxilium Rutulis contra Latinos tulisse vini mercede, quod tum in Latino agro fuisset.

CAPUT XIII.

[6] Non licebat id feminis Romæ bibere. Invenimus inter exempla, [7] Egnatii Mecenii uxorem, quod vinum bibisset, e dolio, interfectam fusti a marito, eumque cædis a Romulo absolutum. [8] Fabius Pictor in Annalibus suis scripsit, matronam, quod loculos, in quibus erant claves vinariæ cellæ, resignavisset, a suis inedia mori coactam. Cato, ideo propinquos feminis osculum dare, ut scirent an temetum olerent. Hoc tum nomen vino erat: unde & [10] temulentia appellata. Cn. Domitius judex pronunciavit, mulierem videri plus bibisse, quam valetudinis causa, viro insciente, & dote multavit. Diuque ejus rei magna parcimonia fuit. [11] L. Papirius Imperator adversus Samnites dimicaturus votum fecit, si vicisset, Jovi pocillum vini. Denique inter dona sextarios lactis datos invenimus, nusquam vini. Idem Cato, cum in Hispaniam navigaret, [12] unde cum triumpho rediit: [13] Non aliud, inquit, vinum bibi, quam remiges: in tantum dissimilis istis, [14] qui etiam convivis alia, quam sibimetipsis,

NOTÆ.

6. *Non licebat.*] Gellius, lib. 10. cap. 23. pag. 556. *Mulieres Romæ*, inquit, *atque in Latio, bibere solitas ferunt loram, passum, murrhinam, & quæ id genus sapiant, potu dulcia.* Vide & Valer. Max. lib. 2. cap. 1. p. 81. Polyb. apud Athen. lib. 10. pag, 429. & Dionys. Halic. lib. 2. pag. 96. Addit Ælianus lib. 2. Var. cap. 38. nec licuisse cuiquam nobilium a pube ad annum XXXV. vinum bibere.

7. *Egnatii Mecenii.*] Vide Notas & Emendationes num. XVI.

8. *Fabius Pictor.*] De eo in Auctorum Indice. Habet hæc quoque Tertull. in Apolog. cap. 6.

9. *Ideo propinquos.*] Gellius, loc. cit. *Institutumque est, ut cognatis osculum ferrent, deprehendendi causa, ut odor indicium faceret, si bibissent.*

10. *Temulentia.*] Nonius, cap. 1. n. 14. pag. 486. *Temulenta dicta est ebriosa, dicta a temeto, quod est vinum, quod attentet mentem. M. Tull. de Repub. lib. 4. Ita magnam habet vim disciplina verecundiæ: carent temeto omnes mulieres.*

11. *L. Papirius.*] Furcarum Caudinarum infamiam, quando deditionem Samnitibus fecit Romanus exercitus, & sub jugum missus est cum utroque Consule, anno, V. C. CCCCXXXIII. sequente anno majori Samnitium clade, ac pari ignominia rependit Papirius Imperator, quem Livius lib. 9. Alexandro Magno, si in Italiam, ut erat fama, venisset, parem ait esse potuisse.

12. *Unde cum triumpho.*] Quem Livius describit, lib. 34. pag. 417. Florus lib. 2. cap. 17. pag. 90. *Cato ille Censorius, Celtiberos, id est, robur Hispaniæ, aliquot præliis fregit.*

13. *Non aliud.*] Frontinus, lib. 4. Strateg. cap. 3. *M. Catonem vino eodem quo remiges, contentum esse traditur.* Festus, in fragm. pag. 18. *Cato in ea quam scripsit, cum in Hispaniam proficisceretur, ait: Navitæ quod secum portaverant vinum atque oleum, usus tantum eo sum.*

14. *Qui etiam convivis alia.*] Nihil festivius in eam rem dici, aut elegantius potest, quam quod de hominis sordidi simul & sumptuosi, quod deinde de suo more Plinius alter prodidit, lib. 2. ep. 2. *Aliud sibi vinum & nobis*, inquit, *aliud minoribus amicis, (nam gradatim amicos habet :) aliud suis nostrisque libertis. Animadvertit qui mihi proximus recumbebat, & an probarem interrogavit: negavi. Tu ergo, inquit, quam*

ministrant, [15] aut procedente mensa subjiciunt.

XV. Lautissima apud priscos vina erant, [1] myrrhæ odore condita, ut apparet in [2] Plauti fabula, quæ Persa inscribitur, quanquam in ea [3] & calamum addi jubet. Ideo quidam [4] aromatite delectatos maxime credunt. Sed Fabius [5] Dossennus his versibus decernit:

> Mittebam vinum pulcrum, murrhinam.

Et in [6] Acharistione:

> Panem & polentam, vinum murrhinam.

[7] Scævolam quoque, & Lælium, & Atteïum Capitonem in eadem sententia fuisse video, quoniam [8] in Pseudolo sit:

> Quod si opus siet, ut dulce promat indidem, ecquid habet?
> CHAR. Rogas?
> Murrhinam, passum, defrutum, mella.....

Quibus apparet non inter vina modo [9] murrhinam, sed inter dulcia quoque nominatum.

NOTÆ.

consuetudinem sequeris? Eadem omnibus pono: ad cœnam enim, non ad notam invito: cunctisque rebus exæquo, quos mensa & toro æquavi. Etiamne libertos? etiam: convictores enim tunc, non libertos puto. Et ille, Magno tibi constat: Minime. Qui fieri potest? Quia scilicet liberti mei non idem quod ego bibunt, sed idem ego quod liberti. Et hercule, si gula temperes, non est onerosum, quo utaris ipse, communicare cum pluribus, Illa ergo reprimenda, illa quasi in ordinem redigenda est, si sumptibus parcas, quibus aliquanto rectius tua continentia, quam aliena contumelia consulas. Spectat huc & elegans Martialis epigramma 60. libri tertii:

> *Cum vocer ad cœnam, non jam venalis, ut ante:*
> *Cur mihi non eadem, quæ tibi, cœna datur?* &c.

15. *Aut procedente.*] Aut si semel convivis eadem ac sibimetipsis ministravere vina, procedente mensa alia iisdem, ac deteriora subjiciunt.

Sect. XV. 1. *Myrrhæ odore.*] Vide Notas & Emend. num. XVII.

2. *Plauti fabula.*] Aut diversam esse necesse est ab ea quæ hodieque exstat eo nomine, aut versus eos excidisse, quos Plinius noster allegat. Nam qui in ea fabula exstant, quæ Persa inscribitur, act. 1. sc. 3. vers. 5. quos Salmasius affert, pag. 709. in Solin.

> *Commisce mulsum, struthea, coluthea-que appara,*
> *Bene ut in scutris concaleant, & calamum injice:*

In iis nec vini genus describitur, sed mulsi: nec myrrhæ ibi ulla mentio.

3. *Et calamum.*] Aromaticum scilicet, de quo lib. 12. sect. 49.

4. *Aromatite.*] Vino nimirum, quod e myrrha calamoque factitatum dicitur, sect. 19. num. 5. Sic MSS. Reg. &c. Prius *aromatice* perperam legebatur.

5. *Dossennus.*] De eo in Auctorum indice.

6. *Acharistione.*] Hanc fabulam Plauto Nonius adjudicat, cap. 2. verbo *Pauperavit.*

7. *Scævolam &c.*] De his in Auctorum indice.

8. *In Pseudolo.*] Quæ Plauti fabula est. Exstat hic locus, act. 2. sc. 4. v. 51.

9. *Murrhinam.*] Veterum itaque murrhinam vini genus aut passi, myrrhæ odore conditi, atque adeo aromatiten, Plinius noster putat, certos auctores secutus, quos Varro laudat apud Nonium cap. 17. n. XI. *Loram dicebant in vindemia, cum expressissent acinis mustum, & folliculos in dolium conjecissent. Varro, de vita pop. Rom. lib. 1. Antiquæ mulieres majores natu bibebant loram,*

CAPUT XIV.

XVI. [1] Apothecas fuisse, [2] & diffundi solita vina [3] anno DCXXXIII. Urbis, apparet [4] indubitato Opimiani vini argumento, jam intelligente suum bonum Italia. Nondum tamen ista genera in claritate erant. Itaque omnia tunc genita unum habent Consulis nomen. Sic quoque postea diu transmarina in auctoritate fuerunt, & ad avos usque nostros: quin & Falerno jam reperto, sicut apparet ex illo Comici versu,

[5] Quinque Thasî vini depromam, bina Falerni.

P. Licinius Crassus, & L. Julius Cæsar Censores anno Urbis conditæ [6] DCLXV. edixerunt, ne quis vinum Græcum Ammineumque [7] octonis æris singula [8] quadrantalia venderet. Hæc enim verba sunt. Tanta vero vino Græco gratia erat, ut singulæ potiones in convictu darentur.

XVII. Quibus vinis auctoritas fuerit sua in mensa, M. Varro his verbis tradit: L. Lucullus puer apud patrem nunquam lautum convivium vidit, in quo plus semel Græcum vinum daretur. Ipse cum rediit ex Asia, [1] millia cadûm [2] in congiarium divisit amplius centum. C. Sentius, quem Prætorem vidimus, Chium vinum domum

NOTÆ.

aut sapam, aut defrutum, aut passum, quam murrhinam Plautum quidam appellare putant. Sane Gloss. Gr. Lat. *Murinam ἀρωματεῖον*, interpretatur. E myrrha vinum fieri indicasse se hoc loco Plinius inferius admonet, sect. 19. num. 5.

Sect. XVI. 1. *Apothecas,*] Ἀποθήκη Græcis, Columellæ lib. 1. cap. 8. cella vinaria. *Plenam antiquis apothecam cadis* apud Phædrum legimus, lib. 4. Fabular.

2. *Et diffundi.*] Hoc est, recondi in doliis. Vinum diffunditur, quod e lacu in amphoras & cados apothecarum ad asservandum funditur. Horat. lib. 1. Ep. 5. vers. 4.

Vina bibes iterum Tauro diffusa.

Et Juvenal. Satyr. 5.

Ipse Capillato diffusum Consule potat.

Et Satyr. XI.

Hic tibi vina dabit diffusa in montibus illis.

Adde his & Columellam lib. 12. cap. 28.

3. *Anno DCXXXIII.*] Ita M S S. omnes, Reg. Colb. &c. & recte, uti monuimus sect. 6. ubi de Opimii Consulatu.

4. *Indubitato.*] Ita Reg. 2. Colb. 1. 2. Th. &c.

5. *Quinque Thasi*] Hoc est, Thasii, vini e Thaso insula advecti. Vide Notas & Emend. num. XVIII.

6. *DCLXV.*] Ita M S S. Reg. Colb. Th. Chiffl. Quo anno Fasti Consulares hos ipsos Censores aïunt lustrum non fecisse: belli Marsici anno secundo. Hos censores, ipsumque Urbis annum DCLXV. jam supra notavimus, lib. 13. sect. 5.

7. *Octonis æris.*] Hoc est, octonis assibus, Romano ac veteri more: quorum deni octonis assibus monetæ Gallicæ æstimatione nostra permutantur: octoni fere senis. Vide quæ dicturi sumus lib. 15. sect. 1. & lib. 18. sect. 4. de hac vilitate omnis annonæ.

8. *Quadrantalia.*] Quid quadrantal, seu amphora sit, diximus sect. 5.

Sect. XVII. 1. *Millia cadûm.*] Cadus est vasis vinarii genus decem congios, vel ut aliis placet, duodenos capiens: ut amphora tantum octonos.

2. *In congiarium.*] Congiarium munus erat quo populus donabatur, ut milites donativo. Sueton. in Augusto, cap. 41. *Congiaria frequenter populo dedit, &c.*

suam

ſuam illatum dicebat tum primum, cum [3] ſibi cardiaco medicus dediſſet. Hortenſius ſuper decem millia cadûm heredi reliquit. Hactenus Varro. * Quid? non & Cæſar Dictator triumphi ſui cœna vini Falerni amphoras, Chii cados [4] in convivia diſtribuit? Idem Hiſpanienſi triumpho Chium & Falernum dedit. [5] Epulo vero in tertio conſulatu ſuo, Falernum, Chium, Leſbium, Mamertinum: quo primum tempore quatuor genera vini appoſita conſtat. [6] Poſtea ergo alia omnia in nobilitatem venerunt, circiter ſeptingenteſimum Urbis annum.

Caput XV.

XVIII. Itaque non miror innumerabilia pæne genera fictitii reperta multis ante ſæculis, quæ nunc dicemus, omnia ad medicinæ uſum pertinentia. Omphacium quo modo fieret, propter unguenta, diximus [1] priore libro. [2] Fit e labruſca, hoc eſt, vite ſilveſtri, quod vocatur œnanthinum. Flores ejus libris duabus in muſti cado macerati, poſt xxx. dies mutantur. Præter hoc radix labruſcæ & acini coria perficiunt. Ii paulo poſtquam defloruere, ſingulare remedium habent ad refrigerandos in morbis corporum ardores, gelidiſſima, ut ferunt, natura. Pars eorum æſtu moritur, priuſquam reliqui, [3] qui ſolſtitiales dicuntur. Univerſi nunquam matureſcunt: & ſi prius, quam tota [4] marceſcat uva, incocta detur cibo gallinaceo generi, faſtidium gignit uvas appetendi.

Caput XVI.

XIX. 1. [1] Fictitiorum primum fit ex ipſo vino, quod vocant

NOTÆ.

3. *Sibi cardiaco.*] Cardiacus eſt, qui cardiaco morbo tentatur: quo de genere morbi dicemus in libris de Medicina. Horat. lib. 2. Satyr. 3. *Non eſt cardiacus*, &c.

4. *In convivia.*] Hoc eſt, in ſingula convivia ſingulos cados. Convivia Plinius hic vocat certum numerum convivarum una diſcumbentium.

5. *Epulo vero.*] Cum eſſet Epulo. Epulones dicebantur ii, quibus poteſtas eſſet Jovi Opt. Max. ceteriſque Diis epulas indicendi. Hi primum terni fuere, mox & ſepteni. Cic. lib. 3. de Orat. num. 70. *Pontifices veteres propter ſacrificiorum multitudinem tres viros Epulones eſſe voluerunt: cum eſſent ipſi a Numa, ut etiam illud ludorum epulare ſacrificium facerent, inſtituti. Poſtea auctus eſt numerus & ſeptem creari capti.* Hinc apud Plinium juniorem, lib. 2. ep. XI. *Septemvir Epulonum.* Hujus ſacerdotii expreſſa memoria in denario gentis Cœliæ, cum effigie Septemviri in Jovis epulo lectum eidem Deo pro more ſternentis, cum epigraphe, L. CALDVS. VII. VIR. EPVL. *Lucius Caldus Septem-Vir Epulonum.*

6. *Poſtea .... alia omnia.*] Alia vinorum genera claritatem accepere.

Sect. XVIII. 1. *Priore libro.*] Priore ſcilicet ex iis in quibus arbores tractantur, hoc eſt, lib. 12. ſect. 61.

2. *Fit e labruſca.*] Hæc iiſdem verbis Dioſc. lib. 5. cap. 33. ὁ δὲ οἰνάνθινος σκευάζεται οὕτω· λαβὼν τὸ ἀγρίας ἀμπέλου &c.

3. *Qui ſolſtitiales.*] Idem & caniculati appellati a Marcello Empirico, cap. 14. quoniam ardores caniculæ durant, aut iiſdem torrentur: non quia canam lanuginem habeant, ut viſum eſt nonnemini.

4. *Marceſcat uva.*] Ita Reg. Colb. Chiffl.

Sect. XIX. 1. *Fictitiorum.*] Ita MSS. Reg. &c. tum hoc loco, tum in Indice. Sic lib. 23. ſect. 26. *Inter vini genera quæ fingi poſſunt*, &c. Alii *factitiorum* hic legunt, MSS. omnibus invitis.

[2] adynamon, hoc modo: Albi musti [3] sextarii xx. aquæ dimidium, fervet donec excoquatur [4] aquæ mensura. [5] Alii marinæ sextarios decem, tantumdem pluviæ, in Sole quadraginta diebus torrent. Dant ægris, quibus vini noxiam timent.

2. Proximum fit [6] e milii semine maturo, cum ipsa stipula, libram & quadrantem in congios duos musti, macerato, & post septimum mensem transfuso. Ex loto arbore, frutice, herba, [7] dictum est uti quæque fierent.

3. [8] Fiunt & e pomis quæ dicemus, interpretationibus non nisi necessariis additis: primumque [9] e palmis, quo Parthi & Indi utuntur, & Oriens totus: [10] maturarum, quas vocant chydæas, modio in aquæ congiis tribus macerato, expressoque. Sic fit [11] & sycites e fico, quem alii [12] palmiprimum, alii catorchiten vocant. Aut si dulce esse non libeat, [13] pro aqua tantumdem vinaceorum adjicitur. [14] E Cypria fico & acetum præcellens, atque Alexandrina quoque melius.

Notæ.

2. *Adynamon.*] Ἀδύναμος οἶνος, Diosc. lib. 5. cap. 13. hoc est, vinum impotens, imbecille: in quo parando musti ille & aquæ pares recipit portiones: cum a Plinio dupla exigatur musti ad aquam mensura.

3. *Sextarii XX.*] De sextario, dixi sect. 5.

4. *Aquæ mensura.*] Hoc est, donec excoquatur aqua, ἄχρις ἂν ἐξαναλωθῇ τὸ ὕδωρ. Diosc. loc. cit.

5. *Alii marinæ.*] Diosc. loc. cit.

6. *E milii semine.*] Quo plane modo confici vinum e milii semine Plinius noster præcipit, eodem plane Diosc. vinum e Vettonica, quam κέστρον Græci vocant: prorsus ut κέγχρον legisse Plinius in iisdem fontibus Græcis, in quibus κέστρον Dioscorides, existimari possit. Vidit hoc ante nos Budæus, lib. 5. de asse, fol. 155. & Budæum secutus P. Ciaconius, lib. de ponderibus, pag. 70.

7. *Dictum est.*] Libro 13. sect. 32.

8. *Fiunt & e pomis.*] Pomum hic nomen est commune fructuum omnium, qui esui apti proveniunt: unde & nuces pomorum quandoque genere scriptores vetusti comprehendunt.

9. *E palmis.*] Ut dictum est lib. 13. sect. 9.

10. *Maturarum &c.*] Sic Diosc. lib. 5. cap. 40. ubi de palmei vini confectione: Φοινικίτης οἶνος. Λαβὼν φοίνικας τὰς χυδαίας πεπείρους &c. Quid chydææ palmulæ vox sonet diximus, lib. 13. sect. 9. In MSS. *mitearum*, forte pro *mitiorum.* Aliud porro longe vinum Palmatianum est, de quo Cassiod. lib. 12. epist. 12. *quod ita redolebat ore ructatum, ut merito illi a palma nomen videretur impositum.* Sed e vite succus is fuit, nomen ab odore, qui palmæ fructuum similis foret.

11. *Et sycites.*] Hoc est, eodem modo concinnatur, quo palmeum, id vini genus quod ficatum a fico, unde exprimitur, appellarunt. Diosc. lib. 5. cap. 41. Καὶ ὁ κατορχίτης ἢ, ὃν ἔνιοι συκίτην καλοῦσιν, ἐν Κύπρῳ σκευάζεται ὁμοίως τῷ φοινικίτῃ, &c.

12. *Palmiprimum.*] Quasi palmeo bonitate proximum. Tamen in MSS. *parnu primum.* *Quem* Plinius noster cum dixit, Græce οἶνον subintellexit.

13. *Pro aqua.*] Diosc. loc. cit.

14. *E Cypria fico.*] De qua dictum est lib. 13. sect. 15. Ægyptiæ illa sive Alexandrinæ similis, quæ & sycomorus appellata, ut diximus eodem libro, sect. 14. Diosc. his concinit, lib. 5. cap. 42. cum e sycomoris fieri vinum ait, sed quod in acetum acre degeneret. Aceti ficulnei parandi modum Columella tradit lib. 12. cap. 17.

Vinum fit, [15] & e siliqua Syriaca, [16] & e piris, malorumque omnibus generibus. Sed e [17] Punicis, quod rhoïten vocant : & e cornis, mespilis, sorbis, [18] moris siccis, [19] nucleis pineis. Hi musto madidi exprimuntur : [20] superiora per se mitia. Myrtiten Cato quemadmodum fieri docuerit, [21] mox paulo indicabimus. [22] Græci vero & alio modo. Ramis teneris cum suis foliis in albo musto decoctis, tusis, libram in tribus musti congiis defervefaciunt, donec duo supersint. [23] Quod ita silvestris myrti baccis factum est, myrtidanum vocatur : hoc manus tingit.

4. Ex his quæ in hortis gignuntur fit vinum e radice, [24] asparago, cunila, [6] origano, apii semine, abrotono, mentastro, ruta, nepeta, serpyllo, marrubio. Manipulos binos condunt in cadum musti, [25] & sapæ sextarium, & aquæ marinæ heminam. [26] E napis fit, [27] duûm denariorum pondere sextarios binos musti addito : [28] item e scillæ radice. Inter flores ex rosæ foliis tusis in linteolo [29] in mustum colliatis,

NOTÆ.

15. *Et e siliqua.*] De qua lib. 13. sect. 16.

16. *Et e piris.*] Qui ἀπίτης οἶνος Diosc. lib. 5. cap. 32.

17. *Quod rhoïten.*] Diosc. lib. 5. cap. 34. Ὁ ῥοΐτης δ' οἶνος &c. Vide & Pallad. lib. 4. in Mart. tit. 10. pag. 94. Ῥοὰ Græcis malum Punicum est.

18. *Moris siccis.*] Quod *moratum*, ut remur, sequior ætas appellavit. Capitulare de Villis, cap. 34. *Vinum, acetum, moratum, vinum coctum*, &c.

19. *Nucleis pineis.*] Nuclei pineæ nucis, Gallis, *des pignons, les noyaux des pommes de pin.* Vini ex iis parandi modum edocet Diosc. lib. 5. cap 44. apud quem στροβιλίτης οἶνος, a strobilis, hoc est, a nucleis pineis appellatur.

20. *Superiora.*] Corna, mespila, sorba, mora, per se sine musto addito exprimuntur, cum mitia seu matura sunt.

21. *Mox paulo.*] Libro 15. sect 37.

22. *Græci vero.*] A quibus hæc quoque Diosc. totidem verbis, lib. 5. cap. 37. e nigræ myrti ramulis teneris, baccisque. Μυρσινίτης σκευάζεται οὕτω, &c. Vide etiam Palladium, lib. 3. in Febr. tit. 31.

23. *Quod ita.*] Quod arte simili paratur ex silvestris myrti baccis, (*des baies de myrte sauvage*,) myrtidanum vocatur. Alia est apud Diosc. lib. 1. cap. 156 vocis hujusce acceptio, μυρτίδανον : alia apud scriptores alios, quos laudaturi sumus, lib. 15. sect. 35. Plinio Palladius concinit, de silvestris myrti vino, lib. XI. in Octob. pag. 155.

24. *Asparago, &c.*] Quæ sint harum herbarum nomina, suis quæque locis dicemus, ubi de hortensibus agetur lib. 19. & seqq. Ex his vinorum generibus hæc a Dioscoride recensentur. Thymbrites, quod e thymbra fit, seu cunila, lib. 5. cap. 60. Origanites, quod ex origano cap. 61. Selinites, quod ex apii semine, cap. 74. Abrotonites, quod ex abrotono, cap. 62. Calaminthites, quod ex calamintha, sive, ut Plinius transtulit, mentastro, cap. 62. Prasites denique e marrubio, cap. 58.

25. *Et sapæ.*] Ita Reg. 1. cod. & Paris. Editi perperam, *& sape sextarium.*

26. *E napis fit.*] Dioscoridi lib. 5. cap. 56. βουνίτης οἶνος. Est enim bunion, uti cum Plinio dicemus lib. 20. sect. XI. naporum genus.

27. *Duûm denariorum.*] Vide Notas & Emend. num XIX.

28. *Item e scillæ.*] Vinum scillites quemadmodum confici oporteat, docet Columella, lib. 12. cap. 33. pag. 438.

29. *In mustum collatis.*] Sic Reg. 2. Colb. &c. vel ut vetustiore forma Reg. 1. *conlatis.* Longe enim a Pliniano stilo vox *chalatis*, quam Gronovius lib.

cum pondusculo, [30] ut sidat, [31] XL. pondere denariorum in sextarios vicenos musti, nec ante tres menses vase aperto. [32] Item e nardo Gallico, & aliud e silvestri.

5. [33] Aromatiten quoque invenio factitatum tantum non unguentorum compositione, primo e myrrha, [34] ut diximus, [35] mox & nardo Celtico, calamo, aspalatho, [36] offis in mustum aut dulce vinum dejectis. [37] Alii de calamo, junco, costo, nardo Syriaco, amomo, casia, cinnamomo, croco, palma, asaro, [38] similiter & offa. Apud alios nardi, & malobathri selibris in musti [39] congios duos additis: qualia nunc quoque fiunt pipere & melle addito, quæ alii condita, alii piperata appellant. Invenitur & [40] nectarites ex herba, quam alii helenion, alii medicam, alii symphyton, alii Idæam & Orestion, alii nectaream vocant, [41] radice ponderis XL. denariorum in sextarios sex musti addita, [42] similiter in linteo.

[43] Ex ceteris herbis, fit absinthites in XL. sextarios musti, absin-

Notæ.

de sest. pag. 193. hic nobis obtrudit. Id Latine Plinius noster expressit, quod Græce Diosc. lib. 5. cap. 35. Ῥοδίτης οἶνος. Κάθες εἰς γλεύκους ξέστας η'. *Vinum rhodites. Confer in mustum sextarios octo.*

30. *Vt sidat.*] Intra linteolum, inquit Diosc. lapilli simul immittuntur, ut degravatus pondusculo fasciculus sidat, petatque fundum.

31. *XL. pondere.*] Ita M S S. omnes: etsi de pondere a Plinio dissidet Dioscorides loc. cit. multo vero etiam magis Palladius, in Maïo, tit. 13. de rosa.

32. *Item e nardo.*] De utraque nardo diximus lib. 12. sect. 26. Hæc Diosc. pariter, lib. 5. cap. 67. & 69.

33. *Aromatiten.*] Ἀρωματίτης οἶνος, cujus parandi modos multiplices tradit Diosc. lib. 5. cap. 64. & 65.

34. *Vt diximus.*] Sect. 15. De vino e myrrha, Diosc. lib. 5. cap. 65. Myrrhatum id fortean vinum fuerit, οἶνος ἐσμυρνισμένος, quod morituro Domino propinarunt, ut sacri codices referunt.

35. *Mox & nardo.*] Aliud aromatitæ vini genus, de quo Diosc. lib. 5. cap. 64.

36. *Offis.*] Ex contritis herbis proxime nominatis factas grandiores offas in mustum austerum dejicito, βάλε, inquit Diosc. loc. cit.

37. *Alii de calamo.*] Alii, inquit, aliter id vinum concinnant. Diosc. loc. cit. Σκευάζεται δὲ καὶ ἄλλως. Καλάμου ἐλκὰς ή &c. Ita M S S. Reg. Colb. &c. Prius, *aliud e calamo.*

38. *Similiter & offa.*] Hoc est, dejecta, ut prius, offa in mustum.

39. *Congios duos.*] Congium sex sextarios capere, auctor est Festus, verbo *Publica pondera.* De sextario dixi sect. 6. Et hunc vini parandi modum Diosc. expedit lib. 5. cap. 67.

40. *Nectarites.*] Totidem verbis hæc Diosc. lib. 5. cap. 66. Ὁ δὲ νεκταρίτης σκευάζεται ἐκ τοῦ ἑλενίου, ὃ ἔνιοι Μηδικὴν, οἱ δὲ σύμφυτον, οἱ δὲ Ἰδαῖον φλόμον, (hoc est, Idæum verbascum,) οἱ δὲ ὀρέστιον, οἱ δὲ νεκτάρεον καλοῦσι. Hoc illud helenium est, de quo lib. 21. dicturi sumus, sect. 91.

41. *Radice ponderis XL.*] Ita M S S. omnes, dissidente, ut prius, scriptore nostro a Dioscoride, in ratione ponderum mensurarumque assignanda. Nec tamen Georg. Agricolam audio, aliosque eum secutos, Salmasium, Gronoviumque, qui V. *denariorum*, & *sextarios* XXXVI. reponunt: cum præsertim Dioscoridis ipsius codices hac parte vitiati vix duo inter se concinant.

42. *Similiter in linteo.*] Tusis nimirum, & in mustum collatis.

43. *Ex ceteris herbis.*] Quod ad herbas ceteras attinet, ex absinthio primum fit absinthites. Hujus concinnandi modos multiplices vide apud Diosc. lib. 5. cap. 49.

thii Pontici libra decocta ad tertias partes, vel [44] ſcopis abſinthii in vinum additis. Similiter [45] hyſſopites e Cilicio hyſſopo, unciis tribus in duos congios muſti conjectis, aut tuſis in unum. [46] Fiunt utraque & alio modo, circa radices vitium ſato. [47] Sic & elleboriten fieri ex veratro nigro Cato docet. Sic fit & ſcammonites. Mira vitium natura, ſaporem alienum in ſe trahendi, qualem & ſalicum redolent Patavinorum in paluſtribus vindemiæ. Sic & elleborum ſeritur in Thaſo, aut cucumis ſilveſter, aut ſcammonia: quod vinum [48] phthorium vocant, quoniam abortus facit.

6. Fit & ex herbis, quarum naturæ ſuo loco dicentur. [49] E ſtœchade, & radice gentianæ, & tragorigano, & dictamno, aſaro, dauco, elelifphaco, panace, acoro, conyza, thymo, mandragora, junco. Vocarunt & ſcyzinum, & itæomelin, & lectiſphagiten, quorum jam obliterata ratio eſt.

7. Et fruticum vero e genere, [50] cedri utriuſque, cupreſſi, laurûs, juniperi, terebinthi, [51] in Gallia lentiſci, baccas aut lignum recens muſto decoquunt. [52] Item chamelææ, & chamæpityos, & chamædryos lignum [53] eodem modo, & ex flore, in congium muſti decem denariorum pondere addito.

NOTÆ.

44. *Scopis abſinthii.*] Scopæ manuales, herbarum faſciculi ſunt colligati, ſeu manipuli, ita dicti, quod manum impleant, *αἱ δεσμαὶ ποῶν χειροπληθεῖς, des poignées d'herbes.*

45. *Hyſſopites.*] De quo Dioſc. lib. 5. cap. 50. Ὑσσωπίτης δὲ ὁ ἐκ τοῦ Κιλικίου ὑσσώπου κάλλιστός ἐστι, &c.

46. *Fiunt utraque.*] Fit vinum, inquit, & abſinthites, & hyſſopites, alio modo: nam abſinthio, vel hyſſopo circa vitis radices ſato, ejus herbæ ſaporem refert id vinum, quod ex ea vite fit: trahente in ſe vite ſaporem alienum.

47. *Sic elleboriten.*] Sic nimirum ad vitium radices veratro conſito, vel ſcammonia. Catonis locus, quem ſignat, eſt e libro de re ruſt. cap. 115. pag. 164.

48. *Phthorium.*] Hæc plane iiſdem verbis Dioſc. lib. 5. cap. 77. Γίνεται δὲ καὶ φθόριος ἐμβρύων οἶνος, &c.

49. *E ſtœchade, &c.*] Vinum ſtœchadites, Dioſcor. lib. 5. cap. 52. Tragoriganites, cap. 55. Dictamnites, cap. 57. Aſarites, cap. 68. Daucites, cap. 70. Elelifphacites, cap. 71. Panacites, cap. 72. Acorites, cap. 73. Conyzites, cap. 63. Thymites, cap. 59. Mandragorites, cap. 81.

50. *Cedri utriuſque.*] Minoris, opinor, quæ inter frutices: non majoris, quæ inter arbores annumerari debet. Sunt autem duo minoris cedri genera: ut dictum eſt, lib. 13. ſect. XI. Lycium, Phœniciumque. Quanquam & cedrites vini genus e majoris cedri fructu laudat Dioſc. lib. 5. cap. 45. ubi & cupreſſinum explicatur, ac laurinum. Juniperinum, cap. 46. Terebinthinum, cap. 39. Lentiſcinum, cap. 38.

51. *In Gallia lentiſci.*] Vide Notas & Emend. num. XX.

52. *Item.*] Χαμελαίτης οἶνος Dioſcor. lib. 5. cap. 79. Χαμαιπιτύινος, cap. 80. Χαμαιδρυΐτης, cap. 51.

53. *Eodem modo, & ex flore.*] Hoc eſt, lignum recens cum ſuis baccis, ut in prioribus fruticibus fieri diximus, muſto decoquunt: & ſimul ex flore unciam mittunt in muſti congium, denûm denariûm pondus. Dioſcor. lib. 5. cap. 79.

CAPUT XVII.

XX. [1] Fit vinum & ex aqua ac melle tantum. [2] Quinquennio ad hoc servari cæleſtem jubent. [3] Aliqui prudentiores ſtatim ad tertias partes decoquunt, & tertiam mellis veteris adjiciunt: deinde XL. diebus Canis ortu in Sole habent. [4] Alii diffuſa ita decimo die obturant. Hoc vocatur [5] hydromeli, & vetuſtate ſaporem vini aſſequitur, nuſquam laudatius, quam in Phrygia.

XXI. Quin & acetum melle temperabatur: adeo nihil intentatum vitæ fuit. [1] Oxymeli hoc vocarunt, mellis decem libris, aceti veteris heminis quinque, ſalis marini libra, aquæ pluviæ ſextariis quinque ſuffervefactis decies, [2] mox elutriatis, atque ita inveteratis. Omnia ab Themiſone ſummo auctore damnata: & hercule coactus eorum uſus videri poteſt, niſi ſi quis naturæ opus eſſe credit aromatiten, & ex unguentis vina compoſita, aut ut biberentur genuiſſe eam frutices. Iſta ſunt cognitu jucunda, ſolertia humani animi omnia exquirente. Nihil quidem ex his anno durare, præterquam quæ [3] vetuſtate ipſa fieri diximus: & plura ne tricenis quidem diebus, non erit dubium.

CAPUT XVIII.

XXII. Sunt & in vino prodigia. Dicitur [1] in Arcadia fieri, quod fecunditatem feminis importet, viris rabiem. At in Achaïa maxime [2] circa Caryniam abigi partum vino, atque etiam ſi uvam edant

NOTÆ.

Sect. XX. 1. *Fit vinum.*] Vinum appellat, cum vini nihil admixtum ei ſit: vini tamen appellationem meruit, quod, ut mox Plinius ait, vetuſtate vini ſaporem aſſequitur: ſive, ut lib. 22. ſect. 52. longa vetuſtate tranſit in vinum.

2. *Quinquennio.*] Veterem aquam cæleſtem Dioſc. pariter deſiderat, lib. 5. cap. 17. *ὕδωρ ὄμβριον παλαιόν.*

3. *Aliqui.*] Dioſcor. loc. cit.

4. *Alii diffuſa.*] Vina ſcilicet. Quæ vis huic voci ſubſit, diximus ſect. 16.

5. *Hydromeli.*] Ὑδρόμελι, ab aqua & melle. Latini aquam mulſam vocant: Galli, *de l'hydromel.* De eo rurſum, lib. 22. ſect. 51.

Sect. XXI. 1. *Oxymeli.*] Ὀξυμέλιτος concinnandi modum plane eundem Dioſc. affert, lib. 5. cap. 22. ex Dieuche ſcilicet, quem inventi hujus auctorem Plinius noſter facit, lib. 23. ſect. 29. Nullo fere alio ſyrupo uſa antiquitas, quam ſuo oxymelite, inquit Andr. Baccius, lib. 1. cap. 26. pag. 40. nempe quoniam ii ſaccharo caruerunt, quo ſyrupa noſtra concinnamus.

2. *Mox elutriatis.*] Hoc eſt, de vaſe in vas tranſlatis, transfuſis, ſive (ut elegantius Latini) diffuſis. Plinius ipſe ubi hunc oxymelitis conficiendi modum totidem rurſus ferme verbis tradit, lib. 23. ſect. 29. *Oxymeli antiqui, ut Dieuches tradit, hoc modo temperabant: mellis minas decem, aceti veteris heminas quinque, ſalis marini pondo libram & quadrantem, aquæ marinæ ſextarios quinque pariter coquebant, decies deferveſcente cortina, atque ita diffundebant, inveterabantque.*

3. *Vetuſtate ipſa fieri.*] Hoc eſt, confici & abſolvi: ut quod e milii ſemine dictum eſt ſect. 19. poſt ſeptimum tantum menſem transfundi: roſæ item, non ante tres menſes, &c.

Sect. XXII. 1. *In Arcadia.*] Sic plane Theophr. apud Athen. lib. 1. pag. 31. Ælianus quoque, lib. 13. Var. hiſt. cap. 6.

2. *Circa Caryniam.*] Περὶ δὲ Κερυνίαν τῆς Ἀχαΐας, Athen. loc. cit. Theophr. ipſe, lib. 9. hiſt. cap. 20. unde hæc manarunt, *πάλιν δ' ἐν Ἀχαΐᾳ, καὶ μάλιστα*

gravidæ, [3] cum differentia in gustatu non sit. [4] Trœzenium vinum qui bibunt, negantur generare. [5] Thasos duo genera vini diversa facere proditur: unum quo somnus concilietur, alterum vero quo fugetur. Apud eosdem vitis [6] theriace vocatur, cujus & vinum & uva contra serpentium ictus medetur. [7] Libanios thuris odore, ex qua Diis prolibant. E diverso aspendios, damnata aris. Ferunt eam nec ab alite ulla attingi. [8] Thasiam uvam Ægyptus vocat apud se prædulcem, quæ solvit alvum. Est contra in Lycia, quæ solutam firmat. Ægyptus & [9] ecbolada habet, abortus facientem. [10] Vina in apothecis Canis ortu mutantur quædam, posteaque restituuntur sibi. Sic & mari navigatio, cujus jactatus his, [11] quæ duraverint, [12] tantum vetustatis adjicere sentitur, quantum habuerint.

XXIII. Et quoniam religione vita constat, prolibare Diis nefastum habetur vina, [1] præter imputatæ vitis, [2] fulmine tactæ, [a] quamque juxta hominis mors laqueo pependerit, aut vulneratis pedibus

CAPUT XIX.

INTERPRETATIO.

[a] *Quamque juxta.*] Et juxta quam mortui hominis cadaver laqueo pependerit.

NOTÆ.

περὶ Καρυνίαν, &c. Ælianus, loc. cit. Ἐν τῇ Ἀχαΐᾳ περὶ Κεραυνίαν &c. Atque hoc quidem nomen postremum verissimum, planeque ad eam Achaïæ urbem nummus ille Goltzii in Græcia pertinet, cui in curru bijugo, Olympici haud dubie certaminis, victor insculptus: urna ex parte adversa cum palma duplici: epigraphe, ΚΕΡΑΥΝΙΕΩΝ. Errat Nonnius qui ad Cypriorum nescio quam urbem hunc nummum refert.

3. *Cum differentia.*] Cum neque uva in gustu secus ac ceteræ, nec vinum, sapiat. Theophr.

4. *Trœzenium.*] Theophr. loc. cit.

5. *Thasos.*] Theophr. & Ælianus, locis cit.

6. *Theriace.*] Θηριακὴ ἄμπελος, de qua & eadem cum Plinio, & alia plura prodit auctor Geopon. lib. 4. cap. 7. pag. 106. Palladius quoque, lib. 3. in Febr. tit. 28. pag. 80.

7. *Libanios.*] Λιβάνιος vel λιβανῖτις a thure nomen habet: Ἀσπένδιος ab α privante Græco, & σπένδειν libare: quod ex vitis ejusce vino libare Diis nefas putetur.

8. *Thasiam.*] De qua sect. 9.

9. *Ecbolada.*] Ἐκβολὰς Græcis abortum sonat, ab ἐκβάλλω ejicio.

10. *Vina in apothecis.*] Ita Geopon. auctor, lib. 7. cap. 10. pag. 187.

11. *Quæ duraverint.*] Quæ jactationem maris citra noxam pertulerint.

12. *Tantum vetustatis.*] Alterum tantum. Notat Christoph. a Vega, lib. 2. art. med. vina quædam Hispanica in Germaniam, Hispaniamque novam translata, ibi meliora esse, quam in Hispania, ubi nata.

Sect. XXIII. 1. *Præter imputatæ.*] Non solum, inquit, imputatæ vitis, ut dictum est sect. 14. sed & fulmine tactæ. Cur voculam *præter* Pintianus, & in editione Elzeviriana Latius, invitis MSS. expungant, non video: nisi quod non intellexere quæ vis ei hoc loco subesset.

2. *Fulmine tactæ.*] Cujus vinum ideo damnatum, quod ut scribit Seneca, lib. 2. Nat. quæst. cap. 53. pag. 858. *fulmine gelatum, cum ad priorem habitum redit, potum, aut exanimat, aut dementes facit.*

[3] conculcata, & quod [4] circumcisis vinaceis profluxerit, aut superne deciduo immundiore lapsu aliquo polluta. Item Græca, quoniam aquam habeant. Vitis ipsa quoque manditur, decoctis caulibus summis, [5] qui & condiuntur in aceto ac muria.

XXIV. Verum & de apparatu vini dixisse conveniat, cum Græci privatim ea præcepta condiderint, artemque fecerint, sicut Euphronius, & Aristomachus, & Commiades, & Hicesius. [1] Africa gypso mitigat asperitatem, nec non [2] aliquibus sui partibus calce. Græcia argilla, [3] aut marmore, aut sale, [4] aut mari, lenitatem excitat: Italiæ pars aliqua [5] rabulana pice: ac [6] resina condire musta vulgare est ei, provinciisque finitimis. [7] Nonnusquam prioris vini fæce, acetove condiunt. Nec non & ex ipso musto fiunt medicamina: decoquitur, ut dulcescat portione virium. Nec durare ultra annuum spatium tale proditur. Aliquibus in locis decoquunt [8] ad sapas musta, infusisque his ferociam frangunt. Et in hoc tamen genere, & in omni alio subministrant vasa ipsa [9] condimentis picis: cujus faciendæ ratio [10] proximo dicetur volumine.

Notæ.

3. *Conculcata.*] Ita MSS. Reg. Colb. Th. Paris. Subintellige, vina.

4. *Circumcisis vinaceis.*] Mustum id tortivum vocant, quod post primam pressuram vinaceorum circumciso pede exprimitur, inquit Columella, lib. 12. cap. 36. *Du vin épreint aprés la taille du marc.* Tortivum mustum circumcidaneum Cato appellat, cap. 23. pag. 26.

5. *Qui & condiuntur.*] Condiendi modum Columella expedit, lib. 12. cap. 7. pag. 416.

Sect. XXIV. 1. *Africa gypso.*] Etiam & Italia, uti ex Columella colligimus, lib. 12. cap. 20. pag. 430. ubi gypsationis hujusce rationem aperit. Quod & Didymus facit, in Geopon, lib. 6. cap. 18. pag. 178. Etiamnum in Hispania vina quædam calce & gypso condiuntur, teste Christ. a Vega, fol. 237.

2. *Aliquibus sui partibus.*] Carthagine, ut dicetur lib. 36. sect. 48.

3. *Aut marmore.*] Marmoris flore, inquit Columella loc. cit. hoc est, marmore in pulverem contrito: *du marbre pulverisé.*

4. *Aut mari.*] Adde & muriam ex Columella, lib. 12. cap. 25. pag. 434.

5. *Rabulana pice.*] Ita Reg. & Colb. At Th. *Rapulana.* Beroaldus in Columellam, *radulanam* scribit, quod tam sicca ea est, ut radi possit. Columella ipse lib. 12. cap. 20. pag. 429. rasim vocat, nisi locus est vitiatus. *Commisceri debet rasis*, inquit, *quod est genus cruda picis.*

6. *Resina.*] Vinum resina conditum resolutioni stomachi prodesse scribit Celsus, lib. 4. cap. 5. Martialis, lib. 3. Epigr. 77.

Resinata bibis vina, Falerna fugis.

7. *Nonnusquam.*] Hunc modum explicat uberius Columella, lib. 12. cap. 28. & cap. 30. pag. 437. *Si qua vina erunt duriora, aut minus bona, quod agri vitio aut tempestate sit factum, sumito facem vini boni, & panes facito, & in Sole arefacito, & coquito in igne: postea terito, & pondo quadrantem singulis amphoris infricato, & oblinito: bonum fiet.*

8. *Ad sapas.*] Hoc est, usque ad tertiam partem, quemadmodum de sapa dictum est, sect. XI. Hæc multo uberius Columella, lib. 12. cap. 20. p. 428.

9. *Condimentis picis.*] Hoc est, non vina modo, sed & vasa quoque pice condiuntur.

10. *Proximo dicetur.*] Lib. 16. sect. 21.

XXV.

XXV. Arborum ſucco manantium picem reſinamque, aliæ ortæ in Oriente, aliæ in Europa ferunt. Quæ intereſt Aſia, [1] utrinque quaſdam habet. In Oriente optimam tenuiſſimamque [2] terebinthi fundunt: deinde lentiſci, quam & [3] maſtichen vocant: poſtea cupreſſi, acerrimam ſapore. [4] Liquidam omnes, & tantum reſinam: [5] craſſiorem vero & ad pices faciendas cedrus. [6] Arabica reſina alba eſt, acri odore, difficilis coquenti. Judæa calloſior, & [7] terebinthina quoque odoratior: Syriaca Attici mellis ſimilitudinem habet. Cypria antecedit omnes: eſt autem melleo colore, carnoſa. [8] Colophonia præter ceteras fulva: ſi teratur, alba fit, gravior odore: ob id non utuntur ea unguentarii. In Aſia quæ fit e picea, admodum candida, [9] ſpagas vocatur. [10] Reſina omnis diſſolvitur oleo. Quidam & creta figlinarum hoc fieri arbitrantur. [11] Pudetque confiteri, maximum jam honorem ejus eſſe in evellendis virorum corpori pilis. Cap. XX.

Ratio autem condiendi muſta, in primo fervore, qui novem diebus cum plurimum peragitur, aſperſu picis, ut odor vino contingat, & ſaporis quædam acumina. Vehementius id fieri arbitrantur [12] crudo flore reſinæ, [13] excitarique lenitatem. E diverſo crapula compeſci

NOTÆ.

Sect. XXV. 1. *Utrinque quaſdam.*] Ex utroque genere quaſdam habet: earum ſcilicet quæ in Oriente, & quæ in Europa gignuntur. Ex arboribus quæ picem ferunt, ſuccus erumpit: qui ſi igne exprimitur, pix vocatur, *de la poix*: ſi ſponte fluit, reſina, *de la poix reſine.*

2. *Terebinthi.*] Sic Dioſcor. lib. 1. cap. 91. primas tribuit terebinthinæ reſinæ, *la térébentine*: ſecundas, e lentiſco, *le lentiſque.* Sic etiam Theophr. lib. 9. hiſt. cap. 2. & Galenus, lib. 3. κατὰ γένη, cap. 2. pag. 715.

3. *Maſtichen vocant.*] De Chia maſtiche e lentiſco dictum eſt lib. 12. ſect. 37. Dioſc. lib. 1. cap. 90. Γεννᾶται δὲ καὶ ῥητίνη... σχινίνη καλουμένη, ὑπ' ἐνίων δὲ μαστίχη... καλλίστη ἐν Χίῳ τῇ νήσῳ.

4. *Liquidam omnes.*] Vide quæ dicturi ſumus lib. 24. ſect. 22.

5. *Craſſiorem vero.*] Qui e cedro manat liquor, expreſſus igne videlicet, non ſponte erumpens, picis e genere eſt, ut dicetur lib. 16. ſect. 21.

6. *Arabica.*] Hæc e terebintho arbore funditur, Dioſc. lib. 1. cap. 91.

7. *Terebinthina quoque.*] Optimam cenſet Dioſc. loc. cit. quæ terebinthum oleat. Plinius, lib. 24. ſect. 22. *In arborum differentia placet terebinthina, odoratiſſima, atque leviſſima: nationum, Cypria, & Syriaca: utraque mellis Attici colore: ſed Cypria carnoſior, ſicciorque.*

8. *Colophonia.*] Retinet hæc hodie in officinis nomen. Ἀπὸ τῆς Κολοφῶνος Κολοφωνία κληθεῖσα, Dioſcor. lib. 1. cap. 92.

9. *Spagas vocatur.*] Sic MSS. Reg. &c. Vox barbarica, incertæ originationis: niſi σφαγὰς legi placet, haud magis comperti ſignificatûs hoc loco.

10. *Reſina omnis.*] Plinius, lib. 24. ſect. 22. *Reſolvitur reſina ad vulnerum uſus & malagmata oleo.*

11. *Pudetque.*] Πίττωσις vocabatur παρατιλμὸς, ſive vulſura pilorum picis miniſterio facta, cujus molles & cinædi curioſi: ob idque vulſi & depilati dicti ſunt, καὶ πιττούμενοι. Hinc πιττοῦν Græcis παρατιλτριῶν vile munus erat, quæ glabros & depiles reddebant picis illitu. Vide Philoſtr. & Clem. Alexand. apud Rob. Conſt. in Lexico, verbo Πιττόω.

12. *Crudo flore.*] Flos crudus, reſina ipſa eſt, quæ nuper eſt avulſa arbori, needum cocturam paſſa: eadem cocta, crapula nuncupatur: coquendi ratio dicetur lib. 16. ſect. 22. Errant qui crapulam fæcem reſinæ putant: aut florem, id quod ſupernatat.

13. *Excitarique.*] Addi levioribus vinis ſaporis quoddam acumen.

[14] feritatem nimiam, frangique virus: aut ubi pigra lenitas torpeat, [15] virus addi. Liguriæ maxime Circumpadanisque mustis crapulæ utilitas discernitur hoc modo: [16] Pugnacibus mustis crapulæ plus inditur, lenibus parcius. [17] Sunt qui ex utroque condiri velint: [18] necnon alia, quæ est musti, pice & natura. Vitiumque musto quibusdam in locis iterum sponte fervere: qua calamitate deperit sapor, [19] vappæque accipit nomen, [20] probrosum etiam hominum, cum degeneravit animus. [21] Aceti enim nequitiæ inest virtus magnos ad usus, & sine queis vita mitior degi non possit.

Cetero vinorum medicaminis tanta cura est, ut cinere apud quosdam, [22] ceu gypso alibi, & quibus diximus modis, instaurentur. Sed cinerem e vitis sarmentis, aut quercu præferunt. [23] Quin & marinam aquam ejusdem rei gratia ex alto peti jubent, servarique ab æquinoctio verno, aut certe nocte solstitio, & Aquilone flante hauriri, vel si circa vindemiam hauriatur, decoqui.

Pix in Italia [24] ad vasa vino condendo maxime probatur Brutia. Fit e piceæ resina: in Hispania autem e pinastris, minime laudata. [25] Est enim resina harum amara & arida, & gravi odore. Differentiam rationemque faciendi [26] proximo volumine demonstrabimus [27] inter ar-

NOTÆ.

14. *Feritatem.*] Mitigari ea quæ fumosa sint, & vehementiora.

15. *Virus addi.*] Tenuiculis, languidisque vinulis vim vehementiorem, quæ inducat ebrietatem, adjici.

16. *Pugnacibus.*] Vehementibus, & validis.

17. *Sunt qui ex utroque.*] Ex flore & crapula.

18. *Nec non alia &c.*] Condiuntur etiam vina, inquit, si decoctum iis mustum infundatur, quod picis vices & vim repræsentet. Vide Notas & Emend. num. XXI.

19. *Vappæque.*] De vappa superius, sect. 8. num. 3.

20. *Probrosum.*] Subintellige, nomen. Vappam veteres appellarunt hominem ignavum, in quo nihil esset prudentiæ, nihil salis. Horat. lib. 1. satyr. 2. vers. 12.

Fufidius vappæ famam timet, ac nebulonis.

Acron: *Vappæ*, inquit, in Satyr. 1. lib. 1. *dicuntur perditi ac luxuriosi ... Aliter vappa dicitur stultus & insulsus, qui nihil sapit: dicitur enim vinum vappa, quod perdidit saporem.*

21. *Aceti enim.*] Aceti enim, quanquam inesse ei quædam gustus nequitia videtur, melior tamen est, quam vappæ conditio: virtus eximia ad magnos usus, &c.

22. *Ceu gypso.*] Ut gypso, inquit, Africa, Græcia marmore, aliisque quibus diximus modis, sup. sect. vina mitigat: sic alii cinere.

23. *Quin & marinam.*] Columella, lib. 12. cap. 21. pag. 431. *Sumitur autem aqua quam longissime a litore: nam liquidior & purior est, quantum altiori mari hausta est.*

24. *Ad vasa.*] Subintellige picanda. De hac picatione vasorum, in quibus condebatur vinum, e pice Brutia, vide Columella, lib. 12. cap. 18. pag. 426.

25. *Est enim .... arida.*] Nec valde aridam, nec valde humentem, laudat Diosc. lib. 1. cap 92.

26. *Proximo volumine,*] Libro 16. a sect. 16. ad 23.

27. *Inter arbores feras.*] Ita Reg. 2. aliique. Hoc est, peregrinas. Plinius, lib. 16. sect. 16. *Peregrinæ tum videbantur, quoniam non erant suburbanæ, pi-*

bores feras. [28] Vitia, [29] præter ſupra dicta, acor aut fumidum virus: picis autem, aduſtio: experimentum vero, ſi fragmenta ſublucεant, ac ſub dente lenteſcant [30] acore jucundo. Aſia [31] picem Idæam maxime probat, Græcia Piericam, [32] Virgilius Naryciam. Diligentiores admiſcent nigram maſtichen, [33] quæ in Ponto bituminis ſimilis gignitur, [34] & iris radicem, [35] oleumque. [36] Nam ceram accipientibus vaſis compertum eſt vina aceſcere. Sed transferre in ea vaſa, in quibus acetum fuerit, utilius, quam in ea, in quibus dulce aut mulſum. [37] Cato jubet, vina concinnari ([38] hoc enim utitur verbo) [39] cineris lixivii cum defruto cocti parte quadrageſima, [40] in culeum: vel ſalis ſeſquilibra, interim & tuſo marmore. [41] Facit & ſulphuris mentionem, reſinæ vero in noviſſimis. Super omnia addi [42] matureſcente jam vino jubet muſtum, quod ille tortivum appellat,

NOTÆ.

nus atque abies, omneſque quæ picem ferunt, de quibus nunc dicemus, ſimul ut tota condiendi vina origo cognoſcatur. In quibuſdam M S S. *feraces:* male.

28. *Vitia.*] Nempe reſinæ.

29. *Præter ſupra dicta.*] Amarorem, ariditatem, gravem odorem.

30. *Acore*] Sapore acido, qualis fere eſt in malo Punico.

31. *Picem Idæam.*] Ab Ida monte, qui in Troade eſt. Vide Notas & Emend. num. X X I I.

32. *Virgilius.*] Libro 2. Georg. verſ. 438.

Naryciæque picis lucos.

Ab oppido Locrorum Narycio, de quo lib. 4. ſect. 12.

33. *Quæ in Ponto.*] Ut dictum antea eſt lib. 12. ſect. 36.

34. *Et iris radicem.*] Iridis modicum pariter admiſceri jubet auctor Geopon. lib. 6. cap. 7. pag. 171. ἴρεως τὸ μέτριον. De iri dicemus lib. 21. ſect. 19.

35. *Oleumque.*] Vide Notas & Emendationes num. X X I I I.

36. *Nam ceram.*] Didymus in Geopon. loc. cit. pag 170. vappeſcere vina ſcribit, cera in vaſorum picationibus addita, στρεφέσθαι τὸν οἶνον γίνεται, ὡς ῥᾳδίως εἰς ὀξύτητα μεταβάλλειν, ſic ut promptius ea aceſcant.

37. *Cato jubet.*] Libro de re ruſt. cap. 23.

38. *Hoc enim utitur verbo.*] Libro de re ruſt. cap. 115. pag. 64. & cap. 122. pag. 66.

39. *Cineris lixivii.*] Apud Catonem hodie perperam, *de muſto lixivo* legitur, cum *de cinere lixivio* ſcribi oporteat. Cinerem lixivam femineo genere Scribonius Largus non ſemel protulit. Eſt porro hic cinis lixivus, ipſum liquidum lixivium, non cinis, qui in aquæ lixiviæ fundo ſidit. Ad concinnanda vina tantum lixivii Cato requirit, quantum cum admixto defruto ad quadrageſimam culei partem æquandam neceſſe eſt.

40. *In culeum.*] Quid culeus ſit, diximus ſect 5. Cato loc. cit. pag. 25. *Si opus erit, defrutum indito in muſtum, de cinere lixivio coctum: partem quadrageſimam addito defruti, vel ſalis ſeſquilibram in culleum: Marmor ſi indes in culleum, libram indito ... Reſinam ſi indes in culleum muſti,* &c. M S S. Reg. Colb. *in culeum.* Editi libri perperam, *pulegii.*

41. *Facit & ſulphuris.*] Excidit igitur ea vox e Catonis libris quos terimus: in quibus mentio ſulphuris nulla.

42. *Matureſcente.*] Cum deferbuit. Verba Catonis ſunt ea, loc. cit. pag. 26. *Tortivum muſtum circumcidaneum ſuo cuique dolio dividito, additoque pariter.*

nos intelligimus [43] novissime expressum. [44] Et adjicimus tingendi gratia colores, ut pigmentum aliquod vini, atque ita pinguius fieri. Tot veneficiis [45] placere cogitur: & miramur noxium esse. In vitium inclinantis experimentum est, [46] laminæ plumbeæ mutatus in eo colos.

XXVI. Proprium autem inter liquores vino, [1] mucescere, aut in acetum verti: [2] exstantque medicinæ volumina. Et fæx vini siccata recipit ignes, ac sine alimento per se flagrat. Cinis ejus nitri naturam habet, easdemque vires, hoc amplius, quo pinguior sentitur.

CAPUT XXI.

XXVII. Magna & collecto jam vino differentia in cella. Circa Alpes ligneis vasis condunt, circulisque cingunt, atque etiam hieme gelida ignibus rigorem arcent. Mirum dictu, sed aliquando visum: ruptis vasis stetere glaciatæ moles, prodigii modo, quoniam vini natura [1] non gelascit, alias ad frigus stupens tantum. Mitiores plagæ doliis condunt, infodiuntque terræ tota, aut [2] ad portionem situs. Item cælum præbent: alibi vero impositis tectis arcent: traduntur-que & hæc præcepta: Latus cellæ vinariæ, aut certe fenestras obverti [3] in Aquilonem oportere, vel utique in exortum æquinoctialem. [4] Sterquilinia & arborum radices procul abesse, omniaque odoris evitandi, [5] facillimo in vina transitu: ficos utique & caprificos. [6] Doliis etiam intervalla dari, ne inter sese vitia serpant, contagione vini semper ocyssima. Quin & figuras referre. Ventruosa ac patula mi-

NOTÆ.

43. *Novissime expressum.*] E vinaceis circumcisis, ut dictum est sect. 23. Idem præcipit Columella, lib. 12. cap. 36. pag. 439.

44. *Et adjicimus.*] Sic M S S. Reg. Colb. Paris.

45. *Placere cogitur.*] Subintellige, vinum.

46. *Lamina plumbea.*] Sic Geopon. auctor, lib. 7. cap. 15. pag. 195. apud quem hæc paulo explanata uberius.

Sect. XXVI. 1. *Mucescere.*] Hoc est, vappescere, in vappam degenerare. In M S S. Reg. Colb. *Mulcescere.*

2. *Exstantque.*] Et ad hanc depellandam calamitatem medicinæ quamplurimæ voluminibus integris continentur.

Sect. XXVII. 1. *Non gelascit.*] Causas Macrobius investigat, *cur vina nunquam aut rarenter congelascant*, lib. 7. Saturn. cap. 12. pag. 620.

2. *Ad portionem situs.*] Ut quæque terra mitiore cælo aut frigidiore utitur. Nam ubi calidius cælum, tota sub dio relinquuntur: ubi frigidius, tota defodiuntur: medio, partim abduntur terra, partim cælo permittuntur.

3. *In Aquilonem.*] Sic auctor Geopon. lib. 6. cap. 2. pag. 165 Vitruvius lib. 1. cap. 4. pag. 8. *In cellis enim vinariis tectis, lumina nemo capit a meridie, nec ab occidente, sed a septentrione*, &c. Eadem tradit & Palladius lib. 1. de re rust. cap. 18. pag. 17.

4. *Sterquilinia.*] Palladius, loc. cit. In M S S. Reg. Colb. & Chiffl. *Sterculonia.* De ficubus & caprificis, eadem præcipit auctor Geopon. lib. 6. cap. 2. pag. 166.

5. *Facillimo in vina.*] Columella, lib. 12. cap. 28. pag. 437. *Nulla res alienum odorem celerius ad se ducit, quam vinum.*

6. *Doliis etiam.*] Intervallum pedale requirit auctor Geopon. lib. 6. cap. 2. pag. 165.

nus utilia. [7] Picari oportere protinus a Canis ortu, poſtea perfundi marina aqua aut ſalſa, [8] dein cinere ſarmenti aſpergi, vel argilla, [9] abſterſa myrrhâ ſuffiri, [10] ipſaſque ſæpius cellas. [11] Imbecilla vina demiſſis in terram doliis ſervanda, valida expoſitis. [12] Nunquam implenda: & quod ſuperſit, paſſo aut defruto perungendum, admixto croco, pice veteri, cum ſapa: ſic opercula doliorum medicanda, addita maſtiche ac pice. Bruma aperiri vetant, niſi ſereno die. Vetant Auſtro flante, Lunave plena. [13] Flos vini candidus probatur: rubens triſte ſignum eſt, ſi non is vini colos ſit. Item vaſa incaleſcentia, operculave ſudantia. Quod celeriter florere cœperit, [14] odoremque trahere, non fore diutinum. [15] Ipſa quoque defruta ac ſapas, cum ſit cælum ſine Luna, hoc eſt, in ſideris ejus coïtu, neque alio die coqui jubent: præterea [16] plumbeis vaſis, non æreis, nucibuſque juglandibus additis: eas enim [17] fumum excipere. Campaniæ nobiliſſima expoſita ſub dio in cadis verberari Sole, Luna, imbre, ventis, aptiſſimum videtur.

XXVIII. Ac ſi quis diligentius reputet, in nulla parte operoſior vita eſt, ceu non ſaluberrimum ad potum aquæ liquorem natura dederit, quo cetera omnia animantia utuntur. At nos vinum bibere & [1] jumenta cogimus: tantoque opere, tanto labore & impendio conſtat, [2] quod homines mente mutet, ac furorem gignat, millibus ſcelerum huic deditis: tanta dulcedine, ut magna pars non aliud vi- CAPUT XXII.

NOTÆ.

7. *Picari oportere.*] Sic Geopon. auctor, lib. 6. cap. 4. pag. 168. Columella quoque loc. cit. pag. 426.

8. *Dein cinere.*] Vide Notas & Emend. num. XXIV.

9. *Abſterſa.*.] Spongiæ ope. Diophanes in Geopon. lib. 6. cap. 12. pag. 175.

10. *Ipſaque ſæpius.*] Sic Diophanes in Geopon. lib. 6. cap. 12. pag. 176.

11. *Imbecilla.*] Auctor Geopon. lib. 7. cap. 2.

12. *Nunquam implenda.*] Quoniam muſtum effervеſcens per ſe dolia impleturum eſt. Diophanes loc. cit. pag. 175.

13. *Flos vini.*] Tenuis ſpuma in ſummo innatans.

14. *Odoremque trahere.*] Alium quam ſuum, & nativum. De hac loquendi forma dicemus, lib. 36. ſect. 30.

15. *Ipſa quoque defruta.*] Columella, lib. 12. cap. 19. pag. 427.

16. *Plumbeis vaſis.*] Columella, lib. 12. cap. 20. pag. 428. *Ipſa autem vaſa, quibus ſapa aut defrutum coquitur, plumbea potius quam ænea eſſe debent: nam in coctura æruginem remittunt ænea, & medicaminis ſaporem vitiant.*

17. *Fumum excipere.*] In ſe recipiunt illæ fumum, qui ſapam alias corrumperet.

Sect. XXVIII. 1. *Jumenta.*] Equis vinum olim præbitum ex Homero diſcimus, Iliad. θ'. v. 189. Refert Comінæus, lib. 1. Comm. Gall. equum ſuum vetulum, ac labore fractum, cum poſt prælium vini ſitulam caſu oblatam hauſiſſet, ea potione ſic recreatum, ut alacriorem antea nunquam eſſet expertus. Familiare in Gallia eſt, vinum in os & nares equorum injicere, vel offam ex vino & pane offerre, ut valentiores fiant.

2. *Quod homines.*] Sic MSS. recte. Prius editi, *Quod hominis mentem mutet*,

tæ præmium intelligat. Quin imo ut plus capiamus, [3] ſacco frangimus vires: & alia irritamenta excogitantur: ac bibendi etiam cauſa venena conficiuntur, aliis cicutam præſumentibus, ut bibere [4] mors cogat, [5] aliis pumicis farinam, & quæ referendo pudet docere. Cautiſſimos ex his [6] balineis coqui videmus, exanimeſque efferri. Jam vero alios lectum exſpectare non poſſe, imo vero nec tunicam, nudos ibi protinus anhelos ingentia vaſa corripere, velut ad oſtentationem virium, ac plene infundere, [7] ut ſtatim vomant, rurſuſque hauriant, idque iterum tertiumque: tanquam ad perdenda vina geniti, & tanquam effundi illa non poſſint, niſi per humanum corpus. Ad hoc pertinent [8] peregrinæ exercitationes, & volutatio in cœno, ac pectoroſa cervicis repandæ oſtentatio. Per omnia hæc prædicatur ſitis quæri. Jam vero quæ vaſa [9] adulteriis cælata? tanquam per ſe parum doceat libidines temulentia. Ita vina ex libidine hauriuntur, atque etiam præmio invitatur ebrietas, & ſi diis placet, emitur. Alius, ut quantum biberit tantum edat, pretium vinolentiæ lege accipit. Alius quantum alea quæſierit, tantum bibit. [10] Tunc avidi matronam oculi licentur, [11] graves produnt marito: tunc animi ſecreta proferuntur. Alii teſtamenta ſua nuncupant: alii mortifera loquun-

NOTÆ.

3. *Sacco frangimus.*] *Saccus quo vinum liquatur*, inquit Columella, lib. 9. cap. 15. *tenui vimine rarius contextus*, *inverſæ metæ ſimilis.* Hinc vinum colatum, ſive ſaccatum, altero non ſaccato debilius, dulciuſque, Theophr. lib 6. de cauſis, cap. 9. οἶνος σακκιζόμενος, *vin coulé par un ſac, comme l'hipocras.* Martialis lib. 2 Epigr. 40.

Cæcuba ſaccentur, quæque annus coxit Opimî:

Hoc eſt, colo, vel ſacco tranſmittantur ea, ut corrigantur, ac defæcentur. Et lib. 12. Epigr. 61.

Turbida ſolicito tranſmittere Cæcuba ſacco.

4. *Mors cogat.*] Metus mortis. Nam contra cicutam vinum remedio eſt, ut dicetur lib. 23. ſect. 23.

5. *Pumicis farinam.*] Vide quæ Plinius ipſe ex Theophr. refert, lib. 36. ſect. 42.

6. *Balineis coqui.*] Cruditatem ex pridiana temulentia ortam balneo calido coquebant: manebant enim in eo tamdiu, ut ſudarent: animuſque interdum deficeret. Columella in præfat. *Mox deinde ut apti veniamus ad ganeas, quotidianam cruditatem Laconicis excoquimus, & exſucto ſudore ſitim quærimus, &c.* Laconicum locus erat in balneo orbiculari ambitu in ſe recurvo, ubi ſudor eliciebatur calore ſicco, inquit Celſus lib. 2. cap. 17. *Un poëſle.*

7. *Ut ſtatim vomant.*] Et pinnis quidem excitabantur ad vomitum. Vide Notas & Emend. num. XXV.

8. *Peregrinæ exercitationes.*] Quales a Luciano deſcribuntur, in Anacharſi, ſive de Gymnaſiis, ſtatim initio, pag. 786. inter quas volutatio in cœno, ſuum more, καὶ ἐν τῷ πηλῷ συναναφύρονται καλινδούμενοι ὥσπερ σύες.

9. *Adulteriis.*] Vaſa in quibus adulteriorum cælatæ imagines.

10. *Tunc avidi.*] Fuit cum augurarer: *Tunc avidi matronarum oculi licenter graves produnt maritos.* Sed ſatius videtur nihil immutari. Vino captos oculos ait jam deſtinare ſecum ut matronæ pudicitiam pretio expugnent: eoſdem nimio potu graves, matronæ ſcelus prodere marito, & ſecreta proferre.

11. *Graves.*] Vino graves.

tur, [12] rediturasque per jugulum voces non continent, quam multis ita interemptis. [13] Vulgoque veritas jam attributa vino est. Interea ut optime cedat, [14] Solem orientem non vident, ac [15] minus diu vivunt. Hinc pallor, & genæ pendulæ, oculorum hulcera, tremulæ manus, effundentes plena vasa, & (quæ sit pœna præsens) furiales somni, & inquies nocturna, præmiumque summum ebrietatis [16] libido portentosa, ac jucundum nefas. Postera die ex ore [17] halitus cadi, ac fere rerum omnium oblivio, morsque memoriæ. Rapere se ita vitam prædicant, cum priorem diem quotidie perdant, illi vero & venientem.

Tiberio Claudio principe ante hos annos XL. institutum, ut jejuni biberent, potusque vini antecederet cibos: [18] externis & hoc artibus, ac medicorum placitis novitate aliqua sese commendantium. Gloriam hac virtute Parthi quærunt, famam apud Græcos [19] Alcibiades meruit, apud nos cognomen etiam Novellius Torquatus Mediolanensis, ad Proconsulatum usque e Prætura honoribus gestis, tribus congiis [20] (unde & cognomen illi fuit) epotis uno impetu, spectante miraculi gratia Ti. Claudio principe, in senecta jam severo, [21] atque etiam sævo alias, sed ipsa juventa [22] ad merum pronior fuerat. Ea-

NOTÆ.

12. *Rediturasque.*] Transfosso, ut ita dicam, jugulo resorbendas: accersente homini sæpenumero necem loquendi in vino intemperantia.

13. *Vulgoque veritas.*] Hinc illa Horatiana, lib. 1. Epist. 4.

Quid non ebrietas designat? operta recludit, &c.

Et lib. 3. Ode 21.

Tu lene tormentum ingenio admoves
Plerumque duro: tu sapientium
Curas, & arcanum jocoso
Consilium retegis Lyæo.

14. *Solem.*] Qui Solem nunquam occidentem viderint, nec orientem, Cato antipodes appellabat, apud Senec. epist 122. Talis Smindyrides Sybarita apud Athen. lib. 6. pag. 273. Hoc porro Plinius accepit a Colum. in præfat. Egregia habet in eam sententiam Seneca, ep. 122.

15. *Minus diu vivunt.*] M S S. Reg Colb. &c. *bibunt*: minus apposite. Quid sint Plinio genæ, diximus l. XI. sect. 56.

16. *Libido portentosa.*] Veneris imagine fœdatum somnium.

17. *Halitus cadi.*] Sive amphoræ. De cado diximus sect. 17. Vide Notas & Emend. num. XXVI.

18. *Externis & hoc.*] Aliis antea gentibus inolevisse eam consuetudinem significat: quas inter fuère Bithyni, ut auctor est Phylarchus apud Athen. lib. 2. pag. Macedones quoque ipsi, ut ex eodem Athenæo colligimus, lib. 4. p. 128.

19. *Alcibiades.*] Hunc meri potu superasse Thraces, Satyrus prodidit apud Athen. lib. 12. pag. 534. Vide & Plutarch. lib. 7. Sympos. quæst. 7. pag. 710.

20. *Unde & cognomen.*] Tricongii. Ita Xenarchus quidam Rhodius ob bibacitatem, Μετρητὴς, hoc est, *Congius* pariter est cognominatus, teste Euphorione in Chiliad. apud Athen. lib. 10. pag. 436. Meminit & mulieris tricongiæ Hedylus in Epigr. apud eundem Athen. lib. 11. pag. 488.

21. *Atque etiam sævo.*] M S S. Reg. Colb. Paris. *aqueve etiam sævo.*

22. *Ad merum pronior*] Sueton. in Tiberio, cap. 42 *In castris tiro etiamtum, propter nimiam vini aviditatem, pro Tiberio Biberius, pro Claudio Caldius, pro Nero Mero vocabatur.* Juventæ biba-

que commendatione credidere L. Pisonem [23] Urbis Romæ curæ ab eo delectum, quod biduo duabusque noctibus perpotationem continuasset apud ipsum jam principem. [24] Nec alio magis Drusus Cæsar [25] regenerasse patrem Tiberium ferebatur. [26] Torquato rara gloria (quando & hæc ars suis legibus constat) non labasse sermone, non levatum vomitione, [27] non altera corporis parte, dum biberet: matutinas obisse vigilias, plurimum hausisse uno potu: plurimum præterea aliis minoribus addidisse: optima fide non respirasse in hauriendo, neque exspuisse: nihilque ad elidendum in pavimentis sonum ex vino reliquisse, diligenti scito legum contra bibendi fallacias. Tergilla [28] Ciceroni M. F. binos congios simul haurire solitum ipsi objicit: Marcoque Agrippæ a temulento scyphum impactum. Etenim hæc sunt ebrietatis opera. Sed nimirum hanc gloriam auferre Cicero voluit interfectori patris sui M. Antonio. [29] Is enim ante eum avidissime apprehenderat hanc palmam, edito etiam volumine de sua ebrietate: quo patrocinari sibi ausus, approbavit plane (ut equidem arbitror) quanta mala per temulentiam terrarum orbi intulisset. Exiguo tempore ante prælium Actiacum id volumen evomuit: quo facile intelligatur ebrius jam sanguine civium, & tanto magis eum sitiens. Namque & hæc necessitas vitium comitatur, ut bibendi consuetudo augeat aviditatem. Scitumque est Scytharum legati, quanto plus biberint, tanto magis [30] sitire Parthos.

XXIX. Est & Occidentis populis sua ebrietas, [1] fruge madida:

NOTÆ.

citatem simul, & crudelitatem senectæ, quidam versus exprobrarunt, quos Suetonius recitat, cap. 59.

Fastidit vinum, quia jam sitit iste cruorem:
Tam bibit hunc avide, quam bibit ante merum.

23. *Vrbis Romæ curæ.*] Hoc est, Præfectura Urbis donatum. Suetonius in Tiberio, cap. 42. *Postea Princeps in ipsa publicorum morum correctione, cum Pomponio Flacco, & L. Pisone noctem continuumque biduum epulando potandoque consumpsit: quorum alteri Syriam provinciam, alteri Præfecturam Vrbis confestim dedit, codicillis quoque jucundissimos, & omnium horarum amicos professus.* Seneca, ep. 83. pag. 361. *L. Piso, Vrbis custos, ebrius ex quo semel factus est, fuit. Majorem partem noctis in convivio exigebat: usque in horam sextam fere dormiebat: hoc erat ejus matutinum: Officium tamen suum, quo tutela Vrbis continebatur, diligentissime administravit,* &c.

24. *Nec alio magis.*] Nec alia dote patri similior, quam vinositate. Id quoque de Druso Plutarchus refert, lib. 1. Sympos. quæst. 6. pag. 624.

25. *Regenerasse.*] Ea voce usus antea non semel, lib. 7. sect. 10. Et lib. 12. sect. 5. *Platani sata regeneravere vitium.*

26. *Torquato.*] Mediolanensi, de quo proxime dictum est.

27. *Non altera corporis parte.*] Qua nempe micturimus: Hunc igitur nec vomitione levatum ait, nec urina.

28. *Ciceroni M. F.*] Marci Tullii Filio. Sic M S S. Reg. Colb &c.

29. *Is enim.*] M. Antonius Triumvir.

30. *Sitire Parthos.*] Erasmum vide, Chiliad. 4. Cent. 10. Adag. 21. *Parthi quo plus biberint.*

Sect. XXIX. 1. *Fruge madida.*] Frumento, hordeo, avena, olyra, milio, panico. Vide Geopon. lib. 7. cap. 34. pag. 203.

pluribus

pluribus modis [2] per Gallias Hiſpaniaſque, nominibus aliis, ſed ratione eadem. Hiſpaniæ jam & vetuſtatem ferre ea genera docuerunt. [3] Ægyptus quoque e fruge ſibi potus ſimiles excogitavit : nullaque in parte mundi ceſſat ebrietas : meros quippe hauriunt tales ſuccos, nec diluendo, ut vina, mitigant. At hercules illic tellus fruges parere videbatur. Heu, mira vitiorum ſolertia, inventum eſt quemadmodum aqua quoque inebriaret. Duo ſunt liquores corporibus humanis gratiſſimi, intus vini, [4] foris olei, arborum e genere ambo præcipui, ſed olei neceſſarius. Nec ſegniter vita in eo elaboravit. Quanto tamen in potu ingenioſior apparebit, ad bibendum generibus centum nonaginta quinque, (ſi ſpecies vero æſtimentur, pæne duplici numero,) excogitatis, tantoque paucioribus olei : de quo in ſequenti volumine dicemus.

NOTÆ.

2. *Per Gallias.*] Ubi ex hordeo cerviſia fit, *de la biére.* Exſtat in Anthol. lib. I. cap. 59. epigramma quintum Juliani Imp. in vinum Galliarum ex hordeo, oppido ſane elegans :

ΙΟΥΛΙΑΝΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ
εἰς οἶνον ἀπὸ κριθῆς.

Τίς; πόθεν εἶς Διόνυσε; μὰ γὰρ τὸν ἀληθέα Βάκχον
Οὔ σ' ἐπιγιγνώσκω· τὸν Διὸς οἶδα μόνον.
Κεῖνος νέκταρ ὄδωδε· σὺ δὲ τράγον· ἦ ῥά σε Κελτοὶ,
Τῇ πενίῃ βοτρύων, τεῦξαν ἀπ' ἀσταχύων.
Τῷ σε χρὴ καλέειν Δημήτριον, οὐ Διόνυσον,
Πυρογενῆ μᾶλλον, καὶ Βρόμον, οὐ Βρόμιον.

Quod feliciter ſatis Grotius ita reddidit :

Unde, quis es Liber? hic ſit mihi Liber amicus?
Non mihi tu notus, ſed puer ille Jovis.
Ille ut nectar olet : tu ceu caper : an fera te gens
Ex ſpica genuit Celtica, vitis egens?
Hinc Cerealis eras meliori jure vocandus,
Non ſatus ex Semela matre, ſed ex ſimila.

3. *Ægyptus quoque.*] Ex hordeo, teſte Hecatæo apud Athen. lib. 10. pag. 447. & Herod. lib. 2. Euterpe, num. 77. pag. 118.

4. *Foris olei.*] Simile eſt quod de Pollione dicetur lib. 22. ſect. 53.

NOTÆ ET EMENDATIONES

AD LIBRUM XIV.

NATURALIS HISTORIÆ

C. PLINII SECUNDI.

Sect. 1. I. E*Odem tamen, habendique ad ſpes, omnium tendente voto.*] In hujus loci explicatione exercuere ſe fruſtra ſumma ingenia. Rhenanus legendum putavit: *Eodem tamen, habendique ſpes omnium accendente voto.* Hoc eſt eodem voto, nempe habendi, ſpes omnium accendente. Parm. edit. *Eodem tamen habendi quæſtus ad ſpes omnium tendente voto.* Pintianus: *Eodem tamen, quæſtus ſpe, omnium tendente voto:* expuncta *habendi* vocula. Nobis ab omnium MSS. fide, qui lectionem eam, quam ſecuti ſumus, totidem apicibus repræſentant, diſcedere religio fuit: nulla Frobenio, qui princeps & auctor ita edendi fuit, quemadmodum in libris hactenus editis habetur, *Eodem tamen habendi, quo eat ſpes, omnium tendente voto.*

Sect. 2. II. *Quam odorifera.*] Ita reſtituimus admonitu codicum Reg. Colb. Th. & aliorum. Nullus enim, ipſo atteſtante Rhenano, habet *quanquam odorifera*, ut in libris vulgatis legitur. Et vox ipſa *quanquam*, quæ ſtatim iterum occurrit, locum hic ſibi deberi negat. Et ipſa loci ſententia, *quam odorifera*, hoc eſt, præterquam odorifera, legi poſtulat: Ait enim vitium bono, gentium ceterarum, terrarumque, ſi odoriferas exceperis, bona ſuperari: ac veluti ſe ipſe deinde retexens, oratoria correctione, ne hæc ipſa quidem odorifera bona, excipi oportere ſubjicit: *Quanquam*, inquit, *ubicumque pubeſcentium* vitium *odori, nulla ſuavitas* odoriferarum arborum *præfertur.*

Sect. 3. III. *Populus arbor.*] Sic libri omnes, etiam MSS. proxime appellati. Sunt tamen, qui *opulus arbor* legi hoc loco ex Columella malint: quibus ego lubens aſſentior. Sic enim ille, lib. 5. cap. 7. pag. 192. *Eſt & alterum genus arbuſti Gallici, quod vocatur Rumpotinum: id deſiderat arborem humilem, nec frondoſam: cui rei maxime videtur idonea opulus: ea eſt arbor corno ſimilis. Quin etiam cornus, & carpinus, & ormus, nonnunquam & ſalix a pleriſque in hoc ipſum diſponitur.* Itaque Rumpotinum Columellæ arbuſti genus eſt, ὁ δενδρών, vitibus maritandis idoneum, ex opulo, cornu, aliiſve conditum, quemadmodum ulmarium ex ulmis. Ipſæ vero arbores, quibus rumpotinum conſtabat, rumpotinæ quoque & ipſæ dicebantur, teſte eodem Columella, pag. 198. Plinius, lib. 24. ſect. 112. *Rumpotinum arborem demonſtravimus inter arbuſta.* Peculiare arboris genus hac voce ſignat: atque, ut arbitror, opulum eam, de qua Columella. Quo vero nomine appellari apud nos oporteat, atque adeo num apud nos vivat, diſceptant herbarii. Verum & populum in hos uſus olim adhibitam haud tenere credimus: cum hodieque ad Bononiam, Parmam, Placentiamque, in agris vites, infinita ſerie, arborumque potius nemora populnearum, ulmorumque ſint, in quibus ſublevatæ ab humo vites cum pendulis racemis jucundo propendent ſpectaculo.

Ibid. IV. *Et aliæ improbo reptatu, pampinorumque ſuperfluitate, peritia domini, amplo diſcurſu atria media complentes.*] Ita quidem Parmenſis editio, aliæque. At in MSS. Reg. Colb. Th. &c. hoc tantum: *Et aliæ improbo reptatu, pampinorumque peri-*

tiam damna discursu atria media complentes. Quæ quidem verba expedienda aliis & corrigenda relinquimus, properantes ad majora.

V. *Principatus datur Ammineis.*] Ita hæc vox scribitur etiam Ausonio, Epist. 2. ad Ursulum: *Sect.* 4.

Solus qui Chium miscet, & Ammineum.

Alii Aminæum scribunt. Q. Serenus, cap 38. pag. 150.

Aut in Aminæo cochleas haurire Lyæo.

Hesychius: pag. 74. Ἀμιναῖος, δὲ ἐτὸς ι, οἶνος· ἡ γὰρ Πευκετία, Ἀμιναία λέγεται. Ex quo Hesychii loco, Macrobium emendamus, apud quem in vulgatis codicibus ita legitur, lib. 2. Saturn. cap. 16. pag. 379. *Uva Aminæa, scilicet a regione: nam Aminæi fuerunt, ubi nunc Falernum est.* Lego, *ubi nunc Salentum est*, nempe Salentinus ager, ubi olim Peucetia regio, Plinio teste lib. 3. sect. 16. Nugatur, ut sæpe Servius, qui Amineum dici vinum putat, quasi sine minio, id est, rubore: cum nigram Ammineam Plinius agnoscat hac ipsa sect. Obtinuit deinde usus, ævo Galeni, ut vetustissima quæque vina, neque Itala modo, sed Græca quoque Aminæa dicerentur.

VI. *Germana minor acino, melius deflorescit.*] Prius *melior* legebatur. At MSS. omnes, Reg. Colb. Th. &c. *melius*: ipseque Columella, a quo hæc emanarunt: Sic enim ille lib. 3. rei rust. cap. 2. pag. 84. de Ammineis: *Duas germanas cognovimus: quarum minor ocyus & melius deflorescit: habilis arbori, nec non jugo, &c.* *Ibid.*

VII. *Austeritatem annis accipiunt. Etruria nulla magis vite gaudet.*] Pliniani interpolatores sic locum hunc ediderant: *austeritatem annis accipiunt, & rubra fiunt. Nulla magis vite gaudet.* Cum & vox ea *fiunt* a MSS. omnibus libris absit, & quid ea verba postrema significent, obscurum sit. In MSS. Reg. 1. & Colb. 2. *accipiunt & rubra nulla magis.* In Th. *Et rubria nulla magis.* At in Reg. 2. & Chiffl. planissime, *accipiunt. Etruria nulla magis*, &c. Et sane cum cuique generi suum hactenus assignarit in Italia natale solum, Ammineis Vesuvium Surrentinosque colles, Rubellis Nomentum, Apianæ cujates sint, nusquam aperit, nisi hoc loco facit. Sic Plinius ipse inferius, hac ipsa sect. num. 5. de helvenaca vite: *Nulla*, inquit, *vitium minus Italiam amat.* *Ibid.*

VIII. *Visula magis quam denso uvarum partu.*] Libri hactenus vulgati, *Vix ulla magis tam denso.* Sinceram lectionem eruimus tum ex MSS. 1. Colb. Th. aliorumque, in quibus *visulla magis quam denso* legitur: tum vero maxime, quod multo est certius, ex Columella, quem Plinius hoc loco auctorem sequitur, & ad verbum prope transcribit: ut in Notis vidimus. Et vero Visulam aperte Plinius ipse appellat paulo inferius, num. 4. Sed & voculam excidisse præterea amanuensibus autumamus, integrumque fore locum, si sic legatur, *Visula materia magis quam denso uvarum partu.* Cum scilicet ii viderent scriptum per notas & compendia, *Visula mãã magis*, medias hasce litterulas, quibus *materia* indicatur, ceu superfluas induxere. Suspicandi causa ex Columella ipso ducitur, qui postquam de Bituricis uvis aliisque egit, lib. 3. cap. 2. pag. 87. *Visula deinde ab his*, inquit, *fertiles vastis materiis, & uvis exuberant.* Sed desunt MSS. codices qui conjecturæ faveant. Itaque indico tantum, non judico. *Ibid.*

IX. *In pergulis vero seruntur esarta appellata, e duracinis alba nigraque: & bumasti totidem coloribus.*] Hæc summa fide expressa lectio a codicibus MSS. Reg. 1. 2. Colb. 1. 2. 3. Th. Chiffl. vet. Dalec. & Paris. In Parm. edit. *edura acinis.* Frobenius interpolavit, *edera acinis*, ex animi conjectura: cui Salmasius favit, in Solin pag. 366. ita emendans: *In pergulis vero seruntur esarta appellata. Edera acinis alba nigraque bumasti, totidemque coloribus.* Quam emendationem, & MSS. omnium consensus, & Pliniana ipsa oratio, & interpretatio nostra convellit. Nec bumastus igitur uva appellatur, ut Salmasius existimat, quæ acinos ederæ habet: neque ederæ acini, ut idem colligit ex hoc uno loco, μαστοὶ proprie Græcis vocantur. *Ibid.*

X. *Ducentis fere annis.*] Cum hac forma loquendi Plinius noster, temporis *Sect.* 6.

notam quo hæc edidit, poſt vini Opimiani ætatem, ſatis aperte ſignet: quid vetat Petronii Arbitri ævum pariter agnoſcere ex iis verbis ejus Satyrici, pag. 114. *Statim allatæ ſunt amphoræ vitreæ diligenter gypſatæ, quarum in cervicibus pittacia erant adfixa cum hoc titulo*, FALERNUM OPIMIANUM ANNORUM CENTUM. Referunt quidem hunc ſcriptorem ad Neronis, ad Antoninorum alii, alii ad Gallieni principatum: nullo ſane omnes ſatis idoneo ducti argumento. Nos vel hoc uno viris cordatis nec litium amantibus perſuaſum iri arbitramur, eſſe vetuſtiorem multo & Auguſti temporibus ſupparem. Geſſit Conſulatum Opimius, anno, ut diximus, DCXXXIII. Media Auguſti principatus tempora incidunt in centeſimum abhinc annum, hoc eſt, DCCXXXIII.

Sect. 7. XI. *Neque aliud voluptatibus.*] Redundare hæc vox *voluptatibus* Mureto videtur, lib. 6. Variar. lect. cap. 12. pag. 140. meliorque futura ſententia, ſi ea deleatur. Hoc enim dicet, immodico vino maxime debilitari corporis vires: quod & poëtæ cecinerunt, quos eo loci recitat: ſed & libri teſtimoniorum pleni ſunt, & exemplorum plena vita. Illud tamen *voluptatibus*, quod expungendum credit, & Hermolaus, & Politianus agnoſcunt: & quod his tutius eſt, M S S. omnes. Reg. Colb. Th. Chiffl. Pariſ. &c.

Sect. 8. XII. *Trifolinis gloriata.*] Sic M S S. omnes, & editi libri. Fruſtra Cluverius in Ital. antiq. emendat, *Trifolinis gloria ſua.* Hanc emendationem, tum M S S. omnium auctoritas, tum interpretatio noſtra convellit. Quod ſi porro hæc vina Campaniæ propria ac peculiaria ſunt, ut Plinius noſter aſſeverat, male trifolina vina Dalecampius interpretatur ea quæ tertio foliorum exortu, nempe tertio anno ad bibendum tempeſtiva erant, vulgo *vin de trois feüilles*, cum hæc ubique gentium naſci poſſint. Ab agro Campaniæ aliquo nomen oportet accepiſſe, eoque Cumis vicino: Juvenalis Satyra 9. verſ. 56.

Te Trifolinus ager fecundis vitibus implet,
Suſpectumque jugum Cumis.

Trifolina vina inter plebeïa pariter cenſeri vult Martialis lib. 13. Epigr. 114. cujus lemma, *Trifolinum vinum:*

Non ſum de primo, fateor, trifolina Lyæo,
Inter vina tamen ſeptima vitis ero.

Τειφυλλῖνος οἶνος Galeno, lib. 5. de ſanit. tuenda, cap. 5. pag. 147. tom 6.

Sect. 10. XIII. *Quod appellaverunt Bion.*] Ita libri omnes, etiam M S S. tum hoc loco, tum lib. 23. ſect. 26. Abion legit Turnebus, lib. 25. Adverſ. cap. 26. pag. 900. quod ἀδύναμον interpretatur: ſed aliud eſt ab Omphacite, quod bion eſſe docuimus, ἀδύναμον, uti liquet ex Dioſcoride: imo & ex Plinio ipſo qui vinum adynamon deſcribit ſect. 19. Βίαιον Rhodiginus, lib. 26. cap. 8. quod ad vetuſtatem accelerandam affuſo mari cogeretur: Atqui in hoc vini genere nulla eſt aquæ marinæ mentio: ſed in altero tantum, quod leucocoum appellarunt, & ab eo qnod bion dixerunt, diverſum eſt.

Ibid. XIV. *Leucocoum.*] Sic reſtituimus ex veſtigiis veterum codd. Reg. 1. Colb. 1. 2. in quibus *leucooum*: Reg. 2. in quo *leucocum* legitur. In Chiffl. cod. Dalecampius, in aliis hoc Turnebus vidit, lib. 25. adverſ. c. 26. p. 900. Prius *leucochron* λευκόχρουν legebatur, hoc eſt, albicantis coloris. Factum id porro nomen a λευκὸς & Κῶς, hoc eſt, ex vini albi, & patriæ in quo gignitur, appellatione. Appoſite id quidem ad totius loci ſententiam: Antecedit enim ex emendatione noſtra: *Coï marinam aquam largiorem miſcent .... idque tranſlatum in album muſtum, leucocoum appellatur.*

Sect. 11. XV. *Scybilites.*] Prius *Ciſibilites* legebatur. At in M S S. Reg. Colb. ac Pariſ. *Civilitas.* Ex quo haud dubia conjectura *Scybilites* reſcripſimus: ſuffragante Galeno lib. 5. de ſanit. tuenda, cap. 5. pag. 148. tom. 6. Σκυβελίτης οἶνος. Et uvæ Σκυβελίτιδες κατὰ τὴν Παμφυλίαν, lib. 2. de alim. facult. cap. 10. pag. 343. eod. tom. Denique Σκυβελλίτης οἶνος inter vina dulcia ab eodem cenſetur, lib. 4. de ſimp. med. fac. cap. 8. pag. 95.

X V I. *Egnatii Mecenii.*] Egnatium Metellum vocat Valerius Max. lib. 6. cap. *Sect.* 14.
3. pag. 304. ejusque factum ait non accusatore tantum, sed etiam reprehensore caruisse. Verum non Metellum, sed Mecenium appellatum esse, testis est præter Plinium Tertullianus, qui hæc pariter ex iisdem fontibus hausisse videtur, in Apolog. cap. 6. *Circa feminas quidem*, inquit, *etiam ipsa illa majorum instituta ceciderunt, quæ sobrietati patrocinabantur: . . . . cum mulieres usque adeo vino abstinerentur, ut matronam ob resignatos cellæ vinariæ loculos sui inedia necarint: sub Romulo vero quæ vinum attigerat, impune a Mecenio marito trucidata est. Idcirco & oscula propinquis offerre necessitas erat, ut spiritu judicarentur.*

X V I I. *Vina erant myrrhæ odore condita.*] Sic libri omnes vetustissimi, Parm. *Sect.* 15.
Venet. Brix. ceterique editi. Sic Reg. 2. cod. & Paris. Sic Plinius ipse scripsisse se apertissime prodit, tum hoc loco, cum ait *& calamum* in ea vina adjici: unde intelligitur peculiare jam ab eo aromatis genus fuisse designatum, myrrham videlicet: tum vero maxime sect. 19. ubi vinum aromatiten describens, *Aromatiten*, inquit, *invenio factitatum, tantum non unguentorum compositione, primo e myrrha, ut diximus:* non alio certe loco, quam isto, quem ibi spectat. Quare ceteros codices nihil moror, in quibus *miro odore condita* legitur: neque Hermolaum audio, qui *myri* μύρυ, hoc est, *unguenti:* neque Salmasium, qui pag. 710. in Solin. *pomorum odore condita* reponit.

X V I I I. *Quinque Thasii vini depromam, bina Falerni.*] Prius legebatur, *Sect.* 16.
Quinque Thasii vini inde depromam, Falerni bina. Gelenius legi malebat, *Quippe.* At in Reg. cod. & Th. *Quinque Thasii vini depromam vini Falerni:* omnino pro *bina Falerni:* est enim versus heroïcus integer, sive hexameter. Voculam *inde*, quæ binis syllabis constat, conflatam esse ex posteriore vocis prioris syllaba, & ex priore subsequentis, nemo non videt.

X I X. *E napis fit, duûm denariorum pondere.*] Sic restituimus ope codicum *Sect.* 19.
Reg. Colb. &c. in quibus *duûm* planissime, nec per notarum compendia legitur: magis autem ipsius Dioscoridis admonitu, qui binas ad id quoque drachmas postulat, lib. 5. cap. 56. Βυνίυ δραχμὰς δύο κόψας χέθες εἰς κοτύλας γλεύκυς τέσσαρας. Græcis κοτύλη hemina est, sive dimidiatus sextarius. Prius legebatur, *X I. denariorum:* quod cum in quibusdam exemplaribus scriptum librarii recentiores invenissent, *I I. denariorum*, quæ Romani numeri nota *duûm* exhibet, Arabicam esse rati, undecim nobis obtulere.

X X. *Juniperi, terebinthi, in Gallia lentisci.*] In libris hodie pervulgatis, *te- Ibid.*
rebinthi, calami, lentisci: cujus lectionis auctor ac princeps Frobenius exstitit, haud satis considerate: nam e calamo fieri vinum aromatites Plinius paulo ante commonuit. In M S S. Reg. Colb. & Paris. *terebinthi nicallin lentisci.* Dalecampius in suo *callia* legi admonet: hoc tantum. Plane favent emendationi nostræ vestigia veteris scripturæ, resque adeo ipsa, quod in Narbonensis Galliæ ora lentiscus copiosa nascitur. *In Italia lentisci* legi nolim, quod id recedat longius paulo a vetere scriptura: nec si velim, idcirco certe velim, quod *lentiscum Italicam* Plinius laudet, lib. 17. sect. 44. ea enim verba in mendo cubare dicturi eo loci sumus.

X X I. *Necnon alia, quæ est musti, pice & natura.*] In edit. Parm. *nec non Sect.* 25.
alia quæ est multa pice natura. In Reg. 2. *nec non alia quæ simulet pice & natura.* Reg. 1. *nec non alia quæ est mulsi pice & natura.* Colb. *quæ est mulci.* Chiffl. *quæ est multi*, &c. Nos *quæ est musti.* Id enim spectare nobis visus est, quod sup. sect. dixit: *Aliquibus in locis decoquunt ad sapas musta, infusisque his ferociam vinorum frangunt*, quibus infunduntur. Et quod sect. 9. docuit, *Tmolitis vini dulci* sive musto, si admisceatur, condiri vina cetera, quorum *duritia* vel sic *suavitatem accipiat, simul & ætatem.* Recessit sane longissime a veterum exemplarium vestigiis Hermolaus, quo auctore vulgati codices ita præ se ferunt, *necnon alia æque multiplici natura:* quibus verbis nulla, quæ huic loco aptari possit, sententia subest.

Ibid. XXII. *Picem Idæam.*] Ita Reg. 2. Tolet. Parif. At in aliis, *Indicam*, male. Picem Idæam Piericamque laudat Didymus in Geopon. lib. 6. cap. 5. pag. 169. Τὴν πίσσαν οἱ ἀρχαῖοι ἡμῶν παραδεδώκασι καλλίστην εἶναι τὴν ἀπὸ τῆς Ἴδης, μετ᾽ αὐτὴν τὴν ἐκ Πιερίας, &c. Virgilius quoque lib. 3. Georg. verf. 105. *Idæas pices* dixit.

Ibid. XXIII. *Et iris radicem, oleumque.*] Ita MSS. omnes, & editi libri. *Foliumque* nihilominus legi magis placet Dalecampio: eft autem folium fimpliciter appellatum, malobathri folium, ut diximus lib. 12. fect. 25. Conjecturæ huic haud leve momentum affert, quod apud Didymum legimus in Geopon. lib. 6. cap. 6. pag. 171. ubi φύλλου μαλαβάθρου & calami aromatici pilulas in Italia folitas admifceri ait, ad picationem vaforum.

Sect. 27. XXIV. *Dein cinere farmenti afpergi.*] In MSS. omnibus *afpergi* conftantiffime legitur: in Reg. 2. *cinere e farmentis afpergi.* Tamen *abftergi* fincerius exiftimari poffit, tum quod proxime fequatur, *abfterfa myrrha fuffiri*: tum quod hoc ipfum explanans Zoroaftres in Geopon. lib. 7. cap 6. pag. 184. *abftergi* non *afpergi* dixit. Δεῖ δὲ τοὺς πίθους παραχρῆμα σμήχειν ἅλμῃ, ἢ κληματίνῃ τέφρᾳ, ἢ κιμωλίᾳ, ἢ ἀργιλλώδει γῇ. *Dolia ftatim muria detergenda & mundanda funt, aut cinere farmentorum, aut cimolia, aut argillofa terra.*

Sect. 28. XXV. *Ac plene infundere, ut ftatim vomant.*] Sic gulofiffimi quique vomitu fe fe exonerabant. Tranquillus in Vitellio, cap. 13. *Sed is vel præcipue fævitiæ luxuriæque deditus, epulas trifariam femper, interdum quadrifariam difpertiebat, in jentacula, & prandia, & cœnas, comeffationefque, facile omnibus fufficiens vomitandi confuetudine.* Et pinnis quidem excitari folitos ad vomitum diximus, quam confuetudinem notat idem Tranquillus in Claudio, cap. 33. *Nec temere unquam triclinio abfceffit, nifi diftentus ac madens, & ut ftatim fupino, ac per fomnum hianti, penna in os inderetur ad exonerandum ftomachum.* Et Ariftophanes in Acharn. ejufque fcholiaftes: Πτερὸν αἰτεῖ ἵν᾽ ἐξεμέσῃ· εἰώθασι γὰρ οἱ δυσεμεῖς πτερῷ χρῆσθαι. Sunt qui & eo pertrahant illud Martialis, lib. 3. Epigr. 82.

Stat exoletus, fuggeritque ructanti
Pinnas rubentes, cufpidefque lentifci,

Aliquis fcilicet, e minifteriorum turba. Verum pinnis ego rubentibus eo loci, perinde atque lentifci cufpidibus, dentifcalpia intelligo, cujufmodi & hoc ævo funt in frequenti apud omnes, qua nobiles, qua ignobiles, ufu.

Ibid. XXVI. *Poftera die ex ore halitus cadi.*] *Odorem*, & *animam* Phædrus appellat libro tertio, fabula prima, in qua quod hactenus mendum inolevit, operæ pretium fuerit obiter caftigare.

Anus jacere vidit epotam amphoram,
Adhuc Falerna fæce & tefta nobili
Odorem quæ jucundum late fpargeret.
Hunc poftquam totis avida traxit naribus:
O fuavis anima, quale in te dicam bonum
Antehac fuiffe, tales cum fint reliquiæ?

Perperam libri hactenus vulgati exhibent, *qualem te dicam bonam*, id quod Latinæ aures vix ferant.

C. PLINII SECUNDI
NATURALIS HISTORIÆ
LIBER XV.

I. OLEAM Theophrastus e celeberrimis Græcorum auctoribus, Urbis Romæ anno [1] circiter CCCCXL. negavit [2] nisi intra XL. millia passuum a mari nasci: Fenestella vero omnino non fuisse in Italia, Hispania, atque Africa, Tarquinio Prisco regnante, ab annis [3] populi Romani CLXXIII. quæ nunc pervenit trans Alpes quoque, & in Gallias Hispaniasque medias. Urbis quidem anno quingentesimo quinto, Appio Claudio [4] Cæci nepote, L. Junio Coss. olei libræ [5] duodenæ assibus veniere. Et mox CAPUT I.

NOTÆ.

Sect. I. 1. *Circiter CCCCXL.*] Sic libri omnes, etiam MSS. Reg. Colb. Th. &c. tum hoc loco recte, tum lib. 13. sect. 30. Monendus hic porro obiter lector poëticæ studiosus, elegans esse a Passeratio carmen singulare de oliva conditum Calendis Januar. anni 1588.

2. *Nisi intra XL.*] Sive, ut fert Græcorum mensura, intra CCC. stadia a mari: sic enim Theophrasti verba reddet iterum Plinius noster, l. 21. sect. 31. accepta, ut quibusdam videtur, e libro illius quarto hist. plant. cap. 3. ubi is tamen non nasci omnino oleam negat nisi intra stadia XL. a mari, sed in Thebana Ægypti præfectura, CCC. stadiis nasci ait, ab aquis marinis; fluviatilibusque Nili: ut ipse Plinius reddidit, lib. 13. sect. 19. quæ duo diversissima sunt. Experimento nunc constat reperiri oleas & in locis quoque proximis mari. Cautius itaque Columella, lib. 5. cap. 8. pag. 194. *Hanc arborem plerique existimant ultra milliarium LX.* (forte XL.) *a mari, aut non vivere, aut non esse feracem.*

3. *Populi Rom. CLXXIII.*] Vide Notas & Emendationes num. I.

4. *Caci nepote.*] Forte *Caii nepote*: Nam Cæci filium Tullius, & Fasti Capitolini, non nepotem vocant. Dictaturam Appius Cæcus gessit, anno CCCCLXVI. Huic Consuli Publii prænomen fuit. In Fastis, *P. Claudius AP. F. C. N. Pulcher.* Collega, *L. Junius C. F. L. N. Pullus.*

5. *Duodena assibus.*] Incredibilis tum annonæ vilitas erat, ut ait Plinius lib. 18. sect. 4. Sic minimo pretio vina tum constitisse e superiore libro intelleximus, sect. 16. ubi vini amphoram non amplius asses octonos veniisse vidimus. Sic lib. 18. sect. cit. modii frumenti assibus permutati dicuntur.

anno DCLXXX. [6] M. Seïus L. F. Ædilis curulis olei denas libras singulis assibus præstitit populo Romano per totum annum. Minus ea miretur, qui sciat [7] post annos XXII. Cn. Pompeii III. Consulatu oleum provinciis Italiam misisse. [8] Hesiodus quoque in primis cultum agrorum docendam arbitratus vitam, negavit oleæ satorem fructum ex ea percepisse quenquam: tam tarda tunc res erat. At nunc etiam [9] in plantariis serunt, translatarumque altero anno decerpuntur baccæ.

II. Fabianus negat provenire in frigidissimis oleam, neque in calidissimis. Genera earum tria dixit [1] Virgilius, orchites, & radios, & pausias: nec desiderare [2] rastros, aut falces, ullamve curam. Sine dubio & in iis solum maxime, cælumque refert. Verumtamen & tondentur, cum & vites: atque etiam [3] interradi gaudent.

Consequens earum vindemia est, arsque vel major, [4] olei musta

Notæ.

6. *M. Seïus Lucii filius.*] De quo Tullius lib. 2. Offic. num. 58. *Ne Marco quidem Seïo vitio datum est, quod in caritate annonæ asse modium populo dedit: magna enim se & inveterata invidia, nec turpi jactura, quando erat Ædilis, nec maxima liberavit.*

7. *Post annos XXII.*] Anno V. C. DCCII. in quem tertius Pompeii Consulatus incidit: non, ut vulgati hactenus libri præ se ferunt, quartus, quem is nunquam gessit.

8. *Hesiodus.*] Nunc carmen illud intercidit.

9. *In plantariis.*] Quæ & seminaria vocantur, *des pépiniéres*, plantarum locus, unde, cum opus est, transferuntur.

Sect. II. 1. *Virgilius.*] Libro 2. Georg. vers. 85.

Nec pingues unam in faciem nascuntur olivæ,
Orchites, & radii, & amara pausia bacca.

Ubi *Orchades* MSS. exhibent, quod & carminis ratio poscit. Et apud Macrob. quidem, lib. 2. Saturn. cap. 16. pag. 379. *Olea orchas, radius, pausia*, legitur. Ceteris tamen scriptoribus, quorum non est carminis legibus adstricta oratio, orchitin vocant. Varro, lib. 4. de ling. Lat. pag. 28. Festus in Fragm. pag. 30. *Orchitin Atteïus Philologus in collectaneis, ait esse genus oleæ, ductum ex Græco ὄρχεις, quod testiculorum sit magnitudinis: itaque vocari ex eo orchitin.* Orchis, & radius, Colum. lib. 5. cap. 8. pag. 194.

2. *Rastros, &c.*] Idem lib. 2. Georg. vers. 420.

Contra, non ulla est oleis cultura: neque illæ
Procurvam exspectant falcem, rastrosque tenaces.
Cum semel hæserunt arvis, aurasque tulerunt,
Ipsa satis tellus, &c.

3. *Interradi.*] Interradi dicuntur arbores, quando rami intermedii succiduntur, quoniam densitas officit: ideoque laxioribus intervallis serendæ sunt arbores. Vide quæ dicturi sumus, lib. 17. sect. 30. Usus ea voce Columella, lib. de arboribus, cap. 19. *Arbores paribus intervallis serito, ut cum creverint, spatium habeant, quo ramos extendant. Nam si spisse posueris, neque infra quicquam serere poteris, nec ipsæ fructuosæ erunt: nisi eas interraseris.* Sic fere interlegi, & intervelli Latine dicimus, ut annotaturi sumus lib. 17. sect. 47. & interputari, atque interpurgari, lib. 18. sect. 65.

4. *Olei musta.*] Sic Reg. 2. & alii: non *oleum quam musta*. Olei musta translate dixit, pro recenti oleo: a vino ducta translatione.

temperandi.

temperandi. Ex eadem quippe oliva differunt ſucci. [5] Primum omnium e cruda, atque nondum inchoatæ maturitatis : hoc ſapore præſtantiſſimum. Quin & ex eo [6] prima unda præli laudatiſſima, ac deinde per diminutiones : ſive, (ut nuper inventum eſt,) [7] exilibus regulis pede incluſo. Quanto maturior bacca, tanto pinguior ſuccus, minuſque gratus. [8] Optima autem ætas ad decerpendum, [9] inter copiam bonitatemque, incipiente bacca nigreſcere. Noſtri vocant drupas, Græci vero [10] drypetas. Cetero diſtat, an maturitas illa in torcularibus fiat, an ramis : rigua fuerit arbor, an ſuo tantum bac-

Notæ.

5. *Primum omnium.*] Quod Catoni *oleum viride* dicitur, lib. de re ruſt. cap. 65. *Viridis nota* Columellæ, lib. 12. cap. 50.

6. *Prima unda.*] Oleum *prima nota, id eſt prima, preſſura*, ut vocat Colum. hoc eſt, quod primo exprimitur, optimum : deinde quod ſecundo, & ſic bonitatis diminutione, ut Plinius ait ipſe, lib. 13. ſect. 23. ad deterrimum. *Le premier, le ſecond, le troiſieme preſſurage. Sint autem*, inquit Columella, lib. 12. cap. 50. *in cella olearia tres labrorum ordines : ut unus prima nota, id eſt, prima preſſura oleum recipiat, alter ſecunda, tertius tertia. Nam plurimum refert non miſcere iterationem, multoque minus tertiationem, cum prima preſſura : quoniam longe melioris ſaporis eſt, quod minore vi præli, quaſi lixivium defluxerit :* Galli vocant, *de l'huile vierge :* in Gallia ex olivis maturis ſuo ipſarum pondere ſponte id fluit.

7. *Exilibus regulis pede incluſo.*] Exilibus regulis ſamſa incluſa. Pes ſive ſamſa, *le marc des olives*, olivarum prima fæx eſt, primum recrementum, olivæ denique ipſæ, ex quibus jam primæ preſſuræ ſeu primæ notæ oleum minore vi præli expreſſum ſit. Regula inſtrumentum eſt, quod ad facturam olei eundem præſtat uſum, quem fiſcus, ſeu fiſcina : cujus quidem inſtrumenti, ac moris nec nomen ullum, nec veſtigium reliquum eſt. Columella, lib. 12. cap. 50. *Tum diligenter mundatam olivam protinus in torcular deferri, & integram in fiſcinis novis includi, præliſque ſubjici, ut quantum poſſit pauliſper exprimatur.* En primam præli undam. *Poſtea reſolutis corticulis, emoliri debebunt, adjectis binis ſextariis integri ſalis in ſingulos modios : & aut regulis, ſi conſuetudo erit regionis, aut certe novis fiſcinis ſamſa exprimi. Quod deinde primum defluxerit*, &c. Quod Plinio pes, hoc ſamſa Columellæ : qui primum olivam integram includi regulis, ſeu fiſcinis, poſtea & ſamſam jubet. Et vinaceorum quoque pedem, ex quo muſtum tortivum exprimatur, idem Columella vocat, laudatus a nobis libro ſup. ſect. 23. Regularum idem & cap. 52. ejuſdem duodecimi libri meminit : *Baccam*, inquit, *manu ſtringito, & ſtatim purgatam prælo integram ſubjicito, & amurcam exprimito*, poſt primam videlicet præli undam expreſſam. *Deinde ſuſpenſa mola olivam frangito, eamque vel in regulas, vel in novos fiſcos adjicito, ſubjectamque prælo ſic premito, ne vaſa intorqueas, ſed tantum ipſius præli pondere quantulumcumque exprimi patiaris. Deinde cum ſic fluxerit*, &c. Quam priore loco ſamſam, olivam iſto appellat.

8. *Optima autem ætas.*] Columella, lib. 12. cap. 52. *Antequam oliva nigreſcat, cum primum decolorari cœperit, nec tamen adhuc varia fuerit.*

9. *Inter copiam.*] Ut oleum reddat, neque quam maxima, neque quam minima copia : Ut bonitate item neque omnino optimæ, neque infimæ omnino notæ.

10. *Drypetas.*] Heſychio δρυπεπεῖς, & Suidæ. Athenæus, lib. 2. pag. 56. Δρυπεπεῖς ἐλᾶαι· ταύτας Ῥωμαῖοι δρύππας λέγουσι.

ca succo, nihilque aliud quam rores cæli biberit.

CAP. II. III. Vetustas oleo tædium affert, non item ut vino: plurimumque ætatis annuo est, provida (si libeat intelligere) natura: quippe temulentiæ nascentibus vinis uti necesse non est: [1] quin imo invitat ad servandum blanda inveterati caries: oleo noluit parci, fecitque ea necessitate promiscuum & vulgo. Principatum in hoc quoque bono obtinuit Italia toto orbe, maxime agro [2] Venafrano, ejusque parte quæ Licinianum fundit oleum: unde & [3] Liciniæ gloria præcipua olivæ. Unguenta hanc palmam dedere, accommodato ipsis odore. Dedit & palatum, delicatiore sententia. De cetero baccas Liciniæ nulla avis appetit. Reliquum certamen [4] inter Istriæ terram & [5] Bæticæ par est. Vicina bonitas provinciis, excepto [6] Africæ frugifero solo. Cereri totum id natura concessit: oleum ac vinum [7] non invidit tantum: satisque gloriæ in messibus fecit. Reliqua erroris plena, quem in nulla parte vitæ numerosiorem esse docebimus.

CAPUT III. Olivæ constant nucleo, oleo, carne, amurca: sanies hæc est ejus amara. Fit ex aquis, ideo [8] siccitatibus minima: riguis, copiosa. Suus quidem olivæ succus oleum est, idque præcipue ex immaturis intelligimus, sicut de omphacio [9] docuimus. Augetur oleum ad Arcturi exortum [10] a. d. XVI. Calendas Octobris: postea nuclei increscunt & caro. [11] Cum sitienti imbres copiosi accessere, vitiatur oleum

NOTÆ.

Sect. III. 1. *Quin imo.*] Adeo non cogit natura ut utare vino, ut etiam ad servandum diutius invitet, spe saporis melioris, quem carie ac vetustate contrahit. Contra oleum, cum ætatem non ferat, cito jubet absumi, &c.

2. *Venafrano.*] Martialis, lib. 13. Epigr. 98.

Hoc tibi Campani sudavit bacca Venafri:
Unguentum, quoties sumis, & istud olet.

3. *Liciniæ.*] De Liciniana olea, Cato de re rust. cap. 6. pag. 12. Varro, lib. 1. cap. 24. & Colum. lib. 5. cap. 8. pag. 193. Iste & Licinianam & Liciniam vocat. Nomen ei a Licinio Crasso.

4. *Inter Istriæ terram.*] Oleum Liburnicum, a Liburnia quæ adhæret Istriæ, sic cognominatum, laudat Apicius, lib. 1. cap. 5.

5. *Bæticæ.*] Cujus oleum & Strabo commendat, lib. 3, καὶ ἔλαιον οὐ πολὺ μόνον, ἀλλὰ καὶ κάλλιστον. Vetus inscriptio apud Reines. pag. 460. NEGOTIATORES. OLEARI. EX. BAETICA. Et apud Gruterum, pag. 1116. MERCATOR. OLEI. HISPANI. EX. PROVINCIA. BAETICA.

6. *Africæ frugifero solo.*] Byzaceno. Vide librum 17. sect. 3.

7. *Non invidit tantum.*] Sed & cetera quoque frugum aliarum commoda, seu pomorum invidit. Ita MSS. omnes: etsi Barbarus negationis particula erasa legat, *invidit tantum.*

8. *Siccitatibus.*] Cælo soloque sicco. Theophr. lib. 6. de causis plant. cap. XI. pag. 364.

9. *Docuimus.*] Libro 12. sect. 60.

10. *A. d. XVI. Calendas.*] Hoc est, ante diem XVI. seu die ipso XVI. Calendas: qua de forma loquendi diximus lib. 8. sect. 70. Vide Notas & Emend. num. II.

11. *Cum sitienti.*] Cum post siccitatem, imbres copiosi oleam rigant, corrumpitur oleum, & plus amurcæ ha-

in amurcam. [12] Hujus color olivam cogit nigrescere : ideoque incipiente nigritia, minimum amurcæ : ante eam nihil. [13] Et error hominum falsus, existimantium maturitatis initium, quod est vitii proximum. Deinde, quod oleum crescere olivæ carne arbitrantur, cum succus omnis [14] in corpus abeat, [15] lignumque intus grandescat. Ergo tum maxime rigantur. Quod ubi cura, multisve imbribus accidit, oleum absumitur, nisi consecuta serenitate, quæ corpus extenuet. Omnino enim, [16] ut Theophrasto placet, est olei causa calor : quare & in torcularibus, & jam in cellis multo [17] igne quæritur. [18] Tertia est culpa in parcimonia, quoniam propter impendium decerpendi exspectatur, ut decidat oliva. [19] Qui medium temperamentum in hoc servant, perticis decutiunt, cum injuria arborum, sequentisque anni damno. Quippe olivantibus lex antiquissima fuit : [20] Oleam ne stringito, neve verberato. [21] Qui cautissime agunt, arundine levi ictu, nec adversos percutiunt ramos. [22] Sic quoque alternare fructus cogitur decussis germinibus. [23] Nec minus, si exspectetur ut cadat : hærendo enim ultra suum tempus, absumunt venientibus alimentum, & detinent locum. Argumentum est, quod nisi [24] ante Favonium collectæ, novas vires resumunt, & difficilius cadunt.

IV. Prima ergo ab autumno colligitur, [1] vitio operæ, non naturæ, pausia, cui plurimum carnis : mox orchites, cui olei : post radius. Has enim ocyssime occupatas, quia sunt tenerrimæ, [2] amurca

NOTÆ.

bet. Theophr. lib. 1. de causis, cap. 23. pag. 226. *Καὶ ἐάν γε δὴ πλείω ποιῇ ὕδατα, ϗ χεῖρον γίνεσθαι τὸ ἔλαιον, ἀμόργην λαμβάνειν πλείω.*

12. *Hujus color.*] Theophr. lib. 6. de causis, cap. 11. pag. 363.

13. *Et error.*] Quem Theophrastus pariter loco citato animadvertit.

14. *In corpus abeat.*] In carnem : unde fæces.

15. *Lignumque.*] Nucleus, qui Græcis *πυρήν*.

16. *Ut Theophrasto.*] Libro 1. de causis plant. cap. 23. pag. 226.

17. *Igne quæritur.*] Paratur, conficitur, servaturque. Cato, de re rust. cap. 65. *Quam calidissimum torcularium, & cellam habeto.* Columella, lib. 1. cap. 6. pag. 27. *Torcularia præcipue, cellæque oleariæ calidæ esse debent, quia commodius omnis liquor vapore solvitur, ac frigoribus magis constringitur : oleum quod minus provenit, si congelatur, fracescet, &c.*

18. *Tertia est.*] Theophr. loc. cit.

19. *Qui medium.*] Theophr. loc. cit. & lib. 5. de causis, cap. 4. pag. 328.

20. *Oleam ne.*] Cato de re rust. cap. 144. pag. 76. *Oleam ne stringito, neve verberato injussu domini aut custodis.* Stringere hic decutere est, decerpere, manu legere. Sic *quernas glandes stringere* dixit Maro, lib. 1. Georg. vers. 305.

21. *Qui cautissime.*] Ex Varrone, lib. 1. de re rust. cap. 55.

22. *Sic quoque.*] Vel sic, inquit, injuria fit arbori, decussis germinibus : ac nonnisi altero quoque anno fructum fert arbos.

23. *Nec minus.*] Subintellige, damnum.

24. *Ante Favonium.*] Quo tempore is oriatur, dictum est lib. 2. sect. 47. & mox dicetur sect. seq.

Sect. IV. 1. *Vitio operæ.*] Culturæ.

2. *Amurca cogit.*] Metus amurcæ, sive metus ne in amurcam, ut dictum est superius, oleum vitietur, facit ut

cogit decidere. Differuntur vero etiam in Martium mensem callosæ, contra humorem pugnaces, ob idque minimæ, [3] Licinia, Cominia, Contia, Sergia, quam Sabini regiam vocant, non ante Favonii afflatum nigrescentes, hoc est a. d. VI. Idus Febr. Tunc arbitrantur eas maturescere: & quoniam probatissimum ex iis fiat oleum, [4] accedere etiam ratio pravitati videtur. Feruntque frigore sterilitatem fieri, sicut copiam maturitate: [5] cum sit illa bonitas non temporis, sed generis, tarde putrescentium in amurcam. [6] Similis error collectam servandi in tabulatis, nec priusquam sudet premendi: cum omni mora oleum decrescat, amurca augeatur. Itaque vulgo non amplius [7] senas libras singulis modiis exprimi dicunt. Amurcæ mensuram nemo agit, quanto ea copiosior reperiatur in eodem genere diebus adjectis.

Omnino in vita error est publicus, tumore olivæ crescere oleum existimantium: præsertim cum magnitudine copiam olei non constare, indicio sint [8] quæ regiæ vocantur, ab aliis majorinæ, ab aliis [9] phauliæ, grandissimæ, alioqui minimo succo. Et in Ægypto carnosissimis olei exiguum. Decapoli vero Syriæ perquam parvæ, nec cappari majores, carne tamen commendantur. Quam ob causam Italicis transmarinæ præferuntur in cibis, cum oleo vincantur: & in ipsa Italia ceteris [10] Picenæ, & Sidicinæ. [11] Sale illæ privatim con-

NOTÆ.

celerrime ea olearum genera occupentur, seu stringantur, ac demetantur. Similis forma loquendi, lib. 14. sect. 28. *Vt bibere mors cogat.*

3. *Licinia &c.*] Liciniana, Sergiana, & Culminea, Macrobio lib. 2. Saturn. cap. 16. pag. 379. Varroni hæc Colminia, Culminia Columellæ. At Cominia Palladio, l. 3. in Febr. tit. 18. p. 64.

4. *Accedere.*] Patrocinari quodammodo errori hominum prave judicantium ratio nonnulla videtur.

5. *Cum sint illa.*] Cum olei bonitas non tempori, sed olivarum naturæ tribuenda sit: quæ si diutius in arbore hærent, putrescunt, nec oleum reddunt, sed amurcam.

6. *Similis error.*] Cato, de re rust. cap. 64. *Olea ubi matura erit, quam primum cogi oportet: quam minimum in terra, & in tabulato esse oportet. In terra & in tabulato putrescit.*

7. *Senas libras.*] Olei scilicet, e singulis olearum modiis.

8. *Quæ regiæ.*] A Sergia diversæ, quam Sabini quoque regiam appellarunt, ut paulo ante dictum est.

9. *Phauliæ.*] Pauliæ Macrobio, lib. 2. Saturn. cap. 16. pag. 379. male pro *Phauliæ*. De his Theophrast. lib. 6. de causis plant. cap. XI. pag. 364. ὧν ἡ μὲν σὰρξ πολλή, ὁ δὲ πυρὴν μικρός, ὀλιγοέλαιοι, καθάπερ αἱ φαυλίαι. *Quibus caro multa, nucleus vero minimus, succum sive oleum parcissime fundunt, ut phauliæ.*

10. *Picenæ.*] Martialis pariter lib. 1. Epigr. pag. 44. laudat eam,

Quæ de Picenis venit oliva cadis.

Et lib. 5. Epigr. 79.

Succurrent tibi nobiles olivæ,
Piceni modo quas tulere rami.

Sidicinæ vero a Teano Sidicino nomen accepere, de quo lib. 3. sect. 9.

11. *Sale illæ.*] Colum. lib. 12. cap. 47. pag. 453. *Alii sive contuderint, sive insecuerint olivas, modico sale cocto ... immiscent: deinde sapam vel passum infundunt.* Vide & cap. 48. pag. 456.

diuntur, & ut reliquæ, amurca, ſapave: [12] necnon aliquæ oleo ſuo ſine accerſita commendatione. [13] Muriæ innatant [14] colymbades: franguntur eædem, [15] herbarumque viridium ſapore condiuntur. Fiunt [16] & præcoces ferventi aqua perfuſæ, quamlibet immaturæ. Mirumque, dulcem ſuccum olivas bibere, [17] & alieno ſapore infici. Purpureæ ſunt & in iis, ut uvis, in nigrum colorem tranſeuntibus, pauſiæ. Sunt [18] & ſuperbæ, præter jam dicta genera. Sunt & prædulces, [19] per ſe tantum ſiccatæ, uviſque paſſis dulciores, admodum raræ in Africa, & circa Emeritam Luſitaniæ. Oleum ipſum ſale vindicatur a pinguitudinis vitio. Cortice oleæ conciſo [20] odorem accipit medicati: alias, ut vino, palati gratia nulla eſt. [21] Nec tam numeroſa differentia: tribus ut plurimum bonitatibus diſtat. Odor in tenui [22] argutior, & is tamen etiam in optimo [23] brevis.

V. [1] Oleo natura tepefacere corpus, & contra algores munire: CAP. IV. eidemque fervores capitis refrigerare. Uſum ejus ad luxuriam vertêre Græci, vitiorum omnium genitores, in gymnaſiis publicando. Notum eſt, [2] magiſtratus honoris ejus, [3] octogenis ſeſtertiis ſtrigmenta

NOTÆ.

12. *Nec non aliquæ.*] Columella, lib. 12. cap. 47. *Olivæ pauſiæ, cum jam decolorantur, ante quam miteſcant, cum petiolo leguntur, & in oleo quam optimo ſervantur: hæc maxime nota, etiam poſt annum, repræſentat viridem ſaporem olivarum.*

13. *Muriæ innatant.*] Vide Notas & Emend. num. III.

14. *Colymbades.*] Κολυμβάδες dicuntur, παρὰ τὸ κολυμβᾶν, ab innatando, quod muriæ innatent, inquit Athenæus, lib. 4. pag. 133. unde & ἁλμάδες eædem vocatæ, ἀπὸ τῆς ἅλμης, a muria. Cælius Aurel. Chronic. cap. 3. *vel natantibus olivis, quas colymbadas appellant:* unde & νηκτείδες, ἀπὸ τῦ νήχεσθαι, hoc eſt, natare, Polluci dicuntur, lib. 6. cap. 8.

15. *Herbarumque.*] Præſertim feniculi, ut auctor eſt Columella, lib. 12. cap. 47. pag. 453. qui mos hodieque in Gallia Narbonenſi obtinet: apii quoque & rutæ, ex eodem, cap. 48. p. 456.

16. *Et præcoces.*] Hoc eſt, aptæ cibo, ac menſis: nec ferventi tantum aqua perfuſæ, ſed & lixivio cinere in Gallia.

17. *Et alieno ſapore.*] Herbarum, ut dictum eſt, ſapore, ac muriæ, ſapæve.

18. *Et ſuperbæ.*] Hiſpanicam nunc olivam vocant, *olive d'Eſpagne,* craſſam & carnoſam, nucis magnitudine.

19. *Per ſe tantum.*] Non igne, aut Sole ſiccatæ, ſed ſola ætate.

20. *Odorem accipit.*] Si cortex oleæ concidatur, inquit, quod oleum ex olivis exprimitur, refert unguenti odorem: alias palatum non ullo eximio ſapore invitat, titillatve: ſicut nec vinum, ni vitis ante putetur. Hæc perperam, ut alia quam multa, Dalecampius accipit.

21. *Nec tam numeroſa.*] Nec tot olei quot vini, genera.

22. *Argutior.*] Acutior.

23. *Brevius.*] Non durabilis, etiam in oleo optimo: cum plurimum ætatis annuo ſit, ut dictum eſt ſect. 3.

Sect. V. 1. *Oleo natura.*] Hæc pariter Dioſc. lib. 1. cap. 30. De Græcorum gymnaſiis, ſcite Prudentius in Hamartig. verſ. 365.

Sic Lacedæmonias oleo maduiſſe palæſtras
Novimus, & placidum ſervire ad crimina ſuccum.

2. *Magiſtratus.*] Gymnaſiarchas, & athletarum ludis præfectos.

3. *Octogenis.*] Seſtertia hic generis, ut vocant, neutri intellige: quorum ſin-

olei vendidisse. Oleæ honorem Romana majestas magnum præbuit, [4] turmas equitum Idibus Juliis ex ea coronando : item minoribus triumphis [5] ovantes. Athenæ quoque victores olea coronant, Græci vero [6] oleastro Olympiæ.

Cap. V. VI. Nunc dicentur [1] Catonis placita de olivis. In calido & pingui solo radium majorem, Salentinam, orchitem, pausiam, Sergianam, [2] Cominianam, [3] albiceram seri jubet : [4] adjicitque singulari prudentia, quam earum in finitimis locis optimam esse dicant. In frigido autem & macro, Liciniam. Pingui enim aut ferventi vitiari ejus oleum, arboremque ipsam fertilitate consumi : [5] musco præterea

Notæ.

gula sestertios valeant mille : octogena, millia octoginta : seu monetæ Gallicæ libras 8000. De his olei strigmentis, quæ eradi e balineis solebant, quos ad usus medicinæ utilia putarentur, dicetur lib. 28. sect. 13.

4. *Turmas equitum.*] Livius in fine libri 9. pag. 170. *A Q. Fabio Maximo institutum dicitur, ut Equites Idibus Quintilibus transveherentur.* Et de eo more Suetonius in Augusto, cap. 38. *Equitum turmas frequenter recognovit, post longam intercapedinem reducto more transvectionis.* De hoc ritu multa prolixe Dionysius Halic. lib. 6. Antiq. Rom. pag. 351. Θυσίαι τε πολυτελεῖς, ἃς καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ὁ δῆμος ἐπιτελεῖ διὰ τῶν μεγίστων ἱππέων ἐν μηνὶ Κυιντιλίῳ λεγομένῳ, ταῖς καλουμέναις εἰδοῖς, ἐν ᾗ κατώρθωσαν ἡμέρᾳ τόνδε τὸν πόλεμον· ὑπὲρ ἅπαντα δὲ ταῦτα, ἡ μετὰ τὴν θυσίαν ἐπιτελουμένη πομπὴ τῶν ἐχόντων τὸν δημόσιον ἵππον, οἳ κατὰ φυλάς τε καὶ λόχους κεκοσμημένοι, στοιχηδὸν ἐπὶ τῶν ἵππων ὀχούμενοι πορεύονται πάντες, ὡς ἐκ μάχης ἥκοντες, ἐστεφανωμένοι θαλλοῖς ἐλαίας, καὶ πορφυρᾶς φοινικοπαρύφους ἀμπεχόμενοι τηβέννας, τὰς καλουμένας τραβέας, &c. *Splendidum sacrificium, quod populus Rom. quotannis per insignes equestris ordinis viros Idibus Quintilibus peragit, qua die hæc illi victoria contigit. Præter omnia vero post sacrificium transvectio eorum qui equos habent ex publico: qui per tribus & centurias distincti, ordine in equis vehuntur omnes, quasi e pugna redeant, coronati fronde oleagina, & palmatis e purpura togis amicti, quas vocant trabeas, &c.*

5. *Ovantes.*] Ovantium igitur corona & oleaginea fuit : & myrtea, laureaque, ut dicetur sect. 38.

6. *Oleastro.*] Vide Geopon. lib. 9. cap. 1. pag. 218. & 219. Archias in Anthol. lib. 1. Epigr. 1.

Τέσσαρές εἰσιν ἀγῶνες ἀν' Ἑλλάδα, τέσσαρες ἱροί.
Ἆθλα δὲ τῶν κότινος, μῆλα, σέλινα, πίτυς.

Hoc est, interprete Grotio :

Bis duo Grajugenæ certamina sacra celebrant:
Dona : apium, pinus, mala, feraque olea.

Quæ Lucianus in Anacharsi, sive de gymnasiis, fere complexus, pag. 787. Ὀλυμπίασι μὲν στέφανος ἐκ κοτίνου, Ἰσθμοῖ δὲ ἐκ πίτυος, ἐν Νεμέᾳ δὲ, σελίνων πεπλεγμένος.

Sect. VI. 1. *Catonis.*] Libro de re rust. cap. 6. pag. 12. Eadem Varro transcribit ex Catone, lib. de re rust. cap. 24. Confer ea cum iis quæ Geopon. auctor affert lib. 9. cap. 4.

2. *Cominianam.*] Cato, *Colminianam.* Varro, *Colminiam*, *albicerem.* Columella, lib. 12. cap. 49. *Culmineam*, ut supra monuimus.

3. *Albiceram.*] A Macrobio lib. 2. Saturn. cap. 16. pag. 379. *albigerus* pro *albicerus olea* appellatur.

4. *Adjicit.*] Verba hæc sunt Catonis: *Quam earum in his locis optimam dicent esse, eam maxime serito.* Ex Plinio certe emendandum, *vicinis locis.*

5. *Musco præterea.*] Vide Notas & Emend. num. IV.

rubro infestari. [6] Spectare oliveta in Favonium loco exposito Solibus censet : * nec alio ullo modo laudat. [7] Condi olivas optime, orchites, & pausias, vel virides in muria, vel fractas in lentiscos. [8] Oleum quam acerbissima oliva optimum fieri. [9] Cetero quam primum e terra colligendam : si inquinata sit, lavandam : siccari triduo satis esse. Si gelent frigora, quarto die premendam : hanc & sale aspergi. [10] Oleum in tabulato minui, deteriusque fieri : [11] item & in amurca, & fracibus : hæ sunt carnes, & inde fæces. Quare sæpius die [12] capulandum : præterea in conchas, [13] & plumbeas cortinas : ære vitiari. [14] Ferventibus omnia ea fieri [15] clausisque torcularibus, & quam mi-

* Cap. VI.

Notæ.

6. *Spectare oliveta.*] Varro loc. cit. ex Catone : *Agrum oliveto conserendo, nisi qui in ventum Favonium spectet, & Soli ostentus sit, alium bonum nullum esse.* Catonis eadem verba sunt, cap. 6. Colum. quoque lib. 5. cap. 9. pag. 196. & Palladius, lib. 3. in Febr. tit. 18. p. 64.

7. *Condi.*] Cato, cap. 7. pag. 13. *Oleas orchites, posias : ea optime conduntur, vel virides in muria, vel in lentisco contusæ.*, hoc est, in oleo lentiscino. Sic etiam Varro lib. 1. cap. 60.

8. *Oleum quam.*] Cato, cap. 65. pag. 46. *Quam acerbissima olea oleum facies, tam oleum optimum erit.*

9. *Cetero.*] Verba Catonis, loc. cit. *Oleum viride sic facito : Oleam quamprimum ex terra tollito : si inquinata erit, lavito : a foliis, & stercore purgato. Postridie, aut post diem tertium quam lecta erit, facito. Si gelicidia erunt, cum oleam coges, triduum aut quatriduum post, oleum facito. Eam oleam, si voles, sale inspergito.*

10. *Oleum in.*] Cato, cap. 64. pag. 45. *Nolito credere oleum in tabulato posse crescere...... olea quæ diu fuerit in terra, aut in tabulato, inde olei minus fiet, & deterius.* Hoc Catonis placitum laudat maximopere Colum. lib. 12. cap. 50. pag. 462. Oleum certe in tabulato crescere tam falsum est, quam in area, frumenta crescere.

11. *Item & in amurca.*] Subintellige, minui oleum : si in amurca diutius maneat, vel in fracibus. Sic olivarum carnes vocant, quæ ubi succus omnis, hoc est, oleum fluxit, cum nucleo manent : & ex iis sunt fæces, *le marc des olives.*

12. *Capulandum.*] Deplendum, dehauriendum, in alia labra seu vasa transferendum : *Nam quanto sæpius translatione ipsa ventilatur, & quasi exercetur,* inquit Columella lib. 12. cap. 50. pag. 460. *tanto fit liquidius, & amurca liberatur.* Cato, cap. 66. *Ubi factores vectibus prement, continuo capulator concha oleum quam diligentissime poterit, tollat, nec cesset: oleum in labrum primum indito : inde in alterum dolium, &c.* Capulator a capulis, quæ sunt ansata vasa, nomen habet. Idem Cato, cap. 64. pag. 45. *Oleum, si poteris, bis in die depleto : nam oleum quam diutissime in amurca & in fracibus erit, tam deterrimum erit.* Et cap. 67. *Oleum frequenter capulet.* Huc pertinere arbitramur inscriptionem veterem, apud Gruter. ex Sirmondo, pag. 108. CAPLATORES. TIBVRTES. Iidem & dolearii, credo, appellati, quod oleum in dolia diffunderent. Apud eundem Gruterum, pag. 583. CHRYSOGONVS. SER. DOLEAR. *Servus dolearius.*

13. *Et plumbeas.*] Cato, cap. 66. pag. 46. *Cortinam plumbeam in lacum ponito, quo oleum fluat .... Vase aheneo ad oleum ne utatur : nam si utetur, oleum male sapiet.* Cortina Gallis, *une chaudiére.*

14. *Ferventibus.*] Calidis, ut diximus sect. 3.

15. *Clausisque.*] Cato, loc. cit. *Caveat quam minimum in torcularium, & in cellam introëatur.* Vide & Colum. lib. 12. cap. 50. pag. 461. Torcularium, *le pressoir.*

nime ventilatis : [16] ideo nec ligna ibi cædi oportere : qua de causa e nucleis ipsarum ignis aptissimus. Et e cortinis in labra fundendum, ut fraces & amurca [17] liquentur. [18] Ob id crebrius vasa mutanda, [19] fiscinas spongia tergendas, ut quam maxime pura sinceritas constet. Postea inventum, ut lavarentur utique ferventi aqua : protinus prælo subjicerentur solidæ, ita enim amurca exprimitur : [20] mox trapetis fractæ premerentur iterum. Premi plus quam centenos modios, non probant. [21] Factus vocatur. Quod vero post molam primum est, [22] flos. Factus tres [23] gemino foro a quaternis hominibus nocte ac die premi justum est.

CAPUT VII. VII. Non erat tum fictitium oleum : ideoque arbitror de ea nihil a Catone dictum : nunc ejus genera plura. Primumque persequemur ea, quæ ex arboribus fiunt, & inter illas ante omnes ex oleastro. Tenue id, multoque amarius, quam oleæ : tantum ad medicamentum utile. Simillimum huic est ex [1] chamelæa, frutice saxoso, non altiore palmo, foliis oleastri, baccisque. Proximum fit & [2] e cici, [3] arbore in Ægypto copiosa : alii crotonem, [4] alii trixin, alii sesamum silvestre appellant : ibique non pridem. Et in Hispania repente provenit altitudine oleæ, caule ferulaceo, folio vitium, semine

NOTÆ.

16. *Ideo nec ligna.*] Cato, cap. 47. *Ligna in torculario ne cædant.*

17. *Liquentur.*] Sic libri omnes, etiam MSS. Hoc est, ut fraces & amurca, quæ in fundo sidunt, paulatim liquefiant, idque quod in ipsis est olei, sponte reddant.

18. *Ob id crebrius.*] Vide Notas & Emend. num. V.

19. *Fiscinas.*] Cato, cap. 67. *Fiscinas spongia effingat.* Fiscus seu fiscina, qualis est in quo olivæ ponuntur, cum subjiciuntur prælo ut exprimantur, teste Columella, lib. 12. cap. 49. *Vn panier d'osier.*

20. *Mox trapetis.*] Varro, lib. 4. de ling. Lat. pag. 34. *Trapetes, molæ olearia vocantur.* Trapetum dixit Colum. lib. 12. cap. 50.

21. *Factus vocatur.*] Unde factores appellati, qui olivas premunt, apud Catonem cap. 66. Factum, vel factus, ut dictum est, centeni sunt olivarum modii.

22. *Flos.*] Prima unda præli, ut dictum est sect. 2. *Huile vierge.*

23. *Gemino foro.*] Forum in torculari locus est, quo defertur olea vel uva ut prematur : qua notione a Varrone, lib. 1. de re rust. cap. 54. & a Catone, cap. 18. accipitur. *Vne cuve.* Prius legebatur, *tergeminos fere.* In MSS. Reg. 1. *Tres gemino fero.* In Reg. 2. *tres gemino foro.*

Sect. VII. 1. *Ex chamelæa.*] De qua dicemus, lib. 24. sect. 82.

2. *E cici.*] Diosc. lib. 4. cap. 164. Κίκι, ἢ κρότων, οἱ δὲ σήσαμον ἄγριον, οἱ δὲ σέσελι Κύπριον, οἱ δὲ κρότωνα. Et in Nothis : Αἰγύπτιοι σιλθαμνά· οἱ δὲ τρίξιν· Ῥωμαῖοι ῥικίνουμ. Oleum ipsum κίκινον vocat Galenus, in explic. vocum Hippocr. tom. 2. pag. 81.

3. *Arbore in Ægypto.*] Et arborem Dioscorides vocat, quam is describit, loc. cit. ficus altitudine, platani foliis, &c. Et Theophr. lib. 1. hist. cap. 18. Galenus quoque, lib. 3. κατὰ γένη, cap. 5. pag. 728. ut plane mirer a Dalecampio Plinium hoc loco insimulari erroris, qui cici arborem, non herbam, vocarit.

4. *Alii trixin.*] Reg. 2. Th. & Chiffl. *alii sibi.* Reg. & Colb. 1. 2. *alii sive.* Forte, *alii sili,* quæ vox Plinio pro *seseli* familiaris.

uvarum

uvarum gracilium pallidarumque. Noſtri eam ricinum vocant [5] a ſimilitudine ſeminis. [6] Coquitur id in aqua, innatanſque oleum tollitur. [7] At in Ægypto, ubi abundat, ſine igne & aqua ſale aſperſum exprimitur, cibis fœdum, [8] lucernis utile. Amygdalinum, quod [9] aliqui metopium vocant, ex amaris nucibus arefactis, & in offam contuſis, aſperſis aqua iterumque tuſis, exprimitur. Fit & e lauro, admixto [10] druparum oleo. [11] Quidamque e baccis exprimunt tantum: alii foliis modo: aliqui folio & cortice baccarum: [12] nec non ſtyracem addunt, alioſque odores. [13] Optima laurus ad id latifolia, ſilveſtris, nigra baccis. [14] Simile eſt e myrto nigra: & hæc latifolia melior. [16] Tunduntur baccæ aſperſæ calida aqua, mox decoquuntur. [16] Alii foliorum molliſſima decoquunt in oleo, & exprimunt. Alii dejecta ea in oleum prius [17] Sole maturant. Eadem ratio & in ſativa myrto: ſed præfertur ſilveſtris minore ſemine, quam quidam [18] oxymyrſinen vocant, alii chamæmyrſinen: [19] aliqui acoron a ſimilitudine: eſt enim brevis, fruticoſa. [20] Fit & e citro, cupreſſo: nucibus juglandibus, quod [21] caryïnon

Notæ.

5. *A ſimilitudine.*] Nempe a ſimilitudine cum animalculo ejuſdem nominis, hoc eſt, ricino. Ita Dioſc. loc. cit. Καρπὸν δὲ ἐν βότρυσι τραχέσι, λεπισθέντα ὅμοιον κρότωνι τῷ ζώῳ. *Semen fert in uvis aſperis, quod, ubi decorticatum eſt, ricinum animal repræſentant:* quod Galli vocant *Tique.*

6. *Coquitur.*] Hunc olei hujus concinnandi modum docet & Dioſc. lib. 1. cap. 38.

7. *At in Ægypto.*] Hoc totidem verbis Dioſc. lib. 4. cap. 164.

8. *Lucernis utile.*] Et emplaſtris, inquit Dioſc. loc. cit. Κίκινον ἔλαιον, ἄβρωτον μὲν, ἄλλως δὲ χρήσιμον εἰς λύχνους, καὶ ἐμπλάστρους. In M S S. tamen. Reg. Colb. Th. Chiffl. *lucernis exile.* Quanquam Herod. lib. 2. Euterpe, num. 92. pag. 122. & Diodor. Sic. lib. 1. pag. 31. oleum cicinum lucernis commendant.

9. *Aliqui metopium.*] Ut dictum eſt lib. 13. ſect. 2.

10. *Druparum.*] Olivarum ſcilicet, de quibus ſect. 2.

11. *Quidamque.*] In his Dioſc. lib. 1. cap. 49. laurinum oleum e drupis, hoc eſt, e lauri baccis maturitate turgentibus, in aqua decoctis confici præcipit. Τὸ δὲ δάφνινον σκευάζεται διὰ τῶν δαφνίδων, ὅταν ὦσι δρυπεπεῖς, ἑψομένων μεθ' ὕδατος.

12. *Nec non ſtyracem.*] Dioſc. loc. cit.

13. *Optima.*] Dioſc. loc. cit.

14. *Simile eſt.*] Hæc totidem verbis Dioſc. lib. 1. cap. 48.

15. *Tunduntur baccæ.*] E baccis, granisve myrti fieri quoque Palladius docet, in Januar. tit. 18. pag. 49.

16. *Alii foliorum.*] Dioſc. loc. cit.

17. *Sole maturant.*] Soli prius exponunt coquenda. Dioſc. Ἰδίως δὲ τὰ φύλλα τεθέντα εἰς ἥλιον, ἐν ἐλαίῳ ἀποβρέχειν.

18. *Oxymyrſinen.*] Minus appoſite quidem, ſed tamen ita vulgo appellante καταχρηστικῶς, uti dicetur opportunius lib. 23. ſect. 83.

19. *Aliqui acoron.*] Sic M S S. Reg. 1. 2. aliique, non *acaron.* Plinius lib. 25. ſect. 100. *Necnon inveniuntur, qui oxymyrſinæ radicem acoron vocant,* &c.

20. *Fit & e citro.*] Sic codex Thuan. recte. De oleo citreo rurſum Plinius lib. 23. ſect. 45.

21. *Caryïnon.*] Καρύϊνον, de quo Dioſc. lib. 1. cap. 41. ἐκ τῶν βασιλικῶν κάρυων. De eo rurſum lib. 23. ſect. 45.

vocant : malis cedri, [22] quod pisselæon. [23] Ex grano quoque Gnidio, purgato semine & tuso. Item lentisco : nam [24] & cyprinum, & e glande Ægyptia ut fieret odorum causa, dictum est. Indi ex castaneis, & sesama, atque oryza facere dicuntur : Ichthyophagi, [25] e piscibus. Inopia cogit aliquando luminum causa & e platani baccis fieri, aqua & sale maceratis. Et œnanthinum fit de ipsa œnanthe, [26] ut dictum est in unguentis. [a] [27] Gleucino mustum incoquitur vapore lento : ab aliis sine igne [28] circumdatis vinaceis diebus XXII. bis singulis permixtum : consumiturque multum oleo. Aliqui non sampsuchum tantum admiscent, sed etiam pretiosiora odoramenta. Nam in gymnasiis quoque conditur odoribus, sed vilissimis.

[29] Fit & de aspalatho, calamo, balsamo, iri, cardamomo, meliloto, nardo Gallico, panace, sampsucho, helenio, cinnamomi radice, omnium succis in oleo maceratis expressisque. Sic & rhodinum e rosis : juncinum e junco, quod est rosacco simillimum : item [30] hyoscyamo, lupinis, & narcisso. Plurimum autem in Ægypto e raphani semine, aut gramine herba, quod [31] chortinon vocant. Item sesama,

Interpretatio.

a *Gleucino.*] *Ut fiat oleum* gleucinum, *simul vini* mustum incoquitur calore lento, &c.

Notæ.

22. *Quod pisselæon.*] Ita Reg. 1. 2. Colb. Th. Paris. &c. tum hoc loco, tum lib. 24. sect. XI. ubi de ea voce dicturi sumus. Hic libri editi perperam *cedrelæon.*

23. *Ex grano.*] De quo diximus, lib. 13. sect. 35. De oleo quod ex eo fit, Diosc. lib. 1. cap. 43. Plinius rursum de eo lib. 23. sect. 45. ubi & de lentiscino.

24. *Et cyprinum, & e glande.*] De cyprino, lib. 12. sect. 51. De balanino, e glande Ægyptia, sect. 46. ejusdem libri : rursum de utroque, lib. 23. sect. 45. & 46.

25. *E piscibus.*] E piscium cetaceorum adipe.

26. *Ut dictum est.*] Libro 12. sect. 61.

27. *Gleucino.*] Γλεύκινον & Dioscorides vocat, qui qua paretur illud arte edocet, lib. 1. cap. 67. uti & Columella, lib. 12. cap. 51. *De oleo gleucino. Vas olearium quam maximum . . . . præparari oportet : deinde per vindemiam musti quam optimi generis, & quam recentissimi, sextarios LX. cum olei pondo LXXX. in id confundi : tum aromata adjici &c.* Latine musteum dixeris, mustumque oleum : est enim γλεῦκος Græce mustum.

28. *Circumdatis.*] Circumdatis vinaceis vasi, quod aromata, vinum, oleumque continet : XXII. deinde diebus, (XXX. Diosc.) bis singulis hæc omnia permiscenda : post demum exprimi oleum. Diosc. loc. cit.

29. *Fit & de aspalatho.*] De his fruticum herbarumque nominibus, viribusque, suis locis agimus.

30. *Hyoscyamo, &c.*] De hyoscyamino oleo Diosc. lib. 1. cap. 42. Plinius ipse de hyoscyamino, thermino, (hoc est, quod e lupinis fit,) narcissino, raphaninoque, lib. 23. sect. 49. De raphanino rursum lib. 19. sect. 26.

31. *Chortinon.*] Est Græcis gramen χόρτος.

& urtica, [32] quod cnedinum appellant. E lilio & alibi fit sub dio, Sole, Luna, pruina maceratum. Suis herbis componunt inter Cappadociam & Galatiam, quod [33] Selgiticum vocant, nervis admodum utile: sicut in Italia [34] Iguvini. E pice fit, [35] qud pissinum appellant, [36] cum coquitur, velleribus supra halitum ejus expansis, atque ita expressis: probatum maxime e Brutia: est enim pinguissima & resinosissima. Color oleo fulvus. Sponte nascitur [37] in Syriæ maritimis, quod elæomeli vocant. Manat ex arboribus pingue, crassius melle, resina tenuius, sapore dulci, & hoc medicis. Veteri quoque oleo usus est [38] ad quædam genera morborum. [39] Existimatur & ebori vindicando a carie utile esse. Certe simulacrum Saturni Romæ intus oleo repletum est.

CAPUT VIII.

VIII. Super omnia vero celebravit [1] amurcam laudibus Cato. [2] Dolia olearia cadosque illa imbui, ne bibant oleum. [3] Amurca subigi areas terendis messibus, ut formicæ [4] rimæque absint. [5] Quin &

NOTÆ.

32. *Quod cnedinum.*] In MSS. Reg. 1. &c. *cnetinum*. In editis male *cnecinum*. Κνίδη Græcis urticam sonat, sive *κνίδη*. Hujus olei ex urtica mentio rursum lib. 22. sect. 15.

33. *Selgiticum.*] A Selge Pisidiæ oppido mediterraneo, cujus Polybius, Ptolemæus, ac Stephanus, meminere. In Severi nummis e Cimelio Regio, CΕΛΓΕΩΝ.

34. *Iguvini.*] De his lib. 3. sect. 19. Vide Notas & Emendationes num. VI.

35. *Quod pissinum.*] A voce Græca πίσσα, quæ picem sonat. Sic MSS. omnes, non *picinum*.

36. *Cum coquitur.*] Pix videlicet.

37. *In Syriæ maritimis.*] Et in Palmyrenis quoque Syriæ solitudinibus, κατὰ Πάλμυρα τῆς Συρίας, inquit Diosc. lib. 1. cap. 37. ubi Cornarius legendum ex Plinio putat, κατὰ θ' ἀλμυρὰ τῆς Συρίας. De Elæomelite rursum Plinius lib. 23. sect. 50.

38. *Ad quædam.*] Ad tormina sedanda, ad pellendos lumbricos, aliaque quæ Diosc. enumerat, lib. 1. cap. 30.

39. *Existimatur.*] Pausanias in Eliac. prior. lib. 5. pag. 308. perfusum oleo a Phidia scribit Jovis Olympici simulacrum, quod ex ebore finxerat, ut ab omni vitio vindicaretur, ac defenderetur ab aquosi soli injuria. Refert hoc ipsum Epiph. lib. 2. adv. hær. 64. num. 18. pag. 542.

Sect. VIII. 1. *Amurcam.*] Quæ fæcis instar in oleario vase sidit, *la lie.*

2. *Dolia olearia.*] Cato, de re rust. cap. 100. pag. 57. *Oleum si in metretam novam inditurus eris, amurca ita uti est cruda prius colluito, agitatoque diu, ut bene combibat: id si feceris, metreta oleum non bibet, & oleum melius fuerit, & ipsa metreta firmior erit.*

3. *Amurca subigi.*] Sæpius conspergi. Cato, cap. 91. pag. 55. *Aream sic facito. Locum ubi facies confodito. Postea amurca conspargito bene, sinitoque combibat. Postea comminuito glebas bene. Deinde coæquato, & paviculis verberato. Postea denuo amurca conspargito, sinitoque arescat. Si ita feceris, neque formicæ nocebunt, neque herbæ nascentur.* Idem repetit, cap. 129. pag. 68. & Colum. lib. 2. cap. 20. Auctor quoque Geopon. lib. 2. cap. 24. pag. 64. *Χρὴ δὲ συνεχῶς καταβρέχειν τὴν ἅλω ἀμόργῃ.... οὕτω γὰρ οἱ μύρμηκες οὐκ ἀδικήσουσι.*

4. *Rimæque.*] Ita MSS. omnes: neque *herbæ* reponi pro *rimæ* placet, etsi visum ita Pintiano.

5. *Quin & lutum.*] Neu scilicet frumento curculio noceat, neve mures tangant, ut ait Cato, cap. 92. pag. 55. atque ut frumentum inde densius ac solidius fiat, ut auctor Geopon. lib. 2. cap. 25. pag. 65. *καὶ τὴν ἅλω στερεώτερον καὶ πυκνότερον ποιεῖν.*

lutum parietum, ac tectoria, [6] & pavimenta horreorum frumenti, vestiarium etiam contra teredines, ac noxia animalia, [7] amurca aspergi: semina frugum perfundi: [8] morbis quadrupedum, arborum quoque illâ medendum, efficaci ad hulcera interiora humani quoque oris. [9] Lora etiam ac coria omnia, & calciamina, axesque, decoctâ ungi, [10] atque æramenta contra æruginem, colorisque gratia elegantioris: & totam supellectilem ligneam, ac vasa fictilia, [11] in queis ficum aridam libeat asservare: aut si folia baccasque [12] in virgis myrti: [13] aliudve id genus simile. Postremo ligna macerata amurca, [14] nullius fumi tædio ardere. [15] Oleam si lambendo capra lingua contigerit, depaveritque primo germinatu, sterilescere, auctor est [16] M. Varro. Et hactenus de olea, atque oleo.

Cap. IX. IX. Reliqui arborum fructus vix specie figurave, non modo saporibus, succisque toties permixtis atque insitis, enumerari queunt.

Cap. X. 15 [1] Grandissimus pineis nucibus, altissimeque suspensus, intus [2] exiles nucleos lacunatis includit toris, vestitos alia [3] ferruginis tunica, mira naturæ cura molliter semina collocandi. Harum genus alterum [4] terentinæ, digitis fragili putamine, aviumque furto in arbore.

Notæ.

6. *Et pavimenta.*] Ne rimas agant, inquit Colum. lib. 1. cap. 6. pag. 26. quæ cava præbent & latebras subterraneis animalibus.

7. *Vestiarium.*] Arca est in qua vestes servantur. Cato, cap. 98. pag. 57. *Vestimenta ne tineæ tangant, amurcam decoquito ad dimidium, & ea unguito fundum arcæ, & extrinsecus pedes, & angulos. Ubi ea adaruerit vestimenta condito. Si ita feceris, tineæ non nocebunt.*

8. *Morbis quadrup*] Nempe oves ne scabræ sint. Cato, cap. 96. *Et boves uti valeant, & curati bene sint, & qui fastidient cibum, uti magis cupide appetant, pabulum quod dabis amurca spargito, &c.* Idem cap. 103. pag. 58. Adde etiam Colum. lib. 6. cap. 4. pag. 216.

9. *Lora &c.*] Cato, cap. 97. pag. 57. *Amurca decocta axem unguito, & lora, & calciamenta, & coria omnia: & meliora facies.*

10. *Atque æramenta.*] Cato, cap. 98. pag. 57. *Item ahenea omnia unguito, sed prius extergito bene. Postea cum unxeris, & ea uti voles, iterum extergito, splendidior erit, & ærugo non erit molesta.*

11. *In queis ficum.*] Cato, cap. 99. pag. 57. *Fici aridæ si voles ut integræ sint, in vas fictile condito: id amurca decocta unguito.*

12. *In virgis.*] Hoc est, immaturas, cum adhuc in virgis hærent: seu virgas myrteas cum baccis, ut ait Cato, cap. 101. pag. 58. *Sic poma immatura cum hærent in sua virga*, Varro dixit lib. 1. de re rust. cap. 59. pag. 71.

13. *Aliudve id genus.*] M S S. Reg. Colb. Chiffl. *aliudve quod genus.*

14. *Nullius fumi.*] Cato, cap. 130. pag. 68. *Ligna amurca cruda perspargito, & in Sole ponito: perbibant bene: ita neque fumosa erunt, & ardebunt bene.*

15. *Oleam.*] Vide quæ diximus lib. 8. sect. 76.

16. *M. Varro.*] Libro 1. de re rust. cap. 2.

Sect. IX. 1. *Grandissimus.*] Subintellige, fructus. *Pomme de pin.*

2. *Exiles nucleos.*] *Des pignons*: qui in squamarum quibusdam torulis in foveam seu lacunam excavatis, delitescunt, & sunt edules.

3. *Ferruginis.*] Coloris ferruginei.

4. *Terentinæ.*] Subintellige, pineæ nucis. Ita M S S. Reg. 1. & Colb. non *Tarentinæ*. Et Macrobius quidem, lib. 2. Saturn. cap. 14. pag. 374. *Nux terentina dicitur*, inquit, *quæ ita mollis est, ut vix attrectata frangatur: de qua in libro*

Tertium [5] sappiniæ, e picea sativa, nucleorum cute verius quam putamine, adeo molli, ut simul mandatur. Quartum [6] pityida vocant e pinastris, singularis remedii adversus tussim. In melle decoctos nucleos Taurini aquicelos vocant. [7] Pinea corona victores apud Isthmum coronantur.

X. His proxima amplitudine mala, quæ vocamus cotonea, & [1] Græci cydonia, ex Creta insula advecta. Incurvatos trahunt ramos, prohibentque crescere parentem. Plura eorum genera: [2] chrysomela, incisuris distincta, colore ad aurum inclinato. Quæ candidiora, [3] nostratia cognominata, odoris præstantissimi. Est & Neapolitanis suus honos. [4] Minora ex eodem genere struthea, odoratius vibrant, serotino proventu, præcoci vero [5] mustea. Strutheis autem cotonea insita suum genus fecere Mulvianum: quæ sola ex his vel cruda manduntur. Omnia jam & virorum [6] salutatoriis cubilibus inclusa, simulacris [7] noctium consciis imposita. Sunt præterea parva silvestria,

CAPUT XI.

NOTÆ.

Favorini sic reperitur: Itemque quidam Tarentinas nuces dicunt, quæ sunt terentinæ, a tereno, quod est Sabinorum lingua molle: unde Terentios quoque dictos putat Varro, &c. Videri possit & ea vox a Græco derivata fonte: est enim τέρην *tener*. Has avium rostris in arbore pertundi, & ab Allobrogibus Piquarellos vocari, ait Dalec. lib. 1. hist. plant. cap. 12. pag. 48.

5. *Sappiniæ.*] Nempe nucis, e picea sativa, quam Galli *Pesse* vocant. Sappium imperiti olim dixere, ipso teste Plinio, lib. 10. sect. 23.

6. *Pityida.*] Non pinastri modo, sed & pinus piceæque fructus, in conis seu metis contenti, πιτυΐδες Græcis appellati. Diosc. lib. 1. cap. 87. Πιτυΐδες δὲ καλοῦνται ὁ καρπὸς τῆς πίτυος καὶ τῆς πεύκης ὁ εὑρισκόμενος ἐν τοῖς κώνοις. Galeno quoque, lib. 8. de fac. simp. med. pag. 220. Cælius Aurel. lib. 3. Chron. cap. 1. *Nucleo pineo, quem Græci πιτυΐδα vocaverunt.*

7. *Pineæ coronæ.*] Plutarch. lib. 5. Sympos. quæst. 3 pag. 675. Vide quæ superius diximus sect. 5.

Sect. X. 1. *Græci cydonia.*] Κυδώνια μῆλα, ab urbe Cretensi sic cognominata. *Des Coins.* Q. Serenus Samonicus, cap. 25.

Aut quæ poma Cydon Cretæis misit ab oris.

2. *Chrysomela.* Χρυσόμηλα, *aurea mala.* Columellæ, lib. 5. cap. 10. pag. 202. *Chrysomeliana.* Hæc sunt de quibus Maro cecinit,

Aurea mala decem misi: cras altera mittam.

3. *Nostratia.*] Hæc Diosc. ἀληθινὰ *vera* appellat, lib. 1. cap. 160.

4. *Minora ex eodem genere.*] Neapolitano videlicet: alioqui στρουθία teste Diosc. loc. cit. & magna, & minus bona censentur, καὶ μεγάλα, καὶ ἧττόν ἐστιν εὔχηστα. Galenus quoque lib. de sanitat. tuenda, cap. ult. στρουθιόμηλα cydoniorum esse maxima tradit. Στρούθεια sunt Athenæo, lib. 3. pag. 81. *Poires-coins.*

5. *Mustea.*] Et id genus a Columella laudatum, loc. cit. Iis fortasse a mitescendi celeritate nomen. Musteum enim idem quod recens est.

6. *Salutatoriis.*] Sic cubicula vocat, in quibus divitem e dormitorio suo prodeuntem clientes salutabant.

7. *Noctium consciis.*] Fuerunt inter cubiculares imagines & eorum numinum simulacra dedicata, quæ tori genialis curam habere existimabantur. August. lib. 6. de Civit. Dei, cap. 9. *Parcatur humanæ verecundiæ: peragat cetera*

ᵃ a ſtrutheis odoratiſſima, in ſepibus naſcentia.

XI. Mala appellamus, quanquam diverſi generis, Perſica, & granata, quæ in Punicis arboribus novem generum [1] dicta ſunt. [2] His acinus ſub cortice intus : [3] illis lignum in corpore. Nec non & quædam e piris [4] libralia appellata, amplitudinem ſibi ponderis nomine aſſerunt. * Sed Perſicorum palma [5] duracinis. Nationum habent cognomen [6] Gallica, & Aſiatica. Poſt autumnum matureſcunt, æſtate [7] præcocia, intra XXX. annos reperta, & primo [8] denariis ſingula venumdata. [9] Supernatia e Sabinis veniunt, popularia undique. Pomum innocuum expetitur ægris: pretiumque jam ſingulis [10] triceni nummi fuere, nullius majore : quod miremur, quia non aliud ᵃ fugacius. Longiſſima namque decerpto bidui mora eſt : cogitque ſe venumdari.

*Caput XII.

Interpretatio.

ᵃ *A ſtrutheis.*] Poſt ſtruthea.

ᵃ *Fugacius.*] Minus diuturnum.

Notæ.

concupiſcentia carnis & ſanguinis, procurato ſecreto pudoris. Quid impletur cubiculum turba numinum, quando & paranymphi inde diſcedunt? Horum numinum capiti, uti nunc abacis, ſolita imponi cotonea.

Sect. XI. 1. *Dicta ſunt.*] Libro 13. ſect. 34.

2. *His.*] Granatis malis, quæ referta acinis ſub cortice.

3. *Illis.*] Perſicis nimirum, quorum in medio corpore lignum ſeu nucleus, *le noyau de Peſches.*

4. *Libralia.*] *Poires de livre.* Græcis Ταλαντιαῖον ἄπιον.

5. *Duracinis.*] Pallad. lib. 12. in Novemb. tit. 7. pag. 164. *Genera Perſicorum ſunt hæc: Duracina, præcoqua, Perſica, Armenia.* Et pag. 165. *Duracina ſervantur condita muria*, &c. Τὰ δωρακινὰ περσικὰ, in Geopon lib. 10. cap. 13. pag 257. & cap. 15. pag. 258. ubi ex Democrito roſis in proximo plantatis colorem rubrum trahere dicuntur: unde eadem Rhodacena forte dici potuerunt. Gallis vulgo *Brugnons*, & *Preſſes*: aiunt enim, *manger une bonne preſſe : c'eſt une ſorte de peſche qui ne ſe fend point:* cujus corpus adhæret, & a nucleo, ſive ligno, divelli nequit, ut ait Plinius ſect. 34.

6. *Gallica &c.*] Columella, lib. 10. in hortulo, ſub finem :

Exiguo properant miteſcere Perſica malo :
Tempeſtiva manent, quæ maxima Gallia donat :
Frigoribus pigro veniunt Aſiatica fetu.

7. *Præcocia.*] Dioſc. lib. 1. cap. 165. Τὰ δὲ μικρότερα (Περσικὰ) καλούμενα Ἀρμενιακὰ, Ῥωμαϊστὶ δὲ πραικόκια : eadem Armeniaca, & præcocia Latine dicuntur : forte quæ præcoqua Martiali lib. 13. Epigr. 46. Gallice, *des Abricots.* Sunt qui malint eſſe *des Avant-peſches.*

8. *Denariis.*] Denarius Romanorum vetus Gallicæ monetæ, ut nunc eſt argenti pretium, efficit aſſes æreos octonos, uti dicturi ſumus lib. 33. ſect. 13.

9. *Supernatia.*] Quæ ex Sabinis, qui Superum mare accolebant, ſive Adriaticum, in Urbem advehebantur. Sic vetus inſcriptio apud Reineſ. pag. 337. NEGOTIANTES. VINI. SVPERNAT. ET. ARIMIN.

10. *Triceni nummi.*] Hoc eſt, triceni ſeſtertii : monetæ noſtræ aſſes ſexaginta.

XII. Ingens postea turba prunorum: versicolor: nigra, candida, hordearia appellata, [1] a comitatu frugis ejus. Alia eodem colore seriora majoraque, [2] asinina cognominata a vilitate. [3] Sunt & nigra, ac laudatiora [4] cerina, [5] atque purpurea. Necnon ab externa gente [6] Armeniaca, quæ sola & odore commendantur. Peculiaris impudentia est nucibus insitorum, quæ faciem parentis succumque adoptionis exhibent, appellata ab utroque [7] nucipruna. [8] Et hæc autem, & Persica, & cerina, ac silvestria, ut uvæ, cadis condita, usque ad alia nascentia ætatem sibi prorogant: reliquorum velocitas cito mitescentium transvolat. Nuper in Bætica [9] malina appellari cœperunt malis insita, & alia amygdalina amygdalis. His intus in ligno [10] nucleus amygdalæ est: nec aliud pomum ingeniosius [11] geminatum est. In peregrinis arboribus [12] dicta sunt Damascena, a Syriæ Damasco cognominata, jam pridem in Italia nascentia, [13] grandiore quanquam ligno, & exiliore carne, nec unquam in rugas siccata, quoniam [14] Soles sui desunt. Simul dici possunt [15] populares eorum myxæ, quæ & ipsæ nunc cœperunt Romæ nasci insitæ sorbis. CAPUT XIII.

NOTÆ.

Sect. XII. 1. *A comitatu.*] Quoniam ea tum matura sunt ad decerpendum, cum hordeum metitur: quod cum solstitio fere fiat, in quod Divo Joanni sacer dies incidit, inde ei prunorum generi nomen apud nos, *Prunes de S. Jean.*

2. *Asinina.*] *Prune jaune sans goust.* His sues rura saginant. Pedicularia nonnulli vocant.

3. *Sunt & nigra.*] Carne dura: Iberica, & Pertigona vocitata: *Prunes de Perdigon*, sive *Perdrigon.*

4. *Cerina.*] Quæ Virgilio, Eclog. 2. vers. 53. *Cerea pruna.* In Priapeiis,

Magisque cera luteum nova prunum.

Nonius, cap. 16. num. 6. *Cerinum a cera colore.* Unde Græcis κηρινὸν χρῶμα. Nigra, cerinaque, carmine Naso complexus, lib. 13. Metam. vers. 817.

Prunaque non solum nigro liventia succo,
Verum etiam generosa novas imitantia ceras.

5. *Atque purpurea.*] Eaque sapore jucundo: *Mirobolans.* Arborique nomen idem, *Prunier mirobolan.*

6. *Armeniaca.*] Eadem hæc esse quæ Persica præcocia (*les abricots*) frustra scriptores novitii censuêre.

7. *Nucipruna.*] *Prunes noix*, καρυοκοκκύμηλα.

8. *Et hæc autem.*] Nempe nucipruna.

9. *Malina.*] *Prunes-pommes*: amygdalina, *Prunes-amandes.*

10. *Nucleus amygdalæ.*] Subintellige, similis. Quid nucleus sit, diximus, lib. 13. sect. 18.

11. *Geminatum est.*] Multiplici insitionis genere variatum. Apud Gallos certe innumeræ fere prunorum differentiæ sunt.

12. *Dicta sunt.*] Libro 13. sect. 10. *Prunes de Damas.* Syriaca dicta Petronio in Satyr. pag. 102.

13. *Grandiore .... ligno.*] Alii officulum, alii nucleum vocant.

14. *Soles sui.*] Quoniam alieno cælo soloque nata.

15. *Populares eorum.*] In Syria pariter natæ, ut dictum est lib. 13. sect. 10. Æginetæ, lib. 7. *Μύξα δένδρου καρπός ἐστι μικρότερος μὲν κοκκυμήλων, δυνάμει δὲ παραπλήσιος. Myxa arboris fructus, pruno quidem minor, facultate tamen persimilis.* In officinis *Sebestes.* Dictæ nonnullis etiam nixæ. Vide Onomast. Rosvveydi, p. 1042.

XIII. In totum quidem [1] Persica peregrina etiam Asiæ Græciæque esse, ex nomine ipso apparet, atque ex Perside advecta. Sed [2] pruna silvestria ubique nasci certum est. Quo magis miror, hujus pomi mentionem a Catone non habitam, præsertim cum condenda demonstraret quædam & silvestria. Nam [3] Persicæ arbores sero, & cum difficultate transiere, ut quæ in Rhodo nihil ferant, quod primum ab Ægypto earum fuerat hospitium. [4] Falsum est, venenata cum cruciatu in Persis gigni, & pœnarum causa a regibus translata in Ægyptum, [5] terrâ mitigata. [6] Id enim de Persea diligentiores tradunt, quæ in totum alia est, myxis rubentibus similis, nec extra Orientem nasci voluit. Eam quoque eruditiores negaverunt ex Perside propter supplicia translatam, sed a Perseo Memphi satam. Et ob id Alexandrum illa coronari victores ibi instituisse, in honorem [7] atavi sui: [8] Semper autem folia habet & poma, subnascentibus aliis. Sed pruna quoque omnia post Catonem cœpisse manifestum est.

CAPUT XIV.

XIV. Malorum plura sunt genera. [1] De citreis cum sua arbore diximus. Medica autem Græci vocant [2] patriæ nomine. Æque peregrina sunt [3] zizipha, & [4] tuberes, quæ & ipsa non pridem venere

NOTÆ.

Sect. XIII. 1. *Persica peregr.*] *Les pesches*, de quibus dictum est sect. XI.

2. *Pruna silvestria.*] Gallis, *Prunelles*, quibus contusis rustici potionis genus efficiunt.

3. *Persica arbores.*] *Les Peschiers*, e quibus pendent Persica mox appellata. Vide quæ dicturi sumus lib. 16. sect. 47.

4. *Falsum est.*] Columellam sugillat, cujus hoc carmen, lib. 10. sub finem:

Et pomis quæ barbara Persis
Miserat, ut fama est, patriis armata venenis.

Idem tradit & Plato, lib. 1. Anthol. cap. 20. Epigrammate scripto εἰς τινὰ θανόντα ὑπὸ πλησμονῆς Περσικῶν μήλων, in eum qui mortuus erat nimio esu Persicorum malorum:

Ἐκ φονίων Περσῶν φόνιον φυτὸν ἤγαγε Περσεύς,
Παιδὶ Θεογνώστου τοῦ θανάτου πρόφασιν.

Quod ita reddidit feliciter Grotius:

Nate Theognosti, mortis tibi causa fuere
A Persis Perseus quæ mala mala tulit.

5. *Terra mitigata.*] Soli Ægyptii bonitate facta esse meliora, ac saniora.

6. *Id enim de Persea.*] Sic Diosc. lib. 1. cap. 187. Πέρσεα δένδρον ἐστὶν ἐν Αἰγύπτῳ, καρπὸν φέρον ἐδώδιμον... Τοῦτο δὲ ἱστόρησαί τινες ἐν Περσίδι ἀναιρετικὸν εἶναι), &c. Galenus lib. 2. de alim. facult. cap. 36. pag. 356. tom. 6. vidisse se Perseam arborem Alexandriæ prodit: cujus fructus, haud aliter ac poma, piraque, esculentus in Ægypto foret: in Perside, ut quidem ferebat tum fama, noxius. Ignotam sibi prorsus arborem fatetur Anguillara, lib. 1. de simp. pag. 79.

7. *Atavi sui.*] Persei. Macedonum reges ab Hercule genus duxere, ut Curtius, l. 4. n. 7. Hercules a Perseo, ut Diodorus Sic. lib. 4. Bibl. pag. 217. prodidere.

8. *Semper autem.*] De Persea arbore loquitur, quam lib. 13. sect. 17. Persicam Ægypti peculiarem vocavit.

Sect. XIV. 1. *De citreis.*] Libro 12. sect. 7.

2. *Patriæ nomine.*] Mediæ.

3. *Zizipha.*] *Jujubes*: Arbor Ziziphus, *le jujubier*. Rutilam, albamque ziziphum agnoscit Colum. lib. 9. cap. 4. pag. 320. Simeon Sethi, Ζίζιφα vocat.

4. *Tuberes.*] Nucipersica vulgus appellat, *Pesches-noix*.

in Italiam : [5] hæc ex Africa, illa ex Syria. Sex Papinius, quem [6] Consulem vidimus, primus utraque attulit, Divi Augusti novissimis temporibus, in castris sata, baccis similiora, quam malis, [7] sed aggeribus præcipue decora, quoniam & in tecta jam silvæ scandunt. [8] Tuberum duo genera : candidum, & [9] a colore syricum dictum. Pæne peregrina sunt in uno Italiæ agro Veronensi nascentia, [10] quæ lanata appellantur. Lanugo ea obducit, strutheis quidem Persicisque plurima : his tamen peculiare nomen dedit, nulla alia commendatione insignibus.

XV. Reliqua cur pigeat nominatim indicare, cum conditoribus suis æternam propagaverint memoriam, tanquam ob egregium aliquod in vita factum? Nisi fallor, apparebit ex eo ingenium inserendi : nihilque tam parvum esse, quod non gloriam parere possit. [1] Ergo habent originem [2] a Matio, [3] Gestioque, & Manlio, [4] item Scandio : [5] quibus cotoneo insito ab Appio e Claudia gente, Appiana sunt cognominata. Odor est his cotoneorum, magnitudo [6] quæ Scandianis, color rubens. Ac ne quis id ambitu valuisse claritatis & fa-

NOTÆ.

5. *Hæc ex Africa.*] Tuberes nimirum : quod Martialis significat gemino Epigrammate a nobis allato, lib. 13. sect. 34. Zizipha ex Syria : unde τὰ Ἐδεσσηνὰ maxime commendat Simeon Sethi, tit. Ζίζυφα. Philoxenus in Glossis : Σιρικά, *Zizipha*, forte pro Συρικά.

6. *Consulem.*] Anno Urbis DCCLXXIX. Collega Q. Plautio, ex Tacito, lib. 6. Annal. pag. 147. extremis Tiberii temporibus. Exstat hujus inscriptio apud Gruter. pag. 447. SEX. PAPINIO. Q. F. ALLENIO. TRIB. MIL. Q. LEG. TIB. CÆSARIS. AVG... COS. &c.

7. *Sed aggeribus.*] Juxta domos areis excitatis, *des terrasses.*

8. *Tuberum.*] MSS. Reg. *Tuburum.*

9. *A colore syricum.*] Hoc est, rutilum. De colore syrico dicemus lib. 35. sect. 24. Vide Notas & Emend. num. VII.

10. *Quæ lanata.*] De quibus Hesychius : Λασιόμαλον, μῆλον τὸ ἔχον χνοῦν. Virgilius, Eclog. 2. vers. 51.

Ipse ego cana legam tenera lanugine mala.

Sect. XV. 1. *Ergo habent.*] Quæ fuerint hæc poma veteribus, vix nobis hodie exploratum : alia fere in eorum vicem genera venêre, & nomina : paucis admodum exceptis.

2. *A Matio.*] Matiana dicta Columellæ, lib. 5. cap. 10. pag. 202. & Macrobio, lib. 2. Saturn. cap. 15. pag. 375. Ματτιανὰ Athenæo, lib. 3. pag. 82. De Matio ipso diximus, lib. 12. sect. 6. Et genus obsonii Matianum ab eo dictum laudat Apicius, lib. 4. cap. 3. pag. 18.

3. *Gestioque.*] Ita libri omnes : Forte *Sestioque* : nam Sextiana mala sunt Columellæ loc. cit. Aut *Cestio* potius, nam Κεστιανὰ γλυκύμηλα μῆλα Romæ laudata fuisse auctor est Galenus, lib. 2. κατὰ τόπους, cap. 1. pag. 364. & lib. 6. cap. 9. pag. 522.

4. *Item Scandio.*] Unde Scandiana mala, apud Varron. lib. 1. cap. 59. Colum. loc. cit. & Celsum, lib. 4. cap. 19. Scandina vocat Scribonius, Compos. 104. In MSS. Reg. Colb. Th. *Scaudio.* In editis perperam *Claudio.*

5. *Quibus.*] Nempe Scandianis.

6. *Quæ Scandianis.*] Proxime appellatis. Ita recte Chiffl. aliique codices : in editis male *Claudianis* : cum Claudiana, si quæ fuere, eadem esse cum Appianis necesse sit.

miliæ putet, ſunt & Sceptiana ab inventore libertino, inſignia rotunditate. Cato adjicit [7] Quiriana, & quæ tradit in doliis condi, [8] Scantiana. Omnium autem nuperrime adoptata ſunt parva, gratiſſimi ſaporis, [9] quæ Petiſia nominantur. Patrias nobilitavere [10] Amerina, & Græcula. Cetera e cauſis traxere nomen: [11] germanitatis, cohærentia & gemella, nunquam ſingula in fetu: [12] coloris, ſyrica: cognationis, [13] melapia. [14] Muſtea, a celeritate miteſcendi: quæ nunc melimela dicuntur, a ſapore melleo. [15] Orbiculata, a figura orbis in rotunditatem circumacti. Hæc [16] in Epiro primum proveniſſe argumento ſunt Græci, qui Epirotica vocant. Mammarum effigie [17] orthomaſtia. A conditione caſtrati ſeminis, quæ [18] ſpadonia appellant Belgæ. [19] Melofoliis folium unum, aliquando & geminum erumpit e latere medio. Celerrime in rugas marceſcunt [20] pannucea. Stolide tu-

NOTÆ.

7. *Quiriana.*] Cato, lib. de re ruſt. cap. 7. pag. 13. Quiriniana vocat: Varro quoque, lib. 1. de re ruſt. cap. 59. Quiriana Macrobius, loc. cit. ubi & Scantianorum meminit.

8. *Scantiana.*] Cato, cap. 143. pag. 75. *Scantiana in doliis, & alia quæ condi ſolent.* Et Scantianorum meminit Varro, lib. 1. cap. 59.

9. *Quæ Petiſia.*] Quæ nunc vulgus appellat, *Pommes d'Apis*: vel quæ eodem vulgi ſermone, *Pommes de Paradis* vocitantur. Rectius forte *Peticia*, ab auctore Peticio. Id nomen Romanæ gentis apud Gruterum frequens.

10. *Amerina.*] Ab Ameria, de qua lib. 3. ſect. 19. Amerina mala iterum laudat ipſe ſect. 17. & 18. Macrobius quoque & Colum. locis cit. Prius *Camerina* perperam legebatur.

11. *Germanitatis.*] Germanitatis & cohærentiæ cauſa ſeu occaſione, gemella nuncupata: Gallis, *Pommes jumelles.*

12. *Coloris, ſyrica.*] Hoc eſt, rutila: ut ſuperius indicavimus. Ita M S S. omnes hoc loco, non *Serica.* Et Columellæ loc. cit. ſyrica vocantur. Nobis, *Pommes de Caleville*: quæ egregie rubent.

13. *Melapia.*] A cognatione ſeu affinitate quam cum piris habent ea mala: eſt enim μῆλον Græcis pomum, pirum ἄπιον. Gallis, *Pommes-poires.*

14. *Muſtea.*] Hæc ex Varrone, lib. 1. rei ruſt. cap. 59. Muſtea pariter Macrobio vocitata: Columellæ, melimela: locis cit. Μελίμηλα, in Geopon. lib. 10. cap. 76. *Pommes S. Jean.* Martial. lib. 1. Epigr. 44.

Dulcibus aut certant quæ melimela favis.

15. *Orbiculata.*] Horum pariter Macrob. & Colum. meminere, loc. cit. Sic appellare poſſis, quæ vernaculo ſermone dicimus, *Pommes de Rambure.*

16. *In Epiro.*] Dioſc. lib. 1. cap. 161. Τὰ δὲ Ἠπειρωτικὰ λεγόμενα, Ῥωμαϊστὶ δὲ ὀρβικυλάτα, &c. Ὀρβικλάτα Athenæo, & Μοσδιανὰ, ab Apollonia Epiri civitate, quam incolæ Μόσδιον vocant, lib. 3. pag. 80.

17. *Orthomaſtia.*] Sic M S S. Μαστὸς *mammam* Græcis: ὀρθὸς *elegantem* ſonat.

18. *Spadonia.*] Quod nullum ſemen intus habeant: quorum non ſemel nec parva copia poteſtas nobis experiundi facta eſt: in toto vehe veterini doſſuarii nullo invento, præter unum, quod ſemen obtineret. Sic palmæ quædam ſpadonum nomine diſcernuntur a reliquo genere, quod nullo intus ſint pomi ligno, ut dictum eſt lib. 13. ſect. 8.

19. *Melofoliis.*] Pira ſimilia vidiſſe ſe haud procul Lugduno Dalecampius prodit, quorum e medio corpore folium exiret.

20. *Pannucea.*] Et hæc nota quoque Macrobio, loc. cit. Quaſi in pannos fatiſcentia, & rugarum plicas, inquit Turnebus, lib. 28. Adverſ. cap. 32. cap. 1019.

ment pulmonea. Est quibusdam sanguineus color, origine ex mori insitu tracta. Cunctis vero, quæ fuerunt a Sole, partes rubent. [21] Sunt & parva gratia saporis atque etiam acutiora odore, silvestria. Id peculiare improbitatis & acerbitatis convitium, & vis tanta, ut aciem gladii perstringat. [22] Dat & farina vilissimis nomen, quanquam primis adventu, decerpique properantibus.

XVI. [1] Eadem causa in piris taxatur superbiæ cognomine. Parva CAP. XV. hæc, sed ocyssima. Cunctis autem [2] Crustumia gratissima. Proxima iis [3] Falerna, a potu, quoniam tanta vis succi abundat: ([4] lacte hoc vocatur:) in iisque alia colore nigro [5] donantur Syriæ. Reliquorum nomina aliter in aliis atque aliis locis appellantur. Sed confessis Urbis vocabulis auctores suos nobilitavere [6] Decimiana, & ex eo tractum quod Pseudodecimianum vocant. [7] Dolabelliana longissimi pediculi. [8] Pomponiana cognomine mammosa, [9] Liceriana, [10] Seviana, & quæ ex iis nata sunt, [11] Turraniana, longitudine pediculi distan-

NOTÆ.

21. *Sunt & parva.*] *Pommes de Malingre.*

22. *Dat & farina.*] Ut farinacea vocitentur, vel farinaria. MSS. omnes, Reg. Colb. Th. Paris. *Datis farina.* Salmant. teste Pintiano, *Dat & farina.* An *ferina* legendum, quod superba mox pira eadem causa appellantur? Libri hactenus editi inepte, *Dacis ferme.*

Sect. XVI. 1. *Eadem causa.*] Quoniam sunt prima adventu, ocyssimaque: idcirco superba cognominata, etiam a Columella, lib. 5. cap. 10. pag. 202. quod cetera pirorum genera antevertant. *Poire Muscate, ou Muscadelle.*

2. *Crustumia.*] Ita MSS. & ipse Maro, lib. 2. Georg. vers. 87.

Nec surculus idem
Crustumiis, Syriisque pyrus, gravibusque volemis.

Hæc Crustumina vocat Macrobius, lib. 2. Saturn. cap. 15. pag. 375. & Colum. loc. cit. A Crustumio Italiæ oppido nomen habent, ubi præcipua bonitate, & copia. *Hæc*, inquit Servius, *ex parte rubent.* Crustumia pira Celsus fragilia appellat. E minorum hæc genere fuere, ut superba, & Falerna.

3. *Falerna.*] Nunc saccharata vocant, a suavitate succi, *Poire sucre.*

4. *Lacte hoc vocatur.*] Sic MSS. Reg. Colb. Th. Paris. &c. ut lacte sit succi nomen nominandi casu, antiquis familiare. Plautus in Menæch. act. 5. sc. 9. vers. 30. *Neque aqua aquæ, neque lacte est lacti, crede mihi, usquam similius.* Item in Mil. act. 2. sc. 2. vers. 85. Vide præterea Nonium, Charisium, Priscianum.

5. *Donantur Syriæ.*] Syria dicuntur, inquit Colum. loc. cit. Syrii pyri præter Maronem meminit Juvenalis, Satyr. XI. vers. 73. Servius locum Virgilii citatum explanans, *Syriis*, inquit, *id est, nigris.* Martialis, lib. 5. Epigr. 79. commendat in primis, inter secundæ mensæ munera,

Et nomen pira quæ ferunt Syrorum.

6. *Decimiana.*] Decimana Macrobio, loc. cit. A Decimo aliquo nomen habuere.

7. *Dolabelliana.*] Et hæc laudata Columellæ loc. cit.

8. *Pomponiana.*] Ita MSS. Reg. Colb. Th. Chiffl. non *Pompeiana.* Eadem a forma, mammosa: nunc *Poires de bon Chrestien.*

9. *Liceriana.*] In MSS. *Licerniana.* Mallem a Licinio Liciniana dici.

10. *Seviana.*] Ita MSS. omnes: non *Severiana:* nempe a Sevio, de quo Gruterus sæpe in Inscript.

11. *Turraniana.*] Sic MSS. Reg. &c. Sic etiam Columella, loc. cit. nem-

tia. [12] Favoniana rubra, paulo ſuperbis majora. [13] Lateriana, [14] Aniciana [15] poſtautumnalia acidulo ſapore jucunda. Tiberiana appellantur, quæ maxime Tiberio principi placuere: Colorantur magis Sole, grandeſcuntque: alioqui eadem eſſent, quæ Liceriana. Patriæ nomina habent, ſeriſſima omnium Amerina, [16] Picentina, Numantina, Alexandrina, Numidiana, [17] Græca, & in his Tarentina: Signina, quæ alii a colore teſtacea appellant: ſicut [18] onychina, [19] purpurea. Ab odore, [20] myrapia, laurea, nardina. [21] A tempore, hordearia: [22] a collo, ampullacea: [23] a corio laneo, bruta. [24] Gentilitatis, cucurbitina: acidula, ſucci. Incerta nominum cauſa eſt barbaricis, [25] Venereiſque, quæ colorata dicunt: regiis, quæ minimo pediculo [26] ſeſſilia: patriciis, [27] voconiis, viridibus oblongiſque. Præterea dixit

N o t æ.

pe a Nigro Turranio, quem ob inſigne agricolationis ſtudium Varro laudat, in præf. lib. 2. de re ruſt. Apud Macrob. *Turriniana* male.

12. *Favoniana.*] Laudata hæc quoque Columellæ, loc. cit. A Favonio, quod viri nomen fuit, ſic appellata. *Groſſes poires Muſcadelles.*

13. *Lateriana.*] Lateritiana Columellæ, lib. 12. cap. 10. pag. 419. Macrobio loc. cit. Lateresiana. A Laterano mallem Laterana nuncupari.

14. *Aniciana.*] Macrob. loc. cit. Colum. lib. 5. cap. 10. pag. 202. Cato, cap. 7. pag. 13.

15. *Poſtautumnalia.*] Aniciana, inquit, poſt autumnum decerpi ſolita.

16. *Picentina.*] Pira Picena in primis laudat Juvenalis loc. cit. & Signinis confert:

Signinum, Syriumque pirum, de corbibus iiſdem,
Æmula Picenis.

17. *Græca.*] A Magna Græcia. Græcula, Macrob. loc. cit. Tarentina, Columellæ loc. cit. & Celſo, lib. 4. cap 19.

18. *Onychina.*] Quæ gemmam onychem coloris ſimilitudine referant. De onyche dicemus lib. 37. ſect. 24. Pruna ſimiliter onychina commendat Colum. lib. 12. cap. 12.

19. *Purpurea.*] Laudata hæc in primis a Columella, lib. 5. cap. 10. pag. 202.

20. *Myrapia.*] Celſo quoque nota hæc loc. cit. Ab unguenti odore, quod Græci μύρον vocant, nomen traxere: ut a lauro, nardoque, laurea, nardinaque. Myrapia, *Poires parfums.* Laurea Macrobio nota, loc. cit.

21. *A tempore.*] Quoniam eodem tempore decerpuntur, quo demeti hordeum ſolet. Eadem cauſa ſect. 12. pruna hordearia appellata. Columellæ loc. cit. Hordeacea pira vocitantur. *Poires S. Jean.*

22. *A collo.*] Quæ oblongiore collo, quale eſt fere ampullæ vitreæ.

23. *A corio laneo, bruta.*] Quæ corium habent lanuginoſum, brutorum animantium more, & pecoris lanati, ſive lanuginoſi. Sunt ſane & in pirorum genere lanuginoſa, uti malorum, quæ ob id lanata dicta ſunt ſect. 14. Vide Notas & Emend. num. VIII.

24. *Gentilitatis.*] Sunt deinde pira, inquit, gentilitatis ſeu affinitatis nomine cum cucurbitis inſignia: *Poires courges:* ab oblonga cucurbitæ figura. Horum Cato meminit, cap. 7. pag. 13. Sic poma melapia a cognationis cauſa ſup. ſect. traxiſſe nomen dicuntur.

25. *Venereiſque.*] Laudat hæc Colum. loc. cit. & Regia.

26. *Seſſilia.*] Minus oblonga: atque adeo compactilis rotunditatis, ſapore præſtanti: nunc habent a Bergomo Italiæ oppido nomen, *Poires Bergamotes.*

27. *Voconiis.*] Colb. 1. 2. Th. Chiffl. *vocimus.* Eadem viridia, & oblonga.

volema [28] Virgilius, [29] a Catone sumpta, qui & sementiva, [30] & mustea nominat.

XVII. Pars hæc vitæ jampridem pervenit [1] ad columen, expertis cuncta hominibus. Quippe [2] cum Virgilius insitam nucibus arbutum, malis platanum, cerasis ulmum dicat. Nec quidquam amplius excogitari potest. Nullum certe pomum novum diu jam invenitur. [3] Neque omnia insita misceri fas est, sicut nec spinas inseri, quando [4] fulgura expiari non queunt facile : [5] quotque genera insita fuerunt, tot fulgura uno ictu pronunciantur.

Turbinatior piris figura. [6] In iis serotina ad hiemem usque [7] ad matrem pendent gelu maturescentia, Græca, ampullacea, laurea : sicut in malis Amerina, Scandiana. [8] Conduntur vero pira, [9] ut uvæ, ac totidem modis : neque aliud in cadis, præterquam pruna. [10] Pomis proprietas, pirisque vini : [11] similiterque in ægris medentes cavent : ac vino & aqua coquuntur, atque [12] pulmentarii vicem implent : quod non alia præter cotonea, & struthia.

XVIII. 1. In universum vero de pomis servandis præcipitur : CAP. XVI.

NOTÆ.

28. *Virgilius.*] Loco ante allato. Sunt autem volema, quæ libralia superius velut a pondere appellata sunt : nunc eadem, a mole, quod manus volam implent, volema.

29. *A Catone.*] Cap. 7. pag. 13.

30. *Et mustea.*] Quæ perperam murtea Macrobius vocat, loc. cit. Mustea pira sunt novella pira, ut quidem videtur: nam mustum, non modo vinum dicitur, sed & quidquid novellum, inquit Nonius.

Sect. XVII. 1. *Ad columen.*] Sic MSS. Reg. Colb. Chiffl. Th. non *culmen*, ut editi.

2. *Cum Virgilius.*] Libro 2. Georg. v. 69. Sed vide Notas & Emendationes num. IX. Et Plutarchum consule, lib. 2. Sympos. quæst. 2. pag. 640.

3. *Neque omnia insita.*] Rectius *insitu.*

4. *Fulgura expiari.*] Procurari & expiari fulgura dicuntur, cum eorum vis infesta a capitibus nostris, agrisque, vel tectis, precibus quibusdam, ritibusque sacris depellitur.

5. *Quotque genera.*] Varro, lib. 1. de re rust. cap. 40. *Videndum, qua ex arbore in quam transferatur ..... Hæc sequuntur multi, qui aruspices audiunt multum, a quibus proditum in singulis arboribus quot genera insita sint, uno ictu tot fulmina fieri in illud quod fulmen concepit.* His extricandis nugis piget immorari.

6. *In iis serotina.*] *Poires tardives.*

7. *Ad matrem.*] Sive in matre, hoc est, in arbore.

8. *Conduntur.*] Cato, cap. 145. pag. 75.

9. *Ut uvæ.*] Quot modis condantur uvæ, dicetur, sect. seq.

10. *Pomis.*] Et e pomis pirisque potionis genus exprimitur, in Normannia in primis Galliæ provincia, quod vini saporem acidulum refert : *Pommé, le cidre qu'on fait avec des pommes : Poiré, cidre de poires.*

11. *Similiterque in ægris.*] Pira præsertim. Plinius lib. 23. sect. 62. *Pirorum omnium cibus etiam valentibus onerosus : ægris quoque vini modo negatur.*

12. *Pulmentarii.*] Quanquam vel sic cocta pultis quandam similitudinem obtinent, *Une marmelade :* non a pulte tamen pulmentarii petenda originatio est, ut dicemus lib. 18. sect. 19.

[1] pomaria in loco frigido ac ſicco contabulari : [2] ſeptentrionalibus feneſtris ſereno die patere : Auſtros [3] ſpecularibus arcere, Aquilonis quoque afflatu poma deturpante rugis. Colligi mala poſt æquinoctium autumnale, neque ante XVI. Lunam, neque ante primam horam. [4] Cadiva ſeparari : ſtramentis, ſtoreis, paleiſve ſubſterni. [5] Rara componi, ut limites pervii ſpiritum æqualem accipiant. [6] Amerina maxime durare, melimela minime.

CAPUT XVII. 2. Cotoneis [7] in concluſo ſpiramentum omne adimendum, aut incoqui melle ea, immergive oportere. [8] Punica aqua marina fervente indurari : mox triduo Sole ſiccata, ita ne nocturno rore contingantur, ſuſpendi : & cum libeat uti, aqua dulci perlui. [9] M. Varro & in doliis arenæ ſervari jubet : [10] & immatura obrui terra in ollis fundo effracto, ſed [11] ſpiritu excluſo, ac ſurculo pice illito : ſic etiam creſcere amplitudine majore, quam poſſint in arbore. [12] Cetera mala fo-

NOTÆ.

Sect. XVIII. 1. *Pomaria.*] Pomarium locus eſt in quo poma reponuntur : ut veſtiarium diximus, ſect. 8. in quo veſtes. Varro, lib. 1. de re ruſt. cap. 59. *Conditiva mala ſtruthea, cotonea .... omnia in loco arido & frigido ſupra paleas poſita ſervari recte putant.* Contabulari eſt tabulatis communiri. Sic contabulatæ turres apud Cæſarem, Liviumque.

2. *Septentrionalibus.*] Varro loc. cit. *Ideo oporothecas qui faciunt ad Aquilonem, ut feneſtras habeant, atque ut aëre perflentur, curant : neque tamen ſine foriculis, ne cum humorem amiſerint, pertinaci vento vieta fiant.*

3. *Specularibus.*] Ceu feneſtris vitreis. De ſpecularibus dicetur lib. 36. ſect. 45.

4. *Cadiva.*] Quæ per ſe cecidere, non manu decerpta, aut decuſſa pertica. Et hæc vox *Cadivus* in Notis quæ vulgo adſcribuntur Tironi, reperitur, pag. 18.

5. *Rara componi.*] Laxe diſponi, relicto inter ſingula intervallo, ut aëre æquabiliter cuncta perflentur.

6. *Amerina.*] De his, & de melimelis, ſect. 15.

7. *In concluſo.*] Loco concluſo, quo nullus vento ſit aditus. Vide Notas & Emend. num. X.

8. *Punica aqua.*] Sic Geopon. auctor, lib. 10. cap. 38. pag. 272. Columella, quem Plinius ſequitur, lib. 12. cap. 44. pag. 448. *Pœnus quidem Mago præcipit aquam marinam vehementer calefieri, & in ea mala granata, lino ſpartove illigata, paulum demitti, dum decolorentur : & exempta per triduum in Sole ſiccari : poſtea loco frigido ſuſpendi : & cum res exegerit, una nocte, & poſtero die, uſque in eam horam, qua fuerit utendum, aqua frigida dulci macerari.* Eadem habet Palladius, lib. 4. in Martio, tit. 10. pag. 93.

9. *M. Varro.*] Libro 1. de re ruſt. cap. 59. pag. 71. *Mala Punica demiſſis ſuis ſurculis in dolio arena.* Sic etiam auctor Geopon. loc. cit.

10. *Et immatura.*] Varro, loc. cit. *Etiam immatura cum hærent in ſua virga, & demiſeris in ollam ſine fundo, eamque ſi conjeceris in terram, & obteris circum ramum, ſi extrinſecus ſpiritus afflet, ea non modo integra eximi, ſed etiam majora, quam in arbore unquam pependerint.*

11. *Spiritu excluſo.*] Ne ventus afflet.

12. *Cetera mala.*] Columella, lib. 12. cap. 45. pag. 450. *Nonnulli foliis ficulneis illigant, deinde cretam figularem cum amurca ſubigunt, & ea linunt mala, quæ cum ſiccata ſunt, in tabulato, frigido loco & ſicco reponunt.* Habet eadem Palladius, lib. 3. in Febr. tit. 25. pag. 76.

ſiis ficulnis, præterquam cadivis, ſingula convolvi, ciſtiſque vitilibus condi, [13] vel creta figlinarum illini.

3. Pira in vaſis fictilibus picatis inverſis obrui [14] inter ſcrobes. Tarentina ſeriſſime legi. [15] Aniciana ſervari & in paſſo. [16] Sorba quoque & ſcrobibus, gypſato operculo, duûm pedum terra [17] ſuperinducta, in loco aprico, inverſis vaſis, & in doliis, ut uvas, cum ramis ſuſpendi.

4. E proximis auctoribus quidam altius curam petunt: deputarique ſtatim poma [19] ac vites ad hunc uſum præcipiunt, decreſcente Luna, poſt horam [20] diei tertiam, cælo ſereno, ac ſiccis ventis. Similiter deligi & ex locis ſiccis, & ante perfectam maturitatem, addito ut Luna infra terram ſit: uvas [21] cum malleolo ſarmenti duro, [22] demptis forfice corruptioribus acinis, in dolio picato recenti ſuſpendi, [23] excluſa omni aura operculo & gypſo: ſic & ſorba, ac pira: illitis [24] omnium ſurculis pice. Dolia procul ab aqua eſſe. [25] Quidam ſic

NOTÆ.

13. *Vel creta.*] Sic Apuleïus Romanus in Geopon. lib. 10. cap. 21. pag. 262. Τινὲς δὲ κεραμευτικῇ γῇ περιπλάσαντες, καθ' ἓν μῆλον ξηραίνουσι, καὶ ἀποτίθενται. *Quidam terra figulina ſingula mala oblinunt, ſiccant, & reponunt.*

14. *Inter ſcrobes.*] Sic MSS. Reg. Colb. &c. Quare mox etiam ſequitur, ex iiſdem codd. *Sorba quoque & ſcrobibus*: hoc eſt, perinde ac pira, de quibus dictum eſt proxime.

15. *Aniciana.*] Varro, loc. cit. *In ſapa condita manere pira Aniciana & ſementiva.*

16. *Sorba quoque.*] Colum. lib. 12. cap. 16. pag 424. unde hæc manarunt: *Sorba*, inquit, *manu lecta, curioſe in urceolos picatos adjicito, & opercula picata imponito, & gypſo linito: tum ſcrobibus bipedaneis ſicco loco intra tectum factis urceolos ita collocato, ut oblita ora eorum deorſum ſpectent: deinde terram congerito, & modice deſuper calcato.* Habet eadem Palladius, lib. 2. in Januar. tit. 15. p. 45.

17. *Superinducta.*] Ita Reg. 1. At Reg 2. Colb. Th. & Chiffl. *ſuperintecta*, ut ſorbâ ſubintelligas.

18. *E proximis.*] E recentioribus, ac novitiis ſcriptoribus. Columellam tacite ſignat, cujus hæc verba, lib. 12. cap. 43. pag. 443. *Omnis autem uva ſine noxa ſervari poteſt, ſi Luna decreſcente, & ſereno cælo poſt horam quartam, cum jam inſolata eſt, nec roris quidquam habet, viti detrahatur.* Idem de pomis præcipit, cap. 45.

19. *Ac vites.*] Ita MSS. omnes. Aut vites dixiſſe pro uvis, aut neutro genere ipſam arborem videtur pomum appellaſſe, ex qua demetuntur mala. Deputari vero arborem vitemve, vindemiari eſt.

20. *Diei tertiam.*] MSS. omnes, *poſt horam ceu tertiam.* Columella, *quartam.*

21. *Cum malleolo.*] Malleolus dicitur palmes vitis novus, prioris anni flagello ſive ſarmento innatus.

22. *Demptis forfice.*] Colum. loc. cit. pag 447. *Vitioſa grana forſicibus amputantur.*

23. *Excluſa omni aura.*] Ne introïre ſpiritus poſſit, Colum. pag. 451.

24. *Omnium ſurculis.*] Hoc eſt, pediculis, ſive petiolis. Colum. pag. 445. *Vvas cum deſecueris a vite, continuo pediculos eorum impicato dura pice.* Et infra: *Pix ferveat, in qua pediculi uvarum ſtatim demittantur.*

25. *Quidam ſic.*] Colum. pag. 447. *Nonnulli ſicco flore gypſi obruunt uvas: quas non nimium maturas vitibus detraxerunt.*

cum palmite in gypſo condunt, [a] capitibus ejus ſcillæ infixis utrinque. [26] Alii etiam vina habentibus doliis, dum ne contingant ea uvæ. [27] Aliqui mala in patinis fictilibus fluitantia: quo genere & vino odorem acquiri putant. [28] Aliqui omnia hæc in milio ſervare malunt. Pleriquc vero in ſcrobe duûm pedum altitudinis arena ſubſtrato, & fictili operculo, dein terra operto. Creta quidam etiam figlina uvas illinunt, ſiccataſque Sole ſuſpendunt: in uſu, diluentes cretam. Eandem pomis [29] vino ſubigunt. Mala vero generoſiſſima eadem ratione cruſtant gypſo vel cera: [30] quæ niſi maturuerint, incremento calycem rumpunt. [31] Semper autem in pediculos collocant ea. [32] Alii decerpunt cum ſurculis, eoſque in medullam ſambuci abditos obruunt, [33] ut ſupra ſcriptum eſt. [34] Alii ſingulis malis piriſque ſingula vaſa fictilia aſſignant, & opercula eorum picata dolio iterum

INTERPRETATIO.

a *Capitibus.*] Utroque capite *rami* illius *ex quo uva pendet*, in ſcillæ *radicem* infixo.

NOTÆ.

26. *Alii etiam.*] Colum. pag. 445. multo uberius hunc modum explanat, quem conſule.

27. *Aliqui mala.*] In ollam fictilem novam immiſſa, olla deinde in vini dolium immerſa, ita ut ei innatet: id enim ſi fiat, & recentia ſemper mala erunt, & vinum ipſum odoratum, inquit Apuleïus Romanus in Geopon. lib. 10. cap. 21. pag. 263. Εἰς χύτραν καινὴν ἐντιθέμενα, πίθῳ οἰνηρῷ τῆς χύτρας ἐμβληθείσης, ὥστε πλεῖν αὐτήν, τοῦ πίθου ἐπιχρισθέντος, ἔσται νέα, ὁ δὲ οἶνος εὐώδης. Quod & Democritus repetit, lib. cit. cap. 28. pag. 267.

28. *Aliqui omnia.*] In milio, Palladius, lib. 3. in Febr. tit. 25. pag. 76. In hordeo, ne putreſcant, Apuleïus loc. cit.

29. *Vino ſubigunt.*] Vel aqua. Colum. lib. 12. cap. 44. pag. 448. *Sed & Mago Carthaginienſis auctor eſt creta figulari bene ſubacta recentia mala craſſe illinire, & cum argilla exaruit, frigido loco ſuſpendere. Mox cum exegerit uſus, in aquam demittere, & cretam reſolvere. Hæc ratio tanquam recentiſſimum pomum cuſtodit.*

30. *Quæ niſi matur.*] Maturiſſima idcirco legi præcipit Columella, loc. cit. pag. 450. In MSS. Reg. Colb. 2. Chiffl. Th. *maturaverint.*

31. *Semper autem.*] Colum. pag. 451. *Subſtrata prædicta poma ſic debent componi, ut floſculi ſurſum, pediculi deorſum ſpectent: quemadmodum etiam in arbore nata ſunt.*

32. *Alii cum ſurculis.*] Hoc eſt, cum pediculis, ſeu ramulis, e quibus ea pendent. Columella, pag. 449. *Omne autem pomum, quod in vetuſtatem reponitur, cum pediculis ſuis legendum eſt: ſed, ſi ſine arboris noxa fieri poſſit, etiam cum ramulis: nam ea res plurimum ad perennitatem confert.* Et pag. 448. foſſam fieri loco ſicciſſimo præcipit, eoque infigi ſambuci ramulos: deinde ſereno cælo granata legi cum ſuis pediculis, & ſambuco inſeri: *quoniam ſambucus*, inquit, *tam apertam & laxam medullam habet, ut facile malorum pediculos recipiat.*

33. *Vt ſupra.*] Hoc eſt, in ſcrobe duûm pedum altitudinis, arena ſubſtrato, & fictili operculo, dein terra operto. Sic etiam Colum. loc. cit. *Tum facta ſcrobi operculum imponitur, & paleato luto circumlinitur, &c.*

34. *Alii ſingulis.*] Apuleïus loc. cit. p. 262. & Pallad. l. 3. in Febr. tit. 25. p. 72.

includunt,

includunt. Necnon aliqui [35] in floccis capsisque, quas luto paleato illinunt. Alii hoc quidem in patinis fictilibus: aliqui & in scrobe subjecta arena, ita sicca operiunt mox terra. Sunt qui cotonea [36] cera Pontica illita melle demergant. [37] Columella auctor est, in puteos cisternasve in fictilibus vasis pice diligenti cura illitis mergi. Liguria maritima Alpibus proxima uvas Sole siccatas junci fasciis involvit, cadisque conditas, gypso includit. [38] Hoc idem Græci platani foliis, aut vitis ipsius, aut fici, uno die in umbra siccatis, atque in cado [39] vinaceis interpositis. Quo genere Coa uva, & Berytia servantur, nullius suavitati postferendæ. Quidam, ut has faciant, [40] in cinere lixivio tingunt protinus quam detraxere vitibus, mox in Sole siccant: tum foliis (ut supra dictum est) involutas vinaceis stipant. [41] Sunt qui malunt uvas scobe ramentisve abjectis, populi, fraxini servare. Sunt qui suspendi [42] procul malis, protinusque in granariis jubeant, quoniam optime sit operimento pulvis pensilibus. [43] Contra vespas remedio est, oleo aspergi ex ore. [44] De palmis diximus.

XIX. [1] E reliquo genere pomorum ficus amplissima est, quædamque & piris magnitudine æmula. De Ægyptiæ Cypriæque miraculis — Caput XVIII.

Notæ.

35. *In floccis.*] In lanarum floccis. Vide Notas & Emendationes num. XI.

36. *Cera Pontica.*] Dicetur de eo ceræ genere, lib. 21. sect. 49.

37. *Columella.*] Id quidem de uvis præcipit, lib. 12. cap. 43. quas eadem arte ac poma Plinius admonuit.

38. *Hoc idem Græci.*] Colum. lib. 12. cap. 16. pag. 424. *Quidam uvam passam foliis ficulneis involvunt, & assiccant: Alii foliis vitigineis: nonnulli plataninis, semivictas uvas contegunt, & ita in amphoras recondunt.*

39. *Vinaceis.*] Quid sint vinacea, diximus, lib. 14. sect. 3.

40. *In cinere lixivio.*] Colum. loc. cit. *Sunt qui culmos fabæ exurant, & ex eo quod cremaverint, cinere lixiviam faciant,* &c. Ex cinere ficulneo aut vitigineo lixiviam fieri monet auctor Geopon. lib. 4. cap. 14. p. 115. qua tingebantur uvæ, ut Coæ quodammodo ac Berytiæ fierent.

41. *Sunt qui malunt.*] Colum. lib. 12. cap. 43. pag. 447. *Quidam arida populnea, vel abiegna scobe virides uvas custodiunt.* Vide & caput 44. pag. 449.

42. *Procul malis.*] Procul a pomorum vicinio. Docet hoc ipsum auctor Geopon. lib. 4. cap. 14. pag. 115. Φυλάττονται δὲ αἱ σταφυλαὶ &c. *Servantur,* inquit, *uvæ multo tempore, in horreis sive granariis frumenti suspensæ, præsertim si frumentum sæpius moveatur: pulvis enim inde excitatus, uvis quæ pendent insidens, plurimum confert ad diuturnitatem.* Pira similiter commendat Martialis, l. 1. Epigr. 44.

Quæ lenta pendent religata genista.

43. *Contra vespas.*] Ita Geopon. auctor, ex Democrito, lib. 4. cap. 9. pag. 108. Ἔλαιον ὁ σφῆκας προσχέειν ἄστεπ ἐμφυσᾷν ταῖς ἀμπέλοις, καὶ ταῖς σταφυλαῖς, καὶ ταῖς ἄλλαις ὀπώραις. Lemma capitis erat: ὥστε σφῆκας μὴ ἅπτεσθαι ἀμπέλων, &c. quanquam est proprie, ut suo loco monuimus, crabro, non vespa, σφήξ.

44. *De palmis.*] Libro 13. sect. 9.

Sect. XIX. 1. *E reliquo .... pomorum.*] Pomi appellatione venit etiam ficus, & apud Palladium, lib. 4. in Martio, tit. de ficu. Elegantem de ea re disceptationem vide apud Macrob. lib. 2. Saturn. cap. 16. pag. 378. At tenuit deinde usus, ut quemadmodum caulium appellatio deflecteret a generis significatione ad brassicam privatim designandam: ita pomum pro malo caperetur,

[2] retulimus inter externas. [3] Idæa rubet olivæ magnitudine, rotundior tantum, sapore mespili. Alexandrinam hanc ibi vocant, [4] crassitudine cubitali: ramosam, [5] materie validam, [6] lentam, sine lacte, cortice viridi, folio tiliæ, sed molli. Onesicritus tradit in Hyrcania multum nostris esse dulciores, fertilioresque, ut quæ modios CCLXX. singulæ ferant. Ad nos ex aliis transire gentibus, [8] Chalcide, Chio: quarum plura genera. Siquidem & [10] Lydiæ, quæ sunt purpureæ, & [11] mamillanæ, similitudinem earum habent: & [12] callistruthiæ parum sapore præstantiores, ficorum omnium frigidissimæ. Nam de [13] Africanis, quas multi præferunt cunctis, magna quæstio est: cum id genus in Africam nuperrime transierit, patriæ nomen obtinent. Nam [14] Alexandrina e nigris est, [15] candicante rima, cognomine de-

NOTÆ.

2. *Retulimus.*] Libro 13. sect. 14. & 15.

3. *Idæa.*] Ab Ida monte Troadis Idæa, ab Alexandria ejusdem regionis oppido, Alexandrina nominata. Theophr. lib. 3. hist. cap. 17. de lauro, ficu, & vite Alexandrina. Ἴδαια δὲ καὶ τάδε περὶ τὴν Ἴδην ἐστίν. οἷον ἥ τε Ἀλεξάνδρεια καλουμένη δάφνη, καὶ συκῆ τις καὶ ἄμπελος. Sunt qui ab Alexandro Paride malint nomen traxisse, quem ea coronatum ferunt. Hanc porro ficus Idææ descriptionem hausit ex Theophrasto Plinius: hausit & Athenæus lib. 3. pag. 77.

4. *Crassitudine cubitali.*] Sic locum hunc interpunximus, ut cubitali ambitu, non ramos, seu caudicem, intelligeres: ex Theophr. loc. cit. Ἡ δὲ συκῆ, θαμνώδης μὲν, καὶ οὐχ ὑψηλόν· πάχος δ' ἔχον, ὥστε καὶ πηχυαῖον εἶναι τὴν περίμετρον.

5. *Materie.*] Ligno nunquam putrescente. Theoph. Ἀσαπὲς δέ ἐστι τὸ δένδρον.

6. *Lentam.*] Ξύλον γλισχρὸν, Theophr. viscosam, lubricam.

7. *Folio tiliæ.*] Hoc, simili tiliæ foliis, mollique, & lato. Theophr. Τὸ δὲ σχῆμα τοῦ φύλλου ὅμοιον τῷ τῆς φιλύρας, καὶ μαλακὸν δὲ καὶ πλατύ.

8. *Chalcide, &c.*] Unde Chiæ ficus, & Chalcidicæ, Herodoto Lycio, in opere *De Ficubus*, appellatæ, apud Athen. lib. 3. pag. 77. Lydiæ quoque purpureæ, apud eundem, pag. 76. Αἱμώνια σῦκα Λύδια, a sanguineo colore.

9. *Plura genera.*] Albæ scilicet, & nigræ. Macrobius, lib. 2. Saturn. cap. 16. pag. 377. *Cloatius*, inquit, *diversas ficos diligentia sua more dinumerat: Africa .... Chalcidica alba, nigra: Chia alba, nigra: Calpurniana alba, nigra: &c.* Scripsit Passeratius carmen haud invenustum de ficu, Cal. Janu. M D X C.

10. *Lydiæ.*] Harum, præter Athen. loc. cit. meminit etiam Macrobius modo laudatus. Columella quoque in Hortulo: *Et picto Lydia tergo.*

11. *Mamillanæ.*] A mammarum forte similitudine aliqua, ut pira mammosa, de quibus sect. 19. nomen traxere.

12. *Callistruthiæ.*] Julius Capitolin. in Albino, pag. 83. *Quingentas ficus passarias, quas Græci callistruthias vocant, jejunum comedisse aiunt*, &c. Καλλιστρουθίας Athenæo, lib. 3. pag. 75. quarum suavitatem nulli postferendam pronunciat. Columella in Hortulo: *Et callistruthis roseo quæ semine ridet.*

13. *Africanis.*] De his Martialis, lib. 7. Epigr. 52.

Et Lybicæ fici pondere testa gravis.

Africanas vocat Colum. lib. 5. cap. 10. pag. 201.

14. *Alexandrina.*] Ab Ægypti Alexandria: nam alterius fructus rubet, ut dictum est ex Theophr.

15. *Candicante.*] Cum hiat, albet. Hæc opinor, ea ficus est quæ Columellæ, lib. 10. in Hort. pag. 359. *Scissa Libyssa* dicitur.

ſicatæ. Nigra & [16] Rhodia eſt, & Tiburtina [17] de præcocibus. [18] Sunt & auctorum nomina iis, Liviæ, Pompeïæ: [19] ſiccandis hæc Sole in annuos uſus aptiſſima, [20] cum mariſcis, [21] & quas arundinum folii macula variat. Eſt & [22] Herculanea, & [23] albicerata, & [24] aratia alba, pediculo minimo, latiſſima. Primo autem provenit [25] porphyritis, longiſſimo pediculo. Comitatur eam e minimis & viliſſimis, popularis dicta. Contra noviſſima ſub hieme maturatur [26] chelidonia. [27] Sunt præterea eædem ſerotinæ & præcoces, biferæ, alba ac nigra, cum meſſe vindemiaque matureſcentes. [28] Serotinæ & a corio appellatæ duro: ex Chalcidicis quarundam [29] trifero proventu. Tarenti tantum prædulces naſcuntur, quas [30] vocant onas.

[31] Cato de ficis ita memorat: Ficos mariſcas in loco cretoſo aut

NOTÆ.

16. *Rhodia*] Meminit hujus Athenæus, lib. 3. pag. 75.

17. *De præcocibus.*] *Figues haſtives.* Sunt in horto Regio.

18. *Sunt & auctorum.*] Dedere iis ſua nomina, quibus eæ maxime placuere. Liviis quidem Livia, quæ Auguſtum maritum ficubus venenatis ſuſtuliſſe ferebatur, inquit Dio lib. 56. pag. 589. Hæ Macrobio, loc. cit. Livianæ: iſtæ Pompeïanæ vocantur. De Livia Columella, in Hortulo:

At gravis Arcturi ſub ſidere parturit arbos
Livia, Chalcidicis & Caunis æmula Chiis.

19. *Siccandis hæc.*] Hæc, inquit, genera apta ſunt quæ Sole ſiccentur, condanturque in annuos uſus. Ita MSS. omnes.

20. *Cum mariſcis.*] Pingues mariſcas appellat Columella in Hortulo. Italis *Fico lardare*, auctore Jo. Bapt. Porta: ſapore injucundo, ſtolida magnitudine, pinguedine eximia: Soles paſſa ad ſervandum aptior, quam viridis ad eſcam. Fatuas idcirco mariſcas appellat Martialis, nec habet in pretio, lib. 7. Epigr. 24. contra Chias commendat:

Infanti melimela dato, fatuaſque mariſcas:
Nam mihi, quæ novit pungere, Chia ſapit.

21. *Et quas arundinum.*] Quæ arundinis Laconicæ in morem diverſicolores, maculoſæque ſunt. De hoc arundinum genere Theophr. lib. 4. hiſt. cap. 12. Genera ficuum ex elementorum ſerie dinumerans Macrobius, loc. cit. *Africa*, inquit, *albula, arundinea, aſinaſtra*, &c.

22. *Herculanea.*] Macrobius, loc. cit.

23. *Albicerata.*] Quod ex albo cerino colore eſt. Columella in Horto:

Albaque, quæ ſervat flava cognomina ceræ.

24. *Aratia.*] Sic Th. & Colb. *Aritia*, Reg. Athenæus ex Theophr. lib. 3. pag. 77. Charitiam, & Arateam vocat, ἢ Χαρίτιος Ἀράτειος καλουμένη.

25. *Porphyritis.*] Nigricans in modum purpuræ ficus, πορφυρίτης.

26. *Chelidonia.*] Purpureæ Chelidoniæ, apud Colum. lib. 10. in Hort. pag. 359.

27. *Sunt præterea.*] Sunt præterea, inquit, biferæ, alba, nigraque, quæ & ſerotinum eædem cum vindemia, & præcocem pariter cum meſſe fructum ferant.

28. *Serotinæ & a corio.*] Serotinæ, inquit, duricoriæ ſunt: ſic enim eas appellat Macrobius, lib. 2. Saturn. cap. 16. pag. 377.

29. *Trifero.*] Biferas ac triferas agnoſcit Colum. lib. 5. cap. 10. pag. 201.

30. *Vocant onas.*] Sic MSS. omnes, non *omias.* Forte ὠνίας, *venales, pretioſas.*

31. *Cato de ficis.*] De re ruſt. cap. 8. pag. 14.

aperto ferito. In loco autem crassiore aut stercorato Africanas, & Herculaneas, Saguntinas, [32] hibernas, [33] Telanas atras pediculo longo. Postea tot subiere nomina atque genera, ut vel hoc solum æstimantibus appareat, mutatam esse vitam. Sunt & hibernæ, quibusdam provinciis, sicuti Mœsiæ, sed artis, non naturæ. Parvarum genus arborum post autumnum fimo contegunt: [34] deprehensasque in hieme grossos, [35] quæ mitiore cælo refossæ cum arbore, atque in lucem remissæ, novos Soles, aliosque, quam quibus vixere, avide, tanquam iterum natæ, accipiunt: [36] & cum venientium flore maturescunt, alieno præcoces anno, in tractu vel gelidissimo.

XX. Sed a Catone appellata jam tum Africana, admonet & Africæ, [a] ad ingens documentum uso eo pomo. Namque perniciali odio Carthaginis flagrans, nepotumque securitatis anxius, cum clamaret [1] omni senatu Carthaginem delendam, attulit quodam die in Curiam præcocem ex ea provincia ficum: ostendensque Patribus, [2] Interrogo vos, inquit, quando [3] hanc pomum demptam putetis ex arbore? Cum inter omnes recentem esse constaret: Atqui tertium, inquit, ante diem scitote [4] decerptam Carthagine: tam prope a muris habemus hostem. Statimque sumptum est [5] Punicum tertium bellum, quo Carthago de-

INTERPRETATIO.

[a] *Ad ingens.*] Cum ad documentum ingens *Romanorum* usus sit eo pomo *Cato.*

NOTÆ.

32. *Hibernas.*] Quæ superius Chelidoniæ nominatæ: quæque sub hieme novissimæ maturantur.

33. *Telanas atras*] Sic ista conjunctim legenda, ex Macrobio, loc. cit. non *Telanas, atras*, vel *Tellianas atras.*

34. *Deprehensasque.*] Et quas in arbore pendentes grossos, hoc est, virides adhuc nec maturas ficus, hiems deprehendit.

35. *Quæ mitiore.*] Vere ineunte.

36. *Et cum venientium.*] Ex quo tempore alterius anni ficus vix florem ex arbore exerunt, ipsæ maturescunt, alieno anno: sic eæ præcoces vulgo creduntur: quoniam justum maturescentium tempus antevertunt.

Sect. XX. 1. *Omni senatu.*] Hoc est, omni Senatus consessu, quoties convenirent Patres, de re aliqua deliberaturi: ad suam sententiam semper id adjiciebat Cato, delendam Carthaginem. Ita Florus, lib. 2. cap. 15. pag. 84. Plutarchus in Catone Maj pag. 352. *Quacumque de re sententiam rogaretur, respondebat, Hoc censeo, & Carthaginem præterea excidendam:* Δοκεῖ δέ μοι, καὶ Καρχηδόνα μὴ εἶναι. Contra P. Scipio Nasica, Δοκεῖ μοι Καρχηδόνα εἶναι. Vide Livium in Epit. lib 49.

2. *Interrogo.*] Hæc iisdem ferme verbis Plutarchus loc cit. narrat. Attigit Tertull. lib. 2. ad Nation. cap. 16. *Ficum viridem Romæ nemo noverat .... Ficum Cato Senatui intulit, ut quo jam Provincia hostilis esset, cui sub .... semper instabat, exprimeret.*

3. *Hanc pomum.*] Sic MSS. omnes, Reg. Colb. Th. &c. *hanc pomum demptam.* Et sane mox *recentem* eadem lege sequitur, etiam in iis libris vulgatis, in quibus *hoc pomum demptum* legitur.

4. *Decerptam.*] Sic MSS. omnes.

5. *Punicum tertium.*] Epitome Livii, lib. 49. Obsideri, oppugnarique cœpta est Carthago, L. Marcio, M' Manilio Coss. hoc est, anno Urbis DCV.

leta est: quanquam Catone [6] anno sequente rapto. Quid primum in eo miremur? [7] curam ingenii, an occasionem fortuitam, celeritatemque cursus, an vehementiam viri? Supra omnia est, quo nihil equidem duco mirabilius, tantam illam urbem, & de terrarum orbe per CXX. annos æmulam, unius pomi argumento eversam: quod non [8] Trebia, aut Trasymenus, non Cannæ busto insignes Romani nominis perficere potuere: [9] non castra Punica ad tertium lapidem vallata, portæque Collinæ adequitans ipse Hannibal. Tanto propius Carthaginem pomo Cato admovit.

[10] Colitur ficus arbor in foro ipso [11] ac Comitio Romæ nata, [b] [12] sacro fulguribus ibi conditis: magisque [13] ob memoriam ejus, quæ nutrix

INTERPRETATIO.

[b] *Sacro.*] Et sacrum *idcirco Comitium* est, quod ibi condita sunt fulgura.

NOTÆ.

6. *Anno sequente.*] Hoc est, anno post hanc concionem sequente, jam exacto. Nam ut Velleïus aït, lib. 1. pag. 5. *Ante triennium, quam Carthago deleretur, M. Cato, perpetuus diruendæ ejus auctor, L. Censorino, M. Manlio Coss. mortem obiit.*

7. *Curam ingenii.*] Quæsitane ea ficus fuerit meditatione ingenii, an oblata fortuito.

8. *Trebia.*] De clade Romanorum ad Trebiam, Trasymenum, & Cannas, vide Florum, lib. 2. cap. 6. pag. 60. & seq.

9. *Non castra Punica.*] Livius, lib. 26. pag. 282. *Inter hæc Hannibal ad Anienem fluvium, tria millia passuum ab Vrbe castra admovit. Ibi, stativis positis, ipse cum duobus millibus equitum ad portam Collinam usque ad Herculis templum est progressus: atque unde proxime poterat, mœnia situmque Vrbis obequitans contemplabatur.* Nomen habet porta Collina a collibus Quirinali & Viminali, æquata ibi planitie conjunctis.

10. *Colitur ficus.*] De ea Varro, lib. 2. de re rust. cap. XI. pag. 91.

11. *Ac Comitio.*] Victor, in Regione Urbis octava: *Ficus Ruminalis in Comitio, ubi & Lupercal.*

12. *Sacro.*] Ita MSS. Reg. Colb. Th. &c. non *sacra.* Subintellige, comitio, foroque. Seneca, lib. 2. Natur. quæst. scribit Romanos olim cum crederent nisi fato fulmina non decidere, cæsis hostiis, exstructisque aris, adhibito sacerdote, velut in procurationem malorum, condere ea solitos, ubi decidissent. Condi enim dicebantur, cum Sacerdos dispersos ignes in unum redigeret, & quadam tacita prece conderet, & consecraret. Hunc morem Lucanus insinuat, lib. 1. vers. 606.

> *Aruns dispersos fulminis ignes*
> *Colligit, & terræ mœsto cum murmure condit.*

Loco sacro fulguribus ibi conditis, Puteal imponebatur, hoc est, sacellum, & ara. Sacer autem ac religiosus fieri statim putabatur locus, qui fulgure ictus esset, quod eum sibi Deus dicasse videretur, inquit Festus, verbo *Fulguritum.*

13. *Ob memoriam ejus.*] Alterius ficus, quæ vere ac proprie Ruminalis fuit, quod rumim, hoc est, mammam Romulo, Remoque præbuit: non in Comitio sata, ut illa prior: sed ad Tiberis ripam, in Cermalo sive Germalo, quo aqua hiberna Tiberis infantes detulerat, in alveolo expositos, inquit Varro, lib. 4. de ling. Lat. pag. 16. Et ob hujus memoriam, altera illa, quæ in Comitio fuit, Ruminalis quoque est:

fuit Romuli ac Remi conditoris appellata : quoniam ſub ea inventa eſt lupa infantibus præbens [14] rumen, (ita vocabant mammam :) miraculo [15] ex ære juxta dicato , tanquam in comitium [16] ſponte tranſiſſet, [17] Atto Navio augure. [18] Illic areſcit : rurſuſque cura ſacerdotum ſeritur. Fuit & ante [19] Saturni ædem, Urbis anno CCLX. ſublata , ſacro a Veſtalibus facto, cum [20] Silvani ſimulacrum ſubverteret. Eadem fortuito ſatu vivit in medio foro, qua ſidentia imperii fundamenta oſtento fatali [21] Curtius maximis bonis , hoc eſt , virtute ac pietate , ac morte præclara expleverat. Æque fortuita eodem loco eſt vitis atque

N o t æ.

appellata, cum ab aliis Navia diceretur, quod eſſet ibi ab Atto Navio Augure ſata, ut Feſtus refert. Hanc ficum ſacram pro Curia poſitam vocat Dionyſ. Halic. lib. 3. pag. 204. Prioris, quæ vere Ruminalis fuit, meminit Aurel. Victor, in Origin. gentis Rom. pag. 40. Remus porro, perinde ac Romulus Urbis conditor appellatur : quod & Livius facit, mox laudandus.

14. *Rumen.*] Ita Colb. 1. At *rumin* Reg. Th. &c. Feſtus, verbo *Ruminalis : Mamma autem rumis dicitur.* Nonius, cap. 2. pag. 756. *Rumam veteres mammam dixerunt.* Hinc jocus Pomponii apud eundem Nonium : *Ego rumorem parvifacio , dum ſit rumen qui impleat.* Plutarch. in Romulo, pag. 19. & in quæſt. Rom. pag. 278. Τὴν θηλὴν Ῥοῦμαν ὀνόμαζον οἱ παλαιοί.

15. *Ex are.*] Et cancellis æneis Curiæ circumdatam hanc in foro Comitioque ficum, ſcribit Dionyſ. Halic. ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς . . . τοῦ βουλευτηρίου κιγκλίσι χαλκαῖς περιειργομένην. Livius, lib. 10. pag. 178. *Ad Ficum Ruminalem ſimulacra infantium conditorum Urbis ſub uberibus lupæ poſuerunt.*

16. *Sponte tranſiſſet.*] A Cermalo, ut dictum eſt, & Tiberina ripa. Cui prodigio aliud plane par narratur a Plinio Neronis principatu accidiſſe, lib. 17. ſect. 38. Vectii Marcelli oliveto univerſo viam publicam tranſgreſſo, arviſque inde e contrario in locum oliveti profectis. Id ſane Tacitus exiſtimaſſe videri poſſit, lib. 13. Annal. pag. 217. qui Nerone tertium, Valerio Meſſala Coſſ. ſcribit Ruminalem arborem, in Comitio, mortuis ramalibus, & areſcente trunco deminutam eſſe, idque prodigii loco habitum, donec in novos fetus reviviſceret : eamque ipſam eſſe *quæ ſuper DCCCXXX. annos Remi Romulique infantiam texerat*, quam a Comitio procul poſitam fuiſſe vidimus.

17. *Atto Navio.*] De hoc augure, vide Feſtum, verbo *Ficus :* & Tullium, lib. 1. de Divin. pag. 170. Hunc locum prior Turnebus emendavit, lib. 27. Adverſ. cap. 17. pag. 961. cum prius *adacto navigio* legeretur. In Reg. 2. cod. tum hoc loco *Atto Navio*, tum lib. 34. ſect. XI. *Atti Navii*, ſcriptum reperimus. Eſt qui locum integrum ita concinnet, *Atti Navii augurio. Si quando areſcit, rurſus cura ſacerdotum ſeritur*, &c. Sed recedere is longius videtur a veſtigiis veteris ſcripturæ. Navii cotem novacula præcidentis, effigiem exhibet nummus antiquus, Antonino Pio principe cuſus, in Cimelio Chriſtianiſſimi Regis.

18. *Illic areſcit.*] In Comitio ſinitur ea areſcere, nec ante ſucciditur. Aruiſſe Neronis principatu, ex Tacito ante diximus.

19. *Saturni ædem.*] Fuit in imo clivo Capitolino, ubi nunc ædes eſt S. Hadriani.

20. *Silvani ſimulacrum ſubverteret.*] Radicum rigore, & craſſitudine, vel ramorum proceritate.

21. *Curtius.*] Quem ſe devoviſſe, concitatoque equo immiſiſſe ſe ſe in vaſtam ſpecum, medio ferme foro, cum ingenti hiatu ibi terra diſceſſiſſet, narrant Romani ſcriptores, Livius in primis lib. 7. pag. 122.

olea, umbræ gratia, sedulitate plebeïa satæ. [22] Ara inde sublata gladiatorio munere Divi Julii, [23] quod novissime pugnavit in foro.

XXI. Admirabilis est pomi hujusce festinatio, unius in cunctis, ad maturitatem properantis arte naturæ. *[1] Caprificus vocatur e silvestri genere ficus nunquam maturescens, sed quod ipsa non habet, aliis tribuens: quoniam [a] est naturalis causarum transitus, atque e putrescentibus identidem generatur aliquid. [2] Ergo culices parit: hi fraudati alimento [3] in matre, [b] putri ejus tabe, [4] ad cognatam volant: morsuque ficorum crebro, hoc est, avidiore pastu aperientes [5] ora earum, atque ita penetrantes, intus Solem primo secum inducunt, [6] cerealesque auras immittunt foribus adapertis. Mox lacteum humorem, hoc est, infantiam pomi, absumunt: [7] quod fit & sponte. [8] Ideoque ficetis caprificus præmittitur ad rationem venti, [c] ut flatus evolantes in ficus ferat. Inde repertum, ut illatæ quoque aliunde, & inter se colligatæ injicerentur fico: [9] quod in macro solo & aquilo-

*Caput XIX.

Interpretatio.

[a] *Est naturalis.*] Sponte sua causæ, *quibus aliquid gignitur*, eo transeunt, quo vocat natura.

[b] *Putri ejus tabe.*] Quoniam tota intus tabe putruerit.

[c] *Ut flatus.*] Ut ventus *culices* evolantes in ficus ferat.

Notæ.

22. *Ara inde.*] Ita Reg. & Colb. In Chiffl. *ira* male. Puteal intelligit, de quo supra diximus, nota 12.

23. *Quod novissime.*] Paulo ante necem. De hoc gladiatorio munere Tranquillus in Julio, cap. 10.

Sect. XXI. 1. *Caprificus.*] Arbori Græce nomen ἐρινεὸς, *Figuier sauvage*: ἐρινὸν pomo: Athen. lib. 3. pag. 76.

2. *Ergo culices.*] Rem totam uberrime Theophrastus explanat, lib. 2. de causis plant. cap. 12. pag. 246. unde hæc manarunt. Aristot. quoque lib. 5. histor. anim. cap. 27. pag. 633. Culices hi Græco scriptori ψῆνες.

3. *In matre.*] In caprifico.

4. *Ad cognatam.*] Ad ficum sativam.

5. *Ora earum.*] Ficuum cacumina morsu vellicant, adaperiuntque: τὰς κορυφάς. Theophrast. lib. 2. histor. plant. cap. 9.

6. *Cerealesque.*] Aditum auris frugiferis ac vitalibus præbent, interiusque inclusus spiritus libere permeat. Τῷ ἔξωθεν ἀέρι εἴσοδον διδόασι, καὶ τὸ ὅλον εὐπνούστερα ποιοῦσι. Theophrast. lib. 2. de causis, cap. 12. Cereales auræ dicuntur quæ Cereri ac frugibus sunt admodum salutares. Ita MSS. omnes. Risum movent, qui *aërialesque* reponunt.

7. *Quod fit & sponte.*] Absumitur, inquit, & sponte hic lacteus humor, sine caprifici ope, solo loci macri situ, ut mox dicetur.

8. *Ideoque.*] In summo, inquit, ficeti limite conserunt caprificos, in quibus culices gignuntur: unde in ficos proximas deferri vento secundo possint. Theophr. loc. cit.

9. *Quod in macro.*] In macro solo, inquit, & Aquiloni ostento, caprificatio non desideratur: quia propter alimenti exiguitatem, ipsa loci siccitate sponte arescunt, ac dehiscunt poma: rimarumque eadem opera est, quæ culicum foret. Theophr. iisdem verbis, lib. 2. de causis plant. cap. 12. pag. 246.

nio non desideratur : quoniam sponte arescunt loci situ, rimisque eadem, quæ culicum opera, causa perficit : (necnon ubi [10] multus pulvis : quod evenit maxime frequenti via [11] apposita : namque & pulveri vis siccandi, succumque lactis absorbendi :) [12] quæ ratio, pulvere & caprificatione hoc quoque præstat, ne decidant, absumpto humore tenero, & cum quadam fragilitate ponderoso.

Ficis mollis omnibus tactus : maturis [13] frumenta intus : succus maturescentibus lactis, percoctis mellis. Senescunt in arbore, anusque distillant [14] gummium lacrymâ. [15] Siccas honos laudatas servat in capsis, [16] Ebuso insula præstantissimas, amplissimasque, mox in Marrucinis. At ubi copia abundat, implentur [17] orcæ in Asia, cadi autem in Ruspina Africæ urbe : [18] panisque simul & obsonii vicem siccatæ implent : [19] utpote cum Cato cibaria ruris operariis justa ceu lege sanciens, minui jubeat [d] per fici maturitatem. Cum recenti fico [e] salitis vice casei vesci, nuper excogitatum est. Ex hoc genere sunt, [20] ut diximus, cottana, & caricæ, quæque conscendenti navim adversus Parthos omen fecere [21] M. Crasso, venales prædicantis voce,

INTERPRETATIO.

d *Per fici.*] Eo tempore quo ficus sunt maturæ, minui, *tum* rusticis cibaria Cato jubet.

e *Salitis.*] Carnibus sale maceratis.

NOTÆ.

10. *Multus pulvis.*] Quoniam pulvis excitatus a transeuntibus via publica ac frequenti, desiccat maturatque ficos : neque ibi caprifico opus. Theophr. loc. cit.

11. *Apposita.*] Subintellige, fico.

12. *Quæ ratio.*] Hæc, inquit, ratio quæ macro solo, aquilonioque constat, supra eam quæ fit pulvere, seu caprifico admota, habet hanc etiam utilitatem adjunctam, &c.

13. *Frumenta.*] Sic vocat grana fici interiora, tum hoc loco, tum lib. 17. sect. 44.

14. *Gummium lacryma.*] Simili gummium lacryma stillant. Ita M S S. Thuanus, Paris. & alii. Veteres *hac gummis*, *hujus gummis* dixere.

15. *Siccas honos.*] Quæ laudantur e siccis, eæ honoris causa servantur in capsis. Ἰσχάδας Græci vocant.

16. *Ebuso.*] De Ebuso lib. 3. sect. XI. De Marrucinis eodem libro, sect. 17. Canas seu albas ficos ex Ebuso laudat Statius in Saturnal. lib. 1. Silvar. Sic enim legendum, non *cannas*, vel *caunas*.

17. *Orcæ.*] Sic appellabant vas lata alvo, in quo ficus asservarentur. Colum. lib. 12. cap. 15. *In orcas bene picatas meridiano tempore calentem ficum condere, & calcare diligenter oportebit.*

18. *Panisque.*] Eleganter Seneca, ep. 87. pag. 378. *De prandio . . . nusquam sine caricis . . . . Illæ, si panem habeo, pro pulmentario sunt : si non, pro pane.*

19. *Vt pote cum Cato.*] De re rust. cap. 56. pag. 43. *Familiæ cibaria . . . Vbi vineam fodere cœperint, panis pondo V. usque adeo dum ficus esse cœperint : deinde ad pondo IV. redito.*

20. *Vt diximus.*] Libro 13. sect. 10.

21. *M. Crasso.*] Refert hoc Cicero, lib. 2. de Divin. pag. 245. *Cum M. Crassus, inquit, exercitum Brundisii imponeret, quidam in portu caricas Cauno advectas vendens, Cavneas clamitabat.*

cavnææ.

cavneæ. Omnia hæc in [22] Albense rus e Syria intulit L. Vitellius, [23] qui postea Censor fuit, cum Legatus in ea provincia esset, novissimis Tiberii Cæsaris temporibus.

XXII. Malorum pirorumque generi annumerentur jure mespila atque sorba. [1] Mespilis tria genera, anthedon, setania: tertium degenerat, anthedoni tamen similius, quod Gallicum vocant. [2] Setaniæ majus pomum candidiusque, [3] acini molliore ligno: [4] ceteris minus pomum, sed odore præstantius, & quod diutius servetur. [5] Arbor ipsa de amplissimis. [6] Folia, antequam decidant, rubescunt: radices multæ atque altæ, & ideo inexstirpabiles. Non fuit hæc arbor in Italia Catonis ævo. Cap. XX.

XXIII. [1] Sorbis quadruplex differentia. Aliis enim eorum rotunditas mali, aliis turbinatio piri, aliis ovata species, ceu malorum aliquibus: [2] hæc obnoxia acori. [3] Odore & suavitate rotunda Caput XXI.

Notæ.

Dicamus, si placet, monitum ab eo Crassum, caveret ne iret: non fuisse periturum, si omini paruisset. Omen ex illis verbis ducit *Cave ne eas* in *Cavneas* contractis: omen autem non fuisset, nisi penultima producta vocem hanc ille pronunciasset, *Cavneas*. A Cauno certe ficus advectæ Cauniæ dicebantur, vel Caunææ. Sic enim Stephanus: Καῦνος . . . τὸ ἐθνικὸν, Καύνιος, καὶ Καυναῖος. Sic a Κύπρος Κυπραῖος, ab Ἐχῖνος Ἐχιναῖος, &c. Tamen & *caunea* scriptum reperias passim. Petron. in Satyr. pag. 160. *Non habemus adilem trium caunearum: qui sibi mavult assem, quam vitam nostram.*

22. *Albense.*] De quo, lib. 3. sect. 9.

23. *Qui postea Censor.*] Claudii Cæsaris principatu, cujus collega in Censura fuit, anno Urbis DCCCI. quo lustrum fecisse LXXIV. in Fastis dicuntur, A. Vitellio, (hujus Lucii F.) qui postea gessit imperium cum Nerone, L. Vipsanio Poplicola, Coss.

Sect. XXII. 1. *Mespilis.*] Theophr. lib. 3. histor. cap. 12. Μεσπίλης δ' ἐστι τρία γένη· ἀνθηδὼν, σατάνειος, ἀνθηδονοειδὴς, ὡς οἱ περὶ τὴν Ἴδην διαιροῦσι, *ut quidem solent Idæi dividere.* Arbori μεσπίλη nomen est, *un néflier:* μέσπιλον pomo, *une néfle.*

2. *Setania.*] Hæc Theophr. loc. cit. Galenus tom. 2. in explic. vocum Hippocr. pag. 90. Σιτάνιον vocat id genus, ex Dioscoride. Setanium Plautus, in Trucul. act. 5. vers. 15.

Non enim possunt militares pueri setanio educier.

Nostra ea est mespilus vulgaris. Anthedon Italis est *Pomo imperiale:* Gallis, *Azarolier.*

3. *Acini molliore.*] Hoc est, molliore nucleo, πυρῆνας ἔχοντα μαλακωτέρους, Theophr. loc. cit.

4. *Ceteris minus.*] Iisdem verbis hæc Theophr. loc. cit.

5. *Arbor ipsa.*] Theophr. Μεγέθει μέγα τὸ δένδρον, καὶ περίκομον. De amplissimis dicitur, quoniam est περίκομος, *in orbem ramosa*, late ramis in orbem expansis.

6. *Folia.*] Theophr. loc. cit. Πρὸ τοῦ φυλλοῤῥοεῖν, ἐρυθραίνεται σφόδρα· πολύῤῥιζον δὲ τὸ δένδρον καὶ βαθύῤῥιζον, διὸ καὶ χρόνιον, καὶ δυσώλεθρον.

Sect. XXIII. 1. *Sorbis.*] Arboris sorbi pomis. Arborem Græci οὔαν, *un cormier*: pomum οὖον dixere, *une corme.* Arboris genus agnoscit duplex Theophr. lib. 3. histor. cap. 12. pomorum multiplex, fere ut Plinius.

2. *Hæc obnoxia.*] Ovata, inquit, sæpenumero acida, minusque odorata: Τὰ ὠοειδῆ πολλάκις ὀξέα, καὶ ἧττον εὐώδη, Theophr. De potione genere & succo ex iis expresso, Virgilius lib. 3. Georg. vers. 379.

Hic noctem ludo ducunt, & pocula læti
Fermento, atque acidis imitantur vitea sorbis.

3. *Odore &c.*] Theophr. loc. cit.

præcellunt : 4 ceteris vini ſapor : Generoſiſſima, quibus circa pediculos tenera folia. Quartum genus 5 torminale appellant, remedio tantum probabile, aſſiduum proventu, minimumque pomo, arbore diſſimile, foliis pæne platani. 6 Non ferunt ante trimatum ex ullo genere. 7 Cato & ſorba condi ſapa tradit.

Caput XXIII.

XXIV. Ab his locum amplitudine vindicaverunt, quæ ceſſere auctoritati, 1 nuces juglandes : quanquam & ipſæ nuptialium 2 Feſcenninorum comites, multum pineis minores 3 univerſitate, eædemque portione ampliores nucleo. Nec non & honor his naturæ peculiaris, gemino protectis operimento, 4 pulvinati primum calycis, mox lignei putaminis. 5 Quæ cauſa eas nuptiis fecit religioſas, tot modis fetu munito : quod eſt veriſimilius, quam quia cadendo 6 tripudium ſonivium faciant. Et has e Perſide a regibus tranſlatas, indicio ſunt Græca nomina. Optimum quippe earum 7 Perſicon atque Baſilicon vocant. Et hæc fuere prima nomina. 8 Caryon a capitis

NOTÆ.

4 *Ceteris.*] Ovatis ſcilicet, ac turbinatis.

5. *Torminale.*] Hæc ſilveſtris ſorbus eſt, torminalis dicta, quod dyſenteriæ, ventriſque inde enatis torminibus medetur. Ad ventris fluxum ſedandum ſorba torminalia commendat in primis Celſus lib. 4. cap. 19. Sunt qui velint ſorbum torminalem eſſe cratægum Theophraſti, lib. 3. hiſt. cap. 15. ab Italis olim aquifoliam appellatam, ut dicetur lib. 27. ſect. 40. quibus haud ægre aſſentimur.

6. *Non ferunt.*] Theophr. lib. 3. hiſt. cap. 12.

7. *Cato.*] De re ruſt. cap. 7. pag. 13. *Sorba in ſapa cum vis condere, belle ſicca & arida facias.* Item cap. 145. pag. 75. *Sorba in ſapa, & pira, & uvas in doliis.* Palladius quoque, lib. 2. in Januar. tit. 15. pag. 45. *Alii ſorba, inquit, in ſapa aſſerunt diu poſſe ſervari.*

Sect. XXIV. 1. *Nuces juglandes.*] Arbor *ἡ καρύα, le noyer* : nux, ſeu fructus, vel, ut Plinius loquitur, pomum, *τὸ κάρυον, la noix.*

2. *Feſcenninorum.*] Carminum id genus fuit, inter nuptiales jocos cantari ſolitum. Feſtus : *Feſcennini verſus, qui canebantur in nuptiis, ex urbe Feſcennina* (Etruriæ) *dicuntur allati : ſive ideo dicti, quia faſcinum putabantur arcere.*

3. *Univerſitate.*] Totius corporis mole nux juglans multo minor quam pinea eſt : nucleo, haud paulo major.

4. *Pulvinati.*] Ad pulvini ſimilitudinem mollis, atque convexi.

5. *Quæ cauſa.*] Tot operimentis nucleo, qui intra nucem eſt, munito, voluere veteres id argumento eſſe, quanta ſit cautio adhibenda, ut illibatus ſit conjugum torus.

6. *Tripudium ſonivium.*] Habet hanc vocem Feſtus, pro ſono quo terra pavitur, hoc eſt, pulſatur : unde terripavium, mox terripudium, tripudiumque demum olim dixere. In MSS. Reg. Colb. &c. *Somnium* pro *ſonivium.* In Chiffl. *ſonivium.* In editis male *ſonumve.* De hoc nucum in cadendo ſtrepitu, vide Servium in illud poëtæ, *Sparge marite nuces.* Et hanc nucum ſparſionem in aliis quoque epulis de more receptam vetus lapis indicat apud Gruterum, pag. 461. SI. PVER. PLEBEIS. SINE. DISTINCTIONE. LIBERTATIS. NVCVM. SPARSION. MOD. XXX. *Nucum ſparſioni modios* XXX.

7. *Perſicon.*] Dioſc. lib. 1. cap. 178. *Κάρυα βασιλικὰ, ἃ ἔνιοι Περσικὰ καλοῦσι,* &c.

8. *Caryon a capitis.*] Κάρος Græcis ſoporem, veternumque ſignificat : *κάρα*

gravedine, propter odoris gravitatem, convenit dictum. Tinguntur cortice earum lanæ, & rufatur capillus primum prodeuntibus nuculis: [9] id compertum infectis tractatu manibus. Pinguescunt vetustate.

Sola differentia generum in putamine duro fragilive, & tenui ac crasso, [10] loculoso & simplici. [11] Solum hoc pomum natura [12] compactili operimento clausit. Namque sunt bifidæ putaminum carinæ, [13] nucleorumque alia quadripartita distinctio, lignea intercursante membrana. [14] Ceteris quidquid est, solidum est, ut [15] in avellanis, [16] & ipso nucum genere, quas antea [17] Abellinas patrio nomine appellabant. In Asiam Græciamque e Ponto venere, & ideo [18] Ponticæ nuces vocantur. Has quoque mollis protegit barba. Sed putamini nucleisque solida rotunditas inest. Eæ & torrentur. Umbilicus illis intus [19] in ventre medio. Tertia ab his natura [20] amygdalis.

Notæ.

caput. Hinc fortassis etiam nux Latinis a nocendo dicta, quod capiti noceat. Diphilus apud Athen. lib. 2. pag. 54. τὰ κάρυα τὰ βασιλικὰ κεφαλαλγῆ ἐστιν, καὶ ἐμπλαστικά, &c.

9. *Id compertum &c.*] Quod querula Nux Ovidii testatur:

Nostra notat fuco digitos injuria succo,
Cortice contactas inficiente manus.

10. *Loculosa*] Loculis intus pleno. Sex nucum juglandium genera carptim attingit: durum, fragile, tenue, crassum, loculosum, simplex.

11. *Solum hoc pomum.*] Et pomum etiam de nuce dici alias monuimus. Nunc quoque suffragatur Ovidius, carmine de Nuce: quam ait

Annua cultori poma referre suo.

Nec minus late patet apud Græcos vox μῆλον pro fructu omni accepta, qui sit edulis. Hesychius: Μῆλον, πᾶς καρπός.

12. *Compactili*] Testa seu putamine gemino coëunte, atque connexo Sic trabes compactiles, postesque, Vitruvius dixit, lib. 4. & 10.

13. *Nucleorumque.*] Rursumque nuclei, inquit, intus inclusi, qui sunt edules, & ipsi quoque lignea intercursante membrana, quatuor veluti in partes dividuntur.

14. *Ceteris.*] In avellanis, inquit, & putamini, & nucleo intus incluso solida rotunditas est: non, uti juglandibus, bifidus cortex, quadripartitusve nucleus.

15. *In avellanis.*] MSS. omnes, *abellanis.* Gallis *Avelines, ou grosses noisettes.* Cave cum corylo avellanam misceas, ut plerique faciunt: est enim avellanæ, quam coryli, specialius nomen: etsi Macrobius lib. 2. Saturn. cap. 14. pag. 371. nucem avellanam ex ea arbore esse ait, quæ dicitur corylos, de qua Virgilius dixit, *corylum sere.*

16. *Et ipso.*] Quod ipsum quoque, ait, nucum genus est aliquod.

17. *Abellinas patrio.*] Servius ad 2. Georg. *Avellana*, inquit, *ab Avellano Campaniæ oppido, ubi abundant, nominata sunt.* Malim ego ab Abellino ejusdem Campaniæ oppido, de quo lib. 3. sect. 9. traxisse nomen abellinas.

18. *Ponticæ nuces.*] Κάρυα Ποντικά, & λεπτοκάρυα, Diosc. lib. 1. cap. 179. Philoxenus in Glossis: Ποντικόν, *nux avellana.* Cave tamen cum Heracleotica nuce confundas, quæ castanea est, ut recte Opilius animadvertit, lib. de silvestr. arboribus, apud Macrob. loc. cit. pag. 373. quanquam ei ab oppido Ponti Heraclea nomen.

19. *In ventre medio.*] In medio nucleo germen ceu umbilicus inest.

20. *Amygdalis.*] *Des amandes.*

tenuiore, ſed ſimili juglandium [21] ſummo operimento: [22] item ſecundo putaminis. Nucleus diſſimilis latitudine, & [23] acriore callo. Hæc arbor an fuerit in Italia Catonis ætate, dubitatur: [24] quoniam Græcas nominat, quas quidam & in juglandium genere ſervant. Adjicit præterea avellanas, [25] & galbas, Præneſtinas, quas maxime laudat, [26] & conditas ollis in terra ſervari virides tradit. [27] Nunc Thaſiæ, & Albenſes celebrantur, & Tarentinarum duo genera: [28] fragili putamine: ac duro, quæ ſunt & ampliſſimæ, & minime rotundæ. Præterea [29] molluſcæ putamen rumpentes. [30] Sunt qui honoris nomen interpretantur, & Jovis glandem eſſe dicunt. Nuper Conſularem virum audivi, biferas & juglandes nuces habere ſe profitentem. [31] De piſtaciis & ipſi retulimus. Et hæc autem [32] idem Vitellius in Italiam

NOTÆ.

21. *Summo operimento.*] Extimo, pulvinato, ut dictum eſt antea de juglande, calyce.

22. *Item ſecundo.*] Interiore ligneo putamine.

23. *Acriore callo.*] Carne, ſeu corpore ad morſum duriore.

24 *Quoniam Græcas.*] Incertum ait, an Græcas nuces appellando, amygdalas intellexerit. Macrobius affirmat mox a nobis laudandus. Catonis locus eſt e cap. 8. de re ruſt. pag. 14. *Nuces calvas, avellanas, Præneſtinas, & Græcas, hæc facito uti ſerantur.*

25. *Et galbas.*] Ita M S S. omnes. Cato, *calvas.*

26. *Et conditas ollis.*] Cato, cap. 145. pag. 75. *Et nuces Præneſtinas recentes in urceo in terra obrutas habeat.*

27. *Nunc Thaſiæ.*] Nempe nuces, quas laudat & Gellius lib. 7. cap. 16. pag. 435. Et amygdalas quoque Thaſias commendat Florentinus in Geopon. lib. 10 cap. 57. pag. 282. *Θασίας τὰς ἀμυγδαλὰς* &c. Macrobius lib. 2. Saturn. cap 14. pag. 373. Thaſiam, Græcamque nucem, amygdalam eſſe cenſet. *Nunc dicendum eſt, inquit, quæ ſit Græca nux: ac ſimul hoc dicens, amygdalam de lance tulit, & oſtendit: Nux Græca hæc eſt, quæ & amygdale dicitur: ſed & Thaſia eadem nux vocatur. Teſtis eſt Cloatius in ordinatorum Græcorum libro quarto, cum ſic ait, Nux Græca amygdale.* Genus Albenſe ab Alba nomen traxit, de qua lib. 3. ſect. 9.

28. *Fragili putamine.*] De hoc Tarentino genere Palladius, lib. 2. in Januar. tit. 16. pag. 48.

29. *Molluſcæ.*] Quæ ſine ſtrepitu franguntur, quia fragile putamen eſt. Harum maximus in Italia proventus eſſe dicitur. Molluſcam nucem Suevius in Moreto Perſicum interpretatus olim eſt, *une Peſche*, teſte Macrobio, lib. 2. Saturn. cap. 14. pag. 373. Verum ut idem recte animadvertit, cap. 15. pag. 375. cum omnes *de agricultura ſcriptores, nuces & mala ſic dividant, ut nuces dicant omne pomum, quod foris duro tegatur, & intus habeat quod eſui eſt: malum vero quod foris habeat quod eſui, & durum intus includat: ſecundum hanc definitionem, Perſicum, quod Suevius poëta ſuperius inter nuces numerat, eſt inter mala numerandum.* Veriſſime id ſane.

30. *Sunt qui &c.*] Sunt qui honoris cauſa juglandem appellatam velint. Varro, l. 4. de ling. Lat. p. 26. *Nux juglans, quod hæc nux antequam purgetur, ſimilis glandi. Hæc glans optima & maxima, ab Jove & glande juglans eſt appellata.* Hæc multo uberius a Macrobio diſputantur, lib. 2. Saturn. cap. 14. pag. 371. Cloatius apud eundem *juglans, di* prætermiſſo, quaſi *dijuglans*, *Διὸς βάλανος*, dici arbitratur.

31. *De piſtaciis.*] Libro 13. ſect. 10.

32. *Idem Vitellius.*] De quo libri hujus ſect. 21.

primus intulit eodem tempore : ſimulque in Hiſpaniam Flaccus Pompeïus eques Romanus, qui cum eo militabat.

CAPUT XXIII.

XXV. [1] Nuces vocamus & caſtaneas, quanquam [a] accommodatiores glandium generi. Armatum iis [2] echinato calyce vallum, quod inchoatum glandibus. Mirumque, viliſſima eſſe quæ tanta occultaverit cura naturæ. Trini quibuſdam partus ex uno calyce, cortexque lentus. Proxima vero corpori membrana, & in his, & in nucibus ſaporem, ni detrahatur, infeſtat. Torrere has in cibis gratius. [3] Moluntur etiam, & præſtant [4] jejunio feminarum quandam imaginem panis. Sardibus eæ provenere primum. Ideo apud Græcos [5] Sardianos balanos appellant : [6] nam Dios balanum poſtea impoſuere excellentioribus ſatu factis. Nunc plura earum genera. Tarentinæ faciles, nec [b] operoſæ cibo, planæ figura. Rotundior, quæ [7] balanitis vocatur, [8] purgabilis maxime, & ſponte proſiliens. [9] Pura & plana eſt ex eis & Salariana : Tarentina minus tractabilis : laudatior Corelliana, [10] & ex ea facta, quo dicemus in inſitis modo, Etereïana, [11] quam rubens cortex præfert triangulis, & popularibus nigris, quæ coctivæ vocantur. Patria laudatiſſimis Tarentum, & in Campania

INTERPRETATIO.

[a] *Accommodatiores.*] Propiores, *ſimiliores, magis affines.*

[b] *Nec operoſæ.*] Nec difficilis *ad conquendum* cibi.

NOTÆ.

Sect. XXV. 1. *Nuces vocamus.*] Virgilius ſane, Eclog. 2. verſ. 52. *Caſtaneas nuces* appellat.

2. *Echinato.*] Echinorum more tegmine ſpinoſò, & aculeato.

3. *Moluntur etiam.*] Vide Notas & Emend. num. XII.

4. *Jejunio.*] Has inquit, in jejunio feminæ religioſiores vice panis adhibent. Ita MSS. omnes. Nugantur qui *ingenio feminarum* legunt.

5. *Sardianos balanos.*] Sic Diphilus apud Athen. lib. 2. pag. 54. τὰ κάστανα Σαρδιανὰς βαλάνους appellat. Dioſc. lib. 1 cap. 145. Σαρδιανὰς βαλάνους, femineo genere, & Διὸς βαλάνους.

6. *Nam Dios balanum.*] Διὸς βάλανον. Ejuſmodi ſativas caſtaneas *Marrons* vulgo vocamus : vulgaribus reliquis caſtanearum nomen manſit. Vide Notas & Emend. num. XIII.

7. *Balanitis.*] A figura glandis nomen traxit, quæ βάλανος Græcis. Hanc omnium deterrimam, & ſuum potius, quam hominum eſcæ natam, ſcribit Galenus, lib. de cibis boni & mali ſucci, c. 4. p. 426. ubi προμήκη oblongam vocat.

8. *Purgabilis.*] Quæ purgari facile, & exui echino ſuo ſeu calyce poteſt. Hunc locum præpoſtere Salmaſius interpungit, in Solin. pag. 603.

9. *Pura & plana.*] E caſtanearum genere, inquit, pura, ſeu maxime purgabilis, eſt Salariana, æque ac Tarentina : quare geminam utriuſque dotem una colligit. An a Salaria porro via, quæ Romæ fuit, id nomen ei generi inditum ſit, adhuc obſcurum eſt.

10. *Et ex ea facta.*] Et altera, inquit, Corellianæ inſita, ut dicetur lib. 17. ſect. 26. ubi & de Etereïana (ſic enim legendum, non *Meterana*, ut hactenus,) dicturi ſumus.

11. *Quam rubens.*] Quæ ob rubentem corticem ceteris anteponitur. Coctivæ a coctura nomen habent.

[12] Neapolis. Ceteræ ſuum pabulo gignuntur, [13] ſcrupuloſa corticis intra nucleos quoque ruminatione.

Caput XXIV.

XXVI. Haud procul abeſſe videantur & prædulces [1] ſiliquæ, niſi quod in iis cortex ipſe manditur. Digitorum omnis longitudo illis, & [a] interim falcata, pollicari latitudine. [2] Glandes inter poma numerari non poſſunt: quamobrem [b] in ſua natura dicentur.

XXVII. Reliqua carnoſi ſunt generis: [1] eaque baccis atque carnibus diſtant. [2] Alia acinis caro, alia moris, alia [3] unedonibus: & alia acinis inter cutem ſuccumque, alia myxis, alia baccis, ut olivis. [4] Moris ſuccus, in carne vinoſus: [5] trini colores, candidus primo, mox rubens, maturis niger. [6] In noviſſimis florent, inter prima matureſcunt. Tingunt manus ſucco matura, eluunt acerba. Minimum in hac arbore ingenia profecerunt, nec nominibus, nec inſitis, nec alio modo, quam pomi magnitudine. Differunt mora Oſtienſia, & Tuſculana Romæ. [7] Naſcuntur & in rubis, multum [8] differente callo.

INTERPRETATIO.

[a] *Interim.*] Interdum.

[b] *In ſua.*] Ubi de natura glandiferarum arborum dicetur.

NOTÆ.

12. *Neapolis.*] Martialis, l. 5. Epigr. 79.
Et quas docta Neapolis creavit,
Lento caſtaneæ vapore toſtæ.

13. *Scrupuloſa.*] Scrupuloſo, inquit, ſcabroque cortice intra nucleos quoque ipſos ſe inſinuante, atque intercurſante. Ita MSS. omnes, ut plane nugas agere videantur, qui pro *ruminatione*, hoc loco *ferruminatione* ſcribunt. Ruminatio Plinio replicatio eſſe videtur, & quaſi iteratio. Sic lib. 17. ſect. 35. num. 19. *Ruminatio quædam hiemis.*

Sect. XXVI. 1. *Siliquæ.*] Κεράτια, *carobes*, vel *carouges*, ut diximus lib 13. ſect. 16. ubi de arbore, quæ ficus Ægyptia, diximus. Heſychius: Κερατωνία, συκὴ Αἰγύπτου, id eſt, κερωνία, vel κερατία. Nam alibi idem pag. 873. Συκὴ Αἰγυπτία, ἡ λεγομένη κερατία τὸ δένδρον. Cave enimvero putes leguminum ſiliquas hic deſcribi (Gallis, *des gouſſes*) quales habent piſa, fabæ, lupini, phaſeoli: nam hæ leguminum ſiliquæ non ſunt Græcis κεράτια, ſed λοβοί. Gloſſæ: *Siliqua*, κεράτιον, & ξυλόγλυκον, a ſuavitate fructus. Columella, lib. 5. cap. 10. pag. 202. *Siliquam Græcam, quam quidam κεράτιον vocant*, &c. Hæ ſunt ſiliquæ, quibus prodigus adoleſcens repleri cupiebat, Luc. 15. verſ. 16. ἀπὸ τῶν κερατίων ὧν ἤσθιον οἱ χοῖροι.

2. *Glandes.*] De his dicetur lib. 16. ſect. 6.

Sect. XXVII. 1. *Eaque baccis.*] Baccæ ſunt minutiores quivis arborum fructus, ut lauri, olivæ, &c.

2. *Alia acinis.*] Uvarum granis, ederæ, ſambuci, Punici mali, aliorumque:

3. *Vnedonibus.*] De his ſect. ſeq. De myxis dictum eſt ſect. 12.

4. *Moris ſuccus, &c.*] Theophr. lib. 1. hiſt. cap. 19. Τῶν δὲ χυλῶν, οἱ μὲν εἰσιν οἰνώδεις, ὥσπερ συκαμίνου, &c. *Des mûres*: Morus arbos, *le mûrier*.

5. *Trini colores.*] Præter viridem, qui primo advenit: ſed is negligitur, quoniam cum aliis omnibus communis eſt moro.

6. *In noviſſimis.*] Ob id dicta ſapientiſſima arborum, ut Plinius ait l. 16. ſect. 41.

7. *Naſcuntur.*] Ovid. lib. 1. Metam. verſ. 105.
Et in duris hærentia mora rubetis.

8. *Differente callo.*] Carne, corpore: quæ vox alibi haud ſemel uſurpata. De his rubis, moriſque, dicetur lib. 24. ſect. 73. Deſcribit ea eleganter Phanias apud Athen. lib. 2. pag. 51.

XXVIII. Aliud corpus eſt terreſtribus [1] fragis, aliud congeneri eorum [2] unedoni : quod ſolum pomum [3] ſimile frutici, [4] terræque gignitur. Arbor ipſa fruticoſa. [5] Fructus anno matureſcit : pariterque floret ſubnaſcens, [6] & prior coquitur. Mas ſit, an femina ſterilis, inter auctores non conſtat. Pomum inhonorum, [7] ut cui nomen ex argumento ſit unum tantum edendi. Duobus tamen hoc nominibus appellant Græci, [8] comaron & memecylon : quo apparet totidem eſſe genera. Et apud nos alio nomine arbutus vocatur. Juba auctor eſt, quinquagenûm cubitorum altitudine in Arabia eſſe eas.

XXIX. Acinorum quoque magna eſt differentia. Primum inter uvas ipſas callo, teneritate, craſſitudine, interiore ligno, aliis parvo, & aliis etiam gemino, qui minime feraces muſti. Plurimum vero differunt ederæ ſambucique acini : & figura etiam [1] Punici, anguloſi quippe ſoli. [2] Nec cutis ulla ſingulis, prætercommunem, quæ eſt candida. [3] Totiſque ſuccus & caro eſt, iis præcipue, quibus parvulum ineſt ligni.

Magna & baccis differentia. Aliæ namque ſunt olivis, lauris : & alio modo loto, cornis : alio myrtis, lentiſco. Aquifolio enim ac ſpinæ ſine ſucco : medioque etiamnum genere inter baccas acinoſque ceraſis : Pomum his primo candidum, & fere omnibus baccis. Mox aliis vireſcit, ut olivis, lauris : rubet vero moris, ceraſis, cornis. Deinde nigreſcit moris, ceraſis, olivis.

XXX. [1] Ceraſi ante victoriam Mithridaticam L. Luculli non fuere CAPUT. XXV.

NOTÆ.

Sect. XXVIII. 1. *Fragis.*] *Des fraizes.* Ad unedonis ſive arbuti affinitatem cum fragis alluſiſſe Naſo videtur, cum ea copulat, lib. 1. Metam. verſ. 104.

Arbuteos fetus, montanaque fraga legebant.

2. *Vnedoni.*] *L'Arbouſier.* Pingitur a Dalec. l. 2. hiſt. plant. cap. 36. pag. 195.

3. *Simile frutici.*] Vide Notas & Emend. num. XIV.

4. *Terræque.*] Humique, ceu fraga, fuſum naſcitur.

5. *Fructus anno.*] Sic Theophr. lib. 3. hiſt. cap. 16.

6. *Et prior coquitur.*] Hoc eſt, ſimul & floret fructus ſubnaſcens, & prior matureſcit. Theophr. loc. cit Ὁ δὲ καρπὸς ἐνιαυτῷ πεπαίνεται· ὥσθ᾽ ἅμα συμβαίνει τοῦτόν τ᾽ ἔχειν, καὶ τὸν ἕτερον ἀνθεῖν.

7. *Vt cui nomen.*] Unedonis inditum ei pomo nomen affirmat, quod cum unum eſitaveris, edere præ faſtidio plura nolis : & idcirco minime ſit in honore menſarum.

8. *Comaron, &c.*] Scriptores alii a Plinio diſſident. Galenus lib. 7. de fac. ſimp. med. pag. 193. arborem κόμαρον, fructum μιμαίκυλον vocat. Theophraſtus quoque, μιμαίκυλον fructum appellat. Heſychius. Μιμαίκυλον, ὁ καρπὸς τοῦ κομάρου. Tamen Gloſſaria & pro ipſo pomo κόμαρον accipiunt.

Sect. XXIX. 1. *Punici.*] Punicorum malorum acini, ſive grana, ea re a ceteris diſtant, quod ſoli omnium plurimos habent angulos.

2. *Nec cutis.*] Sic tenuem vocat, qua veſtiuntur grana, membranam.

3. *Totiſque.*] Succo, inquit, & carne acini toti conſtant : in iis præcipue quæ lignum, hoc eſt, nucleum, aut nullum omnino, aut exiguum, aut tenerum habent : ut ſunt ederæ, & uvarum acini.

Sect. XXX. 1. *Ceraſi ante.*] Sic Athen. lib. 2. pag. 51. Tertull. in Apolog. cap.

in Italia. Ad Urbis [2] annum DCLXXX. is primum vexit e Ponto: annisque CXX. trans Oceanum in Britanniam usque pervenere. [3] Eadem, ut diximus, in Ægypto nulla cura potuere gigni. [4] Cerasorum Aproniana [5] maxime rubent: [6] nigerrima sunt Lutatia: Cæciliana vero [7] & rotunda. [8] Junianis gratus sapor, sed pæne tantum sub arbore sua, adeo teneris, ut gestatum non tolerent. Principatus [9] duracinis, quæ Pliniana Campania appellat: in Belgica vero [10] Lusitanis. In ripis etiam Rheni, tertius iis colos e nigro ac rubenti viridique, similis maturescentibus semper. Minus quinquennium est, quod prodiere, quæ [11] vocant laurea, non ingratæ amaritudinis, insitæ in lauro. Sunt & Macedonica parvæ arboris, raroque tria cubita excedentis: & minore etiamnum frutice, [12] chamæcerasi. Inter prima hoc e pomis colono [13] gratiam annuam refert. [14] Septentrione frigidisque gaudet: siccatur etiam Sole, conditurque, ut oliva, cadis.

Caput XXVI. XXXI. [1] Quæ cura [2] & cornis, atque etiam lentisco adhibetur, ne quid non hominis ventri natum esse videatur. Miscentur sapores, & alio alius placere cogitur. Miscentur vero & terræ cælique tractus.

NOTÆ.

XI. pag. 12. *Ceterum si propterea Liber Deus, quod vitem demonstravit, male cum Lucullo actum est, qui primus cerasa ex Ponto Italiæ promulgavit, quod non est propterea consecratus, ut novæ frugis auctor, quia inventor & ostensor.*

2. *Annum DCLXXX.*] Quo anno Mithridaticum bellum suscepit Lucullus, Mithridatemque anno post tertio fugere in Armeniam & ad Tigranem compulit. Vide Velleïum, lib. 2. num. 33.

3. *Eadem, ut diximus.*] *Eadem* vero, quasi *cerasa* ante, non *cerasi* dixisset. *Cerasi* tamen in omnibus MSS. legitur. Quem nunc locum signat, is est e lib. 13. sect. 21. ubi in Ægypto, seu Delta, saltem ubi Sebennyticus nomus est, nihil nasci omnino ait, præter papyrum.

4. *Cerasorum.*] Insignis in Gallia horum differentia est, quæ quotidie insitione & cultura augetur. De his Ruellium vide, lib. 1. de Natura stirp. pag. 138.

5. *Maxime rubent.*] Et idcirco ceteris ea anteponit Diphilus Medicus apud Athen. lib. 2. pag. 5. E ceraso ea sunt racemosâ rubrâ: pendentque ex uno pediculo plura. *Cerisier à trochets.*

6. *Nigerrima.*] E silvestri ac majore ceraso: quæ nigro succo manus & ora inficiunt Lutatia, ceteraque, ab auctoribus nomen habent. Prius, *ut Actia*, male.

7. *Et rotunda.*] Quæ proprie cerasa vocamus, *Cerises.*

8. *Junianis.*] Cerasa sunt carne tenera & aquosa: *Guignes.*

9. *Duracinis.*] Quæ callo præstant, seu pulpa duriore: *Bigarots.*

10. *Lusitanis.*] Nunc Hispanica herbarii vocant, & ea sunt majora sativis vulgaribus: *Griottes.*

11. *Vocant laurea.*] *Amarasia* dici vulgo, quod amarorem non injucundum resipiant, Ruellius est auctor, loc. cit.

12. *Chamacerasi.*] Cerasi pumilæ, *Cerisiers nains.* Odoratum harum fructum esse instar moschi, *εὐώδη λίαν ὥσπερ μόσχος,* ait Diosc. lib. 1. Εὐπορ. cap. 154.

13. *Gratiam annuam.*] Laborem coloni annuo proventu compensat.

14. *Septentrione.*] Ita Palladius, lib. XI. in Octob. tit. 12. pag. 152.

Sect. XXXI. 1. *Quæ cura.*] Adhibetur, inquit, eadem cura cornis, atque lentisco: ut nempe Sole siccentur, & condantur cadis.

2. *Et cornus.*] Arbos ἡ κρανία cornus, *un cornoüiller:* pomum vero cornum dicitur, *une cornoille.* Lentiscus nomen etiam in Gallica lingua tenet: *Lentisque.*

In

In alio cibi genere India advocatur, in alio Ægyptus, Creta, Cyrene, ſingulæque terræ.' Nec ceſſat [3] in veneficiis vita, dummodo omnia devoret. Planius hoc fiet in herbarum natura.

CAPUT XXVII.

XXXII. Interim quæ ſunt communia & pomis omnibuſque ſuccis, ſaporum genera XIII. reperiuntur: dulcis, ſuavis, pinguis, amarus, auſterus, acer, acutus, acerbus, acidus, ſalſus. Præter hæc, tria ſunt genera mirabili maxime natura. Unum, in quo plures pariter ſentiuntur ſapores, ut vinis. Namque in his & auſterus, & acutus, & dulcis, & ſuavis: [1] omnes alieni. Alterum eſt genus, in quo ſit & alienus quidem, ſed & ſuus quidam ac peculiaris, ut in lacte. Siquidem ineſt ei, quod tamen jure dici dulce, & pingue, & ſuave non poſſet, [2] obtinente lenitate, quæ ipſa ſuccedit in ſaporis vicem. [3] Nullus hic aquis, ne ſuccus quidem, ut tamen eo ipſo fiat aliquis, ac ſuum genus faciat. Sentiri quidem aquæ ſaporem illum ſuccumve, vitium eſt. Magnum his omnibus in odore momentum, & magna cognatio, qui ipſe nullus eſt aquis: aut ſi ſentitur, omnino vitium eſt. Mirum, tria naturæ præcipua elementa ſine ſapore eſſe, ſine odore, ſine ſucco: [4] aquas, aëra, ignes.

CAPUT XXVIII.

XXXIII. [1] Ergo ſuccorum vinoſi piro, moro, myrto: minime ([2] quod miremur) uvis. [3] At pingues olivæ, lauro, nuci juglandi, amygdalis: [4] dulces uvis, ficis, palmis: aquoſus prunis. Magna differentia & in colore ſucci. [5] Sanguineus moris, ceraſis, cornis, uvis nigris. Idem albis candidus. Lacteus in capite ficis, in corpore non item: ſpumeus malis: nullus Perſicis, cum præſertim duracina ſucco abundent: ſed quis ejus ullum dixerit colorem? Sua & in odore miracula. Malis acutus, Perſicis dilutus, dulcibus nullus: Nam &

NOTÆ.

3. *In veneficiis.*] Nec venenis quoque parcunt, aut abſtinent homines, cujuſmodi venena fungi ſunt, boleti, tubera, aliaque, de quibus inferius.

Sect. XXXII. 1. *Omnes alieni.*] Trahit ad ſe vinum omnes alienos odores ex rebus vicinis, ut dictum eſt l. ſup. ſect. 27.

2. *Obtinente.*] Vincente.

3. *Nullus hic.*] Nullus ſapor. De hoc argumento uberius multo dicetur, lib. 31. ſect. 22. Tertium illud eſt, quod ante propoſuit genus: eorum nempe, quæ per ſe nullum ſaporem, aut ſuccum habent: etſi peculiare quoddam aquoſi ſucci in ceteris ſæpe deprehendimus, ut in prunis, ex humore ſane, ut apparet, aqueo ipſo natum.

4. *Aquas, aëra, ignes.*] M S S. omnes: *aqua, aër, ignis.*

Sect. XXXIII. 1. *Ergo ſuccorum.*] Accepta hæc a Theophr. lib. 1. hiſt. cap. 19. Τῶν δὲ χυλῶν, οἱ μὲν εἰσιν οἰνώδεις· ὥσπερ ἀμπέλου, συκαμίνου, μύρτου.

2. *Quod miremur.*] Cum ex iis vinum ipſum exprimatur. Habent tamen vinoſo ſuccum affinem uvæ, ut Theophraſtus vidit, loc. cit.

3. *At pingues.*] Ἐλαιώδεις, *oleoſi*, Theophr. loc. cit. Λιπαροὶ *pingues*, auctori operis De Plantis lib. 1. cap. 5. Τῶν χυλῶν οἱ μέν εἰσι λιπαροὶ, ὡς οἱ τῆς ἐλαίας, τῆς πεύκης, καὶ τῆς καρύας.

4. *Dulces uvis.*] Rectius quam μελιτώδεις, *mellei*, ut Theophr. dixit.

5. *Sanguineus.*] Unde αἱμόῤῥοα μόρα Athenæus vocat, lib. 2. pag. 51.

vinum tale ſine odore : tenue odoratius : multoque celerius talia [6] ad uſum veniunt, quam pinguia. Quæ odorata, non eadem in guſtu tenera : quia [7] non ſunt pariter odor & ſapor. Quamobrem citreis odor acerrimus, ſapor aſperrimus : quadamtenus & cotoneis : nulluſque odor ficis.

XXXIV. Et hactenus ſint ſpecies ac genera pomorum, naturas arctius colligi par eſt. [1] Alia ſiliquis gignuntur, ipſis dulcibus, ſemenque complexis amarum : cum in pluribus ſemina placeant, in ſiliqua damnentur. Alia baccis, quarum intus lignum, & extra caro, ut olivis, ceraſis. Aliquorum intus baccæ, foris lignum, ut his quæ [2] in Ægypto diximus gigni. Quæ baccis natura, eadem & pomis. Aliorum intus corpus, & foris lignum, ut nucum. Aliis foris corpus, intus lignum, ut Perſicis & prunis : [3] vitiumque cinctum fructu, cum fructus alibi muniatur vitio. Putamine clauduntur nuces, corio caſtaneæ. Detrahitur hoc iis : at in meſpilis manditur. Cruſta teguntur glandes, cute uvæ, corio & membrana Punica. Carne & ſucco mora conſtant, cute & ſucco ceraſi. Quædam ſtatim a ligno recedunt, ut nuces, & palmæ. Quædam adhærent, ut olivæ, laurique. Quorundam generi utraque eſt natura, ut Perſicis. [4] Etenim duracinis adhæret corpus, e lignoque avelli nequit : cum in ceteris facile ſeparetur. Quibuſdam nec intus, nec extra lignum, ut [5] in palmarum genere. Aliquorum lignum ipſum in uſu & pomi vice, ut generi amygdalæ, quam in Ægypto [6] gigni diximus. Quorundam extra, gemina [7] geminantur vitia, ut in caſtaneis, amygdalis, nucibuſque juglandibus. Quorundam natura trigemina eſt : corpus, deinde lignum, rurſuſque ſemen in ligno, ut Perſicis. Quædam inter ſe denſa, ut uvæ, ſorba : quæ ramos circumdata ex omni parte uvarum modo degravant. Alia rara, ut in Perſicis. Quædam alvo continentur, ut granata. Dependent alia pediculis, ut pira. Alia racemis, ut uvæ, palmæ. Alia & pediculis & racemis, ut ederæ, ſambuci. Alia ramo adhærent, ut in lauro. Quædam utroque modo, ut olivæ. Nam & breves pediculi &

Notæ.

6. *Talia ad uſum.*] Tenuia vina ſcilicet, in uſu frequentiora, quam pinguia.

7. *Non ſunt pariter.*] Non ſunt pari modo : odor & ſapor in eodem fructu non eundem modum habent.

Sect. XXXIV. 1. *Alia ſiliquis.*] Λοβοῖς, *des gouſſes.* Hæc Plinius multo explanatius, quam Theophraſtus, qui in eodem habitat argumento, lib. 1. hiſt. plant. cap. 18.

2. *In Ægypto diximus.*] Libro 13. ſect. 17. Baccam vocat, edulem Perſici Ægyptii nucleum.

3. *Vitiumque.*] Id quod projici neceſſe eſt, quod mandi non poteſt.

4. *Etenim duracinis.*] *Les preſſes*, de quibus dictum eſt ſect. XI.

5. *In palmarum genere.*] Quas ſpadones idcirco nuncupavit, lib. 13. ſect. 8.

6. *Gigni diximus.*] Libro 13. ſect. 17.

7. *Geminantur vitia.*] Cruſtæ, ſeu cortices, quæ detrahi oportet ac projici, in quibuſdam geminæ ſunt : quibus nucleus ſeu bacca obvolvitur.

longi. [8] Quædam vasculis constant, ut Punica & mespila, lotosque in Ægypto & Euphrate.

Jam vero diversa gratia & commendatio. Carne palmæ placent, crusta Thebaïcæ, succo uvæ, & caryotæ: callo pira ac mala, corpore melimela, mora cartilagine, nuclei grano. Quædam in Ægypto cute, ut caricæ. Detrahitur hæc ficis virentibus, ut putamen: eadem in siccis maxime placet. In papyris & ferulis, spinaque alba, caulis ipse [9] pomum est. Sunt & ficulni caules. In fruticoso genere, cum caule capparis: [10] in siliquis vero quod manditur, quid nisi lignum est? non omittenda seminis earum proprietate: nam neque corpus, nec lignum, nec cartilago dici potest, neque aliud nomen inveniet.

XXXV. Succorum natura præcipuam admirationem in myrto habet, quando ex una omnium olei vinique [1] bina genera fiunt. Item myrtidanum, ut diximus. Et alius [2] usus baccæ fuit apud antiquos, [3] antequam piper reperiretur, illius obtinens vicem: quodam etiam generosi obsonii nomine inde tracto, quod etiam nunc [4] myrtatum vocatur. Eademque origine aprorum sapor commendatur, plerumque [5] ad intinctus additis myrtis. CAPUT XXIX.

XXXVI. [1] Arbor ipsa in Europæ citeriore cælo, quod a Cerau-

NOTÆ.

8. *Quædam vasculis.*] Vasculum hoc loco Plinius vocat, quod in summo fructu cavum, & quasi umbilicatum est. Flosculum nominat Columella, lib. 12. cap. 45. *Deinde*, inquit, *poma sic componi, ut flosculi sursum, pediculi deorsum spectent.*

6. *Pomum est.*] Hoc est, pomi instar manditur, ut dictum est lib. 13. sect. 22. Sic & teneri ficuum caules.

7. *In siliquis.*] Κερατίοις, de quibus sect. 26. diximus.

Sect. XXXV. 1. *Bina genera.*] De utroque vini genere, quod e myrto sativa fit: tertioque, quod e silvestris myrti baccis myrtidanum appellarunt, diximus, lib. 14. sect. 19. De oleo utroque, sect. 7. libri hujus. Sed illud iterum in memoriam revocandum, quod ante monuimus: aliam esse apud scriptores Græcos, quos quidem nunc terimus, acceptionem hujus vocis Μυρτίδανον, de qua vide Glossas, & Galenum tom. 2. in explic. vocum Hippocr. pag. 92. & 97. ex Dioscoride Anazarbeo, & altero cognomine Lexicographo juniore: ipsumque Hippocratem, lib. 2. de morbis mulier. sect. 84. pag 608.

2. *Usus baccæ.*] Pomi seu fructus myrtei.

3. *Antequam piper.*] Abhorruisse veteres a pipere in obsoniis adhibendo auctor est Plutarch. lib. 9. symp. quæst. 9. pag. 733. Dryophoni, seu myrti nemoralis baccæ, hodieque piperis loco condiunt rusticorum cibos, ut dicemus lib. 27. sect. 49.

4. *Myrtatum vocatur.*] Varro, lib. 4. de ling. Lat. pag. 28. *Myrtatum*, inquit, *a myrto:* (vel, ut alii legunt, eadem plane sententia, *Murtatum a murta,*) *quod eo large fartum intestinum crassum.*

5. *Ad intinctus.*] Hic intinctus ἔμβαμμα est, quod vel ex aceto, oleove, aut alio liquore, vel liquamine fit, quo panem carnemve intingimus, ad saporis gratiam: Galli dicunt, *la sausse.*

Sect. XXXVI. 1. *Arbor ipsa.*] *Le mirte.* Ceraunios montes dici hoc loco palam est, pro Acrocerauniis, de quibus lib. 3. statim initio egimus.

niis montibus incipit, primum Circeiis [2] in Elpenoris tumulo visa traditur: Græcumque ei nomen remanet, quo peregrinam esse apparet. Fuit ubi nunc Roma est, jam tum cum conderetur: quippe ita traditur, [3] myrtea verbena Romanos Sabinosque, cum propter [4] raptas virgines dimicare voluissent, depositis armis purgatos in eo loco, qui nunc signa Veneris [5] Cluacinæ habet. [6] Cluere enim antiqui purgare dicebant. Et in ea quoque arbore [7] suffimenti genus habetur. Ideo tum electa, quoniam [8] conjunctioni, & huic arbori Venus præest. Haud scio, [9] an prima omnium in locis publicis Romæ sata, fatidico quidem & memorabili augurio. Inter antiquissima namque delubra habetur Quirini, hoc est, ipsius Romuli: in eo sacræ fuere myrti duæ ante ædem ipsam per longum tempus, altera patricia appellata, altera plebeïa. Patricia multis annis prævaluit, exuberans ac læta, quandiu Senatus quoque floruit, [10] illa ingens: plebeïa retorrida ac squalida. Quæ posteaquam evaluit, [11] flavescente patricia, [12] Marsico bello, languida auctoritas patrum facta est, ac paulatim in sterilitatem emarcuit majestas. Quin & ara vetus fuit Veneri Myrteæ, quam nunc [13] Murciam vocant.

NOTÆ.

2. *In Elpenoris.*] Unius ex Ulyssis sociis, quos in porcorum faciem a Circe mutatos finxit Homerus. De Circeiis, lib. 3. sect. 9. Accepta hæc a Theophr. lib. 5. hist. cap. 9.

3. *Myrtea verbena.*] *Verbena proprie*, (inquit Servius ad illud XII. Æneïd. *Verbenâ tempora vincti*:) *est herba sacra, ros marinus, ut multi volunt, id est* λιβανωτὶς, *sumpta de loco sacro Capitolii, qua coronabantur Feciales, & Pater patratus, fœdera facturi, vel bella indicturi. Abusive tamen verbenas jam vocamus omnes frondes sacratas, ut est laurus, oliva, vel myrtus. Terentius:*

Ex ara sume hinc verbenas:

Nam myrtum fuisse Menander testatur, de quo Terentius transtulit. Unde intelligis frustra esse eos, qui *myrto & verbena* hic malunt, invitis omnibus libris.

4. *Raptas virgines.*] Vide Livium, l. 1.

5. *Cluacinæ.*] Vel, ut in nummis legitur Mussidiæ gentis apud Patin. pag. 182. CLOACINÆ. Lactantius, lib. 1. cap. 20. a cloaca maxima, ubi id simulacrum repertum est, appellatum putat. Plinio, Cluacina Venus, quasi purgatrix dicta, & expiatrix. De purgationibus veterum, suffitibusque, lib. 25. sect. 59.

6. *Cluere enim.*] Quasi contractum ex verbo *colluere*. Sed & alios præterea significatus habet: de quibus Lexica consulenda.

7. *Suffimenti.*] In suffitus ipsa quoque assumitur.

8. *Conjunctioni.*] Fœderi, & conjugiis. Supra, lib. 12. sect. 2. *Veneri dicata myrtus.* Et Nasoni, lib. 4. Fastor. vers. 15. *Cytherea myrtus.*

9. *An prima etiam omnium.*] MSS. omnes, *an primæva omnium.*

10. *Illa ingens.*] Sic MSS. Reg. &c. In editis, *vigens.*

11. *Flavescente.*] Sic MSS. non *flaccescente.* Sic lib. 16. sect. 7. de fagi foliis, & aliarum glandiferarum, *celerrime flavescentibus.* Et lib. 19. sect. 47. de menta: *Æstate viret, hieme flavescit,* Et ejusdem libri sect. 47. de morbis hortensium: *Omnia accessu mulieris menstrualis flavescunt.* Supraque, lib. 13. sect. 16. *Et ideo superficie flavescens: &c.*

12. *Marsico.*] Sive sociali, de quo diximus lib. 2. sect. 85.

13. *Murciam.*] In MSS. *Murciam*, & *Murtiam* legas. Plutarch. in Quæst.

XXXVII. [1] Cato tria genera myrti prodidit, nigram, candidam, conjugulam, [2] fortaſſis a conjugiis, & illo Cluacinæ genere. Nunc & alia diſtinctio, ſativæ, aut ſilveſtris: [3] & in utraque latifoliæ. [4] In ſilveſtri, propria oxymyrſine. Sativarum genera [5] topiarii faciunt: [6] Tarentinam, folio minuto: [7] noſtratem, patulo: [8] hexaſticham denſiſſimo, ſenis foliorum verſibus. Hæc non eſt in uſu: ramoſa utraque alia. [9] Conjugulam exiſtimo nunc noſtratem dici. Myrtus odoratiſſima [10] in Ægypto. [11] Cato docuit vinum fieri e nigra, ſiccata uſque in ariditatem in umbra, [12] atque ita muſto indita. Si non ſiccentur baccæ, oleum gigni. [13] Poſtea compertum, & ex alba vi-

NOTÆ.

Rom. pag. 268. Καὶ γὰρ ἣν νῦν Μυρκίαν Ἀφροδίτην καλοῦσι, μυρτίαν τὸ παλαιὸν, ὡς ἔοικεν, ὠνόμαζον. Varro, lib. 4. de ling. Lat. *Intimus Circus ad Murtium vocatus, ut Procilius aïebat, ab urceis, quod is locus eſſet inter figulos. Alii eſſe dicunt a Murteto declinatum, quod ibi id fuerit: cujus veſtigium manet, quod ibi ſacellum etiamnunc Murtiæ Veneris.* Fuit ædes Murciæ, teſte P. Victore, in undecima regione Urbis: Romuli, in octava.

Sect. XXXVII. 1. *Cato tria.*] De re ruſt. cap. 8. pag. 14. *Sub urbe hortum omne genus... Myrtum conjugulum, & album, & nigrum*, &c. Idem repetit, cap. 133. pag. 69. *Myrtum conjugulum, & myrtum album, & nigrum*, &c.

2. *Fortaſſis.*] Haud ſane videtur generis id nomen eſſe, ſed conſilii inſtitutique hominum, nempe a conjugiis quibus Venus præeſt, & expiationibus, purgationibuſve, quibus olim myrtus adhibita in eo loco, qui deinde factus ex ea re Veneri Cluacinæ ſacer. Sunt tamen qui conjugulam dictam malint, quod opere topiario cum pergulis parietibuſque hortorum eleganti ſpectaculo apte conjugatur.

3. *Et in utraque latifoliæ.*] In utroque, inquit, genere latifolia myrtus eſt, in ſilveſtri ſcilicet, & ſativo. Sic quadruplex jam myrti genus: ſativum anguſtifolium, latifoliumque: ſilveſtre item geminum.

4. *In ſilveſtri.*] In ſilveſtri genere, peculiaris differentia ac ratio eſt oxymyrſines, inquit. Nos de ea dicemus, lib. 23. ſect. 83.

5. *Topiarii.*] Qui topiaria faciunt: ſicut coronarii, qui coronas. Vetus inſcriptio apud Gruterum, pag. 602. LVCRIO. AVG. TOPIARIO. EX. HORTIS. *Lucrio Auguſti Topiario, ex hortis.*

6. *Tarentinam.*] Quæ myrtus minor vulgaris. A Cluſio pingitur, lib. 1. hiſt. pag. 67.

7. *Noſtratem.*] Hæc myrtus Romana, cujus iconem Matthiolus exhibet, in lib. 1. Dioſc. pag. 228.

8. *Hexaſticham.*] Sic MSS. Reg. Colb. Th. & ii quos Turnebus, & Pintianus vidêre: non *exoticam.* A ſenis, ut ſtatim ſubditur, foliorum ordinibus, id ei nomen: ut & hordeo hexaſticho, apud Colum. l. 2. c. 9. Omnino eſt myrtus latifolia Bætica, quam & exoticam Cluſius vocat, lib. 1. hiſt. plant. cap. 43. p. 65. nos in horto Regio vidimus. Vulgaris in hortis eſt obvia, quæ tetraſticha eſt: eadem Tarentina ſuperius nominata.

9. *Conjugulam exiſtimo.*] Et nos aſſentimur.

10. *In Ægypto.*] Ubi ceteri flores ſine odore. Cauſam hujus rei Theophraſtus aperit, lib. 6. de cauſis plant. cap. 27. pag. 385.

11. *Cato docuit.*] De re ruſt. cap. 125. pag. 66.

12. *Atque ita muſto.*] Vide Notas & Emendationes num. XV.

13. *Poſtea compertum.*] Hæc fuſe tractata a Columella, l. 12. de re ruſt. c. 38.

num fieri album, duobus ſextariis myrti tuſæ, in vini [14] tribus heminis maceratæ, expreſſæque. Folia & per ſe ſiccantur in farinam, ad hulcerum remedia in corpore humano, leniter mordaci pulvere, ac refrigerandis ſudoribus. Quinimo oleo quoque (mirum dictu) ineſt quidam vini ſapor, ſimulque pinguis liquor, præcipua vi ad corrigenda vina, [15] ſaccis ante perfuſis. Retinet quippe fæcem, nec præter purum liquorem tranſire patitur, datque ſe comitem præcipua commendatione [16] liquato. Virgæ quoque ejus [17] geſtatæ manu viatori proſunt in longo itinere pediti. Quin & [18] virgei anuli expertes ferri inguinum tumori medentur.

XXXVIII. Bellicis quoque ſe rebus inſerüit: triumphanſque de Sabinis Poſtumius Tubertus [1] in Conſulatu (qui primus omnium [2] ovans ingreſſus Urbem eſt, [3] quoniam rem leviter ſine cruore geſſerat) myrto Veneris Victricis coronatus inceſſit, [4] optabilemque arborem etiam hoſtibus fecit. [5] Hæc poſtea ovantium fuit corona, excepto [6] M. Craſſo, qui de fugitivis & Spartaco laurea coronatus in-

NOTÆ.

14. *Tribus heminis.*] Hemina quid ſit dicemus lib. 21. ſect. ult. De ſextario diximus, lib. 14. ſect. 6.

15. *Saccis ante.*] Myrteo oleo ante perfuſis. Quid ſaccus ſit, & quis ſacci uſus, diximus lib. 14. ſect. 28.

16. *Liquato.*] Vino percolato.

17. *Geſtatæ manu.*] M S S. omnes, *geſtata modo.*

18. *Virgei anuli.*] Virgæ, ſeu ramuli, in anuli modum circum inguina ligati. Vide Notas & Emend. num. XVI.

Sect. XXXVIII. 1. *In Conſulatu.*] Non illo priore, quem cum M. Valerio Publicolæ fratre geſſit: ſed altero, in quo poſt biennium a priore collegam habuit Agrippam Menenium Lanatum, anno Urbis CCLI. Vide Livium, lib. 2. pag. 27. & Dionyſ. Halic. lib. 4. Antiq. pag. 314.

2. *Ovans.*] Ovatio, minor triumphus. Qua re diſtet a triumpho, mox dicemus, ex Gellio.

3. *Quoniam rem.*] Aliam cauſam affert Dionyſius, loc. cit. quod cladem ante probroſam acceperat: etſi in hac expeditione adverſus Sabinos, præclaram navarit operam, cum Agrippa collega, cui decretus a Senatu eam ob rem triumphus.

4. *Optabilemque .... hoſtibus.*] Sic enim agi de ſe triumphum potius, quam alio quovis modo, hoſtis quilibet velit.

5. *Hæc poſtea ovantium.*] Gellius lib. 5. cap. 6. pag. 327. *Ovalis corona myrtea eſt: ea utebantur Imperatores, qui ovantes introïbant urbem. Ovandi autem, ac non triumphandi, cauſa eſt, cum aut bella non rite indicta, neque cum juſto hoſte geſta ſunt: aut hoſtium nomen humile & non idoneum eſt, ut ſervorum piratarumque: aut deditione repente facta, impulverea, ut dici ſolet, incruentaque victoria obvenit: cui facilitati aptam eſſe Veneris frondem crediderunt: quod non Martius, ſed quaſi Venerius quidam triumphus foret.* Et olea tamen etiam coronatos eſſe ovantes Plinius noſter admonet libri hujus ſect. 5. Myrto & milites redimitos, ſcripſit Claudius Saturninus, libro de coronis, apud Tertull. lib. de corona, cap. 12.

6. *M. Craſſo.*] Gellius, loc. cit. *Myrteam coronam M. Craſſus, quum bello fugitivorum confecto ovans rediret, inſolenter aſpernatus eſt: Senatuſque conſultum faciendum per gratiam curavit, ut lauro, non myrto, coronaretur.*

cessit. Masurius auctor est, curru quoque triumphantes myrtea corona usos. L. Piso tradit, Papirium [7] Masonem, qui primus in monte Albano triumphavit de Corsis, myrto coronatum ludos Circenses spectare solitum. Avus maternus [8] Africani sequentis hic fuit. [9] Marcus Valerius duabus coronis utebatur, laurea, & myrtea, qui & hoc voverat.

CAPUT XXX.

XXXIX. [1] Laurus triumphis proprie dicatur, vel gratissima domibus, [2] janitrix Cæsarum Pontificumque: sola & domos exornat, & ante limina excubat. [3] Duo ejus genera tradit Cato: Delphicam & Cypriam. Pompeius Lenæus adjecit quam mustaceam appellavit, [4] quoniam mustaceis subjiceretur. Hanc esse folio maximo, flaccidoque & albicante: Delphicam æquali colore, viridiorem, maximis baccis atque e viridi rubentibus. Hac victores Delphis coronari, & triumphantes Romæ. Cypriam esse folio brevi, nigro, per margines imbricato, crispam. Postea accessere genera. [5] Tinus: hanc silvestrem laurum aliqui intelligunt, nonnulli sui generis arborem. [6] Differt color: est enim ei cærulea bacca. Accessit [7] & regia, quæ cœpit

NOTÆ.

7. *Masonem.*] Recitat hæc totidem verbis Valerius Max. lib. 3. num. 5. p. 173 Consul Maso fuit, anno DXXIII.

8. *Africani sequentis.*] Hoc est, Africani minoris, ejus qui Carthaginem, Numantiamque delevit.

9. *M. Valerius.*] Publicolæ frater, ejus qui post exactos reges primum Consul fuit.

Sect. XXXIX. 1. *Laurus.*] Lauri fere dotes universas, quas oratione prosa Plinius expressit, carmine haud invenusto reddidit Joan. Passeratius, Calendis Januar. anni MDXCIV.

2. *Janitrix Cæsarum.*] Ovid. lib. 1. Metam. vers. 562.

Postibus Augustis laurus fidissima custos,
Ante fores stabis, mediamque tuebere quercum.

Et lib. 3. Trist. Eleg. 1. vers. 39. de Augusti Palatio:

Cur tandem apposita velatur janua lauro,
Cingit & Augustas arbor opaca fores?
Num quia perpetuos meruit domus ista triumphos? &c.

Hinc illud Tertulliani in Apologet. *Qui sunt qui Imperatores inter duas lauros obsident?*

2. *Duo ejus genera.*] Cato cap. 133. pag. 69. Idem tamen cap. 8. pag. 14. tertium genus addit, silvaticum.

3. *Quoniam mustaceis.*] Mustacea sunt levia cibaria, iis præberi solita, qui stomachi imbecillioris forent. De his Cato, cap. 121. pag. 65. *Mustaceos sic facito: Farinæ siligineæ modium unum musto conspargito: Anisum, cuminum, adipis P. II. casei libram, & de virga lauri deradito, eodem addito. Et ubi definxeris, lauri folia subtus addito cum coques.* Liba universa, bellariaque lauri foliis veteres involvebant, teste Athen. lib. 4. pag. 140. In Notis quæ Tironi falso adscribuntur, apud Gruterum, pag. 176. *Mustacium. Crustulum. Edubium*, pro *Edulium*. Et paulo ante, *Placenta. Scerbilita*, pro *Scriblita*.

5. *Tinus.*] *Laurier-tin.* Pingitur a Dalecampio, lib. 2. hist. plant. cap. 43. Vidimus in horto Regio.

6. *Differt color.*] Nempe a ceteris lauri generibus.

7. *Et regia.*] *Laurier Royal*, cujus iconem Lobelius exhibet, in Adversf. pag. 424.

Augusta appellari, amplissima & arbore & folio, baccis gustatu quoque non asperis. [8] Aliqui negant eandem esse, & suum genus regiæ faciunt, longioribus foliis latioribusque. Iidem in alio genere baccaliam appellant hanc [9] quæ vulgatissima est, baccarumque fertilissima. Sterilem vero earum ([10] quod maxime miror) triumphalem, eaque dicunt triumphantes uti : nisi id a Divo Augusto cœpit, [11] ut docebimus, ex ea lauru, quæ ei missa e cælo est, minima altitudine, folio crispo ac brevi, inventu rara. Accedit in topiario opere [12] taxa, excrescente in medio folio parvulo, veluti lacinia folii. [13] Et sine ea spadonia, [14] mira opacitatis patientia : itaque quantalibet sub umbra solum implet.

Est & [15] chamædaphne silvestris frutex. Est & [16] Alexandrina, quam aliqui Idæam, alii hypoglottion, [17] alii Danaën, alii [18] carpophyllon, alii hypelaten vocant. Ramos spargit a radice dodrantales, [19] coronarii operis, [20] folio acutiore quam myrti, molliore & candidio-

Notæ.

8. *Aliqui negant eandem.*] Negant regiam eandem cum Augusta esse.

9. *Quæ vulgatissima.*] Laurus vulgaris baccifera, *Laurier.* Baccalis dicitur lib. 17. sect. XI. Sed nimirum eadem est baccalis & baccalia : ut hortensia, & hortensis.

10. *Quod maxime miror.*] Miratur triumphis eam esse destinatam, quæ sit sterilis.

11. *Ut docebimus.*] Sect. 40.

12. *Taxa.*] Sive Laurotaxa : A Dalecampio pingitur, lib. 2. histor. plant. cap. 44. pag. 205. Sed accuratius multo a Clusio, lib. 1. hist. plant. cap. 64. pag. 278.

13. *Et sine ea.*] Sine ea lacinia, hoc est, sine eo folio parvo exeunte de foliis, spadonia est : quæ lacinia spadoniam laurum a taxa secernit, alioqui plane pares.

14. *Mira .... patientia.*] Cui nihil officit opacitas loci : quæ nihilo minus est in opaco, quam in aprico loco, exuberans ac læta, ac solum semper implens.

15. *Chamædaphne.*] Non lauri proprie sunt eæ, quæ deinceps appellantur: sed ob foliorum quandam cum lauro similitudinem, id nomen ipsæ quoque sortiuntur. De hoc triplici genere, hoc est, de chamædaphne, Alexandrina daphne, & de ea quæ δαφνοειδὲς vocatur, Galenus egit, lib 6. de fac. simp. med. pag. 169. De chamædaphne dicemus, lib. 24. sect. 81.

16. *Alexandrina.*] Ab Alexandria Troadis, in qua & Ida mons. Theophr. lib. 3. histor. cap. 17. & Diosc. lib. 4. cap 147. Δάφνη Ἀλεξάνδρεια, οἱ δὲ Ἰδαίαν· οἱ δὲ Δανάην· οἱ δὲ ὑπόγλωττον, &c. Et in Nothis, pag. 473. οἱ δὲ δάφνος· οἱ δὲ ὑπογλώττιον &c. nempe a similitudine quadam foliorum cum altera hypoglosso, de qua lib. 27. sect. 67. Hæc a Dalecampio recte delineatur, lib. 2. histor. cap. 46. pag. 208.

17. *Alii danaën.*] Sic M S S. Reg. 1. 2. Colb. &c. non *daphnitin.* Sic etiam Diosc. mox citatus, & Stephanus, ut dicemus statim.

18. *Carpophyllon.*] Quod folii dorso fructus insidet, vel dorsi, ut ita dicam, spinæ. Stephanus : Ἔστι δὲ Ἀλεξάνδρεια ... τινὲς δὲ Δανάην αὐτὴν καλοῦσι, οἱ δὲ χαμαιδάφνην· οἱ δὲ ἐπιφυλλόκαρπον, ἢ φυλλόκαρπον. Diosc. loc. cit. καρπὸν δὲ ἐν μέσοις, fructum fert in mediis foliis : hoc est, in medio folii dorso. Eadem ὑπελάτη, a similitudine quadam cum abiete, quæ Græcis ἐλάτη.

19 *Coronarii.*] Coronis apta nectendis.

20. *Folio acutiore, &c.*] Diosc. lib. 4. cap. 147. hæc totidem fere verbis, eadem certe sententia.

re,

re, [21] & majore: ſemine inter folia rubro. Plurima in Ida, & circa Heracleam Ponti, nec niſi in montuoſis. Id quoque, quod [22] daphnoïdes vocatur, genus, in nominum ambitu eſt. Alii enim [23] Pelaſgum, alii eupetalon, alii ſtephanon Alexandri vocant. Et hic frutex eſt ramoſus, [24] craſſiore ac molliore, quam laurus, folio: cujus guſtatu accenditur os atque guttur, [25] baccis e nigro rufis. Notatum antiquis, nullum genus laurus in Corſica fuiſſe: quod nunc ſatum & ibi provenit.

XL. Ipſa pacifera, ut quam prætendi etiam inter armatos hoſtes quietis ſit indicium. Romanis præcipue lætitiæ victoriarumque nuncia [1] additur litteris, & [2] militum lanceis, piliſque. Faſces Imperatorum decorat. Ex his [3] in gremio Jovis optimi maximique deponitur, quoties lætitiam nova victoria attulit. Idque non quia perpetuo viret, nec quia pacifera eſt, præferenda ei [4] utroque olea, ſed quia ſpectatiſſima in monte Parnaſſo: ideoque etiam grata Apollini, aſſuetis eo dona mittere jam & regibus Romanis, teſte [5] L. Bruto.

NOTÆ.

21. *Et majore.*] Vide Notas & Emend. num. XVII.

22. *Daphnoïdes.*] Dioſc. lib. 4. cap. 148. Δαφνοειδὲς, οἱ δ' εὐπέταλον. De eo genere magna lis inter herbarios.

23. *Pelaſgum.*] Πέλασγον, quod ea Græci coronarentur, cum ad Trojam eſſent. Εὐπέταλον, quod foliis ſit eximiis. Στέφανον Ἀλεξάνδρου, quod, ut Stephanus ſcribit, ea in certaminibus coronaretur Alexander, qui Paris eſt appellatus.

24. *Craſſiore ac molliore.*] Dioſcor. loc. cit. Φύλλα δάφνῃ ἐοικότα, μαλακώτερα δὲ καὶ ἰσχνότερα, quæ Oribaſii interpres recte *graciliora*, *mollioraque* reddit, loc. cit. At ἰσχυρότερα legiſſe Plinius in iis auctoribus videtur, quos ſecutus eſt: Serapion quoque in ipſo Dioſc. cum ejus interpres *tenaciora* verterit.

25. *Baccis e nigro.*] Oribaſius, Dioſcoridem ſecutus, *bacca nigra, ubi matura eſt*, loc. cit.

Sect. XL. 1. *Additur litteris.*] Romani Imperatores, reportata de hoſtibus victoria, litteras Romam ad Senatum mittebant, lauri ramo involutas. Vide Notas & Emend. num. XVIII.

2. *Militum lanceis.*] Cum lætæ res eſſent ac proſperæ: quod factitatum a Pompeii militibus refert Plutarchus, in Pomp. pag. 640. Martialis, de utroque more, lib. 7. Epigr. 5. pag. 358.

Publica victrices teſtantur gaudia chartæ,
Martia laurigera cuſpide pila virent.

3. *In gremio Jovis.*] Quem ad morem reſpexit Silius Ital. lib. 15.

Sed dabo qui veſtrum ſævo nunc Marte fatigat
Imperium ſuperare manu, laurumque ſuperbam
In gremio Jovis exciſis deponere Pœnis.

Item Julius Obſequens, lib. de Prodig. cap. 123. Plinius, in Paneg. num. 8. Statius, lib. 4. Sylvar.

Reſtat Bactra novis, reſtat Babylona tributis
Frænari: nondum gremio Jovis indita laurus.

4. *Utroque.*] Cum gemina ea dote lauro olea antecellat.

5. *L. Bruto.*] Nota ex Livio hiſtoria, libro primo: ubi de Tarquinio Superbo: *Domeſtico exterritus viſu, Delphos ad maxime inclytum in terris oraculum mittere ſtatuit. Neque reſponſa ſortium ulli alii committere auſus, duos filios per ignotas ea tempeſtate terras, ignotiora maria, in Græciam miſit. Titus & Aruns*

Fortassis etiam in argumentum, quoniam ibi libertatem publicam is meruisset, [6] lauriferam tellurem illam osculatus ex responso. Et quia manu satarum receptarumque in domos, fulmine [7] sola non icitur. Ob has causas equidem crediderim, honorem ei habitum in triumphis potius, quam quia suffimentum sit cædis hostium & purgatio, ut tradit Masurius. Adeoque in profanis usibus pollui laurum & oleam fas non est, ut ne propitiandis quidem numinibus [8] accendi ex his altaria aræve debeant. Laurus quidem manifesto abdicat ignes crepitu, & quadam detestatione: [9] interaneorum etiam vitia & nervorum ligno torquente. [10] Tiberium principem tonante cælo coronari ea solitum ferunt contra fulminum metus.

Sunt & circa Divum Augustum eventa ejus digna memoratu. Namque Liviæ Drusillæ, quæ postea [11] Augusta matrimonii nomen accepit, cum pacta esset illa Cæsari, [12] gallinam conspicui candoris sedenti aquila ex alto abjecit in gremium illæsam: intrepideque miranti accessit miraculum, quoniam teneret rostro laureum ramum onustum suis baccis. Conservari alitem & sobolem jussere aruspices, ramumque eum seri, ac rite custodiri. Quod factum est in villa Cæsarum, fluvio Tiberi imposita juxta nonum lapidem Flaminia via, quæ ob id vocatur [13] Ad gallinas: mireque silva provenit. Ex ea triumphans postea Cæsar, laurum in manu tenuit, coronamque capite gessit: ac deinde Imperatores Cæsares cuncti. Traditusque mos est ramos, quos tenuerunt, serendi, & durant silvæ nominibus suis discretæ, fortassis ideo [14] mutatis triumphalibus. Unius arborum

NOTÆ.

profecti. Comes his additus L. Junius Brutus, Tarquinia sorore regis natus, juvenis longe alius ingenio, quam cujus simulationem induerat: &c.

6. *Lauriferam.*] Atqui non Delphicam, sed Italam tellurem osculatum esse refert Dionys. Halic. lib. 4. Antiq. pag. 265. Atque id forsan oraculo congruentius fuit, imperium portendenti ei viro, qui matrem prior oscularetur. Sed Plinio Livius suffragatur, lib. 1. pag. 20.

7. *Sola non icitur.*] Id veteribus quidem creditum: negat recentiorum experientia.

8. *Accendi ex his altaria.*] Vide Notas & Emend. num. XIX.

9. *Interaneorum.*] Ligno, seu cortice, si devoretur, interaneis nervisque utili: nam calculos rumpit, aliaque præstat, quæ dicentur, lib. 23. sect. 80.

10. *Tiberium.*] Suetonius in Tiberio, cap. 66. Vide quæ diximus lib. 2. sect. 56.

11. *Augusta.*] Nam, ut Tacitus ait, lib. 1. Annal. pag. 7. & in familiam Juliam, & in Augustæ nomen, Augusti testamento, assumpta est. Vide Notas & Emend. num. XX.

12. *Gallinam.*] Hoc prodigium verbis totidem fere narrat Dio lib. 48. pag. 389. Etiam paulo dilucidius Tranquillus, in Galba, cap. 1.

13. *Ad Gallinas.*] Suetonius loc. cit. *Tanta pullorum soboles provenit, ut hodie quoque ea villa Ad gallinas vocetur: tale vero lauretum, ut triumphaturi Cæsares inde laureas decerperent,* &c.

14. *Mutatis triumph.*] Abjecto eo genere laurus sterili, quo dictum est olim triumphantes uti, sect. 39. laureisque ex hac potius silva petitis.

Latina lingua [15] nomen imponitur viris. [16] Unius folia distinguuntur appellatione : lauream enim vocamus. Durat & in Urbe impositum loco, [17] quando Loretum in Aventino vocatur, ubi silva lauri fuit. [18] Eadem purificationibus adhibetur : testatumque sit obiter [19] & ramo eam seri, quoniam dubitavere Democritus & [20] Theophrastus. Nunc dicemus silvestrium naturas.

NOTÆ.

15. *Nomen imponitur.*] Ut Tullio Ciceronis liberto, Laureæ cognominato, de quo lib. 31. sect. 3.

16. *Vnius folia.*] In hoc uno genere, aliud arbori, aliud folio nomen.

17. *Quando loretum.*] In regione Urbis XIII. teste P. Victore, & Aventinus mons fuit, & vici duo Loreti majoris, ac minoris. Vide & Tabulam Regionum ac Vicorum Urbis Romæ, apud Gruterum, pag. 250.

18. *Eadem.*] De purificationibus veterum dicemus, lib. 25. sect. 59.

19. *Et ramo.*] Uti dicemus lib. 17. sect. XI.

20. *Theophrastus.*] Libro 2. hist. plant. cap. 1.

NOTÆ ET EMENDATIONES

AD LIBRUM XV.

NATURALIS HISTORIÆ

C. PLINII SECUNDI.

Sect. 1. I. TARQUINIO *Prisco regnante, ab annis Populi Romani CLXXIII.*] Ita hunc annorum numerum restituimus, tum ope Reg. cod. 2. tum ipsa temporum ratione ita exposcente: etsi libri vulgati omnes, plurimique MSS. denarii notam adjiciant, CLXXXIII. Nam anno Urbis Varroniano CLXXVII. Servius Tullius Prisco successit.

Sect. 3. II. *Ad Arcturi exortum, a. d. XVI. Calendas.*] Prius legebatur, *ab Arcturi exortu ad XVI.* Errorem triplici ex fonte correximus: Primum, ex MSS. Reg. Th. Colb. in quibus *ad Arcturi exortum ad XVI. scriptum reperimus.* Deinde ex Theophrasto, lib. 6. de causis plant. cap. XI. pag. 363. Λέγουσι γὰρ ὡς οὐδὲν πλέον ἴσχει τοῦ ἐλαίου μετ' Ἀρκτοῦρον, &c Et ejusdem operis lib. 1. cap. 23. pag. 226. Μέχρι γὰρ Ἀρκτούρου τὸ ἔλαιον ἐγγίνεσθαι δοκεῖ· μετὰ δὲ τοῦτο τῆς σαρκὸς ἡ αὔξησις, &c. *Ad Arcturum usque oleum augescere creditur: postea caro increscit.* Denique ex ipso Plinio, qui exortum Arcturi medium hoc fere ipso die statuit, lib. 18. sect. 74.

Sect. 4. III. *Muriæ innatant colymbades.*] Hujus loci sic emendandi nobis auctor extitit Columella, ubi de olivis colymbadibus parandis agens, lib. 12. cap. 47. pag. 454. *Quidam*, inquit, *unam partem muriæ & duas aceti miscent, eoque jure olivas pauseas colymbades faciunt: quibus si per se quis uti velit, satis jucundas experietur: quamvis & hæ cum exeunt de muria, conditaram qualemcumque recipere possunt.* Palladius item, lib. 12. in Novemb. toto tit. 22. quem consule: & Athenæus, lib. 4. pag. 133. quem in Notis ante laudavimus. In libris hactenus editis, *puræ* non *muriæ*, legebatur: & vitiosa præter id interpunctione locus laborabat: sic nempe: *nec non aliquæ oleo suo sine accersita commendatione puræ innatant colymbades.*

Sect. 6. IV. *Musco præterea rubro infestari.*] In Chiffl. cod. *Musco præterea & robo.* In aliis, *& robore.* Æque inepte: nam verba Catonis hæc sunt, e cap. 6. *Et ferundo arbor peribit, & muscus ruber molestus erit.* Quin Plinius ipse rursum alibi de morbis oleæ disputans, lib. 17. sect. 37. *Nocere tradit Cato*, inquit, *& muscum rubrum.* Adde & Columellam, lib. 5. cap. 9. pag. 198.

Ibid. V. *Ob id crebrius vasa mutanda, fiscinas spongia tergendas.*] Prius *vasa mundanda*, in editis: in plerisque autem manu exaratis, tum nostris, tum quos Pintianus vidit, *mutanda*: quæ vox sincerior visa est, quod Catonem auctorem habet, a quo hæc Plinius excipere se ipse profitetur: Nam cap. 67. *Capulator concha oleum quam diligentissime poterit, tollat, nec cesset: amurcam caveat ne tollat. Oleum in labrum primum indito: inde in alterum dolium indito: de iis labris fraces amurcamque semper subtrahito.* Et cap. seq. *Quotidie lacum oleo commutet, donec in dolium pervenerit.*

Sect. 7. VI. *Sicut in Italia Iguvini.*] Prius legebatur, *sicut in Italia e gummi.* In MSS. *Eguvini*, qui scilicet & Iguvini appellati, ut monuimus lib. 3. sect. 19.

Ita porro ſcripſiſſe Plinium, uti emendavimus, ipſe fidem facit lib. 23. ſect. 49. ubi hæc eadem enumerans olei genera, *Selgiticum*, inquit, *nervis utile eſſe diximus: ſicut herbaceum quoque, quod Iguvini circa Flaminiam viam vendunt.* Ex certo herbarum igitur ac peculiari genere quodam, oleum id, non e gummi, exprimitur.

VII. *A colore ſyricum.*] Non, ut in libris hactenus editis, *ſericum*: neque enim id coloris nomen. Et in vetere Lexico Iatrico, Σίζυφα τὰ συρικὰ legimus. *Sect.* 14.

VIII. *A corio laneo, bruta. Gentilitatis, cucurbitina.*] Prius legebatur, *A collo ampullacea, & Coriolana. Bruta gentilitatis cucurbitina.* A collo Coriolana quemadmodum dici poſſint, aut quæ ſit bruta gentilitas, ne Pythia, credo, ipſa dixerit. Tamen in M S S. *& coriolana bruta*: qua lectione potior multo viſa eſt nobis conjectura noſtra. Nam & a corio duro ficus appellatas olim Plinius ipſe prodit, libri hujus ſect. 19. & a laneo quidem pira bruta cognominari non temere ſuſpicamur, tranſlata ab animalibus videlicet ea nomenclatione, quorum lanata quam ſtultiſſima, ut dictum eſt lib. 8. ſect. 75. *Sect.* 16.

IX. *Quippe cum Virgilius inſitam .... ceraſis ulmum dicat.*] Virgilius lib. 2. Georg. verſ. 69. de inſitione loquens: *Sect.* 17.

Inſeritur vero ex fetu nucis arbutus horrida,
Et ſteriles platani malos geſſere valentes,
Caſtaneæ fagos: ornuſque incanuit albo
Flore piri: glandemque ſues fregere ſub ulmis.

Plinius non *glandemque*, ſed *ceraſumque* potius legiſſe mihi in iis verſibus videtur. Nec glandis porro, nec ceraſi Servius meminit. An Maronis carmen vitiatum dicemus? An ceſpitaſſe Plinium memoriæ lapſu? At minore profecto ſunt in honore glandes, quam ceraſa: nec repertam inſitionem facile crediderim, ut ſuibus ſaginandis glandes, quæ ſunt ubique obviæ, potius quam ut paſcendis hominibus ceraſa quærerentur, quæ tum erant rariora. Verum cum ſues nominat, glandem dixiſſe potius Maro videri jure poſſit, quam ceraſum, quod ea libentius veſcantur ſues. Quod tamen *fregere* dixit idem, utrique lectioni congruit: nam & glandes, & verius ceraſorum franguntur oſſicula. Itaque quam lectionem potius in Marone agnoſcas, arbitrii tui, lector, judiciique eſto.

X. *Cotoneis in concluſo.*] Libri hactenus editi, *Cotoneis interclufis.* M S S. Reg. Colb. Th. Chiffl. Pariſ. *inconcluſos ſpiramentum* &c. Scripſi, *in concluſo*, loco nimirum: uti prius poma vulgaria in loco frigido, ſiccoque contabulari dixit oportere, & ſeptentrioni ſereno patere: nunc contra concludi cotonea jubet. Locum concluſum dixit Lucretius lib. 4. verſ. 460. *Sect.* 18.

XI. *In floccis, capſiſque.*] Dalecampius *foſſis*, pro *floccis* reponit. Male. Nam ut floccos Plinius, ſic tomenta pura ac nitida, quod idem ferme eſt, Apuleïus ad hunc uſum requirit, in Geopon. lib. 10. cap. 21. pag. 263. & 264. Καὶ εἰς χαμπτεία δὲ, inquit, συντίθενται μετὰ γναφάλων καθαρῶν, καὶ φυλάττεται. *Quin & in ſinuoſas capſas cum floccis, ſive tomentis puris, componuntur, & conſervantur.* Et Varro ipſe lib. 1. de re ruſt. cap. 59. pag. 71. *Mala manere putant ſatis commode, alii ſubſtrata palea, vel etiam floccis,* &c. *Ibid.*

XII. *Torrere has in cibis gratius. Moluntur etiam, & præſtant jejunio feminarum quandam imaginem panis.*] Pro his vocibus *Moluntur etiam*, in M S. Reg. 1. legitur *modolatum.* In Regio 2. *modulantum.* In editionibus vetuſtis, Parm. Venet. Brix. quam Hermolaus accuravit, ceteriſque, *modulantum laturas.* Frobenius primum, *Molitura etiam* edidit: mox alii, *moluntur etiam.* Pellicerius in Notis M S S. ſic augurabatur legi commode poſſe, *Modo flatum ne ciat:* quod ſane nobis haud admodum placet. Magis enim iſtud arriſerit, quod ad veteris ſcripturæ veſtigia accedit quam proxime, *Torrere has in cibis gratius modulantum: & præſtant* &c. Ut ſit ſententia prodeſſe ſic in primis ad vocem canoram: quod eo ſimilius veri videtur, quod & fabarum naturæ affines caſtaneæ jure merito *Sect.* 25.

existimari possint, quas voci prodesse M. Varro prodidit, Plinio teste lib. 22. sect. 69. nec pani sicco esse absimiles, quem vocis studiosis utilissimum esse Plinius ipse asseverat, ejusdem libri sect. 68. Hanc tamen conjecturam nostram inserere textui religio est, ante quam eruditis viris probari eam intelligamus.

Ibid. XIII. *Nam Dios balanum postea imposuere.*] Sic MSS. Reg. Colb. Chiffl. Thuan. id quod ante Turnebus in suis vidit, lib. 27. Adversf. cap. 17. pag. 961. In libris vulgatis inepte, ab interpolatoribus insertum Tiberii nomen, & vox ipsa *nomen*, nullo suffragante codice, hoc modo: *Nam Divus Tiberius postea balanum nomen imposuit.* At multis ante Tiberium sæculis castaneam Theophrastus Διὸς βάλανον appellavit: ex quo Hesychius, Διὸς βάλανοι.... τὰ καστάνια.

Sect. 28. XIV. *Quod solum pomum simile frutici, terraque gignitur.*] Ita reposuimus, tum MSS. codicum, quos proxime laudavimus, tum Parm. ceterarumque vetustiorum admonitu, quas Barbarus neglexit, ut sic reponeret, *simile fructui terra gignitur*, fructumque terræ fraga interpretaretur.

Sect. 37. XV. *Atque ita musto indita.*] Prius *mulso* legebatur. Nos *musto* rescripsimus, tum ex fide codicum Reg. 1. 2. Colb. & Tolet. teste Pintiano: tum, quod multo est certius, ex Catone ipso, quem Plinius laudat, cap. 125. pag. 66. *Vinum murteum*, inquit, *sic facito: Murtam nigram arefacito in umbra: ubi jam passa erit, servato ad vindemiam: in urnam musti contundito murtæ semodium: id oblinito: ubi desiverit fervere mustum, murtam eximito.* Adde Columellam ea multo uberius explanantem, lib. 12. cap. 38.

Ibid. XVI. *Quin & virgei annuli.*] Sic Parmensis editio, ceteræque omnes, & Reg. 2. cod. Paris. aliique: etsi in Reg. 1. legatur, *virga jaculi*: quæ scriptura Turnebo scrupulum injecit, num de hastilibus, jaculisque e myrto hic sermo foret: hæretque plurimum in ea conjectura. Verum ea quæ vulgatis libris continetur lectio, non ope tantum MSS. codicum, sed indubitato Plinii alterius Medici, quem Valerianum vulgo dicunt, testimonio constabilitur: Is enim opus suum de re medica, ex ipsis Plinii nostri verbis concinnans, locum hunc sic expressit, lib. 2. cap. 43. *Myrtea virga, quæ ferro tacta non fuit, in dolore inguini circumligatur.*

Sect. 39. XVII. *Folio....molliore, & candidiore, & majore: semine inter folia rubro.*] Prius legebatur: *molliore, & candidiore: majore semine inter folia rubro.* Emendandi auctor Dioscorides fuit, cujus hæc verba e lib. 4. cap. 147. Δάφνη Ἀλεξανδρεία.... φύλλα ὀξυμυρσίνῃ ὅμοια ἔχει, μείζονα δὲ, καὶ μαλακώτερα, καὶ λευκότερα, καρπὸν δὲ ἐν μέσοις ἐρυθρὸν, ἐρεβίνθου τὸ μέγεθος. Et Oribasii quoque interpres, lib. XI. pag. 195. *Daphne, hoc est, laurus Alexandrina, folia rusco similia, sed majora, & molliora, & candidiora habet: fructum in mediis fert rubrum, ciceris magnitudine*, &c.

Sect. 40. XVIII. *Additur litteris.*] Ita libri omnes, tum editi, tum manu exarati: quorum fide neglecta *lituis* Hermolaus rescripsit. At morem veterum a nobis laudatum, litteras laureo ramulo obvolvendi, plane edocent testimonia haud obscura scriptorum utriusque sermonis. Appianus in Mithrid. pag. 223. Καὶ Λούκουλλος περὶ τῶνδε Ῥωμαίοις ἐπέστελλε τὰ γράμματα δάφνῃ περιβαλὼν, ὡς ἔθος ἐστὶν ἐπὶ νίκαις. *Quibus de rebus Lucullus litteras Romam misit, lauro involutas, ut mos est in victoriis.* Livius lib. 5. pag. 97. *Litteræ a Postumio laureatæ sequuntur: victoriam Populi Rom. esse: Æquorum exercitum deletum.* Ad eum morem allusere Poëtæ: Naso, lib. 1. Amor.

Non ego victrices lauro redimire tabellas, &c.

Et Martialis, lib. 9. Epigr. 36. pag. 488.

Victricem laurum, quam venit ante, vides.

Ammianus quoque, lib. 16. de Juliano Imp. *Et si verbi gratia, eo agente tunc in Italia, dux quidam egisset fortiter contra Persas .... laureatas litteras ad Provinciarum damna mittebat*, &c. Atque idcirco sane laurus a Plinio, *lætitiæ victoriarumque nuncia* appellatur, quod adderetur litteris, quibus felices de victoria nuncii continerentur.

XIX. *Ut ne propitiandis quidem numinibus accendi ex his altaria aræve debeant.*] *Ibid.* Gemino lapsum esse errore hoc loco Plinium nonnemo arbitratus est, & sermonis vitio, qui *accendi altaria* dixerit : & ταυτολογία pariter reprehendenda, qui *altaria & aras* copularit, cum ejusdem significatus esse vox utraque videatur. Sed falsa utroque eo nomine hæc criminatio est. Nam & Maro ipse sic locutus, lib. 8. Æneïd. vers. 285.

Incensa altaria circum.

Et valet hic potissimum Servii animadversio in illud ejusdem vatis Eclog. 8.

Corripuit tremulis altaria flammis :

Altaria dicuntur, & quæ continent, & quæ continentur ab eis : nunc vero ipsa quæ ponuntur. Ad alterum vero criminationis caput, quod de ταυτολογία est, adeo non eo nomine culpandus auctor videtur, ut insignis potius eruditionis specimen eo ipso dederit. Nam ut apposite idem Maronis interpres in illud poëtæ, Eclog. 5.

En quatuor aras,
Ecce duas tibi Daphni, duoque altaria Phœbo :

Feci, inquit, aras quatuor : tibi o Daphni, duas : & duas aras Apollini, quæ sint altaria. Novimus enim aras Diis esse superis & inferis consecratas : altaria vero esse superorum tantum Deorum, quæ ab altitudine constat esse nominata, quæ nunc dat Apollini quasi Deo. Daphnidi vero aras ponit : nam licet eum dixerit Deum, tamen mortalem fuisse manifestum est.

XX. *Quæ postea Augusta matrimonii nomen accepit.*] Id Augustæ nomen, *Ibid.* Liviæ, seu Juliæ, passim Plinius noster attribuit : nunc etiam a viva usurpatum testatur. Unde Tranquilli locum vitiatum obiter emendamus, in Claudio, cap. XI. *Aviæ Liviæ divinos honores .... matri carpentum, & cognomen Augustæ ab avia recusatum.* Lege, *ab viva*, ne ab avia, quæ Livia Augusti fuit, recusatum id cognomen putes. Spectat ad illam inscriptio vetus apud Reinesium, pag. 334. I. AV. D. AV. V. TI. IMP. M. *Julia Augusta Divi Augusti uxor, Tiberii Imperatoris mater.* Hunc vero ipsum Plinii locum forte rectius ita legas, *quæ postea Augustæ matrimonio nomen accepit.* Ut ut est, sententia est, matrimonii quasi dotem fuisse Augustæ cognomen : quod & Marcelli Empirici locus haud obscure innuit, in quo & matrimonii vocem accipi pro uxore dignum notatu est : *Augustam*, inquit, cap. 13. *constat hoc usam Messalinam, deinde aliorum Cæsarum matrimonia hoc dentifricio usa sunt.* Uti nempe servitia pro servis, pro ministris ministeria Latini dixere.

C. PLINII SECUNDI
NATURALIS HISTORIÆ
LIBER XVI.

I. POMIFERÆ Arbores, quæque mitioribus ſuccis voluptatem primæ cibis attulerunt, & neceſſaria alimento delicias miſcere docuerunt, ſive illæ ultro, ſive ab homine didicere blandos ſapores [1] adoptione & connubio, [2] idque munus etiam feris volucribuſque dedimus, intra prædictas conſtant. Proximum erat narrare glandiferas quoque, quæ primæ victum mortalium aluerunt, nutrices inopis ac feræ ſortis, ni præverti cogeret admiratio uſu comperta, quænam qualiſque eſſet vita, ſine arbore ulla, ſine

* CAP. 10 frutice viventium. [3] * Diximus & in Oriente quidem juxta Oceanum

I. complures ea in neceſſitate gentes. Sunt vero in Septentrione viſæ nobis [4] Chaucorum, qui majores minoreſque appellantur. [5] Vaſto ibi meatu, bis dierum noctiumque ſingularum intervallis, effuſus in immenſum agitur oceanus, [6] æternam operiens rerum naturæ controverſiam: dubiamque terræ ſit, an parte in maris. Illic miſera gens [7] tumulos obtinet altos, [8] aut tribunalia ſtructa manibus ad experi-

NOTÆ.

Sect. I. 1. *Adoptione.*] Inſitione.

2. *Idque munus.*] Ut jucundioribus nempe jam fructibus, mitioribuſque, opera noſtra, veſcantur.

3. *Diximus & in oriente.*] Libro 13. ſect. 50. *At in oriente mirum eſt, ſtatim a Copto ſolitudines nihil gigni, præter ſpinam, quæ ſitiens vocatur, & hanc raram admodum.*

4. *Chaucorum.*] De his dictum eſt lib. 4. ſect 29.

5. *Vaſto ibi meatu.*] Curſu, fluctuque late diſcurrentis aquæ: diei unius noctiſque ſpatio bis ibi maris æſtu ex alto ſe incitante, ad ingentem altitudinem: eodemque impetu, quo effuſum eſt, relabente.

6. *Æternam.*] Tractum ingentem obtegit oceanus, de quo lis eſſe æterna poſſit, terrane, an maris pars ſit appellanda.

7. *Tumulos.*] Terrenæ molis aggeres.

8. *Aut tribunalia.*] Tuguriola, & caſas, quæ aggerum parti imponuntur, quo altiſſimum maris æſtum minime pertingere ſæpe experti ſunt, ſive ἐπαναχῶς, ſive μεταφρειχῶς, quod ſint in loco ſublimi poſita, tribunalia vocat.

menta

menta altiſſimi æſtus, caſis ita impoſitis: navigantibus ſimiles, [a] cum integant aquæ circumdata: [9] naufragis vero, cum receſſerint: fugienteſque cum mari piſces circa tuguria venantur. Non pecudem his habere, non lacte ali, ut finitimis, ne cum feris quidem dimicare contigit, omni procul abacto frutice. Ulva & paluſtri junco funes nectunt ad prætexenda piſcibus retia: captumque manibus [10] lutum ventis magis, quam Sole ſiccantes: terra cibos, & rigentia ſeptentrione viſcera ſua urunt. Potus non niſi ex imbre ſervato ſcrobibus in veſtibulo domus. Et hæ gentes, ſi vincantur hodie a Populo Romano, ſervire ſe dicunt. Ita eſt profecto: Multis fortuna [11] parcit in pœnam.

II. Aliud e ſilvis miraculum: totam reliquam Germaniam replent, adduntque frigori umbras: altiſſimæ tamen haud procul ſupra dictis Chaucis, [1] circa duos præcipue lacus. Litora ipſa obtinent quercus, maxima aviditate naſcendi: ſuffoſſæque fluctibus, aut propulſæ flatibus, vaſtas complexu radicum inſulas ſecum auferunt: atque ita libratæ ſtantes navigant, ingentium ramorum [2] armamentis, ſæpe territis claſſibus noſtris, cum velut induſtria fluctibus agerentur [b] in proras ſtantium noctu, inopeſque remedii illæ, prælium navale adverſus arbores inirent.

In eadem ſeptentrionali plaga Hercyniæ ſilvæ roborum vaſtitas intacta ævis, & congenita mundo, prope immortali ſorte miracula excedit. Ut alia omittantur fide caritura: conſtat [3] attolli colles occurſantium inter ſe radicum repercuſſu: aut ubi ſecuta tellus non ſit, [4] arcus ad ramos uſque, & ipſos inter ſe [5] rixantes, curvari por- CAP. II.

INTERPRETATIO.

a *Cum integant.*] Cum integant aquæ circumjectam *planitiem.*

b *In proras.*] In proras *navium, quæ* noctu ſtabant *immota.*

NOTÆ.

9. *Naufragis.*] In vado hærentibus.

10. *Lutum ventis.*] Bituminoſas nigraſque glebas intelligit, ceſpiteſque uſtiles, quos Belgæ *Turfas* vocant, noſtri *des Tourbes.* Hæ in ſegmenta quadrata ſectæ, ſic apte diſponuntur, ut vento perflante magis, quam Sole ſiccentur. Harum uſus in Belgio, & Picardia frequens: nec iis aliter in culina uſuque domeſtico, quam ligno, aut carbone utuntur. Singularem de iis diatribam Lud. Guicciardinus ſubjunxit Hollandiæ delineationi Geographicæ a ſe inſtitutæ. Scripſere de hoc argumento & alii, quos laudat V. Cl. Du-Cangius in Gloſſario, verbo *Turba.*

11. *Parcit in pœnam.*] M S S. *parcior.*

Sect. II. 1. *Circa duos lacus.*] Ubi nunc mare, quod appellant *Zuyderzée*, ut diximus lib. 4. ſect. 29.

2. *Armamentis.*] Ut ingentibus ramis, ceu velis navium, & armamentis, claſſes, quæ his occurrerent, terrerentur.

3. *Attolli colles.*] Ob radicum molem & occurſum, in colles ſolum intumeſcere.

4. *Arcus.*] Ubi terra fuerit levior, erumpentibuſque radicibus ceſſerit, ibi arrigere ſe ſe radices in arcum, ſeu fornicem, ad ramos uſque.

5. *Rixantes.*] Colliſu veluti dimicantes.

*Cap.III. tarum patentium modo, ut turmas equitum transmittant: * glandiferi maxime generis, quibus honos apud Romanos perpetuus.

Cap. IV. III [1] Hinc civicæ coronæ, [2] militum virtutis insigne clarissimum: jam pridem vero [3] & clementiæ Imperatorum, postquam civilium bellorum [4] profano, [5] meritum cœpit videri, civem non occidere. Cedunt his murales, vallaresque, [6] & aureæ, quanquam pretio antecedentes. Cedunt [7] & rostratæ, quamvis in duobus maxime ad hoc ævi celebres: [8] M. Varrone e piraticis bellis, dante Magno Pompeio:

Notæ.

Sect. III. 1. *Hinc civicæ coronæ.*] Nempe e glandifero genere arborum. Huic coronæ duplex e re nomen inditum: ut a cive servato, & servatore, civica diceretur: a materia, unde plectebatur, quercea, vel querna.

2. *Militum.*] Illi uni seposita hæc olim corona fuit, qui e manibus hostium civem Romanum eripuisset. Sic olim Coriolano data, quoniam sic lege cautum erat, inquit Plutarch. in ejus vita, pag. 214. Τούτῳ γὰρ ὁ νόμος τῷ πολίτην ὑπερασπίσαντι τὸν δρυὸς στέφανον ἀποδέδωκεν.

3. *Et clementiæ.*] Cæsari Dictatori post bella civilia decretam esse coronam civicam, tanquam patriæ servatori, auctor est Appianus, lib. 2. bell. Civil. pag. 494. Καὶ στέφανος ἐκ δρυὸς .... ὡς σωτῆρι τῆς πατρίδος. Ex eo deinde postes Augustæ domus sempiterna gloria quercu triumpharunt, ut verbis utar Valerii Max. lib. 2. cap. 3. Fuit nempe in vestibulo quercea corona.

4. *Profano.*] Scelere, & calamitate. Ita MSS. omnes.

5. *Meritum.*] Hanc Imperatorum clementiam oblique perstringit, ad id mihi visus alludere, quod Tullius dixit, 2. Philip. *Quod est aliud, P. C. beneficium latronum, nisi ut commemorare possint, iis se dedisse vitam, quibus non ademerint.*

6. *Et aureæ.*] Tergeminum hic coronæ genus intellige: murale, vallare, aureum. Sic in vetustis inscriptionibus apud Gruterum distinguendæ, pag. 375. CORONA. MVRALI. VALLARI. AVREA. quod Scaligero latuit, qui Gruterianum Indicem concinnavit: constatque liquido ex altera inscriptione, pag. 430. CORONIS. MVRALIBVS. II. VALLARIBVS. II. CLASSICIS. II. AVRATIS. II. Aureas a Plinio intelligi arbitror *triumphales*, quas ex auro fieri solitas Gellius testatur, lib. 5. cap. 6. quanquam & murales idem, castrensesque seu vallares, & classicas ex auro perinde esse factitatas ait: quod & Plinius ipse videtur innuere, sect. 5. Neque tamen semper fuêre: ut ex Tranquillo liquet, in Augusto, cap. 25. *Dona militaria aliquanto facilius, phaleras, & torques, quidquid auro argentoque constaret, quam vallares ac murales coronas, quæ honore præcellerent, dabat: has, quam parcissime, & sine ambitione, ac sæpe etiam caligatis tribuit.* Prælatam autem auro civicam præterea declarat hic Augusti jocus apud Fabium, lib. 6. cap. 3. *Cum ei Galli torquem aureum centum pondo dedissent, & Dolabella per jocum, tentans tamen joci sui eventum, dixisset: Imperator, torque me dona: Malo te, inquit, civica donare.* Muralis porro corona est, inquit Gellius, lib. 5. cap. 6. pag. 327. qua donatur ab Imperatore, qui primus murum subiit, inque oppidum hostium per vim ascendit: idcirco quasi muri pinnis decorata est. Castrensis, (eademque vallaris,) est corona, qua donat eum Imperator, qui primus hostium castra pugnans introïvit. Ea corona insigne valli habet.

7. *Et rostratæ.*] Sive navales, eædemque classicæ: quibus donatur is, qui primus in hostium navem armatus vi transiliret: ea quasi navium rostris insignita est. Ita Gellius loc. cit.

8. *M. Varrone*] De eo diximus lib. 7. sect. 31.

itemque [9] M. Agrippa, tribuente Cæſare e Siculis, quæ & ipſa piratica fuere. Antea roſtra navium tribunali præfixa fori decus erant, veluti populo Rom. ipſi corona impoſita: poſtquam vero tribuniciis ſeditionibus calcari ac pollui cœpere, poſtquam vires ex publico in privatum magis, ſingulisque civium quæri, ſanctoſancta omnia profana fecere, tum a pedibus eorum ſubiere in capita civium roſtra. Dedit hanc Auguſtus coronam Agrippæ: [10] ſed civicam a genere humano accepit ipſe.

IV. Antiquitus quidem nulla, niſi Deo, dabatur: ob id Homerus cælo tantum eas, & prælio univerſo tribuit: viritim vero ne in certamine quidem ulli. Feruntque primum omnium [1] Liberum patrem impoſuiſſe capiti ſuo ex edera. Poſtea Deorum honori [2] ſacrificantes ſumpſere, [3] victimis ſimul coronatis. Noviſſime & in ſacris certaminibus uſurpatæ: in quibus hodieque non victori datur, [4] ſed patriam ab eo coronari pronunciatur. Inde natum, ut etiam triumphaturis conferrentur in templis dicandæ: mox ut & ludis darentur. Longum eſt, nec inſtituti operis, diſſerere quiſnam Romanorum primus acceperit: neque enim alias noverant, quam bellicas. Quod certum eſt, uni gentium huic plura ſunt genera, quam cunctis.

V. Romulus frondea coronavit [1] Hoſtum Hoſtilium, quod Fidenam

NOTÆ.

9. *M. Agrippa.*] Epitome Livii, lib. 129. *M. Agrippa navali corona a Cæſare* (Auguſto) *donatus eſt: qui honos nemini ante eum habitus eſt*, nempe a Cæſare. Virgilius, lib. 8. Æneïd. v. 628.

Parte alia, ventis & Diis Agrippa ſecundis,
Arduus, agmen agens: cui belli inſigne ſuperbum,
Tempora navali fulgent roſtrata corona.

Sicula bella ſunt, quæ adverſus Lepidum, & Sextum Pompeïum geſſit Auguſtus.

10. *Sed civicam.*] Et quidem aſpicientibus Auguſti domum hæc corona primum ſe ſe offerebat, ut quæ eſſet in ejus faſtigio collocata. Vide Suetonium in Auguſto: Valer. Max. lib. 2. cap. 3. alioſque. Verum non civica modo, ſed & obſidionali donavit Auguſtum Senatus, ut dicetur lib. 22. ſect. 6.

Sect IV. 1. *Liberum patrem.*] Quem idcirco Acharnenſes Κισσὸν, poëta vetus κισσοστέφανον, Homerus κισσοκόμην agnominavit.

2. *Sacrificantes.*] Lauro, olea, auro. Vide Paſchal. lib. 4. cap. 13. pag. 244.

3. *Victimis.*] Cupreſſu, pinu, floribus, denique fronde illius numinis propria, cui immolarentur. Paſchal. lib. 4. cap. 17. pag. 256.

4. *Sed patriam.*] Non ſoli victori, ſed ejuſdem patriæ decus id parari dicebatur. Quod de Pompeïo ante dixit, lib. 7. ſect. 27. *Hos retulit patriæ titulos, more ſacris certaminibus vincentium.* Præconium quo Nero renunciatus eſt victor, fuit ejuſcemodi: *Nero Cæſar certamen vincit, & populum Romanum coronat, & proprium imperium:* Τὸ δὲ κήρυγμα ἦν· Νέρων Καῖσαρ νικᾷ τόνδε τὸν ἀγῶνα, καὶ στεφανοῖ τόν τε τῶν Ῥωμαίων δῆμον, καὶ τὴν ἰδίαν οἰκουμένην. Xiphilin. in Nerone, pag. 721. Vide quæ diximus lib. 7. ſect. 27.

Sect. V. 1. *Hoſtum Hoſtilium.*] Meminit hujus Hoſtilii Plutarchus in Romulo, pag. 29. eumque Hoſtilii, qui poſt Numam regnavit, pariter avum facit. Hunc eodem, quo nepotem, nomine, Tullum Hoſtilium appellat Dionyſ. Halic. lib. 3. Antiq. ſtatim initio, pag. 136. Hoſtium Hoſtilium Livius, lib. 1. pag. 6. Ex lapide Capitolino *Hoſtum* legi debere Sigonius in notis ad Livium aſſeverat.

primus irrupisset. Avus hic Tulli Hostilii fuit. [2] P. Decium patrem, Tribunum militum, frondea donavit exercitus ab eo servatus, Imperatore [3] Cornelio Cosso Consule, Samnitium bello. [4] Civica iligna primo fuit, postea magis placuit ex esculo [5] Jovi sacra. Variatumque & cum quercu est, [6] ac data ubique, quæ fuerat, custodito tantum honore glandis. Additæ [7] leges arctæ, & ideo superbæ, quasque conferre libeat cum illa [8] Græcorum summa, quæ [9] sub ipso Jove datur, [10] cuique muros patria gaudens rumpit. Civem servare, hostem occidere: [11] Utque eum locum, in quo sit actum, hostis obtineat eo die. Ut servatus fateatur: alias te-

NOTÆ.

2. *P. Decium.*] Hæc Livius, lib. 7. pag. 133.

3. *Cornelio Cosso.*] Anno Urbis CCCCXI. M. Valerio Corvino tertium, collega. Cornelio decretum bellum Samniticum est. Livius lib. 7. pag. 130. & 131.

4. *Civica iligna.*] De ilice hæc Gellius, lib. 5. cap. 6. 326. *Quod genus superiori*, nempe quercui, *proximum est, sicuti scriptum est in quadam comœdia Cæcilii: Advehuntur, inquit, cum iliginea corona, & chlamyde.*

5. *Jovi sacra.*] Urbium præsidi, ac civium: maxime vero rei Romanæ, & Capitolii: unde ipse Capitolinus dictus est: quamobrem ex arbore ei sacra dari coronam cive servato justum esse veteres fortassis censuerunt, inquit Plutarch. in Coriolano, pag. 214. Διὸς Πολιέως ἱερὸν ὄντα. τὸν τῆς δρυὸς στέφανον, οἰόμενοι ἐπὶ σωτηρίᾳ πολλῇ τοῦ διδόναι πρεπόντως. Hæc *Sacra Jovi quercus, de semine Dodonæo*, ut canit Ovidius, lib. 7. Metamorph.

6. *Ac data ubique.*] Mos, inquit, demum invaluit, dandi civicam e qualibet quercu: hoc tantum e prisca institutione religiose servato, ut glans in ea eligeretur optima, & grandissima.

7. *Leges arctæ.*] Arduæ, ac difficiles.

8. *Græcorum summa.*] Præcipua, atque adeo unica lege.

9. *Sub ipso Jove.*] Jove ipso Olympico teste advocato, cujus ante statuam a Phidia elaboratam, ea lex recitabatur. Nugantur, qui *sub Jove*, hoc loco, sub dio, vel in arena media, interpretantur.

10. *Cuique muros.*] Disjicere mœnia certo quodam loco veteres solebant, qua transvectio Olympionicæ, & triumphalis in urbem curru super mœnia disjecta ingressus foret: quod Plutarchus aperte docet, lib. 2. Sympos. quæst. 5. pag. 639. causamque subdit eam fuisse, quod significare eo ritu voluerint, non magnam in ea civitate utilitatem murorum esse, in qua viri essent, qui pugnare possent, & vincere. Xiphilinus, de reditu Neronis in Urbem: *Quiddam, inquit, murorum disjectum est, ac portarum: quibusdam asseverantibus ita sancitum esse, ut ita fieret iis qui e certaminibus coronati revertuntur.* Νενομίσθαι πάντων λεγόντων ἑκάστοτε τοῖς ἐκ τῶν ἀγώνων στεφανηφόροις γίνεσθαι. In Nerone, pag. 723. In patriam suam quadrigis sic invehi solenni pompa, Græci εἰσελαύνειν dicebant. Hinc in nummis antiquis, CERT. ISEL. hoc est, *Certamina Iselastica.* Et Plinius alter ad Trajanum, εἰσελαστικὸν, *Iselasticum.*

11. *Utque eum locum.*] Has leges luculenter Gellius his verbis exponit, lib. 5. cap. 6. pag. 326. *Masurius Sabinus*, inquit, *civicam coronam tum dari solitam dicit, quum is, qui civem servaverat, eodem tempore etiam hostem occiderat, neque locum in ea pugna reliquerat: aliter jus civicæ coronæ negat concessum. Tiberium tamen Cæsarem consultum, an civicam coronam capere posset, qui civem in prælio servasset, & hostes ibidem duos interfecisset: sed locum, in quo pugnabat, non retinuisset, eoque loco hostes potiti essent: rescripsisse dicit, eum quoque civica dignum videri: quod appareret tam iniquo loco civem ab eo servatum, ut etiam a fortiter pugnantibus retineri non quiverit.*

ſtes nil proſunt. [12] Ut civis fuerit : [13] Auxilia, quamvis rege ſervato, decus id non dant. Nec creſcit honos idem Imperatore conſervato : quoniam [14] conditores in quocumque cive ſummum eſſe voluere. Accepta licet uti perpetuo. Ludos ineunti ſemper aſſurgi, etiam ab Senatu, in more eſt. Sedendi jus in proximo Senatui. Vacatio munerum omnium ipſi, patrique, & avo paterno. Quatuordecim eas accepit Siccius Dentatus, [15] ut retulimus ſuo loco : ſex [16] Capitolinus. Is quidem & de duce Servilio. [17] Africanus de patre accipere noluit [18] apud Trebiam. O mores æternos, qui tanta opera honore ſolo donaverint : & cum reliquas coronas auro commendarent, ſalutem civis in pretio eſſe noluerint : clare profeſſi, ne ſervari quidem hominem fas eſſe lucri cauſa.

VI. Glandes opes eſſe nunc quoque multarum gentium, etiam pace gaudentium conſtat. Necnon & inopia frugum arefactis molitur farina, ſpiſſaturque in panis uſum. Quin & hodieque [1] per Hiſpanias, ſecundis menſis glans inſeritur. Dulcior eadem in cinere toſta. Cautum eſt præterea lege XII. tabularum, ut glandem in alienum fundum procidentem liceret colligere. Genera earum multa. [2] Diſtant fructu, ſitu, ſexu, ſapore. Namque alia fageæ glandi figura, alia quernæ, & alia ilignæ : atque inter ſe quoque generum ſingulorum differentiæ. Præterea ſunt aliquæ ſilveſtres, aliæ placidiores, quæ culta obtinent. Jam etiam in montuoſis, planiſque diſtant : ſicut & ſexu mares ac feminæ : item ſapore. Dulciſſima omnium fagi, ut qua obſeſſos etiam homines duraſſe in oppido Chio tradat Cornelius Alexander. [3] Genera diſtinguere non datur nominibus, quæ ſunt alia CAPUT V.

NOTÆ.

12. *Ut civis fuerit.*] Qui ſervatus fuerit, qui coronam dederit. Gellius loc. cit. *Civica corona appellatur, quam civis civi, a quo ſervatus eſt, in prælio teſtem vitæ, ſalutiſque perceptæ dat.*

13. *Auxilia.*] Prærogativa hæc eſt civitatis Romanæ. Miles auxiliaris, aut mercenarius, nullam partem habet hujuſce laudis & gloriæ.

14. *Conditores.*] Legis auctores, de corona civica danda.

15. *Ut retulimus.*] Libro 7. ſect. 29.

16. *Capitolinus.*] M. Manlius, ſervati Capitolii decore inclytus, & ob id Capitolini cognomen ſortitus : ex illo ipſo, quod tutatus erat, Tarpeïo ſaxo dejectus, anno V. C. CCCLXX. Livius, lib 6. pag. 112. civicas octo hunc retuliſſe ait, ſervatos ex hoſtibus cives produxiſſe, inter quos Servilium Magiſtrum Equitum abſentem nominatum Vide quæ diximus, lib. 7. ſect 29.

17. *Africanus.*] Scipio Africanus minor, qui Carthaginem poſtea Numantiamque delevit. Vide Florum, lib. 2. cap. 6. pag. 60.

18. *Apud Trebiam*] Id facinus ad Trebiam quoque Polybius contigiſſe refert, lib. 15. Florus, *inter Padum & Ticinum.* Item Valerius Max. lib. 5. cap. 4. pag. 267. & Seneca, lib. 3. de Benef. cap. 33. pag. 49.

Sect. VI. 1. *Per Hiſpanias.*] Hodieque venales Salmanticæ, alibique, Octobri menſe proponuntur, teſte Car. Cluſio.

2. *Diſtant fructu.*] Fructu : ſilveſtres enim aliæ ſunt, aliæ placidæ, & mitiores : & omnium inter ſe figura diſpar. Situ : nam aliæ montuoſis locis, aliæ planis gaudent. Sexu : mares & feminæ.

3. *Genera diſtinguere.*] Hodieque diſceptant inter ſe eruditi, de variis quer-

alibi. Quippe cum robur quercumque vulgo nasci videamus, esculum non ubique. Quartam vero generis ejusdem, quæ cerrus vocatur, ne Italiæ quidem majore ex parte notam esse. Distinguemus ergo proprietate, naturaque: & ubi res coget, etiam Græcis nominibus.

CAP. VI. VII. [1] Fagi glans nucleis similis, triangula cute includitur. Folium tenue, atque e levissimis, populo simile, celerrime [2] flavescens: & media parte plerumque gignens superne parvulam [3] baccam viridem, cacumine aculeatam. Fagi glans muribus gratissima est, & ideo animalis ejus unà proventus: [4] glires quoque saginat: expetitur & turdis. Arborum fertilitas omnium fere [5] alternat, sed maxime fagi.

VIII. Glandem, quæ proprie intelligitur, ferunt robur, quercus, esculus, cerrus, ilex, [1] suber. Continetur hispido calyce, [2] per genera plus minus cutem complectente. Folia, præter ilicem, gravia, carnosa, procera, sinuosa lateribus, nec cum cadunt, flavescentia, ut fagi: pro differentia generum breviora, vel longiora. Ilicis duo genera. Ex iis in Italia [3] folio non multum ab oleis distant,

NOTÆ.

cuum generibus, nominibusque. Nos, quid sentiamus, breviter interim aperimus. Robur Theophrasto δρῦς ἀγρία est, nec habet in Gallica lingua nomen: nec receptum usu est, quod quidam inculcant, *le Roure.* Quercus, ἡ φηγὸς Theophrasto, *le grand chesne*, Fagus Latinorum, Theophrasto αἰγίλωψ, *le Hêtre, ou le Fouteau.* Esculus, Theophrasto ἡμερὶς, *le petit Chesne.* ut dicemus sect. 8 Cerrus, ὀξύη: nec ortum in Gallia, nec nomen habet. Ilex, Theophrasto πρῖνος, *l'Yeuse, ou chesne verd.* Hæc iis nomina idoneis argumentis suo quæque loco vindicabimus.

Sect. VII. 1. *Fagi glans.*] Galli has nuces faginas *Faines* vocant. Arboris & glandis iconem accuratam exhibet Dodonæus, lib. 4. Pemptad. 6. cap. XI. pag. 820.

2. *Flavescens.*] De hac voce diximus superiore libro sect. 36.

3. *Baccam.*] Tuberculum duriusculum baccæ simile, quod in medio fere folio superne enascitur.

4. *Glires quoque.*] Refert Matthiolus, in lib. 1. Diosc. pag. 206. cum fagi maturitas appetit, innumeros capi glires in Carniola, Carinthia, Stiriaque: mures ea esca illectos e longinquo silvas petere gregatim: sciuris, turdis, merulis, esse pariter in cibatu gratam.

5. *Alternat.*] Alternis tantum annis maximo ferunt proventu glandem.

Sect. VIII. 1. *Suber.*] Φελλὸς, *du Liege.* Recte delineatur a Dodonæo, Pemptad. 6. lib. 4. cap. 6. pag. 818.

2. *Per genera.*] Pro differentia generum: qua loquendi forma mox ipse abutitur. Itaque pro arborum diversitate, major minorve calycis amplitudo est, majorem calyx vel minorem cutis glandisve partem amplectitur.

3. *Folio non multum.*] Non igitur aculeato: & hoc primum ilicis genus est, quod in Italia provenit. Alterius generis in provinciis reperiuntur, quæ proprie ilices, πρῖνοι, eædemque aquifoliæ, aculeatis nimirum foliis, appellentur. In Provincia frequentes: *Yeuses,* ut diximus, & *Eouses.*

[4] ſmilaces a quibuſdam Græcis dictæ. In provinciis [5] ſunt aquifoliæ. [6] Ilicis glans utriuſque brevior & gracilior, quam [7] Homerus acylon appellat, eoque nomine [8] a glande diſtinguit. Maſculas ilices negant ferre.

Glans optima in quercu, atque grandiſſima: mox eſculo: nam roboris parva: [9] cerro triſtis, horrida, echinato calyce, ceu caſtaneæ. Sed & in querna, alia dulcior, molliorque feminæ: mari ſpiſſior. Maxime autem probantur [10] latifoliæ ex argumento dictæ. [11] Diſtant inter ſe magnitudine, & cutis tenuitate. Item quod aliis ſubeſt tunica rubigine ſcabra, aliis protinus candidum corpus. Probatur & ea, cujus in balano utrinque [12] ex longitudine, extrema lapideſcit duritia: melior, cui in cortice, quam cui in corpore: utrumque non niſi mari. Præterea aliis ovata, [13] aliis rotunda, aliis acutior figura. Sicut & colos nigrior, candidiorve, qui præfertur. Amaritudo in extremitatibus, mediæ dulces. [14] Quin & pediculi brevitas proceritaſque differentiam habet.

In ipſis vero arboribus, quæ maximam fert, [15] hemeris vocatur, brevior, & in orbem comoſa, [16] alaſque ramorum crebro cavata. [17] Fortius

NOTÆ.

4. *Smilaces a quibuſdam.*] Nempe ab Arcadibus, auctore Theophr. lib. 3. hiſt. cap. 16. Οἱ δὲ περὶ Ἀρκαδίαν δένδρον τι σμίλακα καλοῦσιν, ὃ ἔστιν ὅμοιον τῇ πρίνῳ. *Smilacem Arcades vocant arborem ilici ſimilem, folio tamen non aculeato*, τὰ δὲ φύλλα οὐκ ἀκανθώδη ἔχει. Vox eſt σμίλαξ πολύσημος, multa ſignificans. Heſychius: Σμῖλος, δένδρον, οἱ δὲ πρῖνον· ἄλλοι σμίλακα, ᾗ στεφανοῦνται.

5. *Sunt aquifoliæ.*] Alterum ſcilicet ilicis genus. Vide Notas & Emend. num. I.

6. *Ilicis glans utriuſque.*] Tam ſmilacis, quam aquifoliæ. Theophr. loc. cit.

7. *Homerus acylon.*] Odyſſ. κ'. verſ. 242. Theocritus quoque, Idyll. ε. Et Galenus, tom. 6. lib. de alim. boni & mali ſucci, pag. 427. Τὰς δὲ τῶν πρίνων βαλάνους, ἃς ἀκύλους ὀνομάζουσιν Ἕλληνες.

8. *A glande.*] Quæ proprie glans appelletur, βάλανος. Homericum verſum Plinius recte ſic diſtinxit:

Πὰρ δ' ἄκυλον, βάλανόν τ' ἔβαλε.

Etſi in editis aliter.

9. *Cerro triſtis.*] Quercus eſt procera, glande majore, calyce echinato. A Dodonæo recte depingitur, pag. 819. qualem in Horto Regio vidimus: ſed is ægilopem perperam vocat.

10. *Latifoliæ.*] Πλατυφύλλου Theophraſto appellatæ, lib. 3. hiſt. cap. 9. e quercuum genere. In Andegavorum agro perpetuo viret.

11. *Diſtant inter ſe.*] Nempe glandes generatim, & univerſe.

12. *Ex longitudine.*] Ima ſummaque parte glans dureſcit in lapidem: περιλιθάζουσιν ἐν ταῖς ἄρρεσιν καλουμέναις, ἐξ ἄκρων τῆς βαλάνου ἑκατέρωθεν. αἱ μὲν πρὸς τῷ κελύφει, αἱ δὲ πρὸς αὐτῇ τῇ σαρκί. Theophr. loc. cit.

13. *Aliis rotunda.*] Ut quercui: φηγὸς τὰς στρογγύλας. Theophr. l. 3. hiſt. c. 10.

14. *Quin & pediculi.*] Quo glans arbori adhæreſcit.

15. *Hemeris vocatur.*] Ἡμερίς, Latinis eſculus appellata, a ſuavitate glandis, ut diximus ſect. 6. quam breviorem quercu cum Plinius aſſeverat, omnino docet hemerim eam eſſe quam nos dicimus *Petit cheſne*. Iconem vide apud Dodon. pag. 811.

16. *Alaſque.*] Alis ramorum cavatis, κοιλομάσχαλον. De his dicemus, lib. 25. ſect. 18.

17. *Fortius.....quercus habet.*] Et Theophr. de ſua φηγῷ, lib. 3. hiſt. cap.

lignum quercus habet & incorruptius : ramoſa & ipſa : [18] procerior tamen, & craſſior caudice. [19] Excelſiſſima autem ægilops, incultis amica. [20] Ab hac proxima latifoliæ proceritas, ſed minus utilis ædificiis, [21] atque carboni : dolata vitiis obnoxia eſt : quamobrem ſolida utuntur : carbo in ærariorum tantum officinis compendio : quoniam deſinente flatu protinus emoriens, ſæpius recoquitur : cetero plurimis ſcintillis. [22] Idem e novellis melior. [23] Acervi confertis [24] taleis recentibus luto caminantur : accenſaque ſtrue contis pungitur [25] dureſcens calyx, atque ita ſudorem emittit.

Peſſima [a] & carboni & materiæ [26] haliphlœos dicta, cui craſſiſſimus cortex atque caudex, & plerumque cavus fungoſuſque. Nec alia putreſcit ex hoc genere, etiam cum vivit. [27] Quin & fulmine ſæpiſſime icitur, quamvis altitudine non excellat : ideo ligno ejus nec ad ſacrificia uti fas habetur. [28] Eidem raro glans, & cum tulit,

INTERPRETATIO.

[a] *Et carboni.*] Tum ad *faciendum* carbonem parum apta, tum ad materiam *ædificiorum.*

NOTÆ.

9. Τοῦτο γὰρ ἰσχυρότατον, καὶ ἀσαπέστατον. Nec Gloſſis credo, quæ eſculum φηγὸν vocant.

18. *Procerior tamen.*] Quam hemeris : ſed ægilope minor, inquit Theophr. *Le grand cheſne.*

19. *Excelſiſſima.*] Theophr. loc. cit. Ἡ δὲ αἰγίλωψ ὀρθοφυέστατον, καὶ ὑψηλότατον . . . φύεται δὲ ἐν τοῖς ἐργασίμοις σπανίως. Eſt autem ægilops, ut diximus, ſect. 6. Latinorum fagus. Eadem ramoſa, ut Plinius notat : unde Maro cecinit, *patulæ ſub tegmine fagi.*

20. *Ab hac.*] Theophr. loc. cit.

21. *Atque carboni.*] Ad carbonem faciendum. Vide Notas & Emend. num. II.

22. *Idem e novellis.*] Nempe carbo. Ita MSS. Reg. &c. non *item.* Theophraſt. lib. 5. hiſt. cap. 10 Χείρους δὲ καὶ οἱ τῶν πρεσβυτέρων τῶν νέων, καὶ μάλιστα οἱ τῶν γεράνδρύων, &c. *Vetuſtioris arboris, & potiſſimum annoſæ, deterior eſt, quam novellæ, carbo : ſumma enim ſiccitate conſtat, ideoque cum ardet, diſſilit,* &c.

23. *Acervi . . . luto caminantur.*] In camini formam oblinuntur. *Cædunt componuntque*, inquit Theophr. loc. cit. *ad carbonem conficiendum taleas recentes & rectas : has autem quam denſiſſime componi ad concremationem oportet. Cum vero fornacem luto oblinierint, accendunt, & contis pungunt a latere.* Τέμνουσι δὲ καὶ ἐκζητοῦσιν εἰς τὰς ἀνθρακίας τὰ εὐθέα, καὶ τὰ νέα. δεῖ γὰρ ὡς πυκνότατα θεῖναι πρὸς τὴν κατάπνιξιν. ὅταν δὲ περιαλείψωσι τὴν κάμινον, ἐξάπτουσι, διακεντοῦντες ὀβελίσκοις.

24. *Taleis.*] Fruſtis ligni ex utraque parte præciſis.

25. *Dureſcens calyx.*] Lutoſa cruſta, quæ carbonis ſtruem integit.

26. *Haliphlœos.*] Ἁλίφλοιος Theophraſto, lib. 3. hiſtor. cap. 9. hoc eſt, craſſicortex : ἡ γὰρ ἁλίφλοιος παχὺ μὲν ἔχει τὸ στέλεχος, χαῦνον δὲ καὶ κοῖλον, &c. Gallis incognita, nec in ullius Latini nominis poſſeſſionem venit.

27. *Quin & fulmine.*] Theophr. loc. cit. qui Æoles negat eam ob cauſam ad ſacrificia lignum id adhibere.

28. *Eidem raro.*] MSS. omnes, *rare.*

amara,

amara, quam [29] præter ſues nullum attingat animal : ac ne hæ quidem, ſi aliud pabulum habeant. [30] Hoc quoque inter reliqua neglectæ religionis eſt, quod emortuo carbone ſacrificatur.

Glans fagea ſuem hilarem facit, carnem coquibilem, ac levem & utilem ſtomacho : iligna, [31] ſuem anguſtam, nitidam, ſtrigoſam, ponderoſam : [32] querna, diffuſam : graviſſima & ipſa glandium, [33] atque dulciſſima. Proximam huic cerream tradit Nigidius, nec ex alia [34] ſolidiorem carnem, ſed duram. Iligna tentari ſues, niſi paulatim detur. Hanc noviſſimam cadere. Fungoſam carnem fieri [35] eſculo, robore, ſubere.

IX. [1] Quæ glandem ferunt, omnes & gallam, alterniſque annis glandem. [2] Sed gallam hemeris optimam, & coriis perficiendis aptiſſimam. Similem huic latifolia, [3] ſed læviorem, multoque minus probatam. Fert & nigram. Duo enim genera ſunt. [4] Hæc tingendis utilior. * [5] Naſcitur autem galla [6] Sole de Geminis exeunte, erumpens noctu ſemper univerſa. [7] Creſcit uno die candidior. [8] Et ſi æſtu excepta eſt, areſcit protinus, neque ad juſtum incrementum pervenit : hoc eſt, [9] ut nucleum fabæ magnitudine habeat. Nigra diutius viret : creſcitque, ut interdum mali compleat magnitudinem. Optima

* Cap. VII.

Notæ.

29. *Præter ſues.*] Hoc pariter Theophraſtus lib. 3. hiſt. cap. 10. de ea arbore narrat, quam ἄσπεν Macedones vocant.

30. *Hoc quoque.*] Hanc etiam ob cauſam, inquit, præter ceteras cauſas, in religionibus non adhibetur, quod facile carbo emoriatur, dum res ſacra peragitur.

31. *Suem anguſtam.*] Macilentam : &, ut ſubditur, ſtrigoſam. Laudat tamen *aprum iligna glande nutritum* Horatius lib. 2. Satyr. 4. verſ. 40.

32. *Querna, diffuſam.*] Pinguem, ac probe ſaginatam.

33. *Atque dulciſſima.*] Querna, inquit, glandium dulciſſima eſt : quod de ſua φηγῷ tradit Theophraſtus, lib. 3. hiſtor. cap. 9. γλυκύτατα δ' τὰ τ[illegible] φηγῦ.

34. *Solidiorem.*] Ita MSS. Reg. Colb. Th. Chiffl. &c. non, ut in editis hactenus libris legitur, *ſordidiorem.*

35. *Eſculo.*] Glande eſculea, &c.

Sect. IX. 1. *Quæ glandem.*] Sic Theophr. loc. cit. Κηκίδας δ' πάντα φέρει τὰ γένη. Verum ex eo numero eximenda ilex, quippe quæ nec glandem proprie appellatam, ſed ἄκυλον, quam recte Homerus, ut dictum eſt, ſup. ſect. a glande diſtinxit, nec proinde gallam ferat. Hic Plinium immerito coarguunt Pintianus, & Sepulveda, lib. 3. epiſt. 45. ad Pintian. pag. 180. Galla, *noix de galle.*

2. *Sed gallam.*] Hæc pariter ex Theophr. loc. cit.

3. *Sed læviorem.*] Theophr. πολὺ λειοτέρα.

4. *Hæc tingendis.*] MSS. *tinguendis*, nempe lanis, vel coriis. Theophr. Φέρει δ' καὶ τὴν ἑτέραν τὴν μέλαιναν, ᾗ τὰ ἔρια βάπτουσι.

5. *Naſcitur autem.*] Hæc totidem fere verbis Theophraſt. lib. 3. hiſtor. cap. 6.

6. *Sole de Geminis.*] Theophr. Circa deſinentem Junium, περὶ Σκιῤῥοφοριῶνα λήγοντα.

7. *Creſcit.*] Quæ candida eſt, creſcit die uno.

8. *Et ſi æſtu.*] Theophr. loc. cit.

9. *Ut nucleum.*] Nuclei voce abutitur, ut gallam ſignificet : quod iterum facit, lib. 24. ſect. 5.

Commagena, deterrima ex robore. [10] Signum ejus, quod cavernæ translucent.

X. [1] Robur, præter fructum, plurima & alia gignit. Namque fert & gallæ [2] utrumque genus, & quædam [3] veluti mora, ni distarent arida duritie: [4] plerumque tauri caput imitantia, quibus fructus inest nucleis olivæ similis. [5] Nascuntur in eo & pilulæ, nucibus non absimiles, intus habentes floccos molles, [6] lucernarum luminibus aptos. Nam [7] & sine oleo flagrant, sicuti galla nigra. Fert & aliam inutilem pilulam cum capillo, verno tamen tempore [8] melligeni succi. Gignunt & alæ ramorum ejus pilulas, [9] corpore, non pediculo, adhærentes: candicantes umbilicis: cetera nigra varietate dispersa. [10] Media cocci colorem habent. [11] Apertis amara inanitas est. Aliquando [12] & pumices gignit: necnon [13] & e foliis convolutas pilu-

NOTÆ.

10. *Signum ejus.*] Deterrima, inquit, ex eo se signo prodit, quod sit multis foraminibus pervia, τετρυπημένη, inquit Diosc. lib. 1. cap. 146.

sect. X. 1. *Robur.*] Theophr. lib. 3. histor. cap. 8. Πλεῖστα δὲ πάντων ἡ δρῦς φέρει παρὰ τὸν καρπὸν, &c. Et Græcorum δρῦν Maro quoque robur interpretatur, cum ad hunc Homeri versum alludens,

Οὐ γὰρ ἀπὸ δρυός ἐστι παλαιφάτου, οὐδ' ἀπὸ πέτρης,

ita in Æneïde cecinit,

Gensque virûm truncis, & duro robore nata.

2. *Utrumque genus.*] Album, ac nigrum. Theophr. loc. cit.

3. *Veluti mora.*] Quiddam quod speciem mori refert, συκαμινῶδες ἄλλο: sed durum illud oppido, fractuque difficile.

4. *Plerumque tauri.*] *Ab hac aliud quoque gignit, quod cum plane crevit, tauri caput quodammodo imitatur*: Καὶ ἕτερον... προσεμφερὲς τρόπον τινὰ τοῦτ' ἐστὶ καὶ ταύρου κεφαλῇ, περικαταγνύμενον δὲ ἔνδοθεν ἔχει πυρῆνα ἐλαίᾳ ὁμοφυῆ. Theophr. loc cit.

5. *Nascuntur.*] Theophr. loc. cit.

6. *Lucernarum.*] Vicem ellychnii in lucernis præbentes.

7. *Et sine oleo.*] Theophr. Καίεται γὰρ καλῶς ὥσπερ καὶ ἡ μελαινα κηκίς.

8. *Melligeni succi.*] Quæ melleum succum tactu gustatuque referat. Theophrast. Φύει καὶ ἕτερον σφαιρίον κόμην ἔχον, τὰ μὲν ἄλλα ἀχρεῖον, κατὰ δὲ τὴν ἐαρινὴν ὥραν ἐπιβάπτον χυλῷ μελιτηρῷ, καὶ κατὰ τὴν ἁφὴν, καὶ κατὰ τὴν γεῦσιν.

9. *Corpore.*] In ramorum alis, inquit, pilulas gignit alias, quæ per se ipsæ, suo corpore, ac sine pediculo, ramis adhærescant: quæ umbilicos candicantes habeant, reliquum corpus variegatum e nigro. Ita Theophr. loc. cit. Φύει δ' ἐνδοτέρω τῶν τῶν ῥαβδῶν μασχαλίδος ἕτερον σφαιρίον ἄμισχον..... τοὺς μὲν γὰρ ἐπανεστηκότας ὀμφαλοὺς ἐπιλεύκους, ἢ ἐπεστιγμένους ἔχει μέλανας. Sic enim admonitus a Plinio medicus Constantinus, viciato huic alioqui Græci scriptoris loco medicinam fecit.

10. *Media.*] Theophr. Τὸ δὲ ἀναμέσον κοκκοβαφὲς καὶ λαμπρόν. Cocci colorem, miniatum intellige: uti de psittaci torque in cervice Plinius ait, lib. 10. sect. 58.

11. *Apertis.*] Apertam pilulam nigram videri & subputridam dixit Theophrastus, loc. cit. Ἀνοιγόμενον δέ ἐστι μέλαν, καὶ ὑπόσαπρον. Fungosam raramque lanuginem, quæ intus est, *inanitatem* vocat.

12. *Et pumices.*] Pumiceum lapillum, αὐτὸν δὲ παραφύει καὶ λιθάζειν κισηρώδες ἐπὶ πλεῖον. Theophr.

13. *Et e foliis.*] Sic Theophr. φυλλικὸν σφαιρίον συμπεπιλημένον.

las : [14] & in folio rubente [15] aquoſos nucleos, candicantes ac tranſlucidos, quamdiu molles ſint, in quibus [16] & culices naſcuntur : matureſcunt in modum gallæ.

XI. Ferunt robora & [1] cachryn : ([2] ita vocatur pilula in medicina urendi vim habens.) [3] Gignitur & in abiete, larice, picea, tilia, nuce, platano, poſtquam folia cecidere, hieme durans. [4] Continet nucleum pineis ſimilem : is creſcit hieme, aperitur vere pilula tota : cadit, cum folia cœpere creſcere. Tam multifera ſunt, tot res præter glandem pariunt robora. [5] Sed & boletos, [6] ſuilloſque, gulæ noviſſima irritamenta, quæ circa radices gignuntur : quercus probatiſſimos ; [7] robur autem, & cupreſſus, [8] & pinus noxios. [9] Robora ferunt CAP. VIII.

NOTÆ.

14. *Et in folio.*] In ipſa folii ſpina, quæ per medium tergum recta diſcurrit, ἐπὶ τοῦ φύλλου κατὰ τὴν ῥάχιν, inquit Theophraſtus.

15. *Aquoſos.*] Pilulas aquoſas, albas, pellucidas, quamdiu molles ſunt, σφαιρίον λευκὸν, διαυγὲς, ὑδατῶδες, ἕως ἁπαλὸν ᾖ. Theophr. Vulgo pilulas aſininas vocant.

16. *Et culices.*] Μυίας, Theophraſtus dixit, hoc eſt, *muſcas*.

Sect. XI. 1. *Cachryn.*] Habet hæc vox Κάχρυς apud Heſych. alioſque, multos ſignificatus. Eſt autem hæc Pliniana κάχρυς ab ea quam Theophraſtus affert, & forma, & naſcendi modo diſpar. Huic pilulæ inſtar eſt, cui nihil ſimile Theophraſtea habet : hæc, poſtquam folia cecidere, hieme durat, autumno nata : illa primo vere gignitur. Adjicit tamen ſtatim idem Theophr. lib. 3. hiſt. cap. 7. quiddam in robore peculiare autumno naſci, quod per hiemem duret : eamque facile adducor ut credam κάχρυν Plinianam eſſe. Sed nihil eſt eo Theophraſti loco corruptius. Τῇ δ' ἰδιότητι τοῦ μετοπώρου μετὰ τὴν φυλλοβολίαν &c.

2. *Ita vocatur.*] Eo quoque nomine, inquit, appellatur pilula quædam in medicinæ uſu : quam ſcilicet κάχρυν, vel potius κάγχρυν vocat Dioſcor. lib. 3. cap. 88. qui proprie fecundi roſmarini fructus : nec pilula, ſed ſemen eſt : pariter urendi vim habens, καυστικῆς δυνάμεως.

3. *Gignitur.*] Diſſimile eſt, quod in iiſdem fere arboribus gigni Theophraſtus prodit, lib. 3. hiſt. cap. 7.

4. *Continet nucleum.*] Iiſdem plane verbis nucis avellanæ iülum Theophr. deſcribit, loc. cit.

5. *Sed & boletos.*] Theophr. lib. 3. hiſt. cap. 9. Οἱ γὰρ μύκητες περὶ τῶν ῥιζῶν, καὶ παρὰ τὰς ῥίζας φυόμενοι, &c.

6. *Suilloſque.*] Id fungorum tertium genus nomen habet, venenis accommodatiſſimum, ut dicetur lib. 22. ſect. 47.

7. *Robur autem.*] Δρῦς Græcis, ut diximus. Subſcribit in Georgicis Nicander his verſibus : apud Athen. lib. 2. pag. 60.

Ἐχθρὰ δ' ἐλαίης,
Ῥοίης τε, πρίνου τε, δρυός τ' ἀπὸ πήματα κεῖται,
Οἰδαλέα, σύγκολλα, βαρὺ, πνιγόεντα μυκήτων.

Hoc eſt, *noxia oleæ, Punicæ, ilicis, roboriſque purgamenta jacent, tumidi, glutinoſi, malefici, ſtrangulantes fungi.* De his dicetur opportunius, lib. 22. ſect. 47.

8. *Et pinus.*] Athenæus, lib. 2. pag. 61. ex Diphilo, pineos inter edules accenſet, & ulmeos : οἱ ἐπὶ πτελέαις καὶ πεύκαις γινόμενοι.

9. *Robora.*] Theophraſt. loc. cit. ὡσαύτως καὶ ἡ ἰξία . . . εἰ δέ γε δὴ καθ' Ἡσίοδον φέρει μέλι καὶ μελίττας, &c. Heſiodi verſus hi ſunt, in Ἔργοις, verſ. 230.

Οὔρεσι δὲ δρῦς
Ἄκρη μέν τε φέρει βαλάνους, μέσση δὲ μελίσσας.

& viſcum, & mella, ut auctor eſt Heſiodus. Conſtatque rores melleos, e cælo, [10] ut diximus, cadentes, non aliis magis inſidere frondibus. [11] Cremati quoque roboris cinerem nitroſum eſſe certum eſt.

§ XII. Omnes tamen has ejus dotes ilex, ſolo [1] provocat cocco. Granum hoc, primoque [2] ceu ſcabies fruticis, [3] parvæ aquifoliæ ilicis: [4] cuſculium vocant: [5] penſionem alteram tributi pauperibus

NOTÆ.

10. *Vt diximus.*] Libro XI. ſect. 12. Huc pertinet quod Maro cecinit,

Et duræ quercus ſudabunt roſcida mella.

Et quod Naſo, lib. 1. Metam. verſ. 112.

Flavaque de viridi ſtillabant ilice mella.

11. *Cremati.*] Theophr. loc. cit. Φασὶ δ' καὶ ὅταν κατακαυθῇ, γίνεσθαι λίτρον ἐξ αὐτῆς.

Sect. XII. 1. *Provocat cocco.*] Æquat, vel etiam ſuperat. Theophr. lib. 3 hiſt. cap. 16. Ὁ δ' πρῖνος... φέρει καὶ παρὰ τὴν βάλανον κόκκον τινὰ φοινικοῦν. *Ilex fert præter glandem, granum quoddam puniceum.* In Gallia Narbonenſi, nunc *Vermillon* vocant, *ou graine d'écarlate.* Quoniam ea grana vermiculis ſcatent, quorum ſanies coccino tingendo idonea eſt, efficitque eum colorem, quem & nos miramur, & veteres impenſe laudarunt. Hinc *emblemate vermiculatum* dixere, coccineo colore tinctum.

2. *Ceu ſcabies.*] Ac veluti arboris excrementum, ſeu purgamentum quoddam. Vide Notas & Emendationes num. III.

3. *Parvæ aquifoliæ.*] Et parvam ilicem, & fruticem vocat, ut ab eo utroque genere ilicis, de quo dictum eſt ſect. 8. diverſum iſtud eſſe intelligas. Et eſt ex illo ſane id genere, quod aquifolium ipſe alibi, aliique dixere, alii agrifolium: Galli, *le petit Houx*: minime, ut priora duo, glandiferum. Dioſc. lib. 4. cap. 48. Κόκκος βαφική, θάμνος ἐστὶ μικρὸς, φρυγανώδης, ᾧ πρόσκεινται οἱ κόκκοι ὡς φακοὶ, &c. *Frutex eſt parvus, ſurculoſus, cui grana, ceu lentis, adhærent.* Tamen & in ilice πρίνῳ gigni Theophraſtus paulo ante cenſuit. Hæc aquifolia eidem ἀγρία dicitur, lib. 3. hiſtor. cap. 4. unde & Latinis *agrifolium.* In Notis quæ falſo Tironi adſcribuntur, apud Gruterum, pag. 170. ubi arborum genera recenſentur: *Fraxinus. Acrifolium. Ilex.*

4. *Cuſculium.*] Κοσκύλια, quoniam e cortice eraduntur. Græcis κοσκύλλειν eſt excreſcentes minutias præſecare.

5. *Penſionem alteram.*] Alterum ex horto, ex agro alterum pauperes tributum pendebant. Nam & hortenſia in macello diſtrahebant, coccum iidem paſſim naſcentibus fruticibus decerpebant: atque ex gemina ea merce corradebant, unde tributum penderent. E cocco igitur penſio altera tributi peti ſolita a Plinio nunc dicitur: altera ex horto, lib. 19. ſect. 19. his verbis: *cum credatur penſio ea pauperum.* Accepit hunc locum aliter longe Salmaſius in Solin. pag. 175. Tributi collationem ait duplicem fuiſſe: aliam in capite, aliam in cenſu. Poſteriori tributo pendendo non fuiſſe obnoxios eos, qui agrum aut prædia non haberent: cum penſione capitis omnes tenerentur, qua divites, qua pauperes. Sed neque hoc loco capitationis vim, quidve vox ea valeat, intellexiſſe Salmaſium, non optimum ſane Juriſconſultum, diſces ex iis quæ de capitatione diſputat Gothofredus in Cod. Theod. lib. XI. tit. 1. de annona & tributis, pag. 27. & pag. 43. item lib. 13 tit. 10. de cenſu, pag. 116. Capitatio enim & genus illud tributi dicebatur, quod pro poſſeſſionum quoque numero, ſi quæ eſſent, imponeretur. Salvianus lib. 5. de gubern. Dei: *Cum poſſeſſio ab his receſſerit, capitatio non recedit: proprietatibus carent, & vectigalibus obruuntur.* Vide & Gloſſarium Du-Cangii, verbo

Hiſpaniæ donat. Uſum ejus gratiorem in conchylii mentione [6] tradidimus. [7] Gignitur & in Galatia, Africa, Piſidia, Cilicia : peſſimum in Sardinia.

XIII. Galliarum [1] glandiferæ maxime arbores [2] agaricum ferunt. Eſt autem fungus candidus, odoratus, antidotis efficax, in ſummis arboribus naſcens, nocte relucens. Signum hoc ejus, quo in tenebris decerpitur. E glandiferis ſola quæ [3] vocatur ægilops, fert pannos arentes, muſcoſo villo canos, non in cortice modo, verum & e ramis dependentes cubitali magnitudine, odoratos, [4] ut diximus inter unguenta.

Suberi [5] minima arbor, glans peſſima, rara : [6] cortex tantum in fructu, [7] præcraſſus ac [8] renaſcens, atque etiam in denos pedes undique explanatus. Uſus ejus ancoralibus maxime navium, piſcantiumque [9] tragulis, [10] & cadorum obturamentis : præterea in hiberno

NOTÆ.

Capitatio, & *Caput*. Neque vero de tributo gemino nunc ſermonem eſſe Plinius ipſe haud obſcure indicat, cum *penſionem tributi alteram* hunc cocci proventum, non *tributi alterius penſionem* vocat : hoc eſt, in cocco alterum eſſe ſolvendo tributo ſubſidium, non tributo alteri.

6. *Tradidimus.*] Libro 9. ſect. 65.

7. *Gignitur, &c.*] Dioſc. lib. 4. cap. 48.

Sect. XIII. 1. *Glandiferæ.*] Præcipue larices, oculato teſte Nic. Chorier, lib. 1. hiſt. Delphin. pag. 58. Sunt enim ea regione plurimæ.

2. *Agaricum.*] Ἀγαρικὸν, & apud Gallos retinet nomen, *Agaric*, fungi genus. A Dodonæo pingitur, Pempt. 3. lib. 5. cap. 24. pag. 477. De eo rurſum Plinius, lib. 25. ſect. 57. quem locum vide.

3. *Vocatur ægilops.*] Fagus hæc eſt Latinorum, ut diximus ſect. 6. Hæc porro accepta a Theophr. lib. 3. cap. 9. Ὃ δὲ καλοῦσί τινες φάσκον, ὁμοίως τοῖς ῥακίοις ἡ αἰγίλωψ μόνη φέρει, πολιὸν καὶ βρυῶδες· καὶ γὰρ πηχυαῖον ἐκκρεμάννυται, καθάπερ τρύχος ὀθονίου μακρόν. Φύεται δὲ τοῦτο ἐκ τοῦ φλοιοῦ, καὶ οὐκ ἐκ τῆς κορυφῆς ὅθεν ἡ βάλανος, &c. *Quod autem* φάσκον *quidam vocant, pannis ſimile, ægilops ſola fert, canum & muſcoſum, cubitali longitudine pendens, uti veſtis lacerus longuſque pannus : naſcitur e cortice, non e ſurculorum cacumine, unde glans : neque ex gemma, ſed ex latere ramorum anni exacti, &c.*

4. *Ut diximus.*] Libro 12. ſectione 50.

5. *Minima arbor.*] Nempe e glandiferis.

6. *Cortex tantum in fructu.*] In uſu : quod ex ea arbore nihil ad vitam utile colligas, præter corticem.

7. *Præcraſſus.*] Theophr. lib. 3. hiſt. cap. 16. φλοιὸν ἔχει παχὺν σφόδρα.

8. *Renaſcens.*] Intra annos tres, ἐν τρισὶν ἔτεσιν, Theophr. loc. cit.

9. *Tragulis.*] Piſcatorum verricula tragulas vocat, ſine controverſia a trahendo nomen adeptas, ut vidit jamdudum Turnebus, lib. 22. Adverſ. cap. 14. pag. 721. Et Gloſſæ Iſidori : *Tragum, genus piſcatoriæ.* Gloſſar. Lat. Gallic. *Tragum, Rets à peſcher.* Catholicon Armoricum : *Traimaill, c'eſt une rets à peſcher. Latine, hoc tragum, verriculum.* Gallis, *Tremail.* Italis, *Tramaglio* : quod tribus maculis, vel triplici macularum ordine conſtat, quas *Mailles* noſtri appellitant.

10. *Et cadorum.*] Nunc quoque ſubere lagenis amphoriſque obturandis utimur : & a calceariis ſuberem expeti ad conficiendas crepidas, nemo neſcit. Hæc obturamenta Galli vocant, *bondons* : obturare cadum, *bondonner un muid.*

feminarum calceatu. Quamobrem [11] non infacete Græci corticis arborem appellant. [12] Sunt & qui feminam ilicem vocent : atque ubi non nascitur ilex, pro ea subere utantur, in carpentariis præcipue fabricis, ut circa Elin & Lacedæmonem. [13] Nec in Italia tota nascitur, [14] aut in Gallia omnino.

CAP. IX. XIV. Cortex & fagis, tiliæ, abieti, piceæ, in magno usu agrestium. Vasa, corbesque, ac patentiora quædam messibus convehendis vindemiisque faciunt, atque [1] prætexta tuguriorum. Scribit in recenti ad duces explorator, [2] incidens litteras a succo. Nec non in quodam usu sacrorum religiosus est fagi cortex. Sed non durat arbor ipsa.

CAPUT X. XV. [1] Scandulæ e robore aptissimæ, mox e glandiferis aliis, fagoque : facillimæ ex omnibus quæ resinam ferunt : sed minime durant, præterquam e pino. [2] Scandula contectam fuisse Romam, [3] ad Pyrrhi usque bellum, annis CCCCLXX. Cornelius Nepos au-

NOTÆ.

11. *Non infacete Græci.*] Videtur φελλὸν, quasi φλοιὸν, dici a Græcis velle. Φελλὸς certe Hesychio φλοιὸς δένδρου, καὶ ξύλον ἐλαφρὸν, *arboris cortex, & lignum leve.* Suberem etiam simpliciter corticem Latini dixere : Horatius, l. 3. Ode 9. v. 22.

Tu levior cortice.

Et lib. 1. Satyr. 4. 119.

Simul ac duraverit ætas
Membra, animumque tuum, nabis sine cortice.

12. *Sunt & qui*] Hæc Theophrastus iisdem plane verbis, lib. 3. hist. cap. 16. de arbore quam Φελλόδρυν Arcades vocabant : eandem esse cum φελλῷ seu subere, ex aliis auctoribus Plinium didicisse credimus.

13. *Nec in Italia tota.*] Sed in Etruria tantum. Theophr. loc. cit.

14. *Aut in Gallia.*] Galliæ nomine Narbonensis provincia minime comprehenditur. Nam, ut ait lib. 4. sect. 31. *Gallia omnis Comata uno nomine appellata, in tria populorum genera dividitur,* Belgas nimirum, Celtas, & Aquitanos. In Provincia certe, quæ pars est provinciæ Narbonensis, indigenam esse suberem, nec adsciticiam aliunde, argumento est, quod dumosis & squalentibus locis ibi luxuriose prosilit, ut prodidere Petr. Quiqueranus, lib. 2. fol. 50. Honor. Bouche, lib. 1. cap. 8. pag. 49. ipsaque experientia comprobat.

Sect. XIV. 1. *Prætexta tuguriorum.*] Tecti tuguriorum marginem seu oram extimam, quæ eo corticis genere prætexitur. Ducta metaphora videtur a prætexta veste nobilium, quæ purpura circumtexta erat. Forte *projecta* rectius, quod in MSS. *protecta* legitur. *Prominentia* tectorum, Vitruvio, lib. 4. cap. 2. & lib. 2. cap. 8. *projectura : Saillies, égouts.*

2. *Incidens litteras.*] Succi madidi beneficio litteras incidit, inscribitque cortice, minime conspicuas : easdem siccato cortice, apparentes.

Sect. XV. 1. *Scandulæ.*] Asseres, seu tabellæ parvæ, hoc est, in exiguas laminas fissæ. Columella, lib. 8. cap. 3. fenestellis scandulas jungi præcipit, quibus ab corte irrepant aves ad requiem nocturnam. *Scandulas*, non *Scindulas* habent MSS. omnes. Adde his ea quæ V. Cl. DuCangius habet in Gloss. verbo *Scindula.*

2. *Scandula.*] Ligneis assulis, sectilibusque asserculis. Mirum est *ardesias* nostras incognitas veteribus fuisse, quæ hodie passim habentur. *Nostri,* inquit Philander ad Vitruv. lib. 1. cap 1. *utuntur cærulei in nigro sectilibus laminis crustisve. Is lapis serra dentata, ut lignum secatur, assulatimque frangitur. Ardesiam vocamus, credo ab ardendo, quod e tectis ad solis radios veluti flammas jaculetur.*

3. *Ad Pyrrhi . . . bellum.*] Quod cœptum esse anno Urbis 472. diximus l. 8. sect. 6.

ctor est. [4] Silvarum certe distinguebatur insignibus. Fagutali Jovi etiam nunc, ubi lucus fageus fuit: porta [5] Querquetulana: colle in quem vimina petebantur, totque lucis, quibusdam & geminis. Q. Hortensius Dictator, [6] cum plebs secessisset in Janiculum, legem [7] in Esculeto tulit, ut quod ea jussisset, omnes [8] Quirites teneret.

XVI. Peregrinæ tum videbantur, quoniam non erant suburbanæ, [1] pinus atque abies, omnesque quæ picem gignunt, de quibus nunc dicemus, simul ut tota condiendi vina origo cognoscatur. Quædam ferunt in Asia, aut Oriente, e prædictis picem. In Europa sex genera cognatarum arborum ferunt. Ex iis pinus atque pinaster folium habent capillamenti modo prætenue, longumque, & mucrone aculeatum. Pinus fert minimum resinæ, interdum [2] & nucibus ipsis, de quibus dictum est, vixque ut adscribatur generi.

XVII. [1] Pinaster nihil aliud est, quam pinus silvestris, mira al-

NOTÆ.

4. *Silvarum.*] Erant in Urbe silvæ insignes, quibus regiones quam plurimæ distingui solerent. Nam vel in una Regione Urbis quinta, Lucus Fagutalis fuit, de quo Festus: *Fagutal, sacellum Jovis, in quo fuit fagus arbor, quæ Jovi sacra habebatur.* Fuit & collis campusque Viminalis, a viminum silva cognominatus, & Ara Viminei Jovis. Fuit & lucus Petelinus.

5. *Querquetulana.*] Ubi & Querquetulanum sacellum, de quo Varro, lib. 4. de ling. Lat. pag. 15. Festus: *Querquetulana porta Romæ dicta quod querquetum* (quercetum) *intra muros Urbis juxta se habuerit.*

6. *Cum plebs.*] Tres plebis secessiones factæ memorantur. Prima, in montem sacrum, trans Anienem amnem, tria ab Urbe millia passuum, æris alieni causa, anno Urbis CCLXI. de qua Livius, lib. 2. pag. 32. Secunda secessio facta est anno CCCV. ob Decemvirorum insolentiam, & Appii Claudii Decemviri scelus, auctore L. Virginio. De ea Livius, lib. 3. pag. 60. Tertia, de qua nunc sermo, rursus æris alieni causa, facta in Janiculum, anno CCCLXVII. De hac Epitome Livii, lib. XI. *Plebs propter æs alienum, & graves, & longas seditiones, ad ultimum secessit in Janiculum, unde a Q. Hortensio Dictatore deducta est, isque in ipso magistratu decessit.*

7. *In Esculeto.*] Locus fuit esculis consitus.

8. *Quirites teneret.*] Similem legem primum L. Valerio, M. Horatio Coss. latam legimus apud Liv. l. 3. pag. 60. secessione secunda: *Cum veluti in controverso jure esset, tenerenturne patres plebiscitis: legem centuriatis Comitiis tulere, ut quod tributim plebes jussisset, populum teneret.* Repetita igitur ab Hortensio est. Gellius, lib. 15. cap. 27. pag. 848. *Q. Hortensius Dictator eam legem tulit, ut eo jure, quod plebs statuisset, omnes Quirites tenerentur.*

Sect. XVI. 1. *Pinus.*] Quæ Græcis fere πίτυς, nostris *un Pin.* Archiæ Epigramma, a nobis relatum lib. 15. sect. 5. ubi inter Olympionicarum coronas πίτυς numeratur, Ausonius ita reddidit in Eclogario:

Quatuor antiquos celebravit Achaïa ludos:
Serta quibus pinus, malus, oliva, apium.

2. *Et nucibus.*] Interdum, inquit, fert resinam in ipsis nucibus pineis, de quibus dictum est lib 15. sect. 9. sed eam quidem adeo exiguam, ut resiniferarum arborum generi vix pinus adscribatur.

Sect. XVII. 1. *Pinaster.*] Πίτυς ἀγρία, *pin sauvage.* Pingitur a Dodonæo, pag. 848.

titudine, & a medio ramosa, sicut pinus in vertice. [2] Copiosiorem dat hæc resinam, [3] quo dicemus modo. Gignitur & in planis. Easdem arbores alio nomine esse per oram Italiæ, [4] quos tibulos vocant, plerique arbitrantur, sed graciles succinctioresque, & enodes, [5] liburnicarum ad usus, pæne sine resina.

XVIII. [1] Picea montes amat, atque frigora: [2] feralis arbor, & funebri indicio ad fores posita, ac rogis virens: jam tamen & [3] in domos recepta, tonsili facilitate. Hæc plurimam resinam fundit, [4] interveniente candida gemma, tam simili thuris, ut mixta visu discerni non queat: unde [5] fraus Seplasiæ.

Omnibus his generibus folia [6] brevi seta, & crassiore, duraque, ceu cupressis. Piceæ rami pæne statim ab radice modici, velut brachia, lateribus inhærent. [7] Similiter abieti, expetitæ [8] navigiis. [9] Situs in excelso montium, ceu maria fugeret: [10] nec forma alia. Materies vero præcipua trabibus, & plurimis vitæ operibus. [11] Resina ei vitium, unde fructus unus piceæ: exiguumque sudat aliquando contactu Solis. E diverso materies, quæ abieti pulcherrima, [12] piceæ ad

Notæ.

2. *Copiosiorem dat hæc.*] Nempe pinus silvestris.

3. *Quo dicemus modo.*] Sect. 23.

4. *Quos tibulos.*] Harum iconem Dalecampius exhibet, lib. 1. pag. 47. Mox *succinctiores*, magis compactas interpretor.

5. *Liburnicarum.*] Genus est bellicæ navis velocissimæ, a Liburnis Illyrici populis conditoribus nuncupata. His struendis pinaster arbos idonea.

Sect. XVIII. 1. *Picea.*] Hæc Theophrasto, πίτυς, aliis πεύκη, *Pesse* Gallis. Hinc pityocampas, (erucæ genus est) in picea Plinius lib. 29. sect. 30. in pinu alii nasci produnt. Pingitur a Dodonæo, pag. 851. accuratius a Matthiolo, in lib. 1. Diosc. pag. 97.

2. *Feralis arbor.*] Quæ funeribus adhibetur. Unde illud Maronis, lib. 6. Æneïd. Miseni funus describentis, v. 180.

Procumbunt piceæ, &c.

3. *In domos.*] Etiam, si Maroni credimus, Eclog. 7. vers. 65.

Pulcherrima pinus in hortis.

4. *Interveniente.*] Quæ sponte manat resina, inquit, e picea, in gemmam interdum candidam coït, quæ est micæ thuris simillima.

5. *Fraus Seplasiæ.*] Hoc est, Seplasiariorum. Festus: *Seplasia, forum Capuæ, in quo plurimi unguentarii erant.* Ascon. Pedian. in orat. Cic. contra Pison. *Dictum est in dissuasione legis Agrariæ apud populum, plateam esse Capuæ, quæ Seplasia appellatur, in qua unguentarii negotiari sunt soliti.*

6. *Brevi seta.*] Instar setæ brevia, exiliaque, & gracilia.

7. *Similiter abieti.*] *Le sapin*, Theophr. lib. 3. hist. cap. 10. ἐλάτη θήλεια, abies femina. A Clusio recte pingitur, lib. 1. hist. plant. pag. 34. & a Matthiolo, in lib. 1. Diosc. pag. 107.

8. *Navigiis*] Virgil. 2. Georg. v. 68.

Casus abies visura marinos.

9. *Situs in excelso.*] Idem Eclog. 7. vers. 66.

Abies in montibus altis.

10. *Nec forma alia.*] Quam picea. Adeo sane inter se affines ambæ, ut observat Matthiolus pag. 106. ut fabros lignarios similitudine sæpe fallant: etiam peritos, inquit Plinius sect. seq.

11. *Resina ei.*] Resinæ fluxus ex abiete, arbori exitiosus est: e picea ad vitæ usum perutilis, nec matri noxius.

12. *Piceæ ad.*] Piceæ materies, inquit, idonea tantum parandis scandulis fissilibus, cupisque, hoc est, vasis vinariis, aliisque sectilibus operibus paucis.

fissiles

fissiles scandulas, cupasque, & pauca alia secamenta.

XIX. Quinto generi situs idem, eadem facies: [1] larix vocatur. Materies præstantior longe, incorrupta vis, mori contumax: rubens præterea, & odore acrior. [2] Plusculum huic erumpit liquoris, melleo colore, atque lentiore, nunquam durescentis.

Sextum genus [3] est teda proprie dicta, abundantior succo quam reliqua, parciore liquidioreque quam in picea: flammis ac [4] lumini sacrorum etiam grata. [5] Hæ, mares duntaxat, ferunt & eam, quam Græci sycen vocant, odoris gravissimi. Laricis morbus est, [6] ut teda fiat.

Omnia autem hæc genera accensa, fuligine immodica, carbonem repente exspuunt cum eruptionis crepitu, ejaculanturque longe: [7] excepta larice, quæ nec ardet, nec carbonem facit, nec alio modo ignis vi consumitur, quam lapides. [8] Omnia ea perpetuo virent, nec

NOTÆ.

Sect. XIX. 1. *Larix vocatur.*] Iisdem fere verbis a Vitruvio describitur, lib. 2. cap. 9. pag. 35. Theophrasto πεύκη. Sed nondum hæc arbos in certi alicujus nominis Gallici possessionem venit: etsi eruditi viri eam esse existimant, quam *Meléze* vulgus appellat: res nihilominus habet dubitationem, ut pluribus argumentis inferius demonstrabimus. Melesia ea porro in Delphinatu, & Alpibus frequens. Vide Nic. Chorier, lib. 1. hist. pag. 57. A Dodonæo pingitur, pag. 856.

2. *Plusculum ..... liquoris.*] Resinæ. Eam quæ ex *Melezis* manat, officinæ pro terebinthina venditant: interdum etiam pro benjoïno.

3. *Est teda.*] Ignota hæc Theophrasto arbos, in Allobrogum & Italorum agro frequens. Pingitur a Dalecampio, lib. 1. pag. 47. *Pinus silvestris*, *Cembro* a Matthiolo appellatur, qui eam & ipse accurate delineat, in lib. 1. Diosc. pag. 106.

4. *Lumini sacrorum.*] Ad faces, quæ in sacris ritibus accenduntur. Unde & tedas faces ipsas vocamus. Apuleïus, lib. XI. Asin. aur. ubi de expiata nave: *Sacerdos*, inquit, *teda lucida*, *&* *ovo*, *solennissimas preces de casto præfatus ore*, &c.

5. *Hæ, mares.*] E tedarum genere, mares duntaxat. Sed & ταῖς πεύκαις id quoque subnascitur, quod συκῆν Græci, hoc est, ficum vocant, si Theophrasto credimus, lib. 3. hist. cap. 10.

6. *Vt teda fiat.*] Ut, instar tedæ, abundantiorem succum, resinamque fundat: est enim ea copia exitiosa arbori. Hæc de larice, quam πεύκην vocat, etiam prodidit Theophrastus, l. 3. hist. c. 10.

7. *Excepta larice.*] Vitruvium præeuntem conceptis verbis nunc reddit. *Larix vero*, inquit ille, lib. 2. cap. 9. pag. 35. *qui non est notus*, *nisi his municipibus*, *qui sunt circa ripam fluminis Padi*, *&* *litora maris Adriatici*, *non solum ab carie aut a tinea non nocetur*: *sed etiam flammam ex igni non recipit*, *nec ipse potest per se ardere*, *nisi uti saxum in fornace ad calcem coquendam*, *aliis lignis uratur*: *nec tamen tum flammam recipit*, *sed longo spatio tarde comburitur.* Eadem de larice Palladius, lib. 12. in Novemb. tit. 13. Quæ tamen valde vereor ut vere dicta, nec temere credita sint a summis viris: nihil enim resiniferis arboribus, cujusmodi in primis larix est, quæ liquida resina turget, concipiendo igni aptius videtur. Abest ea sane dos a melesiis arboribus quas veterum larices esse eruditi volunt. Harum enimvero carbo, præsertim in ærariorum officinis, mire expetitur.

8. *Omnia .... virent.*] At larici nostræ, si quidem Melezia ea sit, folia hieme decidunt: etsi coniferæ arbores ceteræ perpetuo virent.

facile discernuntur in fronde, etiam a peritis : tanta natalium mixtura est. Sed picea minus alta quam larix. [9] Illa crassior, leviorque cortice, folio villosior, pinguior, & densior, molliorque flexu. [10] At piceæ rariora ficcioraque folia, & tenuiora, ac magis algentia : totaque horridior est, & perfusa resina. [11] Lignum abieti similius. [12] Larix ustis radicibus non repullulat, ut in Lesbo accidit, incenso nemore Pyrrhæo.

Alia etiamnum [13] generibus ipsis in sexu differentia. Mas brevior & durior : femina procerior, pinguioribus foliis & [14] simplicibus, atque [15] non rigentibus. [16] Lignum maribus durum, & in fabrili opere contortum : feminæ mollius, publico discrimine in securibus. [a] Hæ in quocumque genere deprehendunt marem : quippe respuuntur, & [17] fragosius sidunt, ægrius revelluntur. Ipsa materies retorrida, & [18] nigrior maribus radix. [19] Circa Idam in Troade & alia differentia est, montanæ, maritimæque. [20] Nam in Macedonia & Arcadia, circaque Elin, permutant nomina, nec constat auctoribus, quod cuique generi attribuant : nos ista Romano discernimus judicio. Abies

INTERPRETATIO.

[a] *Hæ in.*] Secures in omni arborum genere deprehendunt quæ arbos mascula, quæ femina sit.

NOTÆ.

9. *Illa crassior.*] Nempe, larix, quæ Theophrasto πεύκη, ut diximus. Nam quæ de larice Plinius, ea de πεύκῃ totidem verbis Theophr. lib. 3. cap. 10. Καὶ τὰ φύλλα τὴν μὲν πεύκην ἔχειν πολλὰ, καὶ λιπαρὰ, καὶ δασέα, καὶ κεκλιμένα, *inflexa.*

10. *At picea.*] Quæ Theophrasto, loc. cit. πίτυς. Τὴν δὲ πίτυν, inquit, ὀλίγα τε, καὶ αὐχμωδέστερα, καὶ πεφρικότα μᾶλλον, *pauciora, squalidiora, horridiora.*

11. *Lignum abieti.*] Piceæ lignum similius : nec totius arboris formam fere aliam esse dixit sect. sup. Theophr. loc. cit. Καὶ πίτυος τὰ ξύλα λευκότερα, καὶ ὁμοιότερα τῇ ἐλάτῃ.

12. *Larix ustis.*] Laricem iterum vocat, quæ Theophrasto πεύκη est : quæ πίτυς, iterum piceam. Sic enim ille, loc. cit. Πεύκην μὲν γὰρ ἐπικαυθεισῶν τῶν ῥιζῶν οὐκ ἀναβλαστάνειν· τὴν πίτυν δέ φασί τινες ἀναβλαστάνειν· ὥσπερ καὶ εἰς Λέσβον ἐμπρησθέντος τοῦ Πυῤῥαίων ὄρους τοῦ πιτυώδους. Eam ob causam lib. 24. sect. 86. chamæpeucen sic appellatam tradit a similitudine foliorum cum larice.

13. *Generibus ipsis.*] In sex commemoratis resiniferarum arborum generibus, sexus quædam differentia est.

14. *Simplicibus.*] Apud Theophr. loc. cit. ἁπαλὰ *mollia* : ἁπλᾶ simplicia legisse Plinius videtur.

15. *Non rigentibus.*] Non subrectis, sed languidis.

16. *Lignum maribus.*] Hæc iisdem verbis Theophr. loc. cit. Ἔστι δὲ τὰ ξύλα τοῦ μὲν ἄῤῥενος περιμήτεια καὶ σκληρὰ, ἐν ταῖς ἐργασίαις στρεφόμενα· τοῦ δὲ θηλείας εὐεργά, καὶ εὐστραβῆ, καὶ μαλακώτερα. Σχεδὸν δὲ κοινή τις ἡ διαφορὰ πάντων τῶν ἀῤῥένων καὶ θηλειῶν, ὥς οἱ ὑλοτόμοι φασίν· ἅπαν γὰρ τὸ ἄῤῥεν τῇ πελεκήσει τραχύτερον καὶ ἐπεστραμμένον μᾶλλον, καὶ δυσεργότερον, καὶ τῷ χρώματι μελάντερον, &c.

17. *Fragosius.*] Major, cum finditur, fit fragor : & in ictu hæret securis.

18. *Nigrior....radix.*] Tota materies, non radicis modo, sed corporis ac ligni, nigrior in maribus esse a Theophr. dicitur : καὶ τῷ χρώματι μελάντερον.

19. *Circa Idam.*] Theophr. loc. cit.

20. *Nam in Maced.*] Theophr. loc. cit.

e cunctis amplissima est, & femina etiam prolixior : materie mollior utiliorque, arbore rotundior, [21] folio pinnato densa, ut imbres non transmittat, atque hilarior in totum. E ramis generum horum [22] paniculàrum modo [23] nucamenta squamatim compacta dependent, [24] præterquam larici. [25] Hæc abietis masculæ, primori parte nucleos habent : non item feminæ. Piceæ vero totis paniculis, minoribus gracilioribusque, minimos ac nigros. Propter quod Græci phthirophoron eam appellant. In eadem nucamenta compressiora maribus sunt, ac minus resina roscida.

XX. [1] Similis his etiamnum aspectu est, ne quid prætereatur, taxus, [2] minime virens, gracilisque & tristis, ac dira, nullo succo, [3] ex omnibus sola baccifera. [4] Mas noxio fructu. Letale quippe baccis, [5] in Hispania præcipue, venenum inest. Vasa etiam viatoria ex ea vinis in Gallia facta, mortifera fuisse compertum est. Hanc Sextius [6] smilacem a Græcis vocari dixit : & esse [7] in Arcadia tam præ-

NOTÆ.

21. *Folio pinnato.*] Folia pinnas avium referunt : tam densa, ut neque nivem, neque imbrem transmittat, inquit Theophr. loc. cit. *Ἔχει δὲ ὥσπερ πτέρυγας τὸ φύλλον . . . . πυκνὸν δὲ οὕτως, ὥστε μήτε χιόνα διιέναι, μήθ' ὑετόν.* Hic vero recte Constantinus observat, *φύλλον* vocari, non singula folia abietis, veluti capillamenta : sed eorum in singulis ramulis, surculisque, totam seriem pectinatim dispositam. Itaque hic *φύλλον* collective dicitur.

22. *Panicularum.*] Panicula in arundinibus, milio, juglandibus, aliisque, ea coma dicitur, in qua pendent semina. *L'épy du millet, les chatons des noyers,* &c.

23. *Nucamenta.*] Coni, nuces, *κῶνοι*. Nucamenta pinea dicimus, *Pommes de pin.*

24. *Præterquam larici.*] Unde intelligas haud certam satis conjecturam esse eorum, qui laricem esse meleziam arbitrantur : sunt enim huic, ut pino, coni, etsi minores, cupressinisque similes.

25. *Hæc abietis.*] Hæc nucamenta, inquit, in mascula abiete nucleos anteriore parte gerunt, qua sunt acuminata : in picea toto nucamenti corpore nuclei sparguntur, sed minimi, quos Græci *φθεῖρας* vocant : unde arbori nomen *φθειροφόρος*. neque enim, ut visum est Dalecampio, ea vox *φθεὶρ* tantum pediculum sonat, sed & piceæ nucleum : Hesychius : *Φθεὶρ, ὁ τῆς πίτυος καρπός.* Eustathius, in Iliad. *β*. *Φθεῖρες, τὰ μικρὰ στρόβιλα.*

Sect. XX. 1. *Similis his.*] Nempe resiniferis arboribus : maxime vero abieti : sed aspectu tantum similis, non resina, nec squamato fructu. Taxus, *l'If.*

2. *Minime virens.*] At nostra taxus perpetuo viret, in Gallico cælo.

3. *Ex omnibus.*] Nempe e resiniferis proxime memoratis.

4. *Mas noxio.*] Apparet hæc Plinium a Theophrasto non hausisse : is enim lib. 3. hist. cap. 10. taxi baccas edules esse & innoxias homini scribit : & sane sunt ejuscemodi in Anglia, teste Pena in Adversar. pag. 450.

5. *In Hispania.*] Etiam in Italia baccas venenatas esse Diosc. prodidit : sed falso. Honor. Bouche, lib. 1. hist. cap. 8. pag. 49. experimento se comprobasse ait, largiorem taxi esum equis esse letalem : bubus certe esse, rustici nobis liquido affirmarunt.

6. *Smilacem*] Diosc lib. 4. cap. 80. *Σμίλαξ . . . . Ῥωμαῖοι δὲ τάξον καλοῦσι.* A Sextii fonte Dioscorides, ut Plinius, hausit. Et smilacem de ilice dici superius vidimus, sect. 8.

7. *In Arcadia.*] Etiam in Narbonensi Gallia, si Dioscoridi fides, loc. cit.

sentis veneni, ut qui obdormiant sub ea, cibumve capiant, moriantur. [8] Sunt qui & taxica hinc appellata dicant venena, quæ nunc toxica dicimus, quibus sagittæ tingantur. Repertum, innoxiam fieri, si in ipsam arborem clavus æreus adigatur.

CAP. XI. XXI. Pix liquida in Europa [1] e teda coquitur, [2] navalibus muniendis, multosque [3] alios ad usus. [4] Lignum ejus concisum, furnis undique igni extra circumdato, fervet. Primus sudor aquæ modo fluit canali: [5] hoc in Syria [6] cedrium vocatur: cui tanta vis est, [7] ut in Ægypto corpora hominum defunctorum eo perfusa serventur.

XXII. Sequens liquor, crassior jam, [1] picem fundit. Hæc rursus in cortinas æreas conjecta, aceto spissatur: & coagulata Brutiæ cognomen accepit, [2] doliis duntaxat, vasisque ceteris utilis, [3] lentore

NOTÆ.

ἐν τῇ Ναρβωνίᾳ. Apud nos umbra taxi minus aliquanto exitiosa est: dolorem modo capitis facit iis qui diutius sub ea hærent.

8. *Sunt qui & taxica.*] Quod ex arbore taxo sagittæ fierent, quæ venenis tingebantur, quibus inde toxicorum, sive taxicorum est appellatio indita. Liber Mirac. S. Martini, laudatus a Du-Cangio in Glossar. verbo, *Ivus: Est autem id genus arboris aptum spiculis & arcubalistis: vulgo enim dicitur Ivus.* Alii ἀπὸ τῶν τόξων toxica credunt appellata, quod iis venenis sagittas barbari tingebant: Diosc. in Alexiph. cap. 20. Τὸ γὰρ τοξικὸν δοκεῖ μὲν ὠνομάσθαι, ἐκ τοῦ τὰ τόξα τῶν βαρβάρων ὑπ᾽ αὐτοῦ χρίεσθαι.

Sect. XXI. 1. *E teda.*] Sexto illo resiniferarum arborum genere, de quo sect. 19. Ex eo ignis vi pix elicitur.

2. *Navalibus.*] Ita MSS. hoc est, omni navigiorum generi & instrumento picando.

3. *Alios ad usus.*] Quos ipse profert lib. 24. sect. 23.

4. *Lignum ejus.*] Hunc picis conficiendæ modum Plinius a Theophrasto hausit, lib. 9. hist. cap. 3. ubi multo prolixius tractatur.

5. *Hoc in Syria.*] Nempe hic primus sudor, *Poix vierge:* quod enim primum in omni liquore manat, id præstantissimum. Sic in oleo prima unda præli ceteris anteponitur, lib. 15. sect. 2.

6. *Cedrium.*] Quoniam Syri ex cedro tantum & terebintho picem urunt: pino, picea, ceterisque resiniferis arboribus carent: teste Theophr. lib. 9. hist. cap. 3.

7. *Vt in Ægypto.*] Hæc Plinius ex Herodoto, lib. 2. Euterpe, num. 87. p. 121. adhiberi ad hos usus prodente, τὸ ἐκ τῆς κέδρου ἄλειφαρ, quam τὴν κεδρίην vocat. Vide & Diod. Sic. lib. 1. Bibl. pag. 74. & ante ceteros Galenum lib. 7. de fac. simp. med. pag. 187. Mortuorum ita condita cadavera, *Mumias*, & *Gabbaras* vocant. Et prior illa quidem appellatio vulgaris est, de qua alii satis multa. Posterioris meminit Augustinus, serm. 120. de diversis, cap. 12. *Ægyptii soli credunt resurrectionem, quia diligenter curant cadavera mortuorum: morem enim habent siccare corpora, & quasi ænea reddere: Gabbaras ea vocant.*

Sect. XXII. 1. *Picem fundit.*] Quæ proprie pix appelletur. Nam primus sudor id nomen vix obtinet, liquidior. Hæc pix sicca, quæ e liquida pice decoquitur: Ξηρὰ πίσσα Græcis, *Poix seche.* Nonnullis παλίμπισσα, quasi pix iterum cocta, teste Diosc. lib. 1. cap. 97. In Indice libri hujus locus iste ita signatur, *Quibus modis spissa pix fiat.*

2. *Doliis duntaxat.*] Non item navalibus, ut liquida. Nam alioqui multos habet in medicina usus, uti dicetur lib. 24. sect. 23.

3. *Lentore.*] Hæc enim visci modo lentescit: qua dote alia pix caret, quæ sicca omnino est. Nam Brutia picis ac resinæ dotes in se colligit. Dioscorid. loc. cit.

ab alia pice differens : item colore [4] rutilante, & quod pinguior est reliqua. [5] Omnia illa fiunt e picea, resina [6] ferventibus cocta lapidibus, in alveis validi roboris : aut si alvei non sint, [7] struis congerie, velut in carbonis usu. [8] Hæc in vinum additur, farinæ modo tusa, nigrior colore. Eadem resina si cum aqua levius decoquatur coleturque, rufo colore lentescit, ac stillatitia vocatur. [9] Seponuntur autem ad id fere vitia resinæ cortexque. Alia temperies [10] ad crapulam. Namque flos crudus resinæ, cum multa assula tenui brevique avulsus, conciditur [11] ad cribri minuta, deinde ferventi aqua, donec coquatur, perfunditur. [12] Hujus expressum pingue, præcipua resina fit, atque rara, nec nisi paucis in locis Subalpinæ Italiæ, conveniens medicis. [13] Resinæ albæ congium in duobus aquæ pluviæ coquunt. Alii utilius putant sine aqua coquere lento igne tota die, utique vase æris albi. Item terebinthinam in sartagine referventi, [14] hanc ceteris præferentes. Proxima ex lentisco.

XXIII. Non omittendum, apud eosdem [1] zopissam vocari derasam navibus maritimis picem cum cera, nihil non experiente vita, CAPUT XII.

Notæ.

4. *Rutilante.*] Diosc. ὑπόπυρρος καὶ ῥητινώδης, subrutila & resinosa.

5. *Omnia illa.*] Nempe pix liquida, & geminum siccæ genus. Vide Notas & Emendationes num. IV.

6. *Ferventibus.*] Unde hæc frixa resina vocatur, φρυκτὴ ῥητίνη, quam esse eandem cum Colophonia quidam putant.

7. *Struis congerie.*] Confertis congestisque lignis, iisdemque luto caminatis, quo plane modo fieri carbonem antea dictum est sect. 8. Multo hæc fusius Theophrastus, lib. 9. hist. cap. 3. unde ea manarunt, quæ Plinius levi modo manu strictimque perstringit.

8. *Hac in vinum.*] Hac resina frixa, vina condiuntur. Plinius, lib. 14. sect. 24. *Resina condire musta vulgare est Italia, provinciisque finitimis.*

9. *Seponuntur.*] Ad picandum, inquit, condiendumque vinum, eligitur vetustior, ac minus laudata, quæ instar corticis & crustæ dura est. Vide Notas & Emend. num. V.

10. *Ad crapulam.*] Ad id faciendum quod crapulam vocant ii, qui vina condiunt. Est porro flos crudus resinæ, ut diximus lib. 14. sect. 25. resina ipsa, nuper avulsa arbori, necdum passa cocturam : eadem percocta, quo nunc dicitur modo, crapula nuncupatur. Hæc porro totidem verbis refert Diosc. lib. 1. cap. 93. Pro assula, de qua lib. 13. sect. 49. MSS. *astula* legunt : qua de voce dicemus iterum sect. seq.

11. *Ad cribri minuta.*] Ita minutatim conciditur, ut cribro excerni, sive, ut passim loquitur Theod. Priscianus, *cribellari* possit.

12. *Hujus expressum.*] Nempe cum coquitur, ut Plinius ait, lib 15. sect. 7. velleribus supra halitum ejus expansis, atque ita expressis. In pice quod est ita expressum, florem picis Scribonius Largus appellat, Compos. 40.

13. *Resina alba.*] Quæ ad crapulam parandam in primis expetitur. Quid congius, sit vide lib. 14. sect. 19. Quid æs album, lib. 34. sect. 20.

14. *Hanc ceteris praferentes.*] Plinius supra lib. 14. sect. 25. de pice ac resina : *In Oriente optimam tenuissimamque terebinthi fundunt : deinde lentisci.* Vide & lib. 24. sect. 22.

Sect. XXIII. 1. *Zopissam.*] Diosc. lib. 1. cap. 98. iisdem verbis : Ζώπισσαν οἱ μὲν εἶναι τὴν ἐκ τῶν πλοίων ξυομένην ῥητίνην μετὰ τοῦ κηροῦ, &c. Hanc in liniendis navibus cum cera miscebant : unde *cerata puppes*, apud Ovid. aliosque.

multo efficaciorem ad omnia, quibus pices resinæque prosunt, videlicet adjecto [2] salis callo.

[3] Aperitur picea [a] e parte solari, [4] non plaga, sed vulnere ablati corticis, cum plurimum bipedali hiatu, ut a terra cubito cum minimum [5] absit. [6] Nec corpori ipsi parcitur, [7] ut in ceteris, quoniam [8] astula [b] in fructu est. [9] Verum hæc terræ proxima laudatur: altior [c] amaritudinem affert. [10] Postea humor omnis e tota confluit in hulcus: [11] item in teda. [12] Cum id manare desiit, simili modo ex alia parte aperitur, ac deinde alia. Postea tota arbor succiditur, & [13] medulla ejus uritur. [14] Sic & in Syria terebintho detrahunt cortices, ibi

INTERPRETATIO.

a *E parte solari.*] Qua solem aspicit.

b *In fructu est.*] Utilitatem habet.

c *Amaritudinem affert.*] Resinam amariorem facit.

NOTÆ.

2. *Salis callo.*] Duritie quadam a sale sive marina aqua accepta, & adstringendi, siccandique vi.

3. *Aperitur picea.*] Ad eliciendam resinam. Hæc fere sectio integra a Theophrasto accepta, lib. 9. hist. cap. 2.

4. *Non plaga.*] Aliud plaga, aliud vulnus est. Plaga ἐντομὴ, ubi cutis laxatur, & scinditur. Vulnus, τὸ ἕλκος, quando avellitur, distrahiturque a corpore: est enim ἕλκος ab ἕλκω *traho*. Hic ergo vulnus est, cum cortex detrahitur, nec tantum incisione dividitur.

5. *Absit.*] Subintellige, vulnus, & hiatus. Theophr. lib. 9. hist. cap. 2. Λεπίζουσι δ' τὸ πρὸς ἥλιον μέρος ἐπὶ δύο ἢ τρεῖς πήχεις ἀπὸ τῆς γῆς.

6. *Nec corpori.*] Nec corticem, inquit, solum vellunt, sed in corpus ipsum, seu caudicem arboris securim impingunt: quoniam quæ inde assula effringitur, eximiturque cum cortice, habet magnos usus.

7. *Vt in ceteris.*] In abiete, pinu, larice, quarum corpori parcitur, ne securis ictu violetur. Theophr. ἐν τῇ ἐλάτῃ, καὶ τῇ πίτυϊ, ubi sui oblitus πίτυος & πεύκης vices dotesque permutat.

8. *Astula.*] Ita MSS. omnes, pro *assula*. Astulas quoque dixit Plinius Valer. lib. 1. cap. 36. *Tedas pingues*, inquit, *in astulas concides*. Hastulam filicis Celsus pariter dixit, lib. 5. cap. 26. tit. *Curatio gangrana.* Σχίδακας, Diosc. lib. 2. cap. 83. Festus, *assulas. Fomites*, inquit, *sunt assula ex arboribus, dum caduntur, excussa*. Nostris, *éclat*. Hinc *assulatim* Plautus in Captivis, act. 4. sc. 2. vers. 51.

Aperite hasce ambas fores,
Priusquam pultando vel assulatim foribus exitium affero.

In Mercat. act. 1. sc. 2. vers. 20.

At etiam adsto? at etiam cesso foribus facere hisce assulas?
Aperite aliquis.

9. *Verum hac.*] Astula, sive assula.

10. *Postea humor.*] Resina, quæ e tota manat arbore, vulnus explet.

11. *Item in teda.*] Ut e picea, inquit, sic etiam e teda, sexto nempe illo resiniferarum arborum genere, de quo sect. 19. resina exprimitur: ac simili ratione vulnus coït.

12. *Cum id.*] Ita libri omnes: subintellige, vulnus, seu hulcus.

13. *Medulla ejus.*] Quam arboris cor vocant. Hæc pars faciendis tedis ob pinguitudinem aptissima: ideoque tum uritur. Theophr. loc. cit.

14. *Sic & in Syria.*] Theophr. loc. cit.

quidem & e ramis, ac radicibus, [15] cum resina damnetur ex his partibus. [16] In Macedonia laricem masculam urunt, feminæ radices tantum. Theopompus scripsit, in Apolloniatarum agro [17] picem fossilem, non deteriorem Macedonica, inveniri. [18] Pix optima ubique ex apricis Aquilonis situ. Ex opacis horridior, virusque præferens. [19] Frigida hieme, deterior, ac minus copiosa, & decolor. [20] Quidam arbitrantur in montuosis copia præstantiorem ac colore, & dulciorem fieri, odorem quoque gratiorem, [21] dum resina sit: [22] decoctam autem minus picis reddere, quoniam [23] in serum abeat: [24] tenuioresque esse ipsas arbores, quam in planis: sed has & illas serenitate steriliores. [25] Fructum quædam proximo anno ab incisu largiuntur, aliæ secundo, quædam tertio. Expletur autem plaga resina, non cortice, nec cicatrice, quæ in hac arbore non coït.

Inter hæc genera proprium quidam fecere [26] sappium, quoniam [27] ex cognatione earum seritur, qualis dicta est [28] in nucleis: ejusque

NOTÆ.

15. *Cum resina.*] Cum in Europæ tractu, inquit, resina omnis damnetur, quæ ex piceæ, laricis, abietisque ramis ac radicibus elicitur: in Syria contra laudatur, quæ ex iisdem terebinthi partibus manat. Hic Dalecampius, ut sæpe alias, cespitávit.

16. *In Macedonia.*] Macedones, inquit, ad exprimendam picem e larice, masculam quidem urunt totam: feminæ radices tantum: hac enim maxime parte resinosa est. Theophr. Οἱ γε περὶ Μακεδονίαν, οὐδὲ τὴν πεύκην πιττοκαυτοῦσιν, πλὴν ἀλλὰ τὴν ἄρρενα· τῆς δὲ θηλείας, ἐάν πως, τὰς ῥίζας λαμβάνουσιν· ἅπασα γὰρ ἔνδαδος πεύκη ταῖς ῥίζαις.

17. *Picem fossilem.*] Πισσάσφαλτον intellexit, cui nomen ex cognatione picis ac bituminis, ut dicemus lib. 35. sect. 51. de eo prolixius ibi disputaturi. Picis fodinæ *picariæ* appellatæ, de quibus Cicero in Bruto, num. 85. *Liberi societatis ejus, quæ picarias de P. Cornelio, & L. Mummio Censoribus redemisset.* Et Ulpianus, lib. 50. Dig. tit. de verb. signific. l. *Inter publica: Vectigal salinarum, metallorum, & picariarum.*

18. *Pix optima.*] Optima, inquit, quam aprica loca, & Aquiloni ostenta præbeant. Hæc iisdem verbis Theophr. loc. cit.

17. *Frigida hieme.*] Ὅταν ἰσχυρὸς χειμῶν. Theophrast.

20. *Quidam.*] Theophr. loc. cit.

21. *Dum resina sit.*] Ante nimirum quam in picem coquatur, eo quo dictum est modo, sect. 22. his verbis: *Omnia illa fiunt e picea, resina cocta* Hunc locum Dalecampius ut intelligeret, corrupit.

22. *Decoctam.*] Seu frixam, ut diximus, sect. 22. Hæc Theophrast. totidem verbis, tum lib. 3. hist. cap. 10. tum lib. 9. cap. 2.

23. *In serum.*] Ut lac, serescit.

24. *Tenuioresque.*] Aliunde hæc Plinius, quam ex Theophrasto, qui tenuiorem resinam fore, non arborem, dixit. Nec tamen abludit a veritate, quod de ipsis nunc arboribus proditur.

25. *Fructum.*] Hoc est, resinam. Theophr. lib. 9. hist. cap. 2.

26. *Sappium.*] Ita MSS. Reg. Colb. Thuan. Glossæ: *Sappinus*, πεύκη. Et *Sapinus*, πίτυς.

27. *Ex cognatione.*] Ex cognatarum arborum semine, ut piceæ, pinus, laricisque.

28. *In nucleis.*] Libro 15. sect. 9. ubi de nucibus pineis, nucleisque dictum est: ubi sappiniæ nucis mentio, nempe e sappio arbore, & e sativa picea.

arboris imas partes tedas vocant : cum ſit illa arbor nil aliud, quam picea, feritatis paulum mitigatæ ſatu : 29 ſapinus autem materies cæſarum e genere ſit, ſicuti docebimus.

CAP. XIII. XXIV. Materiæ enim cauſa reliquas arbores natura genuit, copioſiſſimamque fraxinum. Procera hæc ac teres : 1 pinnata & ipſa folio : multumque Homeri præconio, & 2 Achillis haſta nobilitata. Materies eſt ad plurima utilis. Ea quidem, quæ fit in Ida Troadis, in tantum 3 cedro ſimilis, ut ementes fallat, cortice ablato. 4 Græci duo genera ejus fecere : longam, enodem : alteram brevem, duriorem, 5 fuſcioremque, laureis foliis. 6 Bumeliam vocant in Macedonia ampliſſimam, 7 lentiſſimamque. Alii ſitu diviſere. 8 Campeſtrem enim eſſe criſpam, montanam ſpiſſam. Folia earum jumentis mortifera, ceteris ruminantium innocua, 9 Græci prodidere. 10 In Italia, nec jumentis nocent. 11 Contra ſerpentes vero ſucco expreſſo ad potum, & impoſita hulceribus, opifera, ac nihil æque, reperiuntur. 12 Tanta-

NOTÆ.

29. *Sapinus autem.*] Sapinus, inquit, non arboris nomen eſt, ſed materiei : e parte nimirum inferiore cæſæ jam abietis, & decorticatæ : ſicuti docebimus ſect. 76. libri hujus. Vide Notas & Emend. num. VI.

Sect. XXIV. 1. *Pinnata & ipſa.*] Sicuti de abiete diximus, ſect. 19. Fraxinus, *le Frêne*. Pingitur a Dodonæo, pag. 821.

2. *Achillis haſta.*] Apud Homer. Iliad. ύ. verſ. 277. Πηλιὰς ἤιξε μελίη. Hinc apud Ovid. lib. 10. Metam. verſ. 93. *Et fraxinus utilis haſtis.* Hodieque oblongiores haſtæ, *les Piques*, ex majore fraxino, βουμελίᾳ, & ex corno fiunt.

3. *Cedro ſimilis.*] Id vero Theophraſtus, non de fraxino ſeu μελίᾳ, ſed de taxo, quæ μίλος, refert. Vide Notas & Emendationes num. VII.

4. *Græci duo.*] Theophr. totidem verbis, lib. 3. hiſt. cap. XI.

5. *Fuſcioremque.*] Ita libri omnes : at Theophr. *flaviorem* : ξανθοτέραν. Forte Itali cæli ſolive natura mutatus color.

6. *Bumeliam.*] Βουμελίαν, quam *fraxinum bubulam* vertit Gaza. Forte, quod fraxini folia ad boum pabulum reponuntur, ita prodente Colum. lib. 6. cap. 3. Ego vero *fraxinum magnam* libentius dixerim : quod in compoſitionibus, præfixa nomini ea vocula βου, ſignificatum ejus vocis auget, ut in βουσέλινον.

7. *Lentiſſimamque.*] Teneram, ac flexibilem. Ut *lenta ſalix* Maroni dicitur.

8. *Campeſtrem*] Theophr. loc cit.

9. *Græci prodidere.*] Quorum in libris vereor ne μελίαν iterum pro μίλῳ, hoc eſt, pro taxo fraxinum legerit. De vi taxi venenata diximus ſect. 20.

10. *In Italia.*] Etiam boum pabulo, ut diximus, fraxineæ frondes, cum ulmeis, populeiſque autumno reponuntur.

11. *Contra ſerpentes.*] Dioſc. lib. 1. cap. 108. περὶ μελίας, *de fraxino*. Τῶν φύλλων ὁ χυλὸς, καὶ αὐτὰ σὺν οἴνῳ πινόμενα, καὶ καταπλασσόμενα, ἐχιοδήκτοις βοηθεῖ. *Foliorum ſuccus, & folia ipſa e vino pota, atque etiam impoſita, viperarum morſibus opitulantur.* Theod. Priſcianus, lib. 1. cap. 22. *de apum percuſſibus, vel ſcorpionum, ceterorumque ſerpentum : Et fraxini folia cum vino trita, bibenti dantur.*

12. *Tantaque.*] Simile eſt quod de σμίλῳ Callimachus affert apud Ælian. lib. 9. hiſtor. anim. cap. 27. ut μίλον rurſum pro μελίᾳ accepiſſe Plinius videri poſſit, hoc eſt, taxum cum fraxino confudiſſe.

que

que est vis, ut ne matutinas quidem, occidentesve umbras, quum sunt longissimæ, serpens arboris ejus attingat, adeo ipsam procul fugiat. [13] Experti prodimus: si fronde ea gyroque claudatur ignis & serpens, in ignes potius, quam in fraxinum fugere serpentem. Mira naturæ benignitas, prius quam hæ prodeant, florere fraxinum, nec ante conditas folia dimittere.

XXV. [1] In tilia mas & femina differunt omni modo. Namque & materies mari dura, [2] rufiorque, ac nodosa, & odoratior. [3] Cortex quoque crassior, ac detractus inflexibilis. Nec semen fert, aut florem, [4] ut femina, quæ crassior arbore, materie candida præcellensque est. [5] Mirum in hac arbore, fructum a nullo animalium attingi: [6] foliorum corticisque succum esse dulcem. Inter corticem ac lignum tenues tunicæ multiplici membrana, e quibus vincula, tiliæ vocantur: tenuissimæ earum [7] philyræ, coronarum [8] lemniscis celebres, antiquorum honore. Materies teredinem non sentit, proceritate perquam modica, verum utilis. CAPUT XIV.

XXVI. [1] Acer ejusdem fere amplitudinis, operum elegantia ac subtilitate [2] citro secundum. Plura ejus genera. [3] Album quod præcipui candoris, vocatur Gallicum in Transpadana Italia, transque Al- CAPUT XV.

NOTÆ.

13. *Experti prodimus.*] Plane aliter se rem habere, experiundo sibi compertum Charasius contestatur, lib. de Viperis, pag. 115. viperam a se nimirum fronde fraxinea circumclusam, statutamque in medio, statim ad eam frondium struem insiluisse, ac sub eas abdidisse se. Alia forte vis est fraxineæ frondi ingenita in Italo solo, cæloque, quam sit in nostro. De Vettonica Plinius idem tradit, lib. 25. sect. 55.

Sect. XXV. 1. *In tilia.*] Ex Theophrast. lib. 3. hist. cap. 10. Nostris *Tilleul*, & *tillau*. Græcis φίλυρα. Pingitur a Lobelio recte in Observ. pag. 606.

2. *Rufiorque.*] Theophr. ξανθή, quæ vox interdum rubrum ex flavo sonat. Et mox: ἔτι δὲ εὐωδέστερον τοῦ τῆς θηλείας τὸ ξύλον τοῦ ἄρρενος.

3. *Cortex.*] Theophr. loc. cit.

4. *Vt femina.*] Quæ florem, & fructum edit. Theophr.

5. *Mirum.*] Theophr. lib. 1. histor. plant. cap. 20. Ὁ δὲ καρπὸς οὐδενὶ βρωτός.

6. *Foliorum &c.*] Theophr. lib. 3 hist. cap. 10. τὰ δὲ φύλλα, καὶ ὁ φλοιὸς, ἰδία, καὶ γλυκέα.

7. *Philyra.*] Vetus Horatii interpres, in Oden ult. lib. 1. *Philyra est cortex*, nempe tenuissimus, *tiliæ arboris*.

8. *Lemniscis.*] Vide Turneb. lib. 18. Adverſ. cap. 3. pag. 536. & quæ dicturi sumus lib. 21. sect. 4.

Sect. XXVI. 1. *Acer.*] In Indice, *aceris genera decem* spondet auctor: nunc fidem datam præstat. Primum enim est, Album seu Gallicum. 2. Pavonaceum. 3. Crassivenium. Deinde genera bina, ex Græcorum campestri, & montano. Quæ genera quinque, si in marem ac feminam singula dividas, decem omnino efficient. De acere mare Plinius sect. seq. De campestri sexus utriusque, Theophr. lib. 3. hist. cap. XI. De montano item duplice, Plinius ipse plane modo. Græcis σφένδαμνος dicitur: nostris *Erable.*

2. *Citro secundum.*] Atlanticæ arbori, de qua diximus lib. 13. sect. 29. Vide Notas & Emend. num. VIII.

3. *Album.*] Est acer majus Valerii Cordi, lib. 3. de hist. plant cap. 5. Nostris *Sycomore*, & quibusdam *Plane*, a similitudine platani: & *Bois blanc.*

pes naſcens. [4] Alterum genus criſpo macularum diſcurſu, qui cum excellentior fuit, a ſimilitudine caudæ [5] pavonum nomen accepit, in Iſtria, Rætiaque præcipuum. E viliore genere, [6] craſſivenium vocatur. Græci ſitu diſcernunt. Campeſtre enim candidum eſſe, nec criſpum, [7] quod glinon vocant: montanum vero criſpius, duriuſque: etiamnum [8] e maſcula criſpius ad lautiora opera. Tertium genus [9] zygiam, rubentem, fiſſili ligno, cortice livido, & ſcabro. Hoc alii generis proprii eſſe malunt, & Latine carpinum appellant.

CAP. XVI. XXVII. Pulcherrimum vero eſt bruſcum, multoque excellentius etiamnum molluſcum. Tuber utrumque [1] arboris ejus: bruſcum intortius criſpum: molluſcum [2] ſimplicius ſparſum. [3] Et ſi magnitudinem menſarum caperet, haud dubie præferretur citro. Nunc intra pugillares, lectorumque [4] ſilicios, aut laminas raro uſu ſpectatur.

NOTÆ.

4. *Alterum.*] *Erable madré.* Dalecampio, lib. 1. hiſt. plant. cap. 28. opulus montana dicitur. Vidimus in horto Regio. Ovidio, lib. 10. Metam. verſ. 95. *Acerque coloribus impar.*

5. *Pavonum.*] Ut acer pavonaceum nuncuparetur. Sic & de citri maculis, lib. 13. ſect. 19. *Sunt*, inquit, *& undatim criſpæ: majore gratia, ſi pavonum caudæ oculos imitentur.*

6. *Craſſivenium.*] Ob craſſiorem ac rudiorem venarum macularumque diſcurſum. Idem a Theophr. loc. cit. χαλινότροχον vocatur, ſeu quod lecti ex eo fierent torno currente, ſeu quod rotulæ ex eo tornarentur, ſubjectæ pedibus lectorum.

7. *Quod glinon.*] Γλῖνον Theophraſto lib. 3. hiſtor. cap. XI. γλεῦνον idem, cap. 4. Forte vilius acer vox ea ſonat. nam Suidæ γλίνη, ῥύπος, *ſordes.*

8. *E maſcula.*] Hodie quoque lignatores Sequani, inquit Dalec. loc. cit. acer montanum mare feminaque diſtinguunt: colore magis flavo in mare, pallidiore in femina: ligno in mare duriore, venoſiore, magiſque criſpo: in femina laxiore, molliore, ſolutioreque, ac minus criſpo. Et mas quidem prius floret, quod Plinius quoque agnovit ſect. ſeq. femina tardius.

9. *Zygiam.*] Ζυγία. Theophr. lib 3. hiſtor. cap. XI. Carpinum recte Gaza vertit. Vitruvius, lib. 2. cap. 9. pag. 34. *Item carpinus .... habet utiliſſimam tractabilitatem. Itaque Græci, quod ex ea materia juga jumentis comparant, quod apud eos juga ζυγὰ vocitentur, item & eam ζυγίαν appellant.* Gallis, *Charme.* A Matthiolo pingitur, in lib. 1. Dioſcor. pag. 145. Gallia Vulcano potius quam lautis operibus dicat.

Sect. XXVII. 1. *Arboris ejus.*] Nempe aceris.

2. *Simplicius.*] Recto ac ſimplice, non criſpo aut contorto, venarum macularumque diſcurſu, nec nodis interrupto.

3. *Et ſi.*] Si menſarum ex eo tubere tanti orbes, quanti ex citro, forent: haud dubie citro præferretur id aceris tuber. De magnitudine menſarum citrearum dictum eſt lib. 13. ſect. 29. De acerna menſa Martialis, lib. 14. Epigr. 90. Utræque ex arboris ſuæ tubere factæ.

4. *Silicios.*] Ita libri omnes, etiam ſcripti, & quos terimus, & quos Salmaſius vidit, ipſo prodente, in Solin. pag. 416. Sed latet adhuc ejus vocis ſignificatus, niſi forte pro operimento laminæ lectis menſiſve addito, accipi quis velit. Quod indicare Plinius videtur, cum ſubjicit ſtatim, *aut laminas.* Sunt qui *ſilaceas laminas* hic legant, hoc eſt, ſilis colore tinctas, qua voce Plinius iterum abutitur, lib. 35. ſect. 32.

E brusco fiunt & mensæ nigrescentes. Reperitur [5] & in alno tuber: tanto deterius, quanto ab acere alnus ipsa distat. Aceris mares prius florent. Etiamnum in siccis natæ præferuntur aquaticis, sicut & fraxini. Est & trans Alpes arbor, simillima aceri albo materia, quæ vocatur [6] staphylodendron. Fert siliquas, & in iis nucleos, sapore nucis avellanæ.

XXVIII. In primis vero materies honorata buxo est, raro crispanti, nec nisi radice: cetero [1] lenis quies materiæ, silentio quodam, & duritie, ac pallore commendabilis: [2] in ipsa vero arbore topiario opere. Tria ejus genera: Gallicum, quod [3] in metas emittitur, amplitudinemque proceriorem. [4] Oleastrum in omni usu damnatum, gravem præfert odorem. Tertium genus nostrate vocant: silvestre, ut credo, mitigatum satu: diffusius, & densitate parietum virens semper, [5] ac tonsile. [6] Buxus Pyrenæis, ac Cytoriis montibus plurima, & Berecyntio tractu: crassissima in Corsica, flore [7] non spernendo: [8] quæ causa amaritudinis mellis. Semen illius cunctis animantibus invisum. [9] Hæc in Olympo Macedoniæ gracilior, sed brevis. [10] Amat frigida, aprica. In igni quoque duritia, quæ ferro: nec flamma, nec carbone utili.

XXIX. [1] Inter has atque frugiferas, materie vitiumque amicitia, CAP. XVII.

NOTÆ.

5. *Et in alno.*] Alnus, κλήθρα, *l'Aune.*

6. *Staphylodendron.*] Pistaciam silvestrem alii vocant: Galli, *Nez coupés.* Pingitur a Dodonæo, pag. 806. Vidimus in horto Regio.

Sect. XXVIII. 1. *Lenis quies.*] Materiei perpetuus lævor, qui & sit enodis, & crispo venarum discursu careat. Et quietem & silentium dici μεταφορικῶς hoc loco palam est. Buxus, *du Bouis.* Græci πύξον vocant.

2. *In ipsa vero.*] In arbore, inquit, ipsa, commendabilis maxime quies & patientia topiarii operis exhibendi, natura buxi tonsili.

3. *In metas.*] In conum, & acuminatam arborem crescens. Herbarii buxum arborescentem vocant.

4. *Oleastrum.*] Genus id est, nomenque buxi humilis, quale a Dodonæo pingitur, Pempt. 6. lib. 2. cap. 22. pag. 770. Nisi forte festinatio in legendo nimia Plinium transversum egit, effecitque, ut cum [illegible] totum id silvestre buxi genus esse apud scriptorem Græcum invenisset, vidisse se [illegible] putarit.

5. *Ac tonsile.*] Et *tonsile buxetum* Martiali est, lib. 3. Epigr. 58. Tam densum illud, ut in hortis parietum vicem obtineat.

6. *Buxus Pyrenæis.*] Et Cyrene quoque, ἐν Κυρήνῃ, inquit Theophr. lib. 3. histor. cap. 15. quam vocem cum Πυρήνῃ permutasse incaute Plinium, quidam falso putant. De Cytoro Virgil. lib. 2. Georg. vers. 437. *Et juvat undantem buxo spectare Cytorum.* Nos de Berecyntio tractu, lib. 5. sect. 29.

7. *Non spernendo.*] Ob elegantem speciem, & jucundum colorem, ab apibus adeo non spernitur, ut ultro etiam appetatur.

8. *Quæ causa.*] Theophrast. lib. 3. histor. cap. 15. Διὸ καὶ τὸ μέλι οὐχ ἡδὺ, ὄζον τῆς πύξου.

9. *Hæc in Olympo.*] Theophr. loc. cit.

10. *Amat.*] Theophrast. loc. cit. φύεται δ' ἐν τοῖς [illegible] καὶ τραχέσι. *Nascitur locis frigidis, asperisque.*

Sect. XXIX. 1. *Inter has.*] Inter silvestres, ac frugiferas. Inter silvestres quidem, bonitate materiæ: inter fru-

accipitur ulmus. [2] Græci duo ejus genera novere : [3] montuosam, quæ sit amplior : campestrem, quæ [4] fruticosa. [5] Italia Atinias vocat excelsissimas, & ex iis siccanas præfert, quæ non sint riguæ. [6] Alterum genus Gallicas. Tertium nostrates, densiore folio, & ab eodem pediculo numerosiore. Quartum silvestre. Atiniæ non ferunt [7] samaram : ita vocatur ulmi semen : omnesque [8] radicum plantis proveniunt : [9] reliquæ semine.

Caput XVIII. XXX. Nunc celeberrimis arborum dictis, quædam in universum de cunctis indicanda sunt. [1] Montes amant cedrus, larix, teda, & ceteræ, e quibus resina gignitur. [2] Item aquifolia, buxus, ilex, juniperus, terebinthus, [3] populus, [4] ornus, cornus, carpinus. Est &

Notæ.

giferas, affinitate vitium : hæ enim maritantur ulmis, quæ uvas, racemos, palmitesque sustinent, ac veluti partus suos ostentant. Ulmus, *l'Orme*.

2. *Græci duo.*] Theophr. lib. 3. hist. cap. 14.

3. *Montuosam.*] Theophr. Ὀρειπτελέα ὡς αὐξίστερος. Pingitur a Dodonæo, Pemptad. 6. lib. 4. cap. 15. pag. 825.

4. *Fruticosa.*] Frutici similis, θαμνωδέστερος. Iconem habet Lobelius, in Observ. pag. 607.

5. *Italia .... excelsissimas.*] Nempe montuosas, quæ sunt, uti dictum est, ampliores. Siccanæ sunt, in siccis natæ. Sic Columellæ, l. 2. c. 17. *prati duo genera : alterum siccaneum : alterum riguum.*

6. *Alterum.*] Gallicum genus ab Atinia, Columella non secernit. *Vlmorum*, inquit, *duo esse genera convenit : Gallicum, & vernaculum. Illud Atinia, hoc nostras dicitur.* Libro 5. cap. 6. pag. 183.

7. *Samaram.*] Quos Plinius hic auctores sequatur, Columella indicat loc. cit. pag. 184. *Atiniam ulmum*, inquit, *Tremellius Scrofa non ferre sameram, quod est semen ejus arboris, falso est opinatus : nam rariorem sine dubio creat, & idcirco plerisque sterilis videtur, seminibus inter frondem, quam prima germinatione edit, latentibus.* At enimvero samaram Plinius vocat, non minutum illud semen quod sub foliis latitat, sed majores baccas, quales in ulmo campestri Lobelii delineatæ apparent : quod hæ solæ in satione utiles.

8. *Radicum plantis.*] Hoc est, plantis cum radice ex ulmario vulsis : ut dicemus lib. 17. sect. 9. & 15. Columella, loc. cit. *Nemo jam serit ex samera, sed ex sobolibus.*

9. *Reliquæ semine.*] Sive samara, quam reliqua, præter Atiniam, genera creant. De his enim Plinius, lib. 17. sect. 15. *Vlmorum, priusquam folio vestiantur, samara colligenda est, circa Martias Calendas, cum flavescere incipit.*

Sect. XXX. 1. *Montes amant.*] Accepta hæc a Theophrasto, lib. 3. histor. plant. cap. 4.

2. *Item aquifolia.*] Parva nempe ilex, de qua sect. 12. Ἀγρία hoc loco a Theophrasto nuncupatur.

3. *Populus.*] At Theophr. lib. 3. hist. cap. 1. populum utramque, albam & nigram, lucos & aquas desiderare ait. Notum quoque Maronis carmen, Eclog. 7. vers. 65.

Fraxinus in silvis pulcherrima, pinus in hortis,
Populus in fluviis, abies in montibus altis.

4. *Ornus.*] Virgil. lib. 2. Georg. vers. 111.

Steriles saxosis montibus orni.

Ornus ea esse arbos existimatur, quæ silvestris fraxinus Columellæ. *Fresne sauvage.* Sed a βυμελία Macedonica discrepat.

in Apennino frutex, qui vocatur [5] cotinus, ad [6] linamenta modo conchylii colore insignis. Montes & valles [7] diligit abies, robur, castaneæ, tilia, ilex, cornus. Aquosis montibus gaudent acer, fraxinus, sorbus, tilia, [8] cerasus. Non temere in montibus visæ sunt prunus, Punicæ, oleastri, juglans, morus, sambuci. [9] Descendunt & in plana, cornus, corylus, quercus, ornus, acer, fraxinus, fagus, carpinus. Subeunt & in montuosa, ulmus, malus, pirus, laurus, [10] myrtus, [11] sanguinei frutices, ilex, [12] tingendisque vestibus nascentes genistæ. [13] Gaudet frigidis sorbus, & magis etiam [14] betulla. Gallica hæc arbor mirabili candore atque tenuitate, terribilis [15] magistratuum virgis. Eadem circulis flexilis, item [16] corbium costis. [17] Bitumen ex ea Galliæ excoquunt. In eosdem situs comitatur

Notæ.

5. *Cotinus.*] Est ea coriaria cotinus, quam Dodonæus describit ac delineat, Pempt. 6. lib. 2. cap. 19. pag. 767. & 768. atque in Galliæ plerisque Italiæque montibus reperiri ait. Sabaudi vocant, *du fustet.* Anguillara, part. 4. pag. 85. *Scotano* ab Italis appellari, radicem tingendis lanis pannisque purpureo colore utilem, tradit. Est & κότινος Græcis, nempe olea silvestris, quæ ab hoc frutice multum discrepat.

6. *Linamenta.*] Ad fila tantum vestesque lineas conchylii colore tingendas, idoneus. In editis hactenus libris, perperam legebatur *lineamenta.* In MSS. *lignamenta.*

7. *Diligit abies.*] Sic Theophr. lib. 4. hist. cap. 1.

8. *Cerasus.*] Sic Palladius, lib. XI. in Octob. tit. XI. pag. 152.

9. *Descendunt.*] Theophr. l. 3. hist. c. 4.

10. *Myrtus.*] Myrtum montanam Diosc. lib 1. cap. 133. reliquis generibus anteponit: etsi Maro canit, lib. 4. Georg. vers. 124. esse *amantes litora myrtos.* Et l. 2. v. 112. *Litora myrtetis latissima.*

11. *Sanguinei frutices.*] A colore corticis sanguineo nomen ei frutici inditum: hodieque vulgus *Sanguin* vocat. Joan. de Janua, in Cathol. *Sanguinus, quædam parva arbor, quod cortex & fructus ejus sit sanguinei coloris: unde sanguinetum, locus ubi abundant sanguini.* Virgam sanguineam Plinius appellat, lib. 24. sect. 43. Hæc Theophrasto, loc. cit. quem Plinius nunc sequitur, θηλυκράνεια est, hoc est, cornus femina. A Dodonæo delineatur, pag. 770.

12. *Tingendisque.*] Non genista quælibet, sed quæ a re ipsa *genista tinctoria* nominatur. Describit eam, delineatque Dodonæus, pag. 751. Galli vocant, *Fleur à teindre*, ou *Herbe à jaunir.*

13. *Gaudet.... sorbus.*] Pallad. lib. 2. in Januar. tit. 15. pag. 44. *Amat loca humida, montana, & frigidis proxima, & solum pinguissimum.*

14. *Betulla.*] *Du bouleau.*

15. *Magistratuum.*] Nunc quoque pueros virgis e betulla pædagogi terrent. His Consulares olim fasces plerumque constabant. Consulares, inquam: nam, ut recte Plinius, libro superiore, sect. 40. fasces Imperatorum laurus decorabat. Nunc betulla baculis præterea scopisque nascitur.

16. *Corbium costis.*] Sic MSS. omnes, & quos habemus præ manibus, & quos Turnebus laudat, lib. 4. Adversf. cap. 16. pag. 118. non *sportis.* Corbium costæ veluti statumina sunt, crassioraque & firmiora vimina, quibus reliqua quæ tenuiora subtilioraque firmantur, atque nectuntur. Vide inferius sect. 68. Sic *navium costas* Plinius ipse superius dixit, lib. 13. sect. 19.

17. *Butumen.*] Sane bitumine scatet: & in facibus resinosum quiddam emittit, picis instar nigræ. Matthiol. in Diosc. lib. 1. cap. 95.

[18] & ſpina, nuptiarum facibus auſpicatiſſima, quoniam inde fecerint paſtores qui rapuerunt Sabinas, ut auctor eſt Maſurius. Nunc facibus carpinus & [19] corylus familiariſſimæ.

XXXI. Aquas odere cupreſſi, juglandes, caſtaneæ, [1] laburnum. Alpina & hæc arbor, nec vulgo nota, dura ac candida materie, cujus florem cubitalem longitudine apes non attingunt. Odit & quæ appellatur [2] Jovis barba, in opere topiario tonſilis, & in rotunditatem ſpiſſa, argenteo folio. Non niſi in aquoſis proveniunt [3] ſalices, alni, populi, [4] ſiler, [5] liguſtra [6] teſſeris utiliſſima. Item vaccinia, [7] Italiæ mancupiis ſata: Galliæ vero etiam [8] purpuræ tingendæ cauſa

NOTÆ.

18. *Et ſpina.*] Non quælibet, ſed ea modo, ex qua fieri in nuptiis ſolitæ faces, hoc eſt, ſpina alba: ut Varro teſtatur, lib. 2. de vita populi Rom. apud Nonium, cap. 2. num. 340. Et Feſtus, verbo *Patrimi. Patrimi & matrimi pueri prætextati tres nubentem deducunt: unus, qui facem præfert ex ſpina alba, quia noctu nubebant: duo qui tenent nubentem.* Ideo autem ſpina alba adhibita, quod pollere ea plurimum in avertendis malis noxis crederetur, teſte Naſone, lib. 6. Faſt.

Sic fatus, ſpinam qua triſtes pollere poſſet,
A foribus noxas, hæc erat alba, dedit.

Et mox:

Virgaque Janalis de ſpina ſumitur alba, &c.

Varro denique, in Ætiis, apud Chariſium, lib. 1. pag. 117.

Fax ex ſpina alba præfertur, quod purgationis cauſa adhibetur.

19. *Corylus.*] De corylo diximus, lib. 15. ſect. 24. E coryli genere avellana eſt.

Sect. XXXI. 1. *Laburnum.*] Eſt hoc Dalecampii Laburnum alterum, ab eo pictum lib. 1. hiſtor. plant. cap. 36. pag. 104. De eo plura dicemus lib. 17. ſect. 35.

2. *Jovis barba.*] Hic frutex recte a Dalec. pingitur, lib. 2. hiſtor. plantar. cap. 35. pag. 194. Nondum in certi nominis Gallica lingua poſſeſſionem venit. In Bæterrenſi Galliæ agro frequens, ipſo teſte: & in Italia juxta Livornam, ita prodente Anguillara.

3. *Salices.*] *Les ſaules.* Cato, de re ruſt. cap. 9. pag. 14. *Salicta locis aquoſis, humectis, umbroſis, propter amnes ibi ſeri oportet.* Virgil. lib. 2. Georg. verſ. 110.

Fluminibus ſalices, craſſiſque paludibus alni
Naſcuntur.

4. *Siler.*] Fruticem vocat lib. 24. ſect. 44. ex quo baculos ruſtici conficiant, ad ſerpentes fugandos. Anguillara latifoliam eſſe ſalicem putat, cujus e cinere, ſulfure, & aphronitro mixtis, pulvis efficitur excutiendis tormentis bellicis. Sed verius fruticem ignotum remur.

5. *Liguſtra.*] Gallis, *Troëſne.* Pingitur a Matthiolo, in lib. 1. Dioſc. pag. 170.

6. *Teſſeris.*] Nempe vel militaribus, vel iis quas Imperatores in publicis largitionibus viritim dabant. His enim fruſtis ligni quadratis, certa inſignitis notatiſque forma, qui a principe donati erant, jus eis deinde fuit petendi frumenti publici.

7. *Italiæ mancupiis.*] MSS. editique libri, *in aucupiis* præferunt, manifeſto errore, quem Turnebus ante nos vidit, lib. 4. Adverſ. cap. 6. pag. 118. Emendationis cauſam repetit ex Plinii verbis, lib. 21. ſect. 97. quam & nos probamus. Geminum itaque diſtingui vaccinium a Plinio ſcito: Italicum alterum, quod mancupiis ſeratur: alterum Gallicum, ſive hyacinthum, qui & gladiolus vocetur, de quo dicemus l. 21. ſect. 97.

8. *Purpuræ tingendæ.*] Sic MSS. omnes. Vitruvius lib. 7. cap. ultimo:

ad servitiorum vestes. [9] Quæcumque communia sunt montibus planisque, majora fiunt, aspectuque pulcriora in campestribus: meliora materie, crispioraque in montibus: exceptis malis, pirisque.

XXXII. Præterea arborum aliis decidunt folia: aliæ sempiterna coma virent. Quam differentiam antecedat necesse est prior. Sunt enim arborum quædam urbaniores, quas his placet nominibus distinguere. Hæ mites, quæ fructu, aut aliqua dote, umbrarumve officio humanius juvant, non improbe dicantur urbanæ. CAP. XIX.

XXXIII. [1] Harum generi non decidunt: oleæ, lauro, palmæ, myrto, cupresso, pinis, ederæ, rhododendro, & ([2] quamvis herba dicatur) sabinæ. [3] Rhododendron, ut nomine apparet, a Græcis venit. Alii nerion vocarunt, alii rhododaphnen, sempiternum fronde, rosæ similitudine, caulibus fruticosum. [4] Jumentis caprisque & ovibus venenum est. [5] Idem homini contra serpentium venena remedio. CAP. XX.

[6] Silvestrium generis folia non decidunt abieti, [7] larici, pinastro, junipero, cedro, terebintho, [8] buxo, [9] ilici, [10] aquifolio, suberi, ta- CAPUT XXI.

NOTÆ.

pag. 148. *Vaccinium temperantes, & lac miscentes, purpuram faciunt elegantem.*

9. *Quæcumque.*] Ex Theophr. lib. 3. hist. cap. 4. Ἅπαντα δ' ὅσα κοινὰ τῶν ὀρῶν καὶ τῶν πεδίων, μείζω μὲν καὶ καλλίω τῇ ὄψει τὰ ἐν τοῖς πεδίοις γίνεται· κρείττω δὲ τῇ χρήσει τῶν ξύλων καὶ τῶν καρπῶν, τὰ ὀρεινά, πλὴν ἀχράδος, καὶ ἀπίου, καὶ μηλέας· αὗται δ' ἐν τοῖς πεδινοῖς κρείττους, οὐ μόνον τοῖς καρποῖς, ἀλλὰ καὶ τοῖς ξύλοις.

Sect. XXXIII. 1. *Harum generi.*] Hoc est, mitiorum e genere, & urbaniorum. Accepta hæc a Theophr. lib. 1. hist. cap. 19. Eadem habet auctor Geopon. lib. XI. cap. 1. pag. 305.

2. *Quamvis herba.*] Herba, inquit, vocatur, inter frutices tamen numeranda. Virgilius in Calice:

Herbaque thuris opes priscis imitata Sabinis.

Arborem tamen βράθυ Diosc. vocat, lib. 1. cap. 104. Sed quoniam pumila est, & coactæ brevitatis, herbam Romani appellavere. Dicemus de ea uberius, lib. 24. sect. 61.

3. *Rhododendron.*] Lauream rosam Apuleïus vocat. [illegible] Theophr. l. 1. hist. c. 15. Diosc. l. 4. c. 82. Νήριον, οἱ δὲ ῥοδοδάφνην, οἱ δὲ ῥοδόδενδρον· θάμνος &c. Pingitur a Matthiolo, in lib. 4. Diosc. pag. 1103. Gallis, *Laurier rose.* Italis *oleandro*, teste Anguillara, lib. de simp. par. 4. pag. 82.

4. *Jumentis.*] Diosc. loc. cit. & Galenus, lib. de fac. simp. med. pag. 215. Prudentius in Hamartigenia, vers. 231.

Noxius in teneris sapor æstuat ecce frutetis:
Cum prius innocuas tulerit natura cicutas:
Roscidus & viridem qui vestit flos rhododaphnen,
Pabula lascivis dederit sincera capellis.

5. *Idem homini.*] Diosc. loc. cit.

6. *Silvestrium.*] Accepta hæc a Theophr. lib. 1. hist. cap. 15. & lib. 5. c. 4.

7. *Lorici.*] Meleziæ arbori, quam esse laricem quidam volunt, decidunt hieme folia: & quidem soli, e coniferis arboribus.

8. *Buxo.*] *Perpetuoque virens buxus.* Ovid. lib. 10. Metam. vers. 97.

9. *Ilici.*] Πρῖνος, Theophr. locis cit.

10. *Aquifolio.*] Ἀγρία, Theophr. lib. 1. hist. cap. 15. De ea diximus sect. 11.

xo, [11] tamarici. [12] Inter utraque genera ſunt adrachne in Græcia, & ubique unedo. Reliqua enim folia decidunt his, præterquam in cacuminibus. Non decidunt autem & in fruticum genere cuidam rubo, [13] & calamo. [14] In Thurino agro, ubi Sybaris fuit, ex ipſa urbe proſpiciebatur quercus una, nunquam folia dimittens, nec ante mediam æſtatem germinans. Idque mirum eſt, Græcis auctoribus proditum, [15] apud nos poſtea ſileri. [16] Nam locorum tanta vis eſt, ut circa Memphim Ægypti, & in Elephantine Thebaïdis nulli arbori decidant, ne vitibus quidem.

CAPUT XXII.

XXXIV. Ceteræ omnes extra prædictas, (etenim enumerare longum,) folia deperdunt: obſervatumque non areſcere, niſi tenuia, & lata, & mollia. Quæ vero non decidant, [1] callo craſſa, & anguſta eſſe. [2] Falſa definitio eſt, non decidere his, quarum ſuccus pinguior ſit. Quis enim poteſt in ilice intelligere? Decidere Timæus Mathematicus Sole Scorpionem tranſeunte, ſideris vi, & quodam veneno aëris, putat. Cur ergo non eadem cauſa adverſum omnes polleat, jure miremur. Cadunt plurimis autumno. [3] Quædam tardius amittunt, atque in hiemes prorogant moras. [4] Neque intereſt maturius germinaſſe: utpote cum quædam primæ germinent, & inter noviſſimas nudentur: ut amygdalæ, fraxini, ſambuci. [5] Morus autem noviſſima germinat, cum primis folia dimittit. Magna & in hoc [6] vis ſoli. Prius decidunt in ſiccis macriſque: & vetuſtæ prius arbori: multis etiam, antequam matureſcat fructus. In ſerotina ficu, & hiberna piro, & malo gra-

NOTÆ.

11. *Tamarici.*] Folia tamarici omnia in hortis noſtris hieme delabuntur. De eo diximus lib. 13. ſect. 57.

12. *Inter utraque.*] Inter ἀείφυλλα videlicet, & φυλλοβόλα, ea quæ perpetuo virent, & quibus folia decidunt. Sic Theophr. lib 1. hiſt. cap. 15. Δοκεῖ δ' ἡ ἀδράχνη, καὶ ὁ οἴναρος (forte rectius, ὁ κόμαρος) τὰ μὲν κάτω φυλλοβολεῖν, τὰ δ' ἔσχατα τῶν ἀκρεμόνων ἀείφυλλα ἔχειν. *Folia infima demittunt, cacuminibus perpetuo virent.* De adrachne & unedone diximus, lib. 13. ſect. 40.

13. *Et calamo.*] Hoc eſt, arundini. Theophr. loc. cit. τῶν δὲ θαμνωδῶν, βάτος, ῥάμνος, κάλαμος.

14. *In Thurino.*] Hæc a Theophr. loc. cit.

15. *Apud nos....ſileri.*] Recitat tamen Varro, lib. 1. de re ruſt. cap. 7. pag. 51 ſed ex Theophraſti libris.

16. *Nam locorum.*] Theophr. & Varro, locis cit.

Sect. XXXIV. 1. *Callo craſſa.*] Corpore, carne, & quadam veluti pulpa.

2. *Falſa.*] Theophraſtum jure carpit, qui lib. 1. hiſt. cap. 15. ea perpetuo virere ait, quæ & anguſtiore folio & pinguitudine quadam prædita eſſent, & odore jucundo: cum abſint hæ dotes ab ilice. Πάντα δὲ καὶ τῶν ἄλλων τὰ ἀείφυλλα, στενοφυλλότερα· καὶ ἔχοντά τινα λιπαρότητα καὶ εὐωδίαν.

3. *Quædam tardius.*] Ex Theophr. lib. 1. hiſt. cap. 15.

4. *Neque intereſt.*] Hæc verbis totidem Theophr. loc. cit.

5. *Morus autem.*] Theophr. loc. cit.

6. *Vis ſoli.*] Δοκεῖ δὲ καὶ ἡ χώρα συμβάλλεσθαι καὶ ὁ τόπος ὁ ἔνικμος πρὸς τὸ διαμένειν, &c. Theophr. loc. cit. In libris quibuſdam, *vis Solis*, male: cum ſequatur proxime cauſa ejuſce placiti: *Prius decidunt in ſiccis macriſque*, &c.

nato

nato eſt [7] pomum tantum aſpici in matre. [8] Neque his autem, quæ ſemper retinent comas, eadem folia durant : ſed ſubnaſcentibus aliis, tum areſcunt vetera : quod evenit [9] circa ſolſtitia maxime.

XXXV. [1] Foliorum unitas in ſuo cuique genere permanet, præterquam populo, ederæ, crotoni, quam & [2] cici diximus vocari. * [3] Populi tria genera : [4] alba, ac nigra, & quæ Libyca appellatur, minima folio, ac nigerrima, fungiſque [5] enaſcentibus laudatiſſima. Alba folio bicolor, ſuperne candicans, inferiore parte viridi. [6] Huic, nigræque, & crotoni, folia in juventa circinatæ rotunditatis ſunt : vetuſtiora in angulos exeunt. E contrario ederæ anguloſa rotundantur. Populorum foliis grandiſſima [7] lanugo evolat : [8] candidæ, traditæ folio numeroſiore, candida, [9] & ut villi. Folia granatis & amygdalis rubentia. *Caput XXIII.

XXXVI. Mirum in primis id, quod ulmo, tiliæque, & oleæ, & populo albæ, & ſalici evenit. [1] Circumaguntur enim folia earum poſt ſolſtitium : nec alio argumento certius intelligitur [2] ſidus con-

Notæ.

7. *Pomum tantum.*] Decuſſis hieme foliis univerſis, arbori adhuc pomum adhæreſcit.

8. *Neque his autem.*] Theophr. loc. cit.

9. *Circa ſolſtitia maxime.*] Ita MSS. omnes. Apud Latinos, qui caſte integreque in eloquendo verſati ſunt, non dicitur ſolſtitium fere, niſi de æſtivo. Nam tametſi motus eadem proportio cum hiberno, tamen id Romani nunquam dixere, ſed brumam. Theophr. loc. cit. τοῦτο δὲ περὶ τροπὰς μάλιστα γίνεται θερινάς.

Sect. XXXV. 1. *Foliorum unitas.*] Idem color, inquit, foliis in ſuo cuique genere, eadem forma, in juventa, & cum ſeneſcunt. At in populo, edera, & crotone, ſunt diverſa. Theophr. lib. 1. hiſt. cap. 16.

2. *Cici diximus.*] Libro 15. ſect. 7.

3. *Populi tria.*] Ab his verbis ductum hactenus capitis primordium eſt : quam inepte, ex totius orationis ſerie liquet.

4. *Alba, ac nigra.*] *Peuplier blanc, & noir.* Libycam vulgo Tremulam vocant, a tremulorum foliorum crepitu ſtrepituque aſſiduo, *Tremble.* Triplex id populi genus a Dodonæo accurate delineatur, Pempt. 6. lib. 4. cap. 14. pag. 823. & 824.

5. *Enaſcentibus.*] Ramo, vel caudici adnaſcentibus.

6. *Huic.*] Hoc eſt, populo albæ. Theophr. loc. cit. τῆς δὲ λεύκης, καὶ τοῦ κιττοῦ, καὶ τοῦ καλουμένου κρότωνος . . . τὰ νέα (φύλλα) περιφερῆ. τὰ δὲ παλαιότερα, γωνιώδη.

7. *Lanugo.*] Seu βρύον, ut diximus, lib. 12. ſect. 62.

8. *Candida, tradita.*] Hoc eſt, quæ traditur eſſe folio numeroſiore. Ita MSS. Reg. Colb. Th.

9. *Et ut villi.*] In MSS. proxime laudatis, *& ut villa.* Forte, *& ut uva.* Nam ut lib. 12. ſect. 62. bryon uva populi albæ dicitur.

Sect. XXXVI. 1. *Circumaguntur.*] Vertunt partes ſupinas ſtatim poſt æſtivum ſolſtitium : eoque argumento ſolſtitium exactum ruſtici intelligunt. Theophr. lib. 1. hiſt. cap. 16. Tractat hoc argumentum uberrime & eleganter Plinius, lib. 18. ſect. 68.

2. *Sidus confectum*] Solſtitium peractum. Auctor Geopon. lib. 9. cap. 2. pag. 219. Προσημαίνει δὲ καὶ τὰς τροπὰς τὰς θερινὰς στραφέντα τὰ φύλλα τῆς ἐλαίας, ὥσπερ ἡ φιλύρα, καὶ ἡ πτελέα, καὶ ἡ λεύκη. Cauſam ejus rei aperit Theophr. lib. 2. de cauſis, pag. 26. pag. 262.

* CAPUT XXIV.

fectum. * Est & publica omnium foliorum [3] in ipsis differentia. [4] Namque pars inferior a terra herbido viret colore. [5] Ab eadem læviora, nervos, callumque, & articulos in superiore habent parte: incisuras vero subter, ut manus humana. [6] Oleæ superne candidiora, & minus lævia: item ederæ. Sed omnium folia quotidie ad Solem [7] oscitant, [8] interiores partes tepefieri volentia. Superior pars omnium lanuginem quantulamcunque habet, quæ [9] in aliis gentium lana est.

XXXVII. [1] In Oriente funes validos e palmæ foliis fieri dictum est, eosque in humore utiliores esse. Et apud nos fere palmis a messe decerpuntur. Ex his meliora, quæ sese non diviserint. Siccantur sub tecto quaternis diebus: mox in Sole expanduntur, & noctibus relicta, [2] donec candore inarescant, postea [3] in opera finduntur.

XXXVIII. [1] Latissima fico, viti, platano: angusta myrto, Punicæ, oleæ: [2] capillata pino, cedro: aculeata aquifolio, & [3] ilicum generi: nam junipero spina pro folio est: carnosa cupresso, tamarici: [4] crassissima alno: longa arundini, salici: [5] palmæ etiam duplicia: circinata piro, mucronata malo, angulosa ederæ, divisa platano: [6] insecta pectinum modo piceæ, abieti: sinuosa toto ambitu robori: spinosa cute, rubo. Mordacia sunt quibusdam, ut urticis. Pungentia pino, piceæ, abieti, larici, cedro, [7] aquifoliis. Pediculo bre-

NOTÆ.

3. *In ipsis.*] In ulmo scilicet, tilia, olea, populoque alba, de quibus dictum est proxime. Sic Theophr. lib. 1. hist. cap. 16.

4. *Namque pars.*] Hæc a Plinio verissime pronunciata: etsi nonnihil is discedere a Theophrasto videatur, lib. 1. hist. cap. 16.

5. *Ab eadem.*] Cum ab inferiore parte læviora sint folia, in superiore nervos habent & callum, & articulos: tenuiores fibras, atque incisuras, seu veluti venas in inferiore, Theophr. loc. cit. Ἶνας καὶ φλέβας, ἐν τοῖς πρανέσιν, ὥσπερ ἡ χείρ. Quæ venæ Græco auctori, & ἶνες, Latino incisuræ appellantur.

6. *Olea.*] Theophr. loc. cit. τῆς ἐλαίας ὕπτια λευκότερα, καὶ ἧττον λεῖα.

7. *Oscitant.*] Superne convertuntur. Theophr. Πάντα δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστα ἐμφανῆ ἔχει τὰ ὕπτια, καὶ ταῦτα γίνεται τῷ ἡλίῳ φανερά.

8. *Interiores.*] Eædem & inferiores, terramque spectant.

9. *In aliis gentium.*] Apud Seras, aliosque, ut dictum est libro 6. sect. 20.

Sect. XXXVII. 1. *In Oriente .... dictum est.*] Libro 13. sect. 7.

2. *Donec candore.*] Donec se arida probent candore.

3. *In opera finduntur.*] In funes, viliumque nexus, & capitum levia umbracula, uti dictum est loco proxime appellato, lib. 13 sect. 7.

Sect. XXXVIII. 1. *Latissima fico, &c.*] Hæc maximam partem a Theophr. accepta, lib. 1. hist. cap. 16.

2. *Capillata.*] Vel, ut alibi, capillacea, τριχόφυλλα.

3. *Ilicum generi.*] Hoc est, ilici geminæ, de qua sect. 8. diximus.

4. *Crassissima alno.*] Theophr. nervosa dixit, ἰνώδη, lib. 3. hist. cap. 14.

5. *Palmæ .... duplicia.*] Quamobrem bifidata foliorum palmæ latera vocat, lib. 13. sect. 7.

6. *Insecta.*] Theophr. lib. 1. hist. cap. 16. ἐντετμημένα, καθάπερ τὰ τῆς ἐλάτης, &c. Probe secta, fissaque. Sic lib. 9. sect. 56. *pectini insecto* dixit.

7. *Aquifoliis.*] Hoc est, & aquifolio simul, & aquifoliæ ilici. De utroque genere diximus, sect. 8, & 11.

vi oleæ, & ilici : longo vitibus : tremulo populis, & iisdem solis inter se crepitantia. Jam & in pomo ipso, [8] mali quodam in genere, parva mediis emicant folia, interim & gemina. [9] Præterea aliis circa ramos, aliis & in cacumime ramorum : robori, & in caudice ipso. Jam densa, ac rara, semperque lata rariora. [10] Disposita myrto, concava buxo, inordinata pomis. Plura [11] eodem pediculo exeuntia malis pirisque. [12] Ramulosa ulmo, & cytiso. Quibus adjicit [13] Cato decidua, populea quernaque, animalibus jubens dari non perarida : bubus quidem & ficulnea, ilignaque, & ederacea. Dantur & ex arundine, ac lauro. Decidunt sorbo universa, ceteris paulatim. Et de foliis hactenus.

XXXIX. Ordo autem naturæ annuus ita se habet. Primus est conceptus, flare incipiente vento Favonio, [1] circiter fere sextum Idus Februarii. [2] Hoc maritantur vivescentia e terra : quippe cum etiam equæ in Hispania, [3] ut diximus. Hic est genitalis spiritus mundi, [4] a fovendo dictus, ut quidam existimavere. Flat ab occasu æquinoctiali, ver inchoans. [5] Catulitionem rustici vocant, gestiente natura semina accipere, [6] eoque animam inferente omnibus satis. Concipiunt variis diebus, & pro sua quæque natura. Alia protinus, ut animalia : tardius aliqua, & diutius gravida partus gerunt : quod germinatio ideo vocatur. Pariunt vero cum florent, flosque ille ruptis

CAPUT XXV.

NOTÆ.

8. *Mali quodam in genere.*] Quod melofolium ex ea re appellatum vidimus, lib. 15. sect. 15.

9. *Præterea aliis.*] Hæc etiam Theophr. loc. proxime citato.

10. *Disposita myrto.*] Ei præsertim, quam hexastichan vocant, ut diximus lib. 15. sect. 37. a senis foliorum versibus.

11. *Eodem pediculo.*] Eodem potius petiolo : unde cum suis pediculis folia plura pendent.

12. *Ramulosa.*] Venosa, ut quidem reor : sic enim cytisum Diosc. lib. 4. cap. 113. ait ῥάχιν ἔχειν μείζονα, spina dorsi prominentiore esse.

13. *Cato decidua.*] Decidua pro *cadua* dixit paulo licentius. Sic enim MSS. omnes. Catonis verba sunt ea, e cap 5. p. XI. *Frondem populneam, ulmeam, querneam cædito : per tempus eam condito, non peraridam, pabulum ovibus.* Et c. 30. p. 28. *Bubus frondem ulmeam, populneam, querneam, ficulneam, usque dum habebis, dato.* Denique cap. 45. p. 42. *Bubus .... si fenum non erit, frondem iligneam, & ederaceam dato.* Vide etiam Columellam, lib. 6. cap. 3.

Sect. XXXIX. 1. *Circiter fere sextum.*] Ut dictum est lib. 2. sect. 47.

2. *Ut diximus.*] Libro 8. sect. 67.

3. *Hoc maritantur.*] Hoc vento fecundantur, stimulantur, illiciuntur, invitantur ad conceptum. Sic palmæ mares *afflatu visuque* dicuntur feminas *maritare*, lib. 13. sect. 7.

4. *A fovendo.*] Ita MSS. omnes. Græcis pariter Ζέφυρος, qui Favonius est, quasi Ζωηφόρος, *vitam afferens*, appellatur. Sic Favonius a fovendo, quoniam foveat sata, *genitabilis aura Favoni,* ut canit Lucretius, lib. 3. Isidorus, lib. 9. Orig. cap. 5. *Favonios appellabant, quia quædam animalia Favonio spiritu hausto concipere existimantur.*

5. *Catulitionem.*] MSS. Reg. Colb. Th. *Catlitionem.* Catulire Grammatici novitii aïunt idem esse, atque in Venerem incitari.

6. *Eoque animam.*] Eo vento scilicet, Favonio.

conſtat [7] utriculis. Educatio [8] in pomo eſt : [a] hoc, & germinatio, [9] laborum.

XL. Flos eſt pleni veris indicium, & anni renaſcentis, flos gaudium arborum. Tunc ſe novas aliaſque quam ſunt oſtendunt : tunc variis colorum picturis in certamen uſque luxuriant. Sed hoc negatum pleriſque. Non enim omnes florent : & ſunt triſtes quædam, quæque non ſentiant gaudia annorum. [1] Nam neque ilex, picea, larix, pinus, ullo flore exhilarantur, natalesve pomorum recurſus annuos verſicolori nuncio promittunt : [2] nec fici, atque caprifici. Protinus enim fructum flores gignunt. In ficis mirabiles ſunt & abortus, qui nunquam matureſcunt. [3] Nec juniperi florent. [4] Quidam earum duo genera tradunt : alteram florere, nec ferre : quæ vero non floreat, ferre protinus baccis naſcentibus, quæ biennio hæreant. Sed id falſum : omnibuſque iis dura facies ſemper. Sic & hominum multis fortuna [5] ſine flore eſt.

XLI. Omnes autem germinant, etiam qui non florent, magna & locorum differentia. Quippe cum ex eodem genere quæ ſunt in paluſtribus, priora germinent : mox campeſtria, noviſſima in ſilvis. Per ſe autem tardius piri ſilveſtres, [2] quam cetera. [3] Primo Favonio cornus, proxime laurus, pauloque ante æquinoctium tilia, acer. [4] Inter primas vero populus, ulmus, ſalix, alnus, nuces. [5] Feſtinat & pla-

INTERPRETATIO.

[a] *Hoc.*] Eſt & hæc educatio, & germinatio, plena laboris.

NOTÆ.

7. *Utriculis.*] Hoc eſt, calyculis, unde flos erumpit. Ἔλυτρα ſunt Dioſcoridi, lib. 2. cap. 114.

8. *In pomo.*] Quandiu pendet a matre pomum, quaſi quædam fetus educatio intelligitur.

9. *Laborum.*] Eſt nutritio pomi, inquit, eſt & germinatio arbori, ut fere mulieri partus, & educatio fetus, plena laboris : flos autem, res plena gaudii. Vide Notas & Emend. num. IX.

Sect. XL. 1. *Nam neque ilex.*] Ilicem tamen florere Theophraſtus aſſeverat, extremo cap. 5. lib. 3. hiſt. Πρῖνος ἀνθεῖ.

2. *Nec fici.*] Macrob. lib. 2. Saturn. cap. 16. pag. 378. *Nec hoc ignorandum*, inquit, *ficum ſolam ex omnibus arboribus non florere.*

3. *Nec juniperi.*] Itane ſe res habeat, an ſecus, amplius conſiderandum Theophraſtus admonet, σκεπτέον, lib. 3. hiſt. cap 6. Juniperus, *Genévrier*, & *Geniévre.*

4. *Quidam earum.*] Sic etiam Theophr. loc. cit. ſuffragante nunc quoque in Galliis experientia.

5. *Sine flore.*] Nunquam benigna, aut blande arridens.

Sect. XLI. 1. *Noviſſima in ſilvis.*] In montibus. Theophr. Ἔσχατα δὲ τὰ ἐν τοῖς ὄρεσιν loc. cit.

2. *Quam cetera.*] Quam urbanæ, inquit Theophr. loc. cit Ἀχράς δὲ μικρῷ ὕστερον τῆς ἀπίου.

3. *Primo Favonio.*] Etiam ante Favonium in Græcia, πρὸ ζεφύρου, teſte Theophr. loc. cit.

4. *Inter primas.*] Theophr. loc. cit.

5. *Feſtinat.*] Sic tamen ut paulo ſerius germinet, quam proxime appellatæ. Theophr. loc. cit.

tanus. Ceteræ [6] vere cœpturo, aquifolium, terebinthus, paliurus, castanea, [7] glandes. [8] Serotino autem germine malus, tardissimo suber. [9] Quibusdam germinatur germinatio, nimia soli ubertate, aut invitantis cæli voluptate: quod magis in herbis segetum evenit. In arboribus tamen nimia germinatio [10] elassescit.

Sunt aliæ naturales quibusdam, præterque vernas, [11] quæ suis constant sideribus, quorum ratio aptius reddetur tertio ab hoc volumine. Hiberna Aquilæ exortu, æstiva Canis ortu, tertia Arcturi. Has duas quidam omnibus arboribus communes putant: sentiri autem maxime in fico, vite, Punicis: causam afferentes, quoniam in Thessalia Macedoniaque plurima tum ficus exeat. Maxime tamen in Ægypto apparet hæc ratio. [12] Et reliquæ quidem arbores, ut primum cœpere, continuant germinationem: Robur, & abies, & larix [13] intermittunt tripartito, ac terna germina edunt: [14] ideo & ter squamas corticum spargunt: quod omnibus arboribus in germinatione evenit, quoniam prægnantium rumpitur cortex. [15] Est autem prima earum incipiente vere, circiter XV. diebus. Iterum germinant [16] transeunte Geminos Sole. [17] Sic fit, ut prima cacumina impelli secutis appareat, geniculato incremento. Tertia est earundem ad solstitium brevissima,

NOTÆ.

6. *Vere cœpturo.*] Sic libri omnes. Theophr. περιισταμένου τοῦ ἦρος, *ineunte vere.*

7. *Glandes.*] Vel *juglandes* scribi necesse est, ex Theophr. loc. cit. qui κάρυα dixit: vel Jovis glandes intelligendæ.

8. *Serotino.*] Theophr. loc. cit.

9. *Quibusdam germinatur.*] Ita MSS. omnes: sincerior tamen lectio haud dubie, *geminatur.*

10. *Elassescit.*] Arborum fecunditatem exhaurit, efficitque sæpenumero, ut fructus suos alternent.

11. *Quæ suis constant.*] Quæ certorum exortu, occasuve siderum eveniunt: quorum ratio expedietur uberrime lib. 18. sect. 57. & sequentibus.

12. *Et reliquæ.*] Hæc totidem verbis Theophr. lib. 3. hist. cap. 6.

13. *Intermittunt tripartito.*] Ter intermittunt germinationem, terque turgent. Πεύκην δὲ καὶ ἐλάτην καὶ δρῦν διαλείπειν (καὶ τρεῖς ὁρμὰς εἶναι), καὶ τρεῖς ἀφιέναι βλαστούς. Theophr. loc. cit. En rursum δρῦς Plinio robur est, abies ἐλάτη, πεύκη larix, ut diximus. Sed melezia, quam laricem esse eruditi volunt, non intermittit.

14. *Ideo & ter squamas.*] Ter corticem, qui squamarum instar est, genitali, qui interlabitur insinuatque se se, humore respergunt: quod in unaquaque germinatione evenire vel ex eo intelligitur, quod tum facile cortex absistat, detrahaturque corpori. Hæc plane mens Theophrasti, Pliniique, quæ interpretes hactenus male vexavit. Vide Notas & Emendationes num. X.

15. *Est autem prima.*] Alia ratio est Græciæ, quam Theophr. explicat, loc. cit. alia Italiæ, quam Plinius nunc declarat.

16. *Transeunte Geminos.*] Theophr. loc. cit. περὶ τὸ Σκιροφοριῶνος λήγοντα. Vide quæ dicturi de mensibus Græcis sumus, lib. 17. sect. 37. circa finem.

17. *Sic fit ut prima.*] Priora cacumina sequentibus, quæ adnascuntur, apparet impelli: & articulis quibusdam seu nodis incrementa distinguuntur. Ruellius, lib. 1. de nat. stirp. pag. 29. legit ita: *Sic fit ut dum prima cacumina propelluntur, secutis aperiat,* &c. Sed male.

nec diutius ſeptenis diebus. Clareque & tunc cernitur excreſcentium cacuminum [18] articulatio. [19] Vitis ſola bis parturit: cum primum emittit uvam: iterum cum digerit. Eorum quæ non florent, partus tantum eſt & maturitas. Quædam ſtatim in germinatione florent, properantque in eo: ſed matureſcunt tarde, ut vites. Serotino quædam germinatu florent, maturantque celeriter, [20] ſicuti morus, quæ noviſſima urbanarum germinat, nec niſi exacto frigore: ob id dicta ſapientiſſima arborum. Sed cum cœpit, in tantum univerſa germinatio erumpit, ut una nocte peragat, etiam cum ſtrepitu.

XLII. Ex his, quæ hieme Aquila exoriente ([1] ut diximus) concipiunt, floret prima omnium amygdala menſe Januario: Martio vero pomum maturat. Ab ea proxime florent [2] Armeniaca, dein tuberes, & [3] præcoces: illæ peregrinæ, [4] hæ coactæ. Ordine autem naturæ, ſilveſtrium primæ [5] ſambucus, cui medulla plurima: & cui nulla, cornus maſcula. Urbanarum, malus: parvoque poſt, ut ſimul videri poſſit, pirus, & ceraſus, & prunus. Sequitur laurus, illamque cupreſſus: dein Punica, fici. At vites & oleæ florentibus jam iis germinant. Concipiunt [6] Vergiliarum exortu. Hoc ſidus illarum eſt. Floret autem ſolſtitio vitis, & quæ paulo ſerius incipit, olea. Defloreſcunt omnia ſeptenis diebus, non celerius: quædam tardius, ſed nulla pluribus bis ſeptenis. Omnia & intra VIII. Idus Julii [7] eteſiarum præcurſu.

*Caput XXVI.

XLIII. Nec ſtatim fructus ſequitur in aliquibus. *[1] Cornus enim circa ſolſtitia reddit primo candidum, poſtea ſanguineum. Ex eo genere femina poſt autumnum fert baccas acerbas, & inguſtabiles cunctis animantibus: ligno quoque fungoſa & inutilis, cum mas e fortiſ-

NOTÆ.

18. *Articulatio.*] Geniculatum cacuminum incrementum, ut dictum eſt proxime. Fit illud, cum cacumina creſcunt ramorum, medulla ante ſe tendente, & novam impellente materiam, ut dicetur lib. 17. ſect. 35. num. 1.

19. *Vitis ... bis parturit.*] Bis germinat.

20. *Sicuti morus.*] Quæ propter frigiditatem ſoli, tarde germinat: eadem propter debilitatem, cito maturat. Theophr. lib. 1. de cauſis, cap. 21. Vide quæ dicturi de moro ſumus, lib. 18. ſect. 67. num. 1.

Sect. XLII. 1. *Ut diximus.*] Sect. ſup.

2. *Armeniaca.*] Scilicet prunus, de qua lib. 15. ſect. 12.

3. *Præcoces.*] Nempe præcocia Perſica, de quibus lib. 15. ſect. XI.

4. *Hæ coactæ.*] Ad velociorem maturitatem arte evocatæ, præter inſitam a natura indolem.

5. *Sambucus.*] *Du ſureau*, arbor notiſſima, & paſſim in dumetis obvia.

6. *Vergil. exortu.*] De quo, lib. 18. ſect. 66.

7. *Eteſiarum præcurſu.*] Sic plane ut eteſiarum ortum anteveniant: qui ortus incidit in VIII. Calend. Aug. ut dicetur lib. 18. ſect. 68.

Sect. XLIII. 1. *Cornus enim.*] Hæc mutuatus ad verbum a Theophr. lib. 3. hiſt. cap. 6. Κρανία μὲν ... περὶ τροπὰς θερινὰς &c.

ſimis quoque ſit : tanta differentia [2] ab eodem genere fit. [3] Sed & terebinthus meſſibus reddit ſemen, [4] & acer, & fraxinus : nuces, & mala, & pira, præterquam hiberna, aut præcocia, autumno. [5] Glandiferæ ſerius etiamnum, [6] Vergiliarum occaſu : eſculus tantum autumno. Incipiente autem hieme quædam genera mali, pirique, & ſuber. [7] Abies flores croci colore circa ſolſtitium, ſemen reddit poſt Vergiliarum occaſum. [8] Pinus autem & picea præveniunt germinatione quindecim fere diebus. [9] Semen vero poſt Vergilias & ipſæ reddunt.

XLIV. [1] Citreæ, & juniperus, & ilex, [a] anniferæ habentur : novuſque fructus in his cum annotino pendet. In maxima tamen admiratione pinus eſt : habet fructum matureſcentem : habet proximo anno ad maturitatem venturum, ac deinde tertio. Nec ulla arborum avidius ſe promittit. Quo menſe ex ea nux decerpitur, eodem matureſcit alia : & ſic diſpenſatur, ut nullo non menſe matureſcant. Quæ ſe in arbore ipſa diviſere, [2] azaniæ vocantur : læduntque ceteras niſi detrahantur.

XLV. Fructum arborum ſolæ nullum ferunt, hoc eſt, ne ſemen quidem, [1] tamarix ſcopis tantum naſcens, [2] populus, [3] alnus,

INTERPRETATIO.

[a] *Anniferæ.*] Toto anno ferre fructum exiſtimantur.

NOTÆ.

2. *Ab eodem genere.*] Tanta eſt, inquit, in ſexu differentia, vel in arboribus etiam ejuſdem generis. Theophr. Τοσαύτη δ' ἡ διαφορὰ περὶ ἄμφω.

3. *Sed &.... meſſibus.*] Theophr. περὶ πυρῶ ἀμητὸν, *circa meſſem tritici.*

4. *Et acer... autumno.*] Hæc pariter omnia Thophr. loc. cit.

5. *Glandiferæ.*] Ut robur, & caſtanea, δρῦς καὶ διὸς βάλανος, Theophr.

6. *Vergiliarum occaſu.*] De quo lib. 18. ſect. 59.

7. *Abies flores.*] Theophr. loc. cit. Καὶ τό γε ἐλάτης ἄνθος κρόκινον, &c.

8. *Pinus autem &c.*] Theophr. Πεύκη δ' ἡ πίτυς προτερεῖ τῇ βλαστήσει μικρῷ, &c.

9. *Semen vero.*] Theophraſt. loc. cit. Μετὰ Πλειάδα, hoc eſt, μετὰ δύσιν Πλειάδος.

Sect. XLIV. 1. *Citreæ.*] De citreis jam veriſſime ſuperius affirmavit, lib. 12. ſect. 7. De junipero & ilice, accepit a Theophr. loc. cit.

2. *Azaniæ vocantur.*] Hoc eſt, exareſcentes, ab ἀζάνω *exareſco*, vel ab ἀζαίνω *exſicco*, quod vel ſiccitate aëris, vel longiore mora in arbore factæ aridiores dehiſcant nuces ex pineæ. Ita porro MSS. Reg. Th. Colb. Chiffl. non *Zamiæ.*

Sect. XLV. 1. *Tamarix.*] Nempe ſilveſtris, & noſtras, quæ plane eſt ſterilis, ut dicetur lib. 24. ſect. 42. non ſativa, quæ in Ægypto Syriaque fert fructum.

2. *Populus.*] Alba nimirum, λεύκη: Nam nigræ ſemen in comitialibus morbis ipſe commendat, lib. 24. ſect. 32.

3. *Alnus.*] Alnos in Creta fructum ferre ſcribit auctor libri De mirab. Auſcult. pag. 1155. Apud nos oblongum quiddam emittit, ex multis compactum ſquamulis, quod pro fructu habetur : iis dehiſcentibus ſemen autumno excidit.

[4] ulmus Atinia, [5] alaternus, cui folia inter ilicem & olivam. [6] Infelices autem exiſtimantur, damnatæque religione, quæ neque ſeruntur unquam, neque fructum ferunt. Cremutius auctor eſt, nunquam virere arborem, [7] ex qua Phyllis ſe ſuſpenderit. Quæ gummi gignunt, poſt germinationem [8] aperiuntur: gummi vero non niſi fructu detracto ſpiſſatur.

XLVI. Novellæ arbores carent fructu quamdiu creſcunt. [1] Perdunt facillime ante maturitatem, palma, ficus, amygdala, malus, pirus: item Punica, quæ etiam roribus nimiis & pruinis florem amittit. Qua de cauſa inflectunt ramos ejus, ne ſubrecti humorem infeſtum excipiant, atque contineant. [2] Pirus & amygdala, etiamſi non pluat, ſed fiat Auſtrinum cælum, aut nubilum, amittunt florem & primos fructus, ſi, cum defloruere, tales dies fuerint. [3] Ocyſſime autem ſalix amittit ſemen, antequam omnino maturitatem ſentiat, ob id dicta [4] Homero frugiperda: [5] ſecuta ætas ſcelere ſuo interpretata

NOTÆ.

4. *Ulmus Atinia.*] Diximus de ea ulmo, ſect. 29.

5. *Alaternus.*] Et hanc Macrobius inter infelices arbores reponit, lib. 2. Saturn. cap. 16. pag. 378. A Cluſio pingitur, lib. 1. hiſtor. plant. cap. 33. pag. 50. Gallis *Alaterne.* Plura ejus ſunt genera in horto Regio.

6. *Infelices.*] Felices arbores vocant, quæ fructum ferunt: infelices, quæ non ferunt. Livius, lib. 5. pag. 95. *Nulla felix arbor, nihil frugiferum in agro relictum.*

7. *Ex qua Phyllis.*] Fuit hæc Lycurgi Thraciæ regis filia, quæ Demophoonta Theſei regis Athenienſis ex Phædra filium amavit, excepitque e Trojano bello redeuntem. Is cum Athenas ad componenda regni negotia reverſus, illic longiores contra datam fidem traheret moras, Phyllis ſe ſpretam rata, amoris impatientia vitam laqueo finivit, & in arborem amygdalum foliis carentem eſt mutata. Reverſus deinde Demophoon, cum arborem amplexus eſſet, illa ſponſi adventum veluti ſentiens emiſit folia, quæ ab ejus nomine φύλλα deinde dicta ſunt, quæ prius πέταλα dicebantur. Vide Hygin. fab. 243.

8. *Aperiuntur.*] Dehiſcunt, ut gummi emittant.

Sect. XLVI. 1. *Perdunt facillime.*] Theophr. lib. 2. hiſtor. cap. 9.

2. *Pirus & amygdala.*] Plinius ipſe lib. 17. ſect. 2. *Adeo ut amygdalæ & piri, etiamſi omnino nubilum fuit, Auſtrinuſve flatus, amittant fetus.*

3. *Ocyſſime . . . ſalix.*] Ex Theophr. lib. 3. hiſtor. cap. 2. quod Plinius ipſe iterum repetit, lib. 24. ſect. 38. Id porro ſemen, quod in araneam abit, ante quam percoquatur, etſi Theophr. χλωρὸν appellat, Galenus, Ægineta & alii, malunt florem vocare.

4. *Homero.*] Odyſſ. κ' verſ. 510.

Μακεδαὶ τ' αἴγειροι, καὶ ἰτέαι ὠλεσίκαρποι.

Ubi Didymus interpres: Ὠλεσίκαρποι· ἐπειδὴ τὸ ἄνθος ἀποβάλλουσιν· ἢ ἐπεὶ οἱ πίνοντες ἄνθος ἰτέας, ἄγονοι διαμένουσι. Quoniam florem amittit: vel quod in potu ſumptus, ſterilitatem inducit.

5. *Secuta ætas.*] Theophraſtus ἐν φυτικοῖς, citante Didymo loc. cit. Democritus in Geopon. lib. XI. cap. 14. pag. 312. ubi Homericus verſus ita ſcribitur,

Κλῆθραί τ', αἴγειροι, καὶ ἰτέαι ὠλεσίκαρποι.

Dioſc. lib. 1. cap. 136. Ælian. lib. 4. hiſtor. animal. cap. 23. ac Plinius ipſe rurſum lib. 24. ſect. 38.

eſt

est hanc sententiam, quando semen salicis mulieri sterilitatis [6] medicamentum esse constat. Sed in hoc quoque providens natura, facile nascenti, [7] & depacto surculo, incuriosius semen dedit. [8] Una tamen proditur ad maturitatem perferre solita, in Creta insula, ipso descensu Jovis speluncæ, torvum ligneumque, magnitudine ciceris.

XLVII. Fiunt vero quædam loci vitio infructuosa, sicut in Paro silva cædua, quæ nihil fert. [1] Persicæ arbores in Rhodo florent tantum. [2] Fit hæc differentia & ex sexu: in iisque mares non ferunt. [3] Aliqui hoc permutantes, mares esse, quæ ferant, tradunt. Facit & densitas sterilitatem.

XLVIII. [1] Gignentium autem quædam & lateribus ramorum, & cacuminibus ferunt: ut pirus, Punica, ficus, myrtus: [2] cetero eadem naturâ, quæ frugibus. Namque & in eis spica in cacumine nascitur, legumina in lateribus. Palma sola ([3] ut dictum est) in spathis habet fructum, racemis propendentem.

XLIX. Reliquis sub folio pomum, ut protegatur, excepta fico, cui folium maximum umbrosissimumque, & ideo supra id pomum: ei demum serius folium nascitur, quam pomum. Insigne proditur in quodam genere Ciliciæ, Cypri, Helladis, [1] ficos sub folio, grossos vero post folium nasci. Ficus & præcoces habet, quas Athenis prodromos vocant. [3] In Laconico genere maxime sunt.

NOTÆ.

6. *Medicamentum.*] Φάρμακον, quod sterilitatem affert.

7. *Et depacto surculo.*] Cum vel depacto, inquit, in terram nulla fere arte, vel cultura, facile hæc nascatur arbos, indiligentius ei natura semen dedit, quod vix perfert ad maturitatem.

8. *Una tamen.*] In ejusdem speluncæ aditu fuisse & populum nigram, quæ fructum ferret, scribit Theophr. lib. 3. hist. cap. 5.

Sect. XLVII. 1. *Persicæ arbores.*] Id jam superius memoratum lib. 15. sect. 13. Idem de arbore Persea Theophrastus, lib. 3. histor. cap. 5. quoniam arbos utraque Ægypti indigena fuit.

2. *Fit hæc... & ex sexu.*] Ex Theophr. lib. 3. hist. cap. 6.

3. *Aliqui hoc.*] Theophr. loc. cit.

Sect. XLVIII. 1. *Gignentium.*] Accepta hæc a Theophrasto, lib. 1. histor. cap. 23.

2. *Cetero eadem natura.*] Cetero constant hæ arbores eadem natura, quæ frugibus inest. Namque & in ipsis frugibus, spica est in cacumine, ut in frumento: legumina sunt in lateribus, ut in faba. Hæc Plinius vere, sed alio ex fonte, quam ex Theophrasto.

3. *Ut dictum est.*] Libro 13. sect. 7. ubi spathas, quæ vox Græca est, palmites transtulit. Pollux, lib. 1. cap. ult. ἐξ οὗ κρεμῶνται οἱ βάλανοι, σπάθη.

Sect. XLIX. 1. *Ficos sub folio*] Hoc est, infra folium. Grossos vero post folium, hoc est, a tergo foliorum, & uti nos loquimur, supra folia. Hæc quoque recitat Athenæus ex Theophrasto, lib. 3. pag. 77. τὸ μὲν σῦκον ἔμπροσθεν φέρει τοῦ φύλλου· τὸν δ' ὄλυνθον ἐξόπισθεν. Grossus est pomum serotinum, vel raro, vel nunquam maturescens.

2. *Ficus & præcoces.*] Theophr. lib. 5. de causis, cap. 1. & in hoc argumento habitat, & causas ejus rei investigat.

3. *In Laconico..., maxime sunt.*] Vide Notas & Emend. num. XI.

CAPUT XXVII. L. [1] Sunt & biferæ in eisdem. [2] In Cea insula caprifici triferæ sunt. Primo fetu sequens evocatur, sequenti tertius: [3] hoc fici caprificantur. Et caprifici autem [4] ab adversis foliis nascuntur. Biferæ & in malis ac piris quædam, sicut & præcoces. Malus silvestris bifera. Sequens ejus fructus [5] post Arcturum in apricis maxime. [6] Vites quidem & triferæ sunt, quas ob id insanas vocant: quoniam in iis alia maturescunt, alia turgescunt, alia florent. [7] M. Varro auctor est, vitem fuisse Smyrnæ [8] apud Matroum biferam, & malum in agro Consentino. Hoc autem evenit perpetuo in Tacapensi Africæ agro, de quo [9] plura alias: ea est soli fertilitas. Trifera est & cupressus. Namque baccæ ejus colliguntur mense Januario, & Maio, & Septembri: [10] ternasque earum gerit magnitudines.

Est vero & in ipsis arboribus etiam onustis peculiaris differentia. [11] Summa sui parte fertiliores, arbutus, quercus: inferiore, juglandes, [12] fici mariscæ. Omnes, quo magis senescunt, hoc maturius ferunt, & in apricis locis, nec pingui terra. [13] Silvestriora omnia tardiora. Quædam ex iis omnino nec maturescunt. [14] Item quæ subarantur, aut quæ ablaqueantur, celeriora neglectis: [15] hæc & fertiliora.

LI. Est etiamnum ætatis differentia. Amygdala enim & pirus in senecta fertilissimæ: ut & glandiferæ, & quoddam genus ficorum. Ceteræ in juventa tardiusque maturantes: quod maxime notatur in vitibus. Vetustioribus enim vinum melius: novellis copiosius. Celerrime vero senescit, & in senecta deteriorem fructum gignit malus: nam-

NOTÆ.

Sect. L. 1. *Sunt & biferæ.*] In ficubus, ut dictum est lib. 15. sect. 19.

2. *In Cea.*] Ἐν Κέῳ Theophr. lib. 2. de plantis, apud Athen. lib. 3. pag. 77.

3. *Hoc fici.*] Hoc nempe tertio caprifici fetu, fici urbanæ caprificantur, quo dictum est modo lib. 15. sect. 21.

4. *Ab adversis foliis.*] Supra folia, ut fici: non sub ipsis, ut reliqua poma.

5. *Post Arcturum.*] Μετ' Ἀρκτοῦρον, Theophr. lib. 1. histor. cap. 23. post Arcturi exortum, de quo dicemus lib. 18. sect. 74.

6. *Vites quidem.*] Theophr. lib. 1. de causis, cap. XI. pag. 211.

7. *M. Varro.*] Lib. 1. de re rust. cap. 7. pag. 51.

8. *Apud Matroum.*] Matris Deûm Cybeles fanum. Vide Notas & Emend. num. XII.

9. *Plura alias.*] Libro 18. sect. 51.

10. *Ternasque earum.*] Tergemina est, inquit, magnitudinis baccarum differentia.

11. *Summa sui parte.*] Vide Notas & Emend. num. XIII.

12. *Fici mariscæ.*] De his egimus lib. 15. sect. 19.

13. *Silvestriora.*] Tardius ea fructus suos perficiunt. Theophr. lib. 3. histor. cap. 3. Πεπαίνει γὰρ ὀψιαίτερον.

14. *Item quæ subarantur.*] Subarare, est subtus arando terram movere: idem fere quod ablaqueare.

15. *Hæc & fertiliora.*] Nempe, quæ subarantur. Nam ut paulo post ipse verissime, *Omnis cura fertilitatem adjicit.*

que & minora poma proveniunt, & vermiculis obnoxia. Quin & in ipsa arbore nascuntur. Ficus sola ex omnium arborum fetu, maturitatis causa [1] medicatur: jam quidem [2] ex portentis, quoniam majora sunt pretia præposteris. Omnia autem celerius senescunt [3] præfecunda. Quin & protinus moriuntur aliqua, [4] cælo fecunditatem omnem eblandito: quod maxime vitibus evenit. * Contra morus tar- *CAPUT XXVIII. dissime senescit, [5] fructu minime laborans. Tarde & quorum crispa materies: ut acer, palma, populus. Et subarata ocyus senescunt. * Sil- *CAPUT XXIX. vestria autem tardissime. Atque in totum, omnis cura fertilitatem adjicit, fertilitas senectam: ideo & [6] præflorent talia, & prægerminant, atque in totum præcocia fiunt: quoniam omnis infirmitas [7] cælo [8] magis obnoxia est.

LII. Multæ vero plura gignunt, [1] ut diximus in glandiferis: inter quas laurus [2] uvas suas: [3] maximeque sterilis, quæ non gignit aliud: ob id a quibusdam mas existimatur. Ferunt & avellanæ [4] iulos compactili callo, ad nihil utiles. * Plurima vero buxus. Nam & *CAPUT XXX. semen suum, & granum, [5] quod cratægum vocant, & a septentrione

NOTÆ.

Sect. LI. 1. *Medicatur.*] Sparso ad radices hordeo milioque, terraque obruto. Qua arte ficus præsertim humiles ac pumilæ in vasis fictilibus satæ nutriuntur: & citius eæ, quam reliquæ, germinant, & fructum edunt. Neque enim de caprificatione hic sermo, ut Dalecampius est arbitratus.

2. *Ex portentis.*] Portentosæ, inquit, cujusdam luxuriæ est, majore esse in pretio eas quæ sic medicatæ coguntur ad maturitatem, ac præpostere nec legitimo tempore perficiuntur: cum sint eæ minus salubres. Plinius iterum lib. 23. sect. 63. *Novissimæ ficus salubriores, quam primæ: medicatæ vero, nunquam.* Dalecampius hallucinatur, qui præposteras hoc loco novissimas putat esse.

3. *Præfecunda.*] Quorum coacta medicamentis fecunditas est, quæ domini aviditas ad fertilitatem celerius quam par est, evocat. Simili fato, similique forte de causa, *senilis prudentia prematuræ mortis signum est*, ut ait Plinius, lib. 7. sect. 51.

4. *Cælo.*] Cæli & aëris benignitate ad fecunditatem arbores invitante.

5. *Fructu minime.*] Ita Reg. 2. & alii. Reg. 1. Colb. Th. *fructus.* Haud multum, inquit, in edendo fructu morus laborat: ideo tardius senescit.

6. *Præflorent talia.*] Nempe silvestria.

7. *Cælo magis.*] Cæli vires affectionesque sentit.

8. *Magis obnoxia est.*] MSS. Reg. Th. Colb. &c. *magis oboccidit.*

Sect. LII. 1. *Ut diximus.*] A sect. 9. ad sect. 14.

2. *Uvas suas.*] Quiddam uvæ simile.

3. *Maximeque.*] Et sativa quidem, inquit, & sterilis: sed hæc maxime quæ fructum alium nullum gignit. Theophr. lib. 3. hist. cap. 8. Ἡ δὲ δάφνη τὸ βοτρύδιον· φέρει μὲν καὶ καρποφόρος, εἰ μὴ καὶ πᾶσα, ἀλλὰ καὶ γένος τι αὐτῆς· οὐ μὴν ἀλλὰ πλέον ἡ ἄκαρπος, ἣν δὴ καὶ ἄρρενα τινες καλοῦσιν.

4. *Iülos.*] Theophr. loc. cit. Ἡ ἡρακλεωτικὴ καρύα, τὸν ἴουλον. Est autem ïulus, quem avellanæ florem Suidas vocat, callo seu squamula plurima, ex qua compingitur: & tandiu quidem compactilis dicitur, donec in flosculos exiguos dehiscat. Galli vocant, *des Chatons.*

5. *Quod cratægum.*] MSS. omnes hoc loco, *gratægum.* In Indice, *gratæcum.* Nos utrobique cratægum rescripsimus. In editis perperam *carthegon.*

[6] viſcum, a meridie hyphear: de quibus plura [7] mox paulo. Interdumque pariter res quaternas habent.

LIII. [1] Arbores quædam ſimplices, quibus a radice caudex unus: & rami frequentes, ut olivæ, fico, viti. [2] Quædam fruticoſi generis, ut paliurus, myrtus: item nux avellana: quin imo melior eſt, & copioſior fructu, in plures diſperſa ramos. [3] In quibuſdam omnino nullus, ut in ſuo genere buxo, loto tranſmarinæ. Quædam bifurcæ, atque etiam in quinas partes diffuſæ. [4] Quædam dividuæ, nec ramoſæ, ut ſambuci. Quædam [5] individuæ, ramoſæ, ut piceæ. Quibuſdam ramorum ordo, ſicut piceæ, abieti. Alias inconditus, ut robori, malo, piro. [6] Et abieti quidem ſubrecta diviſura, ramique in cælum tendentes, non in latera proni. [7] Mirum, cacuminibus eorum deciſis moritur: totis vero detruncatis durat. [8] Et ſi infra, quam rami fuere, præcidatur, quod ſupereſt, vivit: [9] ſi vero cacumen tantum auferatur, tota moritur. Alia ab radice brachiata, ut ulmus. Alia in cacumine ramoſa, ut pinus, [10] lotos, ſive faba Græca: quam Romæ a ſuavitate fructus ſilveſtris quidem, ſed ceraſorum pæne natura, loton appellant. Præcipue domibus expetitur ramorum petulantia, brevi caudice latiſſima exſpatiantium umbra, & in vicinas domos ſæpe tranſilientium. Nulli opacitas brevior: nec aufert Solem hieme, decidentibus foliis. Nulli cortex jucundior, aut oculos ex-

NOTÆ.

6. *Viſcum.*] Viſcum & hyphear ilici pariter, πρίνῳ attribuit Theophraſtus, lib. 3. hiſtor. cap. 16. Nec tamen illos audio, qui buxum pro ilice acceptum hoc loco a Plinio volunt: aut κεράτωνιον aliud nullum eſſe, præter arborem eam, quam Theophr. cap. 15. extremo, poſt buxum deſcribit.

7. *Mox paulo.*] Sect. 93. ubi & ilici viſcum aſſignat.

Sect. LIII. *Arbores quædam.*] Diſſimilia plane ſunt quæ Theophraſtus affert lib. 1. hiſtor cap. 13. & ab hoc argumento, in quo Plinius habitat, valde diſcrepantia. οὐδὲν πρὸς ἔπος, ut aiunt. Ut plane fruſtra ſint Rob. Conſtantinus, Dalecampius, ceterique, qui Plinianam orationem ex Theophraſtea metiri, falſique coarguere moliuntur.

2. *Quædam fruticoſi.*] Hoc eſt, fruticibus annumeranda. Eſt autem frutex, qui ad juſtam arboris magnitudinem, craſſitudinemve, non aſſurgit: lignoſo tamen & ipſe caudice, qui non perareſcat, ut in herbis accidit, ſed perennis eduret.

3. *In quibuſdam . . . nullus.*] Subintellige, nullus caudex: ſed ſtatim pullulat a radice ramorum ſilva, ut in buxi genere quodam, lotoque Africana, de qua diximus lib. 13. ſect. 32.

4. *Quædam dividuæ.*] Caudice bifurco, vel in plures partes diffiſſo.

5. *Individuæ.*] Simplici, nec uſquam ſciſſo vel bifurco caudice.

6. *Et abieti.*] Theophr. lib. 1. hiſtor. cap. 13. Iconem vide abietis apud Matthiol. pag. 107.

7. *Mirum.*] Theophraſt. lib. 3. hiſt. cap. 8.

8. *Et ſi infra.*] Theophr. loc. cit. ὅπου ἂν τὰ κατωτέρω &c.

9. *Si vero cacumen.*] Theophr. ἐὰν τὸ ἄκρον μόνον ἐπικοπῇ, vel ſolo deciſo cacumine moritur.

10. *Lotos, ſive faba.*] Gallis, *l'Aliſier*, arbor Biturigibus Cubis valde familiaris. Recte a Dodonæo pingitur, & deſcribitur eadem accurate, Pemptad. 6. lib. 4. cap. 24. pag. 834.

cipiens blandius. Nulli rami longiores validioreſque, aut plures, ut dixiſſe totidem arbores liceat. Cortice pelles tingunt, radice lanas. [11] Malis proprium genus: ferarum enim roſtra reddunt, adhærentibus uni maximo minoribus.

LIV. [1] Ramorum aliqui cæci, qui non germinant: quod natura fit, [2] ſi non evaluere: aut pœna, cum deputatos cicatrix hebetavit. [3] Quæ dividuis in ramo natura eſt, hæc viti in oculo, arundini in geniculo. Omnium terræ proxima craſſiora. In longitudinem excreſcunt abies, larix, palma, cupreſſus, ulmus, & ſi qua [4] uniſtirpia. Ramoſarum ceraſus etiam [5] in XL. cubitorum trabes, æquali per totam duûm cubitorum craſſitudine reperitur. * [6] Quædam ſtatim in ramos ſparguntur, ut mali. *CAPUT XXXI.

LV. [1] Cortex aliis tenuis, ut lauro, tiliæ: aliis craſſus, ut robori. Aliis lævis, ut malo, fico. Idem ſcaber robori, palmæ. Omnibus in ſenecta rugoſior. [2] Quibuſdam rumpitur ſponte, ut viti. Quibuſdam etiam cadit, ut malo, unedoni: carnoſus, ſuberi, populo: [3] membranaceus, ut viti, arundini: libris ſimilis, ceraſo: multiplex tunicis, ut vitibus, tiliæ, abieti. Quibuſdam ſimplex, ut fico, arundini.

LVI. [1] Magna & radicum differentia. Copioſæ fico, robori, pla-

NOTÆ.

11. *Malis proprium.*] Arbori, inquit, quæ malus vocatur, peculiaris eſt ramorum forma ſeu facies: ferarum enim roſtra referant nodis ſuis: unus eſt eorum prægrandis: complures exigui circumadhæreſcunt. Theophr. lib. 1. hiſt. cap. 13. Ἰδιώτατοι δ' οἱ τῆς μηλέας ὄζοι· ὅμοιοι γὰρ θηρίων προσώποις· εἷς μὲν ὁ μέγιστος, ἄλλοι δὲ περὶ αὐτὸν μικροὶ πλείους.

Sect. LIV. 1. *Ramorum aliqui.*] Ramorum, inquit, ὄζους Theophraſtus vocat, (quod eodem recidit: nam ὄζοι nodi ſunt, unde rami exeunt:) alii cæci, (ſic enim vocantur infertiles, ἄβλαστοι,) qui non germinant: quod & natura fit, genitali ibi deficiente ſucco: & læſione, deputatis ramis, exciſis, avulſis. Theophr. loc. cit. Εἰσὶ δὲ τῶν ὄζων οἱ μὲν τυφλοί, οἱ δὲ γόνιμοι. Λέγω δὲ τυφλοὺς, ἀφ' ὧν μηδεὶς βλαστός· τοῦτο δὲ καὶ φύσει, καὶ πηρώσει γίνονται. Index hujus loci, *De ramis.*

2. *Si non evaluere.*] Plinianum hoc *evaleſcere* reſpondere Theophraſteæ voci ἐκβιάζεσθαι, ex loco citato, falſo credidit Conſtantinus in Lexico: cum iſti Latinæ *aut pœna*, &c. Græca æquivaleat.

3. *Quæ dividuis in ramo.*] Quod in arboribus, quarum caudex dividitur, ramus eſt, hoc in vite oculus, ſive gemma, in arundine geniculum eſt: omnium natura ſimilis, calamitas par: iiſdem obnoxia cuncta caſibus, ſive naturæ vitio, ſeu læſione ea injuriaque hominum accidant. Theophr. loc. cit. Ὥς γὰρ ὁ ὄζος ἐν τοῖς ἄλλοις, οὕτω καὶ ὀφθαλμὸς ἐν ἀμπέλῳ, καὶ ἐν καλάμῳ γόνυ.

4. *Uniſtirpia*] Quæ ſimpliciore aſſurgunt caudice, μονοστελέχη Theophr. lib 1. hiſt. cap. 14.

5. *In XL. cubitorum.*] Vide Notas & Emendationes num. XIV.

6. *Quædam ſtatim.*] Theophr. loc. cit. Ἔνια δὲ εὐθὺς σχίζεται, οἷον ἡ μηλέα.

Sect. LV. 1. *Cortex aliis.*] Quæ de corticis multiplici natura hic produntur, Theophraſto referenda, lib. 1. hiſt. cap. 8.

2. *Quibuſdam rumpitur.*] Ἔνια δὲ καὶ ῥηξίφλοια, ſic enim apud Theophr. legi oportere, non ῥιζόφλοια, & Plinius admonet, & experientia docet.

3. *Membranaceus.*] Nervoſus graciliſque, ac minime carnoſus, ἰνώδης καὶ ἄσαρκος . . . . οἷον ἀμπέλου, καλάμου, &c.

Sect. LVI. 1. *Magna & radicum.*] Hæc radicum differentia proditur totidem fere verbis a Theophr. lib. 1. hiſt. cap. 9.

tano : breves & anguſtæ, malo : ſingulares [2] abieti, larici. Singulis enim innituntur, quanquam minutis in latera diſperſis. Craſſiores lauro & inæquales : item oleæ, [3] cui & ramoſæ. At robori carnoſæ. [4] Robora ſuas in profundum agunt. [5] Si Virgilio quidem credimus, eſculus, quantum corpore eminet, tantum radice deſcendit. Oleæ, maliſque, & cupreſſis, [6] per ſumma ceſpitum. [7] Aliis recto meatu, ut lauro, oleæ : aliis flexuoſo, ut fico. Minutis hæc capillamentis hirſuta, ut abies, multæque ſilveſtrium : e quibus montani prætenuia fila decerpentes, ſpectabiles lagenas, & alia vaſa nectunt. [8] Quidam non altius deſcendere radices, quam Solis calor tepefaciat, [9] idque natura loci tenuioris craſſioriſve, dixere, quod falſum arbitror. [10] Apud auctores certe invenitur, abietis planta cum transferretur, [11] VIII. cubitorum in altitudine : nec totam refoſſam, ſed abruptam. Maxima ſpatio atque atque plenitudine [12] & citri eſt. [13] Ab ea platani, roboris, & glandiferarum. Quarundam radix vivacior ſuperficie, ut lauri. Itaque cum trunco inaruit, reciſa etiam lætius fruticat. Quidam brevitate radicum celerius ſeneſcere arbores putant : quod coarguunt fici, [14] quarum radices longiſſimæ, & ſenectus ocyſſima. Falſum arbitror & quod aliqui prodidere, radices arborum vetuſtate minui. Viſa etenim eſt annoſa quercus everſa vi tempeſtatis, [15] & jugerum ſoli amplexa.

NOTÆ.

2. *Abieti, larici.*] Aliis una tantum radix, ut abieti & larici. Τὰ δὲ μονόρριζα, καθάπερ ἐλάτη, πεύκη. En iterum πεύκη larix, ut diximus ſect. 19.

3. *Cui & ramoſæ.*] Theophr. loc. cit. ὀζώδεις, Plinius ramoſas recte, Gaza *nodoſas* perperam interpretatus eſt.

4. *Robora.*] Theophr. Ἔστι δὲ καὶ τὰ μὲν βαθύρριζα, καθάπερ δρῦς. Robur Plinio δρῦς eſt, ut diximus ſæpius.

5. *Si Virgilio*] Libro 2. Georg. v. 291.

Eſculus in primis, quæ quantum vertice ad auras
Æthereas, tantum radice in tartara tendit.

6. *Per ſumma ceſpitum.*] In ſumma terra adrepunt. Theophr. Τὰ δὲ ἐπιπολαιόρριζα, καθάπερ ἐλαία, ῥοά, μηλέα, κυπάρισσος.

7. *Aliis recto.*] Etſi aliquantum obliquæ radices lauro, oleæque ſint, tamen illæ æquabiliore curſu per ſumma ceſpitum repunt : ficus, flexuoſo magis, & contorto. Hæc e re ipſa, non e Theophraſti fontibus, petita.

8. *Quidam non altius.*] Theophraſtum diſſimulato nomine reprehendit, quem in eam ſententiam iviſſe liquet, lib. 1. hiſt. cap. XI.

9. *Idque natura*] Conferre ii dixere, inquit, ad βαθυρριζίαν, & teporem Solis, & tenuitatem ſoli, ἐὰν ᾖ κούφη, καὶ μανὴ, καὶ εὔδιοδος, inquit Theophr. In MSS. Reg. &c. *idque natura loci tenuiores, graviſſime dixere.* Haud recte, ut alii ante nos ſenſere.

10. *Apud auctores*] Quod de abietis radice Plinius, hoc ipſum de larice Theophr. lib. 2. hiſt. cap. 7. Πεύκην δέ τις, &c.

11. *VIII. cubitorum.*] Subintellige, radicem fuiſſe.

12. *Et citri.*] Uti dictum eſt ſuperius, lib. 13. ſect. 29.

13. *Ab ea platani.*] De platani radicibus XXXIII. cubitorum, dictum eſt lib. 12. ſect. 5. ex Theophraſto, & Varrone.

14. *Quarum radices.*] Theophr. lib. 1. hiſt. cap. XI.

15. *Et jugerum ſoli.*] Partim corpore & ramis, partim radicibus, jugerum amplexa.

LVII. [1] Proſtratas reſtitui plerumque, & quadam terræ cicatrice [2] viveſcere, vulgare eſt. [3] Et familiariſſimum hoc platanis, quæ plurimum ventorum concipiunt propter denſitatem ramorum : quibus amputatis, [4] levatæ onere in ſua ſcrobe reponuntur. Factumque jam eſt hoc in juglandibus, oleiſque, ac multis aliis. * Eſt in exemplis, & ſine tempeſtate, ullave cauſa alia quam prodigii, cecidiſſe multas ac ſua ſponte reſurrexiſſe. [5] Factum hoc [6] populi Rom. Quiritibus oſtentum [7] Cimbricis bellis Nuceriæ in luco Junonis, ulmo, poſtquam etiam cacumen amputatum erat, quoniam in aram ipſam procumbebat, reſtituta ſponte, ita ut protinus floreret : a quo deinde tempore [8] majeſtas populi Romani reſurrexit, quæ ante vaſtata cladibus fuerat. [9] Memoratur hoc idem factum & in [10] Philippis, ſalice procidua atque detruncata : [11] & Stagiris in Muſeo populo alba : omnia fauſti ominis. [12] Sed maxime mirum, Antandri platanus etiam [13] circumdolatis lateribus [14] reſtibilis ſponte facta, vitæque reddita longitudine quindecim cubitorum, craſſitudine quatuor ulnarum.

* Cap. XXXII.

LVIII. [1] Arbores quas naturæ debeamus, [2] tribus modis naſcuntur : ſponte, aut ſemine, aut ab radice. Cura numeroſior exiſtit : de qua [3] ſuo dicemus volumine : nunc enim totus ſermo de natura eſt, multis modis miriſque memorabili. Namque non omnia in omnibus locis naſci [4] docuimus, nec tranſlata vivere. Hoc alias faſtidio, alias contumacia, ſæpius imbecillitate eorum, quæ transferantur evenit : alias cælo invidente, alias ſolo repugnante.

NOTÆ.

Sect. LVII. 1. *Proſtratas.*] Hæc ſunt accepta a Theophr. lib. 4. hiſt. cap. 19.

2. *Viveſcere.*] Sic MSS. omnes, non *reviviſcere.*

3. *Et . . . . platanis.*] Theophr. loc. cit.

4. *Levatæ onere.*] MSS. omnes, *levato onere.*

5. *Factum hoc.*] Julius Obſeq. cap. 103. pag. 54. *Nuceriæ ulmus vento everſa, ſua ſponte erecta in radicem coaluit.*

6. *Populi Romani Quiritibus.*] Vide Notas & Emend. num. XV.

7. *Cimbricis bellis.*] Cimbros Marius cum Catulo vicit anno Urbis DCLIII. Vide Plutarch. in Mario.

8. *Majeſtas populi Rom.*] Simile oſtentum de majeſtate Senatus primum florente, deinde & marceſcente, relatum eſt ſuperiore libro, ſect. 36.

9. *Memoratur.*] Acceptum hoc a Theophr. lib. 4. hiſt. cap. 19. & lib. 5. de cauſis, cap. 4. pag. 328.

10. *Philippis.*] Thraciæ oppido, de quo lib. 4. ſect. 18.

11. *Et Stagiris.*] Theophr. ἐν Σταγείροις ἐν τῷ Μουσείῳ, lib. 4. hiſt. cap. 19.

12. *Sed maxime.*] Theophr. loco proxime cit.

13. *Circumdolatis.*] Duobus lateribus circumdolatis, περιπεπλεκημένην δ' ἐτύγχανεν ἐκ τῶν δύο μερῶν. Theophr. loc. cit.

14. *Reſtibilis.*] Regerminans, reſtituta fecunditate, παλίμβλαστος.

Sect. LVIII. 1. *Arbores, quas naturæ.*] Non arti, non curæ, aut induſtriæ. Unde in Indice hujus libri locus hic notatur his verbis : *Quot modis ſponte naſcuntur arbores.*

2. *Tribus modis.*] Vide Notas & Emend. num. XVI.

3. *Suo dicemus volumine.*] Libro 17. a ſect. 9. *Nunc de his arboribus dicemus, quæ cura hominum atque arte proveniunt.*

4. *Docuimus.*] Libro 12. ſectione 7.

LIX. Fastidit balsamum alibi nasci : [1] nata Assyria malus alibi ferre : nec non & palma nasci ubique aut nata parere : [2] vel cum promisit etiam , ostenditque ea educare , quæ tanquam invita peperit. Non habet vires frutex cinnami in Syriæ vicina perveniendi. Non ferunt amomi nardique deliciæ, ne in Arabia quidem ex India, [3] & nave peregrinari. Tentavit enim Seleucus rex. Illud maxime mirum , ipsas arbores plerumque exorari ut vivant, atque transmigrent : aliquando & a solo impetrari, ut alienas alat, advenasque nutriat : cælum nullo modo flecti. [4] Vivit in Italia piperis arbor : casiæ vero etiam [5] in septentrionali plaga : vixit [6] in Lydia thuris. [7] Sed unde sorbentes succum omnem ex iis Soles, coquentesque lacrymam ?

Illud proxime mirum, [8] mutari naturam in iisdem, atque [9] pro indiviso valere. [10] Cedrum æstuosis partibus dederat : [11] & in Lyciis Phrygiisque montibus nascitur. Frigus inimicum lauro fecerat : [12] sed in Olympo copiosior nulla est. [13] Circa Bosphorum Cimmerium in Panticapæo urbe , omni modo laboravit Mithridates rex , & ceteri incolæ , [14] sacrorum certe causa, laurum myrtumque habere;

NOTÆ.

Sect. LIX. 1. *Nata Assyria malus.*] Voculam *nata* ex MSS. Reg. Colb. Thuanoque adjecimus. Negat alibi feracem malum eam esse , quamvis alibi natam. Sic statim de palma : *Nec non & palma nasci ubique* fastidit , *aut nata parere.*

2. *Vel cum promisit.*] Alludit ad ea quæ superius ipse notavit, lib. 13. sect. 6. de palmis : *Ferunt in maritimis Hispaniæ fructum , verum immitem : dulcem in Africa , sed statim evanescentem.*

3. *Et nave.*] Etiam nave, quod transvectionis genus mollissimum est.

4. *Vivit in Italia.*] Ut dictum est lib. 12. sect. 14.

5. *In septentrionali.*] Vide lib. 12. sect. 43. De casia porro aromatica accipi hæc oportere , Columella testis est, cujus hæc oratio , lib. 3. cap. 8. *Tmolon & Corycion florere croco animadvertimus : Judæam & Arabiam pretiosis odoribus illustrem haberi. Sed nec nostram civitatem prædictis egere stirpibus : quippe cum pluribus locis Urbis jam casiam frondentem conspicimus : jam thuream plantam , florentesque hortos myrrha & croco.*

6. *In Lydia.*] Nempe Sardibus , ut diximus lib. 12. sect. 31.

7. *Sed unde.*] Sed sunt eæ arbores, inquit , in alieno cælo soloque, sine succo , sine lacryma : absumente fortassis utrumque vi Solis, & , si superis placet , sorbente.

8. *Mutari naturam in iisdem.*] In iisdem scilicet arboribus : cum eas , quæ æstuosis fere nascuntur locis, etiam edant frigida , & versa vice. Vide Notas & Emend. num. XVII.

9. *Pro indiviso.*] Perinde. Sic Reg. 2. aliique , & editi omnes. Ea voce usus idem superius lib. 9. sect. 64.

10. *Cedrum æstuosis.*] Syriæ. Theophr. lib. 4. hist. cap. 6.

11. *Et in Lyciis.*] Theophr. loc. cit. Κέδροι δὲ καὶ τὰ Θερόμα ὄρη, καὶ τὰ Φρύγια.

12. *Sed in Olympo.*] Nempe Pierico , de quo l. 4. sect. 15. Quem *νιφόεντα* montem nivosum Homerus vocat , hymno in Hercul. Theophr loc. cit.

13. *Circa Bosphorum.*] Theophr. loc. cit.

14. *Sacrorum certe.*] Quoniam in sacris adhiberi myrtus laurusque soleret , ad purgationes, ad suffimenta, ut dictum est libro sup. sect. 36. & 40. diceturque uberius , 25. sect. 59.

15 non

[15] non contigit, cum [16] teporis arbores abundent ibi, [17] Punicæ, ficique, jam mali & piri laudatissimæ. [18] Frigidas eodem tractu non genuit arbores, pinum, abietem, piceam. Et quid attinet in Pontum abire? juxta Romam ipsam castaneæ cerasique ægre proveniunt: Persica in Tusculano, nec non nuces Græcæ cum tædio inseruntur, Tarracina silvis scatente earum.

LX. [1] Cupressus advena, & difficillime nascentium fuit, ut de qua verbosius sæpiusque, quam de omnibus aliis, prodiderit [2] Cato. [3] Natu morosa, [4] fructu supervacua, [5] baccis torva, folio amara, odore violenta, ac ne umbra quidem gratiosa, [6] materie rara, ut pæne fruticosi generis, [7] Diti sacra, & ideo funebri signo [8] ad domos posita. [9] Femina sterilis diu. [10] Metæ demum aspectu non repudiata, distin- CAPUT XXXIII.

NOTÆ.

15. *Non contigit.*] Frigus perferre negat posse myrtum Maro, Eclog. 7. v. 6.

Dum teneras defendo a frigore myrtos.

Et Plinius junior, lib. 5. ep. 6. villam suam membratim describens: *Cælum*, inquit, *est hieme frigidum & gelidum: myrtos, oleas, quæque alia assiduo tepore lætantur, aspernatur ac respuit.* Apud Aremoricos, qui Britones nominantur, multa myrtus est, cælum tamen hieme frigidum satis, gelidumque.

16. *Teporis arbores.*] Tepido calidoque cælo feliciter provenientes.

17. *Punicæ, &c.*] Theophr. loc. cit.

18. *Frigidas*] Theophr. rursum loc. cit.

Sect. LX. 1. *Cupressus advena.*] Quoniam ei patria a Creta fuit, ut mox dicetur.

2. *Cato.*] Libro de re rust. cap. 48. & cap. 151. pag. 80. & 81.

3. *Natu morosa.*] Δυσαυξὴς, Theophr. lib. 1. de causis, cap. 9. crescens ægre admodum. Unde poëtis dicta. *Lenta cupressus.* Plinius, lib. 17. sect. 34. de esculo *Minus morosa nasci.*

4. *Fructu supervacua.*] Cessit ea res in proverbium, Κυπαρίττου καρπὸς, *Cupressi fructus*, de re pulcra quidem, & aspectu speciosa, sed prorsus inutili. Vide Cælium Rhodig. lib. 25. cap. 2.

5. *Baccis torva.*] Quæ gustanti faciem torvam reddunt, cum *ora*, ut Maro cecinit, lib. 2. Georg. vers. 247.

Tristia tentantum sensu male torquet *amaror.*

Baccas ejuscemodi galbulos appellat Varro, lib. de re rust. cap. 40. & tanquam pilas corticias ait esse, in quibus semina natura concluserit. Pilulas Plinius lib. 17. sect. 14. Theophr. 1. de causis, cap. 5. καρπὸν σφαιροειδῆ.

6. *Materie rara.*] Macilenta. Quod de cupresso femina verissimum, quam Dodonæus delineavit, pag. 844. *Cyprés femelle.* Quid fruticosum sit, diximus sect. 53.

7. *Diti sacra.*] Festus: *Cupressi mortuorum domibus ponebantur ideo, quia hujus generis arbor excisa non renascitur: sicut ex mortuo nihil est jam sperandum: quam ob causam in tutela Ditis patris esse putabatur.*

8. *Ad domos.*] Nobilium scilicet. Lucanus, lib. 3. vers. 442.

Et non plebeios luctus testata cupressus.

Neque ad domos tantum, sed & ad sepulcra. Horatius, lib. 2. Ode 14.

Linquenda tellus, & domus, & placens
Uxor, neque harum quas colis arborum,
Te, præter invisas cupressos,
Ulla brevem dominum sequetur.

Et apud Virgil. lib. 6. Æneïd. vers. 215. in Miseni funere, *ferales ante pyram cupressos constituunt.*

9. *Femina sterilis diu.*] Tarde fructum edit. Sed mas omnino non gignit, ut dicetur inferius, lib. 17. sect. 14. Et Geopon. auctor diserte monet, lib. XI. cap. 6. pag. 308. Κυπάρισσος ἡ ἄῤῥην ἄγονός ἐστι.

10. *Metæ demum.*] Acuminato fastigio placuit, sive cono. Unde *conifera*

guendis tantum [11] pinorum ordinibus : nunc vero tonsilis facta [12] in densitate parietum, coërcitaque gracilitate [13] perpetuo tenera. Trahitur etiam in picturas [14] operis topiarii, venatus, classesve, & imagines rerum tenui folio, brevique, & virenti semper vestiens. Duo genera earum : Meta in fastigium convoluta, quæ & femina appellatur. Mas spargit extra se ramos, deputaturque. [16] Utraque autem immittitur in perticas, assersve, amputatione ramorum, qui XIII. anno [17] denariis singulis veneunt. [18] Quæstuosissima in satus ratione silva : vulgoque, [19] dotem filiarum antiqui plantaria appellabant. [20] Huic patria insula Creta, cum [21] Cato Tarentinam eam appellet : credo, quod primum eo venerit. [22] Et in Ænaria succisa regerminat. [23] Sed in Creta quocumque in loco terram moverit quispiam, [24] vi naturali hæc gignitur, protinusque emicat : [25] illa vero etiam

NOTÆ.

cyparissi, apud Virg. lib. 3. Æneïd. vers. 680. Et *metas imitata cupressus*, apud Ovid. lib. 10. Metam. vers. 106.

11. *Pinorum ordinibus.*] Sic libri omnes, etiam MSS. non *vinearum*, uti reponere ex Varronis lib. 1. cap. 26. nititur Pintianus. Et aliud Varro voluit, lib. 1. de re rust. cap. 15. de limitatione agrorum, ita scribens : *Serunt alii circum fines prædiorum pinos, ut habet uxor in Sabinis : alii cupressos, ut ego habeo in Vesuvio.* Aliud Plinius : qui ipsos pinorum ordines claudi cupressis intersitis ac distingui monet.

12. *In densitate.*] Tam densum, ut in hortis parietum vicem obtineat. Simili modo & de buxo superius, sect. 28. *Densitate parietum virens semper, ac tonsile.*

13. *Perpetuo tenera.*] Tonsili.

14. *Operis topiarii.*] Sic hodie in hortis elegantioribs cupressos tractas in acies, classes, & Centauros videmus. In MSS. *operi istoriarum.* In editis, *opere historiali*, quæ defendi utcumque scriptura potest. Pintianum secuti sumus.

15. *Accipit vitem.*] Maritantur & cupresso vites. Varronem vide, lib. 1. de re rust cap. 26. Fiunt & e cupressu pedamina vitium teretia, teste Columella, lib. 4. cap. 26.

16. *Vtraque autem.*] Cupressus mas feminaque, crescere sinitur in ramos longiores ; quibus amputatis perticæ fiunt, asseresve.

17. *Denariis singulis.*] Monetæ Gallicæ assibus octo.

18. *Quæstuosissima.*] Inter ea quæ seruntur. Solinus, cap. XI. pag. 30.

19. *Dotem.*] Cupressorum plantaria dotem filiarum nominabant : nam dotis usum & commoditatem præstabant, quod ex iis pecuniam ad illas maritandas conficerent. Ita Petavius noster in Miscell. Exerc.

20. *Huic patria.*] Theophr. lib. 4. hist. cap. 6.

21. *Cato.*] Libro de re rust. cap 151. *Semen cupressi Tarentinæ per ver legi oportet*, &c.

22. *Et in Ænaria.*] De qua diximus lib. 3. sect. 12. Vide Notas & Emend. num. XVIII.

23. *Sed in Creta.*] Vide Notas & Emendationes num. XIX.

24. *Vi naturali.*] Per se se, ac nullo satu, nativa quadam terræ vi cupressus erumpit. Vide Notas & Emend. num. XX.

25. *Illa vero etiam.*] In eadem insula, inquit, non solum impressa leviter tellure, nullo satu ac sponte gignitur cupressus, quod unum Theophrastus de illa scripsit : verum etiam non commota terra, hoc est, non appellato ac fossionibus solicitato solo, & quasi ad pariendum compulso, sed sponte.

non appellato solo, [26] ac sponte, maximeque [27] in Idæis montibus, & quos Albos vocant, summisque jugis, unde nives nunquam absunt, plurima, quod miremur : alibi non nisi [28] in tepore proveniens, [29] & nutricem magnopere fastidiens.

LXI. Nec terræ tantum natura circa has refert, aut perpetua cæli, verum & quædam temporaria [1] vis imbrium. Aquæ plerumque semina afferunt : & [2] certo fluunt genere, aliquando etiam incognito : [3] quod accidit Cyrenaïcæ regioni, cum primum ibi laserpitium natum est : ut in herbarum natura [4] dicemus. [5] Nata est & silva urbi ei proxima, imbre piceo crassoque, circiter urbis Romæ annum [6] CCCCXXX.

CAPUT XXXIV.

LXII. Edera jam dicitur in Asia nasci : negaverat [1] Theophrastus : nec in India, nisi in monte Mero. Quin & Harpalum omni modo laborasse, ut sereret eam [2] in Medis, frustra : [3] Alexandrum vero ob raritatem ita coronato exercitu, victorem ex India rediisse, exemplo Liberi patris : cujus Dei & nunc adornat thyrsos, galeas-

NOTÆ.

26. *Ac sponte.*] Ita libri, & MSS. omnes. Etsi *ex sponso* legi Petavio τῷ μαγαρείτῃ placet, in Miscell. Exercit. cap. XI. quoniam dum colitur exerceturque terra, quasi nexu quodam obligatur, ut ex sponso, vel ut alii aïunt, ex sponsu, citari cogique possit ad reddendum mutuum. *Sponsus* pro sponsione in Dig. tit. de verborum signif. leg. *sponsio*.

27. *In Idæis.*] Theophr. lib. 4. hist. cap. 1. Ἐν Κρήτῃ γοῦν φασὶν ἐν τοῖς Ἰδαίοις ὄρεσι, καὶ ἐν τοῖς Λευκοῖς καλουμένοις ἐπὶ τῶν ἄκρων, ὅθεν οὐδέποτε ἐκλείπει χιών, κυπάριττον εἶναι. Hinc apud Maronem, lib. 2. Georg. vers. 84.

Idææ cyparissi.

28. *In tepore.*] Theophr. lib. 4. hist. cap. 6. ἐν τοῖς ἀλεεινοῖς, καὶ τοῖς πρὸς μεσημβρίαν, *locis apricis, & meridiano Soli expositis.*

29. *Et nutricem.*] Et ab eo loco transferri magnopere cupiens, ubi primum alta & enutrita est.

Sect. LXI. 1. *Vis imbrium.*] Theophr. lib. 1. de causis, cap. 5. Vide Notas & Emendationes num. XXI.

2. *Certo fluunt.*] Nunc certa vehunt amnes, & cognita nobis semina : nunc etiam prius incognita. Theophr. lib. 3. hist. cap. 2. Ἐπαχθῆ καὶ ὑδάτων ἐπιγινομένων ἰσχυροτέρων ἀνατεῖλαι ὕλης πλῆθος. Quare Salmasius in Solin. pag. 173. perperam *certe* reponit, vel libris invitis.

3. *Quod accidit.*] Refert hoc ipsum Theophr. loc. cit. Accidisse autem anno Urbis Romæ CXXXVI. Plinius ipse admonet, lib. 19. sect. 15.

4. *Dicemus.*] Libro 19. sect. 15.

5. *Nata est & silva.*] Theophr. loc. cit. Refert quiddam simile in Peruvia Occidentalis Indiæ regione accidisse, Jos. a Costa, lib. 4. cap. 31.

6. *CCCCXXX.*] Quo fere anno Aristoteles obiit, magister Theophrasti, a quo hæc traduntur, ut diximus, loc. cit.

Sect. LXII. 1. *Theophrastus.*] Libro 4. hist. cap. 4.

2. *In Medis.*] Non in ipsa Media, sed Babylone, quæ Medorum ditionis fuit. Theophr. loc. cit. ἐν τοῖς παραδείσοις τοῖς περὶ Βαβυλῶνα, Ἅρπαλος φυτεύων .... οὐδὲν ἐποίει πλέον. De Harpalo, quem olim Alexander inter fidissimos, mox inter hostes habuit, vide Curtium, lib. 10. cap. 6. pag. 393. De monte Mero diximus lib. 6. sect. 23.

3. *Alexandrum.*] Theophr. loc. cit. & ex eo Arrianus, lib. 6. sect. 23.

que etiam ac scuta, in Thraciæ populis, in solennibus sacris. [4] Inimica arbori, satisque omnibus: sepulcra, muros rumpens: [5] serpentium frigori gratissima, ut mirum sit ullum honorem habitum ei.

[6] Duo genera ejus prima, [7] ut reliquarum, mas, & femina. Major traditur mas corpore, & folio duriore etiam ac pinguiore, & flore ad purpuram accedente. Utriusque autem flos similis est rosæ silvestri, nisi quod caret odore. [8] Species horum generum tres. Est enim candida, & nigra edera, tertiaque quæ vocatur helix. [9] Etiamnum hæ species dividuntur in alias: quoniam est aliqua fructu tantum candida, alia & folio: fructum quoque candidum ferentium aliis densus acinus, & grandior, racemis in orbem circumactis, qui vocantur [10] corymbi. [11] Item selenitium, cujus est minor acinus, sparsior racemus. [12] Simili modo in nigra. [13] Alicui & semen nigrum, alii [14] crocatum: cujus coronis [15] Poëtæ utuntur, foliis minus nigris: quam quidam [16] Nysiam, alii Bacchicam vocant, maximis in-

NOTÆ.

4. *Inimica arbori.*] Quoniam arbores necat, ut mox dicetur. Edera, Gallis *Lierre.*

5. *Serpentium frigori.*] Quoniam edera frigidis locis gaudet, sub ea serpentes lubenter latent, quarum est etiam natura perfrigida.

6. *Duo genera.*] Quæ κίσθῳ vel κίστῳ tribuenda erant, ea κίστῳ ederæ imprudenter assignasse, quibusdam videtur, mendosis Theophrasti codicibus impulsus in fraudem: sed falso. Vide Notas & Emendationes num. XXII.

7. *Vt reliquarum.*] Arborum scilicet: arborum enim nomine & vites & ederæ continentur, ut dicitur in Lexico Juris civilis.

8. *Species horum.*] Tria pariter ederæ summa genera Theophrastus habet, lib. 3. hist. cap. 18. ὅτε λευκὸς, καὶ ὁ μέλας, καὶ τρίτον ἡ ἕλιξ. Helix a Dodonæo pingitur, pag. 408. Ἕλιξ ab ἑλίσσω, quod circumvoluta magis est ista: vel quod cincinnos, qui ἕλικες vocantur, magis conspicuos habet.

9. *Etiamnum.*] Theophr. loc. cit.

10. *Corymbi.*] Racemus in edera est, ut in vite, ex quo grana plura pendent: hunc quidam corymbum vocant: ὃν δὴ καλοῦσί τινες κόρυμβον, inquit Theophr.

11. *Item selenitium.*] An ei generi a σελήνη nomen? An *selinicium*, ut in MSS. Reg. aliisque, ab aliqua acinorum, sive granorum similitudine cum semine apii, quod Græci σέλινον vocant? In Anthol. lib. 3. cap. 24. Epigr. 40. mentio est σκηνίτου κισσοῦ, hoc est, tabernacula integentis, seu topiariæ ederæ. An denique Silenicum, a Sileno pædagogo & comite Bacchi, quem & edera pariter coronari Plinius asseverat, sect. 63.

12. *Simili modo in nigra.*] Ut in candida proxime dictum est: sic in nigra, aliqua fructu tantum nigra est, alia & folio: alia majore fructu, seu acino, alia minore. Theophr. loc. cit. Ἔχει δὲ καὶ ὁ μέλας διαφοράς. At mox idem subjicit, ἀλλ' οὐχ ὁμοίως φανεράς, *sed non ad eundem modum conspicuas.*

13. *Alicui.*] Nempe e genere nigrarum ederarum.

14. *Crocatum.*] Croceo colore. Diosc. lib. 2. cap. 210. Ὁ δὲ μέλας, μέλανα (καρπὸν ἔχει) ἢ κροκίζοντα.

15. *Poëtæ.*] Virgil. Eclog. 7. vers. 25.

Pastores edera nascentem ornate Poëtam.

16. *Nysiam.*] Sic MSS. omnes. Nempe a Nysa Bacchi nutrice, de qua lib. 5. sect. 16. vel ab urbe Nysa, in qua ipse nutritus est, de qua lib. 6. sect. 23. Dionysiam ab ipso Baccho vocat Diosc. loc. cit. Vide Ovid. lib. 3. Fastor. vers. 769.

ter nigras corymbis. Quidam apud Græcos etiamnum duo genera hujus faciunt, a colore acinorum : [17] erythranum, & [18] chrysocarpum.

Plurimas autem habet differentias helix, quoniam folio [19] maxime distat. [20] Parva sunt & angulosa, concinnioraque, cum reliquorum generum simplicia sint. [21] Distat & longitudine internodiorum : præcipue tamen sterilitate, quoniam fructum non gignit. [22] Quidam hoc ætatis esse, non generis existimant : primoque helicem esse, fieri ederam vetustate. Horum error manifestus intelligitur : quoniam helicis plura genera reperiuntur, sed tria maxime insignia : herbacea ac virens, quæ plurima est : altera candido folio : tertia, versicolori, [23] quæ Thracia vocatur. Etiamnum herbaceæ tenuiora folia, & in ordinem digesta, densioraque. [24] In alio genere diversa omnia. Et in versicolori alia tenuioribus foliis, & similiter ordinatis densioribusque est : alteri generi neglecta hæc omnia. Majora quoque aut minora sunt folia, macularumque habitu distant : & in candidis alia sunt candidiora. Adolescit in longitudinem maxime herbacea.

[25] Arbores autem necat candida : [26] omnemque succum auferendo tanta crassitudine augetur, ut ipsa arbor fiat. [27] Signa ejus folia maxima atque latissima, [28] mammas erigentis, quæ sunt ceteris inflexæ : racemi stantes, ac subrecti. Et quanquam omnium ederarum generi [29] radicosa brachia, [30] huic tamen maxime ramosa ac robusta : ab ea

NOTÆ.

17. *Erythranum.*] A rubro acinorum colore, qui Græcis ἐρυθρός.

18. *Chrysocarpum.*] Diosc. in Nothis, ad cap. de edera : οἱ δὲ χρυσόκαρπος. Apuleïus, cap. 119. *Chrysocanthon*, pro *chrysocarpon* vocat : & sic appellari ait, quod grana aurei coloris ferat. Idem habet & Plinius Valer. lib. 3. de re med. cap. 12.

19. *Maxime distat.*] Nempe ab aliis generibus, albæ, nigræque ederæ. Theophrastus, lib. 3. histor. cap. 18.

20. *Parva sunt.*] Hæc totidem verbis Theophr. loc. cit.

21. *Distat & longitudine.*] Theophr. loc. cit. Διαφέρει καὶ τῷ μήκει τῶν κλημάτων, καὶ ἔτι τῷ ἄκαρπος εἶναι.

22. *Quidam.*] Hæc rursum totidem verbis Theophr. loc. cit.

23. *Quæ Thracia.*] Theophr. ἣν δὴ καλοῦσί τινες Θρακίαν.

24. *In alio genere.*] In alio herbaceæ genere : uti mox geminum versicoloris ederæ genus distinguitur. Theophr. loc. cit. Καὶ γὰρ τῆς χλοώδους, ἡ μὲν λεπτοτέρα, καὶ εὐρυθμοφυλλοτέρα, καὶ ἔτι πυκνοφυλλοτέρα· ἡ δ᾽ ἧττον πάντα ταῦτ᾽ ἔχουσα. Καὶ τῆς ποικίλης, ἡ μὲν μεῖζον, ἡ δ᾽ ἔλαττον τὸ φύλλον, καὶ τὴν ποικιλίαν διαφέρουσα.

25. *Arbores autem.*] Theophr. loc. cit. Eo allusit Poëta Laberius apud Macrobium, lib. 2. Saturn. cap. 7. pag. 344.

Ut edera serpens vires arboreas necat,
Ita me vetustas amplexu annorum enecat :
Sepulcri similis nil nisi nomen retineo.

Ederæ nomen factum, quia id, cui adhæserit, edat, Festus innuit, verbo *Hedera*.

26. *Omnemque.*] Theophr. loc. cit.

27. *Signa ejus.*] Candidæ nimirum ederæ, in vetustatem inclinantis.

28. *Mammas.*] Quid mamma sit, dicemus lib. 17. sect. 26.

29. *Radicosa.*] Radicum in morem efformatæ claviculæ, & sarmenta, κλήματα.

30. *Huic tamen.*] Albæ.

nigræ. 31 Sed proprium albæ, quod inter media folia emittit brachia, utrinque ſemper amplectens: hoc & in muris, quamvis ambire non poſſit. 32 Itaque etiam pluribus locis interciſa, vivit tamen duratque: & totidem initia radicum habet, quot brachia, quibus incolumis & ſolida arbores ſugit ac ſtrangulat. 33 Eſt & in fructu differentia albæ nigræque ederæ: quoniam aliis tanta amaritudo acini, ut aves non attingant. Eſt & rigens edera, quæ ſine adminiculo ſtat, ſola omnium generum ob id 34 vocata ciſſos. E diverſo nunquam niſi humi repens 35 chamæciſſos.

CAPUT XXXV. LXIII. Similis eſt ederæ, e Cilicia primum quidem profecta, ſed in Græcia frequentior, quam vocant 1 ſmilacem, 2 denſis geniculata caulibus, 3 ſpinoſis frutectoſa ramis, 4 folio ederaceo, parvo, non anguloſo, 5 a pediculo emittente pampinos, flore candido, 6 olente lilium. 7 Fert racemos labruſcæ modo, non ederæ, colore rubro, 8 complexa acinis majoribus nucleos ternos, minoribus ſingulos, nigros duroſque: infauſta omnibus ſacris & coronis: quoniam ſit lu-

NOTÆ.

31. *Sed proprium.*] Theophr. totidem fere verbis, loc. cit.

32. *Itaque etiam.*] Theophraſt. loc. cit.

33. *Eſt & in fructu.*] Eſt, inquit, fructus alius guſtu jucundus, alter peramarus, tam in candida, quam in nigra: *ὁ μὲν γὰρ ἐπίγλυκυς ἐστιν· ὁ δὲ σφόδρα πικρὸς, καὶ τοῦ λευκοῦ, καὶ τοῦ μέλανος.* Theophraſt.

34. *Vocata ciſſos.*] Sunt qui *ὀρθόκισσος* malint, quaſi ſubrecta edera, & aſſurgens. At ſi ea quæ humi ſerpit *χαμαίκισσος* recte vocatur, ſane *ἐκ τοῦ πρός τι*, ea quæ ſurrecta eſt & rigens, erit recte *κισσός*.

35. *Chamæciſſos.*] Quæ *ἐπίγειος* edera Theophraſto, loc. cit. Eſt edera terreſtris, quæ in horto Regio viſitur, minor & elegantior, quam vulgaris: ei fere ſimilis quam Dodonæus delineavit, pag. 390. Gallis, *Lierre terreſtre, ou Terrete.*

Sect. LXIII. 1. *Smilacem.*] *Σμῖλαξ τραχεῖα* eſt Dioſc. lib. 4. cap. 144. A Cluſio recte pingitur, lib. 1. hiſt. plant. pag. 112. qualem in horto Regio vidimus. Gallis, *Liſeron.*

2. *Denſis.*] Denſo geniculorum ſeu internodiorum numero diſtinctos caules habet.

3. *Spinoſis.*] Rubi inſtar ſpinoſa ei ſarmenta ſunt, inquit Dioſc. loc. cit.

4. *Folio.*] Theophr. lib. hiſtor. cap. 18. *τὸ δὲ φύλλον κιττῶδες, μικρὸν, ἀγώνιον*: ipſaque id experientia oculorum probat.

5. *A pediculo.*] Ex eodem pediculo, ex quo folia enaſcuntur, emicant & claviculæ, quales in ederis cernuntur. Pampinos interdum Plinius & hos & vitium capreolos vocat: quorum a ſimilitudine & polyporum cirrhos ſeu crines, tortilem pampinum appellavit, lib. 9. ſect. 74. *Pariunt*, inquit, *vere ova, tortili vibrata pampino.*

6. *Olente lilium.*] Aliunde hoc quam a Theophr. qui odoratum modo florem dixit, & *ἠρινὸν*, verno tempore provenientem: non *λειρινὸν*, quod etſi Theophraſtus ſcripſiſſet, non odorem lilii eo vocabulo, ſed formam modo, effigiemque is expreſſiſſet. Occupavit hoc fere Dalecampius, Salmaſius arripuit, objecitque Plinio, in præfat. pag. 190.

7. *Fert racemos.*] Theophr. & Dioſc. locis citatis.

8. *Complexa acinis.*] In ſingulis granis nuclei ſunt bini, terni: *πυρῆνας δύο ἢ τρεῖς.* Theophr. loc. cit.

gubris, virgine ejus nominis, propter amorem [9] juvenis Croci, mutata in hunc fruticem. Id vulgus ignorans, plerumque festa sua polluit, [10] ederam existimando: sicut in poetis, aut Libero patre, aut Sileno, quis omnino nescit quibus coronentur? E smilace fiunt codicilli: propriumque materiæ est, ut admota auribus lenem sonum reddat. [11] Ederæ mira proditur natura ad experienda vina: si vas fiat e ligno ejus, vina transfluere, ac remanere aquam, si qua fuerit mixta.

CAPUT XXXVI.

LXIV. Inter ea, quæ frigidis gaudent, & aquaticos frutices dixisse conveniat. Principatum in his tenebunt arundines, [1] belli pacisque experimentis necessariæ, atque etiam [2] deliciis gratæ. [3] Tegulo earum domus suas Septentrionales populi operiunt, durantque ævis tecta alta. Et in reliquo vero orbe [4] cameras levissime suspendunt. [5] Chartisque serviunt calami, [6] Ægyptii maxime, [7] cognatione quadam papyri. Probatiores tamen [8] Gnidii, & qui in Asia circa [9] Anaïticum lacum nascuntur. Nostratibus [10] fungosior subest natura, cartilagine bibula, quæ cavo corpore intus, superne tenui inarescit ligno: fissilis [11] præacuta semper acie: geniculata. Cetero gracilitas nodis

NOTÆ.

9. *Juvenis Croci.*] Cujus fabellam recitat Galenus ipse, lib. 9. κατὰ τόπους, cap. 4. pag. 608. & Ovid. lib. 4. Metam. vers. 283.

Et Crocon in parvos versum cum Smilace flores.

10. *Ederam existimando.*] Quam in coronis Liberi Patris, & Sileni, adhiberi nemo nescit.

11. *Ederæ mira.*] Cato, de re rust. cap. CXI. pag. 61. *Si voles scire in vinum aqua addita sit, nec ne, vasculum facito de materia ederacea. Vinum id quod putabis aquam habere, eodem mittito. Si habebit aquam, vinum effluet, aqua manebit. Nam non continet vinum vas ederaceum.*

Sect. LXIV. 1. *Belli pacisque.*] Belli quidem, ad jacula: pacis, ad calamos, queis scribimus.

2. *Deliciis.*] In tibiarum usu.

3. *Tegulo.*] Iis pro tegumento utuntur ædium suarum. Quo Plautus allusit in Rudente, act. 1. sc. 2. vers. 34.

Quin tu in paludem is, exsecasque arundines,
Qui pertegamus villam, dum sudum est. DÆ. *tace.*

4. *Cameras.*] Fornices interiorum ædium fiunt levissimi.

5. *Chartisque.*] Calamis chartæ exarantur in scribendo. Persius, Satyr. 3.

Inque manus chartæ, nodosaque venit arundo:
Tunc querimur, crassus calamo, quod pendeat humor.

6. *Ægyptii.*] Martialis, lib. 14. Epigr. 38. pag. 741.

Dat chartis habiles calamos Memphitica tellus.

7. *Cognatione.*] Quoniam & eodem veluti natali solo papyrus nascitur.

8. *Gnidii.*] Hinc Cnidus arundinosa dicitur, a Catullo, Carm. 37. pag. 58. Calamus ipse scriptorius, Gnidius nodus Ausonio, epist. 4. ad Theonem Grammat. & alibi, si memini, *Cnidiæ sulcus arundinis.*

9. *Anaïticum.*] In regione Armeniæ cognomine, de qua lib. 5. sect. 20.

10. *Fungosior.*] Rarior, laxiorque: carne spongiosa, sub lignoso cortice, quo superne, hoc est, exterius circumvestitur. Cartilago Theophr. lib 4. histor. cap. 12. ξύλον.

11. *Præacuta.*] Quia cum finditur, in præacutam aciem assulæ ejus desinunt.

distincta, leni fastigio tenuatur in cacumina, crassiore [12] paniculæ coma, neque hac supervacua. Aut enim [13] pro pluma strata cauponarum replet: aut ubi [14] lignosiore callo induruit, sicut in Belgis, contusa, & interjecta navium commissuris, [15] ferruminat textus, glutino tenacior, rimisque explendis fidelior pice.

LXV. Calamis Orientis populi bella conficiunt: calamis spicula addunt irrevocabili hamo noxia. Mortem accelerant pinna addita calamis. Fitque & ex ipso telum aliud fracto in vulneribus. His armis Solem ipsum obumbrant. Propter hoc maxime serenos dies optant: odere ventos & imbres, qui inter illos pacem esse cogunt. Ac si quis Æthiopas, Ægyptum, Arabas, Indos, Scythas, Bactros, Sarmatarum tot gentes & Orientis, omniaque Parthorum regna diligentius computet, æqua ferme pars hominum in toto mundo calamis superata degit. Præcipuus hic usus [1] in Creta bellatores suos præcipitavit. Sed in hoc quoque, ut ceteris in rebus, vicit Italia: quando nullus sagittis aptior calamus, [2] quam in Rheno Bononiensi amne, cui & plurima inest medulla, [3] pondusque volucre: & contra flatus quoque pervicax libra. Quippe non eadem gratia Belgicis. [4] Hæc & Creticis commendatioribus: quanquam præferantur Indi, quorum alia quibusdam videtur natura, quando & hastarum vicem præbent additis cuspidibus. [5] Arundini quidem Indicæ arborea am-

NOTÆ.

12. *Paniculæ.*] Sic comam eam appellat, unde semina dependent, in arundinibus, juglandibus, milio, similibusque. Nomen habet ab affinitate: est enim panus, & panicula, sive panuncula, lana bene elaborata, carpta, ac depexa, & ad nendum concinnata, cujus similitudinem hæc coma refert. Notæ quæ falso Tironi adscribuntur, apud Gruterum, pag. 160. *Licium. Panuncula. Floccus.* Festus: *Panus facit diminutivum, panicula.*

13. *Pro pluma.*] Sic gluma, quæ hordei frumentique tunicula est, rustici, quibus res angustior, pro pluma culcitas hodieque farciunt.

14. *Lignosiore callo.*] In MSS. *limosiore.*

15. *Ferruminat textus.*] Commissuras tabularum & compages, rimasque, si quæ sint, obstruunt, obturantque iis folliculis, quos diximus, contusis: ut musco injecto alii.

Sect. LXV. 1. *In Creta.*] Bello postremo Cretico, unde Cretici Metellus cognomen tulit. Vide Florum lib. 3. cap. 7. Sagittarum usus Cretenses fecit audaciores promptioresque ad bellum cum Romanis ineundum, quod ipsis postremum fuit, & exitiosum. Prudentius, hymn. 5. vers. 51. *Ille volantia*
Præfigit calamis spicula Gnosius.

2. *Quam in Rheno.*] Hujus arundinis, quæ in eo amne gignitur, iconem exhibent Jac. Zanoni, Bononiensis horti præfectus, in historia Botanica, pag. 62.

3. *Pondusque volucre.*] Adeo nihil pondus velocitati detrahit, ut libramentum quoddam potius & nisum addat contra ventorum flatus.

4. *Hæc.*] Hæc libra, hoc pondus volucre, hæc gratia.

5. *Arundini quidem Indicæ*] Hausit hæc Plius ex Ctesiæ libro singulari, quem de Indicis rebus conscripsit: cujus hoc fragmentum Photius recitat in Bibl. cod. LXXIII. pag. 144. Ἐν τῷ

plitudo;

plitudo : quales vulgo in templis videmus. Differre mares ac feminas in his quoque Indi tradunt. Spiſſius mari corpus, feminæ capacius. [6] Navigiorumque etiam vicem præſtant (ſi credimus) ſingula internodia. [7] Circa Aceſinem amnem maxime naſcuntur.

[8] Arundo omnis ex una ſtirpe numeroſa, atque etiam reciſa fecundius reſurgit. [9] Radix natura vivax, geniculata & ipſa. Folia Indicis tantum brevia. Omnibus vero [10] a nodo orſa, complexu tenues per ambitum inducunt tunicas : atque a medio internodio cum plurimum deſinunt veſtire, procumbuntque. [11] Latera arundini calamoque in rotunditate bina, ſuper nodos alterno ſemper inguine, ut alterum ad dextra fiat, alterum ſuperiore geniculo ad læva per vices. Inde exeunt aliquando rami, qui ſunt calami tenues.

LXVI. [1] Plura autem genera. Alia ſpiſſior, denſiorque geniculis, brevibus internodiis. [2] Alia rarior, majoribus : tenuiorque & ipſa. Calamus vero alius totus concavus, quem [3] ſyringiam vocant, uti-

Notæ.

καὶ ὁ λεγόμενος Ἰνδικὸς κάλαμος φύεται, πάχος μὲν ὅσον δύο ἄνδρες περιοργυιούμενοι περιλάβοιεν· τὸ δὲ ὕψος, ὅσον μυριοφόρου νεὼς ἱστός.... εἶναι δὲ τῶν καλάμων καὶ ἄῤῥενας καὶ θηλείας· ὁ μὲν οὖν ἄῤῥην, ἐντεριώνην οὐκ ἔχει, καὶ ἔστι κάρτα ἰσχυρός· ἡ δὲ θήλεια ἔχει. *In iis locis naſci calamum, quem vocant Indicum, tantæ craſſitudinis, quantam duo ſimul homines expanſis ulnis complecti poſſint : altitudinis vero, quanta eſt mali ingentis onerariæ navis.... In his differre mares ac feminas : mari corpus eſſe validum ac firmum : ſine medulla : feminæ medullam eſſe :* &c.

6. *Navigiorumque.*] Theophraſt. lib. 4. hiſtor. cap. 12. τῷ μεγέθει μεγάλοι καὶ εὐπαχεῖς, ὥστε ἀκατίοις χρῆσθαι. Vide quæ de his navigiis, arundinum internodio uno compactis, diximus lib. 7. ſect. 2. Pro navigiis Mela & Solinus lembum dixere.

7. *Circa Aceſinem.*] Circa hunc amnem naſci eas arundines, quæ ſagittarum præbent uſum, ſcribit Theophraſt. loc. cit. Ibi & ceteras reperiri ſimile veri eſt.

8. *Arundo omnis.*] Theophr. lib. 4. hiſtor. cap. 12.

9. *Radix.*] Theophr. loc. cit.

10. *A nodo orſa.*] A geniculo.

11. *Latera arundini.*] Arundini vulgari, inquit, & calamo, in ſua rotunditate, duo ſunt latera : ex utroque latere folia uti ex inguine alterna vice exeunt : a dextro latere in inferiore nodo ſive geniculo alterum, alterum a lævo latere, in ſuperiore nodo : ac deinceps ita per vices. Theophr. lib. 6. hiſtor. cap. 2. de ferula ſimiliter : Βλαστάνει δὲ παραλλὰξ τὰ φύλλα· λέγω δὲ παραλλὰξ, ὅτι οὐκ ἐκ τοῦ αὐτοῦ μέρους τῶν γονάτων, ἀλλ' ἐναλλάξ· περιειληφότα δὲ τὸν καυλὸν ἐπὶ πολὺ καθάπερ τὰ τοῦ καλάμου. *Folia alternatim erumpunt e geniculis : alternatim dico, quod non ex eodem latere geniculorum exeunt : ſed permutatis vicibus : caulemque maxima parte complectuntur, ut arundinacea.*

Sect. LXVI. 1. *Plura autem genera.*] Hæc Theophr. totidem fere verbis, lib. 4. hiſtor. cap. 12.

2. *Alia rarior.*] Minus denſa, minus numeroſa ab una ſtirpe, ſed majoribus internodiis.

3. *Syringiam.*] Hoc eſt, ut habetur in Indice libri hujus, *fiſtulatorium.* Fiſtulas e calamis compingi ſolitas docent in primis poëtæ. Ovidius lib. 1. Metam. verſ. 705.

Panaque, cum prenſam ſibi jam ſyringa putaret,
Corpore pro Nympha calamos tenuiſſe paluſtres.

lissimus fistulis, [4] quoniam nihil est ei cartilaginis atque carnis. [5] Orchomenius est continuo foramine pervius, quem [6] auleticum vocant: hic tibiis utilior, fistulis ille. [7] Est alius crassiore ligno, & tenui foramine, hunc totum fungosa replet medulla. Alius brevior, alius procerior, exilior, crassiorque. Fruticosissimus, qui vocatur [8] donax, non nisi in aquaticis natus: quoniam & hæc differentia est: [9] multum prælata arundine, quæ in siccis proveniat. Suum genus sagittario calamo, [10] ut diximus: [11] sed Cretico longissimis internodiis, [12] obsequentique, quo libeat flecti, calefacto. Differentias faciunt & folia non multitudine, [13] verum & colore. Varia [14] Laconicis, & ab ima parte densiora, quales in totum circa stagna gigni putant, dissimiles amnicis, longisque [15] vestiri tunicis, [16] spatiosius a nodo scandente complexu. [17] Est & obliqua arundo, non in excelsitatem nascens, sed juxta terram fruticis modo se spargens, suavissima in teneritate animalibus. Vocatur a quibusdam [18] elegia. [19] Est & in Italia nascens adarca nomine, palustris, ex cortice tantum sub

NOTÆ.

Dumque ibi suspirat, motos in arundine ventos
Effecisse sonum tenuem, similemque querenti.
Atque ita disparibus calamis compagine ceræ
Inter se junctis nomen tenuisse puellæ.

Græci namque fistulam syringa vocant. Συριγγίαν alii calamum dictum volunt, quod instar fistulæ, concavus sit & inanis.

4. *Quoniam nihil.*] Theophr. Οὐδὲν γὰρ ὡς εἰπεῖν ἔχει ξύλου καὶ σαρκός.

5. *Orchomenius.*] Ab Orchomeno lacu Bœotiæ, quem alio nomine Copaïda appellarunt.

6. *Auleticum.*] Αὐλητικὸν, quoniam est tibiis utilis, quas αὐλοὺς Græci vocant.

7. *Est alius.*] Theophr. loc. cit.

8. *Donax.*] Δόναξ, Gallis *Canne*: ex qua mulierum colus.

9. *Multum prælata.*] Theophr. loc. cit.

10. *Ut diximus.*] Sect. sup.

11. *Sed Cretico &c.*] Theophr. loc. cit.

12. *Obsequentique.*] Rectius ex MSS. Reg. 1. 2. Colb. 1. 2. 3. Th. &c. *obsequiumque.* Theophr. Μάλιστα κάμψιν δεχόμενος, καὶ ὅλως ἄγειν δυνάμενος, ὡς ἄν τις θέλῃ θερμαινόμενος.

13. *Verum & colore.*] Vide Notas & Emendationes num. XXIII.

14. *Laconicis.*] Arundo Laconica, seu variegata, *Canne Royale.*

15. *Vestiri tunicis.*] Hoc est, foliis: quæ, uti dictum est sup. sect. *complexu* arundinis *tenues per ambitum inducunt tunicas*, nempe circa nodum, unde ipsa exeunt.

16. *Spatiosius.*] Folia, quæ a nodo seu geniculo exeunt, caulem alte vestiunt, tunicæ in morem, ac circumplectuntur: & prius quam pendeant ac procumbant, alte subriguntur.

17. *Est & obliqua.*] Theophr. loc. cit. Est, inquit, genus quoddam arundinis, ἐπίγειον, quod per humum repit, nec in aërem subrectum attollitur, sed graminis modo per terram funditur, ἀφίησι καυλὸν ὥσπερ ἄγρωστις.

18. *Elegia.*] Sic MSS. etiam omnes. Frustra sunt qui *epigea* ex Theophr. malunt: quam vocem ne Grammaticæ quidem leges ferunt, pro ἐπίγειος. Sed ita fingunt scriptum a Plinio, ut errorem deinde summo viro exprobrent, quod Salmasius facit, in libello cui titulus, *Præfatio ad Plinium*, pag. 102. & 103.

19. *Est & in Italia.*] Et in Italia, inquit, circa palustres arundines, ex cortice tantum, & sub ipsa coma nas-

ipſa coma, utiliſſima dentibus, quoniam vis eadem eſt quæ ſinapi.

De Orchomenii lacus arundinetis accuratius dici cogit admiratio antiqua. [20] Characian vocabant craſſiorem firmioremque, [21] plotian vero ſubtiliorem: hanc in inſulis fluitantibus natam, illam in ripis exſpatiantis lacus. Tertia arundo eſt tibialis calami, quem [22] auleticon dicebant: nono hic anno naſcebatur. [23] Nam & lacus incrementa hoc temporis ſpatio ſervabat: prodigioſus, ſi quando amplitudinem biennio extendiſſet: quod notatum apud Chæroniam [24] infauſto Athenienſium, & ſæpe: Lebaïda vocatur influente Cephiſſo. Cum igitur anno permanſit inundatio, proficiunt [25] in aucupatoriam quoque am-

Notæ.

cens adarca. Quo nomine intelligitur concreta ſalſilago, ut ait Dioſc. lib. 5. cap. 137. quæ locis humidis & paluſtribus ſiccitate emergit, & circa arundines concreſcit: Ὁ δὲ προσαγορευόμενος ἀδάρκης . . . . ὥσπερ ἐπίπαγος ὑφαλμυρίζων, καθ' ὑγρῶν καὶ τελματωδῶν τόπων ἐν ξηρασίᾳ ἐπιγινόμενος, καὶ περιπηγνύμενος καλάμοις. Plinius ipſe rurſum, lib. 20. ſect. 88. *Sinapis naturam effectuſque eoſdem habere traditur adarca . . . . in cortice calamorum ſub ipſa coma naſcens.* Iterumque lib. 32. ſect. 52. *Inter aquatilia dici debet & καλαμόχνους, Latine adarca appellata. Naſcitur circa arundines tenues e ſpuma aquæ* &c. Ex quibus intelligas calumniari Dalecampium, qui Plinium dicat adarcam inter arundinum genera inepte cenſere.

20. *Characian.*] Χαρακίαν Theophr. lib. 4. hiſtor. cap. 12. Non ea arundo eſt, quam Dioſc. φραγμίτην, nos vulgarem dicimus, Galli *Roſeau*. Quanquam ſi ſolam etymon ſpectes, eadem fere vis eſt utriuſque vocis, χαρακίας, & φραγμίτης, ut τοῦ φραγμοῦ & χάρακος. Sepimentum enim & munimentum ſonant. At Φραγμίτης tenuis arundo eſt, ex Dioſc. lib. 1. cap. 114. & gracilis: characias Plinio ac Theophraſto craſſior.

21. *Plotian.*] Ita etiam M S S. Πλοτίαν in Theophraſti codicibus Plinius aut ſcribi reipſa vidit, aut ſcribi ita cenſuit oportere: præſertim cum ibi legeret naſci id arundinis genus ἐπὶ τῶν πλοάδων in fluitantibus inſulis. Nunc in editis Græce libris πλόκιμον legitur: quod ex ejus foliis ſtoreæ, tegetes, aliaque fierent.

22. *Auleticon.*] A tibiis, ut diximus, ſup. ſect.

23. *Nam & lacus.*] Hæc totidem verbis Theophr. loc. cit. Toto novennino creſcere lacum aïebant: calamum tibialem poſt id tempus exactum naſci.

24. *Infauſto Athenienſium.*] Hoc eſt infortunio. Prælium illud ſignificat, quo & Athenienſes & Bœoti cum Philippo Macedone conflixere, a quo victi, Olymp. c x. anno 111. Vide Notas & Emend. num. X X I V.

25. *In aucupatoriam.*] In eam creſcunt amplitudinem, propter quam mutato jam nomine ζωγῖται, hoc eſt, aucupatorii calami appellantur. Ζῶσα Hesychio, βρόχοι ὀρνίθων, laquei captandis aviculis deſtinati. In eo genere aucupii, quod calamis peragebatur, arundo ad arundinem ſic adtexi jungique conſueverat, ut ſenſim cumulus creſceret, donec alitis ejus quæ captabatur, alas viſcum tangeret. Hinc arundo creſcens dicitur Martiali, lib. 14. Epigr. 218. cujus lemma, *Calami aucupatorii:*

Non tantum calamis, ſed cantu fallitur ales,
Callida dum tacita creſcit arundo manu.

Et lib. 9. Epigr. 55.

Aut creſcente levis traheretur arundine præda,
Pinguis & implicitas virga teneret aves.

Petron. in Satyr. pag. 141.

Parati aucupes cum arundinibus fuerunt.

plitudinem : vocabantur zeugitæ. [26] Contra bombyciæ, maturius reciproco, [27] graciles : feminarum, latiore folio atque candidiore, modica lanugine : aut omnino nulla, ſpadonum nomine inſignibus. Hinc erant [28] armamenta ad incluſos cantus : [29] non ſilendo & reliquo curæ miraculo, ut venia ſit, [30] argento jam potius cani. [31] Cædi ſolebant tempeſtivæ uſque ad [32] Antigenidem tibicinem, [33] cum adhuc ſimplici muſica uterentur, [34] ſub Arcturo : ſic præparatæ aliquot poſt annos utiles eſſe incipiebant. Tunc quoque multa domandæ exercitatione, & canere tibiæ ipſæ docendæ, [35] comprimentibus ſe ligulis, quod erat illis theatrorum moribus utilius. Poſtquam varietas acceſſit, & cantus quoque luxuria, cædi ante ſolſtitia cœptæ, & fieri utiles in trimatu, apertioribus earum ligulis ad flectendos ſonos, [36] quæ inde ſunt & hodie. [37] Sed tum ex ſua quamque tantum arun-

NOTÆ.

26. *Contra bombyciæ.*] Cum anno, inquit, integro non manet inundatio, ſed citius aqua ſubſidit : quæ tum creſcunt arundines, eæ bombyciæ appellantur : ei tibiarum generi utiles, quod Βόμβυκα appellat Ariſt. lib. περὶ ἀκουστῶν, pag. 1202. Longæ fuere tibiæ, quæ difficilius inflarentur. Hæc Plinius a Theophr. loc. cit.

27. *Graciles.*] Sunt eæ arundines, inquit, graciles : ex his feminæ appellatæ, quæ latiore folio, & modica lanugine : quæ nulla, ſpadones. Sic etiam Theophr.

28. *Armamenta.*] Ex ſpadonibus, inquit, tibiæ fiebant. Sunt enim tibiæ armamenta ſive inſtrumenta incluſi cantus. Sunt autem cantus incluſi iidem qui tibiales, incluſi nempe tibiis : ad diſcrimen aſſæ vocis, quæ ſola voce linguæ, ut Nonius interpretatur, proferri ſolebat, ſtatimque in aërem effundi, nec incluſa teneri inſtrumentis. Theophraſt. Εὐνουχίας· ἐξ ὧν ἄριστα μὲν φασί τινες γενέσθαι τὰ ζεύγη. Sunt porro ζεύγη compacta ſimul in tibiis calamorum internodia.

29. *Non ſilendo.*] Neque prætereundum ſilentio, inquit, quantum curæ veteres in tibiis concinnandis & explorandis adhibuiſſe videantur.

30. *Argento jam.*] Tibiis ex argento : quibus concinnandis levior multo opera danda, quam olim e calamis.

31. *Cædi ſolebant.*] Hæc deinceps a Theophraſto, ut priora, e lib. 4. hiſtor. cap. 12.

32. *Antigenidem.*] Sic M S S. Reg. Colbert. Th. non *Antigenem.* Ἀντιγενίδας Theophr. loc. cit. Plutarch. in Apophtheg. pag. 193. & Tatianus orat. contra Græcos, pag. 177. Antigenidam tibicinem laudat & Valer. Max. lib. 3. cap. 7. Gellius lib. 15. cap. 17. pag. 827. & Apuleïus, lib. 1. Florid. pag. 6. De eo Tullius in Bruto, pag. 569. *Antigenidas dixit diſcipulo, Mihi cane & Muſis.* Alexandri M. temporibus vixit.

33. *Cum adhuc ſimplici.*] Theophr. ἡνίκ' ηὔλουν ἀπλάστως, ſine modulorum varietate, & multiplici flexu.

34. *Sub Arcturo.*] Theophraſt. ὑπ' Ἀρκτούρῳ Βοηδρομιῶνος μηνός. Sub Arcturi exortum, menſe Septembri. Vide lib. 18. ſect. 74.

35. *Comprimentibus.*] Erant compreſſiores, nec ſatis apertæ, ligulæ tibiarum. Vide Notas & Emendat. num. XXIV. Poſtea vero cæſæ ſolſtitio in trimatu utiles, apertioreſque ad flectendos ſonos : ut ſtatim dicetur. De voce *ligulæ* ſive *lingulæ* in tibiis, Voſſium & Feſtum vide. Gallis, *Anche.*

36. *Quæ inde.*] Quales ab eo ævo, inquit, hodieque ſunt.

37. *Sed tum ex ſua.*] Perſuaſum erat, lingulas tibiarum ex eodem arundinis internodio eximi oportere, unde tibia ipſa conſtaret : alias non fore congruas : Συμφωνεῖν γὰρ τὰς γλώσσας, inquit, Theophr. τὰς ἐκ τοῦ αὐτοῦ μεσογονατίου· τὰς δ' ἄλλας οὐ συμφωνεῖν.

dine congruere persuasum erat : & eam, [38] quæ radicem antecesserat, [39] lævæ tibiæ convenire : quæ cacumen, dextræ : immensum quantum prælatis, [40] quas ipse Cephissus abluisset. [41] Nunc sacrificæ Tuscorum [42] e buxo, ludicræ vero [43] loto, ossibusque [44] asininis, & argento fiunt. Aucupatoria arundo a [54] Panhormo laudatissima : piscatoria [46] Abaritana ex Africa.

LXVII. Arundinis Italiæ usus [1] ad vineas maxime. [2] Cato seri eam jubet in humidis agris, bipalio subacto prius solo, oculis dispositis intervallo ternorum pedum. Simul & corrudam, unde asparagi fiant : concordare enim amicitiam. * [3] Salicem vero circa : qua nulla aquaticarum utilior, licet populi vitibus placeant, & Cæcuba educent : licet alni sepibus muniant, contraque erumpentium amnium im- * Cap. XXXVII.

Notæ.

38. *Quæ radicem.*] Quæ proxima radici, inquit Theophr. læva ponitur : quæ cacumini, dextera. Hæc Plinius ad dextram lævamque tibiam perquam apte refert.

39. *Lævæ tibiæ.*] Festus : *Dexterarum tibiarum genus est, quæ dextra tenentur :* & lævarum igitur versa vice, quæ læva. Dextera simul & sinistra, impares tibiæ vocabantur, quia & impari erant foraminum numero, & soni diversi. Pares, duæ dextræ, vel duæ sinistræ.

40. *Quas . . . . Cephissus.*] Amnis, de quo supra, & in Geographicis lib. 4. sect. 12. qui in Copaïdem paludem influebat.

41. *Nunc sacrificæ.*] In sacris adhibitæ. Seneca similiter :

Sacrifica dulces tibia effundat modos.

De tibiarum usu in sacris, dicetur libro 28. sect. 3.

42. *E buxo.*] Ovid. lib. 12. Metam. vers. 157.

Non illos carmina vocum,
Longave multifori delectat tibia buxi.

43. *Loto*] Africana arbore, de qua lib. 13. sect 32. De hoc tibiarum genere Athenæus, lib. 4. pag. 182. Οἱ δὲ καλούμενοι λώτινοι αὐλοὶ, &c. Festus : *Lotos, arboris genus, ex cujus materia frequenter tibiæ fiebant : cujus baccis pasti quondam Lotophagi dicti.*

44. *Asininis.*] In eam rem multa lepide Æsopus & Niloxenus, apud Plutarch. in Convivio septem Sapient. pag. 150. Fuere & e cruribus hinnuli, teste Athenæo, lib. 4. & e tibiis gruum.

45. *Panhormo*] Siciliæ oppido.

46. *Abaritana.*] Oppido quondam nomen Abbir majus. Vide Geographica, lib. 5. sect. 4.

Sect. LXVII. 1. *Ad vineas.*] Unde *arundo vinitoria* in Indice hujus libri est nuncupata. Usus illius ad juga vinearum & pedamenta. Varro, lib. 1. de re rust. cap. 8.

2. *Cato.*] De re rust. cap. 6. pag. 12. *Sicuti in his locis ripæ, aut locus humectus erit, ibi . . . . serito, & arundinetum. Id hoc modo serito. Bipalio vortito : ibi oculos arundinis pedes ternos alium ab alio serito. Ibi corrudam serito, unde asparagi fiant : nam convenit arundinetum cum corruda, eo quia foditur, & incenditur, &c.* Sic rursum idem, cap. 47. Bipalium instrumentum est ad fodiendum. *Oculi* in arundine qui dicantur, ipse aperit lib. 17. sect. 33. statim initio. Colum. lib. de arboribus, cap. 29. *Arundo optime seritur, quos alii bulbos, alii oculos vocant.* De corruda sive asparago, in herbarum volumine dicetur.

3. *Salicem vero circa.*] Nempe circa arundinem, de qua dictum est proxime. Unde intelligas perperam a superiore sententia hanc distraxisse Plinii editores, ut inde novi capitis exordium sumerent. Nam Cato verbis modo laudatis hæc statim subnectit. *Salicem Græcam circum arundinetum serito, uti siet qui vineam alliges,*

petus, riparum muro in tutela ruris excubent in aqua satæ, cæsæque densius innumero [4] herede prosint.

LXVIII. [1] Salicis statim plura genera. [2] Namque & in proceritatem magnam emittunt [3] jugis vinearum perticas, pariuntque [4] baltheo corticis vincula: [5] & aliæ virgas sequacis ad vincturas lentitiæ. [6] Aliæ prætenues viminibus texendis spectabili subtilitate. Rursus aliæ firmiores corbibus, ac plurimæ agricolarum supellectili: candidiores ablato cortice, lenique tractatu, [7] vilioribus vasis, quam ut e corio fiant: atque etiam [8] supinarum in delicias cathedrarum aptissimæ. Cædua salici fertilitas, densior tonsura, [9] ex brevi pugno verius, quam ramo: non, ut remur, in novissimis curanda arbore. Nullius quippe tutior est reditus, minorisve impendii, aut tempestatum securior.

LXIX. Tertium locum ei in æstimatione ruris [1] Cato attribuit, prioremque quam olivetis, quamque frumento, aut pratis: nec quia desint alia vincula. [2] Siquidem & genistæ, & populi, & ulmi, & sanguinei frutices, & betullæ, & arundo fissa, & arundinum folia, ut in Liguria, & vitis ipsa, recisisque aculeis [3] rubi alligant, & intorta corylus. Mirumque contuso ligno alicui majores ad vincula

NOTÆ.

4. *Herede.*] Numeroso stolone.

Sect. LXVIII. 1. *Salicis . . . . . genera.*] Gallis *Saule.* Sunt in horto Regio salicis genera omnino quindecim.

2. *Namque &c.*] Est hæc salix alba vulgaris arborescens, ab aliis perticalis appellata: a Dodonæo pingitur, pag. 851.

3. *Jugis vinearum.*] Ad vinearum juga struenda. Jugum in vinea dicitur, quum duabus pluribusve perticis fixis aliæ super eas alligantur, in quibus vites conjunguntur, & quasi jugum in summitate faciunt: ut jam alibi monuimus. Columella, lib. 4. cap. 12. *Arundines binas singulis vitibus applicabimus: aut si regionis conditio permittit, vetera deponemus hastilia: quibus annectuntur singulæ transversæ perticæ in imam partem ordinis: quod genus jugi canterium vocant rustici.* Nostri *Vignes perchées.*

4. *Baltheo corticis.*] Cortex in balthei modum a summo rami capite imum usque sectus, vinculi præbet vicem.

5. *Et aliæ.*] Ut nitelinæ, *le franc ozier,* & Amerinæ, *l'ozier.*

6. *Aliæ prætenues.*] Quæ folio sunt amygdalino, purpureæ nigræ viminales dictæ. Iconem vide apud Dalec. lib. 2. hist. pag. 276.

7. *Vilioribus.*] MSS. Reg. Colb. Th. *melioribus vasis, quæ ut ne corio fiant eodem: atque etiam &c.*

8. *Supinarum.*] Supina cathedra est, quæ desidentes, ac molliter resupinos excipit: *une chaise à dos.*

9. *Ex brevi pugno.*] Cacumen tonsæ salicis, unde rami fruticant, brevi pugni verius, quam rami, nomen obtineat.

Sect. LXIX. 1. *Cato.*] De re rust. cap. 6. *De omnibus agris, optimoque loco si emeris jugera agri centum, vinea est prima, si vino multo siet: secundo loco, hortus irriguus: tertio, salictum: quarto, oletum: quinto, pratum: sexto, campus frumentarius: septimo, silva cædua: octavo, arbustum: nono, glandaria silva.*

2. *Siquidem.*] Columella, lib. 4. cap. 13. pag. 136. *Optima est ergo ad* vitem ligandam *genista, vel paludibus desectus juncus, aut ulva: non pessime tamen in umbra siccata faciunt in hunc usum arundinum quoque folia.* De sanguineis fruticibus diximus sect. 30. De genista dicemus lib. 24. sect. 40.

3. *Rubi alligant.*] Colum. lib. 4. cap. 31.

esse vires. [4] Salici tamen præcipua dos. Finditur [5] Græca rubens: candidior [6] Amerina, sed paulo fragilior, [7] ideo solido ligat nexu. In Asia tria genera observant. [8] Nigram, utiliorem viminibus: candidam [9] agricolarum usibus: tertiam, quæ brevissima est, [10] helicem vocant. Apud nos quoque multi totidem generibus nomina imponunt: [11] vimineam vocant, eandemque purpuream. Alteram [12] nitelinam a colore, quæ sit tenuior. Tertiam [13] Gallicam, quæ tenuissima.

LXX. Nec in fruticum, nec in veprium cauliumve, neque in herbarum, aut alio ullo, quam suo genere, numerentur jure [1] scirpi fragiles palustresque, [2] ad tegulum, [3] tegetesque: e quibus detracto cortice, [4] candelæ

Notæ.

4. *Salici tamen.*] Etiam contusæ, vel contortæ.

5. *Græca rubens.*] Columellæ, lib. 4. cap. 30. pag. 161. Græca flavi coloris est, haud dubie, quæ mox nitelina dicitur. *Le franc ozier.*

6. *Amerina.*] Amerina salix Columellæ loc. cit. gracilem virgam & rutilam gerit. *L'ozier.* Est salix minor viminalis a Dodonæo delineata, pag. 831.

7. *Ideo solido.*] Ideo non finditur, ut Græca: sed solido ramo seu virga nectit.

8. *Nigram.*] Quæ cortice nigro aut purpureo est, inquit Theophr. lib. 3. hist. cap. 13. nigra dicitur: candida, quæ candido. Virgas pulcriores, & ad texendum commodiores nigra profert: candida, spissiores. Nigræ iconem Dalecampius exhibet, ut ante monuimus: albæ, Dodonæus.

9. *Agricolarum usibus.*] Corbibus, & reliquæ agricolarum supellectili.

10. *Helicem.*] Ἑλίκην, Theophr. loc. cit. διὰ τὸ ἑλικτοειδῆ, quod εἰς τὰ πλεκτὰ ἑλίσσεται, tortilis ac plectilis est, & ad viminum textus idonea. Eadem cum Amerina nobis esse ea videtur.

11. *Vimineam.*] Quæ nigra & viminalis prius a nobis est appellata.

12. *Nitelinam.*] Ita MSS. omnes A colore flavo vel rubeo: eadem quæ Græca rubens. De nitelis vide quæ diximus lib. 8. sect. 82.

13. *Gallicam.*] Columellæ, loco proxime cit. Gallica obsoleti purpurei & tenuissimi viminis dicitur.

Sect. LXX. 1. *Scirpi.*] Glossæ: *Scirpus*, φλοῦς, πάπυρος. Festus: *Scirpus est id, quod in palustribus locis nascitur, læve, & procerum, unde tegetes fiunt. Inde proverbium est, in eas natum res, quæ nullius impedimenti sunt, In scirpo nodum quærere*, quia nihil rectius & enodius junco.

2. *Ad tegulum.*] Ad tegumentum ædium. Qua voce jam ante usus initio sect. 64.

3. *Tegetesque.*] Glossæ: Ψίαθοι φλέιναι, *tegetes scirpeæ*, stragula scilicet e junco, scirpoque. Sic etiam, auctore Festo, *Tegillum, cuculliunculum ex scirpo factum, Plautus: Tegillum mihi aret: id si vis, dabo.* Genus vestis nimirum a tergo pendentis, quod pluviam arcebat a capite: dictum a tegete: quod, ut tegetes, e scirpo fieret. Sunt & e lino, palma, cannabique tegetes. *Des nattes.*

4. *Candelæ.*] Addita cera, & quidem odorata. Paulinus, Natali 3.

Lumina ceratis adolentur odora papyris.

Nam & scirpos eos Latini papyrum dixere, non Ægyptiam illam quidem, de qua dictum est lib. 13. sed Italicam, ut Glossæ mox laudatæ docent. Has scirpeas papyraceasve faces cereâ imbutas tunicâ, λαμπάδας κηροχίτωνας eleganter Antipater in Anthol. Papyros cera circumdatas vocat Isidorus lib. XI. Orig. cap. 2. Fortunatus, lib. 2. vitæ S. Hilarii, sub finem: *Quantum fuit cerei longitudo, cera jacens inventa est, papyro consumpta*, &c. *Fila scirpea, stuppam calentem*, non invenuste vocat Prudentius, hym. 5. ad incensum lucernæ, versu 15.

Quin & fila favis scirpea floridis
Presso melle prius conlita fingimus.

luminibus [5] & funeribus serviunt. Firmior quibusdam in locis eorum rigor. Namque iis [6] velificant non in Pado tantum nautici, verum & in mari piscator Africus, præpostero more vela [7] intra malos suspendens. Et [8] mapalia sua Mauri tegunt : proximeque æstimanti hoc videantur esse, quo inferiore Nili parte papyri sunt, usu.

LXXI. Sed frutectosi generis sunt inter aquaticas & [1] rubi, atque sambuci fungosi generis : aliter tamen, quam ferulæ : quippe plus ligni utique sambuco. Ex qua magis canoram buccinam tubamque credit pastor, ibi cæsa, ubi gallorum cantum frutex ille non exaudiat. Rubi mora ferunt : [2] & alio genere similitudinem rosæ, qui vocatur cynosbatos. Tertium genus [3] Idæum vocant Græci a loco. [4] Tenuius est quam cetera, minoribusque spinis, & minus aduncis. [5] Flos ejus contra lippitudines illinitur ex melle : [6] & igni sacro. [7] Contra stomachi quoque vitia bibitur ex aqua. [8] Sambuci acinos habent nigros atque parvos, humoris lenti, inficiendo maxime capillo : qui & ipsi aqua decocti manduntur.

CAPUT XXXVIII.

LXXII. [1] Humor & cortici arborum est, qui sanguis earum in-

NOTÆ.

Vivax flamma viget ./. ..
Seu ceram teretem stuppa calens bibit.

5. *Et funeribus.*] Ita libri omnes, etiam M S S. non ut quibusdam placet, *funalibus*.

6. *Velificant.*] Ex his vela texunt.

7. *Intra malos.*] Ita ut quum venti intendunt vela, ea in malos ipsos impellant ; sunt enim ad proram mali : ex his, qua parte puppim aspectant, vela pendent.

8. *Mapalia.*] Ædificia Numidarum agrestium, de quibus Sallust. in bello Jugurth. Festus : *Mapalia, casa Pœnica appellantur, &c.*

9. *Inferiore Nili.*] Inferiore Ægypto, quam Delta vocant. In M S S. Reg. Colb. Th. Chiffl. *quo in interiore mundi parte papyrum usu :* sinceriore sane scriptura. Extima mundi Romani pars Mauretania est : interior, hæc quam colimus.

Sect. L X X I. 1. *Rubi.*] Rubus vulgaris fructu nigro, *Ronce.* Iconem vide apud Dalec. l. 2. hist. plant. c. 1. p. 119.

2. *Et alio.*] Et aliud, inquit, rubi genus est : cynosbaton vocant. Fructum id subrutilum parit, malo Punico similem : est inter fruticem, arboremque, rosæ non absimile. Theophr. lib. 3. hist. cap. 18. Τὸ δ' κυνόσβατον τ' καρπὸν ὑπέρυθρον ἔχει, καὶ παραπλήσιον τῷ τῆς ῥόας· ἔστι δ' δένδρου καὶ θάμνου μεταξὺ, καὶ παρόμοιον ταῖς ῥόδοις. Non est id rubi genus, in quo rosa nasci dicitur, lib. 24. sect. 73. Cynosbaton hunc, qui florem ac fruticem rosæ silvestris promat, vidisse se Lobelius testatur in Adversf. pag. 446.

3. *Idæum.*] Ab Ida monte, in quo nascitur copiosius quam alibi, inquit Diosc. lib. 4. cap. 38. Gallis *Framboisier.* Pingitur a Dodonæo, pag. 371.

4. *Tenuius est.*] Hæc pariter Diosc. loc. cit.

5. *Flos ejus.*] Diosc. loc. cit. ad oculorum inflammationem adhibet.

6. *Et igni sacro.*] Subintellige, igni sacro medendo illinitur. Erysipelata restinguere dicitur a Dioscoride, quod eodem pertinet, ut alibi dicturi sumus.

7. *Contra stomachi.*] Diosc. loc. cit. & Plinius iterum lib. 24. sect. 25.

8. *Sambuci.*] Hæc Plinius a Theophr. lib. 3. hist. cap. 13. Habet eadem Diosc. lib. 4 cap. 175.

Sect. L X X I I. 1. *Humor & cortici.*] Ex Theophr. lib. 1. hist. cap. 19.

telligi

telligi debet, non idem omnibus. Ficis lacteus: huic ad caseos [2] figurandos coaguli vis. Cerasis [3] gummosus, ulmis salivosus: lentus ac pinguis malis, vitibus ac piris aquosus. Vivaciora, quibus lentior. [4] Atque in totum corpori arborum, ut reliquorum animalium, cutis, sanguis, caro, nervi, venæ, ossa, medullæ, pro cute cortex. [5] Mirum: is [6] in moro medicis succum quærentibus, [7] vere, hora diei secunda, lapide [8] incussus manat: altius fractus siccus videtur. Proximi plerisque adipes: ii vocantur a colore [9] alburnum: mollis ac pessima pars ligni, etiam in robore facile putrescens, teredini obnoxia: quare semper amputabitur. Subest huic caro, cui ossa: id est, materiæ optimum. [10] Alternant fructus, quibus siccius lignum, ut olea: magis quam quibus carnosum, ut cerasus. Nec omnibus adipes carnesve largæ, sicuti nec animalium acerrimis. Neutrum habent buxus, [11] cornus, olea: nec medullam minimumque etiam [12] sanguinis: sicut ossa non habent sorba, carnem [13] sambuci, (& plurimam ambæ medullam:) nec arundines majore ex parte.

LXXIII. In quarundam arborum carnibus [1] pulpæ venæque sunt. Discrimen earum facile. Venæ latiores candidioresque pulpæ fissilibus insunt. [2] Ideo fit, ut aure ad caput trabis quamlibet prælongæ admo-

NOTÆ.

2. *Figurandos.*] Cogendos, figendos. Ita M S S. omnes. Arist. lib. 3. hist. anim. cap. 16. pag. 390. Πήγνυται δὲ τὸ γάλα, ὀπῷ τε συκῆς, καὶ πυετίᾳ. *Cogitur lac succo ficulneo, & coagulo.*

3. *Gummosus.*] M S S. omnes, *cumminosus.*

4. *Atque in totum.*] Ex Theophr. id expressum, lib. 1. hist. cap. 4.

5. *Mirum: is.*] Cortex videlicet: qui si leviter incidatur, succo manat: si altius frangatur, siccus manet.

6. *In moro.*] Hoc de sycomoro Dioscorides retulit, lib. 1. cap. 181. sed de moro Marcellus Empir. cap. 12. qui succum ejus ad dolorem dentium impense commendat.

7. *Vere.*] Sic M S S. non *fere.* Diosc. ἔαρος ἀρχῇ.

8. *Incussus.*] Ita MSS. omnes: hoc est, leviter, ac superficie summa incisus.

9. *Alburnum.*] Non arboris id modo nomen est, sed vitium arborum. Lignarii fabri appellant *l'Aubour.*

10. *Alternant.*] Altero quoque anno edunt. Columella, lib. 5. cap. 9. *Optimum est constitutum jam & maturum olivetum in duas partes dividere, quæ alternis annis fructu induantur: neque enim olea continuo biennio uberat.*

11. *Cornus.*] Nempe mascula, cui medulla quoque nulla inest, ut dictum est sect. 42. De olea, num medulla careat, vide Theophrast. lib. 5. hist. cap. 6. De buxo, cap. 7.

12. *Sanguinis.*] Humoris in cortice.

13. *Sambuci.*] Theophr. lib. 1. hist. cap. 19. In MSS. omnibus, *sabuci.* & Q. Serenus Samonicus, cap. de phrenesi, & capite curando:

Vngitur & succis dederit quos parva sabucus.

Sect. LXXIII. 1. *Pulpa.*] Pulpam pro nervo accipit, quem ἶνα Theophr. vocat. Similitudo ducitur ab animantium corpore, in quibus pulpa dicitur *caro sine pinguedine, sicut est tumida & grossa caro crurium & brachiorum,* inquit Joan. de Janua, in Catholico.

2. *Ideo fit.*] Id jam delibatum a nobis lib. XI. sect. 112. Quotidiani hujus experimenti causam Kircherus explicat in Phonurgia nova, pag. 65. Est autem

ta, ictus ab altero capite vel graphii sentiatur, penetrante rectis meatibus sono. Unde deprehenditur, an torta sit materies, nodisque concisa. Quibus sunt tubera, sic sunt in carne [3] glandia. In iis nec vena, nec pulpa, quodam callo carnis in se convoluto. Hoc pretiosissimum [4] in citro, & acere. Cetera mensarum genera [5] fissis arboribus circinantur in pulpam: alioqui fragilis esset vena in orbem arboris cæsa. Fagis [6] pectines transversi in pulpa. [7] Apud antiquos inde & vasis honos. [8] Manius Curius juravit se ex præda nihil attigisse, præter [9] guttum faginum, quo sacrificaret. Lignum in longitudinem [10] fluctuatur: ut quæ pars fuit ab radice, validius fidit. Quibusdam pulpa sine venis, mero stamine & tenui constat. Hæc maxime fissilia. [11] Alia frangi celeriora, quam findi, quibus pulpa non est: ut oleæ, vites. At e contrario totum e carne corpus fico. [12] Tota ossea est ilex, cornus, robur, cytisus, morus, ebenus, lotos, & quæ sine medulla [13] esse diximus.

[14] Ceteris nigricans color. Fulva cornus, [15] in venabulis nitet,

Notæ.

graphium, ut vulgo etiam notum est, stilus ferreus, quo in tabellis ceratis, aliisve, quidquid libuerit, exarare solemus.

3. *Glandia.*] Glandulæ. Dicemus de hac voce opportunius, lib. 36. sect. 2.

4. *In citro, & acere.*] Ita MSS. Reg. Colb. Th. Chiffl. &c. non *cedro.* Et de citri quidem tubere diximus lib. 13. sect. 29. de tubere aceris, libri hujus sect. 27.

5. *Fissis arboribus.*] Ad mensas struendas e reliquis arborum generibus, finduntur primum arbores in longitudinem: dein pulpa, hoc est, pars ligni fissa ad opus circinatur: nec statim in orbem, sive per latitudinem ac transversim arbos dividitur: quoniam fragilis tum vena foret, seu facile frangeretur.

6. *Pectines.*] Sic appellantur lineæ quædam ductusque per longitudinem arborum latitudinemque, amnium anguiumve more serpentes: qui ductus in polita præcipue materia, non sine quadam colorum varietate, conspicui sunt κτηδόνες Venarum cursus appellat, sect. 76. Gallis, *veines.*

7. *Apud antiquos.*] Virgil. Eclog. 3. vers. 36. *Pocula ponam fagina.* Ovid. lib. 8. Metam. vers. 669.

Calatus eodem
Sistitur argento crater, fabricataque fago
Pocula.

8. *Manius Curius.*] De quo jam diximus lib. 7. sect. 15. Vide Valerium Max. lib. 4. cap. 3. pag. 208.

9. *Guttum.*] Poculi genus, quo in sacrificiis mensisque utebantur, & quo guttatim infundebatur aqua. Plautus: *Vt guttulam hauriret ex guttulo.*

10. *Fluctuatur.*] Mari immergitur, ut veluti condiatur, ac maceretur, & firmitatem accipiat. Theophr. lib. 5. hist. cap. 6. Robur & laricem, inquit, cum in mari condiunt, δρῦν ϰ πεύκην ὅταν ταριχεύσωσι τῇ θαλάττῃ, ea quæ radici propiora sunt, citius in aqua merguntur, ac plus ceteris sidunt, τὰ πρὸς τὴν ῥίζαν θᾶττον δύεται καθ' ὕδατος, ϰ ἐπινεύει μᾶλλον.

11. *Alia frangi.*] In assulas dissilire.

12. *Tota ossea.*] Os esse materiæ optimum sup. sect. interpretatus est.

13. *Esse diximus.*] Sup. sect. Buxum, cornum, oleam.

14. *Ceteris.*] E proxime appellatis: ilici, corno, robori, &c. præter cornum.

15. *In venabulis.*] Venabulum, *un épieu,* telum quondam venationi aptum: e corno ut plurimum arbore. Ovid. Epist. 4. vers. 83.

Sive tenes lato venabula cornea ferro.

[16] incisuris nodata propter decorem. Cedrus, & larix, & juniperus rubent. * [17] Larix femina habet, quam Græci vocant ægida, [18] mellei coloris. Inventum est [19] pictorum tabellis immortale, nullisque fissile rimis, hoc lignum. Proximum medullæ est. In abiete [20] leuson Græci vocant. Cedri quoque durissima, quæ medullæ proxima, ut in corpore ossa, deraso modo [21] limo. [22] Et sambuci interiora mire firma traduntur. Namque [23] qui venabula ex ea faciunt, præferunt omnibus: constat enim ex cute & ossibus. *CAPUT XXXIX.

LXXIV. [1] Cædi tempestivum quæ decorticentur, [2] ut teretes, ad templa ceteraque usus rotundi, cum germinant, [3] alias cortice inextricabili, & carie subnascente ei, materiaque nigrescente. [4] Tigna & quibus aufert securis corticem, a bruma ad Favonium: aut si prævenire cogamur, [5] Arcturi occasu, & ante eum Fidiculæ: novissima ratione, solstitio. Dies siderum horum reddetur suo loco. [6] Vulgo satis putant

NOTÆ.

16. *Incisuris nodata.*] Erant aspera nodis venabula, ubi rami a caudice amputati: nam cæsuræ manebant vestigia.

17. *Larix feminæ.*] Theophr. lib. 3. hist. cap. 10. Καὶ τὴν αἰγίδα τὴν καλουμένην ἡ θήλεια τῆς πεύκης ἔχει. (En πεύκη rursum larix.) τοῦτο δέ ἐστι τὸ ἐγκάρδιον αὐτῆς. *Est autem ægis arboris veluti cor, ac medulla interiori proximum.*

18. *Mellei coloris.*] Theophr. loc. cit. ἡ δὲ αἰγὶς εὔχρως, *coloris elegantis & boni.*

19. *Pictorum tabellis.*] Τὰ τῶν ζωγράφων πινάκια vocat Theophr. loc. cit. Galli, *Palettes*, pollículares assulas, quibus colores insident. Nisi mavis pro tabulis ligneis accipere, in quibus olim, uti nunc in tela, pingebatur: unde tabula plerumque apud antiquos usurpata pro pictura est.

20. *Leuson.*] Theophr. loc. cit. Ἔχει δὲ ὥσπερ ἡ πεύκη τὴν αἰγίδα καὶ ἡ ἐλάτη τὸ λευκόν, λεῦσον καλούμενον, &c. In Sequanis fabri lignarii, inquit Rob. Constantinus, adhuc *Louchon* vocant, & ex ea materia pyxides conficiunt.

21. *Limo.*] Alburnum, credo, intelligit: de quo sup. sect.

22. *Et sambuci.*] M S S. omnes, *sabuci*, ut diximus sect. sup. Interiora porro non medullam vocat, sed ossa, hoc est, lignum ipsum, materiæque optimum, quod cortice, ceu cute vestitur.

23. *Qui venabula.*] Baculos fieri leves e sambuco dixit Theophr. loc. cit. ἐξ οὗ τὰς βακτηρίας ποιοῦσι τὰς κούφας.

Sect. LXXIV. 1. *Cædi tempestivum.*] Ex Theophr. lib. 5. hist. cap. 1. Ὡραῖα δὲ τέμνεσθαι ξύλα, τὰ μὲν στρογγύλα, καὶ ὅσα πρὸς φλοισμόν, ὅταν βλαστάνῃ· τότε γὰρ εὐπεριαίρετος ὁ φλοιός· ὃ δὴ καλοῦσι λέπειν, διὰ τὴν ὑγρότητα τὴν ὑπογινομένην αὐτῷ· μετὰ δὲ ταῦτα δυσπεριαίρετος, καὶ τὸ ξύλον μέλαν γίνεται καὶ δυσειδές. *Cædi tempestivum est: materiem quidem rotundam, & quæ decorticanda est, cum germinare incipit. Tunc enim cortex extricari facile potest: id quod turgere appellant, ob humorem qui sub eo cortice est, &c.*

2. *Ut teretes.*] Quæ caudice sunt tetere, & procero: ut abies, pinus, picea. De abiete speciatim, sect. 80. circa germinationes cædi eam tempestive, pronunciatur.

3. *Alias cortice.*] Alias cortex, nisi ægre admodum, avelli non potest: nigrescitque materies, &c. Theophr.

4. *Tigna.*] Et alia hujusmodi, quæ quadrari debent, τετράγωνα, Theophr.

5. *Arcturi occasu.*] Theophr. μετὰ τρυγητὸν καὶ Ἀρκτοῦρον, post vindemiam & Arcturi occasum, ut recte Plinius interpretatus est: non post Arcturi ortum, ut Dalecampius.

6. *Vulgo satis.*] Theophr. loc. cit. Ὅλως δὲ πᾶν πρὸς ἰσχὺν ὡραιότατον, οὐ μόνον πεπαυμένον τῆς βλαστήσεως, ἀλλ' ἔτι μᾶλλον ἐκπεπαῖνον τὸν καρπόν. *Omne quod validum esse debet, tempestivius cæditur, non solum cum germinare desierit, verum etiam cum fructum percoxerit.*

observare, ne qua dedolanda arbos sternatur ante editos suos fructus. [7] Robur vere cæsum, teredinem sentit: bruma autem, [8] neque viatur, neque pandatur, alias obnoxium etiam ut torqueat sese findatque: quod in subere tempestive quoque cæso evenit. [9] Infinitum refert & lunaris ratio: nec nisi a vicesima in tricesimam cædi volunt. [10] Inter omnes vero convenit, utilissime in coïtu ejus sterni, quem diem alii interlunii, alii silentis lunæ appellant. Sic certe Tiberius Cæsar concremato [11] ponte naumachiario, [12] larices ad restituendum cædi in Rætia præfinivit. [13] Quidam dicunt, ut in coïtu & sub terra sit Luna: quod fieri non potest nisi noctu. At si competant coïtus in novissimum diem brumæ, illa sit æterna materies: [14] proxime, cum supra dictis sideribus. Quidam & Canis ortum addunt, & sic cæsas materies [15] in forum Augustum. Nec novellæ autem ad materiem, nec veteres utilissimæ. [16] Circumcisas quoque ad medullam aliqui non

NOTÆ.

7. *Robur vere.*] Theophr. Δρῦς δὲ ὀψιαίτατα, &c. Robur, inquit, serissime cædendum, hieme post autumnum: quod si cæditur, dum turgescit, (id quod fieri verno tempore Vitruvius monet, lib. 2. cap. 9. pag. 32.) citissime omnium fere computrescit, *σήπεται*. *Vere enim*, inquit Vitruvius, *omnes arbores fiunt prægnantes, & omnes suæ proprietatis virtutem efferunt in frondes, anniversariosque fructus. Cum ergo inanes & humida temporum necessitate fuerint, vana fiunt, & raritatibus imbecilla. Uti etiam corpora muliebria cum conceperint, a fetu ad partum non judicantur integra: neque in venalibus ea quæ sunt prægnantia, præstantur sana: ideo quod in corpore præseminatio crescens, ex omnibus cibi potestatibus detrahit alimentum in se: & quo firmior efficitur ad maturitatem partus, eo minus patitur esse solidum id ipsum ex quo procreatur, &c.*

8. *Neque viatur.*] Ita MSS. Reg. In Chiffl. *vitiatur.* Neque putredinem sentire, neque vermibus erodi robur bruma cæsum dixit Theophr. loc. cit.

9. *Infinitum &c.*] Hæc rursum ex Theophr. lib. 5. hist. cap. 1. & ex Columella, lib. XI. cap. 2. pag. 370. *quoniam*, inquit Colum. *omnis materia sic cæsa judicatur carie non infestari.*

10. *Inter omnes vero.*] De hoc argumento multa Furnerius, lib. 1. Hydrogr. cap. 23. pag. 37. Vide & auctorem Geopon. lib. 3. cap. 1. pag. 83.

11. *Ponte naumachiario.*] Junctæ fuere plures ponte naves: ex quo ponte naumachiarii inter se dimicabant. P. Victore teste, Naumachiæ quinque Romæ fuere, XIV. Urbis regione, in circum effossæ, quo Tiberis aqua immittebatur, ut ibi navalis pugnæ specimen ederetur.

12. *Larices . . . . cædi.*] Causam Palladius edocet, lib. in Novemb. tit. 15. pag. 173. quoniam neque flammam recipiunt, nec carbones creant, ut dictum est sect. 19.

13. *Quidam dicunt.*] Sic auctor Geopon. loc. cit.

14. *Proxime, cum.*] Ad bonitatem, perennitatemque materiæ ejus, quæ tum cæditur, cum coïtus incidit in ipsum brumæ diem, accedit ea proxime, cujus cæsura fit, cum idem coïtus in occasum incidit supra dictorum siderum, Fidiculæ, & Arcturi.

15. *In forum Augustum.*] Ita MSS. omnes: hoc est, ad Forum Augusti exædificandum, quod in octava Urbis regione fuit, ut P. Victor prodidit.

16. *Circumcisas.*] Ex Vitruvio, lib. 2. cap. 9. pag. 33. Palladius quoque, loc. cit. pag. 172. *Materies*, inquit, *ad fabricam cædenda est, cum Luna decrescit: sed arbores quæ cæduntur, usque ad medullam securibus recisas, aliquandiu stare patieris, ut per eas partes humor, si quis in venis continetur, excurrat.*

inutiliter relinquunt, ut omnis humor ſtantibus defluat. [17] Mirum apud antiquos primo Punico bello claſſem Duillii Imperatoris ab arbore exciſa LX. die navigaſſe. [18] Contra vero Hieronem regem CCXX. naves effectas diebus XLV. tradit L. Piſo. Secundo quoque Punico bello, [19] Scipionis claſſis XL. die a ſecuri navigavit. Tantum tempeſtivitas etiam in rapida celeritate pollet.

LXXV. Cato hominum ſummus in omni uſu, de materiis hæc adjicit. [1] Prælum e ſapino atra potiſſimum facito: Ulmeam, pineam, nuceam: hanc atque aliam materiam omnem cum effodies, Luna decreſcente eximito poſt meridiem, ſine vento Auſtro. Tunc erit tempeſtiva, cum ſemen ſuum maturum erit. Cavetoque ne per rorem trahas, aut doles. [2] Idemque mox: Niſi [3] intermeſtri, Lunaque dimidiata, ne tangas materiem. Tunc ne effodias aut præcidas abs terra. [4] Diebus ſeptem proximis, quibus Luna plena fuerit, optime eximitur. Omnino [5] caveto nigram materiam doles, neve cædas, neve tangas, niſi ſiccam: neve gelidam, neve rorulentam. [6] Tiberius idem & in capillo tondendo ſervavit interlunia. M. Varro adverſus defluvia præcepit [7] obſervandum id a pleniluniis.

LXXVI. 1. [1] Larici & magis abieti ſucciſis, humor diu defluit.

NOTÆ.

17. *Mirum apud.*] Florus lib. 2. cap. 2. pag. 48. *Duillio Cornelioque Coſſ. etiam mari congredi Populus Rom. auſus eſt. Tum quidem ipſa velocitas claſſis comparatæ auſpicium fuit. Intra enim LX. diem quam cæſa ſilva fuerat, CLX. navium claſſis in ancoris ſtetit: ut non arte facta, ſed quodam munere Deorum converſa in naves, atque mutatæ arbores viderentur.* Fuit hic annus Urbis CCCCXCIII. belli Punici primi quartus: quinto primus idem Romanorum Duillius navalem victoriam adeptus eſt.

18. *Contra ... Hieronem.*] Syracuſanum Regem. Egit de hoc bello, victoriæque celeritatem commendavit Florus, loc. cit. Hiero ſub initium primi Punici belli victus a Romanis, victorum in partes poſtea amicitiamque tranſiit.

19. *Scipionis.*] Africani majoris.

Sect. LXXV. 1. *Prælum e ſapino.*] Verba Catonis, cap. 31. pag. 29. *Prælum e ſapino atra potiſſimum facito: aut ulmeam, aut pineam, vel nuceam: hanc atque aliam materiem omnem cum effodies*, ceteraque, ut Plinius.

2. *Idemque mox.*] Cap. 37.

3. *Intermeſtri.*] Interlunio, & in coïtu Lunæ.

4. *Diebus ſeptem.*] Vide Notas & Emend. num. XXV.

5. *Caveto nigram.*] Ita MSS. Libentius tamen, *caveto nequam materiam* ex Catone agnoverim, cujus verba referemus in Notis & Emend. num. cit. Dalecampius legit *nigra*, ſubintelligique Lunam jubet. Quid porro ſit Luna nigra, neſcio.

6. *Tiberius idem.*] De quo nempe proxime, ſect. ſup. Ita MSS.

7. *Obſervandum id.*] Nempe tonderi in plenilunio tempeſtivius eſſe. Verba Varronis ſunt iſta, lib. 1. de re ruſt. cap. 37. *Ego iſta etiam, inquit Agraſius, non ſolum in ovibus tondendis, ſed in meo capillo a patre acceptum ſervo, ne decreſcente Luna tondens calveſiam.* Ubi Fulvius Urſinus male emendat, *ut decreſcente Luna.*

Sect LXXVI. 1. *Larici &c.*] Theophr. lib. 5. hiſt. cap. 2. Ὅταν δὲ τμηθῶσι, ῥεῖ καὶ ἐκ τῆς τῆς ἐλάτης, καὶ ἐκ τῆς πεύκης ἐπὶ πολὺν χρόνον ὑγρότης· καὶ μᾶλλον ἐκ τῆς τῆς ἐλάτης. Rurſum πεύκη larix.

Hæ omnium arborum altiſſimæ ac rectiſſimæ. [2] Navium malis antenniſque propter levitatem præfertur abies. Communia his pinoque, ut [3] quadripartitos venarum curſus bifidoſque habeant, vel omnino ſimplices. Ad fabrorum [4] inteſtina opera [5] medulla ſectilis : [6] optima quadripartitis materies, & mollior quam ceteræ. [7] Intellectus in cortice protinus peritis. [8] Abietis quæ pars a terra fuit, enodis eſt : hæc, [9] qua diximus ratione, fluviata [10] decorticatur, atque ita [11] ſapinus vocatur : ſuperior pars nodoſa, duriorque, [12] fuſterna. [13] Et in ipſis autem arboribus robuſtiores Aquiloniæ partes. [14] Et in totum deteriores ex humidis opaciſque : ſpiſſiores ex apricis, ac diuturnæ. Ideo Romæ [15] infernas abies ſupernati præfertur. Eſt per gentium quoque

NOTÆ.

2. *Navium malis.*] Theophr. loc. cit.

3. *Quadripartitos.*] Pectines quatuor, ſeu venarum curſus, quos in polita maxime materia cernimus amnium inſtar, anguiumve ſerpere. Si quaterni fuerint, quadripartitos venarum curſus materies habere dicitur, vel ut Vitruvius ait, quadrifluviis eſſe diſparata : ſi bini modo, bifido venarum curſu : ſi unicus, ſimplice.

4. *Inteſtina opera.*] Hoc eſt, opera lignariæ fabricæ ſubtilioris & elegantioris : *Menuiſerie.* Intra domum fere tantum locum habet, & in ædium interiore parte : inde nomen. *Inteſtinarii* artifices, leg. 2. Cod. Theod. de excuſat. artif. qui inteſtinum opus faciebant.

5. *Medulla.*] Quæ Theophraſto, lib. 5. hiſtor. cap. 2. ἐντεριώνη, cor ligni, ſive matrix, & pars interna materiei.

6. *Optima.*] Optima materies eſt, quæ quadripartitos habet venarum curſus. Theophr. loc. cit. ubi de quadrifluviis arboribus : Εἰσὶ δὲ καὶ πρὸς τὰς ἐργασίας αὗται κάλλισται· πυκνότατα γὰρ ἔχουσι τὰ ξύλα. *Sunt illæ ad opera præſtantes : materiem enim ſpiſſiſſimam habent.*

7. *Intellectus.*] Diſcrimen, inquit Theophr. loc. cit. arbores ipſæ vel cortice ipſo oſtendunt. Quamobrem periti, ubi arborem videre, probe dijudicant quænam ea ſit. Quibus enim venæ egregiæ ſunt, his cortex lævis rectuſque : quibus e contrario, ſcaber & contortus. Διαφορὰς δὲ ἔχουσι τοῖς φλοιοῖς, καθ' ἃς γνωρίζουσιν ἰδόντες εὐθὺς τὸ δένδρον πεφυκὸς ποῖόν τί ἐστι. τῶν μὲν γὰρ εὐκτηδόνων, καὶ ὁ φλοιὸς λεῖος καὶ ὀρθός. τῶν δ' ἐναντίον τραχύς τε καὶ διεστραμμένος.

8. *Abietis quæ pars a terra.*] Quæ terræ proxima. Vitruvius, lib. 2. cap. 9. pag. 33.

9. *Qua diximus.*] Sect. 73. his verbis : *Lignum in longitudinem fluctuatur :* ubi fluctuari, ſeu fluviari, diximus eſſe idem quod macerari aqua, & veluti condiri, ταριχεύεσθαι. Gallis, *Bois floté.* Neque enim hic ſermo, ut quibuſdam viſum eſt, de multifluvio, ſeu multiplici venarum curſu.

10. *Decorticatur.*] Vide Notas & Emend. num. XXVI.

11. *Sapinus.*] Sic Vitruvio loc. cit. ima ſapinea, ſumma pars fuſterna dicitur, propter nodationis duritiem.

12. *Fuſterna.*] Quia nodoſa, ut ſolent eſſe fuſtes & baculi, crebris ut plurimum nodis aſperi.

13. *Et in ipſis.*] Theophr. l. 5. hiſt. c. 2.

14. *Et in totum.*] Theophr. lib. 5. hiſtor. cap. 3.

15. *Infernas abies.*] Tyrrhenum mare Inferum vocatur, ſuperum vero Adriaticum, ut diximus lib. 3. ſect. 10. Quæ abietes igitur ex Apennini ea parte, quæ ad Tyrrhenum mare protenditur, advehi ſolent, eæ dicuntur infernates. Quæ ab ea vero quæ vergit in Adriaticum, ſupernates nominantur. Vitruvius, lib. 2. cap. 10. pag. 36. *Ideo infernates, quæ ex apricis locis apportantur, meliores ſunt, quam quæ ab opacis de ſupernatibus advehuntur.*

regiones in iis differentia. Alpibus, Apenninoque laudatiſſimæ : [16] in Gallia, Jura, ac monte [17] Vogeſo : [18] in Corſica, Bithynia, Ponto, Macedonia. Deterior [19] Æneatica, & Arcadica. Peſſimæ Parnaſſia, & Euboïca, quoniam [20] ramoſæ ibi & contortæ, putreſcenteſque facile. [21] At cedrus in Creta, Africa, Syria laudatiſſima. [22] Cedri oleo peruncta materies, nec tineam, nec cariem ſentit. [23] Junipero eadem virtus, quæ cedro. Vaſta hæc in Hiſpania, maximeque [24] Vaccæis : medulla ejus ubicumque ſolidior etiam, quam cedrus. Publicum omnium vitium vocant [25] ſpiras, ubi convolvêre ſe venæ atque nodi. Inveniuntur in quibuſdam, ſicut in marmore, [26] centra, id eſt, duritia clavo ſimilis, inimica ſerris. [27] Et quædam forte accidunt, lapide comprehenſo aut recepto in corpus, aut alterius arboris ramo.

2. [28] Megaris diu ſtetit oleaſter in foro, cui viri fortes affixerant arma, quæ cortice ambiente ætas longa occultaverat. Fuitque arbor illa fatalis excidio urbis præmonitæ oraculo, cum arbor arma peperiſſet : [29] quod ſucciſæ accidit, ocreis galeiſque intus repertis. Ferunt

NOTÆ.

16. *In Gallia, Jura.*] M S S. omnes, *Juribus*, ut lib. 3. ſect. 5.

17. *Vogeſo.*] *Le Mont de Vauge*, in Lotharingiæ Alſatiæque confinio. Ex eo amnis Moſella oritur.

18. *In Corſica.*] Corſicas arbores, in primiſque abietes laudat impenſius Theophr. lib. 5. hiſtor. cap. 9.

19. *Æneatica.*] Theophr. *Αἰνιακή*. Forte *Αἰνιανική*, ab Ænianibus, quorum in regione mons Oeta fuit, ſilvis conſitus, ubi ſibi rogum Hercules ſtruxit. De his egimus lib. 4. ſect. 3.

20. *Ramoſa.*] Theophraſto, *nodoſa*, ὀζώδη.

21. *At cedrus &c.*] Hæc Plinius a Vitruvio, lib. 2. cap. 9. pag. 35.

22. *Cedri oleo.*] Vitruvius, loc. cit. pag. 34. *Quemadmodum ex cupreſſu & pinu, reſina : ſic ex cedro oleum, quod cedreum dicitur, naſcitur : quo reliquæ res cum ſunt unctæ, uti etiam libri, a tineis & a carie non læduntur.*

23. *Junipero.*] Vitruv. loc. cit. *Cedrus & juniperus eaſdem habent utilitates.*

24. *Vaccæis.*] Hiſpaniæ gens ea eſt, de qua lib. 3. ſect. 4. Vide Notas & Emend. num. XXVII.

25. *Spiras.*] Σπείρας quoque Theophr. vocat lib. 5. hiſtor. cap. 3. convolutionem eam complurium orbium, quam neque nodum, inquit, neque criſpitudinem merito dixeris : fabris longe moleſtior ea, difficiliorque tractatu, quam nodi.

26. *Centra.*] Græcam adhibuit vocem : nam *κέντρα* pariter a Theophr. appellantur hi duriores nodi, clavorum inſtar, in intima ligni parte, aut marmoris, aut gemmæ. Sic enim lib. 37. ſect. 39. inutilis ſcalpturæ ſapphirus dicitur, intervenientibus cryſtallinis centris. Et ſect. 10. ejuſdem libri, *pradurum ac fragile centrum* in cryſtalli vitiis cenſetur.

27. *Et quædam.*] Alia centrorum in arboribus origo. Lapide nimirum inculcato, atque amplexu incrementi circum obducti demum occultato : vel alterius arboris, quæ in proximo fuerit, ramo in alterius ramum coagmentato. Theophr. loc. cit.

28. *Megaris.*] Et hæc a Theophr. loc. cit.

29. *Quod ſucciſæ accidit.*] Cum a Pericle vaſtata eſt Megaris, bello Peloponneſiaco, ut refert Diod. Sic. lib. 12.

lapides ita inventos, ad continendos partus esse remedio. *Caput XL. * Amplissima arborum ad hoc ævi existimatur Romæ visa, quam propter miraculum Tiberius Cæsar [30] in eodem ponte naumachiario exposuerat advectam cum reliqua materie: duravit ad Neronis Principis amphitheatrum. Fuit autem trabs e larice, longa pedes cxx. bipedali crassitudine æqualis. Quo intelligebatur vix credibilis reliqua altitudo, fastigium ad cacumen æstimantibus. Fuit memoria nostra & in porticibus [31] septorum a M. Agrippa relicta, æque miraculi causa, quæ [32] diribitorio superfuerat, xx. pedibus brevior, sesquipedali crassitudine. Abies admirationis præcipuæ visa est in navi, quæ ex Ægypto [33] Caïi principis jussu, [34] obeliscum in Vaticano circo statutum, quatuorque truncos lapidis ejusdem ad sustinendum eum adduxit: qua nave nihil admirabilius visum in mari certum est: cxx. M. modiûm lentis pro saburra ei fuere. Longitudo spatium obtinuit magna ex parte Ostiensis portus latere lævo. [35] Ibi namque demersa est a Claudio principe, cum tribus molibus, turrium altitudine in ea exædificatis [36] obiter Puteolano pulvere, advectisque. Arboris ejus crassitudo quatuor hominum ulnas complectentium implebat. Vulgoque auditur [37] lxxx. nummûm & pluris malos venumdari ad eos usus, rates vero connecti [38] xl. HS. plerasque. [39] At in Ægypto & Syria reges inopia abietis cedro ad classes feruntur usi. [40] Maxima ea in

Notæ.

30. *In eodem ponte.*] De quo jam dictum est sect. 74. De Neronis amphitheatro dicetur lib. 19. sect. 6.

31. *Septorum.*] *Septa* dictus est locus, quo populus conveniebat ad ferenda suffragia in Comitiis: qui locus ligneis primum cancellis, post marmoreis septus est. Inde nomen.

32. *Diribitorio.*] Locus fuit in quo censebantur milites, & stipendiis donabantur: a diribendo, hoc est, distribuendo dictus. Magnificum in primis ædificium ab Agrippa inchoatum, perfecit post ejus obitum Augustus. Vide Dionem, ad an. DCCLVII. lib. 55.

33. *Caïi principis.*] Caligulæ.

34. *Obeliscum.*] De quo dicemus lib. 37. sect. 15.

35. *Ibi namque.*] Sueton. in Claudio, cap. 20. *Portum Ostiæ exstruxit ... ubi navem demersit, qua magnus obeliscus ex Ægypto fuerat advectus:* &c.

36. *Obiter.*] Cum Puteolis navis ea transiret, Romamque contenderet. De Puteolano pulvere dicemus lib. 35. sect. 45.

37. *LXXX. nummûm.*] Ita MSS. omnes. Hoc est, octoginta nummûm, sive sestertiorum millibus. Gallicæ monetæ, libræ sunt octingentæ.

38. *XL. HS.*] Quadraginta sestertiûm millibus: seu libris Gallicis omnino quadringentis. Hoc pretio ex eo abietis genere connectebantur rates, *des radeaux.*

39. *At in Ægypto.*] Hæc a Theophr. lib. 5. hist. cap. 9. Sesostris Ægypti regis navium cedrinum laudat Diodorus Sicul. lib. 1. Bibl. pag. 52. Fabricasse etiam Caligula dicitur de cedris Liburnicas, gemmatis puppibus, &c. Sueton. in Caïo, cap. 37.

40. *Maxima ea.*] Maxima cedrus. Theophr. loc. cit.

Cypro

Cypro traditur, ad undeciremem [41] Demetrii succisa, [42] centum triginta pedum, crassitudinis vero ad trium hominum complexum. Germaniæ prædones singulis arboribus cavatis navigant, quarum quædam & triginta homines ferunt.

3. [43] Spississima, ex omni materie, [44] ideo & gravissima, judicatur ebenus, & buxus, graciles natura: [45] neutra in aquis fluitat, nec suber, si dematur cortex: [46] nec larix. [47] Ex reliquis siccissima lotos, [48] quæ Romæ ita appellatur. Deinde robur [49] exalburnatum: & huic nigricans color, magisque etiam cytiso, quæ proxime accedere ebenum videtur. [50] Quanquam non desint, qui Syriacas terebinthos nigriores affirment. Celebratur & [51] Thericles nomine, calices ex terebintho solitus facere torno, [52] per quem probatur materies. [53] Omnium hæc sola ungi vult, meliorque oleo fit. Colos mire adulteratur juglande ac piro silvestri tinctis, atque in medicamine decoctis. Omnibus, quæ diximus, spissa firmitas. [54] Ab his proxima est cornus: quanquam non potest videri materies propter exilitatem, sed

NOTÆ.

41. *Demetrii.*] Ejus qui Poliorcetæ cognomen adeptus est, Antigoni F.

42. *Centum triginta.*] Theophr. loc. cit. τρεῖς ϗ δέκα ὀργυιῶν. Ergo unaquæque ὀργυία decem metitur pedes. Nempe major ὀργυία. De minore, lib. 8. sect. 16.

43. *Spississima.*] Hæc e Theophr. lib. 5. hist. cap. 4.

44. *Ideo & gravissima.*] Etiam cum utraque aruit. Theophr. lib. 1. histor. cap. 8.

45. *Neutra in aquis.*] Ebenum decorticatam in aqua sidere, buxum cum ipso cortice demergi, ait Theophr.

46. *Nec larix.*] Vitruv. lib. 2. c. 9.

47. *Ex reliquis siccissima.*] Ita MSS. Theophr. loc. cit. τῶν δ' ἄλλων ὁ λωτὸς πυκνότατος, *spississima*. Sed de Africana.

48. *Quæ Romæ ita*] Plinius supra, sect. 53. *Lotos, sive faba Græca: quam Romæ a suavitate fructus . . . . loton appellant.*

49. *Exalburnatum.*] Dempto alburno, seu torulo. *L'aubour.*

50. *Quanquam.*] Theophr. loc. cit

51. *Thericles.*] Vixit is Aristophanis ætate, Theophrasto paulo antiquior. Videtur Plinius velle Thericlem τορνευτὴν, non figulum fuisse. Sed Araros apud Athen. lib. XI. pag. 471. aperte fictorem figlinorum operum facit.

Ὦ γαῖα κεραμῖτι, σὲ ὁ Θηρικλῆς ποτε
Ἔπηξε &c.

Theophr. ipse lib. 5. hist. cap. 4. & qui eum laudat Athen. loc. cit. pag. 470. Thericlea aiunt ex terebintho vasa adeo affabre elaborata fuisse, ut a fictilibus discerni ægre possent. Non igitur ipse Thericles, aut certe diversus ab eo, e terebinthino ligno vasa tornavit: sed figlina, e nigra nempe terra, egregii nitoris Hesychius: Θηρίκλειος, κύλικος εἶδος ἀπὸ Θηρικλέους κεραμέως. Quæ porro ad pocula ea proxime accederent, sive e ligno forent, sive ex argento, vitrove, Thericlea dicebantur. Suidas, Θηρίκλειον ποτήριον, ὑάλινον exponit.

52. *Per quem probatur*] Torno, inquit, materiæ bonitas firmitasque agnoscitur, & coloris nitor. Ita MSS. omnes.

53. *Omnium hæc sola.*] Terebinthus sola perungi prius quam tornetur, postulat: sic enim melior, nigriorque efficitur. Juglans & pirus, si decoquantur in colore nigro, quo tinguntur, referent terebinthi similitudinem.

54. *Ab his proxima.*] Theophr. lib. 5. hist. cap 8. Ἰσχυρότατον ὃ ϗ ἡ κρανία.

lignum [55] non alio pæne, quam ad radios rotarum, utile: aut [56] si quid cuneandum sit in ligno, clavisve figendum, ceu ferreis. [57] Ilex item, & oleaster, & olea, atque castanea, carpinus, populus. [58] Hæc & crispa aceris modo, si ulla materies [59] idonea esset ramis sæpe deputatis: castratio illa est, adimitque vires. [60] De cetero plerisque eorum, sed utique robori, tanta duritia est, ut terebrari nisi madefactum non queat, & ne sic quidem adactus avelli clavus. E diverso clavum non tenet cedrus. [61] Mollissima tilia: eadem videtur & calidissima: argumentum afferunt, quod citissime [62] ascias retundat. [63] Calidæ & morus, laurus, edera, & omnes e quibus igniaria fiunt.

LXXVII. Exploratorum hoc usus in castris, pastorumque reperit, quoniam ad excudendum ignem non semper lapidis occasio est. [1] Teritur ergo lignum ligno, ignemque concipit attritu, excipiente materia aridi fomitis, fungi vel foliorum facillimo conceptu. Sed nihil edera præstantius quæ teratur, lauro quæ terat. Probatur & vitis silvestris, [2] alia quam labrusca, & ipsa ederæ modo arborem scan-

NOTÆ.

55. *Non alio pæne.*] Sed & hastilia ex corno arbore facta Festus refert, quæ colurna ex eo dicerentur. Glossæ: Κρανία, φίδαγα. *Colurnum, cornus.* Virgil. lib. 2. Georg. vers. 396.

Pinguiaque in verubus torrebimus exta colurnis.

Quæ ex corylo arbore, perperam, ut remur, Servius, aliique, qui sunt subsecuti, facta interpretantur. Maro, 9. Æneïd. vers. 698. *Volat Itala cornus.*

56. *Si quid cuneandum.*] Si quid findendum cuneo: is enim e corno fieri apte & utiliter potest. Cuneare, est ea quæ natura juncta sunt, per vim distrahere, ut ait Quintil. lib. 4. cap. 3. Et e corno clavi fiunt, qui ferreorum duritiem repræsentent.

57. *Ilex item &c.*] Theophr. lib. 3. histor. cap. 11.

58. *Hæc & crispa.*] Supra sect. 51. *Quorum crispa materies, ut acer, palma, populus.* An utrobique *opulus* legendum, cujus arboris meminit Columella passim?

59. *Idonea esset.*] Operibus intestinis: si rami sæpe deputarentur in arbore: sed castratio illa est, quæ ligno firmitatem duritiemque adimit.

60. *De cetero.*] Ex Theophr. lib. 5. histor. cap. 4. Σκληρότατα δὲ τὰ δρύϊνα..., καὶ γὰρ ἀποβρέχουσι ταῦτα πρὸς τὸ τρυπᾶν μαλάξεως χάριν.

61. *Mollissima.*] Theophr. loc. cit. totidem verbis.

62. *Ascias retundat.*] Indicio est, inquit, quod ferri aciem vehementer hebetet, & calore suo obtundat. Ascia ferreum instrumentum est, quo fabricæ materiæ perdolantur. *Une doloire.*

63. *Calidæ & morus, &c.*] Theophr. loc. cit. Et de lauro, Porphyrius quoque, apud Euseb. lib. 3. Præpar. pag. 112. ὅτι πυρὸς πηγὰς τὸ φυτὸν, &c. Sed magis hoc hausit a Seneca Plinius, e libro scilicet 2. Natur. quæst. cap. 22. pag. 852. *Duobus modis, inquit, apud nos fit ignis: uno, si excitatur, sicut ex lapide percusso: altero, si attritu invenitur, sicut cum duo ligna inter se diutius trita sunt. Non omnis hoc tibi materia præstabit, sed idonea eliciendis ignibus: sicut laurus, edera, & alia in hunc usum nota pastoribus.*

Sect. LXXVII. 1. *Teritur ergo.*] Theophr. lib. 5. histor. cap. 10. Et hoc solerter faciunt hodie Canadenses.

2. *Alia quam labrusca.*] Vitis illius appellatio propria, apud Theophr. loc.

dens. [3] Frigidiſſima quæcumque aquatica : [4] lentiſſima autem, & ideo ſcutis faciendis aptiſſima, quorum plaga contrahit ſe protinus, clauditque ſuum vulnus, & ob id contumacius tranſmittit ferrum : in quo ſunt genere fici, ſalix, tilia, betulla, ſambucus, populus utraque. [5] Leviſſima ex his ficus & ſalix, ideoque utiliſſimæ. Omnes autem ad ciſtas, quæque [6] flexili crate conſtant. Habent & candorem, [7] rigoremque, & in ſculpturis facilitatem. [8] Eſt lentitia platano, ſed madida, ſicut alno. Siccior eadem ulmo, fraxino, moro, ceraſo, ſed ponderoſior. [9] Rigorem fortiſſime ſervat ulmus : ob id cardinibus, [10] craſſamentiſque portarum utiliſſima, quoniam minime torquetur : [11] permutanda tantum ſic, ut cacumen ab inferiore ſit cardine, radix ſuperior. [12] Palmæ eſt mollis, & ſuberis materies : ſpiſſæ & malus, piruſque : nec non acer, ſed fragile : [13] & quæcumque criſpa.

Notæ.

cit. ἀθραγένη. Πυρεῖον δέ φασιν, inquit, ἄριστον μὲν ἐκ τῆς ἀθραγένης καλουμένης ὑπό τινων. Τοῦτο δέ ἐστι τὸ δένδρον ὅμοιον τῇ ἀμπέλῳ, καὶ τῇ οἰνάνθῃ τῇ ἀγρίᾳ· ὥσπερ ἐκεῖνα γὰρ καὶ τοῦτο ἀναβαίνει πρὸς τὰ δένδρα.

3. *Frigidiſſima.*] Theophr. lib. 5. hiſt. cap. 4.

4. *Lentiſſima.*] Theophr. loc. cit. totidem ferme verbis.

5. *Leviſſima.*] Theophr. κοῦφα δὲ τὰ ἴτεινα, καὶ τὰ σύκινα.

6. *Flexili crate.*] Et ad ea quæ vimine flexili texuntur, ut crates.

7. *Rigoremque.*] Hoc eſt, non pandantur, non flectunt ſe, torquentve.

8. *Eſt lentitia.*] Obſequens natura quo libeat flecti. Theophr. loc. cit. Τὸ δὲ τῆς πλατάνου γλισχρότητα μὲν ἔχει· φύσει δὲ ὑγρότερον τοῦτο καὶ τὸ τῆς πτελέας, *ſicut ulmo*. Quare an ita ſcribendum & in Pliniano quoque contextu, facili tranſitu characterum *a* in *u*, amplius cogitandum. Et lib 5. hiſt. cap. 8. lentitiam cum firmitate, γλισχρότητα καὶ ἰσχὺν platano attribuit, moro, fraxino, ulmo : ſed deteriore conditione platani, quod celeriter ea computreſcit.

9. *Rigorem fortiſſime.*] Non flectit ſe, non cedit ponderi, non torquetur ulmus, ἔστι δὲ καὶ ἀστραβέστατον τὸ τῆς πτελέας, inquit Theophr. lib 5. hiſt. cap. 4. Et Vitruvius lib. 2. cap. 9. pag. 34. *Vlmus vero, & fraxinus maximos habent humores, minimumque aëris & ignis* ... *Sunt in operibus, cum fabricantur, lenta : & ſub pondere, propter humoris abundantiam, non habent rigorem, ſed celeriter pandant. Simul autem vetuſtate ſunt arida facta, aut in agro perfectæ, qui in eis ineſt liquor ſtantibus emoritur, fiuntque duriores : & in coagmentationibus ab lentitudine firmas recipiunt catenationes.*

10. *Craſſamentiſque.*] Hoc eſt, craſſioribus portarum coagmentationibus. Sic porro MSS. omnes, Reg. Colbert. Th. Chiffl. Pariſ. &c.

11. *Permutanda tantum.*] Dum bina cardinum tigna coaſſantur, ita contrario ſunt diſponenda ſitu, ut arboris cacumen ſpectet inferius, ſuperius vero radix : ſic enim inter ſe coarctata, alterum alterius impetum cohibebit : alioqui totum flecteretur lignum, & contorqueretur. Ita fert Theophr. lib. 5. hiſt. cap. 4. Ποιοῦσι δὲ αὐτὰς (τὰς στροφεῖς τῶν θυρῶν) ἔμπαλιν πρὸς τὰς ξύλα· τὸ, τε ἀπὸ τῆς ῥίζης, καὶ τὸ ἀπὸ τοῦ φύλλου ἄνω.

12. *Palma eſt mollis, & ſuberis materies.*] Ita Reg. 2. cod. In Reg. 1. *Palma mitis*. Theophr. loc. cit. Palma levis, tractatu facilis, molliſque eſt. quemadmodum ſuber : Ὁ δὲ φοῖνιξ κοῦφος καὶ εὔεργος, καὶ μαλακός, ὥσπερ ὁ φελλός.

13. *Et quæcumque criſpa.*] Criſpa, inquit, materie pariter ſpiſſa ſunt, ut acer. Theophr. loc. cit. Πυκνὰ δὲ καὶ ἡ σφένδαμνος, καὶ ὅλως πάντα τὰ οὖλα.

[14] In omnibus ſilveſtria & maſcula differentias cujuſque generis augent. Et infecunda firmiora fertilibus, niſi quo in genere mares ferunt, ſicut cupreſſus, & cornus.

LXXVIII. [1] Cariem vetuſtatemque non ſentiunt cupreſſus, cedrus, ebenus, lotos, buxus, taxus, juniperus, oleaſter, & olea: ex reliquis tardiſſime [2] larix, robur, ſuber, [3] caſtanea, juglans. [4] Rimam fiſſuramque non capit ſponte cedrus, cupreſſus, olea, buxus.

LXXIX. [1] Maxime æterna putant ebenum, & cupreſſum, cedrumque, claro de omnibus materiis judicio in templo Epheſiæ Dianæ: ut pote cum tota Aſia exſtruente [2] quadringentis annis peractum ſit, [3] convenit tectum ejus eſſe e cedrinis trabibus. De ipſo ſimulacro Deæ: ambigitur [4] ceteri ex ebeno eſſe tradunt. Mucianus ter Conſul, ex his qui proxime viſo eo ſcripſere, [5] vitigineum, & nunquam mutatum ſepties reſtituto templo. Hanc materiam elegiſſe [6] Pandemion: etiam nomen artificis nuncupans: quod equidem miror, [7] cum antiquiorem Minerva quoque, non modo Libero patre, vetuſtatem ei

NOTÆ.

14. *In omnibus.*] In omni, inquit, arborum genere & ſilveſtres & maſculæ, dotes eas habent, quas retulimus, potiore cum laude, quam urbanæ & feminæ. Sunt enim ſpiſſiores, duriores, robuſtiores. Theophr. lib. 5. hiſt. cap. 5. Ἅπαντα δὲ τὰ ἄγρια τῶν ἡμέρων, καὶ τὰ ἄῤῥενα τῶν θηλειῶν, πυκνότερά τε καὶ σκληρότερα, καὶ βαρύτερα, καὶ τὸ ὅλον ἰσχυρότερα .... ὡς δὲ ἐπὶ τὸ πᾶν, καὶ τὰ ἀκαρπότερα τῶν καρπίμων, καὶ τὰ χείρω τῶν καλλικαρποτέρων. εἰ μή τι καρπιμώτερον τὸ ἄῤῥεν, ὥσπερ ἄλλα τέ φασι, καὶ τὴν κυπάριττον, καὶ τὴν κρανίαν. Quæ Plinius ſumma fide reddidit.

Sect. LXXVIII. 1. *Cariem &c.*] Theophr. loc. cit.

2. *Larix.*] Theophraſto, πεύκη.

3. *Caſtanea, juglans.*] Vide Notas & Emend. num. XXVIII.

4. *Rimam, &c.*] In Indice, *Quæ cariem non ſentiant, quæ rimam.*

Sect. LXXIX. 1. *Maxime æterna putant.*] Vide Notas & Emendationes num. XXIX.

2. *Quadringentis.*] Quot nimirum anni fluxere ab Alexandri principatu ad illud tempus quo Plinius hæc ſcriberet. Id enim templum intelligit, quod cum ea nocte conflagraſſet, Heroſtrato ſubjiciente ignes, qua ipſe Alexander in lucem editus eſt, ipſius Alexandri ætate denuo eſt excitatum, perfectumque annis ducentis & viginti, ut dicetur lib. 36. ſect. 21. ſed aliis deinceps atque aliis per ducentos fere annos ornamentis amplificatum. Poteſt & altera hujus loci interpretatio ſubjici, & mea quidem ſententia haud paulo accommodatior: judicium nempe Aſiæ totius exſtruentis de perennitate materiarum, quadringentorum denique annorum experimento peractum eſſe: ut poſtea de earum æternitate reliquus nullus ſit diſceptandi locus.

3. *Convenit tectum.*] Vitruvius, lib. 2. cap. 9. pag. 35.

4. *Ceteri ex ebeno.*] Vitruv. loc. cit. e cedro.

5. *Vitigineum.*] Ex vite. Ita libri omnes.

6. *Pandemion.*] Vide Notas & Emend. num. XXX.

7. *Cum antiquiorem Minerva.*] Quæ parens artium habita ſemper fuit: atque adeo artifice quolibet vetuſtior. Ἀ[illegible]ατεῖ qui cælo lapſum hoc ſimulacrum innui modo a Plinio putat, ut Exercitator in Solin. pag. 816.

tribuat. Adjicit multis foraminibus nardo rigari, ut medicatus humor alat, teneatque juncturas, quas & ipsas esse [8] modico admodum miror. [9] Valvas esse e cupresso, & jam quadringentis prope annis durare materiem omnem novæ similem. Id quoque notandum, valvas [10] in glutinis compage quadriennio fuisse. [11] Cupressus in eas electa, quoniam præter cetera uno in genere materiæ nitor maxime valeat æternus. Nonne simulacrum [12] Vejovis [13] in arce e cupresso durat, a condita Urbe [14] DCLXI. anno dicatum? Memorabile & Uticæ templum Apollinis, ubi [15] Numidicarum cedrorum trabes durant, ita ut positæ fuere prima urbis ejus origine, annis [16] MCLXXVIII. Et in Hispania Sagunti aiunt templum Dianæ a Zacyntho advectæ cum conditoribus, annis ducentis ante excidium Troïæ, ut auctor est Bocchus, infraque oppidum ipsum id haberi. Cui pepercit religione inductus Hannibal, juniperi trabibus etiam nunc durantibus. Super omnia memoratur ædes in Aulide ejusdem Deæ, sæculis aliquot ante Trojanum bellum exædificata: [17] quonam genere materiæ scientia obliterata. [18] In plenum dici potest, utique quæ odore præcellant, ea æternitate præstare.

NOTÆ.

8. *Modico.*] Cum sit modicum simulacrum, qui possunt esse in eo juncturæ, quæ vel in maximis vix ullæ sunt. Iterum hic Muciani fidem elevat.

9. *Valvas esse.*] Vide Notas & Emend. num. XXXI.

10. *In glutinis compage.*] Valvæ, inquit, compactæ & conglutinatæ, priusquam affixæ sunt, aptatæque foribus, quadriennio toto sub dio relictæ, ut ligni humor omnis efflueret. Et hoc Plinius a Muciano.

11. *Cupressus in eas.*] Theophr. lib. 5. histor. cap. 5.

12. *Vejovis.*] Gellius, lib. 5. cap. 12. pag. 337. *Quum Jovem igitur, & Dijovem a juvando nominassent: eum quoque contra Deum, qui non juvandi potestatem, sed vim nocendi haberet, (nam deos quosdam, ut prodessent, celebrabant, quosdam, ne obessent, placabant:) Vejovem appellaverunt, dempta atque detracta juvandi facultate.... Simulacrum igitur Dei Vejovis, quod in æde est, de qua supra dixi, sagittas tenet, quæ sunt videlicet paratæ ad nocendum. Quapropter eum Deum plerique Apollinem esse dixerunt*, &c. De Vejovis vocabulo, vide & Ovid lib. 3. Fastor. vers. 445.

1. *In arce.*] In æde, quæ inter arcem & Capitolium. Gellius loc. cit. pag. 336. Sic P. Victor, in regione octava Urbis Romæ: *Ædes Vejovis inter arcem & Capitolium, prope asylum.*

14. *DCLXI.*] Ita Reg. 1. 2. Colb. aliique. In Th. DLI.

15. *Numidicarum cedrorum.*] Vide Notas & Emend. num. XXXII.

16. *MCLXXVIII.*] Ita MSS. omnes, recte: non ut editi, MCLXXXVIII. Cum porro hæc Plinius scripserit anno ab V. C. DCCCXXX. Uticam necesse est conditam fuisse ante Urbis Romæ originem, annis CCCXLVIII. quo nempe anno Samuel Hebraïci populi curam capessivit: quo tempore exclusi Peloponneso ab Heraclidis Orestis liberi, ut notat Velleïus, lib. 1. cap. 2. *Tyria classis.... Gades condidit: Ab iisdem post paucos annos in Africa Utica condita est. Exclusi ab Heraclidis Orestis liberi*, &c. Anno fere a Troja capta octogesimo.

17. *Quonam genere.*] Sic libri editi, & MSS. Reg. &c.

18. *In plenum dici potest.*] Sic MSS. Reg. Colb. &c. non *dici par est*, ut vult Salmas. pag. 42. in Solin. Hæc vox, *in plenum*, summatim, universe, omnino, sonat.

[19] A prædictis morus proxime laudatur, quæ vetustate etiam nigrescit. Et quædam tamen in aliis diuturniora sunt usibus quam alia. [20] Ulmus in perflatu firma, [21] robur defossum, & in aquis quercus obruta. Eadem supra terram rimosa facit opera, torquendo sese. [22] Larix in humore præcipua, & [23] alnus nigra. [24] Robur marina aqua corrumpitur. Non improbatur [25] & fagus in aqua, & juglans: hæc quidem in his, quæ defodiuntur, vel principales. Item juniperus: eadem & [26] subdialibus aptissima. [27] Fagus & cerrus celeriter marcescunt. Esculus quoque humoris impatiens. Contra adacta in terram in palustribus [28] alnus æterna, onerisque quantilibet patiens: cerasus firma: [29] ulmus & fraxinus lentæ, sed facile pandantur: flexiles tamen, stantesque [30] a circumcisura siccatæ fideliores. [31] Laricem in maritimis navibus obnoxiam teredini tradunt: omniaque, præter-

NOTÆ.

19. *A prædictis.*] Hoc est, post prædictas: cedrum, ebenum, cupressum Acceptum hoc a Theophr. lib. 5. hist. cap. 5.

20. *Vlmus in perflatu.*] Si ad ea opera adhibetur, quæ aëri pateant, eoque perflentur. Theophr. Πτελέα μὲν ἐν τῷ ἀέρι ἄσηπτος.

21. *Robur.*] Δρῦς δὲ κατορυττομένη, καὶ ἐν ὕδατι καταβρεχομένη. Theophr. loc. cit. Et de quercu, Pallad. lib. 12. in Novemb. tit. 15. pag. 173.

22. *Larix in humore.*] In aquis, ad palationes & fundamenta: vel ad naves.

23. *Alnus nigra.*] Vitruvius de ea arbore magnifice, lib. 2. cap. 9. pag. 34. *Alnus autem*, inquit, *quæ proxime fluminum ripis procreatur, & minime materies utilis videtur, habet in se egregias rationes: etenim .... in palustribus locis infra fundamenta ædificiorum, palutionibus crebre fixa, recipiens in se quod minus habet liquoris, permanet immortalis ad æternitatem, & sustinet immania pondera structuræ, & sine vitiis conservat. Ita quæ non potest extra terram paulum tempus durare, ea in humore obruta, permanet ad diuturnitatem*, &c. Palladius, loc. cit. *Alnus fabricæ inutilis, sed necessaria, si humidus locus ad accipienda fundamenta palandus est.*

24. *Robur marina.*] Theophr. loc. cit. Δρῦς ἐν τῇ θαλάττῃ σήπεται.

25. *Et fagus .... & juglans.*] Aliunde hoc, quam a Theophr. qui nec fago, nec juglandi hanc dotem adjudicat, sed ὀξύᾳ & καρύᾳ εὐβοϊκῇ, hoc est, cerro & castaneæ.

26. *Subdialibus.*] Ad ea opera, quæ sub dio sunt.

27. *Fagus & cerrus.*] Vitruvius, loc. cit. pag. 34. *Cerrus, suber, fagus, quod parvam habent mixtionem humoris, & ignis, & terreni aëris plurimum, pervia raritate humores penitus recipiendo, celeriter marcescunt.* Palladius, in Novembri, tit. 15. *Fagus in sicco utilis, humore corrumpitur.*

28. *Alnus æterna.*] Vitruvius, & Palladius locis paulo ante allatis.

29. *Vlmus & fraxinus.*] Ex Vitruvio, loco a nobis sup. sect. laudato. Pallad. loc. cit. breviter: *Vlmus, & fraxinus, si siccentur, rigescunt: ante curvabiles.*

30. *A circumcisura.*] Postquam circumsectæ sunt, eo quo dictum est modo, sect. 74. *Fideliores* autem firmiores in opere interpretor, hoc est, quæ haud facile pandentur: cui vitio obnoxias esse ulmum & fraxinum, dictum est proxime.

31. *Laricem in.*] Πεύκην Theophrastus, quæ Plinio, ut diximus, semper est larix.

quam oleastrum & oleam. Quædam enim in mari, quædam in terra vitiis opportuniora.

LXXX. [1] Infestantium quatuor genera. [2] Teredines capite ad portionem gravissimo: rodunt dentibus. Hæ tantum in mari sentiuntur: [3] nec aliam putant teredinem proprie dici. Terrestres, tineas vocant: culicibus vero similes, [4] thripas. Quartum est & e vermiculorum genere: [5] & eorum alii putrescente succo ipsa materie: alii pariuntur, sicut in arboribus, ex eo qui cerastes vocatur. Cum tantum eroserit, ut circumagat se, generat alium. [6] Hæc nasci prohibet in aliis amaritudo, ut cupresso: in aliis duritia, ut buxo. [7] Tradunt & abietem circa germinationes decorticatam, [8] qua diximus Luna, aquis non corrumpi. Alexandri Magni comites prodiderunt, [9] in Tylo Rubri maris insula arbores esse, ex quibus naves fierent: [10] quas CC. annis durantes inventas: & si mergerentur, incorruptas. [11] In eadem esse fruticem baculis tantum idoneæ crassitudinis, [12] varium tigrium maculis, ponderosum: & [13] cum in spissiora decidat, vitri modo fragilem. Caput XLI.

LXXXI. Apud nos materiæ finduntur aliquæ sponte: ob id ar- Caput XLII.

Notæ.

Sect. LXXX. 1. *Infestantium.*] Quæ hac sectione continentur, ad verbum expressa fere e Theophr. lib. 5. histor. cap. 5.

2. *Teredines.*] Τερηδόνες Theophr. Sunt eæ capite pro portione corporis grandissimo: τῷ μὲν μεγέθει μικρὸν, κεφαλὴν δ' ἔχει μεγάλην, καὶ ὀδόντας.

3. *Nec aliam putant.*] Hæc sane Theophrasti sententia loc. cit. Plinius tamen lib. 8. sect. 74. & ad terrestres id vocabulum transtulit, cum Servii Tullii prætextas dixit teredinum non sensisse injurias annis DLX. Et Apsyrto τερηδόνες sunt equorum lumbrici. Vide Constant. in Lexic.

4. *Thripas.*] Θρῖπας, Theophr.

5. *Et eorum alii.*] Vermium, inquit, quibus lignum eroditur, alii ex ipsa materie fiunt, putrescente succo, ἐκ τ' ἰκμάδος σήψεως, inquit Theophr. Alii a vermiculis aliis pariuntur, οἱ δ' ἐκ τικτόντων ἑτέρων. Pariunt enim vel in cæsa materie vermes, quemadmodum in ipsa arbore is qui κεράστης, hoc est, cornutus appellatur: qui cum tantum corroserit, ut circumagere se commode possit, tum gignit alium. Sic Theophr. loc. cit. In fico præsertim nasci cerasten dicetur lib. 17. sect. 37.

6. *Hæc.*] Omnia nempe hæc vermium infestantium genera.

7. *Tradunt &c.*] Theophr. loc. cit. Φασὶ δὲ καὶ τὴν ἐλάτην φλοιωθεῖσαν ὑπὸ τὴν βλάστησιν ἄσηπτον διαμένειν ἐν τῷ ὕδατι.

8. *Qua diximus.*] Sect. 74.

9. *In Tylo.*] Ex Theophr. lib. 5. hist. cap. 6.

10. *Quas CC. annis.*] Quas arbores, per annos ducentos in aquis obrutas, omnis noxiæ expertes invenere, inquit Theophr. loc. cit. Διαμένει γὰρ τὰ ξύλα ἔτη πλείω τῶν διακόσια καταβεβυθισμένα.

11. *In eadem.*] Theophrasto loc. cit.

12. *Varium.*] Colorum varietate tigrium maculosæ pelli assimilem.

13. *Cum in spissiora.*] Cum in solidiora corpora aut sponte deciderit, aut quis de industria projecerit. Theophr. Ὅταν δ' τις ῥίψῃ σφοδρῶς πρὸς σκληρόν τι, κατεαγνύσθ', καθάπερ τὰ κεράμια, fictilium modo.

chitecti eas fimo illitas [1] siccari jubent, ut afflatus non noceant. Pondus sustinere validæ, [2] abies, larix, etiam in transversum positæ. Robur, olea, incurvantur ceduntque ponderi. Illæ renituntur, nec temere rumpuntur: priusque carie, quam viribus deficiunt. Et palmæ [3] arbor valida: [4] in diversum enim curvatur: [5] & populus. Cetera omnia inferiora [6] pandantur: palma e contrario [7] fornicatim. Pinus & cupressus adversus cariem tineasque firmissimæ. Facile pandatur [8] juglans: fiunt enim & ex ea trabes. Frangi se prænunciat [9] strepitu: quod [10] in Antandro accidit, cum e balneis territi sono profugerunt. Pinus, piceæ, alni, ad aquarum ductus in tubos cavantur. Obrutæ terra plurimis durant annis. Eædem si non integantur, cito senescunt: mirum in modum fortiores, si humor extra quoque superfit.

LXXXII. [1] Firmissima in rectum abies. Eadem [2] valvarum repagulis, & ad quæcumque libeat [3] intestina opera aptissima, sive Græco, sive Campano, sive Siculo fabricæ artis genere spectabilis: [4] ramentorum crinibus, pampinato semper orbe se volvens ad incitatos runcinarum raptus. Eadem & curribus maxime sociabilis glu-

NOTÆ.

Sect. LXXXI. 1. *Siccari jubent.*] Materias, sive arbores: ne aëre perflante findantur. Fimum bubulum adhibet Theophr. lib. 5. hist. cap. 7.

2. *Abies, larix.*] Theophr. loc. cit. Βάρος δ' ἀνέχειν, ἰσχυρὰ, καὶ ἡ ἐλάτη, καὶ ἡ πεύκη. Plinio rursum πεύκη larix. Porro hellenismus est, *valida sustinere*, pro *sustinent valide.*

3. *Arbor valida.*] Vide Notas & Emendationes num. XXXIII.

4. *In diversum.*] Contra quam ceteræ arbores: nam eæ in inferiora curvantur: palma se fornicatim flectit.

5. *Et populus.*] Vide Notas & Emendationes num. XXXIV.

6. *Pandantur.*] Curvantur, ceduntque ponderi. Plinius lib. XI. sect. 10. de apibus: *Totaque onusta remeant sarcina pandata.*

7. *Fornicatim.*] Fornicis in morem sursum versus curvatur. Plinius, lib. XI. sect. 10. *Ruentes ceras fulciunt, pilarum intergerinis a solo fornicatis.* Et *fornicatio* Vitruvio nota & Senecæ vox est.

8. *Juglans.*] Non juglandem Theophrastus, loc. cit. Sed castaneam dixit, καρύαν Εὐβοϊκήν. Verum ea vide quæ dicturi sumus in Notis & Emendationibus num. XXVIII.

9. *Strepitu.*] Crepitu, ψόφῳ, Theophr. lib. 5. hist. cap. 7.

10. *In Antandro.*] Theophr. loc. cit. de castaneæ materie, trabibusque, ut diximus, non juglandis. In MSS. *in Andro.* At Theophr. ἐν Ἀντάνδρῳ.

Sect. LXXXII. 1. *Firmissima in rectum.*] Si recta statuatur. Vide Notas & Emendationes num. XXXV.

2. *Valvarum repagulis.*] In MSS. omnibus, *valvarum paginis*: haud pœnitenda lectione: videntur enim paginæ valvarum appellari asseres, quibus ipsæ compinguntur, coagmentanturque, ac veluti compaginantur valvæ.

3. *Intestina.*] De his, sect. 76.

4. *Ramentorum.*] Ramenta, inquit, abietis, dum singuli runcinæ ictus rapiunt, raduntque, ea tum convolvuntur in modum crinium, & in orbem, instar tortilis pampini, hoc est, claviculæ vitium. Runcina instrumentum est ferreum, quo ligna aspera lignarii fabri lævigant: *le Rabot.* Pampinum pro clavicula, capreoloque vitis accipi monuimus, sect. 63.

tino,

tino, in tantum, [5] ut findatur ante, qua solida est.

CAPUT XLIII.

LXXXIII. Magna autem & glutini ratio, propter ea quæ [1] sectilibus laminis, ac [2] in alio genere operiuntur. [3] Stamineam in hoc usu probant venam, & vocant [4] feruleam, argumento similitudinis, quoniam laciniose crispa, in omni genere. Et glutinum abdicant quædam, & inter se & cum aliis insociabilia glutino, sicut robur: nec fere cohærent, [5] nisi similia natura: [6] ut si quis lapidem lignumque conjungat. Cornum maxime [7] audit sorbus, carpinus, buxus, postea tilia. [8] Cuicumque operi facilia, flexilia omnia, quæ [9] lenta diximus: præterque, morus & caprificus. [10] Serrabilia, ac sectilia, quæ modice humida. [11] Arida enim lentius serræ cedunt: viridia, præter robur & buxum, pertinacius resistunt, serrarumque dentes replent [12] æqualitate inerti: qua de causa [13] alterna inclinatione ege-

NOTÆ.

5. *Vt findatur ante.*] Ante, inquit, sociata glutino materies, ea parte findetur qua solida est, quam qua adglutinatur. Nunquam enim dissociatur, quod semel glutinatum sit: οὐδὲ γὰρ ὅλως οὐδὲ ῥήγνυσθαί φασιν, ἐὰν κολληθῇ. Theophr. lib. 5. hist. cap. 7.

Sect. LXXXIII. 1. *Sectilibus laminis.*] E pretiosiore maxime ligno: ut exempli gratia, e citro. Sectiles laminæ a nostris vulgo appellantur *Pieces de rapport*: mensæ, pavimenta, ceteraque, quæ his operiuntur, *Ouvrages de marqueterie.*

2. *In alio genere.*] In alio genere ligni ac materiei: cum diversi generis ligna socianda sunt, & conglutinanda. Sed præterea & secamenta testudinum signari hoc loco a Plinio cum Dalecampio arbitramur. Vide sect. seq.

3. *Stamineam in hoc usu.*] In eo ligno quod cum altero sociandum est, staminea maxime vena deligitur, hoc est rectissima: longissimaque, instar staminis: *la maistresse veine.*

4. *Feruleam.*] Ob similitudinem cum caule ferulaceo: crispa nimirum vena, & in tenues veluti scissa lacinias, ut sunt ferulæ folia: quod in omni arborum genere evenit. Sic plantaginis *laciniosa folia* Plinius appellat, lib. 25. sect. 77. Vide Notas & Emend. num. XXXVI. Ducta translatio a laciniis vestimentorum, quæ cæsuratim sectæ & quasi divisæ sunt.

5. *Nisi similia.*] Ὁμοιοπαθῆ, inquit Theophr. lib. 3. hist. cap. 8. unde hæc manarunt.

6. *Vt si quis.*] Is sane frustra foret, & glutinum perderet, & operam.

7. *Audit sorbus.*] Admittit, eique glutini ope cohæret, ac sociatur. Ita libri omnes, etiam MSS.

8. *Cuicumque operi.*] Hæc a Theophr. lib. 5. hist. cap. 7. Εὐκαμπῆ δὲ, ὡς μὲν ἁπλῶς εἰπεῖν, ὅσα γλισχρά· διαφέρειν δὲ δοκεῖ συκάμινος καὶ ἐρινεός.

9. *Lenta diximus.*] Sect. 77.

10. *Serrabilia.*] Quæ secari serra facile possunt. Sectilia, quæ securi. Εὐπριστα καὶ εὔσχιστα. Vide Notas & Emend. num. XXXVII.

11. *Arida enim.*] Arida, inquit, cedunt ignavius, nec appressum occursumque serræ sustinent, τὰ μὲν γὰρ παύονται. Viridia resistunt & obluctantur, τὰ δὲ ἵστανται. Theophr. lib. 5. hist. cap. 8. Et prius, cap. 6. Σιδήρεια δύνανται πρίειν μᾶλλον τὰ σκληρὰ τῶν μαλακῶν, &c.

12. *Æqualitate inerti.*] Ita replent serræ dentes, & inæquales projecturas æquant scobe impacta, & adhærescente, ut serram deinde ipsam inertem reddant, neque aptam ad secandum.

13. *Alterna inclinatione.*] Serræ dentes alterna inclinatione permutant, ut scobs facilius egeratur: Διὸ καὶ παραλλάττουσιν ἀλλήλων τοὺς ὀδόντας, ἵνα ἐξάγηται τὰ πρίσματα. Theophr. lib. 5. histor. cap. 8.

runt scobem. Obedientissima quocumque in opere fraxinus, [14] eademque hastis corylo melior, cornu levior, sorbo lentior. Gallica vero, etiam [15] ad currus flexibilis, vitem æmularetur ulmus, ni pondus esset in culpa.

LXXXIV. Facilis & fagus, quanquam fragilis & tenera. Eadem sectilibus laminis [1] in tenui flexilis, capsisque ac scriniis sola utilis. Secatur in laminas prætenues & ilex, colore quoque non ingrata: sed maxime fida iis quæ terantur, [2] ut rotarum axibus: ad quos lentore fraxinus utilis, sicut duritia ilex, [3] & utroque legitur ulmus. [4] Sunt vero & parvi usus fabrilium ministeriorum insignes. Ideoque proditum [5] terebris vaginas ex oleastro, buxo, ilice, ulmo, fraxino, utilissimas fieri. Ex iisdem malleos, majoresque e pinu & ilice. [6] Est his autem major ad firmitatem causa tempestivæ cæsuræ, quam immaturæ: quippe cum ex olea, durissimo ligno, cardines in foribus diutius immoti, plantæ modo germinaverint. [7] Cato vectes aquifolios, laureos, ulmeos fieri jubet. Hyginus manubria rusticis carpinea, iligna, cerrea.

Quæ in laminas secantur, quorumque operimento vestiatur alia materies, præcipua sunt citrum, terebinthus, aceris genera, buxum, palma, [8] aquifolium, ilex, sambuci radix, populus. Dat & alnus, [9] ut dictum est, tuber sectile, sicut citrum, acerque. Nec aliarum tubera in pretio. Media pars arborum crispior, & quo propior radici, minoribus magisque [a] flexilibus maculis. Hæc prima origo luxuriæ, arborem alia integi, & viliores ligno pretiosiores [b] cortice fieri:

INTERPRETATIO.

a *Flexilibus.*] Flexuosis.
b *Cortice.*] Ob laminam superadditam pretiosiores haberi arbores.

NOTÆ.

14. *Eademque hastis.*] Vide quæ diximus sect. 24.

15. *Ad currus flexibilis.*] Facile curvatur, flectiturque in rotas, ulmus Gallica, de qua sect. 29. eaque ligni bonitate vitem æmularetur, ni ponderosior foret.

Sect. LXXXIV. 1. *In tenui.*] Modo tenues eæ laminæ fuerint, erunt eædem & flexiles.

2. *Ut rotarum axibus.*] Theophr. loc. cit. Πτελέα δ' εἰς ἄξονάς τε, ϗ μονοτρόφους ἁμάξας &c.

3. *Et utroque.*] Et ob utramque dotem, lentitiam nimirum, duritiemque, ad rotarum axes ulmus seligitur.

4. *Sunt vero & parvi usus.*] Parva instrumenta in fabrili arte, sed ea tamen insignia.

5. *Terebris vaginas.*] Terebra, instrumentum quo ligna perforantur: *une tariere, un vilebréquin.* Vagina manubrium est, *le manche, & la poignée.*

6. *Est his autem.*] Materiæ illi firmitas major, quæ sit tempestive cæsa, quam illi quæ immature.

7. *Cato.*] De re rust. cap. 31. pag. 29. *Vectes iligneos, aquifolios, laureos, ulmeos, facito uti sient parati.*

8. *Aquifolium.*] Aquifolia ilex, de qua sect. 8.

9. *Ut dictum est.*] Sect. 27.

[10] Ut una arbor sæpius veniret, excogitatæ sunt & ligni bracteæ. Nec satis : cœpere tingi animalium cornua, [11] dentes secari : lignumque ebore distingui, mox operiri. Placuit deinde materiam & in mari quæri. [12] Testudo in hoc secta. Nuperque portentosis ingeniis principatu Neronis inventum, ut pigmentis perderet se, plurisque veniret imitata lignum. Sic lectis pretia quæruntur : [13] sic terebinthum vinci jubent, sic citrum pretiosius fieri, sic acer decipi. Modo luxuria non fuerat contenta ligno : [14] jam lignum enim e testudine facit.

CAP. XLIV.

LXXXV. Vita arborum quarumdam immensa credi potest, si quis profunda mundi & saltus inaccessos cogitet. Verum ex his quas memoria hominum custodit, durant in Liternino Africani prioris manu satæ olivæ. Item myrtus eodem loco conspicuæ magnitudinis. Subest specus, in quo manes ejus custodire draco traditur. Romæ vero lotos in Lucinæ area, [1] anno qui fuit sine magistratibus CCCLXXIX. Urbis, æde condita, incertum ipsa quanto vetustior. Esse quidem vetustiorem non est dubium, cum ab eo luco [2] Lucina nominetur : [3] hæc nunc circiter annum CCCCL. habet. [4] Antiquior illa est, sed incerta ejus ætas, quæ capillata dicitur, quoniam [5] Vestalium virginum capillus ad eam defertur.

LXXXVI. Verum altera lotos [1] in Vulcanali, quod Romulus

NOTÆ.

10. *Ut .... sæpius veniret.*] Ut sæpius venalis esset : primum quidem, prius quam secaretur in laminas : iterumque, cum secta esset in eas laminas, bracteasve.

11. *Dentes secari.*] Ebur.

12. *Testudo in hoc.*] In hos usus.

13. *Sic terebinthum.*] Sic terebinthum, inquit, vinci volunt, picta testudine terebinthini ligni colore : testudinem instar citri pictam, citro ipso fieri pretiosiorem : denique eandem aceris colore imbutam, pro acere vero ac nativo accipi.

14. *Jam lignum enim e testudine facit.*] Testudine picta in ligni similitudinem. Vide Notas & Emendationes num. XXXVIII.

Sect. LXXXV. 1. *Anno . . . CCCLXXIX.*] Vide Notas & Emendationes num. XXXIX.

2. *Lucina.*] Ovid. lib. 2. Fastor. vers. 449.

Gratia Lucina : dedit hæc tibi nomina lucus :
Aut quia principium tu Dea lucis habes.

3. *Hæc nunc.*] Ædes Lucinæ.

4. *Antiquior illa.*] Arbor scilicet, cujuscumque illa generis fuit. Festus : *Capillatam, vel Capillarem arborem dicebant, in qua capillum tonsum suspendebant.*

5. *Vestalium . . . capillus.*] Tondebantur eæ, priusquam in collegium receptæ certo carmine a Pontifice Deo manciparentur & sacrarentur. Sic apud Christianos capillorum positio in viris feminisque Deo dicatis, symbolum servitutis est, qua se numini, instar servorum, mancipant : unde *Servi Dei* nuncupantur : quod erant olim servi tonsi. Vide Du-Cangium in Glossar. verbo *Capilli*. Tonsos deinde crines prisci illi vel Apollini Delio, vel alteri Numini consecrabant ; vel suspendebant ex arbore.

Sect. LXXXVI. 1. *In Vulcanali.*] P. Victor in descriptione Urbis Romæ, regione quarta : *Area Vulcani, cum*

conſtituit ex victoria [2] de decumis, æquæva Urbi intelligitur, ut auctor eſt Maſurius. Radices ejus in forum uſque Cæſaris [3] per ſtationes municipiorum penetrant. [4] Fuit cum ea cupreſſus æqualis, circa ſuprema Neronis principis prolapſa atque neglecta.

LXXXVII. Vetuſtior autem Urbe in Vaticano ilex, in qua titulus æreis litteris Etruſcis, religione arborem jam tum dignam fuiſſe ſignificat. Tiburtes quoque originem multo ante urbem Romam habent. Apud eos exſtant ilices tres, etiam [1] Tiburto conditore eorum vetuſtiores, apud quas inauguratus traditur. Fuiſſe autem eum tradunt filium Amphiarai, qui apud Thebas obierit [2] una ætate ante Iliacum bellum.

LXXXVIII. [1] Sunt auctores & Delphicam platanum Agamemnonis manu ſatam: & alteram in Caphyis Arcadiæ luco. Sunt hodie ex adverſo Ilienſium urbis, juxta Helleſpontum, [2] in Proteſilai ſepulcro arbores, [3] quæ omnibus ævis cum in tantum accrevere, ut Ilium aſpiciant, inareſcunt, rurſuſque adoleſcunt. Juxta urbem autem quercus, in [4] Ili tumulo tunc ſatæ dicuntur, cum cœpit Ilium vocari.

LXXXIX. Argis olea etiamnum durare dicitur, ad quam Io in vaccam mutatam Argus alligaverit. In Ponto circa Heracleam aræ ſunt [1] Jovis Stratii cognomine: ibi quercus duæ ab Hercule ſatæ.

NOTÆ.

Vulcanali, ubi lotos a Romulo ſata, in qua area ſanguine per biduum pluit. Vulcanal ædicula fuit Vulcano ſacra.

2. *De decumis.*] De parte ſpoliorum & prædæ decima.

3. *Per ſtationes.*] Stationes Municipiorum inter Forum Cæſaris & Forum Auguſti, a P. Victore ſtatuuntur, in deſcript. Urbis Romæ, regione octava. Locus videtur fuiſſe publicus, in quo poſt negotia cives convenirent, confabulandi gratia. Juvenalis, Satyr. XI. verſ. 4. *Omnis*

Conventus, thermæ, ſtationes, omne theatrum, &c.

Plinius Junior, lib. 1. epiſt. 13. *Plerique in ſtationibus ſedent, tempuſque audiendi fabulis conterunt, &c.*

4. *Fuit cum ea cupreſſus.*] Eane quam Veſpaſiani ævo reſurrexiſſe ſponte auctor eſt Tacitus, lib. 2. hiſt. pag. 53.

Sect. LXXXVII. 1. *Tiburto conditore.*] Maro, Æneïdos libro VII.

Tum gemini fratres Tiburtia mœnia linquunt,

Fratris Tiburti dictam cognomine gentem.

2. *Vna ætate.*] Annis XXXVII. Vide Clem. Alex. lib. 1. Strom. Ætas & de annis triginta dicitur, auctore Servio, in lib. 3. Georg. Et ſæculum Druidis olim, teſte Plinio inferius, ſect. 95.

Sect. LXXXVIII. 1. *Sunt auctores.*] Theophr. lib. 4. hiſt. cap. 14. Τινὲς δέ φασι καὶ τὴν ἐν Δελφοῖς πλάτανον Ἀγαμέμνονα φυτεῦσαι, καὶ τὴν ἐν Καφύαις τῆς Ἀρκαδίας.

2. *In Proteſilai ſepulcro.*] De hujus delubro diximus lib. 4. ſect. 18. Harum arborum meminit Philoſtratus, in Heroïc. pag. 644.

3. *Quæ omnibus ævis.*] Ita reſcripſimus ex Colb. 3. Ita Voſſius in ſuis libris ſcribi aſſeverat, Obſerv. in Melam. pag. 128.

4. *Ili tumulo.*] Ilum Troïs filium fuiſſe, docet Strabo, lib. 13. pag. 593. Quæ Plinio quercus, ea Theophraſto hoc ipſum referenti, l. 4. hiſtor c. 14. φηγὸς dicitur, ut ante monuimus ſect. 6.

Sect. LXXXIX. 1. *Jovis Stratii.*] Διὸς Στρατίου meminit Herod. in Terpſichore, lib. 5. pag. 333. Jovis Militaris.

In eodem tractu [2] portus Amyci eſt Bebryce rege interfecto clarus. Ejus tumulus a ſupremo die lauro tegitur, quam inſanam vocant : quoniam ſi quid ex ea decerptum inferatur navibus, jurgia fiant, donec abjiciatur. Regionem [3] Aulocrenen diximus, per quam ab Apamia in Phrygiam itur : [4] ibi platanus oſtenditur, ex qua pependerit Marſyas victus ab Apolline, quæ jam tum magnitudine electa eſt. [6] Nec non palma Deli ab ejuſdem Dei ætate conſpicitur. Olympiæ oleaſter, ex quo primus Hercules coronatus eſt, & nunc cuſtoditur religioſe. [7] Athenis quoque olea durare traditur [8] in certamine edita a Minerva.

XC. [1] E diverſo breviſſima vita eſt Punicis, fico, malis : [2] & ex his, præcocibus brevior quam ſerotinis, dulcibus quam acutis : [3] & dulciori in Punicis. [4] Item in vitibus, præcipueque fertilioribus. Græcinus auctor eſt, ſexagenis annis duraſſe vites. [5] Videntur & aquaticæ celerius interire. [6] Seneſcunt quidem velociter, [7] ſed e radicibus repullulant, laurus, & mali, & punicæ. [8] Firmiſſimæ ergo ad vivendum oleæ, ut quas durare annis CC. inter auctores conveniat.

NOTÆ.

2. *Portus Amyci.*] De eo diximus lib. 5. ſect. 43.

3. *Aulocrenen diximus.*] Libro 5. ſect. 29.

4. *Ibi platanus.*] Hyginus, fab. 165. *Apollo victum Marſyam ad arborem religatum, Scythæ tradidit, qui eum membratim ſeparavit.* Non platanum eam, ſed pinum fuiſſe Archias ait in Antholog. lib. 3. cap. 8. Epigr. 3. ἐκ λασίας πίτυος. Nicander quoque in Alexipharm. pag. 151. & Philoſtr. in Icon.

5. *Nec non palma Deli.*] Cic. lib 1. de Legib. *Niſi forte Athenæ tuæ ſempiternam in arce oleam tenere potuerunt : aut quam Homericus Vlyſſes Deli ſe proceram & teneram palmam vidiſſe dixit, hodie monſtrant eandem*, &c. Locus Homeri eſt Odyſſ ζ'. v. 162. Vide & Ælian. lib. 5. Var. hiſt. cap. 4. & Theophr. lib. 4. hiſt. cap. 14.

6. *Athenis.*] Cic. loc. cit. Herod. lib. 8. Uran. pag. 480.

7. *In certamine.*] Fabulantur Græci de Athenarum principatu cum Neptuno Minervam certaſſe. Litem Jupiter ſic diremit : ut is potiretur loco, qui de civibus optime mereretur. Urbem portu ac navalibus Neptunus inſtruxit : Minerva oleam in arce edidit : ea re vicisſe Palladem pronunciatum eſt. Auctor Geopon. lib. 9. cap. 1. pag. 218. & 219.

Sect. XC. 1. *E diverſo.*] Hæc a Theophr. lib. 4. hiſt. cap. 14. De Punicis etiam Martialis ſubſcribit, lib. 1. Epigr. 44.

Aut imitata breves Punica mala roſas,

Breves dixit, quia brevis ævi.

2. *Et ex his.*] Ex malorum genere.

3. *Et dulciori.*] In Punicorum genere, dulcia, quæ & apyrina dicuntur, ex arbore gignuntur minus vivace. De Punicis apyrinis, lib. 13. ſect 34. Theophr. loc. cit. ὥσπερ τῆς ῥοιᾶς ἡ ἀπύρηνος.

4. *Item in vitibus.*] Theophr. loc. cit.

5. *Videntur & aquaticæ.*] Ut ſalix, populus, ſambucus. Theophr. loc. cit. & lib. 2. de cauſis, cap. 15. pag. 249. Et animalium quoque aquaticis, quam terreſtribus, vitæ brevius ſpatium eſt.

6. *Seneſcunt quidem.*] Theophr. lib. 4. hiſt. cap. 14.

7. *Sed e radicibus.*] Theophr. παραβλαστάνει, emittit adnata germina : quod e latere interdum fit : e radice non raro.

8. *Firmiſſimæ.*] Hæc iiſdem verbis Theophr. loc. cit.

XCI. Est in suburbano Tusculani agri colle, [1] qui Corne appellatur, lucus antiqua religione Dianæ sacratus [2] a Latio, velut arte tonsili coma fagei nemoris. In hoc arborem eximiam ætate nostra adamavit [3] Passienus Crispus bis consul, orator: Agrippinæ matrimonio & Nerone privigno clarior postea: osculari complectique eam solitus, modo cubare sub ea, vinumque illi affundere. Vicina luco est ilex, & ipsa nobilis XXXIV. pedum ambitu caudicis, X. arbores mittens singulas magnitudinis visendæ: silvamque sola facit.

XCII. [1] Edera necari arbores certum est. Simile quiddam & in visco: tametsi tardiorem [2] earum injuriam arbitrantur: namque & hoc [3] præter fructus agnoscitur non in novissimis mirabile. [4] Quædam enim in terra gigni non possunt, & in arboribus nascuntur. Namque cum suam sedem non habeant, in aliena vivunt, sicut viscum. [5] Est & in Syria herba quæ vocatur cadytas, non tantum arboribus, sed ipsis etiam spinis circum volvens sese: [6] Item circa Tempe Thessalica, quæ polypodion vocatur, & quæ dolichos, ac serpyllum. Oleastro quoque deputato quod gignatur, [7] vocant phaunos. Quod

NOTÆ.

Sect. XCI. 1. *Qui Corne.*] Ita Reg. 2. aliique, & editi.

2. *A Latio.*] Ita libri omnes. An *a Latino?* An a communi Latii?

3. *Passienus Crispus.*] De eo Seneca, lib. 4. Natur. quæst. in præf. pag. 883. *Crispus Passienus, quo ego nihil cognovi subtilius in omnibus rebus, &c.* Passieni oratoris dictum in Caïum Caligulam, Tacitus refert lib. 6. Annal. pag. 140. Ex Suetonio, in Nerone cap. 6. apparet Claudii temporibus obiisse. Duobus Consulatibus insignis fuit, altero ordinario, anno Urbis DCCL. Calvisio Sabinio secundum collega: altero extraordinario. Duobus item matrimoniis: primum Domitiæ, neptis Antonii Triumviri: deinde Agrippinæ, quæ mater Neronis.

Sect. XCII. 1. *Edera necari.*] Id prolixe Theophr. docet, lib. 2. de causis, cap. 25. pag. 25. Vide quæ diximus sect. 62.

2. *Earum injuriam.*] Ederæ & visci. Viscum, *le Guy de chesne.*

3. *Præter fructus.*] Præter gallam, glandesque.

4. *Quædam enim.*] Hæc deinceps totidem verbis Theophr. lib. 2. de causis, cap. 23. pag. 259.

5. *Est & in Syria.*] Theophr. loc. cit. Ἔπι δὲ τὸ Συριακὸν βοτάνιον, ὃ καλοῦμεν Κασύταν, καὶ δένδρεσι, καὶ ἀκάνθαις ἐμφύεται, καὶ ἄλλοις τισί.

6. *Item circa.*] Theophr. loc. cit. Καὶ τὸ πολυπόδιον ἐπί τισι δένδρεσι, *quibusdam innascitur arboribus.* Aut aliunde Plinius hæc mutuatus est, aut legisse videtur, ἐπὶ τοῖς συνδένδροις. Vocant autem Græci, Hesychius, ceterique, Tempe, Τέμπη, τὰ σύνδενδρα χωρία. Nec porro Theophrastus, aut Plinius, de polypodio, dolicho, serpylloque tractant eo loci, quod aliis ea plantis innasci putent, ut viscum: sed quod ea vitam non habent, nisi aliis circumvolvant se se, iisque ceu adminiculo innitantur, ut edera: ταῦτα γὰρ, καὶ πρὸς ἑτέρῳ διάχει, &c. Polypodium pingit Dodonæus, Pempt. 3. lib. 5. pag. 461. Latini Filiculam vocant: Galli, *Polypode.* Δόλιχος idem qui phaseolus: Gallis, *Faverolle, Féve de mer.* Ab eodem Dodonæo pingitur Pempt. 4. lib. 2. cap 6. pag. 509. Vide quæ dicturi sumus lib. 18. sect. 33. De serpyllo dicemus lib. 20. sect. 90.

7. *Vocant phaunos.*] Ita libri omnes: neque eos audio, qui ut Plinium erroris insimulent, Theophrastum ipsum corrumpunt: apud quem, lib. 2. hist.

vero in ſpina fullonia [8] hippophæſton, capitulis inanibus, foliis parvis, radice alba, cujus ſuccus ad [9] detractiones in comitiali morbo utiliſſimus habetur.

XCIII. [1] Viſci tria genera. Namque in abiete ac larice [2] ſtelin dicit Eubœa naſci, hyphear Arcadia. Viſcum autem in quercu, robore, [3] pruno ſilveſtri, terebintho, nec aliis arboribus adnaſci, pleriquc. Copioſiſſimum [4] in quercu, quod dryos hyphear vocant. In omni arbore, excepta ilice & quercu, [5] differentiam facit odor viruſque, & folium non jucundi odoris, utroque viſci amaro & lento. [6] Hyphear ad ſaginanda pecora utilius. Vitia modo purgat primo: dein pinguefacit, [7] quæ ſuffecere purgationi. Quibus ſit aliqua tabes intus, negant durare. Ea medendi ratio, æſtatis quadragenis diebus. Adjiciunt diſcrimen, viſco in his quæ folia amittant, & ipſi decidere: contra inhærere nato in æterna fronde. Omnino autem ſatum nullo modo naſcitur, [8] nec niſi per alvum avium redditum, maxime palumbis ac turdis. Hæc eſt natura, ut niſi maturatum in ventre avium, non proveniat. Altitudo ejus non excedit cubitalem, ſemper frutectoſi ac viridis. Mas fertilis, femina ſterilis. Aliquando non fert.

NOTÆ.

cap. 3. non φέρειν θάλλους, ſed φέρειν φαυλίας, hoc eſt, olivas ſcriptum olim fuiſſe volunt, inſigni fraude. Nam cum ſint hæc Græci ſcriptoris verba: ὁ γὰρ ἐπὶ τοῦ κοτίνου φασὶ συμβαίνειν, ὥστ᾽ ἂν περικόπτῃς τὴν θαλλίαν, ἢ ὅλως μεταφυτευθῇ, φέρειν θάλλους. Quis non intelligit, ſimilitudine vocum θάλλος & θαλλία luſiſſe eum? Quid porro hoc loco valeat vox ea θάλλος, tam incompertum eſt, quam quid Latina *phaunos*.

8. *Hippophæſton.*] Apud ceteros ſcriptores, hippophæſton ipſa ſpina fullonia eſt, non aliquid ei adnatum, ut dicemus lib. 27. ſect. 66. ubi hæc iterum repetuntur.

9. *Detractiones.*] Ad dejiciendos alvo pravos humores.

Sect. XCIII. 1. *Viſci tria &c.*] Theophr. lib. 4. hiſt. cap. 15. Viſci frutectoſi iconem vide apud Dodon. pag 814.

2. *Stelin .... Eubœa.*] Theophr. lib. Ἡ ἰξία, καὶ ἡ στελὶς, καὶ τὸ ὕφεαρ· ὧν τὴν μὲν στελὶν καλοῦσιν Εὐβοεῖς, τὸ δ᾽ ὕφεαρ Ἀρκάδες. ἡ δ᾽ ἰξία κοινῶς φασιν. Τὸ γὰρ ὕφεαρ ἐν ταῖς ἐλάταις καὶ πεύκαις γίνεται, καὶ ἡ στελίς· ἡ δ᾽ ἰξία, καὶ ἐν δρυῒ, καὶ ἐν τερμίνθῳ, καὶ ἐν ἑτέραις πλείοσιν. En rurſum πεύκη larix.

3. *Pruno ſilveſtri.*] Vide Notas & Emend. num. XL.

4. *In quercu, quod dryos hyphear.*] MSS. omnes, *adryſphear vocant.* Nuſquam Plinio δρῦς quercus eſt, ſed robur.

5. *Differentiam facit.*] A viſco differt ſtelis & hyphear, & grani odore, & folii: habet enim utrumque, granum, foliumque, in viſco amaritudinem, & lentorem: fœtet utrumque in gemino illo grano, quod viſcum imitatur.

6. *Hyphear ad ſagin.*] Theophr. loc. cit.

7. *Quæ ſuffecere.*] Pinguefacit ea animalia, quibus ſuffecere vires ad eam purgationem ferendam. Nam multis eſt ea letalis: nempe iis, qui tabe intus laborent aliqua.

8. *Nec niſi per alvum.*] Οἰνάς, hoc eſt, columba ſilveſtris, vel ut alii interpretantur, turdus, ſi devorato viſci ſemine in arbore aliqua ſaturitatem egerit, viſcum aïunt enaſci. Athen. lib. 9. pag. 394. Vide Eraſm. Chiliad. 1. Cent. 1. Adag 55. *Turdus ipſe ſibi malum cacat.* At multis tamen in regionibus turdi non ſunt, in quibus viſci copia eſt.

XCIV. [1] Viscum confit ex acinis qui colliguntur messium tempore immaturi : nam si accessere imbres, amplitudine quidem augentur, [a] [2] visco vero marcescunt. Siccantur deinde, & aridi tunduntur, ac conditi in aqua putrescunt duodenis fere diebus. Unumque hoc rerum putrescendo gratiam invenit : [b] Inde in profluente, rursus a malleo tusi, amissis corticibus interiore carne lentescunt. Hoc est viscum pennis avium tactu ligandis, oleo subactum, cum libeat insidias moliri.

XCV. Non est omittenda in ea re & Galliarum admiratio. Nihil habent Druidæ (ita suos appellant magos) visco, & arbore, in qua gignatur (si modo sit robur) sacratius. Jam per se roborum eligunt lucos, nec ulla sacra sine ea fronde conficiunt, ut inde appellati quoque interpretatione Græca possint [1] Druidæ videri. Enimvero quicquid adnascatur illis, e cælo missum putant, signumque esse electæ ab ipso Deo arboris. Est autem id rarum admodum inventu, & repertum magna religione petitur : & ante omnia sexta Luna, quæ principia [2] mensium annorumque his facit, & sæculi post tricesimum annum, [a] quia jam virium abunde habeat, nec sit sui dimidia. Omnia sanantem appellantes suo vocabulo, sacrificiis epulisque rite [3] sub arbore præparatis, duos admovent candidi coloris tauros, quorum cornua tunc primum vinciantur. Sacerdos candida veste cultus arborem scandit : alce aurea demetit : candido id excipitur sago. Tum deinde victimas immolant, precantes ut suum donum Deus prosperum faciat his quibus dederit. Fecunditatem eo poto dari cuicumque animalium sterili arbitrantur : contra venena omnia esse remedio. Tanta gentium in rebus frivolis plerumque religio est.

INTERPRETATIO.

a *Visco vero.*] Visco vero faciendo sunt minus utiles.

b *Inde.*] Deinde in aqua profluente iterum malleo contusi, abjectis corticibus, remanet interior caro, quæ lentescit *dum tractatur.*

a *Quia.*] Quia Luna tum satis virium habet, nec pervenit adhuc ad dimidiam sui magnitudinem, *quam die tantum septima habet.*

NOTÆ.

Sect. XCIV. 1. *Viscum confit.*] Glutinum nempe quod ad aucupium pertinet : *la glu.* Id fit ex visci jam laudati acinis sive granis, *des grains de guy.* Ita etiam Diosc. loc. 3. cap. 103.

2. *Visco vero.*] Nec tanta copia viscum reddunt, nec tam eximia bonitate.

Sect. XCV. 1. *Druidæ.*] A Græca dictione δρῦς, quæ robur significat : vel, ut alii malunt, a Celtica *Drud*, quæ fortem, strenuum, ac fidelem sonat, quod quidem etymon Bucherius noster probat in Belgio Romano, lib. 5. cap. 4. §. 14. De his multa Cæsar lib. 6. bell. Gall. Diu etiam post inductam Christi religionem invaluisse in Gallia, Italia, Germania, Africa, aliisque locis, arborum lucorumque cultum, in quo evellendo multum insudarint Pontifices Regesque ipsi, vide apud Du-Cangium in Glossario v. *Arbor.*

2. *Mensium annorumque.*] De hac anni ratione, si vacat, Petavium consule, lib. 2. de Doctr. Temp. pag. 232. cap. 70. de cyclo Lunari Saxonum, & Gallorum veterum.

3. *Sub arbore præparatis.*] M S S. omnes, *comparatis.*

NOTÆ

NOTÆ ET EMENDATIONES

AD LIBRUM XVI.

NATURALIS HISTORIÆ

C. PLINII SECUNDI.

I. SMILACES *a quibusdam Græcis dicta. In provinciis sunt aquifolia.*] Locum ita nos interpunximus, voculamque *sunt* adjecimus, ex fide MSS. Reg. Colb. Parif. additamque consulto ab auctore palam est, ne quis censeret idem esse ilicis genus, cui smilacis, & cui aquifoliæ nomen esset attributum: maxime cum statim sequatur ex iisdem exemplaribus, librisque editis, *Ilicis glans utriusque*, &c. *Sect.* 8.

II. *Sed minus utilis ædificiis, atque carboni: dolata vitiis obnoxia est: quamobrem solida utuntur: carbo in ærariorum tantum &c.*] Prius legebatur, nulla plane sententia, *Atque carbone dotata.* Et mox, *carboni ærariorum.* Emendandi auctor, præter MSS Reg. Colb. & Th. Theophrastus fuit, lib. 3. hist. cap. 10. a quo hæc plane ad verbum Plinius noster expressit. Μοχθηρὰ δὲ, inquit, τῆς πλατυφύλλυ τὰ ξύλα· πελεκηθέντα μὲν, ὅλως ἀχρεῖα· καταῤῥήγνυται γὰρ, καὶ διαπίπτει· ἀπελέκητα δὲ βελτίω, διὸ καὶ οὕτω χρῶνται· μοχθηρὰ δὲ καὶ εἰς καῦσιν, καὶ εἰς ἀνθρακιάν· ἀχρεῖος γὰρ ὅλως ὁ ἄνθραξ, διὰ τὸ πηδᾶν, καὶ σπινθηρίζειν, πλὴν τοῖς χαλκεῦσι· τούτοις δὲ χρησιμώτερος τῶν ἄλλων, διὰ τὸ ἀποσβέννυσθαι εὐθὺς, ὅταν παύσηται φυσώμενος· διὸ ὀλίγος ἀναλίσκεται. *Materies quoque latifoliæ improba: & dolata quidem omnino inutilis: rumpitur enim, & cadit: non dolata autem melior: ideoque sic ea utuntur. Minus utilis etiam ad cremandum, & ad carbonem faciendum: quippe cum carbo ejus omnino nullius utilitatis sit, quod dissiliat, scintilletque: præterquam in ærariis officinis. His enim utilior ceteris carbonum generibus hic habetur: nam quia flatu desinente protinus exstinguitur, ideo parum ex eo absumitur.* Vocem τῆς πλατυφύλλυ quæ in vulgatis Theophrasti libris nunc desideratur, confidenter adjecimus: tum quod addendam esse ex Plinio, hujus loci fidissimo interprete, liquido apparet: tum ex Theophrasto ipso, qui eadem fere superiore ejusdem libri capite de πλατυφύλλῳ refert. *Ibid.*

III. *Ceu scabies fruticis, parvæ aquifoliæ ilicis.*] In libris hactenus editis, *seu scapus.* At in Reg. 1. Colb. & Th. *ceu scaptes.* In Reg. 2. planissime *ceu scabies*, quæ sincerissima lectio est, dudum a Turnebo e suis quoque libris eruta, lib. 4. Adverf. cap. 16. pag. 118. Fulcitur egregie hæc emendatio vel re ipsa, fruticisque & cocci natura, quam Petri Quiquerani verbis, lib 2. de laud. Prov. fol. 48. operæ pretium duximus hoc loco repræsentare. *Vermiculum*, inquit, *Hispani olim large colligere, testimonio C. Plinii: nec scio an hodie quoque....Certe Provincia nostra uberrimum ejus feturæ beneficium sentit, ut inde in ipsam quoque Hispaniam asportari a mercatoribus sciam. Maxima omnium copia atque præstantia ex Campis Lapideis, Arelatensium agro. Igitur quæ mihi super hoc nota sunt, atque comperta, dicam. Coccum granum, seu coccus ilicis, nostris popularibus Vermilionum appellatur. An sit κόκκος βαφικὴ Græcis non dico: quod de eo Dioscorides omnino somnolenter tractavit. Itaque non placet digladiantes super hoc Medicos in gratiam revocare, ea tanti otii penuria: quum nec abs Arabibus vacat exquirere, sitne illud suum Kermes. Purgent ipsi sentinam suam.... Ilicis nobis duæ sunt species: Earum una nulla dote,* *Sect.* 12.

in arborem adolescit. Altera, frutex exiguus, sesquipedali proceritate, latissime viret: foliis lævore præfulgidis, spinarum vallo ambitus, numeroso stolone assurgit in morem rosarii. A nostris fagi appellationem sortitur, quanquam nullam fagi imaginem repræsentet.... Vere medio rorati imbribus frutices, coccum hoc modo ordiuntur. Ac primum omnium, ut fere fit in fruticibus, qui non, arborum modo, trunco in altum evehuntur, sed pullulant densa propagine: ubi imus scirpus se in duo brachia partitur, in horum medio instar focanei palmitis increscit rotundum quiddam, magnitudine, & colore pisi. Hoc matrem vocant, quod ex eo cetera grana produntur. Matres porro habet ut plurimum quinque qualibet cassitium familia: quæ ineunte æstate, æstuque, minutissimorum vermiculorum, ut tantum visum non effugiant, catervam profundunt, fatiscuntque in summitate. In animalia prorepit nova soboles colore candida, pro se quisque in sublime.... Hi incrementis aucti, milii magnitudine fiunt. Inde liberius adolescentibus albus color in cinericium transit, jamque non animal, sed pisum rursus apparent. Tuncque ea grana maturitatem adepta colliguntur, jam coloratis vermiculis feta. Dumque asportantur, ambiens pellicula præ teneritate rumpitur..... Torpent interim vermiculi, ac immobiles jacent. Ceterum, cum primum tempestivitas adest, in lintea præcipitati, Soli exponuntur. Tum libato calore statim prorepunt, atque aufugere nituntur: sed a custode, qui continuus assidet, concussu lintei in medium eo usque rejiciuntur, donec emoriantur.... Si qua vero grana legentis effugerint sedulitatem, ea mox paulo alatorum animalium numerosum exercitum in auras effundunt. Observatum est hoc anno (1550.) ex Campo Lapideo Arelatensi agro, hunc proventum undecim aureorum millibus æstimatum. Ita Quiqueranus, cujus elegantissimam orationem, librarii vitio fœdissime deformatam, suo nitori restituimus. Habet his plane similia G. de Catel, lib. 1. hist. pag. 50.

Sect. 22. IV. *Quod pinguior est reliqua. Omnia illa fiunt e picea, resina ferventibus cocta lapidibus.*] Sic restituimus ex certissima conjectura, & vetustiorum codicum admonitu. Nam in Reg. 1. Colb. Paris. &c. sic totidem plane apicibus syllabisque legitur: Quæ dum Salmasius in Solin. pag. 504. sic emendat, *Quod pinguior est reliqua illa omni. Fit e picea resina*, &c. Plinianum textum interpolat, & alienam a scriptoris mente sententiam, eamque falsissimam, ut ipse confitetur, eidem affingit: a qua quantum is abhorruerit, & ipsa per se oratio, & nostra, ut remur, interpretatio palam facit. Est enim sententia hujus loci, picem liquidam, & eam quæ crassior est, spissaque dicitur, & eam quæ Brutia nuncupatur, non e teda modo coqui, quod ante monuerat: sed & ex picea, quanquam diversa ratione, fieri: nempe resina cocta. Quod ipse mox egregie constabilit, sect. seq. dum *aperiri piceam* tradit *e parte solari*, atque *item in teda* fieri. In libris hactenus editis legebatur, *Quod pinguior est. E teda omnia illa fiunt. E picea resina.*

Ibid. V. *Seponuntur autem ad id fere vitia resinæ, cortexque.*] Sic MSS. omnes, Reg. Colb. Th. Chiffl. &c. Editi, *in id.* Sed & libentius fortassis agnoverit quispiam, *vetus resina.* Nam Columella in hoc ipso argumento versatus, lib. 12. cap. 23. cui titulus, *De pice qua utuntur Allobroges ad condituram vini picati. Pix corticata, appellatur*, inquit, *qua utuntur ad condituras Allobroges. Ea sic conficitur, ut dura sit: & quanto facta est vetustior, eo melior in usu est. Nam omni lentore misso facilius in pulverem resolvitur, atque cribratur. Hanc ergo conteri & cribrari oportet, &c.*

Sect. 23. VI. *Sapinus autem materies cæsarum e genere fit, sicuti docebimus.*] Quem Plinius nunc signat locum, is nimirum est e sect. 76. libri hujus: *Abietis*, inquit, *quæ pars a terra fuit, enodis est: hæc fluviata decorticatur, atque ita sapinus vocatur.* Quo cum respexisse Plinium minime ambiguum sit, miror id fugisse Salmasium: tantumque deinde indulsisse eum conjecturæ suæ, ut legendum hoc loco pronunciarit, *Sapinus autem materies cæsa regenerefiat*, in Solin. pag. 903. quæ nec Latina sunt, & a scriptoris mente abhorrent.

Sect. 24. VII. *Ea quidem, quæ fit in Ida Troadis, in tantum cedro similis, ut ementes fallat, cortice ablato.*] *Cedro* pro *citro* rescripsimus, tum vetustiorum codicum, Reg.

1. 2. Colb. Th. &c. tum ipsius Theophrasti admonitu, quem præeuntem conceptis verbis secutus hoc loco Plinius videtur: etsi ea de fraxino, quæ μελία Græcis, nunc commemorat, nominum similitudine forte delusus, quæ ille de taxo seu μίλος. Sunt enim hæc Græci scriptoris verba, lib. 3. hist. cap. 10. Ἡ δὲ μίλος ἐκ τῆς Ἴδης, ξανθὸν σφόδρα (ξύλον ἔχει) καὶ ὅμοιον τῇ κέδρῳ· διὸ καὶ τοὺς πωλοῦντάς φασιν ἐξαπατᾶν, ὡς κέδρον πωλοῦντας· πᾶν γὰρ εἶναι καρδίαν, ὅταν ὁ φλοιὸς περιαιρεθῇ. Sed habet etiam fortassis hanc cum cedro cognationem Idæa fraxinus, quam ab aliis auctoribus acceptam nunc prodit.

VIII. *Citro secundum.*] Non *cedro*, ut in libris hactenus editis legebatur, præter Parm. edit. quæ vetustiorum codicum fidem secuta, *citro* habet: quemadmodum & Reg. Colb. Th. Chiffl. &c. Martialis certe lib. 14. Epigr. 90. cui lemma præfigitur, *Mensa acerna*, acerem cum citro confert. Sect. 26.

Non sum crispa quidem, nec silvæ filia Mauræ:
Sed norunt lautas & mea ligna dapes.

Et Plinius ipse seq. sect. de acere, *Si magnitudinem mensarum caperet: haud dubie præferretur citro.* Sic enim exemplaria omnia, Reg. Colb Chiffl. Th. tum edita typis, tum manu exarata præferunt: etsi Turnebus lib. 4. Advers. cap. 16. pag. 118. *cedro* reponit.

IX. *Educatio in pomo est: hoc, & germinatio, laborum. Flos est pleni veris indicium, &c.*] Sic restituimus ope codicum Reg. Colb. Th. cum prius perperam legeretur, *Hoc, & germinatio. Arborum flos est &c.* Sinceram, quam nos edidimus, lectionem, vel nostra una interpretatio, & orationis series ipsa constabilit. Sect. 39.

X. *Ideo & ter squamas.*] Hactenus legebatur, *Ideo & inter squamas:* nulla plane aut inepta sententia. Theophrasti locus unde hæc expressa, ejusmodi est, e lib. 3. hist. plant. cap. 6. Διὸ καὶ τρίσλιποι. πᾶν γὰρ δὴ δένδρον ὅταν βλαστάνῃ λιπᾷ. Porro τρίσλιπα δένδρα dicuntur arbores, quæ terna germinatione genitali humore turgescunt. Λιπᾶν dicuntur arbores, cum pinguescunt. Quod si tum ima parte castrentur, per forulum effluet ille liquor, humorque pinguis, ceu salivarius lentor emanabit. Idem Theophr. sub finem ejus capitis, abietis cædendæ tempus opportunum esse circa solstitium monet, διὰ τὸ λιπᾶν, (edit. Ald. λιπᾶν,) quia tunc cortex facile absistit, avelliturque a corpore, ut ipse statim explicat, ἐπειδὴ περιαιρεῖται ὁ φλοιός. Neque tamen admodum reluctabor, si quis simpliciore usus interpretatione malit ternis corticum squamis, triplicem intelligi corticem: quoniam in unaquaque germinatione & partu, adnasci corticem, qui arborem circumvestiat, auctor est Theophrastus idem lib. 1. de causis, cap. 6. pag. 204. Ἅμα γὰρ τῇ ἐγκυήσει καὶ βλαστήσει ὁ φλοιὸς ἐπιφύεται καὶ περιλαμβάνει. Sect. 41.

XI. *In Laconico genere maxime sunt.*] Ita MSS. omnes, non uti hactenus editum, *maxima.* Neque enim sententia est, in Laconico genere nasci ficus mole priores: sed in eo potissimum genere præcoces seu prodromos reperiri. Sunt enim hæc Theophrasti verba, quæ nunc spectat Plinius, apud Athen. lib. 3. pag. 77. & apud Theophr. ipsum, lib. 5. de causis plant. cap. 1. Πάλιν δὲ τῶν πρωΐμων αἱ μὲν φέρουσι, ὥστε Λακωνικὴ, καὶ ἡ λευκομφάλιος, καὶ ἕτεραι πλείους· αἱ δ' οὐ φέρουσι. Ficus quædam præcoces fructus gignunt, ut Laconica, & Leucomphalia: quædam minime. Sect. 49.

XII. *M. Varro auctor est, vitem fuisse Smyrnæ apud Matroum biferam.*] Castigandus hoc loco ex Plinio Varronis locus est, qui ad ea pertinet quæ modo recitantur, de vite Smyrnensi bifera. Cum enim in libris Plinii vulgatis hactenus legeretur, *M. Varro auctor est, vitem fuisse Smyrnæ apud mare biferam:* atque ita sane, ut nunc sunt libri editi, apud ipsum Varronem legatur: utrobique mendum exstare haud leve ex MSS. Plinii exemplaribus deprehendimus. Nam in Reg. 1. 2 Colb. 1. 2. 3. Th. Chiffl. ipsoque Tolet. teste Pintiano, scribitur, *apud Matream triferam:* cum scribi haud dubie par sit, *apud Matroum biferam.* Et Μητρῷον certe Smyrnæ fuisse Matris Deûm Cybeles fanum, Strabo lib. 14 pag. 646. locupletissimus est auctor. Plinius ipse quoque lib. 14. sect. 6. ubi de vino Pramnio: *Nascitur Smyrnæ regione, juxta delubrum Matris Deûm.* Hinc hymnos Cy- Ibid.

beles *μητρῷα* vocarunt, quos primus tibia cecinit Sirites, teste Athenæo, lib. 14. pag. 618. & Julio Polluce, lib. 4. cap. 10. *Σειρίτης κατηύλησε τὰ Μητρῷα πρῶτος*, Dalecampio *τὰ μητρῷα Cereales hymnos* nequicquam reddente. Biferam autem ibi vitem fuisse, non triferam, ex eo efficimus, quod in Tacapensi etiam agro non alia quam bifera fuerit, ut dicetur lib. 18. sect. 51. cui agro Smyrnensis nunc confertur.

Ibid. XIII. *Summa sui parte fertiliores, arbutus, quercus: inferiore, juglandes, fici marisca.*] Hæc loci hujus sincerissima lectio, quam partim ex re ipsa, partim Varronis ipsius testimonio tuemur. Sic enim ille lib. 1. de re rust. cap. 6. *Sursum fertiliora, ut arbutus ac quercus: deorsum, ut nuces Græcæ, & mariscæ fici.* Quanquam vereor ut Varronis mentem Plinius sit sane satis feliciter assecutus: nam eo toto capite cum *sursum* ac *deorsum* dicit, non partem arboris signat, superiorem inferioremve: sed soli, in quo est, situm: montanum scilicet, vel planum & campestrem. Prius legebatur: *Summa sui parte fertilior est arbutus: quercus inferiore, juglandes, fici, mariscæ.* Multiplici, ut patet, errore.

Sect. 54. XIV. *Cerasus etiam in XL. cubitorum trabes.*] Ita libri omnes, etiam manu exarati. Rectius tamen fortassis, pro *quadraginta*, scripseris *quatuor & viginti.* Namque haud dubie hoc loco, ut alias sæpe, Theophrastum, tacito nomine, transcribit, cujus hæc verba, lib. 3. hist. cap. 13. *Ἴδιον δὲ τῇ φύσει δένδρον ὁ κέρασός ἐστι· μεγέθει μὲν μέγα· καὶ γὰρ εἰς τέτταρας καὶ εἴκοσι πήχεις αὔξεται· ἔστι δ' ὀρθοφυὲς σφόδρα· πάχος δὲ, ὥστε καὶ δίπηχυν τὴν περίμετρον περὶ τὰς ῥίζας ἔχειν.*

Sect. 57. XV. *Populi Rom. Quiritibus.*] Sincerissima hæc est omnium librorum scriptura, tum manu exaratorum, Reg. Colb. Chiffl. Th. Paris. tum etiam typis editorum, ante Dalecampium, qui *Populo Rom. Quiritibus* scripsit. Accepit hunc modum loquendi, credo, a Brissonio, lib. 1. de formul. pag. 62. ubi antiquo receptum usu multis veterum testimoniis probat, quæ tu consule: Quod hæc verba nimirum, *Populus Romanus Quirites*, communionem & societatem utriusque populi, Romani & Sabini, factam indicant, post fœdus percussum, inter Romulum Tatiumque. Idcirco & in nummo Vitellii apud Tristanum, tomo 1. pag. 270. VESTA. P. R. QUIRITIUM. *Vesta Populi Romani Quiritium* legitur, quem nummum in Cimelio Regis Christianissimi vidimus: habet in aversa parte templum Jovis & epigraphen, I. O. MAX. CAPITOLINUS. *Juppiter Optimus Maximus Capitolinus.* Verum & istis perinde, *Populi Romani Quirites*, subesse nobis plane videtur eadem vis atque sententia: & genuina ea esse libri omnes conditivi clamant, Reg. Colb. Th. Chiffl. aliique.

Sect. 58. XVI. *Arbores, quas naturæ debeamus, tribus modis nascuntur: sponte, aut semine, aut ab radice.*] Tergeminam arborum originem tam paucis verbis perstringit, quam luculenter Virgilius explicat, lib. 2. Georg. vers. 9. exemplisque illustrat, quæ juvat hic commemorare:

Principio arboribus varia est natura creandis.
Namque aliæ, nullis hominum cogentibus, ipsæ
Sponte sua veniunt, camposque & flumina late
Curva tenent: ut molle siler, lentæque genistæ,
Populus, & glauca canentia fronde salicta.
Pars autem posito surgunt de semine, ut altæ
Castaneæ, nemorumque Jovi quæ maxima frondet
Esculus, atque habitæ Graiis oracula quercus.
Pullulat ab radice aliis densissima silva,
Vt cerasis, ulmisque: etiam Parnassia laurus
Parva sub ingenti matris se protegit umbra.
Hos natura modos primum dedit: his genus omne
Silvarum, fruticumque viret, nemorumque sacrorum.
Sunt alii quos ipse via sibi repperit usus.

Quam multa noster quam paucis contraxit.

XVII. *Mutari naturam in iisdem.*] Adjecere hic voculam interpolatores, *in iisdem locis*, quæ Plinianam sententiam labefactat. Nos secuti scriptoris mentem, fidemque codicum vetustiorum, inter quos Chiffl. & Parif. easdem erasimus. Sect. 59.

XVIII. *Et in Ænaria succisa regerminat.*] Sic libri omnes conspirante consensu: prorsus ut mirari subeat esse aliquos, qui hanc lectionem sollicitent, scribique velint, *Et in Tarrha*, ex Theophr. lib. 2. histor. cap. 2. qui hoc ipsum ἐν Τάῤῥᾳ contingere prodidit: perinde ac si non & alibi cupressi, quam in Tarrhensi agro, vim eam obtineant. Certe nihil de Tarrha Plinium cogitasse, cum hæc scriberet, argumento est, quod statim ipse subjungit, *Sed in Creta* &c. cum sit ipsius Cretæ oppidum Τάῤῥα, Stephano teste. Sect. 60.

XIX. *Sed in Creta.*] Salmasius in Solin. pag. 173. legit invitis omnibus libris, *sed in Tarento*, ita necessario, ut sibi videtur, flagitante sententia. At de Tarento ne quidem Plinius somniavit: sed Cretam dicere sane voluit, quod Theoprasti locus evincit, e quo mutuatus est Plinius. E libro nimirum tertio hist. cap. 2. Ἐπαχθῇ δ' αὖ μόνον ὑποσπάσωνται καὶ κινήσωσιν, εὐθὺς ἀναβλαστάνειν τὰ οἰκεῖα τῆς χώρας, ὥσπερ ἐν Κρήτῃ κυπάριττοι. *Alicubi, si leviter sulcum impresserint, ac moverint, statim emergere familiaria illi terræ, ut in Creta cupressi.* Ibid.

XX. *Vi naturali hæc gignitur.*] Sic vetus codex Dalec. satis sane probabiliter. Neque tamen improbanda penitus librorum impressorum lectio, *nisi feratur alia*, (nempe arbos,) *hæc gignitur.* Cum in Reg. 2. *ni feratur alia*, scriptum agnoverimus. In Reg. 1. Colb. 1. 2. & Th. *ni si naturalia.* In Colb. 3. *ni naturali.* Mox vero pro *emicat*, MSS. omnes *emigrat* præ se ferunt. Salmasius, pag. 173. *Si naturalis hæc:* quam durum istud? quam ridiculi sensus? Nempe si propria & naturalis ei hæc terra fuerit. Ibid.

XXI. *Vis imbrium. Aqua plerumque semina afferunt.*] MSS. Reg. Colb. &c. *vis imbrium aliqua* &c. Libri editi: *vis: imbres aliqua* &c. Mallem *imbres aliqui.* Sed sincerior ea lectio est, quam conjectura nostra excudit. Sect. 61.

XXII. *Duo genera ejus prima.*] Theophrasti Græca, quæ hic repræsentari vulgo creduntur, hæc sunt, e lib. 6. histor. plant. cap. 2. Καὶ γὰρ κισσοῦ δύο γένη διαιροῦσι, τὸ μὲν ἄῤῥεν, τὸ δὲ θῆλυ. τῷ τὸ μὲν μεῖζον καὶ σκληρότερον, καὶ λιπαρώτερον φύλλον ἔχειν, καὶ τὸ ἄνθος ἐπιπορφυρίζον· ἄμφω δ' ὅμοια τοῖς ἀγρίοις ῥόδοις, πλὴν ἐλάττω καὶ ἄοσμα. Quæ omnia Plinius summa fide transtulit. Sed Plinio imposuisse existimatur mendum illud quod jam tum ab illius ævo in Theophrasti codicibus inolevisse aïunt, hodieque perseverate, ut κισσὸς pro κιστὸς vel κισθὸς legatur, unde ederæ incautus adscripserit, quæ cisthi fruticis sunt propria. Cur enimvero Theophrastus hoc libro sexto ederam iterum retractandam sumeret inter frutices, quam libro jam tertio, cap. ult. fuse explicarat? Neque vero ederæ flos ullam habet cum rosa similitudinem: cisthi flos habet. Verum ab invidis obtrectatoribus, & malevolis id objectum Plinio arbitramur, cum ederam ipsi viderimus, in horto Regio, attrectaverimusque, plane ea facie, eoque purpureo flore, quo donata a Plinio est. Ibi & altera est edera saxatilis magno flore, quam Asarinam alii vocant, eaque a Dalecampio pingitur, sub Asarinæ Lobelii nomine, lib. 8. histor. cap. 17. pag. 915. Sect. 62.

XXIII. *Differentias faciunt & folia non multitudine, verum & colore. Varia Laconicis &c.*] In MSS. *Valida.* Unde Pliniani interpolatores & voculam proxime antea adjiciendam ita putarunt, *verum robore & colore.* Ego vero nec quod sit robur foliorum, intelligo: nec genus illud, cui a robore foliorum differentia sit potius, quam cui a colore, assignatum a Plinio putem: præsertim cum illud ipsum Laconicum genus variegato esse folio, tum ex re ipsa constet, tum ex Theophrasto, quem Plinius nunc transcribit. Ἔχουσι δὲ, inquit, lib. 4. histor. cap. 12. καὶ κατὰ τὰ φύλλα μεγάλας διαφορὰς, οὐ πλήθει καὶ μεγέθει μόνον, ἀλλὰ καὶ χροιᾷ· ποικίλος γὰρ ὁ Λακωνικὸς κάλυμος. Itaque *varia* non *valida* in Pliniano contextu scribendum: moxque ex fide codicum Reg. Colb. Th. Chiffl. atque ex re ipsa, *& ab ima parte densiora*, non ut editi libri habent, *& ab una.* Theophrastus & hic Sect. 66.

quoque favet, qui & in foliorum situ hoc ipsum discrimen agnoscit: Κάτωθεν γὰρ ἔνιοι πλεῖστα φέρουσι τὰ φύλλα.

Ibid. XXIV. *Infausto Atheniensium, & sæpe. Lebaïda vocatur influente Cephisso.*] In libris vulgo editis interpolatorum opera sic legitur, *Atheniensium prælio: & apud Lebadiam sæpe notatur influente Cephisso*: quæ oratio mire inops sententiæ est. In MSS. Reg. 1. 2. Colb. 1. 2. 3. Th. Paris. *Infausto Atheniensium & sæpe Lebaida vocatur* &c. Itaque omnia intacta & integra liquimus: etsi Lebaïda vox est haud satis cognita, nec dubitamus Copaïdem paludem hic intelligi, in quam Cephissus influit, ut dictum est lib. 4. sect. 12. cui forte altera ista attributa appellatio sit, qua parte Cephissum excipit. *Infausto Atheniensium* porro dici simpliciter ac nullo adjuncto, pro *infortunio*, & calamitate præsignificata, haud temere quidem, ut credimus, auguramur: cum & hoc ipso libro, sect. 3. *bellorum civilium profano*, haud insolentiore loquendi norma, neque huic multum absimili, dixerit. Quod quidam adjecta hic vocula, *infausto Atheniensium exitu, & sæpe*, legunt, audacis nimium conjecturæ nobis videtur, quibus consilium est non Plinii textum novum cudere, sed veterem ac genuinum fide integra repræsentare. *Et sæpe* autem cum adjecit, hoc prodigium alias rursum accidisse innuit, nec semel. Sic lib. 2. sect. 57. *Lacte & sanguine pluisse, M'. Acilio Cos. & sæpe alias.* Id vero & Theophrastus ipse haud obscure innuit, qui lib. 4. hist. cap. 12. simili prodigio pestem alias prænunciatam significat, alias penuriam arundinum consecutam. Μετὰ δὲ ταῦτα ὕστερον, ὡς ὁ λοιμὸς ἐγένετο σφοδρός, &c. Denique Salmasii conjectura, Exercit. in Solin. pag. 117. statuentis legi oportere, *Pelecania vocatur influente Cephisso*, & abest longius a vestigiis veteris scripturæ, nec Theophrastum, quo niti se putat, suffragatorem habet. Ait enim ille, lib. 4. histor. cap. 12. nasci plurimam arundinem inter Melanem & Cephissum: locum eum Pelecaniam vocari. Hujus loci partes quasdam esse, quæ Χύτροι dicerentur, hoc est, voragines, nempe a forma ollarum: quibus arundo laudatissima proveniret: omnium autem optimam nasci circa Oxeam Campen, qui locus Cephissi ostium est: atque in totum, ubi crassum, lætum, fæcolumque solum sit, Cephissusque se permisceat, ampliorque sit lacus altitudo, ibi probatissimam arundinem oriri: atque hæc omnia utique circa Oxeam Campen & Boëdriam reperiri: habere enim amnem eum vim maximam ad arundinum commendationem. Φύεται δὲ πλεῖστος μὲν μεταξὺ τοῦ Κηφισοῦ καὶ τοῦ Μέλανος. οὗτος δὲ ὁ τόπος προσαγορεύεται Πελεκανία. τούτου ἐστὶν ἄττα Χύτροι καλούμενοι, βαθύσματα τῆς λίμνης, ἐν οἷς καλλιστόν φασι.... Κάλλιστος δὲ δοκεῖ γίνεσθαι πάντων περὶ τὴν Ὀξεῖαν καλουμένην Καμπήν. ὁ δὲ τόπος οὗτός ἐστιν ἐμβολὴ τοῦ Κηφισοῦ..... Τὸ δ' ὅλον οὗ ἂν ᾖ βαθύγειον καὶ εὔγειον χωρίον καὶ ἰλυῶδες, καὶ ὁ Κηφισὸς ἀναμίγνυται, καὶ πρὸς τούτοις βάθυσμα τῆς λίμνης, κάλλιστον γίνεσθαι κάλαμον. περὶ γὰρ τὴν Βοηδρίαν ταῦτα πάντα ὑπάρχει. ἔτι δὲ ὁ Κηφισὸς μεγάλην ἔχει ῥοπὴν εἰς τὸ ποιεῖν καλὸν κάλαμον &c. Quibus verbis quis non intelligit, laudatissimum calamum tibialem non ex eo loco oriri Theophrastum velle, qui Pelecania vocaretur: sed in aliis quibusdam locis pinguibus ac lætis, ubi se Cephissus amnis immisceret, aut ubi ostium Cephissi foret? nec Pelecaniam vocari locum lacumve eum quo Cephissus amnis influeret: sed Oxeam Campen, & Boëdriam, auctore Theophrasto: & præter istas appellationes, alio fortassis latere, Plinio auctore, Lebaïdam? Mitto ea commemorare quæ Salmasius eo loci congerit de voce πλεκανία, quam in πλικάνια commutat: atque ut ejus verbi vim interpretetur, Græci scriptoris verba sententiamque pervertit: mitto ea, inquam, & negligo, quod properandum sit ad majora.

Est enim operæ pretium hic obiter animadvertere, quam eleganti & concisa brevitate Plinius perstrinxerit, quidquid de veterum tibiis, de earum materia, forma, usu, aut scitu jucundum, aut a ceteris scriptoribus pariter est memoriæ proditum: uberiusque nunc versari in eo argumento, quod in prioribus Notis, pro instituta brevitate, quam maxime sequimur, leviter modo delibavimus.

1. Nam quod ad materiam primum attinet, fuisse eam multiplicem docet: *Nunc*

sacrificæ, inquit, *Tuscorum e buxo: ludicræ vero loto, ossibus asininis, & argento fiunt.* Fieri & ex auro, orichalco, cervorum, asinorumque cruribus Philostratus admonet, lib. 5. de vita Apoll. cap. 7. pag. 228. Χρυσοῦ τε καὶ ὀρειχάλκου, καὶ ἐλάφων κνήμης, ... οἱ δὲ καὶ ὄνων. Julius Pollux, lib. 4. cap. 9. tit. 6. Ἡ δὲ ὕλη τῶν αὐλῶν κάλαμος, ἢ χαλκὸς, ἢ λωτὸς, ἢ πύξος, ἢ κέρας, ἢ ὀστοῦν ἐλάφου, ἢ δάφνης τῆς χαμαὶ ξύλου κλάδος, τὴν ἐντεριώνην ἀφῃρημένος &c. Fuisse significat ex calamo, ære, loto, buxo, cornu, osse cervino, ligno chamædaphnes exempta medulla, &c. E buxo quidem in sacris adhibitas esse tibias, non Plinius modo, sed & Statius auctor est, lib. 4. Theb. vers. 94.

Cum sacra vocant, Idææque suadet Buxus.

Atque ea tibia ἔλυμος vocabatur. Pollux, lib. 4. cap. 10. ubi varia tibiarum genera enumerat: Ἔλυμος, τὴν μὲν ὕλην, πύξινος· τὸ δ' εὕρημα, Φρυγῶν. Alias in sacris ex ebore fuit: Maro, lib. 2. Georg.

Inflavit cum pinguis ebur Tyrrhenus ad aras.

Hoc est, tibicen, qui in sacris tibiam inflavit eburneam. E loto vero, præter Plinium, & Athenæum, quem in prioribus Notis ad hunc locum, & Pollucem, quem proxime appellavimus, prodidere alii, quos retulimus, lib. 13. sect. 32.

Sed vetustissima tibiarum materies, ut ex Plinio ac ceteris liquet, calamus tibialis fuit, antequam in crassitudinem aucupatoriam cresceret, diceretur que zeugites: quod erat tum aucupiis tantum utilis, non tibiis: atque hæc ei crassitudo appellatioque adveniebat tum, cum lacus inundatio anno permansisset: ea vero maturius recedente ac subsidente, gracilior calamus fiebat, idemque tibiis aptus, & bombycias cognominatus, ob similitudinem soni: & spado, quod lanugine omnino nulla esset. Plinii hæc verba sunt ex hac sectione: *Tertia arundo est tibialis calami, quem auleticon dicebant: nono hic anno nascebatur: nam & lacus incrementa hoc temporis spatio servabat.... Cum igitur anno permansit inundatio, proficiunt in aucupatoriam quoque amplitudinem: vocabantur zeugitæ. Contra bombycia, maturius reciproco, graciles: feminarum latiore folio atque candidiore, modica lanugine: aut omnino nulla, spadonum nomine insignibus. Hinc erant armamenta ad inclusos cantus*, &c. Præïverat Plinio Theophrastus totidem ferme verbis, lib. 4. hist. cap. 12. Φασὶ γὰρ καὶ δοκεῖ βαθυνομένης τῆς λίμνης, μείναντα τὸν ἐπιόντα ἐνιαυτὸν, ἁδρύνεσθαι· καὶ γίνεσθαι τὸν μὲν ἁδρυνθέντα ζευγίτην· ᾧ δ' ἂν μὴ συμπαραμείνῃ τὸ ὕδωρ, βομβυκίαν .... Διαφέρει δὲ τῶν ἄλλων καλάμων, ὡς καθόλου λαβεῖν, ἀτροφίᾳ τινὶ τῆς φύσεως· ἀπληθέστερος γάρ ἐστι, καὶ ἀσαρκότερος, καὶ ὅλως δὲ θῆλυς τῇ προσόψει· καὶ γὰρ τὸ φύλλον πλατύτερον ἔχει καὶ λευκότερον, τὴν δὲ ἀνθήλην ἐλάττω τῶν ἄλλων· τινὰς δὲ ὅλως οὐκ ἔχειν, οὓς καὶ προσαγορεύουσιν εὐνουχίας· ἐξ ὧν ἄριστα μέν φασί τινες γίνεσθαι τὰ ζεύγη· κατορθοῦν δὲ ὀλίγα παρὰ τὴν ἐργασίαν. *Fertur enim, videturque, aucta altitudine lacus, duranteque inundatione, crassari arundinem: & fieri quidem crassiorem, zeugitem: bombyciam vero, cum aqua non permanserit.... Distat autem* bombycias *a reliquis arundinibus, universe loquendo, nutrimenti nativi penuria: inanior enim est, & gracilior: atque in totum femina arundo aspectu intelligitur: latius enim ei folium est, candidiusque: lanuginis minus, quam ceteris. Quædam etiam omnino lanuginis nihil habent, quas spadonum nomine indigitant. Ex his optima tibiarum paria fieri aïunt, sed pauca tamen recte in opere succedere.* Quibus ex verbis intelligas præposteræ interpunctionis vitio ante nos hunc Plinii locum laborasse, cum sic ederetur: *Feminarum latiore folio atque candidiore: modica lanugine, aut omnino nulla, spadonum nomine insignibus.*

2. Jam forma tibiæ in eo præcipue posita, quod & foraminibus multis constaret, & ligulis. De foraminibus res obvia est, nec eget explicatu. Papias, in Vocabulario: *Tibia est instrumentum musica, cum diversis foraminibus, quæ ore inflatur.* Hinc *multifora tibia* Senecæ, Nasoni *multiforum buxum*. Ligulæ vero, seu lingulæ, frusta erant duo excisa ex arundine, tibiæ ori inserta, sic admota invicem, compactaque inter se, ut tenuis modo immittendo spiritui aditus inter utrumque foret: Gallis, *Anche de haut-bois, de cornemuse, de musette*. Pol-

luci, lib. 4. cap. 9. tit. 5. Γλῶτλαι. Heſychio, γλῶσσαι, & γλωσσίδες τῶν αὐλῶν. Feſto, *lingulæ*. Ab his concinnatores tibiarum γλωσσοποιοὶ, uti a foraminibus αὐλοτρύπαι vocabantur, auctore Polluce, tit. 6. pag. 189. Tibicinum in eo ars elucebat in primis, ut labia lingulam bene complecterentur, neque ardenti idcirco ore canerent: Εὐστομία ἐστὶ, ἢν τὰ χείλη ἐνθέμενα, τὴν τοῦ αὐλοῦ γλῶτλαν, μὴ πιμπράμενα τοῦ προσώπου, αὐλῇ, inquit Philoſtr. lib. 5. de vita Apoll. cap. 7. pag. 228.

Compreſſiores porro inter ſe lingulæ, contentionem utique majorem poſcebant: atque id genus tibiæ bombyces vocabantur, a ſimilitudine ſoni, inflabanturque difficilius, & erant longiuſculæ. Ariſt. lib. περὶ ἀκουστῶν, pag. 1202. Πάντες γὰρ χαλεπῶς πληροῦσι τοὺς βόμβυκας, καὶ μετὰ συντονίας πολλῆς, διὰ τὸ μῆκος τῆς ἀποστάσεως. Hinc & calami bombyciæ a Plinio appellati. Harum vero tibiarum præcipuus in theatris uſus. Plinius: *Tunc quoque multa domanda exercitatione, & canere tibia ipſa docenda, comprimentibus ſe ligulis, quod erat illis theatrorum moribus utilius.* Et illud expreſſum ex Theophraſto, lib. 4. hiſtor. cap. 12. Συμμύειν γὰρ τὸ στόμα τῶν γλωττῶν, ὃ πρὸς διαχυσίαν ἐστὶ χρήσιμον. *Sed linguarum ora comprimi, quod ad ingreſſum nunciorum in ſcenam maxime eſt accommodatum.* Διαχυσία ſcilicet, ingreſſum ſignificat nunciorum in ſcenam, in quo tibiarum utique contentione opus fuerit, hoc eſt, alto elatoque concentu.

Eædem proceſſu temporis *apertiores* factæ ſunt, inquit auctor, *ad flectendos ſonos*. Scilicet ut aſſa vox in cantu cum flectitur, varietatem modulationis facit: quod qui præſtant ἀσματοκάμπτας Græci vocant: ſic in tibiarum modulatione, ſpiritus tibicinis vertitur ac temperatur, ut varios edat ſonos. Quo ſpectaſſe Plautus videtur, Merc. act. 1. ſc. 2.

Perii: animam nequeo vertere: nimis nihili tibicen ſiem.

Atque ejuſmodi tibicines, camptaulas vocat Flavius Vopiſcus in Carino, p. 254.

3. Uſus denique tibiarum in ſacris: unde *ſacrifica Tuſcorum tibia* apud auctorem. Gruteri inſcriptio, pag. 269. TIBICINES. ROMANI. QVI. SACRIS. PVBLIC. PRAEST. SVNT. Et pag. 175. COLLEGIO. TIBICINVM. ET. FIDICINVM. ROMANORVM. QVI. S. P. P. S. hoc eſt, *qui ſacris publicis præſto ſunt.* Vide quæ dicturi ſumus, lib. 28. ſect. 3. Uſus & in ludis, nuptiis, choreis, unde *ludicra* Plinio appellatæ. Sed de tibiis ac tibicinibus ſatis.

XXV. *Diebus ſeptem proximis.*] In libris hactenus editis legitur *Diebus qua-*
Sect. 75. *tuor proximis.* In MSS. Reg. 1. 2. Colb. Th. & aliis, *diebus IIII. proximis.* Fecit nimirum affinitas notarum IIII. & VII. ut hi numeri ſæpius ab amanuenſibus permutarentur. At Cato, quem Plinius nunc ſe exſcribere palam teſtatur, *ſeptem* habet. *Niſi intermeſtri*, inquit, *Lunaque dimidiata materiam ne tangas. Materiam, quam effodies aut præcides abs terra diebus ſeptem, quibus Luna plena fuerit, optime eximetur. Omnino caveto, ne quam materiam doles, neu cædas, neu tangas, niſi ſiccam, neu gelidam, neu rorulentam.* Et Auctor Geopon. Διχοτόμου οὔσης μετὰ τὸ πανσέληνον.

XXVI. *Hac, qua diximus ratione, fluviata decorticatur.*] Legit Salmaſius
Sect. 76. in Solin. pag. 1033. ex ſuis MSS. *decoratur*, explicatque τὴν πελέκησιν ſive perdolationem, quæ materiei decoratio quædam eſt. Sane contra ſcriptoris ſententiam, quam planam Vitruvii oratio facit, unde Pliniana illa manat. *Ex abiete autem*, inquit ille lib. 2. cap. 9. pag. 33. *antequam eſt exciſa, quæ pars eſt proxima terræ, per radices excipiens ex proximitate humorem, enodis & liquida efficitur: quæ vero eſt ſuperior .... propter nodationis duritiem dicitur eſſe fuſterna. Ima autem, cum exciſa quadrifluviis diſparatur, ejecto torulo, ex eadem arbore ad inteſtina opera comparatur, & ſapinea vocatur.* Quadrifluviis, inquit, diſparata materies, quæ eſt optima, ut diximus, poſtquam fluviata eſt, ſeu amni merſa, ejecto torulo, hoc eſt, alburno cum cortice, ad inteſtina opera comparatur.

Ibid. XXVII. *Junipero eadem virtus quæ cedro. Vaſta hæc in Hiſpania, maximeque Vaccæis.*] Prius legebatur, *maximeque bacca ejus.* At in Reg. 1. 2. Colb. 1.

2. 3.

2. 3. Th. & reliquis, *vacca eis.* In edit. Parm. *baca eis.* Nos sinceram inde lectionem eruimus. De vastitate atque amplitudine materiæ juniperi nunc sermo est: de baccis juniperi plane aliena hoc loco mentio.

XXVIII. *Suber, castanea, juglans.*] An ea conjunctim legenda, *castanea juglans?* Nam de juglande ipsa, ut a castanea vulgo secernitur, nihil Theophrastus hoc loco, quem Plinius exscribit: καρύαν modo εὐβοϊκὴν dixit, sive castaneam. Et quod de eadem καρύα εὐβοϊκῇ contigisse Antandri idem Theophrastus narrat, id in juglande factum Plinius ait sect. 81. libri hujus. Prorsus ut ipsam castaneam, quam διὸς βάλανον Græci appellarunt, ut dictum est lib. 15. sect. 25. ipse Latine juglandem, quasi Jovis glandem appellari potuisse, existimasse Plinius videatur. Sect. 78.

XXIX. *Maxime æterna putant ebenum, & cupressum, cedrumque.*] Sic restituimus eum locum secuti cod. Reg. 2. aliosque. Prius legebatur, avulso præpostere ex superiore sententia vocabulo, *Buxum maxime æternam putant, ebenum, & cupressum, cedrumque.* Sane cum ejuscemodi lignorum perennitatem, uno templi Ephesini argumento comprobet: in eoque templo, quæ genera fuerint adhibita dum commemorat, cedrum, cupressum, ebenumque laudet, taceat de buxo: annon palam facit, se tergeminæ tantum hujus materiæ æternitatem commendare? Sect. 79.

XXX. *Hanc materiam elegisse Pandemion, etiam nomen artificis nuncupans.*] Prius insulse legebatur, *elegisse eandem, Canetiam nomen* &c. In MSS. Reg. Colb. Chiffl. Th. &c. *elegisse candem con etiam.* Unde nos servatis fere totidem apicibus litterarum, *Pandemion etiam*, eruimus. Felicius, ut quidem remur, quam Salmasius, qui pag. 816. in Solin. *Demonicon, etiam* reponit. Pandemion tamen si Mucianus, cujus verba recitantur a Plinio, nomen esse singularis cujuspiam artificis putavit, lapsus errore haud sane mediocri videtur: cum aliud nihil vox ea significet Πανδημία, quam commune Asiæ, τὸ κοινὸν τῆς Ἀσίας, vel uti Plinius ante dixit, tota Asia, qua exstruente, & ut cuique libuit, conferente operam, Dianæ Ephesiæ templum perfectum est, atque absolutum. Ibid.

XXXI. *Valvas esse e cupresso, & jam quadringentis prope annis durare.*] Et hoc rursum Plinius ex Muciani relatu & fide refert, ut ex ipsa verborum structura perspicuum est: neque ex Theophrasto hausit, ut visum est Salmasio, in libello quem inscripsit, *Judicium de Plinio.* Aliud longe est quod Græcus scriptor, lib. 5. histor. cap. 5. aliud quod Latinus narrat. Ille, veteres templi valvas, factas vetustate inutiles, reconditas jacuisse per ætates quatuor, αἱ θύραι τοῦ νεὼ τεθησαυρισμέναι τέτταρας ἔκειντο γενεάς. Iste, non modo non jacere, sed stare jam ab annis propemodum quadringentis, hoc est, ipso quoque ævo Pliniano, eo nitore materiæ, ac firmitate plane eadem, ac si nova foret. Ibid.

XXXII. *Numidicarum cedrorum.*] Ita libri omnes, etiam MSS. non, ut quidam mutant, *citrorum.* Et vero de tergemino solum ligni genere nunc est instituta oratio, quod æternitatem sibi quandam vendicat, ebeno, cupresso, cedro: obiterque de junipero, cui virtus eadem, quæ cedro, est attributa, ut diximus sect. 76. Et in Africa cedrum provenire, eamque laudatissimam, ibidem ex Plinio, Vitruvioque abunde docuimus. Ibid.

XXXIII. *Et palma arbor valida.*] Sic restituimus tum ope codicum. Reg. 1. 2. Colb. 1. 2. 3. Th. &c. tum maxime ex re ipsa, & admonitu Theophrasti, cujus Græca verba sunt ejuscemodi, a Plinio summa fide reddita: libro nempe 5. cap. 7. Ἰσχυρὸν δ' ἐστὶ καὶ ὁ φοῖνιξ. Ἀνάπαλιν γὰρ ἢ ἡ κάμψις ἢ τοῖς ἄλλοις γίνεται· τὰ μὲν γὰρ εἰς τὰ κάτω καμπτεται, ὁ δὲ φοῖνιξ εἰς τὰ ἄνω. Prius *arbor invalida* insulse legebatur. Sect. 81.

XXXIV. *In diversum enim* palma *curvatur, & populus. Cetera omnia inferiora pandantur: palma e contrario fornicatim.*] Intricata ac plane obscura sententia, vel potius nulla, prius legebatur: *In diversum enim curvatur. At populus contra omnia inferiora pandatur: palma e contrario fornicatur.* Habent hæc verba *& populus* MSS. omnes: quamobrem ea expungere religio fuit. Alias nec agnoscit ea Theophrastus, loco proxime allato, quem habuit Plinius ante oculos: nec de Ibid.

populo idne sit verum, perinde scilicet atque palmam reniti, sursumque pandari, experiri adhuc licuit. Deinde *pandantur* unanimi consensu eadem exemplaria manu exarata exhibent : & *fornicatim :* Nos ex conjectura, ut remur, haud temeraria, *cetera* pro *contra* substituimus, Theophrastum ad verbum secuti : ἄλλα μὲν γὰρ &c. Nam *contra omnia inferiora pandari* nec Plinius certe dixerit, nec quid illud sit demum, Oedipus ipse sane intellexerit.

Sect. 82. XXXV. *Firmissima in rectum abies.*] Ita Chiffl. codex, aliique probatissimi. At libri omnes editi, *firmissima ad tectum.* Minus certe sincere. Expressum enim id videtur a Theophrasto, lib. 5. hist. cap. 7. ubi ficum validam esse dicit, cum recta statuitur : magis vero abietem : ἰσχυρὸν δὲ τὸ τῆς συκῆς, πλὴν εἰς ὀρθόν. ἡ δὲ ἐλάτη μάλιστα ὡς εἰπεῖν ἰσχυρόν.

Sect. 83. XXXVI. *Feruleam, argumento similitudinis, quoniam laciniose crispa, in omni genere. Et glutinum abdicant quædam, &c.*] Secuti sumus summa fide vestigia codicum Reg. Colb. Th. Chiffl. & vet. Dalec. in quibus *feruleam*, & *lacunose* legitur : quæ vox totidem ductus & apices litterarum habet quot ista, *laciniose:* non, uti in editis *fertilem*, & *lacrymose crispa, In omni genere & glutinum abdicant quædam*, &c. aut uti Salmasius in Solin. pag. 417. *festuceam*, quam secum ipse pugnans & probari maxime in hoc usu cupit, hoc est, in glutinatione, & glutinum simul abdicare. Sic enim interpungi jubet : *In hoc usu probant venam, & vocant festuceam, quoniam lacunose crispa in omni genere & glutinum abdicat. Quædam & inter se* &c. Nam in omnibus libris vel ipso fatente, *probant*, constantissime legitur. Itaque nova conjectura mox paulo legi censet oportere : *in hoc usu probant: improbant venam* &c. Denique de staminea vena, & de lacunoso crispatu, & de festuca dicit, quæ festucea videri possint : nec sibi ipse satisfacit : nobis vero multo minus.

Ibid. XXXVII. *Serrabilia, ac sectilia, quæ modice humida. Arida enim &c.*] In libris omnibus editis hactenus legebatur, *Durabilia ac sectilia.* Dalecampius reponere nitebatur, *Dolabilia.* In MSS. Reg. Colbert. & aliis, *furabilia* legimus. At haud dubie *serrabilia* scripsit auctor : illud enim Theophrasti voluit reddere, e l. 5. hist. c. 8. Εὔπριστα δὲ καὶ εὔσχιστα τὰ ἐνικμότερα τῶν πάντων ξηρῶν.

Sect. 84. XXXVIII. *Iam lignum enim e testudine facit.*] Summa fide sinceram hujus loci lectionem repræsentamus, a nobis e codice Regio 2. erutam, & Colb. In Reg. 1. *jam lignum emi testudine.* Corruptius ab interpolatoribus editum in libris vulgatis, *emi testudinem.* Longe libentius tamen sic agnosceremus, *jam lignum etiam e testudine facit :* ut mutabilem luxuriæ libidinem coargui intelligas, quæ modo ligno contenta non fuerat, nunc vel in ipsa testudine lignum quærit.

Sect. 85. XXXIX. *Anno qui fuit sine magistratibus* CCCLXXIX. *Vrbis, ede condita . . . . . hac nunc circiter annum* CCCCL. *habet.*] Quo nempe anno hæc Plinius litteris consignabat, qui fuit Urbis, ut sæpius adnotavimus, DCCCXXX. qui numerus annorum ex utraque illa summa existit, si annum unicum exceperis : quamobrem is *circiter* caute adjecit. In libris porro ante nos editis, detracta denarii nota legebatur modo CCCLXIX. errore minime obscuro, vel duplici ex capite. Nam & utraque summa indicat haud dubie Plinius annos Urbis conditæ, ad illud usque tempus quo hæc commentabatur : & annum CCCLXIX. non sine magistratibus fuisse, Chronologi omnes confitentur, sed sub Tribunis militum Consulari potestate : cum iidem perhibeant, (Helvicum dico, aliosque, in hac disciplina summos artifices,) anno CCCLXXIX ἀναρχίαν illam quinque annorum cœpisse : quod altercatione orta patricios inter & plebeïos, ob legem latam a Tribunis plebis anno anteriore, de plebeïo altero creando Consule, patribusque acerrime obsistentibus, nullum curulem Magistratum passi sunt fieri, Tribuni.

Sect. 93. XL. *Pruno silvestri.*] In MSS. *Primo.* Mallem *piro silvestri*, in qua frequentius, quam in alia quavis arbore viscum reperitur : in pruno autem silvestri, qui observarit, nondum scio.

C. PLINII SECUNDI

NATURALIS HISTORIÆ

LIBER XVII.

I. NATURA arborum, terra marique ſponte ſua provenientium, dicta eſt. Reſtat earum, quæ arte & humanis ingeniis [1] fiunt verius, quam naſcuntur. Sed prius mirari ſuccurrit, [2] qua retulimus penuria [3] pro indiviſo poſſeſſa a feris, depugnante cum iis homine circa caducos fructus, circa pendentes vero & cum alitibus, in tanta deliciarum pretia veniſſe, clariſſimo (ut equidem arbitror) exemplo L. Craſſi, atque Cn. Domitii [4] Ahenobarbi. [5] Craſſus orator fuit in primis nominis Romani: domus ei magnifica, ſed aliquanto præſtantior [6] in eodem Palatio, [7] Q. Catuli, qui — CAPUT I.

NOTÆ.

Sect. I. 1. *Fiunt verius.*] Adoptione, inſitione, connubio.

2. *Qua retulimus penuria.*] Mirari ſubit ea, quæ ab feris hominibuſque pariter & ex æquo poſſidentur, ut ante retulimus, hoc eſt, arborum fructus, perinde ac ſi annonæ penuria communicare alimenta cum feris homines cogat, tantis olim veniiſſe pretiis, in tantis fuiſſe deliciis. Vide Notas & Emend. num. I.

3. *Pro indiviſo.*] Ex æquo. Vide quæ de hac voce diximus in Notis & Emend. ad lib. 9. num. CIX. & l. 16. ſect. 59.

4. *Ahenobarbi.*] Sic enim in Nummis ſcribitur, apud Patin. in gente Domitia, pag. 99. CN. DOMITIVS. IMP. & ex adverſa parte, AHENOBARBVS Sic etiam antiquæ Inſcript. apud Gruter. pag. 113. & 119. A rutila barba, ærique aſſimili nomen. In hunc dixit Licinius Craſſus orator, is ipſe de quo mox ſermo, non eſſe mirandum quod æneam barbam haberet, cui eſſet os ferreum, cor plumbeum. Sueton. in Nerone, cap. 1. & 2.

5. *Craſſus orator.*] Is eſt, qui cum Antonio a Cicerone introducitur in libris de Oratore: idem M. Craſſi patruus, ejus qui Romanorum ditiſſimus appellatus eſt, & cum Pompeïo ac Cæſare Triumviratum iniit.

6. *In eodem palatio.*] Regione Urbis decima, in qua Palatium fuit. P. Victor, in deſcript. Urbis: *Regio X. Palatium .... Domus Q. Catuli. Domus Ciceronis.*

7. *Q. Catuli.*] Q. Luctatius Catulus Mario adverſus Cimbros collega datus a Senatu, cum eo vicit, ac triumphum egit. Plutarch. in Mario, pag 413. 421. & 431. & Velleïus, lib. 2. num. 22.

Cimbros cum C. Mario fudit. Multo vero pulcherrima consensu omnium ætate ea [8] in colle Viminali, C. Aquilii, Equitis Romani, [a] clarioris illâ etiam, quam juris civilis scientiâ, cum tamen objecta Crasso sua est. [9] Nobilissimarum gentium ambo, Crassus atque Domitius, [10] Censuram [11] post Consulatus simul gessere, anno conditæ Urbis DCLXII. frequentem jurgiis propter dissimilitudinem morum. Tum Cn. Domitius, ut erat vehemens natura, præterea accensus odio, quod ex æmulatione avidissimum est, graviter increpuit tanti Censorem habitare, pro domo ejus [12] sestertiûm millies identidem promittens. Et Crassus, ut præsens ingenio semper, & faceto lepore solers, addicere se respondit, exceptis sex arboribus. Ac ne uno quidem denario, si adimerentur, emptam volente Domitio: Crassus, Utrumne igitur ego sum, inquit, quæso, Domiti, [b] exemplo gravis, & ab ipsa mea Censura notandus, qui in domo, quæ mihi hereditate obvenit, comiter habitem: an tu, qui H-S millies sex arbores æstimes? Eæ fuere loti, patula ramorum opacitate lascivæ, Cæcina Largo e proceribus crebro in juventa nostra eas in domo sua ostentante. Duraveruntque, quoniam & de longissimo ævo arborum [13] diximus, ad Neronis principis incendia, quibus [14] cremavit Ur-

INTERPRETATIO.

a *Clarioris.*] Qui clarior ob illam *domum* fuit, quam ob juris civilis scientiam.

b *Exemplo.*] Ob *pravum* exemplum minime ferendus.

NOTÆ.

8. *In colle Viminali.*] P. Victor, in descript. Urbis: *Regio V. Exquilina, Cum turri & colle Viminali .... Domus Aquilii Jureconsulti, Q. Catuli, & M. Crassi.* Aquilii crebra mentio apud Tullium, cujus collega in Prætura fuit.

9. *Nobilissimarum gentium.*] Crassus, Liciniæ: Domitiæ, Ahenobarbus.

10. *Censuram.*] Censorum nomina, L. LIC. CN. DOMIT. in denariis quinque signata exstant apud Patin. loc. cit. In fastis, C. Claudio Pulcro, M. Perpenna Coss. lustrum fecisse dicuntur LXVI.

11. *Post Consulatus.*] Cum ante Censuram Consulatum quisque gessisset. Crassus quidem, anno Urbis DCLIX. Ahenobarbus, DCLVIII. Ahenobarbi Consulatus mentio apud Gruter. in Inscript. pag. 113.

12. *Sestertiûm millies.*] In MSS. *sestertiûm* tantum legas: numerus tum hoc loco, tum paulo inferius desideratur. Valerius Max. lib. 9. cap. 1. num. 4. pag. 419. scribit a Domitio Crassi domum æstimatam in illo jurgio sexagies sestertiûm fuisse: mox interrogatum a Crasso, quanto minoris eam æstimaturus esset, decem arbusculis detractis, Domitium tricies sestertium dixisse. Sunt porro sestertiûm millies centena millia, (id enim, ut sæpe monuimus subintelligendum est:) Gallicæ monetæ, libræ 10000000. seu decem milliones. Sexagies, 600000. libræ, Tricies, libræ 300000.

13. *Diximus.*] Libro superiore, sect. 85. & seq.

14. *Cremavit Urbem.*] Quo de incendio multa flebiliter Tranquillus in Ne-

bem, annis CLXXX. Postea cultu virides juvenesque, ni princeps ille acceleraſſet etiam arborum mortem. Ac ne quis vilem de cetero Craſſi domum, nihilque in ea jurgante Domitio fuiſſe dicendum præter arbores judicet, jam [15] columnas quatuor [16] Hymettii marmoris, Ædilitatis gratia ad ſcenam ornandam advectas, in atrio ejus domus ſtatuerat, cum in publico nondum eſſent ullæ marmoreæ. Tam recens eſt opulentia: tantoque tunc plus honoris arbores domibus afferebant, [17] ut ſine illis ne inimicitiarum quidem pretium ſervaverit Domitius.

c Fuere ab iis & cognomina antiquis: Frondítio militi illi, qui præclara facinora, Vulturnum tranſnatans, fronde capiti impoſita, adverſus Hannibalem edidit: [18] Stolonum Liciniæ genti: [19] ita appellatur in ipſis arboribus fruticatio inutilis: unde & [20] pampinatio inventa primo Stoloni dedit nomen. Fuit & arborum cura legibus priſcis: cautumque eſt [21] XII. tabulis, ut qui injuria cecidiſſet alienas, lueret in ſingulas æris XXV. Quid exiſtimamus, [22] venturaſne eas credidiſſe ad ſupra dictam æſtimationem illos, qui frugiferas tanti taxaverant? Nec minus miraculum in pomo eſt, multarum circa ſuburbana fructu annuo addicto [23] binis millibus nummûm: majore ſin-

Interpretatio.

c *Fuere ab iis.*] Fuere ab arboribus impoſita etiam cognomina antiquis.

Notæ.

rone, cap. 38. Liberat porro ab eo crimine Chriſtianos Plinius, dum Neronem unum incuſat.

15. *Columnas quatuor.*] Sex omnino quidem in ea domo fuere, ut Plinius ipſe prodit lib. 36. ſect. 3. & 24. & Valer. Max. loc. cit. ſed non omnes in ſcenam Ædilitatis gratia ornandam advectæ. MSS. conſtantiſſime, *quatuor.*

16. *Hymettii.*] Ex Hymetto Atticæ monte, de quo in Geographicis egimus.

17. *Ut ſine illis*] Ut ſine illis ne ſtare quidem ingenti pretio Domitius voluerit, quod ex inimicitia & æmulatione pro Craſſi domo condixerat.

18. *Stolonum.*] In nummis Liciniæ gentis apud Patin. pag. 151. & 152. P. LICINIVS. STOLO. III. VIR. A. A. A. F. F. De Stolonibus iterum dicetur, lib. 18. ſect. 4.

19. *Ita appellatur.*] Stolo igitur, quaſi ſtolida fruticatio ex arborum radicibus Unde vox ipſa *ſtolo*, μεταφορικῶς pro ſtolido ſumitur, ab Auſon. ep. 5.

Sed jam non potes, o ſtolo, doceri.

20. *Pampinatio.*] Effoſſio fruticantium ſtolonum circa arborum radices.

21. *XII. tabulis.*] Verba legis, tab. 2. cap. 4. *de arboribus furtim cæſis*, ſunt ejuſcemodi: *Si injuria alienas arbores cæſit, in ſingulas XXV. æris luito.* Hoc eſt, aſſes XXV. qui Gallicæ monetæ efficiunt aſſes omnino ex ære vicenos. Capitale fuiſſe ſupplicium arbores alienas incidere ait Servius, ad illud Virgilii:

Atque mala vites incidere falce novellas.

Adde his quæ Paulus, Caïus, Ulpianus, ceterique Juriſperiti de eo argumento afferunt lib. 47. Dig. tit. 7. *Arborum furtim cæſarum.*

22. *Venturaſne.*] An putamus credidiſſe veteres, venturas lotos ad HS. millies, qui frugiferas æris XXV. taxaſſent?

23. *Binis millibus nummûm.*] Sive ſeſtertiorum. Noſtræ monetæ libras ea ducentas efficiunt.

gularum reditu, quam erat apud antiquos prædiorum. Ob hoc insita, & arborum quoque adulteria excogitata sunt, [24] ut nec poma pauperibus nascerentur. Nunc ergo dicemus, quo maxime modo tantum ex his vectigal contingat, veram colendi rationem absolutamque prodituri. Et ideo non vulgata tractabimus, nec quæ constare [25] animadvertimus, sed incerta atque dubia, in quibus maxime fallitur vita. Nam diligentiam in supervacuis affectare, non nostrum est. Ante omnia in universum, & quæ ad cuncta arborum genera pertinent in commune, de cælo terraque dicemus.

CAPUT II. II. [1] Aquilone maxime gaudent, densiores ab afflatu ejus lætioresque, & materiæ firmioris. [2] Qua in re plerique falluntur, cum in vineis pedamenta non sint [3] a vento eo opponenda, & id tantum [4] a septentrione servandum. Quin imo tempestiva frigora plurimum arborum firmitati conferunt, & sic optime germinant: alioqui, si blandiantur Austri, defatiscentes, ac magis etiam in flore. [5] Nam si cum defloruere, protinus sequuntur imbres, in totum poma depereunt: adeo ut amygdalæ & piri, [6] etiam si omnino nubilum fuit, Austrinusve flatus, amittant fetus. [7] Circa Vergilias quidem pluere inimicissimum viti & oleæ: quoniam tunc [8] coïtûs est earum: hoc est illud quatriduum oleis decretorium, hic articulus Austrinus nubili spurci, [9] quod diximus. Fruges quoque pejus maturescunt Austrinis diebus, sed celerius. Illa sunt noxia frigora, quæ [10] septentrionibus, aut præposteris fiunt horis. [11] Hiemem quidem Aquiloniam esse om-

NOTÆ.

24. *Ut nec poma.*] Ut poma divitibus tantum nascerentur, qui poma inserere varia, ac veluti fetus arborum adulterare vario insitorum genere nossent.

25. *Animadvertimus.*] MSS. omnes, *animo advertimus.*

Sect. II. 1. *Aquilone maxime.*] Theophr. lib. 2. de causis, cap. 4. Aquilonem interim a septentrione diversum esse scito, uti docuimus lib. 2. sect. 46.

2. *Qua in re plerique.*] Columellam tacito nomine coarguit, cujus hæc oratio est, lib. 4. cap. 16. *Palus sic ponendus, ut frigorum & Aquilonum excipiat violentiam, vitemque protegat, &c.*

3. *A vento eo.*] Adversus vim ejus venti.

4. *A septentrione.*] Varro, lib. 1. de re rust. cap. 26. *In omni vinea diligenter observant, ut ridica vitis ad septentrionem versus figatur.*

5. *Nam si cum defloruere.*] Ex Theophr. hoc acceptum, lib. 2. de causis, cap. 3.

6. *Etiamsi omnino.*] Si vel nubilum fuerit, Austrinusve flatus: sereno tantum gaudent. Libro sup. sect. 46. *Perdunt facillime fructum ante maturitatem.... amygdala, malus, pirus..... Pirus & amygdala, etiamsi non pluat, sed fiat Austrinum cælum, aut nubilum, amittunt florem, & primos fructus, si cum defloruere tales dies fuerint.*

7. *Circa Vergilias.*] Hoc est, circa earum exortum, de quo lib. 18. sect. 66.

8. *Coïtus est earum.*] Primus conceptus, de quo l. 16. sect. 39. sive germinatio. Et sect. 42. *At vites & oleæ.... concipiunt Vergiliarum exortu: hoc sidus illarum est.*

9. *Quod diximus.*] Libro 16. sect. 46. De quatriduo autem oleis decretorio dicetur libri hujus sect. 30.

10. *Septentrionibus.*] Ab Aquilone septentrionem differre supra monuimus.

11. *Hiemem quidem.*] Theophr. lib. 2. de causis, cap. 1. pag. 232.

nibus ſatis utiliſſimum. [12] Imbres vero tunc expetendi evidens cauſa eſt, quoniam arbores fetu exinanitas, & foliorum quoque amiſſione languidas, naturale eſt avide eſurire. Cibus autem earum imber. Quare tepidam eſſe hiemem, ut abſumpto partu arborum, ſequatur protinus conceptus, id eſt, germinatio, ac deinde alia [13] floreſcendi exinanitio, inutiliſſimum experimentis creditur. Quin imo ſi plures ita continuentur anni, etiam ipſæ moriantur arbores, [14] quando nemini dubia pœna eſt in fame laborantium. [15] Ergo qui dixit hiemes ſerenas optandas, [16] non pro arboribus vota fecit. Nec per ſolſtitia imbres vitibus conducunt. [17] Hiberno quidem pulvere lætiores fieri meſſes, [18] luxuriantis ingenii fertilitate dictum eſt. Alioqui vota arborum frugumque communia ſunt, nives diutinas ſedere. Cauſa, non ſolum quia [19] animam terræ evaneſcentem exhalatione includunt & comprimunt, retroque agunt in vires frugum atque radices: verum quod & liquorem ſenſim præbent, purum præterea leviſſimumque, quando nix aquarum cæleſtium ſpuma eſt. Ergo humor ex his [20] non univerſus ingurgitans diluenſque, ſed [21] quomodo ſititur diſtillans, velut ex ubere alit omnia quæ non inundat. Tellus quoque illo mo-

NOTÆ.

12. *Imbres vero.*] Theophr. loc. cit.

13. *Floreſcendi.*] Florum emiſſio, quo vis omnis arborum exhauriatur.

14. *Quando nemini.*] Quando dubium nemini eſt, quin defatiſcant ea tandem, quæ in labore careant naturali, familiari, & aſſueto cibo. Cibus autem arborum imber eſt.

15. *Ergo qui dixit.*] Virgilium notat, ita canentem, lib. 1. Georg. v. 100.

Humida ſolſtitia, atque hiemes optate ſerenas,
Agricolæ: hiberno lætiſſima pulvere farra.

16. *Non pro arboribus.*] Sane: ſed pro farre, ac frugibus. Nam de arboribus libro tantum Georgicorum ſequenti Maro agit, ut ipſius carminis principia indicant:

Hactenus arvorum cultus & ſidera cæli:
Nunc te, Bacche, canam, nec non ſilveſtria tecum
Virgulta, & prolem tarde creſcentis olivæ.

Plinium hoc loco nonnulli reprehendunt, ac Virgilium aliter interpretantur, quos tu vide apud Lacerdam, in lib. 1. Georg. verſ. 100. pag. 218.

17. *Hiberno quidem.*] Feſtus, verbo *Flaminius. Habetur,* inquit, *in antiquo carmine, cum pater filio de agricultura præciperet: Hiberno pulvere, verno luto, grandia farra metes.* Et Macrobius, lib. 5. Saturn. cap. 20. pag. 516. *In libro vetuſtiſſimorum carminum,* inquit, *qui ante omnia, quæ a Latinis ſcripta ſunt, compoſitus ferebatur, invenitur hoc ruſticum vetus canticum: Hiberno pulvere, verno luto, grandia farra Camille metes.*

18. *Luxuriantis.*] Non utique vera dicentis, ſi ubique pulverulentam hiemem ſegetibus optandam putavit. Galliæ certe plurimiſque orbis regionibus eſt id e re agraria maxime, ut, quemadmodum Plinius ait, diutinæ nives ſedeant. Nutriri hoc nivium frigore repercutiente ſemina terræ commiſſa, agnoſcunt & agricolæ noſtri: & ex nivium copia futuras lætas meſſes præſagiunt.

19. *Animam terræ.*] Terrenos halitus, qui radicibus & fovendis & nutriendis proſunt: itaque calorem concludens nix coquit arvum.

20. *Non univerſus.*] Non ſtatim totus, ἀθρόως, ſed paulatim ſeſe inſinuans.

21. *Quomodo ſititur.*] Pro modo ſitis.

do [22] fermentescit, & succi plena, ac lactescentibus satis non effeta, [23] cum tempus aperit, tepidis arridet horis. Ita maxime frumenta pinguescunt, præterquam ubi calidus semper aër est, ut in Ægypto. [24] Continuatio enim & ipsa consuetudo, idem quod modus alibi efficit: plurimumque prodest, ubicumque non esse quod noceat. [25] In majore parte orbis, cum præcoces excurrêre germinationes, evocatæ indulgentia cæli, secutis frigoribus exuruntur. Qua de causa [26] serotinæ hiemes noxiæ, silvestribus quoque: quæ magis etiam dolent urgente [27] umbra sua, nec adjuvante medicina: quando vestire teneras intorto stramento in silvestribus non est. [28] Ergo tempestivæ aquæ hibernis primum imbribus, deinde germinationem antecedentibus. Tertium tempus est, cum educant poma: nec protinus, sed jam valido fetu. Quæ fructus suos diutius continent, longioresque [29] desiderant cibos, his & serotinæ aquæ utiles: ut viti, oleæ, Punicis. Hæ jam pluviæ generis cujusque arboribus diverso modo desiderantur, aliis alio tempore maturantibus. Quapropter eisdem imbribus aliqua lædi videas, aliqua juvari, etiam in eodem genere, sicut in piris: alio die hiberna quærunt pluvias, alio vero præcocia, ut pariter quidem omnia desiderent. Hibernum tempus est ante germinationem, quæ Aquilonem Austro utiliorem facit. Ratio eadem mediterranea maritimis præfert: sunt enim plerumque frigidiora: & mon-

NOTÆ.

22. *Fermentescit.*] Hoc est, ut recte Turnebus, lib 10. Adversf. cap. 3. diluitur nive tabescente, remollescit, putris & soluta redditur.

23. *Cum tempus aperit.*] Cum solvuntur nives, & jam ver aperit terras: *Zephyrique tepentibus auris laxant arva sinus*, ut Maro canit, lib. 2. Georg. vers. 330.

24. *Continuatio.*] Caloris,& mollioris cæli. Hæc vero de conditione cæli solique Ægyptii Plinius a Theophrasto hausit, lib. 2. de causis, 2. pag. 233.

25. *In majore.*] Theophr. loc. cit. totidem plane verbis.

26. *Serotinæ hiemes.*] Quæ intempestive ac serius adveniunt: διὸ καὶ ὄπισθεν χειμῶνες χαλεποὶ τοῖς δένδρεσι. Theophr. loc. cit.

27. *Umbra sua.*] Ramorum densitate Solem haud admittente: cum & silvestres arbores nemo sit qui curet, nemo qui his medeatur, nemo qui stramento, dum sunt adhuc teneræ, circumvestiat, ut defendat a frigore. Cato, 40. *Stramentis circumdato, alligatoque, ne gelus noceat.* Ὅπως μὴ ψύχηται, μὴ δ' ἀποξηραίνηται, *ne frigeant, vel subarescant*, inquit Theophr. lib. 4. hist. cap. 18.

28. *Ergo tempestivæ.*] Tempestivi omnium maxime imbres hiberni notantur: deinde qui germinationem antecedunt: tertium obtinent locum, qui postquam arbores defloruerunt, accesserint: pabulum enim, consummationemque fructibus præstare incipiunt, cum non confestim secuti sunt, sed ubi fructus convaluerunt. Hæc totidem plane verbis Theophr. lib. 2. de causis, cap. 3. pag. 234. ubi & singulorum causam investigat.

29. *Desiderant cibos.*] Imbres. Theophr. loco proxime cit. Ὅτι δὲ οἱ καρποὶ χρονιώτεροι, καὶ πλείονος δεόμενοι τροφῆς, καὶ πέψεως, τούτοις ὄψια καὶ τὰ ὀψιαίτερα (ὕδατα.) καθάπερ ἀμπέλῳ, ῥόᾳ, ἐλαίᾳ, τοῖς ἄλλοις. *Quibus vero fructus diuturniores, plusque alimenti coctionisque desiderantes, his seriores etiam imbres tempestivi accedunt: ut viti, Punicæ, oleæ, ceterisque.*

tuosa

tuosa planis, & [30] nocturnos imbres diurnis. Magis fruuntur aquis sata, non statim auferente eas Sole.

Connexa & situs vinearum, arbustorumque ratio est, quas in oras debeant spectare. [31] Virgilius ad occasus seri damnavit. [32] Aliqui sic maluere, quam in exortu. A pluribus meridiem probari adverto: nec arbitror perpetuum quidquam in hoc præcipi posse. [33] Ad soli naturam, ad loci ingenium, [34] ad cæli cujusque mores dirigenda solertia est. [35] In Africa meridiem vineas spectare, viti inutile, colono insalubre est, quoniam ipsa meridianæ subjacet plagæ: quapropter qui ibi in occasum aut septentriones conseret, optime miscebit solum cælo. Cum Virgilius occasus improbet, nec de septentrione [36] relinqui dubitatio videtur. Atqui in Cisalpina Italia magna ex parte vineis ita positis, compertum est [37] esse fertiliores.

Multum rationis obtinent & venti. In Narbonensi provincia atque

NOTÆ.

30. *Nocturnos imbres.*] Quoniam humorem ebibere largius plantæ valent, cum is a Sole non protinus absumitur. Theophr. loc. cit.

31. *Virgilius.*] Ea de re Colum. lib. 3. cap. 12. pag. 109. *Cæli regionem quam spectare debeant vineæ, vetus est dissensio. Saserna maxime probante Solis ortum, mox deinde meridiem, tum occasum. Tremellio Scrofa præcipuam positionem meridianam censente: Virgilio de industria occasum sic repudiante:*

Neve tibi ad Solem vergant vineta cadentem.

Libro nempe Georg. 2. vers. 298.

32. *Aliqui sic maluere.*] Democritus, lib. 5. Geopon. cap. 4. Μᾶλλον μέντοι τὰ ἀνατολικὰ .... Ἐνίοτε δὲ τὰ δυτικὰ ἔσται αἱρετώτερα μᾶλλον, ὅταν μακρὰν ὄντα τῆς θαλάσσης ἐπιπνέοντα ἔχει τὸν ζέφυρον. *Magis tamen orientales .... Aliquando vero & occidentales potiores erunt, cum procul a mari dissita Favonium aspirantem habent.*

33. *Ad soli.*] Columella loc. cit. *Nobis in universum præcipere optimum visum est, ut in locis frigidis meridiano vineta subjiciantur, tepidis orienti advertantur, si tamen non infestabantur Austris, Eurisque.... Sin autem regiones prædictis ventis fuerint obnoxiæ, melius Aquiloni, vel Favonio committentur.*

34. *Ad cæli .... mores.*] Statum, habitumque aëris. Vide Notas & Emend. num. II.

35. *In Africa.*] Vide Notas & Emend. num. III.

36. *Relinqui dubitatio.*] M S S. Reg. &c. *reliqua.* Non est, inquit, dubitandi locus, quin vineta male septentrioni opponantur: quandoquidem magis noxius est septentrionalis situs, quam sit occidentalis: occasum autem improbat Maro. Atqui nihilominus in Italia Cisalpina, &c. Cisalpinam vocat, non eam quæ cis Apenninum est, spectatque inferum mare: nam quis Transalpinam quoque Italiam dici posse quisquam arbitretur, quæ trans Apenninum altero latere in Superum seu Adriaticum vergit? sed plane censemus *Italiam Cisalpinam* dixisse eum, pro Gallia Cisalpina, quod sit illa Italiæ pars: quam & Subalpinam idem appellat, lib. superiore, sect. 22.

37. *Nullas esse fertiliores.*] Apposite Palladius lib. 1. cap. 6. pag. 8. *Aquilo vites sibi objectas fecundat: Auster nobilitat. Ita in arbitrio nostro est, utrum plus habeamus, an melius.* Aquilonem Palladius pro septentrione usurpat. Prævenerat Columella, loc. cit. *Democrito & Magone*, inquit, *laudantibus cæli plagam septentrionalem: quia existiment ei subjectas feracissimas fieri vineas, quæ tamen bonitate vini superentur.*

Liguria, & parte Etruriæ, [38] contra Circium ferere imperitia existimatur: eundemque obliquum accipere, providentia. Is namque æstates ibi temperat: sed tanta plerumque violentia, ut auferat tecta.

*Cap.III. * [39] Quidam cælum terræ parêre cogunt: ut quæ in siccis serantur, orientem ac septentriones spectent: quæ in humidis, meridiem. Necnon ex ipsis vitibus causas mutuantur, [42] in frigidis præcoces serendo, ut maturitas antecedat algorem. Quæ poma vitesque rores oderint, contra ortus, ut statim auferat Sol: quæ ament, ad occasus, vel etiam ad septentriones, ut diutius eo fruantur. Ceteri fere rationem naturæ secuti, in Aquilonem obversas vites & arbores poni suasere: odoratiorem etiam fieri talem fructum [41] Democritus putat.

*Cap.IV. * Aquilonis situm, ventorumque reliquorum, diximus [42] secundo volumine, dicemusque proximo plura cælestia. Interim manifestum videtur salubritatis argumentum, quoniam in meridiem etiam spectantium semper ante decidant folia.

Similis & in maritimis causa. Quibusdam locis afflatus maris noxii, in plurimis iidem utiles: [a] quibusdam satis e longinquo aspicere maria jucundum: propius admoveri satis [b] halitum, inutile. Similis & fluminum stagnorumque ratio. [43] Nebulis adurunt, aut æstuantia refrigerant. Opacitate, atque etiam rigore gaudent, [44] quæ diximus. Quare experimentis optime creditur.

Interpretatio.

a *Quibusdam satis.*] Quibusdam frugibus.

b *Halitum.*] *Maritimum* afflatum.

Notæ.

38. *Contra Circium.*] De eo diximus lib. 2. sect. 46.

39. *Quidam cælum.*] Quidam cælum solo, qualecumque illud sit servire cogunt: nam cum ratio fere suadeat, ut quemadmodum paulo ante dictum est, cælum solo misceatur, & quæ seruntur in humido, orienti opponantur, qui siccior est: quæ in sicco, meridiei, hoc est, Austro, qui humidus est: hi contra, cælum terræ servire cogunt: atque etiam e sicco solo cælique statu uvas ac fruges exposcunt: & ex humido pariter solo cæloque.

40. *In frigidis &c.*] Colum. lib. 3. 1. pag. 82 *Frigidæque, aut nebulosæ cæli qualitati duorum generum vites aptabit: seu præcoques, quarum maturitas frugum præcurrit hiemem: seu firmi durique acini, quarum inter caligines uvæ deflorescunt, & gelicidiis ac pruinis, ut aliæ caloribus mitescunt.* Sic idem lib. 5. cap. 10. de ficis: *Locis frigidis, autumni temporibus, & aquosis, præcoques ponito, ut ante pluviam fructum deligas.* Forte, *ante brumam*: Quanquam & libro de arboribus cap. 21. etiam *ante pluviam* legitur.

41. *Democritus putat.*] Alio id certe loco prodidisse necesse est, quam quem a Columella paulo ante laudari vidimus.

42. *Secundo volumine.*] Libro 2. sect. 46. & 47.

43. *Nebulis adurunt.*] Emittunt enim flumina stagnaque nebulas aurasque frigidas, quæ rubigines deinde creent, vitibus admodum satisque noxias, si ea nempe viciniora sint: eadem aliubi, sata in æstu refrigerant. Quare ad soli naturam dirigenda solertia est. Ita fere Democritus in Geopon. lib. 5. cap. 5. p. 123. Vide Notas & Emend. num. IV.

44. *Quæ diximus.*] Libro 16. sect. 30. & 31.

III. A cælo proximum est terræ dixisse rationem, haud faciliore tractatu: quippe non eadem arboribus convenit & frugibus plerumque: [1] nec pulla, qualem habet Campania, ubique optima vitibus: [2] aut quæ tenues exhalat nebulas: nec rubrica multis laudata. Cretam in [3] Albensium Pompeïanorum agro, & argillam, cunctis ad vineas generibus anteponunt, quanquam præpingues, [4] quod excipitur in eo genere. Invicem sabulum album in Ticinensi, multisque in locis nigrum, itemque rubrum, etiam pingui terræ permixtum, infecundum est.

[5] Argumenta quoque judicantium sæpe fallunt. [6] Non utique lætum solum est, in quo proceræ arbores nitent, præterquam illis arboribus. Quid enim abiete procerius? [7] aut quæ vixisse possit alia in loco eodem? [8] Nec luxuriosa pabula pinguis soli semper indicium habent: nam quid laudatius Germaniæ pabulis? & tamen statim subest arena tenuissimo [9] cespitum corio. [10] Nec semper aquosa est terra, cui proceritas herbarum: non hercules magis, quam pinguis, [11] adhærens

INTERPRETATIO.

[a] *Cunctis.*] Cunctis *terrarum* generibus, quæ vineis *putantur idonea.*

NOTÆ.

Sect. III. 1. *Nec pulla.*] Columella in Præfat. pag. 8. *Atque in aliis regionibus nigra terra, quam pullam vocant, ut in Campania, est laudabilis: in aliis pinguis rubrica melius respondet: &c.* Et lib. 2. & 10. *Putre solum, quod Campani pullum vocant.*

2. *Aut quæ tenues.*] Virgilium notat, ita canentem, lib. 2. Georg. vers. 217.

Quæ tenuem exhalat nebulam, fumosque volucres,
Illa tibi lætis intexet vitibus ulmos, &c.

3. *Albensium.*] Ab Alba Pompeïa, de qua lib. 3. sect. 7.

4. *Quod excipitur.*] Cum ea pinguitudo ad vites plerumque damnetur. Columella, lib. 3. cap. XI. *Cretosa humus utilis habetur viti: nam per se ipsa creta, qua utuntur figuli, quamque nonnulli argillam vocant, inimicissima est.*

5. *Argumenta.*] Virgilii nunc fere placita reprehendit, de signis terrarum.

6. *Non utique.*] Ut Maro censuit, lib. 2. vers. 207.

Aut unde iratus silvam devexit arator,
Et nemora evertit multos ignava per annos, &c.

7. *Aut quæ vixisse .... in loco eodem.*] Nempe, quod abietis umbra, ut dicetur inferius sect. 18. subditis fruticibus noverca est: & quæcumque attigerit, non dubie venenum est.

8. *Nec luxuriosa.*] Quæ Maro laudat, vers. 219.

Quæque suo viridi semper se gramine vestit,
Illa tibi lætis &c.

9. *Cespitum corio.*] Arenam integit tenuissimus cespes, instar cutis, aut crustæ, vel corii. *In Africa* quoque ac *Numidia*, teste Columella, in præf. *putres arenæ fecunditate vel robustissimum solum vincunt.*

10. *Nec semper.*] Maronis versus, eodem libro, vers. 251.

Humida majores herbas alit, ipsaque justo
Lætior.

11. *Adhærens.*] Idem, vers. 248.

Pinguis item quæ sit tellus, hoc denique pacto
Discimus: haud unquam manibus jactata fatiscit:
Sed picis in morem ad digitos lentescit habendo.

digitis, quod in argillis arguitur. [12] Scrobes quidem regesta in eos nulla complet, ut densa atque rara ad hunc modum deprehendi possit: [13] ferroque omnis rubiginem obducit. [14] Nec gravis aut levior justo deprehenditur pondere: quod enim pondus terræ justum intelligi potest? [15] Nec fluminibus aggesta semper laudabilis, [b] quando senescant sata quædam aqua. Sed neque illa quæ laudatur, diu, [16] præterquam salici, utilis sentitur. [c] Inter argumenta stipulæ crassitudo est, tanta alioqui in Laborino Campaniæ nobili campo, ut ligni vice utantur: sed idem solum ubicumque arduum opere, difficile cultu, [d] bonis suis acrius pæne quam vitiis posset, affligit agricolam. [17] Et carbunculus terra, quæ ita vocatur, emendari vite macra pu-

INTERPRETATIO.

[b] *Quando.*] Quandoquidem senescunt quædam, quæ sunt in aquis sata.

[c] *Inter.*] Inter *optimæ terræ* argumenta, crassitudo stipulæ *censetur.*

[d] *Bonis suis.*] Bonitate sua magis fatigat agricolam, quam si magis vitiosum foret.

NOTÆ.

Maroni tamen Columella subscribit, lib. 2. cap. 2. pag. 42. *Itaque considerandum erit, ut solum quod excolere destinamus, pingue sit. Per se tamen id parum est, si dulcedine caret, quod utrumque satis expedita nobis ratione contingit discere: Nam perexigua conspergitur aqua gleba, manuque subigitur: ac si glutinosa est, & quovis levissimo tactu pressa inhærescit, & picis in morem ad digitos lentescit habendo, ut ait Virgilius, eademque illisa humo non dissipatur: ea res admonet nos inesse tali materiæ naturalem succum & pinguitudinem.* Item Pallad. lib. 1. cap. 5. pag. 5.

12. *Scrobes .... in eos.*] In eos scrobes regesta, unde effossa est. Columella, loc. cit. *Sed & si velis scrobibus egestam humum recondere, & recalcare, cum aliquo quasi fermento abundaverit, certum erit eam esse pinguem: cum defuerit, exilem: cum æquaverit, mediocrem,* &c. Simile est quod Maro præcipit, lib. 2. Georg. vers. 226.

Nunc quo quamque modo possis dignoscere, dicam:
Rara sit, an supra morem si densa, requiras:
Altera frumentis quoniam favet, altera Baccho.
Sin in sua posse negabunt
Ire loca, & scrobibus superabit terra repletis,
Spissus ager: glebas cunctantes, crassaque terga
Exspecta, & validis terram proscinde juvencis.

13. *Ferroque omnis.*] Cum tamen eam solam Maro damnet, vers. 220.

Quæ scabie & salsa lædit rubigine ferrum.

14. *Nec gravis.*] Virgilius, vers. 254.

Quæ gravis est, ipso tacitam se pondere prodit:
Quæque levis.

15. *Nec fluminibus.*] Virgil. vers. 184.

At quæ pinguis humus .....
.... Huc summis liquuntur rupibus amnes,
Felicemque trahunt limum.

At *videntur aquaticæ* arbores *celerius interire*, ut Plinius ait, lib. 16. sect. 90.

16. *Præterquam salici.*] Nam, ut alibi diximus cum Marone, vers. 110. *Fluminibus salices* nascuntur.

17. *Et carbunculus.*] Carbunculus Vitruvio, lib. 2. cap. 6. pag. 24. arenæ genus, quod in Etruria, adusta nimium

tatur. [18] Nam tofus ſcaber naturâ friabilis, expetitur quoque ab auctoribus. [19] Virgilius & quæ filicem ferat, non improbat vitibus. [20] Salſæque terræ multa melius creduntur, tutiora a vitiis innaſcentium animalium. [21] Nec colles opere nudantur, ſi quis perite fodiat. [22] Nec campi omnes minus Soles atque perflatus, quam opus ſit, accipiunt. Et quaſdam pruinis ac nebulis paſci [23] diximus vites. Omnium rerum ſunt quædam in alto ſecreta, & ſuo cuique corde pervidenda.

Quid quod mutantur ſæpe judicata quoque ac diu comperta? [24] In Theſſalia circa Lariſſam emiſſo lacu frigidior facta ea regio eſt, oleæque deſierunt, quæ prius fuerant. [25] Item vites aduri, quod non

NOTÆ.

vehementia vaporis materia, procreatur. Id terræ vitium quomodo vite macra ſanetur, docet Cato, cap. 37. *Vinea*, inquit, *ſi macra erit, ſarmenta ſua concidito minute, & ibidem inarato, aut ſuffodito.*

18. *Nam tofus.*] Quamlibet a Marone damnatus, verſ. 214.

Et tofus ſcaber, & nigris exeſa chelydris Creta.

Tofus eſt lapidis genus molle ac friabile, de quo dicetur uberius, lib. 36. ſect. 48. Refellere non vacat novitium hominis eruditi commentum, tofum exiſtimantis uliginoſam eſſe paluſtremque terram. Sequitur Plinius Columellam, lib. 3. cap. XI. *Quis enim*, inquit, *vel mediocris agricola neſciat, etiam duriſſimum tofum, vel carbunculum, ſimul atque ſunt confracti, & in ſummo regeſti, tempeſtatibus, geluve, nec minus æſtivis putreſcere caloribus, ac reſolvi: eoſque pulcherrime radices vitium per æſtatem refrigerare, ſuccumque retinere? quæ res alendo ſurculo ſunt accommodatiſſimæ?*

19. *Virgilius.*] Libro 2. Georg. verſ. 189.

Qui filicem curvis inviſam paſcit aratris,
Hic tibi prævalidas olim, multoque fluentes
Sufficiet Baccho vites: hic fertilis uvæ,
Hic laticis, qualem pateris libamus & auro.

20. *Salſaque.*] A Virgilio tamen damnatæ, verſ. 238. quod ſaporem vini corrumpit, & incrementa vitium virentium veluti quadam ſcabra rubigine coërcet, inquit Columella, lib. 3. cap. 1. ubi & Maronis verſus ipſe recitat:

Salſa autem tellus, & quæ perhibetur amara,
Frugibus infelix: ea nec manſueſcit arando,
Nec Baccho genus, aut pomis ſua nomina ſervat.

At certe in terra ſalſa palmas ſeri oportere docet auctor Geopon. lib. 2. cap. 9. pag. 48. ipſeque Plinius lib. 13. ſect. 8. & libri hujus ſect. 47. palmas ait & lentiſcum ſalſis aquis ali. Alia multa etiam Theophr. lib. 2. de cauſis, cap. 7. pag. 240.

21. *Nec colles.*] Nec in collibus male opera collocatur, quanquam hos Virgilius improbat, verſ. 179.

Difficiles primum terræ, colleſque maligni.

22. *Nec campi.*] Id nempe reprehendit, quod vulgus jactitat, venitque in uſum proverbii, & eſt apud Naſonem, lib. 1. de remed. amor. verſ. 369. tantummodo *perflare altiſſima ventos.*

23. *Diximus vites.*] Nempe in Ravennati agro, lib. 14. ſect. 4.

24. *In Theſſalia.*] Hæc a Theophr. lib. 5. de cauſis, cap. 20. pag. 345.

25. *Item vites.*] Theophr. loc. cit. etſi corrupto Græco codice Ænos ibi prætermiſſa ſit. Cætera ſingularum ejuſcemodi mutationum cauſas erudite Græcus ſcriptor perſequitur. De Æno oppido, Hebroque amne, & Philippis, diximus in Geographicis lib. 4.

antea, Ænos ſenſit admoto Hebro. [26] Et circa Philippos cultura ſiccata regio mutavit cæli habitum. [27] At in Syracuſano agro advena cultor [28] elapidato ſolo, perdidit fruges luto, donec regreſſit lapides. [29] In Syria levem tenui ſulco imprimunt vomerem, quia ſubeſt ſaxum exurens æſtate ſemina. Jam in quibuſdam locis ſimiles æſtûs immodici, & frigorum effectus. Eſt fertilis Thracia frugum, rigore: æſtibus, Africa & Ægyptus. [30] In Chalcia Rhodiorum inſula locus quidam eſt in tantum fecundus, ut ſuo tempore ſatum demetant hordeum, ſublatumque protinus ſerant, & cum aliis frugibus metant. [31] Glareoſum oleis ſolum aptiſſimum in Venafrano, pinguiſſimum in Bætica. [32] Pucina vina in ſaxo coquuntur. Cæcubæ vites [33] in Pontinis paludibus madent. Tanta eſt argumentorum, ac ſoli varietas, ac differentia. [34] Cæſar Vopiſcus, cum cauſam apud Cenſores ageret, [35] campos Roſeæ dixit Italiæ ſumen eſſe, in quibus perticas pridie relictas gramen operiret: ſed non niſi ad pabulum probantur. [36] Non tamen indociles natura nos eſſe voluit, & vitia confeſſa fecit, etiam ubi bona certa non fecerat. Quamobrem primum crimina dicamus.

CAP. V. [37] Terram amaram, ſive macram, ſi quis probare velit, demonſtrant eas atræ degenereſque herbæ: frigidam autem, [38] retorride nata. Item [39] uliginoſam, triſtia: rubricam oculi, argillamque, operi

NOTÆ.

26. *Et circa Philippos.*] Theophr. loc. cit.

27. *At in Syracuſano.*] E Theophr. lib. 3. de cauſis, cap. 25. pag. 290.

28. *Elapidato ſolo.*] Cum lapides ex agro ſuſtuliſſet.

29. *In Syria.*] Theophr. loco proxime cit.

30. *In Chalcia.*] Sive Chalce, de qua lib. 5. ſect. 36.

31. *Glareoſum.*] Colum. lib. 5. cap. 8. pag. 194. *Aptiſſimum genus terræ eſt oleis, cui glarea ſubeſt, ſi ſuperpoſita creta ſabulo admixta eſt. Non minus probabile eſt ſolum, ubi pinguis ſabulo eſt:* &c.

32. *Pucina vina.*] Creſcunt, inquit, maturanturque vina Pucina in ſaxoſo ſolo. Plinius, lib. 14. ſect. 8. *Julia Auguſta* LXXXII. *annos vitæ Pucino vino retulit acceptos.... Gignitur in ſinu Adriatici maris, non procul a Timavo fonte, ſaxeo colle, maritimo afflatu, paucas coquente amphoras.* In quibuſdam libris *Punica* perperam legas.

33. *In Pontinis.*] Sive Pomptinis, de quibus lib. 3. ſect. 9.

34. *Cæſar Vopiſcus.*] Hoc ex Varrone, lib. 1. de re ruſt. cap. 7. pag. 51. *Cæſar Vopiſcus ædilitius, cauſam cum ageret apud Cenſores, Campos Roſea Italiæ dixit eſſe ſumen, in quo relicta pertica poſtridie non appareret propter herbam.*

35. *Campos Roſeæ.*] De his egimus, lib. 3. ſect. 17.

36. *Non tamen.*] Non tamen neſcire nos natura voluit, quæ ſciri oportere.

37. *Terram amaram, ſive macram.*] Hoc eſt, ſive amaram, ſalſamque, ſive macram, (ſunt enim diverſæ,) iiſdem ſignis deprehendes. Vide Notas & Emend. num. V.

38. *Retorride nata.*] Velut frigore aduſtæ herbæ, & ut Palladius ait, lib. 1. cap. 5. pag. 5. ubi vim ejus vocis explanat, naturalis ſucci egentes.

39. *Vliginoſam.*] Semper humidam, quod in loco præſertim æquo contingit, cum aquæ non habent delapſum, ut loquitur Varro, lib. 1. de re ruſt. cap. 6.

difficillimas, quæque rastros ac vomeres ingentibus glebis onerent: quanquam non quod operi, hoc & fructui sit adversum. Item e contrario cineraceam, & sabulum album. [e] Nam sterilis densa callo facile deprehenditur, vel uno ictu cuspidis. Cato breviter atque ex suo more vitia determinat: [40] Terram cariosam cave neve plaustro, neve pecore impellas. Quid putamus hac appellatione ab eo tantopere reformidari, ut pæne vestigiis quoque interdicat? [41] Redigamus ad ligni cariem, & inveniemus illa, quæ in tantum abominatur, vitia, [42] aridæ, fistulosæ, scabræ, canescentis, exesæ, & pumicosæ. Plus dixit una significatione, quam possit ulla copia sermonis enarrari. Est enim interpretatione vitiorum quædam, [43] non ætate, (quæ nulla in ea intelligi potest,) sed natura sua, anus terra: & ideo infecunda ad omnia, atque imbecilla.

[44] Idem agrum optimum judicat ad radicem montium planitie in meridiem excurrente: [45] qui est totius Italiæ situs: [46] terram vero teneram quæ vocetur pulla. Erit igitur hæc optima [47] & operi, & satis. Intelligere modo libeat dictam mira significatione teneram: & quidquid optari debet, in eo vocabulo invenietur. Illa temperatæ ubertatis, illa mollis facilisque culturæ, nec madida, nec sitiens. Illa

INTERPRETATIO.

e *Nam sterilis.*] Nam quæ sterilis est terra, densa est, ac *duritie* quæ calli instar *est*, facile deprehenditur.

NOTÆ.

Quod si modice humida terra sit, tunc *dulci uligine læta* intelligitur, qualis a Marone laudatur, l. 2. Georg. vers. 184.

40. *Terram cariosam.*] Cato, lib. de re rust. cap. 5. pag. x1. *Terram cariosam caveto ne ares, neve plostrum, neve pecus impellas: si ita non caveris, quo impuleris, triennii fructum amittes.*

41. *Redigamus.*] Ita MSS. Reg. &c. non *redeamus*, ut in editis prave.

42. *Aridæ, fistulosæ.*] Columella, lib. 2. cap. 4. pag. 47. *Quam terram rustici variam cariosamque appellant, ea est, cum post longas siccitates levis pluvia superiorem partem glebarum madefacit, inferiorem non attingit.... Quæ sic subacta sunt arva, continuo triennio sterilitate afficiuntur.* Vide quæ de terra varia dicturi sumus lib. 18. sect. 49.

43. *Non ætate, quæ nulla.*] *Falso credidit Tremellius*, inquit Columella lib. 2. cap. 1. pag. 37. *parentem omnium terram, sicut muliebrem sexum, ætate anili jam confectam, progenerandis esse fetibus inhabilem*, &c.

44. *Idem agrum.*] Cato, cap. 1. pag. 6. *Si poteris, sub radice montis siet, in meridiem spectet.*

45. *Qui est totius Italiæ.*] Plinius, lib. 3. sect. 6. de Italia: *Incedit per maria, cæli regione ad meridiem quidem: sed si quis id diligenti subtilitate exigat, inter sextam horam primamque brumalem.*

46. *Terram vero teneram &c.*] Cato, cap. 151. *Quo pacto cupresseta seri oporteat..... Per ver serito in loco, ubi terra tenerrima erit, quam pullam vocant.*

47. *Et operi, & satis.*] Et rastris vomeribusque facilis, & frugibus læta. Vide Notas & Emendationes num. VI.

post vomerem nitescens : qualem fons ingeniorum [48] Homerus in armis a Deo cælatam dixit, [49] addiditque miraculum nigrescentis, quamvis [50] fieret in auro. Illa quam recentem exquirunt improbæ alites, vomerem comitantes, [51] corvique aratoris vestigia ipsa rodentes.

Reddatur hoc in loco luxuriæ quoque sententia & aliqua in propositum. Certe Cicero, [52] lux doctrinarum altera : Meliora, inquit, unguenta sunt, [53] quæ terram, quam quæ crocum sapiunt. Hoc enim maluit dixisse, quam redolent. Ita est profecto : illa erit optima, quæ unguenta sapiat. Quod si admonendi sumus, qualis sit terræ odor ille qui quæritur, contingit sæpe etiam [54] quiescente ea sub occasum Solis, [55] in quo loco arcus cælestis dejecerit capita sua : [56] & cum a siccitate continua immaduit imbre : tunc emittit illum suum halitum divinum ex Sole conceptum, cui comparari suavitas nulla possit. Is esse odor in commota debebit, repertusque neminem fallet: ac de terra odor optime judicabit. Talis fere est in novalibus [57] cæsa vetere silva, quæ consensu laudatur.

Et in frugibus quidem ferendis eadem terra utilior intelligitur, quoties intermissa cultura quievit : quod in vineis non fit. Eoque diligentius eligenda est, ne vera existat [58] opinio eorum, qui jam Italiæ

Notæ.

48. *Homerus.*] Iliad. σ'. vers. 541.
Ἐν δ' ἐτίθει νειὸν μαλακήν, πίειραν ἀρού-ραν, &c.

49. *Addiditque.*] Versa 547.
Ἡ δὲ μελαίνετ' ὄπισθεν, ἀρηρομένῃ δὲ ἐῴκει,
Χρυσείη περ ἐοῦσα· τὸ δὴ περὶ θαῦμ' ἐτέτυκτο.
Novale, quod erat proscissum, nigrescebat a tergo : & arata terra simile erat, quamvis in auro id exhiberetur : id vero ingens miraculum fuit.

50. *Fieret in auro.*] M S S. omnes, *ex auro.*

51. *Corvique.*] Id vero corvis familiare idcirco potius quod semina, quam quod recentem terram exquirant. Nam ut Macrobius ait, lib. 7. Saturn. cap. 5. *corvos videmus universis inhiare seminibus :* quod & sacri codices commemorant, Luc. 12. vers. 24.

52. *Lux doctrinarum altera.*] Post Homerum, qui, uti dictum est proxime, fons ingeniorum fuit.

53. *Quæ terram.*] Vide quæ jam antea diximus lib. 13. sect. 4.

54. *Quiescente ea.*] Nec aratro scissa, aut commota.

55. *In quo loco arcus.*] Egimus de ea re jam dudum lib. 12. sect. 51.

56. *Et cum a siccitate.*] Cum æstivo tempore solo adusto imbres accesserint, inquit Theophr. lib. 6. de causis, cap. 25. pag. 382. Martialis. lib. 3. Epigr. 65.

Pallidus Eoo thure quod ignis olet:
Gleba quod æstivo leviter cum spargitur imbre: &c.

57. *Cæsa vetere silva.*] Quam potissimum Maro laudat, ut diximus paulo antea,

Vnde iratus silvam devexit arator,
Et nemora evertit, &c.

58. *Opinio eorum.*] Tremellii Scrofæ videlicet, aliorumque, uti ex Columella discimus, cujus perelegans de hoc argumento oratio est, tum in præfatione operis, tum lib. 2. cap. 1. *Quæris,* inquit, *ex me, Publi Silvine, cur priore libro veterum opinionem ferme omnium, qui de cultu agrorum locuti sunt, a principio confestim repulerim, falsamque sen-*

terram

terram existimavere lassam. [59] Operis quidem facultas in aliis generibus constat & cælo: nec potest arari post imbres aliqua, [60] ubertatis vitio lentescens. Contra, [61] in Byzacio Africæ illum centena quinquagena fruge fertilem campum, nullis cum siccus est, arabilem tauris, post imbres [62] vili asello, & a parte altera jugi, anu vomerem trahente, vidimus scindi. Terram enim terra emendari ([63] ut aliqui præcipiunt) super tenuem pingui injecta, aut gracili bibulaque super humidam ac præpinguem, dementia operæ est. Quid potest sperare qui talem colit?

IV. Alia est ratio, quam Britannia & Gallia invenere [1] alendi eam ipsa: quod genus vocant [2] margam. [a] Spissior ubertas in ea intelligitur. Est autem quidam terræ adeps, ac velut glandia in corporibus, [3] ibi densante se pinguitudinis nucleo. * Non omisere & hoc Græci: quid enim intentatum illis? [4] Leucargillon vocant candidam

CAP. VI.

* CAPUT VII.

INTERPRETATIO.

[a] *Spissior.*] Major frugum ubertas in marga posita esse deprehenditur.

NOTÆ.

tentiam repudiaverim, consentium longo ævi situ, longique jam temporis exercitatione fatigatam, & effetam humum consenuisse. Nec te ignoro, cum & aliorum illustrium scriptorum, tum præcipue Tremellii auctoritatem revereri, qui cum plurima rusticarum rerum præcepta simul eleganter & scite memoriæ prodiderit, videlicet illectus nimio favore priscorum, de simili materia disserentium, falso credidit parentem omnium terram, sicut muliebrem sexum, ætate anili jam confectam, progenerandis esse fetibus inhabilem, &c. De Scrofa Tremellio egimus in Auctorum indice, tomo 1.

59. *Operis quidem.*] Arandi proscindendique soli facilitas in aliis terrarum generibus a cælo pendet.

60. *Vbertatis vitio.*] Ob pinguitudinem, quæ ubertatem facit, cum vomere scinditur, lentescit, nec friabilis est, solubilisque in pulverem.

61. *In Byzacio.*] De eo jam diximus lib. 5. sect. 3. Sed ibi centesima tantum fruge reddere fœnus terra dicitur forte mendose, pro centena quinquagena.

62. *Vili asello.*] De asinorum ministerio in arando diximus, lib. 8. sect. 68.

63. *Vt aliqui.*] Apud Theophr. lib. 3. de causis, cap. 25. pag. 289. quod & ipse Theophrastus probat, argumentis non adeo pœnitendis. Atque id quidem Ubios, quanquam gentium solos, usurpare, sect. seq. dicetur.

Sect. IV. 1. *Alendi eam ipsa.*] Terram terra alendi.

2. *Margam.*] Ita MSS. omnes. Posteriores Margilam dixere, mox & Marlam, unde nostri *Marle, Margne*, & *Marne.* Edictum Pistense Caroli Calvi, laudatum a D. Du-Cange, §. 29. *Margilam, & alia quæque carricare.* Multa de ea Cæsius, lib. 2. de mineral. cap. 2. sect. 2. pag. 144. & Georg. Agricola, lib. 2. de natura fossil. pag. 188. & 189. Fossas unde marga seu marla eruitur, Galli vocant *Marlieres.*

3. *Ibi densante.*] Ibi densante se & cogente velut in nucleum callumque terræ pinguitudine.

4. *Leucargillon.*] Voce conflata e duabus, λευκὸς & ἄργιλλος.

argillam, qua in Megarico agro utuntur, sed tantum in humida frigidaque terra.

Illam Gallias Britanniasque locupletantem cum cura dici convenit. Duo genera fuerant. Plura nuper exerceri cœpta proficientibus ingeniis. Est enim alba, rufa, columbina, argillacea, tofacea, arenacea. Natura duplex: aspera, aut pinguis. Experimenta utriusque [a] in manus: ususque geminus, aut ut fruges tantum alant, [5] aut edant & pabulum. Fruges alit tofacea alba, quæ si sit inter fontes reperta, est ad infinitum fertilis, verum aspera tractatu, & si nimia injecta est, exurit solum. Proxima est rufa, quæ vocatur [6] acaunumarga, intermixto lapide terræ minutæ, arenosæ. Lapis [7] contunditur in ipso campo: primisque annis [8] stipula difficulter cæditur propter lapides. Impendio tamen minimo [b] levitate, dimidio minoris quam ceteræ, invehitur. Inspergitur rara: sale eam misceri putant. Utrumque hoc genus semel injectum [9] in quinquaginta annos valet, & frugum & pabuli ubertate.

Cap. VIII. Quæ pingues esse sentiuntur, ex his præcipua alba. [10] Plura ejus genera. Mordacissimum, quod supra diximus. Alterum genus albæ cretæ argentaria est. Petitur ex alto, in centenos pedes actis plerumque puteis, ore angustatis: [11] intus, ut in metallis, spatiante vena. Hac maxime Britannia utitur. [12] Durant annis LXXX. Neque est exemplum ullius qui bis in vita hanc eidem injecerit. Tertium genus

Interpretatio.

[a] *In manus.*] Manu, *ac tractatu*, differentia utriusque agnoscitur.

b *Levitate*] Ob levitatem, dimidio minore quam ceteræ sumptu invehitur.

Notæ.

5. *Aut edant & pabulum.*] Non frugum modo fertiles sint, verum etiam & pabuli. Sic glyssomarga versa vice mox dicetur pabuli, quam frugum, fertilior.

6. *Acaunumarga.*] Sic M S S. Reg. Colb. Th. Chiffl. non *capnumargos*. Hoc est, citra amarorem marga, ab α privativo, & καυνὸς, amarum, atque ob id malum.

7. *Contunditur.*] Plerique nunc sinunt gelu resolvi, & tempestatibus.

8. *Stipula.*] Ægre stipula secatur, messisque peragitur, occursu assiduo lapidum.

9. *In L. annos.*] In Gallia ad decem tantum, hac ætate.

10. *Plura ejus genera.*] Margæ nimirum albæ: alterum genus mordacissimum, quod & asperum, & exurens solum, de quo proxime dictum est: pingue alterum, e genere albæ cretæ, argentarium vocatur: quoniam nitorem argento reddit, ut dicetur lib. 35. sect. 58. non, uti Cardanus somniavit, quod ex ea creta possit argentum detrahi. Utuntur ea fabri argentarii, ad argentea vasa polienda: ut Tripoli, seu Tripolitana terra, ad aurea æreave.

11. *Intus &c.*] Intus exspatiante fossura, ut in fodinis metallicis: quarum os pariter angustum, subterranei deinde meatus longissime exspatiantur.

12. *Durant.*] Ita M S. S. Albæ nimirum cretæ geminæ.

candidæ, [13] glyſſomargam vocant. Eſt autem creta fullonia mixta pingui terra, pabuli quam frugum fertilior, ita ut meſſe ſublata ante ſementem alteram [14] lætiſſimum ſecetur. Dum in fruge eſt, [15] nullum aliud gramen emittit. Durat XXX. annis: denſior juſto [16] Signini modo ſtrangulat ſolum. Columbinam Galliæ ſuo nomine [17] eglecopalam appellant: [18] glebis excitatur lapidum modo: Sole & gelatione ita ſolvitur, ut tenuiſſimas bracteas faciat. [19] Hæc ex æquo fertilis. Arenacea utuntur, ſi alia non ſit: in uliginoſis vero, & ſi alia ſit. Ubios gentium ſolos novimus, qui fertiliſſimum agrum colentes, [20] quacumque terra infra tres pedes effoſſa, & pedali craſſitudine injecta lætificent. Sed ea non diutius annis x. prodeſt. Hedui & Pictones calce uberrimos fecere agros: quæ ſane & oleis, & vitibus utiliſſima reperitur. Omnis autem marga [21] arato injicienda eſt, ut medicamentum rapiatur: & fimi deſiderat aliquantulum, quæ primo plus aſpera, & quæ in herbas non effunditur: alioqui novitate, quæcumque fuerit, ſolum lædet, ne ſic quidem primo poſt anno fertilis. Intereſt & quali ſolo quæratur. Sicca enim humido melior, arido pinguis. Temperato alterutra, creta vel columbina, convenit.

V. Tranſpadanis [1] cineris uſus adeo placet, ut anteponant fimo CAP. IX.

NOTÆ.

13. *Glyſſomargam.*] Sic reſtituimus eam vocem, ex fide codicum Reg. 1. 2. Colb. 1. 2. 3. Th. Chiffl. etſi in editis *Gliſchromargon* legitur, quod ex Anglico *Gliſter* fulgere, deduci volunt, qui vocum origines ſectantur. Nos a γλύσσων deducimus, quam vocem Ariſtophanes pro γλυκύτερος, *dulcior*, uſurpavit: ut hoc margæ genus videlicet, cum altero collatum, quod acaunumargam veteres dixere, hoc eſt, ſine amaritudine, dulcius eo eſſe intelligatur.

14. *Lætiſſimum ſecetur.*] Nempe pabulum.

15. *Nullum aliud.*] Gramen aliud naſci non ſinit.

16. *Signini modo.*] Glyſſomarga, inquit, quum denſius quam par eſt, injecta fuerit, Signini operis modo, ſtrangulat, conſternit, occluditque ſolum, ut ſata veluti ſuffocatum haud proferat. Signini operis pavimentique faciendi ratio a Plinio traditur, lib. 35. ſect. 46. Vide Notas & Emendat. num. VII.

17. *Eglecopalam.*] Ita MSS. omnes. Celticum nomen eſſe Plinius aperte monet: quare diſplicet Hermolai conjectura, legentis *e Græco pelan*: ut ſit ſententia Gallias a Græco acceptum nomen corrupiſſe in ſuum. Græce enim πελειὰς columba dicitur, quæ livido colore: unde & nomen margæ columbinæ.

18. *Glebis excitatur.*] E terra majores ejus margæ moles ſeu glebæ extrahuntur, ut lapides e lapicidinis: eædem in tenues bracteas Sole ac gelu ſolvuntur.

19. *Hæc ex æquo fertilis.*] Pabuli nimirum, & frugum.

20. *Quacumque terra.*] Lætum agrum, inquit, uberemque faciunt, cum terram infra tres pedes effoſſam, ſteriliori ſolo injiciunt pedali craſſitudine.

21. *Arato injicienda.*] Ubi jam ſolum aratum eſt: ut terra facilius vim margæ medicatam & ſalubrem hauriat. In libris quibuſdam *aratro*, male.

Sect. V. 1. *Cineris uſus.*] De quo Virgil. lib. 1. Georg. verſ. 80.

Ne ſaturare fimo pingui pudeat ſola: neve
Effetos cinerem immundum jactare per agros.

jumentorum : quod quia levissimum est, ob id exurunt. Utroque tamen pariter non utuntur in eodem arvo, nec in arbustis cinere; nec quasdam ad fruges, [2] ut diximus. [3] Sunt qui pulvere quoque uvas ali judicent, pubescentesque pulverent, & vitium arborumque radicibus aspergant. Quod certum est Narbonensi provinciæ, & vindemias certius sic eo coqui, quia plus pulvis ibi, quam Sol, confert.

VI. Fimi plures differentiæ : ipsa res antiqua. Jam [1] apud Homerum regius senex agrum ita suis manibus lætificans reperitur. [2] Augeas rex in Græcia excogitasse traditur : divulgasse vero Hercules in Italia, quæ regi suo [3] Stercuto Fauni filio ob hoc inventum immortalitatem tribuit. [4] M. Varro principatum dat turdorum fimo ex aviariis : [5] quod etiam pabulo boum suumque magnificat : neque alio cibo celerius pinguescere asseverat. [6] De nostris moribus bene sperare est, si tanta apud majores fuere aviaria, ut ex his agri stercorarentur. [7] Proximum Columella columbariis, mox gallinariis facit, na-

Notæ.

Quæ porro traduntur a Marone agricolationis præcepta, ea sunt ex Italiæ Circumpadanæ ritu petita, ut Plinius adnotavit, lib. 18. sect. 30.

2. *Ut diximus.*] Sect. 3. his verbis : *Quippe non eadem arboribus convenit & frugibus plerumque.*

3. *Sunt qui pulvere.*] Hanc pulveris excitationem, quæ fossione fit, cum pubescunt uvæ, hoc est, cum nigrescere incipiunt, laudat etiam Theophr. lib. 3. de causis, cap. 22. pag. 285. Τὴν δ' ὑποκόνισιν . . . ὅταν ἄρχωνται περκάζειν οἱ βότρυες, &c.

Sect. VI. 1. *Apud Homerum regius senex.*] Laërtes. Cic. lib. de Senect. sect. 54. *Quid de utilitate loquar stercorandi? Homerus . . . . . Laërtem lenientem desiderium, quod capiebat e filio, colentem agrum, & eum stercorantem facit.* Homeri versus est ejuscemodi, Odyss. ω. vers. 225.

Τὸν δ' οἶον πατέρ' εὗρεν ἐϋκτιμένῃ ἐν ἀλωῇ,
Λιςρεύοντα φυτόν.

Ubi illud λιςρεύοντα stercorantem Cicero & Plinius reddiderunt.

2. *Augeas.*] Ille Eleorum rex, quem Hercules sustulit. Inde parœmia, *Augiæ stabulum.*

3. *Stercuto.*] Ita M S S. non *Stercutio.* Isidorus, lib. 17. Orig. cap. 1. *Stercorandi agri rationem primus induxit quidam nomine Stercutus in Italia, cujus ara a Pico dedicata est Romæ.* Sed rectius forte *Sterculus*, uti legimus apud Tertull. in Apolog. cap. 25. & lib. 2. ad Nation. cap. 9. & apud Prudentium, in hymno S. Laurentii, vers. 450. Macrobius, lib. 1. Saturn. cap. 7. pag. 218. Saturnum hunc fuisse censet, *Stercutum dictum, quod primus stercore fecunditatem agris comparaverit.*

4. *M. Varro.*] Libro 1. de re rust. cap. 38. *Stercus optimum scribit Cassius esse volucrum, præter palustrium, ac nantium. De his præstare columbinum, quod sit calidissimum, ac fermentare possit terram. Id ut semen aspergi in agro oportere, non ut de pecore acervatim poni. Ego arbitror præstare ex aviariis turdorum, ac merularum : quod non solum ad agrum utile, sed etiam ad cibum, ita bubus, ac suibus, ut fiant pingues.*

5. *Quod etiam pabulo.*] Ad pabulum & cibum boum suumque.

6. *De nostris.*] Non adeo damnandi mores nostri videntur.

7. *Proximum.*] Columella, lib. 2. de re rust. cap. 15. pag. 70. *Tria igitur stercoris genera sunt præcipua : quod ex avibus, quod ex hominibus, quod ex pecudibus constat. Avium primum habetur, quod ex columbariis egeratur : deinde, quod gallinæ, ceteræque volucres edunt ;*

tantium alitum damnato. [8] Ceteri auctores consensu [9] humanas dapes ad hoc in primis advocant. [10] Alii ex his præferunt hominum potus, in coriariorum officinis pilo madefacto. [11] Alii per sese, aqua iterum, largiusque etiam, quam cum bibitur, admixta. Quippe plus jam ibi mali domandum est, cum ad virus illud vini homo accesserit. Hæc sunt certamina, quibus invicem ad tellurem quoque alendam utuntur homines. [13] Proxime spurcitias suum laudant. [14] Columella solus damnat. Alii cujuscumque quadrupedis ex cytiso: [15] aliqui columbaria præferunt. [16] Proximum deinde caprarum est, ab hoc ovium, deinde boum, novissimum jumentorum. Hæ fuere apud priscos differentiæ, simulque præcepta (ut invenio) re tali utendi, quando & hic [17] vetustas utilior: visumque jam est apud quosdam provincialium, in tantum abundante [18] geniali copia pecudum, [19] farinæ

NOTÆ.

exceptis tamen palustribus, aut nantibus, ut anatis & anseris: nam id noxium quoque est, Maxime tamen columbinum probamus.... Secundum deinde, quod homines faciunt, &c.

8. *Ceteri auctores.*] Theophr. lib. 7. hist. cap. 5. Varro, & Colum. loc. cit.

9. *Humanas dapes.*] Excrementa ciborum sic caste circumloquitur.

10. *Alii ex his.*] Alii, inquit, humanum lotium anteponunt, cum pilo qui in coriariorum officinis fuerit eo lotio madefactus. Hæc coriariorum retrimenta sordesque cum lotio pariter commendat in primis auctor Geopon. lib. 2. cap. 20. pag. 59. *Καὶ ὃ μέγιστόν ἐστι, καὶ καθ' ἑαυτὸ μεῖζον ὠφελεῖν πάντα τὰ φυτά.... τὸ οὖρον τὸ ἀνθρώπειον.... ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν σκυτοδεψῶν ἀκαθαρσίαν.* Quin & Theophr. addit, lib. 2. de causis cap. 23. pag. 287. eo stercore nonnulla ex silvestrium numero in urbanum habitum transiisse.

11. *Alii per se se.*] Alii lotium seu urinam adhibent solam, ac sine coriariorum retrimentis admixtis, addita tantum aqua, ne agrum perurat. Columella, lib. 2. cap. 15. *Aptior est tamen surculis hominis urina, quam sex mensibus passus fueris veterascere: si vitibus aut pomorum arboribus adhibeas, nullo alio magis fructus exuberat: nec solum ea res majorem facit proventum, sed etiam saporem, & odorem vini pomorumque reddit meliorem.*

12. *Quippe plus jam ibi mali.*] Plus, inquit, vitii corrigendum emendandumque est, cum ad virus quod vinum habet in se, etiam illud accesserit, quod ex humano traxit corpore, per quod potus transmeat. In quibusdam libris *male*, pessime.

13. *Proxime.*] Theophr. loc. cit.

14. *Columella solus.*] E Latinis. Nam e Græcis auctor Geopon. lib. 1. cap. 29. pag. 58. Columellam sequutus est Palladius, lib. 1. cap. 33.

15. *Aliqui columbaria.*] Colum. loc. cit. Geopon. auctor, pag. 57.

16. *Proximum deinde.*] Cato, cap. 36. Varro, loc. cit. Auctor Geopon. loc. cit. pag. 58.

17. *Vetustas utilior.*] Utilius est vetustiorum sequi præcepta. Cave enim de stercoris vetustate accipias. Enimvero, ut recte Columella, lib. 2. cap. 15. *Stercus omne, quod tempestive repositum, anno requieverit, segetibus est maxime utile: nam & vires adhuc solidas habet, & herbas non creat. Quanto autem vetustius sit, minus prodest, quoniam minus valet: itaque pratis quam recentissimum debet injici, quod plus herbarum progeneret:* &c. Quæ Palladius, lib. 1. tit. 33. de sterquilinio, totidem fere verbis exscripsit.

18. *Geniali.*] Fecunda.

19. *Farinæ vice.*] In modum farinæ crebro agris superinjici.

vice cribris superinjici, fœtore aspectuque, [20] temporis viribus, in quandam etiam gratiam mutato. Nuper repertum, oleas gaudere maxime cinere [21] e calcariis fornacibus.

[22] Varro præceptis adjicit, equino, quod sit levissimum, segetes alendas: prata vero graviore, & quod ex hordeo fiat, multasque gignat herbas. Quidam etiam bubulo [23] jumentorum præferunt, ovillumque caprino: [24] omnibus vero asininum, quoniam lentissime mandunt. E contrario usus [25] adversus utrumque pronunciat. [26] Inter omnes autem constat nihil esse utilius lupini segete, priusquam [27] siliquetur, aratro vel bidentibus versa, manipulisve desectæ, circa radices arborum ac vitium obrutis. [28] Etiam ubi non sit pecus, culmo ipso, vel etiam filice, stercorare arbitrantur.

[29] Cato: Stercus unde fiat, stramenta, lupinum, paleas, [30] fabalia, ac frondes ilignas, quernasque. E segete evellito ebulum, cicutam, & circum salicta herbam auctam, ulvamque: eam substernito ovibus, frondemque putidam. [31] Vinea si macra erit, sarmenta sua comburito, & ibidem inarato. [32] Itemque ubi saturus eris frumentum, oves ibi delectato.

Notæ.

20. *Temporis viribus.*] Progressu temporis, ac vetustate.

21. *In calcariis.*] Quin & calcem ipsam ad emendandum terræ vitium, in qua olea seritur, Columella adhibet, lib. 5. cap. 9. *Solent etiam*, inquit, *vitio soli fructum oleæ necare: cui rei sic medebimur. Altis gyris ablaqueabimus eas, deinde calcis pro magnitudine arboris plus minusve circumdabimus, sed minima arbor modicum postulat.*

22. *Varro.*] Libro 1. de re rust. cap. 38. *Minime bonum equinum, sed in segetes: in prata enim vel optimum, ut ceterarum veterinarum, quæ hordeo pascuntur, quod multam facit herbam.*

23. *Jumentorum.*] Ut equinum, mulinum. Sic Colum. lib. 2. cap. 15. pag. 71.

24. *Omnibus .... asininum.*] Colum. loc. cit. iisdem verbis.

25. *Adversus utrumque.*] Varronis scilicet, & Columellæ placitum modo allatum.

26. *Inter omnes.*] Colum. lib. 2. cap. 14. pag. 69. *De lupino nihil dubito, atque etiam de pabulari vicia: si tamen eam viridem desectam confestim aratrum subsequatur, & quod falx reliquerit, priusquam inarescat, vomis rescindat, atque obruat: id enim cedit pro stercore, &c.* In eodem habitat argumento cap. 16. pag. 73.

27. *Siliquetur.*] Priusquam siliquas faciat.

28. *Etiam ubi.*] Colum. lib. 2. cap. 15. *Nec ignoro quoddam esse ruris genus, in quo neque pecora, neque avis haberi possint: attamen inertis est rustici eo quoque loco defici stercore. Licet enim quamlibet frondem, licet e vepribus compitisque congesta colligere: licet filicem sine injuria vicini, etiam cum officio decidere, & permiscere cum purgamentis cortis.*

29. *Cato.*] De re rust. cap. 37. pag. 32. *Stercus unde facias: Stramenta, lupinum, paleas, frondem iligneam, querneam. Ex segeti vellito ebulum, cicutam, & circum salicta herbam altam, ulvamque: eam substernito ovibus, bubusque frondem putidam.* Ita libri omnes, etiam Pliniani M S S. non *putridam.*

30. *Fabalia.*] Stipulæ fabales.

31. *Vinea si.*] Cato, cap. 37. pag. 32. *Vinea si macra erit, sarmenta sua concidito minute, & ibidem inarato, aut infodito.*

32. *Itemque ubi.*] Cato, cap. 30. pag. 28. *Ubi sementim facturus eris, ibi oves delectato.* Apud Catonem, alii legunt *delegato.* Sententia hæc est: oviarium sep-

VII. Nec non & satis quibusdam ipsis pasci terram dicit. [1] Segetem stercorant fruges: lupinum, faba, vicia. Sicut e contrario cicer, quia vellitur, & quia salsum est: hordeum, fenum Græcum, ervum: hæc omnia segetem exurunt, & omnia quæ velluntur: nucleos in segetem ne indideris. Virgilius & segetem exuri, & avena, & papavere arbitratur.

VIII. [1] Fimeta sub dio concavo loco, [2] & qui humorem colligat, stramento intecta, ne in Sole arescant, palo e robore depacto fieri jubent: ita fore ne innascantur his serpentes. Fimum miscere terræ, plurimum refert Favonio flante, [3] ac Luna sitiente. Id plerique prave intelligunt a Favonii ortu faciendum, [4] ac Februario mense tantum:

NOTÆ.

tum, caulasque campestres ibi statuito, uti fimo locum stercorent. Fimum Latini lætamen appellant, ut inferius dicturi sumus, lib. 18. sect. 40.

Sect. VII. 1. *Segetem.*] Cato, cap. 37. pag. 32. *Quæ segetem stercorent fruges. Lupinum, faba, vicia.* Et paulo ante: *Cicer, quod vellitur, & quod salsum est, eo malum. Hordeum, fenum Græcum, ervum, hæc omnia segetem exurunt, & omnia quæ velluntur. Nucleos in segetem ne indideris.* A Catone & Plinio stat & Sasetna apud Colum. lib. 2. de re rust. cap. 14. pag. 69.

2. *Virgilius.*] Libro 2. Georg. v. 77.

Urit enim lini campum seges, urit avena.
Urunt Lethæo perfusa papavera somno.

Vide & Colum. loc. cit pag. 70.

Sect. VIII. 1. *Fimeta.*] Varro, lib. de re rust. cap. 38. *Sterquilinium secundum villam facere oportet .... In eo si in medio robustea aliqua materia sit depacta, negant serpentem nasci.* Colum. lib. 2. cap. 15. *Licet depressa fossa, qualem stercori reponendo primo volumine fieri præcepimus, cinerem, cœnumque cloacarum, & culmos, ceteraque quæ everruntur, in unum congerere. Sed eodem medio loco robusteam materiam defigere convenit: namque ea res serpentum noxiam latere in stercore prohibet.*

2. *Et qui humorem.*] Acceptum id ex Columella, lib. 1. cap. 6. *Sterquilinia quoque duo sint: unum, quod nova purgamenta recipiat, & in annum conservet: alterum, ex quo vetera vehantur. Sed utrumque more piscinarum devexum leni clivo, & exstructum, pavitumque solum habeat, ne humorem transmittant. Plurimum enim refert non adsiccato succo fimum vires continere, & assiduo macerari liquore, ut si qua interjecta sint stramentis aut paleis, spinarum vel graminum semina intereant, nec in agrum exportata segetes herbidas reddant. Ideoque periti rustici quidquid ovilibus stabulisque conversum progesserunt, superpositis virgeis cratibus tegunt, nec arescere ventis sinunt, aut Solis incursu patiuntur exuri.*

3. *Luna sitiente.*] Hoc est, sicca, ut Plinius ipse ait, hac sect. & 24. sive, non imbrifera. Nugantur qui sitientem, aut siccam dici autumant, Turnebum secuti, quod Lunam aquis ali sive fluvialibus sive marinis Stoïci putarent: sitire, cum expers luminis foret: udam, cum plena esset: uti nos siccum pro sobrio, pro ebrio madidum dicimus. Apud Catonem hodie non *sitiente* sed *silente* legitur: tamen *sitiente* exhibent Pliniani MSS. omnes. Catonis verba sunt, cap. 29. pag. 28. *Stercus sic divido .... quartam partem in pratum reservato: idque tum maxime opus erit, ubi Favonius flabit evehito Luna silenti*, pro *sitienti*. Itaque *sitiente Luna* eodem significatu dici nunc a Plinio palam est, quo ipse prius, lib. 13. sect. 7. *anno sitienti* dixit: & quo Columella, lib. 2. cap. 8. *sitienti solo*, & *solo sicco*, hoc est, imbrium experte.

4. *Ac Februario.*] Carpit haud dubie Columellam, cujus hæc oratio est, lib. 2. cap. 18. *Sed in totum curandum est, ut secundum Favonii exortum, mense Februario, circa Idus, immixtis seminibus feni, macriora loca, & utique celsiora stercorentur.*

cum id pleraque sata aliis postulent mensibus. Quocumque tempore facere libeat, curandum ut ab occasu æquinoctiali flante vento fiat, [5] Lunaque decrescente [6] ac sicca. Mirum in modum augetur ubertas effectusque ejus observatione tali.

Cap. X. IX. Abunde prædicta ratione cæli ac terræ, nunc de his arboribus dicimus, quæ cura hominum atque arte proveniunt. [1] Nec pauciora prope sunt genera: tam benigne naturæ gratiam retulimus. [2] Aut enim semine proveniunt, aut plantis radicis, aut propagine, aut avulsione, aut surculo, [3] aut insito & consecto arboris trunco. [4] Nam folia palmarum apud Babylonios seri, atque ita arborem provenire, Trogum credidisse demiror. Quædam autem [5] pluribus generibus seruntur, quædam omnibus.

X. Ac pleraque ex his ipsa natura docuit, & in primis semen serere, cum decidens exceptumque terra vivesceret. [1] Sed quædam non aliter proveniunt, ut castaneæ, juglandes: [2] cæduis duntaxat exceptis.

NOTÆ.

5. *Lunaque decrescente.*] Sic Geopon. auctor, lib. 2. cap. 19. pag. 59. & Columella, lib. 2. cap. 16. Item Palladius in Februario, tit. 20.

6. *Ac sicca.*] Hoc est, minime pluvia, ut diximus. Usus ea voce Propertius lib. 2. Eleg. 17.

Nec licet in triviis sicca requiescere Luna.

Et Eleg. 28.

Incipit & sicco fervere terra Cane.

Ubi Sirio exardescente carere pluviis æstatem haud obscure significat: sive, ut Tibullus ait, lib. 1. Eleg. 4.

Æstivi tempora sicca Canis.

Sect. IX. 1. *Nec pauciora,*] Nec pauciora serendi genera ars hominum & cura invenit, quam natura: quæ tribus modis arbores edit, ut diximus lib. 16. sect. 58. Sponte, aut semine, aut radice: semine, inquam, fortuito labente ex arbore, non facta ex arte & industria seminatione. Sic naturæ paria retulimus.

2. *Aut enim semine.*] Modos sex enumerat, quibus arbores per artem proveniant: hos & Maro fere recenset, lib. 2. Georg. v. 23. Plinius a Theophr. accepit, lib. 2. hist. cap. 1. 1. Seminationem. 2. Plantarum cum radice translationem e seminario in alium locum: hunc modum Theophr. ἀπὸ ῥίζης vocat: plantas radicum Galli, *du Plant.* 3. Propagationem, quæ præsertim in vitibus nota est, *Provigner, Faire des provins.* 4. Avulsionem, qua stolones *les rejettons,* una cum fibris & radiculis e stirpe aut corpore arboris abscinduntur, & sulcis seu scrobibus mandantur: quod in arboribus ferme omnibus usurpatur. 5. Surculum, sive taleam e cacumine rami amputatam, quæ infossa sine radice crescit ac virescit: vulgo, *planter des cions.* 6. Insitionem, cum surculus unius arboris alteri immittitur, quæ quasi in ejus naturam transit: *enter.*

3. *Aut insito, & consecto.*] Hoc est, insitione, quæ fit etiam secto ac fisso arboris summo trunco, quo vel unus vel plures surculi in fissuram inserantur. *Enter en fente.* Vide Notas & Emendnum. VIII.

4. *Nam folia.*] Vix credit Theophrastus iis, qui etiam e virgis ἀπὸ τῶν ῥάβδων ἐν Βαβυλῶνι palmas provenire aïunt: lib. 2. hist. cap. 2.

5. *Pluribus generibus.*] Pluribus modis e sex proxime appellatis.

Sect. X. 1. *Sed quædam non aliter.*] Quam semine. Virgil. lib. 2. Georg. vers. 14.

Pars autem posito surgunt de semine, ut alta
Castanea.

2. *Cæduis.*] Quæ succisæ, rursus e stirpibus aut radicibus renascuntur.

Et

[9] Cato: Si locus aquoſus ſit, inquit, latos [b] pedes ternos in faucibus, imoſque palmum & pedem, altitudine quatuor pedum: [10] eos lapide conſterni, aut ſi non ſit, perticis ſalignis viridibus: ſi neque eæ ſint, ſarmentis: [11] ita ut in altitudinem ſemipedem trahantur. Nobis adjiciendum videtur ex prædicta arborum natura, ut altius demittantur ea quæ ſumma tellure gaudent, tanquam fraxinus, olea. Hæc & ſimilia quaternos pedes oportet demitti. Ceteris ſat eſt, ſi altitudinis pedes ternos effecerint. [12] Excide, inquit, radicem iſtam, Papirius Curſor imperator, ad terrorem Præneſtinorum Prætoris. Deſtringi ſecures juſſit. [13] Eſt innoxium abradi partes, quæ ſe nudaverint. [14] Teſtas, aliqui lapides rotundos ſubjici malunt, [15] qui & contineant humorem, & tranſmittant: [c] non item planos facere, & a terreno arcere radicem exiſtimantes. Glarea ſubſtrata inter utramque ſententiam fuerit.

Arborem nec minorem bima, nec majorem trima transferri quidam præcipiunt: alii, cum annum impleat. [16] Cato craſſiorem quin-

INTERPRETATIO.

[b] *Pedes.*] Lati ſint ſcrobes ternos pedes in ſumma ſui parte, in ima palmum & pedem.

[c] *Non item.*] Exiſtimant *enim* planos lapides non idem præſtare: ac *præterea* arcere radicem, ne terræ adhæreſcat.

NOTÆ.

9. *Cato.*] Cap. 43. pag. 37. cui titulus eſt: *Vites & oleæ quomodo infodiantur. Sulcos, ſi locus aquoſus erit, alveatos eſſe oportet, latos ſummos pedes tres, altos pedes quatuor, infimum latum pedem unum & palmum. Eos lapide conſternito. Si lapis non erit, perticis ſaligneis viridibus quoquoverſus collatis conſternito. Si pertica non erit, ſarmentis colligatis itidem facito.*

10. *Eos lapide conſterni.*] Ut aquæ pluviæ ibi receptæ, detentæque, temporibus ſiccis refrigerandæ arbori ſufficere poſſint: atque ob eam cauſam alii ſarmenta ſubſternunt, &c. Ita Theophr. lib. 3. de cauſis, cap. 5. pag. 268. & 269.

11. *Ita ut in altitudinem.*] Ita ut ſarmenta ſemipedis altitudine exſtent. Hoc illud eſt quod ait Columella, lib. de arboribus, cap. 20. *Cum ſemina depones, dextra ac ſiniſtra ſingulis, uſque in imum ſcrobem, faſciculos ſarmentorum brachii humani craſſitudine deponito: ita ut ſupra terram paululum exſtent: per quos æſtate parvo labore aquam radicibus ſubminiſtres.*

12. *Excide.*] Aurel. Victor, lib. de viris illuſtr. cap 31. *L. Papirius Curſor a velocitate .... comis & jocorum ſtudioſus, cum Præneſtinum Prætorem graviſſime increpuiſſet: Expedi, inquit, lictor, ſecures. Et cum eum metu mortis attonitum vidiſſet, incommodam ambulantibus radicem excidi juſſit.* Refert idem Livius, lib. 9. pag. 157.

13. *Eſt innoxium.*] Subintellige, eſt nempe innoxium radices excidere, quæ ſe terra nudaverint. Hoc a Theophr. lib. 3. de cauſis, cap. x1. pag. 275. In quibus M S S. *adradi.*

14. *Teſtas, aliqui lapides.*] Vide Notas & Emendationes num. X V I.

15. *Qui contineant.*] Qui & quantum ſatis eſt, contineant: & quod abundat, lente tranſmittant.

16. *Cato.*] Cap. 28. *Poſthac arbores craſſiores digitis quinque quæ erunt, eas præciſas ſerito, &c.*

que digitis. [17] Non omisisset idem, si attineret, meridianam cæli partem signare in cortice, ut translata in iisdem & assuetis statueretur horis: ne Aquiloniæ meridianis oppositæ Solibus finderentur, & algerent meridianæ Aquilonibus. [18] Quod e diverso affectant etiam quidam in vite, ficoque, permutantes in contrarium. Densiores enim folio ita fieri, magisque protegere fructum, & minus amittere: ficumque sic etiam [19] scansilem fieri. Plerique id demum cavent, ut plaga deputati cacuminis meridiem spectet, [20] ignari fissuris nimii vaporis opponi. Id quidem [21] in horam diei quintam vel octavam spectare maluerim. Æque latet non negligendum, [d] ne radices mora [22] inarescant, neve a Septentrionibus, aut ab ea parte cæli usque ad exortum brumalem vento flante effodiantur arbores, aut certe non adversæ iis ventis radices præbeantur: propter quod emoriuntur, igna-

INTERPRETATIO.

d *Ne radices.*] Ne *diuturniore* mora *jaceant humi semina cum radicibus*, & radices *interim* inarescant.

NOTÆ.

17. *Non omisisset.*] Dum plurimum Catoni tribuit, gravissimorum scriptorum auctoritati detrahit, qui ita censuerunt facto opus esse. Theophr. lib. 2. histor. cap. 7. & Virgil. lib. 2. Georg. vers. 265.

Quin etiam cæli regionem in cortice signant:
Vt quo quæque modo steterit, qua parte calores
Austrinos tulerit, quæ terga obverterit axi,
Restituant: adeo in teneris assuescere multum est.

Quod imitatus deinde Columella, lib. 5. cap. 6. pag. 188. *Hanc observationem,* inquit, *non solum in vitium positione, sed in ulmorum, ceterarumque arborum præcipio: uti cum de seminario eximuntur, rubrica notetur una pars, quæ nos admoneat, ne aliter arbores constituamus, quam quemadmodum in seminario steterint. Plurimum enim refert, ut eam partem cæli spectent, cui ab tenero consueverunt.*

18. *Quod e diverso.*] Theophr. lib. 2. histor. cap. 8. Græca sunt ejuscemodi: Συμβαίνειν δὲ τοῦτό φασι καὶ ἐπὶ τῆς συκῆς. οὐ γὰρ ἀποβάλλειν ἀνάπαλιν φυτευθεῖσαν· ἔτι δὲ εὐβακτέραν γίνεσθ, &c. *Hoc idem fieri in fico aiunt: nam si in contrarium permutata feratur, fructum non amittere, scansilemque fieri pronunciant.* Verum permutari in contrarium non idem Theophrasto, ac Plinio est: illi est inverso surculo seri, ut de salice diximus sect. 13. Isti, latus arboris aversum ab ea cæli parte statuere, cui prius adversum erat.

19. *Scansilem.*] Εὐβακτέραν γίνεσθ, Theophr. loc. cit. Scansilis arbor dicitur, quæ assurgit, ut scandi facile possit: contra δύσβατος inaccessa.

20. *Ignari.*] Non intelligunt vel sic opponi nimio calori, quo finditur cortex.

21. *In horam diei.*] Hoc est, in eam cæli regionem obverti maluerim, ubi Sol, cum undecima est, vel post meridiem secunda, stare videtur. Sic enim horas partiebantur antiqui, ut sexta in meridiem caderet. Vide quæ diximus in Notis & Emendationibus ad lib. 6. num. CXIX.

22. *Inarescant.*] Ut de vite dicturi sumus, sect. 35. num. 3.

ris causæ agricolis. [23] Cato omnes ventos, & imbrem quoque in tota translatione damnat. Et ad hæc proderit quam plurimum terræ, in qua vixerint, radicibus cohærere, ac totas cespite circumligari: [24] cum ob id Cato in corbibus transferri jubeat, proculdubio utilissime. [25] Idem summam terram contentus est subdi. [26] Quidam Punicis malis substrato lapide non rumpi pomum in arboribus tradunt. [27] Radices inflexas poni melius. Arborem ipsam ita locari, ut media sit totius scrobis, necessarium. [28] Ficus, si in scilla (bulborum hoc genus est) seratur, ocyssime ferre traditur pomum, neque vermiculationi obnoxium: [29] quo vitio carent reliqua poma similiter sata. Radicum ejus magnam adhibendam curam, ut exemptas appareat, non evulsas, quis dubitet? Qua ratione & reliqua confessa omittimus: sicuti terram circa radices [30] fistucato spissandam, [31] quod Cato

NOTÆ.

23. *Cato omnes.*] Cap. 28. pag. 27. *Caveto autem ne cum ventus siet, aut imber, effodias, aut feras: nam id maxime cavendum est.*

24. *Cum ob id Cato.*] Loco cit. *Oleas, ulmos, ficos, poma, vites, pinos, cupressos cum seres, bene cum radicibus eximito cum terra sua quamplurima: circumligatoque uti ferre possis: in alveo aut in corbula ferri jubeto.*

25. *Idem.*] Loco cit. *In scrobe cum pones, summam terram subdito: postea operito terra*, &c. Sic etiam Columella, lib. 5. cap. 6. *Arbores ita conserendæ sunt, ut summam terram, quæ aratro subacta sit, semipedem alte substernamus, radices omnes explicemus, & depositas stercoremus, ut ego existimo: si minus, terra subacta operiamus*, &c.

26. *Quidam Punicis.*] Palladius, lib. 4. in Martio, tit. 10. pag. 92. *Qui in scrobe deponit, si tres lapillos in ipsa radice constituat, providebit ne poma findantur.* Et ante eum Colum. lib. 5. cap. 10. pag. 201. *Mala Punica, ne in arbore rumpantur, remedio sunt lapides tres*, &c.

27. *Radices inflexas.*] Leviter flexas. Sic alibi, ut notavimus, infectum pro fecto dixit. Falluntur enim qui *inflexas* nove ab eo dictum putant, quasi *non flexas*: etsi Theophrasti auctoritate tueri id omni ope nituntur, ex lib. 2. histor. cap. 7. Tutior in hoc negotio agricolarum fides, quam eruditorum conjecturæ!

28. *Ficus, si in scilla.*] Theophr. lib. 2. histor. cap. 7. Ἡ συκῆ δ' ἐὰν ἐν σκίλλῃ φυτευθῇ, θᾶττον παραγίνεται, καὶ ἧττον ὑπὸ σκωλήκων κατεσθίεται. *Ficus, si in scilla seratur, ocyus crescit, minusque a vermibus infestatur.* Palladius, in Martio, tit. de ficu: *Aliqui multum prodesse confirmant, ut generosiora poma producat, si plantam fici diviso squillæ bulbo interfitam, strictamque vinculis collocemus.* Didymus quoque in Geopon. lib. 10. cap. 46. pag. 276. Latini veteres *squillam* pro *scilla* scripsere. De scilla dicemus lib. 19. sect. 30.

29. *Quo vitio carent.*] Vide Notas & Emend. num. XVII.

30. *Fistucato.*] Fistucatione. Fistuca, machina est utrinque ansata, qua pavitores utuntur, ut pavimenta magna vi in terram adigantur. Pavitores Galli vocant, *Hie, ou Demoiselle.*

31. *Quod Cato.*] Cap. 28. *Oleas, ulmos, ficos, ... in scrobe cum pones .... Operito terra radicibus fini, deinde calcato pedibus bene, deinde fistucis, vectibusque calcato, quam optime poteris. Id erit ei rei primum. Post hæc arbores crassiores digitis quinque quæ erunt, eas præcisas serito, oblinitoque fimo summas, & foliis alligato.*

primum in ea re esse censet: plagam quoque [32] a trunco oblini fimo, & foliis præligari præcipiens.

CAPUT XII.

XVII. Hujus loci pars est ad intervalla pertinens. [1] Quidam Punicas, & myrtos, & lauros densiores seri jusserunt, in pedibus tamen novenis. [2] Malos amplius paulo, vel magis etiam piros, magisque amygdalas, & ficus: quod optime dijudicabit ramorum amplitudinis ratio, locorumque, & umbræ cujusque arboris: quoniam has quoque observari oportet. Breves sunt, quamvis magnarum arborum, quæ in orbem ramos circinent, ut in malis, pirisque. Eædem enormes cerasis, lauris.

XVIII. Jam quædam umbrarum proprietas. [1] Juglandium gravis & noxia, etiam capiti humano, omnibusque juxta satis. [2] Necat gramina & pinus: sed ventis utraque resistit, [3] qua jam & protecta vinearum ratione egent. Stillicidia pinus, quercus, ilicis, ponderosissima. [4] Nullum cupressi, umbra minima, & in se convoluta. [5] Ficorum levis, quamvis sparsa: ideoque inter vineas seri non vetantur. Ulmorum lenis, etiam nutriens, quacumque opacat. [6] Attico hæc quoque videtur e gravissimis: nec dubito, si emittantur in ramos. [7] Constrictæ quidem ullius noxiam esse non arbitror. Jucunda & platani, quanquam crassa: [8] licet gramini credere non soli, haud alia lætius operiente toros. Populo nulla ludentibus foliis: pinguis alno, sed pascens sata. Vitis sibi sufficit, mobili folio, jactatuque crebro Solem umbra temperans, [9] eodem gravi protegens in imbre.

NOTÆ.

32. *A trunco.*] A summo trunco, ubi plaga deputati cacuminis.

Sect. XVII. 1. *Quidam Punicas &c.*] Hæc Plinius a Theophr. lib. 2. histor. cap. 7. & ubi prolixius multo tractantur, lib. 3. de causis, cap. 8. pag. 272.

2. *Malos amplius &c.*] Theophr. locis citatis.

Sect. XVIII. 1. *Juglandium gravis.*] Nervorum afferre solutionem (paralysin vocant) scribit Aldrovandus. Grevinus, lib. 2. de venen. cap. 22. refrigerationem membrorum, maximumque ac diuturnum capitis dolorem: somnia dura, defluviumque capillorum, Marcellus Donat. hist. med. mirab. lib. 1. cap. 1.

2. *Necat gramina.*] Diffidere videtur a Plinio nostro Palladius, lib. 12. in Novemb. tit. 7. pag. 165. cap. de pinu. *Pinus creditur prodesse omnibus, quæ sub ea seruntur*: plantis fortasse robustioribus lauro, myrto, non gramini.

3. *Qua jam &c.*] Quo genere arborum ideo jam protecta vinearum egent: hoc est, & earum propterea arborum oppositu vineæ jam percommode proteguntur. Vide Notas & Emend. num. XVIII.

4. *Nullum cupressi.*] Feminæ nimirum, quæ in metam fastigatur, ut dictum est lib. 16. sect. 60. Hæc nullum mittit stillicidium.

5. *Ficorum levis.*] Umbra.

6. *Attico.*] Julio Attico, de quo in Auctorum Indice.

7. *Constricta.*] Cui arbori compactiores rami sunt, hujus umbra gravis non est.

8. *Licet gramini.*] Quam sit umbra platani jucunda, vel ex gramine intelligimus, quod sub nulla alia arbore tam læte provenit: nulla alia arbos felicius operit graminum & herbarum toros.

9. *Eodem gravi.*] Eodem folio in gravi imbre se vitis protegit.

Omnium fere levis umbra, quorum pediculi longi. Non fastidienda hæc quoque scientia, atque non in ultimis ponenda, quando quibusque satis umbra aut nutrix, aut noverca est. Juglandium quidem, pinorumque, & picearum, & abietis, quæcumque attigere, non dubie venenum est.

XIX. Stillicidii brevis definitio est. [1] Omnium quæ projectu frondis ita defenduntur, ut per ipsas non defluant imbres, stilla sæva est. [2] Ergo plurimum intererit hac inquisitione, terra in qua seremus, in quantum arbores quasque alat. [3] Jam per se colles minora quærunt intervalla. Ventosis locis crebriores seri conducit. [4] Olea tamen maximo intervallo, de qua [5] Catonis Italica sententia est: in XXV. pedibus minimum, plurimum XXX. seri. Sed hoc variatur locorum natura. Non alia major in Bætica arbor. In Africa vero (fides penes auctores erit) milliarias vocari multas narrant a pondere olei, quod ferant annuo proventu. Ideo [6] LXXV. pedes Mago intervallo dedit undique: aut in macro solo, ac duro, atque ventoso, cum minimum XLV. Bætica quidem uberrimas messes inter oleas metit. Illam inscientiam pudendam esse conveniet, adultas [7] interlucare justo plus, & in senectam præcipitare, aut (plerumque ipsis qui posuere, coarguentibus imperitiam suam) totas excidere. [8] Nihil

NOTÆ.

Sect. XIX. 1. *Omnium quæ projectu.*] Exemplum statuit Palladius lib. 2. in Januar. tit. 16. pag. 47. in nuce juglande: *Desiderat intervalla majora*, inquit, *pro arboris magnitudine, quia stillicidiis foliorum suorum, proximis, vel sui generis, nocebit arboribus.* In quibusdam libris perperam *diffunduntur*. Defenduntur projectu frondis arbores eæ, quarum per folia non perpluit, nec madesit imbre aut ipsius arboris corpus caudexve, aut circumjecta tellus.

2. *Ergo plurimum.*] Plurimum interest in hac inquisitione prospicere quodnam genus arborum ea terra alat, in qua serere quidpiam aliud libuerit.

3. *Jam per se colles.*] Locis montuosis intervalla breviora, quam planis relinquenda sunt: montibus enim minus radices & comæ augescunt, inquit Theophr. lib. 3. de causis, cap. 8. pag. 275. Ἐν γὰρ τοῖς ὀρεινοῖς ἐλάττους (ἀποστάσεις) ἢ ἐν τοῖς πεδινοῖς· ἐπ' ἔλαττον γὰρ αἵ τε ῥίζαι [illegible], καὶ ἡ κόμη.

4. *Olea tamen.*] Vide Colum. lib. 5. cap. 9. pag. 198.

5. *Catonis Italica.*] Hoc est, pro cæli solique Italici ratione. Vide Notas & Emend. num. XIX.

6. *LXXV. pedes Mago.*] Et ex Magone Columella, loc. cit.

7. *Interlucare.*] Interlucari arbores dicuntur, quoties adempta ramorum parte, quantum earum opacitati detrahitur, tantum luci accedit: unde & *interlucare* dictum. Plinius sect. 35. libri hujus: *Interlucata densitate ramorum, qui sint supervacui*, &c. Vide quæ de vocibus, *conlucare*, & *sublucare*, dicturi sumus in calce hujus libri.

8. *Nihil est.*] In eam sententiam egregie Columella, lib. 1. cap. 8. *Nam cum multum prodest perite quid facere, tum plus obest perperam fecisse. Unum enim ac solum dominatur in rusticatione: quidquid exigit ratio culturæ, semel facere. Quippe cum emendatur vel imprudentia, vel negligentia, jam res ipsa decoxit: nec in tantum postmodum exuberat, ut & rem amissam restituat, & quæstum temporum præteritorum resarciat.*

est fœdius agricolis, quam gestæ rei pœnitentia, [a] multo jam ut præstet laxitate delinquere.

Cap. XIII. XX. [1] Quædam autem natura tarde crescunt, & in primis semine tantum nascentia, & longo ævo durantia. [2] At quæ cito occidunt, velocia sunt, ut ficus, Punica, prunus, [3] malus, pirus, myrtus, salix: & tamen antecedunt divitiis. In trimatu enim ferre incipiunt, ostendentes & ante. Ex his lentissima pirus. Ocyssima omnium [4] cyprus, & pseudocyprus frutex. Protinus enim floret, semenque profert. Omnia vero celerius adolescunt [5] stolonibus ablatis, unamque in stirpem redactis alimentis.

XXI. Eadem natura & propagines docuit. Rubi namque curvati gracilitate & simul proceritate nimia, defigunt rursus in terram capita, iterumque nascuntur ex sese: repleturi omnia, ni resistat cultura: prorsus ut possint videri homines [1] terræ causa geniti: ita pessima atque exsecranda res, propaginem tamen docuit, [2] ac viviradicem. Eadem autem natura est ederis. [3] Cato propagari præter vitem tradit ficum, oleam, Punicam, malorum genera omnia, laurum, prunos, myrtos, nuces avellanas, & Prænestinas, platanum. Propaginum duo genera: ramo ab arbore depresso in scrobem quatuor pedum quoquo, & post biennium amputato flexu, plantaque translata post

INTERPRETATIO.

a *Multo.*] Ut jam multo satius sit *initio* peccasse, positis laxius olearum ordinibus.

NOTÆ.

Sect. XX. 1. *Quædam autem.*] Virgilius, lib. 2. Georg. vers. 57.

Jam quæ seminibus jactis se sustulit arbos

Tarda venit, &c.

Varro, lib. 1. de re rust. cap. 41. *Omnia minuta & arida, ad crescendum tarda: & quæ laxiora, ea & fecundiora: ut femina, quam mas: ex proportione in virgultis item. Itaque ficus, malus Punica, & vitis, propter femineam mollitiem ad crescendum prona. Contra palma, & cupressus, & olea, in crescendo tarda:* &c.

2. *At quæ cito.*] Plinius l. 16. sect. 51. *Omnia autem celerius senescunt præfecunda.*

3. *Malus, pirus.*] Ita recte: non, *pinus.* Sequitur enim, *Ex his lentissima pirus.*

4. *Cyprus.*] Frutex, sive arbor, de qua lib. 12. sect. 51.

5. *Stolonibus ablatis.*] Stolo in arboribus, fruticatio inutilis est, ut dictum est sect. 1. succum omnem matri, veroque arboris fetui adimens.

Sect. XXI. 1. *Terræ causa.*] Ut terram colerent, ac perpurgarent: quod eam ruborum alias silva occuparet, & obrueret.

2. *Ac viviradicem.*] Plantas, quæ cum viva radice seri possint.

3. *Cato.*] Cap. 51. pag. 41. *Propagatio pomorum, aliarumque arborum. Ab arbore abs terra pulli qui nascentur, eos in terram deprimito, extollitoque primorem partem, uti radicem capiat: inde biennio post effodito, seritoque. Ficum, oleam, malum Punicum, cotoneum, aliaque mala omnia, laurum, myrtum, nuces Prænestinas, platanum: hæc omnia a capite propagari, eximique, serique eodem modo oportet.*

trimatum : [4] quas si longius ferre libeat, in qualis statim, aut vasis fictilibus defodere propagines aptissimum ; ut in iis transferantur. [5] Alterum genus luxuriosius, radices in ipsa arbore solicitando, trajectis per vasa fictilia vel qualos ramis, terraque [6] circumfartis : atque hoc blandimento impetratis radicibus, [7] inter poma ipsa & cacumina (in summa etenim cacumina hoc modo petuntur) audaci ingenio arborem aliam longe a tellure faciendi, eodem, quo supra, biennii spatio abscissa propagine, & cum qualis illis sata. Sabina herba propagine seritur & [8] avulsione. Tradunt fæce vini, aut e parietibus latere tuso mire ali. Iisdem modis rosmarinum seritur, & ramo, quoniam [9] neutri semen. Rhododendron propagine & semine.

CAPUT XIV.

XXII. [1] Semine quoque inserere natura docuit, raptim avium fame devorato, solidoque, & alvi tepore madido, cum fecundo fimi medicamine abjecto in mollibus [2] arborum lecticis, & ventis sæpe translato in aliquas corticum rimas : unde vidimus cerasum in salice, platanum in lauro, laurum in ceraso, & baccas simul discolores. Tradunt & monedulam condentem semina in thesauros cavernarum, ejusdem rei præbere causas.

XXIII. Hinc nata [1] inoculatio, sutoriæ simili [2] fistula aperiendi

NOTÆ.

4. *Quas si longius.*] Cato, cap. 52. *Quæ diligentius propagari voles, in aulas aut in qualos pertusos propagari oportet, & cum iis in scrobem deferri oportet.*

5. *Alterum genus.*] Et illud a Catone describitur, cap. 133. pag. 69. his verbis : *In arboribus radices uti capiant, calicem pertusum sumito tibi, aut quasillum : per eum ramulum transferito : eum quasillum terra impleto, calcatoque : in arborem relinquito : Ubi bimum erit, ramum tenerum infra præcidito : cum quasillo serito : Eo modo quodvis genus arborum facere poteris uti radices bene habeant.*

6. *Circumfartis.*] Sic M S S. omnes, non, ut editi, *circumpactis*, nulla plane sententia.

7. *Inter poma.*] Inter ipsa poma, atque in ipso arboris cacumine : nam vel ex ipso summo cacumine rami ad propaginem seliguntur.

8. *Avulsione.*] De qua diximus sect. 9.

9. *Neutri semen.*] Sabinæ sane rarum admodum semen est : rosmarino sterili, de quo Plinius lib. 24. sect. 59. plane nullum.

Sect. XXII. 1. *Semine quoque.*] Acinis nucleisve mali, piri, cerasi, in aliarum arborum rimas immissis. Hunc locum Carolus Stephanus in Prædio rustico, pag. 215. perperam interpretatur.

2. *Arborum lecticis.*] Sic partem eam arboris vocat, & caudicis, unde se rami dividunt in brachia.

Sect. XXIII. 1. *Inoculatio.*] Græcis ἐνοφθαλμισμὸς, & inde ἐνοφθαλμίζειν. Recessit omnino nobis hoc inserendi genus ab usu. Altera hæc insitio est, quam Columella affert lib. 5. cap. XI. de insitione arborum, pag. 205. *Tria genera porro*, inquit, *insitionum antiqui tradiderunt. Unum quo resecta & fissa arbor resectos surculos accipit. Alterum, quo resecta inter librum & materiam semina admittit .... Tertium quo ipsas gemmas cum exiguo cortice in partem sui delibratam recipit, quam vocant agricolæ emplastrationem, vel ut quidam, inoculationem.*

2. *Fistula.*] Acuto scalpro seu ferramento, quale sutores habent, (fistulam vocant,) cortex exciditur simul cum oculo sive gemma : non eximitur tamen : in eam deinde plagam semen alterius arboris includitur, eadem fistula subla-

in arbore [3] oculum cortice exciso, semenque includendi eadem fistula sublatum ex alia. In ficis autem & malis hæc fuit inoculatio antiqua. [4] Virgiliana quærit [5] sinum in nodo gemmæ expulsi corticis, gemmamque ex alia arbore includit. Et hactenus natura ipsa docuit.

XXIV. Insitionem autem casus, magister alius, & pæne numerosior, ad hunc modum. Agricola sedulus casam sepis munimento cingens, quo minus putrescerent sudes, limen subdidit ex edera. [a] At illæ vivaci morsu apprehensæ, suam ex aliena fecere vitam, [1] apparuitque truncum esse pro terra. Aufertur ergo ferra æqualiter superficies: lævigatur falce truncus. [b] Ratio postea duplex: Et prima inter corticem lignumque inserendi. Timebant prisci truncum findere: [2] mox imperare ausi medio: ipsique in eo medullæ [3] calamum imprimebant, unum inserentes, neque enim plures capiebat medulla.

INTERPRETATIO.

a *At illæ.*] At illæ *sudes fissura & quasi morsu* viventis ederæ comprehensæ, ex ea ipsa edera vitam traxere, fuitque ederæ truncus terræ *& alimenti* vice.

b *Ratio.*] Ratio postea *inserendi* gemina.

NOTÆ.

tum. Est autem hoc loco semen, non acinus nucleusve, qualis in malis, piris, ac cerasis intelligitur: sed surculus ipse inserendus: quo significatu familiaris ea in primis Columellæ vox. *Vne greffe*: Theophrasto, ἔνθεμα, lib. 1. de causis. Sic idem Plinius iterum inferius, sect. 35. num. 4. de vitium surculis agens: *Interesse*, inquit, oportet *in plantario sesquipedes inter bina semina.*

3. *Oculum.*] Germina, quibus in flores aut folia arbos protuberat, oculum & gemmam vocant: oculum in primis, propter corrugationem corticis, quæ circumplicatam oculorum cuticulam imitatur. *Vn Bourgeon.*

4. *Virgiliana.*] Libro 2. Georg. vers. 73.

Nec modus inserere, atque oculos imponere simplex.
Nam qua se medio trudunt de cortice gemmæ,
Et tenues rumpunt tunicas, angustus in ipso
Fit nodo sinus: huc aliena ex arbore germen
Includunt, udoque docent inolescere libro.

5. *Sinum.*] Fissuram. Hæc Virgiliana ratio, nec veterum inoculatio fuit, nec posteriorum emplastratio: quanquam ita Dalecampio aliisque visum est.

Sect. XXIV. 1. *Apparuitque.*] Desumptum hoc a Theophr. lib. 2. de causis plant. cap. 19. pag. 255. Ὥσπερ γὰρ γῆ χρῆται τῷ ὑποκειμένῳ τὸ ἐμφυτευόμενον, ἢ ἐνοφθαλμιζόμενον. *Surculus qui inseritur, vel inoculatur, truncum subditum loco telluris usurpat*, inquit Gaza. Quod & ante idem Theophr. dixerat, lib. 1. de causis, cap. 6. pag. 204. ὥσπερ γὰρ γῆ χρῆται τῷ ὑποκειμένῳ πλέχει τὰ ἐμφυτευόμενα.

2. *Mox imperare.*] Sic MSS. omnes: non, ut editi, *inforare*: quam vocem eo significatu, pro *perforare*, Latium non agnoscit. Est enim *inforare* Plauto, in forum vocare. Ac si pro *perforare* diceretur, *medium* postea, non *medio*, subsequi verius foret. At imperare viti, arvis, arboribusque, hoc est, cogere ut id ferant quod volumus, Maroni, Plinio, & aliis familiare est. Denique nec forari hoc loco truncum, sed findi necesse est.

3. *Calamum.*] Surculum vocant, qui inseritur, *Vne Greffe.*

4 Subtilior

Et ſemine autem, quanquam diſſimili, ea quoque, quæ & aliis modis ſeruntur: ut vites, & mala, atque pira. Namque iis pro ſemine nucleus, non ut ſupra dictis fructus ipſe. [3] Et meſpila ſemine naſci poſſunt. [4] Omnia hæc tarda proventu, ac degenerantia, & [5] inſito reſtituenda. Interdum etiam caſtaneæ.

XI. [1] Quibuſdam natura contra omnino non degenerandi, quoquo modo ſerantur: ut cupreſſis, palmis, lauris. Namque & laurus pluribus modis ſeritur. [2] Genera ejus diximus. Ex his auguſta, & baccalis, & tinus, ſimili modo ſeruntur. Baccæ menſe Januario, Aquilonis afflatu ſiccatæ leguntur, expandunturque raræ, ne calefiant acervo. [3] Poſtea quidam fimo ad ſatum præparatas, urina madefaciunt. Alii in qualo pedibus in profluente deculcant, donec auferatur cutis. [4] Alioqui uligo infeſtat, nec patitur naſci. In ſulco [5] repaſtinato palmi altitudine vicenæ fere acervatim [6] menſe Martio: eædem & propagine ſeruntur: [7] triumphaliſque talea tantum. [8] Myrti genera omnia in Campania baccis ſeruntur, Romæ propagine Tarentina. [9] Democritus & alio modo ſeri docet, grandiſſimis baccarum tuſis leviter, ne grana frangantur, eaque intrita reſte circumlini, atque ita ſeri: [10] parietem fore denſitatis, ex quo virgulæ differantur. Sic

NOTÆ.

3. *Et meſpila.*] Palladius, in Martio, tit. *Meſpilum. Seritur & ſemine: ſed in longiorem ſperatur ætatem.*

4. *Omnia hæc.*] Virgilius, lib. 2. Georg. verſ. 57.

Jam quæ ſeminibus jactis ſe ſuſtulit arbos,
Tarda venit, ſeris factura nepotibus umbram:
Pomaque degenerant ſuccos oblita priores.

Vide & Pallad. lib. 3. in Febr. tit. 25. pag. 71. Præïvit his Theophr. lib. 2. hiſt. cap. 3. Ὅσα δ' ἀπὸ τοῦ καρποῦ τῶν δυναμένων καὶ οὕτω βλαστάνειν, ἅπανθ' εἰς ἐπεῖν χεῖρω. τὰ δ' καὶ ὅλως ἐξίσταται τοῦ γένους· οἷον ἄμπελος, μηλέα, συκῆ, ῥοά, ἄπιος, &c. *Quæ ſemine quoque proveniunt, ea fere deteriora redduntur. Quædam etiam omnino degenerant, ut vitis, malus, ficus, Punica, pirus.*

5. *Et inſito.*] Inſitione.

Sect. XI. 1. *Quibuſdam.*] Theophr. lib. 2. hiſt. cap. 3. hæc paulo enucleatius.

2. *Genera quæ diximus.*] Libro 15. ſect. 39.

3. *Poſtea quidam fimo.*] Sic paulo poſt fimo diluto macerari ſemen jubet. In quibuſdam libris, *fumo* male.

4. *Alioqui uligo.*] Cuticulæ, quæ baccas veſtit, nimius humor, erumpere ſemen incluſum non patitur.

5. *Repaſtinato.*] Refoſſo.

6. *Menſe Martio.*] Palladius, menſe Februario ſeri jubet, lib. 3 ſive Februar. tit. 23.

7. *Triumphaliſque.*] Laurus triumphalis, de qua cum reliquis generibus lib. 15. ſect. 39. talea tantum ſive ſurculo ſeritur, qui modus eſt e ſex enumeratis quintus.

8. *Myrti genera.*] De his egimus lib. 15. ſect. 37.

9. *Democritus.*] Et Florentinus in Geopon. lib. XI. cap. de plantatione myrti, pag. 310. Οἱ δὲ τῷ σπέρματι προσφάτως ληφθέντι ἀποτρίψαντες, σειρὰν ἐκ βουτόμου πεπλεγμένην εἰς τάφρους ἐμβάλλουσι. *Sunt qui baccas lectiſſimas tundant leviter, reſtemque e paluſtri herba tortum, (quam butomum vocant,) circumligent: & ſic in foſſam injiciunt.*

10. *Parietem fore.*] Sic fore ſepem e myrto denſiſſimam, parietis vice: e qua ſurculi deinde cædi plures poſſint, qui alio transferantur.

& ſpinas ſepis cauſa ferunt, [11] tomice moris ſpinarum circumlita. [12] Pilas autem laurus & myrti inopia a trimatu tempeſtivum eſt tranſferre. Inter ea quæ ſemine ſeruntur, Mago [13] in nucibus operoſus eſt. Amygdala in argilla molli meridiem ſpectante ſeri jubet. [14] Gaudere & dura, calidaque terra: in pingui aut humida mori, ac ſterileſcere. [15] Serendas quam maxime falcatas, & e novella, fimoque diluto maceratas per triduum, aut pridie quam ſerantur, aqua mulſa. [16] Mucrone defigi, aciem lateris in Aquilonem ſpectare: ternas ſimul ſerendas triangula ratione, palmo inter ſe diſtantes: [17] denis diebus adaquari, donec grandeſcant. Juglandes nuces porrectæ ſeruntur [18] commiſſuris jacentibus. Pineæ nucleis ſeptenis fere in ollas perforatas additis: [19] aut ut laurus, quæ baccis ſeritur. [20] Citrea grano & pro-

NOTÆ.

11. *Tomice.*] Hoc eſt, junceo, lineo, palmeove funiculo, moris, quæ rubi vel ſpinæ ferunt, ſuntque nunc ſeminis vice, circumligato. Palladius, in Februario, tit. 24. de hortis: *Circa Idus Februarias ſepes hortorum ex congeſto in funibus ſpinarum ſemine facienda eſt, ſicut dictum eſt, cum de munimine loqueremur hortorum.* Nempe, lib. 1. tit. 34. de locis horti, pomarii, & ſepibus. *Alii ſpinarum plantas & ſemina in munitione diſponunt. Sed melius erit rubi ſemina, & ſpinæ quæ rubus caninus vocatur, matura colligere, & cum farina ervi ex aqua macerata miſcere: funes dehinc ſparteos veteres hoc genere mixtionis ſic inducere, ut intra funes ſemina recepta ſerventur uſque ad verni temporis initia. Tunc ubi ſepes futura eſt, duos ſulcos tribus a ſe pedibus ſeparatos ſeſquipedis altitudine faciemus: & per utroſque, funes cum ſeminibus obruemus levi terra.*

12. *Pilas autem.*] Baccas intelligit laurus ac myrti, tomice ſive reſte, ut proxime dictum eſt, in pilæ modum circumlitas, atque ita ſatas: has, ubi cogit inopia, ſtatim a trimatu ait tempeſtive transferri. Vide Notas & Emendationes num. IX.

13. *In nucibus.*] Amygdalinis, juglandibus, pineiſque.

14. *Gaudere &c.*] Palladius a Magone facit, lib. 2. in Januar. tit. 15. pag. 45. *Amant*, inquit, *agrum durum, ſiccum, calculoſum, cælum calidiſſimum: & quia mature florere conſueverunt, ita ſtatuendæ ſunt, ut arbores ad meridiem ſpectent.*

15. *Serendas.*] Pallad. loc. cit. *Sed ipſa amygdala ad ponendum, & nova legamus, & grandia. Quæ antequam ponamus, pridie mulſa aqua, ita ut ne nimis maceremus, ne germen exſtinguat ex multo melle mordacitas. Alii prius fimo liquido per triduum nuces eas macerant: deinde die & nocte eſſe patiuntur in mulſa, ſed quæ ſuſpicionem tantum poſſit habere dulcedinis.* Sic & Florentinus in Geopon. lib. 10. cap. 57. pag. 282.

16. *Mucrone.*] In carinæ ſimilitudinem compoſita amygdala eſt: carinæ acumen Plinio mucro eſt: acies lateris, carina ipſa ima, latuſque, qua falcis aciem imitatur. Aliter tamen Pallad. loc. cit. tit. 16. pag. 47. *Ponemus nuces tranſverſas, ut latus, id eſt, carina ipſa figatur in terra: cacumen ipſum, cum ponimus nucem, in Aquilonis partem dirigemus.* Stare a Plinio Damogeron videtur, lib. 10. Geopon. cap. 63.

17. *Denis diebus.*] Decimo quoque die. Pallad. loc. cit. tit. 15. pag. 45. *Cum in ſeminario amygdala diſponimus, ſi ſiccitas interceſſerit, ter in menſe rigemus, & herbis naſcentibus circumfodiendo ſæpe purgemus.*

18. *Commiſſuris*] Qua parte bifores putaminum valvulæ connectuntur.

19. *Aut ut laurus.*] Quæ quemadmodum baccis ſeratur, dictum eſt principio ſectionis hujus.

20. *Citrea grano.*] Palladius lib. 4. in Martio, tit. 10. pag. 94. *Men-*

pagine : [21] ſorba ſemine, [22] & a radice planta, & avulſione proveniunt. [23] Sed illa in calidis : ſorba & in frigidis & humidis.

XII. Natura & plantaria demonſtravit, [1] multarum radicibus pullulante ſobole denſa, & pariente matre, [2] quas enecet. Ejus quippe umbra turba indigeſta premitur : [3] ut in lauris, Punicis, platanis, ceraſis, prunis. Paucorum in hoc genere rami parcunt ſoboli, ut ulmorum, palmarumque. Nullis vero [4] tales pulluli proveniunt, niſi quarum radices amore Solis atque imbris in ſumma tellure ſpatiantur. Omnia ea non ſtatim moris eſt [5] in ſua locari, ſed prius nutrici dari, atque in ſeminariis adoleſcere, iterumque migrare. Qui tranſitus mirum in modum mitigat etiam ſilveſtres : ſive arborum quoque, ut hominum natura, novitatis ac peregrinationis avida eſt : ſive diſcedentes virus relinquunt, manſueſcuntque tractatu, ceu feræ, [6] dum radici avellitur planta.

XIII. [1] Et aliud genus ſimile natura monſtravit, avulſique ar-

NOTÆ.

ſe Martio citri arbor quatuor modis ſeritur : ſemine, ramo, talea, clava .... Si granis velis ſerere, ita facies : Terram in duos pedes fodies, cinerem miſcebis, &c.

21. *Sorba ſemine &c.*] Palladius, in Januario, tit. 15. *Menſe Januario, Februario, & Martio, locus frigidis .... ſorba ſeruntur egregie, ita ut matura in ſeminario ipſa poma pangantur .... Plantas etiam ſi quis ponere voluerit, habebit arbitrium .... Amat loca humida, montana, & frigidis proxima, & ſolum pinguiſſimum,* &c.

22. *Et a radice planta.*] Seu plantis radicis, qui ſecundus modus e ſex recenſitis ſerendi generibus.

23. *Sed illa in calidis.*] Pallad. loc. cit. de citreo : *Amat terram rarioris naturæ, cœlum calidum, humoremque continuum .... Sed ſi quis hoc genus, ut in regione frigida nutriatur extorquet, loco vel parietibus munito, vel in meridianam partem verſo diſponat hanc arborem, &c.*

Sect. XII. 1. *Multarum radicibus.*] E multarum arborum radicibus. Secundum ſerendi genus ſuperius memoratum explanat.

2. *Quas enecet.*] Ramorum opacitate. Virg. lib. 2. Georg. verſ. 53.

Necnon & ſterilis, quæ ſtirpibus exit ab imis :
Nunc altæ frondes, & rami matris opacant,
Creſcentique adimunt fetus, uruntque ferentem.

3. *Ut in lauris.*] Virgil. lib. 2. Georg. verſ. 17.

Pullulat ab radice aliis denſiſſima ſilva,
Ut ceraſis, ulmiſque : etiam Parnaſſia laurus
Parva ſub ingenti matris ſe protegit umbra.

4. *Tales pulluli.*] Stolones. Pullos & Cato vocat, cap. 51. *Propagatio pomorum, aliarumque arborum. Ab arbore abs terra pulli qui naſcentur, eos in terram deprimito, extollitoque primorem partem, uti radicem capiat,* &c. Nos vulgo, *Rejettons.* Hinc verbum *pullulare* deductum, quaſi pullulos emittere, quod & pullulaſcere Columella dixit, l. 4. c. 21.

5. *In ſua locari.*] Ita MSS. Reg. Colb. &c. In ſua terra, ſtabili, certa, in qua ſemper conſiſtant, unde transferri nefas.

6. *Dum radici*] Dum ei terræ eripitur, ubi radices primum egit.

Sect. XIII. 1. *Et aliud genus.*] Quod ἀπὸ παρασπάδος Theophr. vocat, lib. 2. hiſt. cap. 1. avulſione ſtolonum, ſive a radice, ſive a corpore. Quartum id ſerendi genus ſupra memoratum. A Virgilio tactum, lib. 2. Georg. verſ. 23.

Hic plantas tenero abſcindens de corpore matrum
Depoſuit ſulcis.

boribus stolones vixere. Quo in genere & [2] cum perna sua avelluntur, partemque aliquam e matris quoque corpore auferunt secum [3] fimbriato corpore. [4] Hoc modo plantantur Punicæ, coryli, mali, sorbi, mespili, fraxini, fici, in primisque vites. Cotoneum ita satum degenerat. [5] Ex eodem inventum est surculos abscissos serere. [6] Hoc primo sepis causa factum, sambucis, cotoneo, & rubis depactis: mox & culturæ, ut populis, alnis, salici, quæ [7] vel inverso surculo seritur. Jam eæ ibi disponuntur, ubi libeat esse eas. Quamobrem seminarii curam ante convenit dici, quam transeatur ad alia genera.

XIV. [1] Namque ad id præcipuum eligi solum refert, [2] quoniam nutricem indulgentiorem esse, quam matrem, sæpe convenit. [3] Sit ergo siccum, succosumque, bipalio subactum, advenis hospitale, & quam simillimum terræ, in quam transferendæ sint. Ante omnia elapidatum, munitumque ad incursum etiam gallinacei generis: quam minime rimosum, ne penetrans Sol exurat fibras: [4] intervallo sesquipedum seri: nam si inter se contingant, præter alia vitia, etiam [5] verminosa fiunt: ideo sarriri convenit sæpius, herbasque evelli. Præterea semina ipsa fruticantia supputare, ac falcem pati consuescere.

[6] Cato & furcis crates imponi jubet, altitudine hominis, ad

NOTÆ.

2. *Cum perna.*] Cum parte corporis, seu matricis, quæ sic avulsa pernæ similitudinem habet. Calcem idem ipse appellat, sect. 35.

3. *Fimbriato*] Sive fibrato, hoc est, cum quibusdam radicum fibris. Theophr. lib. 2. hist. cap. 7. ὑπόρριζα.

4. *Hoc modo*] Theophr. loc. cit.

5. *Ex eodem.*] Ex cotoneo, quod talea quoque & cacumine deciso e ramis, satum provenit. Hic quintus serendi modus e sex superius laudatis. Theophr. lib. 2. hist. cap. 1. ἀπὸ χλωνός. Virgil. lib. 2. Georg. vers. 28.

Nil radicis egent aliæ summumque putator
Haud dubitat terræ referens mandare cacumen.

Palladius, in Februario, tit. de malo: *Serunt aliqui cotoneum cacuminibus & talea: sed tardus est in utroque proventus.*

6. *Hoc primo.*] Theophr. lib. 1. de causis, cap. 1.

7. *Vel inverso surculo*] Ita ut pars acuminatior in terram abdatur: εἰς πάτταλον [illegible] appellat Theophr. lib. 2. hist. cap. 8.

Sect. XIV. 1. *Namque ad id.*] Seminarium, sive plantarium.

2. *Quoniam nutricem.*] Nutrix ea tellus appellatur, cui primum semina committuntur, qualis in seminariis est: mater, in quam translatæ omni deinde ævo degant.

3. *Sit ergo.*] Cato, cap. 46. pag. 38. *Seminarium ad hunc modum facito: Locum quam optimum, & apertissimum, & stercorosissimum poteris, & quam simillimum genus terræ ei ubi semina positurus eris*, &c.

4. *Intervallo.*] Cato, loc. cit. *In sesquipedem quoquoversum taleam demittito, opprimitoque pede.*

5. *Verminosa.*] Columella, lib. 5. cap. 10. *Si eodem scrobe duas aut tres arbusculas voles constituere, curato ne inter se se contingant: quoniam mutuo contactu aut putrescent, aut vermibus interibunt.*

6. *Cato.*] Cap. 48. pag. 39. *Eam terram tabula aut pedibus complanato: furcas circum offigito: eo perticas intendito: eo sarmenta, aut crates ficarias imponito, quæ frigus defendant, & Solem: ubi subtus homo ambulare possit, facito.*

[7] Solem recipiendum : atque integi culmo ad frigora arcenda : [8] sic pirorum malorumque semina nutriri, sic pineas nuces, [9] sic cupressos semine satas & ipsas. [10] Minimis id granis constat, ut vix perspici quædam possint : non omittendo naturæ miraculo, e tam parvo gigni arbores : tanto majore tritici & hordei grano : ne quis fabam reputet. Quid simile originis suæ habent malorum pirorumque semina ? His principiis respuentem secures materiam nasci, indomita ponderibus immensis præla, [11] arbores velis, turribus murisque impellendis arietes ? Hæc est naturæ vis, hæc potentia. Super omnia erit, e lacryma nasci aliquid, ut [12] suo loco dicemus. Ergo e cupresso femina (mas enim, [13] ut diximus, non gignit) pilulæ collectæ, [14] quibus docui mensibus, siccantur Sole : ruptæque emittunt semen, formicis mire expetitum : ampliato etiam miraculo, tantuli animalis cibo absumi natalem tantarum arborum. [15] Seritur mense Aprili, [16] area æquata cylindris, aut volgiolis, [17] densum : terraque cribris supercernitur pollicis crassitudine. Contra immane pondus attollere se non valet, torqueturque sub terra. [18] Ob hoc pavitur vestigiis. Leniter rigatur a Solis occasu [19] in trinis diebus, ut æqualiter bibat, donec

NOTÆ.

7. *Solem recipiendum.*] Ut cum crates eæ Solem receperint, a satis defendant.

8. *Sic pirorum &c.*] Cato loc. cit.

9. *Sic cupressos.*] Cato, cap. 151. pag. 180. & 181. *Semen cupressi quando legi, seri, propagarique oporteat,* &c.

10. *Minimis.*] Varro lib. 1. de re rust. cap. 40. *Quædam ad oriendum sunt usque adeo parva, ut sint obscura, ut cupressi. Non enim galbuli qui nascuntur, tanquam pila parva corticis, id semen: sed in his intus primigenia semina dedit natura.* Habet eadem Theophr. lib. 1. de causis, cap. 5. pag. 203.

11. *Arbores velis.*] Arbores pro malis dixit, e quibus antennæ & vela pendent.

12. *Suo loco dicemus.*] Ut de hipposelino, lib. 19. sect 48. de lilio., lib. 21. sect. XI.

13. *Ut diximus.*] Libro 16. sect. 47.

14. *Quibus docui.*] Nempe sect. XI. hoc est, mense Januario, Februarioque.

15. *Seritur mense.*] Per ver seri Cato ait, loc. cit. *Semen cupressi Tarentinæ per ver legi oportet : maturum est, ubi hordeum flavescit. Semen ubi legeris, in Sole ponito : id purgato, id aridum condito ..... Per ver serito in loco ubi terra tenerrima erit, quam pullam vocant:* &c.

16. *Area æquata.*] Complanato solo vel cylindro, vel pavicula. Columella, in Hortulo, lib. 10.

Ocyma comprimite, & gravibus densate cylindris.

Cylindrus, columna est lapidea rotatilis, qua rei rusticæ scriptores aream æquari jubent. A volubilitate nomen accepit : κυλινδεῖν enim volvere est. Simile instrumentum pavicula est. Utrumque a Catone copulatur, cap. 129. *Ubi bene comminuta terra fuerit, cylindro aut pavicula coæquato.* Quamobrem *volgiolis*, vel uti in MSS. scribitur, Reg. 1. 2. Colb. 1. 2. 3. &c. *vulgioalis*, de pavicula accipiendum putamus.

17. *Densum.*] Cato, cap. 151. *Semen serito crebrum, ita ut linum seri solet : Eo cribro terram incernito : dimidiatum digitum terram altam succernito.*

18. *Ob hoc pavitur.*] Complanatur pedibus, non rursum cylindro æquatur. Vide Notas & Emend. num. X.

19. *In trinis diebus.*] Tertio quoque die, ut sect. XI. denis diebus, pro decimo quoque die.

erumpant. [20] Differuntur post annum dodrantali filo, custodita temperie, [21] ut viridi cælo serantur, ac sine aura. Mirumque dictu, periculum eo tantum die est, si roraverit quantulumcumque imbrem, aut si afflaverit. De reliquo tutæ sunt perpetua securitate, [22] aquasque odere. [23] Et zizipha grano seruntur mense Aprili. [24] Tuberes melius inseruntur in pruno silvestri, & malo cotoneo, & in calabrice: ea est spina silvestris. [25] Quæcumque optime & myxas recipit, utiliter [26] & sorbos. *Cap. XI. * Plantas ex seminario [27] transferre in aliud, priusquam suo loco ponantur, operose præcipi arbitror, licet translatione folia latiora fieri spondeant.

XV. [1] Ulmorum, priusquam foliis vestiantur, samara colligenda est circa Martias Calend. cum flavescere incipit. Deinde biduo in umbra siccata serenda, densa [2] in refracto, terra super minutatim cribrata, [3] crassitudine quæ in cupressis. Pluviæ si non adjuvent,

Notæ.

20. *Differuntur.*] Ita etiam M S S. Transferuntur, inquit, post annum, cum jam caule sunt dodrantali, seu pollicum novem. Filum cupressi tenerum caudicem vocare videtur, uti in asparago cymam Columella lib. XI. cap. ult. stilum vocat. Et in Hortulo, lib. 10.

Et asparagi corruda simillima filo.

Vel potius transferri ait in cupresseta post annum, ita ut intervallum dodrantale servetur inter eas, ut de ulmis dicetur sect. seq. quod verius arbitramur.

21. *Ut viridi cælo.*] Sudo ac sereno, & a nubibus ita puro, ut viride appareat.

22. *Aquasque odere.*] Plinius, lib. 16. sect. 31. *Aquas odere cupressi.* Et Theophr. lib. 2. hist. cap. 8.

23. *Et zizipha.*] Pallad. in Aprili, tit. 4. *Locis calidis Aprili mense ziziphum conseremus, frigidis vero Maio vel Junio. Amat loca calida, aprica. Seritur ossibus,* &c. Grana Plinio, Palladio ossa sunt.

24. *Tuberes.*] Pallad. lib. 2. in Januar. tit. 16. pag. 47. *Hoc mense tuberes inseruntur cydoneo.* Et libro 10. in Septembri, tit. de pomis. *Mense Januario ultimo, vel Februario, tuberum surculus mirabiliter proficit cydonio insitus. Inseritur autem malis omnibus, & piris, & prunis, & calabrici, melius trunco fisso, quam cortice,* &c.

25. *Quæcumque.*] Cuilibet spinæ apte inseruntur myxæ. Pallad. lib. 3. in Februar. tit. 25. pag. 78. *Myxa inseruntur mense Martio sorbis, vel spinis.*

26. *Et sorbos.*] Saltem spina alba. Pallad. lib. 2. in Januar. tit. 15. pag. 45. *Mense Aprili sorba inseruntur in se, in cydoneo, in spina alba, vel trunco, vel cortice.*

27. *Transferre in aliud.*] In alterum seminarium.

Sect. XV. 1. *Ulmorum.*] Descripsit hæc Plinius a Columella, lib. 5. cap. 6. pag. 184. & seqq. *Sameram deinde, quæ jam rubicundi coloris erit, & compluribus insolata diebus, ut aliquem tamen succum & lentorem habeat, injiciemus areis, & eas totas seminibus spisse contegemus: atque ita cribro putrem terram duos alte digitos incernemus, & modice rigabimus,* &c. Digna sunt cetera, quæ legantur: longiora, quam ut exscribi hic oporteat.

2. *In refracto.*] Hoc est, in terra bipalio pastinata, diligenter occata, & resoluta, & in aream demum composita. His enim verbis Columella vim ejus verbi explanat, loc. cit.

3. *Crassitudine.*] Pollicari, ut dictum est sect. sup. in cupressis.

[4] rigandum. [5] Deferendæ ex arearum venis [6] post annum in ulmaria, intervallo [7] pedali in quamque partem. [8] Maritas ulmos autumno serere utilius, quia carent semine: nam eæ e plantis seruntur. [9] In arbustum quinquennes [10] sub Urbe transferunt, aut (ut quibusdam placet) quæ vicenûm pedum esse cœperunt. Sulco, [11] qui novenarius dicitur, altitudine pedum trium, pari latitudine, & eo amplius, [12] circa positas, pedes terni undique e solido adaggerantur. Arulas id vocant in Campania. [13] Intervalla ex loci natura sumuntur. [14] Rariores serendas in campestribus convenit. Populos & fraxinos, quia festinantius germinant, disponi quoque maturius convenit, hoc est, ab Idibus Febr. plantis & ipsas nascentes. In disponendis arboribus, arbustisque ac vineis, [15] quincuncialis ordinum ratio vulgata & necessaria, [16] non perflatu modo utilis, verum & aspectu grata, quoquo

Notæ.

4. *Rigandum.*] Columella, loc. cit. *Æstate deinde, prius quam Sol oriatur, aut ad vesperum, conspergi potius, quam rigari debent.*

5. *Deferendæ.*] Ex areolis ubi crevere, & sulcis iis, in aliud seminarium post annum transferendæ, ut de cupressis dictum est, sup. sect. Venas arearum vocat areas ipsas longo tractu ductas. Sic venas in metallis dicimus. Ita porro M S S. Reg. Colb. &c. non *differendæ.* Ulmarium Galli vocant, *une ormaye*, locum ulmis consitum.

6. *Post annum.*] Columella, loc. cit. *Cum ternûm pedum plantæ fuerint, in aliud seminarium transferri debent.*

7. *Pedali.*] Columella: *Oportebit non maximos scrobiculos sesquipede inter se distantes fodere.*

8. *Maritas ulmos.*] Queis vites aptius maritantur, ut sunt ulmi Atiniæ, quæ excelsissimæ, ut dictum est sect. 29. lib. 16. Columella, loc. cit. pag. 185. *Possunt etiam collectæ cum stirpibus plantæ eadem ratione disponi: quod in Atinia ulmo fieri necesse est, quæ non seritur e samera. Sed hæc ulmus autumni tempore melius quam vere, disponitur,* &c. Has plantis radicum seri dictum est, lib. 16. sect. 29.

9. *In arbustum.*] Arbustum locus est arboribus consitus ad sustinendas vites: qui & arbustivus idcirco locus Columellæ dicitur, lib. 3. cap. 13. unde & arbustiva vitis.

10. *Sub Vrbe.*] In agro Romano.

11. *Qui novenarius.*] Novenûm pedum ambitu: cum sit latitudine, ternûm. Columella, lib. 5. cap. 6. *Igitur in resoluta terra ternûm pedum quoquoversus faciendi scrobes: at in densa, sulci ejusdem altitudinis, qui arbores recipiant, præparandi.*

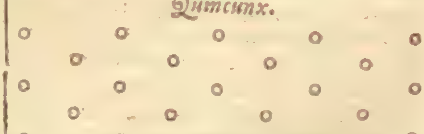
12. *Circa positas.*] Circa arbores novissime translatas, terra adaggeratur e vicino solo, atque sulco. Hunc aggerem Campani arulam vocant, quasi brevem humilemque aram.

13. *Intervalla.*] Arborum inter se distantia.

14. *Rariores.*] Laxius serendæ. Vide Notas & Emend. num. X I.

15. *Quincuncialis.*] Quincuncialis figura, sive quincunx, ita dicebatur a figura quinti numeri, V, quam singuli trianguli exprimunt: fuitque maxime commendata in disponendis arboribus, ab antiquis rei rusticæ magistris. *En échiquier.*

Quincunx.

16. *Non perflatu.*] Ventorum flatui admittendo aptior.

modo intueare, in ordinem se porrigente versu. [17] Populis eadem ratio semine, qua ulmos serendi: transferendi quoque e seminariis eadem & silvis.

XVI. [1] Ante omnia igitur in similem transferri terram, aut meliorem oportet. [2] Nec e tepidis aut præcocibus in frigidos aut serotinos situs, ut neque ex his in illos. Præfodere scrobes ante (si fieri posset) tanto prius, donec pingui cespite obducantur. [3] Mago ante annum jubet, ut Solem pluviasque combibant: aut si id conditio largita non sit, ignes in medio fieri ante menses duos, nec nisi post imbres in his seri. Altitudinem eorum in argilloso, aut duro solo, trium cubitorum esse in quamque partem: [4] In pronis palmo amplius: & ubique [5] caminata fossura ore compressiore sint. [a] Nigrâ vero terrâ duo cubita, & palmum, quadratis angulis. Eadem mensura Græci auctores consentiunt, non altiores [6] quino semipede esse debere, nec latiores duobus pedibus. [7] Nusquam vero sesquipede minus altos, [8] quoniam in humido solo ad vicina aquæ perveniat.

INTERPRETATIO.

a *Nigra.*] *Vbi* vero terra nigra fuerit, *ibi scrobes fient alti* cubita duo, & palmum, & erunt quadrati.

NOTÆ.

17. *Populis eadem.*] Forte legendum *Opulus*, ex Colum. lib. 5. cap. 5. Populi enim aut nullum aut rarissime semen ferunt. Vitem vero maxime opulus videtur alere, deinde ulmus, post etiam fraxinus, inquit Colum.

Sect. XVI. 1. *Ante omnia.*] Columella, lib. de arbor. cap. 20. & lib. 3. cap. 9. Virgilius quoque lib. 2. Georg. vers. 265. & Geopon. Auctor, lib. 2. cap. 46. pag. 81.

2. *Nec e tepidis.*] Uti fere *neque homini ex salubri loco in gravem, neque ex gravi in salubrem transitus satis tutus est*, inquit Celsus, lib. 1. cap. 3.

3. *Mago ante annum.*] Et Columella, lib. 5. cap. 10. & lib. de arboribus, cap. 19. *Ante annum, quam pomaria disponere voles, scrobes fodito: ita Sole pluviaque macerabuntur: & quod posueris cito comprehendet. Sed si quo anno scrobes feceris, etiam semina ponere voles, minimum ante duos menses, fodito scrobes, postea stramentis eos completo & incendito.*

4. *In pronis.*] In locis declivibus. Vide Notas & Emendationes num. XII.

5. *Caminata.*] In modum fornacis, fornicisve arcuata fossura, angusto ore, latiore fundo, Columella. lib. 5. cap. 10. *Scrobs clibano similis fiat, cujus imum summo patentius est, ut laxius radices vagentur, ac minus frigoris hieme, minusque æstate vaporis per angustum os penetret: etiam ut clivosis locis terra, quæ in eum congesta est, a pluviis non abluatur.* Quæ totidem fere verbis repetit, lib. de arbor. cap. 19. Plinius supra, sect. 4. *Puteis ore angustatis intus spatiante vena.*

6. *Quinto semipede.*] Hoc est, duobus integris pedibus, & semisse. Vide Notas & Emendationes num. XIII.

7. *Nusquam vero.*] Vide Notas & Emendationes num. XIV.

8. *Quoniam in humido.*] Si nempe ultra sesquipedem fodias. Vide Notas & Emend. num. XV.

[4] Subtilior poſtea ratio vel ſenos adjicit, [5] mortalitati eorum & numero ſuccurrere perſuaſa, per media trunco leniter fiſſo, cuneoque tenui fiſſuram cuſtodiente, donec cuſpidatim deciſus deſcendat in rimam calamus.

Multa in hoc ſervanda. Primum omnium, quæ patiatur coïtum talem arbor, & cujus arboris calamus. Varie quoque & non iiſdem in partibus [6] ſubeſt omnibus ſuccus. [c] [7] Vitibus ficiſque media ſicciora, & e ſumma parte conceptus, ideo illinc ſurculi petuntur. Oleis circa media ſuccus: inde & ſurculi: cacumina ſitiunt. [8] Facillime coaleſcunt, quibus eadem corticis natura, quæque pariter florentia ejuſdem horæ germinationem ſuccorumque ſocietatem habent. Lenta enim res eſt, quoties humidis repugnant ſicca, mollibus corticum duri. Reliqua obſervatio, ne fiſſura [9] in nodo fiat: repudiat quippe

INTERPRETATIO.

[c] *Vitibus.*] Vitibus & ficis media pars *flagelli ſeu rami* ſiccior: & in ſumma parte vis *omnis* concipiendi eſt.

NOTÆ.

4. *Subtilior poſtea ratio.*] Inſitio hæc eſt quæ fit in fiſſura trunci, vel fiſſo trunco, *enter ou greffer en fente:* in quem ſi plures in orbem ſurculi immittantur, vulgo appellant, *enter ou greffer en couronne.* Hæc pariter Colum. lib. 5. cap. de inſitione arborum, ipſo fere principio.

5. *Mortalitati.*] Plures idcirco calami, ſurculive in rimam inſeruntur, ut imbecillitati eorum numerus ſuccurrat, ac ſi quis caſus, cæſive injuria perdat ex iis aliquos, vel unus ſuperſtes remaneat. In quibuſdam MSS. *ex numero* non improbabili lectione.

6. *Subeſt omnibus ſuccus.*] Humorem Columella vocat, lib. 3. cap. 10. *Itaque cuſtodiemus, ut a prædictis locis, quos humoroſos ruſtici vocant, ſemina legamus,* &c. Gallis, *la ſéve.*

7. *Vitibus.*] Sentire contra Columella videtur, loc. cit. *Feraciſſima autem ſemina ſunt: non ut veteres auctores tradiderunt, extrema pars ejus, quod caput vitis appellant: id eſt, ultimum ac productiſſimum flagellum,* &c.

8. *Facillime coaleſcunt.*] Plinius hæc a Theophraſto hauſit, lib. 1. de cauſis plant. cap. 6. pag. 205. Columella vero, loc. cit. *Omni arbori inſeri poteſt, ſi non eſt ei, cui inſeritur, cortice diſſimilis. Si vero etiam ſimilem fructum, & eodem tempore affert, ſine ſcrupulo egregie inſeritur.* Et poſt quædam interjecta: *Sed cum antiqui negaverint poſſe omne genus ſurculorum in omnem arborem inſeri, & illam finitionem, qua nos paulo ante uſi ſumus, veluti quandam legem ſanxerint, eos tantum ſurculos poſſe coaleſcere, qui ſint cortice ac libro & fructu conſimiles iis arboribus, quibus inſeruntur: exiſtimavimus errorem hujus opinionis diſcutiendum, tradendamque poſteris rationem, qua poſſit omne genus ſurculi omnibus arboribus inſeri:* &c.

9. *In nodo fiat.*] In arboris nodo, hoc eſt, craſſiore callo eo, circa quem colligati ſimul ſe rami projiciunt. Hoc vero præcepit etiam Maro, lib 2. Georg. verſ. 78.

Aut rurſum enodes trunci reſecantur, & alte
Finditur in ſolidum cuneis via: deinde feraces
Plantæ immittuntur: nec longum tempus, & ingens
Exiit ad cœlum ramis felicibus arbos.

advenam inhospitalis duritia. [10] Ut in parte nitidissima, ne longior multo tribus digitis, ne obliqua, ne translucens. [11] Virgilius ex cacumine inseri vetat. Certumque est, ab humeris arborum [12] orientem æstivum spectantibus surculos petendos, & e feracibus, & e germine novello, nisi vetustæ arbori inserantur: ii enim robustiores esse debent. Præterea ut prægnantes, [13] hoc est, germinatione turgentes, & qui parere illo speraverint anno. Bimi utique, nec tenuiores digito minimo. Inseruntur autem & universi, cum id agitur, [14] ut minor altitudo in latitudinem se fundat. Ante omnia gemmantes nitere conveniet, nihil usquam hulcerosum esse, aut [15] retorridum. [d] Spei favet medulla calami commissuræ, [16] si in matre ligni corticisque jungatur. Id enim satius, quam foris cortici æquari. [17] Calami exacutio medullam

INTERPRETATIO.

d *Spei.*] Spei commissuræ medulla calami fovet, si in matre, *sive arbore in quam inseritur*, ligno *simul* corticique jungatur.

NOTÆ.

10. *Vt in parte.*] Columella loc. cit. *Arborem quam inserere voles, serra diligenter exsecato ea parte qua maxime nitida, & sine cicatrice est: dabisque operam, ne librum lædas. Cum deinde truncum recideris, acuto ferramento plagam levato: deinde cuneum tenuem ferreum vel osseum inter corticem & materiam ne minus digitos tres, sed considerate demittito, ne lædas aut rumpas corticem: &c.* Et mox: *Si pusillam arborem inserere voles, imam abscindito .... & medium truncum acuto scalpello permodice findito, ita ut fissura digitorum trium sit in ea, &c.*

11. *Virgilius.*] Loco mox allato, cum plantas solum feraces in hos usus adhiberi jussit: quales fere surculi non sunt, qui cacumen obtinent, sed qui humeros potius, seu media arborum. Sic Colum. lib. de arbor. cap 3. ad vites serendas semina ait optima haberi a lumbis, secunda ab humeris, tertia summa in vite lecta, quæ feraciora quidem, sed celeriter senescunt.

12. *Orientem æstivum.*] Colum. loc. cit. *Ex qua arbore inserere voles, & surculos ad insitionem sumpturus es, videto ut sit tenera & ferax, modisque crebris: & cum primum germina tumebunt de ramulis anniculis qui Solis ortum spectabunt, & integri erunt, eos legito crassitudine digiti minimi, &c.* Et libro de arboribus, cap. 20. *Semina si ex arboribus sumes, de iis potissimum sumito, quæ omnibus annis bonos & uberes ferunt fructus. Observabis autem ab humeris, qui sunt contra Solem orientem, ut eosdem decerpas.*

13. *Hoc est, germinatione.*] De germinatione ea dictum abunde est, lib. 16. sect. 39. 40. & 41. Vide Notas & Emend. num. XX.

14. *Vt minor altitudo.*] Ut instar pumilarum arborum, humiles sint, & in latitudinem se fundant: inversi seruntur calami, ita ut pars acutior in truncum immittatur: exstet ea, quæ crassior.

15. *Retorridum.*] Non Sole, vel æstu, vel gelu etiam torridum ac corrugatum.

16. *Si in matre.*] Sic arborem vocat, in quam inseritur calamus. Nostri vulgo, *le Sauvageon.*

17. *Calami.*] Calamus ita acuatur, ut ne medulla ejus nudetur: tenui tamen fistula, hoc est, scapello, ut dictum est, deradendus: ut in morem cunei acuminatus, seu fastigatus, leviter in trunci fissuram descendat, trium fere digitorum altitudine. Ita fere Colum. loc. cit. & Theophr. lib. 1. de causis, cap. 6. pag. 205.

ne nudet. Tenui tamen fiſtula detegat, ut faſtigatio lævi deſcendat cuneo, tribus, non ampliore digitis. Quod facillime contingit, [e] tinctum aqua radentibus. Ne exacuatur in vento, nec cortex a ligno decedat alterutri. Calamus ad corticem uſque ſuum deprimatur. Ne luxetur dum deprimitur: neve cortex replicetur in rugas. [18] Ideo lacrymantes calamos inſeri non oportet, non hercule magis, quam aridos: quia illo modo labat humore nimio cortex: [f] hoc, vitali defectu non humeſcit, neque concorporatur. Id etiam religionis ſervant, ut [19] Luna creſcente, ut calamus utraque deprimatur manu. Et alioqui in hoc opere duæ ſimul manus minus nituntur, neceſſario temperamento. Validius enim demiſſi tardius ferunt, fortius durant [20] contrarii, ex diverſo. Ne hiſcat nimium rima, laxeque capiat, aut ne parum: [21] & exprimat, aut compreſſum necet. Hoc maxime præcavendum, ut prævalide accipientis trunco in media fiſſura relinquatur. [22] Quidam veſtigio fiſſuræ falce in truncis facto, ſalice præligant marginem ipſum. Poſtea cuneos figunt, continente vinculo libertatem dehiſcendi. Quædam in plantario inſita eodem die transferuntur. [23] Si craſſior truncus inſeratur, inter corticem & lignum inſeri melius, cuneo optime oſſeo, [24] ne cortice rumpatur laxato. [25] Ceraſi libro dempto finduntur. [26] Hæ ſolæ & poſt bru-

Interpretatio.

e *Tinctum.*] Si tinctus aqua calamus radatur.

f *Hoc, vitali.*] Hoc modo, vitalis humoris defectu non humeſcit, nec cum matre coaleſcit.

Notæ.

18. *Ideo lacrymantes.*] Qua de cauſa vitem aliquot antea diebus præſecant, ut lacryma effluat, neque putreſcat, neque vermiculetur, inquit Theophr. lib. 1. de cauſis, cap. 6. pag. 205.

19. *Luna creſcente.*] Palladius, in Febr. tit. 17. *Sed hoc utrumque genus inſitionis vernum eſt, & fit creſcente Luna, ubi incipit gemma arborum turgeſcere.* Sequitur Columellam, lib. de arboribus, cap. 26. *Omnes arbores*, inquit, *ſimul atque gemmas agere cœperint, Luna creſcente inſerito.*

20. *Contrarii ex diverſo.*] Eorum e contrario diverſa ratio eſt, qui fuerint lentius imbecilliuſque demiſſi: nam & ocyus ferunt ii, intereuntque celerius.

21. *Et exprimat.*] Premendo ejiciat, excludatque ſurculum: aut comprimat, necetque, ſi anguſtius habitet.

22. *Quidam veſtigio.*] Antequam truncus findatur, quidam fiſſuræ veſtigium in ipſo falce ſignant: deinde truncum ipſum in margine vinculo ſaligneo præligant. Palladius, in Febr. tit. 17. *Pleroſque delectat ſtrictum primo ſectæ arboris truncum vinculis arctioribus, in medio findere, & ibi ſurculos ex utraque parte raſos in modum cunei, ut integra ſit medulla, demergere, præmiſſo ante cuneolo: quo ſubducto depoſitus ſurculus, redeunte in plagam materia, poſſit adſtringi.*

23. *Si craſſior.*] Si in craſſiore trunco fiat inſitio.

24. *Ne cortice.*] Ne truncus cortice laxato rumpatur.

25. *Ceraſi.*] Truncus nimirum, in quem inſitio fit.

26. *Hæ ſolæ.*] Palladius, lib. XI. in Octob. tit. 12. pag. 152. *Inſeritur cera-*

mam inſeruntur. [27] Dempto libro habent veluti lanuginem, quæ ſi comprehendit inſitum, putrefacit. [28] Incolume cuneo adactum utiliſſime adſtringitur. [29] Inſerere aptiſſimum quam proximum terræ, ſi patiatur nodorum truncique ratio. [30] Eminere calami ſex digitorum longitudine non amplius debent.

[31] Cato argillæ, vel cretæ arenam, fimumque bubulum admiſceri, atque ita uſque ad lentorem ſubigi jubet, idque interponi & circumlini. [32] Ex iis quæ commentatus eſt, facile apparet illa ætate inter lignum & corticem, nec alio modo inſerere ſolitos, aut ultra latitudinem duûm digitorum calamos demittere. [33] Inſeri autem præcipit pira ac mala per ver, & poſt ſolſtitium diebus L. & poſt vindemiam. [34] Oleas autem & ficos per ver tantum, Luna ſitiente, hoc eſt, ſicca. Præterea poſt meridiem, ac ſine vento Auſtro. Mirum quod non contentus inſitum muniſſe, [35] ut dictum eſt, & ceſpite ab imbre frigoribuſque protexiſſe, ac mollibus [36] bifidorum viminum faſcibus, [37] lingua bubula [38] (herbæ id genus eſt) inſuper obtegi ju-

Notæ.

ſus menſe Novembri melius: vel ſi neceſſe ſit, extremo Januario. Alii & Octobri inſerenda eſſe dixerunt.

27. *Dempto.*] Pallad. loc. cit. *Ceraſum Martialis in trunco inſeri jubet: mihi inter corticem & lignum feliciter ſemper evenit. Qui in trunco conſerunt, ſicut Martialis dicit, omnem lanuginem quæ circa eſt, auferre debebunt: quæ ſi remanſerit, inſitis nocere manifeſtat.*

28. *Incolume.*] Si cuneo, vel malleo, inſitum adigatur, ita ut non lædatur eo, ſed ſit incolume, utiliſſime tum adſtringitur. Vide Notas & Emendationes num. XXI.

29. *Inſerere.*] De pumilis præſertim arboribus ita Colum. loc. cit. *Si puſillam arborem inſerere voles, imam abſcindito, ita ut ſeſquipede a terra exeat.*

30. *Eminere.*] Colum. loc. cit. *Surculos ſic inſerito, ut ſemipede, nec amplius de arbore exſtent.* Sunt autem in pede digiti ſedecim.

31. *Cato.*] Cap. 40. pag. 35. *Argillam, vel cretam coaddito, arenæ paululum, & fimum bubulum: hæc una bene condepſito, quam maxime uti lentum fiat: capito tibi ſciſſam ſalicem: ea ſtirpem præciſum circumligato, ne liber frangatur.*

32. *Ex iis.*] Ex iis potiſſimum verbis, cap. 40. *Surculum aridum præacutum inter librum & ſtirpem artito primores digitos duos. Poſtea capito tibi ſurculum, quod genus inſerere voles: eum primorem præacuito obliquum primores digitos duos: &c. Artito*, eſt inſerito, adigito, immittito.

33. *Inſeri autem.*] Cap. 41. pag. 36. *Pirorum ac malorum inſitio per ver, & per ſolſtitium dies quinquaginta, & per vindemiam. Oleæ & ficorum inſitio eſt per ver.*

34. *Oleas.*] Cato, cap. 40. pag. 35. *Ficos, oleas, mala, pira, vites inſeri oportet Luna ſilenti poſt meridiem, ſine vento Auſtro.* De Luna ſive ſilente, ſive ſitiente, diximus ſect. 8. Sed ex Plinio *ſitienti* legi oportere palam eſt.

35. *Ut dictum eſt*] Nempe proxime, argillæ, creta, &c.

36. *Bifidorum viminum.*] Sciſſam ſalicem dixit Cato, loc cit.

37. *Lingua bubula.*] Catonis hæc verba, loco proxime cit *Salicem Græcam amplius circumligato, luto depſto, ſtirpem oblinito, digitos craſſos tres: Inſuper linguâ bubulâ obtegito, ſi pluat, ne aqua in librum permanet: eam linguam inſuper librum alligato, ne cadat. Poſtea ſtramentis circumdato, alligatoque, ne gelus noceat.*

38. *Herba id genus.*] Alii non herbæ genus intelligi volunt, ſed ligulam e

bet, eamque illigari opertam ſtramentis. Nunc abunde arbitrantur [39] paleato luto ſarcire libro, duos digitos inſito exſtante. Verno inſerentes tempus urget, [40] incitantibus ſe gemmis, [41] præterquam in olea, cujus diutiſſime oculi parturiunt, minimumque ſucci habent ſub cortice, qui nimius inſitis nocet. [42] Punicam vero & ficum, quanquam alias ſicca ſint, recraſtinare minime utile. [43] Pirum vel florentem inſerere licet, & in Maïum quoque menſem protendere inſitionem. Quod ſi longius afferantur pomorum calami, rapo infixos optime cuſtodire ſuccum arbitrantur: ſervari inter duos imbrices juxta rivos, vel piſcinas, utrinque terra obſtructos: * [44] Vitium vero *Cap. XV.
in ſcrobibus ſiccis ſtramento opertos, ac deinde terra obrutos, ut cacumine exiſtant.

XXV. [1] Cato vitem tribus modis inſerit. [2] Præſectam findi jubet per medullam, in eam ſurculos exacutos ([3] ut dictum eſt) addi, [4] medullas jungi. [5] Altero, ſi inter ſeſe vites contingant, utriuſ-

NOTÆ.

corio bubulo factam. Plinius βύρλωσιν accepit, de qua dicetur lib. 25. ſect. 40. Hac muniri ac circumlini inſita voluit, ut ſuperius, ſect. 11. tomice mora ſpinarum, baccaſque lauri.

39. *Paleato luto.*] Cum luto palea admixta plagam ſarcire vimine circumligato, ita ut ſurculus qui inſeritur, duobus digitis exſtet. Sic MSS. omnes: Prius legebatur, nulla prorſus ſententia, aut falſa, *libros ſarcire.* Emendationem noſtram Columella conſtabilit, lib. de arboribus, cap. 26. *Cum omnes ſurculos, quos arbor patietur, demiſeris, libro ulmi vel vimine arborem adſtringito. Poſtea paleato luto bene ſubacto oblinito totam plagam, & ſpatium quod eſt inter duos ſurculos, uſque eo ut duobus digitis inſita exſtent.*

40. *Incitantibus ſe.*] Erumpentibus, prorepentibus. Sic Columella locutus, lib. 4. cap. 4. *Palmes quem* vitis *mox in germinatione citaverit.*

41. *Præterquam in olea.*] Hæc iiſdem verbis Theophr. lib. de cauſis, cap 6. pag. 205. Ἔτι δὲ τοῖς μὲν ἄλλοις βραχὺς ὁ χρόνος, διὰ τὸ ταχεῖαν εἶναι τὴν βλάστησιν· τῇ ἐλαίᾳ δὲ πλείων χρόνος, διὰ τὸ πλείω χρόνον ποιεῖν τοὺς ὀφθαλμούς. *Sed & ceteris parum temporis datum propterea eſt, quia germen celeriter exit. Olea plus temporis deſtinatum eſt, cum diutius ſuos parturiat oculos.*

42. *Punicam vero.*] Theophr. loc. cit. Χρὴ δὲ καὶ τῆς ὑγρότητος τῆς αὐτῶν συμμετρίαν τινὰ ὑπάρχειν· διὸ καὶ τὰς μὲν ἀμπέλους προαποτέμνουσιν ἡμέραις τισὶ πρότερον, ὅπως προαποῤῥυῇ τὸ δάκρυον, καὶ μὴ σήπηται, μηδ' εὐρωτιᾷ· Ῥόα δὲ καὶ συκῆ καὶ ὅσα τοιαῦτα ἐστὶ ξηρότερα, παραχρῆμα. *Sed ſucci quoque & humoris eorum modum obſervari quendam oportet. Qua de cauſa vitem aliquot ante diebus præſecant, ut lacryma effluat, neque putreſcat, neque vermiculetur. Punicam, & ficum, quæque his ſicciora ſunt, protinus inſerere ſolent.*

43. *Pirum.*] Sic Palladius, in Februar. tit. 25.

44. *Vitium vero.*] Subintellige calamos, ſive ſurculos. Gallis, *Marquotes.* Habet hæc etiam Colum. lib. 4. cap. 29. pag. 158. Hos ait in ſcrobibus rite ſervari, dum inſerantur.

Sect. XXV. 1. *Cato vitem.*] Cap. 41. pag. 36. Eadem habet etiam Colum. loc. cit.

2. *Præſectam.*] Truncum vitis præſectum, in quem ſurculus inſerendus.

3. *Ut dictum eſt.*] Sup. ſect.

4. *Medullas jungi*] Cato: *Quos inſeres, medullam cum medulla componito.*

5. *Altero.*] Cato: *Altera inſitio eſt: ſi vitis vitem contingat, vitis utriuſque latus alterum præradito oblique, & inter ſe ſe medullam cum medulla libro colligato.*

que in obliquum latere contrario adraso junctis medullis colligari. [6] Tertium genus est, terebrare vitem in obliquum ad medullam, calamosque addere longos pedes binos, atque ita ligatum insitum, [7] intritaque illitum operire terra, calamis subrectis. [8] Nostra ætas correxit, ut Gallica uteretur terebra, quæ excavat, nec urit: quoniam adustio omnis hebetat: [9] atque ut gemmascere incipiens legatur calamus: nec plus quam binis [10] ab insito emineret oculis, [11] ulmeo vimine alligatus, binaque circumcideretur acie a duabus partibus, ut inde potius distillaret [12] mucor, qui maxime vites infestat. Deinde cum evaluissent flagella pedes binos, vinculum insiti incideretur, ubertati crassitudine permissa. [13] Vitibus inserendis tempus dedere [14] ab æquinoctio autumno ad germinationis initia. Sativæ plantæ silvestrium radicibus inseruntur natura siccioribus. [15] Si sativæ silvestribus inserantur, degenerant in feritatem. Reliqua cælo constant.

Notæ.

6. *Tertium.*] Cato, & Columella, locis cit. Græcis est *ἐνκεντρισμός*.

7. *Intrita.*] Luto paleato.

8. *Nostra ætas.*] Columella hæc multo uberius, lib. 4. cap. 27. pag. 158. *Sed aliud est ferramentum, quo priores vitem perforabant, aliud quod ipse usu nunc magis aptum comperi. Nam antiqua terebra, quam solam veteres agricolæ noverant, scrobem faciebat, perurebatque eam partem, quam perforaverat: deusta porro raro revirescebat, vel cum priore coalescebat..... Nos terebram, quam Gallicam dicimus, ad hanc insitionem commenti longe habiliorem, utilioremque comperimus:* &c. Didymus quoque in Geopon. lib. 4. cap. 12. pag. 112. hunc insitionis modum explanans, *περέτρῳ τῷ χαλυβδικῷ Γαλλικῷ* utitur: unde recentiorem hunc esse scriptorem apparet. Ea terebra Gallis modo *Villebréquin.*

9. *Atque ut gemmascere.*] Columella, lib. de arboribus, cap. 8. *Cum vitem inserere voles, optimi generis sarmenta fructuaria tum cum gemmas agere incipiant, vento Austro a matre præcidito.*

10. *Ab insito.*] Ab insitione non plus quam gemmæ duæ exstarent. Plinius, sect. 35. Oculi, inquit, in arborum surculis proprie vocantur unde germinant.

11. *Vlmeo vimine &c.*] Non abludit ab hac ratione Columella, loc. cit. *Quidquid inserueris viti, diligenter libro ligato, atque luto subacto paleato oblinito..... Infra insitionem & alligaturam falce acuta leviter vitem vulnerato, ex utraque parte, ut ex his potius plagis humor defluat, quam ex insitione ipsa abundet: nocet enim nimius humor, nec patitur surculos insertos comprehendere.*

12. *Mucor.*] Humor seu lacryma, ut dictum est ex Theophr. sect. sup. & proxime ex Columella.

13. *Vitibus inserendis.*] Columella, lib. 4. cap. 29. pag. 157. *Tempus inserendi Julius Atticus tradidit ex Calendis Novembribus in Calendas Julias, quoad posse custodiri surculum, sive gemmam affirmat.* Ut ab illo deinde dissideat, edisserit: locum vide.

14. *Ab æquinoctio autumno.*] Sic MSS. omnes, ac rursum inferius, lib. 19. sect. 33. lib. 21. sect. 12. &c. Autumnum scilicet & pro autumnali veteres dixere: *Autumnum tempus*, Manilius: *Autumnum frigus*, Naso, lib. 3. Metam. *Autumnam tempestatem* Gellius, lib. 9. cap. 7. *Autumnos fetus*, Cod. Theod. lib. 2. tit. 8. de feriis, lege 2.

15. *Si sativæ.*] Varro, lib. 1. de re rust. cap 40. *Si in pirum silvaticam inseveris pirum quamvis bonam, non fore pirum tam jucundum, quam si in eam quæ silvestris non sit.*

[16] Aptiſſima inſitis ſiccitas. [a] Hujus enim remedium appoſitis fictilibus vaſis modicus humor per cinerem diſtillans. [17] Inoculatio rores amat leves.

XXVI. [1] Emplaſtri ratio & ipſa ex inoculatione nata videri poteſt. Craſſo autem maxime cortici convenit, ſicut eſt ficis. Ergo amputatis omnibus ramis, ne ſuccum avocent, nitidiſſima in parte, quaque præcipua cernatur hilaritas, [2] exempta ſcutula (ita ne deſcendat ultra ferrum) cortici, imprimitur ex alia cortex par, [3] cum ſui germinis mamma: ſic compage denſata, ut cicatrici locus non ſit, & ſtatim fiat unitas, nec humorem, nec afflatum recipiens: nihilominus tamen & luto munire, [4] & vinculo melius. Hoc genus non pridem repertum volunt, qui novis moribus favent. Sed id etiam apud veteres Græcos invenitur, & [5] apud Catonem, qui oleam ficumque ſic inſeri juſſit, menſura etiam præfinita ſecundum reliquam diligentiam ſuam: cortices ſcalpro excidi quatuor digitorum longi- CAP.XVI.

INTERPRETATIO.

a *Hujus enim.*] Nam pro remedio adverſus ſiccitatem, *ſi nimia ſit*, apponuntur *tantum* vaſa fictilia, ex quibus modicus humor per cinerem *leniter* diſtillet.

NOTÆ.

16. *Aptiſſima.*] Columella, lib. 5. cap. XI. *Hoc genus inſitionis æſtivo tempore optime uſurpatur.*

17. *Inoculatio.*] Theophr. lib. I. de cauſis, cap. 6. pag. 205. Τὸ δ' ὕδωρ τῷ μὲν ἐνοφθαλμισμῷ πολέμιον, &c. *Aqua inoculationi vehementer officit: putrefacit enim &c.*

Sect. XXVI. I. *Emplaſtri ratio.*] Quam & inoculationem quidam, ut auctor eſt Columella, ſed perperam, appellarunt. *Tertium*, inquit, lib. 5. cap. XI. pag. 203. *inſitionis genus eſt, quo ipſas gemmas cum exiguo cortice in partem ſui delibratam recipit arbos, quam vocant agricolæ emplaſtrationem, vel ut quidam, inoculationem.* Galli, *Enter en écuſſon.*

2. *Exempta ſcutula.*] Scutulam corticeam eximimus, lignum tamen non offendentes: alia deinde ſimilis ex altera arbore in locum prioris imprimitur. Quod in ſcutulæ formam cortex eximitur, inde Galli inſitioni huic nomen fecere: Quod id ipſum, quod inſeritur, veluti emplaſtrum quoddam eſt, inde Latinis emplaſtratio dicta eſt.

3. *Cum ſui germinis mamma.*] Mammæ appellatione parvam illam corticis extuberantiam intelligo, unde primum rami proſiliunt, ac germina.

4. *Et vinculo.*] Lineo, vel, ut olim, vimineo: vel tilia denique: nam & e tilia vincula, ut dictum eſt, libro ſup. ſect. 25.

5. *Apud Catonem.*] Cap. 42. pag. 36. Ficos & oleas altero modo inſerito. *Quod genus aut ficum, aut oleam eſſe voles, inde librum ſcalpro eximito: alterum librum cum gemma de eo fico, quod genus eſſe voles, eximito: apponito in eum locum, unde exſecaveris in alterum genus, facitoque uti conveniat. Librum longum facito digitos III. S.* (hoc eſt, tres & ſemis: Plinius quatuor ſolidos dixit:) *latum digitos tres: ad eundem modum oblinito, integito: uti cetera.*

tudine, & trium latitudine, atque ita coagmentari, & [6] illa ſua intrita oblini: eadem ratione & in malo.

Quidam huic generi [7] miſcuere fiſſuram in vitibus, exempta cortici teſſella, ſurculo a latere plano adigendo. Tot modis inſitam arborem vidimus juxta Tiburtes [8] Tullias, omni genere pomorum onuſtam, alio ramo nucibus, alio baccis, aliunde vite, ficis, piris, Punicis, malorumque generibus. Sed huic brevis fuit vita. Nec tamen omnem experimentis aſſequi naturam poſſumus. Quædam enim naſci, niſi ſponte nullo modo queunt: eaque immitibus tantum & deſertis locis proveniunt. [9] Capaciſſima inſitorum omnium ducitur platanus, poſtea robur: verum utraque ſapores corrumpit. [10] Quædam omni genere inſeruntur, ut ficus & Punicæ. Vitis non recipit emplaſtra, nec quibus tenuis, ac caducus, rimoſuſque cortex: neque inoculationem ſiccæ, aut humoris exigui. Fertiliſſima omnium inoculatio, poſtea emplaſtratio. Sed utraque infirmiſſima. Et quæ cortice nituntur tantum, vel levi aura ocyſſime deplantantur. [11] Inſerere firmiſſimum, & fecundius, quam ſerere.

CAPUT XII. Non eſt omittenda raritas unius exempli. [12] Corellius Eques Rom. Ateſte genitus, inſevit caſtaneam [13] ſuometipſam ſurculo in Neapolitano agro. Sic facta eſt caſtanea, quæ ab eo nomen accepit inter laudatas. [14] Poſtea Etereïus libertus Corellianam iterum inſevit. Hæc eſt inter eas differentia: illa copioſior, hæc Etereïana melior.

XXVII. Reliqua genera caſus ingenio ſuo excogitavit, ac defractos ſerere ramos docuit, cum [1] pali defixi radices cepiſſent. Multa ſic ſeruntur, in primiſque ficus, [2] omnibus aliis modis naſcens,

NOTÆ.

6. *Illa ſua intrita.*] Luto paleato, ut Plinius ipſe ait ſect. 24.

7. *Miſcuere fiſſuram.*] Vites inſeruere gemina ratione: primum fiſſo cortice in teſſellæ modum, quæ emplaſtratio eſt: & præterea terebrato trunci latere, inſertoque ſurculo, qui Græcis ἐγκεντρισμὸς, a nobis ſup. ſect. explicatus.

8. *Tulias.*] M S S. *Thulias.* Sunt qui *tiliam* ſcribant.

9. *Capaciſſima.*] Quæ plures diverſorum generum ſurculos admittere in ſe ac recipere poſſit.

10. *Quædam omni genere.*] Omni inſitionum genere, quas hactenus attigimus.

11. *Inſerere firmiſſimum.*] Columella, lib. de arboribus, cap. 20. *Arbos inſita fructuoſior eſt, quam quæ inſita non eſt: id eſt, quam quæ cum ramis, aut plantis ponitur.*

12. *Corellius.*] In Inſcript. Gruteri, *Corellus*, non ſemel. Diverſus certe a Coroelio Rufo, cujus obitum Plinius alter deflet, lib. 1. epiſt. 12.

13. *Suometipſam.*] Caſtaneam inſevit exempto ſurculo ex ea ipſa arbore quæ inſerebatur.

14 *Poſtea Etereïus.*] Vide Notas & Emend. num. XXII.

Sect. XXVII. 1. *Pali defixi.*] *Des pieux.* Hunc ſignare modum Maro videtur, lib. 2. Georg. verſ. 25. cum ait,

Hic ſtirpes obruit arvo,
Quadrifidaſque ſudes, & acuto robore vallos.

2. *Omnibus aliis.*] Sex modis ſuperius recenſitis, ſect. 9.

[3] præterquam talea : [4] optime quidem, si vastiore ramo pali modo exacuto adigatur alte, exiguo super terram relicto capite, eoque ipso arena cooperto. [5] Ramo seruntur & Punica, [6] palis laxato prius meatu : item myrtus. Omnium horum longitudine trium pedum, crassitudine minus brachiali, [7] cortice diligenter servato, [8] trunco exacuto.

XXVIII. [1] Myrtus & taleis seritur : [2] morus talea tantum, [3] quoniam in ulmo eam inseri religio fulgurum prohibet. Quapropter de talearum satu nunc dicendum est. [4] Servandum in eo ante omnia, ut taleæ ex feracibus fiant arboribus : ne curvæ, neve scabræ, aut bifurcæ : neve tenuiores, quam ut manum impleant : ne minores pedalibus : ut illibato cortice : [5] atque ut sectura inferior ponatur semper, & quod erit ab radice : [6] accumuletur que germinatio terra, donec robur planta capiat.

XXIX. Quæ custodienda in olearum cura [1] Cato judicaverit, ipsius verbis optime præcipiemus. Taleas oleaginas, quas in scrobe CAP. XVIII.

NOTÆ.

3. *Præterquam talea.*] Hoc est, præciso exacutoque ab utraque parte ligno, quod in terram depangitur. Græci ξύλον, Varro lib. 1. de re rust. cap. 40. taleam, & clavolam vocat : Galli *bille* : & talea serere, *planter de bille.* Vide Notas & Emend. num. XXIII.

4. *Optime quidem.*] Subintellige, nascitur. Hæc totidem verbis Theophr. lib. 2. histor. cap. 7. Φυτεύεται καὶ ἡ συκῆ, ἐάν τις κεράδιον παχεῖαν ἀποξύνας σφύρᾳ πάιτῃ, ἄχει ἕως ἂν ἀπολίπῃ μικρὸν ὑπὲρ τῆς γῆς, εἶτ' ἐπ' αὐτῷ ἄμμον βαλὼν ἄνωθεν ἐπιχώσῃ. *Seritur ficus, & si quis ramum vastiorem exacutum malleo adigat, quoad super terram paulum exstet, ac deinde arena superinjecta operiat.*

5. *Ramo seruntur.*] Theophr. lib. 2. hist. cap. 1. Ἡ ῥόα τῷ ῥάβδῳ.

6. *Palis laxato.*] Palo prius laxari ac dilatari scrobem seu foramen necesse est, quo ramus immittitur. Prius paxillo perforato solo, inquit Columella, lib. 4. cap. 16.

7. *Cortice diligenter.*] Theophr. lib. 2. hist. cap. 7. Καὶ τὸν φλοιὸν περιστέλλειν, *cortice minime detracto.* Crassitudinem vero rami brachialem & in olea Columella requirit, lib. 5. cap. 9.

8. *Trunco exacuto.*] Pali trunco, qui in terram defigi debet, parte durissima exacuta.

Sect. XXVIII. 1. *Myrtus & taleis.*] Etiam taleis. Theophr. loc. cit. Καὶ γὰρ ὁ μύῤῥινος ἀπὸ τῶν ξύλων καὶ τῶν περεμίων φύεται.

2. *Morus talea.*] Pallad. lib. 3. in Febr. tit. 25. pag. 77. *Morus serenda est taleis, vel cacuminibus : melius autem taleis sesquipedalibus,* &c.

3. *Quoniam in ulmo.*] Vide Notas & Emend. num. XXIV. De hac religione fulgurum diximus lib. 15. sect. 17.

4. *Servandum in eo.*] Columella, lib 5. cap. 8. cui titulus, *de seminariis olivarum.*

5. *Atque ut sectura.*] Ut parte ima, & crassiore, & radici propiore, qua secta est ab arbore, & exacuta, terram : cacumine, cælum spectet. Colum. loc. cit.

6. *Accumuleturque.*] Dum arbos germinat, terra assidue aggeratur, ad robustam usque ætatem : Βλαστανόντων δὲ ἀεὶ προσχωννύειν, ἄχεις ἕως ἂν γένηται ἁδρόν. Theophr. loc. cit,

Sect. XXIX. 1. *Cato.*] Cap. 45. *Taleas oleaginas, quas in scrobe saturus eris, tripedaneas decidito, diligenterque tractato, ne liber laboret, cum dolabis, aut secabis :* &c. Pedales circiter Varro facit, lib. 1. de re rust. cap. 40.

ſaturus eris, tripedaneas facito: diligenterque tractato, [2] ne liber laboret, cum dolabis, aut ſecabis. Quas in ſeminario ſaturus eris, pedales facito: eas ſic inſerito: [3] Locus bipalio ſubactus ſit, [4] beneque glutus. [5] Cum taleam demittes, pede taleam opprimito. Si parum deſcendat, malleo aut [6] mateola adigito: cavetoque, ne librum ſcindas, cum adiges. [7] Palo prius locum ſi feceris, quo taleam demittas, ita melius vivet. Taleæ ubi trimæ ſunt, tum denique curæ ſint, [8] ubi liber ſe vertet. Si in ſcrobibus aut in ſulcis ſeres, ternas taleas ponito: eaſque divaricato ſupra terram, ne plus quatuor digitos tranſverſos emineant, [9] gemma vel oculo ſervato. Diligenter eximere oleam oportet, & radices quam plurimas cum terra ferre. Ubi radices bene operueris, calcare bene [10] ne quid noceat.

XXX. 1. [1] Si quis quærat quod tempus oleæ ſerendæ ſit, agro ſicco per ſementem, agro læto per ver. [2] Olivetum diebus XV. ante æquinoctium vernum incipito putare. [3] Ex eo die dies XL. recte putabis. Id hoc modo putato. [4] Qua locus recte ferax erit, quæ arida erunt, & ſi quid ventus interfregerit, inde ea omnia eximito. Qua locus ferax non erit, id plus concidito, aratoque bene, [5] enodatoque, ſtirpeſque leves facito. [6] Circum oleas autumnitate ablaqueato,

NOTÆ.

2. *Ne liber laboret.*] Hoc eſt, ut ait Colum. lib. 5. cap. 9. pag. 155. *ne corticem lædas, aliamve partem, quam quæ ſerra præciderit.* Ut ipſe Cato, cap. 40. *ne librum convellas.*

3. *Locus bipalio.*] Bipalium Græcis σκαπάνη, inſtrumentum eſt ad fodiendum. *Vne houë.*

4. *Beneque glutus.*] Cato: cap. 45. *beneque glutus ſiet:* hoc eſt, unitus, æquatus, complanatus.

5. *Cum taleam.*] Cato: *Cum taleam demittes, pede tantum opprimito:* &c.

6. *Mateola.*] Nos mateolam, bipalii manubrium interpretamur: aliter alii.

7. *Palo prius.*] Cato, loc. cit. totidem apicibus, ac ſyllabis. Plinius ſupra, ſect. 27. *Palis laxato prius meatu.*

8. *Vbi liber ſe vertet.*] Cato, *Vbi liber ſe ſe vertet.* Catonis ſententia eſt, ut quidem remur, oleas, cum trimæ ſunt, priuſquam transferantur, rubrica notandas, ut cum ſerentur, eaſdem cæli partes liber aſpiciat, ſive cortex, quas etiam in ſeminario conſpexerat: alioqui frigore vel calore laboraturas ab ea parte, quas præter conſuetudinem ſub alio tractu expoſitas habuerant. Ita enim Colum. lib. de arboribus, cap. 17. de oliveris.

9. *Gemma vel oculo ſervato.*] Oculo uno, ſeu gemma exſtante a terra: Vide Notas & Emend, num. XXV.

10. *Ne quid noceat.*] Cato, *Calcato bene ne aqua noceat.*

Sect. XXX. 1. *Si quis quærat.*] Cato, cap. 27. & 40. & Columella, lib. 5. cap. 9. *Plantæ autem in oliveto diſponentur optime, ſiccis minimeque uliginoſis agris, per autumnum: lætis & humidis, verno tempore, paulo ante quam germinent.*

2. *Olivetum diebus.*] Cato, cap. 44.

3. *Ex eo die.*] Cato: *Ex eo die dies quadraginta quinque recte putabis.*

4. *Qua locus recte.*] Cato, *Qui locus recte ferax erit,* &c.

5. *Enodatoque.*] Ramos inutiles amputato: arborem interlucato: ſtirpem onere levato. Cato totidem verbis ac Plinius.

6. *Circum oleas.*] Cato, cap. 5. pag. x 1. *Circum oleas autumnitate ablaqueato, & ſtercus addito.* MSS. etiam Pliniani omnes *autumnitate*, non *autumno* habent. Uſus ea voce iterum Cato, c. 155.

& ſtercus addito. [7] Qui olivetum ſæpiſſime & altiſſime miſcebit, is tenuiſſimas radices exarabit. Radices ſi ſurſum abibunt, craſſiores fient, [8] & eo in radices vires oleæ abibunt.

2. Quæ genera olearum, vel in quo genere terræ vivere & ſeri debeant, quoque ſpectare oliveta, [9] diximus in ratione olei. [10] Mago in colle & ſiccis, & argilla, inter autumnum & brumam ſeri juſſit. In craſſo aut humido, aut ſubriguo, a meſſe ad brumam. Quod præcepiſſe eum Africæ intelligitur. Italia quidem nunc vere maxime ſerit. Sed ſi & autumno libeat, poſt æquinoctium XL. diebus ad Vergiliarum occaſum, [11] quatuor ſoli dies ſunt, quibus ſeri noceat. Africæ peculiare quidem in oleaſtro eſt inſerere. [12] Quadam æternitate conſeneſcunt proxima adoptioni virga emiſſa, atque ita alia arbore ex eadem juveneſcente: iterumque & quoties opus ſit, ut ævis eadem oliveta conſtent. [13] Inſeritur autem oleaſter calamo, & inoculatione.

3. [14] Olea, ubi quercus effoſſa ſit, male ponitur: quoniam vermes, [15] qui raucæ vocantur, in radice quercus naſcuntur, & tranſeunt. [16] Non inhumare taleas, aut ſiccare prius quam ſerantur, utilius com-

NOTÆ.

7. *Qui olivetum.*] Cato, cap. 61. pag. 44. *Qui oletum ſæpiſſime & altiſſime miſcebit, is tenuiſſimas radices exarabit. Si male arabit, radices ſurſum abibunt, craſſiores fient, & in radices vires oleæ abibunt.*

8. *Et eo.*] Et ea re, ob eam rem.

9. *Diximus in ratione olei.*] Libro 15. ſect. 6.

10. *Mago.*] Et poſt eum Columella, lib. de arboribus, cap. 17. de olivetis, ubi Magonem laudat.

11. *Quatuor ſoli.*] Vide Notas & Emend. num. XXVI.

12. *Quadam .... conſeneſcunt.*] Æterno fere ævo oleæ durant, quoniam virgas ſeu ſtolones emittunt quotannis, qui ſeri alio & transferri poſſint. Simili ſententia Columella, lib. 4. cap. 17. *Neque enim ea quæ ſeruntur a nobis immortalia eſſe poſſunt: attamen æternitati eorum ſic conſulimus, ut de mortuis ſeminibus alia ſubſtituamus*, &c.

13. *Inſeritur .... calamo.*] Hoc eſt, ſurculo, quo dictum eſt modo initio ſectionis 14.

14. *Olea, ubi quercus.*] Amplius eo Varro dicit, lib. 1. de re ruſt. cap. 16, dum ait, *Si ad limitem quercetum habet ager non poſſe recte ſecundum eam ſilvam ſeri oleam*, &c. Aliquid ſimilius Columella, lib. 5. cap. de generibus olearum: *Poteſt*, inquit, *olea in agro frumentario ſeri, vel ubi arbutus, aut ilex ſteterant. Nam quercus etiam exciſa radices noxias oliveto relinquit, quarum virus enecat oleam.* Sed de vermibus idem expreſſius, libro extremo de arboribus, cap. 17. de olivetis: *Si olivam poſueris eo loco, unde quercus effoſſa eſt, morietur: ideo quod vermes quidam ſunt, qui in radice quercus naſcuntur, & educantur, iique maxime ſemina oleæ conſumunt.*

15. *Qui raucæ.*] Ita etiam MSS. Sunt qui *erucæ* malint: ſed imperite, ac nimium confidenter.

16. *Non inhumare taleas.*] Quanquam ita fieri præcipit Columella, lib. 5. cap. 9. pag. 195. *Sed oportebit talearum capita & imas partes mixto fimo cum cinere oblinere, & ita totas eas immergere, ut putris terra quatuor digitis alte superveniat. Sed binis inaicibus ex utraque parte humantur*, &c. In Chiffl. cod. *intumare*, male.

pertum. Vetus olivetum ab æquinoctio verno intra Vergiliarum exortum [17] interradi alternis annis, melius inventum : [18] item muscum circumdare radici. Circumfodi autem omnibus annis a solstitio duûm cubitorum scrobe pedali altitudine : [19] stercorari tertio anno.

4. [20] Mago idem amygdalas ab occasu Arcturi ad brumam seri jubet. Pira non eodem tempore omnia, quoniam non æque floreant. Eadem oblonga, aut rotunda, ab occasu Vergiliarum ad brumam. Reliqua genera media hieme ab occasu Sagittæ, Subsolanum, aut Septentriones spectantia. Laurum ab occasu Aquilæ ad occasum Sagittæ. Connexa enim de tempore serendi æque ratio est. Vere & autumno id magna ex parte fieri decrevere. Est & alia hora circa Canis ortus, paucioribus nota, quoniam non omnibus locis pariter utilis intelligitur, sed haud omittenda nobis, non tractûs alicujus rationem, [21] verum naturæ totius indagantibus. In Cyrenaïca regione [22] sub etesiarum flatu conserunt : nec non & in Græcia : oleam maxime in Laconia. Cos insula & vites tunc serit : ceteri apud Græcos, inoculare & inserere non dubitant : sed arbores non serunt. Plurimumque in eo locorum natura pollet. Namque in Ægypto omni serunt mense, & ubicumque imbres [23] æstivi non sunt, ut in India & Æthiopia. [24] Necessario post hæc autumno seruntur arbores.

5. [25] Ergo tria tempora eadem germinationis, ver, & Canis, Ar-

NOTÆ.

17. *Interradi alternis.*] Quid sit interradi diximus, lib. 15. sect. 2. Somniant vocabulariorum concinnatores, qui hac voce præcipi putant, ut qui solet innasci arboribus muscus eradatur. Quod Plinius alternis annis interradi hoc loco ait, tonsuram oleæ alternam vocat ipse sect. 45. cum alternis nimirum annis amputari ramos inutiles olearum vetustiorum jubet, ne alimentum omne in materiem insumatur. Sic Colum. lib. 5. cap. 9. de seminariis olivarum : *Quin etiam*, inquit, *compluribus interpositis annis olivetum putandum est : . . . Quod tamen satis erit octavo anno fecisse*, &c.

18. *Item muscum.*] Columella, lib. XI. cap. 2. *Hoc eodem mense* (Maïo) *in pastinato seminario novissima positio est olearis talea : eamque oportet, cum panxeris, fimo & cinere mixtis oblinire, & superponere muscum, ne Sole findatur*, &c.

19. *Stercorari.*] Colum. loc cit. *Tertio quoque anno fimo vel pabulanda sunt olea.*

20. *Mago idem.*] Et Palladius, lib. 2. in Januar. tit. 15. pag. 45. *Amygdalus seritur mense Januario & Februario : item locis calidis Octobri & Novembri.* De occasu Arcturi, lib. 18. sect. 74. De occasu Vergiliarum, lib. 18. sect. 59. Sagittæ, sect. 74. Aquilæ demum, sect. 69.

21. *Verum natura totius.*] In M S S. *potius.*

22. *Sub etesiarum.*] De his egimus lib. 2. sect. 47. dicemusque iterum lib. 18. sect. 68.

23. *Æstivi non sunt.*] In M S S. *æstivi sunt :* Male. Idem Plinius lib. 19. sect. 4. *In desertis adustisque Sole India, ubi non cadunt imbres.* Sic etam Ctesias in eo volumine quod de Indicis rebus conscripsit, cujus exstant fragmenta apud Photium in Bibl. quæ sunt sæpius laudata a nobis in hoc opere.

24. *Necessario.*] Columella, lib. 5. cap. 10. *Arbores ac semina cum radicibus autumno serito, hoc est, circa Calendas & Idus Octobris.*

25. *Ergo tria.*] Plinius, lib. 16. sect. 41. *Sunt alia naturales quibusdam ger-*

ctùrique ortus. Neque enim animalium tantum est ad coïtus aviditas, sed multo major est terræ ac satorum omnium libido : qua tempestive uti, [a] plurimum interest conceptûs. Peculiare utique in insitis, cum sit mutua cupiditas [26] utrinque coëundi. Qui ver probant, ab æquinoctio statim admittunt, prædicantes germina parturire, [b] ideo faciles corticum esse complexus. Qui præferunt autumnum, ab [27] Arcturi ortu, quoniam statim radicem quandam capiant, & ad ver parata veniant, atque non protinus germinatio auferat vires. [28] Quædam tamen statutum tempus anni habent ubique, ut cerasi & amygdalæ circa brumam, serendi vel inserendi. De pluribus locorum situs optime judicabit. Frigida enim & aquosa verno conseri oportet, sicca & calida autumno.

6. Communis quidem Italiæ ratio tempora ad hunc modum distribuit: [29] Moro ab Idibus Februariis in æquinoctium, piro autumnum : ita ut brumam quindenis nec minus diebus antecedant. Malis æstivis, & cotoneis, item sorbis, prunis, post mediam hiemem in Idus Februarias. [30] Siliquæ Græcæ & Persicis, ante brumam per autumnum. [31] Nucibus, juglandi, & pineæ, & avellanæ, & Græcæ, atque castaneæ, a Calendis Martiis [32] ad Idus easdem. [33] Salici, geni-

INTERPRETATIO.

a *Plurimum.*] Plurimum interest ad conceptum *arborum & germinationem.*

b *Ideo faciles.*] Ideo cortices, *arboris pariter & surculi insiti, facile coire.*

NOTÆ.

minationes, *præterque vernas, quæ suis constant sideribus, . . . Hiberna, Aquilæ exortu: æstiva, Canis ortu: tertia Arcturi: has duas quidam omnibus arboribus communes putant*, &c.

26. *Vtrinque coëundi.*] Vel, ut in M S S. *utrique*, surculo arborique.

27. *Arcturi ortu.*] De eo dicemus lib. 18. sect. 74.

28. *Quædam tamen.*] Columella, lib. XI. cap. 2. *Possunt etiam his diebus* (mense Decembri exeunte) *cerasi, & tuberes, & Armeniacæ, atque amygdalæ, ceteraque arbores, quæ primæ florent, inseri commode.*

29. *Moro ab Idibus.*] Colum. lib. 5. cap. 10. pag. 202. *Mala, sorba, pruna, post mediam messem usque in Idus Febr. serito. Mororum ab Idibus Febr. usque ad æquinoctium vernum satio est.*

30. *Siliqua Græca.*] De quibus diximus, lib. 15. sect. 26. Colum. loc. cit. *Siliquam Græcam, quam quidam κεράτια vocant, & Persicum, ante brumam per autumnum serito.*

31. *Nucibus, &c.*] Colum. loc. cit. pag. 201. *Cum ferula fuerit enata, eam findito, & in medulla ejus sine putamine nucem Græcam, aut avellanam abscondito, & ita adobruito. Hoc ante Calendas Martias facito, vel etiam inter Nonas & Idus Martias. Eodem tempore juglandem, & pineam, & castaneam serere oportet.* De his nucum generibus dictum est, lib. 15. sect. 24. & 25.

32. *Ad Idus easdem.*] Hoc est, Martias.

33. *Salici.*] Colum. lib. de arbor. cap. 29. *Salicem & genistam crescente Luna vere circa Calendas Martias serito. Salix humida loca desiderat : genista etiam sicca.*

stæ, circa Martias Calendas. [34] Hanc in siccis semine, illam in humidis virga seri, diximus.

Cap. XIX. 7. Est etiam nunc nova inserendi ratio, ne quid sciens quidem præteream, quod usquam invenerim, [35] Columellæ excogitata, ut affirmat ipse, qua vel diversæ insociabilesque naturæ arborum copulentur, ut fici atque oleæ. Juxta hanc seri ficum jubet non ampliore intervallo, quam ut contingi large possit ramo oleæ quam maxime sequaci atque obedituro: eumque omni interim tempore edomari [c] [36] meditatione curvandi. Postea fico adepta vires, (quod evenire trimæ, aut utique quinquenni solet,) [37] detruncata superficie, [38] ipsumque deputatum, & ut dictum est, adraso cacumine, defigi in crure fici, custoditum vinculis, ne curvatura fugiat. Ita quodam propaginum insitorumque temperamento, triennio communi inter duas matres coalescere. Quarto anno abscissum totum adoptantis esse, nondum vulgata ratione, aut mihi certe satis comperta.

XXXI. Cetero eadem illa de calidis frigidisque, & humidis & siccis [1] supra dicta ratio, & scrobes fodere monstravit. [2] In aquosis enim neque altos, neque amplos facere expediet: aliter in æstuoso solo & sicco, ut quam maxime accipiant aquam, contineantque. Hæc & veteres arbores colendi ratio est. Ferventibus enim locis [3] accumulant æstate radices operiuntque, ne Solis ardor exurat. [4] Alibi ablaqueant, perflatusque admittunt. Iidem hieme cumulis a

Interpretatio.

c *Meditatione.*] Assuetudine.

Notæ.

34. *Hanc in siccis.*] In montibus genistas sponte nasci Plinius ante admonuit, lib. 16. sect. 30. In fluminibus salices, vel depacto temere surculo, ejusdem libri sect. 46. 67. & 68.

35. *Columella.*] Libro 5. cap. XI. pag. 205.

36. *Meditatione curvandi.*] Ut assidue curvata, flexuræ assuefiat.

37. *Detruncata superficie.*] Arboris fici præsecto cacumine. Columella: *Tunc arborem fici detrunca, plagamque leva, & mediam cuneo finde. Cacumina deinde olivæ, sicuti matri cohærent, ex utraque parte abrade, & ita fissuræ fici insere, cuneumque exime, diligenterque ramulos colliga, ne qua vi revellantur. Sic interposito triennio convalescet ficus cum olea: & tum demum quarto anno, cum bene coïerint, velut propagines, ramulos olivæ a matre resecabis.*

38. *Ipsumque.*]. Ipsum oleæ ramum, matri adhuc adhærentem, sed deputatum tamen, hoc est, ex utraque parte cuspidatim decisum, ut dictum est sect. 24. defigi jubet in ficum, qua parte facta est fissura: hanc μεταφρενικὸς crus appellant: alias truncum.

Sect. XXXI. 1. *Supra dicta ratio.*] Sup. sect. num. 6.

2. *In aquosis.*] Hæc a Theophr. lib. 3. de causis, cap. 5. pag. 268.

3. *Accumulant.*] Accumulantur terra radices. Græci προσχωννύειν vocant, ut Theophr. a nobis laudatus sect. 28.

4. *Alibi ablaqueant.*] Circum radices terra foditur, ut illæ aëre ventisque perflentur.

gelu vindicant. [5] Contra illi hieme aperiunt, humoremque ſitientibus quærunt. Ubicumque circumfodiendi arbores ratio [6] in circuitu pedes in orbem ternos: neque id in pratis, quando amore Solis humoriſque in ſumma tellure oberrant. Et de arboribus hæc quidem fructus gratia ſerendis inſerendiſque in univerſum ſint dicta.

XXXII. [1] Hinc reſtat earum ratio, quæ propter alias ſeruntur, Cap. XX.
ac vineas maxime, cæduo ligno. Principatum in iis obtinent ſalices, quarum ſatio fit [2] loco madido: [3] tamen refoſſo duos pedes & ſemipedem, [4] talea ſeſquipedali, vel pertica, quæ utilior, quo plenior. [5] Intervallo eſſe debent pedes ſeni. [6] Trimæ pedibus binis a terra putatione coërcentur, ut ſe in latitudinem fundant, ac ſine ſcalis tondeantur. Salix enim fecundior eſt, quo terræ propior. Has quoque omnibus annis [7] confodi jubent menſe Aprili. Hæc eſt viminalium cultura. Perticalis [8] & virga & talea ſeritur, foſſura eadem. Perticas ex ea cædi juſtum eſt quarto fere anno. [9] Et eæ autem ſeneſcentium propagine reſarciunt locum, pertica immerſa, ac poſt annum reciſa. [10] Salicis viminalis jugera ſingula ſufficiunt xxv. vineæ

Notæ.

5. *Contra illi.*] Columella, de vitibus, lib. 5. cap. 5. *Ubi* ſemina *jam corroborata fuerint, nihil dubium eſt, quin cæleſtibus aquis plurimum juventur. Itaque locis, quibus clementia hiemis permittit, adapertas vites relinquere, & tota hieme ablaqueatas habere eas conveniet.*

6. *In circuitu.*] MSS. *in circuitum.*

Sect. XXXII. 1. *Hinc reſtat earum ratio.*] MSS. Reg. Colb. *natio*, haud ita ſincere, ut remur.

2. *Loco madido.*] Vide quæ dicta ſunt, ſect. 30. num. 6.

3. *Tamen refoſſo.*] Columella item de viminali ſalice, lib. 4. cap. 30. pag. 161. *Ita enim præcipiunt veteres, in duos pedes & ſemiſſem ſalicto deſtinatum ſolum.*

4. *Talea ... ut pertica.*] Utroque enim modo ſeritur viminalis, ut mox dicetur. Et de eo genere Columella, lib. 4. cap. 30. pag. 162. *Atque hæ*, inquit, *vel cacuminibus vel taleis deponuntur. Perticæ cacuminum modicæ plenitudinis, quæ tamen dipondiarii orbiculi craſſitudinem non excedant, optime panguntur .... Taleæ ſeſquipedales terreno immerſæ paululum obruuntur.*

5. *Intervallo.*] Colum. loc. cit. *Riguus locus ſpatia laxiora deſiderat, eaque ſenûm pedum per quincuncem recte faciunt*, &c.

6. *Trimæ.*] Etiam anniculæ, vel ſi fuerit ager ſiccior, bimæ, inquit Columella, lib. 4. cap. 31. pag. 163.

7. *Confodi jubent.*] Vide Notas & Emend. num. XXVII.

8. *Et virga.*] Hoc eſt, ſurculo, de quo dictum eſt ſect. 9. uti de talea, ſect. 27. Columella, loc. cit. *Perticalis fere eundem agrum quem viminalis, deſiderat: melior tamen riguo provenit: atque ea taleis conſeritur .... crebroque foditur, atque exherbatur .... ſic culta quarto demum anno cæditur.*

9. *Et eæ autem.*] De viminalibus tradit hoc Colum. lib. 4. cap. 30. pag. 162. mergis in terram curvatis defoſſiſque, & poſt annum deciſis a ſtirpe propagari eas: quod multo eſt de perticali verius.

10. *Salicis viminalis*] Columella, loc. cit. pag. 161. *Viminalium, ut Atticus putat, ſingula jugera ſufficere poſſunt quinis & vicenis jugeribus ligandæ vineæ: arundineti ſingula jugera vicenis jugandis: caſtaneti jugerum totidem palandis, quot arundineti jugandis.*

jugeribus. [11] Ejusdem rei causa populus alba seritur [12] bipedaneo pastinatu, talea sesquipedali, [13] biduo siccata, [14] palmipede intervallo, terra superinjecta duorum cubitorum crassitudine.

XXXIII. [1] Arundo etiamnum dilutiore, quam hæ, solo gaudet. [2] Seritur bulbo radicis, quem alii oculum vocant, [3] dodrantali scrobe, [4] intervallo duûm pedum & semipedis: reficiturque ex sese vetere arundineto exstirpato, quod utilius repertum, [5] quam castrare, sicut antea. Namque inter se radices serpunt, mutuoque [6] discursu nentur. [7] Tempus conserendi, priusquam oculi arundinum intumescant, ante Calendas Martias. [8] Crescit ad brumam usque: desinitque, cum durescere incipit: Hoc signum tempestivam habet cæsuram. [9] Et hanc autem quoties & vineam fodiendam putant. [10] Seritur & transversa,

NOTÆ.

11. *Ejusdem rei.*] Vineæ ligandæ.

12. *Bipedaneo.*] Terra duos pedes refossa. Pastinare est terram fodere.

13. *Biduo siccata.*] Priusquam seratur: contra quam de oleis præceptum est, sect. 31. *Taleas non siccare prius quam serantur, utilius compertum.*

14. *Palmipede intervallo.*] Serantur arbores palmi unius inter se & pedis intervallo. Palmipedalem mensuram vocat Columella, lib. 3. cap. 19.

Sect. XXXIII. 1. *Arundo.*] Columella aliquanto elegantius, lib. 4. cap. 32. pag. 163. *Arundo*, inquit, *cum sit vivacissima, nec recuset ullum locum, prosperius resoluto, quam denso: humido, quam sicco.... vallibus, quam clivis: fluminum ripis. & limitibus ac vepretis commodius, quam mediis agris deponitur.* Dilutum solum, madidum humidumque intellige.

2. *Seritur.*] Colum. loc. cit. *Seritur bulbus radicis: seritur & talea calami: nec minus toto prosternitur corpore.* Διὰ τῶν βολβῶν, Geopon. auctor, lib. 5. cap. 51. pag. 162. De arundinis oculis egimus libro superiore, sect. 67.

3. *Dodrantali.*] Pollicum novenûm.

4. *Intervallo duûm.*] At Colum. loc. cit. *Bulbus tripedaneis intervacantibus spatiis obrutus, anno celerius maturam perticam præbet.*

5. *Quam castrare.*] Qui mos Columellæ ævo obtinuit. Is castrare quid hoc loco sit, aperit. *Ea est autem arundineti senectus*, inquit loc. cit. *cum vel exaruit situ & inertia plurium annorum: vel ita densatum est, ut gracilis & cannæ similis arundo prodeat. Sed illud de integro refodi debet: hoc potest intercidi & disarari, quod opus rustici castrationem vocant, &c.* Castrari igitur arundinetum aïunt, cum ubi densius quam par est satum fuerit, evelluntur e silva eæ quæ minus utiles censentur, & sic laxiores arundinum ordines fiunt.

6. *Discursu nentur.*] Implicantur invicem, dum per terram serpunt discurruntque. Tamen in M S S. *decursu necantur*, ut legendum videatur, *decussu necantur:* sitque sententia, unius arundinis avulsione, quod in castratione fit, & proximas quoque decuti atque interire, ob mutuam radicum implicationem.

7. *Tempus conserendi.*] Vide Notas & Emend. num. XXVIII.

8. *Crescit &c.*] Colum. lib. 4. cap. 32. pag. 164. *Caditur deinde post brumam: nam usque in id tempus incrementum capit: ac tum compescitur, cum obriguit hiberno frigore.* Geopon. lib. 5. cap. 51. pag. 163.

9. *Et hanc autem.*] Colum. loc. cit. *Fodiendum, quoties & vineta, &c.*

10. *Seritur & transversa.*] Diversum ab isto genus sationis est, quod affert Theophr. lib. 2. hist. cap. 2. Φύεται δέ τις καὶ κάλαμος, ἐάν τις διατέμνῃ τὰς ἠλακάτας πλαγίας, ἢ καὶ κατακρύψῃ κόπρῳ καὶ γῇ. *Provenit etiam quoddam arundinis genus, si quis in obliquum colos præcisas fimo terraque abscondat.* Quanquam Dalecam-

non

non alte terra condita : erumpuntque e singulis oculis totidem plantæ. [11] Seritur & deplantata pedali sulco : binis obrutis gemmis, ut tertius nodus terram attingat : prono cacumine, ne rores concipiat. Cæditur decrescente Luna. Vineis anno siccata utilior, quam viridis.

XXXIV. [1] Castanea pedamentis omnibus præfertur facilitate tractatus, perdurandi pervicacia, regerminatione cædua vel salice lætior. [2] Quærit solum facile, [3] nec tamen arenosum : maximeque sabulum humidum, aut [4] carbunculum, vel tofi etiam farinam, quamlibet opaco, septentrionalique & præfrigido situ, vel etiam declivi. [5] Recusat eadem glaream, rubricam, cretam, omnemque terræ fecunditatem. [6] Seri nuce diximus, sed nisi ex maximis non provenit, [7] nec nisi quinis acervatim satis. [8] Perfringi solum debet supra, ex Novembri mense in Februarium : quo solutæ sponte cadunt ex arbo-

NOTÆ.

pius idem putavit. Sed Pliniana hæc arundinis satio a Columella improbatur ad fructum, lib. de arboribus, cap. 29. *Sunt qui arundines integras sternant, quoniam ex omnibus nodis sata arundines emittunt : sed fere hoc genus evanidam, exilemque, & humilem arundinem affert.* Idem, lib. 4. cap. 32. *toto* tum *prosterni corpore* arundinem dixit.

11. *Seritur & deplantata.*] Translata in sulcum pedalem, ita ut gemmæ duæ obruantur, tertia exstet a terra, &c. Colum. lib. 4. cap. 32. pag. 163. *Sive recisa in dipondium & semissem talea, sive tota arundines prostrata deponantur, exstent earum cacumina oportet : quod si obruta sunt, tota putrescunt.*

Sect. XXXIV. 1. *Castanea pedamentis.*] Pedamenta sunt sustentacula viti fulciendæ, *des Echalas*. Colum. lib. 4. cap. 33. pag. 164. *Castanea roboribus proxima est, & ideo stabiliendis vineis habilis.*

2. *Quærit.*] Colum. loc. cit. *Ea pullam terram & resolutam desiderat : sabulonem humidum, vel refractum tophum non respuit : opaco & septentrionali clivo lætatur : spissum solum & rubricosum reformidat.* Palladius in Novemb. cap. de castaneis : *Amant solum molle & solutum, non tamen arenosum. In sabulone proveniunt, sed humecto. Nigra terra illis apta est, & carbunculus, & tofus diligenter infractus : &c.*

3. *Nec tamen arenosum.*] Sic MSS. Reg. Colb. & Chiffl. ipseque Palladius loc. cit. In editis perperam, *nec non arenosum.* Ex eorum hæc emendatio officina prodierat, qui sabulonem, quo lætari castanea mox dicitur, ab arena putarunt nihil discrepare : cum sabulum sit arena tenuior, minutiorque. A Varrone ceterisque Latinitatis auctoribus, arena, sabulo, ceu genera diversa terrarum simul appellantur. De sabulo accipiendum illud est auctoris Geopon. lib. 10. cap. 63. pag. 284. Τὸ κάστανον, ὅ τινες Διὸς βάλανον καλοῦσι, ψαμμώδει γῇ καὶ ψυχροῖς τόποις χαίρει.

4. *Carbunculum.*] De eo diximus sect. 3.

5. *Recusat eadem glaream.*] Vide Notas & Emendationes num. XXIX.

6. *Seri nuce diximus.*] Libro 15. sect. 25. ubi castaneas excellentiores satu factas Διὸς βαλάνους appellatas scribit.

7. *Nec nisi quivis.*] Colum. loc. cit. *Spissius autem semen propter varios casus deponitur : nam interdum priusquam enascatur, aut siccitatibus nux inarescit, aut aquarum abundantia putrescit : interdum subterraneis animalibus, sicuti muribus & talpis infestatur, &c.*

8. *Perfringi .... supra.*] Supra candicem, procul ab arboris trunco, quo nuces ex arbore solutæ decidant. Columella, loc. cit. *Seritur ab Novembri mense per totam hiemem sicca terra, &c.*

re, atque ſubnaſcuntur. [9] Intervalla ſint pedalia, undique ſulco dodrantali. Ex hoc ſeminario transferuntur in aliud, bipedali intervallo, plus biennio. [10] Sunt & propagines, nulli quidem faciliores. Nudata enim radice, tota in ſulco proſternitur. Tum ex cacumine ſupra terram relicto renaſcitur, & alia ab radice. [11] Sed tranſlata neſcit hoſpitari, pavetque novitatem. Biennio fere poſtea proſilit. Ideo nucibus potius, quam viviradicibus, plantaria cædua implentur. [12] Cultura non alia, quam ſupradictis, fodiendis ſupputandiſque per biennium ſequens: de cetero ipſa ſe colit, umbra ſtolones ſupervacuos enecante. [13] Cæditur intra ſeptimum annum. [14] Sufficiunt pedamenta jugeri unius vicenis vinearum jugeribus, [15] quando etiam ea bifida ſtirpe fiunt, durantque ultra alteram ſilvæ ſuæ cæſuram.

Eſculus ſimiliter provenit, cæſura triennio ſenior, [16] minus moroſa naſci. In quacumque terra ſeritur, naſcitur [17] e balano, ſed non niſi eſculi: ſcrobe dodrantali, intervallis duorum pedum: [18] ſeritur leviter quater anno. Hoc pedamentum minime putreſcit, cæſumque maxime fruticat. Præter hæc, ſunt cædua quæ diximus, fraxinus, laurus, Perſica, corylus, malus, ſed tardius naſcuntur: terramque defixa vix tolerant, non modo humorem. Sambucus contra firmiſſima ad palum taleis ſeritur, ut populus: nam de cupreſſo [19] ſatis diximus.

CAPUT XXI. XXXV. Et prædictis velut armamentis vinearum, reſtat ipſarum natura, præcipuâ tradenda curâ.

NOTÆ.

9. *Intervalla ſint pedalia.*] Ita etiam MSS. omnes. At Colum. loc. cit. *Nuces in ordinem ſemipedalibus ſpatiis .... in altitudinem dodrantis depreſſis ſulcis committuntur, &c.*

10. *Sunt & propagines.*] Propagine, inquit, facilius quam ceteræ arbores, caſtaneæ proveniunt. Hæc etiam Colum. loc. cit. pag. 165.

11. *Sed tranſlata.*] Colum. loc. cit. *Melius pertica* (mergi more) *declinata propagata, quam exempta reſeritur: Hac enim velut immota ſua ſede vehementer germinat: At quæ radicitus exempta & depoſita eſt, biennio reformidat. Propter quod compertum eſt commodius nucibus, quam viviradicibus ejuſmodi ſilvas inſtitui.*

12. *Cultura .... quam ſupradictis.*] Salici, & arundinibus. Colum. loc. cit. *Cultus ejuſdem eſt foſſionis poſitioniſque, qui vineæ: ſupputari debet bima, quin etiam trima, &c.*

13. *Cæditur.*] Colum. loc. cit. *Poſt quinquennium cæſa more ſalicti recreatur.*

14. *Sufficiunt.*] Colum. lib. 4. cap. 30. pag. 161. laudatus a nobis ſect. 32.

15. *Quando etiam.*] Paulo aliter Atticus Julius, apud Columellam, lib. 4. cap. 33. *Taleæ propius ſtirpem reciſæ quadrifidas plerumque: ac deinde ſecundæ taleæ ejuſdem arboris bifidas ridicas ſubminiſtrant: quod genus fiſſilis adminiculi manet diutius, quam teres palus.*

16. *Minus moroſa.*] Vide Notas & Emend. num. XXX.

17. *E balano.*] E glande. Eadem porro ferme de quercu Columella prodidit, lib. 4. cap. 33. *Poteſt etiam quercus ſimili ratione ſeri: verum biennio tardius quam caſtanea deciditur.*

18. *Seritur leviter.*] Glande una aut altera, non quinis, aut pluribus, ut in caſtanea, acervatim ſatis.

19. *Satis diximus.*] Libro 16. ſect. 60.

1. Vitium ſurculis, & quarundam arborum, [1] quibus fungoſior intus natura eſt, [a] geniculati ſcaporum nodi interſepiunt medullam. Ferulæ ipſæ breves & ad ſumma breviores, articulis utique duobus internodia includunt. [2] Medulla, ſive illa vitalis anima eſt, ante ſe tendit [3] longitudinem impellens, quamdiu [4] nodi pervia patet fiſtula. Cum vero concreti ademere tranſitum, repercuſſa erumpit, ab ima ſui parte, juxta priorem nodum alternis laterum ſemper inguinibus, [5] ut dictum eſt in arundine ac ferula: quorum dextrum ab imo intelligitur articulo, lævum in proximo, atque ita per vices. Hoc vocatur in vite gemma, [6] cum ibi ceſpitem fecit. Ante vero quam faciat, in concavo oculus: & in cacumine ipſo, germen. Sic [7] palmites, nepotes, uvæ, folia, pampini gignuntur. Mirumque, firmiora eſſe in dextra parte genita.

2. Hos ergo in ſurculis nodos, cum ſeruntur, [8] medios ſecare oportet, ita ne profluat medulla. Et in fico quidem dodrantales paxilli ſolo patefacto ſeruntur, ſic ut deſcendant quæ proxima arbori fuerint, duo oculi extra terram emineant. Oculi autem in arborum ſurculis proprie vocantur, unde germinant. Hac de cauſa & in plantariis aliquando eodem anno ferunt, quos fuere laturi fructus in arbore: cum tempeſtive ſati prægnantes, [9] inchoatos conceptus

INTERPRETATIO.

[a] *Geniculati.*] Genicula, ſive nodi, quibus ſcapi ſeu flagella conſtant, medullam includunt. Ferulacei vitium caules ipſi breves, ſed in ſumma parte breviores, nodis ſive articulis duobus includunt *ſingula* internodia.

NOTÆ.

Sect. XXXV. 1. *Quibus fungoſior.*] Uti eſt ſambuco, quemadmodum dictum eſt, libro 13. ſect. 42.

2. *Medulla.*] Columella, lib. 3. cap. 10. *Reliquas trunci partes humor omnis & alimentum, quod a ſolo miniſtratur, tranſcurrit, dum ad ultimum perveniat. Naturali enim ſpiritu omne alimentum virentis, quaſi quadam anima, per medullam trunci, veluti per ſiphonem, quem διαβήτην vocant mechanici, trahitur in ſummum: quo cum pervenerit, ibi conſiſtit, atque conſumitur.*

3. *Longitudinem.*] Palmitis eam longitudinem, quæ inter nodos germinos intercedit.

4. *Nodi pervia.*] Pervia, quæ in ipſo nodo eſt fiſtula, per quam medulla meat.

5. *Vt dictum eſt.*] Libro 16. ſect 65. in fine, de arundine: de ferula, lib. 13. ſect. 42.

6. *Cum ibi ceſpitem fecit.*] Cum ibi medulla erumpens globulum fecit: *un bouton.*

7. *Palmites.*] Vitium ii ſarmenta ſunt, ſic appellata, quod in modum palmarum humanarum virgulas quaſi digitos edunt. Nepotes, virgæ ſunt quas e radicibus aut caudicis lateribus vitis ciet, quaſi nepotum partu gravida: alii ſobolem, alii ſuffraginem dixere.

8. *Medios ſecare.*] In medio internodio. Vide Notas & Emend. num. XXX.

9. *Inchoatos conceptus.*] Conceptos jam fetus. Sup. ſect. 30. num. 5. *Plurimum intereſt conceptus*, hoc eſt, fetus.

aliubi pariunt. Ita satas ficos, tertio anno transferre facile. [10] Hoc pro senescendi celeritate attributum huic arbori, ut citissime proveniat.

3. Vitium numerosior satus. Primum omnium nihil seritur ex his, nisi inutile, & deputatum in sarmento. Opputatur autem quidquid proxime tulit fructum. [11] Solebat capitulatus utrinque [12] e duro surculus seri: eoque argumento [13] malleolus vocatur etiam nunc. Postea avelli [14] cum sua calce cœptus est, ut in fico: neque est aliud vivacius. Tertium genus adjectum etiamnum expeditius sine calce, propter quod [15] sagittæ vocantur, cum intorti panguntur: iidem cum recisi nec intorti, [16] trigemmes. Plures autem ex eodem surculo hoc modo fiunt. [17] Serere e pampinariis sterile est, [18] nec nisi fecundo opor-

NOTÆ.

10. *Hoc pro senescendi.*] Omnia nempe celerius senescunt præfecunda: ut ait ipse lib. 16. sect. 51.

11. *Solebat.*] Sed hic mos postea obsolevit, damnatusque est ab agricolis: malleoli tantum mansit appellatio. Columella, lib. 3. cap. 17. *Malleolus sic ab antiquis pangebatur, ut novello sarmento pars aliqua veteris hæreret. Sed hanc positionem damnavit usus: nam quidquid ex vetere materia relictum erat, depressum atque obrutum celeriter humore putrescebat: .... Mox Julius Atticus & Cornelius Celsus .... cum suo capitulo sarmentum depresserunt.*

12. *E duro.*] E duriore sarmento, sive trunco: Surculus cum vetere sarmento junctus. Virgam e duro pariter appellat Columella, lib. 3. cap. 6. E duro natam virgam; cap. 10. atque alibi passim.

13. *Malleolus vocatur.*] Columella lib. 3. cap. 6. *Malleolus autem novellus est palmes, innatus prioris anni flagello, cognominatusque a similitudine rei: quod in ea parte qua deciditur ex vetere sarmenti prominens utrinque, malleoli speciem præbet.* Gallis *Marquote, crocette, mailleton.*

14. *Cum sua calce.*] Cum sua perna dixit, sect. 13. Vide quæ ibi adnotavimus.

15. *Sagittæ vocantur.*] Colum. lib. 3. cap. 17. *Sagittam rustici vocant novissimam partem surculi: sive quia longius recessit a matre, & quasi emicuit, atque prosiluit: seu quia cacumine attenuata prædicti teli speciem gerit.* At Plinio *sagitta* is ipse surculus est, cum intortus pangitur, ut mox dicetur.

16. *Trigemmes.*] Colum. lib. 3. cap. 19. pag. 110. *Malleolus non ab eo trigemmis dictus est, quod omnino trium oculorum est: cum fere circa plagam qua matri abscissus est, plenus sit gemmarum: sed, quod his exceptis, quibus est frequens in ipso capite, tres deinceps articulos, totidemque gemmas habeat.*

17. *Serere e pampinariis.*] E pampinario palmite sagittas serere. Quis palmes ita vocetur, dicemus inferius hac sect. Interim ex Columella, lib. 3. cap. 10. pampinarium sarmentum scito appellari, quod est ex duro trunco enatum. Columella, loc. cit. *Hoc*, inquit, *præceptum a magistris* vinitor *accepit, ne pampinariam virgam deplantet.* Et mox: *Quanquam & hos surculos sciam non in totum sterilitate affectos. Nam confiteor pampinarios quoque, cum e duro prorepserint, tempore anni sequentis acquirere fecunditatem: & ideo in resecem submitti & progenerare posse.* Vinitores nostri vocant, *Drageons qui sortent du tronc.*

18. *Nec nisi fecundo.*] Nec malleolum serere oportet, nisi qui fructum tulerit. Columella, lib. 3. cap. 10. *Nos autem primum rationem secuti, nunc etiam longi temporis experimentum, non aliud semen eligimus, nec frugiferum esse ducimus, nisi quod in parte genitali fructum attulerit. Nam illud quidem, quod loco sterili la-*

tet. Quæ raros habet nodos, infecunda judicatur. At densitas gemmarum, fertilitatis indicium est. Quidam seri vetant, nisi eos qui floruerint, surculos. [19] Sagittas serere minus utile, quoniam in transferendo facile rumpitur quod intortum fuit. [20] Seruntur pedali, non breviores, longitudine, quinque sexve nodorum. [21] Pauciores tribus gemmis in hac mensura esse non poteruut. [22] Inseri eodem die, quo deputentur, utilissimum. Si multo postea necesse sit serere custoditos [23] uti præcepimus, caveri utique, ne extra terram positi Sole inarescant, ventove aut frigore hebetentur. Qui diutius in sicco fuerint, prius quam serantur, in aqua pluribus diebus reviresçant.

4. Solum apricum & quam amplissimum in seminario, sive in vinea, [24] bidente pastinari debet [25] ternos pedes bipalio alto: marra

NOTÆ.

tum robustumque sine fetu processit, fallacem fecunditatis imaginem præfert, nec ullam generandi vim possidet. Et paucis deinde interjectis: *Itaque ut ad consuetudinem agricolarum revertar, ejusmodi surculos, qui nihil attulerint, spadones appellant: quod non facerent, nisi eos suspicarentur inhabiles frugibus: quæ & ipsa appellatio rationem mihi subjecit non eligendi malleolos, quamvis probabili parte vitis enatos, si fructum non tulissent.* Hæc Plinius mira brevitate contraxit.

19. *Sagittas serere.*] Sagittæ vocantur ii surculi, qui intorti panguntur, De his cum Plinio facit Colum. lib. 3. cap. 18. pag. 118. *Vitiosa est*, inquit, *Julii Attici satio, quæ contortis capitibus malleolum recipit: ejusque rei vitandæ non una ratio est. Primum, quod nulla stirps ante quam deponatur, vexata & infracta, melius provenit, quam quæ integra & inviolata sine injuria deposita est: deinde quidquid recurvum*, &c. Et cap. 10. pag. 105. *Majores nostri pampinarium & sagittam velut inutiles ad deponendum prudentissime damnaverunt.*

20. *Seruntur pedali.*] Colum. lib. 3. cap. 19. pag. 120. lib. de arbor. cap. 3.

21. *Pauciores.*] Colum. loco prius cit.

22. *Inseri.*] Seri, conseri, pangi.

23. *Uti præcipimus.*] Si nempe longius afferantur vitium surculi, ut de pomorum calamis dictum est in fine sect. 24. Columella, lib. 3. cap. 19. *Super cætera illud quoque sive viviradicem, sive malleolum ferentem præmoneo, ne semina exarescant, immodicum ventum Solemque vitare, qui uterque non incommode arcetur objectu vestis*, &c.

24. *Bidente pastinari.*] Colum. lib. 3. cap. 18. *Quidquid emoti soli vineis præparatur, repastinatum vocant.* Gallis, *Hoüer la vigne.* Bidens instrumentum fossorium a gemino dente sic appellatum. *Un hoyau à deux dents, ou à deux cornes.*

25. *Ternos pedes, bipalio alto: marra &c.*] Bipalium bidentis pars ferrea est, qua terra foditur. Colum. lib. 5. c. 5. *Bipalio terram pastinabimus.* Et lib. XI. cap. 2. in Febr. *Bipalio, cui est altitudo duorum pedum. Bipalium non altum* idem Columella lib. XI. cap. 9. pag. 392. *minus quam duos pedes ferramentum* vocat. *Altum* Plinius, cui terni pedes. Columella rursum, lib. de arboribus, cap. 1. *Ejusmodi bipalio . . . . . si eodem loco, quo vineam ordinaturus es, facere voles seminarium, tribus pedibus altæ repastinabis jugerum.* De marra idem Colum. lib. 10. de cultu hortor. pag. 348.

Mox bene cum glebis vivacem cespitis herbam
Contundat marra, vel fracti dente ligonis,
Putria maturi solvantur ut ubera campi.

Plinius lib. 18. sect. 43. marris herbas radi ad solum dixit. Italis, *Marra*. Gallis, *Houë, & Marre de Vigneron.* Papias in Vocabul. *Marra, sappa, instrumenta rusticorum.*

rejici [26] quaternûm pedum fermento, [27] ita ut pedes binos fossa procedat. [28] Fossum purgari, & extendi, [29] ne crudum relinquatur: verum & [30] exigi mensura. Male pastinatum deprehendunt [31] scamna inæqualia. Metienda est & ea pars, quæ interjacet [32] pulvini. Surculi seruntur & in scrobe & in sulco longiore, super quos tenerrima ingeritur terra. Sed in gracili solo frustra, nisi substrato pinguiore. Nec minus quam duos integi oportet, & proximam attingi terram: [33] eodem paxillo deprimi & spissari. Interesse in plantario sesquipedes [b] inter bina semina in latitudinem, in longitudinem [c] [34] semisses. [35] Ita satos malleolos quarto & vicesimo mense recidere ad imum ar-

INTERPRETATIO.

[b] *Inter bina.*] Inter binos surculos. | [c] *Semisses.*] Semipedem.

NOTÆ.

26. *Quaternûm pedum fermento.*] Ita MSS. omnes, non *ferramento*. Hoc est, humus e fossa duûm altitudinis pedum extracta, ad pedum quatuor altitudinem debet crescere, cum laxior facta est, pastinationis ope. Columella, lib. 4. cap. 1. pag. 126. *Quid quod repastinata humus, dum est recens soluta, laxataque, velut fermento quodam intumescit? cum deinde non longissimam cepit vetustatem, condensata subsidit*, &c. Iterumque: *Ager si bipalio movetur, altitudo bipedanea fit: deprimuntur deinde semina in regesto, quod est fermentatum plus dupondio semisse: nam semper in plano refusius egesta humus tumidior est, quam gradus soli crudi.*

27. *Ita ut pedes binos.*] Hæc fossæ altitudo est. Columella, lib. 3. cap. 5. *Ergo mediocris & modice siccus ager vitiario est aptissimus: isque bipalio prius subigi debet, quæ est altitudo pastinationis*, &c.

28. *Fossum purgari.*] Terra quæ effossa est, stirpibus, herbisque noxiis liberanda.

29. *Ne crudum.*] Immotum, quod non sit probe pastinatione solutum, & fermentatum. Pallad. lib. 2. in Januar. tit. 10. pag. 40. *Pastini vero quod omne versabitur, trium vel duorum semis pedum altitudine terra universa fodietur, in quo erit diligentia, ne crudum fraude occulta fossor includat.*

30. *Exigi mensura.*] Ad certam regulam, seu mensuram exigi, cujus ad altitudinem humus omnis emota pertingat æqualiter. Hæc multo uberius Columella, lib. 3. cap. 13. pag. 112. cujus verba utique plurimum lucis orationi Plinianæ sunt allatura. *Opus est*, inquit, *perito ac vigilante exactore, qui ripam erigi jubeat, sulcumque vacuari, ac totum spatium crudi soli cum emota jam terra committi .... Sed huic operi exigendo quasi quandam machinam commenti majores nostri, regulam fabricaverunt: in cujus latere virgula prominens ad eam altitudinem, qua deprimi sulcum oportet, contingit summam ripæ partem. Id genus mensuræ ciconiam vocant rustici.*

31. *Scamna.*] Columella, lib. 2. cap. 2. *Necubi crudum solum & immotum relinquat, quod agricolæ scamnum vocant.* Et lib. 3. cap. 13. *Necubi scamna omittantur, & quod est durum summis glebis obtegantur.* Scamna rustici in Gallia vocant, *des veaux, des barres.*

32. *Pulvini.*] Agri effossi & pastinati quæ pars inter scrobes interjacet.

33. *Eodem paxillo.*] Sive bipalio.

34. *Semisses.*] Semipedes. Ut Latini veteres pro integra quacumque re assem dixere, sic pro dimidia semissem.

35. *Ita satos.*] Sic Colum. lib. de arbor. cap. 3.

ticulum, [36] nisi ipsi parcatur. Oculorum inde materia emicat, cum quá sexto ac tricesimo mense viviradix transfertur.

5. [37] Est & luxuriosa ratio vites serendi, ut quatuor malleoli vehementi vinculo colligentur [38] in parte luxuriosa : atque ita vel per ossa bubuli cruris, vel per [d] colla fictilia trajecti, obruantur binis eminentibus gemmis. Humescunt hoc modo, recisique palmitem emittunt. Postea [39] fistula fracta radix libere capit vires, uvaque fert omnium [40] corporum suorum acinos. [41] In alio genere inventu novitio finditur malleolus, medullaque erasa, in se colligantur ipsi caules, ita ut gemmis parcatur omni modo. Tum malleolus in terra fimo mixta seritur, & cum spargere cœpit caules, deciditur, foditurque sæpius. Talis uvæ acinos nihil intus ligni habituros [42] Columella promittit, cum vivere [e] semina ipsa perquam mirum sit, medulla adempta. [43] Nasci surculos etiam quibus non sit articulatio arboris,

INTERPRETATIO.

[d] *Colla fictilia.*] Tubulos fictiles. || [e] *Semina.*] Surculos.

NOTÆ.

36. *Nisi ipsi parcatur.*] Nisi nodum imum servare velint illæsum & integrum, quia multo est, quam ceteri, ad germinationem fecundior.

37. *Est & luxuriosa.*] Quam luxuria monstravit. Tradit hunc modum Columella, quo tales uvæ creantur, in quibus varii generis, colorisque reperiantur acini : lib. de arboribus, cap. 9. *Hoc autem*, inquit, *ratione tali efficitur. Quatuor vel quinque, sive etiam plures voles, virgas diversi generis sumito, easque diligenter & æqualiter compositas colligato: deinde in tubulum fictilem, vel cornu, arcte inserito, ita ut aliquantum exstent ab utraque parte: easque partes, quæ exstabunt, resolvito: in scrobem deinde imponito, & terra stercorata obruito, & rigato, donec gemmas agant. Cum inter se virgæ cohæserint, post biennium, aut triennium, facta jam unitate, dissolves tubulum: & circa medium fere crus, ubi maxime videbuntur coïsse, vitem serra præcidito, & plagam lævato, terramque minutam aggerato, ita ut tribus digitis alte plagam operiat. Ex eo caudice cum egerit caules, duos optimos submittito, reliquos dejicito: sic uvæ nascentur, quales proposuimus.*

38. *In parte luxuriosa.*] Maxime læta, ac viridi.

39. *Fistula fracta.*] Seu osse bubulo, seu collo tubuloque fictili, quo inclusi surculi tenebantur.

40. *Corporum suorum.*] Hoc est, omnium surculorum, qui sunt pariter colligati. Tot generum acinis uva constabit, quot fuerint malleoli simul conjuncti : si quaterni, erunt quaternûm generum grana in uva : si quini, quinûm. Colum. loc. cit.

41. *In alio genere.*] Colum. loc. cit. *Ut autem uvæ sine vinaceis nascantur, malleolum scindito, ita ne gemmæ lædantur, medullamque omnem eradito : tum demum in se compositum colligato, sic ne gemmas allidas : atque ita terra stercorata deponito, & rigato. Cum caules agere cœperit, sæpe & alte refodito. Adulta vitis tales uvas sine vinaceis creabit.*

42. *Columella.*] Loc. cit. Adde & Palladium, lib. 3. in Febr. tit. 29. pag. 81. ubi hic modus fuse describitur : & e Græcis Theophr. lib. 5. de causis, cap. 5. pag. 329. ac Democritum in Geopon. lib. 4. cap. 6. pag. 105.

43. *Nasci surculos.*] Nasci surculos inter se colligatos, (ut de vite dictum

non omittendum videtur. Namque buxi tenuissimis quinis senisve colligatis depacti proveniunt. Quondam in observatione erat, ut defringerentur ex imputata buxo, aliter vivere non crediti : detraxere hoc experimenta.

6. Seminarii curam sequitur vinearum ratio. Quinque generum hæ : [44] Sparsis per terram palmitibus, [45] aut per se vite subrecta, [46] vel cum adminiculo sine jugo, aut pedatæ [47] simplici jugo, aut compluviatæ quadruplici. Quæ pedatæ ratio erit, eadem intelligitur ejus quoque, in qua sine adminiculo vitis per se stabit. [48] Id enim non fit, nisi pedamenti inopia. Simplici jugo constat porrecto ordine, [49] quem canterium appellant. [50] Melior ea vino, quando sibi ipsa non obumbrat, assiduoque Sole coquitur, & afflatum magis sentit, & celerius rorem dimittit : pampinationi quoque & occationi omnique operi facilior. Super cetera deflorescit utilius. [51] Jugum fit pertica, aut arundine, aut crine, funiculove, ut in Hispania, Brundisiique. Compluviata copiosior vino est, dicta a cavis ædium compluviis. Dividitur in quaternas partes totidem jugis. Hujus serendi ratio dicetur, eadem valitura in omni genere, in hoc vero numerosior tantum.

7. [52] His vero tribus seritur modis : Optime in pastinato, [53] proxime
*Cap. in sulco, novissime in scrobe. De pastinatione dictum est. * Sulco
XXII. latitudo palæ satis est : [54] scrobibus ternorum pedum in quamque

Notæ.

est proxime) etiam qui sint ex ea arbore quæ careat medulla, quam articuli nodique intersepiant, quales in vite esse docuimus initio hujus sectionis, haud omittendum videtur. De hac articulatione rursum, lib. 16. sect. 41. Vide Notas & Emend. num. XXXI.

44. *Sparsis.*] *Vignes courantes*, de quibus jam egimus lib. 14. sect. 3. De his Columella, lib. 5. cap. 4. *Vltima conditio est, stratarum vitium, quæ ab enata stirpe confestim velut projectæ per humum porriguntur.*

45. *Aut per se.*] Ὀρθάμπελος, de qua lib. 14. sect. cit. *Velut arbuscula brevi crure per se stantes*, inquit Colum. lib. 5. cap. 4. pag. 178.

46. *Vel cum adminiculo.*] *Vigne échalassée*, ut jam superius diximus loc. cit.

47. *Simplici jugo.*] Quæ pedaminibus adnixa, inquit Columella loc. cit. jugo imponitur. Jugum in vineis quid sit, diximus lib. 16. sect. 68. Ubi jugum simplex esset, jugata vinea dicebatur : *simple treille* : quales eæ sunt quibus hortorum parietes vestiuntur : ubi quadruplex, compluviata : a compluviis ducta metaphora, hoc est, ab ædium cavo, quo pluviæ aquæ confluunt : *Treille à quatre pantes.* Quadrato quasi circumfirmatam agmine vocat Columella, lib. 4. cap. 17.

48. *Id enim.*] Quod scilicet adminiculo careat.

49. *Quem canterium.*] Et canteriatas vites Columella, loc. cit.

50. *Melior ea vino, &c.*] Hæc totidem fere Colum. lib. 4. cap. 19.

51. *Jugum fit pertica &c.*] Colum. lib. 4. cap. 17. pag. 139.

52. *His vero tribus.*] Colum. lib. 5. cap. 4. pag. 178.

53. *Proxime in sulco.*] Palladius lib. 2. in Januar. tit. 10. pag. 40. *Sulcis melius erit, quia humorem in tota spatia pastinata transmittunt.*

54. *Scrobibus.*] Scrobes ternarios appellat Columella, id est, quoquoversus pedum trium, lib. de arbor. cap. 4.

partem

partem. [55] Altitudo in quocumque genere tripedalis, ideo nec vitis minor transferri debet, [56] exſtatura etiamnum duabus gemmis. [57] Emolliri terram minutis in ſcrobe imo ſulcis, fimoque miſceri, neceſſarium. [58] Clivoſa altiores poſcunt ſcrobes, præterea [59] pulvinatis a devexitate labris. Qui ex his longiores fient, ut vites binas accipiant e diverſo, alvei vocabuntur. Eſſe vitis radicem in medio ſcrobe oportet : ſed ipſam innixam ſolido in [60] orientem æquinoctialem ſpectare : adminicula prima [a] e calamo accipere.

[61] Vineas limitari decumano XVIII. pedum latitudinis ad contrarios vehiculorum tranſitus, aliiſque tranſverſis limitibus denûm pedum diſtingui per media jugera. Aut ſi major modus ſit, totidem pedum [62] cardine, quot decumano, limitari. Semper vero quintanis [63] ſeminari, hoc eſt, ut quinto quoque palo ſingulæ jugo paginæ includantur.

8. Solo ſpiſſo, non niſi repaſtinato, nec niſi viviradicem ſeri :

INTERPRETATIO.

a *E calamo.*] Ex arundine.

NOTÆ.

55. *Altitudo.*] Sive in ſulco, ſive in ſcrobe. Colum. lib. 5. cap. 5. pag. 178. *Scrobs in longitudinem altitudinemque defoſſus, tripedaneus abunde eſt : latitudine tamen bipedanea : vel ſi quaternûm pedum ſpatia inter ordines relicturi ſumus, commodius habemus eandem quoquo verſus dare menſuram ſcrobibus, non amplius tamen quam in tres pedes altitudinis depreſſis. Ceterum quatuor angulis ſemina applicabuntur, ſubjecta minuta terra, & ita ſcrobes adobruentur.* Pallad. quoque, loc. cit.

56. *Exſtatura.*] Colum. lib. 3 cap. 13. pag. 110. & cap. 16. *Duabus gemmis tantum ſupra terram relictis.*

57. *Emolliri*] Colum. lib. de arborib. cap. 4 *Cum ſemina depones, imum ſcrobem, vel ſulcum bidentibus fodito, mollemque reddito.*

58. *Clivoſa.*] Colum. loc. cit. pag. 113. *Campeſtris locus alte duos pedes & ſemiſſem infodiendus eſt : acclivis regio tres : præruptior vero collis in quatuor pedes vertendus : quoniam cum a ſuperiore parte in inferiorem detrahitur humus, vix juſtum paſtinationi præbet regeſtum, niſi multo editiorem ripam quam in plano feceris.*

59. *Pulvinatis.*] Attumulata tellure in pulvini morem, inferiore labro ſeu ripa ſcrobis, qua parte vergit in devexitatem clivus.

60. *In orientem.*] Colum. loc. cit. *Vitem quam ponis fac ad orientem ſpectet, adminiculo religata.*

61. *Vineas limitari.*] Vineas, inquit, æquum eſt in hortulos ita dividi, ut ſingularum modus omnis in ſemijugera dirimatur. Limitentur eædem via ſeu itinere XVIII. pedum latitudinis, ab ortu in occaſum procedente : (hoc decumanum vocant :) ut occurrentia e diverſo vehicula faciles tranſitus habeant. Sint & aliæ ſemitæ denûm pedum tranſverſæ, quibus media vinearum jugera diſtinguantur, a meridie in ſeptentrionem : has cardinem appellant. Vide Colum. lib. 4. cap. 18. & lib. 3. cap. 20. pag. 121. ubi vineas ſingulas ait in proprios hortos digerendas, ſemitiſque ac decumanis diſtinguendas eſſe.

62. *Cardine, quot decumano.*] D. limite decumano & cardine, dicetur lib. 18. ſect. 77.

63. *Seminari.*] Surculos ita poni in jugata vite & compluviata præcipit, ut

[64] tenero & soluto, vel malleolum, sulco, vel scrobe. [65] In colles sulcos agere transversos, melius quam pastinare, ut defluvia palis eorum contineantur. Aquoso cælo, vel sicco solo malleolos serere autumno, nisi si tractus ratio mutavit. [66] Siccus enim & calidus autumno poscit seri, humidus frigidusque etiam veris exitu. [67] In arido solo viviradix quoque frustra seritur. Male & in siccis malleolus, nisi post imbrem. At in riguis, vel frondens vitis, & usque ad solstitium recte, ut in Hispania. Quiescere ventos sationis die utilissimum. Plerique austros optant, [68] Cato abdicat.

9. [69] Interesse, medio temperamento, inter binas vites oportet pedes quinos: minimum autem læto solo pedes quaternos: tenui, plurimum octonos. [70] Umbri & Marsi ad vicenos intermittunt arationis gratia in his, quæ vocant [71] porculeta. Pluvio & caliginoso tractu rariores poni, sicco densiores congruit. [72] Subtilitas parcimoniæ [73] compendia invenit, cum vinea in pastinato seritur, obiter seminarium

Notæ.

quinto quoque palo seu pedamento, cui suum semen surculusve innititur, jugum imponatur: atque is vineæ jugatæ modus, pagina nuncupatur.

64. *Tenero & soluto.*] Columella, lib. 3. cap. 14. *Potest malleolus in vicem viviradicis conseri, soluta & facili terra.*

65. *In colles sulcos agere transversos.*] Non declives a vertice collis ad radices, sed ab uno latere transversos ad alterum latus: ut aquarum eluvione terram defluentem pali malleolorum, seu viviradicum, contineant. In M S S. Reg. 1. *ut defluvia tales.* Reg. 2. *ut defluviatiles.*

66. *Siccus enim.*] Colum. lib. 3. cap. 14. *Vere melius, si aut pluvius aut frigidus status cæli est, aut ager pinguis, aut campestris, & uliginosa planicies: Rursus autumno, si sicca, si calida est aëris qualitas, si exilis atque aridus campus, si macer, præruptusve collis.*

67. *In arido solo.*] Theophr. lib. 3. de causis, cap. 17. pag. 280. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τὰ μοσχεύματα δεῖν ἐς τοὺς ἐπομβρίους μᾶλλον ἐμβάλλειν, &c. *Qua de causa viviradices quoque solo pluvio deponendas potius censent, &c.*

68. *Cato abdicat.*] Cap. 40. *Ficos, oleas, mala, pira, vites, inseri oportet Luna silenti post meridiem, sine vento Austro.*

69. *Interesse.*] Paulo aliter Columella, lib. 3. cap. 15. pag. 115.

70. *Umbri .... ad vicenos.*] Vicenûm ii pedum intervallo vitium ordines distinguunt, arationis gratia, quoniam in eo spatio frumenta serunt.

71. *Porculeta.*] Ita pulvinos & areas appellabant, in quibus diversi generis olera conserebantur.

72. *Subtilitas.*] Affinis huic est ea parcimoniæ ratio, quam affert Colum. lib. 3. cap. 13. pag. 111. *Avarius quidam.... viviradices, vel decisos quam recentissimos palmites novellos erigunt, consitis compluribus inter ordinaria semina malleolis, &c.* Et aliquanto planius, cap. 16. pag. 116. *Coaquato solo, deinceps pastinato, malleolus ordinariis vitibus interserendus est: eumque sat erit medio spatio quod vacat inter vites per unam lineam depangere.... In eadem deinde linea in qua viviradix obtinebit ordinem suum, præsidii causa, quorum ex numero propagare possit in locum demortuæ vitis, quinque malleoli pangendi sunt.... Tali consitioni Julius Atticus abunde putat esse malleolorum sedecim millia.*

73. *Compendia.*] Compendium, lucrum est temporis, pecuniæ, operæ.

faciendi, ut & viviradix loco ſuo, & malleolus qui transferatur, inter vites & ordines ſeratur. [74] Quæ ratio in jugero circiter ſedecim millia viviradicum donat. [75] Intereſt autem biennium fructus, quo tardius in ſato provenit, quam in tranſlato. Viviradix poſita in vinea poſt annum reſecatur uſque ad terram, ut unus tantum emineat oculus, adminiculo juxta affixo, & fimo addito. [76] Simili modo & ſecundo anno reciditur, vireſque concipit, & intra ſe paſcit [77] ſuffecturas oneri: alias feſtinatione pariendi gracilis atque [78] ejuncida, ni cohibeatur caſtigatione tali, [79] in fetum exeat tota. Nihil avidius naſcitur: ac niſi ad pariendum vires ſerventur, tota fit fetus.

10. Pedamenta optima, [80] quæ diximus: [81] aut ridicæ e robore, oleaque: aut ſi non ſint, pali e junipero, cupreſſo, [82] laburno, ſabuco. [83] Reliquorum generum ſudes omnibus annis reciduntur. [84] Saluberrima in jugo arundo connexa faſciculis, durat quinis annis.

NOTÆ.

74. *Quæ ratio.*] Julius Atticus apud Colum. lib. 3. cap. 16. pag. 117. ſedecim malleolorum, non viviradicum, millia abunde putat eſſe: *Nos tamen*, inquit ille, *plus quatuor millibus conſerimus, quia negligentia cultorum magna pars deperit, & interitu ſeminum cetera quæ virent rareſcunt.* Et cap. 3. *Nos jam enim vicena millia malleolorum per vineæ jugerum inter ordines pangimus Ille* (Julius Atticus) *minus quatuor millibus deponit*, &c. Adjicitque ſingula millia viviradicis ſeſtertiis ſexcentis ruſticos mercari ſolitos, hoc eſt, libris Gallicæ monetæ 60.

75. *Intereſt autem.*] Colum. lib. 3. cap. 4 *Biennii ſpatium longum eſſe minime exiſtimandum eſt, intra quod utique tempeſtivitas ſeminum reſpondet*, &c.

76. *Simili modo.*] Damnare hoc Columella videtur, lib. 4. cap. x 1. quanquam Virgilio, Saſernæ, Stoloni, & Catoni probatum.

77. *Suffecturas oneri.*] Tum oneri ſarmentorum, tum fructui ferendo, ut loquitur Colum. lib. 4. cap. 17. pag. 140. Varro, lib. 1. de re ruſt. cap 31.

78. *Ejuncida.*] Junci inſtar tenuis, macilenta, exilis. Vide Notas & Emend. num. XXXII.

79. *in fetum.*] In materiem & ſarmenta.

80. *Quæ diximus.*] E caſtanea ſcilicet, eſculo, ceteriſque arboribus antea appellatis, ſect. 34.

81. *Aut ridicæ.*] Ridicæ appellantur pedamenta ex olea & robore: ex alia quavis materia, pali. *Des échalas.* Columella, lib. 4. cap. 26. pag. 153. *Sequitur adminiculandæ, jugandæque vineæ cura: cui ſtabiliendæ melior eſt ridica palo: neque ea qualibet: nam eſt præcipua cunctis fiſſa olea, quercus, & ſuber, ac ſi qua ſunt ſimilia robora. Tertium obtinet locum pedamen teres, idque maxime probatur ex junipero, & lauru, & cupreſſu. Recte etiam faciunt ad eam rem ſilveſtres pinus: atque etiam ſambuci probabilis uſus*, &c.

82. *Laburno.*] De eo diximus lib. 16. ſect. 31. Ex eo ſane pedamenta optima, & perpetuo durantia factitari ſcimus apud D Claudii fanum Sequanorum, ad Vogeſum montem, & tractu Seguſiano, & Brixino: arcus etiam meliores, quam e taxo fieri, Brixiæ Galliæ Togatæ ſolent.

83. *Reliquorum .... reciduntur.*] Poſt putationem vitium retractandæ ſunt, parteſque eorum partes dedolandæ, inquit Colum. loc. cit.

84. *Saluberrima.*] Columella, lib. 4. cap. 17. pag 139. *Cum jugum in faſcem pluribus arundinibus alterna cacuminum vice ordinatum eſt, fere quinquennii præbet uſum.*

Cum breviores palmites sarmento junguntur inter se funium modo, [85] ex hoc arcus funeta dicuntur.

11. Tertius vineæ annus palmitem velocem robustumque emittit, & quem facit ætas vitem. Hic in jugum insilit. Quidam tunc excæcant eum, supina falce auferendo oculos, ut longius evocent, [86] noxia injuria. Utilior enim consuetudo pariendi, [87] satiusque pampinos adjugatæ detergere, usque quo placeat roborari eam. [88] Sunt qui vetant tangi proximo anno quam translata sit : neque ante LX. mensem falce curari : tunc autem ad tres gemmas recidi. Alii & proximo quidem anno recidunt, sed ut ternos quaternosve singulis annis adjiciant articulos, quarto demum perducant ad jugum. [89] Id utrumque fructum tardum, præterea retorridum & nodosum reddit, pumilionum incremento. Optimum autem, matrem esse firmam, postea fetum audacem. Nec tutum est quod [90] cicatricosum, magno imperitiæ errore. Quidquid est tale, [f] plagis nascitur, non e matre. Totas enim habet illa vires dum roboratur : & annuos accipit tota fetus, cum permissum fuerit nasci. [g] Nil natura portionibus parit. Quæ cum excreverit, satis firma protinus in jugo collocari debebit : sin etiamnum infirmior erit, sub ipso jugo hospitari recisa. Viribus, non ætate decernitur. Temerarium est, ante crassitudinem pollicarem [91] viti

INTERPRETATIO.

[f] *Plagis.*] *Per vim* & plagas, non *sponte* ex matre nascitur.

[g] *Nil natura.*] Nihil natura interruptis vicibus parit.

NOTÆ.

85. *Ex hoc arcus.*] Ex hoc palmitum, ceu funium, nexu, cum vitis in arcum flectitur, Funetum vocant.

86. *Noxia injuria.*] Sic paulo post, hac sect. *suffocante injuria.*

87. *Satiusque.*] Satius est non ante vineam pampinare, quam fuerit jugata. Sic locutus etiam Colum. lib. 5. cap. 5. *Insequitur pampinator, & supervacuos deterget*, &c.

88. *Sunt qui vetant.*] Colum. lib. 4. cap. XI. pag. 134. *Illam veterem opinionem damnavit usus, non esse ferro tangendos anniculos malleolos, quod aciem reformident : quod frustra Virgilius, & Saserna, Stolonesque, & Catones timuerunt*, &c.

89. *Id utrumque.*] Hæc utraque ratio, inquit, & eorum qui proximo anno tangi vetant, & eorum qui tum recidunt, fructum tardum reddit: hoc est, sarmentorum incrementum lentius facit, idemque nodosum, ac retorridum, quale est in pumilis arboribus. *Scabras & retorridas* plantas Columella vocat, lib. 3. cap. 12. quæ propter nimiam siccitatem naturali destituuntur alimento. Scabras, jejunas, aridas, macilentas, perustas, vox ea significat.

90. *Cicatricosum.*] Quod ex cicatrice repullulascit. Vitem quoque cicatricosam dixit Columella, lib. 4. cap. 27. & lib. 5. cap. 5. *Quidquid juxta cicatricem citaverit.*

91. *Viti imperare.*] Vitem vel quo lubet flectere, vel resecare, vel quovis modo cogere. Sic Colum. lib. 4. cap. XI. pag. 134. *Nam post largos fructus parcendum est vitibus, & ideo anguste putandum : post exiguos, imperandum.*

imperare. [92] Sequenti anno palmites salventur pro viribus matris singuli aut gemini. [93] Iidem & secuto, si coget infirmitas, nutriantur: tertioque demum duo adjiciantur. Nec sunt plures quaternis unquam permittendi. Breviterque, non indulgendum est, & semper inhibenda fecunditas. Ea est enim natura, ut parere malit, quam vivere. Quidquid materiæ adimitur, fructui accedit. [94] Illa semina mavult, quam fructum gigni, quoniam fructus caduca res est. Sic perniciose luxuriat: nec ampliat se, [95] sed egerit.

12. Dabit consilium & soli natura. In macro, etiamsi vires habebit, recisa intra jugum moretur, ut omnis fetura sub eo exeat. Minimum id esse debebit intervallum ut attingat jugum, speretque, non teneat: adeo non recumbat in eo, nec delicate se spargat. Ita temperetur hic modus, ut crescere etiam malit, quam parere.

13. [96] Palmes duas tresve gemmas sub jugo habere debet, ex quibus materia nascatur: tunc per jugum mergi, alligarique, [97] ut sustineatur jugo, non pendeat. Vinculo mox adstrictus a tertia gemma alligari: quoniam & sic [98] coërcetur impetus materiæ, densioresque citra pampini exsultant: cacumen religari vetant. [99] Natura hæc est: dejecta pars, aut præligata, fructum dat, plurimumque [100] ipsa curvatura. [101] Quod citra est, materiem mittit, [102] offensante crebro spiritu, & illa, [103] quam diximus, medulla. Quæ ita emicuerit materia, fructum dabit anno sequente.

NOTÆ.

92. *Sequenti anno . . . . salventur.*] Serventur incolumes, ceteris excisis. Vide Notas & Emend. num. XXXIII.

93. *Iidem & secuto.*] Anno sequenti etiam nutriendi, hoc est, crebris putationibus in justam materiam educandi, ut loquitur Columella, palmites ii qui anno priore servati sunt, si nondum pleni sunt, ac justæ crassitudinis.

94. *Illa semina.*] Surculos qui seminari possint. Gallis, *Complant.*

95. *Sed egerit.*] Temere vim omnem in sarmenta effundit.

96. *Palmes duas, &c.*] Hæc e Columella, lib. 5. cap. 6. pag. 190.

97. *Ut sustineatur.*] *Jugo superponatur, ut potius innixa pertica, quam e vinculo pendeat*, inquit Columella, lib. 4. cap. 26.

98. *Coërcetur.*] Ne sursum tendat: sed citra vinculum densiores se palmites citent.

99. *Natura hæc est.*] Hæc a Columella accepta, lib. 4. cap. 20. p. 142.

100. *Ipsa curvatura.*] Columella, loc. cit. *Ex eo loco quod proximum jugo ligatum est, brachia disponuntur in diversas partes: palmaque superposita deorsum versus curvantur a vinculo. Itaque id quod jugo dependet, fructu impletur: rursusque curvatura juxta vinculum materiam exprimit.*

101. *Quod citra est*] Quod infra vinculum, inquit Colum. lib. 4. cap. 24. pag. 150.

102. *Offensante.*] Inhibentibus nodis in curva distortaque vite, & ipso flexu cursum terreni humoris, seu medullæ, ac vitalis spiritus, per quem ceu quodam itinere matris alimenta meant, veluti salebris retardante, inquit Colum. lib. cit. cap. 20. pag. 142.

103. *Quam diximus.*] Hac ipsa sect. num. 1. his verbis: *Medulla, sive illa vitalis anima est, qua se tendit, longitudinem impellens, quamdiu nodi pervia patet fistula.*

[104] Sic duo genera palmitum : Quod e duro exit, materiamque in proximum annum promittit, pampinarium vocatur : at ubi supra cicatricem est, fructuarium. Alterum ex anniculo palmite, semperque fructuarium. [105] Relinquitur sub jugo & qui vocatur custos. Hic est novellus palmes, non longior tribus gemmis, proximo anno materiam daturus, si vitis luxuria se consumpserit. Et alius juxta eum, verrucæ magnitudine, [106] qui furunculus appellatur, si forte custos fallat.

14. Vitis antequam septimum annum a surculo compleat, evocata ad fructum [107] ejuncescit, ac moritur. [108] Nec veterem placet palmitem in longum, & ad quartum usque pedamentum emitti, quod alii [109] dracones, alii juniculos vocant, ut faciant quæ m. sculeta appellant. Cum induruit vitis, pessimum in vinea [110] traducere. Quin-

NOTÆ.

104. *Sic duo genera.*] Colum. lib. 5. cap. 6. pag. 190. *Sed ipsorum palmitum duo genera sunt : Alterum, quod ex duro provenit : quod quia primo anno plerumque frondem sine fructu affert, pampinarium vocant. Alterum, quod ex anniculo palmite procreatur, quod quia protinus creat, fructuarium appellant : cujus ut semper habeamus copiam in vinea, palmitis partes ad tres gemmas religandæ sunt, ut quidquid intra vinculum est, materias exigat.*

105. *Relinquitur.*] Columella, lib. 4. cap. 24. *Vna tantummodo materia jugo proxima, & unus infra eam custos erit summittendus, qui vitem mox in annum renovet.* Idem cap. 21. *In pollicem tondeatur, quem quidam custodem, alii resecem, nonnulli præsidiarium appellant : id est sarmentum gemmarum duarum vel trium, ex quo cum processere fructiferæ materiæ, quidquid est supra vetusti brachii amputatur : & ita ex novello palmite vitis pullulascit.*

106. *Qui furunculus.*] *Plerumque germen de cicatrice procedit*, inquit Colum. lib. 4. cap. 22. pag. 145. *quod sive longius prosiluerit, in flagellum summittitur : sive brevius, in pollicem : sive admodum exiguum, in furunculum.* Et cap. 24. pag. 148. *Ne verrucæ similis furunculus relinquatur, nisi si jugo superjecta vitis desiderabit ab inferiore parte revocari.* Iterumque : *Sed si resecis facultas non erit, circumspiciendus est furunculus, qui quamvis angustissime præcisus in modum verrucæ proximo vere materiam exigat, quam vel in brachium, vel in fructuarium remittamus.*

107. *Ejuncescit.*] Gracilescit, in junci morem. Ita M S S. Reg. Colb. &c. non, ut editi, *evanescit.* Vide quæ dicturi sumus in Notis & Emend. num. XXXII.

108. *Nec veterem placet.*] Causam hujus placiti mox ipse affert : quoniam cum vitis induruit, operosum est traducere, seu propagare. Acceptum id ex Columella, lib. 4. cap. 22. *At si duramenta vitis longius excesserint, aut in quartum, vel etiam in quintum statumen prorepserint, majore sumptu restituentur mergis. His namque, quod nobis maxime placet, propagata celerrime provenit. Hoc tamen, si vetus & exesa est superficies trunci, majorem : at si robusta & integra, minorem operam desiderat.*

109. *Dracones.*] Ita vocamus, inquit ipse paulo post hac sect. palmites emeritos, pluribusque induratos annis. Columella, loc. cit. *duramenta.* Masculeta vero dici videntur consita vitibus masculis loca, hoc est, iis quæ non sint subactæ ut alios emittant palmites, sed crescunt altius, & attollere se permittuntur.

110. *Traducere.*] M S S. *transducere :* hoc est, mergis propagare : cum, uti explicat Colum. lib 4. cap. 15. pag. 137. vitis curvatur, atque ex alto scrobe summersa perducitur ad vicinum palum, &c.

to anno & ipsi palmites intorquentur, singulæque e singulis [111] materiæ emittuntur, ac deinde e proximis, prioresque amputantur. Semper custodem relinqui melius: sed is proximus viti esse debet, [112] nec longior quam dictum est: &, si luxuriaverint palmites, intorqueri: ut quatuor materias, vel duas, [113] si unijuga erit vinea, emittat.

15. [114] Si per se vitis ordinabitur sine pedamento, qualecumque initio adminiculum desiderabit, dum stare condiscat & recta surgere. [115] Cetera a primordio eadem. [116] Dividi autem putatione pollices [h] æquali examine undique, ne prægravet fructus parte aliqua, [117] obiter idem deprimens prohibebit [118] in excelsum emicare. [119] Huic vineæ trium pedum altitudo excelsior nutat: ceteris a quinto, dum ne excedat hominis longitudinem justam. Iis quoque quæ sparguntur in terra, breves ad innitendum [120] cannas circumdant, scrobibus per ambitum factis, ne vagi palmites inter se pugnent occursantes: majorque pars terrarum ita supinam in tellure vindemiam metit. Siqui-

INTERPRETATIO.

h *Æquali.*] Æqua portione ab utroque latere.

NOTÆ.

111. *Materiæ emittuntur.*] Novelli palmites crescere sinuntur.

112. *Nec longior.*] Nec longior tribus gemmis, ut paulo ante dictum est.

113. *Si unijuga.*] Seu canteriata, ut diximus, *simple treille.*

114. *Si per se vitis.*] Si jam vitis erectæ & per se stantis, ὀρθαμπέλου, ratio exigitur, quæ sine pedamento est. Columella, lib. 5. cap. 5. pag. 180. *Depositam ergo stirpem, id est, malleolum, vel viviradicem formare sic convenit, ut vitis sine pedamine consistat. Hoc autem protinus effici non potest. Nam nisi adminiculum teneræ viti atque infirmæ contribueris, prorepens pampinus terræ se applicabit. Itaque posito semini arundo adnectitur, quæ velut infantiam ejus tueatur, atque educet, producatque in tantam staturam, quantam permittit agricola: &c.*

115. *Cetera a primordio.*] Cultura reliqua a prima terræ pastinatione, eadem quæ hactenus explicata est, a num. 7. hujus sectionis.

116. *Dividi autem pollices.*] Palmites, e brachiis enatos, quos & custodes, & pollices, & reseces, & præsidiarios vidimus paulo ante a Columella appellari. Hoc illud porro est, quod idem Colum. ait, lib. 4. cap. 24. pag. 149. *Sed meminisse oportebit, ne in eadem linea, unoque latere brachii esse duas materias, pluresve patiamur: namque id maxime vitem infestat, ubi non omnis pars brachii pari vice laborat, atque æqua portione succum proli suæ dispensat, sed ab uno latere exsugitur: quo fit, ut ea vena, cujus omnis humor assumitur, velut icta fulgure arescat.*

117. *Obiter idem.*] Idem utique fructus deprimens vitem eam, prohibebit in excelsum emicare.

118. *In excelsum emicare.*] MSS. Reg. & Colb. forte sincerius, *emittere.*

119. *Huic vineæ trium pedum altitudo excelsior.*] Hoc est, quæ ternos pedes excedat. Et hanc loquendi formam latinitas recipit. Nam Columella, lib. de arboribus, cap. 16. non minorem decem pedum vitem dixit: & a Plinio rursum inferius hac ipsa sect. dicitur, *Nulla fere XX. pedum altiore arbore.*

120. *Cannas circumdant.*] Vide Notas & Emend. num. XXXIII.

dem & in Africa, & in Ægypto, Syriaque, ac tota Aſia, & multis locis Europæ hic mos prævalet. Ibi ergo juxta terram comprimi debet vitis, eodem modo & tempore nutrita radice, quo in jugata vinea: [121] ut ſemper pollices tantum relinquantur: fertili ſolo, cum tribus gemmis: graciliore, quinis: præſtatque multos eſſe, quam longos. Quæ de natura ſoli diximus, tanto potentiora ſentientur, quanto propior fuerit uva terræ.

16. [122] Genera ſeparari, ac ſingulis conſeri tractibus utiliſſimum. [123] Mixtura enim generum etiam in vino, non modo in muſto diſcors: aut ſi miſceantur, non alia, quam pariter matureſcentia, jungi neceſſarium. [124] Juga altiora, quo lætior ager, & quo planior: item roſcido, nebuloſo, minuſque ventoſo conveniunt. Contra, humiliora gracili & arido, æſtuoſo, ventiſque expoſito. [125] Juga ad pedamentum quam arctiſſimo nodo vinciri oportet, [126] vitem levi contineri. [127] Quæ genera vitium, & in quali ſolo cæloque eſſent conſerenda, cum enumeraremus naturas earum & vinorum, notavimus.

17. De reliquo cultu vehementer ambigitur. Plerique æſtate tota poſt ſingulos rores confodi jubent vineam. [128] Alii vetant gemmantem: decuti enim oculos, [129] tractuque intrantium deteri: [130] & ob

NOTÆ.

121. *Vt ſemper pollices.*] Seu cuſtodes, & reſeces, uti dictum eſt paulo ante. Colum. lib. 5. cap. 5. pag. 182. *Nec magna eſt putationis differentia cubantis, & ſtantis rectæ vineæ: niſi quod jacenti viti breviores materiæ ſummitti debent: reſeces quoque* (pollices Plinius, & cuſtodes vocat,) *anguſtius in modum furunculorum relinqui.*

122. *Genera ſeparari.*] Colum. lib. 3. cap. 20. pag. 121. *Nil dubito quin per ſpecies dirigendæ vites, deponendæque ſint in proprios hortos, ſemitis ac decumanis diſtinguendæ.* Horti Columellæ, Plinio tractus ſunt.

123. *Mixtura enim.*] Prolixe hæc, & uti ſolet, eleganter Columella, lib. 3. cap. 21. pag. 123. Plinius, lib. 14. ſect. 9. *Dulcia utique inter ſe non congruunt.*

124. *Juga altiora.*] Rei hujus cauſas plures affert, eaſque probabiles, Columella, lib. 4. cap. 19. pag. 142. unde Pliniana hæc manarunt.

125. *Juga ad pedamentum.*] Sive, ut loquitur Columella, lib. 4. cap. 16. ad ſtatumen. *Statuminibus*, inquit, *firmiora juga ſunt alliganda, eque vel ſalignеis perticis, vel compluribus quaſi faſciculis arundinum connectuntur, ut rigorem habeant, nec pandantur onere fructuum.*

126. *Vitem levi.*] Columella, lib. 4. cap. 13. *Vinculi genus quale ſit, quo religantur ſemina* vitium, *plurimum refert: nam dum novella vinea eſt, quam molliſſimo nectenda eſt: quia ſi viminibus ſalicis aut ulmi ligaveris, increſcens vitis ſeipſam præcidit. Optima eſt ergo geniſta,* &c.

127. *Quæ genera.*] Supra, lib. 14. ſect. 4. & 5.

128. *Alii vetant.*] Colum. lib. 4. cap. 27. pag. 155. *Si palmis incipientibus, progemmantibuſque foſſorem immiſeris, magnam partem vindemiæ decuſſeris. Igitur antequam gemment, per divortium veris atque hiemis quam altiſſime fodiendæ vineæ ſunt, quo lætius atque hilarius pullulent.*

129. *Tractuque.*] Ita MSS recte: non tactu. Attractu veſtium, ac lanarum decuti gemmas indicat.

130. *Et ob id arcendum.*] Id vero ac-

id

id arcendum procul omne quidem pecus, sed maxime lanatum, quoniam facillime auferat gemmas. Inimicos & [131] pubescente uva rastros: satisque esse vineam [132] ter anno confodi, ab æquinoctio verno: [133] ad Vergiliarum exortum, & Canis ortum, & [134] nigrescente acino. Quidam ita determinant: Veterem semel a vindemia ante brumam, [135] cum alii ablaqueare & stercorare satis putent. Iterum ab Idibus Aprilis, antequam concipiat, hoc est, in VI. Idus Maïas. Deinde prius quam florere incipiat, & cum defloruerit, & variante se uva. Peritiores affirmant, si justo sæpius fodiatur, in tantum tenerescere acinos, ut rumpantur. [136] Quæ fodiantur, ante ferventes horas diei fodiendas convenit: sicuti lutum neque arare, neque fodere. [137] Fossione pulverem excitatum contra Soles nebulasque prodesse.

18. [138] Pampinatio verna in confesso est, ab Idibus Maiis intra dies X. utique antequam florere incipiat: & eam infra jugum debere fieri. [139] De sequente variant sententiæ. Cum defloruerit, aliqui pampinandum putant: alii sub ipsa maturitate. Sed de his Catonis præcepta decernent. Namque & putationum tradenda ratio est.

19. [140] Protinus hanc a vindemia, ubi cæli tepor indulget, ado-

NOTÆ.

ceptum a Marone, lib. 2. Georg. vers. 371.

Texenda sepes etiam, & pecus omne tenendum est,
Præcipue dum frons tenera, imprudensque laborum &c.

131. *Pubescente uva.*] Cum nigrescere incipit: variante se uva. Pubescentem & quasi adolescentem dixit Columella, lib. 4. cap. 28. pag. 156.

132. *Ter anno confodi.*] Colum. loc. cit. *Non inficior plerosque ante me rusticarum rerum magistros tribus fossuris fuisse contentos: ex quibus Græcinus .... Celsus quoque, & Atticus, consentiunt tres esse motus in vite, seu potius in omni surculo naturales: unum, quo germinet: alterum, quo floreat: tertium, quo maturescat. Hos ergo motus censent fossionibus concitari.*

133. *Ad Vergiliarum.*] De hoc exortu, quem præpostere assignat Dalecampius, dicemus lib. 18. sect. 66.

134. *Nigrescente acino.*] Acinum uvæ nos granum appellamus.

135. *Cum alii ablaqueare.*] Columella, lib. 5. cap. 4. cujus verba retulimus, sect. 31.

136. *Quæ fodiantur.*] Colum. lib. de arborib. cap. 12. *Simul atque uva variari cœperit, fodito tertiam fossuram, & cum jam maturescet, ante meridiem prius quam calere incipiet, & cum desierit, post meridiem fodito, pulveremque excitato: ea res & a Sole, & a nebula maxime uvam defendit. Lutulentam terram, neque arare, neque fodere oportet: quia valde durescit, & finditur.*

137. *Fossione.*] Colum. loc. cit. & lib. 4. cap. 28. pag. 156.

138. *Pampinatio.*] Pampinorum, seu foliorum vitis, quæ supervacua sunt, avulsio. Vineas pampinare, *épamprer la vigne, oster les feüilles, & les bourgeons superflus.* De pampinationis tempore, facit cum Plinio Columella, loc cit. & Palladius, lib. 6. in Maïo, tit. 2. pag. 115. *Hoc mense*, inquit iste, *pampinari conveniet: sed tunc est opportuna pampinatio, cum teneri rami digitu stringentibus crepabunt sine difficultate carpentis.*

139. *De sequente.*] De secunda pampinatione.

140. *Protinus.*] Colum. lib. 4. cap 10. pag. 134. *Putandi autem duo sunt tem-*

riuntur. [141] Sed hoc fieri nunquam debet [i] ratione naturæ ante [142] Aquilæ exortum, ut in siderum causis docebimus proximo volumine. Imo vero Favonio, [143] quoniam anceps culpa sit præproperæ festinationis. Si saucias [144] recenti medicina mordeat quædam hiemis [k] ruminatio, certum est gemmas earum frigore hebetari, plagasque findi, & cæli vitio exuri oculos lacryma distillante. Nam gelu fragiles fieri quis nesciat? [145] Operarum ista computatio est in latifundiis, non legitima naturæ festinatio. [146] Quo maturius putantur aptis diebus, eo plus materiæ fundunt: quo serius, eo fructum uberiorem. [147] Quare macras prius conveniat putare, validas novissime. [148] Plagam omnem obliquam fieri, ut facile decidant imbres: [149] & ad terram ver-

Interpretatio.

[i] *Ratione naturæ.*] *Ob occultas, quas* habet natura, causas.

[k] *Ruminatio.*] Iterata hiemis acerbitas.

Notæ.

pora: melius autem, uti ait Mago, vernum. Et extremo cap. *Sed nec utique verno omnibus regionibus melior putatio est: ubi vero aprica loca sunt, mollesque hiemes, optima & maxime naturalis est autumnalis* &c. Item cap. 23. *Placet ergo, si mitis ac temperata permittit, in ea regione quam colimus, cæli clementia, facta vindemia secundum Idus Octobris auspicari putationem: cum tamen æquinoctiales pluviæ præcesserint... nam siccitas seriorem putationem facit.* Geopon. auctor, lib. 5. cap. 23. pag. 141. μετὰ τρυγητὸν, *post vindemiam.* Vineam putare, *Tailler la vigne.*

141. *Sed hoc fieri.*] Plinius lib. 18. sect. 69. ubi de exortu Aquilæ dixit, statim subjungit: *Nec patitur ratio naturæ quidquam in satis ante eum diem spei esse certæ.*

142. *Aquilæ exortum.*] De quo dicemus lib. 18. sect. 69. Et de Favonii flatu, eodem libro, sect. 59.

143. *Quoniam anceps.*] Quoniam dubitari possit, an præpropera festinatione peccatum sit, cum post exortum Favonii contingere adhuc possit quædam hiemis iteratio, quæ suo frigore gemmas hebetet, plagasque findat: prohibeatque ne cortex moveatur, qui cicatricem consanet, ut loquitur Columella, lib. 4. cap. 29.

144. *Recenti medicina.*] Recenti putatione.

145. *Operarum ista.*] Quod gemmæ sic frigore interdum adurantur, non id naturæ tribuendum, sed agricolis, qui in latifundiis nimis præpropere festinant. Namque *ubi ruris vastitas* (sic loquitur Columella, lib. 4. cap. 23. pag. 147.) *electionem temporis negat, valentissimam quamque vineti partem frigoribus deputant.*

146. *Quo maturius.*] Colum. loc. cit. *Nec dubium quin sit horum virgultorum natura talis, ut quanto maturius detonsa sint, plus materiæ: quanto serius, plus fructus afferant.*

147. *Quare macras.*] Colum. loc. cit. *Valentissimam quamque partem vineti, frigoribus: macerrimam, vere vel autumno.*

148. *Plagam omnem.*] Colum. lib. 4. cap. 9. pag. 133. *Medio fere internodio ea plaga obliqua falce fit, ne si transversa fuerit cicatrix, cælestem superincidentem aquam contineat.* Et cap. 24. *Plagæ, quas in duro vitis accipit, obliquæ rotundæque fieri debent,* &c.

149. *Et ad terram.*] Colum. loc. cit. pag 134. *Sed nec ad eam partem qua est gemma, verum ad posteriorem plaga declinatur, ut in terram potius devexa, quam in germen delacrymet. Namque defluens humor cæcat oculum, nec patitur frondescere.*

ti quam leviſſima cicatrice [150] acie falcis exacta, plagaque conlævata. [151] Recidi autem ſemper inter duas gemmas, ne ſit vulnus oculis in reciſa parte. Nigram eſſe eam exiſtimant, & donec [152] ad ſincera veniatur, recidendam: quoniam e vitioſo materia utilis non exeat. Si macra vitis idoneos palmites non habeat, [153] ad terram recidi eam;, novoſque elici utiliſſimum. In pampinatione non hos detrahere pampinos, qui cum uva ſint: id etenim uvas ſupplantat, præterquam in novella vinea. Inutiles judicantur in latere nati, non ab oculo: [1] quippe etiam uva, quæ naſcatur e duro rigeſcente, ut niſi ferro detrahi non poſſit. [154] Pedamentum quidam inter duas vites utilius putant ſtatui: & facilius ablaqueantur ita: meliuſque eſt [155] unijugæ vineæ, ſi tamen & ipſi jugo ſint vires,

INTERPRETATIO.

1 *Quippe etiam.*] Quippe etiam *inutilis eſt* uva, quæ naſcatur e duriore, atque ita rigeſcente trunco, ut niſi ferro detrahi non poſſit, *non digito decuti.*

NOTÆ.

150. *Acie falcis exacta.*] Ductu falcis acutæ plaga ſic effici debet, ut ſit leviſſima cicatrix, & uno veſtigio allævetur. *Duris enim*, ut aït Columella, lib. 4. cap. 24. *& acutiſſimis ferramentis totum iſtud opus exſequendum eſt: obtuſa, & hebes, & mollis falx putatorem moratur*, &c. Et cap. 25. *Tutior & utilior putatio eſt, quæ ductu falcis, non ictu conficitur: nam ea plaga quæ ſic efficitur, uno veſtigio allævatur.* Quo ex loco intrepide, *plagaque conlævata* reſcripſimus in Pliniano contextu, cum prius *convelata* legeretur: nulla prorſus, aut inextricabili certe ſententia. Sic idem Columella, lib. 5. cap. 6. de ſtirpe arborum, *Poſt annum præcidi & allævari oportet.* Et mox: *Si fieri poterit, uno ictu arborem præcidi: ſi minus, ſerra deſecari, & plagam falce allævari oportet,* hoc eſt, lævigari, ſeu læviorem fieri: Id acuto ferramento fit, ut aït idem, lib. 5. cap. XI.

151. *Recidi .... inter duas.*] *Medio fere internodio*, inquit Columella, lib. 4. cap. 24. pag. 151. *Optimum eſt tondere palmitem, devexamque reſectionem facere poſt gemmam, ne ſuperlacrymet, & gemmantem cæcet oculum.* Et cap. 9. pag. 133. *Putatio non debet ſecundum articulum fieri, ne reformidet oculus, ſed medio fere internodio ea plaga obliqua falce fit, &c.*

152. *Ad ſincera.*] Ad tenera & viridia, inquit Colum. lib. 4. cap. 24.

153. *Ad terram recidi.*] Quod in macra vite fieri ſapienter monet, id in omni viviradice faciendum olim putarunt, Virgilius, Saſerna, Stolo, Cato, qui, ut recte Columella animadvertit, lib. 4. cap. XI. *non ſolum in eo errabant, quod primi anni capillamenta ſeminum intacta patiebantur, ſed & poſt biennium, cum viviradix recidenda erat, omnem ſuperficiem amputabant ſolo tenus juxta ipſum articulum, ut e duro pullularet:* quod ipſe merito multis nominibus improbat.

154. *Pedamenta quidam inter duas vites.*] Sive, ut Columella loquitur, lib. 4. cap. 16. *medio internodio.*

155. *Unijugæ.*] Quæ jugo ſimplici conſtat, ut ſuperius diximus: *ſimple treille.* Columella, lib. 4. cap. 17. *Poteſt tamen, ſi vel parum late diſpoſita vinea, vel parum fructuoſa, cælumque non turbidum nec procelloſum habeat, uno jugo contenta eſſe. Nam ubi magna vis & incurſus eſt pluviarum, procellarumque .... ibi quaſi quadrato circumfirmanda eſt agmine.*

nec flatu infesta regio. [156] In quadripartita quam proximum oneri adminiculum esse debet : ne tamen impedimentum sentiat ablaqueatio, [157] cubito abesse non amplius : ablaqueari autem prius, quam putari, jubent.

20. [158] Cato de omni cultura vitium ita præcipit. Quam altissimam vineam facito, alligatoque recte, dum ne nimium constringas, hoc modo eam curato : Capita vitium putata circumfodito, arare incipito. Ultro citroque sulcos perpetuos ducito. Vites teneras quamprimum propagato, veteres quam minimum castrato. Potius, si opus erit, dejicito, biennioque post præcidito. Vitem novellam resecari tum erit tempus, ubi valebit. Si vinea ab vite [159] calvata erit, sulcos interponito, ibique viviradicem serito. [160] Umbram a sulcis removeto : crebroque fodito. In vinea vetere serito ocymum. [161] Si macra erit, quod granum capit ne serito : & circum capita addito stercus, paleas, vinaceas, [162] aut aliquid horumce. Ubi vinea frondere cœperit, pampinato. Vineas novellas alligato crebro, ne caulis præfringatur. [163] Et quæ jam in perticam ibit, ejus [m] pampinos teneros alligato leniter, [164] porrigitoque. Ubi recte steterint, [n] ubi uva varia fieri cœperit, vites subligato.

Interpretatio.

[m] *Pampinos.*] Palmites.

[n] *Vbi uva.*] Ubi mutare colorem uva cœperit.

Notæ.

156. *In quadripartita.*] Vinea scilicet, quæ unijugæ opponitur, & superius, in vinearum divisione compluviata cognominata est : Columellæ, loc. cit. quadrato quasi circumfirmata agmine. *Vigne à quatre pantes.* Frustra sunt qui brachiatam Columellæ vitem huc putant attinere, de qua ille l. 5. c. 5. p. 180.

157. *Cubito abesse.*] Pedale modo Columella intervallum assignat, lib. 4. cap. 16. *Prope truncum si defigitur palus, pedali spatio recedendum est, ne aut premat, aut radicem vulneret, & ut fossor ab omni parte semina circumfodiat.*

158. *Cato.*] De re rust. cap. 33. pag. 29. & 30. quod caput ferme integrum in hunc locum Plinius transtulit.

159. *Calvata erit.*] Calvata vinea appellatur, in qua raræ vites seu trunci sunt : ut calvi homines dicuntur, quibus vel nullus est, vel rarus capillus. Columella, lib. 4. cap. 29. vitis calvitium dixit. Item lib. 4. cap. 33. *Propter quæ*, inquit, *sæpe nova castaneta calvescunt*, hoc est, rarescunt, & minus frequentia ac densa sunt.

160. *Vmbram a sulcis.*] Sunt hæc etiamnum Catonis. Herbam temere reponit Dalec pro umbra. A sulcis, hoc est, a vitibus quæ sunt in sulcis.

161. *Si macra erit.*] Cato : *Si macra erit, quod granum capiat ne serito* : hoc est, si vitis est macrior, ne vineæ interseras id quod in frugem & granum solet maturescere : sed pabulum, vel farraginem, quæ viridia subsecantur, prius quam spicam capiant.

162. *Aut aliquid horumce.*] Cato : *aut aliquid horum*, sive *horumce*, *quo rectius valeat.*

163. *Et quæ jam in perticam.*] Cui longiora, jam sarmenta seu flagella erunt.

164. *Porrigitoque.*] Cato : *Corrigitoque, uti recte spectent. Vbi uva varia fieri cœperit, vites subligato, pampinato*, &c. Hactenus ex Catonis cap. 33.

21. [165] Vitis insitio una est per vér, altera cum uva floret : ea optima est. [166] Vineam veterem si in alium locum transferre voles, dumtaxat brachium crassum licebit. Primum deputato. Binas gemmas, nec amplius relinquito. Ex radicibus bene effodito. Et cave radices ne saucies. Ita uti fuerit, ponito in scrobe aut in sulco, operitoque, & bene occulcato. Eodemque modo [167] vineam statuito, alligato, [168] flexatoque uti fuerat, crebroque fodito. [169] Ocymum, quod in vinea seri jubet, antiqui appellabant pabulum, umbræ patiens, quod celerrime proveniat.

22. [170] Sequitur arbusti ratio, mirum in modum damnata Sasernæ patri filioque, celebrata Scrofæ, vetustissimis post Catonem, peritissimisque : ac ne a Scrofa quidem, nisi Italiæ, concessa : cum tam longo judicetur ævo, nobilia vina non nisi in arbustis gigni, & in his quoque laudatiora summis, sicut uberiora imis : [171] adeo excelsitate proficitur. [172] Hac ratione & arbores religantur. Prima omnium ulmus, [173] excepta propter nimiam frondem atinia. [174] Deinde populus nigra, eadem de causa, minus densa folio. Non spernunt plerique & fraxinum, ficumque, etiam oleam, si non sit umbrosa ramis. Harum satus cultusque abunde tractatus est. [175] Ante tricesimum sextum CAP. XXIII.

NOTÆ.

165. *Vitis insitio.*] Cato, cap. 41. pag. 36. totidem verbis.

166. *Vineam veterem.*] Hæc deinceps a Catone, cap. 49. plane ad verbum.

167. *Vineam statuito.*] Statuminibus, seu pedamentis fulcito. Sic M S S. omnes, & Cato : non, ut libri editi, *staminato.*

168. *Flexatoque.*] Ita Cato, & M S S. non *laxatoque.*

169. *Ocymum.*] Differt ocymum ab ocimo, de quo Plinius lib. 19. sect. 35. & alibi. Utrumque distinguit Varro, lib. 1. de re rust. cap. 31. *Ocymum*, inquit, *dictum a Græco verbo ὠκέως, quod valet cito. Similiter quoque ocimum in horto. Hoc amplius dictum ocymum, quod citat alvum bubus, & ideo datur ut purgentur. Id genus pabuli sunt segetes sectæ virides antequam gerant siliquas.* Vult igitur ocymum æque ac ocimum ab *ὠκέως cito* nomen traxisse : istud, quod celerrime nascatur, ut Plinius ait loco mox cit. illud, quod bubus alvum citet. Est igitur ocymum, boum, equorum, aliorumve animalium pabulum, ex frugum leguminumque mixtura. Nos farraginem vulgo dicimus, *du Fourage.* Agricolæ *de la Dragée.* Vide quæ de farragine dicturi sumus, lib. seq. sect. 10. num. 1. Catonis locus est e c. 33. ut ante diximus.

170. *Sequitur arbusti.*] Quid arbustum sit, diximus sect. 15.

171. *Adeo excelsitate.*] Pallad. lib. 3. in Febr. tit. 13. pag. 59. *Qui fructum volunt maximum, materias vitium plures per ramos arboris submittunt : Qui vinum melius, sarmenta in cacumen extendunt.*

172. *Hac ratione.*] Sic & arbores, inquit, pati vincula docuimus. Prius *eliguntur* in libris editis legebatur : nos conditiva ac vetusta exemplaria, quæ sunt sinceriora, & saniora sequimur.

173. *Excepta.*] Ne hanc quidem excipit Columella, lib. 5. cap. 6. pag. 184. & lib. de arboribus, cap. 16.

174. *Deinde populus &c.*] De populo nigra, & fraxino, eadem Pallad. loc. cit. pag. 56.

175. *Ante tricesimum.*] Columella lib. de arboribus, cap. 16. *Ante triennium ferro ne attigeris. Completis sex & triginta mensibus ad recipiendam vitem forma-*

mensem attingi falce vetantur. Alterna servantur brachia : alternis putantur annis : sexto anno maritantur. Transpadana Italia, præter supra dictas, [176] cornu, populo, tilia, acere, orno, carpino, quercu, [177] arbustat agros : Venetia salice, propter uliginem soli. Et ulmus detruncata a medio [178] in ramorum scamna digeritur, [179] nulla fere xx. pedum altiore arbore. Tabulata earum ab octavo pede altitudinis dilatantur in collibus siccisque agris : a xii. in campestribus & humidis. [180] Meridianum Solem spectare palmæ debent. [181] Rami a projectu digitorum modo subrigi, tonsili in his tenuium quoque

Notæ.

bis, & supervacuos ramos amputabis, alterna brachia in modum scalarum relinquens, &c.

176. *Cornu, populo.*] Ita M S S. omnes : De alba populo acipiendum id est: nigræ enim facta jam superius mentio. Alii hic *opulo* ex Columella substituunt: sed vide Notas & Emend. nostras ad lib. 14. num. III.

177. *Arbustat agros.*] Arbustare, est arboribus agrum conserere ad maritandas vites. Itaque salices vinitores Veneti conserunt, quod sunt uliginosi in eo tractu agri, hoc est, naturali humore madentes, qui nunquam ab ipsis recedit. Sunt autem aquaticæ salices, & in aqua fere satæ, ut dictum est, lib. 16. sect. 67.

178. *In ramorum scamna.*] Scamna ramorum, & tabulata vocat, ramos prominentes in arbore, multiplici quasi contignatione in circuitum ordinatos : *Branches disposées en divers étages.* Describit hæc Columella, lib. 5. cap. 6. pag. 187. *Vlmum*, inquit, *novellam sic formare conveniet : Loco pingui octo pedes a terra sine ramo relinquendi, vel in arvo gracili septem pedes : supra quod spatium deinde per circuitum in tres partes arbor dividenda est, ac tribus lateribus singuli ramuli summittendi, primo tabulato assignentur. Mox de ternis pedibus superpositis alii rami summittendi sunt, ita ne iisdem lineis, quibus in superiore positi sunt : in eademque ratione usque ad cacumen ordinanda erit arbor.* Et paulo ante : *Tabulata inter se ne minus ternis pedibus absint*, &c.

179. *Nulla fere XX.*] Columella, lib. 5. cap. 7. detruncari præcipit ad altitudinem xv. pedum. *Potest etiam ulmus sic disponi, ut adhuc tenera decacuminetur, ne altitudinem* xv. *pedum excedat. Nam fere ita constitutum rumpotinetum animadverti, ut ad octo pedes locus siccus & clivosis, ad duodecim locis planis & uliginosis tabulata disponantur.*

180. *Meridianum .... palmæ.*] A similitudine palmæ, seu volæ manus, palmam vocat in ulmo partem eam teretem trunci seu caudicis, cujus ab utroque latere rami ceu digiti enascuntur. *Palmites ipsi vitium sarmenta appellantur*, inquit Festus, *quod in modum palmarum humanarum, virgulas quasi digitos edunt.* Palmæ arboris seu caudici primum vitis innititur : mox in ramos etiam palmites diducuntur : ramos spectare orientem Solem, vel occidentem convenit, ut meridiano palma objecta sit, vitisque ei applicata plus caloris accipiat, inquit Columella lib. 5. cap. 6. pag. 186. Palmas in populo pariter jam superius lib. 14. sect. 3. Plinius appellavit : *Populus arbor*, inquit, *cujus tabulata in orbem patula replent, puroque perducta* vites *dracone in palmam ejus, inde sub rectos ramorum digitos flagella dispergunt.* Qui palmas hoc loco de sarmentis accipiunt, aut *palmites* legi suadent, nec quo nunc in argumento Plinius habitet, considerant, & insciitiam suam produnt. Nam de palmitibus vitium inferius verbis conceptis agitur.

181. *Rami.*] Ulmorum, aliarumque arborum, ex quibus arbustum constat : Hi se se ab arbore projiciunt.

virgultorum [182] barba, [183] ne obumbrent. [184] Intervallum justum arborum, si aretur solum, quadrageni pedes in terga frontemque, in latera viceni. Si non aretur, [185] hoc in omnes partes. [186] Singulis denas sæpe adnutriunt vites, damnato agricola minus ternis. [187] Maritare, nisi validas, inimicum, enecante veloci vitium incremento. [188] Serere tripedaneo scrobe necessarium distantes inter sese arboremque singulis pedibus. Nihil ibi malleolis atque pastinationi, nulla fodiendi impendia: utpote cum arbusti ratio hac peculiari dote præstet, quod in eodem solo seri fruges & vitibus prodest. Superque, quod vindicans se altitudo, [189] non, ut in vinea, ad arcendas animalium injurias pariete, vel sepe, vel fossarum utique impendio muniri se cogat.

23. [190] In arbusto e prædictis sola viviradicum ratio, item propaginum, & hæc gemina, ut diximus. [191] Qualorum in ipso tabulato

NOTÆ.

182. *Barba.*] Ramuli tenuiores, qui e crassioribus pullulascunt. Virgæ sunt Columellæ, lib. 5. cap. 7. *Plerumque autem ea arbor in tres ramos dividitur, quibus singulis ab utraque parte complura brachia summittuntur: tum omnes pæne virgæ, ne obumbrent, eo tempore quo vitis putatur, abraduntur.*

183. *Ne obumbrent.*] *Ne æmula umbra viti noceat*, ut ait Columella, lib. 5. cap. 6.

184. *Intervallum.*] Colum. lib. 5. cap. 7. pag. 193. *Arboribus rumpotinis* (hoc est, arbustivis, ut diximus lib. 14. sect. 3.) *si frumentum non inseritur, in utramque partem XX. pedum spatia interveniunt. At si segetibus indulgetur, in alteram partem XL. pedes, in alteram XX. relinquuntur.*

185. *Hoc in omnes.*] Id est, viceni pedes in omnem partem. Colum. loc. cit. & cap. 6. pag. 186.

186. *Singulis.*] Singulis arboribus denas sæpe alligant vites: damnatur incuriæ & imperitiæ agricola, qui tantum ternas applicet.

187. *Maritare.*] Eleganter Columella, lib. 5. cap. 6. *At si teneram ulmum maritaveris, novam sufferet vitem: si vetustam vitem applicueris, conjugem necabit: ita sibi pares esse ætate & viribus arbores vitesque convenit.*

188. *Serere.*] Vites nimirum: quas ab arbore sua distare sesquipedis spatio, Palladius jubet, lib. 3. in Febr. tit. 10. pag. 57. Pedali tantum, ut Plinius, ita & Columella, lib. de arbor. cap. 16.

189. *Non, ut in vinea.*] Et in arbusto quoque, nisi in eodem solo satæ sunt fruges, *ab injuria pecoris caveis emuniri* vites, caute Columella admonet, lib. 5. cap. 6.

190. *In arbusto.*] Vitis, inquit, in arbusto, viviradice tantum & propagine seritur: propagine quidem gemina, quam sect. 21. explicuimus.

191. *Qualorum.*] Subintellige, ratio vitem propagandi per qualos pertusos, explicata a nobis sect. 21. Hanc rationem optime Palladius describit, loc. cit. *Est & aliud*, inquit, *de transferenda ex arbusto vite compendium. Fit ex vimine parva corbicula ..... Hæc ad arborem, cui vitis inhæret, fertur: & in fundi media parte pertunditur, quo sarmenti virgam possit admittere. Inducto itaque sarmento vitis ejus, de qua transferre disponis, corbicula ipsa ex aliqua arboris parte suspenditur, & viva terra repletur, ut sarmentum terra possit includi, quod sarmentum prius intorquetur. Ita exacto anni temporis spatio sarmentum, quod clausum est, radices creabit intra prædictam corbiculam. Tunc sub fundo corbis incisum radicatum sarmentum cum ipsa corbe portabitur ad locum, quem vitibus arbustivis destinabis implere, ibique obruetur circa arboris maritandæ radices.*

maxime probata, quoniam a pecore tutiſſima eſt. [192] Altera, deflexa vite vel palmite juxta ſuam arborem, aut circa proximam [193] cœlibem. Quod ſupra terram eſt e matre, radi jubetur, ne fruticet. In terra non pauciores gemmæ quatuor obruuntur ad radicem capiendam: extra in capite binæ relinquuntur. [194] Vitis in arbuſto quatuor pedes in longo conſtat, omni ſulco tres lato, alto duos cum ſemipede. Poſt annum propago inciditur ad medullam, ut paulatim radicibus ſuis aſſueſcat: [195] caulis a capite ad duas gemmas reciditur: tertio totus mergus abſcinditur, reponiturque altius in terram, ne ex reciſo frondeat. Tolli viviradix a vindemia protinus debet.

24. Nuper repertum, draconem ſerere juxta arborem: ita appellamus palmitem emeritum, pluribuſque induratum annis. Hunc præciſum quam maxima amplitudine, tribus partibus longitudinis deraſo cortice, quatenus obruatur, (unde & raſilem vocant,) deprimere ſulco, reliqua parte ad arborem erecta: ocyſſimum in vite. Si gracilis ſit vitis aut terra, uſitatum eſt quam proxime ſolum decidi, donec firmetur radix: [196] ſicut neque roſcidam ſeri, neque a Septentrionis flatu. Vites Aquilonem ſpectare debent ipſæ, palmites autem earum meridiem.

25. [197] Non eſt feſtinandum ad putationem novellæ: ſed primo in circulos materies colligenda, nec niſi validæ putatio admovenda: ſeriore fere anno ad fructum arbuſta vite, quam jugata. Sunt qui omnino putari vetant, priuſquam arborum longitudinem æquaverit. Prima falce ſex pedes a terra recidatur, flagello infra relicto, & naſci coacto incurvatione materiæ. [198] Tres ei gemmæ, non amplius, deputato ſuperſint. Ex his emiſſi palmites proximo anno imis [199] ingerantur ſcamnis, ac per ſingulos annos ad ſuperiora ſcandant, re-

NOTÆ.

192. *Altera.*] Altera ſerendæ vitis arbuſtivæ ratio.

193. *Cœlibem.*] Cui maritata vitis nulla ſit. Viduam infra vocat.

194. *Vitis in arbuſto.*] Viti in arbuſto ſerendæ ſulcus paratur, in quatuor pedes longus, in tres altus, in dupondium & ſemiſſem latus, inquit Columella, lib. de arboribus, cap. 16. ex quo corrigendus Plinii locus videtur, ac permutandæ invicem latitudinis altitudiniſque menſuræ: niſi diverſa cæli ac ſoli ratio habeatur.

195. *Caulis.*] Palmes.

196. *Sicut neque roſcidam.*] Colum. lib. 5. cap. 6. *Cavendum, ne aut ſeptentrionalibus ventis, aut rorulenta, ſed ſiccæ ſcrantur.*

197. *Non eſt feſtinandum.*] Colum lib. 5. cap. 6. pag 188. *Proxima putatione melius exiſtimat Celſus ferro abſtineri, ipſoſque caules in modum coronæ contortos arbori circumdari, ut flexura materias profundat, quarum validiſſimam ſequente anno caput vitis faciamus. Me autem longus docuit uſus, multo utilius eſſe primo quoque tempore falcem vitibus admovere*, &c. Celſum Columella deſerit.

198. *Tres ei.*] Columella, loc cit. *Materiam ferro coercendam cenſeo, uſque in alteram vel tertiam gemmam*, &c.

199. *Ingerantur ſcamnis.*] Ita MSS. Reg. Colb. Chiffl. non *inferantur.*

licto

licto semper [200] duramento in singulis tabulatis, [201] & emissario uno, [o] qui subeat, usque quo placuerit. De cetero putatione omni, flagella quæ proxime tulerunt, recidantur: nova circumcisis undique [202] capreolis spargantur in tabulatis. [203] Vernacula putatio dejectis per ramos vitium crinibus circumvestit arborem, crinesque ipsos uvis: Gallica in traduces porrigitur: [204] Æmiliæ viæ in radices atiniarum ambitu, frondem earum fugiens.

26. Est quorundam imperitia sub ramo vitem vinculo suspendendi, [205] suffocante injuria: contineri debet vimine, non arctari. Quin imo etiam quibus salices supersunt, molliore hoc vinculo facere malunt, herbaque, Siculi quam vocant [206] ampelodesmon: Græcia vero universa junco, cypero, [207] ulva. Liberatam quoque vinculo per aliquot dies vagari, & inconditam spargi, atque in terra, [208] quam per totum annum spectaverit, recumbere. [p] Namque ut veterina a jugo, & canes a cursu volutatio juvat, ita tum & vitium porrigi lumbos. Arbor quoque ipsa gaudet assiduo levata onere, similis

INTERPRETATIO.

[o] *Qui subeat.*] Qui scandat.

[p] *Namque.*] Nam ut veterina *jumenta, postquam liberata sunt* a jugo, & canes *post cursum* volutatio juvat *in pulvere*, ita & vitium porrigi *palmites, quasi latera &* lumbos.

NOTÆ.

200. *Duramento.*] Duriore sarmento, quod duramentum & Columella vocat, lib. 4. cap. 21. duramen, cap. 22. materiam, lib. 5. cap. 6. *Cum palmites primum tabulatum apprehenderint, proxima putatione disponetur* vitis *omnibus annis: alioqui in superius tabulatum excitabitur, relicta semper una materia, qua applicata trunco cacumen arboris spectet.*

201. *Et emissario.*] Novello palmite, cui in putatione parcitur, ut subeat usque quo placuerit.

202. *Capreolis.*] *Capreolus*, inquit Varro, lib. 1. de re rust. cap. 31. *cauliculus est viteus intortus, ut cincinnus: is enim vites ut teneat serpit, ad locum capiundum: ex quo a capiendo capreolus dictus.*

203. *Vernacula.*] Italica putatio ita peragitur, ut per ramos immissis vitium palmitibus, omnis vite circumvestiatur arbos: atque ex ipsis deinde ramis uvæ dependeant: Galli sic deputant, ut simul in traduces vitis putata porrigatur: qui viam Æmiliam, & Bononiensem agrum colunt, vitem circum radices ulmorum Atiniarum alligant, frondibus earum applicare reformidant. De via Æmilia vide Strabonem lib. 5.

204. *Æmiliæ via in radices.*] Vide Notas & Emendationes num. XXXV.

205. *Suffocante injuria.*] Sic ante paulo, hac ipsa sect. *noxia injuria* dixit. Eadem habet Columella, lib. 4. cap. 26. pag. 154. *Ne vinculum incidat, truncumque strangulet.*

206. *Ampelodesmon.*] A liganda vite ei herbæ nomen. Ἄμπελος vitis est, vinculum δεσμός. In Sicilia hodieque *Dis* vocari, auctor est Anguillara, par. 12. pag. 214.

207. *Ulva.*] Ulva, herba palustris est. Vox nota Maroni, & aliis.

208. *Quam per totum annum.*] Vide Notas & Emend. num. XXXVI.

respiranti. [209] Nihilque est in opere naturæ, quod non exemplo dierum noctiumque aliquas vices feriarum velit. Ob id protinus a vindemia putari, & lassas etiamnum fructu edito, improbatur. Putatæ rursus alligentur alio loco : [210] namque orbitas vinculi sentiunt, vexatione non dubia.

Traduces [211] Gallica cultura bini utrinque lateribus, [212] si pars quadrageno distet spatio : quaterni, si viceno : inter se obvii miscentur, alliganturque una conciliati, virgultorum comitatu obiter [q] [213] rigorati qua deficiant : aut si brevitas non patiatur ipsorum, [214] adalligato protenduntur in viduam arborem unco. Traducem bimum præcidere solebant. Oneratis enim vetustate melius donare tempus, [215] ut transilem faciant, si largiatur crassitudo : alias utile [r] toros futuri draconis pasci.

27. Unum etiamnum genus est medium [216] inter hoc & propaginem : totas supplantandi in terram vites, cuneisque findendi, & in sulcos plures simul ex una propagandi, gracilitate singularum firmata circumligatis hastilibus, nec recisis qui a lateribus excurrant [s] pampinis. Novariensis agricola traducum turba non contentus, nec copia

INTERPRETATIO.

[q] *Rigorati.*] Rigidiores, *firmioresque* facti.

[r] *Toros.*] Crassitiem ac robur.

[s] *Pampinis.*] Palmitibus.

NOTÆ.

209. *Nihilque est.*] Huc spectat illud Nasonis :

Quod caret alterna requie, durabile non est.

210. *Namque orbitas.*] In Colb. 3. *Namque orbita vinculi vexatio est non dubia.* Alii, *namque orbitam vinculi sentiunt, vexationem non dubiam.* Vide Colum. lib. 5. cap. 6. pag. 190.

211. *Gallica cultura.*] Ut quidem moris est in arbustis Galliæ Transalpinæ. Traduces sunt palmites ii qui ex una arbore, cui alligantur, deducti, cum palmitibus alterius arboris proximæ connectuntur.

212. *Si pars quadrageno.*] Si pedibus quadragenis arbores inter se diffideant : quod spatium arationi destinatur. Si vicenis tantum, traduces esse possunt quaterni, quoniam, ut paulo superius dictum est, non ibi aratur. Hoc plane videtur esse, quod ait Columella lib. 5. cap. 7. de arbusto Gallico : *Curetur ut novi traduces omnibus annis inter se ex arboribus proximis connectantur, & veteres decidantur. Si tradux traducem non contingit, media virga inter eas deligetur : cum deinde fructus pondere urgebit, subjectis adminiculis sustineatur.*

213. *Rigorati.*] Rigidiores, firmioresque facti. Sic Columella, lib. 4. cap. 16. *Compluribus arundinum fasciculis connectuntur, ut rigorem habeant.* Idem lib. 5. cap. 7. quod *rigorari* Plinius, *adminiculis sustineri* dixit, ut proxime antea retulimus.

214. *Adalligato . . . unco.*] *Junco* fortassis sincerius fuerit : cum laudatus a nobis proxime Columella, virgam ad eosdem usus adhibeat.

215. *Ut transilem.*] Ut deduci commode in vicinam arborem possit.

216. *Inter hoc.*] Inter traducem & propaginem.

ramorum, impositis etiamnum patibulis palmites circumvolvit. Itaque præter soli vitia, cultura quoque torva fiunt vina. Alia culpa juxta Urbem [217] Varracinis, quæ alternis putantur annis, non quia id viti conducat, sed quia vilitate, reditum impendia exsuperant. Medium temperamentum in Carseolano sequuntur: cariosasque tantum vitis partes, incipientesque inarescere deputando, ceteris ad uvam relictis, detracto onere supervacuo, pro nutrimento omni est raritas vulneris. Sed nisi pingui solo talis cultura degenerat in labruscam.

28. Arbusta arari quam altissime desiderant, [218] etsi tantum frumenti ratio non exigit. Pampinari ea non est moris: & hoc compendium operæ. Deputantur cum vite pariter [219] interlucata densitate ramorum qui sint supervacui, & absumant alimenta. [220] Plagas ad septentriones, aut ad meridiem spectare vetuimus: melius, si neque in occasus Solis. Diu dolent talia quoque hulcera, & difficile sanescunt, algendo nimis, æstuandove. [221] Non eadem in vite, quæ in arbustis, libertas: [222] quoniam certa latera est facilius abscondere, & detorquere, quo velis, plagas. In arborum [223] tonsura supiniore velut calices faciendi, ne consistat humor.

XXXVI. Viti adminicula addenda, quæ scandat apprehensa, si majora sint. * Vitium generosarum [1] pergulas [2] quinquatribus putandas, & quarum servare uvas libeat, decrescente Luna tradunt. Quæ vero interlunio sint putatæ, nullis animalium obnoxias esse. Alia ratione plena Luna noctu tondendas, cum sit ea in Leone, Scorpione, *Caput XXIV.

NOTÆ.

217. *Varracinis.*] Ita MSS. At rectius forsan *Tarracinis*, ab urbe Tarracina, de qua lib. 3. in Geographicis: vel *Marrucinis* potius, in quarta Italiæ regione positis, in qua & Carseolani. De utrisque egimus lib. 3. sect. 17.

218. *Etsi tantum.*] Etsi frumentum quod interseritur, tam alte arari non postulat.

219. *Interlucata.*] Præcisis ramis, qui ob nimiam densitatem lumini officiunt. De ea voce egimus sect. 19. nota 7.

220. *Plagas . . . vetuimus.*] Libri hujus sect. 16. *Plerique id demum cavent, ut plaga deputati cacuminis meridiem spectet, ignari fissuris nimii vaporis opponi. Id quidem in horam diei quintam vel octavam spectare maluerim.* Vide & sect 7.

221. *Non eadem in vite.*] In vinea sive pedata, sive per se stante.

222. *Quoniam certa latera.*] Quoniam infirmiora vitium latera in arbustis facile est abscondere, & plagas ab æstu & algore, objectu frondium, sub quibus eæ detorquentur, defendere.

223. *Tonsura supiniore.*] Infra sect. 37. num. 6. *Vitibus in supinum excisis.* Sic tonderi arborem jubet, ut cum tonsura ramorum, sive cæsura, supina sit, hoc est, ita ut cælum spectet, sic falcis cultrive sinu plaga sursum retrahatur, ut cava quodam modo sit: ita enim decidens imber per illud cavum facilius elabetur. *Nam si transversa foret cicatrix*, ut ait Colum. lib. 4. cap. 9. *superincidentem celestem aquam contineret.*

Sect. XXXVI. 1. *Pergulas.*] *Les treilles.* Vide quæ diximus lib. 14. sectione 3.

2. *Quinquatribus.*] Feriæ sunt Palladi sacræ, de quibus dicetur sect. 56. lib. 18.

Sagittario, Tauro : atque in totum ſerendas plena, aut creſcente utique, cenſent. Sufficiunt in Italia cultores deni in centena jugera vinearum.

XXXVII. 1. At abunde ſatu cultuque arborum tractato, quoniam [1] de palmis ac cytiſo in peregrinis arboribus affatim diximus, ne quid deſit, indicanda reliqua natura ſit, magnopere pertinens ad omnia ea. [2] Infeſtantur namque & arbores morbis. Quid enim genitum caret his malis? Et ſilveſtrium quidem pernicioſos negant eſſe, vexarique tantum grandine in germinatione aut flore. Aduri quoque fervore, aut flatu frigidiore, præpoſtero die : [3] quoniam ſuo frigora etiam proſunt, ut diximus. Quid ergo? non & vites algore intereunt? Hoc quidem eſt, quo deprehendatur ſoli vitium, quoniam non evenit niſi in frigido. [4] Itaque per hiemes cæli rigorem probamus, non ſoli. Nec infirmiſſimæ arbores gelu periclitantur, ſed maximæ : vexatiſque ita cacumina prima inareſcunt, quoniam præſtrictus gelu non potuit eo [5] pervenire humor.

2. [6] Arborum quidam communes morbi, quidam privati gene-

NOTÆ.

Sect. XXXVII. 1. *De palmis ac cytiſo.*] De palmis quidem lib. 13. ſect. 6. de cytiſo, ejuſdem libri ſect. 47.

2. *Infeſtantur.*] Accepta hæc a Theophraſto, lib. 4. hiſtor. cap. 16. totidem verbis : Νοσήματα δὲ τοῖς μὲν ἀγρίοις ἐ φασὶ ξυμβαίνειν, ὑφ' ὧν ἀναιρεῖται· φαύλως δὲ διατίθεσθαι, καὶ μάλιστα ἐπιδήλως, ὅταν χαλαζοκοπηθῇ, ἢ βλαστάνειν μέλλοντα, ἢ ἀρχόμενα, ἢ ἀνθοῦντα· καὶ ὅταν ἢ πνεῦμα ψυχρὸν ἢ θερμὸν ἐπιγένηται κατὰ τούτους τοὺς καιρούς· ὑπὸ δὲ τῶν ὡραίων χειμώνων οὐδὲ ἂν ὑπερβάλλοντες ὦσιν, οὐδὲν πάσχειν, ἀλλὰ καὶ ξυμφέρειν, &c. *Morbos ſilveſtribus negant accidere, quibus intereant : tamen eas quoque male affici aiunt : ac præcipue, cum vel paulo poſt germinaturæ, vel germinare incipientes, vel florentes, grandine vexantur: cumque flatus frigidior aut æſtuoſior his iiſdem temporibus ſucceſſerit : tempeſtiva autem hieme, nec ſi violentior fuerit, quidquam lædi : ſed omnibus algorem prodeſſe volunt*, &c.

3. *Quoniam ſuo.*] Suo die ac tempore. Theophr. ἀλλὰ καὶ ξυμφέρειν πᾶσι χειμασθῆναι· μὴ χειμασθέντα γὰρ, κακοβλαστότερα γίνεσθαι. *Omnibus algor prodeſt : quippe niſi alſerit, deterius germinant.* In quibuſdam M S S. *præpoſtero die, quam ſuo. Frigora etiam obſunt, ut diximus.* Nempe ſect. 35. ubi de putatione vinearum. Sed fruſtra : nam & proſunt, ut dictum eſt ſect. 2. qui locus a Plinio nunc ſpectatur.

4. *Itaque per hiemes.*] Hunc locum codex unus M S. ſic exhibet : *Ita per hiemes cæli rigorem probamus. Non ſolum enim infirmiſſimæ* &c. Sed adſtipulantur ceteri vulgatis ad hunc diem libris : & recte. Eſt enim hæc iſtius loci ſententia : ſoli, hoc eſt, terræ vitio evenire, ut vites algore intereant : neque enim id accidit, niſi in frigido ſolo. Itaque per hiemem, inquit, cæli rigorem optamus & probamus : ſoli vitium ſeu frigus improbandum damnandumque eſt. Nec vero infirmiſſimæ arbores, &c.

5. *Pervenire humor.*] Seu medulla illa vitalis : quæ ab radice ſerpit ad cacumen, totique arbori præbet alimentum.

6. *Arborum quidam.*] Theophr. loc. cit. Ταῖς δὲ ἡμέροις ἐστὶ πλείω νοσήματα· καὶ τὰ μὲν, ὥσπερ κοινὰ πάσιν ἢ τοῖς πλείστοις· τὰ δ' ἴδια καὶ κατὰ γένη κοινά. *Vrbanis arboribus morbi plures eveniunt : Alii omnibus quaſi communes, aut pluribus : alii privati, per genera arborum.* Sic & lib. 5. de cauſis, cap. 9. pag. 334. ac ſequentibus.

rum. 7 Communis vermiculatio est, sideratio, ac dolor membrorum, unde partium debilitas: societate nominum quoque cum hominum miseriis. Trunca dicimus certe corpora, & [8] oculos germinum exustos, ac multa simili sorte. Itaque laborant & fame, [9] & cruditate, quæ fiunt humoris quantitate. Aliquæ vero [10] & obesitate: ut omnia quæ resinam ferunt, nimia pinguitudine in tedam mutantur: [11] & cum radices quoque pinguescere cœpere, intereunt, ut animalia, nimio adipe: aliquando & pestilentia per genera, sicut inter homines, nunc servitia, nunc plebs urbana, vel rustica.

3. [12] Vermiculantur magis minusve quædam, omnes tamen fere: [13] idque aves cavi corticis sono experiuntur. [14] Jam quidem & hoc in luxuria esse cœpit: prægrandesque roborum delicatiore sunt in cibo: [15] cossos vocant: atque etiam farina saginati, hi quoque altiles fiunt. [16] Maxime autem arborum hoc sentiunt piri, mali, fici: minus, quæ amaræ sunt & odoratæ. [17] Eorum qui in ficis exsistunt, alii nascuntur ex ipsis: alios parit, qui vocatur cerastes: omnes tamen-

NOTÆ.

7. *Communis &c.*] Morbus hic tergeminus Theophrasto, lib. 4. hist. cap. 16. & lib. 5. de causis, cap. 10. pag. 335. σκωλήκωσις vermiculatio, ἀστροβολία sideratio, σφακελισμὸς dolor membrorum cum partium debilitate.

8. *Oculos .... exustos.*] Frigore hebetatos dixit sect. 35. ubi de putatione vitium, & cæli vitio exustos.

9. *Et cruditate.*] Caloris inopia, non probe percocto humore. In MSS. quibusdam, *& nuditate*: male. Theophr. lib. 5. de causis, cap. XI. pag. 336. δι' ἀπεψίαν, *cruditate.* Et cap. seq. Ἀτροφεῖ γὰρ τὸ μὴ κρατοῦν, μηδὲ πέττον. *Fame laboret necesse est, quod pabulum evincere nequit, & concoquere.*

10. *Et obesitate.*] Theophr. lib. 5. de causis, cap. 15. pag 340. δι' εὐτροφίαν, καὶ δι' ὑπερβολὴν, nutritionis abundantia & excessu: affertque exemplum idem de resiniferis arboribus, quæ in tedam mutantur, ut diximus lib. 16. sect. 19.

11. *Et cum radices.*] Ut in ficu. Theophr. lib. 5. de causis, cap. 12. pag. 337. Τῇ δὲ συκῇ νόσημά τι συμβαίνει περὶ τὰς ῥίζας, ὃ καλοῦσι λοπάς· τοῦτο δ' οἷον μύδησίς τις ἐστι τῶν ῥιζῶν, καὶ μικρὸν ἐπάνω, διὰ τὴν πολυϋδρίαν. *Ficus morbum quendam & in radicibus, ac paulo supra radices sentit, quod vocant pinguescere: qui certe morbus ex nimietate humoris solet accidere.* Et lib. 4. hist. cap. 16. Καὶ ἐὰν ἐπομβρία γένηται, τά γε περὶ τὰς ῥίζας ὥσπερ μυδᾷ. *Ac si nimii imbres fuerint, quæ sunt ad radicem quasi humectantur: hoc autem vocant pinguescere*: τοῦτο δὲ καλοῦσι λοπάδα, vel λιπᾶν.

12. *Vermiculantur.*] Vermibus infestantur, quos in cortice generant. Hæc ex Theophr. lib. 4. hist. cap. 16. Ἅπαντα γὰρ ὡς εἰπεῖν καὶ σκώληκας ἔχει· πλὴν τὰ μὲν ἐλάττους, τὰ δὲ πλείους, καθάπερ συκῆ, μηλέα, καὶ ἄπιος. *Omnes enim fere vermes etiam gignunt: sed quædam pauciores, quædam plures: ut ficus, malus, pirus.*

13. *Idque aves.*] Maxime vero pici Martii, ut diximus lib. 10. sect. 20.

14. *Jam quidem & hoc.*] Hoc cibi genus luxuria excogitavit.

15. *Cossos vocant.*] Plinius ipse lib. XI. sect. 38. *Nec enim cossi tantum in eo &c.* Festus quoque: *Cossi ab antiquis dicebantur natura rugosi corporis homines, a similitudine vermium ligno editorum, qui cossi appellantur.* Iidem cosses Plinio, lib. 30. sect. 39.

16. *Maxime autem .... odoratæ.*] Totidem verbis hæc Theophr. loc. cit. & lib. 5. de causis, cap. XI. pag. 335.

17. *Eorum qui in ficis.*] De his egimus lib. 16. sect. 80. Expressa hæc sunt ad verbum e Theophr. lib. 4. hist. cap.

in ceraften figurantur, fonumque edunt parvuli ftridoris. [18] Et forbus arbor infeftatur vermiculis rufis, & pilofis, atque ita emoritur. [19] Mefpilus quoque in fenecta obnoxia ei morbo eft.

4. [20] Sideratio tota e cælo conftat. Quapropter & grando in his caufis intelligi debet: & [21] carbunculatio, & quod pruinarum injuria evenit. [22] Hæc enim verno tepore invitatis, & erumpere audentibus fatis mollibus infidens, adurit [a] lactefcentes germinum oculos, quod in flore carbunculum vocant. [23] Pruinæ perniciofior natura, quoniam lapfa perfidet, gelatque, ac ne aura quidem ulla depellitur, quia non fit nifi immoto aëre & fereno. [24] Proprium tamen fiderationis eft, [25] fub ortu Canis ficcitatum [b] vapor, cum infita ac novellæ arbores moriuntur, præcipue ficus, & vites. [26] Olea præter vermiculationem, quam æque ac ficus fentit, clavum etiam patitur, five fungum placet dici, vel patellam. Hæc eft Solis exuftio. Nocere [27] tra-

Interpretatio.

a *Lactefcentes.*] Lacteo fucco turgentes germinum oculos adurit, quod *quidem vitium* cum florem exuffit, carbunculus dicitur.

b *Vapor.*] Calor.

Notæ.

16. Τῶν δ᾽ σκωλήκων τῶν ἐν ταῖς συκαῖς, οἱ μὲν ἐξ αὐτῆς γίνονται, οἱ δ᾽ ἐντίκτονται ὑπὸ τοῦ καλουμένου κεράστου· πάντες δ᾽ εἰς κεράστην ἀποκαθίστανται· φθέγγονται δ᾽ οἷον τετρισμόν. Ceraftes itaque vermis in ficu eft. Eft & ferpens ejus nominis, de quo nos libro octavo egimus.

18. *Et forbus.*] Pallad. l. 2. in Januar. tit. 15. de forbo, pag. 44. *Si vermes patietur infeftos, qui in ea rufi ac pilofi folent medullæ interna fectari, aliquos ex his fine arboris injuria detractos, vicino crememus incendio: creduntur hoc genere vel fugere, vel interire.* Theophr. quoque, lib. 3. hift. cap 12.

19. *Mefpilus.*] Palladius, lib. 4. in Martio, cap. de Mefpilo, pag. 96. *Si vermibus mefpilus occupatur, ftilo æreo purgandi funt, & amurca, vel humana vetere urina, &c.* Adde & Theophr. loc. cit.

20. *Sideratio.*] Morbus arborum afflatarum fidere, quocumque id modo acciderit.

21. *Carbunculatio.*] Arborum morbus eft, quem vulgari fermone *pruinam* vocamus: cum flores aduffit, carbunculum Latini dixere. *De la bruïne.*

22. *Hæc enim.*] Carbunculatio.

23. *Pruinæ.*] Hæc e rore gelido nafcitur, a perurendo, quafi perurina dicta, quod fruges perurat: quo genere vites alternis ferme annis in Gallia vitiantur. *La gelée: gelée blanche.*

24. *Proprium tamen.*] Hæc totidem verbis Theophr. lib. 5. de caufis, cap. 10. pag. 335.

25. *Sub ortu Canis.*] Ita MSS. Theophr. ὑπ᾽ ἄστρον.

26. *Olea præter.*] Hæc Theophr. lib. 4. hift. cap. 16. Ἡ δ᾽ ἐλαία πρὸς τῷ τοὺς σκώληκας ἔχειν (οἳ δὴ καὶ τὴν συκῆν διαφθείρουσιν ἐντίκτοντες) φύει καὶ ἧλον, οἱ δὲ μύκητα καλοῦσιν, ἔνιοι δὲ λοπάδα, τοῦτο δ᾽ ἐστὶν οἷον ἡλιόκαυσις.

27. *Tradit Cato.*] Eo quem diximus loco in Notis & Emend. ad librum 15. num. IV. Tradit & Columella, lib. 5. cap. 9. *Plerumque etiam locis ficcis & humidis arbores mufco infeftantur: quem nifi ferramento refcueris, nec fructum, nec latam frondem olea inducet.*

dit Cato & muſcum rubrum. [28] Nocet plerumque vitibus atque oleis & nimia fertilitas. Scabies communis omnium eſt. [29] Impetigo, & quæ adnaſci ſolent, cochleæ, peculiaria ficorum vitia : nec ubique : ſunt enim quædam ægritudines & locorum.

[30] Verum ut homini nervorum cruciatus, ſic & arbori, ac duobus æque modis. [31] Aut enim in pedes, hoc eſt, radices, irrumpit vis morbi : aut in articulos, hoc eſt, cacuminum digitos, qui longiſſime a toto corpore exeunt. [32] Inareſcunt ergo : & ſunt apud Græcos ſua nomina utrique vitio. Undique primo dolor, mox & macies earum partium fragilis, poſtremo [33] tabes, morſque, non intrante ſucco, [34] aut non perveniente : maximeque id fici ſentiunt. [35] Caprificus omnibus immunis eſt, quæ adhuc diximus. [36] Scabies gignitur roribus lentis [37] poſt Vergilias. [38] Nam ſi rariores fuere, perfundunt arborem, non ſcalpunt ſcabie. Et groſſi cadunt, ſi vel imbres nimii fuere. [39] Alio modo ficus laborat radicibus madidis.

[40] Vitibus præter vermiculationem & ſiderationem morbus peculia-

NOTÆ.

28. *Nocet plerumque.*] Theophr. lib. 4. hiſt. cap. 16.

29. *Impetigo....& locorum.*] Hæc omnia ex Theophr. loc. cit. ſumma fide reddita. Ἡ δὲ ψῶρα καὶ οἱ προσφυόμενοι κοχλίαι, συκῆς εἰσίν· οὐ πανταχοῦ δὲ τοῦτο συμβαίνει ταῖς συκαῖς· ἀλλ' ἔοικε καὶ τὰ νοσήματα γίνεσθαι κατὰ τοὺς τόπους, ὥσπερ τοῖς ζῴοις. Eſt autem ψῶρα Græcis ſcabies, ab impetigine haud multum diſcrepans : corticis nimirum aſpera ſcabrities, imbris roriſque putreſcentis contactu excitata.

30. *Verum ut homini.*] Nunc quid ſit σφακελισμὸς, ſeu dolor membrorum, aperit, ipſius Theophraſti verbis, a quo hauſit loco cit.

31. *Aut enim in pedes.*] Σφακελισμὸς dicitur, cum pedes, ſeu radices nigreſcunt. Κράδος cum in articulos, hoc eſt in ramos, vis morbi irrupit, iique denigrantur. Καλεῖται δὲ σφακελισμὸς μὲν, ὅταν αἱ ῥίζαι μελανθῶσι· κράδος δὲ, ὅταν οἱ κλάδοι. Theophr. loc. cit. qui & illud adjungit κράδας appellari ficulneos ramos : unde & Græcum huic morbo nomen.

32. *Inareſcunt.*] Ac poſtea nigreſcunt, ὅταν μελανθῶσι, Theophr.

33. *Tabes morſque.*] Vide Notas & Emend. num. XXXVII.

34. *Aut non perveniente.*] Uſque ad cacumen arboris, & ramorum digitorumve cacumina.

35. *Caprificus.*] Neque σφακελισμῷ infeſtatur, neque κράδῳ, neque ſcabie : nec denique radicibus vermiculatur. Theophr. lib. 4. hiſt. cap. 16. & lib. 5. de cauſis, cap. XI. pag. 336.

36. *Scabies.*] Theophr. lib. 4. hiſt. cap. 16.

37. *Poſt Vergilias.*] Theophr. ἐπὶ πλειάδι, poſt Vergiliarum ortum, de quo dicemus lib. 18. ſect. 66.

38. *Nam ſi rariores.*] Si rariores, inquit, fuere rores, arborem totam ſcabie perfundunt ac vitiant, non eluunt. Eleganter autem Plinius, cum arboris elui ſcabiem ſignificare vellet, arborem ſcabie ſcalpi dixit, quod ſcalpendo ſcabies detrahi de corporibus ſolet. Vide Notas & Emend. num. XXXVIII.

39. *Alio modo.*] Vel, alio morbo, qui ad radices pertinet : non ad ramos. Diverſum hunc eſſe morbum putamus ab eo, quo pingueſcere radices incipiunt, ut ſuperius annotavit ex Theophraſto Plinius : nempe e lib. 5. de cauſis, cap. 12. & lib. 4. hiſt. cap. 16.

40. *Vitibus præter.*] Ex Theophr. lib. 4. hiſt. cap. 16.

ris [41] articulatio, tribus de causis: una, vi tempestatum germinibus ablatis: altera ut notavit Theophrastus, [42] in supinum excisis: tertia, culturæ imperitia læsis. Omnes enim earum injuriæ [43] in articulis sentiuntur. Siderationis genus est in his deflorescentibus, [44] roratio: aut cum acini, priusquam crescant, [45] decoquuntur in callum. [46] Ægrotant & cum alsere, [47] læsis uredine attonsarum oculis. Et calore hoc evenit intempestivo: quoniam omnia modo constant, certoque temperamento. [48] Fiunt & culpa vites colentium, [49] cum præstringuntur, ut dictum est: aut circumfossor injurioso ictu verberavit: vel etiam subarator imprudens luxavit radices, corpusve [50] desquamavit. [51] Est & quædam contusio falcis hebetioris. Quibus om-

NOTÆ.

41. *Articulatio.*] Ab articulis, hoc est, palmitum nodis, in quibus hæc potissimum tergemina sentitur injuria, ut mox Plinius asseverat, nomen is morbus habet. Inde evenit, ut fructu vites careant, fronde luxurient, & uti Palladius loquitur, in Novembri cap. 9. *pauperiem fetuum compensent ubertate foliorum.* Auctor Geopon. lib. 5. cap. 38. ὑλομανεῖν morbum hunc vocat. Theophr quem sibi Plinius imitandum proponit, lib. 4. hist. cap. 16. ἡ δ' ἄμπελος τραγᾷ, *vitis hirculatur.* Unde hirculationem pro articulatione legi hoc loco Turnebus voluit, in explicatione Jocorum Ciceron. Sed frustra.

42. *In supinum excisis.*] Subintellige, vitibus, seu palmitibus qui vitium articuli. Theophrasti verba hæc sunt, loc. cit. Ἡ δ' ἄμπελος τραγᾷ . . . . ἢ ὅταν ὑπὸ πνευμάτων βλαστοκοπηθῇ· ἢ ὅταν τῇ ἐργασίᾳ συμπαθῇ, ἢ πρὸς ὕπτια τμηθῇ.

43. *In articulis.*] In nodis palmitum, unde gemma erumpit. Tullius, de Senect. num. 53. *Ineunte vere in vitibus exsistit tanquam ad articulos sarmentorum ea quæ gemma dicitur.*

44. *Roratio.*] Quoties uva deflorescente ros frigidior acinos infestarit: tunc enim hi defluunt: ὥστε ἀπορρεῖν τὰς ῥᾶγας, inquit Theophr. loc. cit. Vulgus nostrum vocat *Coulure : la vigne coule.*

45. *Decoquuntur.*] Durescunt, strigosique fiunt & exiles. Libro seq. sect. 69. num. 4. caloris nimii vitio *præcoqui in callum acinos* ait: nempe nimio Solis vapore. Rura nostra hoc morbi genus in vite vocant, *Rotissûre*, quod uvæ tum torreantur. Theophrasto, lib. 5. de causis, cap. 13. pag. 338. κεραμβος.

46. *Ægrotant &c.*] Theophr. iisdem verbis lib. 4. hist. cap. 16. Ἔνια δὲ καὶ ῥιγώσαντα νοσεῖ, καθάπερ ἡ ἄμπελος· ἀμβλυοῦνται γὰρ οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν προτομῶν· καὶ πάλιν ὑποθερμανθέντα· ζητεῖ γὰρ καὶ τούτων τὴν συμμετρίαν, ὥσπερ καὶ τῆς τροφῆς. Ὅλως δὲ πᾶν τὸ παρὰ φύσιν ἐπικίνδυνον. Vide lib. 5. de causis, cap. 13. pag. 338.

47. *Læsis uredine.*] Gemmis frigore ac gelu perustis.

48. *Fiunt & culpa.*] Morbi vitium scilicet. Theophr. lib. 4. hist cap. 16. Μεγάλα δὲ συμβάλλεται καὶ τὰ τραύματα, καὶ αἱ πληγαὶ τῶν περισκαπτόντων, εἰς τὸ μὴ φέρειν τὰς μεταβολὰς ἢ καυμάτων ἢ χειμώνων· ἀσθενὲς γὰρ ὂν διὰ τὴν ἕλκωσιν καὶ τὸν πόνον, εὐχειρωτότατόν ἐστι ταῖς ὑπερβολαῖς. *Vulnera quoque ictus circumfodientium magnopere faciunt, ut mutationes æstuum vel frigorum minime tolerentur: cum enim propter hulcus ac laborem debile fiat, facillime ab excessu caloris frigorisque devincitur.*

49. *Cum præstringuntur.*] Cum palmes excæcatur, ablatis supina falce oculis, ut dictum est sect. 35. num. x 1.

50. *Desquamavit.*] Corticem a corpore vi detraxit.

51. *Est & quædam.*] Recte Columella, lib. 4. cap. 24. *Super cetera illud etiam censemus, ut duris tenuissimisque & acutissimis ferramentis totum istud opus exsequamur. Obtusa enim & hebes, &*

nibus

nibus causis difficilius tolerant frigora aut æstus : quoniam in hulcus penetrat omnis a foris injuria. [52] Infirmissima vero malus, maximeque quæ dulcis est. Quibusdam debilitas sterilitatem, non necem, affert : [53] ut si quis pino cacumen auferat, vel palmæ : sterilescunt enim, nec moriuntur. [54] Ægrotant aliquando & poma ipsa per se sine arbore, si necessariis temporibus imbres aut tepores vel afflatus defuere, aut contra abundavere : decidunt enim, aut deteriora fiunt. [55] Pessimum est inter omnia, cum deflorescentem vitem & oleam percussit imber, quoniam simul defluit fructus.

7. [56] Sunt ex eadem causa nascentes & erucæ, dirum animal, erodunteque frondem, [57] aliæ florem, olivarum quoque, ut in Mileto : ac depastam arborem turpi facie relinquunt. Nascitur hoc malum [58] tempore humido, & lento. [59] Fit aliud ex eodem, si Sol acrior insecutus inussit ipsum vitium, ideoque mutavit. Est etiamnum peculiare olivis & vitibus, [60] (araneum vocant,) cum veluti telæ involvunt fructum, & absumunt. [61] Adurunt & flatus quidam eas maxime,

NOTÆ.

mollis falx putatorem moratur, eoque minus operis efficit, & plus laboris affert vinitori. Nam sive curvatur acies, quod accidit molli : sive tardius penetrat, quod evenit in retuso & crasso ferramento, majore nisu est opus. Tum etiam plagæ asperæ atque inæquales, vites lacerant : neque enim uno, sed sæpius repetito ictu res transfigitur. Quo plerumque fit, ut quod præcidi debeat, perfringatur : & sic vitis laniata scabrataque putrescat humoribus, nec plagæ consanentur.

52. *Infirmissima.*] Theophr. lib. 4. hist. cap. 16. Ἀσθενέςατον ἡ μηλέα ἡ ἐαρινὴ, καὶ τούτων ἡ γλυκεῖα.

53. *Vt si quis pino.*] Hoc etiam Theophr. loc. cit. de picea, quam ipse πίτυν vocat : ἐάν τις τῆς πίτυος ἀφέλῃ τὸ ἄκρον, ἢ τοῦ φοίνικος. In palma porro cacumen intellige, trunci cacumen, in quo cerebrum est : hujus enim decacuminatio integra quidem necem affert, ut dictum est lib. 13. sect. 9. mutilatio levis, sterilitatem. Theophr. loc. cit. & lib. 5. de causis, cap. 24. pag. 349.

54. *Ægrotant aliquando.*] Theophr. loc. cit. totidem verbis.

55. *Pessimum est.*] Theophr. loc. cit. & lib. 5. de causis, cap. 14. pag. 338. unde Plinius ad verbum, quæ hic affert, transcripsit.

56. *Sunt ex eadem.*] Theophr. locis citatis. Erucæ κάμπαι, *Chenilles.*

57. *Aliæ florem.*] Hoc est, diversi generis erucæ. Theophr. lib. 4. hist. cap. 16. Ἐν Μιλήτῳ δὲ τὰς ἐλαίας, ὅταν ὦσι περὶ τὸ ἀνθεῖν, κάμπαι κατεσθίουσιν· αἱ μὲν τὰ φύλλα, αἱ δὲ τὰ ἄνθη, ἕτεραι τῷ γένει, καὶ ψιλοῦσι τὰ δένδρα.

58. *Tepore humido.*] Austrino tempore, madido quidem, sed & eodem tepido : ὅταν ἦ νότια καὶ τὰ εὐδιεινά. Theophr. lib. 4. hist. cap. 16.

59. *Fit aliud ex eodem.*] Ex eodem tepore humido aliud malum gignitur, cum Sol acrior consecutus ipsas erucas inusserit, & immutarit. Theophr. lib. 4. hist. cap. 16 ubi de erucis. Γίνονται δὲ, ὅταν ἦ νότια καὶ τὰ εὐδιεινά. ἐὰν δὲ ἐπιλάβῃ καύματα, ῥήγνυνται. *Nascuntur tempore austrino & tepido : & si sol acrior sit insecutus, rumpuntur.* Sic vero ruptæ, alia jam ratione arbores ac fructus infestant, fitque vitium aliud haud levius priore. Non est hujus loci κράμβος Theophrasti, lib. 5. de causis, cap. 13.

60. *Araneum vocant.*] Hoc est, telam araneæ similem. Τὸ ἀράχνιον, Theophr. loc. cit. & lib. 4. hist. cap. 17.

61. *Adurunt & flatus.*] Calidi videlicet venti, & æstivi. Theophr. lib. 4. hist. cap. 17. Ἐπικαίει δὲ καὶ καύματα, καὶ ἐλαίαν, καὶ βότρυν, καὶ ἄλλους καρπούς.

ſed & alios fructus. [62] Vermiculationem & poma ipſa per ſe quibuſdam annis ſentiunt, mala, pira, meſpila, Punica. In oliva ancipiti eventu, [63] quando ſub cute nati fructum adimunt : augent, ſi in ipſo nucleo fuere erodentes eum. [64] Gigni illos prohibent pluviæ, quæ fiunt [65] poſt Arcturum : eædem ſi Auſtrinæ fuere, generant, [66] in drupis quoque, quæ matureſcentes tum ſunt præcipue caducæ. [67] Id riguis magis evenit, etiamſi non cecidere, faſtidiendis. [68] Sunt & culicum genera aliquibus moleſta, ut glandibus, fico, qui videntur ex humore naſci, tunc dulci ſubdito corticibus. Et ægrotatio quidem fere in his eſt.

8. [69] Quædam temporum cauſæ, aut locorum non proprie dicantur morbi, quoniam protinus necant : ſicut tabes cum invaſit arborem, [70] aut uredo, vel flatus alicujus regionis proprius, ut eſt in Apulia [71] Atabulus, in Eubœa [72] Olympias. Hic enim, ſi flavit circa brumam, frigore exurit areſaciens, ut nullis poſtea Solibus recreari poſſint. [73] Hoc genere convalles & appoſita fluminibus laborant, præ-

Notæ.

62. *Vermiculationem.*] Theophr. loc. cit.

63. *Quando ſub cute nati.*] Hoc eſt, ſub pellicula, quæ fructum circumveſtit. Theophr. lib. 5. de cauſis, cap. 13. pag. 338. Ἐὰν μὲν ὑπὸ τὸ δέρμα γένωνται, διαφθείρουσιν· ἐξεσθίουσι γάρ· ἐὰν δὲ ὑπὸ τὸ πυρῆνα διαφύγωσιν, ὠφελοῦσι. Quæ Plinius ſumma fide reddidit. Prius legebatur, *quando ſubeunt nati.*

64. *Gigni illos.*] Qui nempe ſub cute gignuntur, ut ex Theophr. liquet, mox laudando.

65. *Poſt Arcturum.*] Poſt Arcturi ortum, de quo lib. 18. ſect. 74. Sic paulo ante poſt Vergilias dixit. Theophr. loc. cit. Κωλύονται δ' ὑπὸ τῶν πνευμάτων τῶν, ἢ ὑδάτων ἐπ' Ἀρκτούρῳ γενομένων. Et lib. 4. hiſt. cap. 17. Κωλύεται δὲ ὑπὸ τῷ δέρματι εἶναι, ὕδατος ἀπ' Ἀρκτούρου γενομένου.

66. *In drupis quoque.*] Theophr. locis cit. De drupis egimus lib. 15. ſect. 2.

67. *Id riguis.*] Theophr. lib. 4. hiſt. cap. 17.

68. *Sunt & culicum.*] Theophr. loc. cit. Ἐγγίνονται δὲ καὶ κνῖπες ἔν τισι τῶν δένδρων· ὥσπερ ἐν τῇ δρυΐ, καὶ τῇ συκῇ, καὶ δοκοῦσιν ἐκ τῆς ὑγρότητος συνίστασθαι τῆς ὑπὸ τοῦ φλοιοῦ συνισταμένης· αὕτη δ' ἐστὶ γλυκεῖα γενομένοις. *Gignuntur & culices in quibuſdam arborum : ut in robore & fico : & conſiſtere ii ex humore videntur, qui ſubditus eſt cortice, dulciſque eſt, dum illi gignuntur.*

69. *Quædam temporum.*] Theophr. loc. cit. totidem plane verbis.

70. *Aut uredo.*] Cum arbores frigidus afflatus exurit, atque adeo aridas ſiccaſque facit, ut ne Sol quidem tempuſque longum afficere ita poſſint : quocirca uredinem vocant : ἄνεμος ψυχρὸς ἀποκάει γὰρ τὰ δένδρα· καὶ οὕτως αὖα ποιεῖ καὶ ξηρὰ, ὡς οὐδ' ἂν ὑφ' ἡλίου καὶ χρόνου πολλοῦ γένοιτ' ἄν· διὸ καὶ καλοῦσι καῦσιν. Theophr. loc. cit. cujus verba cave nunc exiſtimes a Plinio reddi.

71. *Atabulus.*] Horatius, lib. 1. Serm. Satyr. 5. verſ. 77.

Incipit ex illo montes Appulia notos
Oſtentare mihi, quos terret Atabulus.

Terret, inquam, quoniam frugibus infeſtus. Alii *torret* legunt, minus recte.

72. *Olympias.*] De hoc vento egimus lib. 2. ſect. 46. Circa brumam eum ſpirare prodidit Theophr. loc. cit. Ἐν Χαλκίδι τῆς Εὐβοίας Ὀλυμπίας, ὅταν πνεύσῃ μικρὸν πρὸ τροπῶν, ἢ μετὰ τροπὰς χειμερινάς.

73. *Hoc genere.*] Theophr. loc. cit. Πονοῦσι δὲ μάλιστα τῶν τόπων οἱ κοῖλοι, οἱ αὐλῶνες, καὶ ὅσοι περὶ τοὺς ποταμοὺς, καὶ ἁπλῶς οἱ ἀπνευστότατοι· τῶν δένδρων δὲ μάλιστα συκῆ, &c.

cipueque vitis, olea, ficus. [74] Quod cum venit, detegitur ſtatim in germinatione: in oliva tardius: ſed in omnibus ſignum eſt reviveſcendi, ſi folia amiſere: alioqui, quas putes prævaluiſſe, emoriuntur. [75] Nonnunquam inareſcunt folia, eademque reviveſcunt. [76] Aliæ in ſeptentrionalibus, ut Ponto, Phrygia, frigore aut gelu laborant, ſi poſt brumam continuavere XL. diebus. Et ibi autem, & in reliquis partibus, ſi protinus editis fructibus gelatio magna conſecuta eſt, etiam paucis diebus necat.

9. [77] Quæ injuria hominum conſtant, ſecundas habent cauſas. [78] Pix, oleum, adeps, inimica præcipue novellis. [79] Cortice in orbem detracto necantur, [80] excepto ſubere, quod ſic etiam juvatur: craſſeſcens enim præſtringit & ſtrangulat. [81] Nec adrachne offenditur, ſi non ſimul incidatur & corpus. [82] Alioqui & ceraſus, & tilia, & vitis corticem mittunt, ſed non vitalem, nec proximum corpori: verum eum, qui ſubnaſcente alio expellitur. [83] Quarundam natura rimoſus cortex, ut platanis. Tiliæ renaſcitur paulo minus quam totus. [84] Ergo his, quarum cicatricem trahit, medentur luto fimoque. [85] Et aliquando proſunt, ſi non vehementior frigorum aut calorum vis ſecuta eſt. Quædam tardius ita moriuntur, ut robora & quercus. [86] Refert

NOTÆ.

74. *Quod cum venit.*] Theophr. loc. cit. plane ad verbum.

75. *Nonnunquam.*] Theophr. loc. cit. totidem verbis.

76. *Aliæ in.*] Theophr. loc. cit. In MSS. *aliæ inter.* Nos *in terris.*

77. *Quæ injuria.*] Genus alterum morborum in arboribus, inquit, illud eſt, quod ab hominum injuria oritur.

78. *Pix, oleum, &c.*] Hæc a Theophr. lib. 5. de cauſis, cap. 22. pag. 348.

79. *Cortice in orbem.*] Theophr. lib. 5. de cauſis, cap. 24. pag. 349. & lib. 4. hiſt. cap. 18. totidem verbis.

80. *Excepto ſubere.*] Theophr. πλὴν εἰ ἄρα φελλοῦ. Et ſane placet hic naturæ ſolertiam demirari, quæ ſuberi ad decorticationem natæ arbori duplicem corticem attribuit: ut eo ſpoliata, adhuc conveſtita libro, non nuda remaneret. Vide quæ dicta ſunt lib. 16. ſect. 13.

81. *Nec adrachne.*] In MSS. *andracle.* De ea egimus lib. 13. ſect. 40.

82. *Alioqui &c.*] Theophr. lib. 4. hiſt. cap. 18. Ἐπεὶ καὶ ἡ κερασοῦ περιαιρεῖται, καὶ ἡ ἀμπέλου, καὶ τῆς φιλύρας· ἐξ ἧς τὰ χοινία, ... ἀλλ' οὐχ ὁ κύριος, οὐδ' ὁ πρῶτος, ἀλλ' ὁ ἐπιπολῆς· ὃς καὶ αὐτόματος ἐνίοτε ἀποπίπτει διὰ τὴν ὑπόφυσιν θατέρου.

83. *Quarundam.*] Theophr. loc. cit. Καὶ γὰρ φλοιορραγία μία τῶν δένδρων ἐστίν, ὥσπερ καὶ τῆς ἀνδράχνης καὶ τῆς πλατάνου.

84. *Ergo his.*] His quibus cortex rimoſus cicatricem facit, luto medentur, &c. Theophr. loc. cit. Διαπλάττοντες πηλῷ, καὶ περιδοῦντες φλοιοῖς καὶ καλάμοις, καὶ τοιούτοις, ὅπως μὴ ψύχηται, μηδ' ἀποξηραίνηται.

85. *Et aliquando proſunt.*] Medicina ea prodeſt. Theophr. loc. cit. Καὶ ἤδη φασὶν ἀναφῦναι.... Δεῖ δὲ ἅμα τῇ τῆς χώρας ἀρετῇ, καὶ τῇ τοῦ ἀέρος κράσει τὰ ἐπιγινόμενα τοιαῦτα εἶναι· χειμώνων γὰρ ἢ καὶ καυμάτων ἐπιγινομένων σφοδρῶν, εὐθὺς ἀπόλλυνται. *Etiam nonnunquam reſtitui ac regerminare ſic aiunt .... Sed præter virtutem ſoli, temperamentumque cæli, reliqua quoque reſpondeant opus eſt. Frigora enim, aut calores nimii ſi ſuperveniant, ſtatim intereunt.*

86. *Refert & tempus.*] Hæc rurſum ex Theophr. loc. cit. Διαφέρουσι δὲ καὶ ὧραι, &c.

& tempus anni. [87] Abieti enim & pino si quis detraxerit, [88] Sole Taurum vel Geminos transeunte cum germinant, statim moriuntur. [89] Eandem injuriam hieme passæ diutius tolerant. Similiter ilex, & robur, & quercus. [90] Quæ si angusta decorticatio fuit, nihil nocetur supra dictis. [91] Infirmiores quidem & in solo gracili, vel ab una tantum parte detractus interimit. [92] Similem & decacuminatio rationem habet, cupressi, piceæ, cedri: hæ enim detracto cacumine, aut ignibus adusto, intereunt. [93] Similem & depastio animalium. Oleam quidem etiam si lambat capra, sterilescere, auctor est Varro, [94] ut diximus. [95] Quædam hac injuria moriuntur: aliqua deteriora tantum fiunt, [96] ut amygdalæ: ex dulcibus enim transfigurantur in amaras. Aliqua vero etiam utiliora, [97] ut apud Chios pirus, quam Phocida appellant. [98] Nam detruncatio diximus quibus prodesset. [99] Intereunt pleraque & fissa stirpe, exceptis vite, malo, fico, Punica:

NOTÆ.

87. *Abieti enim & pino.*] Hoc Theophr. de abiete & πεύκη, quæ alias ubique Plinio larix est, non pinus. Sed sunt arbores cognatæ larix & pinus, ut diximus.

88. *Sole Taurum &c.*] Recte. Nam Theophr. scripsit, τοῦ Θαργηλιῶνος, ἢ Σκιῤῥοφοριῶνος. Hic ultimus anni mensis est, circa solstitium, ut Suidas prodidit: hunc Θαργηλιὼν antecedit: Maïum igitur Theophrastus, Juniumque designat, quod & Plinius facit. Sic rursum idem Plinius lib. 16. sect. 41. *transeunte Geminos Sole dixit*, id quod Junio mense peragi intelligitur, ut illud Theophrasti exprimeret, lib. 3. hist. cap. 6. περὶ τὸν Σκιῤῥοφοριῶνα λήγοντα, circiter diem Junii XXI.

89. *Eandem.*] Theophr. lib. 4. hist. cap. 18. Τοῦ δὲ χειμῶνος πλείω χρόνον ἀντέχει· καὶ ἔτι μᾶλλον τὰ ἰσχυρότατα, καθάπερ πρῖνος, καὶ δρῦς. Quercum etiam Plinius addidit.

90. *Quæ si angusta.*] Theophr. loc. cit. Δεῖ δὲ καὶ τὴν περιαίρεσιν ἔχειν τι πλάτος· πάντων μὲν, μάλιστα δὲ τῶν ἰσχυροτάτων· ἐπεὶ ἄν τις ὀλιγοτελῶς ποιήσῃ, οὐδὲν ἄτοπον τὸ μὴ ἀπόλλυσθαι. *Latitudinem quoque aliquam decorticatio habeat oportet: omnium quidem, sed maxime robustiorem. Nam si angustam feceris, nihil mirum est si non interierint.*

91. *Infirmiores.*] Theophr. loc. cit. totidem verbis.

92. *Similem & decacuminatio.*] Hæc pariter a Theophr. lib. 4. histor. cap. 19. & lib. 5. de causis, cap. 24. pag. 349. totidem plane syllabis.

93. *Similem & depastio.*] Theophr. lib. 4. histor. cap. 19. & lib. 5. de causis, cap. 25. pag. 350.

94. *Vt diximus.*] Libro 8. sect. 76. & lib. 15. sect. 8.

95. *Quædam hac injuria.*] Theophr. lib. 5. de causis, cap. 25. pag. 350.

96. *Vt amygdalæ: &c.*] Sic Theophr. lib. 5. de causis, cap. 24. pag. 350. Καὶ γὰρ ἡ ἀμυγδαλῆ πικρὰ γίνεται, &c. Et Palladius, in Januario, tit. 15. de amygdalis: *Servandæ sunt a pecore, quia si rodantur, amarescunt.*

97. *Vt apud Chios.*] Ἔνια δὲ καὶ βελτίω κολουόμενα φασὶ γίνεσθαι, καθάπερ οἱ Χῖοι τὴν ἄπιον τὴν Φωκίδα. Theophr. lib. 2. de causis, cap. 20. pag. 255.

98. *Nam detruncatio.*] Prodesse quidem palmarum generi cuidam, dictum est lib. 13. sect. 9. Etiam & oleæ, adnascente stolone, qui in arborem adoptatur, quæ vetustæ succedat, libri hujus sect. 29.

99. *Intereunt.*] Hæc pariter ad verbum Theophr. lib. 4. histor. cap. 19.

[100] Quædam vel ab hulcere tantum. [101] Ficus hanc injuriam ſpernit, & omnia [102] quæ reſinam gignunt. [103] Radicibus amputatis mori, minime mirum eſt. Pleræque tamen non omnibus, ſed maximis, aut quæ ſunt inter illas vitales abſciſſis moriuntur.

10. [104] Necant invicem inter ſeſe umbra, vel denſitate, atque alimenti rapina. [105] Necat & edera vinciens. [106] Nec viſcum prodeſt: [107] & cytiſus necatur eo quod halimon vocant Græci. [108] Quorundam natura non necat quidem, ſed lædit odore, aut ſucci mixtura: [109] ut raphanus, & laurus, vitem. [110] Olfactrix enim intelligitur, & tangi odore mirum in modum: ideo cum juxta ſit, averti & recedere, ſaporemque inimicum fugere. [111] Hinc ſumpſit Androcydes medicinam contra ebrietates, raphanus ut mandatur præcipiens. [112] Odit & caulem, & olus omne, [113] odit & corylum, ni procul abſint, triſtis atque ægra. Nitrum quidem, & alumen, marina aqua calida, [104] & fabæ putamina, vel ervi, [105] ultima venena ſunt.

CAPUT XXV.

XXXVIII. [1] Inter vitia arborum eſt & prodigiis locus. [2] Invenimus enim ſine foliis natas: vitem & malum Punicam ſtirpe fructum tuliſſe, non palmite, aut ramis: vitem, uvas ſine foliis: oleas quoque amiſiſſe folia baccis hærentibus. Sunt & miracula fortuita.

NOTÆ.

100. *Quædam vel ab hulcere.*] Vel paulo altiore: & in profundo. Ἔνια δὲ κἂν ἑλκωθῇ, καὶ μεῖζον, καὶ βαθύτερον ἀπόλλυται. Theophr. loc. cit.

101. *Ficus &c.*] Theophr. loc. cit. Συκῆ, ... καὶ ἐξ ὧν δὴ τὰς ῥητίνας συλλέγουσιν, οἷον ἐλάτης, τερμίνθους.

102. *Quæ reſinam.*] Ut abies, pinus, picea, larix, terebinthus.

103. *Radicibus.*] Theophr. lib. 4. hiſt. cap. 20. Καὶ δὲ φλοιὰ πάντων, κἂν αἱ ῥίζαι περικοπῶσιν, ἢ πᾶσαι, ἢ αἱ πλεῖσται, καὶ μέγισται, καὶ κυριώταται τοῦ ζῆν.

104. *Necant invicem.*] Theophr. lib. 5. de cauſis, cap. 22. pag. 347. Plinius, lib. 16. ſect. 47. *Facit & denſitas ſterilitatem.*

105. *Necat & edera.*] Vide quæ dicta ſunt lib. 16. ſect. 62.

106. *Nec viſcum.*] Theophr. loco proxime cit. Ἐπεὶ καὶ ἡ ἰξία δοκεῖ, καὶ ὅλως τὰ ἐμβλαστάνοντα φθείρειν.

107. *Et cytiſus necatur eo.*] Vide Notas & Emend. num. XXXIX. De halimo dicemus, lib. 22. ſect. 33.

108. *Quorundam.*] Theophr. lib. 4. hiſtor. cap. 20. totidem ſyllabis.

109. *Ut raphanus.*] Theophr. loc. cit. ἔτι ἡ ῥάφανος καὶ ἡ δάφνη τὴν ἄμπελον. Theophraſto, ῥάφανος braſſica eſt: id quod raphanum appellamus, ῥαφανίς. Sed & de raphano id eſſe verum docebimus lib. 19. ſect. 26.

110. *Olfactrix.*] Ita MSS. De vite loquitur. Theophr. loc. cit. *Et angi* mox rectius, quam *& tangi.* Etſi in Chiffl. *& tingui.*

111. *Hinc ſumpſit.*] Et hæc apud Theophraſt. loc. cit Sed ῥαφάνου nomine, ut monuimus, braſſicam intellexit.

112. *Odit & caulem.*] Hoc eſt, braſſicam.

113. *Odit & corylum.*] Unde præceptum illud Virgilianum manavit, lib. 2. Georg. verſ. 299.

Neve inter vites corylum ſere.

114. *Et fabæ putamina.*] Theophr. lib. 5. de cauſis, cap. 21. pag. 347.

115. *Ultima venena ſunt.*] Vitium.

Sect. XXXVIII. 1. *Inter vitia arborum.*] Vide Notas & Emendationes num. XL.

2. *Invenimus enim.*] Hæc Theophr lib. 2. hiſt. cap. 4.

[3] Nam & oliva in totum ambusta revixit: [4] & in Bœotia derosæ [5] a locustis ficus iterum germinavere. [6] Mutantur arbores & colore, fiuntque ex nigris candidæ, non semper prodigiose: eæ maxime quæ ex semine nascuntur, ut populus alba in nigram transit. [7] Quidam & sorbum, si in calidiora loca venerit, sterilescere putant. [8] Prodigio autem fiunt ex dulcibus acerba poma, aut dulcia ex acerbis, e caprifico fici: aut contra: gravi ostento, cum in deteriora mutantur, ex olea in oleastrum, ex candida uva & fico, in nigras: ut Laodiceæ, Xerxis adventu platano in oleam mutata: qualibus ostentis Aristandri apud Græcos volumen scatet, ne in infinitum abeamus: apud nos vero [9] C. Epidii commentarii, in quibus arbores locutæ quoque reperiuntur. Subsedit in Cumano arbor gravi ostento, paulo ante Pompeii Magni bella civilia, paucis ramis eminentibus. Inventum Sibyllinis libris interneccionem hominum fore, tantoque eam majorem, quanto propius ab Urbe postea facta esset. Sunt prodigia, & cum alienis locis enascuntur, ut in capitibus statuarum, vel aris, & cum in arboribus ipsis alienæ. [10] Ficus in lauro nata est [11] Cyzici ante obsidionem. [12] Simili modo Trallibus palma in basi Cæsaris Dictatoris circa bella civilia ejus. Necnon & Romæ in Capitolio [13] in capite bis bello Persei enata palma, victoriam triumphosque portendit: hac tempestatibus prostrata, eodem loco ficus enata est, [14] M. Messalæ, C. Cassii Censorum lustro. A quo tempore pudicitiam subversam Piso gravis auctor prodidit. Super omnia quæ unquam audita sunt, erit prodigium in nostro ævo Neronis principis ruina factum in agro Mar-

Notæ.

3. *Nam & oliva.*] Theophr. loc. cit.

4. *Et in Bœotia.*] Theophr. de olea, simile prodigium, loc. cit. refert.

5. *A locustis.*] Ὑπ' ἀττελάβων. Vide infra lib. 29. sect. 29.

6. *Mutantur arbores.*] Ex Theophr. loc. cit. & lib. 5. de causis, cap. 8. pag. 333.

7. *Quidam & sorbum.*] Theophr. lib. 2. hist. cap. 3.

8. *Prodigio autem.*] Ex Theophr. lib. 2. hist. cap. 4.

9. *C. Epidii.*] In quibusdam M S S. *Cepidii*, male. Γάϊον Ἐπίδιον vocat Dio, lib. 44. pag. 244. Vide quæ in Auctorum syllabo diximus.

10. *Ficus in lauro.*] Sic laurum aliquando in platano provenisse refert Theophr. lib. 5. de causis, cap. 4.

11. *Cyzici.*] De obsidione Cyzicenorum facta a Mithridate, vide Strabonem, lib. 12. pag. 575. & 576.

12. *Simili modo.*] Valerius Max. lib. lib. 1. cap. 6. num. 12. pag. 47. *palmam viridem*, inquit, *Trallibus in æde Victoriæ sub Cæsaris statua inter coagmenta lapidum justæ magnitudinis enatam.* Refert hoc & Julius Obseq. cap. 125. L. Paulo, C. Marcello Coss. biennio fere ante Cæsaris Dictaturam. Dio quoque, lib. 41. pag. 182.

13. *In capite bis.*] Forte, *in capite Jovis:* nam paulo ante *in capitibus statuarum* dixit. Forte *in ara Jovis*, nam fragmentum Festi, verbo *Religionis præcipua*, hæc habet: *In Capitolio in ara .... fico nata fuerat:* supple, *bello Persico nata fuerat.*

14. *M. Messalæ.*] Lustrum hi fecisse L V. dicuntur in fastis, anno Urbis DC.

rucino, [15] Vectii Marcelli e primis equestris ordinis oliveto universo viam publicam transgresso, arvisque inde e contrario in locum oliveti profectis.

CAPUT XXVI.

XXXIX. Nunc expositis arborum morbis, consentaneum est dicere & remedia. Ex his quædam sunt communia omnium, quædam propria quarundam. Communia: [1] ablaqueatio, [2] accumulatio, [3] afflari radices, aut cooperiri, riguis dato potu vel ablato, fimi succo refectis, putatione levatis onere. [4] Item succo emisso quædam veluti detractio sanguinis: [5] circumrasio corticis: vitium [6] extenuatio, & domitura palmitum: gemmarum, si frigus retorridas hirtasque fecerit, [7] repumicatio, & quædam politura. [8] Arborum iis aliæ magis, aliæ minus gaudent: veluti cupressus & aquam aspernatur & fimum, & circumfossuram, amputationemque, & omnia remedia odit: [9] quin etiam necatur riguis: & vitis, [10] & Punicæ præcipue aluntur.

NOTÆ.

15. *Vectii Marcelli.*] Hoc jam superius retulit, lib. 2. sect. 85.

Sect. XXXIX. 1. *Ablaqueatio.*] Ablaqueantur arbores, vitesque, cum circum illas terra foditur, & radices superiores reciduntur. *Déchausser la vigne, ou les arbres.*

2. *Accumulatio.*] Fit ea, cum post hiemem aggeratur terra, ac circumfunditur, & veluti circummuniuntur arbores terra optima, ne calore nimio radices exarescant. *Rechausser.*

3. *Afflari radices.*] Radices aperire, ut perflatus ventorum admittant.

4. *Item succo emisso.*] Uti de ulmo dicetur sect. 45. & de amygdalis, & fico.

5. *Circumrasio.*] Cum cortici muscus detrahitur, quo infestatur: id quod vero fit, ut dicetur, sect. 45.

6. *Extenuatio.*] Extenuantur vites, domanturque palmites, cum resecantur in pollices, cum hospitari sub jugo coguntur, cum perniciosa luxuria compescitur, ut dictum est superius sect. 35. num. XI. & alibi sæpius.

7. *Repumicatio.*] Fit ea, cum gemmæ propter frigus retorridæ, hoc est, exustæ, decutiuntur a vite, quæ polituram inde quandam accipit, cum eæ solæ sunt residuæ, in quibus spes anni est. Texit insignem calumniam adversus Plinium Salmasius, in Solin. pag. 517. qui eum legisse asseverat apud Theophr. lib. 5. de causis, cap. 12. pag. 337. ἀποκονί-σεις τῶν οἰνάρων τῶν μεγίστων, non ἀποκνί-σεις, & repumicationem imprudenter reddidisse: Nam si in ea voce Plinius aberravit, & sequentes pariter præpostero sensu accepisse necesse est, τῶν οἰνά-ρων τῶν μεγίστων, quas de gemmis retorridis a Plinio intellectas esse, sobrius homo nullus dixerit. Quare neque hunc Theophrasti locum Plinius respexit, cum de gemmarum repumicatione scribere instituit: sed alios, quod sæpe facit, auctores sequitur, ipsamque, quod gravius est, experientiam rerum.

8. *Arborum iis.*] Iis remediis. Accepta hæc a Theophr. lib. 2. histor. cap. 8.

9. *Quin etiam necatur.*] Si, dum novella est, copiosius adaquetur, Theophrast. loc. cit. Οἷον ἡ κυπάριττος· αὕτη γὰρ οὐ φιλόκοπρον, οὐδὲ φίλυδρον· ἀλλὰ καὶ ἀπόλλυσθαί φασιν, ἐάν γε νέα οὖσα ἐφυδρευθῇ πολλᾷ. Ῥοιὰ δὲ καὶ ἄμπελος φίλυδρα.

10. *Et Punicæ.*] Palladius, lib. 4. in Martio, tit. 10. pag. 91. *Creduntur*, inquit, *acida Punica fieri, si rigentur assidue: nam siccitas in his & suavitatem præstat, & copiam: cujus tamen nimietati aliquid debet humoris apponi.*

[11] Ficus arbor ipsa riguis alitur, pomum vero ejus [12] marcescit. [13] Amygdalæ si colantur fossione, florem amittunt. Nec insitas circumfodere oportet, priusquam validæ ferre cœperint poma. [14] Plurimæ autem amputari sibi volunt onerosa ac supervacua, sicut nos ungues & capillum. [15] Reciduntur veteres totæ, ac rursus a stolone aliquo resurgunt: sed non omnes, nec nisi quarum naturam [16] pati diximus.

XL. [1] Rigua æstivis vaporibus utilia, hieme inimica, autumno varia, & ex natura soli: quippe cum vindemitor Hispaniarum stagnante solo uvas demetat. Cetero majore in parte orbis etiam pluvias autumni aquas [2] erivari convenit. Circa Canis ortum rigua maxime prosunt, ac ne tunc quidem nimia, quoniam inebriatis radicibus nocent. Et ætas modum temperat. Novellæ enim minus sitiunt. Desiderant autem maxime rigari, quæ assuevere. Contra siccis locis genita non expetunt humorem, nisi necessarium.

XLI. Asperiora vina rigari utique cupiunt in Sulmonensi Italiæ agro, pago Fabiano, ubi & arva rigant: mirumque, herbæ aqua illa necantur, fruges aluntur, [1] & riguus pro sarculo est. In eodem agro bruma, tanto magis si nives jaceant, geletve, ne frigus vites adurat, [2] circumfundunt riguis, quod ibi tepidare vocant: memorabili natura in amne solo. Sed idem æstate vix tolerandi rigoris.

CAPUT XXVII. XLII. Carbunculi ac rubiginum remedia [1] demonstrabimus volumine proximo. Interim est [2] scarificatio quædam in remediis: cum

NOTÆ.

11 *Ficus arbor.*] Theophr. loc. cit.

12. *Marcescit.*] Fructus deterior fit, τὸν γὰρ καρπὸν ἴσχει χείρονα. Theophr. Sed ficum idem Laconicam ab eo genere eximit, quæ riguis gaudet in primis.

13. *Amygdalæ.*] Palladius, in Januario, tit. 15. de amygdalis: *Circumfodi non debent, quoties florent: quia inde flos ejus excutitur.* Sic & Theophr. lib. 3. de causis, cap. 23. pag. 288.

14. *Plurimæ autem.*] Subintellige, arbores. Et hæc a Theophr. lib. 2. hist. cap. 8. Διακαθαίρεσθαι γὰρ πάντα ζητεῖ, &c.

15. *Reciduntur.*] Theophr. loc. cit.

16. *Pati diximus.*] Ut de lauro in primis, lib. 16. sect. 56. *Itaque cum trunco inaruit, recisa etiam lætius fruticat.* De abiete item, eodem libro, sect. 53. De arundine, sect. 66. de alnis, sect. 67. De Punica, & malo, sect. 90.

Sect. XL. 1. *Rigua æstivis vaporibus.*] Æstivo calore. Vide lib. 2. sect. 40.

2. *Erivari convenit.*] Rivis factis educi: quoniam ex tum satis arboribusque inutiles. Idcirco mense Novembri elices & sulcos aquarios fieri Columella præcipit lib. XI. cap. 2.

Sect. XLI. 1. *Et riguus.*] Rivus ex amne ductus, & vitibus circumfusus, dum harum radicibus adnascentes herbas necat, sarculi vice est.

2. *Circumfundunt riguis.*] Rivis ex amne deductis, cujus aqua hieme tepidior, cujusmodi puteorum fontiumque est.

Sect. XLII. 1. *Demonstrabimus.*] Libro sequente, sect. 45. & 70.

2. *Scarificatio.*] Apertio facta scalpello. In Indice hujus loci, *castratio* legitur, ex MSS. quos sumus secuti: at iidem hoc loco, *scariphatio*, præseferunt. Scarificatio dicitur a Theod. Prisciano, lib. 2. parte 2. cap. 1.

macie

macie corticis ex ægritudine adſtringente ſe, juſtoque plus [3] vitalia arborum comprimente, exactam falcis aciem utraque manu imprimentes, perpetuis inciſuris deducunt, ac veluti cutem laxant. [4] Salutare id fuiſſe, argumento ſunt dilatatæ cicatrices, & internato corpore expletæ.

XLIII. Magnaque ex parte ſimilis hominum medicina & arborum eſt, quando [1] earum quoque terebrantur oſſa. [2] Amygdalæ ex amaris dulces fiunt, ſi circumfoſſo ſtipite, & ab ima parte circumforato defluens pituita abſtergeatur. [3] Et ulmis detrahitur ſuccus inutilis, ſupra terram foratis uſque ad medullam in ſenecta, aut cum alimento nimio abundare ſentiuntur. Idem & ficorum turgido cortice inciſuris in obliquum levibus emittitur: ita fit ne decidant fructus. [4] Pomiferis, quæ germinant, nec ferunt fructum, fiſſa radice inditur lapis, fertileſque fiunt. [5] Hoc idem & amygdalis, e robore cuneo adacto. [6] In piris ſorbiſque, e teda, ac cinere & terra cooperto. [7] Etiam radices circumcidiſſe prodeſt vitium luxuriantium ficorumque, & circumciſis cinerem addidiſſe. [8] Fici ſerotinæ fiunt, ſi primæ groſſi, cum fabæ magnitudinem exceſſere, detrahantur: ſubnaſ-

NOTÆ.

3. *Vitalia arborum.*] Pulpam interiorem, materiem, ac medullam.

4. *Salutare id.*] Ad craſſitudinem arbori parandam: nam dilatatæ cicatrices expletæ ſunt ipſo arborum corpore ac ligno, quod ibi natum eſt.

Sect. XLIII. 1. *Earum quoque terebrantur oſſa.*] Ut hominum ſcilicet, ubi carie vitiata ſunt. De terebra ad eos uſus idonea, Celſum vide, lib. 8. cap. 3.

2. *Amygdalæ ex amaris.*] Sic Theophr. lib. 2. hiſtor. cap. 8. & auctor Geopon. lib. 10. cap. 59. E Latinis, Palladius, lib 2. in Januar. tit. 15. pag. 46. Cauſam hujus rei aperit idem Theophraſt. lib. 2. de cauſis, cap. 19. pag. 255. Simile eſt quod de ceraſo Palladius prodit in Octobri, tit. 12. *Si ceraſus concepto humore putreſcit, in trunco foramen accipiat, quo poſſit educi.*

3. *Et ulmis.*] Columella, lib. 5. cap. 6. pag. 187. *Cum deinde arbor* (ulmus) *vetuſtatem fuerit adepta, propter ramum vulnerabitur, ita ut excavetur uſque in medullam, qua ſit exitus humori, quem ex ſuperiore parte conceperit.*

4. *Pomiferis.*] Theophr. lib. 2. hiſt. cap. 8.

5. *Hoc idem.*] Theophr. & Palladius, locis citatis.

6. *In piris ſorbiſque, e teda.*] In his, inquit, e teda fit cuneus, qui adigatur. Columella, lib. 5. cap. 10. pag. 202. *Pirus ut ſit ferax, cum adoleverit, alte eam ablaqueato, & juxta ipſam radicem truncum findito, & fiſſuram cuneo tedæ pineæ adigito, & ibi relinquito: deinde abſumpta ablaqueatione, cinerem ſupra terram injicito.* Eadem Palladius habet, loc. cit. pag. 45. de ſorbo: *Si minus ferre cœperit, tedæ cuneus ejus radicibus inſeratur: vel circa partem ultimam foſſa facta cumulo ingeſti cineris adæquetur.*

7. *Etiam radices.*] Theophr. lib. 2. hiſtor. cap. 8. & Pallad. lib. 4. in Martio, tit. 10. pag. 98.

8. *Fici ſerotinæ.*] Colum. loc. cit. pag. 200. *Si voles ficum, quamvis non natura, ſeram facere, tum groſſulos, prioremve fructum decutito: iterum alterum edet, quem in hiemem differet. Nonnunquam etiam, cum frondere cœperunt cacumina fici, ferro ſumma prodeſt amputare: ſic firmiores arbores & feraciores fiunt:* &c. Palladius item in Martio, lib. 4. tit. 10. de ficu, pag. 99.

cuntur enim quæ ſerius matureſcunt. [9] Eædem cum frondere incipiunt, ſi cacumina rami cujuſque detrahantur, firmiores fertilioreſque fiunt : [10] nam caprificatio maturat.

XLIV. [1] In ea culices naſci e groſſis manifeſtum eſt : quoniam cum evolavere, non inveniuntur intus grana, quæ in eos verſa apparet. [2] Exeundi tanta eſt aviditas, ut plerique aut pede relicto, aut penna pariter erumpant. [3] Eſt & aliud genus culicum, quos vocant centrinas, fucis apium ſimiles ignavia malitiaque, cum pernicie [4] verorum & utilium : interimunt enim illos, atque [5] ipſi moriuntur. Vexant & tineæ ſemina ficorum. Contra quas remedium, in eodem ſcrobe defodere [6] taleam lentiſci, inverſa parte, quæ fuerit a cacumine. [7] Uberrimas autem ficus rubrica amurca diluta, & cum fimo infuſa radicibus frondere incipientium facit. [8] Caprificorum laudantur maxime nigræ, & in petroſis, quoniam frumenta plurima habeant : [9] caprificatio ipſa poſt imbrem.

XLV. In primis autem cavendum, ne ex remediis vitia fiant : quod evenit nimia aut intempeſtiva medicina. [1] Interlucatio arboribus prodeſt : ſed omnium annorum trucidatio inutiliſſima. Vitis tantum tonſuram annuam quærit, alternam vero myrtus, Punicæ, oleæ, quia celeriter fruticeſcunt. Ceteræ rarius tondentur, nulla autumno. [2] Ac ne

NOTÆ.

9. *Eadem cum.*] Columella, & Pallad. locis citatis.

10. *Nam caprificatio.*] Vide Notas & Emend. num. XLI.

Sect. XLIV. 1. *In ea culices.*] Hæc ad verbum e Theophr. lib. 2. hiſt. cap. 9. De his jam antea egimus lib. 15. ſect. 21.

2. *Exeundi tanta.*] Theophraſt. loc. cit.

3. *Eſt & aliud.*] Theophr. Γένος δέ τι καὶ ἕτερόν ἐστι τῶν ψηνῶν, ὃ καλοῦσι κεντρίνας. Heſychius : Κεντρῖναι, γένος τι ζώων. Et MSS. Reg. Colb. Th. *centrinas*. Et mox, *fucis apium*, non *apum*.

4. *Verorum & utilium.*] Verorum culicum, qui caprificationi ſunt utiles, quos illi qui fucorum malitiam ignaviamque æmulantur, interimunt. Theophr. loc. cit.

5. *Ipſi moriuntur.*] Theophr. *intus moriuntur* : ἐναποθνήσκουσι.

6. *Taleam lentiſci.*] Vide Notas & Emend. num. XLII.

7. *Vberrimas.*] Columella, lib. 5. de re ruſt. cap. 10. pag. 200. *Semper conveniet, ſimul atque folia agere cœperint ficus, rubricam amurca diluere, & cum ſtercore humano ad radicem infundere : ea res efficit uberiorem fructum, & farctum fici pleniorem ac meliorem.*

8. *Caprificorum.*] Sic Theophr. lib. 2. hiſtor. cap. 9. τὰ μέλανα τὰ ἐκ τῶν πετρωδῶν χωρίων. Frumenta vero grana ſunt ficorum : qua voce jam antea uſus, lib. 15. ſect. 21.

9. *Caprificatio.*] Poſt imbrem ea recte peragitur, ὅταν ὕσῃ. Theophr.

Sect. XLV. 1. *Interlucatio.*] Quid ea ſit, diximus ſect. 19.

2. *Ac ne raduntur.*] Raduntur arbores, ut muſcus detrahatur, quibus infeſtantur. *Muſcus, qui more compedis crura vitium devincta comprimit, ſituque & veterno macerat, ferro diſtringendus & eradendus eſt*, inquit Columella, lib. 4. cap. 24. Palladius, in Febr. tit. 12. *Muſcus radatur, ubicumque repertus.* Idem Colum. lib. XI. cap. 2. in Maio : *oleæ putantur, & emuſcantur.* Salmaſium mi-

raduntur quidem, nisi vere. [3] Putatione plagæ ad vitalia sunt omnia quæcumque non supervacua.

XLVI. Similis fimi ratio. Gaudent eo, sed cavendum ne in fervore Solis admoveatur, ne immaturum, ne validius quam opus sit. Urit vineas suillum, nisi quinquennio interposito, præterquam si riguis diluatur: & [1] e coriariorum sordibus, nisi admixta aqua: [a] item largius. Justum existimant in denos pedes quadratos tres modios. Id quidem soli natura decernet.

XLVII. Columbino ac suillo plagis quoque arborum medentur. [1] Si mala Punica acida nascantur, ablaqueatis radicibus fimum suillum adhibent: eo anno vinolenta, proximo dulcia futura. [2] Alii urina hominis aqua mixta riganda censent quater anno, singulis amphoris: aut cacumina spargi vino lasere diluto. [3] Si findantur in arbore, pediculum intorqueri. [4] Ficis utique amurcam affundi. [5] Ceteris arboribus ægris fæcem vini, aut lupinum circum radices earum seri. Aqua quoque lupini decocti circumfusa pomis prodest. Fici, cum [6] Vulcanalibus tonuit, cadunt. Remedium est, ut ante stipula

INTERPRETATIO.

[a] *Item.*] Item *quodvis fimum vineas urit*, si largius *sit.*

NOTÆ.

ror, contra librorum omnium fidem, legi hic velle, *Ac ne eradicantur quidem:* cum præsertim tonsuræ ac putationi ratio belle componatur: eradicatio, nullo modo.

3. *Putatione plagæ.*] Dum vites, inquit, & arbores putantur, plagæ fiunt usque ad vitalia omnia, quæ non sunt supervacua. Hoc est, lignum omne materiesque demitur in singulis ramis, usque ad eam quæ non sit omnino supervacua. Brevius, deputatur quidquid inutile.

Sect. XLVI. 1. *E coriariorum.*] De his egimus sect. 6. Theophrasto, lib. 3. de causis, cap. 23. pag. 287. σκυτοδεψικὴ dicitur.

Sect. XLVII. 1. *Si mala Punica.*] Colum. lib. 5. cap. 10. pag. 201 *Quod si acidum, aut minus dulcem fructum feret, hoc modo emendabitur. Stercore suillo, & humano, urinaque vetere radices rigato. Ea res & fertilem arborem reddit, & primis annis fructum vinosum, & post quinquennium dulcem & apyrenum facit. Nos exiguum admodum laseris vino diluimus, & ita cacumina arboris summa oblevimus: ea res emendavit acorem malorum.* Hæc quoque Palladius, aliaque suggerit similia medicamenta, lib. 4. in Martio, tit. 9. pag. 92.

2. *Alii urina.*] Pallad. loc. cit.

3. *Si findatur.*] Colum. loc. cit. *Mala Punica ne in arbore rumpantur . . . ramulos, quibus dependent, intorqueto: eodem modo servabuntur incorrupta etiam toto anno.* Palladius item loc. cit.

4. *Ficis utique.*] Pallad. loc. cit. tit. 10 de ficu, post Columellam lib. 5. cap. 10. pag. 200.

5. *Ceteris arboribus.*] Pallad. lib. XI. in Octob. tit. 12. de pomis: *Si ægra est arbor, fæces vini veteris ablaqueatæ oportet infundi*, &c. De piro similiter, in Febr. tit. 25.

6. *Vulcanalibus.*] De his, libro sequente, sect. 35.

hordeacea [7] areæ ſtringantur. Ceraſos præcoces facit, cogitque matureſcere calx admota radicibus. [8] Et hoc autem, & omnia poma intervelli melius eſt, ut quæ relicta ſint, grandeſcant.

CAPUT XXVIII Quædam pœna emendantur, [9] aut morſu excitantur, ut palmæ & lentiſci. [10] Salſis enim aquis aluntur. Salis vim & cineres, ſed leniorem, habent: [11] ideo fici aſperguntur, rutaque, ne fiant verminoſæ, neve radices putreſcant. [12] Quin & vitium radicibus, aquam ſalſam jubent affundi, ſi ſint lacrymoſæ: [13] ſi vero fructus earum decidant, cinerem aceto aſpergi, ipſaſque illini, aut ſandaracha, ſi putreſcat uva. [14] Si vero fertiles non ſunt, aceto acri ſubacto cinere rigari atque oblini. [15] Quod ſi fructum non maturent, prius inareſcentem, præciſarum ad radices plagam, fibraſque, aceto acri & urina vetuſta madefacere, atque eo luto obruere, ſæpe fodere. [16] Olearum, ſi parum promiſere fructus, nudatas radices hiberno frigori opponunt, eaque caſtigatione proficiunt. Omnia hæc annua cæli ratione conſtant: & aliquando ſerius poſcuntur, aliquando celerius. Necnon ignis aliquid prodeſt, ut arundini: ambuſta namque denſior mitiorque ſurgit.

[17] Cato & medicamenta quædam componit, menſuræ quoque diſtinctione, ad majorum arborum radices amphoram, ad minorum urnam amurcæ, & aquæ portionem æquam, ablaqueatis prius radicibus paulatim affundi jubens. In olea hoc amplius, ſtramentis antea cir-

NOTÆ.

7. *Areæ ſtringantur.*] Sic M S S. editique omnes: recte. Sententia eſt, adverſus vim tonitrui, ne ficus decidant, remedium illud a ruſticanis hominibus adhiberi: areas nimirum ſtipula hordeacea ſpiſſe ac denſe ſpargi. Id enim vox ea, *ſtringi*, hoc loco ſonat.

8. *Et hoc autem, & omnia.*] Ceraſum, inquit, & alia poma. Hoc illud eſt, quod Palladius ait, in Junio, tit. 5. *Nunc pira, vel mala, ubi ramos multa poma denſabunt, interlegenda ſunt quæcumque vitioſa, ut ſuccus qui ingrate his poſſet impendi, ad meliora vertatur.* Affinis eſt earum vocum ſignificatio, *interlegi, intervelli, interradi.* Vide quæ de hac poſtrema diximus lib. 15. ſect. 2. *Intervelli* dixit pariter Columella, lib. 4. cap. 33.

9. *Aut morſu.*] Si acria affundantur radicibus, quibus hæ quaſi morſu ac vellicatione quadam excitentur. Theophr. lib. 3. de cauſis, cap. 23. pag. 287. Αἱ δ' ῥίζαι δέονται τῆς ἀναδήξεως .... Καὶ γὰρ ταύταις περιχέουσι καὶ τὸ οὖρον, καὶ τὴν σκυροδεψικὴν περιβάλλουσιν. *Et radices arborum morderi deſiderant.... idcirco his affundunt urinam, & pellium fæces accumulant.*

10. *Salſis enim.*] Vide quæ diximus ſect. 3. nota 20.

11. *Ideo fici .... rutaque.*] Hoc de ruta ſpeciatim Palladius in Martio, tit. 9. Fico idem, ne verminoſa fiat, amurcam affundit, aut veterem urinam.

12. *Quin & vitium.*] Auctor Geopon. lib. 5. cap. 37. περὶ ῥυάδων ἀμπέλων.

13. *Si vero fructus.*] Geopon. loc. cit.

14. *Si vero fertiles.*] Geopon. lib. 5. cap. 35.

15. *Quod ſi fructum.*] Geopon. lib. 5. cap. 32. & 33. Pallad. lib. 4. in Martio, tit. 7. pag. 86. *Ægras vites, vel quibus fructus areſcit, circumfodies, & urinam veterem ſuffundes. Item cinerem ſarmenti vel querci aceto mixtum ſubjice, &c.*

16. *Olearum.*] Plura ſterilitatis olearum remedia ſuggeret auctor Geopon. lib. 9. cap. 10.

17. *Cato.*] De re ruſt. cap. 93. pag. 55. *Olea ſi fructum non feret, abla-*

cumpositis : item fico. [18] Hujus præcipue vere terram adaggerari radicibus : ita futurum, ut non decidant grossi, majorque fecunditas, nec scabra proveniat. [19] Simili modo, ne convolvulus fiat in vinea, amurcæ congios duos decoqui in crassitudinem mellis, rursusque cum bituminis tertia parte, & sulphuris quarta sub dio coqui, quoniam [20] exardescat sub tecto. Hoc vites circa capita ac sub brachiis ungi : ita non fore convolvulum. Quidam contenti sunt fumo hujus mixturæ suffire vineas secundo flatu, continuo triduo. [21] Plerique non minus auxilii & alimenti arbitrantur in urina, quam Cato in amurca, addita modo aquæ pari portione, quoniam per se noceat. [22] Alii volucre appellant animal prærodens pubescentes uvas : [23] quod ne accidat, falces, cum sint exacutæ, fibrina pelle detergent, atque ita putant : sanguine ursino liniri volunt post putationem easdem. Sunt ar-

NOTÆ.

queato : Postea stramenta circumponito. Postea amurcam cum aqua commisceto aquas partes. Deinde ad oleam circumfundito : ad arborem maximam amphoram commixti sat est : ad minores arbores pro ratione indito. Et idem hoc si facies ad arbores feraces, eæ quoque meliores fient : ad eas tamen stramenta ne addideris.

18. *Hujus præcipue vere.*] Ita MSS. Cato, cap. 94. pag. 56. *Fici uti grossos teneant, facito omnia, quo modo oleæ, & hoc amplius. Cum ver appetet, terram adaggerato bene. Si ita feceris, & grossi non cadent, & fici scabræ non fient, & multo feraciores erunt.* Prius insulse *veterem terram* in libris hactenus editis legebatur.

19. *Simili modo.*] Et hoc ex Catone ad verbum, cap. 95. pag. 56. *Convolvulus in vinea ne fiet, amurcam condito, puram bene facito, in vas ahenum indito congios duos : postea igni leni coquito, rudicula agitato crebro, usque adeo dum fiat tam crassum quam mel. Postea sumito bituminis tertiarium, & sulfuris quartarium. Conterito in mortario seorsum utrumque. Postea infriato quam minutissime in amurcam caldam, & simul rudicula misceto, & denuo coquito sub dio. Nam si in tecto coquas, cum bitumen & sulfur additum est, excandescet. Ubi erit tam crassum quam viscum, sinito frigescat. Hoc vitem caput & sub brachia unguito, convolvulus non nascetur.* Convolvulus Græcis ἴξ, ἰκὸς dicitur : vermiculus vitium foliis sese involvens : quocirca involvulum Plautus appellat, in Cistell. act. 4. sc. 2. vers. 63.

> *Imitatur nequam bestiam & damnificam.* PH. *Quamnam amabo?*
> LA. *Involvulum, quæ in pampini folio intorta, implicat se.*

Et Festus : *Involvulus, vermiculi genus, qui se involvit pampino.*

20. *Exardescat.*] Ita MSS. sat recte: Cato, magis proprie, *excandescet.*

21. *Plerique non.*] Columella, lib. 5. cap. 9. pag. 198. de olea : *Sed & sine ablaqueatione adjuvanda est amurca insulsa, cum suilla vel nostra urina vetere : cujus utriusque modus servatur : Nam maximæ arbori, ni tantundem aquæ misceatur, urna abunde erit.*

22. *Alii volucre.*] Diversum a convolvulo animal. Neque enim convolvulus pubescentes prærodit uvas : sed vermiculus erucæ minimæ specie, colore cinereo, ex ipsius erucæ ovis natus. Peduneulos φθεῖρας vocat auctor Geopon. lib. 5. cap. 30. pag. 147. Vide Notas & Emend. num. XLIII.

23. *Quod ne accidat &c.*] Colum. lib. de arboribus, cap. 15. & Geopon. auctor, loc. cit. Palladius lib. 1. cap. 35. pag. 28. ursinum adipem pariter ad eos usus laudat.

borum pestes & formicæ. [24] Has abigunt, rubrica ac pice liquida perunctis caudicibus: nec non & pisce suspenso juxta in unum locum congregant: aut lupino trito tum oleo radices linunt. [25] Multi & talpas amurca necant: [26] contraque erucas, & mala ne putrescant, lacertæ viridis felle tangi cacumina jubent. [27] Privatim autem contra erucas ambiri arbores singulas a [28] muliere incitati mensis, nudis pedibus, recincta. Item ne quod animal pastu malefico decerpat frondem, fimo boum diluto aspergi folia, quoties imber interveniat, [29] quoniam ita abluatur virus medicaminis: mira quædam excogitante solertia humana. Quippe cum averti carmine grandines credant plerique: cujus verba inserere non equidem serio ausim, quanquam [30] a Catone prodita, contra luxata membra, jungenda [31] arundinum fissuræ. [32] Idem arbores religiosas lucosque succidi permisit, sacrificio prius facto: cujus rei rationem precationemque eodem volumine tradidit.

NOTÆ.

24. *Has abigunt.*] Palladius, lib. 4. in Martio, tit. 10. cap. de ficu, pag. 98. *Si formicæ molestæ sunt, rubrica, butyro, & pice liquida mixta circa truncum debet induci. Alii coracinum piscem contra formicas in arbore suspendendum esse confirmant.* Idem & lupinum ad eam rem commendat, lib. 1. tit. 35.

25. *Multi & talpas.*] Alia adversus illas remedia Palladius affert, in Martio, tit. 9. *Contra talpas prodest catos frequenter habere in mediis carduetis. Mustelas habent plerique mansuetas. Aliqui foramina earum rubrica & succo agrestis cucumeris impleverunt. Nonnulli juxta cubilia talparum plures cavernas aperiunt, ut illæ territæ fugiant Solis admissu. Plerique laqueos in aditu earum setis pendentibus ponunt.*

26. *Contraque erucas.*] MSS. omnes ubique *urucas* præferunt.

27. *Privatim autem.*] Vide quæ dicturi sumus lib. 28. sect. 23.

28. *Mulieri incitati mensis.*] Mulieri quæ in menstruis est, cui menses fluunt.

29. *Quoniam ita.*] Quoniam adveniente mox imbre fimi virus omne abluitur.

30. *A Catone prodita.*] Cap. 160. de re rust. pag. 89. *Luxum si quod est, hac cantione sanum fiet. Arundinem prende tibi viridem P. IV. aut V. longam. Mediam diffinde, & duo homines teneant ad coxendices. Incipe cantare in malo. S. F.* (hoc est, sanitas fracto:) *motas danata daries dardaries astataries. Dic. una pares usque dum coëant. . . . Ubi coïerint, & altera alteram tetigerit,* &c.

31. *Arundinum fissura.*] Carmini adjungitur arundo fissa: luxato membro applicatur: carmen recitatur, dum arundo gemina coëat.

32. *Idem arbores.*] Cato, de re rust. cap. 139. pag. 53. *Lucum conlucare Romano more sic oportet. Porco piaculo facito. Sic verba concipito. Si Deus, si Dea es, quojum illud sacrum est, uti tibi jus siet porco piaculo facere illiusce sacri coërcendi ergo, &c.* Luci sacri scilicet erant incædui: Ovid. lib. 8 Metam. v. 743:

Ille etiam Cereale nemus violasse securi
Dicitur, & lucos ferro temerasse vetustos.

Itaqne modum docere voluit Cato, quo rite & sine piaculo id fieret. *Conlucare,* inquit Festus, (verbo *sublucare:*) *est succisis arboribus locum implere luce. Sublucare arbores, est ramos earum supputare, & veluti subtus lucem mittere.* Et verbo ipso *Conlucare: Conlucare dicebant, cum profanæ silvæ rami deciderentur officientes lumini.* Glossæ Græco-Lat. Διακαθαίρω δένδρον, *conluco.*

NOTÆ ET EMENDATIONES

AD LIBRUM XVII.

NATURALIS HISTORIÆ

C. PLINII SECUNDI.

I. SED *prius mirari succurrit, quæ retulimus penuria pro indiviso possessa a feris.*] Sincerissima hæc est omnium codicum lectio, Reg. 1. 2. Colb. 1. 2. 3. Th. Chiffl. aliorumque, nunc primum a nobis restituta : cum interpolatorum scelere in vulgatis libris ita legeretur, *quæ abstulimus penuria*, vel *pæne injuria*, labefactata prorsus hujus loci sententia. Innuit enim Plinius haud obscure, docuisse se aliquanto prius arborum fetus non hominum modo, sed & ferarum quoque, volucriumque usibus destinatos : Atque id sane verbis conceptis prodidit ipso libri superioris exordio, ubi de pomiferis arboribus agens, *id munus etiam*, inquit, *feris volucribusque dedimus.* *Sect.* 1.

II. *Ad cæli cujusque mores.*] Prius legebatur insulse, *minores*. At præterquam *mores* habent exemplaria omnia manu exarata, Reg. Colb. Th. est usu recepta Latinorum ea forma loquendi, *cæli mores*, Plinioque ipsi lib. 14. sect. 3. ubi cæli mores dixit, solique ingenia. Virgilio quoque, lib. 1. Georg. vers. 51. *Sect.* 2.

Ventos, & varium cæli prædiscere morem
Cura sit, ac patrios cultusque habitusque locorum.

Cæli statum dixit Columella, lib. 1. de re rust. cap. 1.

III. *In Africa meridiem vineas spectare, viti inutile, colono insalubre est.*] Columella Plinio suffragatur, lib. 3. de re rust. cap. 12. pag. 110. *Ferventibus provinciis, ut Ægypto & Numidia, uni septentrioni rectius opponentur*, vineta scilicet. Quapropter visa longe est potior scriptura codicum MSS. in quibus *colono insalubre* legitur, quam editorum, in quibus, plane contra scriptoris mentem, & a veritate prorsus abhorrente sententia, *colono salubre*. Irrepserat & alterum paulo post insigne mendum, præpostera interpunctione, quam nos omnium primi sanavimus. Sic enim libri editi exhibent. *Quapropter qui ibi, in Africa, in occasum aut septentriones conseret, optime miscebit solum cælo, cum Virgilius occasus improbet. Nec de septentrione relinqui dubitatio videtur. Atqui in Cisalpina Italia magna ex parte vineis positis, compertum est nullas esse fertiliores.* Cui vero, amabo, idonea ea ratio videatur, cur probetur occasus in Africa, quod Virgilius occasum improbet ? Scribi nempe, ut curavimus, oportuit : *optime miscebit solum cælo. Cum Virgilius occasus improbet, nec de septentrione relinqui dubitatio videtur :* quam emendationem & ipsa orationis series, & interpretatio nostra corroborat. *Ibid.*

IV. *Similis & fluminum, stagnorumque ratio. Nebulis adurunt, aut æstuantia refrigerant. Opacitate, atque etiam rigore gaudent, quæ diximus.*] Locum hunc partim ope codicum ante laudatorum refinximus, partim ex indubitata conjectura aliter, quam olim, interpunximus. Sic enim prius legebatur : *Nebulis adurunt, & æstuantia refrigerant opacitate, atque etiam &c.* In MSS. omnibus, *aut*. Atqui prior pars hujus orationis, *nebulis adurunt* &c. ad flumina & stagna spectat, ut diximus. Posterior, *opacitate* &c. ad arbores, quæ varios cæli situs postulant. *Ibid.*

Sect. 3. V. *Terram amaram, sive macram, si quis probare velit, demonstrant eas atræ, degeneresque herbæ.*] Sic totidem plane litteris & apicibus Colb. 1. 3. & Paris. nisi quod *eam* habent, non *eas*. At in Reg. 1. 2. Colb. 2. Thuan. & aliis, *eas* legitur. In his tamen posterius appellatis mutila sententia est in hunc modum: *Terram amaram probaverim, demonstrant eas* &c. Unde Salmasius ita refingit, in Solin. pag. 114. *Terram amaram probaverim demonstrantia atræ degenerisque herbæ, &c.*

Ibid. VI. *Erit igitur hæc optima & operi, & satu.*] In edit. Parm. & *operi sativa.* Hermolaus, *& operi satior.* Reg. 1. & Colb. ac Chiffl *& operi satia.* Reg. 2. & Tolet. *& operiet sata.* Unde Pintiani conjectura fuit, quam secuti sumus, *& operi, & satis.* Conjecturam egregie firmamus, ex auctore Geoponicon, lib 2. cap. 8. pag. 46. ita statuente, laudatissimum esse solum terræ nigræ, quia & ad sata percommoda sit, nec repugnet operi, καὶ πρὸς σπέρμα ἐπιτηδείως ἔχουσα, καὶ μὴ δυσεργής. Sed & haud paulo validiore argumento, ex ipsius Plinii verbis, qui paulo ante, cum de argilla & rubrica ageret, ubi operi difficillimas has esse dixit, subjecit idem: *Quanquam non quod operi, hoc & fructui sit adversum.* Unde liquido intelligas in probatione terræ dotem hanc geminam ab eo desiderari, ut & operi optima sit, & satis, seu frugibus.

Sect. 4. VII. *Signini modo.*] Prius legebatur, *cymini modo* Cyminum vero nocere solo nusquam legere me memini. Neque vero *cymini* habent M S S ulli codices, sed uti curavimus edi, *Signini*, Reg. 1. 2. Colb. 1. 2. 3. Th. Chiffl. vet. Dalec. Glyssomargam vero recte intelligimus, quum densius justo immittitur, instar pavimenti Signini sua spissitate hoc afferre incommodi, quod Theophr. lib. 3. de causis, cap. 28. pag. 293. creari monet ab humido limosoque solo, cum siccatur, ut commissa semina oblinat, obstruatque, adeo ut transmittendi potestatem adimat. Signini operis densitatem, præter ea quæ sumus alibi dicturi, illud Columellæ dictum arguit, lib. 1. cap. 6. *Solum terrenum .... velut Signinum opus, paviculis condensatur.*

Sect. 9. VIII. *Aut insito & confecto arboris trunco.*] Forte sincerior lectio Reg. 2. & Tolet. quem Pintianus laudat, *aut insito in confecto arboris trunco.* Modum enim insitionis explicat, quem diximus, qui confecto fieret fissoque summo arboris trunco, insertisque eo surculis, *enter en fente.* De eo inserendi modo Virgilius, lib. 2. Georg. vers. 78.

Aut rursum enodes trunci resecantur, & alte
Finditur in solidum cuneis via: deinde feraces
Plantæ immittuntur: nec longum tempus, & ingens
Exiit ad cælum ramis felicibus arbos:
Miraturque novas frondes, & non sua poma.

Alteram simul inserendi viam, quæ fiebat semine, uti dictum est sect. 22. subobscure Plinius indicat: cum & altera ratione, hoc est, & confecto arboris trunco, fieri insitionem docet. Cave porro Dalecampium audias, hæc verba, *confecto arboris trunco*, sic interpretantem, *Conciso frustulatim & in terram demisso*: quod quemadmodum fieri possit, nemo qui agricolationi studuerit, novit: etsi Dalecampium hac parte Virgilii quosdam interpretes secutos intelligimus.

Sect. 11. IX. *Sic & spinas sepis causa serunt, tomice moris spinarum circumlita. Pilas autem laurus & myrti inopia a trimatu tempestivum est transferre.*] Sic libri omnes, tum exarati manu, tum etiam typis editi. Has vero *pilas* concoquere Dalecampius cum minime posset, nec capere quid eæ sibi vellent, quid ea vox valeret, sic immutare, seu verius pessumdare locum hunc omni ope nitebatur: *Pullas autem lauros & myrtos œnopas, a trimatu &c.* Lauros deinde ac myrtos ait, cum sint grandiores, a colore subnigro οἰνωπὰς vocari. Quosdam legere addit idem: *Pullos autem lauri & myrti in inopia*: Alios, *Pullulos autem.* Sed nec a germana hujus loci scriptura, quam exemplaria omnia præ se ferunt, discessisse oportuit, & quid *pilæ* essent decuit indagare solertius. Est enim hujus loci sententia, ut diximus, baccas lauri myrtique, reste seu tomice, uti dictum est, circumlitas, atque

que adeo pilarum effigiem exhibentes, atque ita satas, ubi cogit inopia, statim a trimatu tempestive transferri. Myrtum quidem ita seri, non ex Plinio modo, hac ipsa sect. liquet, sed & ex Florentino in Geoponicis, ut diximus prioribus Notis. Sic Palladius, in Martio, tit. de citreo: *Potest hinc trima planta transferri.*

X. *Ob hoc pavitur vestigiis.*] Sinceriorem hanc arbitrati sumus Chiffl. codicis lectionem, quam librorum hactenus editorum, *ob hoc pariter vestigiis:* Catonis in primis auctoritate adducti, a quo manasse hæc videntur. Is enim lib. de re rust. cap. 151. ubi terram supercerni seminibus cribratam jussit *id bene tabula*, inquit, *manibus, aut pedibus complanato:* quibus verbis, gravius onus excipitur. *Sect.* 14.

XI. *Rariores serendas in campestribus.*] Hoc est, versu & ordine laxiore. In libris hactenus editis *aridiores* perperam. In MSS. Reg. Colb. Th. & Tolet. *ariores:* unde nos *rariores* elicuimus. Antecedit enim, *Intervalla ex loci natura sumuntur.* Vox autem *rariores* spatii & intervalli laxitatem notat. Sic ipse Plinius, sect. 35. pluvio & caliginoso tractu rariores vineas poni jubet, sicco densiores. Et, quod caput rei est, sicut rariores hoc loco monet serendas in campestribus arbores, sic versa vice sect. 19. hujus libri *per se colles minora* arborum *quærere intervalla* docet: quod Theophrasti quoque calculo, ipsaque experientia comprobatur. *Sect.* 15.

XII. *In pronis palmo amplius.*] In libris hactenus editis modo *pruinis*, modo *prunis* legitur. Nos ex indubitata conjectura *pronis* admisimus: scrobium enim distinctionem ex terreni diversitate facit: Præcessit enim, *Altitudinem earum in argilloso, aut duro solo trium cubitorum esse:* unde apposite sequitur, *In pronis* vero *palmo amplius.* Et plane constat Columellam lib. 3. cap. 13. acclivibus locis semipedem amplius alte fodiendum, quam campestribus, præcipere. *Campestris locus,* inquit, *alte duos pedes & semissem infodiendus est: acclivis regio, tres.* *Sect.* 16.

XIII. *Quino semipede.*] Hoc est, ut diximus, pedibus binis & semisse: non, uti Dalecampius putavit, & Casaubonus, ad Theophr. Charact. pag. 113. quatuor pedibus & semisse. A Xenophonte id Plinius habet, cujus hæc oratio de scrobibus, in Oeconomico, pag. 864. Τίνα ἂν αὐτῶν εἶδες βαθύτερον τριπόδου; οὐδὲ μὰ Δί᾽, ἔγωγε ἔφην, πενθημιποδίου. *Vidistine*, inquit, *scrobem tribus pedibus altiorem? Sed neque me hercule, inquam, duobus pedibus & semisse.* Πενθημιπόδιον vertere Plinius potuisset, sestertium pedem, ut erat in XII. Tabulis, teste Volusio Mæciano: sed Græco more maluit, *quinto semipede* dicere. Pergit porro idem Xenophon de latitudine pronunciare pariter cum Plinio: Τί δ᾽; τὸ πλάτος ἤδη τινὰ τριπόδου πλέον εἶδες; οὐδὲ μὰ Δί᾽, ἔφην ἐγώ, διπόδου. *Quid autem? nunquam vidisti scrobem aliquando, cujus latitudo tres pedes excederet? Imo, inquam, non supra duos pedes.* *Ibid.*

XIV. *Nusquam vero sesquipede minus altos.*] Pintianus frustra reponere nititur, *Nonnunquam vero*, contraria plane sententia. Plinius Xenophontem, ut diximus, Græcosque scriptores sequitur, quorum placita de scrobibus exscribi nunc a se ipse prodit. Sic enim ille loco cit. Ἴθι δὴ καὶ τόδε ἀπόκριναί μοι, ἤδη τινὰ εἶδες τὸ βάθος ἐλάττονα ποδιαίου; οὐδὲ μὰ Δί᾽, ἔφην ἔγωγε, τριημιποδίου. *Age vero etiam hoc mihi respondeto, num quam vidisti scrobem, quæ non esset pedem unum alta? Imo vero, nullam, quæ non tertium semipedem, hoc est, sesquipedem alta foret, inquam ego.* Ac paulo post denique colligit scrobem fodi nullum, duobus pedibus ac semisse profundiorem, hoc est quino semipede: nullum sesquipede: οὔτε βαθύτερον πενθημιποδίου· οὔτε, βραχύτερον τριημιποδίου. Theophr. quoque lib. 2. hist. cap. 7. τριῶν ἡμιποδίων dixit, ubi recte Gaza, *ternis semipedibus*, hoc est, sesquipede. Sic libro 26. sect. 46. sesquiobolum Plinius dicit, ubi Dioscorides lib. 4. cap. 177. τρία ἡμιωβόλια. *Ibid.*

XV. *Quoniam in humido solo.*] Dalecampius contra fidem omnium exemplarium, contra scriptoris sententiam, atque adeo contra rem ipsam, scribit, *Quamvis in humido solo.* Negat Plinius ultra sesquipedem proferri fossuram oportere, in humido solo, quoniam ibi nocet aquæ vicinitas. Græcorum disciplinam, ac Xenophontis instituta amplectitur, qui totidem fere verbis loc. cit. Ἔστι ἐν γε τῷ *Ibid.*

ὄρχῳ ὀρύττειν βαθεῖ, ὕδωρ ἂν εὑρίσκοις, καὶ γὰρ ἂν δύναιο ἔτι ἐν ὕδατι φυτεύειν. Suffragatur etiam Columella, lib. 3. cap. 13. pag. 112. *Nisi tamen, si scaturigo palustris obvia, sicut in agro Ravennate, plusquam sesquipedem prohibeat infodere.*

Ibid. XVI. *Testas, aliqui lapides.*] Ita rescripsimus admonitu codicum Reg. Colb. Th. ceterorumque, cum prius perverse legeretur, *terra. Aliqui lapides.* Haud dubie Plinius Maronem notat in Georgicis ita præcipientem, lib. 2. vers. 348.

Aut lapidem bibulum, aut squalentes infode conchas.
Inter enim labentur aquæ, tenuisque subibit
Halitus, atque animos tollent sata. Jamque reperti
Qui saxo super atque ingentis pondere testæ
Vrgerent: hoc effusos munimen ad imbres:
Hoc, ubi hiulca siti findit Canis æstifer arva.

Ibid. XVII. *Quo vitio carent reliqua poma similiter sata.*] Vel ipsa orationis structura clamat superfluere negationem, quæ hoc loco irrepserat, *quo vitio non carent.* Eam igitur intrepide erasimus, non admonitu modo codicum Reg. Colb. Th. aliorumque, a quibus ea abest, sed Theophrasti magis, docentis lib. 5. de causis, cap. 7. pag. *332. & cap. XI. pag. 336. quæ lentisco aut scillæ inserta terræ mandantur, & meliora evadere, nec vermiculationem sentire: ὅσα δ᾽ ἐν σχίνῳ φυτεύουσιν, ἢ σκίλλῃ, πάντα τῆς εὐβλαστίας ἕνεκα καὶ εὐτροφίας φυτεύουσιν.... ἐν σχίνῳ δὲ φυτευόμενα, πάνθ᾽ ἧττον σκωληκόβρωτα·

Sect. 18. XVIII. *Necat gramina & pinus: sed utraque* (pinus & juglans) *ventis resistit: qua jam & protecta vinearum ratione egent.*] Non uno vitio laborabat hic locus, antequam ei medicinam faceremus. Editi hactenus libri, *Necat germina:* at MSS. omnes *gramina* incredibili consensu exhibent: & mox auctor ipse graminis se in primis rationem habuisse suadet, cum ait: *Jucunda & platani umbra: licet gramini credere, haud alia latius operiente toros.* Partem deinde alteram hujus loci sic libri omnes tum exarati manu, tum editi, repræsentant: *Quoniam & protecta vinearum ratione egent.* Quibus verbis cum nulla subesse legitima sententia possit, alii aliter emendare conati. In editione Elzeviriana, satis sane confidenter, vocum sedibus permutatis, nec satis tamen feliciter, cum nulla ob id elici sententia probabilis possit, legitur: *ventis quoniam resistit, protecta vinearum ratione egent.* Fuit cum legendum putarem, *quoniam protectus,* (vel *protectu*) *vinearum rationes egent,* Pellicerium secutus in Notis MSS. Sed in ea voce, *quoniam,* indicari causam cur ventis resistat, vis quidem vocabuli exigit, at reddi hoc loco nec oratio patitur, nec ratio. Itaque non infelici, ut remur, conjectura, *qua jam* pro *quoniam* restituimus: qua levissima mutatione jam sua constat orationi Plinianæ integritas, sententiaque. Vult enim eo nomine, quod ventis arbos utraque resistit, utroque illo genere protecta vinearum egere. Sunt autem *protecta,* (sive *projecta,* ut quidam MSS. exhibent. quod perinde est, nam est vox utraque ejusdem significatus:) quæcumque imbres aut ventos arcent. Sic libro 16. sect. 14. *projecta,* sive *protecta tuguriorum:* est enim protegere, tectum projicere, ut ex Tullio discimus in Topicis. Usus ea voce Ulpianus, leg. Quemadmodum, dig. Ad legem Aquiliam: *Si protectum meum, quod supra domum tuam & nullo jure habebam, recidisses, &c.* Porro *qua ratione,* neque enim id omitti debet, familiaris Plinio locutio est, ut ex indice apparebit.

Sect. 19. XIX. *Olea .... de qua Catonis Italica sententia est: in XXV. pedibus minimum, plurimum XXX. seri.*] Sic libri omnes, etiam MSS. Quanquam non placet ea lectio Pintiano, qui legendum censet, *de qua catholica sententia:* Nam *Catonis* ut legatur, inquit, nullo pacto procedit: cum apud Catonem hoc præceptum nusquam appareat. At apparet sane, nam exstat illud planissime, cap. 16. pag. 12. *Hoc genus,* inquit, *in XXV. aut in XXX. pedes conserito.* Id vero placitum Italico tantum cælo congruere Plinius admonet, cum subjungit statim, *sed hoc variatur locorum natura,* agitque de Bætica deinde, & Africa.

Sect. 24. XX. *Hoc est, germinatione turgentes .... nec tenuiores digito minimo.*] Ita res-

cripsimus, tum ope codicum Reg. Colb. Th. & Chiffl. tum ipsius Columellæ, cujus exscribere verba videtur Plinius noster, e libro nempe sexto, cap. de insitione arborum: *Ex qua arbore, inquit, inserere voles, & surculos ad insitionem sumpturus es, videto, ut sit tenera & ferax, nodisque crebris: & cum germina tumebunt, de ramulis anniculos, qui Solis ortum spectabunt, & integri erunt, eos legito crassitudine digiti minimi. Surculi sint bifurci, vel trifurci, &c.* Prius legebatur. *Hoc est, gemmatione turgentes .... digito medio:* cum in MSS. codicibus *germinatione*, & *minimo* planissime scriptum sit. Nec tamen *gemmatione* legi penitus improbamus, cum ipsam *gemmam legi* oporteat, ut ait Columella, loc. cit. *qua bene apparebit, certamque spem germinis habebit.* Et Palladius, in Martio, tit. 10. de pomis: *Melius proveniet, si ponendus ramus gemmata jam matre sumatur.* Et in Febr. tit. 17. *Ubi incipit gemma arborum turgescere.* Sed veterum exemplarium vestigiis integra fide insistere magis placet.

XXI. *Incolume cuneo adactum.*] Nempe insitum. Ita MSS. omnes, Reg. Colb. *Ibid.* Paris. Th. Alii obscuriore vel plane nulla sententia *incolumi cuneo* legunt. Nostram emendationem, interpretationemque adjuvat egregie Theophr. lib. 1. de causis, cap. 6. pag. 205. Καὶ ὅταν σχίσαντες ἐνθῶσι τὸ ἔνθεμα, σφηνοειδὲς ποιήσαντες, ἐν σφύρᾳ ἐλαύνουσιν, ὅπως ὅτι μάλιστα προσαχθῇ. Hoc est, interprete Gaza: *Cumque trunco leviter fisso inserendum jam est, surculum cuspidatim decisum malleo adigunt, ut quam maxime deprimatur, & committatur.*

XXII. *Postea Etereïus .... hac Etereïana melior.*] In libris hactenus editis, *Sect. 26.* *Postea heres ejus .... hac Corelliana melior.* In MSS. Reg. Colb. Th. Paris. &c. *Postea hereteïus .... hac terreïana melior.* Quæ etsi sunt amanuensium vitio inquinata, vestigia tamen nobis monstravere lectionis sincerioris eruendæ: neque hujus tantum loci, sed & alterius, castigandi viam aperuere: libro nempe 15. sect. 25. in quo cum ad hunc diem legeretur, *Laudatior Corelliana castanea, & ex ea facta, quo dicemus in insitis modo, Meterana*, indubitata conjectura *Etereïana* reposuimus: hunc enim a Plinio signari locum, quem tractamus, minime dubium est. Ex Inscriptionibus Gruteri, pag. 678. *Etereius*, & *Etereïa* familiæ Romanæ nomen fuisse, cognomenve haud ignobile, intelligimus.

XXIII. *Præterquam talea.*] Sic libri omnes etiam manu exarati, quos vidimus, etsi contrario sensu, *præterque talea*, reponere nititur Pintianus. Theo- *Sect. 27.* phrastum Plinius hoc loco, ut fere alias, sequitur, cujus hæc verba lib. 2. hist. cap. 1. Συκῆ δὲ τοῖς μὲν ἄλλοις τρόποις φύεται πᾶσι· ἀπὸ δὲ τῶν ἀκρεμόνων καὶ τοῦ ξύλου οὐ φύεται. *Ficus quoque omnibus modis emergit, præterquam ramo avulso, & talea.*

XXIV. *Quoniam in ulmo eam inseri.*] Sincerissima hæc omnium librorum scri- *Sect. 28.* ptura est, Reg. 1. 2. Colb. 1. 2. 3. Th. Paris. &c. vetustiorumque etiam editionum, Parm. Venet. Brix. ante Hermolaum, qui *Quoniam ramo eam seri* maluit: quod subsecuti deinceps editores ultro amplexi sunt: sed frustra. Non serendi, sed inserendi modum Plinius notat, quem fulgurum religio prohibet: quoniam, ut dictum est lib. 15. sect. 17. *non omnia insitu misceri fas est:* ac ne morus in primis ulmo inseratur, etiamnunc hodie servari audio: & Palladius in Febr. tit. 25. pag 78. id confirmat, veluti hunc locum subsignans: *Inseritur autem*, inquit, *morus in fico, & in se tantum sub cortice: Ulmo insita comprehendit: sed parturit magna infelicitatis argumenta.*

XXV. *Gemma vel oculo servato.*] Ita ex Catone rescripsimus, cum prius in- *Sect. 29.* sulse legeretur, *vel oculos serito.* Oculum servari, hoc est, gemmam e terra exstare unam præcipit. Sic ipse Plinius de vite imperat, sect. 25. libri hujus, ut gemmascere incipiat calamus, nec plus quam binis ab insito emineat oculis.

XXVI. *Ad Vergiliarum occasum, quatuor soli dies sunt, quibus seri noceat.*] *Sect. 30.* Oleas nimirum. Sed cum in libris fere omnibus legatur, *XIV. soli dies sunt*, evenisse id librariorum incuria haud temere suspicamur, qui pro *quatuor* legerint *quatuordecim.* Nec felicior Pintiani conjectura, qui levissimis ductus argumentis, *VIII. soli dies*, scribi censet oportere. Detegit utrorumque errorem ipse Plinius

sect. 2. hujus libri *Circa Vergilias quidem pluere*, inquit, *inimicissimum viti & oleæ, quoniam tunc coïtus est earum: hoc est illud quatriduum oleis decretorium*, &c. Et lib. 18. sect. 69. illud ipsum argumentum persecutus: *Aliud hoc*, inquit, *quatriduum est, ... decretorio die florentibus oleis, vitibusque*, &c.

Sect. 32. XXVII. *Omnibus annis confodi jubent.*] Sunt qui *configi* legant ex quibusdam M S S. Male, cum sequatur statim, *Perticalis, & virga, & talea seritur, fossura eadem*, nempe quæ in viminali recepta est, de qua nunc sermo. Et Columella, lib. 4. cap. 30. pag. 162. *Fodienda sunt primo triennio salicta crebrius, ut nonnulla vineta: cum deinde convaluerint, tribus fossuris contenta sunt: aliter culta celeriter deficiunt.*

Sect. 33. XXVIII. *Tempus conferendi.*] Sic M S S. Reg. Colb &c. non uti est hactenus editum, *inserendi*. Et sane Columella, a quo hæc profecta, lib 4. cap. 32. pag. 164. *Tempus repastinandi & conserendi est prius quam oculi arundinum egerminent.* Tamen & *inseri* dictum alibi a Plinio pro *conseri* scimus.

Sect. 34. XXIX. *Recusat eadem glaream, rubricam, cretam.*] De castanea loquitur. In libris ad hunc diem vulgatis legitur *Gallicam*. In M S S. Reg 1. 2. Colb 1. 2. 3. & vet. Dalec. *galleam*: nos *glaream* certissima conjectura admisimus, adstipulante Palladio, lib. 12. in Novemb. cap. de castanea: *In spisso agro*, inquit, *& rubrica vix provenit: In argilla & glarea non potest nasci.* Columella quoque ipso, lib. 4. cap. 33. *Dumosi glareosique montes, atque ea genera terræ quæ diximus*, (spissum, & rubricosum,) *glandem magis, quam castaneam postulant.*

Ibid. XXX. *Minus morosa nasci.*] Sincerior visa hæc lectio est codicum Reg. 1. 2. Colb. 1. 2. 3. Paris. & vet. Dalec. quam librorum hactenus editorum, *nimis morosa*. Sententia enim est, esculum non uti castaneam, recusare glaream, rubricam, cretam, sed, ut proxime subjungitur, *in quacumque terra seri*. Plinius, lib. 16. sect. 60. de cupresso, *Natu morosa*. Post paulo, ubi prius legebatur, *læsumque maxime fruticat*, nos *cæsumque* rescripsimus, tum quorundam admonitu codicum, ipso Dalecampio attestante, tum ita postulante in primis loci illius sententia. Est enim id ab auctore eo loci idcirco additum, quod proxime subsequatur: *Præter hæc, sunt cadua quæ diximus.* Denique sect. seq. quæ xxxv. est, num. 2. sic ex M S S. omnium exemplarium fide edidimus: *Et in fico quidem dodrantales paxilli solo patefacto seruntur*: cum prius legeretur, *& in fico quidem dodrantales paxillo solo patefacto seruntur*: quod ipsum quoque nihilominus tolerabile est: ut sententia sit dodrantales surculos, (nam hæc vox subintelligi ex superiore sententia commode potest,) paxillo prius facta scrobe seri. Sic enim Plinius, sect. 27. *Ramo seruntur & Punica, palis laxato prius meatu.* Et sect. 29. ex Catone: *Palo prius locum si feceris, quo taleam demittas, ita melius vivet.* Columella quoque lib. 4. cap. 16. *Vel defodiendus est, vel prius paxillo perforato solo altius adigendus.*

Sect. 35. XXXI. *Medulla adempta. Nasci surculos etiam quibus non sit articulatio arboris, non omittendum videtur.*] Prius legebatur, *medulla adempta nasci. Surculis etiam quibusnam sit articulatio arboris* &c. Nostram emendationem tum M S S. exemplarium confirmat auctoritas, in quibus pertinaciter legitur, *quibus non*, non *quibusdam*: tum loci ipsius sententia quæ hactenus inexplanata, nunc primum nitori suo restituitur. Nam uti prius perquam mirum esse dixit vivere semina medulla adempta: ita nunc vicissim haud omittendum videri miraculum ait, etiam surculos arboris, cui nulla ea medulla sit, ut in buxo accidit, simul depactos colligatosque provenire. Sequitur enim ejus placiti statim id exemplum: *Namque buxi tenuissimis quinis senisve* surculis *colligatis depacti proveniunt.* Buxo medullam esse nullam, observatum est libro superiore, sect. 72.

Ibid. XXXII. *Atque ejuncida.*] Ita scribimus, pro *emucida*, (quam vocem Latinitas nunquam agnovit, neque hic locus recipit.) Sane *ejuncida* planissime in M S S. legitur, Reg. 1. 2. Colb. Th. &c. Et ea vox tenuitatem, maciem, exilitatemque, qualis in junco deprehenditur, peraccommodate exprimit. Enimvero

apud Varronem lib. 1. de re rust. cap. 31. (quem locum Plinius, dum hæc scriberet, habuit certe ante oculos,) ita ex optima Stephani editione legitur. *In vitiario primitus cum exit vitis, tota resecari solet, ut firmiore sarmento e terra exeat, atque in pariendis caulibus vires habeat majores. Ejuncidum enim sarmentum propter infirmitatem sterile, neque ex se potest ejicere vitem, quam vocant minorem flagellum: majorem etiam, unde uva nascuntur, palmam.* Eodem sensu paulo post ipse Plinius: *Vitis .... evocata ad fructum ejuncescit, ac moritur.* Sic palmarum genus a prælonga gracilitate junceum superius appellatum vidimus, lib. 13. sect. 9.

XXXIII. *Sequenti anno palmites salventur pro viribus matris singuli aut gemini.*] In libris hactenus editis, *salutentur.* Dalecampius *summittantur*, reponere nititur: atque eo pertinere putat Columellæ locum ex lib. 4. cap. 16. pag. 193. ubi aliud plane tractat argumentum ab eo, in quo nunc Plinius habitat. Nos unius litterulæ obliteratione *salventur* rescripsimus, & orationi alioqui obscuræ lucem addidimus. Usus hac voce, ne quis barbaram putet, Tullius ipse, orat in Pison. num. 78. *Me posse iterum Rempubl. salvare, si cessissem: infinitam cædem fore, si restitissem.* Nostram emendationem tum ipsa loci sententia, tum Columellæ verba constabiliunt, quæ Plinius exscribere nunc videtur. Sic enim ille, lib. 4. cap. 21. pag. 143. *Cum aliquot annis quasi juvenilem ætatem vineæ ceperint, quot palmites relinqui debeant, incertum est. Nam loci lætitia plures, exilitas pauciores desiderat*, &c. Ibid.

XXXIV. *Iis quoque quæ sparguntur in terra, breves ad innitendum cannas circumdant.*] *Cannas* certe, non *caveas*, ut libri omnes pertinaciter retinent, legi oportere ratio ipsa, oratioque Pliniana clamat. Nam caveis quî tandem possit vitis inniti, quamvis id Gallicus interpres velit? At cannis potest. Sic Palladius lib. 3. in Febr. tit. XI. pag. 57. *Aliud genus est in quo cannis pluribus circa dispositis, ipsa vitis per cannas sarmentis ligatis in orbiculos flectitur se sequentes.* Et tit. 14. pag. 60. *Vites autem, quæ cannis in orbem cinguntur*, &c. Ibid.

XXXV. *Æmiliæ via in radices atiniarum ambitu, frondem earum fugiens.*] Prius legebatur, obscura, vel potius nulla plane sententia, *Æmiliæ via in ridicas, atinearum ambitu frondem earum fugiens.* Colb. 3. *in radices atinearum*, quem ut sequeremur, & codicis ipsius auctoritas, & sententiæ necessitas fecit. Ibid.

XXXVI. *Atque in terra, quam per totum annum spectaverit, recumbere.*] Sic libri omnes, etiam MSS. Pelicerius tamen in notis marginalibus admonet, sibi videri vocem eam *annum* adjectam a sciolo quopiam: legi *per torum* oportere, hoc est, e cubili arboris requiescendo: allusionem videri *in terra*, & *per torum.* Toros a Columella lib. 5. cap. 6. appellari, partes eas vitis quibus arbori applicatur. Judicent periti. Ibid.

XXXVII. *Tabes, morsque.*] Sic restituimus, pro *tabes morbusque*, tum auctoritate codicum, Reg. 2. Colb. Chiffl. &c. tum ipso admonente Plinio, qui eadem plane sententia de vite dixit sect. 35. *ejuncescit ac moritur.* Sect. 37.

XXXVIII. *Nam si rariores fuere, perfundunt arborem, non scalpunt scabie. Et grossi cadunt, si vel imbres nimii fuere. Alio modo &c.*] Hactenus legebatur, *ceterum si cadunt, sive imbres nimii fuere, alio modo* &c. plane insulse. Locum miseris modis vitiatum Pintianus exclamat, atque ita refingere nititur, ex Theophrasto: *Nam si rariores fuere, perfundunt arborem scabie. Ceterum si cadunt imbres nimii, eluunt rorem aut scalpunt.* Dalecampius: *Nam si largiores fuere* &c. tunc enim, inquit, Plinii sequentia verba interpretans, eluunt causam scabiei, non vitiant. Hoc vero est Plinii contextum integerrimum præpostera emendatione depravare, & nihilo meliore interpretatione corrumpere. In MSS. Reg. 1. 2. Colb. &c. constantissime legitur, *Nam si rariores fuere, perfundunt arborem non scalpunt scabiceterossi cadunt* &c. Unde nos & sinceram lectionem postremæ partis eruimus, & interpretatione, ut remur, sincera priorem fulsimus. De grossis certe, seu ficis, hic esse sermonem, admonente Theophrasto didicimus, totum id tradente lib. 4. histor. cap. 16. Ἡ δὲ ψώρα μάλιστα γίνεται, ὅταν ὕδωρ ἐπὶ Πλειάδι Ibid.

μένηται μὴ πολύ. Ἐὰν δὲ πολύ, ἀποκλύζεται. Συμβαίνει δὲ τότε καὶ τὰ ἐρινὰ ἀποῤῥεῖν καὶ τοὺς ὀλύνθους. *Scabies potissimum gignitur, cum aquæ parum post Vergilias incesserit: nam si multum fuerit, causa contrahendæ scabiei omnis abluitur: Et accidit tunc, ut & caprificus & grossi decidant.*

Ibid. XXXIX. *Nec viscum prodest, & cytisus necatur eo quod halimon Græci vocant.*] Antea legebatur, *& cytisus, nec auro, quod halimon* &c. Salmasius in Solin. pag. 117. *Et cytisus necat viro, & quod halimon Græci vocant.* Viro, hoc est, succi improbi virtute cytisum, halimonque, necare ea quæ sibi sunt vicina, interpretans. At vox ea *viro* obsoleta Plinii ævo eruditis videri sane potest: quanquam a Lucretio usurpata, lib. 2. vers. 852. In MSS. Reg. Colb. Th. &c. *& cytisus nec aureo quod halimon* &c. Unde Hermolaus & Gaza, *nec aurio* legendum esse confidenter pronunciarunt: atque *aurionem* Latine appellari, quod ἄλιμον Græce. Nos adjectâ litterulâ, *necatur eo.* Emendationi nostræ, quæ vel sua se simplicitate defendit, Theophrasti verba admodum suffragantur, e libro 4. histor. cap. 20. Χαλεπὸς δὲ καὶ ὁ κύτισος· ἀπόλλυσι γὰρ πάνθ', ὡς εἰπεῖν. Ἰσχυρότερον δὲ τούτου τὸ ἄλιμον· ἀπόλλυσι γὰρ τὸν κύτισον. *Molestus & cytisus: nam omnia ferme necat: sed eo valentius est quod halimon vocant: cytisum enim ipsum interimit.* Plinius: *& cytisus necatur eo quod halimon Græci vocant.* Idcirco & Theophrastus idem, lib. 5. de causis, cap. 22. pag. 347. halimon esse reliquis perniciosius prodidit, quod plus habet salsuginis: ἰσχυρότερον δὲ τὸ ἄλιμον, διὰ τὸ πλεῖω ἁλμυρίδα ἔχειν.

Sect. 38. XL. *Inter vitia arborum, est & prodigiis locus.*] Divellenda nonnemini pars prior hujusce sententiæ, a posteriore forsitan videatur, & superioribus connectenda in hunc modum: *Nitrum quidem, & alumen, ... ultima venena sunt inter vitia arborum. Est & prodigiis locus,* &c. Vel, *ultima venena sunt & internecio arborum. Est & prodigiis* &c. Tolerabilior tamen recepta dudum lectio est: cum inter ipsa prodigia arbores ferantur sine foliis natæ, aliisque similibus casibus obnoxiæ, quæ sane in vitiis non immerito censeantur. Et sane prodigiis arborum ipsis quoque enumeratis subjicit auctor: *Necne expositis arborum morbis, consentaneum est dicere & remedia:* ut inter morbos arborum ipsa censeri prodigia intelligas.

Sect. 43. XLI. *Nam caprificatio maturat. In ea culices nasci &c.*] Locum ita postulante sententia eo modo interpunximus, divisimus: cum prius conjunctim sic ea legerentur: *Nam caprificatione maturata in ea culices* &c. MSS. omnes, *caprificatio maturat in ea* &c.

Sect. 44. XLII. *Taleam lentisci inversa parte, quæ fuerit a cacumine.*] Sic restituere non dubitavimus, etsi libri hactenus editi habeant, *Italicam lentiscum:* cum in MSS. Reg. aliisque, *Italiam lentisci*, certioresque sint emendandi auctores, Columella lib. 5. cap. 10 pag. 200. *Ac ne tinea molesta sit seminibus ficulneis, in imum scrobem lentisci taleam inverso cacumine demittito.* Quod iterum repetit, lib. de arboribus, cap. 20. Palladius quoque, lib. 4. in Martio, tit. 10. cap. de ficu, pag. 98. *Ne vermes patiatur ficus, ramum terebinthi, vel lentisci taleam cum plantis fici cacumine ponemus inverso.*

Sect. 47. XLIII. *Alii volucre appellant animal.*] Sic MSS. Reg. 1. 2. Colb. 1. 2. 3. Th. & ceteri omnes: *Volvocem*, ut in libris impressis legitur, plane nullus. Quin & Columella, lib. de arboribus, cap. 15. *volucram* vocat. *Genus est animalis,* inquit, *volucra appellatur: id fere prærodit teneros adhuc pampinos, & uvas: quod ne fiat, falces, quibus vineam putaveris, peracta putatione sanguine ursino linito: Vel si pellem fibri habueris, in ipsa putatione quoties falcem acueris, ea pelle aciem detergito, atque ita putare incipito.*

C. PLINII SECUNDI

NATURALIS HISTORIÆ

LIBER XVIII.

I. SEQUITUR natura frugum, hortorumque ac florum, quæque alia præter arbores aut frutices benigna tellure proveniunt, [1] vel per ſe tantum herbarum immenſa contemplatione, ſi quis æſtimet varietatem, numerum, flores, odores, coloreſque, & ſuccos, ac vires earum, quas ſalutis aut voluptatis hominum gratia gignit. Qua in parte primum omnium patrocinari terræ, & adeſſe cunctorum parenti juvat, quanquam [2] inter initia operis defenſæ. Quoniam tamen ipſa materia [3] intus accendit ad reputationem ejuſdem parientis & noxia, noſtris eam criminibus urgemus, culpamque noſtram illi imputamus. Genuit venena: ecquis invênit illa præter hominem? [4] Cavere ac refugere alitibus feriſque ſatis eſt. Atque cum arbore exacuant limentque cornua elephanti, & uri: ſaxo rhinocerotes, & utroque apri dentium ſicas, ſciantque ad nocendum ſe præparare animalia: quod tamen eorum tela ſua, excepto homine, venenis tingit? [5] Nos & ſagittas tingimus, ac ferro ipſi nocentius aliquid damus. Nos & flumina inficimus, & rerum naturæ elementa. Ipſum quoque quo vivitur, [6] aërem in perniciem vertimus. Neque eſt ut putemus ignorari ea ab animalibus: quæ qui- CAPUT I.

NOTÆ.

Sect. I. 1. *Vel per ſe.*] Et erat jam ſola per ſe herbarum contemplatio immenſa.

2. *Inter initia operis.*] Libro 2. ſect. 63.

3. *Intus accendit.*] Etiam in ipſo progreſſu, nec tantum initio operis, ſed & in interiore libro, argumentum ipſum impellit ad contemplationem ejuſdem naturæ, cum parit res noxias. Rhenanus legit, *vitiis accedit.*

4. *Cavere.*] Venena cavent alites ac feræ, non excogitant: homines ſoli inveniunt & comminiſcuntur.

5. *Nos & ſagittas.*] Sagittas tinxiſſe Gallos medicamento, quod venenum cervarium appellabant, dicetur lib. 27. ſect. 76. Elleboro quoque, l. 25. ſect. 25.

6. *Aërem in perniciem.*] Tum tetro halitu oris, tum emiſſo letali ſpiritu e ſcrobibus, quos homines ipſi fodiunt, tum alias ob cauſas, tum ut metalla eruant.

dem quæ præpararent [7] contra ſerpentium dimicationes, quæ poſt prælium ad medendum excogitarent, indicavimus. Nec ab ullo præter hominem, veneno pugnatur alieno. Fateamur ergo culpam, ne iis quidem, quæ naſcuntur, contenti: etenim quando plura eorum genera humana manu fiunt. Quid? non & homines quidem ut venena naſcuntur? Atra ceu ſerpentium lingua vibrat, [a] [8] tabeſque animi contrectata adurit, culpantium omnia, ac dirarum alitum modo, tenebris quoque ſuis, & ipſarum noctium quieti invidentium, gemitu, quæ ſola vox eorum eſt: [9] ut inauſpicatarum animantium vice obvii quoque vetent agere, aut prodeſſe vitæ. Nec ullum aliud [10] abominati ſpiritus præmium novere, quam odiſſe omnia. Verum & in hoc eadem naturæ majeſtas, tanto plures bonos genuit ac frugi, quanto fertilior in iis quæ juvant aluntque, quorum æſtimatione & gaudio nos quoque, [11] relictis æſtuationi ſuæ iſtis [12] hominum turbis, pergemus excolere vitam: eoque conſtantius, [13] quo

INTERPRETATIO.

[a] *Tabeſque.*] Et livor animi adurit omnia quæ contrectat: *livor, inquam, hominum* culpantium omnia, ac dirarum volucrum more, quæ tenebris quoque ſuis, & ipſi noctium quieti *obſtrepunt,* invidentium *ceterorum hominum laudi & quieti,* vel ſolo gemitu, quæ ſola vox eorum hominum eſt: ita ut, inauſpicatarum avium ritu, vel occurſu ſuo vetent agere, ac prodeſſe hominibus.

NOTÆ.

7. *Contra ſerpentium.*] Vide lib. 8. ſect. 36. 41. &c.

8. *Tabeſque animi.*] Livor animi, & invidia, omnia quæ contingit, veluti adurens: quando culpat omnia.

9. *Vt inauſpicatarum.*] Inauſpicatarum avium animantiumque occurſu dirimebantur auſpicia, hoc eſt, irrita fiebant, diſſolvebantur, diſcutiebantur, ac diſturbabantur. Plinius, lib. 8. ſect. 82. *Soricum occentu dirimi auſpicia, annales refertos habemus.* Et lib. 10. ſect. 16. *Bubo funebris, & maxime abominatus publicis præcipue auſpiciis, deſerta incolit, nec tantum deſolata, ſed dira etiam & inacceſſa: noctis monſtrum, nec cantu aliquo vocalis, ſed gemitu. Itaque in urbibus, aut omnino in luce viſus, dirum oſtentum eſt.*

10. *Abominati ſpiritus.*] Ingenia deteſtatione, exſecratione digna. Plinius, lib. 10. ſect. 16. *Bubo abominatus publicis auſpiciis.* Horatius, Epod. ode 16.

Parentibuſque abominatus Hannibal.

11. *Relictis æſtuationi ſuæ.*] MSS. Reg. Colb. Chiffl. *exuſtioni ſuæ*, quod defendi quoque poteſt, ut reſpondeat ei quod prius dixerat, *contrectata adurit.*

12. *Hominum turbis.*] In MSS. *hominum urbis.* Quid ſi *hominum umbris* dicam ſcripſiſſe Plinium videri? ſicut de iiſdem paulo ante, *tenebris quoque ſuis invidentium* dixit. Vel hominum turbas appellat, qui in humano genere turbas cient, ceu faces generis humani.

13. *Quo operæ.*] Huc referenda Livii caſtigatio, a Plinio ipſo facta in præf. ad Titum. *Profiteor mirari me T. Livium . . . . ſic orſum: ſatis jam ſibi gloriæ quæſitum . . . . . Majus meritum eſſet, operis amore, non animi cauſa perſeveraſſe,* &c.

[b] operæ

[b] operæ nobis major, quam famæ, gratia expetitur. Quippe ſermo circa rura eſt, agreſteſque uſus, ſed quibus vita honoſque apud priſcos maximus fuerit.

CAPUT II.

II. [1] Arvorum ſacerdotes Romulus in primis inſtituit, ſeque duodecimum fratrem appellavit inter illos, ab Acca Laurentia nutrice ſua genitos, ſpicea corona, quæ vitta alba colligaretur, in ſacerdotio eis pro religioſiſſimo inſigni data, quæ prima apud Rom. fuit corona: honoſque is [2] non niſi vita finitur, & exſules etiam captoſque comitatur. [3] Bina tunc jugera populo Romano ſatis erant, nullique [4] majorem modum attribuit: quo ſervos paulo ante principis Neronis, contemptis hujus ſpatii viridariis, piſcinas juvat habere majores: gratumque, ſi non aliquem & culinas. Numa inſtituit Deos fruge colere, & [5] mola ſalſa ſupplicare, atque (ut auctor eſt Hemina) far torrere, [6] quoniam toſtum cibo ſalubrius eſſet. Id uno modo conſecutum, ſtatuendo non eſſe purum ad rem divinam, niſi toſtum. Is & [7] Fornacalia inſtituit farris torrendi ferias, &

INTERPRETATIO.

[b] *Operæ.*] Operam *utiliter collocatam*, quam famam *avidius quæſitam*, gratulari nobis homines malumus.

NOTÆ.

Sect. II. 1. *Arvorum.*] Gellius, lib. 6. cap. 7. pag. 377. *Sabinus Maſurius in primo Memorialium, Accam Laurentiam Romuli nutricem fuiſſe dicit. Ea, inquit, mulier ex duodecim filiis maribus unum morte amiſit. In illius locum Romulus Accæ Laurentiæ ſe ſe filium dedit, ſeque & ceteros ejus filios Fratres Arvales appellavit. Ex eo tempore collegium manſit Fratrum Arvalium numero duodecim, cujus ſacerdotii inſigne eſt ſpicea corona, & alba infula.* Varro, lib. 4. de ling. Lat. pag. 25. *Fratres Arvales dicti ſunt, qui ſacra publica faciunt propterea ut fruges ferant arva.* Inde Feſtus: *Ambarvales hoſtiæ appellabantur, quæ pro arvis a duobus fratribus ſacrificabantur.*

2. *Nonniſi vita.*] Sic Auguratus, & Pontificale Sacerdotium, perpetua fuere munera, nec niſi cum vita eripi potuerunt. Vide Sueton. in Auguſto, cap. 31. & Senec. lib. 1. de Clement. cap. 10. Sic in Galliæ magiſtratibus ſummis, Cancellarii dignitas, & aliæ quædam ea donatæ prærogativa ſunt.

3. *Bina tunc jugera.*] Varro, lib. 1. de re ruſt. cap. 10, *Antiquus noſter ager ante bellum Punicum pendebat bina jugera, quod a Romulo primum diviſa dicebantur viritim*, &c.

4. *Majorem modum.*] Majorem menſuram: modus enim de agri dicitur menſura. Horatius lib. 2. Satyr. 6.

Hoc erat in votis: modus agri non ita magnus.

5. *Mola ſalſa.*] Far ſale mixtum id fuit, ut docet Ovid. lib. 1. Faſtor. verſ. 128.

Cum Cereale ſacerdos
Imponit libum, mixtaque farra ſali.

6. *Quoniam toſtum.*] Ovidius, lib. 2. Faſtor. verſ. 521.

Vſibus admoniti flammis torrenda dedere, &c.

7. *Fornacalia.*] Feſtus: *Fornacalia, feriæ inſtitutæ ſunt farris torrendi gratia: quod ad fornacem, quæ in piſtrinis erat, ſacrificium fieri ſolebat. Fornacalia ſacra erant, cum far in fornaculis torrebant.* Excogitata ſimul Fornace Dea, quod in

[8] æque religiosas terminis agrorum. Hos enim Deos tunc maxime noverant : [9] Sejamque a ferendo , Segestam a segetibus appellabant : quarum simulacra [10] in Circo videmus. [11] Tertiam ex his nominare sub tecto religio est. [12] Ac ne degustabant quidem novas fruges aut vina, antequam sacerdotes primitias libassent.

CAP. III. III. [1] Jugum vocabatur, quod uno jugo boum in die exarari posset. Actus, in quo boves agerentur cum aratro , uno impetu justo. Hic erat CXX. pedum: duplicatusque [2] in longitudinem jugerum faciebat. Dona amplissima Imperatorum ac fortium civium , quantum quis uno die plurimum circumaravisset. [3] Item quartarii farris , aut

NOTÆ.

fornacibus precarentur farra recte torreri. Ovid. loc. cit. vers. 525.

Facta Dea est Fornax : læti Fornace coloni
Orant , ut fruges temperet illa suas.
Curio legitimis nunc Fornacalia verbis
Maximus indicit , &c.

Non erant hæ feriæ statæ , sed indictitiæ.

8. *Æque religiosas.*] Ferias alteras notat, Terminalia appellata, a Deo agrorum Termino. Ovidius loc. cit. vers. 639.

Nox ubi transierit, solito celebretur honore
Separat indicio qui Deus arva suo.
Termine, sive lapis, sive es defossus in agro
Stipes, ab antiquis tu quoque numen habes.
Te duo diversa domini de parte coronant:
Binaque serta tibi, binaque liba ferunt: &c.

Februario mense Terminalia peragebantur.

9. *Sejamque.*] Ita libri omnes, recte. S. August. lib. 4. de Civit. cap. 8. *Sata frumenta , quandiu sub terra essent, præpositam voluerunt habere Deam Sejam : cum vero jam super terram essent , & segetem facerent , Deam Segetiam: frumentis vero collectis atque reconditis ut tuto servarentur , Deam Tutelinam præposuerunt.* Nummus Corneliæ Saloninæ , apud Tristan. tom. 3. pag. 103. DEAE. SEGETIAE.

10. *In Circo.*] In Circo Maximo, regione Urbis undecima.

11. *Tertiam.*] Segestam , quæ ex Diis proxime appellatis , tertium locum obtinet : nempe post Deum agrorum Terminum , Sejamque. Vide Notas & Emend. num. I.

12. *Ac ne degustabant.*] Sic etiam Censorinus, in præfat. Tibullus, lib. 1. Eleg. 1.

Et quodcumque mihi pomum novus educat annus,
Libatum agricolæ ponitur ante Deo.

Sect. III. 1. *Jugum vocabatur.*] Hæc ex Varrone accepta. Vide Notas & Emend. num. II. Aliud jugum, aliud jugerum est. Jugum hodie Arverni vocant, *joug de terre.*

2. *In longitudinem.*] *Ergo duo actus*, inquit Columella, lib. 5. cap. 1. *jugerum efficiunt longitudine pedum CCXL. latitudine pedum CXX. Galli semijugerum arepennem vocant.* Bætici quoque, teste Isidoro, lib. 15. cap. 15. Nunc vero quod Gallis jugerum dicitur, perticis centum constat : perticæ singulæ pedibus octo & decem : jugerum igitur, pedum est MDCCC. *Vn arpent.* Sed varia est in Galliis pro regionum diversitate arpenti mensura : qua de re Du-Cangium in Glossario consule, verbo *Arapennis.* Notæ , quæ vulgo Tironis dicuntur , pag. 163. *Jugerum. Aripennis. Juctus*, forte pro *Actus.*

3. *Item quartarii.*] Fuit quartarius congii quarta pars : uti sexta , sextarius. De congio lib. 14 sect. 19. De hemina, lib. 21. sect. 109.

heminæ, conferente populo. Cognomina etiam prima inde, [4] Pilumni, qui pilum pistrinis invenerat: Pisonis, a pisendo. [5] Jam Fabiorum, Lentulorum, Ciceronum, ut quisque aliquod optime genus sereret. Juniorum familiæ [6] Bubulcum nominaverunt, qui bubus optime utebatur. Quin & in sacris nihil religiosius [7] confarreationis vinculo erat: Novæque nuptæ farreum præferebant. Agrum male colere, [8] Censorium probrum judicabatur. Atque ([9] ut refert Cato) quem virum bonum colonum dixissent, amplissime laudasse existimabant. Hinc & locupletes dicebant, loci, hoc est, agri plenos. [10] Pecunia ipsa a pecore appellabatur. Etiam nunc in tabulis Censoriis pascua dicuntur omnia, ex quibus populus reditus habet, quia diu hoc solum vectigal fuerat. [11] Multatio quoque non nisi ovium boumque

NOTÆ.

4. *Pilumni.*] De eo Servius, initio libri 9. Æneïd. *Pilumnus*, inquit, *pinsendi frumenti usum invenit: unde a pastoribus colitur. Ab ipso etiam pilum dicitur.*

5. *Jam Fabiorum.*] Ergo a fabis serendis Fabiorum, a lentibus Lentulorum, seu *Lentinorum*, ut MSS. habent: Ciceronum, a cicere, non quidem quod in vultu gereret, ut vulgus existimat, sed quod in agro optime sereret gentis ejus auctor, cognomen inventum. Et Fabatorum quoque nomen a Fabis: unde Roscius Fabatus, in nummo vetere apud Patin. in Roscia gente, pag. 240. Et Fabatus alter, ad quem inscripsit epistolam 30. Plinius junior, lib. 6.

6. *Bubulcum.*] In Junia gente familiæ unius cognomen Bubulcorum fuit: ex qua C. Junius Bubulcus, bis Consul, post Dictator & Magister Equitum, apud Livium lib 9. pag. 159. & 162. Et inter Ædiles anni 297. C. Junius, L. F. C. N. Brutus Bubulcus, in Pighii Fastis.

7. *Confarreationis.*] Usus ea voce Tacitus lib. 4. *Patricios confarreatis parentibus genitos.* Et mox: *Omissa confarreandi assuetudine, aut inter paucos retenta.* Est autem confarreatio, novorum conjugum, aut amicorum, adhibito libo farreo, conjunctio. Contra, diffarreatio, conjugii amicitiæve, auctore Festo, per idem libum farreum dissolutio. Vide Dionys. Halic. lib. 2. Rom. Antiq. pag. 95. Festus: *Farreum, genus libi ex farre factum.* Isidori Glossæ: *Confarreatio, Consacrorum communicatio Confarreatus, consociatus.* Glossæ Philoxeni: *Confarreatus, συμβιώσεως χάριν ζευχθείς.* Vide Glossarium V. Cl. Du-Cangii.

8. *Censorium.*] Hoc est, animadversione, ignominia, & castigatione Censoria dignum. Notationem Censoriam dixit Cicero pro Cluent. num. 128. Castigationem Censoriam Plinius hoc libro, sect. 7. Gellius lib. 4. cap. 12. pag. 302. *Si quis agrum suum passus fuerat sordescere, eumque indiligenter curabat, ac neque araverat, neque purgaverat: sive quis arborem suam vineamque habuerat derelictui, non id sine pœna fuit: sed erat opus Censorium, Censoresque ærarium faciebant:* &c.

9. *Ut refert Cato.*] In præfatione libri de re rust. pag. 5. *Et virum bonum*, inquit, *cum laudabant, ita laudabant: Bonum agricolam, bonumque colonum: Amplissime laudari existimabatur, qui ita laudabatur.*

10. *Pecunia ipsa.*] Vide quæ dicturi sumus lib. 33. sect. 13.

11. *Multatio.*] Gellius, lib. XI. cap. 1. pag. 577. *Multa quæ appellatur suprema*, inquit, *instituta est in singulos duarum ovium, boum triginta: pro copia scilicet boum, proque ovium penuria ..... Postea lege Ateria constituti sunt in oves singulas æris deni, in boves æris centeni. Minima multa est ovis unius*, &c. Festus: *Multam Osce dici putant pœnam*

impendio dicebatur : non omittenda priscarum legum benevolentia. Cautum quippe est, ne bovem, priusquam ovem, nominaret, qui indiceret multam. Ludos boum causa celebrantes, Bubetios vocabant. Servius rex, ovium boumque effigie [12] primus æs signavit. Frugem quidem aratro quæsitam furtim noctu pavisse, ac secuisse, puberi [13] XII. tabulis capitale erat : suspensumque Cereri necari jubebant, gravius quam in homicidio convictum : impubem [14] Prætoris arbitratu verberari, noxiamque duplione decerni.

Jam distinctio honosque civitatis ipsius non aliunde erat. [15] Rusticæ tribus laudatissimæ eorum, qui rura haberent. Urbanæ vero, in quas transferri ignominia esset, desidiæ probro. [16] Itaque quatuor

NOTÆ.

quandam. M. Varro ait pœnam esse sed pecuniariam, de qua subtiliter in libro primo quæstionum epistolicarum refert. Maximam multam dixerunt trium millium & viginti assium: (Monetæ Gallicæ libræ sunt 120. cum assibus sedecim :) *quia non licebat quondam pluribus triginta bobus, & duabus ovibus quenquam multari : æstimabaturque bos centussibus, ovis decussibus.* Et verbo *Ovibus* : *Ovibus duabus multabantur apud antiquos in minoribus criminibus*, &c. Judiciorum multas in vaccis exsolvi solitas apud Scotos, aliasque nationes, multis comprobat testimoniis V. Cl. Du-Cangius in Glossario, verbo *Vacca*.

12. *Primus æs signavit.*] More Græcorum, ac præcipue Atheniensium, qui pecuniam suam bove signabant. Unde apud eos nata parœmia, *Bovem habet in lingua*, in eos jaci solita, qui accepto pretio libere id quod vere sentiunt, effari non audent. Hesych. pag. 197. Βοῦς ἐπὶ γλώσσῃ. Παροιμία ἐπὶ τῶν μὴ δυναμένων παῤῥησιάζεσθαι ..... διὰ τὸ τῶν Ἀθηναίων νόμισμα ἔχειν βοῦν ἐγκεχαραγμένον, &c. Quod & Scholiastes Aristoph. testatur in Avibus, pag. 594. & Eustath. in Iliad. α. vers. 449. pag. 252. Vide quæ dicenda sunt lib. 33. sect. 13.

13. *XII. tabulis.*] Ex tabula VII. cap. 2. repetita lex ea est. *Qui frugem aratro quæsitam furtim nox pavit, secuitque, suspensus Cereri necator : Impubes Prætoris arbitratu verberator, noxiamque duplione decernito.* Hoc est, ut Gothofredus interpretatur : Qui frugem aratro partam furtim noctu paverit immaturam, vel maturam secuerit, Cereri sacer & devotus suspendio necator. Impubes tamen si id fecerit, arbitrio Prætoris verberator, damnumque datum in duplum sarcito.

14. *Prætoris.*] Hoc est, judicis, sive Consulis. Nam regibus exactis iidem erant Prætores, qui Consules : iidem quoque a judicando dicti Judices. Sed hoc quoque nomen desiit tandem, ac tantummodo Consules appellati. Hæc multo tractata prolixius vide apud Vossium in Etymol.

15. *Rusticæ.*] Colum. in præfat. *At mehercule vera illa Romuli proles, ... semper rusticam plebem præposuit urbanæ. Ut enim qui in villis intra consepta morarentur, quam qui foris terram molirentur, ignaviores habiti : sic eos, qui sub umbra civitatis intra mœnia desides cunctarentur, quam qui rura colerent, ... segniores visi.*

16. *Itaque quatuor.*] Tres modo fuisse, aliisque nominibus scribit Asconius Ped. in orat. 3. contra Verr. nempe Tatiensem unam a Tatio rege : Ramnensem alteram a Romulo : Lucerem alteram a Lucumone : post de nominibus Sabinarum plures fuisse : ad postremum XXX. & quinque factas. Sed hausit Plinius a Varrone, lib. 4. de ling. Lat. *Ab hoc quoque quatuor partes Urbis, tribus dictæ, ab locis : Suburrana, Collina, Palatina.* Et Festus : *Urbanas tribus appellabant, in quas urbs erat dispartita a Servio Tullio rege : id est, Suburrana, Palatina, Esquilina, Collina.*

ſolæ erant a partibus urbis, in queis habitabant, [17] Suburrana, Palatina, Collina, Exquilina. Nundinis urbem reviſitabant, [18] & ideo comitia nundinis haberi non licebat, ne plebs ruſtica avocaretur. [19] Quies ſomnuſque in ſtramentis erat. [20] Gloriam denique ipſam a farris honore adoream appellabant. Equidem ipſa etiam verba priſcæ ſignificationis admiror. Ita enim eſt in commentariis Pontificum: [21] Augurio canario agendo dies conſtituantur, priuſquam frumenta [22] vaginis exeant, & antequam in vaginas perveniant.

IV. [1] Ergo iis moribus non modo ſufficiebant fruges, nulla provinciarum paſcente Italiam, verum etiam annonæ vilitas incredibilis erat. [2] Manius Marcius Ædilis plebis primum frumentum populo in modios [3] aſſibus donavit. [4] L. Minucius Augurinus, qui Sp. Melium

NOTÆ.

17. *Suburrana.*] Et tribus & regio Urbis ſic eſt appellata, auctore Feſto, quaſi Succurrana, a ſtativo præſidio, quod ſolitum eſſet ſuccurrere Exquiliis, infeſtantibus eam partem urbis Gabinis. Fuiſſe in regione Urbis tertia, auctor eſt P. Victor. Palatium, a quo Palatina tribus, in regione decima fuit: Exquiliæ, cum porta Collina, in quinta.

18. *Et ideo Comitia nundinis.*] Vide Notas & Emend. num. III.

18. *Quies.*] Ovidius, lib. 1. Faſtor. verſ. 205. de Saturni ævo:

Nec pudor in ſtipula placidam cepiſſe quietem
Et fœnum capiti ſuppoſuiſſe ſuo.

Et lib. 3. Faſtor. verſ. 183. de Romulo:

Aſpice de canna, ſtraminibuſque domum.
In ſtipula placidi capiebant munera ſomni:
Et tamen ex illo venit in aſtra toro.

20. *Gloriam.*] Feſtus: *Adoream laudem, ſive gloriam dicebant: quia glorioſum eum putabant eſſe, qui farris copia abundaret.* Vel potius, qui farre a populo donatus eſſet: Nam, ut Plinius paulo ante, dona populi ampliſſima fuere quartarii aut heminæ farris. Horatius, lib. 4. Carm. 4.

Et pulcher fugatis
Ille dies Latio tenebris,
Qui primus alma riſit adorea.

21. *Augurio canario.*] Sacrum id erat, quod e rufa cane fiebat, uti fuſius docebimus ſect. 69.

22. *Vaginis exeant.*] *Primitus ſpica cum oritur, in vagina eſt*, inquit Varro, lib. 1. de re ruſt. cap. 48. Idem, cap. 32. *Frumentum dicunt quindecim diebus eſſe in vaginis, quindecim florere, quindecim exareſcere, cum ſit maturum.*

Sect. IV. 1. *Ergo iis moribus.*] Egregie hæc amplificat Columella, in præf. pag. 7.

2. *Manius Marcius.*] Contigiſſe id Pighio videtur anno Urbis CCXCVIII. hoc eſt, M. Valerio Maximo, Sp. Virginio Tricoſto Coſſ. Exſtat hujus M' Manii nummus ex ære apud Patin. pag. 166. quem Marcum Marcium, pro Manio Marcio falſo appellat.

3. *Aſſibus donavit.*] Vetus Romanorum as, Gallicæ monetæ facit denariolos æreos fere decem. Vide quæ diximus lib. 15. ſect. 1.

4. *L. Minucius.*] Id ei prænomen eſt in cod. Reg. Colb. Thuan. Anno Urbis CCCXVII. præfectus annonæ, Sp. Melii conſilia retexit, qui tum regnum largitionibus affectabat. Livius, lib. 4. pag. 72. *L. Minucius bove aurato extra portam Trigeminam eſt donatus, ne plebe quidem invita, quia frumentum Melianum aſſibus in modios æſtimatum plebi diviſit. Hunc Minucium apud quoſdam auctores tranſiſſe a Patribus ad plebem, undecimumque Tribunum plebis cooptatum, ſeditionem motam ex Meliana cæde ſedaſſe, invenio.*

coarguerat, farris pretium in trinis nundinis ad aſſem redegit undecimus plebei Tribunus : qua de cauſa [5] ſtatua ei extra portam [6] Trigeminam, a populo ſtipe collata ſtatuta eſt. [7] Trebius in Ædilitate aſſibus populo frumentum præſtitit : quam ob cauſam & ei ſtatuæ in Capitolio ac Palatio dicatæ ſunt : ipſe ſupremo die populi humeris portatus in rogum eſt. [8] Verum quo anno Mater Deûm advecta Romam eſt, [9] majorem ea æſtate meſſem, quam antecedentibus annis decem, factam eſſe tradunt. M. Varro auctor eſt, cum [10] L. Metellus in triumpho plurimos duxit elephantos, aſſibus ſingulis farris modios fuiſſe : [11] item vini congios, ficique ſiccæ pondo XXX. olei pondo X. carnis XII. [12] Nec e latifundiis ſingulorum contingebat arcentium vicinos : quippe etiam lege Stolonis Licinii [13] incluſo modo quingentorum jugerum, & ipſo ſua lege damnato, cum ſubſtituta filii perſona amplius poſſideret. Luxuriantis jam Reipublicæ fuit iſta

NOTÆ.

5. *Statua ei.*] Exſtat inſigne hujus rei monumentum in vetere nummo familiæ Minuciæ, apud Patin. pag. 179. expreſſa ibi columna, cui impoſita viri ſtatua eſt, adjecto annonæ ſymbolo, ſpicis duabus, &c. Dicetur de eo iterum lib. 34. ſect. XI. Aurato præterea bove donatum, ut diximus, prodidit Livius, loc. cit. Simile grati animi monumentum in ſimili beneficio Nervæ nummus exhibet, cum hac epigraphe : PLEBEI. URBANAE. FRVMENTO. CONSTITUTO.

6. *Trigeminam.*] Qua tergemini fratres Horatii exierunt. Inde ei portæ nomen. Eadem Oſtienſis ab Ammiano, Procopio, ceteriſque ejus ævi ſcriptoribus appellatur. Hodie Porta S. Pauli, ab æde vicina.

7. *Trebius.*] Anno Urbis CCCXLV. Trebii apud Gruter. frequens mentio : Treii nulla, quem hoc loco ſubſtituere quidam volunt.

8. *Verum quo anno.*] M. Cornelio Cethego, P. Sempronio Tuditano Coſſ. anno DL. qui belli Punici ſecundi quintuſdecimus fuit, inquit Livius lib. 29. pag. 342.

9. *Majorem ea æſtate meſſem.*] Aberat vox hæc poſtrema *meſſem*, a libris omnibus ad hunc diem editis, mutila idcirco obſcuraque ſententia. Adjecimus eam ductu admonituque codicum MSS. Reg. &c. in quibus *majorem ea æſtatem eſſe* legimus : quod & ante nos Turnebus vidit, lib. Adverſ. cap. 20. pag. 21.

10. *L. Metellus.*] Diximus lib. 8. ſect. 6. contigiſſe id anno Urbis DCIV. bello Punico primo. Quin & Catonis ævo, ſcribens de fertilitate & copia Galliæ Ciſalpinæ Polybius, lib. 2. *Suis etiam temporibus* aït, *medimnum frumenti Siculum, quatuor obolis veniiſſe : hordei, duobus : metretam autem vini, tantidem quanti hordeum.* Lipſium vide, lib. 4. de Magnitud. Rom. cap. 9.

11. *Item vini congios.*] Aſſibus fuiſſe ſubintellige, quod & ſubſequentium mercium tum pretium fuit. De hac annonæ vilitate dictum, lib. 15 ſect. 1.

12. *Nec e latifundiis.*] Nec tanta vilitas annonæ contingebat e latis ampliſque fundis, quales nunc ſinguli poſſident, qui & vicinos ſuos arcent, immodica poſſidendi cupiditate.

13. *Incluſo modo.*] Definita agri menſura, quingentis jugeribus. Varro, lib. 1. de re ruſt. *Nam Stolonis illa lex, quæ vetat plus quingenta jugera habere civem Romanum, & qui propter diligentiam cultura Stolonum confirmavit cognomen,* &c. Valer. Max. lib. 8. cap. 6. n. 3. pag. 381. *C. Licinius Stolo . . : . cum lege ſanxiſſet, ne quis amplius quam quingenta agri jugera poſſideret, ipſe mille comparavit : diſſimulandique criminis gratia, dimidiam partem filio emancipavit. Quam*

mensura. [14] Manii quidem Curii post triumphos immensumque terrarum adjectum imperio nota concio est: Perniciosum intelligi civem, cui septem jugera non essent satis. Hæc autem mensura plebei [15] post exactos reges assignata est.

Quænam ergo tantæ ubertatis causa erat? Ipsorum tunc manibus Imperatorum colebantur agri: ut fas est credere, gaudente terra vomere laureato & triumphali aratore: sive illi eadem cura semina tractabant, qua bella, eademque diligentia arva disponebant, qua castra: sive honestis manibus omnia lætius proveniunt, quoniam & curiosius fiunt. Serentem invenerunt [16] dati honores Seranum, unde cognomen. [17] Aranti quatuor sua jugera in Vaticano, quæ [18] Prata Quinctia appellantur, Cincinnato Viator attulit Dictaturam, & quidem ut traditur, nudo, plenoque pulveris etiamnum ore. [19] Cui viator,

NOTÆ.

ob causam a M. Popilio Lænate accusatus, primus sua lege cecidit: ac docuit, nihil aliud præcipi debere, nisi quod prius quisque sibi imperaverit. Decem millibus æris damnatum a Popilio, hoc est, monetæ Gallicæ libris quadringentis, Livius prodidit, lib. 7. pag. 126. quod emancipando filium legi fraudem fecisset. Vide & Colum. lib. 1. cap. 3. pag. 18. & Plutarch. in Camillo, pag. 150. Contigit id anno Urbis CCCXCVII. Cn. Manlio Imperioso secundum Cos. C. Marcio Rutilo collega.

14. *Manii quidem.*] Vide Plutarch. in Apophtheg. pag. 194. Μάνιος Κύριος &c. Valerius Max. lib. 4. cap. 3. pag. 209. de Manio Curio: *Decretis a Senatu septem jugeribus agri populo, sibi autem quinquaginta, popularis assignationis modum non excessit: parum idoneum Reipub. civem existimans, qui eo quod reliquis tribueretur, contentus non esset.* Idem refert etiam Colum. lib. 1. cap. pag. 18 De eo jam diximus lib. 7. sect. 15.

15. *Post exactos reges.*] Varro loc. cit. *Ejusdem gentis Stolonum C. Licinius Tribunus plebis cum esset post Reges exactos annis CCCLXV. primus populum ad leges accipiundas in septem jugera forensia e Comitio eduxit.*

16. *Dati honores.*] Nempe Consulatus, quem gessit is cum Cn Cornelio Blasio, anno Urbis CCCCXCVII. Fuit ei M. Attilius Regulus nomen: cognomen Seranus, a serendo, ut volunt: quo Maro allusit, lib. 6. Æneïd. vers. 844.

Et te sulco, Serane, serentem.

Tamen in nummis veteribus quam plurimis Atiliæ gentis, Saranum scribi, non Seranum vidimus. Vide & apud Patin. in Atilia familia, pag. 42. Vide Valerium Max. lib. 4. cap. 4. pag. 217.

17. *Aranti.*] Non minus eleganter Livius, lib. 3 pag. 51. *Spes unica imperii populi Romani L. Quinctius trans Tiberim quatuor jugerum colebat agrum, quæ Prata Quinctia vocantur. Ibi ab legatis, seu fossam fodiens bipalio innixus, seu cum araret: operi certe, id quod constat, agresti intentus, salute data invicem, redditaque, rogatus ut.... togatus mandata Senatus audiret, admiratus, rogitansque, Satin' salva essent omnia, togam propere e tugurio proferre uxorem Raciliam jubet: qua simul absterso pulvere ac sudore velatus processit, &c.* Vide etiam Colum. in præf pag. 6. Gessit is Dictaturam anno Urbis CCXCVI.

18. *Prata Quinctia.*] Festus: *Quinctia Prata dicta sunt a Quinctio Cincinnato, quod sibi damnato filio venditis omnibus quatuor jugerum agrum trans Tiberim paraverat.* Fuere hæc prata inter vineam Mediceam, & molem Hadriani, sive Castellum S. Angeli: hodieque campo ei nomen, *i Prati.*

19. *Cui viator.*] Columella, in Præf. pag. 7. *Illis*, aït, *temporibus proceres civitatis in agris morabantur: & cum con-*

Vela corpus, inquit, ut proferam Senatus populique Romani mandata. Tales tum etiam viatores erant : quod ipſum nomen inditum eſt ſubinde & ex agris Senatum duceſque arceſſentibus. [20] At nunc eadem illa vincti pedes, damnatæ manus, [21] inſcriptique vultus exercent : [22] non tamen ſurda tellure, quæ parens appellatur, colique dicitur ipſa : [a] honore his aſſumpto, ut non invita ea, & indignata, credatur id fieri. Sed nos miramur [23] ergaſtulorum non eadem emolumenta eſſe, quæ fuerint Imperatorum.

V. Igitur de cultura agri præcipere principale etiam apud exteros. [1] Siquidem & reges fecere, Hiero, Philometor Attalus, Archelaus : & duces Xenophon, & Pœnus etiam Mago : cui quidem tantum honorem Senatus noſter habuit Carthagine capta, ut cum regulis Africæ bibliothecas donaret, unius ejus duodetriginta volumina cenſeret in Latinam linguam transferenda, cum jam M. Cato præcepta condidiſſet : [2] peritiſque linguæ Punicæ dandum negotium, in quo præceſſit omnes vir [3] clariſſimæ familiæ D. Silanus. Sapientes vero complures, [4] quos ſequentes prætexuimus in hoc volumine, [5] non in-

INTERPRETATIO.

a *Honore.*] Honorem iis *nominibus ſibi habitum* tellus ſumit *ultro, eoque contenta eſt :* ut non ab invita ea & indignata fieri iſtud credatur, *quod fructus edat quos rogatur, nec ſurda ſit.*

NOTÆ.

ſilium publicum deſiderabatur, a villis arceſſebantur in Senatum. Ex quo qui eos evocabant, Viatores nominati ſunt. Vide etiam Feſtum, verbo *Viatores.*

20. *At nunc.*] Eadem Columellæ conqueſtio oratione pereleganti, præfatione operis. *Nec poſthæc reor intemperantia cæli nobis iſta, ſed noſtro potius accidere vitio, qui rem ruſticam peſſimo cuique ſervorum, velut carnifici noxiæ dedimus, quam majorum noſtrorum optimus quiſque optime tractaverit.* Cetera conſule.

21. *Inſcriptique.*] Notata frons ſtigmate, quod inuri ſervis ſoleret. Auſonius de Pergamo ſcriptore ſervo & fugitivo :

Tam ſegnis ſcriptor, quam lentus, Pergame, curſu
Fugiſti, & primo captus es in ſtadio.
Ergo notas ſcripto toleraſti, Pergame, vultu :
Et quas neglexit dextera, frons patitur.

De hiſce ſtigmatibus vide Gothofredum, in Cod. Theod. lib. 9. tit. 40. de pœnis, pag. 294.

22. *Non tamen ſurda.*] Quanquam viliſſimorum hominum manibus colitur, quod ipſa poſcitur, benigne producit.

23. *Ergaſtulorum.*] Hoc eſt, ſervorum, qui in ergaſtulis diu detenti.

Sect. V. 1. *Siquidem & reges.*] De his egimus in Auctorum Indice.

2. *Peritiſque linguæ Punicæ.*] M S S. Reg. &c. *peritiſque Punice*, ut ſit adverbium, ſicut Græce, Latine.

3. *Clariſſimæ familiæ.*] Juniæ gentis Decimus Silanus fuit.

4. *Quos ſequentes.*] Qui priorum tempora ſubſecuti ſunt, quoſque hujus operis initio appellavimus, nempe libro primo. In MSS. Reg. 2. *quos ſequeremur*, ſcriptura haud penitus improbanda.

5. *Non ingrate.*] Ex infinito numero libenter Varronem appellamus. In MS. Reg. 2. *non in grege*, quaſi extra gregem nominando, quia antecellit.

grate

grate nominando M. Varrone, qui [6] octogesimum primum vitæ annum agens, de ea re prodendum putavit.

Apud Romanos multo serior vitium cultura esse cœpit. Primoque, ut necesse erat, arva tantum coluere: quorum nobis ratio nunc tractabitur non vulgari modo, verum, ut adhuc fecimus, & vetustis & postea inventis omni cura perquisitis, causaque rerum & ratione simul eruta. Dicemus & sidera, siderumque ipsorum terrestria signa dabimus indubitata: quandoquidem qui adhuc ea diligentius tractavere, quibusvis potius, quam agricolis, scripsisse possunt videri. CAP. IV.

VI. Ac primum omnium oraculis majore ex parte agemus, quæ non in alio vitæ genere plura certiorave sunt. Cur enim non videantur oracula, a [1] certissimo die maximeque veridico usu profecta?

Principium autem a Catone sumemus. * [2] Fortissimi viri & milites strenuissimi ex agricolis gignuntur, minimeque male cogitantes. Prædium ne cupide emas. In re rustica operæ ne parcas, in agro emendo minime. Quod male emptum est, semper pœnitet. Agrum paraturos ante omnia intueri oportet [3] aquam, viam, & vicinum. [4] Singula magnas interpretationes habent, nec dubias. [5] Cato in conterminis hoc amplius æstimari jubet, quo pacto niteant: In bona enim, inquit, regione bene nitent. [6] Atilius Regulus, ille [7] Punico bello bis Consul, aïebat, neque fecundissimis locis insalubrem agrum parandum, neque effetis saluberrimum. Salubritas loci non semper incolarum colore detegitur, quoniam assueti etiam in pestilentibus * CAP. V.

NOTÆ.

6. *Octogesimum primum.*] Id Varro de se ipse prodit, statim in ipso operis ingressu, lib. 1. de re rust. cap. 1. *Cogitans*, inquit, *esse properandum, quod (ut dicitur) si est homo bulla, eo magis senex. Annus enim octogesimus admonet me, ut sarcinas colligam ante quam proficiscar e vita.* In quo Varronis loco unitatis notam excidisse e numero annorum Varronis, Fulv. Ursinus in Notis pag. 10. recte admonuit.

Sect. VI. 1. *Certissimo die.*] Nam dies usum affert, qui optimus omnium est magister. MSS. omnes, *die* recte: non *deo*, ut Lipsio visum. In hanc sententiam Columella egregie, lib. 1. cap. 1. *Usus & experientia dominantur in artibus: neque est ulla disciplina, in qua non peccando discatur*, &c.

2. *Fortissimi.*] Desumpta hæc a Catone, ex præf. libri de re rust. pag. 5.

3. *Aquam, viam, & vicinum.*] Vide Notas & Emend. num. IV.

4. *Singula magnas.*] Has interpretationes ex Columella dabimus in Notis & Emend. num. cit.

4. *Cato in cont.*] Cato, loc. cit. *Vicini quo pacto niteant, id animum advertito: in bona regione bene nitere oportebit*, &c.

6. *Atilius Regulus.*] Hæc iisdem verbis Columella, lib. 1. de re rust. cap 4. pag, 19. *In universum tamen quasi testificandum, atque sæpius prædicandum habeo, quod primo jam Punico bello dux inclytissimus M. Atilius Regulus dixisse memoratur: fundum, sicuti ne fecundissimi quidem soli, cum sit insalubris: ita nec effeti sit, si vel saluberrimus sit, parandum. Quod Atilius ætatis suæ agricolis majore cum auctoritate suadebat peritus usu. Nam Pupiniæ pestilentis simul & exilis agri cultorem fuisse eum loquuntur historiæ.* De eo multa Seneca, lib. de Consol. ad Helv. cap. 12. pag. 811.

7. *Punico bello.*] Primo.

durant. Præterea sunt quædam partibus anni salubria: nihil autem salutare est, nisi quod toto anno salubre. [8] Malus est ager, cum quo dominus luctatur. [9] Cato inter prima spectari jubet, ut solum sua virtute valeat, [10] qua dictum est positione: [11] ut operariorum copia prope sit, oppidumque validum: ut navigiorum evectus vel itinerum: ut bene ædificatus & cultus, in quo falli plerosque video. Segnitiem enim prioris domini pro emptore esse arbitrantur. Nihil est damnosius deserto agro. [12] Itaque Cato, De bono domino melius emi, nec temere contemnendam alienam disciplinam: agroque, ut homini, quamvis quæstuosus sit, si tamen & sumptuosus, [13] non multum superesse. [14] Ille in agro quæstuosissimam judicat vitem: non frustra, quoniam ante omnia de impensæ ratione cavit. Proxime hortos riguos: nec id falso, si sub oppido sint. [15] Et prata antiqui parata dixere. [16] Idemque Cato interrogatus, quis esset certissimus quæstus, respondit, si bene pascas. Quis proximus? Si mediocriter pascas. Summa omnium in hoc spectando fuit, ut fructus is maxime probaretur, qui quam minimo impendio constaturus esset. Hoc ex locorum

NOTÆ.

8. *Malus est ager.*] Columella, lib. 1. cap. 3. pag 18.

9. *Cato inter.*] Catonis verba, loc. cit. *Vti bonum cælum habeat, ne calamitosum siet: solum bonum sua virtute valeat.*

10. *Qua dictum est.*] Quo proxime dictum est, situ, juxta amnem, aut mare, iterque commodum, &c. vel quo dictum est lib. 17. sect. 3. agrum optimum situm esse oportere.

11. *Vt operariorum.*] Cato loc. cit.

12. *Itaque Cato.*] Loc. cit. *Caveto alienam disciplinam temere contemnas. De domino bono colono, bonoque ædificatore melius emetur . . . Videto, quam minimi instrumenti, sumptuosusque ager ne siet. Scito idem agrum, quod hominem, quamvis quæstuosus siet, si sumptuosus erit, relinqui non multum.*

13. *Non multum superesse.*] Post factas impensas non multum superesse fructuum, & quæstus.

14. *Ille in agro.*] Cato, loc. cit. Varro, lib. 1. de re rust. cap. 7. *Cato quidem*, inquit, *gradatim præponens, alium alio agrum meliorem dicit esse in novem discriminibus: quod sit primus, ubi vinea possint esse bono vino & multo: secundus, ubi hortus irriguus: tertius, ubi salicta: quartus, ubi oliveta: quintus, ubi pratum: sextus, ubi campus frumentarius: septimus, ubi cædua silva: octavus, ubi arbustum: nonus, ubi glandaria silva. Scrofa: Scio, inquit, scribere illum: sed de hoc non consentiunt omnes, quod alii dant primatum bonis pratis, ut ego quoque: a quo antiqui prata parata appellarunt*, &c.

15. *Et prata . . . parata.*] *Quod protinus essent parata*, inquit Colum. lib. 2. de re rust. cap. 17. pag. 74. *nec magnum laborem desiderarent.* Vel quod paratus & annuus sit hic terræ fetus: nam & idcirco *fenum quoque pratorum*, auctore Festo, *a fænore est appellatum, quando idipsum manens, quotannis novum parit.*

16. *Idemque Cato.*] Refert id quoque Columella, lib. 6. pag. 208. in præfatione: *Vt etiam*, inquit, *M. Cato credidit, qui consulenti quam partem rei rusticæ exercendo celeriter locupletari posset, respondit, si bene pasceret: Rursusque interroganti quid deinde faciendo satis uberes fructus percepturus esset, affirmavit, si mediocriter pasceret.* Refert hoc ipsum Tullius, lib. 2. de offic. num. 88.

occasione aliter alibi decernitur. [17] Eodemque pertinet, quod agricolam vendacem esse oportere dixit. [18] Fundum in adolescentia conserendum sine cunctatione, ædificandum non nisi consito agro: tunc quoque cunctanter: optimumque est (ut vulgo dixere) aliena insania frui, sed ita, ut villarum tutela non sit oneri. [19] Eum tamen qui bene habitet, sæpius ventitare in agrum: frontemque domini plus prodesse quam occipitium, non mentiuntur.

NOTÆ.

17. *Eodemque.*] Cato, lib. de re rust. cap. 2. *Patrem familias vendacem,* inquit, *non emacem esse oportet.* Et paulo ante: *Vendat oleum . . . . vinum, frumentumque quod supersit. Vendat boves vetulos, &c.*

18. *Fundum.*] Verba Catonis plena elegantiæ, lib. de re rust. cap. 3. *Prima adolescentia patrem familiæ agrum conserere statim studere oportet: ædificare diu cogitare oportet: conserere cogitare non oportet: sed facere. Ubi ætas accessit ad annos XXXVI. tum ædificare oportet, si agrum consitum habeas.*

19. *Eum tamen.*] Cato, cap. 4. *Ruri si recte habitaveris, libentius & sæpius venies: Fundus melius erit, minus peccabitur, fructus plus capies. Frons occipitio prior,* hoc est, potior, meliorque. Sic ille Persa apud Xenoph. in Oeconom. pag. 854. interrogatus, quæ res potissimum saginaret equum, respondit, Oculus domini: δεσπότου ὀφθαλμός. Festive ut semper, Phædrus, lib. 2. fab. 8.

Cervus nemorosis excitatus latibulis,
Ut venatorum fugeret instantem necem,
Cæco timore proximam villam petit,
Et opportuno se bovili condidit.
Hic bos latenti: Quidnam voluisti tibi,
Infelix ultro qui ad necem cucurreris,
Hominumque tecto spiritum commiseris?
At ille supplex: Vos modo, inquit, parcite,
Occasione rursus erumpam data.
Spatium diei noctis excipiunt vices;
Frondem bubulcus adfert, nec ideo videt.
Eunt subinde & redeunt omnes rustici.
Nemo animadvertit: transit etiam villicus,
Nec ille quidquam sentit. Tum gaudens ferus
Bobus quietis agere cœpit gratias,
Hospitium adverso quod præstiterint tempore.
Respondit unus: Salvum te cupimus quidem,
Sed ille qui oculos centum habet, si venerit,
Magno in periclo vita vertetur tua.
Hæc inter, ipse dominus a cœna redit:
Et quia corruptos viderat nuper boves,
Accedit ad præsepe: Cur frondis parum est?
Stramenta desunt? tollere hæc aranea
Quantum est laboris? dum scrutatur singula,
Cervi quoque alta est conspicatus cornua:
Quem convocata jubet occidi familia,
Prædamque tolli. Hæc significat fabula,
Dominum videre plurimum in rebus suis.

Sic Columella, lib. 1. cap. 1. eleganter: *Ac ne ista quidem præsidia . . . . tantum pollent, quantum vel una præsentia domini: quæ nisi frequens operibus intervenerit, ut in exercitu cum abest imperator, cuncta cessant officia: maximeque reor hoc significantem Pœnum Magonem suorum scriptorum primordium talibus auspicatum sententiis: Qui agrum parabit, domum vendat, ne malit urbanum, quam rusticum larem colere. Cui magis cordi fuerit urbanum domicilium, rustico prædio non erit opus.* Et lib. 4. cap. 18. *Oculi & vestigia domini, res agro saluberrima.*

CAPUT VI.

VII. 1. [1] Modus hic probatur, ut neque fundus villam quærat, neque villa fundum. [2] Non ut fecerunt juxta diversis eadem ætate exemplis L. Lucullus, & Q. Scævola, [3] cum villa Scævolæ fundus careret, villa Luculli agro. Quo in genere [4] Censoria castigatio erat minus arare, quam verrere. Nec hoc sine arte quadam est. Novissimus villam [5] in Misenensi posuit C. Marius septies Consul, sed peritia castrametandi, sic ut comparatos ei ceteros etiam [6] Sylla Felix cæcos fuisse diceret.

2. [7] Convenit nec juxta paludes ponendam esse, [8] neque adverso amne: quanquam [9] Homerus omnino e flumine semper antelucanas auras insalubres verissime tradidit. [10] Spectare in æstuosis locis septentriones debet, meridiem in frigidis: in temperatis exortum æquinoctialem. Agri ipsius bonitas, quibus argumentis judicanda sit,

NOTÆ.

Sect. VII. 1. *Modus hic.*] Ædificandi videlicet. Cato, cap. 3. *Ita ædifices, ne villa fundum quærat, neve fundus villam.* Sic & Columella, lib. 1. cap. 4. ex Catone. Quærit fundus villam, cum villa minus magna est, quam modus fundi postulat. Quærit villa fundum, cum major est villa: quæ tuenda est sumptu majore. Ita fere Varro, lib. 1. de re rust. cap. 11. Villam hoc loco urbanam intellige, hoc est, eam partem, quam ruri dominus sibi recepit: quæ quia elegantius instrui solet, urbana dicitur, quasi urbani nitoris. *Maison de campagne.*

2. *Non ut fecerunt.*] Colum. lib. 1. de re rust. cap. 4. pag. 20. *Multos enim deerrasse memoria prodidit, sicut præstantissimos viros L. Lucullum, & Q. Scævolam: quorum alter majores, alter minus amplas, quam postulavit modus agri, villas exstruxit, cum utrumque sit contra rem familiarem &c.*

3. *Cum villa.*] Nam & villa Scævolæ fructibus deerat, cum parva nimis esset: villam Luculli ingentem & magnificam vix amplectebatur ager.

4. *Censoria.*] Censorum animadversioni obnoxius erat, qui lautiorem villam pararet, quæ verri deberet, quam ampliorem agrum araret.

5. *In Misenensi.*] In Campania. Vide l. 3. sect. 9. De hac Misenensi villa multa disserit Plutarchus in Mario, p. 424.

6. *Sylla Felix.*] Qui Marii hostis fuit. Dignum videri laude vel inimico, præclarum.

7. *Convenit.*] Colum. lib. 1. de re rust. cap. 5. pag. 22. *Nec paludem quidem vicinam esse oportet ædificiis, ... quod illa caloribus noxium virus eructat, & infestis aculeis armata gignit animalia, quæ in nos densissimis examinibus involant. Tum etiam natricum serpentiumque pestes, hiberna destitutas uligine, cœno & fermentata colluvie venenatas emittit, ex quibus sæpe contrahuntur cæci morbi .... sed & anni toto tempore situs atque humor instrumentum rusticum, supellectilemque, & inconditos conditosque fructus corrumpit.* Varro, lib. 1. de re rust. cap. 12. *Advertendum etiam si qua erunt loca palustria, & quod arescunt, & quod in iis crescunt animalia quædam minuta, quæ non possunt oculi consequi, & per aëra intus in corpus per os ac nares perveniunt, atque efficiunt difficiles morbos.*

8. *Neque adverso.*] Columella, loc. cit. *Cavendum tamen erit, ut a tergo potius, quam præ se villa flumen habeat, ... cum plerique amnes æstate vaporatis, hieme frigidis nebulis caligent.*

9. *Homerus.*] Odyss. ε. vers. 469. frigidas esse auras antelucanas scribit:

Αὔρη δ' ἐκ ποταμοῦ ψυχρὴ πνέει ἠῶθι πρό.

10. *Spectare.*] Colum. lib. 1. cap. 5. pag. 23.

quanquam de terræ optimo genere differentes [11] abunde dixisse possumus videri, etiamnum tamen traditas notas subsignabimus, [12] Catonis maxime verbis: [13] Ebulum, vel prunus silvestris, vel rubus, bulbus minutus, trifolium, herba pratensis, quercus, silvestris pirus, malusque, frumentarii soli notæ. Item nigra terra, & cinerei coloris. Omnis creta coquit, nisi permacra: sabulumque, nisi id etiam pertenue est: & multo campestribus magis, quam clivosis, respondent eadem.

3. [14] Modum agri in primis servandum antiqui putavere: quippe ita censebant, Satius esse minus serere, & melius arare: qua in sententia & Virgilium fuisse video. Verumque confitentibus latifundia perdidere Italiam: jam vero & provincias. Sex domi [15] semissem Africæ possidebant, cum interfecit eos Nero princeps: [16] non fraudando magnitudine hac quoque sua Cn. Pompeïo, qui nunquam agrum mercatus est conterminum. [17] Agro empto domum vendendam,

NOTÆ.

11. *Abunde dixisse.*] Libro superiore, sect. 3.

12. *Catonis.*] An Magonis potius? Nam apud Catonem huc usque minime reperta. Sunt quædam ex iis apud Colum. lib. 2. cap. 2. *Plurimos antiquorum*, inquit, *qui de rusticis rebus scripserunt, memoria repeto, quasi confessa, nec dubia signa pinguis ac frumentorum fertilis agri prodidisse, dulcedinem soli propriam, herbarum & arborum proventum, nigrum colorem vel cinereum:* &c. Et post quædam interposita: *Multa sunt, quæ terram frumentis habilem significent, ut juncus, ut calamus, ut gramen, ut trifolium, ebulum, rubi, pruni silvestres, & alia complura, quæ etiam indagatoribus aquarum nota, nonnisi dulcibus terræ venis educantur.*

13. *Ebulum, &c.*] De his suo loco dicemus. De bulbo in primis, lib. 19. sect. 30. Herba pratensis Catoni, Columellæ ac ceteris gramen est.

14. *Modum agri.*] In eam rem scite & eleganter Columella, lib. 1. cap. 3 pag. 18. *Nos ad cetera præcepta illud adjicimus, quod sapiens unus de septem in perpetuum posteritati pronunciavit, μέτρον ἄριστον, adhibendum modum mensuramque rebus: idque, ut non solum aliud acturis, sed & agrum paraturis dictum intelligatur: ne majorem, quam ratio calculorum patiatur, emere velit. Nam huc pertinet præclara nostri Poëtæ sententia:*

Laudato ingentia rura,
Exiguum colito.

Quod vir eruditissimus, ut mea fert opinio, traditum vetus præceptum numeris signavit: quippe antiquissimam gentem Pœnos dixisse convenit, Imbecilliorem agrum quam agricolam esse debere: quoniam cum sit colluctandum cum eo, si fundus prævaleat, allidi dominum. Nec dubium quin minus reddat laxus ager non recte cultus, quam angustus eximie.

15. *Semissem Africæ.*] Mediam Africæ partem, hoc est, Zeugitanæ regionis, de qua dictum est lib. 5. sect. 3.

16. *Non fraudando.*] Familiaris scriptori nostro loquendi modus: Sic paulo ante sect. 5. *non ingrate nominando M. Varrone*, &c. Quo loco, inquit, fraudari non debet merita laude Pompeïus, &c.

17. *Agro empto.*] Colum. lib. 1. cap. 1. pag. 14. *Nisi præsentia domini frequens operibus intervenerit, ut in exercitu cum abest imperator, cuncta cessant officia. Maximeque reor hoc significantem Pœnum Magonem, suorum scriptorum primordium talibus auspicatum sententiis: Qui agrum parabit, domum vendat: ne malit urbanum, quam rusticum larem colere: Cui magis cordi fuerit urbanum domicilium, rustico prædio non erit opus:* &c.

inclementer, atque non ex utilitate publici ſtatus Mago cenſuit, hoc exordio præcepta pandere ingreſſus, ut tamen appareat aſſiduitatem deſideratam ab eo.

4. Dehinc peritia villicorum in cura habenda eſt: multaque de iis [18] Cato præcepit. Nobis ſatis ſit dixiſſe, [19] quam proximum domino corde eſſe debere, & tamen ſibimetipſi non videri. Coli rura ab ergaſtulis peſſimum eſt, & quidquid agitur a deſperantibus. Temerarium videatur unam vocem antiquorum poſuiſſe, & fortaſſis incredibile penitus æſtimetur: Nihil minus expedire, quam agrum optime colere. [20] L. Tarius Rufus infima natalium humilitate, Conſulatum militari induſtria meritus, antiquæ alias parcimoniæ, circiter [21] millies H-S. liberalitate Divi Auguſti congeſtum, uſque [22] ad detrectationem heredis exhauſit, agros in Piceno coëmendo, colendoque. [23] In gloria internecionem ergo famemque cenſemus? Imo hercules, [24] modum judicem rerum omnium utiliſſimum. Bene colere neceſſarium eſt: optime, damnoſum, [25] præterquam ſobole, ſuo colono, aut paſcendis. Alioqui colente domino aliquas meſſes colligere non expedit, [26] ſi computetur impendium operæ. [27] Nec temere olivam: nec quaſdam terras diligenter colere, ſicut [28] in Sicilia, tradunt: itaque decipi advenas.

Notæ.

18. *Cato præcepit.*] Libro de re ruſt. cap. 5. pag. 10.

19. *Quam proximum domino corde.*] Peritia quam ſimillimum domino eſſe debere. *Egregie cordatus homo*, egregie peritus. Optime ſcire oportet villicum, quæ dominus velit, ut obſequatur, & poſſit aliis præcipere: & tamen ſibimetipſi non videri: hoc eſt, quod Cato cap. 5. dicit, pag. 10. *Ne plus cenſeat ſapere ſe, quam dominum: conſideretque, ut quæ dominus imperaverit, fiant.*

20. *L. Tarius Rufus.*] Anno Urbis DCCXXXVII. geſſit Conſulatum ex Kalendis Juliis, Auguſti principatu.

21. *Millies H-S.*] Millies centena ſeſtertiûm millia: quæ Gallicæ monetæ faciunt libras, ut vocant, 10000000. ſeu milliones decem.

22. *Ad detrectationem.*] Ut gerere ſe pro herede, eo mortuo, nemo non detrectaret.

23. *In gloria internecionem.*] Neglectum agri. Numquid ſatius igitur, ut negligenter agrum colendo dominus eſuriat?

24. *Modum judicem.*] Μέτρον ἄριστον eſſe cenſuerim.

25. *Præterquam ſobole.*] Niſi ad colendum agrum opera liberorum utatur, vel coloni ſui, aut aliorum, quos alioqui paſci alique a domino opus ſit.

26. *Si computetur.*] Cum ſumptus fructum ſuperet, ſi colere per ſe dominum ipſum oporteat.

27. *Nec temere olivam.*] Subintellige, diligenter colere oportet: Quoniam non ulla eſt oleis cultura, uti ex Virgilio obſervavimus lib. 15. ſect. 28.

28. *In Sicilia.*] Ex Theophr. lib. 8. hiſtor. cap. 6. locus hic deſumptus procul dubio eſt: Παρ' ἄλλοις γὰρ τὸ λίαν ἐργάζεσθαι βλάπτει, καθάπερ ἐν Σικελίᾳ. *Apud alios cultus nimius obeſt, ut in Sicilia.* Adde ejuſdem Theophraſti hiſtoriam, lib. 3. de cauſis, cap. 25. pag. 209. de colono illo Corinthio in Syracuſani agri cultura aberrante: quam Plinius & antea retulit, lib. 17. ſect. 3. & nunc iterum indicat, cum ſubjungit, *Itaque decipi advenas.*

VIII. 1. Quonam igitur modo utilissime colentur agri? ex oraculo scilicet, malis bonis. Sed defendi æquum est abavos, qui præceptis suis prospexere vitæ. Namque cum dicerent malis, intelligere voluere vilissimos. Summum providentiæ illorum fuit, ut quam minimum esset impendii. Præcipiebant enim ista, [1] qui triumphali denas argenti libras in supellectile crimini dabant: [2] qui mortuo villico relinquere victorias, & reverti in sua rura postulabant: [3] quorum prædia colenda suscipiebat respublica, exercitusque ducebant, Senatu illis villicante.

Inde illa reliqua oracula: Nequam agricolam esse, quisquis emeret, quod præstare ei fundus posset. Malum patrem familias, quisquis interdiu faceret, quod noctu posset, nisi in tempestate cæli. Pejorem, qui profestis diebus ageret, [4] quod feriatis deberet. Pessimum, qui sereno die sub tecto potius operaretur, quam in agro.

2. Nequeo mihi temperare, quo minus unum exemplum antiquitatis afferam, ex quo intelligi possit, apud populum etiam de culturis agendi morem fuisse, qualiterque defendi soliti sint illi viri.

NOTÆ.

Sect. VIII. 1. *Qui triumphali.*] Hoc est, triumphali viro. Quem Plinius notet hoc loco, indicabimus libro 33. sect. 50. Signat hoc tempus egregio versiculo Ovidius, lib. 1. Fastor. vers. 208.

Cum levis argenti lamina crimen erat.

2. *Qui mortuo.*] Atilium Regulum intelligit, qui maritimo ac terrestri prælio fractis Carthaginiensium viribus, postea victus ab iis & in acie captus, anno Urbis duodequingentesimo. Valer. Max. lib. 4. cap. 4. num. 6. *Ejusdem nominis & sanguinis Atilius Regulus, primi Punici belli gloria cladesque maxima: cum in Africa insolentissimæ Carthaginis opes crebris victoriis contunderet, ac prorogatum sibi ob bene gestas res in proximum annum imperium cognosset: Consulibus scripsit, villicum in agello, quem septem jugerum habebat, mortuum esse, occasionemque nactum mercenarium amoto inde rustico instrumento discessisse: Ideoque petere ut sibi successor mitteretur, ne deserto agro non esset unde uxor ac liberi sui alerentur. Quæ postquam Senatus a Consulibus accepit, & agrum Atilii illico colendum locari, & alimenta conjugi ejus ac liberis præberi, resque quas amiserat, redimi publice jussit.*

3. *Quorum prædia.*] MSS. *hærendia.* Forte, *heredia*; ut visum est Turnebo, lib. 30. Advers. cap. 18 pag. 1106.

4. *Quod feriatis.*] Ut Maro cecinit, lib. 1. Georg. vers. 168.

Quippe etiam festis quædam exercere diebus
Fas & jura sinunt. Rivos deducere nulla
Relligio vetuit: segeti prætendere sepem,
Insidias avibus moliri, incendere vepres,
Balantumque greges fluvio mersare salubri.

Quanquam Pontifices, inquit Columella, *negant segetem feriis sepiri debere: vetant quoque lanarum causa lavari oves, nisi propter medicinam: ..... Feriis autem ritus majorum etiam illa permittit: far pinsere, faces incidere, candelas sebare*, &c. Et Cato, cap. 2. *Per ferias vero fossas veteres tergeri, viam publicam muniri, vepres recidi, hortum fodiri*, &c. *M. Porcius Cato*, inquit Columella loc. cit. *mulis, equis, asinis nullas esse ferias dixit*: &c.

C. Furius [5] Cresinus e servitute liberatus, cum in parvo admodum agello largiores multo fructus perciperet, quam ex amplissimis vicinitas, in invidia magna erat, ceu fruges alienas pelliceret veneficiis. Quamobrem a [6] Sp. Albino curuli die dicta, metuens damnationem, cum in suffragium tribus oporteret ire, instrumentum rusticum omne in forum attulit, & adduxit filiam validam, atque (ut ait Piso) bene curatam ac vestitam, ferramenta egregie facta, graves ligones, vomeres ponderosos, boves saturos. Postea dixit: Veneficia mea, Quirites, hæc sunt: nec possum vobis ostendere, aut in forum adducere lucubrationes meas, vigiliasque, & sudores. Omnium sententiis absolutus itaque est. Profecto, operâ, non impensâ, cultura constat. Et ideo majores fertilissimum in agro [7] oculum domini esse dixerunt.

3. Reliqua præcepta reddentur suis locis, quæ propria generum singulorum erunt. Interim communia, quæ succurrunt, non omittemus. Et in primis Catonis humanissimum utilissimumque: Id agendum, ut diligant vicini. [9] Causas reddit ille: nos existimamus nulli esse dubias. Inter prima idem cavet, [10] ne familiæ malæ sint. [11] Nihil sero faciendum in agricultura omnes censent, iterumque suo quæque tempore facienda. Ex tertio præcepto, prætermissa frustra revocari. [12] De terra cariosa exsecratio Catonis abunde indicata est. Quanquam prædicere non cessat is. Quidquid per asellum fieri potest, vilissime constat. [13] Filix biennio moritur, si frondem agere non patiaris. Id efficacissime contingit, germinantis ramis baculo decussis. Succus enim ex ipsa defluens, necat radices. Aiunt & circa solstitium avulsas non renasci, nec arundine sectas, aut exaratas vomeri arundine imposita. [14] Similiter & arundinem exarari filice vomeri imposita præcipiunt. [15] Juncosus ager verti pala debet: at in saxoso

Notæ.

5. *Cresinus.*] M S S. *Cresimus.* Apud Gruter. pag. 35. *Creusina Secundus* legitur. Habet aliquid huic narrationi persimile Plinius ipse, de Remmio Palæmone, lib. 14. sect. 5.

6. *Sp. Albino.*] Sp. Postumio Albino, ædili tum curuli, post Consule anno Urbis DLXVIII. Q. Marcio Philippo Collega.

7. *Oculum domini.*] Vide quæ in eam sententiam attulimus, sect. 6. extrema.

8. *Id agendum, ut.*] Cato, cap. 4. *Vicinis bonus esto*, &c.

9. *Causas reddit.*] Quas afferemus in Notis & Emend. num. V.

10. *Ne familiæ malæ sint.*] Vide Notas & Emend. num. proxime cit.

11. *Nihil sero.*] Cato, cap 5. *Opera omnia mature conficias face. Nam res rustica sic est, si unam rem sero feceris, omnia opera sero facies.* His adde quæ ex Columella diximus, l. 17. sect. 19. nota 8.

12. *De terra cariosa.*] Diximus de ea lib. 17. sect. 3.

13. *Filix biennio.*] Colum. l. 2. c. 2. p. 41.

14. *Similiter.*] Arundinis cum filice odia & ἀντιπάθεια, altero vide exemplo firmata, lib. 24. sect. 50. Habet hæc quoque Diosc. lib. 4. cap. 187.

15. *Juncosus ager verti pala.*] Pastinari. Colum. loc. cit.

bidentibus.

bidentibus. [16] Fruteta igni optime tolluntur. [17] Humidiorem agrum fossis concidi atque siccari, utilissimum est: fossas autem cretosis locis apertas relinqui: in solutiore terra sepibus firmari, ne procidant: [17] aut supinis lateribus procumbere: [19] quasdam occæcari, & in alias dirigi majores patentioresque: si sit occasio, silice vel glarea sterni. [20] Ora autem earum binis utrinque lapidibus statuminari, & alio superintegi. Silvæ exstirpandæ rationem Democritus prodidit, lupini flore in succo cicutæ uno die macerato, sparsisque radicibus.

IX. Et quoniam præparatus est ager, natura nunc indicabitur frugum. [1] Sunt autem duo prima earum genera. Frumenta, ut triticum, hordeum: & legumina, ut faba, cicer. Differentia vero notior quam ut indicari deceat. CAP. VII.

X. 1. Frumenti ipsius totidem genera, [1] per tempora satu divisa. Hiberna, quæ circa [2] Vergiliarum occasum sata terra per hiemem nutriuntur, ut triticum, far, hordeum. Æstiva, quæ æstate ante Vergiliarum exortum seruntur, ut milium, panicum, sesama, hormi-

NOTÆ.

16. *Fruteta.*] Colum. loc. cit. *Nemorosi, frutetosique tractus duplex cura est, vel exstirpandis radicitus arboribus, & removendis: vel, si raræ sint, tantum succidendis, incendendisque, & inarandis.*

17. *Humidiorem.*] Columella, lib. 2. cap. item 2. *Si locus humidus erit abundantia uliginis; ante siccetur fossis. Earum duo genera cognovimus, cæcarum, & patentium. Spissis atque cretosis regionibus apertæ relinquuntur: at ubi solutior humus est, aliquæ fiunt patentes: quædam etiam obcæcantur, ita ut in patentes ora hiantia cæcarum competant.*

18. *Aut supinis*] *Declives fossas*, inquit Colum. loc. cit. *& ad imum solum coarctatas, imbricibus supinis similes facere conveniet: nam quarum recta sunt latera, celeriter aquis vitiantur, & superioris soli lapsibus replentur.*

19. *Quasdam occæcari.*] Obtegi, in subterranei cuniculi modum.

20. *Ora autem.*] In principio atque exitu fossæ, bina saxa pilarum vice constituantur, & iisdem singula superimponantur, more ponticulorum: ut ejusmodi constructio ripam sustineat, ne præcludatur humoris illapsus, atque exitus. Colum. loc. cit.

Sect. IX. 1. *Sunt autem duo.*] Ab hisce verbis ad eum locum, num. 2. *Ex hordeo alterum caput* &c. expressa fidelissime omnia ex Theophr. lib. 8. histor. cap. 1. & 2. Et quidem cap. 1. Δύο δὲ γένη τὰ μέγιστα τυγχάνει. τὰ μὲν γὰρ σιτώδη, οἷον πυροί, κριθαί, &c. Σῖτος igitur frumentum est, *du Blé.* Πυρὸς triticum, *du froment.* Κριθὴ hordeum, *de l'orge.*

Sect. X. 1. *Per tempora satu divisa.*] Vel *satûs*: hoc est, sationis tempore inter se discreta ac divisa. Theophrasto: ὧραι δὲ τοῦ σπόρου τῶν πλείστων δύο. *Satus vel sementis tempora ut plurimum duo notantur.*

2. *Vergiliarum occasum.*] De quo dicetur, sect. 59. de exortu, sect. 66. Columellam & Maronem sequitur. Is enim lib. 2. de re rust. cap. 8. *Placet nostro poëtæ*, inquit, *adoreum, atque etiam triticum, non ante seminare, quam occiderint Vergiliæ: quod ipsum numeris sic edisserit:*

At si triticeam in messem, robustaque farra,
Exercebis humum, solisque instabis aristis:
Ante tibi Eoæ Atlantides abscondantur.

num, irio, Italiæ duntaxat ritu. Alioqui [3] in Græcia & Asia omnia Vergiliarum occasu seruntur. Quædam autem utroque tempore in Italia. [4] Ex his quædam & tertio, veris scilicet. Aliqui verna, milium, panicum, lentem, cicer, [5] alicam appellant. [6] Sementiva autem, triticum, hordeum, fabam, napum, rapam. Et in tritici genere pars aliqua pabuli est quadrupedum causa sati, [7] ut farrago: & in leguminibus, ut vicia. At commune quadrupedum hominumque usui, lupinum.

2. [8] Legumina omnia singulas habent radices, præter fabam, easque [a] surculosas, quia non [b] in multa dividuntur: altissimas autem cicer. Frumenta multis radicantur fibris, sine ramis. [9] Erumpit a pri-

INTERPRETATIO.

a *Surculosas.*] Lignosas. | b *In multa.*] In multos ramos.

NOTÆ.

Absconduntur autem altero & trigesimo die post autumnale aquinoctium, quod fere conficitur nono Calendas Octobris: propter quod intelligi debet tritici satio dierum sex & quadraginta, ab occasu Vergiliarum, qui fit ante diem IX. Calendas Novembris, ad bruma tempora.

3. *In Gracia.*] In Bœotia, ut dicetur sect. 56.

4. *Ex his quadam.*] Ut milium, ita prodente Virgilio, lib. 1. Georg. vers. 216.

Vere fabis satio ....
... Et milio venit annua cura.

5. *Alicam appellant.*] Et genus esse tritici alica hic videtur: ut ait Galenus, lib. de alim. facult. cap. 6. pag. 314. tom. 6. Τοῦ γένους τῶν πυρῶν ἐστιν ὁ χόνδρος, &c. Nempe alicam Plinius, tum hoc loco, tum lib. 22. sect. 61. pro ea fruge accipit, ex qua sorbitio seu puls ejusdem nominis concinnatur. Et a Catone pariter sic videtur accipi, cap. 76. *Placentam sic facito: Farina siliginea libras II. ... farina libras IV. & alica prima lib. II. Alicam in aquam infundito*, &c. Et cap. rursum 85.

6. *Sementiva.*] Theophr. lib. 8. hist. cap. 1. Πρωϊαίτερα μὲν δή ἐστι, πυρὸς, κριθὴ. ... κύαμος, &c. *Qua mature seri oportet, triticum, hordeum, ... faba*, &c. Unde intelligas quæ sementiva proprie appellentur,

7. *Ut farrago.*] Vulgo, *du fourage, de la dragée*, ut diximus superiore libro, sect. 35. num. 21. de ocymo. Festus: *Farrago appellatur id, quod ex pluribus satis pabuli causa datur jumentis.* Columella, lib. 2. cap. XI. *Farraginem in restibili stercoratissimo loco .... serere convenit. Ea fit optima, cum cantherini hordei decem modiis jugerum obseritur, ... Frigoribus cum alia pabula defecerunt, ea bubus, ceterisque pecudibus optime desecta prabetur.* Fit ex farre, hordeo, tritico, vicia, &c. Vide sect. 41.

8. *Legumina omnia.*] Legumina omnia singulari nituntur radice, eamque radicem lignosam habent, quia non in multos superne ramos ea legumina dividuntur, nec numeroso caule & ramulo se attollunt, præter fabam. Frumenta vero e diverso multis radicantur fibris, sed quæ ramos minime mittant. Hæc Plinii, hæc Theophrasti mens, lib. 8. histor. cap. 2. Τὰ μὲν χέδροπα ξυλώδη, μονόρριζα, διὸ καὶ πολύκλαδα, καὶ πολύκαυλα, καὶ πολλὰς ἄνωθεν ἀπὸ τῶν καυλῶν ἀποφύσεις ἔχοντα, πλὴν κυάμου. Τὰ δὲ σιτηρὰ ἐναντίως, πολύρριζα, καὶ ἀπαράβλαστα.

9. *Erumpit.*] Theophr. lib. 8. hist. cap. 1. Vide & Varronem, lib. 1. de re rust. cap. 45.

mo ſatu hordeum die ſeptimo : legumina quarto, vel cum tardiſſime, ſeptimo : [10] faba a XV. ad XX. legumina in Ægypto tertio die. [11] Ex hordeo alterum caput grani in radicem exit, alterum in herbam, quæ & prior floret. [12] Radicem craſſior pars grani fundit, tenuior florem. Ceteris ſeminibus eadem pars, & radicem, [13] & florem.

3. [14] Frumenta hieme in herba ſunt : verno tempore faſtigantur in ſtipulam, quæ ſunt hiberni generis : at milium & panicum in culmum geniculatum & concavum, ſeſama vero in ferulaceum. [15] Omnium ſatorum fructus, aut ſpicis continetur, ut tritici, hordei : muniturque vallo ariſtarum quadruplici : aut includitur ſiliquis, ut leguminum : aut vaſculis, ut ſeſamæ, ac papaveris. Milium, & panicum tantum [16] pro indiviſo, & parvis avibus expoſitum eſt. Indefenſa quippe membranis continentur. [17] Panicum a paniculis dictum, cacumine languide nutante, paulatim extenuato culmo pæne [18] in ſurculum, prædenſis acervatur granis, cum longiſſima [19] pedali obba. Milii comæ granum complexæ [20] fimbriato capillo curvantur. Sunt & panico genera : [21] Mammoſa, e pano parvis racemata paniculis : &

NOTÆ.

10. *Faba a XV. ad XX.*] Theophr. Faba, inquit, quibuſdam in locis die XV. alias etiam viceſimo : hæc enim omnium difficillime provenit : ac ſi frequens poſt ſationem imber ſucceſſerit, omnino difficilis proventu redditur : Κύαμος δ' ἐνιαχοῦ καὶ πεντεκαιδεκαταῖος· ὅτε δ' καὶ εἰκοσταῖος, &c.

11. *Ex hordeo.*] Theophr. lib. 8. hiſt. cap. 2.

12. *Radicem.*] Theophr. loc. cit.

13. *Et florem.*] Hoc eſt, ut dictum eſt proxime, in herbam exit, quæ & prior floret, ſive germinat. Theophr. loc. cit. *& radicem, & caulem ſeu ſpicam* dixit. Κύαμος δὲ καὶ τὰ ἄλλα χέδροπα, οὐχ ὁμοίως, ἀλλ' ἐκ τοῦ αὐτοῦ τὴν ῥίζαν καὶ τὸν καυλόν. *Faba, ceteraque legumina non eodem modo emittunt : ſed eadem ex parte radicem fundunt, & caulem.*

14. *Frumenta hieme.*] Theophr. loc. cit. & cap. 3.

15. *Omnium ſatorum.*] Theophr. lib. 8. hiſtor. cap. 3.

16. *Pro indiviſo.*] Hoc eſt, ex æquo. Diximus de ea voce, lib. 9. ſect. 64.

17. *Panicum.*] Grani minuti genus, milii inſtar : noſtris, *Panis.* Joan. de Janua : *Panicium, a panis derivatur... quoddam genus annonæ, quod in quibuſdam locis eo homines ſuſtentantur vice panis : unde dicitur panicum, quaſi panis vicium, quod vice panis fungatur, ſecundum quoſdam.* Gothorum rex Vitiges *de horreis Ticinenſibus & Dertonenſibus panicum populo eſurienti diſtrahi* præcepit, auctore Caſſiod. lib. 12. Var. ep. 27.

18. *In ſurculum.*] In duritiem ligni.

19. *Pedali obba.*] In MSS. *Obſa.* Libentius multo agnoverim, litteris permutatis *foba*, vel potius, *phoba*. Eſt enim φόβη Theophraſto, lib. 8. hiſt. cap. 3. arundinacea coma frugum omnium, quæ ad milii ſimilitudinem accedunt : τὰ μὲν ἔχει στάχυν· τὰ δὲ χέδροπα, λοβόν. τὰ δὲ κεγχρώδη, φόβην. ἡ γὰρ καλαμώδης ἀπόφυσις, φόβη. Hanc Latine panum Plinius ipſe plane modo vocat.

20. *Fimbriato capillo.*] Inſtar crinium fimbriarumque, ſolutæ videri poſſint.

21. *Mammoſa.*] Mammoſum panici genus eſt, inquit, cui panus ineſt racemoſus, exiguiſque conſtans paniculis. Panicum eſt illud ſativum Dalecampii in hiſt. plant. pag. 16. & idem vulgare Cluſii, pag. CCXV.

cacumine gemino. Quin & colore distinguitur: candido, nigro, rufo, etiam purpureo. Panis multifarie [22] & e milio fit, e panico rarus. Sed nullum frumentum ponderosius est, aut quod coquendo magis crescat: LX. pondo panis e modio reducunt, modiumque pultis ex tribus sextariis madidis. [23] Milium intra hos decem annos ex India in Italiam invectum est, nigrum colore, amplum grano, arundineum culmo. Adolescit ad pedes altitudine septem, prægrandibus culmis: [24] lobas vocant: omnium frugum fertilissimum. Ex uno grano terni sextarii gignuntur. Seri debet in humidis.

4. [25] Frumenta quædam in tertio genu spicam incipiunt concipere, quædam in quarto, sed etiamnum occultam. Genicula autem sunt tritico quaterna, farri sena, hordeo octona. Sed non ante supradictum geniculorum numerum conceptus est spicæ: [26] qui ut spem sui fecit, quatuor aut quinque tardissime diebus florere incipiunt: [27] totidemque aut paulo pluribus deflorescunt. [28] Hordea vero cum tardissime septem. [29] Varro quater novenis diebus fruges absolvi tradit, & mense nono meti.

5. Fabæ in folia exeunt, ac deinde caulem emittunt, [30] nullis distinctum internodiis. [31] Reliqua legumina surculosa sunt. [32] Ex his ramosa, cicer, ervum, lens. Quorundam caules sparguntur in terram, si non habeant adminiculum, ut pisorum. Quod si non habuere,

NOTÆ.

22. *Et e milio fit.*] Milii nunc in pulte usus, qualis olim, auctore Festo, cum *puls miliacea ex melle, forma appellaretur: cum lacte non fastidienda*, inquit Columella, lib. 2. cap. 9. In panificio raro. Sed is olim usus, teste etiam Colum. lib. 2. cap. 9. pag. 56. *Panis*, inquit, *e milio fit, qui antequam refrigescat, sine fastidio potest absumi.*

23. *Milium intra hos.*] De milio Indico, eximiæ magnitudinis, culmique arundinei, vide Philostr. lib. 3. de vita Apollon. cap. 2. pag. 112. Hoc *Surgum* vocari apud populares suos auctor est Scaliger, Exercit. 292. pag. 869.

24. *Lobas vocant.*] Ita MSS. omnes. Rectius tamen *phobas* dixeris, ex laudato proxime Theoprasti loco, qui leguminibus χεδροπαῖς λοβὸν, miliaceis φόβην assignat.

25. *Frumenta quædam.*] Accepta hæc a Theophr. lib. 8. hist. cap. 2. & a Columella, lib. 2. cap. 12. pag. 67. Genua porro, sive genicula, sunt veluti nodi & articuli, quibus herbacei caules & stipulæ distinguuntur.

26. *Qui ut spem.*] Qui conceptus scilicet, seu spicæ partus. Theophr. loc. cit.

27. *Totidemque.*] Post dies totidem elapsos. Theophr. loc. cit.

28. *Hordea vero.*] Theophr. πυρὸν καὶ κριθὴν, triticum hordeumque.

29. *Varro.*] Hæc apud Varronem nondum adhuc inventa.

30. *Nullis distinctum.*] Nullis certe geniculis interseptum, glabrum, inanemque caulem fabæ cernimus, etsi Theophr. lib. 8. hist. cap. 2. γονατώδη καυλὸν κυάμων vocat.

31. *Reliqua .... surculosa sunt.*] Hoc est, plures e sua radice caules emittunt: τὰ μὲν χεδροπὰ πολύκαυλα. Theophr. loc. cit.

32. *Ex his ramosa.*] Πολύκλαδα, quorum caulis in plures se fundit ramulos.

deteriora fiunt. [33] Leguminum unicaulis faba sola, unus & lupinis: ceteris [34] ramosus prætenui surculo: omnibus vero fistulosus.

Folium quædam ab radice mittunt, quædam a cacumine. Frumentum vero, & hordeum, [35] viciaque, & quidquid in stipula est, in cacumine unum folium habet. Sed hordeo scabra sunt, ceteris lævia. Multiplicia contra fabæ, ciceri, piso. [36] Frumentis folium arundinaceum, fabæ rotundum, & magnæ leguminum parti. Longiora [37] erviliæ, & piso. [38] Faseolis venosa: [39] sesamæ, & irioni sanguinea. Cadunt folia lupino tantum, & papaveri. [40] Legumina diutius florent, & ex his ervum ac cicer: sed diutissime faba XL. diebus. [41] Non autem singuli scapi tamdiu, quoniam alio desinente alius incipit: nec tota seges, sicut frumenti, pariter. [42] Siliquantur vero omnia diversis diebus, & ab ima primum parte, paulatim flore subeunte.

6. [43] Frumenta, cum defloruere, crassescunt, maturanturque cum plurimum diebus quadraginta: item faba: paucissimis cicer. [44] Id enim a semente diebus XL. perficitur. [45] Milium, & panicum, & sesama, & omnia æstiva, XL. diebus maturantur a flore, magna terræ cælique differentia. In Ægypto enim hordeum sexto a satu mense, frumenta septimo metuntur. [46] In Hellade, hordeum. In Peloponneso

NOTÆ.

33. *Leguminum unicaulis.*] De faba Græca loquitur, seu Latina: ei enim quam nos fabam vulgo dicimus, caulem non unum ex singulari radice erumpere, ut unicum lupino, experientia commonstrat.

34. *Ramosus.*] Ceteris, inquit, caulis in ramos spargitur ligno prætenui, sed eodem instar fistulæ concavo.

35. *Viciaque.*] Vide Notas & Emendationes num. VI.

36. *Frumentis.*] Theophr. lib. 8. hist. cap. 3.

37. *Ervilia.*] Ervilia Græcis ὤχρος est, pisum minus est. Nostris, *des Pois*. De majore piso, Dodonæus pag. 511. de minore, pag. 512.

38. *Faseolis.*] In MSS. rectius *phasiolis*. De his egimus lib. 16. sect. 92.

39. *Sesamæ.*] MSS. ubique, *sesima*: Græci tamen σήσαμον vocant, nempe ut Μασσαλίαν Massiliam Latini dixere, & Μιθριδάτην, quem nos Mithridatem. Gallis, *de la jugioline*. Accurate pingitur a Dodonæo, loc. cit. cap. 22. pag. 522.

40 *Legumina diutius &c.*] Hæc a Theophr. lib. 8. hist. cap. 2.

41. *Non autem singuli.*] Theophr. lib. 8. hist. cap. 2.

42. *Siliquantur.*] Siliquas faciunt. Theophr. loc. cit. Neque ut frumenti, sic & fabarum scapi singuli, aut seges integra simul floret, sed particulatim.

43. *Frumenta, cum.*] Hæc a Theophr. lib. 8. hist. cap. 3. Columella, lib. 2. cap. 12. pag. 67. *Omne autem frumentum, & hordeum, quidquid denique non duplici semine est, spicam a tertio ad quartum nodum emittit: & cum totam edidit, octo diebus deflorescit, ac deinde grandescit diebus quadraginta, quibus post florem ad maturitatem devenit. Rursus quæ duplici semine sunt, ut faba, pisum, lenticula, diebus quadraginta florent, simulque grandescunt.*

44. *Id enim.*] Theophr. loc. cit.

45. *Milium, &c.*] Theophr. loc. cit.

46. *In Hellade hordeum.*] Hoc est, septimo mense metitur. Theophr. Περὶ δὲ ἐν τῷ ἑβδόμῳ· περὶ τὴν Ἑλλάδα, κριθαί.

octavo, & frumenta etiamnum tardius. [c] Grana in stipula crinito textu spicantur. In faba leguminibusque, alternis lateribus siliquantur. [47] Fortiora ad hiemes frumenta, legumina in cibo.

7. Tunicæ frumento plures. Hordeum maxime nudum, [48] & arinca, sed præcipue avena. Calamus altior frumento, quam hordeo. Arista mordacior hordeo. In area exteruntur triticum, & siligo, & hordeum. Sic & [49] seruntur pura, qualiter moluntur, quia tosta non sunt. E diverso far, milium, panicum, purgari, nisi tosta, non possunt. [50] Itaque hæc cum suis folliculis seruntur cruda. Et far in vaginulis suis servant ad satus, atque non torrent.

XI. Levissimum ex his hordeum, [1] raro excepit XV. libras, & faba XXII. Ponderosius far, magisque etiamnum triticum. [2] Far in Ægypto ex olyra conficitur. [3] Tertium genus spicæ hoc ibi est. Galliæ quoque suum genus farris dedere: quod illic [4] bracem vocant, apud nos [5] sandalam, nitidissimi grani. Et alia differentia est, quod fere quaternis libris plus reddit panis, quam far aliud. Populum Romanum farre tantum e frumento CCC. annis usum, Verrius tradit.

XII. 1. Tritici genera plura, quæ fecere gentes. Italico nullum equi-

INTERPRETATIO.

c *Grana.*] Grana in stipulis spica continentur *qua subtiliter texitur*, desinitque in crinem. In faba & leguminibus, modo dextro latere, modo lævo, siliquâ semina continentur.

NOTÆ.

47. *Fortiora.*] Theophr. loc cit. Validiora, inquit, ἰσχυρότερα contra hiemem, cælique mutationes varias, frumentacea sunt, τὰ σιτηρά. Legumina vero in cibis valentiora putantur, πρὸς δὲ τὴν τροφὴν, τὰ χεδροπά. Vide Celsum, lib. 2. cap. 18. *Ex leguminibus valentior rapa, napique, & omnes bulbi, &c.* Locum consule.

48. *Et arinca.*] Dicetur de ea, sect. 20.

49. *Seruntur pura.*] Sine suis folliculis.

50. *Itaque hæc.*] In primis far, sive adoreum, quod in siccis humidisque locis seri Columella ait, lib. 2. cap. 8. *quoniam folliculum, quo continetur, firmum & durabilem adversus longioris temporis humorem habet.*

Sect. XI. 1. *Raro excedit.*] In singulos nimirum modios.

2. *Far .... ex olyra.*] Far cibus hoc loco est, non, uti acceptum est hactenus, singulare aliquod frumenti genus. Far e frumento Plinius mox agnoscit, hoc est, ex iis frumenti generibus quæ commemoravit initio sup. sect. Far ex olyra, nunc etiam in Ægypto. Far ex hordeo, Palladius lib. 1. tit. 29. de phasianis. Modum conficiendi farris docet Archigenes apud Aëtium, serm. 9. cap. 45. pag. 124.

3. *Tertium genus.*] Post triticum, hordeumque.

4. *Bracem vocant.*] Ita MSS. Reg. Colb. Th. Chiffl. non ut editi, *brance. Le blé blanc de Dauphiné.* Vide Nic. Chorier, lib. 1. hist. Delph. pag. 54.

5. *Sandalem.*] Sic MSS. Colb. Th. aliique. Libri vulgati, *Sandalum. Sandalium* Charta Rogerii Regis Siciliæ, an. 1137. apud Ughellum, tom. 7. p. 564.

dem comparaverim candore ac pondere, quo maxime discernitur: montanis modo comparetur Italiæ agris externum, in quo principatum tenuit [1] Bœotia, deinde Sicilia, mox Africa. Tertium pondus erat Thracio, Syrioque, deinde & Ægyptio, [2] athletarum cum decreto, quorum capacitas jumentis similis, quem diximus ordinem fecerat. Græcia & Ponticum laudavit, quod in Italiam non pervenit. Ex omni eadem genere grani prætulit [3] dracontiam, strangiam, & Selenusium, argumento crassissimi calami: ita pingui solo hæc genera assignabat. Levissimum & maxime inane, seu tenuissimi calami, in humidis seri jubebat, quoniam multo egeret alimento. Hæ fuere sententiæ Alexandro Magno regnante, cum clarissima fuit Græcia, atque in toto terrarum orbe potentissima: ita tamen, ut ante mortem ejus annis [4] fere CXLV. Sophocles Poëta in fabula [5] Triptolemo frumentum Italicum ante cuncta laudaverit, ad verbum translata sententia:

Et fortunatam Italiam frumento canêre candido.

Quæ laus peculiaris hodieque Italico est. Quo magis admiror, posteros Græcorum nullam mentionem hujus fecisse frumenti.

2. Nunc ex his generibus, [6] quæ Romam invehuntur, levissimum est Gallicum, atque e Chersoneso advectum: quippe non excedunt in modium vicenas libras, si quis granum ipsum ponderet. Adjicit Sardum [7] selibras, Alexandrinum [8] & trientes: hoc & Siculi pondus. Bœoticum totam libram addit: Africum [9] & dodrantes. In Transpadana Italia scio vicenas quinas libras farris modios pendere:

NOTÆ.

Sect. XII. 1. *Bœotia.*] Consentit Theophr. lib. 4. de causis, cap. 10. pag. 310. Τοῦ μὲν ἄλλου πυροῦ δοκεῖ ὁ Ἀθήναζε καταπλέοντος, ὁ Σικελικὸς ἰσχυρότατος ἐστὶ· τούτου δ' ἔτι βαρύτερος μᾶλλον ὁ Βοιώτιος, ὥσπερ ἐν ταῖς ἱστορίαις εἴρηται.

2. *Athletarum.*] Athletis ita censentibus, quorum edacitas, seu voracitas potius, jumentorum similis, hunc quem modo diximus in pondere frumentorum ordinem fecit. Theophr. lib. 8. hist. cap. 4. In Bœotia, inquit, ternos semisextarios tritici absumunt: Athenis Siculi, facile quinos.

3. *Dracontiam.*] Pro his tritici generibus, tergeminum aliud Theophrastus affert, lib. 8. hist. cap. 4. Καγχρυδίαν, Στλεγγίτην, Ἀλεξανδρεινόν.

4. *Fere C X L V.*] Egit ergo Sophocles eam fabulam Olymp. LXXVII. anno quarto, ætatis suæ vicesimo, si Suidæ credimus, qui natum ait Olymp. LXXIII. Obiit enim Alexander Olymp. CXIV. anno primo, teste Diodoro Sic. lib. 17. Bibl. pag. 579.

5. *Triptolemo.*] In ea fabula Ceres Triptolemum edocet, quantum terrarum necesse sit peragrari seminandis a se datis frugibus, Italiamque præ ceteris laudat. Vide Dionys. Halic. lib. 1. Antiq. Rom. pag. 10.

6. *Quæ Romam.*] MSS. omnes, *quæ Romæ.*

7. *Selibras.*] Dimidiam libram.

8. *Et trientes.*] Gallici, inquit, tritici pondus, non selibra tantum, sed præterea triente, hoc est, tertia libræ parte, ab Alexandrino Siculoque superatur.

9. *Et dodrantes.*] Et præterea dodrantem, hoc est, libræ partes tres quartas.

[10] circa Clusium & senas. Lex certe naturæ, [11] ut in quocumque genere pani militari tertia portio ad grani pondus accedat : sicut optimum frumentum esse, [12] quod in subactu congium aquæ capiat. Quibusdam generibus per se pondus, sicut Balearico : modio panis pondo xxxv. reddit: [13] Quibusdam binis mixtis, ut Cyprio & Alexandrino, [14] xx. prope libras non excedentibus. Cyprium fuscum est, panemque nigrum facit : itaque miscetur Alexandrinum candidum, redduntque xxv. pondo. [15] Thebaïcum libras adjicit. Marina aqua subigi, quod plerique maritimis in locis faciunt, occasione lucrandi salis, inutilissimum. Non alia de causa opportuniora morbis corpora existunt. Galliæ & Hispaniæ [16] frumento in potum resoluto, [17] quibus diximus generibus, spuma ita concreta pro fermento utuntur. Qua de causa levior illis, quam ceteris, panis est.

3. Differentia est & calami. Crassior quippe melioris est generis. [18] Plurimis tunicis Thracium triticum vestitur, ob nimia frigora illi plagæ exquisitum. Eadem causa [19] & trimestre invenit, detinentibus terras nivibus, quod tertio fere a satu mense & in reliquo orbe metitur. Totis hoc Alpibus notum, & hiemalibus provinciis nullum hoc frumento lætius. [20] Unicalamum præterea, nec usquam capax :

Notæ.

10. *Circa Clusium.*] Hoc est, circa Clusium farris modios pendere non vicenas quinas tantum libras, sed & senas : hoc est, vicenas senas. Dalecampius perperam existimat *senas* hoc loco Senensis esse in Etruria oppidi nomen. De farre Clusino, ejusque parandi modo, vide Aëtium serm. 9. cap. 45. pag. 325. Columella, lib. 2. cap. 6. *Far, quod appellatur Clusinum, candoris nitidi.* Martialis, in Xeniis, lib. 13. Epigr. 8. *Far :*

Imbue plebeïas Clusinis pultibus ollas, &c.

11. *Vt in quocumque.*] Ut cujuscumque frumenti modius in panem subactus militarem, sive castrensem, (*le pain de munition*) triente toto seu tertia parte ponderosior sit, quam granum ipsum, prius quam molatur, & subigatur in panem.

12. *Quod in subactu.*] Dum subigitur in panificio.

13. *Quibusdam binis.*] Subintellige, pondus est.

14. XX. *prope libras.*] Antequam in panem subigantur.

15. *Thebaïcum libras.*] Sive granum ipsum per se alteri e duobus istis misceatur, Cyprio vel Alexandrino : sive cum altero subigatur, libram ad pondus adjicit. Thebaïcum porro ex Ægypto intellige.

16. *Frumentum in potum.*] Cum e madida fruge parant sibi potus, zythum scilicet, Gallis *Biere*, Hispanis *Cerveza*.

17. *Quibus diximus.*] Tritico nempe Balearico, in Hispaniis : in Galliis farris genere, quod bracem vocabant, ut dictum est, tum ista sect. tum superiore.

18. *Plurimis tunicis.*] Theophr. lib. 8. hist. cap. 4. ὁ Θράκιος πολυχίτωνος.

19. *Et trimestre.*] Tritici genus, quod intra tres menses maturescit : bimestre, quod intra binos. De his Theophr. loc. cit. Καὶ τὸ τῶν τριμήνων, καὶ τὸ τῶν διμήνων, καὶ εἴπερ γένος ἐν ἐλάττοσιν ἡμέραις τελειοῦται. Trimestre, siliginis genus esse docet Colum. lib. 2. c. 6. de generibus seminum.

20. *Vnicalamum.*] Unicum e radice calamum trimestre id triticum emittit : nec potest ferre plures. Theophr. loc. cit. Τρίμηνοι δ' πολλοὶ . . . . μονοκάλαμοι, κατὰ τὴν ἔκφυσιν, καὶ τὸ ὅλον ἀσθενεῖς.

scriturque

ſeriturque non niſi tenui terra. [21] Eſt & bimeſtre circa Thraciæ Ænum, quod quadrageſimo die, quam ſatum eſt, matureſcit: mirumque, nulli frumento plus eſſe ponderis, & furfuribus carere. Utitur eo & Sicilia, & Achaïa, montuoſis utraque partibus. Eubœa quoque circa Caryſtum. In tantum fallitur [22] Columella, qui ne trimeſtris quidem proprium genus exiſtimaverit eſſe, cum ſit antiquiſſimum. [23] Græci ſetanion vocant. [24] Tradunt in Bactris grana tantæ magnitudinis fieri, ut ſingula ſpicas noſtras æquent.

XIII. Primum ex omnibus frumentis ſeritur hordeum. Dabimus & dies ſerendo cuique generi, natura ſingulorum expoſita. Hordeum Indis ſativum & ſilveſtre, [1] ex quo panis apud eos præcipuus, [2] & alica. [3] Maxime quidem oryza gaudent, [4] ex qua ptiſanam conficiunt, quam reliqui mortales ex hordeo. [5] Oryzæ folia carnoſa, porro ſimilia, ſed latiora: altitudo cubitalis, flos purpureus, radix gemmeæ rotunditatis.

XIV. [1] Antiquiſſimum in cibis hordeum, ſicut [2] Athenienſium ritu Menandro auctore apparet: [3] & gladiatorum cognomine, qui

NOTÆ.

21. *Eſt & bimeſtre.*] Theophr. loc. cit. etſi de Æno Thraciæ ſilet: in Eubœa ſolum reperiri illud affirmat, & in Sicilia, Achaïaque.

22. *Columella.*] Libro 2. cap. 9. pag. 53. *Neque enim eſt ullum, ſicut multi crediderunt, natura trimeſtre ſemen: quippe idem jactum autumno melius reſpondet.* Non negat is peculiare tritici genus dictum antiquis eſſe trimeſtre: ſed ab eo quod autumno ſeritur, quodque melius ita provenit, differre negat. Et cap. 6. triticum trimeſtre, & trimeſtre alicaſtrum agnoſcit.

23. *Græci ſetanion.*] Ita M S S. non *trimenon*, ut editi. Σητάνιος πυρὸς, ſive σητάνειος, triticum quod hoc anno, id eſt, vere ineunte ſatum eſt. Vide Rob. Conſtant. in Lexico.

24. *Tradunt in Bactris.*] Theophr. loc. cit. nucleis olivæ ſingula Bactrici frumenti grana æquiparat.

Sect. XIII. 1. *Ex quo panis.*] Vide Notas & Emend. num. VII.

2. *Et alica.*] Hoc eſt, ptiſana ex hordeo Indico, ut ipſe loquitur, lib. 22. ſect. 66.

3. *Maxime quidem.*] Theophr. lib. 4. hiſt. cap. 8.

4. *Ex qua ptiſanam.*] Ptiſana pultis genus eſt, quod ex farina fit hordeacea, aliiſque frugibus. Hanc quæ ex oryza conficitur, noſtri ipſius oryzæ nomine, *du Ris* vocant: quæ ex hordeo, *Orge mondé.*

5. *Oryzæ.*] Depictam vide apud Dodon. pag. 500.

Sect. XIV. 1. *Antiquiſſimum.*] Vide Dionyſ. Halic. l. 2. Rom. Antiq. pag. 95.

2. *Athenienſium.*] Quoniam in Eleuſinio certamine præmium victori hordeum fuit, uti teſtatur Pindari Scholiaſtes, Olymp. Ode 9. pag. 93. Ἄγεται γὰρ αὐτόθι (de Eleuſine loquitur) ἀγὼν Κόρης καὶ Δημήτρος, ὃς καλεῖται Ἐλευσίνια· οὗ ἔπαθλον κριθαί. Hoc ipſum ſcribunt Ariſtides, Suidas, & auctor Etymologici.

3. *Et gladiatorum.*] Et præterea, inquit, id ex quodam gladiatorum genere intelligitur, qui hordearii appellantur, quod vetuſtiore ævo eo cibi genere uterentur. Milites etiam, *qui parum in armorum proluſione profecerant*, inquit Vegetius, lib. 1. cap. 13. pag. 14. *pro frumento hordeum cogebantur accipere: nec ante eis in tritico reddebatur annona, quam ſub præſentia Tribunorum experimentis datis oſtendiſſent ſe omnia, quæ erant in militari, arte compleſſe.*

hordearii vocabantur. [4] Polentam quoque Græci non aliunde præferunt. Pluribus fit hæc modis. Græci perfusum aqua hordeum ſiccant nocte una, ac poſtero die frigunt, [5] deinde molis frangunt. Sunt qui vehementius toſtum rurſus exigua aqua aſpergant, & ſiccent prius, quam molant. Alii vero virentibus ſpicis decuſſum hordeum recens purgant, madidumque in pila tundunt, atque in corbibus eluunt, ac ſiccatum Sole rurſus tundunt, & purgatum molunt. Quocumque autem genere præparato, vicenis hordei libris, ternas ſeminis lini, & coriandri ſelibram, ſaliſque [6] acetabulo, torrentes ante omnia miſcent in mola. Qui diutius volunt ſervare, cum polline ac furfuribus ſuis condunt novis fictilibus. Italia ſine perfuſione toſtum in ſubtilem farinam molit, iiſdem additis, atque etiam milio. Panem ex hordeo antiquis uſitatum vita damnavit, [7] quadrupedumque fere cibus eſt.

XV. Ptiſanæ inde uſus validiſſimus ſaluberrimuſque tantopere probatur. Unum laudibus ejus volumen dicavit [1] Hippocrates e clariſſimis medicinæ ſcientia. Ptiſanæ bonitas præcipua Uticenſi. In Ægypto vero eſt, quæ fit ex hordeo, cui ſunt bini anguli. In Bætica & Africa genus, ex quo fiat, hordei, glabrum appellat Turranius. Idem olyram & oryzam eandem eſſe exiſtimat. Ptiſanæ conficiendæ vulgata ratio eſt.

XVI. Simili modo [1] ex tritici ſemine tragum fit, in Campania duntaxat & Ægypto.

XVII. [1] Amylum vero ex omni tritico ac ſiligine, ſed optimum

Notæ.

4. *Polentam.*] Polentam Græci ἄλφιτα vocant, torrefacti hordei farinam. In Gallia vocant, *du Gruau*. Spiſſandis carnium juribus venalis circumfertur: cœpitque & ex avena retorrida fieri, & eadem nominis ambage proferri.

5. *Deinde molis.*] Veteres hordeum, ſimileſque fruges, prius torrebant, deinde molebant. Unde Virgilius, lib. 1. Æneïd. verſ. 183.

Et torrere parant flammis, & frangere ſaxo.

Nec ullum ibi ὕπερον ϖώπερον, ut ſibi vulgus interpretum fingit. Vide quæ dicenda ſunt ſect. 23.

6. *Acetabulo.*] De hoc menſuræ genere dicetur lib 21. ſect. 109.

7. *Quadrupedumque.*] Equorum: quibus olim non avena dabatur, ſed hordeum. Unde Feſtus: *Hordearium as*, inquit, *quod pro hordeo equiti Romano dabatur.*

Sect. XV. 1. *Hippocrates.*] Is liber eſt, qui alias de ptiſana, ut auctor eſt Athenæus lib. 2. pag. 57. nunc de victu in morbis acutis, vel contra Cnidias ſententias inſcriptus legitur, tomo undecimo operum Galeni, qui quatuor in eum librum Commentarios edidit.

Sect. XVI. 1. *Ex tritici ſemine.*] Hoc eſt, e zea, ut ipſe poſtea explicaturus eſt. Galenus in Comm. 1. ad librum Hippocr. de victu in morbis acutis, pag. 14. tom. XI. Ζέαι, ἐξ ὧν ὁ χαλώμενος τράγος γίνεται. In Indice hujus loci, Plinius, *De trago.* Celſus, lib. 4. cap. 4. de difficultate ſpirandi, inter cibos non nimium acres, cum lenticula ptiſanaque tragum recenſet.

Sect. XVII. 1. *Amylum vero.*] Et ex zea parari amylum ſcribit Dioſc. lib. 2. cap. 123. Gallis, *Amidon.*

[2] e trimeſtri. Inventio ejus Chio inſulæ debetur : & hodie laudatiſſimum inde eſt : [3] appellatum ab eo, quod ſine mola fiat : [4] Proximum trimeſtri, quod e minime ponderoſo tritico. [5] Madeſcit dulci aqua ligneis vaſis, ita ut integatur, quinquies in die mutata. Melius ſi & noctu, ita ut miſceatur pariter. Emollitum, prius quam aceſcat, [6] linteo aut ſportis ſaccatum, tegulæ infunditur illitæ fermento, atque ita in Sole denſatur. [7] Poſt Chium maxime laudatur Creticum, mox Ægyptium. Probatur autem lævore, & levitate : atque ut recens ſit : jam & Catoni dictum apud nos.

XVIII. [1] Hordei farina & ad medendum utuntur. Mirumque, in uſu jumentorum, ignibus durato, ac poſtea molito, offiſque humana manu demiſſis in alvum, majores vires, toroſque corporis fieri. [2] Spicæ quædam binos ordines habent, quædam plures uſque ad ſenos. [3] Grano ipſi aliquot differentiæ, longius, leviuſque, aut brevius, aut rotundius, candidius, nigrius, vel cui purpura eſt. [4] Ultimo ad polentam : [5] contra tempeſtates candido maxima infirmitas. Hordeum frugum omnium molliſſimum eſt : [6] ſeri non vult, niſi in ſicca & ſoluta terra, ac niſi læta. [7] Palea ex optimis : ſtramento vero nullum comparatur. Hordeum ex omni frumento minime calamitoſum, quia ante tollitur quam triticum occupet rubigo. Itaque ſapientes agricolæ tri-

NOTÆ.

2. *E trimeſtri.*] Hoc eſt, e trimeſtri tritico, de quo ſect. 12. Sic Dioſc. loc. cit. Ἄριστον δέ ἐστι τὸ σκευαζόμενον ἐκ πυρῶν σητανίων.

3. *Appellatum ab eo.*] Dioſc. loc. cit. Ἄμυλον ὠνόμασται, διὰ τὸ χωρὶς μύλου κατασκευάζεσθαι.

4. *Proximum trimeſtri.*] Vide Notas & Emend. num. VIII.

5. *Madeſcit.*] Dioſc. loc. cit.

6. *Linteo, aut ſportis ſaccatum.*] Hoc eſt, per ſaccum colatum : quo modo vinum Hippocraticum colant pharmacopolæ. Vide Notas & Emend. num. IX.

7. *Poſt Chium.*] Creticum pariter laudat Dioſc. loc. cit. mox Ægyptium : Chii non meminit. Alexandrinum commendat & Theodorus Priſcianus, lib. 4.

8. *Catoni dictum apud nos.*] Etſi res ſit exotica amylum, inquit, jam tum ætate tamen Catonis, Romæ id cognitum eſt. Verba hæc ſunt Catonis, cap. 87. *Amylum ſic facito. Siliginem purgato bene, &c.*

Sect. XVIII. 1. *Hordei farina.*] Ad aurium dolorem utitur ea Marcellus Empir. cap 9. pag. 78. In pluribus vero morbis Galenus, quos in Indice Braſſavoli leges.

2. *Spicæ quædam.*] Hordei ſcilicet. Theophr. lib. 8. hiſt. cap. 4. τῶν μὲν κριθῶν αἱ μὲν εἰσι δίστιχοι, αἱ δὲ τρίστιχοι .... πλεῖσται δὲ ἑξάστιχοι.

3. *Grano ipſi.*] Theophr. loc. cit.

4. *Ultimo ad polentam.*] Poſtremum, hoc eſt, purpuraſcens, imbecille in polenta : etſi plurimum farinæ reddit : αἱ δὲ ἐπιπορφυρίζουσαι, ἄλφιτα γὰρ καὶ πολυάλφιτοι δοκοῦσιν εἶναι). Theophr. loc. cit.

5. *Contra tempeſtates.*] Contra hiemem, ventoſque, & cæli mutationes varias. Theophr. de purpuraſcente hordeo : καὶ πρὸς τοὺς χειμῶνας δὲ, καὶ τὰ πνεύματα, καὶ ὅλως τὸν ἀέρα τῆς λευκῆς ἰσχυροτέρα, candido firmius.

6. *Seri non vult.*] MSS. *Seri non volet*, forte pro *non volt.* Non placet certe legi, *non valet.*

7. *Palea.*] Didymus in Geopon. lib. 4. cap. 14. pag. 114. ad certos quoſdam uſus hanc reliquis anteponit : τῶν δὲ σιτίων τὰ κρίθινα αἱρετώτερα.

ticum [8] cibariis tantum ſerunt. [9] Hordeum ſarculo ſeri dicunt, propterea celerrime redit: fertiliſſimumque, quod in Hiſpaniæ Carthagine Aprili menſe collectum eſt: hoc ſeritur eodem menſe in Celtiberia, eodemque anno bis naſcitur. Rapitur omne a prima ſtatim maturitate feſtinantius, quam cetera. Fragili enim ſtipula & tenuiſſima palea granum continetur. [10] Meliorem etiam polentam fieri tradunt, ſi non excocta maturitate tollatur.

CAP. VIII. XIX. Frumenti genera non eadem ubique: nec ubi eadem ſunt, iiſdem nominibus. Vulgatiſſima far, [1] quod adoreum veteres appellavere, ſiligo, triticum. Hæc plurimis terris communia. [2] Arinca Galliarum propria, copioſa & Italiæ eſt. Ægypto autem ac Syriæ, Ciliciæque & Aſiæ, ac Græciæ peculiares, [3] zea, olyra, tiphe. Ægyptus ſimilaginem conficit e tritico ſuo, nequaquam Italicæ parem. Qui zea utuntur, [4] non habent far. Eſt & hæc Italiæ in Campania maxime, ſemenque appellatur. Hoc habet nomen res præclara, [5] ut mox docebimus: propter quam [6] Homerus ζείδωρος ἄρουρα dixit: non ut ali-

NOTÆ.

8. *Cibariis tantum.*] Tantum tritici ſerunt, quantum ad familiæ cibaria ſatis eſt.

9. *Hordeum ſarculo.*] Terra leviſſime nota, ac veluti ſuſpenſa quemadmodum fere fit ſarriendo: ſarculo opus eſt, non aratro: atque idcirco celerrime erumpit, & matureſcit. *Agros findere ſarculo* dixit Horatius, lib. 1. Ode 1. verſ. 11.

10. *Meliorem etiam.*] Galenus quoque lib. 1. de alim. facult. cap. XI. pag. 317. tom. 6. ex recenti hordeo mediocriter frixo laudatiſſimam fieri polentam docet: odoris etiam eximii: ſi ariſta non omnino ſicca: Ἐκ τῶν νέων κριθῶν φρυγεισῶν συμμέτρως τὸ κάλλιστον ἄλφιτον γίνεται.... μάλιστά ἐστιν εὐώδη τὰ ἐκ τῶν ἀείστων καὶ νέων κριθῶν γινόμενα, μὴ πάνυ ξηρὸν ἐχουσῶν τὸν στάχυν.

Sect. XIX. 1. *Quod adoreum.*] Unde *adorea liba* apud Maronem, lib. 7. Æneïd. verſ. 109. Feſtus: *Ador farris genus, edor quondam appellatum ab edendo: vel quod aduratur, ut fiat toſtum: unde in ſacrificio mola ſalſa efficitur.*

2. *Arinca.*] Nunc corrupto vetere vocabulo, in Delphinatu *Riguet* id tritici genus appellant. Nic. Chorier, lib. 1. hiſt. pag. 54. De arinca plura dicemus ſect. 20.

3. *Zea, olyra, tiphe.*] Tiphen & olyram rem alii eandem eſſe, alii diverſam, veteres prodiderunt, referente eorum ſententias Galeno, loc. cit. cap. 13. pag. 319. περὶ τιφῶν, καὶ ὀλυρῶν, καὶ ζειῶν. Ipſe Galenus tom. 2. in explic. vocum Hippocr pag. 91. Ζείας, ὀλύρας, interpretatur: perinde ac ſi res una ſit, nominibus diverſis. Hæc tria tamen & nominibus & re diſtinguit Anguillara, par. 6. pag. 98. Tipham ait Italis appellari *Spelta*: Olyram, *Scandella*: Zeam, *Farro.* Aſclepiades apud Galen. lib. 9. κατὰ τόπους, cap. 3. Φάῤῥυς ὃ καλοῦσι ζέαν. Et quod Straboni lib. 5. pag. 242. ζέα dicitur, id Plinius ſect. 29. far appellat. Et Dionyſ. lib. 2. Antiq. Rom. pag. 95. Φαῤῥός, ὃ καλοῦμεν ἡμεῖς ζέαν. Ægyptios porro panem ἐκ τῶν ὀλυρέων feciſſe auctor eſt Herodotus, lib. 2. Euterpe, pag. 118. num. 77.

4. *Non habent far.*] Sed zeam pro farre habent. Nam & ipſa zea far eſt: nec ſemen tantum appellatur, ut Plinius ait, ſed cum farre nomen alterum commune habet, adoreum, teſte Iſidoro, lib. 17. cap. 3. *Adoreum, tritici genus, quod idem vulgo ſemen dicitur.*

5. *Ut mox docebimus.*] Sect. 29. ubi e zea quæ conficitur, alicam commendat.

6. *Homerus.*] Iliad. β. verſ. 548. & alibi paſſim. Quod ζείαν ferret: non ἀπὸ τοῦ ζῆν vivere.

qui arbitrantur, quoniam vitam donaret. Amylum quoque ex ea fit, [7] priore crassius. Hæc sola differentia est.

Ex omni genere durissimum far, & contra hiemes firmissimum. Patitur frigidissimos locos, & minus subactos, vel [8] æstuosos, sitientesque. [9] Primus antiquis Latio cibus, magno argumento in adoreæ donis, [10] sicuti diximus. [11] Pulte autem, non pane, vixisse longo tempore Romanos manifestum, quoniam inde & [12] pulmentaria hodieque dicuntur. Et Ennius antiquissimus vates obsidionis famem exprimens, [13] offam eripuisse plorantibus liberis patres commemorat. Et hodie sacra prisca, [14] atque natalium, [15] pulte fritilla conficiuntur: videturque tam puls ignota Græciæ fuisse, quam Italiæ polenta.

XX. 1. Tritici semine [1] avidius nullum est, nec quod plus ali-

Notæ.

7. *Priore crassius.*] Priore amylo, de quo sect. 17.

8. *Æstuosos.*] In MSS. ubique, *æstivosos.*

9. *Primus antiquis.*] Vide Dionys. Halic. lib. 2. Rom. Antiq. pag. 95. ubi far esse zeam docet.

10. *Sicuti diximus.*] Sect. 3.

11. *Pulte autem.*] Valerius Max. lib. 2. cap. 5. *Erant majores nostri adeo continentiæ attenti, ut frequentior apud eos pultis usus, quam panis esset.* Et ad hunc veterem morem Juvenalis respiciens, Satyra 14. vers. 171.

Grandes fumabant pultibus ollæ.

12. *Pulmentaria.*] Varro, lib. 4. de ling. Lat. *Pulmentum*, inquit, *quod idem cum pulte essent*, hoc est, cum pulte comederent: *inde pulmentarium dictum.* Pulmentarium igitur obsonium quodvis dicebatur, non quod ex pulte esset: ut Lexicorum auctoribus videtur: sed quod, uti postea cum pane, sic olim cum pulte, ederetur: inde nomen. Græcis προσφάγιον inde dictum, quod addatur pani, ut notat Erasmus in cap. 21. Joan. ubi Latinus interpres *pulmentarium* transtulit. Joan. de Janua: *Pulmentum vel pulmentarium dicitur quilibet cibus citra panem.* Apud Phædrum, lib. 3. Fabular. Canis ad lupum:

Affertur ultro panis, de mensa sua
Dat offa dominus, frusta jactat familia,
Et quod fastidit quisque pulmentarium.

Et Seneca ficus caricas pulmentarii vicem habere dixit, obsonii Plinius, ut adnotavimus lib. 15. sect. 21.

13. *Offam eripuisse.*] Offa enim antiquis fuit, auctore Festo quoque, glomerata puls.

14. *Atque natalium.*] Subintellige, natalium sacra. Sequioribus tamen temporibus, superstitione crescente, etiam cruentas in natalitiis sacris hostias mactavere. Horatius, lib. 4. Ode x 1. die natali Mæcenatis dicta:

Ara castis
Vincta verbenis, avet immolato
Spargier agno.

Lampridius, in Alexandro Severo: *Cum ejus natalem aruspices commendarent, dixerunt eum summam rerum tenturum: idcirco quod hostiæ de ea villa, quæ esset Severi Imp. adductæ essent.*

15. *Pulte fritilla.*] Sic M S S. omnes: forte pro *frictilla* seu *frictili*, a frigendo, quoniam esset ea puls e farina fricta. An huc pertinet quod habet Varro, lib. 1. de vita populi Rom. apud Nonium, cap 4. num. 291. *Quod Calendis Juniis & publice & privatim fatuam pultem Diis mactat.* Apud Arnobium, lib. 7. pag. 230. fitilla dici videtur.

Sect. XX. 1. *Avidius nullum.*] Quod plus ex terra alimenti trahat.

menti trahat. [2] Siliginem proprie dixerim tritici delicias: candor est, & sine virtute, & sine pondere, conveniens humidis tractibus, quales Italiæ sunt, & Galliæ Comatæ. Sed & trans Alpes in Allobrogum tantum Meminorumque agro pertinax: in ceteris ibi partibus biennio in triticum transit. [3] Remedium, ut gravissima quæque grana ejus serantur.

*Cap. IX. * E siligine lautissimus panis, [4] pistrinarumque opera laudatissima. Præcellit in Italia, si Campana Pisis natæ misceatur. Rufior illa, at Pisana candidior, ponderosiorque [5] cretacea. Justum est e grano Campanæ, quam [6] vocant castratam, [7] e modio redire sextarios quatuor [8] siliginis, vel e gregali sine castratura sextarios quinque, præterea floris semodium: [9] Et cibarii, quod secundarium vocant, sextarios quatuor: furfuris sextarios totidem. E Pisana autem siliginis sextarios quinque: [10] cetera paria sunt. Clusina, Aretinaque etiamnum sextarios [11] siliginis assumunt: [12] in reliquis pares. [13] Si vero pollinem facere libeat, XVI. pondo panis redeunt,

Notæ.

2. *Siliginem.*] Candidi, levissimique tritici genus, vulgo *Blé blanc.* Juvenalis, Satyra 5. vers. 70.

Sed tener & niveus, mollique siligine factus

Servatur domino, panis videlicet.

Columella lib. 2. cap. 6. de generibus seminum: Tritici genera complura cognovimus. *Verum ex his maxime serendum est, quod robus dicitur, quoniam & pondere & nitore præstet. Secunda conditio est habenda siliginis, cujus species in pane precipua pondere deficitur.* Et cap. 9. humido statu cæli recte hanc provenire ait.

3. *Remedium.*] Columella, lib. 2. cap. 9. pag. 55. ubi & post tertiam sationem omne triticum solo uliginoso converti ait in siliginem.

4. *Pistrinarumque.*] Huc pertinet CORPVS PISTORVM SILIGINIARIORVM, cujus mentio in inscriptione vetere apud Gruter. pag. 81.

5. *Cretacea.*] Cui ob candorem cretæ similem, inditum id nomen videtur: aut cui creta potius Campana admixta est, ad conciliandum alicæ candorem, ut dicetur sect. 29.

6. *Vocant castratam.*] Purgatam, diligentiusque excretam cribro pollinario. *Blutter la farine.*

7. *E modio.*] Capit modius sextarios sedecim. Nam amphora, seu quadrantal, sextarii sunt duodequinquaginta, inquit Festus: amphora eadem modios tres continet, auctore Volusio Mæciano. De sextariis diximus, lib. 14. sect. 6.

8. *Siliginis.*] Farinæ e siligine.

9. *Et cibarii.*] Cibarium appellat, farinam crassiorem, quæ post pollinem vel florem excutitur, quam furfures sequuntur. Ex ea panis conficitur, quem cibarium quoque, & secundarium vocant, *Pain bis.*

10. *Cetera paria.*] Ut in Campana siligine: quæ reddit in modios singulos, floris semodium, cibarii sextarios quatuor, &c.

11. *Siliginis assumunt.*] MSS. *adsciunt.* Forte *adjiciunt.* Clusina, inquit, & Aretina farinæ reddunt non sextarios modo quinque, ut Pisana: verum etiam senos. De Clusino farre dictum est sect. 12.

12. *In reliquis pares.*] Reddunt nimirum floris semodium, cibarii sextarios quatuor, &c.

13. *Si vero pollinem.*] Hoc est, si tenuissimam libet farinam excernere, quæ tenuitate etiam id superet, quod florem farinæ siligineæ diximus appellari.

[14] & cibarii tria, furfurumque ſemodius. Molæ diſcrimine hoc conſtat. Nam quæ ſicca moluntur, plus farinæ reddunt: quæ ſalſa aqua ſparſa, candidiorem [15] medullam: verum plus retinent in furfure. Farinam a farre dictam nomine ipſo apparet. Siligineæ farinæ modius Gallicæ XXII. libras panis reddit, [16] Italicæ duabus tribuſve amplius in artopticio pane. Nam furnaceis binas adjiciunt libras in quocumque genere.

2. Similago e tritico fit laudatiſſima. Ex Africo juſtum eſt e modiis redire ſemodios, & pollinis ſextarios quinque. [17] Ita autem appellant in tritico, quod florem in ſiligine. [18] Hoc ærariæ officinæ chartariæque utuntur. Præterea ſecundarii ſextarios quatuor, furfurumque tantumdem. Panis vero e modio ſimilaginis [19] CXXII. e floris modio CXVII. Pretium huic [20] annonâ mediâ in modios farinæ, [21] XL. aſſes: ſimilagini caſtratæ [22] octonis aſſibus amplius, ſiligini caſtratæ [23] duplum. [a] Eſt & alia diſtinctio, [24] ſemel tempore L. Pauli nata, XVII. pondo panis reddere viſa, XVIII. Tertia XIX. cum triente: & ſecundarii panis quinas ſelibras, totidem cibarii, & furfurum ſextarios ſex. CAPUT X.

3. Siligo nunquam matureſcit pariter, nec ulla ſegetum minus dilationem patitur, propter teneritatem, iis quæ maturuere, protinus granum dimittentibus. Sed minus, quam cetera frumenta, in ſtipula periclitatur, quoniam ſemper rectam habet ſpicam: nec rorem continet, qui rubiginem faciat.

INTERPRETATIO.

[a] *Eſt & alia.*] Eſt & alia bonitatis diſtinctio in ſimilagine, ſemel tempore L. Pauli nata, cum XVII. libras panis reddere viſa primum eſt: *ſecunda* bonitas, cum XVIII. Tertia, quando XIX. cum triente.

NOTÆ.

14. *Et cibarii.*] Quid cibarium vocetur, paulo ante diximus.

15. *Medullam.*] Farinam.

16. *Italicæ.*] Farina, inquit, e ſiligine Italica panis libras reddit XXIV. aut etiam vicenas quinas, ſi ſit artopticius panis. De eo panis genere dicemus ſect. 27.

17. *Ita autem.*] Similaginem, inquit, appellant in tritico, quod in ſiligine florem. *Fleur de farine de froment.*

18. *Hoc ærariæ . . . . utuntur.*] Quæ farina cum argilla mixta operum ſuorum formas effingunt, ut recte Dalecampius.

19. *CXXII.*] Subintellige, pondo, ſeu libræ redeunt.

20. *Annona media.*] Moderatiore annona, cum nec omnino gravis eſt, nec omnino laxa.

21. *XL. aſſes.*] E noſtris aſſibus, aſſes ſunt XXXII.

22. *Octonis . . . . amplius.*] Hoc eſt, XLVIII. aſſibus: monetæ noſtræ aſſes efficiunt circiter octo & triginta.

23. *Duplum.*] Hoc eſt, aſſes XCVI. monetæ Gallicæ aſſes circiter LXXVI.

24. *Semel tempore.*] Vide Notas & Emendationes num. X.

4. [25] Ex arinca dulcissimus panis: ipsa spissior, quam far, & major spica, eadem & ponderosior. Raro modius grani non XVI. libras implet. [26] Exteritur in Græcia difficulter: ob id jumentis dari [27] ab Homero dicta. Hæc enim est, quam olyram vocat. Eadem [28] in Ægypto facilis, fertilisque. [29] Far sine arista est: item siligo, excepta quæ Laconica appellatur. Adjiciuntur his genera, [30] bromos, [31] siligo excepta, & tragos, externa omnia ab Oriente invecta, oryzæ similia. [32] Tiphe & ipsa ejusdem est generis, ex qua fit [33] in nostro orbe oryza. Apud Græcos est zea. Traduntque eam ac tiphen, cum sint degeneres, redire ad frumentum, [34] si pistæ serantur: nec protinus, sed tertio anno.

XXI. Tritico nihil est fertilius: hoc ei natura tribuit, quoniam eo maxime alebat hominem: utpote cum e modio, si sit aptum solum, [1] quale in Byzacio Africæ campo, centeni quinquageni modii reddantur. Misit ex eo loco Divo Augusto [2] procurator ejus ex uno grano (vix credibile dictu) quadraginta paucis minus [3] germina, exstantque de ea re epistolæ. Misit & Neroni similiter CCCLX. stipulas ex uno grano. Cum centesimo quidem & Leontini Siciliæ campi fundunt, aliique, & tota Bætica, & in primis Ægyptus. Fertilis-

NOTÆ.

25. *Ex arinca.*] De ea diximus sect. sup.

26. *Exteritur.*] In area difficulter teritur.

27. *Ab Homero.*] Iliad. ε'. vers. 195.

Παρὰ δέ σφιν ἑκάστῳ δίζυγες ἵπποι
Ἑστᾶσιν, κρῖ λευκὸν ἐρεπτόμενοι καὶ ὀλύρας.

Ubi Didymus interpres: Ὀλύρας. εἶδος χεδρώδους καρποῦ· οἱ μὲν βριχία, καὶ βριχίον· οἱ δὲ ζειά, καὶ ζέα. Id rursum Homerus habet Iliad. β. vers. 560.

28. *In Ægypto facilis.*] Haud difficulter exteritur.

29. *Far sine arista.*] In Ægypto.

30. *Bromos.*] Hoc est, avena sativa, *de l'Avoine.* Βρόμος Galeno, lib. 1. de alim. facult. cap. 14. pag. 322. tom. 6. semen est in Asia frequens, præsertim in Mysia supra Pergamum: jumentorum cibus, non hominum, nisi in fame.

31. *Siligo excepta.*] Ita MSS. non *exceptitia.* Laconicam siliginem intelligit, diversi generis a communi siligine, propter peculiarem aristam.

32. *Tiphe.*] Scaliger Exerc. 292. pag. 868. existimat esse nostrum Secale, *le Ségle*: Sed falso. De secali dicemus sect. 40.

33. *In nostro orbe oryza.*] Hoc est, ptisana oryzæ similis.

34. *Si pistæ serantur.*] Hoc est, si purgatæ, sive decorticatæ. Theophr. lib. 2. histor. cap. 5. a quo Plinius mutuatus est: Ἡ τίφη καὶ ἡ ζειὰ μεταβάλλουσιν εἰς πυρόν, ἐὰν πτισθεῖσαι σπείρωνται. Varia hujus vocis πτίσσειν significatio est. Hesychius: Πτίσαι, κόψαι· πτίσσει, κόπτει. πτίσσατε, ἀποδερματώσατε. Πτίσσειν igitur Græcis est tundere, pinsere, purgare, decorticare.

Sect. XXI. 1. *Quale in Byzacio.*] Supra, lib. 17. sect. 3. *In Byzacio Africæ illum centena quinquagena fruge fertilem campum*, &c.

2. *Procurator ejus.*] Procurator Cæsaris, vectigalia colligebat, fisci jura tuebatur, &c.

3. *Germina.*] Stipulas, sive culmos.

sima

ſima tritici genera, ramoſum, aut quod centigranium vocant. Inventus eſt jam & ſcapus unus centum fabis onuſtus.

XXII. [1] Æſtiva frumenta diximus, ſeſamam, milium, panicum. Seſama ab Indis venit: [2] ex ea & oleum faciunt: color ejus candidus. Huic ſimile eſt in Aſia Græciaque [3] eryſimum, idemque erat, niſi pinguius eſſet: quod apud nos vocant irionem: medicaminibus annumerandum potius, quam frugibus. Ejuſdem naturæ & [4] horminum, a Græcis dictum, [5] ſed cumino ſimile, ſeritur cum ſeſama: [6] hoc, & irione, nullum animal veſcitur virentibus.

XXIII. Piſtura non omnium facilis: quippe Etruria ſpicam farris toſti piſente pilo præferrato, [1] fiſtula ſerrata, & ſtella intus denticulata, ut niſi intenti piſant, concidantur grana, ferrumque frangatur. Major pars Italiæ [2] ruido utitur pilo: rotis etiam quas aqua verſet obiter, & molat. De ipſa ratione [3] piſendi Magonis proponetur ſententia: Triticum ante perfundi aqua multa jubet, [4] poſtea evalli, deinde Sole ſiccatum pilo repeti. Simili modo hordeum. Hujus ſextarios xx. ſpargi duobus ſextariis aquæ. Lentem torrere prius, deinde cum furfuribus leviter piſi. Aut addito in ſextarios xx. lateris crudi fruſto, & arenæ ſemodio. Erviliam iiſdem modis, quibus lentem: Seſamam in calida maceratam exporrigi: deinde confricari, & frigida mergi, [5] ut paleæ fluctuent, iterumque exporrigi in Sole

NOTÆ.

Sect. XXII. 1. *Æſtiva ... diximus.*] Initio ſect. 10.

2. *Ex ea & oleum.*] Σήσαμον Dioſc. lib. 2. cap. 121. Γίνεται δὲ καὶ ἔλαιον ἐξ αὐτοῦ, ᾧ καὶ Αἰγύπτιοι χρῶνται.

3. *Eryſimum.*] Ἐρύσιμον Theophraſti, lib. 8. hiſtor. cap. 7. Ἔστι δὲ τὸ μὲν ἐρύσιμον ὅμοιον σησάμῳ, καὶ λίπος ἔχει. Hoc de ſemine accipiendum, non de caule. Gallis *Cameline*, a Dodonæo pingitur, pempt 4. lib. 2. cap. 23. pag. 523. Irio Latinorum eſt: Vidimus in horto Regio.

4. *Horminum.*] Ὅρμινον Theophr. lib. 8. hiſt. cap. 7. Dioſc. lib. 3. cap. 145. Ὅρμινον. Noſtris *Orvale*, & *Toute-bonne*. A Dodonæo delineatur, pag. 290. Genus illius alterum, pag. 292.

5. *Sed cymino.*] Theophr. loc. cit. Τὸ δὲ ὅρμινον κυμινῶδες, μέλαν· σπείρεται δὲ ἅμα καὶ τὸ σήσαμον.

6. *Hoc & irione.*] Hormino ſcilicet, & irione. De ſeſama quidem & irione id Theophraſtus aſſeverat, lib. 6 de cauſis, cap. 19. pag. 374. De hormino conſiderandum ait, lib. 8. hiſtor. cap. 7.

Sect. XXIII. 1. *Fiſtula ſerrata.*] Fiſtula in ruſtico inſtrumento, quid eſſet, diximus lib. 17. ſect. 23. ſed hæc ſerrata dicitur, in quo ab illa altera diſcrepat. Fiſtulam ferrariam appellat Cato, cap. 10. Ait igitur Plinius in extremo ambitu præferrati pili fiſtulam eſſe ſerratam, ſive cultri ſerrati ſimilitudinem, prætereaque in medio denticulatæ ſtellæ effigiem: ut niſi erecto ſemper pilo pinſatur, frangi ferrei iſti denticuli poſſint.

2. *Ruido utitur pilo.*] Aſpero, & impolito: ut recte Hermolaus.

3. *Piſendi.*] Sic MSS. ubique: *piſendi*, & *piſente*, & *piſant*. & *piſi*: nuſquam, ut nunc fere uſus obtinuit, *pinſendi*, *pinſente*, *pinſant*, *pinſi*, &c.

4. *Poſtea evalli.*] Vallo ſuo excludi, deglubi, gluma, corticeque ſuo ſpoliari. *Gluma* proprie *hordei tunicula eſt*, apud Feſtum.

5. *Vt paleæ fluctuent.*] MSS. omnes, *fluctuentur.*

ſuper lintea: Quod niſi feſtinato peragatur, lurido colore muceſcere. Et ipſa autem, quæ evalluntur, variam piſturarum rationem habent. Acus vocatur, [6] cum per ſe piſitur ſpica, tantum [7] aurificum ad uſus. Si vero in area teritur cum ſtipula, palea, ut majore in terrarum parte, ad pabula jumentorum. Milii, & panici, & ſeſamæ purgamenta [8] apludam vocant, & alibi aliis nominibus.

XXIV. [1] Milio Campania præcipue gaudet, pultemque candidam ex eo facit. [2] Fit & panis prædulcis. Sarmatarum quoque gentes hac maxime pulte aluntur, & cruda etiam farina, equino lacte, vel ſanguine e cruris venis admixto. Æthiopes non aliam frugem quam milii hordeique, novere.

XXV. [1] Panico & Galliæ quidem, præcipue Aquitania utitur. Sed & Circumpadana Italia [2] addita faba, ſine qua nihil conficiunt. Ponticæ gentes nullum panico præferunt cibum. Cetero æſtiva frumenta riguis magis etiam, quam imbribus gaudent. [3] Milium & panicum aquis minime, cum in folia exeunt. Vetant ea inter vites arboreſve frugiferas ſeri, [4] terram emacrari hoc ſatu exiſtimantes.

Cap. XI. XXVI. [1] Milii præcipuus ad fermenta uſus, [a] e muſto ſubacti

Interpretatio.

a *E muſto.*] Cum muſto triti.

Notæ.

6. *Cum per ſe.*] A calamo, ſtipula, ſtramento, deciſa ac ſeparata. Acus, aceris, eſt tritici purgamentum: glumam complectitur, ariſtam, & ſpicæ ſcapum. Græcis ἄχυρα. Hinc *aceroſum far* apud Nonium, ex Lucilio. Feſtuſque, verbo *obacerare*: *Obacerare*, inquit, *obloqui, atque alterius ſermonem moleſte impedire: quod ſumptum videtur a paleis, quas Græci ἄχυρα vocant. Itaque & frumentum, & panis non ſine paleis, aceroſus dicitur: item lutum aceratum, paleis mixtum.*

7. *Aurificum ad uſus.*] Forte quoniam, ut Plinius ipſe ſcribit lib. 33. ſect. 19. palea citiſſime ardeſcit aurum, hoc eſt acere: Nam *acus palea eſt*, Varroni, apud Feſtum: *& quædam paleæ de frumento acus dicuntur.*

8. *Apludam.*] Feſtus: *Apluda eſt genus minutiſſimæ paleæ frumenti, ſive panici*, &c. Vix Gellium audio qui lib. XI. cap. 7. *apludam* ait *veteres ruſticos frumenti furfurem appellaſſe.*

Sect. XXIV. 1. *Milio Campania.*] Vide quæ diximus ſect. 10. num. 3. Colum. lib. 2. cap. 9. pag. 56. *Milium quoque pultem, maxime cum lacte, non faſtidiendam præbet.* Gallis *Miliet.*

2. *Fit & panis.*] Vide Galenum, lib. 1. de alim. facult. cap. 15. pag. 323. tom. 6. & ea adjice quæ diximus ſect. 10. num. 3.

Sect. XXV. 1. *Panico.*] De eo diximus ſect. 10. num. 3.

2. *Addita faba.*] Paulinus, epiſt. 3. ad Severum: *Fabam intrivit panicio.* Et infra, *Fabam tantum milio, panicioque confundens.*

3. *Milium & panicum.*] Theophr. lib. 8. hiſtor. cap. 7.

4. *Terram emacrari.*] MSS. Reg. Colb. &c. *emactari.* Forte, *emaciari*: qua voce Columella uſus, lib. 2. cap. 10. de lupino.

Sect. XXVI. 1. *Milii præcipuus.*] Ita plane Geopon. auctor, lib. 2. cap. 31. pag. 68. Εἰ δὲ θέλεις εἰς ἔτος ὅλον ἐπὶ

in annuum tempus. Simile fit ex tritici ipsius furfuribus minutis & optimis, e musto albo [2] triduo maturato subactis, ac Sole siccatis, Inde pastillos in pane faciendo dilutos, [3] cum similagine seminis fervefaciunt, atque ita farinæ miscent, sic optimum panem fieri arbitrantes. Græci in binos semodios farinæ satis esse [4] besses fermenti constituêre. Et hæc quidem genera [b] vindemiis tantum fiunt. Quo libeat vero tempore, ex aqua hordeoque bilibres offæ ferventi foco, vel fictili patina torrentur cinere & carbone, usque dum rubeant. Postea operiuntur in vasis, donec acescant: hinc fermentum diluitur. Cum fieret autem panis hordeaceus, [c] ervi aut cicerculæ farina ipse fermentabatur: justum erat, duæ libræ in quinque semodios. Nunc fermentum fit ex ipsa farina, quæ subigitur prius quam addatur sal, ad pultis modum decocta, & relicta donec acescat. Vulgo vero nec suffervefaciunt, sed tantum pridie asservata materia utuntur. [5] Palamque est naturam acore fermentari: sicut & validiora esse corpora, quæ fermentato pane aluntur: quippe cum apud veteres ponderosissimo cuique tritico præcipua salubritas perhibita sit.

XXVII. Panis ipsius varia genera persequi supervacuum videtur: alias ab obsoniis appellati, [1] ut ostrearii: alias a deliciis, ut [2] artolagani: alias a festinatione, ut [3] speustici: nec non a coquendi ratio-

INTERPRETATIO.

[b] *Vindemiis.*] Vindemiæ tempore.

[c] *Ervi.*] E farina ervi aut cicerculæ fermentum adhibebatur.

NOTÆ.

ζύμην, &c. *Si vero in totum annum*, inquit, *fermentum habere vis, quum in doliis mustum ebullierit, spumosum illud quod efferbuit, eximito, cum farina milii commisceto, diligenterque trita in massas cogito, quas ad Solem siccatas in humido loco repones: & inde sufficienti accepta quantitate pro fermento utitor.*

2. *Triduo maturato.*] Musto recenti, & triduano. MSS. quidam, *macerato*, male.

3. *Cum similagine seminis.*] Hoc est, zeæ, quam peculiari nomine semen diximus appellari sect. 19.

4. *Besses fermenti.*] Uncias octo, seu duas tertias, ut vocant, libræ partes.

5. *Palamque est naturam.*] Ita MSS. Reg. ceterique. Naturam vocat subactam farinam, quæ interveniente acore fermentatur.

Sect. XXVII. 1. *Ut ostrearii.*] Quo genere panis vesci cum ostreis veteres solebant.

2. *Artolagani.*] Delicati panes, quos e vino modico, pipere, lacte, oleo vel adipe, & farina parari solitos, ait Athenæus lib. 3. pag. 113. Ἄρτος panem, λάγανα placentam sonat.

3. *Speustici.*] A σπεύδω, *accelero*: quod nec fermentum apponitur, nec calefit aqua: sed statim subacta farina igni committitur. Is esse videtur, quem Cato, cap. 74. depsticium vocat, *Panem depsticium sic facito. Manus, mortariumque bene lavato. Farinam in mortarium indito: aquæ paulatim addito, subigitoque pulcre: ubi bene subegeris, defingito, coquitoque sub testu.*

no, ut [4] furnacei, vel artopticii, aut in clibanis cocti: non pridem etiam e Parthis invectus, quem aquaticum vocant, quoniam [5] aqua trahitur, tenuem & spongiosa inanitate, alii Parthicum. Summa laus siliginis bonitate & cribri tenuitate constat. Quidam ex ovis aut lacte subigunt. Butyro vero gentes etiam pacatæ, ad operis pistorii genera [6] transeunte cura. Durat sua Piceno in panis inventione gratia, [7] ex alicæ materia. Eum novem diebus [8] macerant: decimo [9] ad speciem tractæ subigunt uvæ passæ succo: postea in furnis, ollis inditum, quæ rumpantur ibi, torrent; neque est ex eo cibus, nisi madefacto: [10] quod fit lacte maxime mulso.

XXVIII. [1] Pistores Romæ non fuere [2] ad Persicum usque bel-

NOTÆ.

4. *Furnacei.*] Qui in furnis coquuntur: ἰπνίτας appellat Tryphon apud Athen. lib. 3. pag. 109. Ἀρτοπτίκιοι apud eundem pag. 113. nomen habent a vase, sive testo, in quo ii excoquebantur, quod & ἀρτοπτεῖον & ἀρτόπτην vocabant. Pollux lib. 10. Denique κριβανίτην, (sic enim Attici pronunciant apud eundem Athen. pag. 109.) in clibanis coctum vocant: hoc est, in furnaculo ferreo, æneove; sive testaceo, in quo pruna subjecta, vel superne congesta panificium coquitur: vulgo *une Tartiere.*

5. *Aqua trahitur.*] Dum in panificium massa subigitur, aqua plurima addita diducitur, protrahiturque: & ante coctionem levis spongiosusque redditur.

6. *Transeunte cura.*] Bellorum immunes, ad opera pistoria transferunt curam.

7. *Ex alica materia.*] Ex eodem frumenti genere, quo fit & alica. De pane Picentino, Martialis mox appellandus.

8. *Macerant.*] Aqua. *Placentam*, inquit Cato, cap. 76. *sic facito . . . Alicam in aquam infundito*, &c.

9. *Ad speciem tractæ.*] Tracta, ut ex Catone liquet, subacta manibus farina est, depsita, agitata in longum protracta: ut ea agitatione melius fermentetur. Cato loc. cit. *Alicam in aquam infundito: ubi bene mollis erit, in mortarium purum indito, siccatoque bene. Deinde manibus depsito: ubi bene subactum erit, farinæ libras quatuor paulatim addito: id utrumque tracta facito. In qualo ubi arescant, componito*, &c. Tracta neutro genere Cato pronunciavit: tractam femineo Plinius. Tractam Turnebus lib. 22. Advers. cap. 10. pag. 755. putat esse quam *Tartam* vulgo vocant, cui minime nos assentimur. Vide Rob. Constant. in Lexico, verbo Τεχτόν.

10. *Quod fit lacte mulso.*] Hoc est, melle admixto. Eo lacte madefactus panis turgebat eximie, & erat sic in deliciis. Martialis lib. 13. Epigr. 47. cujus lemma, *Panes Picentini:*

Picentina Ceres niveo sic nectare crescit,
Ut levis accepta spongia turget aqua.

Sect. XXVIII. 1. *Pistores Romæ non fuere.*] *Des Boulangers.* Varro, in ταφῇ Μενίππου, referente Nonio: *Nec pistorem ullum nossent, nisi eum qui in pistrino pinseret farinam.* Et lib. 4. de vita populi Rom. *Nec pistoris nomen erat, nisi ejus qui far pinsebat*, hoc est, molebat. Nam, ut Festus ait, *Pistum a pinsendo pro molitum antiqui usurpabant.* Sic Plautus pistor fuit, cum molas trusatiles versando operam locaret. Minutius Felix: *Octavius homo Plautinæ prosapiæ, ut pistorum præcipuus, ita postremus Philosophorum.* Ævo tamen subsequente, florente Repub ac deinceps, pistores, ut notum est, ἀρτοποιοὶ appellati. Apud Plautum sane, coquum sæpius, pistorem nunquam offendas, nisi pro eo qui far pinsit, hoc est, molit,

2. *Ad Persicum.*] Usque ad bellum cum Perseo Macedonum rege, quod

lum, annis ab Urbe condita super DLXXX. Ipsi panem faciebant Quirites, mulierumque id opus erat, sicut etiam nunc in plurimis gentium. [3] Artoptam Plautus appellat in fabula, quam Aulularia scripsit: magna ob id concertatione eruditorum, an is versus Poëtæ sit illius: certumque fit, A. Atteii Capitonis sententia [4] coquos tum panem lautioribus coquere solitos: pistoresque tantum eos, qui far pisebant, nominatos. Nec coquos vero habebant in servitiis, eosque ex macello conducebant. Cribrorum genera Galli e setis equorum invenere, Hispani e lino [5] excussoria & pollinaria, Ægyptus e papyro atque junco.

XXIX. Sed inter prima dicatur & alicæ ratio, præstantissimæ saluberrimæque: quæ palma frugum indubitata Italiam contingit. Fit sine dubio & in Ægypto, sed admodum spernenda. In Italia vero pluribus locis, sicut Veronensi Pisanoque agro: [1] in Campania tamen laudatissima. Campus est subjacens montibus nimbosis, totis quidem XL. M. passuum planitie. Terra ejus (ut protinus soli natura dicatur) pulverea summa, inferior bibula, & pumicis vice fistulosa: montium quoque culpa in bonum cedit. Crebros enim imbres percolat atque transmittit: [2] nec dilui aut madere voluit propter facilitatem culturæ. Eadem acceptum humorem nullis fontibus reddit, sed temperat, & concoquens intra se [3] vice succi continet. [4] Seritur toto

NOTÆ.

quidem tam illius, quam totius Macedonici imperii clade ac servitute finitum est anno Urbis conditæ DLXXXVI. Macedonia in provinciæ formam cedente.

3. *Artoptam Plautus.*] In Aulularia, act. 2. sc. 9. vers. 4.

Ego hinc artoptam ex proximo utendum peto
A Congrione.

Vas illud fuit, ut diximus, in quo panis tostus coquebatur. In MSS. tamen Plinianis omnibus, *Artoptasiam* hoc loco legitur: ut pro muliere panifica accepta ea vox a Plinio videatur, desumptaque ex alio quopiam Plauti versiculo, qui ex ea fabula nunc exciderit: vel pro ipsa arte coquendi, ut Fulvio Ursino visum, in appendice ad lib. P. Ciacconii, de Triclinio, pag. 160.

4. *Coquos tum.*] Ita recte Turnebus emendavit, lib. 28. Adversf. cap. 42. pag. 1027. cum prius legeretur, *tostum.* In Reg. 2. *costum.* Non placet Fulvii Ursini conjectura, loc. cit. legentis, *testu panem*: etsi Vossius approbat in Etymologico. Quos pistores scilicet posterior appellavit ætas, prisca coquos vocitabat. Festus: *Coquum & pistorem apud antiquos eundem fuisse accipimus. Nævius: Coquus, inquit, edit Neptunum, Venerem, Cererem. Significat, per Cererem, panem: per Neptunum, pisces: per Venerem, olera.*

5. *Excussoria.*] Excussoria sunt, quæ ad excutiendam farinam facta: pollinaria, quæ ad purgandum pollinem.

Sect. XXIX. 1. *In Campania.*] Hinc *alicariæ meretrices*, & *alicariorum pistrina in Campania*, auctore Festo.

2. *Nec dilui aut madere.*] Ne si in lutum abiret, non tam facilis esset culturæ.

3. *Vice succi continet.*] MSS. omnes, *vice fusi.*

4. *Seritur toto anno.*] Strabo idem Græce, lib. 5. pag. 242. de Campaniæ agro: Ἱστορεῖται δ' ἔνια τῶν πεδίων σπείρεσθ

anno, panico semel, bis farre. Et tamen vêre [5] segetes, quæ interquievere, fundunt rosam odoratiorem sativa: adeo terra non cessat parere. Unde vulgo dictum, [6] Plus apud Campanos unguenti, quam apud ceteros olei fieri. Quantum autem universas terras campus Campanus antecedit, tantum ipsum pars ejus, [7] quæ Laboriæ vocantur, quem Phlegræum Græci appellant. [8] Finiuntur Laboriæ via ab utroque latere Consulari, quæ a Puteolis, & quæ a Cumis Capuam ducit.

2. [9] Alica [10] fit e zea, quam semen appellavimus. Tunditur granum ejus [11] in pila lignea: [12] ne lapidis duritia conterat. Nobilius, ut notum est, pilo, vinctorum pœnali opera. [13] Primori inest pyxis ferrea. Excussis inde tunicis, iterum iisdem armamentis nudata [14] conciditur medulla. [15] Ita fiunt alicæ tria genera: minimum, ac

Notæ.

δὲ ἔτυς, δὶς μὲν τῇ ζέᾳ, τὸ δὲ τρίτον ἐλύμῳ· τινὰ δὲ καὶ λαχανεύεσθαι τῷ τετάρτῳ σπόρῳ. *Traditum memoriæ est quadam Campaniæ arva toto anno conseri: bis zea, tertium panico: quadam etiam quarto satu olera producere.* Ubi far appellavit zeam perspicue Strabo.

5. *Segetes.*] Seges hic ipsa humus est, quæ ad accipiendum semen apta est. Hanc Plinius ait in eo tractu, cum interquievit a frugibus, sponte rosam fundere, quæ sit odoratior sativa.

6. *Plus .... unguenti.*] Quoniam rosæ in unguenta transeunt.

7. *Quæ Laboriæ.*] Plinius lib. 3. sect. 9. *Ibi Laborini campi sternuntur, & in delicias alicæ populatur messis.* Vide quæ ibi diximus in Notis.

8. *Finiuntur.*] Laborini campi finiuntur, inquit, utrinque via gemina Consulari: quarum altera a Capua Puteolos, altera Cumas ducebat. Plinium hoc loco carpit immerito Cluverius, lib. 4. Ital. antiq. cap. 2.

9. *Alicæ.*] Alica Plinio genus sorbitionis ac pultis est, cujusmodi fere nos ex oryza conficimus.

10. *Fit e zea, quam semen.*] Sect. 19. Zeam Strabonis farrem esse Plinianum jam ante monuimus. Idem Strabo loc. cit. fieri alicam e tritico ait in hoc ipso Campaniæ tractu, omni oryza potiorem: Λέγω δὲ τὸν πύρινον σῖτον, ἐξ οὗ καὶ ὁ χόνδρος κρείττων ἐστὶ πολλῆς καὶ ὀρύζης, &c. Diosc. lib. 2. cap. 118. e zea: Ὁ δὲ χόνδρος γίνεται μὲν ἐκ τῆς καλουμένης δικόκκου ζέας, &c.

11. *In pila lignea.*] Pila, sive mortarium, *un mortier*, vas concavum, quo antiqui siccata frumenta pinsebant, ac contundebant. Cato, cap. 14. in rustico instrumento recenset, *paululum latam pilam, ubi triticum pinsant, unam: fullonicam unam.* Et cap. 10. *Pilam ligneam unam, fullonicam unam* dixerat. Marcellus Empir. cap. 26. ad calculosos: *Hoc medicamentum*, inquit, *tunditur vel componitur in pila lignea, & pilo ligneo.*

12. *Ne lapidis.*] Ne duritia lapideæ pilæ, ferreique pili farinæ in modum grana conterat: quæ nunc satis est ita contundi, ut suis tunicis seu folliculis spolientur, solaque medulla superfit, detritis utriculis.

13. *Primori.*] In extrema pili ferrei parte.

14. *Conciditur medulla.*] Non conteritur, ut farina, ad lævorem usque: sed in particulas quaternas quinasve grana singula franguntur. *Concasser.*

15. *Ita .... tria genera.*] Infra, num. 5. quod in farinario primum cribro remansit, grandissimum est: quod arctiore deinde cernitur, secundarium vocatur: quod angustissimo, cribrarium ac minimum. Nunc vero grandissimum alicæ genus appellatur, quod leviter tusum est, cui excussæ modo sunt tunicæ: secundarium, medulla ipsa in crassiores concisa partes: minimum, in tenuiores.

ſecundarium : grandiſſimum vero [16] aphærema appellant. Nondum habent candorem ſuum quo præcellunt : jam tamen Alexandrinæ præferuntur. Poſtea (mirum dictu) admiſcetur creta, quæ [17] tranſit in corpus, coloremque, & teneritatem affert. Invenitur hæc inter Puteolos & Neapolim, in colle [18] Leucogæo appellato. Exſtatque Divi Auguſti decretum, quo [19] annua vicena millia Neapolitanis pro eo numerari juſſit e fiſco ſuo, coloniam deducens Capuam. Adjecitque cauſam afferendi, quoniam negaſſent Campani alicam confici [20] ſine eo metallo poſſe. In eodem reperitur & ſulphur : emicantque [21] fontes Oraxi oculorum claritati, & vulnerum medicinæ, dentiumque firmitati.

3. [22] Alica adulterina fit maxime quidem e zea, quæ in Africa degenerat. Latiores ejus ſpicæ, nigrioreſque, & brevi ſtipula. Piſunt cum arena, & ſic quoque difficulter deterunt utriculos, [23] fitque dimidia nudi menſura. Poſteaque [24] gypſi pars quarta inſpargitur, atque [25] ut cohæſit, farinario cribro ſubcernunt. Quæ in eo remanſit, exceptitia appellatur, & grandiſſima eſt. Rurſus quæ tranſit, arctiore cernitur, & ſecundaria vocatur. Item cribraria, quæ ſimili modo in tertio remanſit cribro anguſtiſſimo, [26] & tantum arenas tranſmittente. Alia ratio ubique adulterandi. Ex tritico candidiſſima & grandiſſima eligunt grana, ac ſemicocta in ollis, poſtea arefaciunt Sole [27] ad initium, rurſuſque leviter aſperſa molis frangunt. Ex zea pulchrius, quam ex tritico, [28] fit granum, [29] quamvis id alicæ vitium ſit. Candorem autem ei pro creta lactis incocti mixtura confert.

NOTÆ.

16. *Aphærema.*] Ἀφαίρεμα, forte a cortice ſeu tunicis zeæ ablatis.

17. *Tranſit in corpus.*] Nempe in corpus & naturam alicæ, cui colorem & teneritatem affert. Sic in fine hujus ſectionis, candorem alicæ conferre lactis incocti mixtura vice cretæ dicitur.

18. *Leucogæo.*] A terræ ſeu cretæ albedine id ei colli nomen. Hodie *la Lumera.* Vide Camill. Pellegr. in Campan. Felice, pag. 245. & 266.

19. *Annua vicena.*] In M S S. *annoadvicena.* Forte *annua ducena.*

20. *Sine eo metallo.*] Quidquid e terræ viſceribus effoditur, id metallum dicitur. Multa affert exempla Roſvveydus noſter, in Notis ad Paulinum, pag. 859.

21. *Fontes Oraxi.*] M S S. *Araxi.*

22. *Alica adulterina.*] Prorſus hunc alicæ conficiendæ modum Geopon. auctor expreſſit, lib. 3. cap. 7. pag. 90. tit. Χόνδρου ποιήσις.

23. *Fitque dimidia.*] Nudati tunicis ſuis grani menſura dimidio minor eſt, quam erat circumveſtiti.

24. *Gypſi.*] Tenuiſſime cribrati. Geopon. auctor, loc. cit.

25. *Vt cohæſit.*] Ubi cum farina probe permixta eſt, & in unum veluti corpus coiit.

26. *Et tantum arenas.*] Admixtas ſcilicet, ut dictum eſt prius: *Piſunt cum arena, &c.*

27. *Ad initium.*] M S S. Reg. Colb. Chiffl. *ad initum.* Forte, *ad motum.*

28. *Fit granum.*] Vel potius graneum, quod pultis vel priſanæ genus e tritico fuiſſe videtur. Vide Notas & Emend. num. X I.

29. *Quamvis id alicæ.*] Quamvis hæc ſit alica inferioris notæ, minuſque nutriat.

CAPUT XII.

XXX. Sequitur natura leguminum, inter quæ maximus honos [1] fabæ: quippe ex qua tentatus sit etiam panis. [2] Lomentum appellatur farina ea, [3] aggravaturque pondus illa, & omni legumine. [4] Jam vero & pabulo venalis fabæ multiplex usus omnium quadrupedum generi, præcipue homini. [5] Frumento etiam miscetur apud plerasque gentes, & [6] maxime panico solida, ac [7] delicatius fracta. Quin & prisco ritu [8] fabacia suæ religionis Diis in sacro est, prævalens [9] pulmentari cibo, [10] & hebetare sensus existimata, insomnia quoque facere. [11] Ob hæc Pythagorica sententia damnata: ut alii tradidere, quoniam mortuorum animæ sint in ea. Qua de causa [12] parentando

NOTÆ.

Sect. XXX. 1. *Fabæ.*] Quæ faba veterum fuerit, haud ita est proclive statuere: Palam enim est non esse eam quam eo nomine vulgus indigitat, *Féve:* cui faseli nomen accommodari verius censet Dodonæus, Pempt. 4. lib. 2. cap. 505. Certe Græcorum κύαμοι, Latinorumque fabam, & rotundam esse, & exiguæ molis, ex variis antiquorum testimoniis perspicuum est: quæ dos utraque a faba nostra vulgari abest.

2. *Lomentum.*] Farina fabacea ἐρέγμινον ἄλευρον, κυάμινον, & ἄλευρον.

3. *Aggravaturque pondus.*] Frumenti, vel panici, cui immiscetur in panificio.

4. *Jam vero & pabulo.*] Pellicerius conjiciebat in notis sinceriorem forte lectionem fore: *Jam vero & pabulo venalium, fabæ multiplex usus &c.* Nos vix assentimur.

5. *Frumento.*] Quem morem hodieque Allobroges tenent, ut fiat solidior panis.

6. *Et maxime panico.*] Vide quæ diximus sect. 25.

7. *Delicatius.*] Levius, molliusque fracta, nec in tenuem omnino farinam.

8. *Fabacia.*] A jactandis fabis deducta vox, ut suspicari quidem licet, ex eo Varronis loco, lib. 1. de vita populi Rom. apud Nonium, cap. 2. num. 513. *Quibus temporibus*, inquit, *in sacris fabam jactant noctu, ac dicunt se Lemures domo extra januam jacere.* Fabacia pulte Carnæ Deæ, Jani uxori, sacrificari solitum, Calendis Juniis, quas Fabarias appellabant, auctor est Macrobius, lib. 1. Saturn. cap. 12. pag. 248. hunc ritum instituente Tarquinio post exactos reges. In MSS. Reg. Colb. Th. non *fabacia* sed *fabatâ* legitur: & Græci recentiores fabas coctas hodieque φάβατον vocant: & pultem fabatam Festus appellat, verbo *Refriva.* Apicius tamen, lib. 5. cap. 6. Fabacias virides, fabacias frictas, fabacias Baïanas in obsonium parandi modum edocet.

9. *Pulmentari cibo.*] Pulmentarii vice. Vide quæ diximus sect. 19.

10. *Et hebetare.*] Didymus in Geopon. lib. 2. 33. pag. 69. Οἱ δὲ φυσικοὶ φασὶ τοὺς κυάμους ἀμβλύνειν τὰς καρδίας τῶν ἐσθιόντων αὐτούς· διὸ καὶ ἐμποδίζειν τὰς εὐθυονειρίας νομίζονται, εἰσὶ γὰρ πνευματώδεις.

11. *Ob hæc Pythagorica.*] Pythagorici hujusce placiti quæ sententia sit, fuse disputatur a Gellio, lib. 4. cap. XI. pag. 296. Facit cum Plinio Apollonius, hist. Comm. cap. 46. & Tullius lib. 1. de Divin. num. 62. *Jubet Plato*, inquit, *sic ad somnum proficisci corporibus affectis, ut nihil sit quod errorem animis perturbationemque afferat. Ex quo Pythagoreis interdictum putatur, ne faba vescerentur, quod habet inflationem magnam is cibus, tranquillitatem mentis quærentibus contrariam.* Et lib. 2. num. 119. *Faba quidem Pythagorici utique abstinuere: quasi vero eo cibo mens, non venter infletur.* Trahit alio eam Pythagoræ sententiam Plutarchus, lib. de educ. pueris, pag. 12. rursumque in quæst. Rom. pag. 286.

12. *Parentando.*] Parentalibus sacrificiis fabas adhiberi solitas, Festus affirmat. Parentalia autem epulæ erant in parentum aut propinquorum funeribus datæ.

utique

utique aſſumitur. Varro & ob hæc [13] Flaminem ea non veſci tradit, & quoniam in flore ejus litteræ lugubres reperiantur. In eadem peculiaris religio : namque fabam utique e frugibus referre mos eſt auſpicii cauſa, [14] quæ ideo referiva appellatur. [a] Et auctionibus adhibere eam lucroſum putant. [15] Sola certe frugum etiam exeſa repletur creſcente Luna. [16] Aqua marina, aliave ſalſa non percoquitur.

[17] Seritur ante Vergiliarum occaſum leguminum prima, ut antecedat hiemem. [18] Virgilius eam per ver ſeri jubet, Circumpadanæ Italiæ ritu. Sed major pars malunt [19] fabalia maturæ ſationis, quam trimeſtrem fructum. Ejus namque ſiliquæ cauleſque gratiſſimo ſunt pabulo pecori. [20] Aquas in flore maxime concupiſcit : cum vero defloruit, exiguas deſiderat. [21] Solum, in quo ſata eſt, lætificat ſterco-

Interpretatio.

[a] *Et auctionibus.*] Et in venditionibus publicis, ſi faba ſimul proponeretur venalis, lucrum ex ea re, *& ex eo omine*, maximum futurum putabant.

Notæ.

13. *Flaminem*] Gellius, lib. 10. cap. 15. pag. 530. ex Fabii Pictoris Annalibus : *Fabam neque tangere Diali mos eſt, neque nominare.* Quæ verba Feſtus tranſcribens, etiam cauſas adjicit : *quod ea putatur ad mortuos pertinere : nam & lemuralibus jacitur larvis, & parentalibus adhibetur ſacrificiis, & in flore ejus litteræ apparere videntur.* Vide Eraſm. Chil. 1. Cent. 1. pag. 15. Adag. *A fabis abſtineto.* Adde auctorem Geopon. lib. 2. cap. 33. pag. 70.

14. *Quæ ideo referiva.*] Ita M S S. Reg. Colb. Th. non *refrina.* Feſtus : *Refrina*, (vel *referiva* potius) *faba dicitur, ut ait Cincius, quæ ad ſacrificium referri ſolet domum ex ſegete auſpicii cauſa, quaſi revocet fruges. Ælius dubitat an ea ſit, quæ prolata in ſegetem domum referatur, an quæ refrigatur, quod eſt torreatur. Sed opinionem Cincii adjuvat, quod in ſacrificiis publicis, cum puls fabata Diis datur, nominatur refriva.* Cincio Plinius adſtipulatur.

15. *Sola certe.*] Dydimus loc. cit. Φησὶ δὲ τὰ κύαμα ἐκβρωθέντα ἀναπληροῦσθαι πάλιν τῆς σελήνης αὐξουμένης.

16. *Aqua marina.*] Didymus loc. cit. Et piſa nos obſervavimus puteana etiam aqua vix, fluviatili haud ægre coqui.

17. *Seritur ante.*] De Vergiliarum occaſu, ſect. 59. Pallad. lib. 12. in Novembri, tit. 1. pag. 161. *In principio Novembris fabam ſpargimus*, &c.

18. *Virgilius.*] Libro 1. Georg. verſ. 215.

Vere fabis ſatio.

Extremo menſe Junio fabam ſeri eodem die metique, viſum a ſe Seneca prodit epiſt. 87.

19. *Fabalia.*] Siliquas fabales, ſeu grandiores culmos, ex quibus ſiliquæ pendent. Deſumpta hæc a Columella, lib. 2. cap. 10. de faba : *Poſt brumam parum recte ſeritur : peſſime vere : quamvis ſit etiam trimeſtris faba, quæ menſe Februario ſeratur : . . . ſed exiguas paleas, nec multam ſiliquam facit. Veteres itaque ruſticos plerumque dicentes audio, malle ſe matura fabalia, quam fructum trimeſtrem.*

20. *Aquas in flore.*] Theophr. lib. 8. hiſt. cap. 6.

21. *Solum, in quo.*] Theophr. lib. 8. hiſt. cap. 9. Columella, lib. 2. cap. 10. pag. 57. *Sunt etiam qui putent in arvis hanc eandem vice ſtercoris fungi : quod ſic ego interpretor, ut exiſtimem non ſationibus ejus pingueſcere humum, ſed minus hanc quam cetera ſemina vim terræ conſumere. Nam certum habeo frumentis mi-*

ris vice. [22] Ideo circa Macedoniam, Thessaliamque, cum florere cœpit, vertunt arva.

Nascitur & sua sponte plerisque in locis, sicut septentrionalis oceani insulis, quas ob id nostri [23] Fabarias appellant : item in Mauretania silvestris passim, sed prædura, & quæ percoqui non possit.

[24] Nascitur in Ægypto [25] spinoso caule : qua de causa crocodili oculis timentes refugiunt. [26] Longitudo scapo quatuor cubitorum est, amplissima [27] crassitudo : [28] nec genicula habet, molli calamo : [29] simile caput papaveri, colore roseo : in eo fabæ [30] non supra tricenas : folia ampla : fructus ipse amarus & odore : [31] sed radix perquam lauta incolarum cibis, cruda, & omnino decocta, arundinum radicibus similis. [32] Nascitur & in Syria, Ciliciaque, & in Torone Chalcidis lacu.

XXXI. Ex leguminibus [1] autem Novembri seruntur lens, & in Græcia pisum. [2] Lens amat solum tenue magis, quam pingue, cælum utique siccum. Duo genera ejus [3] in Ægypto : alterum rotundius nigriusque, alterum [4] sua figura. Unde vario usu translatum est [5] in lenticulas nomen. Invenio apud auctores, [6] æquanimitatem fieri vescen-

NOTÆ.

liorem agrum esse, qui nihil, quam qui istam siliquam proximo anno tulerit. Vide etiam Palladium in Novemb. tit. 1. pag. 161.

22. *Ideo circa.*] Theophr. loc. cit.

23. *Fabarias.*] De his dictum est lib. 4. sect. 17.

24. *Nascitur & in Ægypto.*] Hæc a Theophr. lib. 4. hist. cap. 10. quæ transcripsit etiam Athenæus, lib. 3. pag. 72. A solo in quo provenit, faba Ægyptia vocitatur : sed colocasiam esse cave credas.

25. *Spinoso caule.*] Theophr. loc. cit. non *caule spinoso* dixit, sed *radice spinosa.* Ἰσχυρὰ γὰρ ἡ ῥίζα, καὶ οὐ πόῤῥω τῶν τῆς καλάμων, πλὴν ἐπακανθίζουσα· καὶ κροκόδειλος φεύγει, μὴ προσκόψῃ τῷ ὀφθαλμῷ, τῷ μὴ ὀξὺ καθορᾶν. Legisse Plinius videtur, vel in Theophrasti codicibus, vel apud scriptores alios, καυλὸς δ' ἐπακανθίζων.

26. *Longitudo.*] Theophr. loc. cit.

27. *Crassitudo.*] Digitalis, πάχος δὲ δακτυλιαῖος Theophr.

28. *Nec genicula.*] Non habet genicula, sed calamum mollem : ὅμοιος δὲ καλάμῳ μαλακῷ ἀγονάτῳ. Theophr.

29. *Simile caput.*] Flos scilicet. Τὸ δὲ ἄνθος διπλάσιον ἢ μήκωνος· χρῶμα δὲ ὅμοιον ῥόδῳ καταπορές. Theophr.

30. *Non supra tricenas.*] Πλῆθος δὲ οἱ πλεῖστοι τριάκοντα.

31. *Sed radix.*] Theophr. loc. cit. & Athen.

32. *Nascitur & in.*] Theophr. & Athen. loc. cit.

Sect. XXXI. 1. *Autem Novembri.*] Vide Notas & Emend. num. XII.

2. *Lens amat.*] Ita Colum. lib. 2. cap. 10. pag. 59. *Lentem sementi media, crescente Luna usque in duodecimam, solo tenui & resoluto, vel pingui, & sicco maxime loco seri convenit : nam in flore facile luxuria & humore corrumpitur.* Nostris, *Lentille.* Pingitur a Dodon. pag. 517.

3. *In Ægypto.*] De ea lente Virgilius, lib. 1. Georg. vers. 228.

Nec Pelusiacæ curam aspernabere lentis.

Et Martialis, lib. 13. Epigr. 9.

Accipe Niliacam, Pelusia munera, lentem.

4. *Sua figura.*] Qualis est lenti vulgari.

5. *In lenticulas.*] Maculas in facie, quas & lentigines vocant : Græci φακοὺς : ut lentem ipsam, cujus a similitudine deductum lenticulæ nomen, φακόν.

6. *Æquanimitatem.*] Auctor Geopon. lib. 2. cap. 35. pag. 71. Ἡ δὲ Αἰγυπτία φακὴ, εὐθυμίαν παρέχει τοῖς ἐσθίουσι. Ἐγ-

tibus ea. [7] Pisum in apricis seri debet, frigorum impatientissimum. Ideo in Italia, & in austeriore cælo non nisi verno tempore, terra facili ac soluta.

XXXII. Ciceris natura est gigni [1] cum salsilagine : [2] ideo solum urit. Nec nisi madefactum pridie, seri debet. [4] Differentiæ plures, magnitudine, figura, colore, sapore. Est enim aretino capiti simile, [5] unde ita appellant, [6] album nigrumque. Est & columbinum, quod alii Venerium vocant, candidum, rotundum, leve, arietino minus, quod religio pervigiliis adhibet. [7] Est & cicercula minuti ciceris, inæqualis, angulosi, veluti pisum. Dulcissimum autem id, [8] quod ervo simillimum : [9] firmiusque quod nigrum & rufum, quam quod album.

XXXIII. [1] Siliquæ rotundæ ciceri, ceteris leguminum longæ, & ad figuram seminis latæ : piso [2] cylindratæ : [3] fasceolorum cum ipsis

NOTÆ.

ptia lens in cibo sumpta lætitiam affert vescentibus ea. Lenticulam videri volunt sic appellatam, quoniam lenes, & lentos, & moderatos reddit eos, qui eam in cibos adhibent.

7. *Pisum &c.*] Columella, lib. 2. cap. 10. pag. 57. *Similis quoque ratio est pisi : quod tamen facilem & solutam terram desiderat, tepidumque locum, & cælum frequentis humoris.* Vulgo, *Pois*.

Sect. XXXII. 1. *Cum salsilagine.*] Cum quodam liquore salis, qui ei legumini peculiaris & insitus ; quem si nimii imbres abluant, legumen ipsum tabe interit, & ab erucis erosum perit, inquit Theophr. lib. 8. hist. cap. 6. Ἐρέβινθοι ἀποκλυσθείσης τῆς ἅλμης σφακελίζοντες, καὶ ὑπὸ καμπῶν κατεσθιόμενοι. Cicer nostris, *Pois chiche*.

2. *Ideo solum.*] Colum. lib. 2. cap. 10. pag. 60.

3. *Nec nisi.*] Colum. loc. cit. Pallad. lib. 4. in Martio, tit. 4. pag. 85. & auctor Geopon. lib. 2. cap. 34. pag. 70.

4. *Differentiæ.*] Theophr. lib. 8. hist. cap. 5.

5. *Vnde ita appellatur.*] Cicer arietinum, Columellæ loc. cit. Theophr. κριοὶ ἐρέβινθοι. Athen. lib. 2. pag. 54. τῶν ἐρεβίνθων τινὰς καλοῦσι κριούς. Iconem arietini ciceris habet Dodonæus, pag. 515.

6. *Album, nigrumque.*] In his regionibus non sunt arietini ciceris differentiæ ullæ ex colore : est enim omne ex purpura subnigrum. Neque vero Theophrasti verba ista, quæ habuisse ob oculos Plinius videri forsan possit, in arietino genere nigrum candidumque esse persuadent : οἱ δ' ἐρέβινθοι καὶ .... τοῖς χρώμασι, καὶ ταῖς μορφαῖς διαφέρουσι · οἷον κριοί, ὀροβιαῖοι .... ἐπὶ πᾶσι δὲ τὰ λευκὰ γλυκύτερα. Nam ἐπὶ πᾶσι non in omni genere ciceris, album reperiri significat, sed in omni leguminum genere, ut in cicere, lente, aliisque, album nigro antecellere.

7. *Est & cicercula.*] Dioscoridi, lib. 2. cap. 126. ἐρέβινθος ὁ ἥμερος, cicer sativum, ut dicemus lib. 22. sect. 72. Colum. lib. 2. cap. 10. pag. 60. *Cicercula, quæ piso est similis.*

8. *Quod ervo.*] Unde ὀροβιαῖος ἐρέβινθος a Theophr. appellatur, ab ervi similitudine, quod Græci ὄροβον vocant.

9. *Firmiusque.*] Theophr. lib. 8. hist. cap. 6.

Sect. XXXIII. 1. *Siliquæ &c.*] Theophr. totidem verbis, lib. 8. hist. cap. 5. Καὶ οἱ καλούμενοι λοβοί, σχεδὸν ἀκόλουθοι τοῖς σπέρμασίν εἰσι, &c.

2. *Cylindratæ.*] Theophr. κυλινδρώδεις, ad similitudinem cylindri.

3. *Faseolorum.*] Subintellige, *siliquæ*. Faseolos porro eos intellige, de quibus egimus lib. 16. sect. 92. vulgo *Feveroles*,

manduntur granis. Serere eos qua velis terra licet ab Idibus Octobris in Calendas Novembres. Legumina, cum maturescere cœperunt, rapienda sunt, quoniam cito exsiliunt, latentque cum decidêre, sicut & lupinum : * [4] quanquam prius de rapis dixisse conveniat.

*CAPUT XIII. XXXIV. In transcursu ea atttigere nostri, paulo diligentius Græci, & ipsi tamen inter hortensia : si justus ordo fiat, a frumento protinus aut certe faba dicendis, [1] quando alii usus præstantior ab his non est. [2] Ante omnia namque cunctis animalibus nascuntur, nec in novissimis satiant ruris alitum quoque genera, magisque si decoquantur aqua. Quadrupedes & fronde eorum gaudent. Et homini non minor [3] rapaciorum suis horis gratia, quam cymarum : [4] flavidorum quoque, & in horreis enecatorum, vel major quam virentium. Ipsa vero durant & in sua terra servata : & [5] postea passa, pæne [a] ad alium proventum, famemque sentiri prohibent. A vino, atque messe, tertius hic Transpadanis fructus. Terram non morose eligit, pæne ubi nihil aliud seri possit. Nebulis, & pruinis, [6] ac frigore ultro aluntur, [7] amplitudine admirabili. [8] Vidi XL. libras excedentia. In cibis qui-

INTERPRETATIO.

a *Ad alium.*] Usque ad aliam messem.

NOTÆ.

Dioscoridi, lib. 2. cap. 176. σμίλαξ κηπαῖα est. cujus siliquam cum semine, asparagi modo elixam, oleris instar edi pariter prodidit. Græci scriptores alii δολίχους & φασιόλους vocant. Virgilius, vilem faselum, uti ex Plinio liquet, faseolos appellante libri hujus sect. 56. quos poëta faselos vocat.

4. *Quanquam prius.*] Quam de lupino dicamus.

Sect. XXXIV. 1. *Quando alii.*] Cum aliud nullum sit legumen præstantioris usus, quam rapa : de iis statim post frumentum fabamque instituenda videbatur oratio. Rapum Græcis γογγυλὶς & γογγύλη, nostris *une Rave.*

2. *Ante omnia.*] Colum. lib. 2. cap. 10. *Boves pascunt*, inquit, *præcipue in Gallia*, &c.

3. *Rapaciorum.*] Rapacia, sive rapitia, cauliculi sunt teneri raporum, qui decocti sumuntur in cibis : sicuti cymæ ipso teste Plinio lib. 19. sect. 41. sunt brassicæ caulium teneriores pariter, delicatioresque cauliculi. De rapaciis Cato, cap. 35. *Rapinam & caules rapicii unde fiant, & raphanum in loco stercorato bene, aut in loco crasso serito.*

4. *Flavidorum.*] Ita MSS. omnes : non *flaccidorum*. Vide quæ de voce *flavescere*, quæ Plinio familiaris est, congessimus lib. 15. sect. 36.

5. *Postea passa.*] Sub dio siccata.

6. *Ac frigore ultro.*] Martialis, lib. 13. Epigr. 16.

Hæc tibi brumali gaudentia frigore rapa
Quæ damus, in cælo Romulus esse solet.

Adde Nicandrum in Georg. lib. 2. cujus carmen recitat Athen. lib. 14. pag. 133.

7. *Amplitudine.*] Quoniam incrementum omne, non in folia, sed in radicem vertitur, ut ait Theophr. lib. 7. hist. cap. 4.

8. *Vidi XL.*] Matthiolus in lib 2. Diosc. cap. 104. vidisse se innumera scribit, quæ XXX. libras penderent, & quibusdam locis centenas : magno certo

dem nostris pluribus modis commendantur : durantque ad alia, [9] sinapis acrimonia domita, etiam coloribus picta, præter suum, sex aliis, purpureo quoque : neque aliud in cibis tingi decet.

[10] Genera eorum Græci duo prima fecere, masculum, femininumque, & ea serendi modo ex eodem semine : [11] densiore enim satu masculescere, item in terra difficili. [12] Semen præstantius, quo subtilius. Species vero omnium tres. [13] Aut enim in latitudinem fundi, aut in rotunditatem globari. [14] Tertiam speciem silvestrem appellavere, in longitudinem radice procurrente, raphani similitudine, & folio anguloso scabroque, succo acri : [15] qui circa messem exceptus oculos purget, medeaturque caligini, admixto lacte mulierum. [16] Frigore dulciora fieri existimantur & grandiora : [17] tepore in folia exeunt. [18] Palma in Nursino agro nascentibus. Taxatio in libras sestertii singuli, & [19] in penuria bini. Proxima [20] in Algido natis.

XXXV. [1] Napi vero Amiternini, quorum eadem fere natura,

NOTÆ.

naturæ miraculo, e tam exiguo semine, tribus fere mensibus tantas radices gigni.

9. *Sinapis.*] Ita Nicander in Georg. loc. cit.

10. *Genera eorum.*] Ex Theophr. loc. cit. a quo & Athenæus accepit, lib 9. cap. 369.

11. *Densiore enim.*] Theophr. totidem verbis : Γίνεται δ' ἐκ τοῦ αὐτοῦ σπέρματος ἄμφω. πρὸς δὲ τὸ ἀποθηλύνεσθαι, πηγνῦναι δεῖ μανάς. ἐὰν γὰρ πυκνάς, πάντας ἀπαρρενοῦσθαι, τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον, κἂν ἐν γῇ μοχθηρᾷ σπαρῶσι.

12. *Semen.*] Theophr. Βέλτιον λεπτόν.

13. *Aut enim in.*] Hanc speciem Nicander prætermisit : duas reliquas expressit eo carmine, quod Athenæus recitat loc. cit.

Γογγυλίδος δισσὴ γὰρ ἰδ' ἐκ ῥαφάνοιο γενέθλη,
Μακρή τε, στιφρή τε φαείνεται ἐν πρασιῇσι, &c.

Tria hæc raporum genera depicta vide apud Dalec. lib. 5. histor. pag. 640. Orbiculatum Galli vocant, *Naveau rond.*

14. *Tertiam speciem.*] Theophr. lib. 7. hist. cap. 6.

15. *Qui circa messem.*] Et hanc vim lactucæ silvestris folio Theophrastus attribuit, loc. cit. Plinius ex aliis auctoribus, & raporum succo, qui e caule exciso excipitur.

16. *Frigore.*] Nicander, lib. 2. Georg. apud Athen. Theophr. lib. 7. histor. cap. 4. & Martialis, allato paulo ante epigrammate.

17. *Tepore.*] Austrino tempore incrementum omne & succus abit in folia, non in radicem. Theophr. loc. cit.

18. *Palma in Nursino.*] Columella in Hortulo :

Quin & Tardipedi sacris jam rite solutis,
Nube nova seritur, cœli pendentibus undis,
Gongylis illustri mittit quam Nursia campo,
Quæque Amiterninis defertur bunias arvis.

19. *In penuria bini.*] Bini sestertii, monetæ nostræ asses sunt quaterni. Mille aurei rapum emisse a Conone rustico Ludovicum XI. Regem Galliarum, ferunt.

20. *In Algido.*] Mons est in agro Tusculano, conjunctus Albano monti ab urbe Roma XV. mill. pass. quem ab algendo dictum Grammatici volunt. Vide Strabonem, lib. 5. pag. 237.

Sect. XXXV. 1. *Napi vero.*] Martialis, lib. 13. Epigr. 20. cujus lemma, *Napi* :

gaudent æque frigidis. Seruntur & ante Calendas Martias, ² in jugero sextarii quatuor. Diligentiores ³ quinto sulco napum seri jubent, rapa quarto, utrumque stercorato. Rapa lætiora fieri, si cum palea seminentur. Serere nudum volunt, precantem sibi & vicinis serere se. Satus utrique generi justus, inter duorum numinum dies festos, ⁴ Neptuni atque Vulcani. Feruntque subtili observatione, ᵃ quota Luna præcedente hieme nix prima ceciderit, si totidem luminum die intra prædictum temporis spatium serantur, mire provenire. Seruntur & vere in calidis atque humidis.

CAP. XIV. XXXVI. ¹ Lupino est ² usus proximus, cum sit & homini, & quadrupedum generi ungulas habenti, communis. ³ Remedium ejus, ne metentes fugiat exsiliendo, ut ab imbre tollatur. ᵃ Nec ullius, quæ seruntur, natura ⁴ assensu terræ mirabilior est. ⁵ Primum omnium cum Sole quotidie circumagitur, horasque agricolis etiam

INTERPRETATIO.

ᵃ *Quota Luna.*] Si tot diebus post Neptuni festum serantur, quota Luna fuerat præcedente hieme, cum nix prima cecidit.

ᵃ *Nec ullius.*] Nec ullius *eorum* quæ seruntur natura, terra ei admodum favente, mirabilior est.

NOTÆ.

Hos Amiternus ager felicibus educat hortis
Nursinas poteris parcius esse pilas.

Nursinæ pilæ rapa sunt in rotunditatem globata, de quibus dictum est proxima sect. Napus Græcis, & Columellæ paulo ante laudato, βουνιάς: nostris, *un Navet.* Pingitur a Dodon. pag. 663. Ut olim porro Nursinis, sic modo Sabaudis rapis, Lemovicisque, palma tribuitur.

2. *In jugero sextarii &c.*] Columella, lib. 2. cap. 10. pag. 61.

3. *Quinto sulco.*] Terram ante quinquies arandam, quam napus seratur. Vide infra, sect. 49. num. 3. *Quarto seri sulco &c.*

4. *Neptuni atque Vulcani.*] In Calendario rustico, apud Gruter. pag. 139. Augusto mensi Neptunalia: Vulcanalia Septembri dicantur. Et pag. 133. Vulcanalia decimo Calend. Septemb. Neptunalia decimo Calend. Aug.

Sect. XXXVI. 1. *Lupino.*] Nostri *Lupin*, Græci θερμὸν ἥμερον vocant.

2. *Usus proximus.*] Post rapa, quæ cunctis pariter animalibus nasci diximus sect. 34. *Boves enim lupinum*, inquit Colum. lib. 2. cap. 10 pag. 56. *per hiemem coctum maceratumque probe alit: Famem quoque, si sterilitas annonæ incessit hominibus, commode propulsat.* Qui *promiscuus* hoc loco quam *proximus* legi malunt, & a MSS. fide, & a Plinii mente desciscunt.

3. *Remedium ejus.*] Lupinum, inquit Theophr. lib. 8. histor. cap. 10. non prius metunt, quam imber incesserit; quoniam alioqui inter metendum e vaginulis exsiliret, atque ita periret semen. Sic etiam auctor Geopon. lib. 2. cap. 37. pag. 72. Post dies ferventes, aëre madefacto, mane demeti oportere scribit Theophr. lib. 4. de causis, cap. 14. pag. 318.

4. *Assensu terræ.*] MSS. *adsensu terraque.*

5. *Primum omnium.*] Hæc totidem verbis Geopon. auctor, ex Apuleio, loc. cit.

nubilo demonstrat. [6] Ter præterea floret: terram amat, [7] terraque operiri non vult. Et unum hoc seritur [8] non arato. [9] Quærit maxime sabulosa, & sicca, atque etiam arenosa. [10] Coli utique non vult. [11] Tellurem adeo amat, ut quamvis frutectoso solo conjectum inter folia vepresque, ad terram tamen radice perveniat. Pinguescere hoc satu arva [12] vineasque diximus. [13] Itaque adeo non eget fimo, ut optimi vicem repræsentet. Nihilque aliud nullo impendio constat, ut quod ne serendi quidem gratia opus sit afferre. Protinus seritur [14] ex arvo: ac ne spargi quidem postulat decidens sponte. [15] Primumque omnium seritur, novissimum tollitur: utrumque [16] Septembri fere mense: quia si non antecessit hiemem, frigoribus obnoxium est. Impune præterea jacet, vel derelictum etiam, si non protinus secuti obruant imbres, ab omnibus animalibus [17] amaritudine sua tutum. Plerumque tamen levi sulco integunt. [18] Ex densiore terra rubricam maxime amat. Ad hanc alendam post tertium florem verti debet, in sabulo post secundum. Cretosa tantum, limosaque odit, & in iis non provenit. [19] Maceratum calida aqua homini quoque in cibo est.

NOTÆ.

6. *Ter præterea.*] Geopon. loc. cit.

7. *Terraque operiri.*] Theophr. lib. 8. hist. cap. XI. Καὶ τὸ ὅλον δὲ οὐκ ἐθέλει θέρμως καλύπτεσθαι τῇ γῇ· διὸ καὶ οὐχ ὑπαρξῶντες σπείρουσι. Vide & ejusdem scriptoris librum 1. hist. cap. 12.

8. *Non arato.*] Subintellige, solo. Sic etiam Geopon. auctor, loc. cit. Colum. lib. 2. cap. 10. *Crudis novalibus licet ingeras: & qualitercumque obruas, sustinet coloni negligentiam.*

9. *Quærit.*] Hoc iterum inculcat sect. 46. post Theophr. lib. 8. histor. cap. XI.

10. *Coli.*] Theophr. & Geopon. auctor, locis citatis.

11. *Tellurem.*] Theophr. loc. cit.

12. *Vineasque diximus.*] Libro 17. sect. 6. & 7. Colum. lib. 2. cap. 10. de lupino: *Maxime ex iis quæ seruntur, juvat agrum. Nam vineis jam emaciatis, & arvis, optimum stercus præbet:* &c.

13. *Itaque adeo.*] Auctor Geopon. loc. cit.

14. *Ex arvo.*] Unde metitur. Ita MSS. omnes, librique editi: non *ex area*, uti reponere nititur Pintianus, contra scriptoris sententiam: etsi emendationi suffragari Columella videtur, lib. 2. cap. 10. pag. 56. *Spargitur*, inquit, *statim ex area. Atque id solum omnium leguminum non desiderat requiem in horreo, sive Septembri mense*, &c.

15. *Primumque omnium.*] Theophr. lib. 8. hist. cap. 1.

16. *Septembri.*] Columella, loc. cit. *Sive Septembri mense ante æquinoctium, seu protinus a Calendis Octobris crudis novalibus ingeras qualitercumque obruas, sustinet coloni negligentiam: Teporem tamen autumni desiderat, ut celeriter confirmetur. Nam si non ante hiemem convaluerit, frigoribus affligitur.* Adde Geopon. loc. cit.

17. *Amaritudine sua.*] Theophr. lib. 8. histor. cap. 7. Auctor Geopon. loc. cit.

18. *Ex densiore.*] Colum. lib. 2. cap. 10. pag. 57. *Lupinum exilem amat terram, & rubricam præcipue: nam cretam reformidat, limosoque non exit agro.*

19. *Maceratum.*] Galenus, lib. 6. de facult. simp. medic. pag. 177. Θέρμος ἐσθίεται μετὰ ἑψηθείς τε, καὶ πολλαῖς ἡμέραις ἐναποθέμενος ὕδατι τὴν πικρότητα. *Lupinus edi potest coctus, multis ante diebus per macerationem amarore in aqua deposito.* Auctor

[20] Nam bovem unum modii singuli satiant, validumque præstant: quando etiam impositum [21] puerorum ventribus, pro remedio est. [22] Condi in fumo maxime convenit, quoniam in humido vermiculi umbilicum ejus in sterilitatem castrant. Si depastum sit in fronde, inarari protinus solum opus est.

CAP. XV. XXXVII. [1] Et vicia pinguescunt arva, nec ipsa agricolis operosa: [2] uno sulco sata, non sarritur, non stercoratur, nec aliud quam [3] deoccatur. [4] Sationis ejus tria tempora: Circa occasum [5] Arcturi, [6] ut Decembri mense pascat: [7] tunc optime seritur in semen. Æque namque fert depasta. Secunda satio mense Januario est: novissima Martio: tum ad frondem utilissima. [8] Siccitatem ex omnibus, quæ seruntur, maxime amat: non aspernatur etiam umbrosa. Ex semine ejus, si lecta matura est, palea ceteris præfertur. Vitibus præripit suc-

NOTÆ.

Geopon. loc. cit. farina hordei, aut frumenti admixta, panificio aptum esse prodidit. Multum alere id cibi genus, Diphilus Siphnius Medicus, apud Athen. lib. 2. pag. 55.

20. *Nam bovem unum.*] Annuo bovis cibario modios lupini sexaginta Cato requirit, cap. 60. pag. 44.

21. *Puerorum ventribus.*] Marcellus Empir. cap. 28. pag. 199. *Farina lupinorum decocta ex aqua, & more cataplasmatis ventri imposita lumbricos vel tineas necat.* Sic etiam auctor Geopon. loc. cit. Τοὺς ἕλμινθας ἐκβάλλουσι. Galenus autem, non impositum modo, sed etiam ex melle potum, ei morbo mederi scribit. loc. cit. Ἀναιρεῖ δὲ καὶ ἕλμινθας ἐπιπλαττόμενος τε, καὶ μετὰ μέλιτος ἐκλειχόμενος, &c.

22. *Condi in fumo.*] Colum. lib. 2. cap. 10. pag. 56. *Reliquum, quod seminis superest, in tabulatum, quo fumus pervenit, optime reponis: quoniam si humor invasit, vermes gignit, qui simul atque oscilla lupinorum ederunt, reliqua pars nasci non potest.* Palladius quoque, lib. 7. in Junio, tit. 3. pag. 123. Rodunt igitur vermes umbilicum (*le germe*) & sterilem reddunt.

Sect. XXXVII. 1. *Et vicia.*] Varro, lib. 1. de re rust. cap. 31. *Vicia dicta a vinciendo, quod item capreolos habet, ut vitis, quibuscum sursum vorsum serpit, ad scapum lupini, aliumve quem, ut hæreat: id solet vincire.* Vide plura apud Voss. in Etymol. Gallis, *de la Vesse.* Pingitur a Dodon. pag. 521. Arva ea pinguescere jam diximus lib. 17. sect. 7.

2. *Uno sulco.*] Terra semel tantum proscissa.

3. *Deoccatur.*] Glebæ confringuntur, & comminuuntur. Varro, loc. cit. *Occare, id est, comminuere, ne sit gleba: quod ita occidunt, occare dicunt.* Rura nostra vulgo, *Herser.*

4. *Sationis.*] Duo priora serendi tempora agnoscit etiam Columella, lib. 2. cap. XI. pag. 63. alterum, circa æquinoctium autumnale: Januario mense alterum, vel serius etiam.

5. *Arcturi.*] De quo sect. 74.

6. *Ut Decembri .... pascat.*] Ut eo mense, viciam tenera depascat in herba molle pecus, uti cecinit Maro, lib. 1. Georg. vers. 112.

7. *Tunc optime.*] Circa Arcturi occasum.

8. *Siccitatem.*] Colum. lib. 2. de re rust. cap. XI. pag. 63. *Id genus præcipue non amat rores, cum seritur: itaque post secundam diei horam, vel tertiam, spargendum est, cum jam omnis humor Sole ventove detersus est: neque amplius projici debet, quam quod eodem die possit operiri: nam si nox incessit, quantulocumque humore prius, quam obruatur, corrumpetur.*

cum:

cum: languescuntque, [9] si in arbusto seratur.

XXXVIII. [1] Nec ervi operosa cura est. Hoc amplius, quam vicia, [2] runcatur: & ipsum [3] medicaminis vim obtinens. Quippe per ervum Divum Augustum curatum, epistolis ipsius memoria extat. [4] Sufficiunt singulis boum jugis modii quini sati. [5] Martio mense satum, noxium esse bubus aiunt, item autumno gravedinosum: innoxium autem fieri primo vere satum.

XXXIX. [1] Et silicia, hoc est, fenum Græcum, [2] scarificatione seritur, non altiore quatuor digitorum sulco: quantoque pejus tractatur, tanto provenit melius. Rarum dictu, esse aliquid cui prosit negligentia. Id autem quod [3] secale, ac farrago appellatur, occari tantum desiderat. Cap. XVI.

XL. [1] Secale Taurini sub Alpibus asiam vocant, deterrimum, & tantum ad arcendam famem: fecunda, sed gracili stipula, nigritia triste, sed pondere præcipuum. [2] Admiscetur huic far, ut mitiget amaritudinem ejus: & tamen sic quoque ingratissimum ventri est. Nascitur qualicumque solo cum centesimo grano: ipsumque [a] [3] pro lætamine est.

Interpretatio.

a *Pro lætamine.*] Fimi loco est.

Notæ.

9. *Si in arbusto.*] Si in loco serantur, ubi vites sunt arboribus applicitæ.

Sect. XXXVIII. 1. *Nec ervi.*] Ervum Græcis ὄροβος, Gallis *Ers*, a Dodonæo ciceris sativi nomine describitur, pag. 514. a Dalecampio, lib. 4. histor. plant. cap. 47. pag. 468.

2. *Runcatur.*] Runcare segetes, est herbas e segetibus expurgare, quod Græci σκάλλειν, & βοτανίζειν vocant: runcationem ipsam βοτανισμὸν, ipso teste Plinio, sect. 47. *Nettoyer les blés, en arrachant les méchantes herbes.*

3. *Medicaminis.*] Vide lib. 22. sect. 73.

4. *Sufficiunt.*] Colum. lib. 2. de re rust. cap. XI. pag. 64.

5. *Martio mense.*] Colum. loc. cit. *Mensem Martium universum negant agricolæ huic legumini convenire: quod eo tempore satum pecori sit noxium, & præcipue bubus, quos pabulo suo cerebrosos reddat.* Palladius lib. 3. in Febr. tit. 7. *Martio ervum serendum non est, ne pastu suo pecoribus noceat, & boves reddat insanos.* Theophr. lib. 2. histor. cap. 5. Primo vere satum ait esse innoxium: autumno, gravedinosum.

Sect. XXXIX. 1. *Et silicia.*] In Indice, *silicia.* Columellæ lib. 2. cap. XI. *siliqua.* Plinio ipsi lib. 24. sect. 120. ex MSS. omnibus, *silica.* Gallis, *Senegré, ou Fenugrec.* Pingitur a Dodonæo, pag. 526.

2. *Scarificatione.*] Hoc est, proscissa leviter tellure, nec alte arata. Columella, loc. cit. de feno Græco: *Datur opera, ut spisse terra aretur, nec tamen alte: nam si plus quatuor digitis adobrutum est, semen ejus non facile prodit: propter quod nonnulli prius quam serant, minimis aratris proscindunt, atque ita jaciunt semina, & sarculis adobruunt.*

3. *Secale ac farrago.*] Res sunt duæ diversissimæ, quod Plinius evidenter ostendit, utriusque historiam seorsim persecutus: & de utroque diversissima prodens.

Sect. XL. 1. *Secale.*] Apud Gallos veteris nomenclaturæ vestigia retinet: *le Ségle:* ut recte Dodonæus, a quo pingitur, pag. 490. & Joan. Ruellius, aliique.

2. *Admiscetur.*] In panificio.

3. *Pro lætamine.*] Lætamen pro fimo dicitur, quod agros lætos, hoc est, pin-

XLI. [1] Farrago ex [a] recrementis farris prædensa seritur, admixta aliquando & vicia. Eadem in Africa fit ex hordeo. Omnia hæc [b] pabularia: degeneransque ex leguminibus quæ vocatur [2] cracca: in tantum columbis grata, ut pastas ea negent fugitivas illius loci fieri.

XLII. Apud antiquos erat pabuli genus, [1] quod Cato ocymum vocat, [2] quo sistebant alvum bubus. Id erat e pabulis, segete viridi desecta, [3] antequam gelaret. Sura Mamilius id aliter interpretatur, & tradit fabæ [4] modios decem, viciæ duos, tantumdem erviliæ in jugero autumno misceri & seri solitum. Melius & [5] avena Græca, cui non cadit semen, admixta. Hoc vocitatum ocymum, boumque causa seri solitum. [6] Varro appellatum a celeritate proveniendi, e Græco quod ὠκέως dicunt.

XLIII. [1] Medica externa etiam Græciæ est, ut a Medis advecta per bella Persarum, [2] quæ Darius intulit: sed vel in primis dicenda, [3] tanta dos ejus est: cum ex uno satu amplius quam tricenis annis

INTERPRETATIO.

[a] *Recrementis.*] Purgamentis. | [b] *Pabularia.*] Pabulo animalium nata.

NOTÆ.

gues & uberes facit. Usus & ea voce Palladius, in Februar. tit. 20. aliique.

Sect. XLI. 1. *Farrago.*] De ea diximus, sect. 10. num. 1. Ex hordeo quoque cantherino, sive hexasticho, fieri Columella admonet, lib. 2. cap. XI.

2. *Cracca.*] Sic MSS. omnes, tum hoc loco, tum in Indice. Viciæ id genus adulterinum videtur.

Sect. XLII. 1. *Quod Cato.*] Cap. 54. & 60. atque alibi passim. De ocymo egimus lib. 17. sect. 35.

2. *Quo sistebant.*] Ita libri omnes: at Varro, lib. 1. de re rust. cap. 31. *quo ciebant.* Varronis verba retulimus lib. 17. sect. 35. Forte *citabant* hic agnoscendum. Aut, quod aliis quoque accidit, alia vis est ei, si parcius: alia, si sumatur largius.

3. *Antequam gelaret.*] Ita MSS. at ex Varrone sincerius, *antequam siliquaret*, vel *gereret siliquas.* Itaque ocymum ex fabali caule, ervo, vicia, ceterisque ejuscemodi parabatur, quæ siliquas habent.

4. *Modios decem.*] Modius, sive modium, ea mensura est quam Parisienses vocant, *un boisseau.*

5. *Avena Græca.*] Quæ Græcis βρόμος, ut diximus sect. 20. *L'Avoine.*

6. *Varro.*] Loco proxime citato.

Sect. XLIII. 1. *Medica.*] Nunc trifolium magnum vocant, fenumque Burgundicum, *Grand tresle, ou foin de Bourgogne, ou Luzerne:* vulgatiore vero nomenclatura, *Sain foin.* A Clusio pingitur, lib. 6. rarior. plant. pag. CCXLII. vocaturque Medica Legitima. A Lobelio quoque, in Observ. stirpium, pag. 498. feni Burgundiaci nomine.

2. *Quæ Darius.*] Xerxes, si credimus Isidoro, lib. 17. Orig. cap. 4. *Medica dicta, quia a Medis translata est in Græciam, tempore quo eam Xerxes rex Persarum invasit.*

3. *Tanta dos.*] Vide Colum. lib. 2. cap. XI. pag. 62. ex quo Isidorus accepit, loc. cit. & Pallad. in Aprili, tit. 1. Non hi *tricenis*, sed *denis* habent.

duret. [4] Similis est trifolio: caule, foliisque geniculata: [5] quidquid in caule assurgit, folia contrahuntur. Unum de ea & cytiso volumen Amphilochus fecit confusum. [6] Solum, in quo seratur, elapidatum purgatumque subigitur [7] autumno: mox aratum, & occatum integitur crate iterum ac tertium, quinis diebus interpositis, & fimo addito. Poscit autem siccum succosumque, vel riguum. Ita præparato seritur [8] mense Maïo: alias pruinis obnoxia. Opus est densitate seminis omnia occupari, internascentesque herbas excludi. Id præstant in jugera modia vicena. [9] Movendum ne aduratur, terraque protinus integi debet. Si sit humidum solum herbosumve, vincitur, & desciscit in pratum. Ideo protinus altitudine unciali herbis omnibus liberanda est, manu potius, quam sarculo. Secatur incipiens florere, & quoties refloruit. [10] Id sexies evenit per annos, cum minimum, quater. In semen maturescere prohibenda est, quia pabulum utilius est usque ad trimatum. [11] Verno seri debet, liberarique ceteris herbis: ad trimatum, [12] marris ad solum radi. Ita reliquæ herbæ intereunt sine ipsius damno, propter altitudinem radicum. Si evicerint herbæ, remedium unicum est aratio, sæpius vertendo, donec omnes aliæ radices intereant. [13] Dari non ab satietatem debet, ne deplere sanguinem necesse sit. Et viridis utilior est. [14] Arescit surculose, ac postremo in pulverem inutilem extenuatur. [15] De cytiso, cui & ipsi principatus datur in pabulis, affatim diximus inter frutices. Et nunc frugum omnium natura peragenda est: cujus in parte de morbis quoque dicatur.

XLIV. 1. Primum omnium frumenti vitium [1] avena est: & hor- CAP. XVII.

NOTÆ.

4. *Similis est.*] Diosc. lib. 2. cap. 177.

5. *Quidquid in caule.*] Caule crescente fiunt angustiora folia, αὐξάνοντα δ᾽ στενοφυλλότερα γίνεται, &c. Diosc. loc. cit.

6. *Solum in quo.*] Iisdem fere verbis Colum. loc. cit.

7. *Autumno.*] Circa Calendas Octobris, Colum.

8. *Mense Maïo.*] Mense ultimo Aprili, Colum. & Pallad. lib. 5. in Aprili, tit. 1.

9. *Movendum.*] Semen scilicet, terræ commissum. Ita MSS. non *cavendum*, ut editi. Colum. loc. cit. *Ligneis rastris, id enim multum confert, statim jacta semina obruantur, nam celerrime Sole aduruntur.*

10. *Id sexies.*] Colum. & Pallad. loc. cit.

11. *Verno seri.*] Ita etiam MSS. sed *sarriri* malim.

12. *Marris.*] De marra dixi, lib. sup. sect. 35. Colum. loc. cit. *Atque, ut dixi, ligneis rastris sarriendus, & identidem runcandus est, ne alterius generis herba invalidam medicam perimat.*

13. *Dari non ad.*] Colum. loc. cit. pag. 63. *Teneram jumentis præbeas, sed inter initia parcius, dum consuescant, ne novitas pabuli noceat: inflat enim, & multum creat sanguinem.* Sic etiam Pallad. loc. cit.

14. *Arescit surculose.*] Utilior est, inquit, dum virescit: nam cum cœpit arescere, lignosa tota est.

15. *De cytiso.*] Libro 13. sect. 47.

Sect. XLIV. 1. *Avena est.*] Hæc ipsa sativa, ex qua pultem hodieque conficiunt rustici. Græcis βρόμος, ut dixi-

deum in eam degenerat: ſicut ipſa frumenti fit inſtar: quippe cum Germaniæ populi ſerant eam, neque alia pulte vivant. Soli maxime cælique humore hoc evenit vitium. [1] Sequentem cauſam habet imbecillitas ſeminis, ſi diutius retentum eſt terra, prius quam erumpat. Eadem eſt ratio, [2] ſi carioſum fuit cum ſereretur. Prima autem ſtatim eruptione agnoſcitur: ex quo apparet in radice eſſe cauſam. [3] Eſt & aliud ex vicino avenæ vitium, cum amplitudine inchoata granum, ſed nondum matura, prius quam roboretur corpus, afflatu noxio caſſum & inane in ſpica evaneſcit [4] quodam abortivo.

2. [5] Venti autem tribus temporibus nocent frumento & hordeo: in flore, aut protinus cum defloruere, [6] vel matureſcere incipientibus. Tum enim [7] exinaniunt grana: [8] prioribus cauſis naſci prohibent. [9] Nocet & Sol creber e nube. [10] Naſcuntur & vermiculi in radice, cum ſementem imbribus ſecutis, incluſit repentinus calor humorem. Gignuntur & in grano, [11] cum ſpicæ pluviis calor inferveſcit. [12] Eſt & cantharis dictus ſcarabæus parvus, frumenta erodens.

INTERPRETATIO.

1 *Sequentem.*] Secunda cauſa *cur in avenam ſemen degeneret*, oritur ex imbecillitate ſeminis.

NOTÆ.

mus ſect. 20. *L'Avoine.* Aliunde hæc Plinius hauſit, quam a Theophraſto: nam quæ ille de ægilope retulit, lib. 8. hiſt. cap. 8. quæ ſpectari nunc a Plinio nonnulli putant, ea mox ſumma fide recitat, ægilopem appellans: quam feſtucam verius appellari Latine ipſe monet.

2. *Si carioſum.*] Si vetuſtum, aut exeſum fuit.

3. *Eſt & aliud.*] Avena hæc ſilveſtris eſt, quæ ſativæ ſimilis, aſperiores tantum, longioreſque ariſtas habet, & in folliculis fere vacuis ſemen evanidum. De hac Maro cecinit,

Infelix lolium, & ſteriles dominantur avenæ.

Steriles, inquit Servius, *ad diſcretionem earum quæ ſeruntur.* Avenam hanc inter frumenti vitia Naſo quoque enumerat, lib. 1. Faſtor. verſ. 691.

Et careant loliis oculos vitiantibus agri,
Nec ſterilis culto ſurgat avena ſolo.

4. *Quodam abortivo.*] Ita MSS. omnes: hoc eſt, quodam abortivo partu, quodam abortu.

5. *Venti autem.*] Hæc accepta ex Theophr. lib. 8. hiſt. cap. 10.

6. *Vel matureſcere.*] Ἐν τῷ ἁδρύνεσθαι, cum craſſeſcunt, inquit Theophr.

7. *Exinaniunt.*] Exſiccat & arefacit grana vis venti vehementior, quæ tunc ingruit, cum matureſcere ea cœperunt: ξηραίνει καὶ ἀφανίζει. Theophr.

8. *Prioribus cauſis.*] Cum vel in flore, vel protinus ubi defloruerint, venti vehementiores incidunt.

9. *Nocet & Sol.*] Theophr. loc. cit. Ἀπόλλυσι δὲ καὶ ἥλιος ὁ ἐπινέφελος ἄμφω, hordeum ſcilicet, triticumque.

10. *Naſcuntur.*] Altera ratione, inquit, vermis ingignitur, cum humor imbrium effundi nequit concluſus ſiccitate aëris circumfuſi. Tunc enim calor confecta putredine animal contrahit. Theophr. lib. 3. de cauſis, cap. 27. pag. 293.

11. *Cum pluviis.*] Cum calore imbres ſecuto ſpica ferveſcit.

12. *Eſt & cantharis.*] Hoc tantum Theophr. lib. 8. hiſtor. cap. 10. Ἐπι-

[13] Omnia ea animalia cum cibo deficiunt. Oleum, pix, adeps, contraria seminibus, cavendumque ne contacta eis ferantur. [14] Imber in herba utilis tantum : florentibus autem frumento & hordeo nocet, leguminibus innocuus, præterquam ciceri. [15] Maturescentia frumenta imbre læduntur, & hordeum magis. Nascitur & herba alba, panico similis, occupans arva, pecori quoque mortifera. [16] Nam lolium, & tribulos, & carduos, lappasque, non magis quam rubos, inter frugum morbos potius, quam inter ipsius terræ pestes numeraverim. Cæleste frugum vinearumque malum, nullo minus noxium est [17] rubigo. [18] Frequentissima hæc in roscido tractu, convallibusque, ac perflatum non habentibus : [19] E diverso carent ea ventosa & excelsa. Inter vitia segetum & [20] luxuria est, cum oneratæ fertilitate procumbunt. Commune autem omnium satorum vitium [21] urica, [22] etiam ciceris, cum salsilaginem ejus abluendo imber dulcius id facit.

3. [23] Est herba, quæ cicer enecat & ervum, circumligando se : vocatur [24] orobanche : [25] Triticum simili modo æra :

NOTÆ.

γίνεται γὰρ ἡ μὲν κανθαρὶς ἐν τοῖς πυροῖς. At sane simile veri est, erodendo plus, quam insidendo animal id officere frugibus. Est autem id non muscarum generis, quas vulgo cantharidas dicimus : sed scarabæorum, de quibus lib. XI. sect. 34.

13. *Omnia . . . cum cibo.*] Cibo consumpto ac deficiente intereunt.

14. *Imber in herba.*] Hæc totidem verbis Theophr. lib. 8. histor. cap. 6.

15. *Maturescentia.*] Theophr. loc. cit.

16. *Nam lolium.*] Habuit hoc Virgilii carmen ante oculos, e lib. 1. Georg. vers. 150.

Mox & frumentis labor additus : ut mala culmos
Esset rubigo : segnisque horreret in arvis
Carduus : intereunt segetes : subit aspera silva,
Lappæque, tribulique, interque nitentia culta
Infelix lolium, & steriles dominantur avenæ.

17. *Rubigo.*] Vitii genus, quo culmi nigrescunt : *Nielle.* E rore nascitur, cum Solis superventu excalefactus putrescit.

18. *Frequentissima.*] Accepta hæc a Theophr. lib. 8. hist. cap. 10.

19. *E diverso.*] Theophr. loc. cit.

20. *Luxuria est.*] Non foliorum modo, quod Theophr. lib. 8. hist. cap. 7. φυλλομανεῖν vocat : sed & spicarum, cum gravidis procumbit culmen aristis, ut Maro canit lib. 1. Georg. vers. 111.

21. *Urica.*] Ita veteres appellavere, quam nos erucam dicimus, Græci κάμπην, nostri *Chenille* : ut ante monuimus lib. XI. sect. 37.

22. *Etiam ciceris.*] Vide quæ diximus sect. 32.

23. *Est herba.*] Sic Theophr. lib. 8. histor. cap. 8. Et Geopon. auctor, lib. 2. cap. 41. pag. 75. Ἡ ὀροβάγχη φθείρει τοὺς κυάμους, καὶ τοὺς ἐρεβίνθους περιπλεκομένη.

24. *Orobanche.*] Quod ὄροβον ἄγχει, ervum necat, ὀροβάγχη dicta. Sed alia est Dioscoridis ὀροβάγχη, quæ a Dodonæo pingitur, pag. 543. ut recte admonuit Anguillara, par. 5. pag. 89. & post eum Dodonæus loc. cit. Hanc quæ ervi pestis est, Dodonæus idem delineavit, sub Aphacæ nomine, pag. 535. Nam & ἀφάκη Dioscoridis est, non Theophrasti. Est autem hæc, ut arbitror, quæ Festo *Scandulaca* dicitur, *genus herbæ frugibus inimica, quod eas velut edera implicando necat.*

25. *Triticum . . . . æra.*] Hoc est lolium, quæ Græcis αἶρα. Utralibet voce

[26] Hordeum festuca, quæ vocatur ægilops: [27] Lentem herba securidaca, quam Græci [28] a similitudine pelecinon vocant. Et hæ quidem [29] complexu necant. [30] Circa Philippos ateramnon nominant in pingui solo herbam, qua faba necatur: teramnon, qua in macro, cum udam quidam ventus afflavit. [31] Æræ granum minimum est in cortice aculeato. [32] Cum est in pane, celerrime vertigines facit: aïuntque in Asia & Græcia balneatores, cum velint turbam pellere, carbonibus id semen injicere. [33] Nascitur & phalangion in ervo, bestiola aranei generis, si hiems aquosa sit. Limaces nascuntur in vicia: & aliquando e terra cochleæ minutæ, mirum in modum erodentes eam. Et morbi quidem fere hi sunt.

XLV. Remedia eorum, quæcumque pertinent ad herbas, [1] in sarculo: [2] &, cum semen jactatur, cinere. Quæ vero in semine & circa radicem consistunt, [3] præcedente cura caventur. [4] Vino ante semina perfusa minus ægrotare existimant. [5] Virgilius nitro & amurca

NOTÆ.

Plinius promiscue utitur, Geopon. auctor, loc. cit. Τὸ ζιζάνιον τὸ λεγόμενον αἶρα, φθείρει τὸν σῖτον. Gallis *de l'Ivraye*. Iconem vide apud Dodon. pag. 529.

26. *Hordeum .... ægilops.*] Theophr. lib. 8. hist. cap. 8. Καὶ ὁ αἰγίλωψ δοκεῖ μᾶλλον ἐν ταῖς κριθαῖς. Geopon. auctor, loc. cit. Τὰς δὲ κριθὰς βλάπτει αἰγίλωψ. In eam rem multa egregie Galenus, lib. 1. de alim. fac. cap. 37. pag. 333. tom. 6. A Dodonæo pingitur festucæ prioris nomine, pag. 530. Rustici in Gallia *Coquiole* vulgo vocant. Avenam spica refert, unde & ei aliquando apud Latinos id nomen: Glossæ Philoxeni: Αἰγίλωψ, *avena*. Et in Nothis Diosc. pag. 472. Αἰγίλωψ, οἱ δὲ βρῶμος, Ῥωμαῖοι ἀβένα.

27. *Lentem herba.*] Auctor Geopon. loc. cit. Φακὴν (lege ex Plinio φακὸν) βλάπτει ἡ πελεκῖνος καλουμένη βοτάνη. Gallis, *Grave, ou Féve de loup*. In MSS. *Securiclata*.

28. *A similitudine.*] Quoniam ejus siliquæ sunt instar securicularum, quas Græci πελέκεις vocant. Diosc. lib. 3. cap. 146.

29. *Complexu necant.*] Non quidem quod circumligent se, ut orobanche: sed quod densitate sua fruges complectantur, & obruant.

30. *Circa Philippos.*] Vide Notas & Emendationes num. XIII.

31. *Æra granum.*] Lolii, ut modo diximus.

32. *Cum est in pane.*] Auctor Geopon. lib. 2. cap. 41. pag. 75. de æra seu lolio: ἄρτοις δὲ μιγνυμένη, σκοτοῖ τοὺς ἐσθίοντας, *panibus admixtum obducit tenebras vescentium oculis.*

33. *Nascitur & phalangion.*] Ex Theophr. lib. 8. hist. cap. 10. Ælianus quoque lib. 9. hist. anim. cap. 39. ἐν ὀρόβοις γεννᾶται φαλάγγια ἄττα. De phalangio, lib. XI. sect. 28.

Sect. XLV. 1. *In sarculo.*] Instrumentum rusticum quo purgantur & sariuntur segetes. *Un sarcloir, instrument à sarcler.*

2. *Et cum semen.*] Et quando simul cum semine cineres jactantur. Ad illud Virgilianum alludit, lib. 1. Georgic. vers. 81.

Ne saturare fimo pingui pudeat sola, neve
Effetos cinerem immundum jactare per agros.

3. *Præcedente cura.*] Adhibita cura ante sationem.

4. *Vino ante.*] Apuleïus in Geopon. lib. 2. cap. 16. pag. 54. Τὰ οἴνῳ ἐπιρῥανθέντα σπέρματα, ἔλαττον νοσήσει, &c.

5. *Virgilius.*] Libro 1. Georg. vers. 193.

perfundi jubet fabam : sic etiam grandescere promittit. [6] Quidam vero, si triduo ante satum urina & aqua maceretur, præcipue adolescere putant. Ter quidem sarritam [7] modium fractæ e modio solidæ reddere. [8] Reliqua semina cupressi foliis tusis si misceantur, non esse vermiculis obnoxia : [9] nec si interlunio serantur. Multi [10] ad milii remedia, rubetam noctu arvo circumferri jubent, prius quam sarriatur, defodique in medio inclusam vase fictili : ita nec passerem, nec vermes nocere : sed eruendam prius quam metatur, alioqui amarum fieri. Quin & armo talpæ contacta semina uberiora esse. [11] Democritus succo herbæ, quæ appellatur aïzoon, in tegulis nascens tabulisve, Latine vero sedum, aut digitellum, medicata seri jubet omnia semina. Vulgo vero, [12] si dulcedo noceat, & vermes radicibus inhæreant, [13] remedium est, amurca pura, ac sine sale

NOTÆ.

Semina vidi equidem multos medicare serentes,
Et nitro primum, & nigra perfundere amurca,
Grandior ut fetus siliquis fallacibus esset.

Fabarum nempe siliquis. Colum. lib. 2. cap. 10. *Priscis rusticis, nec minus Virgilio prius amurca vel nitro macerari fabam, & ita seri placuit : Nos quoque sic medicatam comperimus, cum ad maturitatem perducta sit, minus a curculione infestari.* Et Pallad. lib. 12. in Novembr. tit. 1. pag. 161. *Græci asserunt fabæ semina .... nitrata aqua respersa, cocturam non habere difficilem.*

6. *Quidam vero.*] Auctor Geopon. lib. 2. cap. 16. pag. 55.

7. *Modium fractæ.*] E modio fabæ integræ cum tenui cuticula qua involvitur, modium fractæ seu molitæ, sine furfuribus rediturum. Colum. lib. 2. cap. 12. *Adeoque fabam sarriendam censeo, ut existimem debere ter sarriri. Nam sic cultam comperimus non solum multiplicare fructum, sed exiguam portionem in valvulis habere : fresaque ejus & expurgata modium pæne tam plenum esse, quam integræ, cum vix minuatur mensura detractis putaminibus.*

8. *Reliqua semina.*] Auctor Geopon. totidem verbis, loc. cit pag. 53. Εἰ δὲ φύλλα κυπαρείσσου κόψας, ἀναμίξεις τοῖς σπέρμασιν, ἄβρωτα ταῦτα φυλαχθήσεται. Simile quiddam refert Columella, l. 2. c. 9.

9. *Nec interlunio.*] Geopon. auctor, loc. cit. nec si Luna semiplena : ἄβρωτα δὲ μένει καὶ τὰ ἐν διχομηνίᾳ σπειρόμενα. Interlunium de coïtu silentis Lunæ accipiendum.

10. *Ad milii remedia.*] Ne vermiculi aut passeres milio noceant. Habet hæc totidem fere verbis auctor Geopon. loc. cit. pag. 55. Sed uti circumferendam aït arvo rubetam, prius quam arvum fodiatur, sic & eruendam monet, priùs quam feratur, ne fructus amarescat. MSS. omnes *ad milia*, unde quidam *ad similia* augurantur, male.

11. *Democritus &c.*] Tradit hoc rursum lib. 19. sect. 58. De aïzoo dicemus lib. 25. sect. 102. Columella, lib. XI. cap. 3. pag. 904. *veteres quidam auctores, ut Democritus, præcipiunt semina omnia succo herbæ, quæ sedum appellatur, medicare, eodemque remedio adversus bestiolas uti, quod verum esse nos experientia docuit.* Iterumque, lib. 2. cap. 9. pag. 53. *Quædam etiam subterraneæ pestes adultas radicibus subsectis enecant. Id ne fiat remedio est aqua mixtus succus herbæ, quam rustici sedum appellant : nam hoc medicamine una nocte semina macerata jaciuntur.* Adde & Geopon. auctorem, lib. 12. cap. 7. pag. 329. & lib. 2. cap. 16. pag. 53.

12. *Si dulcedo.*] Soli dulcedo, vermes generans.

13. *Remedium est.*] Columella, loc. cit. pag. 54.

ſpargere, deinde ſarrire: [14] ſi in articulum ſeges ire cœperit, runcare, ne herbæ vincant. Peſtem a milio atque panico, ſturnorum paſſerumve agmina, ſcio abigi herba, cujus nomen ignotum eſt, in quatuor angulis ſegetis defoſſa: mirum dictu: ut omnino nulla avis intret. Mures abiguntur cinere muſtelæ, vel felis diluto, & ſemine ſparſo [15] vel decoctarum aqua. Sed redolet virus animalium eorum etiam in pane. [16] Ob id felle bubulo ſemina attingi utilius putant. [17] Rubigo quidem, maxima ſegetum peſtis, lauri ramis in arvo defixis, tranſit in ea folia ex arvis. [18] Luxuria ſegetum caſtigatur dente pecoris in herba duntaxat: & depaſtæ quidem, vel ſæpius, nullam in ſpica injuriam ſentiunt. [19] Retonſarum etiam ſemel omnino certum eſt granum longius fieri, ſed inane caſſumque, ac ſatum non naſci. [20] Babylone tamen bis ſecant, [21] tertio depaſcunt: alioqui folia tantum fierent. Sic quoque cum quinquageſimo fœnore meſſes reddit [22] exilitas ſoli: verum diligentioribus [23] cum centeſimo. Neque eſt cura difficilis: quam diutiſſime [24] aquari gaudet, ut præpinguis & denſa ubertas diluatur. [25] Limum autem non invehunt Euphrates Tigriſque, ſicut in Ægypto Nilus. [26] Nec terra ipſa herbas gignit. [27] Ubertatis tamen tantæ ſunt, ut ſequente anno ſponte [28] reſtibilis fiat ſeges,

NOTÆ.

14. *Si in articulum.*] Cum genicula ſeu nodos culmi oſtendunt. Acceptum id a Columella, lib. 2. cap. 12. de ſarritione: *Tranſacto æquinoctio verno ſtatim peragi oportet intra dies viginti, antequam ſeges in articulum eat: quoniam ſerius ſarrita corrumpitur inſequentibus æſtivis ſiccitatibus, & caloribus.*

15. *Vel decoctarum.*] Muſtelæ & felis.

16. *Ob id felle.*] Sic radices arborum felle taurino oblini auctor Geopon. jubet, lib. 10. cap. ult. ut nec ſeneſcat cito, nec vermes producat. Apuleïus ibidem, lib. 13. cap. 5. felle bubulo ſemina illinit, ne mures attingant.

17. *Rubigo.*] Apuleïus in Geopon. lib. 5. cap. 31. pag. 150. Ἐὰν δάφνης ἐν τῇ ἀρούρᾳ κλάδους βάλῃς, μεταβαίνει εἰς αὐτοὺς ἡ βλάβη τῆς ἐρυσίβης. *Si lauri ramos in arvum projeceris, tranſit in ipſos rubiginis noxa.*

18. *Luxuria ſegetum.*] Sunt hæc a Theophraſto, lib. 8. hiſt. cap. 7. Et a Marone, lib. 1. Georg. verſ. 111.

Quid qui ne gravidis procumbat culmus ariſtis,
Luxuriem ſegetum tenera depaſcit in herba,
Cum primum ſulcos æquant ſata?

19. *Retonſarum.*] Theophr. loc. cit.

20. *Babylone.*] Theophr. loc. cit.

21. *Tertio depaſcunt.*] Hoc eſt, in ſegetes pecus immittunt: τὰ πρόβατα ἐπαφιᾶσι. Sic enim caulem mittit, alioqui foliis tantum luxuriat, φυλλομανεῖ. Thepohr,

22. *Exilitas ſoli.*] Ubi maxime exile ſolum, & leviter cultum.

23. *Cum centeſimo.*] Theophr. Γίνεται δὲ μὴ καλῶς ἐργασαμένοις, πεντηκοντάχοα· τοῖς δ' ἐπιμελῶς, ἑκατοντάχοα.

24. *Aquari gaudet.*] Nempe ſolum, quod cum per ſe craſſum ac pingue ſit, dilui copioſa aqua neceſſe eſt. Vide Notas & Emendationes num. XIII.

25. *Limum autem.*] Theophr. loc. cit.

26. *Nec terra.*] Theophr.

27. *Ubertatis.*] Theophr. loc. cit.

28. *Reſtibilis*] Seges reſtibilis ager appellatur, cujus fecunditas non uno anno exhauſta, in ſequentem etiam annum perſeverat, etiam ſi ſegnius aretur.

29 impreſſis

[29] impreſſis veſtigio ſeminibus : quæ tanta ſoli differentia admonet terræ genera in fruges deſcribere.

XLVI. [1] Igitur Catonis hæc ſententia eſt : In agro craſſo & læto frumentum ſeri : ſi vero nebuloſus ſit idem, raphanum, milium, panicum. [2] In frigido & aquoſo prius ſerendum, poſtea in calido. [3] In ſolo autem rubricoſo, vel pullo, vel arenoſo, ſi non ſit aquoſum, lupinum. [4] In creta & rubrica, & aquoſiore agro adoreum. [5] In ſicco & non herboſo, nec umbroſo, triticum. [6] In ſolo valido fabam. Viciam vero quam minime in aquoſo herbidoque. Siliginem & triticum in loco aperto editoque, qui Sole quam diutiſſime torreatur. Lentem in frutectoſo & rubricoſo, qui non ſit herbidus. Hordeum in novali, & in arvo, [7] quod reſtibile poſſit fieri : trimeſtre, ubi ſementem maturam facere non poſſis, & cujus craſſitudo ſit reſtibilis. [8] Subtilis & illa ſententia : Serenda ea in tenuiore terra, quæ [9] non multo indigent ſucco, ut cytiſus : [10] &, cicere excepto, legumina quæ velluntur e terra, non ſubſecantur. Unde & legumina appellata, quia ita leguntur. [11] In pingui autem, quæ cibi ſunt majoris, ut olus, triticum, linum. Sic ergo tenue ſolum hordeo dabitur : minus enim alimenti radix poſcit : [12] lenior terra, denſiorque tritico. [13] In loco humili far adoreum, potius quam triticum, ſeretur : temperato, & triticum & hordeum. [14] Colles robuſtius, ſed minus, reddunt triti-

NOTÆ.

29. *Impreſſis veſtigio.*] Vel conculcatis, inquit, depreſſiſque ſeminibus : ut cum exercitu tranſeunte decuſſa ſemina in terram corruunt. Theophr. loc. cit.

Sect. XLVI. 1. *Igitur Catonis.*] Cap. 6. pag. 12.

2. *In frigido.*] Vide Notas & Emend. num. XIV.

3. *In ſolo.*] Cato, cap. 34. pag. 31.

4. *In creta.*] Cato, loc. cit.

5. *In ſicco.*] Cato, loc. cit.

6. *In ſolo valido.*] Quæ deinceps ſequuntur, ſunt ex eodem Catone, cap. 35. pag. 31. uſque ad ea verba, *Subtilis & illa ſententia.*

7. *Quod reſtibile.*] Quod anno etiam ſequente ferre fruges poſſit.

8. *Subtilis.*] Varronis ſententia, loco mox citando, & auctoris Geopon. lib. 2. cap. 10. pag. 49.

9. *Non multo . . . . ſucco.*] Succum & Plinius & Varro appellat alimentum quod ſeges ad nutritionem attrahit ſugitque e terra. Τροφὴν appellat Theophr. lib. 3. de cauſis, cap. 26. pag. 291. Αἱ μὲν γὰρ ἐλάττονος καὶ κουφοτέρας δέονται τροφῆς· αἱ δὲ πλείονος καὶ σωματωδεστέρας. Plinius Theophraſtum ſecutus, mox *cibum* vocat.

10. *Et cicere excepto.*] Hæc ex Varrone, ut dicemus in Notis & Emend. num. XV.

11. *In pingui.*] Varro, lib. 1. de re ruſt. cap. 23.

12. *Lenior terra.*] Magiſque tractabilis. Vide Notas & Emend. num. XVI.

13. *In loco humili.*] Atque adeo humido : nam in loca depreſſa aquæ confluunt. Colum. lib. 2. cap. 6. pag. 49. *Triticum autem ſicco loco melius coaleſcit : adoreum minus infeſtatur humore.* Et Varro lib. 1. cap. 9. *Itaque periti in loco humidiore far adoreum potius ſerunt.* Quare videndum an in contextu Pliniano *humido* quoque ſincerius fuerit. Nam temperato, quod proxime ſequitur, non humile, ſed humidum opponitur. MSS. tamen omnes, *humili.*

14. *Colles.*] Colum. lib. 2. cap. 9. pag. 52. *Collis enim, quamvis robuſtius aliquanto, minus tamen tritici reddit.*

cum. [15] Far & siligo, & cretosum, & uliginosum solum sortiuntur. * CAPUT XVIII. * [16] Et frugibus ostentum semel (quod equidem invenerim) accidit, [19] P. Ælio, Cn. Cornelio Coss. quo anno superatus est Hannibal: in arboribus enim tum nata produntur frumenta.

XLVII. Et quoniam de frugum terræque generibus abunde diximus, nunc de arandi ratione dicemus, ante omnia Ægypti facilitate commemorata. Nilus ibi coloni vice fungens, evagari incipit, [1] ut diximus, solstitio, & nova Luna: ac primo lente, deinde vehementius, quamdiu in Leone Sol est. Mox pigrescit in Virginem transgresso, atque in Libra residet. [2] Si duodecim cubita non excessit, fames certa est. Nec minus, si sedecim exsuperavit. Tanto enim tardius decedit, quanto abundantius crevit, & sementem arcet. Vulgo credebatur, ab ejus decessu serere solitos, mox sues impellere vestigiis semina deprimentes in madido solo: [3] & credo antiquitus factitatum. Nunc quoque non multo [4] graviora opera: sed tamen inarari certum est abjecta prius semina in limo digressi amnis, hoc est, Novembri mense incipiente: postea pauci runcant, quod [5] botanismon vocant. [6] Reliqua pars non nisi cum falce arva visit paulo ante Calendas Aprilis. Peragitur autem messis Maïo, stipula nunquam cubitali: quippe sabulum subest: [7] granumque limo tantum continetur. Excellentius Thebaïdis regioni frumentum, quoniam palustris

NOTÆ.

15. *Far & siligo.*] Colum. loc. cit *Densa, cretosaque, & uliginosa humus, siliginem & far adoreum non incommode alit.*

16. *Et frugibus .... semel.*] At etiam postea, quo tempore in Numantia res male gestæ, Bononiæ fruges in arboribus natas refert Julius Obseq. cap. 85. pag. 45. Iterumque, cap. 90. pag. 49. Et Julius Capitolinus in Antonino Pio, inter ostenta, pag. 20. *Hordeum*, inquit, *in Mœsia in culminibus arborum natum est.*

17. *P. Ælio*] P. Ælio Pæto, Cn. Cornelio Lentulo Coss. anno Urbis DLIII. quo finitum esse bellum Punicum secundum, auctor est Livius, lib. 30. pag. 367. victo Hannibale a Scipione Africano majore.

Sect. XLVII. 1. *Ut diximus.*] Libro 5. sect. 10.

2. *Si duodecim.*] Vide quæ diximus, loco mox citato libri quinti. De Nili fluentis, cum intra duodecimum tantum cubitum excrevisset, ullam aquæ partem elici ruptis aggeribus, sub ignis pœna, vetuit Arcadius Imp. anno Christi CCCCIX. leg. un. de Nili aggerib. lib. 9. Cod. Theod. tit. 32. quo anno fames seu annonæ penuria ingens Constantinopoli fuit, teste Marcellino in Chron.

3. *Et credo .... factitatum.*] Ita sane prodidit Herodotus, lib. 2. Euterpe, pag. 95. num. 14. Diodorus Siculus lib. 1. Bibl. pag. 52. immitti pecora ait, τὰ βοσκήματα.

4. *Graviora opera.*] Sic MSS. quos vidi, editique: Dalec. in suis, *graviora opera* quod nec displicet.

5. *Botanismon vocant.*] Ut diximus sect. 35.

6. *Reliqua pars.*] Reliqui, inquit, ne runcant quidem segetes: nec arva revisunt post sementem, nisi cum falce, ad messem.

7. *Granumque limo .... continetur.*] Alitur, nutritur, sustinetur.

[8] Ægyptus. Similis ratio, ſed felicitas major Babyloniæ Seleuciæ, Euphrate atque Tigri reſtagnantibus, quoniam rigandi modus ibi manu temperatur. [9] Syria quoque tenui ſulco arat, cum multifariam in Italia [10] octoni boves ad ſingulos vomeres anhelent. In omni quidem parte culturæ, ſed in hac quidem maxime, valet oraculum illud, [11] Quid quæque regio patiatur.

XLVIII. [1] Vomerum plura genera: [2] Culter vocatur, prædenſam, prius quam proſcindatur, terram ſecans, futuriſque ſulcis veſtigia præſcribens inciſuris, quas reſupinus in arando mordeat vomer. Alterum genus eſt vulgare, [3] roſtrati vectis. Tertium in ſolo facili, nec toto porrectum [4] dentali, ſed exigua cuſpide in roſtro. [5] Latior hæc quarto generi, & acutior in mucronem faſtigata, eodemque gladio ſcindens ſolum, & acie laterum radices herbarum ſecans. Non pridem inventum [6] in Rætia Galliæ, ut duas adderent alii rotulas, quod genus vocant [7] planarati. Cuſpis effigiem palæ habet. Serunt ita non niſi culta terra, & fere nova. Latitudo vomeris ceſpites verſat. Semen protinus injiciunt, [8] crateſque dentatas ſupertra-

NOTÆ.

8. *Ægyptus.*] Pars Ægypti inferior, quæ proprie Ægyptus, & nomine alio Delta.

9. *Syria quoque.*] Theophr. lib. 3. de cauſis, cap. 25. pag. 290. & illud adjicit, *ϰ̀ μικροῖς ἀρότροις οἱ Σύροι χρῶνται. Idcirco puſillis aratris Syri utuntur.*

10. *Octoni boves.*] Non illi quidem ſub jugum unum miſſi, ſed protelo, hoc eſt, alii poſt alios juncti.

11 *Quid quæque.*] Ad illud Virgilianum alludit, lib. 1. Georg. verſ. 53.

Et quid quæque ferat regio, & quid quæque recuſet.

Hoc multo tractat uberius Columella, in prefatione operis.

Sect. XLVIII. 1. *Vomerum.*] Vomer, id ferrum dicitur, quod in aratro liras facit, & utrinque vomit: unde nomen. *Soc de charuë.*

2. *Culter.*] Brevioris vomeris genus: quod noſtri agricolæ vocant, *Coutre.* In lege Salica, tit. 29. §. 12. cultellus dicitur: *Si quis alienum cultellum furaverit*, &c. *Hinc cultellare agrum* Frontino, de limitib. agror. *eſt agrum eminentiorem ad planitiem redigere*, & quaſi cultello decidere tumores.

3. *Roſtrati vectis.*] Seu pali e ferro roſtrati.

4. *Dentali.*] Dentale lignum illud eſt ad quod vomer includitur, inquit Servius, ad illud Maronis, lib. 1. Georg. verſ. 172.

Binæ aures, duplici aptantur dentalia dorſo.

Uſus ea voce Columella, lib. 2. cap. 2. *Celſus*, inquit, *reformidans impenſam, quæ ſcilicet largior eſt amplioribus armentis, cenſet exiguis vomeribus & dentalibus terram ſubigere, quo minoris formæ bubus adminiſtrari id poſſit.*

5. *Latior hæc.*] Cuſpis videlicet.

6. *In Rætia Galliæ.*] In parte Rætiæ, quæ Galliæ Togatæ adſcripta eſt, ubi Verona &c.

7. *Planarati.*] Rectius *plauſtrarati*, ob rotulas aratro additas, ſimilitudinemque plauſtri vel currus. Vide Notas & Emend. num. XVII.

8. *Crateſque.*] Crates pro occa accipitur, *une Herſe.* Quid ſit occare, diximus ſect. 37. Virgil. lib. 1. Georg. verſ. 94.

Multum adeo raſtris glebas qui frangit inertes.
Vimineaſque trahit crates, juvat arva.

hunt. Nec sarrienda sunt hoc modo sata. [9] Sed protelis binis ternisque sic arant. [10] Uno boum jugo censeri anno facilis soli quadragena jugera, difficilis tricena, justum est.

Cap. XIX. XLIX. In arando magnopere servandum est [1] Catonis oraculum: Quid est primum? Agrum bene colere. Quid secundum? Bene arare. Quid tertium? Stercorare. [2] Sulco vario ne ares. Tempestive ares. [3] Tepidioribus locis a bruma proscindi arva oportet: frigidioribus ab æquinoctio verno. Et maturius sicca regione, quam humida. Maturius densa terra, quam soluta, pingui quam macra. Ubi siccæ & graves æstates, terra cretosa aut gracilis, utilius inter solstitium & autumni æquinoctium aratur. Ubi leves æstus, frequentes imbres, pingue herbosumque solum, ibi mediis caloribus. Altum & grave solum etiam hieme moveri placet: tenue valde & aridum, paulo ante sationis tempus.

2. Sunt & hic suæ leges: [4] Lutosam terram ne tangito. Vi om-

NOTÆ.

9. *Sed protelis.*] Ita rescripsimus ex MSS. Reg. Colb. &c. pro *porcellis*. Sic Plinius ipse lib. 9. sect. 17. protelis boum extrahi pisces vastæ molis dixit: ubi vide quæ sunt a nobis adnotata.

10. *Uno boum.*] Unum boum jugum arandis jugeribus quadragenis, si solum est facile, par est: si difficile, tantum tricenis.

Sect. XLIX.] Cap. 61. pag. 44. ex vet. cod. Meursii, *Quid est primum? Agrum bene colere. Quid secundum? Arare. Quid tertium? Stercorare.*

2. *Sulco.*] Varro, lib. 1. de re rust. cap. 39. *Qua aratrum vomere lacunam fecit, sulcus vocatur: (une raye, un rayon.) Quod est inter duos sulcos, dicitur porca, (un sillon.)* Sulcum varium dicit, qui in terra varia imprimitur id est, superne tantum & leviter in superficie irrorata, penitius & inferne sicca, quam describit Columella disertissime, lib. 2. cap. 4. *Sed quandocumque arabitur*, inquit, *observabimus ne lutosus ager tractetur, neve exiguis nimbis semimadidus, quam terram rustici variam, cariosamque appellant. Ea est cum post longas siccitates levis pluvia superiorem partem glebarum madefacit, inferiorem non attingit*, &c. Vide quæ de terra cariosa diximus lib. 17. sect. 3. Theophr. lib. 3. de causis, cap. 28. pag. 293. id terræ genus ἀμφιέργον vocat, & vehementer improbat. Catonis verba sunt loc. cit. *Agrum frumentarium cum aras, bene & tempestive ares: sulco vario ne ares.*

3. *Tepidioribus.*] Virgilius lib. 1. Georg. vers. 43.

Vere novo, gelidus canis cum montibus humor
Liquitur, & Zephyro putris se gleba resolvit:
Depresso incipiat jam tum mihi taurus aratro
Ingemere, & sulco attritus splendescere vomer.

Vide Columellam, lib. 2. cap. 4. *quo anni tempore campi arandi sint.*

4. *Lutosam.*] Pallad. lib. 2. in Januar. cap. 3. pag. 38. *Observandum est, ne lutosus ager aretur.... Nam terra, qua lutosa tractatur in primordio, fertur toto anno non posse tractari.* Columellam uterque sequitur, lib. 2. cap. 4. *Quandocumque arabitur, observabimus ne lutosus ager tractetur, neve exiguis nimbis semimadibus, quam terram rustici variam* cariosamque appellant.... *Nam qua limosa versantur arva, toto anno desinunt posse tractari: nec sunt habilia sementi, aut occationi, aut sationi. At rursus qua varia subacta sunt, continuo triennio sterilitate afficiuntur.*

ni arato : prius quam aras , [5] proſcindito. Hoc utilitatem habet, quod inverſo ceſpite herbarum radices necantur. Quidam utique ab æquinoctio verno proſcindi volunt. Quod vere ſemel aratum eſt, a temporis argumento [6] vervactum vocatur. Hoc in novali æque neceſſarium eſt. [7] Novale eſt, quod alternis annis ſeritur. [8] Araturos boves quam arctiſſime jungi oportet , ut capitibus ſublatis arent : ſic minime colla contundunt. Si inter arbores viteſque aretur, [9] fiſcellis capiſtrari, ne germinum tenera præcerpant. [10] Securiculam [11] inſitivam pendere, qua intercidantur radices. Hoc melius, quam convelli aratro, boveſque luctari. [12] In arando verſum peragi, [13] nec ſtrigare in actu ſpiritus. Juſtum eſt proſcindi [14] ſulco dodrantali jugerum uno die, iterari ſeſquijugerum , ſi ſit facilitas ſoli : ſi minus, [15] proſcindi ſemiſſem, iterari aſſem , quando & animalium labori na-

NOTÆ.

5\. *Proſcindito.*] Varro, lib. 1. cap. 19. *Terram cum primum arant , proſcindere appellant.*

6\. *Vervactum.*] Quaſi vere actum, hoc eſt, aratum.

7\. *Novale eſt.*] Ager novalis proprie is eſt, qui nunquam antea proſciſſus, nunquam cultus. Sic Plinius ipſe alibi vocat agrum novalem, unde vetus ſilva exciſa eſt : ſed uſu tamen auctorum jam vox traducta eſt ad ſignandum agrum illum, qui alternis ceſſat, alternis ſeritur. Gaïus, lib. 50. Dig. tit. de verb. ſignif. leg. *Silva : Novalis eſt terra præciſa, quæ anno ceſſavit, quam Græci νεᾶξαι vocant.* Lege νεᾶσαι. Gloſſæ : νέασις, *novalia, novalis terra.* Feſtus : *Novalis ager , novæ relictus ſementi.* Iſidorus : *Novalis ager eſt primum proſciſſus , ſive qui alternis vacat , novandarum ſibi virium cauſa. Novalia enim ſemel cum fructu erant, & ſemel vacua.*

8\. *Araturos.*] Colum. lib. 2. de re ruſt. cap. 2. pag. 43. *Igitur in opere boves arcte junctos habere convenit, quo ſpecioſius ingrediantur ſublimes, & elatis capitibus , ac minus colla eorum labefactentur : jugumque melius aptum cervicibus inſidat : hoc enim genus juncturæ maxime probatum eſt.*

9\. *Fiſcellis*] Sunt veluti ſportæ quædam e viminibus funiculiſve contextæ, quibus ora boum , equorum , mulorumque cernimus capiſtrari. Acceptum hoc a Catone, cap. 54. *Boves fiſcellas habere oportet, ne herbam ſectentur , cum arabunt.* Græcis φιμὸς dicitur.

10\. *Securiculam.*] Dolabram vocat Columella, loc. cit. pag. 45. *Nec minus dolabra*, inquit, *quam vomere bubulcus utatur, & præfractas ſtirpes , ſummaſque radices, quibus ager arbuſto conſitus implicatur, omnes refodiat , ac perſequatur.* M S S. omnes, *ſericulam*, forte pro *ſerriculam*, quam ſerrulam minorem in inſtrumento ruſtico Palladius vocat, lib. 1. cap. ult.

11\. *Inſitivam.*] Ita M S S. quidem : ſed cum Pintiano malim , *in ſtiva.*

12\. *In arando verſum.*] Alii verſuram vocant, cum ſulco ad finem perducto, iterum eo revertimur, unde arationis principium eſt ſuſceptum. Columella, lib. 2. cap. 2.

13\. *Nec ſtrigare.*] Nec requieſcere, aut ceſſare imperfecto ſulci verſu , qui uno veluti ſpiritu agendus eſt. Vide Notas & Emend. num. XVIII.

14\. *Sulco dodrantali.*] Sulco novem pollicibus alto, ſeu pedis unius, ut vocant, tribus quartis. Inter duos porro ſulcos terra eminens , id enim monere obiter operæ pretium eſt, porca vocatur : hoc eſt, *medius cumulus, qui inter duos latius diſtantes ſulcos* , ut ait Colum. lib. 1. cap. 4. *ſiccam ſedem frumenti præbet.*

15\. *Proſcindi ſemiſſem.*] Hoc eſt, jugeri partem mediam proſcindi : iterari totum. As enim pro integra quacumque

tura leges ſtatuit. [16] Omne arvum rectis ſulcis, mox & obliquis ſubigi debet. [17] In collibus tranſverſo tantum monte aratur, ſed modo in ſuperiora, modo in inferiora, [18] roſtrante vomere. Tantumque eſt laboris homini, ut etiam boum vice fungatur. Certe ſine hoc animali montanæ gentes [19] ſarculis arant. [20] Arator, niſi incurvus, prævaricatur. Inde tranſlatum hoc crimen in forum. [21] Ibi itaque caveatur, ubi inventum eſt. Purget vomerem ſubinde ſtimulus [22] cuſpidatus rallo. [23] Scamna inter duos ſulcos cruda ne relinquantur, glebæ ne exſultent. [24] Male aratur arvum, quod ſatis frugibus occandum eſt.

N o t æ.

re accipitur, quam in ſemiſſes duas, unciaſque duodecim, & partes alias, ita ut aſſem, antiqui dividebant.

16. *Omne arvum.*] Præceptum illud Virgilianum eſt, e lib. 1. Georg. verſ. 65.

Neque illum
Flava Ceres alto nequicquam ſpectat Olympo:
Et qui proſciſſo quæ ſuſcitat æquore terga,
Rurſus in obliquum verſo prorumpit aratro,
Exercetque frequens tellurem, atque imperat arvis.

Adi & Colum. lib. 2. cap. 2. pag. 44. *Bubulcum autem per proſciſſum ingredi oportet, alterniſque verſibus obliquum tenere aratrum, & alternis recto plenoque ſulcare: ſed ita necubi crudum ſolum & immotum relinquat, quod agricolæ ſcamnum vocant.*

17. *In collibus.*] Aliquanto planius Columella idem lib. 2. cap. 4. pag. 48. a quo Plinius hæc mutuatur: *Sed in arando maxime eſt obſervandum, ſemper ut tranſverſus mons ſulcetur. Nam hac ratione difficultas acclivitatis infringitur, laborque pecudum & hominum commodiſſime ſic minuitur. Paulum tamen quotieſcumque iterabitur, modo in elatiora, modo in depreſſiora clivi, obliquum agi ſulcum oportebit, ut in utramque partem reſcindamus, nec eodem veſtigio terram moliamur.*

18. *Roſtrante vomere.*] Roſtrum oblique impingente vomere. Vel roſtrato forte vomere dixit, hoc eſt, ſimplici, non aurito, quo utuntur in planis, auctore Palladio, lib. 1. cap. extremo.

19. *Sarculis arant.*] Ut ante dictum eſt ſect. 18.

20. *Arator niſi.*] Proverbii ſpeciem, inquit Eraſmus, Chiliad. 4. Cent. 5. adag. 85. pag. 869. habet quod refert Plinius: Arator, niſi incurvus, prævaricatur. Præcipit ut arator arvum primum rectis ſulcis proſcindat: mox & obliquis ſubigat: id fieri vix poteſt, niſi toto corpore incumbat labori: unde & Virgilio dictus *Curvus arator.* Ceterum prævaricari, eſt a recto ſulco divertere. Unde & in cauſis prævaricari dicuntur, qui cauſam diverſam adjuvant. Videlicet hoc eſt illud quod ait Plinius, *Inde tranſlatum hoc crimen in forum.*

21. *Ibi itaque.*] In agro, unde in forum tranſlata parœmia.

22. *Cuſpidatus rallo.*] Hoc eſt, rallo præfixus. Eſt autem rallum ferramentum quo raditur vomer, & inhærente terra liberatur, atque purgatur, ut Turnebus admonet, lib. 24. Adverſ. cap. 1. pag. 809.

23. *Scamna.*] Agricolæ ſcamna appellant grandiores glebas, quæ ſolent excitari prima aratione, cum in proſciſſo crudum ſolum immotumque relinquitur: quod cavendum eſſe præcipit lex ruſticationis. Hac voce utitur Columella, lib. 2. cap. 2. pag. 44. ut paulo ante retulimus, & alibi paſſim.

24. *Male aratur.*] Colum. lib. 2. cap. 4. pag. 46. *Sed & compluribus iterationibus ſic reſolvatur vervactum in pulverem, ut vel nullam, vel exiguam deſi-*

[25] Id demum recte subactum erit, ubi non intelligetur utro vomer ierit. In usu est [26] & collicias interponere, si ita locus poscat, ampliore sulco, quæ in fossas aquam educant.

3. [27] Aratione per transversum iterata, [28] occatio sequitur, ubi res poscit, crate vel rastro: & sato semine iteratio. Hæc quoque ubi consuetudo patitur, [29] crate dentata, vel tabula aratro adnexa, [30] quod vocant [31] lirare, operiente semina: unde primum appellata deliratio est. [32] Quarto seri sulco Virgilius existimatur voluisse, cum dixit optimam esse segetem, quæ bis Solem, bis frigora sensisset. Spissius solum, sicut plerumque in Italia, quinto sulco seri melius est, in Tuscis vero nono. At fabam & viciam non proscisso serere sine damno, compendium operæ est. Cap. XX.

4. Non omittemus unam etiamnum arandi rationem, in Trans-

Notæ.

deret occationem, cum seminaverimus. Nam veteres Romani dixerunt male subactum agrum qui satis frugibus occandus sit.

25. *Id demum.*] Colum. loc. cit. *Pingues campi tam frequentibus densisque sulcis arandi sunt, ut vix dignoscatur in utram partem vomer actus sit: quoniam sic omnes radices herbarum perrupta necantur.*

26. *Et collicias.*] In agris colliciæ sunt sulci ampliores, qui & porcæ dicti, per quos aquam delibrabant. In urbibus colliciæ, sive conliciæ, sive colliquiæ, dicebantur olim canales, qui aquam e stillicidio defluentem excipiebant. Columella, lib. 2. cap. 8. *Cavebitur, ut patentes liras, crebrosque sulcos aquarios, quos nonnulli elices vocant, faciamus, & omnem humorem in colliquias, atque inde extra segetes derivemus.* Festus: *Elices, sulci aquarii, per quos aqua collecta educitur e liris.* Simili forma & *inlices* dicti canales, *in quos aqua confluit in viis lapide stratis, ab eliciendo dicti*, ex eodem Festo.

27. *Aratione ..... iterata.*] *Offringi* autem *terra dicitur*, auctore Festo, *cum iterum transverso sulco aratur.*

28. *Occatio sequitur.*] Græci βωλοκοπίαν vocant, qua franguntur glebæ: occare Galli, *herser*: occam, *une herse*: unde *hercia*, & *herciare*: de quibus V. Cl. Du-Cangius in Glossario consulendus.

29. *Crate dentata.*] Hinc *bidentare* veteres occare dicebant, quod occa dentata infringebantur iterum glebæ. Glossæ Philoxeni: *Σκαφεύς. Fossura, bidentatio, occatio, iteratio.*

30. *Quod vocant lirare.*] Varro, lib. 1. de re rust. cap. 29. *Tertio cum arant jacto semine, boves lirare dicuntur, id est, cum tabellis additis ad vomerem, simul & satum frumentum operiunt in porcis, & sulcant fossas, quo pluvialis aqua delabatur.*

31. *Delirare.*] Quare a lira, rectoque sulco discedere.

32. *Quarto seri sulco.*] Hoc est, post quartam arationem, ut dictum est sect. 35. Virgilii locus est e lib. 1. Georg. vers. 47.

Illa seges demum votis respondet avari
Agricolæ, bis quæ Solem, bis frigora sensit.

Qua loquendi forma nihil aliud voluit is intelligi, quam quater sive quatriduo proscindi terram oportere: ut bis diurnum vernæ tempestatis teporem, bis nocturnum ejusdem frigus sentiat. Sed longe aliter hunc poëtæ locum vulgus interpretum accipit. Sic Columella lib. 1. cap. XI. *primo vel altero sulco seri ciceram* dixit, *mense Martio.* Hoc est, terra semel iterumve arata. Plinius ipse supra, de napis sect. 35. *Diligentiores quinto sulco napum seri jubent, rapa quarto.* Et sect. 37. *Vicia uno sulco sata non sarritur, &c.* Atque hoc ipso loco plane statim, *Quinto sulco seri &c.*

padana Italia bellorum injuria excogitatam. Salaſſi cum ſubjectos Alpibus depopularentur agros, panicum miliumque jam excreſcens [33] tentavere. Poſtquam reſpuebat natura, inararunt. At illæ meſſes multiplicatæ docuere, quod nunc vocant [34] artrare, id eſt, aratrare, ut credo tunc dictum. Hoc fit vel incipiente culmo, cum jam is bina ternave emiſerit folia. Nec recens ſubtrahemus exemplum, in Treverico agro tertio [35] ante hunc annum compertum. Nam cum hieme prægelida captæ ſegetes eſſent, reſeverunt, reſarrientes campos menſe Martio, uberrimaſque meſſes habuerunt. Nunc reliqua cultura tradetur per genera frugum.

CAPUT XXI.

L. Siliginem, far, triticum, ſemen, hordeum occato, ſarrito, runcato, [1] quibus dictum erit diebus. [2] Singulæ operæ cuique generi in jugero ſufficient. [3] Sarculatio induratam hiberno rigore ſoli triſtitiam laxat temporibus vernis, novoſque Soles admittit. [4] Qui ſarriet, caveat ne frumenti radices ſuffodiat. Triticum, hordeum, ſemen, [5] fabam bis ſarrire melius. [6] Runcatio, [7] cum ſeges in articulo eſt, evulſis inutilibus herbis, frugum radicem vindicat, ſegetemque diſcernit a ceſpite. Leguminum cicer eadem, quæ far, deſiderat. [8] Faba runcari non geſtit: quoniam evincit herbas lupinum, [9] runcatur tantum. Milium, & panicum occatur, & ſarritur: non iteratur, non runcatur: [10] ſilicia & faſeoli occantur tantum. Sunt genera terræ, quarum ubertas [11] pectinari ſegetem in herba cogat:

NOTÆ.

33. *Tentavere.*] Subintellige, depopulari, immiſſo, ut fit, exercitu.

34. *Artrare.*] Hoc eſt, ſegetes jam natas rurſus arando proſcindere.

35. *Ante hunc annum.*] Qui Urbis annus erat DCCCXXX. ut diximus lib. 14. ſect. 5.

Sect. L. 1. *Quibus dictum erit.*] Sect. 65. num. 2.

2. *Singulæ operæ.*] Paulo aliter Columella, lib. 2. cap. 13. cui titulum fecit, *Pro modo cujuſque agri quot operæ deſiderentur.*

3. *Sarculatio.*] Sive ſarritio.

4. *Qui ſarriet.*] Columella, lib. 2. cap. 12. pag. 65. Palladius, lib. 2. in Januar. cap. 9. pag. 39. *Sarculanda frumenta: quod opus plerique negant fieri debere, quia radices eorum detegantur, aut incidantur, & necentur frigore ſubſecuto: mihi autem videtur herboſis locis tantum eſſe faciendum.*

5. *Fabam bis ſarrire.*] Ter ſarriendam monet Colum. lib. 2. cap. 12. pag. 66. Palladius, bis: lib. 2. in Januar. tit. 9. pag. 39.

6. *Runcatio.*] Columella, lib. 2. cap. 12. *Subjungenda ſarritioni runcatio, &c.* De runcatione dixi ſect. 38.

7. *Cum ſeges in articulo.*] Cum ſeges in articulum ierit, ut loquitur Columella, loc. cit. hoc eſt, cum nodum fecerit. Plinius ipſe ſupra, ſect. 45. *Si in articulum ſeges ire cœperit.*

8. *Faba runcari.*] Vide Notas & Emend. num. XIX. Cur porro faba runcari non geſtiat, in cauſa eſt, inquit Columella, lib. 2. cap. 12. ex Corn. Celſi ſententia, quod internatæ herbæ feno reſerventur. At Columella frugibus his detrahi plurimum ſcribit, ſi runcatio relinquitur.

9. *Runcatur tantum.*] Non ſarculatur.

10. *Silicia.*] Hoc eſt, fenum Græcum, de quo ſect. 39.

11. *Pectinari.*] Dentata crate agitari. Ovid. lib. 1. de Remed. verſ. 192.

Et tonſam raro pectine verrit humum.

(cratis

(cratis & hoc genus, dentatæ stilis ferreis :) eademque nihilominus & [12] depascuntur. Quæ depasta sunt, sarculo iterum excitari necessarium. At in Bactris, Africa, Cyrene, omnia hæc supervacua fecit indulgentia cæli, & a semente [13] non nisi messibus in aream redeunt : quia siccitas coërcet herbas, fruges nocturno tactas rore nutriens. [14] Virgilius alternis cessare arva suadet : & hoc, si patiantur ruris spatia, utilissimum procul dubio est. Quod si neget conditio, far serendum, unde & lupinum, aut vicia, aut faba sublata sint, & quæ terram faciant lætiorem. In primisque & hoc notandum, quædam propter alia seri obiter : sed parum provenire [15] priori diximus volumine, ne eadem sæpius dicantur : plurimum enim refert soli cujusque ratio.

CAPUT XXII.

LI. Civitas Africæ in mediis arenis, petentibus Syrtes Leptinque magnam, vocatur Tacape, felici super omne miraculum riguo solo : ternis fere millibus passuum in omnem partem fons abundat, largus quidem, sed certis horarum spatiis dispensatur inter incolas. Palmæ ibi prægrandi subditur olea, huic ficus, fico Punica, illi vitis : sub vite seritur frumentum, mox legumen, deinde olus, omnia eodem anno : omniaque aliena umbra aluntur. [1] Quaterna cubita ejus soli in quadratum, nec ut a porrectis metiantur digitis, sed in pugnum contractis, [2] quaternis denariis venumdantur. Super omnia est, biferam vitem bis anno vindemiare. Et nisi multiplici partu exinaniatur ubertas, pereunt luxuria singuli fructus. Nunc vero toto anno metitur aliquid : constatque fertilitati non occurrere homines. Aquarum quoque differentia magna riguis. Est in Narbonensi provincia nobilis fons, Orge nomine est : in eo herbæ nascuntur in tantum expetitæ bubus, ut mersis capitibus totis eas quærant. Sed illas in aqua nascentes certum est non nisi imbribus ali. Ergo suam quisque terram aquamque noverit.

NOTÆ.

12. *Depascuntur.*] Immissis, ut dictum est, in arva pecudibus.

13. *Nonnisi messibus.*] Hoc est, messis tempore. Vide Notas & Emend. num. XX.

14. *Virgilius.*] Libro 1. Georg. vers. 71.

Alternis idem tonsas cessare novales
Et segnem patiere diu durescere campum.
Aut ibi flava seres mutato sidere farra,
Unde prius lætum siliqua quassante legumen,
Aut tenues fetus viciæ, tristisque lupini
Sustuleris fragiles calamos, silvamque sonantem.

15. *Priori diximus.*] Libro sup. initio sect. 7. *Nec non & satis quibusdam ipsis pasci terram dixit. Segetem stercorant fruges, lupinum, faba, vicia : &c.*

Sect. LI. 1. *Quaterna cubita.*] Petita mensura ex hominis vendentis cubito, ac ne porrectis quidem digitis, sed iisdem in pugnum contractis.

2. *Quaternis denariis.*] Asses sunt monetæ nostræ triceni bini.

CAPUT XXIII.

LII. Si fuerit illa terra, [1] quam appellavimus teneram, poterit ſublato hordeo milium ſeri: eo condito, rapa: his ſublatis, hordeum vel triticum, ſicut in Campania: ſatiſque talis terra aratur, cum ſeritur. Alius ordo: ut ubi adoreum fuerit, ceſſet quatuor menſibus hibernis, & vernam fabam recipiat, [2] ita ut ante hiemalem ne ceſſet. Nimis pinguis alternari poteſt ita, ſi frumento ſublato legumen tertio ſeratur. Gracilior, & in annum tertium ceſſet. Frumentum quidam ſeri vetant, niſi in ea quæ proximo anno quieverit.

LIII. Maximam hujus loci partem ſtercorationis obtinet ratio, de qua & [1] priori diximus volumine. Hoc tantum enim in confeſſo eſt, niſi ſtercorato ſeri non oportere, quanquam & hic leges ſunt propriæ. Milium, panicum, rapa, napus, niſi in ſtercorato non ſerantur. [2] Non ſtercorato frumentum potius quam hordeum ſerito. Item in novalibus, tametſi in illis fabam ſeri volunt, eandem ubicumque quam recentiſſime ſtercorato ſolo. Autumno aliquid ſaturus, Septembri menſe [3] fimum inaret poſt imbrem. Utique ſi verno erit ſaturus, per hiemem fimum diſponat. [4] Juſtum eſt vehes octodecim jugero tribui: diſpergere autem [5] prius quam areſcat, aut jacto ſemine. Si hæc omiſſa ſit ſtercoratio, [6] ſequens eſt, prius quam ſarriat, aviarii pulvere. [7] Quod ut hanc quoque curam determine-

NOTÆ.

Sect. LII. 1. *Quam appellavimus.*] Libro 17. ſect. 3.

2. *Ita ut ante hiemalem.*] Ita ut ante hiemalis fabæ proventum duret. Hiemalis faba ea eſt, quam ſuperius dixit ſect. 30. ſeri ante Vergiliarum occaſum, ut antecedat hiemem. Verna, quam Virgilius ſeri per ver jubet, Circumpadanæ Italiæ ritu. Vide Notas & Emendationes num. XXI.

Sect. LIII. 1. *Priori diximus.*] Libro 17. ſect. 6.

2. *Non ſtercorato* &c.] Theophr. lib. 8. hiſt. cap. 6.

3. *Fimum inaret.*] Columella, lib 2. cap. *Disjectum protinus fimum inarari, & obrui convenit, ne Solis halitu vires remittat: & ut permixta humus prædicto alimento pingueſcat,* &c.

4. *Juſtum eſt.*] Colum. loc. cit. *Jugerum autem deſiderat, quod ſpiſſius ſtercoratur, vehes quatuor & viginti: quod rarius, duodeviginti.* Idem lib. XI. cap. 2. in Novembri, ſubdit: *Vehes autem ſtercoris habet modios octoginta.* Vehis aliud nihil fuit quam plauſtri onus, *une charetée*, & quidem quantum protelo boum vehi ſolet. Cod. Theod. lib. 14. tit. 6. leg. 1. *Coctoribus calcis per ternas vehes ſingulæ amphoræ vini præbeantur: Vecturariis vero amphoræ .... A Vecturariis etiam trecentos boves præcipimus dari.*

5. *Priuſquam areſcat.*] Ne Solis halitu, ut dictum eſt, vires remittat: *Itaque*, ut ſubdit Columella loc. cit. *cum in agro diſponentur acervi ſtercoris, non debet major modus eorum diſſipari, quam quem bubulci eodem die poſſint obruere. Sed disjectum protinus fimum inarari & obrui convenit, ne Solis halitu vires amittat, & ut permixta humus prædicto alimento pingueſcat.*

6. *Sequens eſt.*] Secunda ſtercoratio fiet, ante ſarritionem, jacto pulvere ex aviariis. Vide Notas & Emendationes num. XXII.

7. *Quod ut hanc.*] Hoc eſt, *Sed ut hanc.* Cicero lib. 14. ep. 4. *Quod utinam minus vitæ cupidus fuiſſem.*

mus, juſtum eſt ſingulas veheſ fimi [8] denario ire, in ſingulas pecudes minores: in majores, denas: niſi contingat hoc, male ſubſtraviſſe pecori colonum appareat. Sunt qui optime ſtercorari putent, ſub dio [9] retibus incluſa pecorum manſione. [10] Ager ſi non ſtercoratur, alget: ſi nimium ſtercoratus eſt, aduritur: ſatiuſque eſt id ſæpe, quam ſupra modum facere. [11] Quo calidius ſolum eſt, eo minus addi ſtercoris, ratio eſt.

CAPUT XXIV.

LIV. [1] Semen optimum anniculum, bimum deterius, trimum peſſimum, ultra ſterile. Et in uno omnium definita genere ratio eſt: [2] Quod in ima area ſubſedit, ad ſemen reſervandum eſt. Id enim optimum, quoniam graviſſimum: neque alio modo utilius diſcernitur. Quæ ſpica per intervalla ſemina habebit, abjicietur. [3] Optimum granum quod rubet, & dentibus fractum, eundem habet colorem: deterius, cui plus intus albi eſt. [4] Certum terras alias plus ſeminis recipere, alias minus. [5] Religioſumque inde primum colonis augurium, cum avidius accipiat, eſurire creditur, & comeſſe ſemen. Sationem locis humidis celerius fieri ratio eſt, ne ſemen imbre putreſ-

NOTÆ.

8. *Denario ire.*] Hoc eſt, venire denario ſingulas fimi vehes; quas tricenis diebus ſingulæ pecudes minores efficiunt: denario item denas, quas pecudes majores pariter menſe reddunt. Colum. lib. 2. cap. 15. *Parum autem diligentes exiſtimo eſſe agricolas, apud quos minores ſingulæ pecudes tricenis diebus minus quam ſingulas, itemque majores denas vehes ſtercoris efficiunt, &c.*

9. *Retibus.*] Vel, ut fere fit, cratibus.

10. *Ager.*] Colum. lib. 2. cap. 16. *Nec ignorare colonos oportet, ſicuti refrigeſcere agrum, qui non ſtercoretur: ita peruri, ſi nimium ſtercoretur: magiſque conducere agricolæ frequenter id potius, quam immodice facere.*

11. *Quo calidius.*] Colum. loc. cit. *Nec dubium quin aquoſus ager majorem ſtercoris copiam, ſiccus minorem deſideret: alter, quod aſſiduis humoribus rigens hoc adhibito regelatur: alter, quod per ſe tepens ſiccitatibus, hoc aſſumpto largiore, torretur: propter quod nec deeſſe ei talem materiam, nec ſupereſſe oportet.*

Sect. LIV. 1. *Semen optimum.*] Hæc a Theophr. lib. 8. hiſtor. cap. XI. Eadem habet auctor Geopon. lib. 2. cap. 14. pag. 52.

2. *Quod in ima.*] Tractat hoc diſerte Columella, lib. 2. cap. 9. *Optimam quamque ſpicam legere oportet .... & ſemper quod propter magnitudinem ac pondus in imo ſubſederit, ad ſemen reſervandum .... Neque enim dubium eſt, ex robuſto ſemine poſſe fieri non robuſtum: quod vero protinus exile natum ſit, numquam robur accipere manifeſtum eſt. Ideoque Virgilius, cum & alia, tum & hoc de ſeminibus præclare ſic diſſeruit:*

Vidi ego lecta diu, & multo ſpectata labore
Degenerare tamen, ni vis humana quotannis
Maxima quæque manu legeret: ſic omnia fatis
In pejus ruere, ac retro ſublapſa referri.

3. *Optimum granum.*] Colum. lib. 2. cap. 9. *Granum autem rutilum, ſi cum diffiſſum eſt, eundem colorem interiorem habet, integrum eſſe non dubitamus. Quod extrinſecus albidum, intus etiam conſpicitur candidum, leve ac vanum intelligi debet, &c.*

4. *Certum terras.*] Theophr. lib. 8. hiſtor. cap. 6.

5. *Religioſumque.*] Ridet id merito Theophr. loc. cit.

cat: ficcis ferius, ut pluviæ fequantur: ne diu jacens atque non concipiens, evanefcat. Itemque feftinata fatione denfum fpargi femen, quia tarde concipiat: ferotina rarum, quia denfitate nimia necetur. Artis quoque cujufdam eft, æqualiter fpargere. Manus utique congruere debet cum gradu, femperque cum dextro pede. [6] Fit quoque quorumdam occulta ratione, quod fors genialis atque fecunda eft. Non transferendum eft ex frigidis locis femen in calida, neque ex præcocibus in ferotina: idque in contrarium præcepere quidam falfa diligentia.

LV. [1] Serere in jugera temperato folo juftum eft tritici aut filiginis modios v. farris, aut feminis, (quod frumenti genus [2] ita appellamus,) x. Hordei vi. [3] Fabæ quintam partem amplius quam tritici: [4] viciæ xii. ciceris & [5] cicerculæ, & pifi, iii. [6] lupini x. lentis iii. fed hanc cum fimo arido feri volunt: [7] ervi vi. [8] filiciæ vi. fafeolorum iiii. pabuli xx. milii, panici, fextarios quatuor. Pingui folo plus, gracili minus. Eft & alia diftinctio: In denfo, aut cretofo, aut uliginofo folo, tritici aut filiginis [9] modios fex: in foluta terra nuda, & ficca, & læta, quatuor. [10] Macies enim foli, nifi rarum culmum habeat, fpicam minutam facit & inanem. Pinguia arva ex uno femine fruticem numerofum fundunt, denfamque fegetem e raro femine emittunt. Ergo inter quatuor & fex modios pro natura foli, alii quinque non minus feri, pluresve præcipiunt.

NOTÆ.

6. *Fit quoque.*] Fit ex arte quadam occulta, inditoque a natura folerti membrorum motu, fatio læta & fecunda.

Sect. LV. 1. *Serere in jugero.*] Colum. lib. 2. cap. 9. pag. 51. *Jugerum agri pinguis, plerumque modios tritici quatuor: mediocris*, five temperati, *quinque poftulat: adorei modios novem, fi eft lætum folum*, &c. Idem pag. 55. de hordeo: *Jugerum fex modios poftulat.* Vide & Varron. lib. 1. de re ruft. cap. 44.

2. *Ita appellamus.*] Appellavimus fane fect. 19.

3. *Fabæ.*] Ita fere Columella, lib. 2. cap. 10. pag. 57.

4. *Viciæ XII.*] Subintellige, modios, ut in fequentibus.

5. *Cicerculæ &c.*] Columella, lib. 2. cap. 10. pag. 61. *Cicerculæ, quæ pifo eft fimilis .... tres modii jugerum implent.* Ac paulo poft de cicere, pag. 61. *Jugero modii tres abunde funt.* De lupino, pag. 57. *Jugerum decem modii occupant.* Et pag. 59. de lente: *Jugerum agri paulo plus quam modius occupat.* Et pag. 57. de fafeolis idem cum Plinio fentit: de milio quoque, & panico, pag. 56. Vide rurfus eundem Columellam in Octobri, lib. xi. cap. 2.

6. *Lupini X.*] Columella, lib. 2. cap. 10. de lupino: *Jugerum decem modii occupant.* Et mox de pifo: *Eadem menfura jugerum, vel modio minus quam phafelum, licet obferere.*

7. *Ervi VI.*] Quinque duntaxat modios defiderat Palladius lib. 2. in Januar. cap. 8. de ervo.

8. *Siliciæ VI.*] Hoc eft, feni Græci. Ita Palladius loc. cit. cap. 7. pag. 39.

9. *Modios fex.*] Vide Notas & Emend. num. XXIII.

10. *Macies enim.*] Columella, lib. 2. cap. 9. *Et e contrario macer locus tantumdem feminis pofcit: Nam nifi rare conferitur, vanam & minutam fpicam facit. At ubi ex uno femine pluribus culmis fruticavit, etiam ex rara fegete denfam facit.*

item in consito, aut clivoso, ut in macro. Huc pertinet oraculum illud magnopere custodiendum: [11] Segetem ne defruges. Adjecit iis Accius in Praxidico, ut sereretur, cum Luna esset in Ariete, Geminis, Leone, Libra, Aquario. Zoroastres Sole duodecim partes Scorpionis transgresso, cum Luna esset in Tauro.

LVI. Sequitur huc dilata & maxima indigens cura de tempore fruges serendi quæstio, magnaque ex parte ratione siderum connexa. Quamobrem sententias omnium in primis ad id pertinentes exponemus. Hesiodus, qui princeps omnium de agricultura præcepit, unum tempus serendi tradidit a Vergiliarum occasu. Scribebat enim in Bœotia Helladis, [1] ubi ita seri diximus. Inter diligentissimos convenit, ut in alitum quadrupedumque genitura, esse quosdam ad conceptum impetus & terræ: Hoc Græci ita definiunt: cum sit calida & humida. [2] Virgilius triticum & far a Vergiliarum occasu seri jubet, [3] hordeum inter æquinoctium autumni & brumam: [4] viciam vero, faseolos & lentem, Boote occidente: Quo fit, ut horum siderum aliorumque exortus & occasus digerendi sint in suos dies. Sunt qui & ante Vergiliarum occasum seri jubeant, duntaxat in arida terra, cali-

NOTÆ.

11. *Segetem ne defruges.*] Ex Catone, lib. de re rust. cap. 5. *Segetem ne defruget: nam id infelix est.* Defrugare segetem videtur, inquit Hermolaus, qui vel nimia fetura exinanit agros, vel per inscitiam, aut negligentiam perdit. MSS. quidem omnes, *defruges*, præ se ferunt. At Catonis, ut quidam aiunt, antiqui libri *defrudet*. Atque ut defrudat, sive defraudat genium suum homo, qui sibi non indulget, & misere vivit, & tanquam demenso suo detrahit: idem facit, inquiunt, qui segeti & agro culturam & opera justa non tribuit: sed vel de aratione, vel lætamine, vel semente deducit.

Sect. LVI. 1. *Ita seri diximus.*] Initio sect. 10.

2. *Virgilius.*] Et eum secutus Columella, lib. 2 cap. 8. pag. 50. *Placet nostro poetæ adoreum, atque etiam triticum, non ante seminare, quam occiderint Vergiliæ: quod ipsum numeris sic edisserit:*

At si triticeam in messem, robustaque farra,
Exercebis humum, solisque instabis aristis,
Ante tibi Eoæ Atlantides abscondantur.

Absconduntur autem altero & trigesimo die post autumnale æquinoctium, quod fere conficitur nono Calend. Octobris, &c.

3. *Hordeum inter.*] Virgil. l. 1. Georg. vers. 208.

Libra die somnique pares ubi fecerit horas,
Et medium luci atque umbris jam dividet orbem:
Exercete viri tauros, serite hordea campis,
Usque sub extremum brumæ intractabilis imbrem.

4. *Viciam vero.*] Idem, vers. 227.

Si vero viciamque seres, vilemque faselum,
Nec Pelusiacæ curam aspernabere lentis:
Haud obscura cadens mittet tibi signa Bootes:
Incipe, & ad medias sementem extende pruinas:

Hoc est, ab occasu Bootæ, ad brumam usque, seri vicia, lens, faselus, potest. Bootæ porro occasum, Arcturi intelligo, quæ stella in Boote est. Dicemus de occasu eo sect. 74.

disque provinciis: [a] Custodiri enim semen, [5] corrumpente humore, & a proximo imbre uno die erumpere. Alii statim ab occasu Vergiliarum sequi imbres, a septimo fere die. Aliqui in frigidis ab æquinoctio autumni: in calidis serius, ne ante hiemem luxurient. Inter omnes autem convenit [6] circa brumam serendum non esse, magno argumento: quoniam hiberna semina, cum ante brumam sata sint, septimo die erumpant: si post brumam, vix quadragesimo. [7] Sunt qui properent, atque ita pronuncient, festinatam sementem sæpe decipere, serotinam semper. E contrario alii, vel vere potius serendum, quam malo autumno. Atque ubi fuerit necesse, [8] inter Favonium & vernum æquinoctium.

Quidam omissa cælesti cura, ut inutili, temporibus definiunt; [9] Vere linum, & avenam, & papaver: atque uti nunc etiam Transpadani servant, usque in [10] Quinquatrus: fabam, siliginem Novembri mense: far Septembri extremo usque in Idus Octobris. Alii post hunc diem in Calendas Novembris. Ita his nulla naturæ cura est: illis nimia, & ideo cæca subtilitas: cum res inter rusticos geratur, litterarumque expertes, non modo siderum. Et confitendum est, cælo maxime constare ea: quippe Virgilio jubente prædisci ventos ante omnia [11] ac siderum mores, neque aliter, quam navigantibus, servari.

INTERPRETATIO.

a *Custodiri.*] Custodiri enim *in arida terra* semen, *quemadmodum e contrario* humore corrumpitur.

NOTÆ.

5. *Corrumpente humore.*] Quod alioqui ab humore corrumperetur. Sunt hæc accepta a Columella, lib. 2. cap. 8. *Si seri sunt imbres, quamvis sitienti solo recte semen committitur: idque etiam in quibusdam provinciis, ubi status cæli talis est, usurpatur. Namque quod sicco solo ingestum, & inoccatum est, perinde ac si repositum in horreo, non corrumpitur. Atque ubi venit imber, multorum dierum sementis uno die surgit.* Eodem fere sensu legi hic posset, *non corrumpente humore.*

6. *Circa brumam.*] Vide Notas & Emend. num. XXIV. Accepta hæc maxima ex parte a Varrone, lib. 1. de re rust. cap. 34.

7. *Sunt qui properent.*] Columella, lib. XI. de re rust. cap. 2. *Sed tum omnia in agricultura strenue facienda sunt, tum maxime sementis. Vetus agricolarum proverbium: Maturam sationem sæpe decipere solere: seram nunquam, quin mala sit.*

8. *Inter Favonium.*] Quo tempore Favonii spirent, diximus lib. 2. sect. 47.

9. *Vere linum.*] Virgilius tamen lib. 1. Georg. vers. 212. lini ac papaveris sationem autumno adjudicat.

10. *Quinquatrus.*] Dies festus Minervæ fuit: sic dictus, quod esset post diem quintum Idus Martias, hoc est, XIV. Calend. Aprilis. Vide Voss. in Etymol. De his multa Ovidius. lib. 3. Fastor. vers. 810. Festus, verbo *Quinquatrus*, aliique.

11. *Ac siderum mores.*] Locus Virgilii est, lib. 1. Georg. vers. 204.

Præterea tam sunt Arcturi sidera nobis
Hædorumque dies servandi, & lucidus Anguis,

Spes ardua & immensa, misceri posse cælestem divinitatem imperitiæ: sed tentanda tam grandi vitæ emolumento. Prius tamen sideralis difficultas, quam sensere etiam periti, subjicienda contemplationi est: quo deinde lætior mens discedat a cælo, & facta sentiat, quæ futura prænosci non possint.

CAPUT XXV.

LVII. Primum omnium dierum ipsorum anni Solisque motus prope inexplicabilis ratio est. Ad CCCLXV. adjiciunt etiamnum [1] intercalarios diei noctisque quadrantes. Ita fit, ut tradi non possint certa siderum tempora. Accedit confessa rerum obscuritas, [2] nunc præcurrente, nec paucis diebus, tempestatum significatu, quod προχειμάσαι Græci vocant: nunc postveniente, quod ἐπιχειμάσαι: & plerumque alias citius, alias tardius cæli effectu ad terram deciduo: [3] vulgo serenitate reddita confectum sidus audimus. Præterea cum omnia hæc statis sideribus cæloque affixis constent, interveniunt motu stellarum grandines, imbres, & ipsi non levi effectu, [4] ut docuimus, turbantque conceptæ spei ordinem. Idque ne nobis tantum putemus accidere, & reliqua fallit animalia [5] sagaciora circa hoc, ut quo vita eorum constet: æstivasque alites præposteri aut præproperi rigores necant, hibernas æstus. [6] Ideo Virgilius errantium quoque siderum rationem ediscendam præcipit, admonens observandum frigidæ Saturni stellæ transitum. Sunt qui certissimum veris indicium arbitrentur ob infirmitatem animalis, papilionis proventum. [7] Id eo ipso anno, cum

NOTÆ.

Quam quibus in patriam ventosa per æquora vectis
Pontus, & ostriferi fauces tentantur Abydi.

Sect. LVII. 1. *Intercalarios.*] Dies intercalarius is est, qui quarto cuique anno vertenti accessit, quem sex horæ appendices quater ductæ, hoc est, diei unius quadrans seu quarta pars quater repetita colligit.

2. *Nunc præcurrente.*] Nunc maturius & ante sui sideris tempus, ortumve & occasum, hiberna, æstivaque, ac ceteræ deinceps tempestates antevertunt: id quod Græci προχειμάσαι: nunc tardius eædem alio anno recurrunt, quod ἐπιχειμάσαι, vel ut alii, μεταχειμάσαι vocant. Festus, Paulusve: *Præsiderare dicitur, cum maturius hiberna tempestas movetur, quasi ante sideris tempus.* Vegetius, lib. 4. cap. 40. *Aut enim circa diem statutum, aut ante, vel postea, tempestates fieri compertum est: unde præcedentes, προχειμάσαι: nascentes die solenni, ἐπιχειμάσαι: subsequentes, μεταχειμάσαι, Græco vocabulo nuncupaverunt.* Eleganter Columella in Præf. *Neque enim semper eundem* cælum & annus *velut ex præscripto habitum gerunt: nec omnibus annis eodem vultu venit æstas, aut hiems, &c.*

3. *Vulgo serenitate.*] Cum a sideribus oriri tempestates vulgus existimet, ubi hæ præteriere, & sua cælo reddita serenitas est, tunc sidus confectum dicitur.

4. *Vt docuimus.*] Libro 17. sect. 2.

5. *Sagaciora.*] In eo præsensionum genere alioqui sagacissima.

6. *Ideo Virgilius.*] Libro 1. Georg. vers. 335.

Hoc metuens, cæli menses & sidera serva:
Frigida Saturni quo se se stella receptet, &c.

7. *Id eo ipso anno.*] Urbis DCCCXXX: ut diximus lib. 14. sect. 5.

commentaremur hæc, notatum est, proventum eorum ter repetito frigore exstinctum, [8] advenasque volucres ad VI. Calendas Februarii spem veris attulisse, mox sævissima hieme conflictatas.

Res anceps: primum, omnium a cælo peti legem: deinde eam [a] argumentis esse quærendam. Super omnia est [b] mundi convexitas, terrarumque globi differentia, eodem sidere alio tempore aliis aperiente se gentibus: [9] quo fit ut causa ejus non iisdem diebus ubique valeat. Addidere difficultatem & auctores diversis in locis observando, mox etiam in iisdem diversa prodendo. [10] Tres autem fuere sectæ: Chaldæa, Ægyptia, Græca. His addidit apud nos quartam [11] Cæsar Dictator, annos ad Solis cursum redigens singulos, Sosigene perito scientiæ ejus adhibito. Et ea ipsa ratio postea [12] comperto errore correcta est: ita ut XII. annis continuis non intercalaretur, quia cœ-

INTERPRETATIO.

[a] *Argumentis.*] Certis signis. | [b] *Mundi.*] Cæli.

NOTÆ.

8. *Advenasque volucres.*] Hirundines.

9. *Quo fit ut causa ejus.*] Vis ejus & efficientia.

10. *Tres autem fuere.*] Apud Chaldæos Astrologiæ inventorem fuisse Abrahamum, auctor est Eusebius, lib. 9. Præpar. pag. 419. cap. 17. & Berosus apud ipsum, cap. 16. A Chaldæis ad Ægyptios per eundem Abrahamum esse propagatam, simile veri est. De Chaldæis, Ægyptiisque, Cicero, lib. 1. de Divin. num. 93. *Ægyptii, & Babylonii, in camporum patentium æquoribus habitantes, cum ex terra nihil emineret, quod contemplationi cæli officere posset, omnem curam in siderum cognitione posuerunt.* Græci ab utraque gente Calendaria & ἡμερολόγεια accepere. Sic enim Theon de iis scribit, in Διοσημεῖα Arati: Ἐδέξαντο δὲ αὐτὰ Ἕλληνες παρὰ Αἰγυπτίων καὶ Χαλδαίων.

11. *Cæsar Dictator.*] Sueton. in Julio, cap. 40. *Fastos correxit, jampridem vitio Pontificum, per intercalandi licentiam adeo turbatos, ut neque messium feriæ æstati, neque vindemiarum autumno competerent, annumque ad cursum Solis accommodavit, ut CCCLXV. dierum esset, & intercalario mense sublato, unus dies quarto quoque anno intercalaretur, &c.*

12. *Comperto errore.*] Hæc quæ angustiori sermone Plinius contraxit, fusius a Macrobio explicantur, lib. 1. Saturn. toto cap. 14. pag. 255. *Sacerdotes,* inquit, *sibi errorem novum ex ipsa emendatione fecerunt. Nam cum oporteret diem, qui ex quadrantibus confit, quarto quoque anno confecto, antequam quintus inciperet, intercalare, illi quarto non peracto, sed incipiente intercalabant. Hic error sex & triginta annis permansit: quibus annis intercalati sunt dies duodecim, cum deberent intercalari novem. Sed hunc quoque errorem sero deprehensum correxit Augustus: qui annos duodecim sine intercalari die transigi jussit: ut illi tres dies, qui per annos triginta & sex vitio Sacerdotalis festinationis excreverant, sequentibus annis duodecim, nullo die intercalato, devorarentur. Post hoc unum diem, secundum ordinationem Cæsaris, quinto quoque incipiente anno intercalari jussit: & omnem hunc ordinem æreæ tabulæ ad æternam custodiam incisione mandavit.* Iisdem pæne verbis rem narrat Solinus, cap. 1. pag. 5. Vide apud Petav. lib. 4. de Doctr. Temp. cap. 3. pag. 319. diagramma, in quo bissextiles dies tam vitiosi, quam emendati apertissime subjiciuntur oculis.

perat

perat ſidera annus morari, qui prius antecedebat. Et Soſigenes ipſe trinis commentationibus, quanquam diligentior ceteris, non ceſſavit tamen addubitare, ipſe ſemet corrigendo. Auctores prodidere ea, [13] quos prætexuimus volumini huic, raro ullius ſententia cum alio congruente. Minus hoc in reliquis mirum, quos diverſi excuſaverint tractus. Eorum qui in eadem regione diſſedere, unam diſcordiam ponemus exempli gratia: Occaſum matutinum Vergiliarum Heſiodus (nam hujus quoque nomine exſtat [14] Aſtrologia) tradidit fieri, cum æquinoctium autumni conficeretur: Thales vigeſimoquinto die ab æquinoctio: Anaximander vigeſimo nono: [15] Euctemon XLVIII.

Nos ſequemur obſervationem Cæſaris: maxime hæc erit Italiæ ratio. Dicemus tamen & aliorum placita: quoniam non unius terræ, ſed totius naturæ interpretes ſumus: non auctoribus poſitis (id enim verboſum eſt) ſed regionibus: legentes tantum meminerint, brevitatis gratia, cum Attica nominata fuerit, ſimul intelligere Cycladas inſulas: cum Macedonia, Magneſiam, Thraciam: cum Ægyptus, Phœnicen, Cyprum, Ciliciam: cum Bœotia, Locridem, Phocidem, & finitimos ſemper tractus: cum Helleſpontus, Cherroneſum, & continentia uſque Atho montem: cum Ionia, Aſiam, & inſulas Aſiæ: cum Peloponneſus, Achaïam [16] & ad Heſperum jacentes terras. Chaldæi Aſſyriam & Babyloniam demonſtrabunt. Africam, Hiſpanias, Gallias ſileri non erit mirum. Nemo enim obſervavit in iis, qui ſiderum proderet exortus. [17] Non tamen difficili ratione dignoſcentur in illis quoque terris digeſtione circulorum, quam in ſexto volumine fecimus: qua cognatio cæli, non gentium modo, verum urbium quoque ſingularum intelligitur, nota ex his terris, quas nominavimus, ſumpta convexitate circuli pertinentis ad quas quiſque quæret terras, & ad earum ſiderum exortus, per omnium circulo-

NOTÆ.

13. *Quos prætexuimus.*] Libro primo, in indice voluminis hujus decimi octavi.

14. *Aſtrologia.*] Laudatur hic Heſiodi liber a Theone, & vocatur Ἀςρικὴ βίβλος: idque Heſiodi genuinum opus fuiſſe Callimachus docet in Epigrammate, quod exſtat in Arati vita, quam Petavius edidit in Uranologio, p. 270. De hac Heſiodi, Thaletiſque, & Anaximandri ſententia eundem Petavium conſule, lib. 2. Var. Diſſert. in Uranol. cap. 9. pag. 97.

15. *Euctemon.*] Εὐκτήμων. De eo in Auctorum indice. Sic libri omnes. Perperam *Eudæmon* reponere nititur Pithœus, lib. 2. Adverſ. cap. 13. pag. 434.

16. *Et ad Heſperum.*] Elidem, Arcadiam, Meſſeniam.

17. *Non tamen.*] Tamen in promptu ratio eſt qua id noſcatur, per ſegmenta ſcilicet & circulos, ut eſt a nobis libro ſexto extremo traditum: unde & cæli habitus, & poſitio, non gentium modo, ſed quod majoris diligentiæ eſt, ſingularum urbium, cognoſcitur. Aſſumpta enim per Africam exempli gratia, aliaſve terras, quas obſervator adierit, convexitate circuli, hoc eſt, delecto ſegmento, vel ex gnomone, vel ex quantitate diei ac noctis: regionem deinde vel urbem deſumet, paribus umbris reſpondentem: unde pares colliget ſiderum ortus atque occaſus.

rum pares umbras. Indicandum & illud, tempestates ipsas [18] ardores suos habere quadrinis annis : & easdem non magna differentia reverti ratione Solis : octonis vero augeri easdem, centesima revolvente se Luna.

LVIII. Omnis autem ratio observata est tribus modis : exortu siderum, occasuque, & ipsorum temporum [1] cardinibus. Exortus occasusque binis modis intelliguntur. [2] Aut enim adventu Solis occultantur stellæ & conspici desinunt, aut ejusdem abscessu proferunt se. Emersum hoc melius, quam exortum consuetudo dixisset : & illud occultationem potius, quam occasum. [3] Alio modo, quo die incipiunt apparere vel desinunt, oriente Sole, aut occidente, matutini vespertinive cognominati, prout alterutri eorum mane vel crepusculo contingit. [4] Dodrantes horarum cum minimum intervalla ea desiderant ante Solis ortum, vel post occasum, ut aspici possint. [5] Præterea bis quædam exoriuntur & occidunt. Omnisque sermo de his est stellis, quas adhærere cælo diximus.

LIX. [1] Cardo temporum quadripartita anni distinctione constat, per incrementa lucis. Augetur hæc a bruma, & æquatur noctibus verno æquinoctio diebus xc. horis tribus. [2] Deinde superat noctes ad

NOTÆ.

18. *Ardores suos.*] Regressus, ac vices majore cum vi & efficientia. Id ex Eudoxi manasse schola, ipse antea prodidit, lib. 2. sect. 48. Redire vices easdem tempestatum, annorum quaternûm circuitu, videtur etiam sensisse Columella, lib. 3. cap. 6. extremo : *Quo tempore*, inquit, *Sol in eandem partem signiferi per eosdem numeros redit, per quos cursus sui principium cœperat : quem circuitum meatus dierum integrorum mille quadringentorum sexaginta unius* ἀποκαταστάσιν *vocant studiosi rerum cælestium.*

Sect. LVIII. 1. *Cardinibus.*] Qui cardines anni vocentur, mox ipse aperiet.

2. *Aut enim adventu.*] Aut adventu Solis exorientis, occultantur stellæ, nec tam is occasus stellarum, quam occultatio dici debet. Aut ejusdem Solis occidentis abscessu proferunt se se stellæ omnes, immenso illo cæli tractu quem cernimus : atque is emersus potius quidam dici debet, quam exortus. Nihil dum Plinius hoc loco de ortu matutino vespertinoque stellarum, seu vero, seu heliaco & apparente : quanquam ita visum viris alias eruditis. Cum nihil aliud velit auctor, quam quod lib. 2. dixit, sect. XI. *affixas cælo stellas Solis fulgore non cerni interdiu.* Neque in tota hac concertatione subtilitatem nimiam affert, cum, ut ipse præmonuit sect. 56. res inter rusticos geratur, litterarumque expertes.

3. *Alio modo.*] Hic alter modus ortûs occasusque stellarum, bifariam dividitur. Ortus matutinus dicitur, cum apparere stella incipit, paulo ante Solis ortum horizontem superans. Ortus vespertinus, cum occidente Sole ab horizonte ortivo stella emergit. Occasus matutinus, cum stella infra occiduum horizontem conditur, Sole exoriente. Occasus vespertinus, cum paulo post Solis occasum, in eundem occiduum horizontem demergitur.

4. *Dodrantes.*] Tres horæ quadrantes.

5. *Praterea bis quadam.*] Ut Arcturus Maiis Idibus, Juniisque, occidit matutino, ut dicetur sect. 67. Aquila bis exoritur, ut dicemus sect. 69.

Sect. LIX. 1. *Cardo temporum.*] Cardinem vocat, unde anni quarta quæque pars incipit : ver, æstas, &c.

2. *Deinde superat.*] Vide Notas & Emendationes num. XXV.

ſolſtitium diebus XCIII. horis duodecim, uſque ad æquinoctium autumni. Et tum æquata die procedit ex eo ad brumam diebus LXXXIX. horis tribus. Horæ nunc in omni acceſſione [3] æquinoctiales, non cujuſcumque diei ſignificantur: omneſque eæ differentiæ fiunt [4] in octavis partibus ſignorum. Bruma Capricorni, a. d. VIII. Calendas Januarii fere: æquinoctium vernum, Arietis: ſolſtitium, Cancri: alterumque æquinoctium, Libræ: qui & ipſi dies raro non aliquos tempeſtatum ſignificatus habent.

[6] Rurſus hi cardines ſingulis etiamnum articulis temporum dividuntur, per media omnes dierum ſpatia. Quoniam inter ſolſtitium & æquinoctium autumni, Fidiculæ occaſus autumnum [7] inchoat die XLVI. At ab æquinoctio eo ad brumam, Vergiliarum matutinus occaſus [8] hiemem die XLIV. Inter brumam & æquinoctium [9] die XLV. flatus Favonii vernum tempus. Ab æquinoctio verno initium [10] æſtatis die XLVIII. Vergiliarum exortu matutino. Nos incipiemus a ſe-

NOTÆ.

3. *Æquinoctiales.*] Græci ἰσημερινὰς vocant, horas inter ſe æquales, cujuſmodi ſunt æquinoctiali die: cum hora quælibet diurna cuilibet nocturnæ per ſe eſt æqualis. Aliæ præterea ſunt Inæquales dictæ, & Temporales, quarum quælibet duodecima pars eſt diei cujuſvis noctiſve, ſeu brevior illa, ſeu longior ſit. Harum in Italia hodieque uſus. Ex dierum noctiumque inæqualitate, bruma vel ſolſtitio, die vel nocte, horarum ejuſcemodi inæqualitas oritur.

4. *In octavis partibus.*] Cum Sol octavum ſigni cujuſpiam gradum perluſtrat. Verum cum priſcis illis ſcriptoribus viſum eſt cardines annuos, non in ſignorum initiis, ſed in octavis partibus ſtatuere: non tam eos ad exacta Solis æquinoctia, ſolſtitiave, reſpexiſſe arbitror, quam uti populo ſervirent, cui accommodata magis ea ratio fuit, ad tempeſtatum ſignificatus: quod non in ipſo præciſe ſigni capite, ſed aliquantum in eo ſpatio provectus vim ſuam efficientiamque monſtraret. Audi Columellam, lib. 9. cap. 14. *Nec me fallit Hipparchi ratio, quæ docet ſolſtitia & æquinoctia, non octavis, ſed primis partibus ſignorum confici. Verum in hac ruris diſciplina, ſequor nunc Eudoxi, & Metonis, antiquorumque faſtos Aſtrologorum, qui ſunt aptati publicis ſacrificiis: quia & notior eſt iſta vetus agricolis concepta opinio, &c.*

5. *A. d. VIII.*] Hoc eſt, ante diem octavum Calend. Ita Soſigenes Solis ingreſſum in Arietem, VIII. Cal. April. ſeu XXV. Martii: in Capricornum, VIII. Cal. Janu. ſeu XXV. Decemb. & ſic de aliis conſtituendum cenſuit: quod quamobrem ita cenſuerit, explicat erudite Petavius, lib. 4. de Doctr. Temp. cap. 27. pag. 369. Verus tamen & ἀκριβὴς Solis ingreſſus non in hos dies incidit.

6. *Rurſus hi cardines.*] Hæ quatuor anni partes intervallis aliis & ſectionibus ſingulæ dividuntur.

7. *Inchoat die XLVI.*] Ita MSS. Reg. Colb. aliique: ſic quoque ratione calculi expoſcente. Columella, lib. XI. cap. 2. *Pridie Idus Auguſti, Fidis occidit mane, & Autumnus incipit.*

8. *Hiemem die XLIV.*] Ita MSS. ipſeque Plinius lib. 2. ſect. 47. ubi & id tempus in III. Idus Novembris ait incidere. Etſi Columella, lib. XI. cap. 2. *Sexto Idus Novembris, Solis exortu, Vergiliæ mane occidunt, ſignificat tempeſtatem, hiemat. Quinto Idus Novembris, hiemis initium.*

9. *Die XLV. flatus Favonii.*] Is dies ſextus eſt ante Februarias Idus, ut dictum eſt lib. 2. ſect. 47.

10. *Æſtatis, die LXVIII.*] Colum. lib. XI. cap. 2. *Septimo Idus Maias, æſta-*

mentibus frumenti, hoc est, Vergiliarum occasu matutino. Nec deinde parvorum siderum mentione [a] concidenda ratio est, & difficultas rerum augenda, [11] cum sidus vehemens Orionis iisdem diebus [b] longo decedat spatio.

LX. Sementibus tempora plerique [a] præsumunt, & ab undecimo die autumnalis æquinoctii fruges serunt, adveniente [1] Coronæ exortu, continuis diebus certo prope imbrium promisso. [2] Xenophon antequam Deus signum dederit. [3] Hoc Cicero noster imbre fieri interpretatus est: cum sit vera ratio non prius serendi, quam folia cœperint decidere. Hoc ipso Vergiliarum occasu fieri putant aliqui, a. d. III. Idus Novembris, [4] ut diximus. Servantque id sidus etiam

INTERPRETATIO.

[a] *Concidenda.*] Breviter expedienda.
[b] *Longo.*] Longum cæli spatium decurrat, cum occidit.

[a] *Præsumunt.*] Antevertunt.

NOTÆ.

tis initium .... Sexto Idus, Vergiliæ totæ apparent. De matutino exortu hæc accipe. Consule etiam ea quæ dicturi sumus sect. 66.

11. *Cum sidus vehemens.*] De quo Virgil. lib. 1. Æneïd. vers. 539.

Cum subito assurgens fluctu nimbosus Orion.

Et Horatius, lib. 1. Ode 28. ubi Austrum pluvium comitem vocat occidentis Orionis:

Me quoque devexi rapidus comes Orionis
Illyricis Notus obruit undis.

Constat id sidus stellis amplius quingentis, telescopio deprehensis: quarum insignes sex eæ sunt, quæ in Orionis ense jam pridem adnotatæ: aliæque tres in cingulo, quas S. Jacobi baculum, vel Tres Reges, agricolæ vulgo vocant. De occasu illius dicetur sect. 74.

Sect. LX. 1. *Coronæ exortu.*] Borealis scilicet, sive Gnossiæ, Thesei, aut Ariadnæ. Quo die oriatur, dicemus sect. 74. Hunc exortum Coronæ matutinum Maro intellexit, ac sementis initium esse voluit, lib. 1. Georg. vers. 222.

Ante tibi Eoæ Atlantides abscondantur,
Gnosiaque ardentis decedat stella Coronæ,
Debita quam sulcis committas semina: quamque
Invitæ properes anni spem credere terræ.

Democritus tamen in Geopon. lib. 2. cap. 12. pag. 50. circa Coronæ occasum seri jubet, quia tunc imbres plurimi: Δημόκριτος δὲ .... περὶ τὴν τοῦ Στεφάνου δύσιν σπείρειν συμβουλεύει· τότε γὰρ οὐ μόνον ὄμβροι ἐκπίπτειν πολλοὶ εἰώθασιν, &c.

2. *Xenophon.*] Locus est in Oeconom. pag. 860. de sementis tempore: Ἐπειδὰν γὰρ ὁ μετοπωρινὸς χρόνος ἔλθῃ, πάντες που οἱ ἄνθρωποι πρὸς τὸν Θεὸν ἀποβλέπουσιν, ὁπότε βρέξας τὴν γῆν ἀφήσει αὐτοὺς σπείρειν. *Cum autumni tempus advenerit, homines omnes ad Deum respiciunt, quando terra irrigata seminandi potestatem eis facturus sit.*

3. *Hoc Cicero noster.*] Hoc est, e Latinis auctoribus: ut Græcis Xenophon, cujus librum, qui Oeconomicus inscribitur, in Latinum e Græco a se conversum esse Tullius ipse testatur, lib. 2. de Offic. num. 87. In MSS. Reg. 1. 2. &c. *Cicero NR.* In editis perperam, *Cicero Novembris.* Plinius alibi, lib. 7. & 29. *Varro noster.*

4. *Vt diximus.*] Libro 2. sect. 47. Vergiliarum ergo occasus in diem D. Martini festum incidit: qui dies solennis πιθοιγιῶν, in quo dolia relinuntur, & potum vini recentis gustandum amici propinant.

[5] vestis institores, & est in cælo notatu facillimum. Ergo ex occasu ejus de hieme augurantur, [6] quibus est cura insidiandi negotiatoris avaritiâ. Nubilo occasu pluviosam hiemem denunciat: statimque augent lacernarum pretia: sereno asperam, [7] & reliquarum vestium accendunt. Sed ille [a] indocilis cæli agricola, hoc signum habeat inter suos vepres, humumque suam aspiciens, cum folia viderit decidua. Sic indicatur anni temperies, alibi tardius, alibi maturius. Ita enim sentitur, ut cæli locique afficit natura: idque in hac ratione præcellit, quod eadem & in mundo publica est, & unicuique loco peculiaris. Miretur hoc, qui non meminerit ipso brumali die pulegium [8] in carnariis florere: adeo nihil occultum esse natura voluit. Et serendi igitur hoc dedit signum. Hæc est vera interpretatio, [b] argumentum naturæ secum afferens. Quippe sic terram peti suadet, promittitque quandam stercoris vicem, & contra rigores terram flatusque [9] operiri a se nunciat, & monet festinare.

LXI. [1] Varro in fabæ utique satu hanc observationem custodiri præcepit. [2] Alii plena Luna serendam. Lentem vero a vigesimo quinto ad trigesimum. [3] Viciam quoque iisdem Lunæ diebus: ita demum sine limacibus fore. Quidam pabuli causa sic seri jubent, seminis autem vere. Est & alia manifestior ratio, mirabiliore naturæ providentia, in qua [4] Ciceronis sententiam ipsius verbis subsignabimus:

INTERPRETATIO.

a *Indocilis.*] Qui cæli signat nosse nequit.

b *Argumentum.*] Signum a natura datum.

NOTÆ.

5. *Vestis institores.*] Mercatores. Apud Juvenal. Satyr. 7.

Institor hibernæ tegetis.

Vide Notas & Emend. num. XXVI.

6. *Quibus est cura.*] Sincerius fortasse ac planius fuerit, *Quibus est cura insidiandi negotiatoribus, avaritia.* Adjectitiam illam esse Pintianus sensit avaritiæ voculam. Sic Plinius sect. 74. damnat sævitiam insidiantium caritati annonæ.

7. *Et reliquarum.*] Hoc est, & tum reliquarum vestium pretia augent, annonamque urunt.

8. *In carnariis.*] Carnarium locus est, ubi salitæ carnes domi reponuntur. Vide Notas & Emend. num. XXVII. Interim id observandum, quod in carnariis suspenso pulegio accidere Plinius ait, id in tectis pariter suspenso contingere ab eodem observatum jam antea, lib. 2. sect. 41.

9. *Operiri.*] Foliis cadentibus.

Sect. LXI. 1. *Varro in fabæ.*] Libro scilicet primo, de re rust. cap. 34. *Fabam optime seri in Vergiliarum occasu.*

2. *Alii plena.*] Pallad. lib. 12. in Novemb. tit. 1. pag. 161.

3. *Viciam quoque.*] Columella, lib. 2. cap. XI. *Viciæ autem duæ sationes sunt. Prima, quam pabuli causa circa æquinoctium autumnale serimus, septem modios ejus in unum jugerum. Secunda, qua sex modios mense Januario, vel etiam serius jacimus semini progenerando..... observandum erit, ne ante quintam & vigesimam Lunam terræ mandetur. Aliter sata fere limacem nocere comperimus.*

4. *Ciceronis.*] Libro 1. de Divin. num. 15.

Jam vero ſemper viridis, ſemperque gravata
Lentiſcus, triplici ſolita eſt grandeſcere fetu:
[5] Ter fruges fundens, tria tempora monſtrat arandi.

Ex his unum hoc erit, idem & lino ac papaveri ſerendo. Cato de papavere ita tradit. Virgas & ſarmenta, [6] quæ tibi uſioni ſupererunt, in ſegete comburito. Ubi eas combuſſeris, ibi papaver ſerito ſilveſtre, [7] quod in miro uſu eſt melle decoctum ad faucium remedia. Viſque ſomnifera etiam ſativo. Et hactenus de hiberna ſemente.

Cap. 10 XXVI. LXII. Verum ut pariter omnis culturæ [1] quoddam breviarium peragatur, eodem tempore convenit & arbores ſtercorare, accumulare item vineas: [2] ſufficit in jugerum opera: & ubi patietur loci ratio, arbuſta ac vineas putare, ſeminariis ſolum bipalio præparare, [3] incilia aperire, aquam de agro pellere, [4] torcular lavare & recondere. A Calendis Novembris gallinis ova ſupponere nolito, donec bruma conficiatur. [5] In eum diem ternadena ſubjicito æſtate tota, hieme pauciora, non tamen infra novena. Democritus talem futuram hiemem arbitratur, qualis fuerit brumæ dies, & circa eum

Notæ.

5. *Ter fruges.*] Vide Notas & Emend. num. XXVIII.

6. *Quæ tibi uſioni.*] Quod poſt tuum uſum ſupererit. Vide Notas & Emend. num. XXIX.

7. *Quod in miro uſu.*] Q. Serenus Samonicus, cap. Uvæ, faucibus &c. medendis:

Diſce etiam miram ex humili medicamine curam:
Actiaco melli jungas agreſte papaver,
Decoctumque ſimul mandes, manſumque vorabis.

De vi papaveris ſomnifica dicetur inferius ſuo loco.

Sect. LXII. 1. *Quoddam breviarium.*] Quod veteres ſummarium, Græci epitomen, nunc vulgus Compendium vocat. Hujus vocis uſus apud Sueton. in Auguſto, cap. 101. & in Galba, cap. 12. Seneca, ep. 39. pag. 241. *Commentarios, quos deſideras, diligenter ornatos, & in anguſtum coactos, ego vero componam. Sed vide ne plus profectura ſit oratio ordinaria, quam hæc quæ nunc vulgo Breviarium dicitur, olim cum Latine loqueremur, ſummarium vocabatur.*

2. *Sufficit.... opera.*] *Opera*, pro diurno opere, ſeu labore diei unius accipi, tralatitium eſt. Sic Colum. lib. 2. cap. 13. *Pro modo cujuſque agri quot operæ deſignentur.* Et mox: *Legumina occupant operas* LX. *id eſt, menſes duos.* Et paulo ante: *Segetes ſarriuntur ſeſquiopera.* Et lib. IX. cap. 2. in Octobri. *Antiqui ſingulis operis ſingula jugera ſarriri, & occari volunt: quod an recte fieri poſſit, affirmare non auſim.* Galli dicunt, *par journées, les journées des ouvriers.*

3. *Incilia.*] Incilia ſunt principia foſſarum, quibus e flumine vel e lacu deduci aquæ poſſint. Accepta hæc maxima parte ex Catone, cap. 155. *Per hiemem aquam de agro depellere oportet. In monte foſſas inciles plures habere oportet... Cum pluere incipiet, familiam cum ferreis ſarculis exire oportet, & incilia aperire, aquam diducere in vias, & ſegetem curare oportet, uti fluat.* Elices & ſulcos aquarios appellat Columella, loc. cit. Incilia idem, lib. 5. cap. 9. *Sic olea in clivo ſit, incilia excitentur, quæ limoſam aquam deducant.*

4. *Torcular lavare.*] Vide Notas & Emendationes num. XXX

5. *In eum diem.*] Vide lib. 10. ſect. 74. & 75.

terni : item ſolſtitio æſtatem. Circa brumam pleriſque [6] bis ſeptem, halcyonum fetura, ventorum quiete, mollius cælum : ſed & in his & in aliis omnibus ex eventu ſignificationum intelligi ſidera debebunt, non ad dies utique præfinitos exſpectari tempeſtatum vadimonia.

LXIII. [1] Per brumam vitem ne colito. Vina tum defæcari, [2] vel etiam diffundi Hyginus ſuadet, [3] a confecta ea ſeptimo die, utique ſi ſeptima Luna competat. [4] Ceraſa circa brumam ſeri. [5] Bubus glandem tunc aſpergi convenit in juga ſingula modios. Largior valetudinem infeſtat, & quocumque tempore detur, ſi minus xxx. diebus continuis data ſit, narrant verna ſcabie pœnitere. [6] Materiei cædendæ tempus hoc dedimus. Reliqua opera nocturna maxime vigilia conſtant, cum ſint noctes tanto ampliores. [7] Qualos, crates, fiſcinas texere : [8] faces incidere : ridicas præparare interdiu xxx. palos lx. [9] In lucubratione veſpertina ridicas v. palos x. totidem antelucana.

LXIV. [1] A bruma in Favonium [2] Cæſari nobilia ſidera ſignifi-

NOTÆ.

6. *Bis ſeptem.*] Diebus ſcilicet circa brumam. Id vero pleriſque ita viſum ait, nam aliis aliter : Columella lib. XI. cap. 2. Halcyoneos dies in extremum Februarium rejiciente. *VIII. Calendas Martias*, inquit, *Halcyonei dies vocantur : in Atlantico quidem mari ſumma tranquillitas notata eſt.*

Sect. LXIII. 1. *Per brumam.*] Habuit ante oculos illud Varronis, lib. I. de re ruſt. cap. 35. *Septimo intervallo inter Vergiliarum occaſum, & brumam ... vineas, arbuſtumque putare : dum in XV. diebus ante & poſt brumam ... ne facias.* Atque illud etiam Columellæ, lib. de arboribus, cap. 5. *Per brumam vitem ne colito :* &c.

2. *Vel etiam diffundi.*] Quid ſit vina diffundi, diximus lib. 14. ſect. 16.

3. *A confecta ea.*] Poſt brumam confectam.

4. *Ceraſa.*] Varro, lib. I. de re ruſt. cap. 39. *Circiter ſolſtitium inſeri ficus ſolet : nec non brumalibus diebus ceraſus.*

5. *Bubus glandem.*] Cato, cap. 54. *Ubi ſementim patraveris, glandem parari, legique convenit, & in aquam conjici. Inde ſemodios ſingulis bubus in dies dari oportet*, &c. Columella, lib. XI. cap. 2. in Octobri : *Glandis quoque non inutile eſt ſingulis jugis modios ſingulos dare : nec tamen amplius, ne laborent : nec minus diebus XXX. præbueris. Nam ſi paucioribus, diebus detur, ut ait Hyginus, per ver ſcabioſi boves fiunt.*

6. *Materiei .... dedimus.*] Libro 16. ſect. 74.

7. *Qualos, crates.*] Ex Columella, lib. XI. cap. 2. in Decembri : *Sed etiam longis noctibus ad diurnum tempus aliquid adjiciendum eſt. Nam multa ſunt quæ in lucubratione recte aguntur. Sive enim vineas poſſidemus, pali & ridicæ poſſunt dolari, exacuique .... ſive palma ſpartiva fecunda eſt, fiſcinæ, ſportæque, ſeu virgultorum corbes ex vimine*, &c.

8. *Faces incidere.*] Maronis hoc præceptum eſt, lib. I. Georg. verſ. 291.

Et quidam ſeros hiberni ad luminis ignes
Pervigilat, ferroque faces inſpicat acuto.

9. *In lucubratione.*] Colum. lib. XI. cap. 2. in Februar. pag. 370. *Item ad lucubrationem veſpertinam palos decem, vel ridicas quinque conficere : totidemque per antelucanam lucubrationem*, &c.

Sect. LXIV. 1. *A bruma.*] Concinnavit Calendarium vetus Romanorum, notato ortu occaſuque ſtellarum, ex hoc Plinii libro, e Columella, Ovidiique Faſtis, Petavius noſter in Uranologio, pag. 102. & ſeqq.

2. *Cæſari ... ſignificant.*] Ex ſententia Cæſaris, tempeſtatem aut aliud quid-

cant, [3] tertio Calendas Januarii matutino Canis occidens. Quo die Atticæ & finitimis regionibus Aquila vesperi occidere traditur. Pridie Nonas Januarii Cæsari [4] Delphinus matutino exoritur, [5] & postero die Fidicula, quo Ægypto Sagitta vesperi occidit. Item ad VI. Idus Januarii ejusdem Delphini vespertino occasu continui dies hiemant Italiæ, & cum Sol in Aquarium sentitur transire, [6] quod fere XVI. Calendas Februarii evenit: VIII. Calendas [7] stella regia appellata Tuberoni in pectore Leonis occidit matutino. [8] Et pridie Nonas Februarias Fidicula vesperi. [9] Hujus temporis novissimis diebus, ubicumque patietur cæli ratio, terram ad rosarum & vineæ satum vertere bipalio oportet. Jugero operæ LX. sufficiunt. Fossas purgare, aut novas facere. [10] Antelucanis ferramenta acuere, manubria aptare, dolia quassa sarcire, [11] ipsorumque laminas scabendo purgare, aut novas facere.

LXV. 1. A Favonio in æquinoctium vernum Cæsari significat, XIV. Calendas Martii [1] triduum varie. [2] Et VIII. Calendas hirundi-

NOTÆ.

piam præsignificant. Frequens ea locutio & familiaris Ptolemæo, lib. de Appar. Καύσει ἐπισημαίνει. Καλύπτω ἐπισημαίνει. &c. Simplex, at celebris est vox apud Græcos, ἐπισημασία, *Præsignifiatio*, seu simpliciter mavis, *significatio*: quod sidera nempe, prout orirentur, aut occiderent, *significarent*, tum tempestates, quibus arandum, metendum, simile quid agendum foret: tum dies quibus speraretur, metuereturve pluvia, ventus, aut vis quiæpiam in aëre. Notanda hic Columellæ verba, lib. IX. cap. 2. pag. 369: *Siderum occasus tempestatem facit: interdum tantummodo significat.*

3. *Tertio Calend.*] Colum. loc. cit. pag. 388. *Tertio Calendas Januarias Canicula vespere occidit, tempestatem significat. Quarto Calendas Janu. Aquila vespere occidit: hiemat.* De ortu & occasu stellarum matutino aut vespertino abunde egimus sect. 58.

4. *Delphinus.*] Ovidio, lib. I. Fastor. vers. 457. VI. Idus oritur matutino.

5. *Et postero die.*] Nempe Nonis. Ita Columella: *Nonis Januariis Fidis exoritur mane: tempestas varia.* Ovidius quoque, lib. I. Fastor. vers. 315.

Institerint Nonæ: missi tibi nubibus atris
Signa dabunt imbres exoriente Lyra.

6. *Quod fere XVI.*] Columella, loc. cit. *XVII. Calend. Januar. Sol in Aquarium transit: Leo mane incipit occidere. XVI. Calend. hiemat.* Plinio concinit Ovidius, lib. I. Fastor. vers. 651.

7. *Stella regia.*] Quæ & Cor Leonis a situ vocatur, & βασιλίσκος seu regulus: quod quibus illa in ortu præest, ii regiam habere nativitatem videantur, inquit Geminus, Elem. Astron. cap. 2. pag. 12. Columella, lib. XI. cap. 2. in Januario: *VI. Calend. Januar. Leonis quæ est in pectore clara stella occidit: nonnunquam significatur hiems bipartita.* Ovidio, ut videtur, lib. I. Fastor. vers. 655. VIII. quoque Calendas Januar. ea stella occidit.

8. *Et pridie Nonas.*] Columellæ, *Tertio Nonas.*

9. *Hujus temporis.*] Columella, lib. XI. cap. 2. in Februar. pag. 371. & 372.

10. *Antelucanis.*] Columella, loc. cit. in Decembri.

11. *Ipsorumque laminas.*] MSS. omnes, *lanas.* Ut ut est, tabulas asseresque intelligit, quibus dolia compinguntur.

Sect. LXV. 1. *Triduum varie.*] Per triduum varia tempestas. Vide Notas & Emend. num. XXXI.

2. *Et VIII. Calendas.*] Subintellige, varia tempestas est, quo die hirunnis

nis visu, & postero die Arcturi exortu vespertino. Item tertio Nonas Martii Cæsar Cancri exortu [3] id fieri observavit. Major pars auctorum [4] Vindemitoris emersu, [5] octavo Idus Aquilonii piscis exortu, & postero die Orionis. In Attica Milvum apparere observatur. Cæsar & [6] Idus Martias ferales sibi adnotavit [7] Scorpionis occasu : xv. vero Calendas Aprilis Italiæ [8] Milvum ostendi : duodecimo Calendas [9] Equum occidere matutino.

2. Hoc intervallum temporis [a] vegetissimum agricolis, maximeque operosum est, in quo præcipue falluntur. Neque enim eo die vocantur ad munia, quo Favonius flare debeat, sed quo cœperit. Hoc acri intentione servandum est. Hoc illo mense signum Deus habet, observatione minime fallaci aut dubia, si quis attendat. Unde autem spiret is ventus, quaque parte veniat, [10] diximus secundo volumine, & dicemus mox paulo operosius. Interim ab eo die (quisquis ille fuerit) quo flare cœperit, non utique VI. Idus Februarii, sed sive ante, [b] quando prævernat, sive post, quando hiemat: post eam diem, in-

INTERPRETATIO.

[a] *Vegetissimum.*] Vegetos maxime poscit agricolas, & maxima affert opera.

[b] *Quando prævernat.*] Quando ver præmature incipit.

NOTÆ.

do conspicitur : & postero, quo Arcturus vespertino exoritur. Columella, loc. cit. *VII. Calendas Martias, Ventosa tempestas: hirundo conspicitur.* Ex quo hic forte, *Et VII. Calendas* scribendum, ut dixi lib. 2. sect. 47. Et prius : *IX. Calend. Mart. Arcturus prima nocte oritur: frigidus dies Aquilone vel Coro : interdum pluvia.* Arcturum biduo posterius oriri Plinius facit.

3. *Id fieri observavit.*] Nempe varium, incertumque tempus. Et Colum. loc. cit. pag. 373. *IV. Nonas Martii, Favonius, interdum Auster, hiemat.*

4. *Vindemitoris.*] Ita MSS. Ovidius quoque lib. 3. Fastor. vers. 407. *At non effugiet Vindemitor*, quem oriri is ait tertio Nonas Martias. Columella, sexto, loc. cit. *VI. Nonas Martii, Vindemiator apparet, quem Græci τρυγητῆρα dicunt. Septentrionales venti.* Emersum porro intellige, matutinum.

5. *VIII. Idus.*] Subintellige, ut prius, varia tempestas. Columella, loc. cit. *III. Idus Martii, Piscis Aquilonius desinit oriri. Septentrionales venti.* De exortu matutino hæc accipe.

6. *Idus Martias ferales.*] De Idibus Martiis, quo die Cæsar in Senatu est interfectus, vide Plutarch. in Cæsare, pag. 737.

7. *Scorpionis occasu.*] Nempe vespertino. Columella, loc. cit *Idibus Martii: Nepa incipit occidere : significat tempestatem.* Nepa, Scorpio est.

8. *Milvum ostendi.*] Oriri matutino. Milvum alii Cygnum, & Olorem : Milvium Naso vocat, unoque die ortum ejus stellæ anticipat : assignat enim decimosexto Calendas Aprilis, lib. 3. Fastor. vers. 793.

Stella Lycaoniam vergit declivis ad Arcton
Milvius: hac illa nocte videnda venit,
Quid dederit volucri, si vis cognoscere, cælum, &c.

9. *Equum occidere.*] Columella, loc. cit. pag. 374. *XII. Calendas Aprilis, Equus occidit mane.*

10. *Diximus secundo.*] Libro 2. sect. 46. & 47.

quam, innumera rusticos cura distringat, & prima quæque peragantur, quæ differri nequeunt. [11] Trimestria serantur. Vites putentur, [12] qua diximus, ratione. Oleæ curentur. Poma serantur, inserantur-que. Vineæ pastinentur. Semina digerantur, instaurentur alia. Arundines, salices, genistæ serantur, cædanturque. Serantur vero ulmi, populi, platani, [13] uti dictum est. Tum & segetes convenit purgare, sarrire hibernas fruges, maximeque far. [14] Lex certa in eo, [b] cum quatuor fibrarum esse cœperit. Faba vero non antequam trium foliorum. [15] Tunc quoque levi sarculo purgare verius, quam fodere. Florentem utique xv. primis diebus non attingere. [16] Hordeum nisi siccum ne sarrito. [17] Putationem æquinoctio peractam habeto. [18] Vineæ jugerum quaternæ operæ putant alligantque: in arbusto singulæ operæ arbores xv. Eodem hoc tempore [19] hortorum rosariorumque cura est, quæ separatim proximis voluminibus dicetur: eodem & topiariorum. Tunc optime scrobes fiunt. Terra in futurum proscinditur, [20] Virgilio maxime auctore, ut glebas Sol coquat. Utilior sen-

INTERPRETATIO.

b *Cum quatuor.*] Cnm quatuor fibras habere radix cœperit.

NOTÆ.

11. *Trimestria.*] Hæc hujus intervalli opera, quæ verna dicuntur, eadem Varro præcipit, lib. 1. de re rust. cap. 29. pag. 62. & cap. 30. Columella lib. XI. cap. 2. in Februario, & Pallad. in Febr. tit. 3.

12. *Qua diximus.*] Libro 17. sect. 35.

13. *Uti dictum est.*] Libro 17. sect. 35. etsi de ulmis ibi, populis, fraxinisque actum est: non de platanis: sed & harum par ratio est: cum seminaria omne genus ut serantur hoc temporis intervallo, Varro præcipiat loc. cit.

14. *Lex certa in eo.*] In sarriendo farre. Colum. lib. 2. cap. 12. *Triticum & adoreum, cum quatuor fibras habere cœperint, hordeum cum quinque: faba & cetera legumina, cum quatuor digitis a terra exstiterint, recte sarrientur.* Pallad. lib. 2. in Januar. tit. 9. pag. 39. *Triticum & far sarritur quatuor foliorum: hordeum quinque*, &c.

15. *Tunc quoque.*] Hæc vero non ad fabam tantum, verum ad omnia quæ sarriuntur, refert Columella lib. 2. cap. 12. sicut & de florentibus non attingendis. *Curandum*, inquit, *ne florentem segetem tangamus: sed aut antea, aut mox cum defloruerit.*

16. *Hordeum.*] Columella, loc. cit. Vide Notas & Emendationes num. XXXII.

17. *Putationem.*] Colum. lib. XI. cap. 2. *A Calendis Martii eximia est vitium putatio, usque in decimum Calendarum Aprilium, si tamen se gemmæ nondum moveant.*

18. *Vineæ jugerum.*] Columella, lib. de arboribus, cap. 5. *Jugerum valentis & jam constitutæ vineæ quatuor operis putatur, sex alligatur. Arbusto nihil ejusmodi potest apte finiri*, &c.

19. *Hortorum &c.*] Colum. loc. cit. *Rosarium serotinum perfossum & cultum habere jam tempus est.* Et paulo ante: *His diebus commode instruuntur horti*, &c.

20. *Virgilio.*] Libro 1. Georg. vers. 63.

Ergo age terræ
Pingue solum, primis extemplo a mensibus anni

tentia, quæ non niſi temperatum ſolum [21] in medio vêre arari jubet: [22] quoniam in pingui ſtatim ſulcos occupant herbæ, gracili inſecuti æſtus exſiccant: tum namque ſuccum venturis ſeminibus auferunt. Talia autumno melius arari certum eſt.

3. [23] Cato verna opera ſic definit: Scrobes fieri, ſeminaria propagari: in locis craſſis & humidis ulmos, ficos, poma, oleas ſeri: prata ſtercorari [24] Luna ſitiente, quæ rigua non erunt: ab afflatu Favonii defendi, purgari, herbas malas radicitus erui, ficus interpurgari, ſeminaria fieri, & vetera ſarciri. Hæc antequam vinea florere incipiat. [25] Itemque piro florente arare incipiat macra arenoſaque. Poſtea uti quæque graviſſima & aquoſiſſima, ita poſtremo arato. Ergo hæc aratio has habebit notas, [26] lentiſci primum fructum oſtendentis, ac piri florentis. Erit & tertia in bulborum ſatu, [27] ſcillæ. Item in coronamentorum narciſſi, namque & hæc ter florent, primoque flore primam arationem oſtendunt, medio ſecundam, tertio noviſſimam, quando inter ſeſe alia aliis notas præbent. Ac non in noviſſimis cavetur, ne fabis florentibus attingatur edera: id enim noxium & exitiale ei eſt tempus. Quædam vero & ſuas habent notas, ſicuti

NOTÆ.

Fortes invertant tauri, glebaſque jacentes
Pulverulenta coquat maturis Solibus æſtas.

Primos anni menſes appellat, quod paulo antea ver novum dixerat.

21. *In medio vere.*] Anni tempore jam incaleſcente, inquit Colum. lib. 2. cap. 4.

22. *Quoniam in pingui.*] Quæ duo gemino verſu complexus eſt eleganter Maro, lib. 1. Georg. verſ. 69.

Illic, officiant lætis ne frugibus herbæ:
Hic, ſterilem exiguus ne deſerat humor arenam.

23. *Cato verna.*] De re ruſt. cap. 40. pag. 35. *Per ver hæc fieri oportet. Sulcos & ſcrobes fieri ſeminariis: vitiariis locum verti: In locis craſſis & humectis ulmos, ficos, poma, oleas ſeri oportet,* &c.

24. *Luna ſitiente.*] Cato, cap. 50. pag. 40. *Luna ſilente*, ut puto, mendoſe. De priore voce diximus lib. 17. ſect. 8. Poſteriorem Plinius ipſe interpretatur, lib. 16. ſect. 74. Catonis verba hæc ſunt, quæ inſtitutam a nobis loci hujus interpunctionem defendunt: *Prata primo vere ſtercorato, Luna ſilenti, quæ irrigua non erunt. Ubi Favonius flare cœperit, tum prata defendes: depurgato, herbaſque malas omnes radicitus effodito .... Ficos interputato, & in vinea ficos ſuccidito alte .... Seminarium facito, & vetera reſarcito. Hoc facito antequam vineam defodere incipias.*

25. *Itemque piro.*] Cato, cap. 131. pag. 68. *Dapem pro bubus piro florente facito. Poſtea verno arare incipito: ea loca primum arato, quæ rudecta arenoſaque erunt: poſtea uti quæque graviſſima atque aquoſiſſima erunt, ita poſtremo arato.*

26. *Lentiſci.*] Ut dictum eſt, ſect. 61.

27. *Scillæ.*] Subintellige, florentis. Nam uti lentiſcum, ſic etiam ter florere ſcillam Aratus prodidit, in Διοσημείαις:

Ὅσα δ' ἐπὶ σχίνυ ἀροτὴρ ἐπιδέξατο καρπῶ,
Τόσα καὶ ἐν σκίλλης τεκμαίρεται ἄνθεϊ λευκῷ.

De narciſſo prodit idem Theophr. lib. 7. hiſtor. cap. 12. ut quidem videtur.

ficus. Cum folia pauca in cacumine [28] acetabuli modo germinent, tunc maxime serendas ficus.

LXVI. 1. Æquinoctium vernum a. d. VIII. Calendas Aprilis peragi videtur. Ab eo ad Vergiliarum exortum matutinum, [1] Cæsari significant Calendæ Aprilis. III. Nonas Aprilis in Attica Vergiliæ vespere occultantur. Eædem postridie in Bœotia: Cæsari autem [2] & Chaldæis Nonis: Ægypto Orion & gladius ejus incipiunt abscondi. [3] Cæsari sexto Idus significatur imber Libræ occasu. [4] XIV. Calendas Maii Ægypto Suculæ occidunt vesperi, sidus vehemens, & terra marique turbidum: decimosexto Atticæ: XV. Cæsari, continuoque triduo significat. Assyriæ autem XII. Calendas. Hoc est vulgo appellatum sidus [5] Parilicium, quoniam XI. Calendas Maii urbis Romæ natalis, quo fere serenitas redditur, claritatem observationi dedit: nimborum argumento Hyadas appellantibus Græcis has stellas. [6] Quod nostri a similitudine cognominis Græci propter sues impositum arbitrantes, imperitia appellavere Suculas. Cæsari a. d. VIII. Calendas [7] notatur dies. VII. Calendas Ægypto Hœdi exoriuntur: VI. Calendas Bœotiæ & Atticæ Canis vesperi occultatur. [8] Fidicula mane oritur: V. Calendas Assyriæ Orion totus ab-

NOTÆ.

28. *Acetabuli modo.*] Cum frondes e gemma cœperint aperire se se, & explicare: ac caliculorum similitudinem quandam præ se ferre.

Sect. LXVI. 1. *Cæsari significant,*] Tempestatem. Scripserat in Calendario suo Cæsar, *Calendis Aprilis: Tempestas.*

2. *Et Chaldæis Nonis.*] Postridie Columellæ, lib. IX. cap. 2. pag. 375. *Octavo Idus Aprilis, Vergiliæ vespere celantur.*

3. *Cæsari sexto Idus.*] Biduo post Columellæ, loc. cit. *Quarto Idus Aprilis, Sole oriente Libra occidere incipit: interdum tempestatem significat.*

4. *XIV. Calend. Maii.*] Sic etiam Columellæ, loc. cit. *XIV. Calendas Maias, Suculæ se vesperi celant: pluviam significat.*

5. *Parilicium.*] Ita MSS. non *Palilicium.* Quoniam, cum sit natura pluvium sidus, tamen XI. Calend. Maii, quo Romæ Parilia, urbisque natales, celebrantur, serenitatem adducere solebat: ejusque idcirco observatio insignis fuit. *Parilia* rectius scribi quam *Palilia*, tum MSS. omnes monent, tum fusius ipsi docebimus lib. 19. sect. 24.

6. *Quod nostri.*] Acceptum hoc a Tullio Tirone in Pandectis, cujus verba Gellius recitat, lib. 13. cap. 9. pag. 667. *Adeo, inquit, veteres Romani litteras Græcas nesciverunt, & rudes Græcæ linguæ fuerunt, ut stellas, quæ in capite Tauri sunt, propterea Suculas appellarint, quod eas Græci ὑάδας vocant: tanquam id verbum Latinum Græci verbi interpretamentum sit: quia Græce ὗες sues Latine dicantur: sed ὑάδες οὐκ ἀπὸ τῶν ὑῶν, ita ut nostri Opici putaverunt, sed ab eo quod est ὕειν, appellantur: nam & quum oriuntur, & quum occidunt, tempestates, pluvias, largosque imbres cient. Pluere autem & Græca lingua ὕειν dicitur.* Ita ille: quem cum Gellius reprehendere conatur, nihil nisi nugas affert.

7. *Notatur dies.*] Tempestatem eo die significat.

8. *Fidicula mane.*] In nonum Calendas Fidiculæ ortum conjicit Columella, loc. cit.

sconditur, [9] tertio autem Canis : [10] VI. Nonas Maii Cæsari Suculæ matutino exoriuntur, & VIII. Idus Capella pluvialis. Ægypto autem eodem die Canis vesperi occultatur. Sic fere in VI. Idus Maii, qui est [12] Vergiliarum exortus, decurrunt sidera.

2. [13] In hoc temporis intervallo, XV. diebus primis agricolæ rapienda sunt ea, quibus peragendis ante æquinoctium non suffecerit, [14] dum sciat inde natam exprobrationem fœdam, putantium vites, per imitationem cantus [15] alitis temporarii, quem cuculum vocant. Dedecus enim habetur, opprobriumque meritum, falcem ab illa volucre in vite deprehendi, ut ob id [16] petulantiæ sales etiam cum primo vere ludantur. Auspicio tamen detestabiles videntur. Adeo minima quæque in agro naturalibus trahuntur argumentis. [17] Extremo autem hoc tempore panici miliique satio est. Justum est hoc seri maturato hordeo : Atque etiam in eodem arvo est signum illius maturitati, &

NOTÆ.

9. *Tertio autem.*] Postero die Columella, loc. cit. *Pridie Calendas Maias, Canis se vespere celat : tempestatem significat.*

10. *VI. Nonas Maii.*] Et Columella, loc. cit. pag. 376. *VI. Nonas Maias Sucula cum Sole exoritur.*

11. *Et VIII. Idus Capella pluvialis.*] Ipsis Maii Calendis oriri Ovidius censet, lib. 5. Fastor. vers. 111.

Ab Jove surgat opus : prima mihi nocte videnda
Stella est in cunas officiosa Jovis.
Nascitur Olenia sidus pluviale Capellæ :
Illa dati cælum præmia lactis habet.

12. *Vergiliarum exortus.*] Nempe matutinus. Columella, loc. cit. *Nonis Maii Vergiliæ exoriuntur mane .... VI. Idus, Vergiliæ totæ apparent.* Ovidius, lib. 5. Fastor. vers. 599.

Pleïadas aspiciés omnes, totumque sororum
Agmen, ubi ante Idus nox erit una super.
Tum mihi non dubiis auctoribus incipit æstas :
Et tepidi finem tempora veris habent.

13. *In hoc temporis.*] Columella, loc. cit.

14. *Dum sciat inde natam.*] Probro nimirum solebat objici vindemiatoribus, si cuculus eos deprehendisset putantes vineam : & a viatoribus cuculi vocabantur, per imitationem cantus hujus avis. Horatius, lib 1. Satyra 7. vers. 28.

Tum Prænestinus salso multumque fluenti
Expressa arbusto regerit convicia, durus
Vindemiator & invictus, cui sæpe viator
Cessisset, magna compellans voce cucullum.

Ubi Porphyrio : *Solent*, inquit, *rustici circa viam arbusta vindemiantes, a viatoribus cuculi appellari : quum illi provocati tantam verborum amaritudinem in eos effundunt, ut viatores illis cedant, contenti eos cuculos iterum atque iterum appellare.* Deridebatur itaque vinitor, & appellabatur avis pigra, ac nidi sui immemor.

15. *Alitis temporarii.*] Est enim cuculus avis æstiva. Vide quæ dicta sunt, lib. 10. sect. 11.

16. *Petulantiæ sales.*] Suadet pudor, ut multo malim ex alio te, optime lector, quam ex me discere, quos petulantiæ sales appellet. Itaque, si ita lubet, Erasmum adi, Chiliad. 4. Cent. 5. Adag. 84. *Cuculus*, pag. 869.

17. *Extremo autem.*] Confer ista cum iis quæ habet Columella lib. 2. cap. 9. fere sub finem, de milii ac panici satione.

horum sationi commune, lucentes vespere per arva [18] cicindelæ. Ita appellant rustici stellantes volatus, Græci vero lampyridas, incredibili benignitate naturæ.

CAPUT XXVII.

LXVII. [1] Jam Vergilias in cælo notabiles caterva fecerat: non tamen his contenta, terrestres fecit alias, veluti vociferans: Cur cælum intuearis agricola? Cur sidera quæras rustice? jam te breviore somno fessum premunt noctes? Ecce tibi inter herbas tuas spargo [2] peculiares stellas, easque vespere & [3] ab opere disjungenti ostendo: ac ne possis præterire, miraculo [a] solicito. Videsne ut fulgor igni similis alarum compressu tegatur, secumque lucem habeat & nocte? Dedi tibi herbas horarum indices: [4] & ut [b] ne Sole quidem oculos tuos a terra avoces, heliotropium ac lupinum circumaguntur cum illo. Cur etiam nunc altius spectas, ipsumque cælum scrutaris? Habes ante pedes tuos [5] ecce Vergilias. In certis eæ diebus proveniunt, durantque [c] fœdere sideris hujusce: partumque eas illius esse certum est. Proinde quisquis æstivos fructus ante illas severit, ipse frustrabitur sese. Hoc intervallo & apicula procedens fabam florere indicat: fabaque florescens eam evocat. Dabitur & aliud finiti frigoris indicium. [6] Cum germinare videris morum, injuriam postea frigoris timere nolito.

INTERPRETATIO.

a *Solicito.*] Quod te *prætereuntem suo fulgore* solicitet *ac moneat.*

b *Ne Sole.*] Ne Solis quidem causa.

c *Fœdere.*] Quasi icto fœdere cum Vergiliis.

NOTÆ.

18. *Cicindelæ.*] De his, lib. XI. sect. 34. *Stellantes volatus* lepide appellat lucida stellularum instar animalcula, quæ subsiliant ac volitent.

Sect. LXVII. 1. *Jam Vergilias.*] In Galliis vulgus appellat, *La Poussiniere.*

2. *Peculiares stellas.*] Nimirum cicindelas.

3. *Ab opere disjungenti.*] Cum vesperi cessas ab opere rustico.

4. *Et ut ne Sole.*] Ne vel propter Solem cælum aspicias.

5. *Ecce Vergilias.*] Cicindelas, quæ cum Vergiliarum tempore oriantur, instar earum esse possint.

6. *Cum germinare.*] Idcirco sapientissima arborum dicta morus, quod nisi exacto frigore non germinat, ut dictum est lib. 16. sect. 41. Passeratius in eam rem, carmine singulari de Moro:

Sit pudor insanis, Morus sapit, illa doloso
Nil temere credit zephyro: nam veris adulti
Jam certum exspectans Solem, non germinat ante,
Frigoris infesti quam cuncta recesserit aura:
Tum floretque, viretque simul: longaque rependit
Damna moræ: atque una totam se nocte profundit.

Et mox:

Insidias cæli ne tunc vereare sereni
Amplius, & vasto quæ cæca pericula ponto:
Ut bene subductam deducas navita pinum,
Sint tibi Vergiliæ, videas cum germina mori.

2. [7] Ergo opera, taleas olivarum ponere, ipsasque oleas [8] interradere, rigare prata æquinoctii diebus primis. Cum herba creverit in festucam, arcere aquas: vineas pampinare. [9] Et huic lex sua, cum pampini quatuor digitos longitudine expleverint. Pampinat una opera jugerum. [10] Segetes iterare. Sarritur vero diebus viginti. Ab æquinoctio sartura nocere & vineæ & segeti æstimatur. [11] Et oves lavandi hoc idem tempus est.

3. A Vergiliarum exortu significant Cæsari, [12] postridie Arcturi occasus matutinus: [13] tertio Idus Maii Fidiculæ exortus: XII. Calendas Junii Capella vesperi occidens, & in Attica Canis. XI. Calendas Cæsari Orionis gladius occidere incipit: tertio Nonas Junii Cæsari & Assyriæ Aquila vesperi oritur: [14] octavo Idus Arcturus matutino occidit: Italiæ sexto, & quarto Idus Delphinus vesperi exoritur: decimo septimo Calendas Julii gladius Orionis oritur, quod Ægypto post quatriduum. Undecimo Calendas, ejusdem Orionis gladius Cæsari occidere incipit. VIII. Calendas Julii vero longissima dies totius anni, & nox brevissima solstitium conficiunt.

4. In hoc temporis intervallo vineæ pampinantur, curaturque ut vinea vetus semel fossa sit, bis novella. Oves tondentur: lupinum stercorandi causa vertitur: terra proscinditur: vicia in pabulum secatur: faba metitur, [15] dein concutitur.

Prata circa Calend. Junii cæduntur, quorum facillima agricolis cura ac minimi impendii, hæc de se postulat dici. [16] Relinqui debent in læto solo vel humido, vel riguo, eaque aqua pluvia rigari via publica. Utilissimum simul & herbæ arare, deinde cratire, serere florem ex fenilibus, atque ex præsepibus feno dilapsum spargere, CAPUT XXVIII.

NOTÆ.

7. *Ergo opera.*] Varro, lib. I. de re rust. cap. 31.

8. *Interradere.*] Sive ut Cato loquitur, cap. 150. *interputare.* Egimus de hac voce lib. 15. sect. 2. Columella, lib. XI. cap 2. pag. 376. *Oleæ putantur, & emuscantur.* Palladius, in Maïo, tit. 4. pag. 116. *Nunc locis prægelidis & pluviosis oleæ putantur, & eis muscus abraditur.*

9. *Et huic lex sua.*] Columella, lib. de arboribus, cap. 5. *Vineam novellam omnes gemmas agere sinito: simul atque pampinus instar quatuor digitorum erit, tum demum pampinato, &c.*

10. *Segetes iterare.*] Iterato sarrire. Vide Columellam, lib. 2. cap. 12.

11. *Et oves lavandi.*] Colum. lib. XI. cap. 2. in Aprili: *Oves Tarentinæ radice lanaria lavari debent, ut tonsuræ præparentur.*

12. *Postridie Arcturi.*] Hoc est, V. Idus Maïas, occidit matutino Arcturus. Et hic occasus tempestatem significat. Nam VI. Idus Vergiliæ oriuntur.

13. *Tertio Idus.*] Colum. loc. cit. *Tertio Idus Maïas, Fidis oritur, significat tempestatem.*

14. *Octavo Idus Arcturus.*] Colum. loc. cit.

15. *Dein concutitur.*] Vide Notas & Emend. num. XXXIII.

16. *Relinqui debent.*] In herbæ fenique proventum summitti. Tractat hæc etiam Columella, lib. 2. cap. 17. pag. 74. Palladius in Septembri, tit. 10.

prius quam cratiantur. Nec primo anno rigari, [17] nec pasci ante secunda fenisecia, ne herbæ vellantur, obtrituque hebetentur. [18] Senescunt prata, restituique debent faba in his sata, vel rapis, vel milio. Mox insequente anno frumento, rursusque in prata tertio relinqui. Præterea quoties secta sint, [19] siciliri, hoc est, quæ fenisecces prætererunt, secari. Est enim in primis inutile, enasci herbas [24] sementaturas. Herba optima in prato trifolii, proxima graminis, [21] pessima mimmuli, siliquas etiam diras ferentis. Invisa [22] & equisetis est, a similitudine equinæ setæ. Secandi tempus, cum spica deflorescere cœpit, atque roborari : [23] secandum, antequam inarescat. [24] Cato fenum, inquit, ne sero seces : prius quam semen maturum sit, secato. Quidam pridie rigant, ubi sunt rigua. [25] Noctibus roscidis secari melius. Quædam partes Italiæ post messem secant.

5. Fuit hoc quoque majoris impendii apud priores. [26] Creticis tantum transmarinisque cotibus notis, nec nisi oleo falcis aciem excitantibus. Igitur cornu propter oleum ad crus ligato fenisex incedebat. Italia aquarias cotes dedit, limæ vice imperantes ferro. Sed aquariæ protinus virent. Falcium ipsarum duo genera : Italicum brevius, ac vel inter vepres quoque tractabile. Galliarum latifundia ma-

NOTÆ.

17. *Nec pasci ante.*] Nec immitti pecora nisi post fenisecia anni secundi. Columella, lib. 2. cap. 18. pag. 76. *Nec pecora quidem oportet teneris adhuc & subsidentibus pratis immittere : sed quoties herba prosiluerit, desecare. Nam pecudes molli solo infigunt ungulas, atque interruptas non sinunt herbarum radices serpere, & condensare. Altero tamen anno minora pecora post fenisecia permittemus admitti.... Tertio deinde, cum pratum solidius ac durius erit, poterit etiam majores recipere pecudes, &c.*

18. *Senescunt prata.*] Eleganter hæc Columella lib. 2. de re rust. cap. 18. pag. 75. *Igitur eum locum, quem prato destinaverimus,* &c. & Palladius loc. cit.

19. *Siciliri.*] Hinc sicilimenta de prato Cato vocat, lib. de re rust. cap. 5. ea desegmina. Veteres *sicilire* pro *secare* usurpabant. Varro, lib. de re rust. cap. 49. pag. 68. *Quo facto sicilienda prata, id est, falcibus consectanda quæ fenisecces prætererunt : ac quasi barba tuberosum reliquerunt campum.*

20. *Sementaturas.*] Sementare est semen producere, Gallis : *Gréner, venir à gréne.*

21. *Pessima mimmuli.*] Haud satis compertum herbæ genus. Vide Notas & Emendationes num. XXXIV.

22. *Et equisetis.*] De qua lib. 26. sect. 83. *Equisetum hippuris a Græcis dicta, & in pratis vituperata nobis, &c.*

23. *Secandum.*] Columella, lib. 2. cap. 19. pag. 77. *Fenum autem demetitur optime ante quam inarescat : nam & largius percipitur, & jucundiorem cibum pecudibus præbet.*

24. *Cato.*] Cap. 53. pag. 41. *Fenum, ubi tempus erit, secato : cavetoque ne sero seces. Priusquam semen maturum fiet, secato : & quod optimum fenum erit, seorsum condito.*

25. *Noctibus roscidis.*] Virgil. lib. 1. Georg. vers. 289.

Nocte leves stipulæ melius, nocte arida prata
Tondentur : noctes lentus non deficit humor.

26. *Creticis tantum.*] Cum ad acuendas falces non nisi Creticis & transmare vectis cotibus usus foret. De his cotibus, lib. 36. sect. 47. ubi & de aquariis dicetur.

joris compendii, quippe medias cædunt herbas, brevioresque prætereunt. Italus fenisex dextra una manu secat. [27] Justum est una opera jugerum in die desecari: alligarique manipulos mille ducentos, quaterna pondo. [28] Sectum verti ad Solem, nec nisi siccum construi oportet: nisi fuerit hoc observatum diligenter, exhalare matutino nebulam quandam, [29] metasque mox Sole accendi, & conflagrare certum est. [30] Rursus rigari desecta oportet, ut secetur autumnale fenum, quod vocant cordum. Interamnæ in Umbria quater anno secantur, etiam non rigua. Ter vero plerisque in locis: & postea [31] in ipso pabulo non minus emolumenti est, quam a feno. Armentorum id cura, jumentorumque progeneratio suum cuique consilium dabit, optimo maxime quadrigarum quæstu.

LXVIII. [1] Solstitium peragi in octava parte Cancri, & octavo Calendas Julii diximus. Magnus hic anni cardo, magna res mundi. In hoc usque a bruma dies creverunt, sex mensibus. Sol ipse ad Aquilonem scandens, ac per ardua enisus ab ea meta incipit flecti, & digredi ad Austrum, aucturus noctes aliis sex mensibus, ablaturusque diei mensuram. Ex hoc deinde rapiendi convehendique fructus alios atque alios tempus, & præparandi se contra sævam feramque hiemem: decebatque hoc discrimen indubitatis notis signasse naturam. Quam ob rem eas manibus ipsis agricolarum ingessit, vertique jussit ipsa die folia, [2] & esse confecti sideris signum: nec silvestrium arborum re-

NOTÆ.

27. *Justum est.*] Columella, lib. x I. cap. 2. in Maïo: *Per hos dies fenisicia instituenda. Bonus operarius prati jugerum desecat, nec minus mille ducentos manipulos unus obligat, qui sint singuli quaternarum librarum.*

28. *Sectum verti.*] Columella, lib. 2. cap. 19. *Nonnunquam etiam cum cecidimus, imber oppressit: quod si permaduit, inutile est udum movere, meliusque patiemur superiorem partem Sole siccari: tunc demum convertemus,* &c.

29. *Metasque mox.*] Hæc a Columella, l. 2. c. 19. *Est autem modus in siccando, ut neque peraridum, neque rursus viride colligatur: alterum, quod omnem succum si amisit, stramenti vicem obtinet: alterum, quod si nimium retinuit, in tabulato putrescit: ac sæpe concaluit, ignem creat, & incendium..... Certe quidquid ad eum modum, quo debet, siccatum erit, in metas exstrui conveniet, easque ipsas in acutissimos vertices exacui. Sic enim commodissime fenum defenditur a pluviis: quæ etiamsi non sint, non alienum tamen est prædictas metas facere, ut si quis humor herbis inest, exsudet, atque excoquatur in acervis.* Meta porro dicitur feni congeries vel strues in acutissimum verticem exacuta.

30. *Rursus rigari.*] Columella, lib. 2. cap. 18. totidem verbis.

31. *In ipso pabulo.*] Columella, lib. 2. cap. 17. *Pratum,* inquit, *minimi sumptus egens, per omnes annos præbet reditum: neque cum simplicem: cum etiam in pabulo non minus reddat, quam in feno.*

Sect. LXVIII. I. *Solstitium..... diximus.*] Libri hujus sect. 59.

2. *Et esse confecti.*] Confecti solstitii. Sic lib. 16. sect. 36. *Mirum in primis id, quod ulmo, tiliaque, & olea, & populo albæ, & salici evenit. Circumaguntur enim folia earum post solstitium: Nec alio argumento certius intelligitur sidus confectum.* Vide etiam Varronem, lib. I. de re rust. cap. 46. Gellium quoque,

motarumque, ne in saltus devios montesque eundum esset quærentibus signa: non rursus urbanarum, & quæ topiario tantum coluntur, quanquam & in his illa visantur. Vertit oleæ ante pedes satæ, vertit tiliæ ad mille usus petendæ: vertit populi albæ etiam vitibus nuptæ. Adhuc parum est, inquit: ulmum vite dotatam habes: & hujus vertam. [3] Pabulo folia ejus stringis, vitem deputas. Aspice, & tenes sidus. Alia parte cælum respiciunt, quam qua spectavere pridie. Salice omnia alligas, humillima arborum, ipse toto capite altior: & hujus circumagam. Quid te rusticum quereris? Non stat per me, quominus cælum intelligas, & cælestia scias. Dabo & auribus signum. Palumbum utique exaudi gemitus. Transisse solstitium caveto putes, nisi cum incubantem videris palumbum.

2. A solstitio ad Fidiculæ occasum sexto Calendas Julii Cæsari Orion exoritur: zona autem ejus quarto Nonas Assyriæ: Ægypto vero Procyon matutino æstuosus: quod sidus apud Romanos non habet nomen, [4] nisi caniculam hanc velimus intelligi, hoc est, minorem canem: ut in astris pingitur. [5] Est autem magnopere pertinens, [6] sicut paulo mox docebimus. [7] Tertio Nonas Chaldæis Corona occidit matutino, Atticæ Orion totus eo die exoritur. Pridie Idus Julii & Ægyptiis Orion desinit exoriri: XVI. Calendas Augusti Assyriæ

NOTÆ.

lib. 9. cap. 7. pag. 471. *Vulgo & scriptum*, inquit, *& creditum est, folia olearum arborum brumali & solstitiali die converti: & quæ pars eorum fuerat inferior, atque occultior, eam supra fieri atque exponi ad oculos, & ad Solem, quod nobis quoque semel atque iterum experiri volentibus ita esse propemodum visum est.* Adde & Schol. Nicandri in Theriac. pag. 32. Ἡ ἐλαία τὰ γλαυκὰ τῶν φύλλων ἄνω ἔχει ἐν θέρους ὥρᾳ· τὰ δὲ μέλανα, χειμῶνος.

3. *Pabulo.*] Jumentorum. Vide quæ diximus lib. 16. sect. 38. nota 13. Stringere porro folia dici pro decutere, tralatitium est: Maro in Eclogis:

Hic ubi densas
Agricolæ stringunt frondes.

4. *Nisi caniculam.*] Nisi caniculam, inquit, appelles, quæ vox minorem canem sonat. Caniculam Plinius vocat, quem alii Σείριον, quæ stella lucidissima est, & flagrantissima in ore majoris Canis: quæ & Προκύων dicta est, quod ante Canem oritur. Ita Galenus lib. 1. Epidemicῶn Hippocr. Sirium προκύνα vocat. Κύων μὲν γὰρ, inquit, τὸ σύμπαν ἄστρον· ὁ δὲ ἐπὶ τοῦ γένυος αὐτοῦ Σείριος, ὃν ὀρθῶς ἄν τις ὀνομάζοι τὸν Προκύνα. Sirium addit appellari a nonnullis κύνα, quod totius nomen est sideris: rectius tamen *Antecanem*, προκύνα appellari, quam canem. Hæc & alia multa Lælius Bisciola Soc. Jesu, lib. 12. horar. Subcesivar. tom. 2. cap. 2. *Est enim benignum*, (Plinius verbis utor) *& plenum ingenui pudoris, fateri per quos profeceris, non ut plerique faciunt. Scito enim conferentem auctores me deprehendisse* a Salmasio in Solin. pag. 430. hæc aliaque quam plurima ex Bisciola transcripta ad verbum, *nec Bisciolam tamen nominatum.*

5. *Est autem.*] Magna vis hujus sideris est, lateque pertinet, magna efficientia. Vide Notas & Emend. num. XXXV.

6. *Sicut paulo mox.*] His verbis proxime fere sequentibus: *Sentiunt id maria ...... & magnam æstus obtinet causam.*

7. *Tertio Nonas.*] Columella, lib. XI. cap. 2. pag. 378. *Quarto Nonas Julias Corona occidit mane.*

Procyon exoritur. [8] Dein postridie fere ubique, confessum inter omnes sidus indicans, quod Canis ortum vocamus, [9] Sole partem primam Leonis ingresso. Hoc fit post solstitium [10] XXIII. die. [11] Sentiunt id maria, & terræ, multæ vero & feræ, [12] ut suis locis diximus. Neque est minor ei veneratio, quam descriptis in Deos stellis. Accenditque Solem, & magnam æstus obtinet causam. [13] XIII. Calendas Augusti Ægypto Aquila occidit matutino, [14] etesiarumque prodromi flatus incipiunt, quod Cæsar X. Calendas sentire Italiam existimavit. [15] Aquila Atticæ matutino occidit: III. Calendas regia in pectore Leonis stella matutino [16] Cæsari immergitur. [17] VIII. Idus Aug. Arcturus medius occidit: III. Idus Fidicula occasu suo autumnum inchoat, uti is adnotat: sed ut vera ratio id fieri invenit, sexto Idus ejusdem.

3. In hoc temporis intervallo res summa vitium agitur, decretorio uvis sidere illo, quod Caniculam appellavimus. [18] Unde carbunculare dicuntur, ut quodam uredinis carbone exustæ. Non comparantur huic malo grandines, procellæ, [19] quæque nunquam annonæ intulere caritatem. Agrorum quippe mala sunt illa: carbunculus autem regionum late patentium, non difficili remedio, nisi calumniari

NOTÆ.

8. *Dein postridie.*] Hoc est, XV. Calendas Augusti. Sic ipse lib. 2. sect. 47. *Ardentissimo autem æstatis tempore exoritur Caniculæ sidus, Sole primam partem Leonis ingrediente, qui dies XV. ante Augustas Calendas est.* Adde his ea quæ ibi diximus. Vide Notas & Emend. num. XXXVI.

9. *Sole partem primam.*] Hoc ex veterum sententia scripsit. Reipsa anno primo Juliano, ortus Sirii matutinus heliacus, de quo nunc sermo est, Romæ contigit in gradu Leonis 7. 43′. Augusti fere 2. Nunc in Leonis 20. 40′. incurrit, Augusti circiter 14. Itaque Canicularium dierum initium ab ortu illo heliaco descivit: ac semper longius deinde recedet. Hanc μετάπτωσιν orbis stellati, seu progressionem astrorum in consequentia, prisca ætas ignorabat: ideoque designatos semel a majoribus suis ortus occasusque constanter tenebat.

10. *XXIII. die.*] Hoc iterum repetit sect. seq. Est igitur is dies XVIII. Julii, sive ut dictum est, lib. 2. sect. 47. XV. Calendas Augusti.

11. *Sentiunt id maria.*] De hoc argumento vide Geminum cap. 14. pag. 58. & Petavium, lib. 2. Var. Dissert. cap. 10. in Uranol. pag. 101.

12. *Ut suis locis diximus.*] Libro 2. sect. 40. & lib. 9. sect. 25. His adde ea quæ Cicero habet, lib. 1. de Divin. pag. 209. & Manil. lib. 1. vers. 388.

13. *XIII. Calend. Augusti.*] Vide Notas & Emendationes num. XXXVII.

14. *Etesiarumque.*] De his egimus lib. 2. sect. 47.

15. *Aquila Atticæ.*] Columella quoque, lib. XI. cap. 2. pag. 379. *Tertio Calendas Augustas Aquila occidit, tempestatem significat.*

16. *Cæsari immergitur.*] Matutinum exortum hæc verba demonstrant, quem pridie Columella statuit: loc. cit. *Quarto Calendas Augusti, Leonis in pectore clara stella exoriuntur, interdum tempestatem significat.* In MSS. *immergit.* Mallem, *emergit.*

17. *VIII. Idus Aug.*] Columella, pag. 380. *VII. Idus Augusti Aquarius, (lege Arcturus) occidit medius: nebulosus æstus. Pridie Idus Augusti, Fidis occidit mane, & Autumnus incipit.*

18. *Unde carbunculare.*] De carbunculatione diximus lib. 17. sect. 37.

19. *Quæque nunquam.*] Sic MSS. quos vidimus. Forte, *quæque unquam.*

naturam rerum homines, quam sibi prodesse, mallent. [20] Ferunt Democritum, qui primus intellexit, ostenditque cum terris cæli societatem, spernentibus hanc curam ejus opulentissimis civium, prævisa olei caritate ex futuro Vergiliarum ortu, [21] qua diximus ratione, ostendemusque jam plenius, magna tum vilitate propter spem olivæ, coëmisse in toto tractu omne oleum, mirantibus qui paupertatem & quietem doctrinarum ei sciebant in primis cordi esse. Atque ut apparuit causa, & ingens divitiarum cursus, [22] restituisse mercedem anxiæ & avidæ dominorum pœnitentiæ, contentum ita probasse, opes sibi in facili, cum vellet, fore. Hoc postea [23] Sextius e Romanis sapientiæ affectatoribus Athenis fecit eadem ratione. Tanta litterarum occasio est: quas equidem miscebo agrestibus negotiis, quam potero dilucide atque perspicue. Plerique dixere rorem inustum Sole acri, frugibus rubiginis causam esse, & carbunculi vitibus: quod ex parte falsum arbitror, omnemque uredinem frigore tantum constare, Sole innoxio. Id manifestum fiet attendentibus. Nam primum omnium non hoc evenire, nisi noctibus & ante Solis ardorem, deprehenditur, [24] totumque lunari ratione constat: quoniam talis injuria non fit nisi interlunio, plenave Luna, hoc est, prævalente: utroque enim habitu plena est, [25] ut sæpius diximus: sed interlunio omne lumen, quod a Sole accepit, cælo regerit. Differentia utriusque habitus magna, sed manifesta: namque interlunio æstate calidissima est, hieme gelida. E diverso in plenilunio æstate frigidas facit noctes, hieme tepidas. Causa evidens: sed alia redditur a Fabiano, Græcisque auctoribus. Æstate enim interlunio necesse est cum Sole nobis proximo circulo currat, igne ejus cominus recepto candens: eademque interlunio absit hieme, quando abscedit & Sol. Item plenilunio æstivo procul abeat adversa Soli: hieme autem ad nos per æstivum circulum

NOTÆ.

20. *Ferunt Democritum.*] Thaleti hoc Cicero adscribit, lib. 2. de Divin. pag. 201. Arist. quoque lib. 1. Polit. cap 7. & Laërtius in Thalete. Plinius omne oleum coëmisse ait: Cicero, omnem oleam, antequam florere cœpisset: Aristoteles, & Laërtius, τὰ ἐλαιουργεῖα, hoc est, trapeta sive torcularia oleo premendo.

21 *Qua diximus.*] Initio sect. superioris.

22. *Restituisse mercedem.*] Ita M S S. Forte sincerius, *mercem*.

23. *Sextius.*] De eo Seneca, epist. 59. pag. 288. *Sextium ecce cum maxime lego, virum acrem, Græcis verbis, Romanis moribus philosophantem*, &c. *Q. Sextium patrem* appellat, epist. 64. pag. 295.

24. *Totumque Lunari.*] A Luna vitium rubiginis oritur. Theophr. lib. 5. de causis, cap. 27. pag. 292. Ἡ δ' ἐρυσίβη, σαπρότης τις· οὐδὲν δὲ σαπρὸν ἄνευ θερμότητος ἀλλοτρίας· μάλιστα δὲ ἐρυσιβοῦται σῖτος ταῖς πανσελήνοις. διὸ καὶ τὴν σελήνην τῇ θερμότητι σήπειν τῆς νυκτός. *Rubigo autem putredo quædam est: nec putridum esse quidquam potest sine alieno calore. Triticum pleniluniis potissimum rubiginem capit. Ratio in calore est, quo etiam noctu Luna putrefacere potest.*

25. *Ut sæpius diximus.*] In primis lib. 2. sect. 6. ubi *in ipso coïtu non cerni* Lunam admonet, *quoniam haustum omnem lucis aversa illo regerat, unde acceperat.*

accedat. Ergo per ſe roſcida quoties alget, infinitum quantum illo tempore cadentes pruinas congelat.

LXIX. 1. Ante omnia autem duo genera eſſe cæleſtis injuriæ meminiſſe debemus. Unum quod tempeſtates vocamus, in quibus grandines, procellæ, ceteraque ſimilia intelliguntur: quæ cum acciderint, [1] vis major appellatur. Hæc ab horridis ſideribus exeunt, ut ſæpius diximus, veluti Arcturo, Orione, Hœdis. Alia ſunt illa, quæ ſilente cælo ſereniſque noctibus fiunt, nullo ſentiente, niſi cum facta ſunt. Publica hæc, & magnæ differentiæ a prioribus, aliis rubiginem, aliis uredinem, aliis carbunculum appellantibus, omnibus vero ſterilitatem. De his nunc dicimus, a nullo ante nos prodita, priuſque cauſas reddemus.

CAPUT XXIX.

2. Duæ ſunt præter lunarem, pauciſque cæli locis conſtant. Namque Vergiliæ privatim attinent ad fructus, [2] ut quarum exortu æſtas incipiat, occaſu hiems, ſemeſtri ſpatio intra ſe meſſes vindemiaſque & omnium maturitatem complexæ. Eſt præterea in cælo, qui vocatur lacteus circulus, etiam viſu facilis. [3] Hujus defluvio, velut ex ubere aliquo, ſata cuncta lacteſcunt, duorum ſiderum obſervatione, Aquilæ in ſeptentrionali parte, & in auſtrina Caniculæ, cujus mentionem [4] ſuo loco fecimus. Ipſe circulus fertur per Sagittarium atque Geminos, Solis centro bis æquinoctialem circulum ſecans, commiſſuras eorum obtinente hinc Aquila, illinc Canicula. Ideo effectus utriuſque ad omnes frugiferas pertinent terras: quoniam in his tantum locis Solis terræque centra congruunt. Igitur horum ſiderum diebus, ſi purus atque mitis aër genitalem illum lacteumque ſuccum tranſmiſerit in terras, læta adoleſcunt ſata. Si Luna, [5] qua dictum eſt ratione, roſcidum frigus aſperſerit, admixta amaritudo, ut in lacte, [6] puerperium necat. Modus in terris hujus injuriæ, quem fecit in quacumque convexitate comitatus utriuſque cauſæ. Et ideo

NOTÆ.

Sect. LXIX. 1. *Vis major.*] Græci θεοῦ βίαν vocant, Latine vim divinam dixit Ulpianus, leg. *fluminum*, §. *Servus*, Dig. *damni infecti.* Idem, leg. 19. Dig. tit. 2. *locati conducti*, §. *Ex conducto*, vim tempeſtatis calamitoſæ. Et §. *culpæ autem*, eodem titulo: *Vis major quam Græci* θεοῦ βίαν *appellant, non debet conductori damnoſa eſſe, ſi plus quam tolerabile eſt, læſi fuerint fructus.* Cæli vim majorem appellat Colum. l. 1. c. 7.

2. *Ut quarum exortu.*] Sic Aratus, & qui Aratum tranſtulere, Tullius & Avienus. Vide Petavium, lib. 2. Var. Diſſert. cap. 9. in Uranolog. pag. 100.

3. *Hujus defluvio.*] Hoc veterum commentum hodie merito Philoſophi rident. Vide Fromondum, lib. 2. Meteorol. art. ult. pag. 86.

4. *Suo loco fecimus.*] Sect. ſup. circa initium. Mox centra Solis ac terræ vocat, cæli terræque partem mediam a Sole ſignatam, cum circulum æquinoctialem deſcribit.

5. *Qua dictum eſt.*] In fine ſect. ſup.

6. *Puerperium necat.*] Puerperium de prole quoque ipſa, fetuque, dicitur. Plinius, lib. 7. ſect. 9. *Uno partu duodecim puerperia egeſta.* Et ſect. 3. *Aut puerpera, aut puerperio.*

non pariter in toto orbe sentitur, ut nec dies. [7] Aquilam diximus in Italia exoriri a. d. XIII. Calendas Januarii. Nec patitur ratio naturæ quidquam in satis ante eum diem spei esse certæ. Si vero interlunium incidat, omnes hibernos fructus & præcoces lædi necesse est.

3. Rudis fuit priscorum vita atque sine litteris: non minus tamen ingeniosam fuisse in illis observationem apparebit, quam nunc esse rationem. Tria namque tempora fructibus metuebant, propter quod instituerunt ferias, diesque festos, [8] Rubigalia, [9] Floralia, Vinalia. Rubigalia Numa constituit anno regni sui XI. quæ nunc aguntur a. d. septimum Calendas Maii, quoniam tunc fere segetes rubigo occupat. [10] Hoc tempus Varro determinat Sole Tauri partem decimam obtinente, sicut tunc ferebat ratio. Sed vera causa est, quod [11] post dies undeviginti ab æquinoctio verno, [12] per id quatriduum, varia gentium observatione in IV. Calendas Maii, Canis occidit, sidus [13] & per se vehemens, & cui [14] præoccidere caniculam necesse

NOTÆ.

7. *Aquilam diximus.*] Ante mensem Januarium, sed non appellato die, oriri Aquilam subobscure innuit, lib. 16. sect. 42. ubi amygdalam concipere Aquila exoriente ait, eandem florere mense Januario.

8. *Rubigalia.*] Varro, lib. 5. de Ling. Lat. pag. 47. *Robigalia dicta ab Robigo. Secundum segetes huic Deo sacrificatur, ne rubigo occupet segetes.* Paulus ex Festo: *Robigalia, dies festus, septimo Kal. Maïas, quo Robigo Deo suo, quem putabant rubiginem avertere, sacrificabant.* Ovidius, lib. 4. Fastor. vers. 907.

Flamen in antiquæ locum Rubiginis ibat,
Exta canis flammis, exta daturus ovis.
Protinus accessi, ritus ne nescius essem,
Edidit hæc flamen verba, Quirine, tuus.
Aspera Rubigo, parcas cerealibus herbis, &c.

Vetus inscriptio apud Reines. pag. 218. ROBIGO. ET. CERERI. ET. FLORÆ. SACRVM.

9. *Floralia.*] Varro, lib. 1. de re rust. cap. 1. *Quarto invoco Rubigum ac Floram, quibus propitiis neque rubigo frumenta atque arbores corrumpit, neque non tempestive florent. Itaque publicæ Robigo feriæ Robigalia: Floræ ludi Floralia sunt instituti.* Arnobius, lib. 4. adversus Gent. *Flora illa genitrix & sancta, obscenitate ludorum bene curat ut arva florescant.*

10. *Hoc tempus Varro.*] De hac Varronis sententia Petavium vide, lib. 2. Var. Dissert. in Uranol. cap. 10. pag. 104.

11. *Post dies undeviginti.*] Vide Notas & Emend. num. XXXVIII.

12. *Per id quatriduum.*] A VII. Calendas ad IV.

13. *Et per se vehemens.*] Ut in ortu suo immodicos æstus excitare caniculam, sic occidentem frigora & inimicas frugibus pruinas commovere, Plinius his verbis significat. Columella lib. XI. cap. 2. *Pridie Calend. Maïas: Canis se vespere celat, tempestatem significat.* Hoc Manilius voluit, lib. 1. vers. 388.

Subsequitur rapido contenta Canicula cursu,
Quo nullum terris violentius advenit astrum,
Nec gravius cedit.

14. *Præoccidere caniculam.*] Rutilam canem immolari necesse est ad placandum sidus. Vide Notas & Emend. num. XXXIX.

ſit. Itaque iidem Floralia quarto Calendas ejuſdem inſtituerunt, [15] Urbis anno DXIV. ex oraculis Sibyllæ, ut omnia bene defloreſcerent. Hunc diem Varro determinat, Sole Tauri partem quartamdecimam obtinente. Ergo ſi in hoc quatriduum inciderit plenilunium, fruges & omnia quæ florebunt, lædi neceſſe erit. Vinalia priora, quæ ante hos dies ſunt IX. Calendas Maii [16] deguſtandis vinis inſtituta, nihil ad fructus attinent: nec quæ adhuc diximus, ad vites oleaſque, quoniam earum conceptus exortu Vergiliarum incipit a. d. VI. Idus Maii, [17] ut docuimus. Aliud hoc quatriduum eſt, quod neque rore ſordere velint: exhorrent enim frigidum ſidus Arcturi [18] poſtridie occidens: & multo minus plenilunium incidere.

4. [19] IV. Nonas Junii iterum Aquila exoritur veſperi, decretorio die florentibus oleis vitibuſque, ſi plenilunium in eum incidat. Equidem & ſolſtitium VIII. Calendas Junii ſimili cauſa duxerim, & Canis ortum poſt dies a ſolſtitio XXIII. ſed interlunio accidente, [20] quoniam vapore conſtat culpa, [21] acinique præcoquuntur in callum. Rurſus plenilunium nocet a. d. IV. Nonas Julii, cum Ægypto Canicula exoritur: [22] vel certe XVI. Calendas Auguſti, cum Italiæ. Item XIII. Calendas Auguſti, cum Aquila occidit, uſque in X. Calendas ejuſdem. Extra has cauſas ſunt [23] Vinalia altera, quæ

NOTÆ.

15. *Vrbis anno DXIV.*] Vide Notas & Emend. num. XL.

16. *Deguſtandis vinis.*] Et antequam deguſtarent, libandis. Nam in his feſtis vinalibus, priuſquam e dolio vinum guſtarent, Jovi libabant: ni ita feciſſent, reliquum omne vinum ſacrum fiebat, & uſibus humanis eripiebatur. Feſtus: *Calpar, vinum novum, quod ex dolio demitur ſacrificii cauſa ante quam guſtetur. Jovi enim prius ſua vina libabant, quæ appellabant Feſta Vinalia.*

17. *Vt docuimus.*] Tum lib. 16. ſect. 42. tum hujuſce libri ſect. 66.

18. *Poſtridie occidens.*] Nempe X. Calendas Maii: ut etiam ſenſit Columella, lib. XI. cap. 2.

19. *IV. Nonas.*] Columella, loc. cit. *IV. Nonas Junii, Aquila exoritur, tempeſtas ventoſa, & interdum pluvia.*

20. *Quoniam vapore.*] Calore, ut diximus lib. 2. ſect. 40.

21. *Acinique præcoquuntur.*] Superiore libro, ſect. 37. num. 6. *Siderationis genus eſt in vitibus ... cum acini, priuſquam creſcant, decoquuntur in callum.*

22. *Vel certe XVI. Calendas.*] Biduo ante Columella loc. cit. hoc eſt, Idibus; Procyonis ſive Caniculæ exortum matutinum aſſignat.

23. *Vinalia altera.*] Nempe ruſtica. Varro lib. 5. de Ling. Lat. pag. 47. *Vinalia a vino. Hic dies Jovis, non Veneris. Hujus rei cura non levis in Latio. Nam aliquot locis vindemiæ primum e ſacerdotibus publice fiebant, ut Romæ etiamnunc:* &c. Et pag. 48. *Vinalia ruſtica dicuntur ante diem XII. Calend.* (lego XIII.) *Septemb. quod tum Veneri dedicata ædes, & horti ejus tutelæ adſignantur, ac tum ſunt feriati olitores.* Feſtus quoque: *Ruſtica vinalia appellantur, menſe Auguſto, quartodecimo* (lego XIII. *tertiodecimo*, non XIIII.) *Kal. Septemb. Jovis dies feſtus, quia Latini bellum gerentes adverſus Mezentium, omnis vini libationem ei Deo dedicaverunt: eodem autem die Veneri templa ſunt conſecrata ... quia in ipſius Deæ tutela ſunt horti.*

aguntur a. d. decimumtertium Calendas Septembris. Varro a Fidicula incipiente occidere mane, determinat, quod vult [24] initium autumni esse, & hunc diem festum tempestatibus leniendis institutum. [25] Nunc Fidiculam occidere a. d. VI. Idus Augusti servatur.

5. Intra hæc constat cælestis sterilitas. Neque negaverim posse eam permutari arbitrio legentium, locorum æstimantium naturas. Sed a nobis rationem demonstratam esse satis est: reliqua observatione cujusque constabunt. Alterutrum quidem fore in causa, hoc est, plenilunium aut interlunium, non erit dubium. Et in hoc mirari benignitatem naturæ succurrit: jam primum hanc injuriam omnibus annis accidere non posse, propter status siderum cursus: nec nisi paucis noctibus anni: idque quando futurum sit, facile nosci. Ac ne per omnes menses timeretur, [26] earum quoque lege divisum, æstate interlunia præterquam biduo secura esse, hieme plenilunia: nec nisi æstivis [27] brevissimisque noctibus metui, diebus non idem valere. [28] Præterea tam facile intelligi, ut formica minimum animal interlunio quiescat, plenilunio etiam noctibus operetur. [29] Avem parram oriente Sirio, ipso die non apparere, donec occidat. E diverso vireonem prodire ipso die solstitii. Neutrum vero Lunæ statum noxium esse, ne noctibus quidem, nisi serenis, & omni aura quiescente: quoniam neque in nube, neque in flatu cadunt rores: sic quoque non sine remedio.

LXX. [1] Sarmenta, aut palearum acervos, & evulsas herbas fruticesque, per vineas camposque, cum timebis, incendito: fumus medebitur. Hic e paleis & contra nebulas auxiliatur, ubi nebulæ nocent. [2] Quidam tres cancros vivos cremari jubent in arbustis, ut carbunculi non noceant. [3] Alii siluri carnem leviter uri a vento, ut

NOTÆ.

24. *Initium autumni.*] Jam id attigit sect. 59.

25. *Nunc Fidiculam.*] Quæ & Lyra dicitur, ut ante monuimus. Pridie Idus oriri Columella existimat, loc. cit.

26. *Earum quoque lege.*] Noctium earum, quæ sunt metuendæ frugibus, hanc legem, hanc conditionem esse: ut interlunia noctu nonnisi duo æstate, plenilunia hieme, nisi biduo pariter, metuenda sint: cum uti dictum est num. 2. roscidum frigus Luna forsan aspersit, admiscetque amaritudinem satis.

27. *Brevissimisque noctibus.*] Ut minor sit noscendi mora.

28. *Præterea ... intelligi.*] Quando interlunium sit.

29. *Avem parram.*] De parra & vireone vide quæ diximus lib. 10. sect. 45.

Sect. LXX. 1. *Sarmenta.*] Nunc remedia proponit adversus rubiginem, & Columellam sequitur, lib. de arbor. cap 13. *Ne rubigo vineam vexet. Palearum acervos inter ordines verno tempore positos habeto in vinea: cum frigus contra temporis consuetudinem intellexeris, omnes acervos incendito: ita fumus nebulam & rubiginem removebit.* Habet hoc ipsum & Diophanes, in Geopon. lib. 5. cap. 31.

2. *Quidam tres.*] Sic Apuleïus in Geopon. loc. cit.

3. *Alii siluri.*] Auctor Geopon. loc. cit. pag. 150. Τινὲς δὲ σίλουρον τὸν ἰχθὺν κα-

per

per totam vineam fumus dispergatur. Varro auctor est, si Fidiculæ occasu, quod est initium autumni, uva picta consecretur inter vites, minus nocere tempestates. Archibius ad Antiochum Syriæ regem scripsit, si fictili novo obruatur rubeta rana in media segete, non esse noxias tempestates.

LXXI. [1] Opera rustica hujus intervalli, terram iterare, arare, arbores circumfodere: ubi æstuosa regio poscat, accumulare. Germinantia, nisi in solo luxurioso, fodienda non sunt. Seminaria purgari sarculo. Messem hordeaceam facere. [2] Aream ad messem creta præparare, Catonis sententia amurca temperata, Virgilii operosius. Majore ex parte æquant tantum, & fimo bubulo dilutiore illinunt. Id satis ad pulveris remedium videtur.

CAPUT XXX.

LXXII. Messis ipsius ratio varia. [1] Galliarum latifundiis [2] valli prægrandes dentibus in margine infestis, duabus rotis per segetem impelluntur, jumento in contrarium juncto: ita direptæ in vallum cadunt spicæ. [3] Stipulæ alibi mediæ falce præciduntur, atque [4] inter duas mergites spica distringitur. Alibi ab radice vellunt: quique id

NOTÆ.

τατεμόντες, χαύνσι κατ' ἄνεμον, κατὰ πᾶν μέρος τοῦ χωρίου τὴν ὀσμὴν ποιοῦντες. *Quidam silurum piscem concisum urunt secundum ventum, ac per omnes regionis partes odorem spargunt.*

Sect. LXXI. 1. *Opera rustica.*] Columella, lib. XI. cap. 2. in Augusto.

2. *Aream .... creta præparare.*] Cato, cap. 129. *Aream ubi frumentum teratur, sic facies. Confodiatur minute terra, & amurca bene conspergatur, ut combibat quam plurimum. Ubi bene comminuta terra fuerit, & amurcam combiberit, cylindro aut pavicula coæquato:* &c. Cato cretam non nominat: sed interpres Plinius ex Catonis sententia cretam dixit amurca temperandam. Virgilius vicissim amurcam non nominat, sed cretam: libro 1. Georg. vers. 178.

Area cum primis ingenti æquanda cylindro,
Et vertenda manu, & creta solidanda tenaci,
Ne subeant herbæ, neu pulvere victa fatiscat.

Sect. LXXII. 1. *Galliarum.*] In Galliarum fundis latioribus, fit vehiculum, seu carpentum, in vanni seu valli grandioris modum, cujus in fronte seu margine denticuli plurimi ac rari sint: id duabus rotis brevibus fertur, impellente bove, qui capite in vehiculum verso a tergo ipsius jugo aptetur & vinculis, qui sit mansuetus, nec modum compulsoris excedat. Hic ubi vehiculum per messes cœpit impellere, omnis spica in carpentum denticulis comprehensa decidit, abruptis relictisque paleis: & ita per paucos itus ac reditus brevi horarum spatio tota messis impletur. Ita fere Palladius, lib. 7. in Junio, tit. 2. pag. 122.

2. *Valli.*] Vallus hoc loco vehiculum nobis esse videtur, vanni grandioris instar, compactum. Vallum pro vanno Varro dixit lib. 1. de re rust. cap. 52.

3. *Stipulæ.*] Varro, lib. 1. de re rust. cap. 50. sub urbe Roma id fieri solitum ait.

4. *Inter duas mergites.*] Mergas appellat Columella, lib. 2. cap. 21. pag. 78. ferramenta metendis frugibus idonea. *Sunt autem*, inquit, *metendi genera complura: multi falcibus verriculatis, atque iis vel rostratis, vel denticulatis, medium culmum secant: multi mergis: alii pectinibus spicam ipsam legunt*, &c. Festus: *Mergæ, Furculæ, quibus acervi*

faciunt, proſcindi ab ſe obiter agrum interpretantur, cum extrahant ſuccum. Differentia hæc: Ubi ſtipula domos contegunt, quam longiſſimam ſervant. Ubi feni inopia eſt, ſtramento paleam quærunt. Panici culmo non tegunt. Milii culmum fere inurunt. Hordei ſtipulam bubus gratiſſimam ſervant. Panicum & milium ſingulatim [5] pectine manuali legunt Galliæ.

[6] Meſſis ipſa alibi [7] tribulis in area, [8] alibi equarum greſſibus exteritur, [9] alibi perticis flagellatur. Triticum, quo ſerius metitur, copioſius invenitur: quo celerius vero, [10] hoc ſpecioſius ac robuſtius. [11] Lex aptiſſima antequam granum indureſcat, & cum jam traxerit colorem. Oraculum vero, biduo celerius meſſem facere potius, quam biduo ſerius. [12] Siliginis & tritici etiam ratio in area horreoque. Far,

Notæ.

frugum fiunt, dictæ a volucribus mergis, quia ut illi ſe in aquam mergunt, dum piſces perſequuntur: ſic meſſores eas in fruges demergunt, ut elevare poſſint manipulos. Plautus in Pœnulo, act. 5. ſc. 2. verſ. 58.

> *Palas vendendas ſibi ait, & mergas datas,*
> *Vt hortum fodiat, atque ut frumentum metat.*

Joan. de Janua: *Merga a merges dicitur, id eſt, furca cum qua cona ſegetis portatur.*

5. *Pectine manuali.*] Cum pectine ſubdito, ut fit in tondendis hominum capillis, exſtantes ſpicæ præſcinduntur, & ſingulæ quidem, nec, ut fit in frumentis, plures comæ vel jubæ ſimul.

6. *Meſſis ipſa.*] Seges, ſeu fruges demeſſæ.

7. *Tribulis in area.*] Tribula, ſive tribulum, vehiculum eſt terendis frumentis deſtinatum: unde nomen quoque ſuum habet, velut teribula, quoniam terat & extundat. Virgilius, lib. 1. Georg. verſ. 164.

> *Tribulaque, trahæque, & iniquo pondere raſtri.*

Ubi Servius: *Tribula genus vehiculi omni parte dentatum, unde teruntur frumenta, quo maxime in Africa utuntur.* Varro neutrius generis facit, lib. 1. de re ruſt. cap. 52. *E ſpicis*, inquit, *in aream excuti grana: quod fit apud alios jumentis junctis, ac tribulo: id fit e tabula lapidibus aut ferro exaſperata, quæ impoſito auriga, aut pondere grandi trahitur jumentis junctis, ut diſcutiat e ſpica grana: Aut fit ex aſſibus dentatis cum orbiculis, quod appellant plauſtrum Pœnicum.* Nonius feminini, cap. 3. *Tribula*, inquit, *femininum: Virgilius Georg. lib. 1. Tribulaque, trahæque, & iniquo pondere raſtri.*

8. *Alibi equarum.*] Varro, loc. cit. *Apud alios exteritur grege jumentorum inacto, & ibi agitato perticis, quod ungulis e ſpica exteruntur grana.* Sic pariter Columella, lib. 2. cap. 21.

9. *Alibi perticis.*] Uti nunc maxima parte Galliarum. Has perticas etiamnum flagella vocant, *des Fleaux.* Baculis excuti, ac tundi fuſtibus, dixit Columella, lib. 2. cap. 21. pag. 78.

10. *Hoc ſpecioſius.*] In area & in acervo melius quam in agro frumenta grandeſcere, ac ſi tempeſtive deciſa ſint, poſtea capere incrementum, auctor eſt etiam Columella loc. cit.

11. *Lex aptiſſima.* Columella, loc. cit. *Recraſtinari non debet, ſed æqualiter flaventibus jam ſatis, antequam ex toto grana indureſcant, cum rubicundum colorem traxerunt, meſſis facienda eſt, ut potius in area & in acervo, quam in agro grandeſcant frumenta*, &c.

12. *Siliginis.*] Hoc eum arbitror velle, quod ſtatim ex Columella diximus, in area & in acervo magis, quam in agro, frumenta grandeſcere.

quia difficulter excutitur, convenit cum palea sua condi: & stipula tantum, & aristis liberatur.

Palea plures gentium pro feno utuntur. Melior ea, quæ tenuior, minutiorque, & pulveri propior: [13] ideo optima e milio, proxima ex hordeo, pessima ex tritico, præterquam jumentis opere laborantibus. Culmum saxosis locis cum inaruit, baculo frangunt, [14] substratu animalium. Si palea defecit, & culmus teritur. Ratio hæc: maturius desectus, muria diu respersus, dehinc siccatus in manipulos convolvitur, atque ita pro feno bubus datur. Sunt qui accendant in arvo & stipulas, magno [15] Virgilii præconio. [16] Summa autem ejus ratio, ut herbarum semen exurant. Ritus diversitatem magnitudo facit messium, & caritas operariorum.

LXXIII. Connexa est ratio frumenti servandi. [1] Horrea operose tripedali crassitudine, pariete lateritio, exædificari jubent aliqui. [2] Præterea superne impleri, nec afflatus admittere, aut fenestras habere ullas. Alii ab exortu tantum æstivo, [3] aut septentrione, [4] eaque sine calce construi, quoniam sit frumento inimicissima: [5] nam quæ de amurca præceperint, indicavimus. [6] Alibi contra suspendunt gra-

NOTÆ.

13. *Ideo optima e milio &c.*] Ad pabulum scilicet jumentorum. Columella, lib. 6. cap. 3. *Minus commode tuemur armentum paleis, quæ ubique, & quibusdam regionibus solæ præsidio sunt: eæ probantur maxime ex milio, tum ex hordeo, mox etiam ex tritico.*

14. *Substratu animalium.*] Ut stramenti vice animalibus substernatur in hiberna stabulatione.

15. *Virgilii præconio.*] Libro 1. Georg. vers. 84.

Sæpe etiam steriles incendere profuit agros,
Atque levem stipulam crepitantibus urere flammis:
Sive inde occultas vires & pabula terræ
Pinguia concipiunt: sive illis omne per ignem
Excoquitur vitium, atque exsudat inutilis humor, &c.

16. *Summa autem.*] Præcipua, inquit, optimaque ratio Virgilii est, ut herbarum inutilium semina igne exurantur. Hunc igitur intellectum Plinius putavit esse horum verborum, *Omne per ignem Excoquitur vitium.* Alii *summa autem ratio* legunt, dempta vocula *ejus*: ut sit sententia, prætermissam ab eo vate rationem validissimam, quæ hunc ritum probaret. Sed MSS. omnes reclamant.

Sect. LXXIII. 1. *Horrea . . . tripedali.*] Bipedali contentus Palladius, lib. 1. cap. 19. pag. 18.

2. *Præterea superne.*] Non per fenestras, sed per tabulatum, cameramve, in horreum grana conjici.

3. *Aut septentrione.*] Hunc situm approbat Vitruvius, lib. 1. cap. 4. pag. 8.

4. *Eaque sine calce.*] Amurcam immiscet calci Columella loc. cit. ad solum sternendum, pavimentaque coagmentanda. Item Geopon. auctor, lib. 2. cap. 25.

5. *Nam quæ . . . . indicavimus.*] Libro 15. sect. 8. Adde iis Columellam, lib. 1. cap. 6. *Neque me præterit sedem frumentis optimam quibusdam videri horreum camera contectum, cujus solum terrenum priusquam consternatur perfossum, & amurca recenti, non salsa, madefactum, velut Signinum opus, paviculis condensatur.*

6. *Alibi contra.*] Sic libri omnes. Varro, lib. 1. de re rust. cap. 57. pag.

naria lignea columnis, & perflari undique malunt, atque etiam a fundo. Alii omnino pendente tabulato extenuari granum arbitrantur: & si tegulis subjaceat, confervescere. [7] Multi ventilari quoque vetant: [8] curculionem enim non descendere infra quatuor digitos, nec amplius periclitari. [9] Columella & Favonium ventum conferre frumento præcipit: quod miror equidem, [10] siccissimum alioqui. Sunt qui rubeta rana in limine horrei pede e longioribus suspensa, invehere jubeant. Nobis referre plurimum tempestivitas condendi videbitur. Nam si parum tostum atque robustum collectum sit, aut calidum conditum, [11] inimica innasci necesse est.

[12] Diuturnitatis causæ plures. Aut in ipsius grani corio, cum est numerosius, ut milio: aut succi pinguedine, qui pro humore sufficit tantum, ut sesamæ: aut amaritudine, ut lupino & cicerculæ. In tritico maxime crescunt animalia, quoniam spissitate sua concalescit,

NOTÆ.

70. *At triticum condi oportet in granaria sublimia, quæ perflentur vento ab exortu, ac Septentrionum regione, ad quæ nulla aura humida ex propinquis locis adspiret.* Et paulo post: *Granaria in agro quidam sublimia faciunt, ut in Hispania citeriore, & in Apulia: ita ut non solum a lateribus per fenestras, sed etiam subtus a solo ventus regirare possit.*

7. *Multi ventilari.*] Columella, lib. 1. cap. 6. pag. 26. *Sic emunita sola & latera horreorum, ut retuli, prohibent curculionem: quod genus exitii cum incidit, multi opinantur arceri posse, si exesæ fruges in horreo ventilentur, & quasi refrigerentur. Id autem falsissimum est: neque enim hoc facto expelluntur animalia, sed immiscentur totis acervis: qui si maneant immoti, summis tantum partibus infestantur: quoniam infra mensuram palmi non nascitur curculio: longeque præstat id solum, quod jam vitiatum est, quam totum periculo subjicere*, &c.

8. *Curculionem.*] Refert hoc ipsum Palladius loc. cit. ex Columella. Virgil. lib. 1. Georg. vers. 185.

Populatque ingentem farris acervum
Curculio.

Vermis est frumenta corrodens, vulgo *Calendre, Charenson.* Plautus in ea fabula, quam de parasiti cujusdam nomine Curculionem inscripsit, act. 4. sc. 4. vers. 30.

Ubi nunc Curculionem inveniam? CA.
In tritico facillime
Vel quingentos curculiones pro uno faxo
reperias.

9. *Columella.*] Libro 2. cap. 21. pag. 79. *At ubi paleis immixta sunt frumenta, vento separentur. Ad eam rem Favonius habetur eximius, qui lenis, æqualisque æstivis mensibus perflat.* Sic etiam auctor Geopon. lib. 2. cap. 25.

10. *Siccissimum.*] Tepidum Favonium, sed subsolano tamen sicciorem esse dixit, lib. 2. sect. 48.

11. *Inimica innasci.*] Formicam, & curculionem.

12. *Diuturnitatis.*] Hæc a Theophr. lib. 4. de causis, cap. 16. pag. 320. Πρὸς δὲ θησαυρισμὸν ἄριστα μὲν κέγχρος, καὶ ἔλυμος, καὶ σήσαμον, καὶ θέρμος, καὶ ἐρέβινθος· τὰ μὲν, ὅτι πολυχίτωνα καὶ ξηρὰ, τὰ δ᾽ ὅτι λιπαρά. ὁ δὲ θέρμος καὶ ὁ ἐρέβινθος, πικρότητά τινα ἔχουσι καὶ δριμύτητα· καὶ διατηροῦσι δὲ ταῦτα ἀπαθῆ, ὥσπερ εἴρηται. *Omnium optime recondi possunt, milium, panicum, sesama, lupinum, cicer. Milium & panicum, quia tunica multiplici teguntur, & sicca sunt: sesama, ob succi pinguitudinem: lupinum & cicer, amaritudinem quandam & acrimoniam habent, quæ conservare ea sine noxa possunt, ut dictum est.* Cicerculam Theophrasti ἐρέβινθον dici obiter animadverte.

& furfure craſſo veſtitum. Tenuior hordeo palea, exilis & legumini: ideo non generant. Faba craſſioribus tunicis operitur, ob hoc effervefcit. [13] Quidam ipſum triticum diuturnitatis gratia aſpergunt amurca, mille modios quadrantali. Alii Chalcidica aut Carica creta, aut etiam abſinthio. [14] Eſt & Olynthi, ac Cerinthi Eubœæ terra, quæ corrumpi non ſinat. Nec fere condita in ſpica læduntur. Utiliſſime tamen ſervantur in ſcrobibus, [15] quos ſiros vocant, ut in Cappadocia, & in Thracia. In Hiſpania & Africa, ante omnia ut ſicco ſolo fiant, curant: mox ut palea ſubſternatur. Præterea cum ſpica ſua conduntur. Ita frumenta ſi nullus ſpiritus penetret, certum eſt nihil maleficum naſci. [16] Varro auctor eſt, ſic conditum triticum durare annis quinquaginta, milium vero centum. [17] Fabam & legumina in oleariis cadis oblita cinere, longo tempore ſervari. Idem fabam a Pyrrhi regis ætate, in quodam ſpecu Ambraciæ uſque ad piraticum Pompeii Magni bellum duraſſe, annis circiter centum viginti. Ciceri tantum nullæ beſtiolæ in horreis innaſcuntur. [18] Sunt qui urceis cinere ſubſtratis, & illitis acetum habentibus, leguminum acervos ſuperingerant, ita non naſci [19] maleficia credentes. [20] Alii qui in ſal-

Notæ.

13. *Quidam ipſum.*] Varro, lib. 1. de re ruſt. cap. 57. *Quidam ipſum triticum amurca conſpergunt, cum addant in circiter mille modium, quadrantal amurcæ. Item alius aliud adfriat, aut aſpergit: ut Chalcidicam, aut Caricam cretam, aut abſinthium.* De quadrantali ſeu amphora, dixi lib. 14. ſect. 5.

14. *Eſt & Olynthi.*] Creditur & terram apud quoſdam haberi, inquit Theophraſtus, lib. 8. hiſtor. cap. extremo, qua illitum triticum ſervari unice poteſt: Δοκεῖ δὲ καὶ γῆ τις εἶναι παρά τισιν, ἣ διαπαττομένη συντηρεῖ τὸν πυρόν. ὥσπερ ἥ τε ἐν Ὀλύνθῳ, καὶ ἐν Κηρίνθῳ τῆς Εὐβοίας.

15. *Quos ſiros vocant.*] Varro, loc. cit. *Quidam granaria habent ſub terris, ſpeluncas, quas vocant σειρούς, ut in Cappadocia ac Thracia. Alii, ut in Hiſpania citeriore puteos, ut in agro Carthaginienſi & Oſcenſi. Horum ſolum paleis ſubſternunt, & curant ne humor aut aër tangere poſſit, niſi cum promitur ad uſum: quo enim ſpiritus non pervenit, ibi non oritur curculio.* Habet eadem Columella, lib. 1. cap. 6. Heſychius: Σιροῖς, ὀρύγμασιν, ἐν οἷς κατετίθεντο τὰ σπέρματα.

16. *Varro.*] Loco citato. In Bibliotheca Cæſarea Viennæ Auſtriæ capſulam aſſervari, ſcribit Lambecius ei Bibliothecæ præfectus, lib. 6. pag. 316. qua in capſula frumentum ſit conditum, quod anno 1664. trecentorum jam ac tricenûm eſſet annorum, ut ex affixis ei capſæ publicis inſtrumentis ac monumentis liquet.

17. *Fabam &.*] Varro, lib. 1. de re ruſt. cap. 58.

18. *Sunt qui urceis.*] Fictilibus æneiſve vaſis, coopertis, intus acetum habentibus, foris cinere illitis, inferne cinere rurſum ſubſtratis.

19. *Maleficia.*] Beſtiolas frugibus inimicas.

20. *Alii qui in.*] Quod de leguminibus generatim Plinius & univerſe pronunciat, hoc in primis de lente Columella, lib. 2. cap. 10. *Ea*, inquit, *ne curculionibus abſumatur, . . . in Sole ſiccetur, & radice ſilphii trita cum aceto aſpergatur, defriceturque: atque ita rurſus in Sole ſiccata, & mox refrigerata recondatur, ſi major eſt modus, in horreo: ſi minor, in vaſis oleariis, ſalſamentariiſque, quæ repleta confeſtim gypſa-*

ſamentariis cadis gypſo illinant : alii qui●lentem aceto laſerpiato reſpergant, ſiccatamque oleo inungant. Sed breviſſima obſervatio, quod vitiis carere velis, interlunio legere. Quare plurimum refert, condere quis malit, an vendere. [21] Creſcente enim Luna frumenta grandeſcunt.

CAPUT XXXI.

LXXIV. Sequitur ex diviſione temporum autumnus a Fidiculæ occaſu ad æquinoctium, ac deinde Vergiliarum occaſum, initiumque hiemis. In his intervallis [1] ſignificant, pridie Idus Auguſti Atticæ Equus oriens veſperi : Ægypto & Cæſari [2] Delphinus occidens. [3] XI. Calend. Septembris Cæſari & Aſſyriæ, ſtella quæ Vindemitor appellatur, exoriri mane incipit, vindemiæ maturitatem promittens. Ejus argumentum erunt acini colore mutati. Aſſyriæ v. Calendas & Sagitta occidit, & eteſiæ deſinunt. Vindemitor Ægypto Nonis exoritur. Atticæ Arcturus matutino, & Sagitta occidit mane. [4] Quinto Idus Septembris, Cæſari Capella oritur veſperi. Arcturus vero medius pridie Idus, [5] vehementiſſimo ſignificatu terra marique per dies quinque. Ratio ejus hæc traditur : Si Delphino occidente imbres fuerint, non futuros per Arcturum. Signum orientis ejus ſideris ſervetur hirundinum abitus : [6] namque deprehenſæ intereunt. Decimoſexto Calendas Octobris, Ægypto Spica, quam tenet Virgo, exoritur matutino, eteſiæque deſinunt. [7] Hoc idem Cæſari XIV. Ca-

NOTÆ.

ta ſunt. Quandocumque in uſus prompſerimus, integram lentem reperiemus. Poteſt tamen etiam citra iſtam medicationem cineri mixta commode ſervari.

21. *Creſcente.*] Frumenta Luna creſcente lecta grandeſcunt in area.

Sect. LXXIV. 1. *Significant.*] Hoc eſt, ut ſæpe diximus, tempeſtatum ſignificatus habent dies aut ſidera mox appellanda.

2. *Delphinus occidens.*] Occaſu veſpertino : quem Idibus Columella adjudicat : *Idibus Auguſti, Delphini occaſus, tempeſtatem ſignificant.* Et poſtero die, *XIX. Calend. Septemb. ejuſdem ſideris matutinus occaſus tempeſtatem ſignificat.*

3. *XI. Calend. Septemb.*] Quatriduo poſt Columellæ, lib. XI. cap. 2. *VII. Calend. Septemb. Vindemiator exoritur mane, & Arcturus incipit occidere : interdum pluvia.*

4. *Quinto Idus.*] Columellæ, *Septimo Idus Capra exoritur, tempeſtatem ſignificat.*

5. *Vehementiſſimo.*] Plautus in Rudente, Prolog. verſ. 69.

Increpui hibernum, & fluctus movi maritimos :
Nam Arcturus ſignum ſum omnium acerrimum :
Vehemens ſum exoriens : cum occido, vehementior.

Stella eſt eximie conſpicua in ſigno Bootæ ſive Arctophylacis, poſt caudam majoris urſæ : unde nomen habet, quaſi ἄρκτου οὐρά. Cicero, in Phænom. de Arctophylace :

Arctophylax, vulgo qui dicitur eſſe Bootes, &c.
Huic autem ſubter præcordia fixa videtur
Stella micans radiis, Arcturus nomine claro.

6. *Namque deprehenſæ.*] Quæ ab eo ſidere deprehenduntur, nec ante abierint, quam exoriatur, frigore intereunt.

7. *Hoc idem Cæſari.*] Et Columellæ, lib. XI. cap. 2. pag. 381. *XIV. Calend. Octob. Spica Virginis exoritur.*

lendas, XIII. Assyriæ significant: & XI. Calendas Cæsari [8] commissura Piscium occidens, ipsumque [9] æquinoctii sidus VIII. Calend. Octobr. Deinde consentiunt (quod est rarum) Philippus, Callippus, Dositheus, Parmeniscus, Conon, Criton, Democritus, Eudoxus, IV. Calendas Octobris Capellam matutino exoriri, & III. Calendas Hœdos. Sexto Nonas Octobris Atticæ Corona exoritur mane. Asiæ & Cæsari V. Calend. Heniochus occidit matutino. Tertio Calendas Cæsari Corona exoriri incipit: & postridie occidunt Hœdi vesperi. VIII. Idus Octobris Cæsari fulgens in Corona stella oritur. Et III. Idus Vergiliæ vesperi. Idibus Corona tota. Sexto Calendas Novembris Suculæ vesperi exoriuntur. Pridie Calendas Cæsari Arcturus occidit: & Suculæ exoriuntur cum Sole. Quarto Nonas Arcturus occidit vesperi. Quinto Idus Novembris gladius Orionis occidere incipit. Deinde III. Idus Vergiliæ occidunt.

In his temporum intervallis opera rustica, napos, raphanos serere, [10] quibus diebus diximus. Vulgus agreste & rapa [11] post ciconiæ discessum male seri putat. Nos omnino post Vulcanalia, [12] & præcocia cum panico. A Fidiculæ autem occasu viciam, faseolos, [13] pabulum: [14] hoc silente Luna seri jubent. Et frondis præparandæ tempus hoc est. Unus frondator quatuor frondarias fiscinas complere in die justum habet. Si decrescente Luna præparetur, non putrescit: Aridam colligi non oportet.

Vindemiam antiqui nunquam existimavere maturam ante æquinoctium: jam passim rapi cerno. Quamobrem & hujus tempora notis argumentisque signentur. Leges ita se habent: Uvam calidam ne legito, hoc est, in ejus siccitate, [15] ac nisi imber intervenerit. Hanc ne legito rorulentam, hoc est, si ros nocturnus fuerit, nec prius, quam Sole discutiatur. Vindemiare incipito, cum ad palmitem pampinus procumbere cœperit, aut cum exempto acino ex densitate in-

NOTÆ.

8. *Commissura Piscium.*] Ea tæniola est, qua uterque piscis connectitur, ut quidem in globo pingitur. Columella eodem die pisces occidere matutino ait.

9. *Æquinoctii sidus.*] Sol æquinoctium faciens.

10. *Quibus diebus diximus.*] Sect. 35. *inter duorum numinum dies festos, Neptuni atque Vulcani.*

11. *Post ciconiæ.*] De ejus discessu diximus, sect. 31.

12. *Et præcocia.*] Rapa nimirum, cum panico, quod seri diximus ante Vergiliarum exortum initio sect. 10.

13. *Pabulum.*] Sive ocymum, ut dictum est lib. 17. sect. 35. *Ocymum quod in vinea seri Cato jubet, antiqui appellabant pabulum*, &c.

14. *Hoc silente Luna.*] Hoc est, in interlunio, ut dictum est lib. 16. sect. 74. Adde Marbodæum, lib de lapid. pretios. cap. 19. qui Lunam silentem Lunam primam interpretatur.

15. *Ac nisi imber.*] Simile est quod Cato præcipit, cap. 112. de vino Coo faciendo: *Uvas relinquito in vinea, sinito ut bene coquantur: & ubi pluerit, & siccaverit, tunc deligito*, &c.

tervallum non compleri apparuerit, acinum non augeri. Acinos plurimos fert, si contingat crescente Luna vindemiare. Pressura una [16] culeos xx. implere debet. [17] Hic est pes justus. Ad totidem culeos [18] & lacus, xx. jugeribus unum sufficit [19] torculum. [20] Premunt aliqui singuli, utilius binis, [21] licet magna sit vastitas singulis. Longitudo in his refert, non crassitudo : spatiosa melius premunt. [23] Antiqui funibus, vittisque loreis ea [a] detrahebant, & vectibus. [24] Intra centum annos inventa [b] Græcanica, mali rugis per cochleas [26] bullantibus, palis affixa arbori stella, a palis arcas lapidum [27] attollente secum arbore : quod maxime probatur. [28] Intra viginti duos hos annos inventum, parvis prelis, & minori torculari, ædificio breviore, [29] & malo in medio decreto, [30] tympana imposita vinaceis superne toto pondere urgere, & super prela construere [31] congeriem.

Hoc & poma colligendi tempus, & observatio, cum aliquod ma-

INTERPRETATIO.

[a] *Detrahebant.*] Deprimebant *prela.*

[b] *Græcanica.*] Græcanica *torcula*, in quibus rugæ *torcularii mali* per cochleam torquentur : imposita arbori affixaque *ex altero trabis capite* stella *lignea* e palis *decussatim positis :* quibus e palis arcæ lapidum pendeant, quas secum attollat arbos.

NOTÆ.

16. *Culeos XX.*] De culeo diximus, lib. 14. sect. 5. De lacu, sect. 7.

17. *Hic est pes justus.*] Hæc mensura pressuræ justa ac legitima.

18. *Et lacus.*] *Pour vingt cuvées.*

19. *Torculum.*] *Vn Pressoir.* Torculum, torcular, torcularium, dixere promiscue vetusti scriptores.

20. *Premunt aliqui singulis.*] Torculis, sive prelis scilicet. Est autem prelum torcularium, *l'arbre du pressoir.*

21. *Licet magna sit vastitas.*] Duobus prelis longitudinem pedum quadragenûm Vitruvius assignat, lib. 6. cap. 9. pag. 116. latitudinem, XXIV.

22. *Spatiosa.*] Quæ nempe longiora sunt, & eadem latiuscula.

23. *Antiqui.*] Meminit ejus moris loco cit. Vitruvius: *Ipsum autem torcular, si non cochleis torquetur, sed vectibus*, &c.

24. *Intra centum annos.*] Augusti principatu.

25. *Græcanica.*] Subintellige torcula : *Pressoir à vis.*

26. *Bullantibus.*] Decurrentibus per cochleam spiris crassioribus, torosis, exstantibus, in bullæ morem rotundatis. Plus etiam dixisse videtur una significatione vocis hujusce *bullantibus*, quam possit ulla copia sermonis enarrari.

27. *Attollente secum arbore.*] Ad æquiquipondium videlicet, interim dum ex altero capite arbos deprimitur : uti in tollenonibus fieri quotidie promptum est intelligere. De tollenonibus, libro seq. sect. 20.

28. *Intra viginti duos.*] Anno igitur Urbis DCCCVIII. Neronis, tertio : hæc enim auctor commentabatur anno DCCCXXX.

29. *Et malo.*] Malus torcularius in medio statuitur, *La vis du pressoir.*

30. *Tympana.*] Asseres planos ac latos, uvis quæ sunt premendæ impositos.

31. *Congeriem.*] Lapidum videlicet, ad pondus augendum.

turitate,

turitate, non tempestate, deciderit: hoc & fæces exprimendi: [32] hoc & defrutum coquendi silente Luna noctu: aut si interdiu, plena: ceteris diebus aut ante exortum Lunæ, aut post occasum. Nec de novella vite, aut palustri, nec nisi e matura uva, nec nisi foliis despumandum: quia si ligno contingatur vas, adustum ac fumosum fieri putant. [33] Justum vindemiæ tempus ab æquinoctio ad Vergiliarum occasum dies XLIIII. Ab eo die oraculum occurrit, [34] frigidum picari pro nihilo ducentium. Sed jam & Calendis Januarii, defectu vasorum, vindemiantes vidi, piscinisque musta condi, aut vina effundi priora, [35] ut dubia reciperentur. Hoc tam sæpe proventu nimio evenit, quam sævitia insidiantium caritati civili. Sed æqui patris familias modus est, annona cujusque anni uti. Id peræque etiam lucrosissimum. Reliqua de vinis affatim dicta sunt. Item vindemia facta olivam esse rapiendam, & quæ ad oleum pertinent, quæque ad Vergiliarum occasum agi debent.

LXXV. His, quæ sunt necessaria adjicientur de Luna, ventisque, & præsagiis, ut sit tota sideralis ratio perfecta. [1] Namque Virgilius etiam in numeros Lunæ digerenda quædam putavit, Democriti secutus ostentationem. Nos legum utilitas, quæ in toto opere, in hac quoque movet parte. [2] Omnia quæ cæduntur, carpuntur, conduntur, innocentius decrescente Luna, quam crescente fiunt. [3] Stercus, nisi decrescente Luna, ne tangito. Maxime [4] intermenstrua dimidiaque stercorato. Verres, juvencos, arietes, hœdos, decrescente Luna castrato. Ova Luna nova supponito. Scrobes Luna plena noctu facito. Arborum radices Luna plena operito. Humidis locis interlunio serito, & circa interlunium quatriduo. Ventilari quoque frumenta ac legumina, & condi circa extremam Lunam jubent: seminaria, cum Luna supra terram sit, fieri: calcari musta, cum Luna sub terra: [5] item materies cædi, quæque alia suis locis diximus. Neque facilior est observatio ac jam dicta a nobis [6] secundo volumine: sed quod intelligere vel rustici possint, quoties ab occidente Sole cernetur, priori-

CAPUT XXXII.

NOTÆ.

32. *Hoc & defrutum.*] Ita Columella, lib. 12. cap. 19. pag. 427.

33. *Justum vindemiæ.*] Varro, lib. 1. de re rust. cap. 34.

34. *Frigidum picari.*] Hoc est, inutile esse & intempestivum, ac nihili, vasa seu dolia parare, picare, instruere, post eum diem, cum cælum esse tum frigidum cœpit: serum esse tum comparare, quæ prompta esse prius oportuit.

35. *Ut dubia.*] Nova scilicet, quibus vetusta vina præstant. Sunt enim ea dubiæ bonitatis, quorum tam sera pressura, quæque serius sunt vasis condita.

Sect. LXXV. 1. *Namque Virgilius.*] Libro 1. Georg. vers. 276. Mox *quadam Luna*, hoc est, quædam de Luna.

2. *Omnia quæ.*] Vide quæ dicta sunt lib. 1. sect. 74.

3. *Stercus.*] Auctor Geopon. lib. 2. cap. 19. pag. 59. Ὅτι δὲ σελήνης αὐξανούσης οὐ χρὴ κοπρίζειν, &c.

4. *Intermenstrua.*] Sive intermestri, ut dictum est lib. 16. sect. 75.

5. *Item materies.*] Vide l. 16. sect. 74.

6. *Secundo volumine.*] Libro 2. sect. XI.

busque noctis horis lucebit, crescens erit, & oculis dimidiata judicabitur : cum vero occidente Sole orietur ex adverso, ita ut pariter aspiciantur, tum erit plenilunium. [7] Quoties ab ortu Solis orietur, prioribusque noctis horis detrahet lumen, & in diurnas extendet, decrescens erit, iterumque dimidia. In coïtu vero (quod interlunium vocant) cum apparere desierit. Supra terras autem erit, quandiu & Sol, interlunio, & prima tota die : secunda, horæ unius [8] dextante sicilico : ac deinde tertia usque ad quintamdecimam, multiplicatis horarum iisdem portionibus : quintadecima tota supra terras noctu erit, eademque sub terris tota die. Decimasexta ad primæ horæ nocturnæ dextantem sicilicum sub terra aget, easdemque portiones horarum per singulos dies adjiciet usque ad interlunium. Et quantum primis partibus noctis detraxerit, quod sub terris agat, tantumdem novissimis ex die adjiciet supra terram. Alternis autem mensibus XXX. implebit numeros, alternis vero detrahet singulos. Hæc erit ratio lunaris.

CAPUT XXXIII. LXXVI. Ventorum paulo scrupulosior. Observato Solis ortu quocumque libeat die, stantibus [1] hora diei sexta, sic ut ortum cum a sinistro humero habeant, contra mediam faciem meridies, a vertice septentrio erit. Qui ita limes per agrum currit, [2] cardo appellatur. Circumagi deinde melius est, ut umbram suam quisque cernat : alioqui post hominem erit. Ergo permutatis lateribus, ut ortus illius diei a dextro humero fiat, occasus a sinistro, tunc erit hora sexta, cum minima umbra contra medium fiet hominem. Per hujus mediam longitudinem duci sarculo sulcum : vel cinere lineam, verbi gratia, pedum viginti conveniet : mediamque mensuram, hoc est, in decimo pede, circumscribi circulo parvo, qui vocetur umbilicus. Quæ pars fuerit a vertice umbræ, hæc erit ventus septentrionalis. Illo tibi, putator, arborum plagæ ne spectent, neve arbusta vineæve, nisi in Africa, Cyrenis, Ægypto. Illinc flante ne arato, quæque alia præcipimus. Quæ pars lineæ fuerit a pedibus umbræ, meridiem spectans, hæc ventum Austrum dabit, quem a Græcis Notum diximus vocari.

NOTÆ.

7. *Quoties ab ortu.*] Quoties ab exortiva cæli parte orietur, sed serius, ita ut nocti suum lumen per aliquot horas neget.

8. *Dextante sicilico.*] Secunda die, inquit, Luna supra terras erit per dextantem sicilicum unius horæ vesperi, hoc est, 51. min. $\frac{1}{4}$. seu per quinque sextas partes unius horæ, & aliquanto amplius. Finge horam unam in partes duodenas tribui : dextans ex illis denas complectitur : sicilicus, partis undecimæ quartam partem.

Sect. LXXVI. 1. *Hora diei sexta.*] Quæ nobis meridies est, & duodecima diei hora.

2. *Cardo.*] Limiti, fossæ, viæ, quæ a meridie a septentrionem ducebatur, Cardinis nomen inditum a mundi cardine, ut Hyginus admonet initio libri de limitibus constituendis.

Illinc flatu veniente, materiam vineamque agricola ne tractes. [3] Humidus aut æstuosus Italiæ est. Africæ quidem incendia cum serenitate affert. In hunc Italiæ palmites spectent, sed non plagæ arborum vitiumve. [4] Hunc oliveti metator Vergiliarum quatriduo, hunc caveat insitor calamis, gemmisque inoculator. De ipsa regionis ejus hora præmonuisse conveniet. Frondem media die, arborator, ne cædito. Cum meridiem adesse senties, pastor, æstate contrahente se umbra, pecudem a Sole in opaca cogito. [5] Cum æstate pasces, in occidentem specta ante meridiem, post meridiem in orientem: aliter noxium, [6] sicut hieme & vêre, si in rotulentum duceres. Ne contra septentrionem paveris [7] supradictum. [8] Clodunt ita, lippiuntve ab afflatu, & alvo cita pereunt. [9] Qui feminas concipi voles, in hunc ventum spectantes iniri cogito.

CAPUT XXXIV.

LXXVII. 1. [1] Diximus ut in media linea designaretur umbilicus. Per hunc medium transversa currat alia. Hæc erit ab exortu æquinoctiali ad occasum æquinoctialem: & limes qui ita secabit agrum, [2] decumanus vocabitur. Ducantur deinde aliæ duæ lineæ in decusses obliquæ, ita ut a septentrionis dextra lævaque ad Austri dextram lævamque descendant. Omnes per eundem currant umbilicum, omnes inter se pares sint, omnium intervalla paria. Quæ ratio semel in quoque agro ineunda erit: vel si sæpius libeat uti e ligno facienda, regulis paribus in [3] tympanum exiguum, sed circinatum adactis. Ratione qua doceo, occurrendum ingeniis quoque imperitorum est. Meri-

NOTÆ.

3. *Humidus aut.*] Vide quæ diximus in Notis & Emend. ad librum 2. num. XLV.

4. *Hunc .... quatriduo.*] Quo de quatriduo egimus lib. 17. sect. 2.

5. *Cum æstate.*] Vide quæ in eam rem diximus lib. 8. sect. 75. Adde Palladium, lib. 12. in Novemb. tit. 13. pag. 171.

6. *Sicut hieme.*] Colum. lib. 7. cap. 3. pag. 256. *Hieme & vere, matutinis temporibus intra septa contineantur, dum dies arvis gelicidia detrahat: nam pruinosa iis diebus herba pecudi gravedinem creat, ventremque proluit, &c.* Vide & cap. 5. ejusdem libri, pag. 263. Palladium quoque loc. cit.

7. *Supra dictum.*] Libentius agnoverim, *sit prædictum*: quasi dicat, prædoctus esto, ut sect. seq. Quo enim loco id ante dixerit, non occurrit.

8. *Clodunt ita.*] Oculos nimirum, ut qui nictatione laborant. Inde fortassis Clodia gens apud Romanos nomen traxit.

9. *Qui feminas .... in eum ventum.*] In septentrionem videlicet, qui noxius est, non in Aquilonem, qui salubrior: in quem quæ spectare coguntur oves, mares edunt, ut diximus ex Aristotele, ceterisque, lib. 8. sect. 72. dicemusque iterum sect. seq.

Sect. LXXVII. 1. *Diximus.*] Sup. sect.

2. *Decumanus vocabitur*] Festus quoque: *Decumanus appellatur limes, qui fit ab ortu Solis ad occasum: Alter ex transverso currens, appellatur Cardo.* Atque eam ob causam, quoniam litteræ X. figuram exhibet, quæ nota denarii est, decumano limiti factum id nomen. Alia causa appellationis decumani ovi, decumanique fluctus, apud Festum, quem consule. Vide plura apud Voss. in Etymol.

3. *Tympanum.*] Hoc est, tabulam solidam, ac planam.

diem excuti placet, quoniam semper est idem: Sol autem quotidie ex alio cæli momento, quam pridie, oritur: ne quis forte ad exortum capiendam putet lineam. Ita cæli exacta parte, quod fuerit lineæ caput septentrioni proximum a parte exortiva, solstitialem habebit exortum, hoc est, [5] longissimi diei, ventumque [4] Aquilonem, Boream Græcis dictum. In hunc ponito arbores vitesque. Sed hoc flante ne arato: frugem ne serito: semen ne jacito. Præstringit enim atque percellit hic radices arborum, quas positurus afferes. Prædoctus esto: alia robustis prosunt, alia infantibus. Nec sum oblitus, in hac parte ventum Græcis poni, quem Cæciam vocant. Sed idem Aristoteles, vir immensæ subtilitatis, qui id ipsum fecit, rationem convexitatis mundi reddit, qua contrarius Aquilo Africo flat. Nec tamen eum toto anno in prædictis timet agricola. [5] Mollitur sidere æstate media, mutatque nomen, & etesias vocatur. Ergo cum frigidum senties, caveto, ac quacumque Aquilo prædicitur, tanto perniciosior septentrio est. [6] In hunc Asiæ, Græciæ, Hispaniæ, maritimæ Italiæ, Campaniæ, Apuliæ arbusta vineæque spectent. [7] Qui mares concipi voles, in hunc pascito, ut sic ineuntem ineat. Ex adverso Aquilonis ab occasu brumali Africus flabit, quem Græci Liba vocant. [8] In hunc a coïtu cum se pecus circumegerit, feminas conceptas esse scito.

2. Tertia a septentrione linea, quam per latitudinem umbræ duximus, & decumanam vocavimus, exortum habebit æquinoctialem, ventumque subsolanum, Græcis Apelioten dictum. In hunc salubribus locis villæ vineæque spectent. Ipse leniter pluvius: tamen est siccior Favonius, ex adverso ejus ab æquinoctiali occasu, Zephyrus Græcis nominatus. In hunc spectare oliveta [9] Cato jussit. Hic ver inchoat, aperitque terras tenui frigore saluber. Hic vites putandi, frugesque curandi, arbores serendi, poma inserendi, oleas tractandi jus dabit, afflatuque [10] nutritium exercebit.

3. Quarta a septentrione linea, eadem Austro ab exortiva parte proxima, brumalem habebit exortum, ventumque Vulturnum, Eurum Græcis dictum, sicciorem & ipsum, tepidioremque. In hunc apiaria

NOTÆ.

4. *Aquilonem, Boream.*] De varia appellatione ventorum diximus abunde lib. 2. sect. 46. &c.

5. *Mollitur sidere.*] Aquilo nimirum, qui etesias appellatur: de quo jam antea Plinius lib. 2. sect. 47. *Aquilones, inquit, quos etesias appellant. Mollire eos creditur Solis vapor geminatus ardore sideris.*

6. *In hunc Asiæ.*] In Aquilonem, aut Cæciam, non in Septentrionem.

7. *Qui mares .... in hunc.*] In Aquilonem adhuc, aut Cæciam. Vide quæ dicta sunt lib. 8. sect. 72.

8. *In hunc.*] In Africum.

9. *Cato jussit.*] Ut diximus lib. 15. sect. 6.

10. *Nutritium exercebit.*] Tenui frigore nutritium arborum agricolam exercebit. Hic Pinetus, ut sæpe, cespitat.

& vineæ Italiæ, Galliarumque, spectare debent. Ex adverso Vulturni flabit Corus, ab occasu solstitiali & occidentali latere septentrionis, Græcis dictus Argestes, ex frigidissimis & ipse, sicut omnes qui a septentrionis parte spirant. Hic & grandines infert, cavendus & ipse, non secus ac septentrio. Vulturnus si a serena cæli parte cœperit flare, non durabit in noctem: at Subsolanus in majorem partem noctis extenditur. Quisquis erit ventus, si fervidus sentietur, pluribus diebus permanebit. Aquilonem prænunciat terra siccescens repente, Austrum humescens rore occulto.

LXXVIII. Etenim prædicta ventorum ratione, ne sæpius eadem dicantur, transire convenit ad reliqua tempestatum præsagia, quoniam & hoc placuisse [1] Virgilio magnopere video. Siquidem in ipsa messe sæpe concurrere prælia ventorum damnosa imperitis refert. Tradunt eundem Democritum metente fratre ejus Damaso ardentissimo æstu orasse, ut reliquæ segeti parceret, raperetque desecta sub tectum, paucis mox horis sævo imbre vaticinatione approbata. Quin imo & arundinem non nisi impendente pluvia seri jubent, & fruges insecuturo imbre. Quamobrem & hæc breviter attingemus, scrutati maxime pertinentia. CAP. XXXV.

Primumque a Sole capiemus præsagia. [3] Purus oriens, atque non fervens, serenum diem nunciat: at hibernam pallidus grandinem. [4] Si & occidit pridie serenus, & oritur, tanto certior fides serenitatis. [5] Concavus oriens pluvias prædicit: [6] idem ventos, cum ante exorientem eum nubes rubescunt: quod si & nigræ rubentibus intervenerint, & pluvias. [7] Cum orientis atque occidentis radii rubent, coïre pluvias. Si circa occidentem rubescunt nubes, serenitatem futuræ diei spondent. [8] Si in exortu spargentur partim ad Austrum, par-

NOTÆ.

Sect. LXXVIII. 1. *Virgilio.*] Libro 1. Georg. 313.

Sæpe ego ventorum concurrere prælia vidi.

2. *Damaso.*] Refert hoc ipsum Clemens Alexandr. lib. 6. Stromat. pag. 631. ubi & Damasum fratrem Democriti vocat: Laërtius quoque in Democrito, lib. 9. pag. 247.

3. *Purus oriens.*] Theophr. lib. de signis seren. pag. 128.

4. *Si & occidit.*] Theophr. loc. cit.

5. *Concavus oriens.*] Sol abditus in cavo nubis. Theoph. lib. de signis vent. pag. 118. Virgil. lib. 1. Georg. vers. 441.

Ille ubi nascentem maculis variaverit ortum
Concavus in nubem, medioque refugerit orbe,
Suspecti tibi sint imbres, &c.

6. *Idem ventos.*] Festus Rufus Arati interpres, pag. 69.

Ignea si fulgor præcurrit plurimus ora,
Flamina crebra salis quatiunt vada, &c.

7. *Cum orientis.*] Theophr. lib. de sign. pluv. & vent. pag. 111.

8. *Si in exortu.*] Festus Avienus, pag. 69. de Sole:

Sed non non ora cavo similis, medioque recedens
Ore quasi, vel si radios discingitur ultro,
Figat ut Australem porrecti sidere partem,

tim ad Aquilonem, pura circa eum ſerenitas ſit licet, pluviam tamen ventoſque ſignificabunt. [9] Si in ortu aut in occaſu contracti cernentur radii, imbrem. Si in occaſu ejus pluet, aut radii in ſe nubem trahent, aſperam in proximum diem tempeſtatem ſignificabunt. Cum oriente radii non illuſtres eminebunt, quamvis circumdati nube non ſint, pluviam portendent. Si ante exortum nubes globabuntur, hiemem aſperam denunciabunt. Si ab ortu repellentur, & ad occaſum abibunt, ſerenitatem. Si nubes Solem circumcludent, quanto minus luminis relinquent, tanto turbidior tempeſtas erit: ſi vero etiam duplex orbis fuerit, eo atrocior. Quod ſi in exortu fiet, ita ut rubeſcant nubes, maxima oſtendetur tempeſtas. Si non ambibunt, ſed incumbent, a quocumque vento fuerint, eum portendent. Si a meridie, & imbrem. Si oriens cingetur orbe, ex qua parte is ſe aperit, exſpectetur ventus. Si totus defluxerit æqualiter, ſerenitatem dabit: Si in exortu longe radios per nubes porriget, & medius erit inanis, pluviam ſignificabit. Si ante ortum radii ſe oſtendent, aquam & ventum. Si circa occidentem candidus circulus erit, noctis levem tempeſtatem: Si nebula, vehementiorem: Si candente Sole, ventum: Si ater circulus fuerit, ex qua regione is ruperit ſe, ventum magnum.

LXXIX. Proxima ſint jure Lunæ præſagia. [1] Quartam eam maxime obſervat Ægyptus. [2] Si ſplendens exorta puro nitore fulſit, ſerenitatem: [3] ſi rubicunda, ventos: [4] ſi nigra pluvias portendere creditur. In quinta cornua ejus obtuſa, pluviam: erecta & infeſta ventos ſemper ſignificant: quarta tamen maxime. Cornu ejus ſeptentrionale acuminatum atque rigidum, illum præſagit ventum: inferius, Auſtrum: utraque recta, noctem ventoſam. Si quartam orbis rutilus cingit, ventos & imbres præmonebit. Apud Varronem ita eſt: Si quarto die Luna erit directa, magnam tempeſtatem in mari præſagiet,

NOTÆ.

Ac Borean rigidi jaculetur luminis igne,
Et vento & pluviis reparata luce carebit.

9. *Si in ortu aut.*] Rufus Avienus, loc. cit.

Sect. LXXIX. 1. *Quartam eam.*] Vide Feſtum Avienum, pag. 65. & 67.

2. *Si ſplendens.*] Virgil. lib. 1. Georg. verſ. 432.

Sin ortu in quarto, namque is certiſſimus auctor,
Pura nec obtuſis per cælum cornibus ibit,
Totus & ille dies, & qui naſcentur ab illo,
Exactum ad menſem, pluvia ventiſque carebunt.

3. *Si rubicunda.*] Virgil. lib. 1. Georg. verſ. 430.

At ſi virgineum ſuffuderit ore ruborem,
Ventus erit: vento ſemper rubet aurea Phœbe.

4. *Si nigra.*] Virgil. verſ. 427.

Luna revertentes cum primum colligit ignes,
Si nigrum obſcuro comprenderit aëra cornu,
Maximus agricolis pelagoque parabitur imber.

nisi si coronam circa se habebit, & eam sinceram : quoniam illo modo non ante plenam Lunam hiematurum ostendit. Si plenilunio per dimidium pura erit, dies serenos significabit : si rutila, ventos : nigrescens, imbres. Si caligo orbis nubem incluserit, ventos, qua se ruperit : si gemini orbes cinxerint, majorem tempestatem. Et magis, si tres erunt, aut nigri, interrupti atque distracti. Nascens Luna, [5] si cornu superiore obatro surget, pluvias decrescens dabit : si inferiore, ante plenilunium : si in media nigritia illa fuerit, imbrem in plenilunio. Si plena circa se habebit orbem, ex qua parte is maxime splendebit, ex ea ventum ostendet. Si in ortu cornua crassiora fuerint, horridam tempestatem. Si ante quartam non apparuerit, vento Favonio flante, hiemalis toto mense erit. Si decimo sexto vehementius flammea apparuerit, asperas tempestates præsagiet. [6] Sunt & ipsius Lunæ octo articuli, quoties in angulos Solis incidit, plerisque inter eos tantum observantibus præsagia ejus, hoc est, tertia, septima, undecima, decimaquinta, decimanona, vigesimatertia, vigesimaseptima, & interlunium.

LXXX. Tertio loco stellarum observationem esse oportet. [1] Discurrere eæ videntur interdum, ventique protinus sequuntur, in quorum parte ita præsagivere. Cælum cum æqualiter totum erit splendidum, [2] articulis temporum, quos proposuimus, autumnum serenum præsagibunt, & frigidum. [3] Si ver & æstas non sine riguo aliquo transierint, autumnum serenum & densum, minusque ventosum facient. Autumni serenitas ventosam hiemem facit. Cum repente stellarum fulgor obscuratur, & id neque nubilo, neque caligine, pluvia aut graves denunciantur tempestates. [4] Si volitare plures stellæ videbuntur, quo feruntur albescentes, ventos ex iis partibus nunciabunt. Aut si

NOTÆ.

5. *Si cornu ... obatro.*] MSS. *obatrato.*

6. *Sunt ... octo articuli.*] Octo veluti puncta seu stationes, ac positus Lunæ, unde si una cum Sole a terra conspiciatur, diversos tum octo angulos facere ambo videntur. Aspectum octilem Astronomi seu octogonum vocant.

Sect. LXXX. 1. *Discurrere.*] Vide quæ in eam rem diximus lib. 2. sect. 6. & 36.

2. *Articulis ..... quos proposuimus.*] Sect. 59. his verbis : *Rursus hi cardines singulis temporum articulis dividuntur, per media omnes dierum spatia. Quoniam inter solstitium & æquinoctium autumni, Fidiculæ occasus autumnum inchoat,* &c.

3. *Si ver & æstas.*] Vide Theophr. lib. de signis tempest.

4. *Si volitare.*] Virgil. lib. 1. Georg. vers. 365.

Sæpe etiam stellas vento impendente videbis
Præcipites cælo labi, noctisque per umbras
Flammarum longos a tergo albescere tractus.

Recte vero admonuit Seneca, lib. 1. Natur. quæst. cap. 1. pag. 832. *Argumentum tempestatis nautæ putant, cum multæ transvolant stellæ : quod si signum ventorum est, ibi est, ubi venti sunt, id est, in aëre, qui medius inter Lunam & terram est.* Vide etiam Avienum, pag. 71.

cursitabunt, certos: si id in pluribus partibus fiet, inconstantes ventos effundent. Si stellarum errantium aliquam orbes incluserint, imbres. [5] Sunt in signo Cancri duæ stellæ parvæ, Aselli appellatæ, exiguum inter illas spatium obtinente nubecula, quam Præsepia appellant. Hæc cum cælo sereno apparere desierit, atrox hiems sequitur. Si alteram earum Aquiloniam caligo abstulit, Auster sævit: si Austrinam, Aquilo. [6] Arcus cum sunt duplices, pluvias nunciant: a pluviis, serenitatem non perinde certam: Circuli novi circa sidera aliqua, pluviam.

LXXXI. Cum æstate vehementius tonuit quam fulsit, ventos ex ea parte denunciat: contra si minus tonuit, imbrem. Cum sereno cælo fulgetræ erunt & tonitrua, abhiemabit. [1] Atrocissime autem, cum ex omnibus quatuor partibus cæli fulgurabit. Cum ab Aquilone tantum, in posterum diem aquam portendit. Cum a Septentrione, ventum eum. Cum ab Austro, vel Coro, aut Favonio, nocte serena fulguraverit, ventum & imbrem ex iisdem regionibus demonstrabit. Tonitrua matutina ventum significant, imbrem meridiana.

LXXXII. Nubes cum sereno cælo feruntur, a quacumque parte id fiet, exspectentur venti: si eodem loco globabuntur, appropinquante Sole discutientur. Et hoc si ab Aquilone fiat, ventos: si ab Austro imbres, portendent. Sole occidente si ex utraque parte ejus cælum petent, tempestatem significabunt. Vehementius atræ ab oriente, in noctem aquam minantur: ab occidente, in posterum diem. [1] Si nubes, ut vellera lanæ, spargentur multæ ab oriente, aquam in triduum præsagient. [2] Cum in cacuminibus montium nubes consident, hiemabit. Si cacumina pura fient, [3] disserenabit. Nube gravida candicante, quod vocant tempestatem albam, grando imminebit.

Notæ.

5. *Sunt in signo.*] Geminus in Elem. Astron. cap. 2. pag. 12. Ἐν τῷ Καρκίνῳ νεφελοειδεῖ συστροφῇ ἐοικότες καλοῦνται φάτνη· οἱ δὲ πλησίον αὐτοῦ δύο ἀστέρες κείμενοι, ὄνοι προσαγορεύονται. *Quæ stellæ in Cancro nebulosæ, stellarum congregationi similes sunt, vocantur Præsepe: duæ stellæ præsepi vicinæ vocantur Asini.* Vide & Festum Avienum, fol. 79. Plinius Theophrastum hoc loco transcribit, e lib. de sign. pluv. & vent. pag. 113.

6. *Arcus cum sunt.*] Aratus in Prognosticis, interprete Avieno, fol. 71.

Si discolor Iris
Demittat gemino se fornice.....
Plurimus abruptis fundetur nubibus imber.

Sect. LXXXI. 1. *Atrocissime.*] Theophr. lib. de sign. vent. pag. 119.

Sect. LXXXII. 1. *Si nubes, ut vellera.*] Aratus, loc. cit.

Vellera si cælo volitent. &c.

Theophr. quoque, lib. de sign. pluv. & vent. pag. 111.

2. *Cum in cacuminibus.*] Theophr. lib. de signis tempest. Ὀρέων κορυφαὶ κατεχόμεναι ὑπὸ νεφελῶν, χειμέριοι.

3. *Disserenabit.*] Dies serenus erit. Theophr. lib. de signis seren. Τὰ ὄρη, ὅταν τὰς κορυφὰς καθαρὰς ἔχωσιν, εὐδίαν σημαίνει. *Montes cum habent pura cacumina, serenitatem significant.*

Cælo

Cælo quamvis ſereno nubecula quamvis parva ventum procelloſum dabit.

LXXXIII. Nebulæ e montibus deſcendentes, aut cælo cadentes, vel in vallibus ſidentes, ſerenitatem promittunt.

LXXXIV. Ab his terreni ignes proxime ſignificant: pallidi namque, murmuranteſque, tempeſtatum nuncii ſentiuntur: pluviæ etiam [1] in lucernis fungi. Si flexuoſe volitet flamma, ventum. [2] Et lumina cum ex ſeſe flammas elidunt, aut vix accenduntur. Item cum in eo pendentes coacervantur ſcintillæ: vel cum tollentibus ollas carbo adhæreſcit: aut cum contectus ignis e ſe favillam diſcutit, ſcintillamve emittit: vel cum cinis in foco concreſcit, & cum carbo vehementer perlucet.

LXXXV. Eſt & aquarum ſignificatio. Mare ſi tranquillum in portu a curſu ſtabit, & murmuraverit intra ſe, ventum prædicit. Si identidem, & hiemem, & imbrem. [1] Litora ripæque ſi reſonabunt tranquillo, aſperam tempeſtatem: item maris ipſius tranquillo ſonitus, ſpumævæ diſperſæ, aut aquæ bullantes. Pulmones marini in pelago, plurium dierum hiemem portendunt. Sæpe & ſilentio intumeſcit, [2] flatuque altius ſolito jam intra ſe eſſe ventos fatetur.

LXXXVI. Equidem & montium ſonitus, nemorumque mugitus prædicunt: & ſine aura, quæ ſentiatur, [1] folia ludentia. [2] Lanugo populi, aut ſpinæ, volitans: aquiſque pluma innatans. Atque etiam

NOTÆ.

Sect. LXXXIV. 1. *In lucernis fungi.*] Theophr. lib. de ſignis pluv. & vent. pag. 111. Καὶ οἱ μύκητες, ἐὰν νότια ᾖ, ὕδωρ σημαίνουσι. *Fungi in lucernis, flantibus Auſtris, aquas prænunciant.* Virgil. lib. 1. Georg. verſ. 390.

Nec nocturna quidem carpentes fila puellæ
Neſcivere hiemem, teſta cum ardente viderent
Scintillare oleum, & putres concreſcere fungos.

2. *Et lumina.*] Theophr. lib. de ſignis temp. pag. 124.

Sect. LXXXV. 1. *Litora ripæque.*] Theophr. loc. cit. & lib. de ſignis vent. pag. 118. Virgil. lib. 1. Georg. verſ. 356.

Continuo ventis ſurgentibus aut freta Ponti
Incipiunt agitata tumeſcere: & aridus altis
Montibus audiri fragor: aut reſonantia longe
Litora miſceri: & nemorum increbreſcere murmur.

2. *Flatuque.*] Forte, *inflatuque.*

Sect. LXXXVI. 1. *Folia ludentia.*] Virgil. lib. 1. Georg. verſ. 368.

Sæpe levem paleam, & frondes volitare caducas,
Aut ſumma nantes in aqua colludere plumas, &c.

2. *Lanugo . . . aut ſpinæ.*] Spinæ albæ. Aratus, in Διοσημεῖα, pag. 117.

Ἤδη καὶ πάπποι λευκῆς, γήρειον ἀκάνθης,

Sic enim Plinius legiſſe intelligitur, & λευκῆς de alba populo accepiſſe: & quidem recte. Sunt autem albæ ſpinæ, quam Arati ſchol. κίναρα vocat, pappi, carduorum flores, ut Feſtus explanat. Avienus Aratum ſic reddidit,

Jamque ſuper latices florum volitare ſenectam, &c.

Mox *ſuus fragor* idem valet, ac peculiaris, qui in campis ſolet audiri, fragor.

in campis tempestatem venturam præcedens suus fragor: cæli quidem murmur non dubiam habet significationem.

LXXXVII. Præsagiunt & animalia. [1] Delphini tranquillo mari lascivientes, flatum, ex qua veniunt parte: item spargentes aquam turbato, tranquillitatem. [2] Loligo volitans, conchæ adhærescentes, [3] echini affigentes sese, aut arena saburrantes, tempestatis signa sunt. [4] Ranæ quoque ultra solitum vocales. [5] Et fulicæ matutino clangore. Item mergi, anatesque, pennas rostro purgantes, ventum: Ceteræque aquaticæ aves concursantes: [6] Grues in mediterranea festinantes: [7] Mergi maria aut stagna fugientes. [8] Grues silentio per sublime volantes, serenitatem: [9] sic noctua in imbre garrula: at sereno, tempestatem: [10] Corvique singultu quodam latrantes, seque concutientes, si continuabunt, ventos: si vero carptim vocem resorbebunt, ventosum imbrem. [11] Gracculi sero a pabulis recedentes, hiemem.

NOTÆ.

Sect. LXXXVII. 1. *Delphini.*] Cic. lib. 2. de Divin. pag. 270. *Loligines & Delphini exsultantes tempestatem futuram significant.*

2. *Loligo volitans.*] Plutarchus in quæst. natur. pag. 916. Διὰ τί τευθὶς φαινομένη σημεῖόν ἐστι μεγάλου χειμῶνος: *Cur loligo conspecta signum est magnæ tempestatis?* Causam ejus rei ibi investigat. Adi & Theophr. lib. de signis tempest. pag. 124.

3. *Echini.*] Vide lib. 9. sect. 51.

4. *Ranæ quoque.*] Sic Aratus, interprete Avieno, loc. cit.

Si repetunt veterem ranæ per stagna querelam.

Unde imitatus Aratum Maro intelligitur, lib. 1. Georg. vers. 378.

Et veterem in limo ranæ cecinere querelam.

5. *Et fulicæ.*] Idem Arati interpres, pag. 71.

Et cum parva fulix trepido petit arva volatu,
Stagna sinens, longasque iterat clangore querelas:
Indicet insanis freta mox canescere ventis:
Latipedemque anatem cernes excedere ponto
Sæpius.

De mergis & anatibus, Theophr. lib. de signis pluv. & vent. pag. 112. & lib. de signis vent. pag. 118.

6. *Grues in.*] Aratus, eodem interprete, fol. 72.

Si Threïciæ per aperta
Sponte grues trepidant, nec sese audacibus æthræ
Committunt pinnis .....
Mox tempestates & nubila tetra cientur.

Adde & Ælian. lib. 7. histor. animal. cap. 7.

7. *Mergi maria.*] Lucanus eleganter, lib. 5. vers. 552.

Nec placet incertus qui provocat æquora Delphin:
Aut siccum quod mergus amat: quodque ausa volare
Ardea sublimis pennæ confisa natanti.

Adde Virgil. lib. 1. Georg. vers. 360. & Cassiod. lib. 3. var. ep. 48.

8. *Grues silentio.*] Theophr. lib. de signis seren. pag. 128. & Ælian. locis citatis.

9. *Sic noctua.*] Theophr. & Ælian. locis citatis.

10. *Corvique.*] Aratus, loc. cit.

Agmine cum denso circumvolitare videtur
Gracculus, & tenui cum striduntgutture corvi,
Convenit instantes prænoscere protinus imbres.

11. *Gracculi.*] Theophr. lib. de signis tempest. pag. 125.

[12] Et albæ aves, cum congregabuntur. [13] Et cum terrestres volucres contra aquam clangores dabunt, perfundentes sese: sed [14] maxime cornix. Hirundo tam juxta aquam volitans, ut penna sæpe percutiat. Quæque in arboribus habitant, fugitantes in nidis suis. [15] Et anseres continuo clangore intempestivi. [16] Ardea in mediis arenis tristis.

LXXXVIII. Nec mirum, aquaticas, aut in totum volucres præsagia aëris sentire. [1] Pecora exsultantia, & indecora lascivia ludentia, eandem significationem habent. [2] Et boves cælum olfactantes, seque lambentes [3] contra pilum. [4] Turpesque porci alienos sibi manipulos feni lacerantes; segniterque & contra industriam suam abscon-

NOTÆ.

12. *Et albæ aves.*] Theophr. loc. cit. & Ælianus.

13. *Et cum terrestres.*] Servius in lib. 1. Georg. vers. 375. *Hic locus*, inquit, *omnis de Varrone est*, Atacino scilicet: *Ille enim sic:*

Tum liceat pelagi volucres, tardæque paludis
Cernere inexpleto studio certare lavandi:
Et velut insolitum pennis infundere rorem:
Aut arguta lacus circumvolitavit hirundo: &c.

De hirundine etiam Theophr. lib. de signis pluv. & vent. pag. 111.

14. *Maxime cornix.*] Geopon. auctor, lib. 1. cap. 3. pag. 7. Καὶ κορώνη ἐπ' αἰγιαλοῦ τὴν κεφαλὴν διαβρέχουσα, ἢ πᾶσα πηχομένη... ὄμβρους σημαίνει. Lucanus lib. 5. vers. 555.

Quodque caput spargens undis, velut occupet imbrem,
Instabili gressu metitur litora cornix.

15. *Et anseres.*] Theophrast. loc. cit. pag. 124.

16. *Ardea.*] Inter signa tempestatis Lucanus illud affert, lib. 5. vers. 549.

Quodque ausa volare
Ardea sublimis pennæ confisa natanti.

Sect. LXXXVIII. 1. *Pecora.*] Hoc illud est quod Virgilius ait, lib. 1. Georg. vers. 423.

Et lætæ pecudes, &c.

Aratus, interprete Avieno, pag. 74.

Pastor id indicium pluvialis frigoris edet,
Et si persultans aries lascivius herbas
Appetat: aut sese sustollant saltibus hœdi:
Vel si juge gregi cupiant hærere, &c.

Vide etiam Ælian. lib. 7. hist. anim. cap. 8.

2. *Et boves.*] Virgilius lib. 1. Georg. vers. 375.

Aut bucula cælum
Suspiciens, patulis captavit naribus auras.

Id quod ex Varrone Atacino hausisse Virgilium auctor est Servius in eum locum, ubi Varronis carmen laudat ejuscemodi:

Et bos suspiciens cælum, mirabile visu,
Naribus aëreum patulis decerpsit odorem.

Theophr. quoque, lib. de sign. pluv. & vent. pag. 111.

3. *Contra pilum.*] Sic pecti capillos dixit Cælius Aurel. lib. 2. cap. 4. nunc pro capillatura, nunc contra capillaturam. M S S. omnes, *contra pluviam.* Diversa paululum sententia Avienus loc. cit.

Bubus arator idem trahit atra signa procellæ,
Lambere si lingua prima bos vestigia forte
Viderit, aut dextrum prosternere corpus in armum.

4. *Turpesque porci.*] Explicat id Politianus, in Rust.

Cum sibi non factos sus dissipat ore maniplos.

ditæ formicæ, vel concursantes, [5] aut ova progerentes. [6] Item vermes terreni erumpentes.

LXXXIX. Trifolium quoque inhorrescere, & folia contra tempestatem subrigere certum est.

XC. Necnon & in conviviis mensisque nostris, vasa quibus esculentum additur, sudorem [1] repositoriis linquentia, diras tempestates prænunciant.

Notæ.

5. *Aut ova progerentes.*] Atacinus Varro, loc. cit.

Nec tenuis formica cavis non evehit ova.

Virgil. lib. 1. Georg. vers. 380.

Sæpius & tectis penetralibus extulit ova

Angustum formica terens iter.

6. *Item vermes.*] Theophr. lib. de sign. temp. pag. 124.

Sect. XC. 1. *Repositoriis.*] Quid repositorium olim diceretur, aperiemus opportunius lib. 33. sect. 49.

NOTÆ ET EMENDATIONES

AD LIBRUM XVIII.

NATURALIS HISTORIÆ

C. PLINII SECUNDI.

I. TERTIAM *ex his nominare sub tecto religio est.*] Tutelinam, cujus Augustinus & alii meminere, eam esse Deam, quam nominare sub tecto religio fuit, existimant Turnebus, lib. 20. Advers. cap. 36. & Cælius Rhodig. lib. 21. cap. 29. pag. 1005. quoniam fortassis, ut Macrobius admonet, lib. 1. Saturn. cap. 16. pag. 264. *apud veteres qui nominasset Salutem, Semoniam, Sejam, Segetiam, Tutilinam, ferias observabat.* Verum ex eo ipso Macrobii testimonio plane efficitur, non aliam hac in parte Tutelinæ Deæ, quam Sejæ Segetiæque, conditionem fuisse: cum tamen dispares eas fuisse hac silentii religione sub tecto, Plinius velit. Eccur autem non liceret Tutelam nominare, quam & in navi & in ædibus passim nominari & advocari cernimus apud Petronium in Satyrico? An Mejà potius intelligenda dea est, a messibus nominata? Nam Tertull. lib. de spectac. cap. 8. *Singula*, inquit, *ornamenta Circi, singula templa sunt .... Sessias a sementationibus, Messias a Messibus, Tutelinas a tutela fructuum sustinent columnæ. Ante has tres aræ trinis Diis parent, magnis, potentibus. Eosdem Samothracas existimant.* Ut igitur Sessia in Sejam, sic Messia Dea, quæ altero nomine Segesta appellata fuit, forte in Mejam commutata: quam, propterea quod ea vox putidum quid olet ac sonat, sub tecto eo nomine nominare religio fuit. Sed Segestam ipsam verius, ut arbitror, intellexit, quam nominari sub tecto idcirco religio fuit, quod ad aliam vocem molliendam, quæ turpicula foret vel inauspicata, nempe *Egesta*, vel *Egestas*, conficta illa existimaretur. Sic enim & de Siciliæ oppido Festus refert: *Segesta, quæ nunc appellatur, oppidum in Sicilia est, quod videtur Æneas condidisse, præposito ibi Egesto, qui eam Egestam nominavit. Sed præposita est ei S littera, ne obsceno nomine appellaretur, ut factum est in Malevento quod Beneventum dictum est.* Sane si eam, quam nominari sub tecto religio est, non ipse jam appellasset, minime nunc ipse diceret, *Tertiam ex his*: nam quid est aliud, *ex his*, quam ex proxime appellatis Diis? Sect. 2.

II. *Jugum vocabatur.*] Priùs legebatur *jugerum*: at *jugum* scribi oportere vel ex eo perspicuum est, quod de jugero postea agitur. Adde Varronem, a quo hæc Plinius mutuatur, lib. de re rust. cap. 10. ita scripsisse: *Modos*, inquit, *quibus metirentur rura, alius alios constituit. Nam in Hispania ulteriore metiuntur jugis: in Campania versibus: apud nos in agro Romano ac Latio, jugeris. Jugum vocant, quod juncti boves uno die exarare possunt. Versum dicunt centum pedes quoquoversum quadratum. Jugerum, quod quadratos duos actus habeat. Actus quadratus, qui & latus est pedes CXX. & longus totidem: is modus Acnua latine appellatur.* Lege, *Agna*, ex Columella, libro 5. cap. 1. ubi & agna quid sit, & porca, definit. Sect. 3.

III. *Et ideo Comitia nundinis.*] Qui *nisi nundinis* reponi volunt, & omnium exemplarium auctoritati refragantur, & Festo in fragmento, pag. 21. *Nundinas* Sect. 6.

feriatum diem esse voluerunt antiqui, ut rustici convenirent mercandi, vendendique causa: eumque nefastum, ne si liceret cum populo agi, interpellarentur nundinatores. Qui suam emendationem Varronis, Columellæ, & Dionysii Halicarnassei testimonio corroboratam putant, recentiorem Urbis morem cum prisco majorum instituto commutant.

Sect. 6. IV. *Aquam, viam, & vicinum.*] In MSS. Reg. aliique, *aquam, vim,* In editis, *aquarum vim*, male. Cato ipse, a quo hæc manarunt, e præf. libri de re rust. pag. 5. *aquam, viam*, scribendum suggerit: *Loco*, inquit, *salubri ager siet, bonumque aquarium*, (alii codd. *boumque aquarium*,) *oppidum validum prope siet, aut mare, aut amnis, qua naves ambulent, aut via bona celebrisque.* Columella quoque, lib. 1. cap. 3. pag. 16. *Post hæc duo principalia subjungebat Cato illa non minus intuenda: viam, & aquam, & vicinum. Multum conferre agris iter commodum: primum, quod est maximum, ipsam præsentiam domini, qui libentius commeaturus sit, si vexationem viæ non reformidet: deinde ad vehenda & exportanda utensilia.... De bonitate aquæ ita omnibus clarum est, ut pluribus non sit disserendum.... De vicini commodo non est quidem certum, quem nonnunquam mors, aliæque nobiscum diversæ causæ mutant*, &c.

Sect. 8 V. *Ne familia mala sint.*] Ita libri hactenus vulgati, cum Reg. 1. cod. forte propter illud Catonis, cap. 4. *Vicinis bonus esto: Familiam ne siveris peccare*, nimirum in vicinos. *Si te libenter vicinitas videbit, facilius tua vendes, operas facilius locabis, operarios facilius conduces. Si ædificabis, operis, jumentis, materia juvabunt:* &c. In Reg. 2. cod. haud minus forte sincere, *Ne familia male sit*, propter istud ejusdem scriptoris, cap. 5. *Familia male ne sit, provideat: ne algeat, ne esuriat*, &c.

Sect. 10. VI. *Frumentum vero, & hordeum, viciaque.*] Prius legebatur, *Frumentum & hordeum utrumque:* ubi se torquet mirum in modum Dalecampius, ut quodnam sit hordeum utrumque, explanet. Nos sinceram hanc lectionem, ope codicis Colb. 3. & Paris. repræsentamus.

Sect. 13. VII. *Ex quo panis apud eos præcipuus, & alica. Maxime quidem oryza gaudent, &c.*] Prius legebatur, *panis apud eos præcipuus. Italica maxime quidem* &c. Atque ita sane codices manu exarati omnes præ se ferunt, sed rejecta interpunctionis nota, post vocem *Italica.* Dalecampius scribendum ita conjiciebat: *Oryza quidem maxime ut Itali gaudent.* Alii aliter: Salmasius, nihil. Facilis tamen emendatio, vel litterulæ unius immutatione, ut patet. Auctor emendandi Theophr. lib. 4. hist. cap. 5. unde hæc exscripta sunt, *Est*, inquit, *& hordeum, & triticum, & genus quoddam aliud hordei silvestris, ex quo panis præcipuæ suavitatis, & alica perbona.* Κριθαὶ δὲ, καὶ πυροὶ, καὶ ἄλλ' ὅτι γένος ἀγρίων κριθῶν, ἐξ ὧν καὶ ἄρτοι ἡδεῖς, καὶ χόνδρος καλός. Peculiaria Indiæ semina ibi Græcus scriptor persequitur. Moxque subjicit, paucis admodum interjectis: Μᾶλλον δὲ σπείρουσι τὸ καλούμενον ὄρυζον, ἐξ οὗ τὸ ἕψημα· τοῦτο δὲ ὅμοιον τῇ ζειᾷ, καὶ ἐκπτισθὲν, οἷον χόνδρος. *Maxime quidem oryzam serunt, similem zeæ: tanquam alica pinsitur, &c.* Ex oryza & oleum facere Indos dictum est lib. 15. sect. 7.

Sect. 17. VIII. *Proximum trimestri; quod e minime ponderoso tritico.*] Sic totidem plane litteris apicibusque Reg. cod. ceterique, quibus usi sumus: & Tolet. quoque, quo Pintianus. Est enim sententia, primas tribui amylo, quod fit e trimestri: Dixerat enim proxime antea, *Amylum vero ex omni tritico ac siligine, sed optimum e trimestri:* Secundas vero a trimestri tribui amylo, quod fiat e tritico minime ponderoso. Hactenus libri editi sic habuere: *Proximum e trimestri quodam minime ponderoso tritico.* Atqui hanc præcipuam esse tritici trimestris dotem ac laudem, paulo ante Plinius insinuarat, sect. 12. ut nulli frumento plus esset ponderis: ex interpolatorum igitur officina prodit trimestre illud ponderosum, non ex Museo Pliniano.

Ibid. IX. *Linteo aut sportis saccatum.*] Non *siccatum*, ut in libris omnibus legitur, qui sunt hactenus editi, Erroris admonuit Dioscorides, qui ex eodem fonte hor-

tos suos rigavit, unde hæc Plinius. Sic enim ille lib. 2. cap. 123. de amylo: Καὶ τὸ λοιπὸν διηθήσαντας ἐμβάλλειν εἰς ὑλιστῆρα, διϋλίσαντας δὲ εὐθέως ψύχειν· ἐπὶ κεραμίδων καινῶν ἐν ἡλίῳ ὀξυτάτῳ· ἔνικμον γὰρ, κἂν ἐπ' ὀλίγον μείνῃ, ὀξίζει. *Reliquum vero colo trajiciendum: moxque ut excolatum fuerit, super tegulis novis ardentissimo sub Sole siccari, densarique oportet. Namque si paulisper udum manserit, acescit.* Est autem ea vox *saccatum* Plinio ceteroqui perfamiliaris: qua rursum abutitur, lib. 20. sect. 79. lib. 29. sect. 39. &c.

X. *Semel tempore L. Pauli nata, XVII. pondo panis reddere visa, XVIII. Tertia, XIX. cum triente.*] Exemplarium MSS. vestigia summa fide secuti sumus: sic enim habent Reg. 1. 2. Colb. 1. 2. 3. Th. &c. *Semel tempore L. pollinatam XVII.* ceteraque, ut edidimus: discrepante ab his longissime librorum editorum scriptura, quæ est hujuscemodi: *Similago L. pollin autem XVII. pondo panis reddere visa, tritici XXX. cum triente*, &c. Ambustum nihilominus hunc locum, nec satis adhuc sanum esse, non negaverim: sed jactura, ut reor, facili. Sect. 20.

XI. *Ex zea pulcrius, quam ex tritico, fit granum.*] MSS. Reg. 1. Colb. 1. *granacum.* Reg. 2. & Th. *gracum.* Colb. 2. omnium optime, *granaum.* Cato, cap. 86. *Graneam triticeam sic facito: Selibram tritici puri in mortarium purum indat, lavetque bene, corticemque deterat bene, eluatque. Postea in ollam indat, &c.* Turnebus lib. 2. Adversf. cap. 42. pag. 1027. legendum putabat, *fit tragum.* Sed de trago jam superius pronunciatum a Plinio est, sect. 16. *Simili modo e tritici semine tragum fit*, &c. Sect. 29.

XII. *Ex leguminibus autem Novembri seruntur lens, &c.*] In MSS. Reg. Colb. Th. *Ex leguminibus autumno vere seruntur*, forte pro *autumno & vere.* Nam lentis sationes duas agnoscit Columella, lib. 2. cap. 10. *Sationes ejus duas*, inquit, *servamus: alteram maturam, per mediam sementim: seriorem alteram, mense Februario.* De Februario etiam subscribit Palladius, lib. 3. in Febr. tit. 4. pag. 51. *Hoc etiam mense lenticulam seres &c.* Sect. 31.

XII. *Circa Philippos ateramnon nominant in pingui solo herbam, qua faba necatur: teramnon, qua in macro, cum udam quidam ventus afflavit.*] Hoc loco Plinium supinæ negligentiæ Dalecampius arguit, eumque secutus Salmasius, in eo libro quem sic inscripsit, Præfatio ad Plinium: Ruellius utrique præïvit, lib. 2. de Nat. stirp. pag. 337. Censent enim ii perperam acceptum ab eo hunc Theophrasti locum, e lib. 4. de causis, cap. 14. pag. 316. Μαρτυρεῖ καὶ τὸ περὶ Φιλίππους συμβαῖνον περὶ τοὺς κυάμους· ἐκεῖ γὰρ σφόδρα ψυχρὸν πνεῦμα· καὶ ἀτεράμονές τινες γίνονται. *Testatur & illud quod apud Philippos evenit fabis: ventus enim eo loco vehementer frigidus est: ideoque fabæ incoctiles nonnullæ efficiuntur.* Id quod Plutarchus quoque narrat, lib. 7. Sympos. quæst. 2. 2. pag. 701. Ἐπαχθὲν δὲ καὶ πνεῦμα λικμωμένοις ἐπιγινόμενον, ἀτεράμονας ποιεῖ, διὰ τὸ ψῦχος· ὥσπερ ἐν Φιλίπποις τῆς Μακεδονίας ἱστοροῦσι. *Cum ventus quidam ventilantibus supervenit, frigore suo fruges præduras & incoctiles facit, quod Philippis Macedoniæ oppido aïunt evenisse.* Itaque cum fabas ii dicant alias esse coctiles, alias incoctiles, sive quæ coqui nisi admodum ægre non possent, (τεράμονας & ἀτεράμονας Græci vocant:) ex his duabus vocibus herbarum duo nomina, vel Plinium, vel libertum ejus, qui Græca volumina scriberet, pueriliter somniasse pronunciant. At longe ex alio fonte hæc hausisse Plinium, quam ex Theophrasto, duo apertissime produnt: Primum est, macri pinguisque soli discrimen, cujus apud eum scriptorem vestigium nullum exstat: Alterum, quod teramnon ex indiviso pariter, & ateramnon in vitio dicatur esse: cum fabas coctiles sive τεράμονας ille palam in pretio ponat, nec sane immerito. Sect. 44.

XIII. *Aquari gaudet, ut præpinguis & densa ubertas diluatur.*] Multo id sincerius visum, uti est in editione Parmensi, quam *aqua rigandi*, ut in ceteris. Favet enim admodum tum ipsa per se orationis structura, tum ipse etiam Theophrastus, a quo hæc manarunt: Sic enim ille lib. 8. hist. cap. 7. Ἡ δ' ἐργασία, τὸ ὡς πλείστῳ χρόνῳ ἐμμένειν τὸ ὕδωρ . . . . πιέζει γὰρ ὄντα καὶ πυκνὴν τὴν γῆν, δεῖ πιῆσαι μα- Sect. 45.

m. Cultura omnis in eo est, ut quam diutissime aqua permaneat: cum enim ea terra crassa, spissaque sit, raram atque solutam reddere opus est.

Sect. 46. XIV. *In frigido & aquoso.*] Hæc a superiore sententia, quicum temere connectebantur antea, divelli sejungique, ex Catone liquet, qui nunc a Plinio transcribitur. Sic enim ille, cap. 6. pag. 12. *Ubi ager crassus & lætus est sine arboribus, cum agrum frumentarium esse oportet: Idem ager si nebulosus est, rapa, raphanos, milium, panicum, id maxime seri oportet.* Hæc tantum eo loci affert. Mox cap. 34. pag. 30. *Redeo ad sementim. Ubi quisque locus frigidissimus, aquosissimusque erit, ibi primum serito. In calidissimis locis sementim postremum fieri oportet.*

Ibid. XV. *Et cicere excepto, legumina quæ velluntur e terra &c.*] Perturbata admodum sententia prius legebatur, *Et cicer exceptis leguminibus &c.* Admonuit erroris ipse Varro, a quo Plinius hæc fere ad verbum exscripsit. Sunt enim hæc illius verba, lib. 1. de re rust. cap. 23. *Neque in pingui terra omnia seruntur recte, neque in macra nihil. Rectius enim in tenuiore terra ea, quæ non multo indigent succo, ut cytisum, & legumina, præter cicer: hoc enim quoque legumen, & cetera quæ velluntur, legumina dicta. In pingui rectius, quæ succi sunt majoris, olus, triticum, siligo, linum.*

Ibid. XVI. *Lenior terra, densiorque tritico.*] Ita recte MSS. Reg. ceterique, non uti prius legebatur in editis, *levior.* Nam pugnant inter se, *levior*, *densiorque.* Adde Theophr. lib. 8. hist. cap. 9. emendationi huic mire suffragantem: Πυρὸς, inquit, ἀγαθὴν ζητεῖ χώραν, ἡ δὲ κριθὴ δύναται καὶ ἐν ταῖς ψαφαρωτέραις ἐκφέρειν. Multoque expressius Plutarchus, in quæst. natur. pag. 215. Διὰ τί πυροφόρος ἡ πίων καὶ βαθεῖα χώρα, κριθοφόρος δὲ μᾶλλον ἡ λεπτόγεως: *Quare pinguis & profunda terra tritici ferax est: hordei ea potius quæ tenuior est?* Cum præsertim, eodem Plutarcho teste, illud agricolis in ore sit: Σῖτον ἐν πηλῷ φυτεύετε, τὴν δὲ κριθὴν ἐν κόνει. *Triticum in cœno serite, hordeumque in pulvere.* Lenior autem terra, uda est & madida hoc loco, & aqua copiosa diluta solutaque.

Sect. 48. XVII. *Non pridem inventum in Rhætia Galliæ, ut duas adderent alii rotulas, quod genus vocant planarati.*] Sic libri fere omnes editi, tantum post Frobenium: Priores *plammorati* habent. MSS. Reg. Colb. aliique, *Plaumorati.* Goropius Becanus, lib. 1. Gallicor. pag. xi. mavult *Plomerat* legi: quod Cimbrorum lingua, seu vetere Gallica, *Plograt* aratri rotam notet, *Plog met rat*, aratrum cum rota. Nos simplicius *Plaustrarati* malumus. Servius ad lib. 1. Georg. vers. 173. Mantuæ, quæ in Gallia Togata, & Cisalpina existit, aratra habuisse rotas, ex eo Virgilii versu colligit:

Cæditur & tilia ante jugo levis, altaque fagus,
Stivaque, quæ currus a tergo torqueat imos.

Currus autem dixit, inquit Servius, *propter morem provinciæ suæ, in qua aratra habent rotas, quibus juvantur.* Ut minime mirum sit, gentes eas Latine composita voce, quæ significatum & usum ejus exprimeret, *Plaustrarati* extulisse. Rhæti enim, ut Galli Togati, Latina lingua, vel Plinii certe tempore, utebantur. Verum non uni huic duntaxat voculæ, sed & sententiæ integræ medicinam attulimus, quæ prius ita legebatur: *Id non pridem inventum in Rhætia. Galliæ duas addiderunt tali rotulas, quod genus vocant planarati.*

Sect. 49. XVIII. *Nec strigare in actu spiritus.*] Scripserat Hermolaus contra omnium codicum fidem, editionumque Parm. aliarumque vetustarum, *Nec striare in actu sæpius.* Antiquam, sinceramque lectionem repræsentamus, ex Reg. 1. 2. Colb. aliisque exemplaribus: eandem V. Cl. Guill. Pellicerii judicio defendimus, cujus hæc verba Turnebus recitat, lib. 24. Adverss. cap. 1. pag. 808. *Est*, inquit, *strigare in actu spiritus, in agendo sulco interquiescere: Nam striga, Hygino auctore, in libello de castrorum metatione, ordo est & series equorum in castris tendentium. Ut autem in striga quiescunt equi, & ut in strigam dum collocantur strigare dicuntur: ita quoque cum in versu, qui uno spiritu agendus est, ad interspirandum requiescunt, strigare dicuntur.* Utitur in eundem pæne sensum de labore strenuo, sed

ſed gravi, metaphorice ſtrigandi verbo Seneca Epiſt. 31. *Quid ergo eſt bonum? Laboris contemptio. Itaque in vanum operoſos culpaverim: rurſus ad honeſta nitentes, quanto magis incubuerint, minuſque ſibi vinci ac ſtrigare permiſerint, admirabor: & clamabo: Tanto melior ſurge, & reſpira: & clivum iſtum uno, ſi potes, ſpiritu exſupera.* Adjicimus & nos ad ea, ne videamur ἀσύμβολοι, lepidam Phædri fabellam, e tertio libro depromptam:

Muſca in temone ſedit, & mulam increpans:
Quam tarda es, inquit, non vis citius progredi?
Vide ne dolone collum compungam tibi.
Reſpondit illa: Verbis non moveor tuis:
Sed illum timeo ſella qui prima ſedens
Jugum flagello temperat lento meum,
Et lora frenis continet ſpumantibus.
Quapropter aufer frivolam inſolentiam:
Namque ubi ſtrigandum eſt, & ubi currendum, ſcio.

Hoc illud eſt quod pariter præcipit Columella, lib. 2. cap. 2. ſub finem. *Ne in media parte verſuræ* bubulcus *conſiſtat: detque requiem in ſumma, ut ſpe ceſſandi totum ſpatium bos agilius enitatur. Sulcum autem ducere longiorem, quam pedum* CXX. *contrarium pecori eſt, quoniam plus æquo fatigatur, ubi hunc modum exceſſit. Cum ventum erit ad verſuram, in priorem partem jugum propellas, & boves inhibeat, ut colla eorum refrigeſcant, quæ celeriter conflagrant, niſi aſſidue refrigerentur,* &c.

XIX. *Faba runcari non geſtit: quoniam evincit herbas lupinum, runcatur tantum.*] *Sect.* 50.
Locum hunc ſic interpunximus, adducti tum re ipſa, tum ſcriptorum veterum auctoritate. Columella enim, lib. 2. cap. 12. pag. 66. *Excepto lupino,* inquit, *cujus ſemini contraria eſt ſarritio: quoniam unam radicem habet, quæ ſive ferro ſuccisa eſt, ſeu vulnerata, totus frutex emoritur. Quod etiamſi non fieret, ſupervacuus tamen eſſet cultus, cum ſola hæc res adeo non infeſtetur herbis, ut ipſa herbas perimat.* Pallad. lib. 2. in Januar. tit. 9. pag. 39. *Lupinus vero, qui unam radicem habet, ſi ſarculetur, exſtinguitur: quod nec deſiderat: quia herbas præter auxilium cultoris affligit.* Sic locus ille prius legebatur, ſut ea verba, *quoniam evincit herbas,* priori affigerentur ſententiæ, quæ de faba eſt.

XX. *Et a ſemente nonniſi meſſibus in aream redeunt.*] In libris hactenus editis, *nonniſi nonis menſibus.* At vox ea *nonis* abeſt a MSS. exemplaribus, Reg. Colb. Chiffl. &c. palamque eſt creviſſe eam ex ſuperioris vocabuli, *nonniſi,* perquam importuna repetitione. *Meſſibus* vero haud cunctanter reſcribendum eſſe, ut fecimus, ſuadet tum Plinius ipſe, tum is a quo Plinius iſta mutuatus Columella: Is enim, lib. 2. cap. 12. ubi de ſarritione agit, *Sed nec iſtud ubique,* inquit, *fieri cenſemus: verum incolarum conſuetudine uti. Sunt enim regionum propria munera, ſicut Ægypti, & Africæ, quibus agricola poſt ſementem, ante meſſem ſegetem non attingit: quoniam cæli conditio, & terræ bonitas ea eſt, ut vix ulla herba exeat, niſi ex ſemine jacto: ſive quia rari ſint imbres, ſeu quia qualitas humi ſic ſe cultoribus præbet.* Præterea facit, ut dixi, id quod ipſe Plinius ſuperius inſinuavit, de Ægypti incolis, ſect. 47. *Reliqua pars,* inquit, *nonniſi cum falce arva viſit, paulo ante Calendas Apriles: peragitur autem meſſis Maio.* Quid quod & in MSS. iiſdem non *in aream* ſed *in area* legimus? ut *in arva* legi probabilius merito cuipiam videatur. *Ibid.*

XXI. *Ita ut ante hiemalem ne ceſſet. Nimis pinguis alternari poteſt &c.*] Sic reſcripſimus ex codicum MSS. fide, ita etiam loci ejus poſtulante ſententia. Legebatur ante in editis, *Aut ante hiemalem ne ceſſet. Nec non minus pinguis* &c. Sed vocula *necnon* nuſquam in MSS. exſtat: & de pingui nimium terra nunc agi vel ex eo liquet, quod vel tergeminæ anno uno ſationi par eſſe dicitur: & mox gracilior eidem opponitur, quæ in tertium uſque annum e contrario ceſſare præcipitur. *Sect.* 52.

XXII. *Si hæc omiſſa ſit ſtercoratio, ſequens eſt, priuſquam ſarriat, aviarii pulvere.*] In MSS. Reg. 1. *priuſquam ſeriat.* Reg. 2. *ſariat.* In editis, *priuſquam ſe-* *Sect.* 53.

rat, ante pulverem, nulla penitus ſententia. At Columella, lib. 2. cap. 61. quem Plinius tum habuit ante oculos, cum hæc ſcriberet, *Si tamen aliqua cauſa*, inquit, *tempeſtivam ſtercorationem facere prohibuerit, ſecunda ratio eſt ante quam ſarrias, more ſeminantis ex aviariis pulverem ſtercoris per ſegetem ſpargere. Si & is non erit, caprinum manu jacere, atque terra ſarculis permiſcere: ea res lætas ſegetes reddit.* Quamobrem non jam ullus de noſtra emendatione dubitandi locus, cum hæc ſtercoratio, quæ nunc præcipitur, in ſubſidium ſit prioris, quæ prætermiſſa fuerit. Nam cum illa prior peracta jam ſatione fieri opportune potuerit, hæc quæ ſequens appellatur, qui fieri tandem poſſit, priuſquam ſeras?

Sect. 55. XXIII. *In denſo, aut cretoſo .... tritici aut ſiliginis modios ſex.*] Defendit hanc ſcripturam librorum omnium mira conſenſio, contra Pintianum, cui *modios quinque* legi verius videtur: quoniam Columella lib. 2. cap. 9. *Siliginis autem*, inquit, *vel tritici, ſi mediocriter cretoſus, uliginoſuſve ager eſt, etiam paulo plus quam, ut prius jam dixi, quinque modiis ad ſationem opus eſt. At ſi ſiccus & reſolutus locus, idemque vel pinguis, vel exilis eſt, quatuor*, &c. Sed ſuo ipſius telo perimitur Pintianus: nam cum paulo plus quinque modiis Columella expoſcat: mox vero Plinius inter quatuor & ſex pro ratione ſoli ſationis modum definiendum pronunciet, quis non intelligit *modios ſex* hoc loco ſcribi oportuiſſe?

Sect. 56. XXIV. *Circa brumam ſerendum non eſſe.*] Emendat hunc locum Fulvius Urſinus in Notis ad Varron. pag. 46. ac *citra brumam* ex Varrone, lib 1. de re ruſt. cap. 34. legi præcipit. At quidquid demum aut ſenſerit Varro, aut ſentire porro debuerit, defendit egregie librorum omnium conſtantem ſcripturam Columellæ locus, quem ſecutus in primis nunc Plinius videtur, e lib. 2. cap. 8. *Quod ſit ſeminandi tempus*: pag. 50. *Sic enim ſervant*, inquit, *prudentes agricolæ, ut quindecim diebus prius quam conficiatur bruma, totidemque poſt eam confectam, neque arent, neque vitem, aut arborem putent*, &c. Idem Varro lib. 1. cap. 35. diebus ante & poſt brumam quindecim, quidquam ſeri vetat, præter ulmos.

Sect. 59. XXV. *Deinde ſuperat noctes ad ſolſtitium diebus XCIII. horis duodecim, uſque ad æquinoctium autumni.*] Ita libri omnes, etiam manu exarati: ſed manifeſtiſſimo mendo locus hic tenetur. Deſideratur enim intervalli circumſcriptio, quod a ſolſtitio æſtivo ad autumnale pertinet. Legendum itaque: *diebus XCIII. horis duodecim: & inde minuitur diebus XCII. horis duodecim, uſque ad æquinoctium autumni.* Nam tria intervalla quæ in vulgatis libris exprimuntur, dies conficiunt 262. horas 18. Ea detracta de diebus 365. $\frac{1}{4}$. reſiduos faciunt dies 92. horas 12. Quare ex mente Plinii Julius Cæſar annua hæc intervalla deſcripſit:

Ab æquinoctio verno ad ſolſtitium, dies 93. horas 12.
A ſolſtitio ad æquinoctium autumnale, dies 92. horas 12.
Ab æquinoctio autumnali ad brumam, dies 89. horas 3.
A bruma ad vernum æquinoctium, dies 90. horas 3.

Quod ſi æquinoctium vernum ſtatuatur in XXV. Martii, ut Columella, Pliniuſque, aſſeverant, additis diebus 93. calculus definet in 25. Junii, $\frac{1}{2}$. Ab eo die excluſive, ad æquinoctium autumnale, quod conjicietur in 26. Septembris, 92. dies, horæ 12. A die 26. Septemb. ad brumam, in 24. Decemb. $\frac{1}{2}$. dies 89. horæ tres: ut inde excluſive ad vernum æquinoctium, 25. Martii $\frac{1}{2}$. dies reliqui ſint 90. $\frac{1}{4}$. minima aliqua diverſitate neglecta. Ita fere Petav. lib. 2. Var. Diſſert. cap. 5. pag. 81. & Riccioli, tom 1. Almag. lib. 3. cap. 135.

Sect. 60. XXVI. *Servantque id ſidus etiam veſtis inſtitores.*] Hunc locum ex fide codicum Reg. & Colb. repræſentamus. Præpoſtera interpunctione perturbata omnia prius erant mirum in modum: cum ſic legeretur: *Vergiliarum occaſu fieri putant. Aliqui ad III. Idus Novembris, ut diximus, ſervant: quoniam id ſidus etiam veſtis inſtitor eſt*, &c. Ubi ſidus veſtis-inſtitorem appellari Sipontinus exiſtimavit, aliique poſt eum. Nugæ meræ.

XXVII. *Ipso brumali die pulegium in carnariis florere.*] Placuit nonnullis, *in coronariis* potius legi, quam in *carnariis.* Frustra. In carnariis suspendi carnes mos antiquus fuit : quo more & suspendi pulegium nunc Plinius innuit. Columella, lib. 12. cap. 53. *A duodetima die ad lacum salsuram deferri oportebit, & salem prius excuti, deinde aqua dulci diligenter perlui, necubi sal inhæreat, & paululum assiccatam in carnario suspendi.* Varro lib. 1. de re rust. cap. 54. de uvis pensilibus : *Alia*, inquit, *quæ in piscinam in amphora picata descendat : alia quæ in aram, ut in carnarium adscendat.* Corrigo, *quæ in horreum, ut in carnariis adscendat.* *Ibid.*

XXVIII. *Ter fruges fundens, tria tempora monstrat arandi.*] Ita libri omnes, etiam MSS. ipseque Tullius, a quo carmen illud excerptum, lib. 1. de Divin. num. 15. An vero nihilominus, *ter flores*, sincerius videri possit, considerandum. Nam post eos versiculos subjicit Cicero statim : *Ne hoc quidem quæro, cur hæc arbor una ter floreat, aut cur arandi maturitatem ad signum floris accommodet.* Tamen Geopon. auctor, lib. XI. cap. 13. ἡ δὲ σχῖνος τρεῖς καρποὺς φέρει &c. post Aratum, quem Cicero transtulit : *Sect. 61.*

Τριπλόα δὲ σχῖνος κυέει· τρισσαὶ δέ οἱ αὖξαι
Γίνονται καρποῖο· φέρει δέ τε σήμαθ' ἑκάστη
Ἑξείης ἀρότῳ, &c.

XXIX. *Virgas & sarmenta, quæ tibi usioni supererunt.*] Hoc est, quæ supererunt post tuum usum. In libris vulgatis hactenus legebatur, *quæ tibi in satione superant.* MSS. Reg. 1. *Quæ tibi cisioni.* Reg. 2. *quæ tibi osioni.* Verum ex Catone ipso, a quo hæc excerpta *usioni* legi oportere perspicuum est. Sic enim ille, lib. de re rust. cap. 38. pag. 34. *Si ligna & virgas non poteris vendere, neque lapidem habebis unde calcem coquas, de lignis carbones coquito : virgas & sarmenta, quæ tibi usioni supererunt, in segete comburito : ubi eas combusseris, ibi papaver serito.* Usionis autem voce usus iterum idem Cato, cap. 145. ubi de lege oleæ faciundæ : *Si viride oleum fiet, facito accedat oleum & sal suæ usioni, quod satis siet, & vasa viminea.* Et rursum cap. 149. Scævola quoque apud Gellium, lib. 4. cap. 1. pag. 271, *Quæ longæ usionis gratia contrahuntur, & reconduntur.* Sic & abusionem pro abusu dicimus. *Ibid.*

XXX. *Torcular lavare.*] Sic libri omnes, tum publici, tum etiam conditivi, ante Dalecampium, quo auctore in libris deinceps editis *levare* legitur. Sed sane perperam. Nam Columella lib. 2. cap. XI. cum hujus ipsius intervalli rusticum opus definit, *Opercula, cola, & cetera sine quibus probe confici mustum non potest, diligenter tota marina & aqua salsa tum* jubet esse : *Torcularia vero & fora diligenter emundata, lotaque.* *Sect. 62.*

XXXI. *XIV. Calendas Martii triduum varie.*] Prius legebatur, *XVII. Calendas.* At sedecim omnino Calendæ sunt Martiæ, etiam cum intercalatur annus : nam tum *bis sexto Calendas* dicitur. *Sect. 65.*

XXXII. *Hordeum nisi siccum ne sarrito.*] Locum hunc ope codicum Reg. & Colb. sanavimus, in quibus *sarito* legitur : adstipulante Columella, a quo id sumptum videtur, lib. 2. cap. 12. *At aliæ segetes, quæ vel humidæ moveri possunt, melius tamen siccæ sarriuntur, quoniam sic tractatæ non infestantur rubigine : hordeum vero nisi siccissimum tangi non debet.* Palladio quoque, lib 2. in Januar. tit. 9. pag. 39. *Hoc mense serenis & siccis diebus, dum gelicidium non est, sunt sarculanda frumenta . . . . si siccas segetes sarculaveris, aliquid contra rubiginem præstitisti : maxime si hordeum siccum sarrietur.* Prius legebatur, *ne serito.* At de sarritione & purgatione hibernarum segetum hic sermo est, non de satione. *Ibid.*

XXXIII. *Faba metitur, dein concutitur.*] Ita libri omnes, etiam MSS. quos videre licuit : frustra emendante Pintiano, *dein cuditur*, nec merito in eam sententiam illud Comici trahente, *In me hæc cudetur faba.* Nam Palladius hæc ipsa hujus intervalli opera describens, lib. 7. in Junio, tit. 3. pag. 123. *Colligemus viciam*, inquit, *fenum Græcum resecabimus ad pabulum . . . . Nunc* *Sect. 68.*

& faba Luna minuente velletur. Ante lucem ſane, & ante quam Luna procedat, excuſſa & refrigerata ponatur. Ita gurguliones non patietur infeſtos.

Ibid. XXXIV. *Herba optima in prato, trifolii .... peſſima mimmuli, ſiliquas etiam diras ferentis.*] Significat non caule modo, ſed & ſiliqua nocere in prato mimmulum. Sunt qui *ranunculi* legi ſuſpicentur commodius poſſe: vetant MSS. codices: quorum ex fide, cum illi exhibeant diſerte, *ſiliqua etiam dira ferentis*, hunc locum ita expreſſimus. In libris hactenus editis: *Peſſima mimmuli: ſiliqua etiam dira: feniſecis inviſa & equiſelis eſt.*

Sect. 68. XXXV. *Eſt autem magnopere pertinens.*] De Sirio ſive Canicula agitur. Ita porro MSS. omnes, quos quidem vidimus. At ſcripſit in ora codicis ſui Pelicerius, *Ad æſtum magnopere pertinens*, ut jamdudum obſervavit Petavius, lib. 2. Var. Diſſert. in Uranol. cap. 10. pag. 103. Pertinere ad æſtum dicitur, ſi vera ea lectio eſt, quod ingentem æſtum denunciat, imo & ex parte facit. Hinc Horatius, lib. 3. Ode 29.

Jam Procyon furit,
Et ſtella veſani Leonis,
Sole dies referente ſiccos.

Procynem Horatius, quemadmodum & Plinius, pro Sirio accipit: quoniam prima hæc aſteriſmi Canis ſtella ante ceteras, adeoque ante totum ipſum canem apparet.

Ibid. XXXVI. *Dein poſtridie.*] Sic libri omnes, etiam MSS. Sic & ratio calculi exigit, uti ex Plinio ipſo docuimus. Unde Cæſaris Tabulam emendabis, ex qua Hadrian. Junius, & poſt ipſum Salmaſius, in Solin. pag. 430. *poſt triduum* legi malunt.

Ibid. XXXVII. *XIII. Calend. Auguſti .... eteſiarumque prodromi flatus.*] In libris omnibus editis, plurimiſque MSS. legitur, *XVIII. Calend.* At quis hunc diem XVIII. Calendas Auguſtas vidit unquam? Nos audacter, dempta denarii nota, XIII. reſcribimus: tum quia ſeries dierum ita poſtulat: nam dixit antea de XVI. Calendas: quare nunc aliquis ſubſequentium dierum appellari debet: tum quia XIII. Calendas Auguſti eteſias flare ipſe admonuit, lib. 2. ſect. 47. his verbis, *Poſt biduum vero exortus, &c.*

Sect. 69. XXXVIII. *Quod poſt dies undeviginti ab æquinoctio verno.*] Ita MSS. omnes: at rectius forte, ut Petavius emendavit, lib. 2. Var. Diſſert. in Uranol. cap. 10. pag. 104. *poſt dies unum & triginta.* A VII. Calendas Maïas ad quartum, totum hoc quatriduum frugibus decretorium eſſe Plinius dicit: & ab æquinoctio verno dies numerat undeviginti. At æquinoctium vernum ipſe contulit in VIII. Calend. April. a quo die ſecundus & trigeſimus dies eſt VI. Calend. Maïas.

Ibid. XXXIX. *Sidus & per ſe vehemens, & cui præoccidere caniculam neceſſe ſit.*] Hac voce *caniculam*, Sirium hoc loco rurſum intelligi, ſeu Procynem, pronunciat Salmaſius, in Solin. pag. 435. quam ſtellam ante Canem oriri ait & occidere. At ejus viri errorem quiſquis ad pictam ſphæram & globum oculos applicet, quamvis plumbeus ſit, intelliget. Etenim quæ ad Boream declinant ſtellæ, earum quæ ad Auſtrum vergunt uti ortus antecedunt, ſic occaſus ſequuntur, præſertim ſi boreales ſitu poſteriores ſunt: ut in Procyne & Cane contingit. Canis quippe hoc tempore poſitus eſt in gradu circiter nono Cancri, & ad Auſtrum declinat: Procyon ad Boream ſitus eſt in gradu fere 21. Cancri: ergo ille prius oritur, quam Canis: occidit autem poſt ipſum. Quod autem Plinius ait canis ſideri præoccidere caniculam neceſſe eſſe, id rectiſſime interpretamur de canario ſacrificio, in quo ad placandum caniculæ ſidus, frugibus inimicum, rufæ canes immolabantur, ut fruges flaveſcentes ad maturitatem perducerentur: unde & Catularia porta nomen accepit, ut auctor eſt Paulus ex Feſto, verbo *Catularia.* Atque idem Feſtus in Fragm. pag. 93. *Rutilæ canes, id eſt, non procul a rubro colore immolantur, ut ait Atteius Capito, canario ſacrificio pro frugibus, deprecandæ ſævitiæ cauſa ſideris caniculæ.* Ob unam nominis affinitatem, ea ſacro illi delecta hoſtia eſt. Ovidius lib. 4. Faſtor. verſ. 939.

Est canis, Icarium dicunt, quo sidere mota
Tota sitit tellus, praripiturque seges.
Pro cane sidereo canis hic imponitur ara:
Et quare fiat, nil nisi nomen habet.

In Rubigalibus feriis hæc cærimonia peragebatur, ut Plinius significat, quod in id tempus Caniculæ occasus incideret. Itaque Robigo Deo canis mactabatur, ut rubiginem averteret: Columella, lib. 10. de cultu hortor. pag. 357.

Hinc mala rubigo virides ne torreat herbas,
Sanguine lactentis catuli placatur, & extis.

Atque ipse Naso, libro citato:

Flamen in antiqua lucum Rubiginis ibat,
Exta canis flammis, exta daturus ovis.

Et mox:

Thura focis, vinumque dedit, fibrasque bidentis,
Turpiaque obscena vidimus exta canis.

XL. *Itaque iidem Floralia .... instituerunt, Vrbis anno DXIV.*] Prius DXVI. permutatis annorum numeris legebatur: nos tum ex vestigiis veterum codicum, tum ex indubitata temporum ratione locum eum sanavimus. Auctor est enim Velleïus, lib. 1. *Torquato Sempronioque Coss. Brundisium* colonos missos esse, *& post triennium Spoletium, quo anno Floralium ludorum factum est initium.* Incidit autem prior ille Consulatus in annum Urbis DX. ex Liviana, Plinianaque Chronologia: quo fit, ut triennio interjecto Floralium celebritas ludorum incurrat in annum DXIV. Edidisse hos porro primum aliquem e Servilia gente nummi ejus familiæ suadent, quos vidimus inscriptos his vocibus, FLORA. PRIMVS, hoc est, *Floralia primus* edidit. *Ibid.*

C. PLINII SECUNDI

NATURALIS HISTORIÆ

LIBER XIX.

I. SIDERUM quoque tempestatumque ratio, vel imperitis facili, atque indubitato modo monstrata est: vereque intelligentibus [1] non minus conferunt rura deprehendendo cælo, quam sideralis scientia agro colendo. Proximam multi hortorum curam fecere: nobis non protinus transire ad ista tempestivum videtur. Miramurque quosdam scientiæ gratia, eruditionis suæ gloriam ex his petentes tam multa præteriisse, nulla mentione habita tot rerum sponte curave provenientium, præsertim cum plerisque earum, pretio usuque vitæ, major etiam, quam frugibus, perhibeatur auctoritas. Atque ut a confessis ordiamur utilitatibus, quæque non solum terras omnes, verum etiam maria replevere: seritur, ac dici neque inter fruges, neque inter hortensia potest, linum. Sed in qua non occurret vitæ parte, quodve miraculum majus, [2] herbam esse quæ admoveat Ægyptum Italiæ: in tantum, ut Galerius a freto Siciliæ Alexandriam septima die pervenerit, [3] Babilius sexta, ambo præfecti: æstate vero proxima Valerius Marianus ex Prætoriis Senatoribus, a Puteolis nono die lenissimo flatu? herbam esse, quæ Gades ad Hercu-

NOTÆ.

Sect. I. 1. *Non minus conferunt rura.*] Vide quæ de hoc argumento præclare & ornate dixit auctor, libro sup. sect. 67. num. 1.

2. *Herbam esse.*] Textis ex ea herba velis. Linum Græci, Latini, & Galli pariter vocant, herbam vulgo notam, quæ cannabis modo tunditur in lanæ mollitiem, ad linteorum texturas.

3. *Babilius.*] De eo Seneca, lib. 4. Natur. quæst. cap. 2. pag. 886. *Babillus virorum optimus, in omni litterarum genere rarissimus, auctor est, cum ipse Præfectus obtineret Ægyptum, Heracleotico ostio Nili, quod est maximum, spectaculo sibi fuisse* &c. Delphinorum pugnam describit cum crocodilis, de qua nos libro 8. diximus, sect. 38. Favore Agrippinæ Ægypto Præfectum a Nerone fuisse auctor est Tacitus lib. 13. Annal. pag. 205. Babilum Astrologum, ut opinor, Suetonius vocat, in Nerone, cap. 36. Prænomen ei Caïo fuit.

lis columnas ſeptimo die Oſtiam afferat, [4] & citeriorem Hiſpaniam quarto, provinciam Narbonenſem tertio, Africam altero : quod etiam molliſſimo flatu contigit [5] C. Flavio legato Vibii Criſpi Proconſulis ? [6] Audax vita, ſcelerum plena : aliquid ſeri, ut ventos procellaſque recipiat : & parum eſſe fluctibus ſolis vehi. Jam vero nec vela ſatis eſſe majora navigiis. Sed quamvis amplitudini antennarum ſingulæ arbores ſufficiant, ſuper eas tamen addi velorum alia vela, præterque alia in proris, & alia in puppibus pandi, ac tot modis provocari mortem. Denique tam parvo ſemine naſci, quod orbem terrarum ultro citroque portet, tam gracili avena, tam non alte a tellure tolli : neque id viribus ſuis necti, [7] ſed fractum tuſumque & in mollitiem lanæ coactum, injuria ac ſumma audacia, [8] eo pervenire. Nulla exſecratio ſufficit contra inventorem [9] dictum ſuo loco a nobis : cui ſatis non fuit hominem in terra mori, niſi periret & inſepultus. [10] At nos priore libro imbres & flatus cavendos, frugum cauſa victuſque, præmonebamus. Ecce ſeritur hominis manu, metitur ejuſdem hominis ingenio, quod ventos in mari optet. Præterea ut ſciamus [11] faviſſe pœnas, nihil gignitur facilius : ut ſentiamus [12] nolente id fieri natura, [13] urit agrum, deterioremque etiam terram facit.

II. 1. [1] Seritur ſabuloſis maxime, [2] unoque ſulco : nec magis ſe- Caput I.

Notæ.

4. *Et citeriorem Hiſp.*] Et merces a citeriore Hiſpania Oſtiam afferat die quarto, &c.

5. *C. Flavio.*] Ita MSS. omnes : non *Flacco.* Is eſt fortaſſis Alfius Flavius, de quo Plinius lib. 9. ſect. 8. & nos uberius in Auctorum Indice.

6. *Audax vita.*] Audax, ut ille cecinit, Iapeti genus ? Nam vitam dicere pro hominibus, ſeu mortalium genere, familiare Plinio eſt. Quid hic Salmaſius movet, dum pro acri ea oratione, illud jacens & languidum obtrudit, in Solin. pag. 260. *Audax id, at ſceleris plenum ?*

7. *Sed fractum, tuſumque.*] Nam maceratur aqua, tunditurque, ſemper injuria melius, ut dicetur in fine ſect. 3. Vide Notas & Emendationes num. I.

8. *Eo pervenire.*] Ut nempe orbem terrarum vel ſic ultro citroque portet.

9. *Dictum ſuo loco.*] Libro 7. ſect. 57. *Vela Icarus, malum & antennam Dædalus invenit,* &c. Huc etiam refer quod habet Horatius, lib. 1. Ode 3.

Illi robur & æs triplex &c.

10. *At nos priore libro.*] Superiore libro 18. ſect. 76. & alias paſſim.

11. *Faviſſe pœnas.*] Hoc eſt, ea ultro creſcere, quæ gignuntur in hominum pœnam.

12. *Nolente id fieri.*] Ita MSS. omnes. Alii, *nolente id ſeri.*

13. *Vrit agrum.*] Vide quæ diximus lib. 17. ſect. 7.

Sect. II. 1. *Seritur ſabuloſis.*] Pinguiſſimum locum, & modice humidum poſcit, nec macrum reſpuit, inquit Columella, lib. 2. cap. 10.

2. *Vnoque ſulco.*] Terra vel ſemel arata.

ſtinat aliud. [3] Vere ſatum æſtate vellitur : [4] & hanc quoque terræ injuriam facit. Ignoſcat tamen aliquis [5] Ægypto ſerenti, ut Arabiæ Indiæque merces importet : itane & Galliæ cenſentur hoc reditu, [6] monteſque mari oppoſitos eſſe non eſt ſatis, & a latere oceani obſtare ipſum quod vocant inane? Cadurci, Caleti, Ruteni, Bituriges, ultimique hominum exiſtimati Morini, imo vero Galliæ univerſæ vela texunt. Jam quidem & [7] Transrhenani hoſtes : nec pulchriorem aliam veſtem eorum feminæ novere. Qua admonitione ſuccurrit, quod M. Varro tradit, in Seranorum familia gentilitium eſſe, feminas linea veſte non uti. [8] In Germania autem defoſſi atque ſub terra id opus agunt. Similiter & in Italia [9] regione Alliana inter Padum Ticinumque amnes, ubi [10] a Setabi tertia in Europa lino palma : ſecundam enim in vicino Allianis capeſſunt [11] Retovina, & in Æmilia via Faventina. Candore Allianis [12] ſemper crudis Faventina præfe-

NOTÆ.

3. *Vere ſatum &c.*] Gratius in Cyneget verſ. 57.

Idcirco & primas linorum tangere meſſes
Ante vetant, quam maturis accenderit annus
Ignibus, & claro Pleïas ſe prompſerit ortu.

Vergiliarum exortu æſtatem incipere ſuperiore libro diximus ſect. 69.

4. *Et hanc . . . terræ injuriam.*] Quod nempe velli a radice illud oporteat, non ut frumenta, meti : quod dum ita fit, terræ ſuccus omnis extrahitur, ut Plinius admonuit libro ſuperiore ſect. 72. *Alibi*, inquit, frumenta *ab radice vellunt: quique id faciunt, proſcindi ab ſe obiter agrum interpretantur, cum extrahant ſuccum.*

5. *Ægypto ſerenti.*] Laudat Ægyptia vela Hermippus apud Athenæum, lib. 1. pag. 27.

6. *Monteſque.*] Nec ſatis fuit, ne maria Galli tentarent, oppoſitos a natura montes mediterraneo mari, Alpes ac Pyrenæos : ab Oceani vero parte ipſum inane, ſpatiumque illud æquoris & aëris immenſe fuſum, in quo nullum occurrere creditur litus adverſum, quo poſſit appelli.

7. *Transrhenani hoſtes.*] Batavos, opinor, intelligit, qui inſulam Rheni amnis colunt, Cattorum quondam populum, dum trans Rhenum degerent, ut Tacitus ait lib. de morib. German. pag. 134. Etiamnunc Hollandicum linum, & candore, & firmitate, & filamentorum exilitate præfertur ceteris omnibus. *Toile de Hollande, toile de Friſe.* Pariſino ſecunda palma.

8. *In Germania.*] Sed & in Gallia quoque : propter frigus, æſtuſque, lino inimica.

9. *Regione Alliana.*] Ex qua linis nomen Allianis : quibus poſt Retovina mox palma defertur. Prius legebatur *ratione alia.* In Reg. 1. 2. *ratione aliena.* In Colb. 2. *regione aliena.*

10. *A Setabi.*] Poſt lina Setaba, de quibus egimus in præfatione ad T. Veſpaſ. De Setabi oppido diximus lib. 3. ſect. 4. In nummis SAETABIS. Silius Ital. lib. 3.

Setabis & telas Arabum ſpreviſſe ſuperba,
Et Peluſiaco filum componere lino.

Gratius quoque in Cyneget. verſ. 41.

Hiſpanique alio ſpectantur Setabes uſu.

11. *Retovina.*] Ab oppido Retovio, ſive Ritobio, quod Livio dici Litubium, lib. 32. Cluverius arbitratur, in Ital. antiq. pag. 78.

12. *Semper crudis.*] Semper flavis, quæ nulla maceratione aut politione candorem trahunt. Sic Maro, in nono Æneïd. corticem crudum dixit pro viridi.

runtur :

runtur: Retovinis tenuitas summa densitasque, candor æque ut Faventinis, sed lanugo nulla, quod apud alios gratiam, apud alios offensionem habet. [13] Nervositas filo æqualior pæne quam araneis, tinnitusque, [14] cum dente libeat experiri: ideo [15] duplex, quam ceteris, pretium.

2. Et Hispania citerior habet splendorem lini præcipuum, torrentis in quo politur natura, [16] qui alluit Tarraconem. Et tenuitas mira, ibi primum [17] carbasis repertis. Non dudum ex eadem Hispania [18] Zoëlicum venit in Italiam, plagis utilissimum. Civitas ea Gallæciæ & oceano propinqua. [19] Est sua gloria & Cumano in Campania, ad piscium & alitum capturam. [20] Eadem & plagis materia. Neque enim minores cunctis animalibus insidias, [21] quam nobismetipsis lino tendimus. Sed Cumanæ plagæ [22] concidunt apros, [23] & hi casses vel ferri aciem vincunt. Vidimusque jam tantæ tenuitatis, ut anulum hominis [24] cum epidromis transirent, uno portante multitudinem qua sal-

NOTÆ.

13. *Nervositas.*] Firmitas ei filo est, æqualitasque, hoc est, lævor, ac perpetua sine ulla offensione politura.

14. *Cum dente.*] Si dentes morsu filum prehendas, idemque digito tendas, ac subinde quatias, dente tum tinnitum sentias, sonitumque.

15. *Duplex quam.*] Hac loquendi forma usus etiam Columella, lib. 1. cap. 8.

16. *Qui alluit Tarraconem.*] Flumine Subi allui Tarraconem diximus lib. 3. sect. 4.

17. *Carbasis.*] Velis e lino tenuissimo. De carbasi voce Servius ad illud 3. Æneïd.

Et auræ
Vela vocant, tumidoque inflatur carbasus austro.

Carbasus genus lini est, quod abusive plerumque pro velo ponitur. Quam telam Baptistæ *Toile batiste* Galli vocant, primæ tenuitatis, hanc Latine carbasum merito appellaris.

18. *Zoëlicum.*] A Zoëlis Hispaniæ populis, de quibus lib. 3. sect. 4.

19. *Est... & Cumano.*] Gratius in Cyneget. vers. 34.

Optima Cinyphiæ, ne quid cunctere, paludes
Lina dabunt: bonus Æoliæ de valle Sibyllæ
Fetus: & aprico Tuscorum stupea campo
Messis, &c.

20. *Eadem & plagis.*] Plagæ, retia sunt ad capiendas feras: quæ retia funibus tenduntur circa imam & summam partem. *Des toiles.* Unde familiares eæ venatoribus formulæ, *Mettre les bestes noires dans les toiles: tendre les toiles: tirer les toiles: lever les toiles.*

21. *Quam nobismetipsis.*] Qui post inventa e lino vela mortem provocamus navigatione mari suscepta, ut dictum est sup. sect.

22. *Concidunt apros.*] Erunt fortassis quibus magis arrideat, *concludunt.* Est enim *concludere* in venatione usitata vox. Gratius in Cyneget. vers. 49.

Includas retibus ursos.

Et Seneca, lib. 1. de Clem. *Sic feras lineis & pinna conclusas contine.* Sed concidi plagis apros cum dixit auctor, concludi eo loco intellexit, in quo concidi nullo negotio deinde possint: quod sola ferri acies præstare non valeret: itaque, ut statim subjungit idem, ferri aciem eo nomine hi casses vincunt.

23. *Et hi casses vel ferri aciem vincunt.*] Vide Notas & Emend. num. II.

24. *Cum epidromis.*] Hoc est, cum imis summisque funibus quibus tenduntur retia, ipsa per hominis anulum transibant: Itaque nullo negotio vel

tus cingerentur : (nec id maxime mirum, sed singula earum stamina centeno quinquageno filo constare :) sicut paulo ante Julio Lupo, qui in præfectura Ægypti obiit. Mirentur hoc ignorantes in Ægyptii quondam regis, quem Amasim vocant, thorace, in Rhodiorum insula ostendi in templo Minervæ, CCCLXV. filis singula fila constare : quod se expertum nuper Romæ prodidit Mucianus ter Consul, parvasque jam reliquias ejus superesse hac experientium injuria. Italia & Pelignis etiamnum linis honorem habet, [25] sed fullonum tantum in usu : Nullum est candidius, lanæve similius : sicut in culcitis præcipuam gloriam Cadurci obtinent. [26] Galliarum hoc, & tomenta pariter, inventum. [27] Italiæ quidem mos etiam nunc durat in appellatione stramenti.

3. Ægyptio lino minimum firmitatis, plurimum lucri. Quatuor ibi genera : Taniticum, ac Pelusiacum, Buticum, Tentyriticum, cum regionum nominibus, in quibus nascuntur. Superior pars Ægypti in Arabiam vergens gignit fruticem, quem aliqui gossipion vocant, plures [28] xylon, & ideo lina inde facta xylina. Parvus est, similemque [29] barbatæ nucis defert fructum, cujus [30] ex interiore bombyce lanugo netur. Nec ulla sunt eis candore mollitiave præfe-

NOTÆ.

unus homo cassium multitudini gestandæ par fuit, qua saltus integer cingeretur, ut Julius Lupus fecit.

25. *Sed fullonum.*] Qui nempe ex eo lino culcitas concinnabant, opplebantque deinde stramine seu tomento. Vel potius quod subuculas ex eo lino sibi fullones, indusiaque conficerent.

26. *Galliarum hoc, &c.*] Nimirum tomentum Lingonum, culcita Cadurcorum inventum fuit. Unde alterum *tomentum Lingonicum*, & *Lingonicum stramen* dictum est, uti monuimus, lib. 8. sect. 73. ex Martiali. Culcitam veteres nomine gentis, quæ invenit, cadurcum vocavere. Juvenalis, Satyr. 7. vers. 221.

Institor hibernæ tegetis, niveique Cadurci.

Idemque Satyr. 6. vers. 535.

Magnaque debetur violato pœna cadurco.

Sulpicia Poëtria in vetere epigrammate *Cadurcas fascias*, e lino Cadurcino fascias vocat :

Ne me Cadurcis destitutam fasciis
Molli Caleno concubantem proferat.

27. *Italiæ quidem mos.*] Ita M S S. Salmasius in Solin. pag. 938. *vox* legi, non *mos* jubet. Frustra. Qui mos fuerit antiquus Italiæ, inquit, auctor, vel ex quotidiano sermone palam est : nam torum saltem castrensem vulgo stramentum vocamus, quoniam, ut dictum est, lib. 8. sect. 73. *antiquis torus e stramento erat, qualiter etiamnunc in castris*, ubi hæc potissimum stramenti appellatio perseverat.

28. *Xylon.*] Ξύλον lignum sonat : quare Ulpianus, in leg. *Si cui lana legetur*, Dig. de legat. 3. ἐριόξυλον *ligneam lanam* reddit.

29. *Barbatæ nucis.*] Cujusmodi sunt Ponticæ nuces, quas mollis barba protegit, ut dictum est lib. 15. sect. 24. Sic etiam Jul. Pollux lib. 7. cap. 17. Ἤδη δὲ καὶ παρ' Αἰγυπτίοις ἀπὸ ξύλου τι ἔριον γίγνεται, ἐξ οὗ τὴν ἐσθῆτα λίνου ἄν τις μᾶλλον φαίη προσεοικέναι, πλὴν τοῦ πάχους· ἔστι γὰρ παχύτερος· τῷ δένδρῳ καρπὸς ἐπιφύεται, καρύῳ μάλιστα προσεοικώς, &c.

30. *Ex interiore bombyce.*] Hoc est, lanugine, quam Itali *Bombace* appellant, nos *Coton* dicimus : unde *Bombazin* vocamus telas bombacinas, aut lintea ex bombace confecta. Jacobus de Vitriaco,

renda. [31] Vestes inde sacerdotibus Ægypti gratissimæ. Quartum genus [32] Orchomenium appellant. Fit e palustri velut arundine, duntaxat [33] panicula ejus. [34] Asia e genista facit lina ad retia præcipua, in piscando durantia, frutice madefacto denis diebus. Æthiopes Indique e malis, Arabes cucurbitis, in arboribus, [35] ut diximus, genitis.

III. [1] Apud nos maturitas ejus duobus argumentis intelligitur, intumescente semine, aut colore flavescente. Tum evulsum, & in [2] fasciculos manuales colligatum, siccatur in Sole, pendens conversis superne radicibus uno die, mox quinque aliis, in contrarium inter se versis fascium cacuminibus, ut semen in medium cadat. Inter medicamina huic vis, [3] & in quodam rustico ac prædulci Italiæ Transpadanæ cibo, sed jam pridem [4] sacrorum tantum gratia. Deinde post messem triticeam virgæ ipsæ merguntur in aquam Solibus tepefactam, pondere aliquo depressæ: nulli enim levitas major. Maceratas indicio est membrana laxatior. Iterumque inversæ, ut prius, Sole siccantur: mox arefactæ in saxo tunduntur [5] stupario malleo. Quod proximum cortici fuit, stupa appellatur, deterioris lini, lucernarum fere luminibus aptior. [6] Et ipsa tamen pectitur ferreis hamis, donec

NOTÆ.

lib. 1. cap. 85. *Sunt ibi in oriente præterea arbusta quædam quæ seminantur, ex quibus colligunt bombacem, quæ Francigenæ Cotonem seu Coton appellant: & est quasi medium inter lanam & linum: ex quo subtilia vestimenta contexuntur.* Nascitur hic frutex jam in Gallia, ex India delatus: Cotonem pariter vocant, *le Coton.* In horto Regio pomum vidimus, quod cum patens dehisceret, inculcatum flocci glomum exhiberet.

31. *Vestes inde.*] Ex gossipio, qui regionis illius peculiaris frutex, lini vices habet. Unde Gratius in Cyneget. vers. 42. linum appellat:

Vix operata suo sacra ad Bubastia lino
Velatur sonipes æstivi turba Canopi.

32. *Orchomenium.*] De arundine Orchomenia diximus lib. 16. sect. 66.

33. *Panicula ejus.*] Lanosam comam in milio, panico, arundine, & qualem in arvis complures herbæ, & in palustribus junci gerunt, Latini paniculam, Græci αἰθάλην dixere. De ea voce diximus lib. 16. sect. 64.

34. *Asia e genista.*] Vide quæ dicturi sumus, lib. 24. sect. 40.

35. *Ut diximus.*] Libro 12. sect. 21.

Sect. III. 1. *Apud nos.*] In orbe Romano, qui Arabum Indorumque terris opponitur.

2. *Fasciculos manuales.*] Qui manum impleant. Δεμάτιοι χειρόπληθες, fasciculum manualem appellat Hippocrates, in Veterin. pag. 879.

3. *Et in quodam ... cibo.*] Galenus lib. 1. de aliment. facult. cap. 32. pag. 331. tom. 6. lini tosto semine, obsonii vice, quosdam vesci tradit ex sale & garo: itidem melle conspersum edi: panibus denique a nonnullis inseri: ἐπιπάττουσι δ' ἔνιοι καὶ τοῖς ἄρτοις αὐτό.

4. *Sacrorum ... gratia.*] Forte ad suffimenta, ut quidam volunt: vel potius ad epulas sacras, quas feriatis diebus privatus quisque domi institueret.

5. *Stupario malleo.*] Quo lina stupæque tunduntur.

6. *Et ipsa .... pectitur.*] Linum ita pectere Galli dicunt, *serancer du lin, du chanvre*: Ferreum hamum, *un seran.*

omnis membrana decorticetur. [7] Medullæ numeroſior diſtinctio, candore, mollitia. Linumque nere & viris decorum eſt. Cortices quoque decuſſi clibanis & furnis præbent uſum. Ars depectendi digerendique: Juſtum e quinquagenis faſcium libris quinas denas carminari. Iterum deinde in filo politur, illiſum crebro [8] in ſilice ex aqua: textumque rurſus [9] tunditur clavis, ſemper [10] injuria melius.

IV. [1] Inventum jam eſt etiam, quod ignibus non abſumeretur. Vivum id vocant, ardenteſque in focis conviviorum ex eo vidimus mappas, ſordibus exuſtis ſplendeſcentes igni magis, quam poſſent aquis. Regum inde funebres tunicæ, corporis favillam ab reliquo ſeparant cinere. Naſcitur in deſertis aduſtiſque Sole Indiæ, [2] ubi non cadunt imbres, inter diras ſerpentes: aſſueſcitque vivere ardendo, rarum inventu, difficile textu propter brevitatem. Rufus de cetero colos, ſplendeſcit igni. Cum inventum eſt, æquat pretia excellentium margaritarum. Vocatur autem a Græcis [3] aſbeſtinum ex argumento naturæ. Anaxilaus auctor eſt, linteo eo circumdatam arborem, ſurdis ictibus, & qui non exaudiantur, cædi. Ergo huic lino principatus in toto orbe.

Proximus [4] byſſino, mulierum maxime deliciis [5] circa Elim in

NOTÆ.

7. *Medullæ.*] Delicatioris ſubſtantiæ, quæ ad nendum reſervatur.

8. *In ſilice.*] In alveo ſiliceo, ſive lapideo.

9. *Tunditur clavis.*] Fuſtibus, qui clavas capite referant.

10. *Injuria melius.*] Sic de ſalice pronunciavit lib. 16. ſect. 69. *Mirumque, contuſo ligno alicui majores ad vincula eſſe vires.*

Sect. IV. 1. *Inventum ... quod ignibus.*] De lino aſbeſtino non vetuſtatis modo plena monumenta ſunt, ſed & idonea eruditorum hujus ævi teſtimonia. *Habeo & ego in Muſeo*, inquit Kircherus noſter, tom. 2. Mundi ſubterran. lib. 8. pag. 67. *integrum ſcrinium aſbeſtinis fruſtis plenum. Chartam ex hiſce confectam habeo, qua litteris ſcribendis ſervit, quas ubi in ignem injeceris, conſumptis mox litteris, charta veluti igne lota, integra & candidior exit, noviſque litteris inſcribendis ſervit.... Donavit & mihi Eminentiſſ. Cadinalis de Lugo redimiculum aſbeſtino lino contortum, quod igni injectum, ſi ſordibus pollutum fuerit, inde nitidiſſimum exit. Memini quoque me ellychnium hujuſmodi aſbeſtinum lucernæ inditum ad biennium conſervaſſe, ſine ulla ſui conſumptione, haud dubie perpetuo duraturum, niſi neſcio quo caſu id ſubductum eſſet*, &c. Vide & Aldrovand. lib. 4. de metall. cap. 26. pag. 664.

2. *Vbi non cadunt.*] Vide quæ diximus lib. 17. ſect. 30. nota 23. Columella, lib. 1. cap. 6. *Æſtas in tranſmarinis regionibus pluvia caret.*

3. *Aſbeſtinum.*] Ἄσβεστον, quæ vox Græca inexſtinctum ſonat.

4. *Byſſino.*] Byſſus genus fuit lini tenuiſſimi, ex quo textæ veſtes purpureum colorem non raro imbiberent: unde in ſacris paginis toties byſſus, & purpura, vel purpura & byſſus pro purpurea byſſo, per figuram ἓν διὰ δυοῖν. Inde factum ut byſſus ab Heſychio & Suida pro purpura accipiatur. Rectius vero Pollux loc. cit. Καὶ μὴν καὶ τὰ βύσσινα· καὶ ἡ βύσσος λίνου τι εἶδος παρ' Ἰνδοῖς. Philoſtrato, lib. 2. de vita Apoll. cap. 9. pag. 79. ex arbore βύσσος legitur, quæ arbos altitudine populi, folio ſalicis eſt.

5. *Circa Elim.*] Pauſanias in Eliac. prior. negat uſpiam tota Græcia byſſum naſci, niſi in Eleo agro, de quo egimus lib. 4. ſect. 6.

Achaïs genito: [6] quaternis denariis [7] scripula ejus [8] permutata quondam, ut auri, reperio. Linteorum lanugo, e velis navium maritimarum maxime, in magno usu medicinæ est: & cinis spodii vim habet. [9] Est & inter papavera genus quoddam, quo candorem lintea præcipuum trahunt.

V. Tentatum est tingi linum quoque, & vestium insaniam accipere, in Alexandri Magni primum classibus, Indo amne navigantis, cum duces ejus ac præfecti in certamine quodam variassent insignia navium: stupueruntque litora, flatu versicoloria implente. [1] Velo purpureo ad Actium cum M. Antonio Cleopatra venit, eodemque effugit. Hoc fuit imperatoriæ navis insigne.

VI. [1]. Postea in theatris tantum umbram fecere: [2] quod primus omnium invenit Q. Catulus, cum Capitolium dedicaret. Carbasina deinde vela primus in theatro duxisse traditur [3] Lentulus Spinter Apollinaribus ludis. Mox Cæsar Dictator totum forum Romanum intexit, [4] viamque sacram ab domo sua ad clivum usque Capitolinum, quod [5] munere ipso gladiatorio mirabilius visum tradunt. Deinde & sine ludis Marcellus Octavia sorore Augusti genitus, in Ædilitate sua, avunculo XI. Consule, a. d. Calendas Augusti, velis forum

NOTÆ.

6. *Quaternis denariis.*] Monetæ nostræ asses sunt triceni bini.

7. *Scripula ejus.*] Libra scripula continet 288.

8. *Permutata quondam.*] Priorum scilicet Cæsarum ævo, quo denarius aureus argenteis denariis quinque & viginti æstimabatur, ut dicemus lib. 33. sect. 13. Sic Aureliani ævo libra auri libra serici fuit, & auro fila pensabantur, inquit Vopiscus in Aureliano, pag. 224.

9. *Est & inter papavera.*] De hac re dicemus lib. 20. sect. 79.

Sect. V. 1. *Velo purpureo.*] Huc refer & Agrippæ vexillum cæruleum, de quo Dio, lib. 51. pag. 458.

Sect. VI. 1. *Postea in theatris.*] Hunc morem inducendi vela theatris describit eleganter Lucretius, lib. 4. vers. 73.

Et vulgo faciunt id lutea, rufaque vela,
Et ferrugina, cum magnis intenta theatris
Per malos vulgata trabesque trementia pendent.
Namque ibi consessum caveaï subter, & omnem
Scenalem speciem patrum, matrumque, Deorumque,
Inficiunt, coguntque suo fluitare colore: &c.

2. *Quod primus omnium.*] Valerius Max. lib. 2. cap. 4 num. 6. *Q. Catulus Campanam imitatus luxuriam, primus spectantium consessum velorum umbraculis texit.* Ab eo Capitolium Sylla mortuo dedicatum diximus lib. 7. sect. 44.

3. *Lentulus Spinter.*] Plus hoc etiam præstitit: nam teste eodem Valerio Max. loc. cit. *argentatis choragiis*, hoc est, scenarum instrumentis, *P. Lentulus Spinter adornavit* scenam, cum *translatitium antea* foret *Pœnicis indui tunicis.*

4. *Viamque sacram.*] Fuit ea in quarta Urbis regione, teste P. Victore, in descript. Urbis Romæ. Sericis cortinis inumbratam fuisse auctor est Dio, lib. 43. pag. 226. παραπετάσματα σηρικὰ ὑπερεπέτασε.

5. *Munere ipso glad.*] Quod munus a Suetonio describitur in Julio, cap. 39.

inumbravit, ut salubrius litigantes consisterent: quantum mutatis moribus Catonis Censorii, qui sternendum quoque forum [6] muricibus censuerat. [7] Vela nuper colore cæli, stellata, per rudentes iere etiam [8] in amphiteatro principis Neronis. Rubent in cavis ædium, & muscum a Sole defendunt. [9] Cetero mansit candori pertinax gratia. Honor etiam & Trojano bello. Cur enim non & præliis intersit, ut naufragiis? Thoracibus lineis paucos tamen pugnasse, testis est [10] Homerus. Hinc fuisse & navium armamenta apud eundem interpretantur eruditiores: [11] quoniam cum sparta dixit, significaverit sata.

CAPUT II. VII. [1] Sparti quidem usus multa post sæcula cœptus est: nec ante

NOTÆ.

6. *Muricibus.*] Acutis lapidibus, ne fora litigiosa tam crebro litigantes adirent. Muricem veteres dicebant saxi acumen. Virgilius, lib. 5. Æneïd.

Concussæ cautes, & acuto murice remi
Obnixi crepuere, illisaque prora pependit.

Ubi id Servius adnotat: & ejusdem loci auctoritate Nonius Marcellus: *Murices*, inquit, *vetustas etiam saxorum asperitates dici voluit.*

7. *Vela nuper.*] Vela nuper, inquit, coloris cærulei visa, ac distincta stellis, per rudentes extenta cucurrere, in amphitheatro Neronis. Sunt & rubra in cavis ædium, quæ muscum virentem a Solis ardore defendant.

8. *In amphitheatro.*] Hoc amphitheatrum esse censuerim, quod Tranquillus in Nerone, cap. 12. ligneum fuisse dicit, in regione Martii Campi intra anni spatium fabricatum. De quo & Tacitus lib. 13. Annal. pag. 208. *Nerone secundum, L. Pisone Coss. pauca memoria digna evenere: nisi cui libeat, laudandis fundamentis & trabibus, queis molem amphitheatri apud Campum Martis Cæsar exstruxerat, volumina implere.* De velis ibi extentis Dio, lib. 63. pag. 718. dum res gestas iis diebus enumerat, quibus a Nerone Armeniæ regnum Tiridati concessum est. Τά γε μὴν παραπετάσματα τὰ διὰ τοῦ ἀέρος διαταθέντα, ὅπως τὸν ἥλιον ἀπείργοι, ἁλουργὰ ἦν· καὶ ἐν μέσῳ αὐτῶν ἅρμα ἐλαύνων ὁ Νέρων ἐνέστικτο· Πέριξ δ' ἀστέρες χρυσοῖ ἐπέλαμπον. *Vela per aërem extensa, Solis arcendi causa, purpurea erant: quorum in medio Nero acu pictus currum agitabat: circa hunc undique sidera lucebant aurea, &c.*

9. *Cetero.*] Diuturnior fuit gratia candoris in lino: sive candor in lino ceteris coloribus potior visus est.

10. *Homerus.*] Iliad. β. ubi λινοθώρηκας ejusmodi bellatores vocat. Et linteam loricam induisse Galbam Tranquillus scribit, cap 19. quanquam non dissimulantem parum adversus mucrones profuturam.

11. *Quoniam cum sparta.*] Hic versus ille Homericus est, quem respicit, ex Iliad. β. 135.

Καὶ δὴ δοῦρα σέσηπε νεῶν, καὶ σπάρτα λέλυνται.

Error hic fuit eruditorum illorum, quos Plinius nunc appellat, qui τὰ σπάρτα in eo versu sata interpretati sunt, aut funes rudentesque nauticos ex rebus sativis factos, uti ex lino, stupa, cannabe: quia σπείρειν serere significat. Σπάρτα νεῶν Homerus vocat, funiculos e lino vel cannabe, quibus suebantur naves, non quia e sativis rebus nectebantur: sed quia ad nectendum idonei. Nam σπείρειν Græcis, ut *serere* Latinis, non solum terræ semen committere, sed & innectere significat, & conjungere invicem. Τὸ σπαρτὸν est sativum, quod seri potest: at σπάρτον est funis qui seritur, id est, nectitur.

Sect. VII. 1. *Sparti quidem.*] Hoc spartum Latinorum est, diversum a sparto Græcorum, de quo dicemus alias

[2] Pœnorum arma, quæ primum Hispaniæ intulerunt. Herba & hæc sponte nascens, [3] & quæ non queat seri, [4] juncusque proprie [5] aridi soli, uni terræ dato vitio. Namque id malum telluris est: nec aliud ibi seri aut nasci potest. In Africa exiguum & inutile gignitur. [6] Carthaginiensis Hispaniæ citerioris portio, nec hæc tota, sed quatenus parit, montes quoque sparto operit. [7] Hinc strata rusticis eorum, hinc ignes facesque, hinc calceamina, & pastorum vestis, animalibus noxium, præterquam cacuminum teneritate. Ad reliquos usus laboriose evellitur, ocreatis cruribus, manu, textisque manicis, convolutum osseis [8] iligneisve conamentis. [9] Nunc jam in hiemem juxta. Facillime tamen ab Idibus Maiis in Junias: hoc maturitatis tempus.

VIII. [1] Vulsum fascibus in acervo animatum biduo, tertio

NOTÆ.

Describitur, pingiturque a Clusio, lib. 6. rarior. plant. cap. 40. pag. 220. Hispanis, apud quos id provenit, etiamnum *Sparto* vocatur.

2. *Pœnorum arma.*] Bello Punico secundo, quo totam intra flumen Iberum Hispaniam sibi subjecit Hannibal.

3. *Et quæ non queat seri.*] Contra seri Varro jubet, lib. 1. de re rust. cap. 23. *Sic ubi cannabim*, inquit, *feras*, *linum*, *juncum*, *spartum*, *unde lineas*, *funes facias*, &c. Sed ægre admodum scimus ex semine pullulare.

4. *Juncusque.*] Ob folia juncea, & aspera.

5. *Aridi soli*] Siticulosi, aquarum penuria laborantis. Strabo. lib. 3. pag. 60. de campo spartario: Τοῦτο δ' ἐστι μέγα καὶ ἄνυδρον, τὴν σχοινοπλοκικὴν φύον σπάρτον, ἐξαγωγὴν ἔχουσαν εἰς πάντα τόπον, καὶ μάλιστα εἰς τὴν Ἰταλίαν.

6. *Carthaginiensis.*] Gignit nunc quoque hæc regio ab limitibus Granatensis regni, seu Bæticæ fine, usque ad eam urbem quæ nunc Murcia dicitur. Fuit eo tractu, campus Spartarius, Carthagoque nova, *Cartagena*, & ipsa inde a Plinio lib. 31. sect. 43. & ab Isidoro lib. 15. cap. 1. Spartaria appellata: Καρχηδὼν Σπαρταγενὴς Appiano, in Iber. pag. 261. Crescit & in Valentino Hispaniæ regno spartum.

7. *Hinc strata.*] Eodem est hodie apud Hispanos usu: nam ex crudo exsiccatoque sparto tapetes sive aulæa, storeas, corbes, rudentesque conficiunt. Corbes ii certe, in quibus ficus & uvæ passæ advehuntur, e sparto contexti sunt. Ex eo denique in lini morem aqua macerato, deinde siccato, tusoque, calceamenti genus paratur, quod ipsi *Alpergates* vocant. Hæc omnia ex Clusio, qui vidit, loc. cit.

8. *Iligneisve conamentis.*] Conamenta ossea ligneave interpretor, ossa, ligneosque fustes teretes, quibus spartum convolvitur, ut vellentium conatus juvetur, & minuatur labor. Ita sane libri omnes, etiam M S S. Nugantur, qui *nucamentis*, vel *cum amentis* malunt.

9. *Nunc jam in hiemem juxta.*] Subintellige vellitur pariter hieme, ut æstate: sed multo facilius ab Idibus Maiis &c. Ita porro M S S. omnes: non, ut editi, *in hiemem vix*.

Sect. VIII. 1. *Vulsum fascibus in acervo animatum.*] Ita libri omnes: hoc est, nondum exanime, sed viride adhuc & integrum: cum eo spiritu quem exhalat, cum recens est: atque uti de palmæ fructu Plinius ait, lib. 13. sect. 9. *cum sui ardoris anima*. Resolvi deinde porro necesse est, vertique ad Solem, uti de feno dictum est, lib. 18. sect. 67. num. 5. alioqui, ut fenum, sic & spartum incensa illa anima nebulam exhalaret, accenderetur que, & conflagraret. Dalecampius, & post eum Salmasius, legunt *manuatum*, interpretanturque, ut Plinius ipse loquitur initio sect. 3. *in fasciculos manuales colligatum*: quod vereor ut cuiquam probent.

resolutum, spargitur in Sole siccaturque, & rursus in fascibus redit sub tecta. Postea maceratur aqua marina optime, sed & dulci, si marina desit: siccatumque Sole, iterum rigatur. [a] Si repente urgeat desiderium, perfusum calida [2] in solio, ac siccatum stans, compendium operæ fatetur. Hoc autem tunditur, [3] ut fiat utile, præcipue in aquis marique invictum. In sicco præferunt e cannabi funes. At spartum alitur etiam demersum, veluti [4] natalium sitim pensans. [5] Est quidem ejus natura interpolis: rursusque quam libeat vetustum novo miscetur. Verumtamen complectatur animo, qui volet miraculum æstimare, quanto sit in usu, omnibus terris, navium armamentis, machinis ædificationum, aliisque desideriis vitæ. Ad hos omnes usus quæ sufficiant, minus triginta millia passuum in latitudinem a litore Carthaginis novæ, [6] minusque c. in longitudinem esse reperientur. [7] Longius vehi impendia prohibent.

IX. Junco Græcos ad funes usos [1] nomini credamus, quo herbam eam appellant: postea palmarum foliis, [2] philuraque, manifestum est: & inde translatum a Pœnis sparti usum, perquam simile veri est.

X. [1] Theophrastus auctor est, esse bulbi genus circa ripas amnium nascens, cujus inter summum corticem, eamque partem qua vescuntur, esse laneam naturam, [2] ex qua impilia vestesque quædam con-

INTERPRETATIO.

a *Si repente.*] Si statim uti sparto desideras.

NOTÆ.

2. *In solio.*] Solium pro vase iligneo aut abiegno ponitur. Sic vasa ea, in quibus cum lixivio calido & cinere pannos emaculamus, solia dicimus.

3. *Ut fiat utile.*] Funibus texendis, ceterisque usibus.

4. *Natalium sitim.*] Quoniam in arido solo, ut dictum est, nascitur.

5. *Est .... natura interpolis.*] Ea sparti natura, ut interpolandis, resarciendis, renovandis operibus, quæ ex eo fiunt, aptissime adhibeatur, & vetustum secure misceatur novo. Interpolis mulier a Plauto appellatur ea, quæ se pigmentis interpolat, atque reconcinnat, ut ex vetusta anu nova quasi puella fiat, in Mostell. act. 1. sc. 3. vers. 117.

6. *Minusque C. in longitudinem.*] Sic Apuleïus in Herbario suo: quod etiam Salmasius vidit, in Solin. pag. 261. *Ad quos omnes usus minus XXX. M. passuum in latitudinem e litore Carthaginis Nova .... Centum in longitudinem nascitur.*

7. *Longius vehi.*] Ex interiore Hispaniæ tractu advehi, impendia terrestris itineris vetant. Falluntur, qui *longius seri* hic legunt: herbam enim esse Plinius ante monuit, quæ non queat seri.

Sect. IX. 1. *Nomini credamus.*] Habent enim Græci commune nomen, quo juncum funemque nominent, perinde ac si ex junco funes olim contextos significarent: Σχοῖνος. Vide Rob. Constant. in Lexico.

2. *Philuraque.*] Hoc est, ex tenuissimis arboris tiliæ membranis, seu tunicis: hæc enim φιλύρα Græcis dicitur.

Sect. X. 1. *Theophrastus.*] Libro 7. hist. cap. 13. & ex eo Athenæus, lib. 2. pag. 64.

2. *Ex qua impilia.*] Ita MSS. Reg. Colb. Chiffl. Th. non, ut editi perperam, *mapalia.* Sunt autem *impilia* soccu-

ficiant.

ficiant. Sed neque regionem, in qua fiat, neque quidquam diligentius, præterquam [3] eriophoron id appellari, in exemplaribus, quæ quidem invenerim, tradit: [4] neque omnino ullam mentionem habet cuncta cura magna persecutus [5] CCCXC. annis ante nos, ut jam & alio loco diximus, quo apparet, post id temporis spatium in usum venisse spartum.

XI. Et quoniam a miraculis rerum cœpimus, sequemur eorum ordinem, in quibus vel maximum est, aliquid nasci aut vivere sine ulla radice. [1] Tubera hæc vocantur, undique terra circumdata, nullisque fibris nixa, aut saltem capillamentis, nec utique extuberante loco in quo gignuntur, aut rimas agente: neque ipsa terræ cohærent. Cortice etiam includuntur, ut plane nec terram esse possimus dicere, nec aliud quam terræ callum. Siccis hæc fere & sabulosis locis, frutectosisque nascuntur. Excedunt sæpe magnitudinem mali cotonei, etiam librali pondere. Duo eorum genera, arenosa dentibus inimica, & altera sincera. Distinguuntur & colore, rufo, nigroque, & intus candido: laudatissima Africæ. Crescant, anne vitium id terræ (neque enim aliud intelligi potest) ea protinus globetur magnitudine, qua futurum est: & vivantne, an non, haud facile arbitror intelligi posse. Putrescendi enim ratio communis est iis cum ligno. [2] Lartio Licinio Prætorio viro jura reddenti in Hispania Carthagine, paucis his annis scimus accidisse, mordenti tuber, ut deprehensus intus denarius primos dentes inflecteret: quo manifestum erit, [3] terræ naturam in se globari. Quod certum est, [4] ex iis erunt quæ nascantur, & seri non possint.

NOTÆ.

li. Theophrasto ποδεῖα. Ὑφαίνεται δ' ἐξ αὐτοῦ, inquit, καὶ ποδεῖα, καὶ ἄλλα ἱμάτια. Ποδεῖα sunt pedum tegumenta ex coacta lana. Impilia igitur coactilia erunt, pedibus involvendis calceandisque utilia. *Des chaussons de feutre*. Pollux, lib. 2. cap. 4. pag. 116. Ποδεῖα δ' τοὺς περὶ τοῖς ποσὶ πίλους. Hesychius: Νάκτα, τοὺς πίλους, καὶ τὰ ἐμπίλια. Usus hac voce *impilia* Ulpianus. Vide Turnebum, lib. XI. Adversar. cap. 14. pag. 334.

3. *Eriophoron.*] Ἐριοφόρον, ob tomenti copiam, quam gerit, quæ lanæ modo in stamina deduci potest. Bulbi eriophori geminam iconem exhibet Dodonæus, pag. 681. Ex his alterum in Regio horto vidimus, qualem & Clusius pinxit. Perüanum præterea alterum, & tertium Orientalem appellatum.

4. *Neque .... mentionem .... sparti.*] Ejus nimirum quod nunc describitur.

5. *CCCXC. annis.*] Vide Notas & Emend. num. III.

Sect. XI. 1. *Tubera.*] Vulgo, *des Trufles*.

2. *Lartio Licinio.*] Vetus inscriptio, sed suspecta illa quidem nobis, apud Gruterum, pag. 180.

LARTIUS. LICINIUS.
CUM. GUBERNASSET. HISPAN.
HUNC. AQUÆDUCTUM.
JUSSIT. ÆDIFICARE.

Apud Plinium juniorem lib. 2. Epist. 14. Largius Licinius, pro Lartio, mendose appellatur.

3. *Terræ naturam.*] Substantiam tenuiorem, ex qua tuber gignitur, sic in se convolui, ut incidentia quoque includat.

4. *Ex iis erunt*] Ex eorum genere tubera erunt, quæ seri non possint.

CAPUT III.

XII. [1] Simile est & quod in Cyrenaïca provincia vocant misy, præcipuum suavitate odoris ac saporis, sed carnosius: [2] & quod in Thracia iton, & quod in Græcia geranion.

XIII. [1] De tuberibus hæc traduntur peculiariter: Cum fuerint imbres autumnales, [2] ac tonitrua crebra, tunc nasci, & maxime e tonitribus: nec ultra annum durare: tenerrima autem verno esse. [3] Quibusdam locis accepta riguis feruntur: sicut Mitylenis negant nasci, nisi exundatione fluminum invecto semine ab Tiaris. Est autem is locus, in quo plurima nascuntur. Asiæ nobilissima circa Lampsacum, & Alopeconnesum: Græciæ vero, circa Elin.

XIV. Sunt & in fungorum genere a Græcis dicti [1] pezicæ, qui sine radice aut pediculo nascuntur.

XV. Ab his proximum dicetur auctoritate clarissimum laserpitium, quod [1] Græci silphion vocant, [2] in Cyrenaïca provincia repertum: cujus [3] succum vocant laser: magnificum in usu medicamentisque, & ad pondus argenti denarii pensum. [4] Multis jam annis in ea terra

NOTÆ.

Sect. XII. 1. *Simile est . . . misy.*] Tuberis genus, & iton, & geranion.

2. *Et quod in Thracia.*] Vide Notas & Emend. num. IV.

Sect. XIII. 1. *De tuberibus.*] Hæc totidem verbis Athenæus lib. 2. pag. 62. ex Theophrasto.

2. *Ac tonitrua.*] Sic etiam sensit, Juvenalis, Satyr. 5. vers. 116.

Post hunc tradentur tubera, si ver
Tunc erit, & facient optata tonitrua cœnas Majores.

Vide & Plutarch. lib. 4. Sympos. quæst. 2. pag. 664.

3. *Quibusdam locis.*] Quibusdam in locis tuberum origo debetur aquis, & exundationibus fluminum, semina secum devehentium. Theophrastus apud Athen. loc. cit. Οὐ μὴν ἀλλ' ἔνιοί γε ὡς σπερματικῆς οὔσης τῆς ἀρχῆς ὑπολαμβάνουσιν, ἐν γοῦν τῷ αἰγιαλῷ τῶν Μιτυληναίων οὔ φασι πρότερον εἶναι πρὶν ἢ γενομένης ἐπομβρείας τὸ σπέρμα κατενεχθῆ ἀπὸ Τιαρῶν, τοῦτο δ' ἐστὶ χωρίον ἐν ᾧ πολλὰ γίνεται .... Φύεται δὲ καὶ περὶ Λάμψακον, καὶ ἐν Ἀλωπεκοννήσῳ, κἀν τῇ Ἠλείων. Quæ totidem verbis summa fide Plinius reddidit. Tiaræ porro collis nomen fuit, imminentis litori Mitylenæorum. In nummis antiquis, ΜΥΤΙΛΗΝΑΙΩΝ scribitur.

Sect. XIV. 1. *Pezicæ.*] Πεζίας appellat Theophr. apud Athen. lib. 2. pag. 61. quasi fungos sessiles dixeris: sunt ii globosæ formæ & instar rotundi orbis terræ adhærent, nullo pede aut cauliculo fulti: qui dum resiccati rumpuntur, tenuissimum pulverem instar fumi evomunt: vulgo Lupi crepitus vocant: nec sunt ii fungi edules.

Sect. XV. 1. *Græci silphion.*] Columella, lib. 6. cap. 17. *Et radix quam Græci σίλφιον vocant, vulgus autem nostra consuetudine laserpitium appellat.* Aliquando & ea caulis ejus plantæ appellatio fuit. Diosc. lib. 3. cap. 94. ἔνιοι δὲ τὸν μὲν καυλὸν σίλφιον ἐκάλεσαν. Pro tota planta Galenus, lib. 4. de morbis acutis, Comment. 95. Τὴν ῥίζαν τοῦ σιλφίου καλεῖν ἔθος τοῖς ἀνθρώποις ὁμωνύμως ὅλῃ τῇ βοτάνῃ.

2. *In Cyrenaïca.*] Inde Cyrenas laserpiciferas vocat Catullus.

3. *Succum vocant laser.*] Philoxenus in Glossis, λασάριον.

4. *Multis jam annis.*] Sic lib. 22. sect. 48. *Exstincto omni Cyrenaico silphio, ut diximus.* Scribonius Largus, qui Tiberii ætate vixit, cap. 16. Ad anginam: Compos. 67. *Medicamenta autem simplicia quidam hæc faciunt: Laser Cyrenaicum, si poterit inveniri: sin minus, Syriacum aqua dilutum, &c.*

non invenitur, [5] quoniam publicani, qui paſcua conducunt, majus ita lucrum ſentientes, depopulantur pecorum pabulo. Unus omnino caulis noſtra repertus memoria, Neroni principi miſſus eſt. Si quando incidit pecus in ſpem naſcentis, hoc deprehenditur ſigno : ove, cum comederit, dormiente protinus, capra ſternuente. Diuque jam non aliud ad nos invehitur laſer, quam [6] quod in Perſide, aut Media, & Armenia naſcitur large, ſed multo infra Cyrenaïcum : id quoque adulteratum gummi, [7] ſagapeno, aut faba fracta. Quo minus omittendum videtur, [8] C. Valerio, M. Herennio Coſſ. Cyrenis advecta Romam publice laſerpitii pondo XXX. Cæſarem vero Dictatorem initio belli civilis, inter aurum argentumque protuliſſe ex ærario laſerpitii [9] pondo M. D. [10] Id apud auctores Græciæ evidentiſſimos invenimus natum imbre piceo repente madefacta tellure, circa [11] Heſperidum hortos Syrtimque majorem, ſeptem annis ante oppidum Cyrenarum, quod conditum eſt Urbis noſtræ [12] anno CXLIII. Vim autem illam per [13] quatuor millia ſtadiûm Africæ valuiſſe. In ea laſerpitium gigni ſolitum, [14] rem feram ac contumacem, & ſi coleretur,

NOTÆ.

5. *Quoniam publicani.*] Mancupum avaritia non patitur laſerpitium in caulem aſſurgere, quia illud depopulantur pecorum pabulo : adeo ut unus caulis qui pecoris aviditatem fefellerat, pro miraculo Neroni ſit miſſus. Statim in herba tenerove caule depaſcuntur pecudes, neque ſinunt in ferulam aſſurgere. Arcebant prius ipſi incolæ greges ab ea planta, ne florem depaſcerentur, radicemque ſuffoderent, teſte Arriano, lib. 3. de exped Alex.

6. *Quod in Perſide.*] De laſere Mediæ, Euſtathius in Dionyſ. verſ. 1017. pag. 127. De Syria, Media, Armeniaque, Dioſc. lib. 3. cap. 94. Apicius, lib. 1. cap. 30. *Laſer Parthicum* vocat.

7. *Aut ſagapeno &c.*] Sic Dioſc. lib. 3. cap. 94. Δολοῦται δὲ πᾶς ὀπὸς περὶ τοῦ ξηρανθῆναι σαγαπηνοῦ μιγνυμένου, ἢ ἀλεύρου ἐρεγμοῦ, &c.

8. *C. Valerio.*] In annum Urbis DCLXI. incidit Conſulatus C. Valerii Flacci, & M. Herennii. Vide Caſſiod. Jul. Obſeq. & Fragm. Capitol.

9. *Pondo M. D.*] Hoc eſt, pondo mille quingenta. Ita MSS. Reg. 2. & Colb. non, ut editi, *pondo C X I.*

10. *Id apud auctores.*] Nempe apud Theophr. lib. 6. hiſt. cap. 3. unde hæc deinceps ad verbum expreſſa.

11. *Heſperidum hortos.*] Vide lib. 5. ſect. 5. Theophr. loc. cit. ut quidem in libris editis vulgo habetur, περὶ τὴν Σύρτιν ἀπὸ τῶν Ἐυεσπερίδων, circa Heſperiam ſeu Berenicen oppidum Syrti vicinum.

12. *Anno C X L I I I.*] Olympiadis XLII. annus hic tertius fuit. Theophr. loc. cit. conditam Cyrenen aït, annis fere trecentis ante quam Archon Athenis Simonides foret : fuit autem is Archon Olymp. CXVII. anno ſecundo, Urbis Romæ CCCCXLII. Quare cum Theophraſto Plinius facit : cum a trecentorum annorum numero unicus deſideretur. Solinus, Urbis Cyrenes ortum adſcribit Olympiadi V. & XL. poſt Trojam captam anno DLXXXVI. Euſebius in Chron. vicennio fere ante, Olymp. XXXVII. anno IV. *Battus*, inquit, *Cyrenen condidit.*

13. *Quatuor millia ſtad.*] Theophr. πλείω ἢ τετρακιχιλία στάδια. Sunt ea paſſuum L. millia.

14. *Rem feram.*] Quæ cultum aſpernetur omnem, & loca culta fugiat : vel, uti de cupreſſo dictum eſt, quæ ſit natu moroſa.

in deserta fugientem : radice multa crassaque, caule ferulaceo, [15] aut simili crassitudine. [16] Hujus folia maspetum vocabant, apio maxime similia. [17] Semen erat foliaceum, [18] folium ipsum vero deciduum. [19] Vesci pecora solita, primoque purgari, mox pinguescere, carne mirabilem in modum jucunda. [20] Post folia amissa, caule ipso & homines vescebantur decocto, [21] asso, elixoque : eorum quoque corpora XL. primis diebus purgante a vitiis omnibus. [22] Succus duobus modis capiebatur : e radice, atque caule. Et hæc duo erant nomina : rhizias, atque caulias [23] vilior illo ac putrescens. [24] Radici cortex niger. [25] Ad mercis adulteria, succum ipsum in vasa conjectum, [26] admixto furfure, subinde concutiendo [27] ad maturitatem perducebant, ni ita fecissent, putrescentem. Argumentum erat maturitatis, color, siccitasque [28] sudore finito. Alii tradunt laserpitii radicem fuisse majorem cubitali, [29] tuberque in ea supra terram. [30] Hoc inciso, profluere soli-

NOTÆ.

15. *Aut simili crassitudine.*] Vide Notas & Emend. num. V.

16. *Hujus folia.*] Theophr. loc. cit. Τὸ δὲ φύλλον ὃ καλοῦσι μάσπετον, ὅμοιον τῷ σελίνῳ, &c. Pollucis lib. 6. cap. 10. pag. 287. eadem sententia est. ἡ δὲ ῥίζα σίλφιον . . . . τὸ δὲ φύλλον μάσπετον. Diosc. vero lib. 3. cap. 94. caulem maspetum vocat : οὗ ὁ καυλὸς μάσπετον καλεῖται, ἐμφερὴς νάρθηκι. Idem nihilominus aliorum sententiam recitat : ἔνιοι δὲ τὸν καυλὸν σίλφιον ἐκάλεσαν, τὴν δὲ ῥίζαν μαγύδαριν, τὰ δὲ φύλλα μάσπετα.

17. *Semen . . . . foliaceum.*] Theophr. Σπέρμα δ' ἔχει πλατὺ, φυλλῶδες, οἷον τὸ λεγόμενον φύλλον. Et ipsum quoque semen a planitie foliacea, folium est appellatum, ut ex Galeno dicemus statim.

18. *Folium . . . . vero deciduum.*] Vide Notas & Emend. num. VI.

19. *Vesci pecora.*] Theophr. loc. cit.

20. *Post folia amissa.*] Decidere enim ea a Canis ortu, Austro flante, quidam tradidere.

21. *Asso, elixoque.*] Theophr. ἑφθὸν, ὀπτόν.

22. *Succus duobus.*] Theophr. loc. cit. & Diosc. totidem verbis. Καυλίαν vocabant succum qui e caule, ῥιζίαν qui ex radice exprimeretur.

23. *Vilior illo.*] Vide Notas & Emend. num. VII.

24. *Radici.*] Theophr. loc. cit.

25. *Ad mercis adulteria.*] Ad mercem eam sive succum adulterandum. Legit Salmasius in Solin. pag. 1024. *ad merces ad ultera*, & ad ultera esse ait, quod Græci εἰς τὰ πέραν dicant. At id quis unus, amabo, dixit idoneus satis Latinitatis auctor ?

26. *Admixto furfure.*] Theophr. admixta farina, ἀλεύρῳ μίξαι.

27. *Ad maturitatem.*] Ad perfectionem integritatemque eam, quam hominum industria, & opera obtineret, ut a putredine defenderetur.

28. *Sudore finito.*] Omni humore succi excocto, siccato.

29. *Tuberque in ea.*] In eaque radice extuberare capitulum quoddam, quod sublime penitus exstet, ut fere in summa tellure esse appareat : Οἱ δὲ τοῦ σιλφίου τὴν ῥίζαν φασὶ γενέσθαι πηχυαίαν ἢ μικρῷ μείζονα. Ταύτην δὲ ἔχειν ἐπὶ τοῦ μέσου κεφάλιον· ὃ καὶ μετεωρότατόν ἐστι, καὶ σχεδὸν ὑπὲρ γῆς. Theophr. loc. cit.

30. *Hoc inciso.*] Theophr. loc. cit. Sed quem ex Plinio, aliisque sic legas : Μετὰ ταῦτα δὲ τὸν καυλόν· καλεῖσθαι δὲ μαγύδαριν· ἐκ δὲ τούτου τὸ καλούμενον φύλλον. Quanquam alii, ut diximus, radicem magydarin vocant, non caulem : semen ipsum, fructumque Galenus, tomo 2. in explic. vocum Hippocr. pag. 93. Ὀποῦ καρπὸς, σιλφίου σπέρμα, ὅπερ φύλλον ἐνιχῶς καὶ μαγύδαρις ὑπό τινων καλεῖται. *Succi fructus, silphii semen dicitur, quod &*

tum ſuccum, ceu lactis, ſuperenato caule, quem magydarin vocarunt. [31] Folia aurei coloris pro ſemine fuiſſe, cadentia a Canis ortu, Auſtro flante. Ex his laſerpitium naſci ſolitum, [32] annuo ſpatio & radice & caule conſummantibus ſeſe. [33] Hoc & circumfodi ſolitum prodidere. Nec purgari pecora, [34] ſed ægra ſanari, aut protinus mori, quod in paucis accidere. Perſico ſilphio prior opinio congruit.

XVI. [1] Alterum genus ejus eſt, quod magydaris vocatur, tenerius & minus vehemens, ſine ſucco: quod [2] circa Syriam naſcitur, non proveniens in Cyrenaïca regione. [3] Gignitur & in Parnaſſo monte copioſius, quibuſdam laſerpitium vocantibus: [4] per quæ omnia adulteratur rei ſaluberrimæ utiliſſimæque auctoritas. [5] Probatio ſinceri prima, in colore modice rufo, & cum frangitur, candido intus, mox tranſlucente: gutta, aqua ſalivaque liqueſcit. [6] Uſus in multis medicaminibus.

XVII. [1] Sunt etiamnum duo genera, non niſi ſordido nota vulgo, cum [2] quæſtu multum polleant. [3] In primis rubia tingendis la-

NOTÆ.

folium ſimpliciter, & magydaris a quibuſdam vocatur. Et Julius Pollux lib. 6. cap. 10. pag. 287. Σιλφίου τὸ σπέρμα καλεῖται μαγύδαρις, &c.

31. *Folia aurei.*] Foliacea, ut diximus, ſemina ei ſunt: hæc poſt Canis ortum Auſtro flante decuſſa novellas ſilphii ſeu laſerpitii plantas gignunt. Semen ſilphii folium ſimpliciter appellatum eſſe, ex vetuſtis ſcriptoribus antea demonſtratum eſt. Theophraſti hæc verba ſunt loc. cit. Τὸ καλούμενον φύλλον εἶναι σπέρμα, ὃ καὶ ὅταν νότος λαμπρὸς πνεύσῃ μετὰ Κύνα, διαρριπτεῖται· ἐξ ὧν φύεσθαι τὸ σίλφιον.

32. *Annuo ſpatio.*] Eodem anno radix conſummatur, perficiturque, & caulis: τῷ αὐτῷ δὲ ἔτει τήν τε ῥίζαν γίνεσθαι, καὶ τὸν καυλόν.

33. *Hoc & circumfodi.*] Theophr. Δεῖν ὀρύττειν ἐπέτειον, *paſtinari annis ſingulis oportere.*

34. *Sed ægra ſanari.*] Aut ſanari protinus, aut protinus mori: mori autem protinus, rarum.

Sect. XVI. 1. *Alterum genus.*] Ex Theophr. loc. cit. Adde Heſychium, pag. 614. Μαγύδαρις, ἐπὶ σιλφίου· οἱ δὲ ἕτερον τοῦ σιλφίου εἶναι εἶδος μανότερον.

2. *Circa Syriam.*] Περὶ Συρίαν Theophraſt. At Dioſc. lib. 3. cap. 94. ἐν Λιβύῃ.

3. *Gignitur.*] Theophr. loc. cit.

4. *Per quæ omnia.*] Per Syriacum, Parnaſſiumque ſilphium, verum ac ſincerum adulteratur.

5. *Probatio ſinceri.*] Dioſc. quoque, loc. cit. Διαφέρει δὲ αὐτοῦ ὁ ὑπέρυθρος, καὶ διαυγής, σμυρνίζων … μὴ δὲ ἀπηνὴς πρὸς τὴν γεῦσιν· εὐχρῶς τε διειμένος ἐπὶ τὸ λευκὸν χρῶμα, &c. *Præfertur modice ruber, atque tranſlucens, myrrhæ æmulus …. neque ſaporis immitis: qui denique & facile liqueſcit ac diluitur, & albeſcit.*

6. *Uſus in multis.*] Quæ referentur inferius, lib. 22. ſect. 48. & 49.

Sect. XVII. 1. *Sunt …. duo genera.*] Earum ſcilicet plantarum, quarum confeſſæ ſunt utilitates, ut dictum eſt, ſect. 1.

2. *Quæſtu multum.*] Dioſc. de rubia: ὠφελίμως σπείρεται, διὰ τὸ γίνεσθαι ἐκ τούτου πλείστην πρόσοδον.

3. *In primis rubia.*] Græci ἐρυθρόδανον vocant: Galli, *Garance*: officinæ, *Rubiam tinctorum.* Radicis liquore apud nos ſingulis annis in Paſchali feſto mulieres ova tingunt. A Dodonæo pingitur, pag.

nis & coriis necessaria. Laudatissima [4] Italica, & maxime suburbana: & omnes pæne provinciæ scatent ea. [5] Sponte provenit, seriturque [6] similitudine erviliæ. [7] Verum spinosus ei caulis: geniculatus hic est, quinis circa articulos in orbe foliis. [8] Semen ejus rubrum est. Quos in medicina usus habeat, [9] suo dicemus loco.

XVIII. [1] At quæ vocatur radicula, lavandis demum lanis succum habet: mirum quantum conferens candori mollitiæque. Nascitur sativa ubique, [2] sed sponte præcipua in Asia Syriaque, saxosis & asperis locis. Trans Euphratem tamen laudatissima, caule ferulaceo, tenui, & ipso cibis indigenarum expetito, [3] & unguentis, quidquid sit cum quo decoquatur: folio oleæ. Struthion Græci vocant: floret æstate, grata aspectu: verum sine odore, spinosa, & caule lanuginoso. Semen ei nullum, radix magna, quæ conditur [4] ad quem dictum est usum.

CAP. IV. XIX. 1. Ab his superest reverti ad hortorum curam, & suapte natura memorandam, & quoniam antiquitas nihil prius mirata est,

NOTÆ.

349. qualem in horto Regio vidimus. A vocabulo Gallico deductus garaneus color, cujus Ugutio meminit: qui nempe accedit ad rubiam; cujusmodi est color cervorum: *Couleur de cerf, garancé.*

4. *Italica.*] Ravennatem rubiam laudat in primis Dioscor. lib. 3. cap. 160.

5. *Sponte .... seriturque.*] Hoc est, una silvestris est, sativa altera, quod & Diosc. loc. citato ait: addens & inter oleas & in arvis seri.

6. *Similitudine erviliæ.*] Semen, inquit, seritur, similitudine erviliæ, seu pisi minoris. De ervilia diximus lib. 18. sect. 10. nota 37.

7. *Verum spinosus.*] Τραχὺς asper, Diosc. Εἰσὶ δ' αὐτῆ οἱ καυλοὶ τετράγωνοι, μακροὶ, τραχεῖς .... ἔχοντες ἐκ διαστημάτων τὰ φύλλα καθ' ἕκαστον γόνυ, ὥσπερ ἀστέρας εἰς κύκλον περικείμενα. *Foliis in orbem per intervalla, nempe circa singula genicula, stellæ modo decussatim radiatis.*

8. *Semen .... rubrum.*] Semen rotundum, inter initia viride, mox rubrum, postremo cum ematuruit, nigrum, inquit Diosc. Καρπὸν στρογγύλον, τὰ πρῶτα χλωρὸν, εἶτα ἐρυθρὸν, εἶτα πεπαινόμενον μέλανα.

9. *Suo dicemus.*] Libro 24. sect. 56.

Sect. XVIII. 1. *At quæ ... radicula.*] Dioscoridi, lib. 2. cap. 193. Στρούθιον .... ᾧ οἱ ἐριοπλύται χρῶνται πρὸς καθάρσιν τῶν ἐρίων. *Struthium sive radicula, qua fullones purgandis lanis utuntur.* Ea est quæ communi officinarum consensu saponaria dicitur, quoniam eluendis vestimentorum maculis, sordibusque lanarum expurgandis, saponis vicem exhibet. Quidam herbam fullonum etiam nominant, *l'herbe au foulon*, quod ea interpolandis vestibus & mangonio poliendis fullones utuntur. Eadem apud Diosc. in Nothis: Στρούθιον, Ῥωμαῖοις, ἕρβα λαναρία, ἢ ῥάδιξ λαναρία. Et Columella, lib. XI. cap. 2. in Aprili: *Oves Tarentinæ radice lanaria lavari debent, ut tonsuræ præparentur*, Pingitur a Dodonæo, pag. 179.

2. *Sed sponte.*] Hoc est, quæ silvestris est, & alterius fere naturæ, caule nempe ferulaceo & eduli, qualem saponaria non habet: etsi radicem eam Syriacam ῥίζιον quoque & στρούθιον vocant.

3. *Et unguentis.*] Vide Notas & Emend. num. VIII.

4. *Ad quem dictum est.*] Ad lavandas scilicet lanas.

quam Heſperidum hortos, ac regum [1] Adonis & [2] Alcinoi: [3] itemque penſiles, [4] ſive illos Semiramis, [5] ſive Aſſyriæ rex Cyrus fecit, de quorum opere [6] alio volumine dicemus. Romani quidem reges ipſi coluere. Quippe etiam Superbus [7] Tarquinius nuncium illum ſævum atque ſanguinarium filio remiſit ex horto. In XII. tabulis legum noſtrarum nuſquam nominatur villa, ſemper [8] in ſignificatione ea hortus: in horti vero [9] heredium. Quam rem comitata eſt & religio quædam: [10] hortoque & foco tantum [11] contra invidentium

NOTÆ.

Sect. XIX. 1. *Adonis.*] Adonidis hortos antiqui vocant, in quibus alſioſæ plantæ educantur, intra περιφορήτους teſtas, ſeu dolia. Uno verbo, hortos penſiles. Ἀδώνειοι κῆποι, inquit Suidas, pag. 83. λέγονται οἱ μετέωροι κῆποι. Meminit & Plato, in Phædro, pag. 276. Fuit Adonis Cinyræ filius Cypriorum regis.

2. *Alcinoi.*] Phæacum regis in inſula Corcyra ditiſſimi: cujus ſilvas laudat Virgilius lib. 2. Georg. *Pomaria* Statius, lib. 1. Silvar. 3. Pometum Tertullianus, lib. de Pallio. Secuti omnes Homerum, in Odyſſea.

3. *Itemque penſiles.*] De penſilibus Babylonis hortis, multa poëtæ, multa hiſtorici narrant. Deſcribit eos luculenter Diodorus, lib. 2. Bibl. pag. 99. Item Philo Byzantius, lib. de ſeptem orbis ſpectaculis, pag. 3. Beroſus lib. 3. rerum Chald. apud Joſephum, lib. 10. Antiq. cap. XI. ait ſaxeas moles fuiſſe, quæ montium ſpeciem referrent, ſuperne conſitas variis arborum generibus, &c. Pendentes recte dixeris in aëre ſilvas.

4. *Sive illos Semiramis.*] Superſunt ex Beroſi annalibus monumenta, proxime apud Joſephum laudata, in quibus ſcriptum eſt, non Semiramidem, Cyrumve, ſed Nabuchodonoſorem ex ſpoliis quæ ex Judæa devaſtata reportarat, templum Belo exſtruxiſſe, urbemque Babylonem pro majeſtate imperii auctam coctilibus cinxiſſe muris: Ad hæc hortos aërios, & nemora penſilia feciſſe, in gratiam uxoris, quæ in montanis Mediæ educata, ſilvas ſpectare, in edito quæ eſſent, amabat. Beroſum ſequitur Cedrenus in ſynopſi hiſtorica. Curtius lib. 5. num. 5. pag. 185. *Syriæ* (hoc eſt, Aſſyriæ) *regem Babylone regnantem*, quiſquis demum is fuerit, *hoc opus eſſe molitum* ſcribit.

5. *Sive Aſſyriæ.*] Cujus olim metropolis Babylon fuit. Strabo, lib. 16. pag. 743.

6. *Alio volumine dicemus.*] Morte præventus non præſtitit fidem: neque eſt illud in Indice voluminum ab eo exaratorum, quem Plinius junior concinnavit.

7. *Tarquinius.*] Rem narrat admodum eleganter Valerius Maximus, lib. 7. cap. 4. num. 2. pag. 350. Vide quæ dicturi ſumus, ſect. 53.

8. *In ſignificatione ea.*] Feſtus: *Hortus apud antiquos omnis villa dicebatur, quod ibi qui arma capere poſſent, orirentur.*

9. *Heredium.*] In Tabula VIII. Legis quartæ, hæc tantum hodie verba ſuperſunt: HORTVS..... HEREDIVM..... TVGVRIVM. Varro, lib. 1. de re ruſt. cap. 10. *Antiquus noſter ante bellum Punicum pendebat bina jugera, quod a Romulo primum diviſa dicebantur viritim: quæ quod heredem ſequebantur, heredium appellarunt.* Feſtus: *Heredium, prædium parvulum.* Vide plura apud Voſſ. in Etymol. verbo *Heres.*

10. *Hortoque & foco.*] Vide Notas & Emendationes num. IX.

11. *Contra invidentium.*] Invidiæ magnam vim ad nocendum antiqui putabant, cum eam ſola voluntate, & ipſo afflatu, & contagione, maleficam & venenatam eſſe, & hominibus quibus male vellet, obeſſe graviter cenſerent. Superſtitioſe.

effaſcinationes, dicari videmus in remedio [12] ſatyrica ſigna, quanquam hortos tutelæ Veneris [13] aſſignante Plauto. Jam quidem hortorum nomine in ipſa urbe delicias, agros, villaſque poſſident. Primus hoc inſtituit Athenis Epicurus [14] otii magiſter. Uſque ad eum, moris non fuerat in oppidis habitari rura. Romæ quidem per ſe hortus ager pauperis erat.

2. [15] Ex horto plebei macellum, quanto innocentiore victu! Mergi enim, credo, in profunda ſatius eſt, & oſtrearum genera naufragio exquiri, aves [16] ultra Phaſidem amnem peti, [17] & fabuloſo quidem terrore tutas, imo ſic pretioſiores, alias in Numidiam [18] atque Æthiopiæ ſepulcra: aut pugnare cum feris, [19] mandique capientem quod mandat alius. At hercule quam vilia hæc, quam parata voluptati ſatietatique, niſi eadem, quæ ubique, indignatio occurreret! Ferendum ſane fuerit exquiſita naſci poma, alia ſapore, alia magni-

NOTÆ.

12. *Satyrica ſigna.*] Perinde eſt, ſive Satyrorum intelligat ipſa ſigna, hoc eſt, ſimulacra, Priapive, qualis in eo lapide pingitur, qui a Grutero memoratur, pag. 95. cum hac epigraphe, quæ & effigiem Dei illius & munera luculenter expedit: ΙΘΥΦΑΛΛΩι. ΚΟΡΥΝΗΦΟΡΩι. ΚΗΠΟΦΥΛΑΚΙ. ΚΛΕΠΤΟΜΑΣΤΙΓΙ. &c. Sive τὰ αἰδοῖα tantum virilia, figuramque illam, ut Martialis ait, lib. 3. Epigr. 68.

Cuſtodem merito ſtatuit quam villicus horto,
Oppoſita ſpectat quam proba virgo manu.

13. *Aſſignante Plauto.*] Quo loco Plautus id prodat, nobis hactenus incompertum. At Varro, tum lib. 5. de ling. Latin. pag. 48. *Horti*, inquit, *Veneris tutelæ aſſignantur.* tum lib. 1. de re ruſt. cap. 1. Sic etiam Feſtus, verbo *Ruſtica vinalia. Veneri templa ſunt conſecrata, quia in ipſius Deæ tutela ſunt horti.* Et in hortis Salluſtianis Romæ fuiſſe templum Veneris accepimus, cui hæc appoſita epigraphe fuerit, quam Gruterus affert, pag. 39. AEDITVI. VENERIS. HORTORVM. SALLVSTIANORVM.

14. *Otii magiſter.*] In MSS. *hortorum magiſter.* Emit quidem certe hortum minis octoginta, in eoque philoſophiæ ludum aperuit, Laërtio teſte in ejus vita, lib. 10. pag. 271. Meminit Pauſanias in Atticis regiunculæ Athenarum, quam *Hortos* κήπους fuiſſe appellatam ſcribit: eam veriſimili conjectura, propter hæc Plinii verba, de hortis Epicuri Gaſſendus accepit, lib. 1. de vita Epicuri cap. 6. Si codicum MSS. lectio arriſerit, *hortorum Magiſter* Epicurus ſane dicatur, quod in hortis doctrinæ magiſterium exercuit.

15. *Ex horto plebei macellum.*] Non aliud plebi macellum quam hortus fuit: non aliunde fercula. Eodem ſenſu Tullius in Catone, num. 56. *Jam hortum ipſi agricolæ ſuccidiam alteram appellant.*

16. *Vltra Phaſidem.*] Phaſianas intelligit, e Colchis olim peti ſolitas, ut dictum eſt lib. 10. ſect. 67.

17. *Et fabuloſo.*] Quanquam deterriti ab earum avium aucupio homines poterant jure videri, vel ſolo terrore quem de iiſdem avibus, totoque cæli tractu quem incolerent, fabulæ injeciſſent.

18. *Atque Æthiopiæ.*] Memnonidas aves ſignat, de quibus lib. 10. ſect. 37. Cum *in Numidiam* dicit, Meleagridas, de quibus eodem libro, ſect. 38.

19. *Mandique capientem.*] Dum apros venatur.

tudine,

tudine, [20] alia monstro, pauperibus interdicta: inveterari vina, [21] saccisque castrari: nec cuiquam adeo longam esse vitam, [a] ut non ante se genita potet: [22] e frugibus quoque quoddam alimentum sibi excogitasse luxuriam, ac medullam tantum earum: [23] superque pistrinarum operibus & cælaturis vivere, alio pane procerum, alio vulgi, tot generibus usque ad infimam plebem descendente annona. Etiamne in herbis discrimen inventum est, [24] opesque differentiam fecere in cibo, etiam uno asse venali? In his quoque aliqua sibi nasci [25] tribus negant, caule in tantum saginato, ut pauperis mensa non capiat. Silvestres fecerat natura corrudas, ut quisque demeteret passim: [26] Ecce altiles spectantur asparagi: [27] Et Ravenna ternos libris rependit. Heu prodigia ventris! Mirum esset non licere pecori carduis vesci: non licet plebi. Aquæ quoque separantur, & ipsa naturæ elementa vi pecuniæ discreta sunt. [28] Hi nives, illi glaciem potant,

INTERPRETATIO.

a *Vt non.*] Ut non & vetustiora multo vina potet.

NOTÆ.

20. *Alia monstro.*] Quorum natura a ceterorum pomorum conditione dispar: ut sunt spadonia: item melofolia, ceteraque, de quibus lib. 15. sect. 15. vel intempestive orta. Plinius, lib. 17. sect. 1. *Ob hoc insita, & arborum quoque adulteria excogitata sunt, ut nec poma pauperibus nascerentur.*

21. *Saccisque castrari.*] Sacco frangi vini vires, ut dictum est lib. 14. sect. 28.

22. *E frugibus quoque quoddam alimentum.*] Alicam intelligit, de qua prolixe Plinius, lib. sup. sect. 29. num. 1. *Sed inter prima dicatur & alicæ ratio, præstantissima saluberrimaque: quæ palma frugum indubitata Italiam contingit.* Et num. 2. *Alica fit e zea ... Nudata conciditur medulla*, &c.

23. *Superque pistrinarum.*] Pistrinarum opera ac cælaturas interpretor, varias rerum imagines quas panificiis suis, crustulisque, quod etiamnum hodie fit, pistores effingunt. Cave enim intelligas, quod visum est nonnullis, pistrinulas ædificari etiam ac cælari solitas, quibus procerum panis moleretur, seorsim a pane vulgi.

24. *Opesque .... in cibo.*] In herbis, quæ vix asse veneunt.

25. *Tribus negant.*] Tribuum nomine plebem infimam monet intelligi oportere, cujus mensa saginatos caules, altilesque asparagos minime capiat.

26. *Ecce altiles.*] Ponderosi, quasi ex sagina pingues.

27. *Et Ravenna ternos libris.*] Ravennates asparagi, inquit, ita sunt saginati, ut terni libram pendant.

28. *Hi nives.*] Hujus moris indicia signat Martialis passim, ut lib. 9. Epigramm. 23.

Nec labris nisi magna meis crystalla terantur,
Et faciant nigras nostra Falerna nives.

Et lib. 12. Epigr. 17.

Nec nisi post niveam Cæcuba potat aquam.

Sed & nivem meram bibebant. A. Gellius, lib. 19. cap. 5. *Is nos aquam multam ex diluta nive bibentes coërcebat, severiusque increpabat.* Vel ibi forsan *ex nive*, cum nive admixta sonat: quæ loquendi forma Plinio quoque ipsi familiaris est.

29 pœnasque montium in voluptatem gulæ vertunt. 30 Servatur algor æstibus, excogitaturque ut alienis mensibus nix algeat. 31 Decoquunt alii aquas : mox & illas hiemant. Nihil utique homini sic, quomodo rerum naturæ placet. Etiamne herba aliqua b divitiis tantum nascitur? ? 32 Nemo Sacros Aventinosque montes, & iratæ plebis secessus circumspexerit : 33 mox enim certe æquabit, quos pecunia separaverit. Itaque hercule nullum macelli vectigal majus fuit Romæ, clamore plebis incusantis apud omnes Principes, donec remissum est portorium mercis hujus : 34 compertumque non aliter quæstuosius censum haberi aut tutius, ac minore fortunæ jure, cum credatur 35 pensio ea pauperum. 36 Is in solo sponsor est, & sub dio reditus, superficiesque cælo quocumque gaudens.

3. Hortorum 37 Cato prædicat caules. Hinc primum agricolæ æstimabantur prisci, & sic statim faciebant judicium, 38 nequam esse in domo matrem familias (etenim hæc cura feminæ 39 dicebatur) ubi

INTERPRETATIO.

b *Divitiis.*] Divitibus. | c *Principes.*] Imperatores.

NOTÆ.

29. *Pœnasque montium.*] Glaciei moles, ac nivium globos, quibus montium juga premuntur.

30. *Servatur algor.*] Nix in fossis eam ob rem cavatis asservatur in æstatem usque. Athenæum vide, l. 3. p. 124.

31. *Decoquunt.*] Vide quæ dicenda sunt lib. 31. sect. 23.

32. *Nemo sacros.*] De secessione plebis in Sacrum montem, ob injurias potentium ac divitum contemptus, vide Livium lib. 2. pag. 32. in Aventinum, lib. 3. pag. 59.

33. *Mox enim certe.*] Nemo, inquit, in tanto divitum fastidio, qui ipsis quoque herbis pauperibus interdicunt, plebis iram secessumque, ut quondam, desideret : mox enim certe intelliget abunde iratam, & cum utrosque componet, divites, pauperesque, æquabit eos inter se, quos pecunia separavit. Nam cum macelli vectigal aliud majus Romæ nullum esset, tanta insecuta est plebis indignatio, tantus clamor, tanta apud omnes Principes conquestio, ut portorium mercis hujus remitti oportuerit : compertumque æquas esse fere pauperum ac locupletum opes : pauperumque divitias non in nummo quidem, sed in solo : nec in arca reditum, sed sub dio esse. In libris hactenus editis, *mors enim certe*, satis pie quidem : at non sincere : cum in M S S. Reg. Th. Colb. aliisque, quos Pintianus vidit, *mox* planissime legatur. Aliis *mos* legi placet, nimium subtiliter, nec satis congruenter orationi reliquæ.

34. *Compertumque non aliter.*] Subintellige, non aliter quam si res herbaria immunis ab omni vectigali foret.

35. *Pensio ea pauperum.*] Quoniam ex eo reditu pauperes extunderent, unde capitis tributum penderent. Vide quæ diximûs lib. 16. sect. 12.

36. *Is in solo sponsor.*] Hortus, inquit, pro sponsore est, soli bonitate. Satis lauta rēs familiaris est hominis illius, cui hortus est solo feraci : nec alio is sponsore eget.

37. *Cato.*] Libro de re rust. cap. 156. & 157. ubi de brassica.

38. *Nequam esse.*] Hoc est, parum frugi, nec ad rem augendam satis acrem, ut recte Budæus lib. 3. fol. 68.

39. *Dicebatur.*] Sic etiam M S S. non *dicabatur*.

indiligens esset hortus : [40] quippe e carnario, aut macello vivendum esse. Sed nec caules, ut nunc, maxime probabant, damnantes pulmentaria, quæ egerent alio pulmentario : id erat oleo parcere : [41] nam gari desideria etiam in exprobratione erant. Horti maxime placebant, quia non egerent igni, parcerentque ligno, expedita res & parata semper : [42] unde & acetaria appellantur, facilia concoqui, nec oneratura sensum cibo, & quæ minime accenderent desiderium panis. [43] Pars eorum ad condimenta pertinens fatetur domi versuram fieri solitam : atque non Indicum piper quæsitum, quæque trans maria petimus. Jam in fenestris suis plebs urbana in imagine hortorum quotidiana oculis rura præbebant, antequam [c] [44] præfigi prospectus omnes coëgit multitudinis innumeræ sæva latrocinatio. Quamobrem sit aliquis & his honos, neve auctoritatem rebus vilitas adimat, cum

INTERPRETATIO.

[c] *Præfigi.*] Præcludi *pergulas vel fenestras, quibus* prospectus *pateret in vicum.*

NOTÆ.

40. *Quippe e carnario, aut macello.*] Carnarium dicebatur is locus, ubi carnes : macellum vero nunc, ubi olera distrahebantur. Varro lib. 4. de ling. Lat. pag. 35. *Forum olitorium : hoc erat antiquum macellum, ubi olerum copia : Ea loca etiamnunc Lacedæmonii vocant μακελλώτας, sed Iones ostia hortorum & castelli, μακέλλους. Secundum Tiberim ad Junium, Forum piscarium ..... Hæc omnia postquam contracta in unum locum quæ ad victum pertinebant, & ædificatus locus, appellatum Macellum, ut quidam scribunt, quod ibi fuerit hortus,* &c.

41. *Nam gari.*] De garo dicemus, lib. 31. sect. 43.

42. *Unde & acetaria.*] Olera sunt, quæ cruda sumuntur ex aceto.

43. *Pars eorum.*] Hortorum scilicet. Ut piper Indicum & condimenta trans mare nascentia sibi gulæ proceres compararent, cogebantur plerumque versuram foris facere, hoc est, pecuniam aliunde mutuari. At homines frugi & sobrios, qui condimentis in horto suo nascentibus erant contenti, domi versuram facere dixit eleganter Plinius, quasi qui domo sumerent, non ex aliena arca, quo cibos suos condirent. Hæc Salmasii interpretatio est, in Confut. Cercoëtii, pag. 119. Multo simplicior veriorque Petavii, in Mastigoph. 2. pag. 10. Eleganter ille, inquit, versuram domi facere, hoc est, ab horto fœnerari scribit eum, qui ut gulæ, tanquam δανειστῇ satisfaciat, non ab alio quam ab horto suo mutuum accipit. Ita versura proprie est creditoris mutatio.

44. *Præfigi prospectus.*] Præfigere interdum præcludere est. Caïus, in Digest. lib. 8. tit. 3. de servitutibus urbanorum prædiorum, lege 6. *Hæc autem jura. Veluti si ædes tuæ*, inquit, *ædibus meis serviant, ne altius tollantur, ne luminibus mearum ædium officiatur : & ego per statutum tempus fenestras meas præfixas habuero, vel obstruxero, ita demum jus meum amitto*, &c. Virg. lib. 3. Georg.

Multi jam excretos prohibent a matribus hædos,
Primaque ferratis præfigunt ora capistris.

Prospectus vero pergula est, seu fenestra, seu quilibet situs altus, unde prospicere in vicum licet. Infra lib. 21. sect. 7. *Populus, qua præferebatur funus, flores e prospectu omni sparsit.*

præsertim etiam cognomina procerum inde nata videamus : Lactucinosque [45] in Valeria familia non puduisse appellari : & contingat aliqua gratia operæ curæque nostræ, [46] Virgilio quoque confesso, quam sit difficile verborum honorem tam parvis perhibere.

XX. Hortos villæ jungendos non est dubium, riguosque maxime habendos, si contingat, præfluo amne : si minus, [1] e puteo rota, organisve [2] pneumaticis, vel tollenonum haustu rigandos. Solum proscindendum a Favonio : in autumnum præparandum est post XIV. dies, iterandumque ante brumam. [a] Octo jugerum operis [3] palari justum est, fimum tres pedes alte cum terra misceri, areis distingui, easque resupinis [4] pulvinorum toris, ambiri singulas tramitum sulcis, qua detur accessus homini, scatebrisque decursus.

XXI. In hortis nascentium [1] alia bulbo commendantur, [2] alia ca-

Interpretatio.

[a] *Octo.*] Operas octo jugerum unum pastinare æquum est.

Notæ.

45. *In Valeria familia.*] Vel gente potius : qua in gente plures familiæ fuerunt agnominibus distinctæ : Volusiorum, qui & Publicolæ postea appellati : Maximorum, in quibus Lactucæ seu Lactucini. Apud Diodor. lib. 12. pag. 74. Consul legitur M. Valerius Lactuca : Μᾶρκοι Οὐαλέριοι Λακτοῦκαι vocat. Eidem & Maximi cognomen fuit : gessit Consulatum anno Urbis CCXCVIII.

46. *Virgilio quoque.*] Libro 4. Georg. vers. 6.

In tenui labor.

Sect. XX. 1. *E puteo rota.*] Sic recte Turnebus, ex MSS. vestigiis, lib. XI. Advers. cap. 20. cum prius *pertica* insulse legeretur. Rota ea machina est ad hauriendam aquam, quæ a Vitruvio describitur cum tympano, lib. 10. cap. 9.

2. *Pneumaticis.*] Inter machinarum genera, πνευματικὸν fuit, seu spiritale, quod vi flatus ac spiritus aquam hauriret & attraheret : cujusmodi fistulæ nostræ sunt, vulgo *Pompes.* Aliud κηλώνειον appellatum, juxta puteos positum, ad hauriendam facilius aquam, alteram partem prægravante pondere : tollenonem pariter vocant Festus, & Vegetius : Galli, *une Bascule.* Vide Vegetium lib. 4. cap. 21.

3. *Palari.*] Hoc est, ut Plinius ait libro sup. sect. 8. num. 3. verti pala, seu pastinari. Est enim pala rusticum instrumentum ad fodiendam terram.

4. *Pulvinorum toris.*] Sic libro 17. sect. 35. num. 7. *Pulvinatis a devexitate labris.* Pulvinus dicitur areolæ terra elata interduos sulcos in hortis, a similitudine pulvinorum in quibus sedemus : idcirco & torus dicitur. *Couche de jardin : de melons, de concombres, &c.*

Sect. XXI. 1. *Alia bulbo.*] Rotundæ radices suis membranis tunicatæ, bulbi nominantur : sive pluribus capitulis coagmententur, uno folliculo omnes ambiente : sive quadantenus distinctæ separentur : quales sunt croci, liliorum, narcissi, scillæ, arundinum. Hæ bulbosæ radices sic sub terra crescunt, ut ad novam quotannis sobolem decerpi aliqua portio possit.

2. *Alia capite.*] Id quod sursum deorsumve in globum extuberat, aut in orbem glomeratur, caput dici consuevit : ut in papavere : si magnitudine cesserit, capitulum : a quo multa herbarum capitulata visuntur fastigia. Radices nonnullæ, ut porri & ceparum, extuberant in capita : unde & capitatum porrum sibi nomen arrogavit.

pite, [3] alia caule, alia folio, alia utroque, alia ſemine, [4] alia cortice, alia cute, aut cartilagine, [5] alia carne, [6] alia tunicis carnoſis.

XXII. Aliorum fructus in terra eſt, aliorum & extra, aliorum non niſi extra. Quædam jacent creſcuntque, ut cucurbitæ & cucumis. Eadem pendent, quanquam graviora multo etiam iis quæ in arboribus gignuntur: ſed cucumis cartilagine. Cortex huic uni maturitate tranſit in lignum. Terra conduntur raphani, napique, & rapa: atque alio modo inulæ, ſiſer, paſtinacæ. Quædam vocabimus ferulacea, ut anethum, malvas. [1] Namque tradunt auctores, in Arabia malvas ſeptimo menſe arboreſcere, baculorumque uſum præbere extemplo. Sed & arbor eſt malva in Mauretania Lixi oppidi æſtuario, ubi Heſperidum horti fuiſſe produntur cc. paſſ. ab Oceano, juxta delubrum Herculis, antiquius Gaditano, ut ferunt. Ipſa altitudinis pedum xx. craſſitudinis quam circumplecti nemo poſſit. In ſimili genere habebitur [2] & cannabis. Necnon & carnoſa aliqua appellabimus, [3] ut ſpongias in humore pratorum enaſcentes. Fungorum enim callum, in ligni arborumque natura [4] diximus, & alio genere tuberum [5] paulo ante.

XXIII. Cartilaginei generis, extraque terram eſt [1] cucumis, CAP. V.
mira voluptate [2] Tiberio principi expetitus. Nullo quippe non die

NOTÆ.

3. *Alia caule.*] Quem & ſcapum Latini vocant.

4. *Alia cortice.*] Cortice, ut cucurbitæ: cortice & cartilagine, raphani: ut dicetur inferius, ſect. 26.

5. *Alia carne.*] Ut poma, pira, pepones.

6. *Alia tunicis.*] Ut cepæ.

Sect. XXII. 1. *Namque tradunt.*] Theophr. lib. 1. hiſt. cap. 5.

2. *Et cannabis.*] Et beta quoque, ſi Theophraſto fides, loc. cit.

3. *Ut ſpongias.*] Confervam intelligit, de qua lib. 27. ſect. 45.

4. *Diximus.*] Libro 16. ſect. xi.

5. *Paulo ante.*] Sect. xi. 12. 13. & 14. hujus libri.

Sect. XXIII. 1. *Cucumis.*] Ut apud Græcos σικυὸς, ſic apud Latinos cucumis late patentis ſignificatus eſt: Nam & quos proprie cucumeres appellamus, *Concombres:* & pepones, *Pompons:* & melones denique complectitur, *Melons.* Cum magnitudine exceſſerunt, aut in longitudinem proceſſere, quales multis locis naſcuntur, pepones quondam vocari cœperunt, ut inter omnes conſtat, a maturitate ducto nomine: ita ut veri cucumeres, qui quanto matureſcunt magis, tanto ſolidiore cartilagine conſtant, lignoſaque cruſta durantur, in priſtinæ nomenclationis ambage remanſerint. Sed qui jam mites ac teneri maturitate flacceſcunt, priſtino nomine defuncti, pepones dici voluerunt: quaſi mites & maturitate teneri cucumeres. Sed cum formam & effigiem mali referunt, & humi rotundantur, melopepones Græci vocant, facto ex pepone & malo nomine: quaſi inter eos nihil niſi figuræ varietas interſit. Ita fere Ruellius, lib. 1. pag. 87.

2. *Tiberio.*] Columella, lib. xi. cap. 3. pag. 402. *Poſſunt etiam cucumeres, ſi ſit opera pretium, vaſis majoribus rotulæ ſubjici, quo minore labore producantur, & rurſus intra tecta recipiantur, Sed nihilominus ſpecularibus integi debebunt, ut etiam frigoribus, ſerenis diebus, tuto producantur ad Solem. Hac ratione fere toto anno Tiberio Cæſari cucumis parabatur. Nos autem leviore opera,* &c. Guſtus illa inſignis voluptas Tiberio expetita, meloni noſtro, quam cucumeri, aptius competit.

contigit ei, [3] pensiles eorum hortos promoventibus in Solem rotis olitoribus: rursusque hibernis diebus [4] intra specularium munimenta revocantibus. [5] Quin lacte mulso semine eorum biduo macerato, [6] apud antiquos Græciæ auctores scriptum est seri oportere, ut dulciores fiant. [7] Crescunt qua coguntur forma. In Italia virides, & quam minimi: in provinciis quam maximi: [8] & cerini, aut nigri. Placent copiosissimi Africæ, grandissimi Mœsiæ: cum magnitudine excellere, pepones vocantur. [9] Vivunt hausti in stomacho in posterum diem, nec perfici queunt in cibis, non insalubres tamen plurimum. Natura oleum odere mire: nec minus aquas diligunt. Desecti quoque ad eas modice distantes adrepunt: aut si quid obstet, versi pandantur, curvanturque: id vel una nocte deprehenditur, [10] si vas cum aqua subjiciatur a quatuor digitorum intervallo, descendentibus ante posterum diem: [11] at si oleum eodem modo sit, in hamos curvatis. [12] Iidem in fistula flore demisso, mira longitudine crescunt. Ecce cum maxime nova forma eorum in Campania provenit mali cotonei effigie.

Notæ.

3. *Pensiles .... hortos.*] Sic vasa majora vocat, Gallis *des Caisses*, cujusmodi fere sunt, quibus aureæ mali continentur.

4. *Intra specularium.*] De specularibus dicemus lib. 36. sect. 45. Horum vicem ac similitudinem referunt vasa vitrea, quibus melones integimus: *des Cloches*. Lepide conqueritur Martialis, lib. 8. Epigr. 14. se pejus ab amico exceptum, quam soleat esse hortus pensilis, in quo tenera arborum semina sunt: ut qui non haberet in cella specularia, quibus vim ventorum, & injurias temporum propulsaret.

5. *Quin & lacte mulso.*] Hoc est, lacte in quo mel additum. Colum. loc. cit. pag. 401. *Cucumis tener & jucundissimus fit, si ante quam seras, semen ejus lacte maceres: nonnulli etiam quo dulcior existat, aqua mulsa idem faciunt.* Palladius lib. 4. in Martio, tit. 9. pag. 88. *Nunc melones serendi rarius .... semina mulso & lacte per triduum maceranda sunt, & tunc jam siccata ponenda: hinc suaves efficiuntur. Odorati autem fiunt*, &c.

6. *Apud antiquos Græciæ.*] Theophr. lib. 7. hist. cap. 1. & lib. 3. de causis, cap. 12. pag. 277. Hodieque id fit in satu nostrorum melonum: quorum genus illud, quod dulcedinem gustui repræsentat, vulgus inde *Sucrinos*, quasi saccharinos appellat: *Melons sucrés.* Hæc præmaceratio seminis in cucumerum nostratium satu non adhibetur.

7. *Crescunt.*] Pallad. loc. cit. de cucumere: *Si ejus florem sicut in sua vite est, in forma fictili clauseris, ac ligaveris, qualem vultum forma vel hominis vel animalis habuerit, talem cucumis figuram præstabit.*

8. *Et cerini.*] Sic recte Thuanæus codex: minus recte prius, *citrini* legebatur. De ea voce egimus lib. 15. sect. 12.

9. *Vivunt hausti*] Vide Athenæum lib. 3. pag. 74. ubi eadem de cucumere Diphilus Siphnius Medicus fere commemorat, quæ Plinius.

10. *Si vas cum aqua.*] Palladius loc. cit. pag. 89. de cucumeribus: *Longi*, inquit, *& teneri cucumeres fiunt, si aquam in patenti vasculo sub eis ponas, duobus palmis inferiorem, ad quam festinando tales efficiuntur.*

11. *At si oleum.*] Palladius, loc. cit. de cucumere: *Oleum sic metuit, ut si juxta posueris, velut hamus plicetur.*

12. *Iidem in fistula.*] Palladius loc. cit. *Aliqui florem cucumeris cum viticula sua capite cannæ inserunt, cui prius omnes nodos perforaverint: ibi cucumis nascetur, in nimiam longitudinem tensus.*

Forte primo natum ita audio unum : mox ſemine ex illo genus factum : [13] melopeponas vocant. Non pendent hi, ſed humi rotundantur. [14] Mirum in his, præter figuram coloremque, & odorem, quod maturitatem adepti, quanquam non pendentes, ſtatim a pediculo recedunt. [15] Columella ſuum tradit [a] commentum, ut toto anno contingant. Fruticem rubi quam vaſtiſſimum in apricum locum transferre, & recidere, duûm digitorum relicta ſtirpe, circa vernum æquinoctium : ita in medulla rubi ſemine cucumeris inſito, terra minuta fimoque circumaggeratas reſiſtere frigori radices. [16] Cucumerum Græci tria genera fecere : Laconicum, Scytalicum, Bœoticum. [17] Ex his tantum Laconicum aqua gaudere. [18] Sunt qui herba, quæ vocatur culix nomine, trita, ſemen eorum maceratum ſeri jubeant, ut ſine ſemine naſcantur.

XXIV. [1] Similis & cucurbitis natura, duntaxat in naſcendo. Æque hiemem odere. [2] Amant rigua ac fimum. [3] Seruntur ambo ſemine in terra ſeſquipedali foſſura, inter æquinoctium vernum, & ſolſtitium : [4] Parilibus tamen aptiſſime. Aliqui malunt ex Calendis

INTERPRETATIO.

[a] *Commentum.*] Excogitatam a ſe rationem, ut melopeponas toto anno habere liceat.

NOTÆ.

13. *Melopeponas.*] Alii melones, ut diximus, quaſi μήλωνας, id eſt, pomoſos : quod fere nomen in omnem Italiam & Galliam abiit. Melones Hoſtienſes laudat Julius Capitol. in Albino, pag. 83. A Theophr. σίκυοι, a Julio Polluce quandoque σπερματίαι, quaſi ſeminarii nominantur. Et Heſychius : Σικυὸς σπερματίας, ὃν ἡμᾶς μηλοπέπονα.

14. *Mirum in his.*] In melonibus.

15. *Columella.*] Libro XI. de re ruſt. cap. 3. pag. 402. & ex Columella Palladius, lib. 4. in Martio, tit. 9. pag. 89.

16. *Cucumerum Græci.*] Hæc a Theophr. lib. 7. hiſt. cap. 4. ubi hæc cucumerum genera tria, Λακωνικός, Σκυταλίας, Βοιώτιος.

17. *Ex his tantum Lacon.*] Ex his Laconicum melius rigatum provenire : reliqua non rigata præſtantiora eſſe : τούτων δὲ ὁ μὲν Λακωνικὸς ὑδρευόμενος βελτίων· οἱ δὲ ἕτεροι ἀνύδρευτοι. Theophr. loc. cit.

18. *Sunt qui herba.*] Pallad. loc. cit. de cucumeribus. *Sine ſemine naſcentur, ſi prius eorum ſemina oleo ſabino perungantur, & herba ea quæ culex dicitur, trita confricentur.* Ubi pro *oleo ſabino*, legimus, *oleo ſeſamino*, ex auctore Geopon. eadem referente, lib. 12. cap. 19. pag. 341. Culex porro forſan eadem eſt quæ ψύλλιον & pulicaris dicitur, *l'herbe aux puces.* Hoſce cucumeres ex eventu rei εὐτεχίας appellat Plato Comicus apud Athen. lib. 2. pag. 68.

Sect. XXIV. 1. *Similis & cucurbitis.*] Vulgo, *Courges, ou Calbaſſes.*

2. *Amant &c.*] Pallad. loc. cit. pag. 91.

3. *Seruntur ambo.*] Cucumeres, cucurbitæque. Pallad. loc. cit.

4. *Parilibus.*] Ita libri omnes, etiam MSS. Sic libro ſuperiore ſect. 66. *Parilicium* ſcribi monuimus oportere, non *Palilicium.* Auctor Marius Victorinus, lib. 1. artis Gramm. pag. 2470. *Parilia dicuntur, non Palilia : non a Pale dea, ſed quod eo tempore omnia ſata, arboreſque, & herbæ parturiant, pariantque.*

Martii cucurbitas, & Nonis cucumeres, & [5] per Quinquatrus ſerere, ſimili modo reptantibus flagellis ſcandentes parietum aſpera in tectum uſque, natura ſublimitatis avida. Vires ſine adminiculo ſtandi non ſunt, velocitas pernix, levi umbra cameras ac pergulas operiens. Inde hæc duo prima genera: [6] Camerarium: & plebeïum, quod humi repit. [7] In priore mire tenui pediculo libratur pondus immobile auræ. Cucurbita quoque omni modo faſtigatur, [8] vaginis maxime vitilibus, conjecta in eas poſtquam defloruit: creſcitque qua cogitur forma, plerumque & draconis intorti figura. Libertate vero penſili conceſſa, jam viſa eſt novem pedum longitudinis. [9] Particulatim cucumis floret, ſibi ipſe ſuperfloreſcens, & ſicciores locos patitur, candida lanugine obductus, magiſque cum creſcit.

Cucurbitarum numeroſior uſus. [a] [10] Et primus caulis in cibo. [11] Atque ex eo in totum natura diverſa. Nuper in balinearum uſum venêre urceorum vice, jampridem vero etiam cadorum ad vina condenda. Cortex viridi tener: deraditur nihilominus in cibis. [12] Cibos ſalubres ac lenes pluribus modis exiſtimant, qui perfici humano ventre non queant, ſed non intumeſcant. [13] Semina quæ proxima collo fuerint, proceras pariunt: item ab imis, ſed non comparandas ſupra dictis: quæ in medio rotundas: quæ in lateribus, craſſas brevioreſque. Siccantur

INTERPRETATIO.

a *Et primus.*] Et primus quidem caulis in cibos admittitur. At ex eo tempore, *poſtquam increvit & induruit*, omnino diverſæ naturæ ille eſt, *nec in cibis ultra recipitur.*

NOTÆ.

5. *Per Quinquatrus.*] Columella, lib. XI. cap. 3. pag. 402. de cucumere: *ſatio ſecunda ejus ſeminis Quinquatribus obſervatur.* De Quinquatribus dixi lib. 18. ſect. 56.

6. *Camerarium.*] Quod in cameras, teſtudineſve, & pergulas ſcandit. Pergulæ, *des treilles, & des cabinets de jardin.*

7. *In priore.*] In camerario genere.

8. *Vaginis vitilibus.*] Forte rectius, *fictilibus.* Nam forma fictili includi cucumeres Palladius jubet, paulo ante laudatus a nobis, ut creſcant qua coguntur forma. Vaſe teſtaceo, auctor Geopon. lib. 12. cap. 19. pag. 342.

9. *Particulatim.*] Non tota ſimul planta flores emittit, ſed partes aliæ deinceps ex aliis flore induuntur.

10. *Et primus caulis.*] Ut in braſſicis cymæ, qui delicatiores ſunt ipſorum caulium, teneriore ſque cauliculi, ut dicetur ſect. 41. Forte haud perperam legas, *Et primus, caulis in cibo.* Primus uſus ſcilicet.

11. *Atque ex eo in totum.*] Sic M S S. omnes: non, ut vulgati libri, *ex eo totum diverſa natura*, quæ ne Oedipus quidem explanarit. Familiaris hæc Plinio loquendi formula, *in totum.*

12. *Cibos ſalubres.*] Vide Ruellium, lib. 2. pag. 378.

13. *Semina quæ.*] Pallad. lib. 4. in Martio, tit. 9. pag. 91. *Hoc in cucurbitis inſigne eſt, quod longas faciunt & exiles ſemina quæ in earum cervice naſcuntur: quæ in ventre fuerant, cucurbitas faciunt craſſiores: quæ in fundo, latas, ſi inverſis cacuminibus obruantur.* Qua ratione ex eodem ſeminio hæc varietas fieri poſſit, ſuo carmine Columella demonſtrat, lib. 10. in hortulo.

in

in umbra, & cum libeat ſerere, in aqua macerantur. Cibis, quo longiores tenuioreſque, eo gratiores. Et ob id ſalubriores, quæ pendendo crevêre: minimumque ſeminis tales habent, [b] duritia ejus in cibis gratiam terminante. [14] Eas quæ ſemini ſerventur, ante hiemem præcidi non eſt mos. Poſtea fumo ſiccantur, condendis [15] hortenſiorum ſeminibus ruſticæ ſupellectili. [16] Inventa eſt ratio, qua cibis quoque ſervarentur: eodemque modo cucumis, uſque ad alios pæne proventus: & id quidem [17] in muria fit. [18] Sed & ſcrobe, opaco in loco arena ſubſtrato, fenoque ſicco opertos, ac deinde terra, virides ſervari tradunt. Sunt & ſilveſtres in utroque genere, & omnibus fere hortenſiis. [19] Sed & his medica tantum natura eſt. Quam ob rem differentur in ſua volumina.

XXV. Reliqua cartilaginum naturæ terra occultantur omnia. In quibus [1] de rapis abunde dixiſſe poteramus videri, [2] niſi medici maſculini ſexus facerent in his rotunda: latiora vero & concava & feminini, præſtantiora ſuavitate, [3] & ad condiendum faciliora: [4] quæ ſæpius ſata tranſcunt in marem. [5] Iidem naporum quinque genera fe-

Interpretatio.

b *Duritia.*] Duritia ſeminis gratiam in cibis cucurbitis auferente.

Notæ.

14. *Eas quæ ſemini.*] Pallad. loc. cit. *Quæ ſervantur ad ſemina, uſque ad hiemem in ſua vite dependeant: deinde ſublatæ in Sole ponantur, aut fumo: aliter ſemina putrefacta depereunt.*

15. *Hortenſiorum.*] Ita M S S. omnes. Hortenſia ſunt quæ in hortis ſeruntur.

16. *Inventa eſt ratio.*] Deſcribit hanc fuſe Nicander in ſecundo Georgicorum, apud Athen. lib. 9. pag. 372.

17. *In muria fit.*] Modum edocet auctor Geopon. loc. cit. pag. 344.

18. *Sed & ſcrobe.*] Sic etiam auctor Geopon. loc. cit. pag. 343.

19. *Sed & his medica.*] Nullus horum in cibis uſus: omnis in medicina.

Sect. XXV. 1. *De rapis abunde.*] Libro 18. ſect. 34.

2. *Niſi medici.*] Medicis prævivit Theophraſtus, lib. 7. hiſt. cap. 4. Medicos fuiſſe Græcos ipſe Plinius admonuit loco proxime appellato.

3. *Et ad condiendum.*] De condiendis rapis, vide Palladium in Decembri, tit. 5.

4. *Quæ ſæpius ſata.*] Ita M S S. quoque. Theophr. loc. cit. monet, ſi denſius ſpiſſiuſve ſerantur, in marem tranſire. Γογγυλίδος δ᾽ αἱ μὲν φασὶν εἶναι γένη, αἱ δ᾽ οὔ φασιν· ἀλλὰ καὶ τῷ ἄῤῥενι καὶ τῷ θηλείᾳ διαφέρειν· γίνεσθαι δ᾽ ἐκ τοῦ αὐτοῦ σπέρματος ἄμφω· πρὸς δὲ τὸ ἀποθηλύνεσθαι, σπείρειν δεῖ μανάς· ἐὰν γὰρ πυκνάς, πάσας ἀπαῤῥενοῦσθαι.

5. *Iidem naporum.*] Igitur ii medici, quorum nunc placita referuntur, napos appellavere, quos raphanos ſive radiculas verius appellaſſent: nam Theophraſtus lib. 7. hiſt. cap. 4. quinque hæc ipſa τῶν ῥαφανίδων genera agnoſcit, ita prodente Athenæo, lib. 2. pag. 56. ex quo Theophraſti locus, qui nunc in mendo cubat, refingi debet: Θεόφραστος δ᾽ ἐν τοῖς περὶ φυτῶν, inquit, γένη ῥαφανίδων φησὶν εἶναι πέντε· Κορινθίαν, Λειοθασίαν, Κλεωναίαν, Ἀμωραίαν, Βοιωτίαν· καλεῖσθαι δ᾽ ὑπό τινων τὴν Λειοθασίαν Θρακίαν, &c. *Des raiforts.*

cere: Corinthium, Cleonæum, [6] Liothaſium, Bœoticum, [7] & quod per ſe viride dixerunt. [8] Ex iis in amplitudinem adoleſcit Corinthium, nuda fere radice. Solum enim hoc genus ſuperne tendit, non ut cetera in terram. [9] Liothaſium quidam Thracium appellant, frigorum patientiſſimum. [10] Ab eo Bœoticum dulce eſt, rotunditate etiam brevi notabile, neque ut Cleonæum prælongum. [11] In totum quidem, quorum tenuia folia, ipſi quoque dulciores: quorum ſcabra, & anguloſa, & horrida, amariores. [12] Eſt præterea genus ſilveſtre, cujus folia ſunt erucæ ſimilia. Palma Romæ [13] Amiterninis datur, inde Nurſinis: [14] tertia noſtratibus. Cetera de ſatu eorum [15] in rapis dicta ſunt.

XXVI. 1. [1] Cortice & cartilagine conſtant raphani: multiſque eorum cortex craſſior etiam, quam quibuſdam arborum. [2] Amaritudo plurima illis eſt, & pro craſſitudine corticis. Cetera quoque aliquando lignoſa. [3] Et vis mira colligendi ſpiritum, laxandique ructum: ob id cibus illiberalis, utique ſi proxime olus mandatur: ſi vero cum olivis drupis, rarior ructus fit, minuſque fœtidus. [4] Ægypto mire celebratur propter olei fertilitatem, quod e ſemine ejus faciunt. Hoc maxime cupiunt ſerere, ſi liceat: quoniam & quæſtus plus quam a frumento, & minus tributi eſt, nullumque copioſius oleum.

2. [5] Genera raphani Græci fecêre tria, foliorum differentia, criſpi,

NOTÆ.

6. *Liothaſium.*] Sic Athenæus, mox citatus. Theophr. loc. cit. Λειοθαλάσιον, cui favere Heſychius videtur, in Ἄπλυτοι ῥαφανῖδες. Has ipſas tamen, quæ illotæ ἄπλυτοι vocitantur, Θασίας Athenæus vocat.

7. *Et quod per ſe viride.*] Id videtur eſſe, quod Ἀμφόρειον Athenæus appellat.

8. *Ex iis.*] Theophr. loc. cit. de raphanis. Εὐαυξεστάτην δέ φασι τὴν Κορινθίαν. ἣ καὶ τὴν ῥίζαν ἔχει γυμνήν· ὠθεῖ γὰρ εἰς τὸ ἄνω, καὶ οὐχ ὡς αἱ ἄλλαι κάτω.

9. *Liothaſium.*] Theophr. ex Athenæo, loco proxime allato.

10. *Ab eo Bœoticum.*] Theophr. loc. cit. iiſdem verbis.

11. *In totum quidem.*] Theophr. loc. cit. Ὅσων δ' ἂν ᾖ λεῖα τὰ φύλλα, &c.

12. *Eſt præterea.*] Theophr. Γένος δέ τι ἄγριόν ἐστιν, ὃ ἔχει τὸ φύλλον εὐζώμῳ ὅμοιον. De eruca, lib. 20. ſect. 49.

13. *Amiterninis.*] Vide quæ diximus libro ſuperiore, ſect. 35. Rapi vero hi proprie ſunt, non raphani, ut priores.

14. *Tertia noſtratibus.*] Romani agri.

15. *In rapis dicta ſunt.*] Libro ſup. ſect. 34.

Sect. XXVI. 1. *Cortice .... raphani.*] Quas Græci ῥαφανῖδας vocant: Galli, *des raiforts.* Radices quæ ſunt edendo, multa carne ſunt munitæ, velut raphani, napi, rapa: imo nonnullæ quandam cartilaginis ſpeciem præ ſe ferre conſpiciuntur: quapropter & cartilagineæ nominantur: ut raphani.

2. *Amaritudo.*] Δριμύτης, acrimonia dicitur a Theophr. loc. cit. Sed amaritudinem appellare ſaporem eum acutum, qualis in raphano ſentitur, familiare Plinio eſt.

3. *Et vis mira.*] Inflationem habere hunc cibum ait, ac vim ciendi ructus. Quod & Dioſc. edocet, lib. 2. cap. 137. Ῥαφανὶς καὶ αὐτὴ πνευμάτων γεννητική, ... ἐρευκτικὴ δὲ, &c.

4. *Ægypto.*] Plinius ipſe lib. 15. ſect. 7. *Plurimum autem in Ægypto fit oleum e raphani ſemine.*

5. *Genera raphani.*] Genera ejus quod Græci ῥάφανον appellarunt, fecere illi tria. Verum, ne quempiam nomenclatio remoretur, attendendum eſt apud Atticos appellatione raphani braſſicam venire: ſic Ariſtophanem, ſic etiam Theophraſtum, & alios pleroſque pro braſſica conſtat uſurpaſſe. Atque ut in Theophraſto potiſſimum morer, cujus ora-

atque lævis, & tertium ſilveſtre. [6] Atque huic lævia quidem, ſed breviora ac rotunda, copioſaque: [7] atque fruticoſa: ſapor autem aſper, & medicamenti inſtar [8] ad eliciendas alvos. [9] Et in prioribus tamen differentia a ſemine eſt: quoniam aliqua pejus, aliqua admodum exiguum ferunt. [10] Hæc vitia non cadunt, niſi in criſpa folia.

3. Noſtri alia fecere genera: [11] Algidenſe a loco, longum atque tranſlucidum. Alterum rapi figura, quod vocant Syriacum, ſuaviſſimum fere ac tenerrimum, hiemiſque patiens. Præcipuum tamen eſt, quod e Syria non pridem advectum apparet, quoniam apud auctores non reperitur: id autem tota hieme durat. [12] Etiamnum unum ſilveſtre Græci agrion vocant, Pontici armon, alii leucen, noſtri armoraciam, fronde copioſius quam corpore. In omnibus autem probandis maxime ſpectantur caules: immitium enim rotundiores craſſioreſque, ac longis canalibus. Folia ipſa triſtiora, & angulis horrida.

4. Seri vult raphanus terra ſoluta, humida. Fimum odit, palea contentus. Frigore adeo gaudet, ut in Germania infantium puerorum magnitudinem æquet. Seritur poſt Idus Febr. ut vernus ſit: ite-

NOTÆ.

tionem verti nunc a Plinio perſpicuum eſt, ſic ille habet, lib. 7. hiſt. cap. 4. Τῆς δὲ ῥαφάνου τριχῆ διῃρημένης, ἡ λειόφυλλός τε, καὶ λειόφυλλος, καὶ τρίτης τῆς ἀγρίας, &c. Ea braſſicæ, non raphano proprie dicto referuntur: ſiquidem Marcus Cato ultima voluminis parte, quam braſſicæ dicavit, tria fecit eadem illius veſtigia: tres pariter notas attulit. Prima eſt lævis, altera criſpa, tertia quæ proprie crambe nominatur: ſingula deinde genera ſuis notis deſcribit, quas omnes Theophraſti verbis ſuffragari conſtat. Heſychius: Ῥαφανίς, καὶ ῥάφανος διαφέρει παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς· ῥάφανος μὲν γὰρ ἡ κράμβη, ῥαφανὶς δὲ παρ' ἡμῖν ῥάφανος. Habet eadem Apollodorus Caryſtius apud Athen. lib. 1. pag. 34. Vide plura in eam rem apud Galenum, lib. 2. de alim. facult. cap. 44. pag. 361.

6. *Atque huic lævia.*] Theophr. iiſdem verbis, de braſſica.

7. *Atque fruticoſa.*] Ramoſa πολύκλαδος, Theophr.

8. *Ad eliciendas alvos.*] Ad dejiciendam, ad ciendam alvum, atque purgandam. De braſſica, Theophr. loc. cit. ἔτι δὲ χυλὸν ἔχουσα δριμὺν καὶ φαρμακώδη· διὸ καὶ πρὸς τὰς κοιλίας αὐτῇ χρῶνται οἱ ἰατροί.

9. *Et in prioribus.*] In criſpa, lævique braſſica. Theophr. loc cit. de braſſica: Ὁμοίως δὲ .... εἶναι δοκοῦσι διαφοραὶ καὶ ἕτεραι· ἐπεὶ ἄσπερμόν τι γένος αὐτῆς ἐστιν, ἢ κακόσπερμον, &c.

10. *Hæc vitia.*] Seminis parvitas, aut imbecillitas.

11. *Algidenſe.*] Ab Algido monte Romæ vicino, de quo nos alibi. Sed nunc de Italis vernaculiſque raphanis, atque adeo veris ac proprie dictis agit, non de braſſica.

12. *Etiamnum unum.*] Raphani nimirum, non braſſicæ, ſilveſtre genus. Philoxenus in gloſſis: Ῥαφανίδες, *armoracia.* Iſidorus, lib. 17. cap. 10. armoraciam eſſe lapſanam falſo putat. Utramque diſtinguit Columella, lib. 9. cap. 4. *Jam vero,* inquit, *notæ vilioris innumerabiles naſcuntur herbæ .... ut vulgares lapſanæ, nec his pretioſior armoracia.* Italia rerum antiquarum parens, adhuc *Aramoraci,* & *Remolaci* nominat, teſte Anguillara, par. 7. pag. 112. Noſtri, *Rave ſauvage.* Dioſc. l. 2. c. 138. Ῥαφανὶς ἀγρία, ἣν Ῥωμαῖοι ἀρμορακίαν καλοῦσι, &c.

rumque [13] circa Vulcanalia, quæ ſatio melior. Multi & Martio, & Aprili ſerunt, & Septembri. Incipiente incremento, confert alterna folia circumobruere, [14] ipſos vero accumulare. [15] Nam qui extra terram emerſit, durus fit atque fungoſus. [16] Ariſtomachus detrahi folia per hiemem jubet, &, ne lacunæ ſtagnent, accumulare: ita in æſtatem grandeſcere. Quidam prodidere, ſi palo adacto caverna palea insternatur ſex digitorum altitudine, deinde in ſemen fimumque & terra congeratur, ad magnitudinem ſcrobis creſcere. Præcipue tamen ſalſis aluntur. Itaque etiam talibus aquis irrigantur, [17] & in Ægypto nitro ſparguntur, ubi ſunt ſuavitate præcipui. In totum quoque ſalſugine amaritudo eorum eximitur, fiuntque coctis ſimiles. Namque & cocti dulceſcunt, & in naporum vicem tranſeunt. Crudos medici ſuadent, ad colligenda acria viſcerum, [18] dandos cum ſale jejunis eſſe, atque ita vomitionibus præparant meatum. Tradunt & præcordiis neceſſarium hunc ſuccum: quando [19] phthiſin cordi intus inhærentem non alio potuiſſe depelli compertum ſit in Ægypto, regibus corpora mortuorum ad ſcrutandos morbos inſecantibus. Atque, ut eſt Græca vanitas, fertur in templo Apollinis Delphis adeo ceteris cibis prælatus raphanus, ut ex auro dicaretur, beta ex argento, rapum e plumbo. Scires non ibi genitum [20] Manium Curium Imperatorem, quem Samnitium legatis aurum repudiaturo afferentibus, rapum torrentem in foco inventum Annales noſtri prodidere. Scripſit & Moſchion Græcus unum de raphano volumen. Utiliſſimi in cibis hiberno tempore exiſtimantur: iidemque dentibus ſemper inimici, quoniam atterant. Ebora certe po-

NOTÆ.

13. *Circa Vulcanalia.*] Columella lib. XI. cap. 3. *Ceterum Auguſto circa Vulcanalia, tertia ſatio eſt: eaque optima radicis,* (hoc eſt, raphani,) *& rapæ, itemque napi, & ſiſeris, &c.* Ac multo poſt: *Raphani radix bis anno ſeritur: Februario menſe, cum vernum fructum exſpectamus: & Auguſto menſe circa Vulcanalia, cum maturius. Sed hæc ſatio ſine dubio melior habetur.*

14. *Ipſos vero accumulare.*] Aggerare terram, circumfundere. Colum. loc. cit.

15. *Nam qui extra.*] Columella iiſdem verbis, loc. cit.

16. *Ariſtomachus.*] Theophr. quoque. lib. 5. de cauſis, cap. 5. pag. 330. Ὁμοίως δὲ τοῦτο συμβαίνει καὶ ἐν τοῖς λαχάνοις· ἐφ' ὧν παχύνουσι τὰς ῥίζας, τὰ μὲν ἀφαιροῦντες τὰ φύλλα, καθάπερ τῆς ῥαφανίδος, ὅταν μάλιστα εὐαύξωσι τοῦ χειμῶνος, καὶ καταστείβοντες τὴν γῆν, ὥστε καὶ τὸ ὕδωρ ἀποστέγειν· ἐν γὰρ τῷ θέρει γίνονται θαυμασταὶ τῷ πάχει.

17. *Et in Ægypto.*] Plinius, lib. 31. ſect. 46. num. 4. *Salis vice utuntur ad raphanos nitro Ægyptio: teneriores eos facit: olera viridiora:* ubi raphanos ab oleribus, hoc eſt, a braſſica ſecernit.

18. *Dandos cum ſale &c.*] Eadem de raphano Dioſc. lib. 2. cap. 137. Ἁρμόζει δὲ καὶ τοῖς ἐμεῖν μέλλουσι προεσθιομένη. De radicula Celſus, ut dicemus lib. ſeq. ſect. 13.

19. *Phthiſin.*] Lentam ea vox tabem ſonat. De hoc cordis vitio egimus lib. XI. ſect. 69. Vide Notas & Emend. num. X.

20. *Manium Curium.*] Rem narrat eleganter, ut ſolet, Valerius Max. l. 4. c. 3. pag. 208. Cicero in Catone: Megacles quoque, libro de viris illuſtribus, apud Athen. lib. 10. pag. 419. Plutarchus, in Apophth.

liunt. [21] Odium his cum vite maximum, refugitque juxta ſatos

XXVII. Lignoſiora ſunt reliqua, in cartilaginum genere a nobis poſita. Mirumque, omnibus vehementiam ſaporis ineſſe. Ex iis paſtinacæ unum genus agreſte ſponte provenit : [1] ſtaphylinos Græce dicitur. [2] Alterum ſeritur radice vel ſemine, primo vêre vel autumno: ut Hygino placet, Februario, Auguſto, Septembri, Octobri, ſolo quam altiſſime refoſſo. Annicula utilis eſſe incipit, bima utilior, gratior autumno, patiniſque maxime, & ſic quoque [a] virus illi intractabile eſt. [3] Hibiſcum a paſtinaca gracilitate diſtat, damnatum in cibis, ſed medicinæ utile. [4] Eſt & quartum genus in eadem ſimilitudine paſtinacæ, quam noſtri Gallicam vocant, Græci vero daucon : [5] cujus genera etiam quatuor fecere : [b] inter medica dicendum.

XXVIII. [1] Siſer & ipſum Tiberius princeps nobilitavit, flagitans omnibus annis e Germania. [2] Gelduba appellatur caſtellum Rheno impoſitum, ubi generoſitas præcipua. Ex quo apparet frigidis lo-

INTERPRETATIO.

[a] *Virus.*] Sapor.

[b] *Inter medica.*] In libris de medicina.

NOTÆ.

21. *Odium his.*] Raphanis ſcilicet : nec minus braſſicæ, uti ex Theophraſto vidimus, lib. 17. ſect. 37. & ex Plinio ipſo viſuri ſumus, lib. 24. ſect. 1. *Pernicialia & braſſica cum vite odia.* Palladius, lib. 9. in Auguſto, tit. 5. *Raphanum tamen, ſive braſſicam, conſtat eſſe vitibus inimicum: nam ſi circa ſe ſerantur, natura diſcordante refugiunt.* Ῥάφανον de braſſica recte accepit. Sed & raphano proprie dicto, hoc eſt, ῥαφανίδι, vis eadem eſt.

Sect. XXVII. 1. *Staphylinos.*] Σταφυλῖνος Athenæo, lib. 9. pag. 371. Hæc paſtinaca tenuifolia ſilveſtris, quæ pingitur a Dodonæo, pag. 668. viſa a nobis in horto Regio.

2. *Alterum ſeritur.*] Paſtinaca ſativa, quæ in Gallia vulgo *Panais* nominatur. Dodonæo, pag. 669. Paſtinaca ſativa latifolia eſt.

3. *Hibiſcum.*] Paſtinaca latifolia ſilveſtris Dodonæi hæc eſt, pag. 669. *Panais ſauvage.*

4. *Eſt & quartum.*] In eo genere eſt illud haud poſtremum quod vulgo notum *Carotæ* nomine, & Dauci officinarum, ut recte Anguillara, par. 7. pag. 129. prædulci radice, odorata, lutea, rufa, vel interdum purpurea, quam cum farina & oleo frigunt ad menſarum uſus : aut coctam in aceto & oleo mandunt. Tenuifolia ſativa paſtinaca dicitur Dodonæo, pag. 667.

5. *Cujus genera etiam quatuor.*] De his dicemus opportunius lib. 25. ſect. 64. inter medica, ut Plinius ait.

Sect. XXVIII. 1. *Siſer &c.*] Dioſcoridi, lib. 2. cap. 139. Σίσαρον. Noſtris, *Chervi.* Iconem Dodonæus exhibet, pag. 670. Quanquam an ſiler Græciæ, cum ſilere Geldubæ ſive Germanorum ſit idem, ſubdubitat Anguillara, par. 7. pag. 112.

2. *Gelduba.*] Ex Tacito Geldubæ ſitum agnoſcimus haud procul fuiſſe Noveſio, *Nuys* : in citeriore Rheni ripa, ubi nunc pagus eſt cum priſci nominis veſtigio *Gelb.* Vide Tacitum, lib. 4. hiſt. pag. 95. & 96. Caſtra Rheno impoſita ſcito plurima fuiſſe, in quibus Romanæ cohortes præſidii cauſa excubarent. In Conc. Agrippinenſi, anno CCCXLVI. *Epiſtola plebis Agrippinenſium, ſed & omnium caſtrorum Germaniæ ſecundæ.*

cis convenire. Ineſt longitudine nervus, qui decoctis extrahitur, amaritudinis tamen magna parte relicta: quæ mulſo in cibis temperata, etiam in gratiam vertitur. Nervus idem & paſtinacæ majori, duntaxat anniculæ. Siſeris ſatus menſibus Februario, Martio, Aprili, Auguſto, Septembri, Octobri.

XXIX. Brevior his eſt, ſed [a] toroſior, [1] amariorque, inula, per ſe ſtomacho inimiciſſima: eadem dulcibus mixtis ſaluberrima. [2] Pluribus modis auſteritate victa gratiam invenit. Namque & in pollinem tunditur arida, [3] liquidoque dulci temperatur: & [4] decocta poſca, aut aſſervata, vel [5] macerata pluribus modis, & tunc mixta defruto, aut ſubacta melle, uviſve paſſis, aut pinguibus caryotis. Alio rurſus modo cotoneis malis, vel ſorbis, aut prunis, aliquando pipere aut thymo variata, defectus præcipue ſtomachi excitat, illuſtrata maxime [6] Juliæ Auguſtæ quotidiano cibo. [b] Supervacuum ejus ſemen: [7] quoniam oculis ex radice exciſis, ut arundo ſeritur. Et hæc autem, & ſiſer, & paſtinaca, utroque tempore, vêre & autumno, magnis ſeminum intervallis: [8] inula ne minus quam ternorum pedum, quoniam ſpatioſe fruticat. Siſer autem transferre melius.

Interpretatio.

[a] *Toroſior.*] Carnoſior. | [b] *Supervacuum.*] Sationi inutile.

Notæ.

Sect. XXIX. 1. *Amariorque inſula.*] Hoc eſt, acrioris ſucci. Sic Horatius, lib. 2. Satyra 2. verſ. 44. *acidas inulas* appellat, de quibus idem poſtea Satyra 8. verſ. 51.

Inulas ego primus amaras
Monſtravi incoquere.

Græcis ἑλένιον dicitur: Noſtris, *de l'Aunée.* Officinis, *Enula Campana.* Iconem vide apud Dodon. pag. 342.

2. *Pluribus modis.*] Tres quatuorve inulæ condituras, quibus amaritudinem dimittat omnem, affert Columella lib. 12. cap. 46.

3. *Liquidoque dulci.*] Liquore aliquo dulci.

4. *Decocta poſca.*] Decoqui inulam jubet ex poſca. Poſcam Latini vocant id quod Græci ὀξύκρατον, quod potionis genus ex aquæ & aceti mixtura fit. Decoqui ex aceto Columella præcipit, loc. cit. quod idem eſt: nam aceti ſolius nomine ſæpe poſca exprimitur. Plautus in Rudente:

Sed hic rex cum aceto pranſurus eſt,
& ſale.

Spartianus in Peſcennino: *Juſſit vinum in expeditione neminem habere, ſed aceto univerſos eſſe contentos.* Vulcatius in Avidio: *Præter laridum, & buccellatum, & acetum.*

5. *Macerata pluribus.*] Præſertim muria, ex Columella. Cum ſucco rutæ, ſchola Salernitana:

Enula Campana reddit præcordia ſana,
Cum ſucco rutæ ſuccus ſi ſumitur ejus,
Affirmant ruptis quod proſit potio talis.

6. *Juliæ Auguſtæ.*] Sive Liviæ, quæ in familiam & nomen Juliæ gentis adſcita adoptione eſt.

7. *Quoniam oculis.*] Sive bulbis, ut diximus lib. 16. ſect. 67. Palladius in Febr. tit. 24. *Hoc menſe inula ſeritur, quo canneta ponuntur. Seritur oculis, ſicut calami* &c.

8. *Inula ne minus.*] Colum. lib. XI. cap. 3. *Paſtinaca, ſiſer, atque inula con-*

XXX. [1] Proxima his eſt bulborum natura, quos Cato in primis ſerendos præcepit, celebrans [2] Megaricos. Verum nobiliſſima eſt [3] ſcilla, quanquam medicamini nata, [4] acetoque exacuendo. Nec ulli amplitudo major, ſicut nec vis aſperior. Duo genera medica: maſculus albis foliis, femina nigris. [5] Et tertium genus eſt cibis gratum: epimenidium vocatur anguſtius folio, ac minus aſpero. Seminis plurimum omnibus. Celerius tamen proveniunt ſatæ bulbis circa latera natis. [6] Et ut creſcant, folia quæ ſunt his ampla, deflexa circa obruuntur: Ita ſuccum omnem in ſe trahunt capita. Sponte naſcuntur copioſiſſime in Balearibus Ebuſoque inſulis, ac per Hiſpanias. Unum de iis volumen condidit Pythagoras philoſophus, colligens medicas vires, quas proximo reddemus libro. [7] Reliqua bulborum genera differunt colore, magnitudine, ſuavitate. [8] Quippe cum quidam crudi mandantur, ut in Cherroneſo Taurica. [9] Poſt hos in Africa nati maxime laudantur, mox Apuli. [10] Genera Græci hæc fecere: Bulbinen,

NOTÆ.

valeſcunt alte paſtinato, & loco ſtercorato: ſed quam rariſſime ponenda ſunt, ut majora capiant incrementa. Inulam vero intervallo trium pedum ſeri convenit, quoniam vaſtos facit frutices. Sic etiam Pallad. loc. cit. *Seritur inula oculis ſicut calami, quos abſcindere, & terra leviter debemus obruere, terra foſſa & ſubacta, excitatis ad lineam pulvinis, quibus ejus oculos oportet infodere: trium pedum inter ſe ſpatio ſeparantur.*

Sect. XXX. 1. *Proxima .... bulborum.*] Dioſcor. lib. 2. cap. 200. Βολβὸς γνώριμος πᾶσι, ὁ ἐδώδιμος. Bulborum facies notior eſt viſa Dioſcoridi, Plinioque, quam quæ deberet repræſentari: nunc incognita omnibus fere cum Medicis tum officinis habetur: quoniam bulbi omnes ii edi jam deſiere. Inveniuntur tamen hodieque cæpæ modo tunicati bulbi, quibus rura ſibi vorandi facultatem moliuntur: miram enim excitant aviditatem: quare *Appetitus* appellationem in agris ſibi vendicarunt.

2. *Megaricos.*] Μεγαρικὰς βολβοὺς laudat etiam Nicander, apud Athen. lib. 2. pag. 64. Damnat Ovidius, lib. 2. de Remed. amor. circa finem, ob Venerem ſcilicet, quam mirum in modum ſtimulat: his numeris:

> *Daunius, an Libycis bulbus tibi miſſus ab oris,*
> *An veniat Megaris: noxius omnis erit.*

3. *Scilla.*] Squillam exemplo Varronis omnes nunc vocant officinæ. Græci σκίλλαν, & σκύλλαν. Noſtri, *Oignon marin, ou ſquille.* Scilla Hiſpanica Cluſii eſt, lib. 2. rarior. plant. pag. 171. radice alba. Vidimus in horto Regio.

4. *Acetoquē.*] Fit enim ex ea ſcillinum acetum, uti dicemus lib. 20. ſect. 39.

5. *Et tertium.*] Neque omnem ſcillæ radicem in cibis approbat Theophraſtus, lib. 7. hiſt. cap. XI. Sed illius tantum, quæ Epimenidia appellatur, ἀλλὰ τὸ Ἐπιμενίδειον καλούμενον, quæ anguſtiore folio ac læviore eſt, στενοφυλλοτέρας ϗ λειοτέρας.

6. *Et ut creſcant.*] Theophr. loco citato.

7. *Reliqua bulborum.*] Theophr. lib. 7. hiſtor. cap. 13.

8. *Quippe cum.*] Theophr. loc. cit. & ex eo Athenæus, lib. 2. pag. 64.

9. *Poſt hos in Africa.*] Λιβυκοὺς laudat pariter Athenæus, loc. cit. Libycos, Dauniosque, ſive Apulos, Ovidius paulo ante a appellatus.

10. *Genera Græci.*] Theophr. in primis, loc. cit. ubi hæc genera recenſentur: Τὸ λευκόιον, ϗ βολβίνη, ϗ ὁ πυθίων, ϗ χάιξ, ϗ πρόσοι τινὰ τῷ συνείλχοι. Rectius

ſcetanion, pythion, [11] acrocorion, ægilopa, ſiſyrinchion. [12] In hoc mirum imas ejus radices creſcere hieme: verno autem, cum apparuerit viola, minui & contrahi, tum deinde bulbum pingueſcere.

[13] Eſt inter genera & quod in Ægypto aron vocant, ſcillæ proximum amplitudine, foliis lapathi, caule recto duûm cubitorum, baculi craſſitudine, radice mollioris naturæ, [14] quæ edatur & cruda. Effodiuntur bulbi ante ver, aut deteriores illico fiunt. Signum maturitatis, folia inareſcentia ab imo. Vetuſtiores improbant: item parvos & longos. Contra rubicundis rotundioribuſque laus, & grandiſſimis. Amaritudo pleriſque in vertice eſt. Media eorum dulcia. Bulbos non naſci, niſi e ſemine, priores tradiderunt. Sed & in Præneſtinis campis ſponte naſcuntur, ac ſine modo etiam in Remorum arvis.

XXXI. [1] Hortenſiis omnibus fere ſingulæ radices, ut raphano, betæ, apio, malvæ. [2] Ampliſſima autem lapatho, ut quæ deſcendat ad tria cubita. [3] Silveſtri minor & humida: effoſſa quoque diu vivit. Quibuſdam tamen [4] capillatæ, ut apio, malvæ: quibuſdam [5] ſurculoſæ, ut ocimo. Aliis carnoſæ, [6] ut betæ, aut magis etiamnum

NOTÆ.

forſan, συορείγχιον, a roſtri ſuilli ſimilitudine. Hujus iconem apud Dodon. vide, pag. 210. Eſt & in Eyſtettenſi horto.

11. *Acrocorion.*] An *acroſcorodon?* Ut ut eſt, bulborum ejuſcemodi ignota facies, uti & pythionis.

12. *In hoc mirum.*] Nempe in ſiſyrinchio. Hæc Plinius ex Theophr. accepit, loc. cit.

13. *Eſt inter genera.*] Nempe bulborum. De aro autem Ægyptiaca loquitur, quæ diverſa a Dioſcoridis aro vulgari. Ægyptiaca colocaſiæ genus eſt alterum, quod cum faba Ægyptia plerique confuderunt: Plinius apte diſtinguit. Pingitur a Dodonæo, pag. 318. Vidimus in horto Regio.

13. *Quæ edatur.*] Theophr. lib. 7. hiſtor. cap. x 1.

Sect. XXXI. 1. *Hortenſiis .... ut raphano.*] Theophr. lib. 1. hiſt. plant. cap. 9. Σχεδὸν δὲ καὶ τῶν λαχανωδῶν τὰ πλεῖστα μονόῤῥιζα· οἷον ῥάφανος, τεῦτλον, &c. Ῥάφανος, ut monuimus, braſſica Theophraſto eſt, non raphanus, quem ille ῥαφανίδα vocat. Verum aut ῥαφανὶς hoc loco ſcripſit, aut raphanum nunc ipſe intellexit: nam braſſicam μονόῤῥιζον eſſe, falſum eſt. Et ſane idem lib. 7. hiſtor. cap. 2. ubi ea recenſet, quæ ſingulari radice conſtant, appellat σέλινον apium, τεύτλιον betam, ῥαφανίδα raphanum, γογγυλίδα rapam: ῥάφανον non appellat.

2. *Ampliſſima.*] Theophr. lib. 7. hiſtor. cap. 2. Μονοῤῥιζότατον δὲ τούτων πάντων τὸ λάπαθον.... ἔχει γὰρ μείζω τριῶν ἡμιποδίων, *majores habet radices terno ſemipede*, hoc eſt, ſeſquipede.

3. *Silveſtri minor.*] Nempe ſilveſtri lapatho. Vide Notas & Emendationes num. XI.

4. *Capillatæ.*] Quæ fibras habent, hoc eſt, minores radiculas, oblongas, in capilli modum extenuatas, in quas velut extremas, craſſiores effuſæ ſparguntur.

5. *Surculoſæ.*] Hoc eſt, lignoſæ. Theophr. lib. 7. hiſtor. cap. 3. Τῶν δὲ ῥιζῶν ξυλωδέσταται πασῶν αἱ τοῦ ὠκίμου, καθάπερ ὁ καυλός. Addit idem, cap. 2. blitum, atriplicem, erucam, anethum, braſſicam, coriandrum: & lib. 1. hiſtor. cap. 10. magnam ſilveſtrium partem.

6. *Vt betæ.*] Theophr. lib. 7. hiſt. cap. 2.

7 croco:

[7] croco : [8] aliquibus ex cortice & carne constant, ut raphano, rapis : quorundam [9] geniculatæ sunt, ut graminis. [10] Quæ rectam non habent radicem, statim plurimis nascuntur capillamentis, ut atriplex, & blitum. Scilla autem, & bulbi, & cæpe, & allium, non nisi [11] in rectum radicantur. [12] Sponte nascentium quædam numerosiora sunt radice, quam folio, ut aspalax, perdicium, crocum.

[13] Florent confertim serpyllum, abrotonum, napi, raphani, menta, ruta : & cetera quidem cum cœpere, deflorescunt : [14] Ocimum autem particulatim & ab imo incipit : qua de causa diutissime floret. [15] Hoc & in heliotropio herba evenit. [16] Flos aliis candidus, aliis luteus, aliis purpureus. [17] Folia cadunt a cacuminibus, origano, inulæ, & aliquando rutæ injuria læsæ. [18] Maxime concava sunt cæpæ, gethyo.

XXXII. [1] Allium cæpasque inter Deos in jurejurando habet Ægyptus. [2] Cæpæ genera apud Græcos, Sardia, Samothracia, Alsidena, Setania, Schista, Ascalonia, ab oppido Judææ nominata. Om-

NOTÆ.

7. *Croco.*] Theophr. lib. 1. histor. cap. 9. Εἰσὶ μὲν τῶν μὲν σαρκώδεις, καθάπερ ῥαφανίδος, γογγυλίδος, ἄρου, κρόκου. Idem repetit lib. 7. hist. cap. 3.

8. *Aliquibus.*] Theophr. lib. 1. hist. cap. 10.

9. *Geniculata.*] Geniculatæ radices vocantur, quæ nodis quibusdam interstinctæ protuberant, rotundæ, & leviter capitulatæ. Γονατώδεις, Theophr. lib. 1. hist. cap. 10.

10. *Quæ rectam.*] Theophr. lib. 1. histor. cap. 9.

11. *In rectum radicantur.*] Radicum natura est a lateribus radiculas alias fundere, quas ἐπιφυάδας appellamus, inquit Theophr. lib. 1. hist. cap. 10. at ejusmodi nullam bulbi habent. Omnes enim radices bulborum in rectum tendunt : nec a latere funduntur, sed a capite.

12. *Sponte nascentium.*] Theophr. lib. 1. hist. cap. XI. iisdem fere verbis. Sed quæ sit aspalax, incompertum.

13 *Florent confertim.*] Hoc est, simul universum florem emittunt, non particulatim. Vide Notas & Emend. num. XII.

14. *Ocimum autem.*] Theophr. lib. 7. hist. cap. 9.

15. *Hoc & in heliotropio.*] Theophr. lib. 7. histor. cap. 3.

16. *Flos aliis.*] Theophr. lib. 7. hist. cap. 9.

17. *Folia cadunt.*] Theophr. lib. 1. hist. cap. 15. quem locum fidelius multo Plinius, quam Gaza, reddidit.

18. *Maxime concava.*] Theophr. lib. 1. histor. cap. 16. Ἴδιον δὲ ἐπὶ τῶν λαχανωδῶν, οἷον κρομμύου, γηθύου, τὸ κοιλόφυλλον.

Sect. XXXII. 1. *Allium cæpasque.*] Juvenalis Satyra 15. vers. 1.

Quis nescit, Volusi Bithynice, qualia demens
Ægyptus portenta colat? ...
Porrum & cæpe nefas violare, & frangere morsu.
O sanctas gentes, quibus hæc nascuntur in hortis
Numina!

Horatius quoque jocose, *Si porrum & cæpe trucidas.* De his Prudentius quoque eleganter, περὶ στεφάνων, hymno x. in S. Romanum, vers. 255. & lib. 2. in Symmach. vers. 866. quem consule.

2. *Cæpæ genera.*] Theophr. lib. 7. hist. cap. 4. a quo hæc enumerantur : Σαρδία, Κνίδια, Σαμοθρᾳκία, καὶ πάλιν Σητάνια, καὶ Σχιστά, καὶ Ἀσκαλώνια. *Des oignons.* Alsidenorum mentio alibi nulla.

nibus etiam [3] odor lacrymoſus, & præcipue [4] Cypriis, minime Gnidiis. [5] Omnibus corpus totum pinguitudinis earum cartilagine. [6] E cunctis ſetania minima, excepta Tuſculana, ſed dulcis. Schiſta autem & Aſcalonia condiuntur. Schiſtam hieme cum coma ſua relinquunt, vêre folia detrahunt, & alia ſubnaſcuntur iiſdem diviſuris: [7] unde & nomen. [8] Hoc exemplo reliquis quoque generibus detrahi jubent, ut in capita creſcant potius, quam in ſemina. [9] Aſcaloniarum propria natura. [10] Etenim velut ſteriles ſunt ab radice, & ob id ſemine ſeri illas, non deponi, juſſere Græci. Præterea ſerius circa ver, cum germinant, transferri: ita craſſeſcere, & tunc properare præteriti temporis penſitatione. [11] Feſtinandum autem in his eſt, quoniam maturæ celeriter putreſcunt. [12] Si deponantur, caulem mittunt & ſemen, ipſæque evaneſcunt. Eſt & colorum differentia. [13] In Iſſo enim & Sardibus candidiſſimæ proveniunt. Sunt in honore & Creticæ, de quibus dubitant, an eædem ſint, quæ Aſcaloniæ, [14] quoniam ſatis capita craſſeſcunt: depoſitis, caules & ſemina. Diſtant ſapore tantum dulci.

Apud nos duo prima genera. Unum condimentariæ, quam illi [15] gethyon, noſtri pallacanam vocant. Seritur menſibus, Martio, Aprili, Maïo. [16] Alterum capitatæ, quæ ab æquinoctio autumni, vel

NOTÆ.

3. *Odor lacrymoſus.*] Lacrymas ciens. Lucilius lib. 5. Satyr.

Flebile cape ſimul, lacrymoſaque ordine talla.

Tallas Feſtus appellat interiores cæparum tunicas. Vaporem lentum ac tenuem exſpirat cæpa, qui ad oculos irreptans lentitia cohæret, & ſui tenuitate lancinans dolorem excitat, & ſic lacrymas exigit. Vide Ruell. lib. 2. pag. 599.

4. *Cypriis.*] Cyprias cæpas laudat Marcellus Empiricus, cap. 15. ad anginam, pag. 105.

5. *Omnibus .... cartilagine.*] Subintellige, conſtat: vel *e cartilagine* legito.

6. *E cunctis.*] Theophr. loc. cit.

7. *Unde & nomen.*] Ut nempe σχισταὶ, hoc eſt, cæpæ fiſſiles appellentur. Sic Theophr. loc. cit.

8. *Hoc exemplo.*] Palladius, lib. 3. in Febr. tit. 24. pag. 68. *Si capita voluerimus his eſſe majora, folia omnia debemus auferre, & ſic ſuccus ad inferiora cogetur.*

9. *Aſcaloniarum.*] Has adhuc hodie Galli nominant *Eſchalotes*, quaſi Aſcalotas, relictis priſtini vocabuli rudimentis. Vide Gloſſarium Du-Cangii, verbo *Aloigna.*

10. *Etenim velut.*] Apud nos tamen & radice melius, ſeu bulbo, ſeruntur.

11. *Feſtinandum.*] Cito evellendæ: alioqui putreſcunt: πολὺν δὲ χρόνον ἐαθέντα ἐν τῇ γῇ σήπεται. Theophr. loc. cit.

12. *Si deponantur.*] Si plantentur, φυτευθέντα. Theophr.

13. *In Iſſo enim.*] Vide Notas & Emendationes num. XIII.

14. *Quoniam ſatis.*] Hoc eſt, quoniam cum ſeruntur ſemine, capita eis craſſeſcunt: σπειρόμεναι μὲν, inquit Theophraſtus: cui φυτευόμεναι opponitur, depoſitum ſive plantatum.

15. *Gethyon.*] Γήθυον, quod fere ſine capite eſt, cervicis tantum longæ: ideoque totum in frondem luxuriat. Vulgus noſtrum ſua conſuetudine *cebulam*, quaſi cæpulam vocat: alii *ſiboulam*, *Ciboule*: nonnulli *civas*, vel *civones*, quaſi cæpinas vernaculo ſermone proferunt.

16. *Alterum capitatæ.*] Quod fere citra cervicem in caput extuberat. Hanc

a Favonio. Genera ejus austeritatis ordine, Africana, Gallica, Tusculana, Ascalonia, Amiternina.] Optima autem, quæ rotundissima. Item rufa acrior, quam candida: sicca, quam viridis: & cruda, quam cocta: sicca, quam condîta. Seritur Amiternina frigidis & humidis locis, & sola allii modo capite, reliquæ semine. Proxima quæ æstate nullum semen emittunt, sed caput tantum, quod inarescit. Sequenti autem anno permutata ratione semen gignitur, caput ipsum corrumpitur. Ergo omnibus annis separatim semen cæpæ causa seritur, separatim cæpæ seminis. Servantur autem optime in paleis. [17] Gethyum pæne sine capite est cervicis tantum longæ, & ideo totum in fronde: sæpiusque resecatur, ut porrum. Ideo & illud serunt, non deponunt. [18] Cetero cæpas ter fosso solo seri jubent, exstirpatis radicibus herbarum, [19] in jugera denas libras. [20] Intermisceri satureïam, quoniam melius proveniat. [21] Runcari præterea, & sarriri, si non sæpius, quater. [22] Ascaloniam mense Februario serunt nostri. [23] Semen cæparum nigrescere incipiens, antequam marcescat, metunt.

XXXIII. [1] Et de porro in hac cognatione dici conveniat, præsertim cum sectivo nuper auctoritatem dederit princeps Nero, [2] vocis gratia, ex oleo statis mensium omnium diebus, nihilque aliud, ac ne pane quidem vescendo. Seritur semine ab æquinoctio autumno: [3] si sectivum facere libuit, densius. In eadem area secatur, donec deficiat, stercoraturque semper. [4] Si nutritur in capita, antequam sece-

NOTÆ.

vocant unionem veteres rustici, ut testatur Columella lib. 12. cap. 10. quod nomen apud Gallos velut triviale, hactenus usurpatum est: siquidem quod singulari constat capite, nec pluribus coagmentatur bulbis, unionem Gallica lingua nominat. *Oignon.*

17. *Gethyum pæne.*] Ex Theophr. lib. 7. histor. cap. 4.

18. *Cetero cæpas.*] Columella, lib. XI. cap. 3.

19. *In jugera.*] Denas seminis cæparum libras in singula jugera seri jubet.

20. *Intermisceri.*] Colum. loc. cit. & Pallad. lib. 3. in Febr. tit. 24. pag. 68.

21. *Runcari &c.*] Colum. loc. cit.

22. *Ascaloniam.*] Sic Columella, loc. cit.

23. *Semen ... antequam marcescat.*] Columella: *Sed nec patiendum est, ut perarescat, &c.*

Sect. XXXIII. 1. *Et de porro.*] Gallis, *Poireau.*

2. *Vocis gratia.*] Cui splendorem affert, ut dicetur lib. 20. sect. 21.

3. *Si sectivum facere.*] Colum. lib. XI. cap. 3. *Porrum si sectivum facere velis, densius satum præceperunt priores relinqui, & ita, cum increverit, secari. Sed nos docuit usus &c.* Porrum sectivum est, quod sæpius secatur, demetiturque in usum culinæ. *Sectile porrum* Juvenalis appellat: Martialis, *tonsile: sectum*, auctor Moreti. Rursum de hoc Martialis, lib. 13. Epigr. 18. cujus lemma, *Porri sectivi:*

Fila Tarentini graviter redolentia porri
Edisti quoties, oscula clausa dato.

4. *Si nutritur in capita.*] Si vis porrum esse capitatum. Vide Notas & Emend. num. XIV. Capitatum porrum a radice quæ in caput extuberat, sibi nomen usurpavit.

tur, cum increvit, in aliam aream transfertur, ſummis foliis leviter reciſis ante medullam: & capitibus retractis, tunicisve extremis. [5] Antiqui ſilice vel tegula ſubjecta capita dilatabant: Hoc item in bulbis. Nunc ſarculo leviter convelluntur radices, ut delumbatæ alant, neque diſtrahant. Inſigne, quod cum fimo lætoque ſolo gaudeat, rigua odit, & tamen proprietate quadam ſoli conſtant. Laudatiſſimus in Ægypto, mox Oſtiæ, [6] atque Ariciæ. Sectivi duo genera: Herbaceum folio inciſuris ejus evidentibus, quo utuntur medicamentarii. [7] Alterum genus pallidioris folii, rotundioriſque, inciſuris levioribus. [8] Fama eſt, Melam equeſtris ordinis reum ex procuratione a Tiberio principe acceſitum, in ſumma deſperatione ſucco porri ad trium denariorum argenteorum pondus hauſto, confeſtim exſpiraſſe ſine cruciatu. Ampliorem modum negant noxium eſſe.

XXXIV. [1] Allium ad multa ruris præcipue medicamenta prodeſſe creditur. Tenuiſſimis, & quæ ſeparantur, in univerſum velatur membranis: mox pluribus coagmentatur [2] nucleis, & his ſeparatim veſtitis. Aſperi ſaporis: quo plures nuclei fuere, hoc eſt aſperius. Tædium huic quoque halitu, ut cæpis: nullum tamen coctis. [3] Generum differentia in tempore: præcox matureſcit ſexaginta diebus: [4] tum in

NOTÆ.

5. *Antiqui ſilice.*] Ita Sotion, in Geopon. lib. 12. cap. 29. pag. 351. Ὁμοίως τὰ πράσα ἔσται μεγάλα, εἰ μεταφυτεύων αὐτὰ, ὄστρακον ἢ λίθον πλατὺν ὑποθήσεις, καὶ μὴ ποτίσεις. *Similiter porri magni fient, ſi dum ipſos transfers, teſtam, latumve lapidem ſuppoſueris, nec rigabis.* Columella quoque lib. XI. cap. 3. *In eo autem quod magni capitis efficere voles, ſervandum ſit, ut antequam tranſlatum deponas, omnes radiculas amputes, & fibrarum ſummas partes intondeas. Tum teſtula vel concha, quaſi ſedes in ſingulis ſubjecta ſeminibus adobruuntur, ut fiant capita latioris incrementi.*

6. *Atque Ariciæ.*] Martialis, lib. 13. Epigr. 19. cui titulus, *Porri capitati.*

Mittit præcipuos nemoralis Aricia porros,
In niveo virides ſtipite cerne comas.

7. *Alterum . . . pallidioris folii.*] Hoc eſt, dilutioris viriditatis. In MSS. *ſuavidioris.* Forſan, *flavidioris*, qua de voce diximus, lib. 18. ſect. 34. ut viridiori herbaceo opponatur.

8. *Fama eſt Melam.*] Si Mela is eſt, cujus Geographici nunc manibus omnium teruntur libri, ut ſimile quidem veri videtur, vana eorum conjectura intelligitur, vel ex hoc Plinii loco, qui Claudii principatu Melam vixiſſe aſſeverant.

Sect. XXXIV. 1. *Allium.*] *De l'Ail.* Simeon Sethi, lib. de alim. tit. Σκόροδον, ex Galeno, allium vocat θηριακὴν τῶν ἀγροίκων, *theriacam ruſticorum.*

2. *Nucleis.*] Cohærentes bulbi, in quos allii caput extumuit, qui ſeorſum conſiti novam creant ſobolem, & nuclei, & ſpicæ, Latinis auctoribus appellantur: ſicut Græcis γέλγεις & ἄγλιθες grana dicuntur, quibus allii caput compactum eſt. Theophr. lib. 7. hiſt. cap. 4. & Dioſc. lib. 2. cap. 182.

3. *Generum differentia.*] Quoniam aliud præcox, aliud ſerotinum, πρώϊον, καὶ ὄψιμον. Theophr. loc. cit.

4. *Tum in magnitudine.*] Differunt etiam magnitudine, & parvitate. Magnitudine ſiquidem præſtat ceteris genus illud quod Cyprium vocant: Καὶ μεγέθει, καὶ μικρότητι. Καὶ γὰρ τῷ μεγέθει γένος τι διαφέρον ἐστὶ, μάλιστα δὲ τὸ Κύπριον καλούμενον τοῦτο. Theophr. loc. cit.

magnitudine. [5] Ulpicum quoque in hoc genere Græci appellavere allium Cyprium, alii antiscorodon, præcipue Africæ celebratum [6] inter pulmentaria ruris, grandius allio. Tritum in oleo & aceto, mirum quantum [7] increscat spuma. Quidam ulpicum & allium in plano seri vetant, [8] castellatimque grumulis imponi, distantibus inter se pedes ternos. Inter grana digiti interesse debent: [9] simul atque tria folia eruperunt, sarriri. Grandescunt, quo sæpius sarriuntur. [10] Maturescentium caules depressi in terram obruuntur: ita cavetur ne in frondem luxurient. [11] In frigidis utilius vêre seri, quam autumno. [12] Cetero ut odore careant, omnia hæc jubentur seri, cum Luna sub terra sit: colligi, cum in coïtu. [13] Sine his Menander e Græcis auctor est, allium edentibus, si radicem betæ in pruna tostam superederint, odo-

NOTÆ.

5. *Vlpicum.*] In eo est illud genere, quod ceteris mole capitis antecellit. Columella, in Hortulo, pag. 349.

Alliaque infractis spicis & olentia late
Vlpica.

Et lib. XI. cap. 3. pag. 394. *Vlpicum, quod quidam allium Punicum vocant, Græci autem ἀφροσκόροδον appellant, longe majoris est incrementi quam allium . . . habet velut allium plures cohærentes spicas, &c.*

7. *Inter pulmentaria.*] In moretis utuntur, inquit Gaza illud Theophrasti vertens, πρὸς τοὺς μυττωτοὺς χρῶνται. Recte: est enim id pulmentarium ruris moretum, cui allium immixtum, intritumque est: inde ei *alliato* nomen. Meminit Plautus in Mostell. act. 1. sc. 1. vers. 44.

Tu tibi istos habeas, turtures, pisces, aves:
Sine me alliato fungi fortunas meas.

7. *Increscat spuma.*] Hinc ἀφροσκόροδα, ut arbitror, alii apud Columellam vocant.

8. *Castellatimque grumulis.*] Castellatim idem fere quod acervatim, σωρηδόν. Grumulos, sive cumulos spicarum allii seri jubet ita, ut cumuli multis in orbem constent granis: inter grana singula digiti unius intervallum sit: ternûm pedum, inter cumulos singulos: qui cumuli sic dispositi castellorum speciem quandam referunt. Namque in limitibus Imperii ad finium custodiam adversus incursiones hostium castella statuebantur, aliquot inter se discreta passibus. Anonymus auctor, de rebus bellicis: *Est præterea inter commoda Reip. utilis limitum cura, ambientium ubique latus imperii. Quorum tutelæ assidua melius castella prospicient: ita ut millenis interjecta passibus stabili muro & firmissimis turribus erigantur: &c.* Usus ea voce Livius, lib. 17. ubi *castellatim dispositos circa collem* milites ait. Aliter seri præcipit Columella, loc. cit.

9. *Simul atque tria folia.*] Columella, lib. XI. cap. 3. *Cum ternas fibras emiserunt spicæ, sarriantur: nam quo sæpius id factum, majus semina capiunt incrementum.* Sic Palladius in Novembri, tit. 6.

10. *Maturescentium.*] Colum. loc. cit. *Ante quam caulem faciant, omnem viridem superficiem intorquere, & terram prosternere conveniet, quo vastiora capita fiant.*

11. *In frigidis.*] Vide Colum. loc. cit.

12. *Cetero, ut odore.*] Columella, loc. cit. *Sed quandocumque conseremus . . . . . servabimus . . . . ut Luna infra terram sit: nam sic sata, & rursus sic recondita, existimantur neque acerrimi saporis existere, neque mandentium halitus inodorare.* Idem habet auctor Geopon. lib. 12. cap. 30. Ἄοσμα δ' ἔσται &c. Palladius in Novembri, tit. 6.

13. *Sine his.*] Hoc est, citra hanc operam, sive hac præceptione neglecta, quam proxime attulimus, ut sint allia odoris expertia.

rem exſtingui. Sunt qui & allium ulpicum inter [14] Compitalia ac Saturnalia ſeri aptiſſime putent. [15] Allium & ſemine provenit, ſed tarde. [16] Primo enim anno porri craſſitudinem capite efficit : [17] ſequenti dividitur, tertio conſummatur : [18] pulcriuſque tale exiſtimant quidam. In ſemen exire non debet, ſed intorqueri caulis [19] ſatûs gratia, uti caput validius fiat. Quod ſi diutius allium cæpamque inveterare libeat, aqua ſalſa tepida ungenda ſunt. Ita diuturniora fient, melioraque uſui, ſed in ſatu ſterilia. Alii contenti ſunt primo ſuper prunas ſuſpendiſſe, abundeque ita profici arbitrantur ne germinent : quod facere allium cæpamque extra terram quoque certum eſt, & cauliculo acto evaneſcere. Aliqui & allium palea optime ſervari putant. [20] Allium eſt & in arvis ſponte naſcens, alum hoc vocant : quod adverſus improbitatem alitum depaſcentium ſemina coctum, ne renaſci poſſit, abjicitur : ſtatimque quæ devoravere aves, ſtupentes manu capiuntur : [21] & ſi paulum commovere, ſopitæ. [22] Eſt & ſilveſtre, quod urſinum vocant, odore molli, capite prætenui, foliis grandibus.

CAP. VII. XXXV. [1] In horto ſatorum celerrime naſcuntur ocimum, blitum, napus, eruca : tertio enim die erumpunt : anethum quarto, lactuca quinto, raphanus ſexto, cucumis & cucurbitæ ſeptimo, prior cucumis : naſturtium ac ſinapi quinto, beta æſtate ſexto, hieme decimo : atriplex octavo, cæpe XIX. aut vigeſimo, gethyum decimo, aut duodecimo. [2] Contumacius coriandrum. [3] Cunila quidem, & origanum poſt XXX. diem. Omnium autem difficillime apium : quadra-

NOTÆ.

14. *Compitalia.*] In Calendario ruſtico apud Gruter. pag. 133. Compitalia, ſexto Nonas Maii : Saturnalia, decimo ſexto Calendas Januarii aſſignantur.

15. *Allium & ſemine.*] Theophr. lib. 7. hiſt. cap. 4.

16. *Primo enim.*] Theophr. loc. cit.

17. *Sequenti dividitur.*] Hoc eſt, diſcernitur in nucleos, γελγιῦται.

18. *Pulcriuſque.*] Cum nihil ſit eo deterius, quidam tamen præſtantius putant, quam ſi deponatur, ſive plantetur : καὶ οὐδὲν χεῖρον· ἀλλ' ἔνιοί γε καὶ κάλλιον φασι τοῦ φυτευτοῦ.

19. *Satûs gratia.*] Nucleis enim ſerere ſatius eſt, quam ſemine.

20. *Allium eſt & in arvis.*] Illud eſſe arbitrantur, quod agreſte allium, & ὀφιοσκόροδον Galenus, lib. 8. de fac. ſimp. med. pag. 280. Dioſc. lib. 2. cap. 182. aliique vocant. Nos ſuſpicamur eſſe ſilveſtre tenui folium Dodonæi, pag. 672. quale viſum a nobis in Horto regio.

21. *Etſi paulum commovere.*] Si ita ſatum aves eæ vel paululum commoverint. Ita M S S. etſi fortaſſe rectius, *commorentur.*

22. *Eſt & ſilveſtre.*] Allium ſilveſtre latioris folii, ſive Allium Urſinum Dodonæi, loc. cit. in prædicto etiam horto obſervatum a nobis.

Sect. I. XXXV. I. *In horto ſatorum.*] Quæ hac ſectione continentur, totidem fere verbis expreſſa e Theophraſti libro 7. hiſt. cap. 1. Τάχιστα μὲν οὖν ὤκιμον &c. Cauſas ſingulorum idem inveſtigat, lib. 4. de cauſis, cap. 3. pag. 299.

2. *Contumacius.*] Difficilius, moroſius. Cauſam cur ægre proveniat, aperit Theophr. lib. 4. de cauſis, cap. 3.

3. *Cunila quidem.*] Theophr. lib. 7. hiſt. cap. 1. Θύμβρα δὲ καὶ ὀρίγανος.

gesimo enim die cum celerrime, quinquagesimo majore ex parte emergit.

[4] Aliquid & seminum ætas confert, quoniam recentiora maturius gignuntur, in porro, gethyo, cucumi, cucurbita: ex vetere autem celerius proveniunt apium, beta, cardamum, cunila, origanum, coriandrum. Mirum in betæ semine: non enim totum eodem anno gignit, sed aliquid sequente, aliquid tertio. Itaque ex copia seminis modice nascitur. Quædam anno tantum suo pariunt, quædam sæpius, sicut apium, porrum, gethyum. Hæc enim semel sata pluribus annis [5] restibili fertilitate proveniunt.

XXXVI. [1] Semina plurimis rotunda, aliquibus oblonga, paucis foliacea & lata, ut atriplici. Quibusdam angusta & canaliculata, ut cumino. Differunt & colore, nigro candidoque: [2] item duritie surculacea. [3] In folliculo sunt, raphano, sinapi, rapo. [4] Nudum semen apii, coriandri, anethi, feniculi, cumini. [5] Cortice obducta bliti, betæ, atriplicis, ocimi. [6] At lactucis in lanugine. [7] Nihil ocimo fecundius: [8] cum maledictis ac probris serendum præcipiunt: [9] ut lætius proveniat, sato pavitur terra. [10] Et cuminum qui serunt, precantur ne exeat. [11] Quæ in cortice sunt, difficillime inarescunt, maximeque

NOTÆ.

4. *Aliquid & seminum.*] Theophr. loc. cit. Apii vetus semen celerius nasci, novellum serius, scribit etiam Pallad. lib. 5. in Aprili, tit. 3. pag 110.

5. *Restibili fertilitate.*] Assidua plurium annorum fertilitate. Διαμένει χρόνον πλείονα, καὶ οὐκ ἔστιν ἐπέτεια. Theophr.

Sect. XXXVI. 1. *Semina plurimis.*] Hæc deinceps ex Theophr. lib. 7. hist. cap. 2.

2. *Item duritie surculacea.*] Hoc est, lignosa, ut alibi monuimus Theophr. lib. 7. hist. cap. 3. Τὰ μὲν μέλανα, τὰ δὲ λευκότερα· καὶ τὰ μὲν ξυλώδη. Sic enim legisse Plinium constat: etsi in libris vulgatis trajectione laborat hic locus.

3. *In folliculo.*] Quadruplex seminum genus distinguit: 1. quod in folliculis. 2. quod nudum. 3. quod obductum cortice. 4. quod lanugine continetur. Theophrasto, loc. cit. ἐλλοβοσπέρματα, ἢ γυμνοσπέρματα, ἢ ἐμφλοιοσπέρματα, ἢ πάπποσπέρματα· Ῥαφανὶς μὲν γὰρ, καὶ νάπυ, καὶ γογγυλὶς, ἐλλοβοσπέρματα, &c.

4. *Nndum.*] Theophr. loc. cit. Γυμνοσπέρματα, quæ nec folliculo, nec vasculo continentur.

5. *Cortice.*] Theophr. loc. cit.

6. *At lactucis.*] Θριδακίνη δὲ, παπποσπέρματον. Theophr.

7. *Nihil ocimo.*] Vide Notas & Emend. num. XV.

8. *Cum maledictis.*] Et hoc de cumino Theophr. lib. 7. hist. cap. 3. de ruta Palladius, lib 4. in Martio, tit. 9.

9. *Vt lætius.*] Columella, lib. XI. cap. 3. *Fere etiam his diebus ocima seruntur, quorum cum semen obrutum est diligenter, inculcatur pavicula vel cylindro: nam si terram suspensam relinquas, plerumque corrumpitur.* Idem & in Horto repetit.

10. *Et cuminum.*] Theophr. lib. 9. cap. 9.

11. *Quæ in cortice.*] Δυσξηραντότερα δὲ τὰ ἐμφλοιοσπέρματα, καὶ τούτων μάλιστα ὤκιμον. Theophr. lib. 7. hist. cap. 3.

ocimum & gith: [12] ſiccantur omnia, ac ſunt fecunda. [13] Utique meliora naſcuntur acervatim ſato ſemine, quam ſparſo. Ita certe porrum & allium ferunt [14] in laciniis colligatum. [15] Apium etiam paxillo caverna facta, ac fimo ingeſto.

[16] Naſcuntur autem omnia aut ſemine, aut [17] avulſione. [18] Quædam ſemine, & ſurculo: ut ruta, origanum, ocimum: præcidunt enim & hoc, cum pervênit ad palmum altitudinis. [19] Quædam & radice & ſemine, ut cæpa, allium, bulbi, [20] & ſi quorum radicem anniferorum relinquunt. [21] Eorum vero quæ a radice naſcuntur, radix diuturna & fruticoſa eſt, ut bulbi, gethyi, ſcillæ. [22] Fruticant alia [23] & non capite, ut apium & beta. Caule reciſo fere quidem omnia regerminant, [24] exceptis quæ non ſcabrum caulem habent:

NOTÆ.

12. *Siccantur .... ac ſunt fecunda.*] Hoc eſt, atque ita fiunt fecunda. Theophr. Πάντα δὲ ξηρανθέντα πολυκαρπότερα γίνονται· διὸ καὶ περιαφαιροῦντες αὐτὰ ξηραίνουσιν.

13. *Vtique meliora.*] Theophr. Εἰς τὸ ἀθρόον τιθέμενα .... οὕτω γὰρ τὸ τοῦ πράσου, καὶ τὸ τοῦ σελίνου τιθέασιν, ἀποδήσαντες εἰς ὀθόνιον.

14. *In laciniis.*] In linteolo. De apio. Columella, lib. XI. cap. 3. *Quod ſi quis velit apium lati folii facere, quantum ſeminis poſſunt tres digiti comprehendere, raro linteolo illiget, & ita in areolas diſpoſitum releget.*

15. *Apium etiam.*] Cum apium transfertur, adigi paxillum tam alte præcipiunt, quam apium fieri magnum placet. Quin etiam & apii ſemen panniculo exceptum, ſtercore terraque pleno, in cavernam paxillo jam antea recluſam dimitti. Sic Theophr. lib. 7. hiſt. cap. 3. Plinius ſupra, lib. 17. ſect. 27. *Palis laxato prius meatu:* & Columella, lib. 4. cap. 16. *prius paxillo perforato ſolo.*

16. *Naſcuntur autem.*] Ex Theophr. iſta deinceps, lib. 7. hiſt cap. 2.

17. *Avulſione.*] Avulſionem fieri nunc intellige, cum vel ramus e matre avulſus cum parte radicis aliqua, in terram depangitur, quod in braſſica fieri Theophraſtus admonet, loc. cit. Φύεται δὲ πάντα τοῦ σπέρματος· ἔνια δὲ καὶ ἀπὸ παραφυάδος, καὶ κλωνὸς, καὶ ῥίζης· ἀπὸ μὲν παραφυάδος, ἡ ῥάφανος· ἀεὶ γὰρ τι καὶ ῥιζῶδες περιλαβεῖν.

18. *Quædam ſemine &c.*] Theophr. loc. cit. Ἀπὸ δὲ τῶν βλαστῶν, πήγανον, ὀρίγανος, ὤκιμον· Ἀποφυτεύουσι γὰρ καὶ τοῦτο, ὅταν σπιθαμιαῖον ἢ μεῖζον γένηται, τεμόντες εἰς τὸ ἥμισυ. *Ramo ſeruntur, ruta, origanum, ocimum: transferunt enim & hoc, cum pervenit ad palmum, aut plus altitudinis, mediumque præcidunt.* Apud nos recuſat ita provenire ocimum: novo quotannis ſemine naſcitur: plantaque annua eſt: in Græcia, ubi Theophraſtus hæc ſcripſit, diuturnior. Columella, lib. XI. cap. 3. *Menſe autem Februario, vel planta, vel ſemine ruta, &c.*

19. *Quædam & radice.*] Theophr. loc. cit.

20. *Et ſi quorum.*] Hoc eſt, & quorum radices longiori temporis ſpatio durant, quanquam annuo tantum caule conſtant. Sic enim Theophr. loc. cit. Φύεται δὲ καὶ εἴ τινων αἱ ῥίζαι διαμένουσιν ἐπὶ πλείονα χρόνον, ἐπετειοκαύλων ὄντων.

21. *Eorum vero.*] Theophr. loc. cit. Fruticoſa porro radix vocatur, quæ ſub terra creſcit ita, ut ad novam ſobolem decerpi quotannis ex ea portio aliqua poſſit, ut allii nuclei ſive ſpicæ.

22. *Fruticant alia.*] Theophr. Παραβλαστάνει δ' ἔνια καὶ τῶν μὴ κεφαλορρίζων, χρονιωτέρων δὲ, οἷον σέλινον καὶ τεύτλιον.

23. *Et non capite.*] Non radice fruticant, quam capitatam non habent: ſed coma, quæ ſecta regerminat.

24. *Exceptis quæ.*] Πλὴν τῶν λειοκαύλων. Scilla tamen, apium, lapathumque, quæ ſunt lævi caule, deciſo caule ſæpe regerminant.

[25] & in

[25] & in usum vero ocimum, raphanus, lactuca. [26] Hanc etiam suaviorem putant a regerminatione. [27] Raphanus utique jucundior detractis foliis [28] antequam decaulescat. Hoc & in rapis. Nam & eadem direptis foliis cooperta terra crescunt, durantque in æstate.

XXXVII. [1] Singula genera sunt ocimo, lapatho, blito, nasturtio, crucæ, atriplici, coriandro, anetho. Hæc enim ubique eadem sunt, neque aliud alio melius usquam. [2] Rutam furtivam tantum provenire fertilius putant, [3] sicut apes furtivas pessime. Nascuntur etiam non sata, mentastrum, nepeta, intubum, pulegium. Contra plura genera sunt eorum quæ diximus, dicemusque: & in primis apio. * Id enim quod sponte in humidis nascitur [4] helioselinum vocatur, uno folio, nec hirsutum. Rursus in siccis [5] hipposelinum, pluribus foliis, simile helioselino. Tertium est [6] oreoselinum, cicutæ foliis, radice tenui, semine anethi, minutiore tantum. [7] Et sativi au- *Caput VIII.

Notæ.

25. *Et in usum.*] Manifestum vero hæc maxime regerminare caule reciso, quæ in usum quotidianum veniunt: cujusmodi sunt ocimum, raphanus, lactuca. In brassica Theophrastus, non in raphano, exemplum posuit: Ἐμφανέστατα δ' ὥσπερ καὶ εἰς χρείαν, ὤκιμον, θρίδαξ, ῥάφανος.

26. *Hanc etiam.*] Theophr. loc. cit. Καὶ τὴν μὲν θρίδακος ἡδίους φασὶ τοὺς παλιβλάστους εἶναι καυλούς. *Et lactuca quidem regerminatos caules suaviores esse affirmant.*

27. *Raphanus utique.*] Ut Plinium critici reprehendant, de raphano accepisse ea fingunt, quæ de brassica Theophrastus prodidit, loc. cit. atque omnia fœde miscuisse. Verum tam sunt affinia quæ Theophrastus, & quæ Plinius refert, quam ovis est ovo similis. Quæ de raphano rapisque nunc adstruuntur, sunt verissima, & ex alio fonte, quam ex Theophrasto, hausta.

28. *Antequam decaulescat.*] Sive caulescat. Nam idem est. Sic ἐκκαυλέω apud Græcos, & erumpere in caulem sonat: & simul est contrariæ significationis: quoniam ἐκκαυλεῖν etiam dicuntur ea, quorum caules marcescunt.

Sect. XXXVII. 1. *Singula genera.*] Hæc a Theophr. lib. 7. hist. cap. 4.

2. *Rutam.*] Pallad. in Martio, tit. 9. pag. 90. *Hoc mense ruta seritur.... sed, ut asserunt, melius furtiva proveniet. Sub fici arboris umbra libentius aquiescit.*

3. *Sicut apes.*] Plinius, lib. XI. sect. 35. de apibus: *Et furem odere.*

4. *Helioselinum.*] Ἐλειοσέλινον, hoc est, Apium palustre, & Apium idem officinarum: Gallis, *Ache.* A Dodonæo pingitur, pag. 683. A paludibus nomen habet: Theophr. lib. 7. hist. cap. 6. Τὸ μὲν γὰρ ἐλειοσέλινον, τὸ παρὰ τοὺς ὀχετοὺς, καὶ ἐν τοῖς ἕλεσι φυόμενον, μανόφυλλόν τε καὶ οὐ δασὺ γίνεται. *Paludapium enim, quod apud aquæductus, & in paludibus provenit, folio raro, nec hirsuto constat.* Ubi μονόφυλλον legisse perperam Plinius videtur. Rectius multo Palladius, in Aprili, tit. 3. Theophrastum accurate interpretatus *heleoselinon molli folio, & caule tenero, quod nascitur in lacunis, & hipposelinon durius austeriusque* dixit.

5. *Hipposelinum.*] Theophr. loc. cit. Τὸ δ' ἱπποσέλινον, φύλλοις μὲν ἐμφερὲς τῷ ἐλειοσελίνῳ· δασὺ δὲ καὶ μεγαλόκαυλον. Officinæ petroselinum Macedonicum vocant. Galli, *l'Alexandre.* Depingitur a Dodonæo, p. 686. & a Lobelio in Observ. p. 406.

6. *Oreoselinum.*] Ὀρεοσέλινον, a locis montuosis, in quibus nascitur, nomen adeptum, Apium montanum: quod delineatur a Dodonæo, pag. 684. a Clusio, pag. cxcv. lib. 6. rarior. plant. Pliniana hæc oreoselini descriptio tota e Theophrasto est, loc. cit. Anguillara, par. 7. pag. 123. existimat esse vulgare *Cerfoglio.*

7. *Et sativi autem.*] Apii videlicet hortensis, quod vulgo *Persil* dicimus, seu petroselinum. Iconem apud Dodonæum vide, pag. 682. Aliud crispum, latifolium aliud in horto Regio vidimus.

tem differentiæ in folio denſo, criſpo, aut rariore [8] & leviore: Item caule tenuiore aut craſſiore. [9] Et caulis aliorum candidus eſt, aliorum purpureus, aliorum varius.

XXXVIII. [1] Lactucæ Græci tria fecere genera: unum lati caulis, [2] adeo ut oſtiola olitoria ex his factitari prodiderint. [3] Folium his paulo majus herbaceo, & anguſtiſſimum, ut alibi conſumpto incremento. Alterum rotundi caulis: [4] tertium ſeſſile, quod Laconicon vocant. [5] Aliis colore, & tempore ſatûs, genera diſcrevere. Eſſe enim nigras, quarum ſemen menſe Januario ſeratur: albas, quarum Martio: rubentes, quarum Aprili. Et omnium earum plantas poſt binos menſes deferri. Diligentiores plura genera faciunt: purpureas, criſpas, [6] Cappadocas, Græcas. Longioris has folii, cauliſque lati: præterea longi & anguſti, intubi ſimilis. Peſſimum autem genus cum exprobratione amaritudinis appellavere [7] picrida. Eſt etiamnum alia diſtinctio atræ, [8] quæ meconis vocatur, a copia lactis ſoporiferi,

NOTÆ.

8. *Et leviore.*] Vide Notas & Emend. num. XVI.

9. *Et caulis aliorum.*] Theophr. lib. 7. hiſt. cap. 4. de generibus apii: Τῶν δ' πάλιν τὰ μὲν λευκόκαυλα, τὰ δ' πορφυρόκαυλα, ἢ ποικιλόκαυλα.

Sect. XXXVIII. 1. *Lactucæ Græci.*] Theophr. loc. cit. Candidæ lactucæ, quæ dulcior teneriorque eſt, tria hæc eſſe genera admonet. Γένη δ' λευκῆς ἐστι ἄλλα τρία· τό, τε πλατύκαυλον, καὶ στρογγυλόκαυλον, καὶ τρίτον Λακωνικόν. *Des Laitues.*

2. *Adeo ut oſtiola.*] Theophr. loc. cit. Τῶν δ' πλατειῶν οὕτω τινὲς πλατύκαυλοι γίνονται, ὥστ' ἐνίους φασὶ καὶ θύραις χρῆσθαι κηπωρικαῖς. *Inter latas lactucas quædam adeo laticaules fiunt, ut pro valvis hortorum his nonnulli utantur.*

3. *Folium his.*] His, inquit, candidis lati caulis lactucis folium oblongius eſt, quam herbaceis, ſeu viridioribus: idemque anguſtum, conſumpto alibi, nempe in caulem, nutrimento. Et hic multi falſo Plinium coarguunt, quos refellere nec otium fert, nec ingenium.

4. *Tertium ſeſſile.*] Seſſilis lactuca dicitur, quæ in altum non aſſurgit, nec in caulem creſcit: ſed in latitudinem potius, & in plano ſe ſpargit. Græci χαμαίζηλον vocant. Sunt qui ſeſſilem vocent, quam alii capitatam appellant, *Laituë pommée:* ſed errore illi ducti haud ſane levi. *Seſſiles lactucas* Martialis quoque commendat, inter beati copias ruris lib. 3. Epigr. 47.

5. *Alii colore.*] Columellam notat, apud quem hæc multo uberius tractata, lib. XI. cap. 3. atque etiam in Hortulo, lib. 10. numeris elegantibus, pag. 351.

> *Altera crebra viret, fuſco nitet altera crine, &c.*

6. *Cappadocas.*] Viles Cappadocæ, Martiali lib. 5. Epigr. 79. Columella, in Hortulo, pag. 351.

> *Tertia, quæ ſpiſſo, ſed puro vertice pallet,*
> *Hæc ſua Cappadocæ ſervat cognomina gentis.*

Et lib. XI. cap. 3. pag. 396. *Cappadocia, qua pallido, & pexo, denſoque folio viret, &c.*

7. *Picrida.*] Eſt enim πικρίζειν Græcis *amareſcere.* Exodi, cap. 12. Φάγονται τὰ κρέα τῇ νυκτὶ ταύτῃ ὀπτὰ πυρὶ, καὶ ἄζυμα ἐπὶ πικρίδων ἔδονται. Interpres.: *Edent carnes hac nocte aſſas igni, & azymos panes, cum lactucis agreſtibus.* Vide quæ diximus lib. 8. ſect. 41.

8. *Quæ meconis.*] Dicemus de ea lib. 20. ſect. 26.

quanquam omnes [9] somnum parere creduntur. Apud antiquos Italiæ hoc solum genus carum fuit, [10] & ideo lactucæ nomen adeptæ. Purpuream maximæ radicis, [11] Cæcilianam vocant. Rotundam vero ac minima radice, latis foliis, [12] astytida: quidamque eunuchion, quoniam hæc maxime refragetur [13] Veneri. [14] Est quidem natura omnibus refrigeratrix, & ideo æstate gratæ stomacho fastidium auferunt, cibique appetentiam faciunt. Divus certe Augustus lactuca conservatus [15] in ægritudine fertur prudentia [16] Musæ medici, [17] cum prioris Camelii religio nimia eam negaret: in tantum recepta commendatione, [18] ut servari etiam in alienos menses eas oxymelite repertum sit. Sanguinem quoque augere creduntur. Est etiamnum, quæ vocatur caprina lactuca, [19] de qua dicemus inter medicas. Et ecce cum maxime cœpit irrepere sativis admodum probata, quæ Cilicia vocatur, folio Cappadocæ, nisi crispum latiusque esset.

XXXIX. Neque ex eodem genere possunt dici, neque ex alio [1] intubi, hiemis patientiores, virusque præferentes, sed caule non

Notæ.

9. *Somnum parere.*] Diosc. lib. 2. cap. 165. & 166. sativam, silvestremque lactucam ὑπνωτικὴν esse pariter admonet. Galenus lib. 2. de alim. facult. cap. 40. pag. 359. tomo 6. lactucam vespere commanducatam fuisse sibi adversus vigilias remedio singulari prodit.

10. *Et ideo lactucæ.*] Quod abundantia lactis exuberent, inquit Pallad. lib. 2. in Januar. tit. 14. pag. 44.

11. *Cæcilianam.*] *Cæcilii de nomine dicta Metelli*, ut canit in Hortulo Columella, pag. 351. ejus nimirum qui primo Punico bello Romæ Consulatum gessit, anno Urbis DIII.

12. *Astytida.*] Vide Notas & Emend. num. XVII.

13. *Veneri.*] Genituræ profluvium cohibere, auctor est Galenus, loco mox citando. Vide & Marcellum, cap. 33. pag. 228.

14. *Est quidem natura.*] Diosc. lib. 2. cap. 165. Galenus lib. 6. de facult. simp. medic. pag. 178. & alii.

15. *In ægritudine.*] Idcirco lactuca Columellæ dicitur ea esse,

Tristia quæ relevet longi fastidia morbi,

In Hortulo, pag. 351. Incidit in morbum eum Augustus, anno V. C. DCCXXXI. ipso undecimum, Calpurnio Pisone Coss. Vide Dion. lib. 53. pag. 517. & Sueton. in Aug. cap. 81.

16. *Musæ Medici.*] Fuit is Antonius Musa, cui idcirco statuam ære collato, juxta signum Æsculapii plebs statuit, ut auctor est Tranquillus in Augusto, cap. 59. Exstat hujus libellus, de herba Vettonica, cum notis Humelbergii. De eo rursum dicemus lib. 29. sect. 5.

17. *Cum prioris Camelii.*] Prioris Medici, quo usus ante Musam Augustus, fuisse id nomen videtur. Vide Notas & Emend. num. XVIII.

18. *Ut servari etiam.*] Muria condiri solitas auctor est Diosc. loc. cit. De usu lactucæ in mensis veterum Martialis, lib. 1. Epigr.

Claudere quæ cœnas lactuca solebat avorum,
Dic mihi cur nostras inchoët illa dapes?

19. *De qua dicemus.*] Libro 20. sect. 24.

Sect. XXXIX. 1. *Intubi.*] Intybus sativa, sive Endivia vulgaris, a Dodonæo pingitur, pag. 623. Cichorium hortense vulgus appellat. De hoc Columella, lib. XI. cap. 3. *Eadem est ratio etiam intybi, nisi quod hiemem magis sustinet: ideoque vel frigidis regionibus autumno seri potest.*

minus grati. Seruntur verno plantæ eorum : ultimo vere transferuntur. [2] Est & erraticum intubum, quod in Ægypto cichorium vocant, [3] de quo plura alias. Inventum [4] omnes thyrsos, vel folia lactucarum, prorogare urceis conditos, ac recentes in patinis coquere.

[5] Seruntur lactucæ anno toto lætis & riguis, stercoratisque, binis mensibus inter semen, plantamque, & maturitatem. Legitimum tamen, a bruma semen jacere, plantam Favonio transferre : aut semen Favonio, plantam æquinoctio verno. Albæ maxime hiemem tolerant. Humore omnia hortensia gaudent, & stercore præcipue lactucæ, & magis intubi. [6] Seri etiam radices illitas fimo interest, [7] & repleri ablaqueata humo. Quidam & aliter amplitudinem augent : recisis, cum ad semipedem excreverint, fimoque suillo recenti illitis. [8] Candorem vero putant contingere iis duntaxat quæ sint seminis albi, si arena de litore a primo incremento congeratur in medias, atque increscentia folia contra ipsas religentur.

XL. Beta hortensiorum levissima est. [1] Ejus quoque a colore duo genera Græci faciunt, nigrum, & candidius, quod præferunt, parcissimi seminis : appellantque Siculum, candoris sane discrimine præferentes & lactucam. Nostri betæ genera faciunt, vernum & autumnale, a temporibus satûs, quanquam & Junio seritur. Transferuntur autem in planta hæ quoque, & oblini fimo radices suas, locumque similiter madidum amant. Usus iis & cum lente ac faba, idemque

Notæ.

2. *Est & erraticum.*] Erratica dicuntur, quæ sua sponte nata, omni humano cultu carent, nullaque olitoris lege coërcita, libere vagantur & errant.

3. *De quo plura alias.*] Libro 20. sect. 29. & lib. 21. sect. 52.

4. *Omnes thyrsos.*] Caules, qui in virgulæ modum, seu teli rectitudinem consurgunt, thyrsi nomen sibi vendicant. Hos itaque urceis conditos in alienos quoque menses prorogabant, viridesque servabant : extractosque urceis quasi recentes percoquebant. Vide quæ de brassica dicenda sunt, sect. 41. num. 3. ac de ferulæ semine, sect. 56.

5. *Seruntur lactucæ.*] Palladius, lib. 2. in Januar. tit. 14. pag. 43. *Mense Januario lactuca serenda est, vel Decembri, ut planta ejus Februario transferatur : itemque Februario seritur, ut possit Aprili mense transferri. Sed certum est eum toto anno bene seri, si locus sit lætus, stercoratus, irriguus.*

6. *Seri etiam.*] Pallad. loc. cit. *Antequam pangantur, radices ejus resecemus æqualiter, & liquido fimo linamus : vel quæ jam pactæ sunt, nudatæ lætamen accipiant.*

7. *Et repleri.*] Fimo videlicet, sive lætamine, ut Palladius vocat.

8. *Candorem vero.*] Pallad. loc. cit. *Candidæ fieri putantur, si fluminis arena, vel litoris, frequenter spargatur in medias, & collectis ipsæ foliis alligentur.*

Sect. X L. 1. *Ejus quoque.*] Theophr. lib. 7. hist. cap. 4. *Inter betas, inquit, candida sapore præstat nigræ, & paucioris est seminis : hanc Siculam quidam appellarunt. Pari modo in genere lactucarum candida dulcior atque tenerior est.* Εὐχυλότερον δὲ καὶ τῶν τευτλίων τὸ λευκὸν τοῦ μέλανος, καὶ ὀλιγοσπερμότερον, ὃ καλοῦσί τινες Σικελικόν· ὡσαύτως δὲ καὶ τῆς θριδακίνης· ἡ γὰρ λευκὴ γλυκυτέρα καὶ ἁπαλωτέρα. Gallis, *de la Poirée, ou Bete* : Carnosæ foliorum partes in cibis familiares, *des Cardes de poirée.* In officinis vetere retento nomine, Beta alba Sicla nominatur.

qui oleris : & præcipuus , ut lenitas excitetur acrimonia ſinapis. [2] Medici nocentiorem [3] quam olus, eſſe judicavere. Quamobrem appoſitas non memini : deguſtare etiam religio eſt , ut validis potius in cibo ſint. Gemina iis natura , & oleris , [4] & capite ipſo exſilientis bulbi : [5] ſpecies ſumma in latitudine. [6] Ea contingit , ut in lactucis , cum cœperint colorem trahere , impoſito levi pondere. Neque alii hortenſiorum latitudo major. In binos pedes aliquando ſe pandunt , multum & ſoli natura conferente. Hæ quidem in Circeïenſi agro ampliſſimæ proveniunt. [7] Sunt qui betas Punica malo florente optime ſeri exiſtiment : transferri autem , cum quinque foliorum eſſe cœperint. [8] Mira differentia , ſi vera eſt, candidis ſolvi alvos modice , nigris inhiberi. Et cum braſſica corrumpatur in dolio vini ſapor , odore betæ foliis demerſis reſtitui.

XLI. 1. Olus cauleſque , quibus nunc principatus hortorum , apud Græcos in honore fuiſſe non reperio. [1] Sed Cato braſſicæ miras canit laudes , quas in medendi loco reddemus. [2] Genera ejus facit tria : unam extentis foliis , caule magno : alteram criſpo folio , quam

NOTÆ.

2. *Medici nocentiorem.*] Galenus quidem , lib. 2. de alim. facult. cap. 43. tomo 6. pag. 360. ſtomacho noxiam ait eſſe , ſi largius ſumatur.

3. *Quam olus.*] Hoc eſt , braſſicam. Tamen melioris ſucci eſſe betam , quam braſſicam , ac magis alere , auctor eſt Diphilus Siphnius Medicus apud Athen. lib. 9. pag. 371. Δίφιλος δ' ὁ Σίφνιος τὸ σεῦτλιόν φησιν εὐχυλότερον εἶναι τῆς κράμβης , καὶ θρεπτικώτερον. Et ſane Pliniani codices MSS. hoc loco *innocentiorem* exhibent : ſed *nocentiorem* legi ſententia poſcere videtur.

4. *Et capite ipſo.*] Radicis capite in quo eſt aliqua ſimilitudo bulbi.

5. *Species ſumma.*] In Priapeiis :
Nec hortus educat latas meus betas.

6. *Ea contingit.*] Impoſito lapillo latiore , aut teſta fictili : quo punduſculo cohibitam betam in latum ſe diſtendere , candoremque contrahere Sotion aſſeverat , in Geopon. lib. 12. cap. 15.

7. *Sunt qui betas.*] Columella , lib. XI. cap. 3. *Beta florenti Punico malo ſemine obruitur , & ſimul atque quinque foliorum eſt , ut braſſica differtur æſtate , ſi riguus eſt hortus : at ſi ſiccaneus , autumno , cum jam pluviæ inceſſerint , diſponi debebit.*

8. *Mira differentia.*] Habet quiddam ſimile Diphilus Siphnius , loc. cit. cum ait , alvos candida beta magis ſolvi : nigra vehementius urinas cieri : εὐκοιλιώτερον δὲ τὸ λευκόν , τὸ δὲ μέλαν οὐρητικώτερον. Sed aperte Diocles Caryſtius apud eundem Athen. lib. 3. pag. 120. hoc diſcrimen agnoſcit : betam candidam egeſtionem irritare : nigram , cohibere : τεῦτλον τὸ λευκὸν ἐκκρίσεις ποιεῖν · τὸ δὲ μέλαν καθεκτικὸν εἶναι ἐκκρίσεως. Ita & Dioſcorides , lib. 2. cap. 149.

Sect. XLI. 1. *Sed Cato.*] Libro de re ruſt. cap. 156. & 157.

2. *Genera ejus facit.*] Cap. 156. pag. 83. *Nunc uti cognoſcas naturam earum : prima eſt lævis , quæ nominatur* λεία , *grandibus & latis foliis , caule magno : validam hæc habet naturam , & vim magnam habet. Altera eſt criſpa , apiacon vocatur : hæc eſt natura & aſpectu bona : ad curationem validior eſt quam quæ ſupra ſcripta eſt. Item eſt tertia , quæ lenis vocatur* , (vet. cod. Meurſii , & editio Aldi , *quæ* κράμβη ,) *minutis caulibus , tenera* , (vet. cod. & Ald. *tenuioribus foliis*) *& acerrima omnium eſt iſtarum , tenui ſucco vehementiſſima.*

[3] apianam vocat: tertiam minutis caulibus, lenem, teneram, minimeque probat. Brassica toto anno seritur, quoniam & toto secatur. Utilissime tamen ab æquinoctio autumni: [4] transferturque, cum quinque foliorum est. [5] Cymas a prima sectione præstat proximo vere. Hic est quidam ipsorum caulium delicatior teneriorque cauliculus, [6] Apicii luxuriæ, & per eum Druso Cæsari fastiditus, non sine castigatione Tiberii patris. Post cymam ex eadem brassica contingunt æstivi autumnalesque cauliculi, mox hiberni, iterumque cymæ, nullo æque genere multifero, donec sua fertilitate consumatur. [7] Tertia circa solstitium, ex qua si humidior locus est, æstate: si siccior, autumno plantatur. Humor fimusque si defuere, major saporis gratia est: si abundavere, lætior fertilitas. Fimum asininum maxime convenit.

2. Est hæc quoque res inter opera ganeæ: quapropter non pigebit verbosius persequi. Præcipuus fit caulis sapore ac magnitudine, primum omnium si in repastinato seras: dein si terram fugientes cauliculos seces, a terraque attollentes se proceritate luxuriosa [8] exaggerando aliam accumules, ita ne plus quam cacumen emineat. Tritianum hoc genus vocatur, bis computabili impendio, tædioque.

3. Cetera genera complura sunt. [9] Cumanum sessili folio, capite

Notæ.

3. *Apianam.*] Ita Reg. cod. At Colb. Th. & Chiffl. *Apiacam.* Σελινοειδὴς a Catone vocatur, cap. 157. ob similitudinem apii. Foliorum densitate & crispitudine hæc brassicæ cum apio similitudo constat. Est Dodonæi brassica selinoïdes, pag. 611. *Choux frisez.*

4. *Transfertur cum quinque.*] Colum. lib. XI. cap. 3. pag. 395. *Brassica cum VI. foliorum erit, transferri debet*, &c.

5. *Cymas.*] Cymæ quidam sunt scaporum delicatiores, ut Plinius ait, tenerioresque cauliculi. Namque ubi vernum tempus appetit, primo quoque foliorum pullulatu, præclusis adhuc florum calycibus, quosdam quasi turiones olus subministrat, in quibus floris primum, mox seminis fetus concluditur. Græci *κύημα* quasi partum dicunt, teste Galeno, lib. 2. de alim. fac. cap. 58. pag. 365. & contracte *κῦμα*, ducta felici translatione a ventrem ferentibus feminis ad brassicam, quæ ineunte vere turgens succo, & plurimum cymosa sobole gravida, cauliculos enititur. Cyma porro licet muliebri sexu frequentius soleat usurpari, nonnunquam genere neutro Græcorum imitatione legitur, ut apud Columellam, carmine quod hortorum cultui nuncupavit, lib. 10. pag. 350.

Frigoribus caules, & veri cymata mittit.

Tamen idem & cymam vocat, lib. XI. cap. 3. pag. 395. & lib. 12. cap. 7. pag. 416.

6. *Apicii.*] De eo diximus lib. 8. sect. 77. Est & alter Apicius, cujus libri exstant, de obsoniis & condimentis, sive de arte coquinaria: cymas & coliculos condiendi modum is edocet, lib. 3. cap. 9. De his Martialis quoque, lib. 5. Epigr. 79. inter cœnæ fercula:

Ponetur digitis tenendus unctis
Nigra cauliculus virens patella,
Algentem modo qui reliquit hortum.

7. *Tertia circa.*] Nempe tertia cyma.

8. *Exaggerando aliam.*] Terram aggerando, ac circumfundendo.

9. *Cumanum.*] Brassicarum hæc genera, aliaque commemorat Columella, lib. 10. qui de cultu hortorum agit, pag. 350.

patulum. [10] Aricinum altitudine non excelsius, folio numerosius, quam tenuius. Hoc utilissimum existimatur, quia sub omnibus pæne foliis fruticat cauliculis peculiaribus. [11] Pompeïanum procerius, caule ab radice tenui, intra folia crassescit. Rariora hæc angustioraque: sed teneritas in dote, si frigora non tolerat: quibus etiam aluntur [12] Brutiani, prægrandes foliis, caule tenues, sapore acuti. [13] Sabellico usque in admirationem crispa sunt folia, quorum crassitudo caulem ipsum extenuat: sed dulcissimi perhibentur ex omnibus. Nuper subiere [14] Lacuturres ex convalle Aricina, ubi quondam fuit lacus, turrisque quæ remanet: capite prægrandes, folio innumeri: alii in orbem porrecti, alii in latitudinem torosi. Nec plus ullis capitis post Tritianum, cui pedale aliquando conspicitur, & cyma nullis serior. Cuicumque autem generi [15] pruinæ plurimum suavitatis conferunt: & nisi [16] obliquo vulnere defendatur medulla, plurimum nocent. Semini destinati non secantur. Est etiam sua gratia nunquam plantæ habitum excellentibus: [17] halmyridia vocant, quoniam nisi in maritimis non proveniunt, navigatione quoque longinqua viridibus asservatis. Statim desecti ita ne humum attingant, in cados olei quam proxime

Notæ.

Quæ pariunt veteres cesposo litore Cumæ,
Quæ dulcis Pompeïa palus vicina salinis
Herculeis, vitreoque Siler qui defluit amni:
Quæ duri præbent cymosa stirpe Sabelli,
Et Turrilacus, & pomosi Tiberis arva,
Brutia quæ tellus, & mater Aricia porri.

Et nostra ætas non pauciora quoque observat, forma vel colore dispari. In horto Regio amplius vicena notata a nobis. Cumanam brassicam, sive rubram, a Dodonæo delineatam, pag. 610. Galli vocant *Chou rouge*.

10. *Aricinum.*] Ab Aricino agro, de quo lib. 3. sect. 9.

11. *Pompeïanum.*] A Pompeïis, Campaniæ oppido, de quo lib. 3. sect. 9. uti ex Columella mox vidimus. Videtur hæc Dodonæo, pag. 613. brassica cauliflora, *Choux fleurs*. Sed peregrina hæc Italiæ est: semenque optimum cauliflorꝫ Alepo Syriæ oppido asportatur, diligenterque coli vult, aut a propria laude degenerat.

12. *Brutiani.*] Frigoribus, inquit, Brutii agri caules aluntur.

13. *Sabellico.*] Huic generi a Sabellis nomen, qua de gente egimus lib. 3. sect. 17. Crispa Dodonæi brassica, pag. 611. Lobelio in Observ. pag. 124. fimbriata: *Chou crespu.*

14. *Lacuturres.*] Et hoc genus Columellæ superius memoratum vidimus. Ruellius, lib. 2. pag. 360. hos esse putat, quos vulgaris sermo noster *Choux cabus*, quasi capitulatos appellat, quoniam in capitis formam extuberant.

15. *Pruinæ.*] *La gelée, gelée blanche.*

16. *Obliquo vulnere.*] Cum secantur.

17. *Halmyridia.*] Meminit Eudemus Athenienſis, in libro de oleribus, laudatus ab Athen. lib. 9. pag. 369. brassicæ illius quam ἁλμυρίδια vocant. Brassica marina ea est, quam Lobelius delineat, describitque, in Adversariis, pag. 92. Locis Angliæ maritimis nascitur: vidimus & in horto Regio. Italis *Soldanella.*, teste Anguillara, par. 7. pag. 113.

ſiccatos obturatoſque conduntur, omni ſpiritu excluſo. [18] Sunt qui plantam in transferendo alga ſubdita pediculo, nitrove trito, quod tribus digitis capiatur, celeriorem ad maturitatem fieri putent. [19] Sunt qui ſemen trifolii nitrumque ſimul tritum aſpergant foliis. [20] Nitrum in coquendo etiam viriditatem cuſtodit: aut Apiciana coctura, oleo ac ſale, priusquam coquantur, maceratis. Eſt inter herbas genus inſerendi, præciſis germinibus caulis, & in medullam ſemine ex aliis addito. Hoc & in cucumere ſilveſtri. Nec non olus quoque ſilveſtre eſt trium foliorum, Divi Julii carminibus præcipue jocisque militaribus celebratum: alternis quippe verſibus exprobravere [21] lapſana ſe vixiſſe apud Dyrrachium, præmiorum parcimoniam cavillantes: eſt autem id cyma ſilveſtris.

XLII. Omnium hortenſiorum lautiſſima cura [1] aſparagis. De origine eorum in ſilveſtribus curis [2] abunde dictum, & quomodo eos

NOTÆ.

18. *Sunt qui plantam.*] Colum. lib. XI. cap. 3. pag. 395. *Braſſica, cum ſex foliorum erit, transferri debet, ita ut radix ejus liquido fimo prius illita, & involuta tribus algæ tæniolis pangatur: hæc enim res efficit, ut in coctura celerius madeſcat, & viridem colorem ſine nitro conſervet.* Refert id quoque Palladius ex Colum. lib. 3. in Febr. tit. 24.

19. *Sunt qui ſemen.*] Ad celeriorem ſcilicet maturitatem promovendam.

20. *Nitrum incoquendo.*] Apicius, lib. 3. cap. 1. *Omne olus ſmaragdinum fiet, ſi cum nitro coquatur.* Pallad. loc. cit. *Celerius coquitur virore ſervato, ſi dum eſt trium vel quatuor foliorum, nitrum tritum cribello deſuper ſpargas, ut ſpeciem pruinæ candentis imitetur.* Sic totidem fere verbis auctor Geopon. lib. 12. cap. 17. Et Martialis, lib. 13. Epigr. 17. cui lemma, *Coliculi.*

Ne tibi pallentes moveant faſtidia caules,
Nitrata viridis braſſica fiat aqua.

21. *Lapſana.*] Dioſc. lib. 2. cap. 142. Λαμψάνη dicitur olus ſilveſtre, cujus folia cauleſque in cibo coquuntur: λάχανόν ἐστιν ἄγριον . . . οὗ τὰ φύλλα καὶ ὁ καυλὸς ἐσθίεται ἑφθά. Porro præter id olus, quod trium foliorum fuiſſe Plinius ait, & cymam ſilveſtrem, aliud in cibis Cæſariani milites adhibuerunt: radicem nimirum edulem, pani conficiendo idoneam, cujuſmodi lapſanæ radix non eſt, tenuis & lignoſa. Hanc radicem Cæſar ipſe lib. 3. de bello Civili, *charam* vocat. *Eſt etiam genus radicis*, inquit, *inventum ab iis qui fuerant cum Valerio, quod appellatur chara, quod admixtum lacte multum inopiam levabat: Id ad ſimilitudinem panis efficiebant: ejus erat magna copia. Ex hoc effectos panes, cum in colloquiis Pompeïani famem noſtram objectarent*, &c. Suetonius in Julio, cap. 68. *Dyrrhachina munitione Pompeius, viſo genere panis ex herba, quo ſuſtinebantur, cum feris ſibi rem eſſe dixit.* Diceret fortean *ex radice* commodius: quanquam & eo verbo utitur Appian. lib. 2. bell. Civil. pag. 465. idipſum narrans, τῇ πόᾳ ἀρτοποιεῖν. Ea nobis videtur eſſe paſtinaca Gallica, quam Dioſc. in Nothis, pag. 454. ab aliis κάρος, a Romanis καρώταμ vocitari tradit: quo nomine etiamnum vulgo nota. Inſigniter errant, qui hoc trium foliorum olus, de quo nunc agitur, aut cum armoracia confundunt, de qua ſect. 26. quæque fronde copioſa eſt, aut cum eo genere paſtinacæ, quod pariter πολύφυλλον.

Sect. XLII. 1. *Aſparagis.*] Græci ἀσπάραγον & ἀσφάραγον dicunt. Noſtri, *Aſperge.* Apud Dodonæum iconem vide, pag. 691. aſparagi hortenſis.

2. *Abunde dictum.*] Libro 16. ſect. 67.

juberet

juberet Cato in arundinetis ſeri. Eſt & aliud genus incultius aſparago, mitius corruda, paſſim etiam montibus naſcens, refertis ſuperioris Germaniæ campis, non inficeto Tiberii Cæſaris dicto, herbam ibi quandam naſci ſimillimam aſparago. Nam quod [3] in Neſide Campaniæ inſula ſponte naſcitur, longe optimum exiſtimatur. [4] Hortenſium ſeritur [5] ſpongiis: eſt enim plurimæ radicis, altiſſimeque germinat. Viret thyrſo primum emicante: qui caulem educens, tempore ipſo faſtigatus [6] in toros ſtriatur. Poteſt & ſemine ſeri.

Nihil diligentius comprehendit [7] Cato, noviſſimumque libri eſt, ut appareat repentinam ac novitiam viro curam fuiſſe. Locum ſubigi jubet humidum & craſſum: [8] ſemipedali undique intervallo ſeri, ne calcetur. [9] Præterea ad lineam grana bina aut terna paxillo demitti: videlicet ſemine tum tantum ſerebantur: id fieri ſecundum æquinoctium vernum. Stercore ſatiari, crebro purgari, caveri ne cum herbis evellatur aſparagus. Primo anno ſtramento ab hieme protegi: vère aperiri, ſarriri, runcari: [10] tertio incendi verno. Quo maturius incenſus eſt, hoc melius provenit. Itaque arundinetis maxime convenit, [11] quæ feſtinant incendi. Sarriri jubet idem, non antequam aſparagus natus fuerit, ne in ſarriendo radices vexentur. Ex eo velli aſparagum ab radice: nam ſi defringatur, ſtirpeſcere, & intermori. Velli, donec in ſemen eat. [12] Id autem matureſcere ad ver, incendique:

NOTÆ.

3. *In Neſide.*] Meminit hujus inſulæ Seneca, epiſt. 53. pag. 268. Cicero quoque lib. 16. Epiſt. ad Attic. 1. ſtatim initio. Hodie *Niſita*, haud procul Puteolis. Vide Cluver. Ital. antiq. pag. 1167.

4. *Hortenſium.*] Genus ſubintellige, quod alii hortenſe vocant.

5. *Spongiis.*] Radicibus. Palladius, lib. 4. in Martio, tit. 9. pag. 89. *Hoc menſe aſparagos ſeremus, circa Apriles Cal. Sed expeditior ratio eſt, ſi aſparagorum ſpongias ponas, quæ cito fructum miniſtrent. Hæc ſic fient: Semina aſparagi quanta tribus digitis comprehendere poſſis, poſt Idus Febr. pingui & ſtercorato ſolo in ſingulis foſſis ponis, & leviter obruis. His coëuntibus, radix connexa naſcetur, quæ appellatur Spongia:* &c. Implicatas radices, quæ quaſi unitatem faciunt, ſic illigatas, atque connexas, olitores ſpongias vocant, inquit Colum. lib. XI. cap. 3.

6. *In toros.*] Toros appellat, ut quidem videtur, ſpicam aſparagi maxime cibis expetitam: hæc caro, hæc pulpa aſparagi eſt.

7. *Cato.*] De re ruſt. cap. 161. pag. 90. ubi ea exſtant, quæ Plinius hoc loco refert, ad ea uſque verba, *Nec quidquam poſtea tentatum* &c.

8. *Semipedali.*] Cato: *Cum areas deformabis*, hoc eſt, delineabis, *intervallum facito inter eas ſemipedem latum in omnes partes: deinde ſerito.*

9. *Præterea ad lineam.*] Cato, loc. cit. *Ad lineam palo grana bina aut terna demittito.* Sic etiam Pallad. loc. cit. & Didymus in Geopon. lib. 12. cap. 18. pag. 340.

10. *Tertio.*] Cato: *Poſt annum tertium quam ſeveris, incendito vere primo.*

11. *Quæ feſtinant incendi.*] Plinius, lib. 17. ſect. 47. *Nec non ignis aliquid prodeſt, ut arundini: ambuſta namque denſior mitiorque ſurgit.*

12. *Id autem .... ad ver.*] At Cato maturum id fieri ad autumnum dixit, ut quidem videtur, rectius, ita rerum natura exigente.

ac rursus, cum apparuerit asparagus, sarriri ac stercorari. Ac post annos novem, cum jam vetus sit, digeri subacto solo stercoratoque. [13] Tum spongiis seri, singulorum pedum intervallo. Quin & ovillo fimo nominatim uti, quoniam aliud herbas creet. Nec quidquam postea tentatum utilius apparuit, [14] nisi quod circa Idus Februarii defosso semine acervatim parvulis scrobibus serunt, plurimum maceratum fimo. Dein nexis inter se radicibus spongias factas post æquinoctium autumni disponunt pedalibus intervallis, fertilitate in denos annos durante. Nullum gratius his solum quam [15] Ravennatium hortorum.

[16] Indicavimus & corrudam. Hunc enim intelligo silvestrem asparagum, quem [17] Græci hormenum, aut [18] myacanthon vocant, aliisve nominibus. [19] Invenio nasci & arietis cornibus tusis atque defossis.

XLIII. Poterant videri dicta omnia quæ in pretio sunt, nisi restaret res maximi quæstus, non sine pudore dicenda. Certum est quippe carduos apud Carthaginem magnam, Cordubamque præcipue, [1] sestertiûm sena millia e parvis reddere areis: quoniam portenta quoque terrarum in ganeam vertimus, etiam ea quæ refugiunt quadrupedes consciæ. [2] Carduos ergo duobus modis serunt: autumno planta,

NOTÆ.

13. *Tum spongiis.*] Hoc est, radicibus, ut ante monuimus. Cato: *Deinde fossulas facito, qua radices asparagi demittas: intervallum sit ne minus pedes singulos inter radices asparagi.*

14. *Nisi quod circa Idus.*] Columella, & Pallad. locis citatis.

15. *Ravennatium.*] Vel silvestribus tamen asparagis cedere hos innuit Martialis in Xeniis, lib. 13. Epigr. 21. cui titulus, *Asparagi:*

Mollis in æquorea quæ crevit spina Ravenna,
Non erit incultis gratior asparagis.

Sativus, inquit, asparagus, non erit silvestri gratior. *In totum spina est asparagus*, inquit Plinius, lib. 21. sect. 54.

16. *Indicavimus.*] Tum lib. 16. sect. 67. tum etiam libri hujus sect. 19. Corruda porro silvestris asparagus est, foliis acutis, qualis a Clusio depingitur, lib. 5. rarior. plant. cap. 60. pag. clxxvii. Hanc toto Castellæ Granatensique regno nasci prodit: nos hic in horto Regio vidimus. Sed & sativum asparagum a rusticis corrudam appellari, Columella est auctor, lib. xi. cap. 3.

17. *Græci hormenum.*] Apud Hesych. Ὅρμενος legitur. Ὅρμενος, inquit, ἔπομα χύελον, καὶ πόλις Θετταλίας .... οἱ δὲ τὸν ἄγριον ἀσπάραγον. Julius Pollux, lib. 6. cap. 9. non silvestrem, sed sativum asparagum ὅρμενον vocari scribit: nimirum ut corrudæ apud Latinos, sic apud Græcos ὅρμενος communis utrique generi appellatio fuit.

18. *Myacanthon.*] Quasi muris spinam. Diosc. lib. 2. cap. 152. Ἀσπάραγος πετραῖος, ἣν μυάκανθαν καλοῦσι. Galenus lib. 6. de facult. simp. med. pag. 160. Ἀσπάραγος πετραῖος ἢ μυακάνθινος.

19. *Invenio.*] Nempe apud auctores haud sane satis idoneos, quorum fidem hac in parte Dioscorides elevat, loc. cit. quamvis suffragari iis videatur Didymus in Geopon. lib. 12. cap. 18. pag. 340.

Sect. XLIII. 1. *Sestertiûm sena millia.*] Quæ monetæ nostræ Gallicæ efficiunt libras sexcentas.

2. *Carduos ergo.*] Eos intelligit, quorum e genere scolymus est, uti ex oratione Plinii liquet, lib. 20. sect. 99. ubi de carduorum medicinis agit, quo-

& semine ante Nonas Martias : plantæque ex eo disponuntur ante Idus Novembris, aut in locis frigidis circa Favonium. [3] Stercorantur etiam, si diis placet, lætiusque proveniunt : condiunturque aceto melle diluto, addita laseris radice, & cumini, ne quis dies sine carduo sit.

XLIV. Cetera in transcursu dici possunt. [1] Ocimum Parilibus optime seri ferunt ; [2] quidam & autumno : jubentque, cum hieme seratur, aceto semen perfundi. [3] Eruca quoque & nasturtium, vel æstate vel hieme facillime nascuntur. Eruca præcipue frigorum [4] contemptrix, diversæ est, quam lactuca, naturæ, concitatrix Veneris : idcirco [5] jungitur illi fere in cibis, ut nimio frigori par fervor immixtus temperamentum æquet. [6] Nasturtium nomen accepit a narium tormento. Et inde vigoris significatio [7] proverbio id vocabulum usur-

NOTÆ.

rum nunc tempora satûs explanat, in primisque scolymi, *l'Artichaut*, quam Latini cinaram quoque appellarunt. Nam quæ de carduorum satu nunc afferuntur a Plinio, eadem ferme retulit Columella de cinara, lib. XI. cap. 3. *Cinaræ sobolem*, inquit, *melius per autumni æquinoctium disponemus : semen commodius circa Calendas Martii seremus, ejusque plantam circa Calendas Novembris deprimemus, & multo cinere stercorabimus : id enim genus stercoris huic oleri videtur aptissimum.* Est & cinara spinosa, qui Matthiolo in lib. 3. Diosc. pag. 667. carduus aculeatus dicitur, *Cardon d'Espagne.*

3. *Stercorantur.*] Pallad. lib. 4. in Martio, tit. 9. pag. 87. *Terram stercoratam & solutam diligit carduus, quamvis in pingui possit melius provenire.*

Sect. XLIV. 1. *Ocimum.*] Basilicum Lobelio dictum, in Adverf. pag. 215. & Gallis quoque *Basilic.* A Matthiolo, in lib. 2. Diosc. pag. 533. pingitur accurate, & ocimum medium nuncupatur. In horto Regio vidimus. Parilia Romæ celebrata XI. Calend. Maïas, diximus sup. libro, sect. 66. num. 1. Columella, lib. XI. cap. 3. seri ocimum circa Idus jubet.

2. *Quidam & autumno.*] Columella, lib. XI. cap. 3. Etiam Aprili cum seritur, ut cito nascatur, aqua calida perfundi Palladius jubet, in Aprili, tit. 3.

3. *Eruca quoque &c.*] Ita Pallad. lib. 2. in Januar. tit. 14. pag. 44. Nostris, *Roquette.* A Matthiolo pingitur, in lib. 2. Diosc. pag. 530.

4. *Concitatrix.*] Sic Diosc. lib. 2. cap. 170. Galenus, lib. 2. de alim. facult. cap. 53. pag. 364. Columella in Hortulo :

Et quæ frugifero seritur vicina Priapo,
Excitet ut Veneri tardos eruca maritos.

Marcellus Empir. cap. 33. pag. 228. *Ad abundantiam seminis præparandam, erucam decoctam bibat, quoties quisque inopia seminis se laborare perspexerit : vel potius assidue incoctam manducet.* Idcirco *salaces erucas* Naso vocat, lib. 2. de remed. Amor. prope finem.

5. *Jungitur illi.*] Lactucæ scilicet. Hoc ipsum fieri Galenus præcipit loc. cit.

6. *Nasturtium.*] *Nasturtium nonne vides*, inquit apud Nonium Varro, *ab eo dici quod nasum torqueat ?* Et Auctor Moreti,

Quæque trahunt acri vultus nasturtia morsu.

Porro nasturtii iconem apud Lobel. vide, in Observ. pag. 107. Nostris *Cresson Alenois* : Narbonensibus, *Nasitort.*

7. *Proverbio.*] Adagium id est, ἔσθιε κάρδαμον, dictum olim in socordem, ignavum, hebetem. Vossium vide in Etymol. verbo Nasturtium. Auctor Geopon. lib. 12. cap. 27. Φασὶ δὲ τοὺς ἐσθίοντας κάρδαμον, ὀξυτέραν τὴν διάνοιαν γίνεσθαι. *Aiunt vescentes nasturtio mentis acumine subtiliores evadere.*

pavit, veluti torporem excitantis. In Arabia miræ amplitudinis dicitur gigni.

XLV. [1] Ruta quoque seritur Favonio, & ab æquinoctio autumno: [2] odit hiemem, & humorem, ac fimum. [3] Apricis gaudet & siccis, terra quam maxime lateraria. [4] Cinere vult nutriri: hic & semini miscetur, ut careat erucis. Auctoritas etiam peculiaris apud antiquos ei fuit. Invenio mustum rutatum populo datum a Cornelio Cethego, [5] in Consulatu collega Quintii Flaminini, comitiis peractis. [6] Amicitia est ei & cum fico, in tantum, ut nusquam lætior proveniat, quam sub hac arbore. Seritur & surculo, [7] melius in perforatam fabam indito, quæ succo nutrit comprehendendo surculum. [8] Seritur & a seipsa. Namque incurvato cacumine alicujus rami, cum attigerit terram, statim radicatur. [9] Eadem & ocimo natura, nisi quod difficilius crescit. Sed durata runcatur non sine difficultate, [10] pruritivis hulceribus, ni munitis manibus id fiat, oleove defensis. Conduntur autem & ejus folia, servanturque fasciculis.

XLVI. [1] Ab æquinoctio verno seritur apium, semine paululum [2] in pila pulsato. Crispius sic putant fieri, aut si satum calcetur cy-

Notæ.

Sect. XLV. 1. *Ruta quoque*] Pingitur a Lobelio ruta hortensis, in observ. pag. 506. Gallis, *de la Ruë*. Et hanc autumno seri, differri mense Martio præcipit Columella, lib. XI. cap. ult.

2. *Odit hiemem &c.*] Theophr. lib. 7. histor. cap. 5. *Aquas & fimum*, inquit, *olera omnia diligunt, præter rutam:* Φίλυδρα γὰρ πάντα τὰ ἄλλα λάχανα, καὶ φιλόκοπρα, πλὴν πηγάνου.

3. *Apricis &c.*] Palladius, lib. 4. in Martio, tit. 9. pag. 90. *Prosequuntur etiam maledictis, & maxime in terra soluti lateris ponunt, quod prodesse certissimum est.* Columella, lib. XI. cap. 3.

4. *Cinere vult.*] Pallad. loc. cit. *Hoc mense ruta seritur, locis apricis, solius cineris inspersione contenta.*

5. *In Consulatu.*] Anno Urbis CCCCXXI. Sed vitio facti Consules abdicarunt: ut in Fastis recte est adnotatum.

6. *Amicitia.*] Pallad. loc. cit. *Sub fici arboris umbra libentius acquiescit:* Adde & Arist. sect. 20. problem. 18. pag. 773. quærentem, *Quam ob causam ruta insita in ficum, pulcherrima, plurimaque proveniat.*

7. *Melius in perforatam.*] Pallad. loc. cit. *Nonnulli ramulos rutæ pertusæ fabæ inserunt, vel bulbo, atque ita obruunt, alieno vigore servandos.*

8. *Seritur & a se ipsa.*] Nempe propagine, uti fere de rubis dictum est lib. 17. sect. 21. Sic etiam Pallad. loc. cit.

9. *Eadem & ocimo.*] Ut propagine nimirum, æque atque ruta, seratur.

10. *Pruritivis hulceribus.*] Natis hulceribus ex prurigine. Vide Notas & Emend. num. XIX.

Sect. XLVI. 1. *Ab æquinoctio.*] Pallad. lib. 5. in Aprili, tit. 3. pag. 110. & Colum. lib. XI. cap. 3.

2. *In pila pulsato.*] Hoc est, in vase concavo, sive mortario, pinsi prius necesse est. De pilæ vocis usu, eo intellectu, alibi egimus. Expressum hoc a Columella, lib. XI. cap. 3. pag. 397. *Si crispæ frondis apium fieri maluerit, semen ejus inditum pilæ, & saligneo palo pinsitum, exspoliatumque, in linteolis ligatum obruet. Potest etiam citra hanc operam fieri crispum qualitercumque satum, si cum est natum, incrementum ejus supervoluto cylindro coërceat.* Sic etiam Pallad. loc cit. & Theophr. his prior, lib. 2. histor. cap 5. & lib. 5. de causis, cap. 6. pag. 331.

lindro pedibuſve. Proprium ei, quod colorem mutat. [3] Honos ipſi in Achaïa, coronare victores ſacri certaminis Nemeæ.

XLVII. [1] Eodem tempore ſeritur menta planta : vel ſi nondum germinat, ſpongia. [2] Minus hæc humido gaudet. Æſtate viret, hieme flaveſcit. Genus ejus ſilveſtre [3] mentaſtrum eſt. Et hoc propagatur, ut vitis, [4] vel ſi inverſi rami ſerantur. [5] Mentæ nomen ſuavitas odoris apud Græcos mutavit, cum alioqui mintha vocaretur, unde noſtri nomen declaraverunt. Grato menta menſas odore percurrit in ruſticis dapibus. Semel ſata, diutina ætate durat. [6] Congruit pulegio, cujus natura in carnariis refloreſcens ſæpius dicta eſt. Hæc quoque ſervantur ſimili genere, mentam dico, pulegiumque, [7] & nepetam.

Condimentorum tamen omnium faſtidiis [8] cuminum amiciſſimum. Naſcitur in ſumma tellure vix hærens, & in ſublime tendens. In putridis & calidis maxime locis, medio ſerendum vere. Alterum ejus genus ſilveſtre quod ruſticum vocant, alii Thebaïcum : ſi tritum ex aqua potetur, [9] in dolore ſtomachi prodeſt. [10] In Carpetania noſtri

NOTÆ.

3. *Honos ipſi.*] Juvenalis, Satyr. 8. verſ. 226.

Graïaque apium meruiſſe corona.

Idcirco Nemeæum apium Nicandro dicitur in Theriac. pag. 47. Suidas, tom. 2. pag. 213. Νεμέας σέλινα. Vide Plutarch. lib. 5. Sympoſ. quæſt. 3. pag. 676. quibus adde quæ diximus lib. 15. ſect. 5.

Sect. XLVII. 1. *Eodem ... planta.*] Transferri mentam in planta ait æquinoctio verno : ac ſi nondum germinaverit, radice ſeu ſpongia, ut diximus. Pingitur a Dodonæo menta prima, pag. 95. *De la Mente, du Baume.*

2. *Minus hæc.*] Vide Notas & Emend. num. XX.

3. *Mentaſtrum.*] Dioſcoridi lib. 3. cap. 42. ἡδύοσμον ἄγριον, menta ſilveſtris : officinis, alba menta. Iconem exhibet idem Dodonæus, pag. 96. Græci καλαμίνθην vocant, inquit Apuleïus, cap 91. Gallis, *Mente ſauvage.* In Nothis Dioſc. pag. 454. τὸ δὲ ἡδύοσμον ἄγριον, οἱ Ῥωμαῖοι μενταστρουμ καλοῦσι.

4. *Vel ſi inverſi rami.*] Columella, lib. XI. cap. 3. *Mentæ ſi forte ſemina defecerunt, licet de novalibus ſilveſtre mentaſtrum colligere, atque ita inverſis cacuminibus diſponere : quæ res feritatem detrahit, atque edomitam reddit.*

5. *Mentæ nomen.*] Dioſc. lib. 3. cap. 41. Ἡδύοσμος, οἱ δὲ μίνθην. Et Galenus, lib. 6. de ſimp. medic. facult. pag. 176. Ἡδύοσμον, ἔνιοι δὲ μίνθην εὐώδη προσαγορεύουσι.

6. *Congruit pulegio.*] Noſtri *Pouliot* vocant. Regium vulgatum *pouliot royal*, delineatur a Lobelio, in obſervat. pag. 266. De pulegio porro in carnariis reflореſcente diximus lib. 18. ſect. 60.

7. *Et nepetam.*] Quæ ſilveſtre pulegium etiam appellatur, *Pouliot ſauvage.* Vide Dodonæum, pag. 98. Alia eſt nepeta vulgaris officinarum, quæ menta cataria, *l'herbe au chat.* Alii nepitam ſcribunt.

8. *Cuminum.*] Cuminum Latini juxta & Galli vocant : Hebræi ipſi כמן *cammon :* rura noſtra, *comin.* Utrumque genus, ſativum & ſilveſtre, quale nos vidimus, a Dodonæo pingitur pag. 298.

9. *In dolore ſtomachi.*] Adverſus tormina & inflationes, bibi tritum ex aqua: ex vino ad imbecillitatem ſtomachi, jubet Dioſc. lib. 3. cap. 69.

10. *In Carpetania.*] Dioſc. loc. cit. in Carthagine Hiſpaniæ oppido. Teletum in Hiſpania eſt Carpetanorum caput.

orbis maxime laudatur : alioqui [11] Æthiopico Africoque palma est. Quidam huic Ægyptium præferunt.

XLVIII. [1] Sed præcipue olusatrum miræ naturæ est. Hipposelinum Græci vocant, alii smyrnium. E lacryma caulis sui nascitur. Seritur & radice. [2] Succum ejus colligunt, myrrhæ saporem habere dicunt. [3] Auctorque est Theophrastus, myrrha sata natum. [4] Hipposelinum veteres præceperant in locis incultis, lapidosis, juxta maceriam seri : nunc & repastinato seritur, & a Favonio post æquinoctium autumni. [5] Quippe cum cappari quoque seratur siccis maxime, area in defossu cavata, ripisque undique circumstructis lapide : alias evagatur per agros, & cogit solum sterilescere. [6] Floret æstate :

NOTÆ.

11. *Æthiopico.*] Quod Hippocrates regium vocat, quoniam illud palmare putat, inquit Diosc. lib. 3. cap. 68. secundas defert Ægyptio.

Sect. XLVIII. 1. *Sed .... olusatrum.*] Sive atrum olus, sic dictum à semine & radice atra. Columella, lib. XI. cap. 3. pag. 398. *Atrum olus, quod Græcorum quidam vocant* ἱπποσέλινον, nonnulli σμύρνιον, &c. Adde Apuleïum, lib. de virtutibus herb. cap. 107. In Græcis vero Hesychius : Σμύρνιον, τοῦ ἱπποσελίνου ὁ καρπὸς, καὶ αὐτὴ ἡ βοτάνη. Schol. Nicandri, in Theriac. pag. 39. Τὸ Σμύρνειον ὅμοιόν ἐστι τῷ μεγάλῳ σελίνῳ· ὃ καὶ ἱπποσέλινον καλεῖται· σμυρνεῖον δὲ, ἐπειδὴ ἐμφερές ἐστι τῇ σμύρνῃ κατὰ τὴν ὀσμήν. Et Galenus, lib. 8. de fac. simp. med. pag. 230. Σμύρνιον, οἱ δὲ ἱπποσέλινον ὀνομάζουσιν ἄγριον. Cave porro agi nunc existimes de hipposelino, de quo instituta oratio est sect. 37. quanquam & illud smyrnium nuncupatum sit, teste Diosc. lib. 3. cap. 78. De smyrnio vere ac proprie dicto nunc sermo est, cui etiam in Cilicia hipposelini tributa appellatio est, ut prodidit idem Diosc. cap. seq. Hipposelinum illud Theophrasti est, idemque smyrnion Dioscoridis, a Matthiolo delineatum, pag. 773. quale in Horto Regio visum a nobis. De eo rursum lib. 27. sect. 109.

2. *Succum ejus.*] Theophr. lib. 7. hist. cap. 6. Γίνεται δὲ καὶ τὸ δάκρυον ἐξ αὐτοῦ ὅμοιον τῇ μύρρᾳ· οἱ δέ φασιν ὅλως μύρραν. *Lacryma ex eo fluit myrrhæ assimilis : quidam omnino myrrham id esse asseverant.* E radice potius quam e caule succum manare scimus.

3. *Auctorque.*] Verba hæc sunt Græci scriptoris, lib. 9. hist. cap. 1. Καί τινες ἀκούσαντες ὡς ἐντεῦθεν ἡ σμύρνη, ἡγοῦνται βλαστάνειν ἐξ αὐτῆς ἱπποσέλινον· φυτεύεται γὰρ καὶ ἀπὸ δακρύου τὸ ἱπποσέλινον. *Cum ex hipposelino myrrham nasci quidam audivissent, hipposelinum ex myrrha provenire etiam putarunt, quæ lacryma hipposelini est. Seritur & hipposelinum sua lacryma.*

4. *Hipposelinum veteres.*] Columella loc. cit. de hipposelino, quod & olusatrum, & smyrnium pariter appellat : *Pastinato,* inquit, *loco semine debet conseri, maxime juxta maceriem : quoniam & umbra gaudet, & qualicumque convalescit loco.*

5. *Quippe cum cappari.*] *Cappari* neutro genere dicitur, & *capparis* feminino. Columella, lib. XI. cap. 3. *Capparis .... si serenda fuerit, siccum locum desiderabit : isque debebit ante circumdari fossula, quæ repleatur lapidibus, & calce, vel Punico luto, ut sit quasi quædam lorica, ne possint eam perrumpere prædicti seminis frutices : qui fere per totum agrum vagantur, nisi munimento aliquo prohibiti sint.... Et noxium virus habent, succoque suo sterile solum reddunt.* Capparis in Gallia, *un Caprier*, vel ut aliis visum est efferre, *un Capier.* Capparis retuso folio apud Lobel. in Observ. pag. 359. Monspelii in hortis pulcre & copiose fruticat.

6. *Floret .... viret &c.*] Hæc a Theophr. lib. 6. hist. cap. 5.

viret usque ad Vergiliarum occasum, [7] sabulosis familiarissimum. [8] Vitia ejus, quod trans maria nascitur, diximus inter peregrinos frutices.

XLIX. Peregrinum & [1] Careum, gentis sui nomine appellatum, culinis principale. In quacumque terra seri vult, ratione eadem, qua olusatrum. Laudatissimum tamen in Caria, proximum Phrygia.

L. [1] Ligusticum silvestre est in Liguriæ suæ montibus: seritur ubique: suavius sativum, sed sine viribus. [2] Panacem aliqui vocant. [3] Cratevas apud Græcos cunilam bubulam eo nomine appellat: Ceteri fere conyzam, id est, cunilaginem: thymbram vero, quæ sit cunila. Hæc apud nos habet vocabulum & aliud, [4] satureïa dicta in condimentario genere. Seritur mense Februario, origano æmula. Nusquam utrumque additur, quippe similis effectus. Sed cunilæ Ægyptium origanum tantum præfertur.

LI. Peregrinum fuit & [1] lepidium. Seritur a Favonio: dein cum fruticavit, [2] juxta terram præciditur: tunc runcatur, stercoraturque: per biennium hoc. Postea iisdem fruticibus utuntur, si non sævitia hiemis ingravat, quando impatientissimum est frigorum. Exit & in cubitalem altitudinem, foliis laurinis, sed mollibus: ususque ejus non sine lacte.

NOTÆ.

7. *Sabulosis.*] Theophr. loc. cit. Χαίρει δ' ὑφάμμοις καὶ λεπτογείοις χωρίοις.

8. *Vitia ejus.*] Dicta hæc l. 13. sect. 44.

Sect. XLIX. 1. *Careum.*] Apicio quoque lib. 7. cap. 2. *Careum.* Dioscoridi, lib. 3. cap. 66. Κάρος. Pingitur a Dodonæo, pag. 297. In Officinis *Carvi* nominari: apud Germanos Bohemosque, non in Caria modo, unde origo nominis, frequens nasci prodit.

Sect. L. 1. *Ligusticum.*] Diosc. lib. 3. cap. 58. Λιγυστικὸν φύεται μὲν πλεῖστον ἐν Λιγυρίᾳ, ὅθεν καὶ τὴν προσωνυμίαν ἔσχηκεν. Πάνακες δ' αὐτὸ καλοῦσιν οἱ ἐπιχώριοι, &c. Eadem habet Oribas. lib. XI. fol. 204. Siler montanum Dodonæi est, a quo accurate delineatur, quale in Horto regio vidimus, pag. 308. Gallis, *Sermontaine.* Officinis nonnullis, *Seseli*, sed falso.

2. *Panacem.*] Quoniam panaci Heracleotico & viribus simile est, & radice atque caule, inquit Diosc. loc. cit.

3. *Cratevas.*] Græcorum inconstantiam in assignandis plantarum nominibus obiter indicat, non usquequaque approbat. Et falso quidem cunilæ bubulæ nomen esse Ligustico inditum, diserte admonet, lib. 20. sect. 60.

4. *Satureïa dicta.*] Thymbra igitur gemina: & utraque affinis alteri: altera Græcorum, Latinorum altera, quæ & satureïa, thymbræ quidem æmula, & cunila appellata: sed discrepans tamen a thymbra. Columella, lib. 9. cap. 4. pag. 320. *Thymbra, vel nostratis cunila, quam satureïam rustici vocant.* Et in Hortulo:

Et satureïa thymi referens, thymbraque saporem.

Scribonius Largus, Compos. 124. *Cunila, quam satureiam quidam vocant.* Satureïam seu cunilam Galli nunc *Sarriette* nominant. Pingitur a Dodonæo, pag. 288. Thymbra, pag. 287. Utramque Regio in horto vidimus. Thymbra in Græcia frequens, maximeque in Chio, teste Anguillara, par. 11. pag. 203.

Sect. LI. 1. *Lepidium.*] Gallis, *Passerage.* Iconem vide apud Dodonæum, pag. 704. nos plantam ipsam in horto Regio vidimus.

2. *Juxta terram.*] Columella, lib. XI. cap. 3. *Lepidium velut porrum sectivum demetere poteris, rarius tamen,* &c.

LII. [1] Gith pistrinis, anisum & anethum culinis & medicis nascuntur. [2] Sacopenium & ipsum in hortis quidem, sed medicinæ tantum.

LIII. Sunt quædam comitantia aliorum satus, ut papaver. Namque cum brassica seritur, ac portulaca : & eruca cum lactuca. Papaveris sativi tria genera. [1] Candidum, cujus semen tostum [2] in secunda mensa cum melle apud antiquos dabatur. [3] Hoc & panis rustici crustæ inspergitur, affuso ovo inhærens, ubi inferiorem crustam apium githque cereali sapore condiunt. [4] Alterum genus est papaveris nigrum, cujus scapo inciso lacteus succus excipitur. [5] Tertium genus [6] rhœam vocant Græci, id nostri erraticum. Sponte quidem, [7] sed in arvis cum hordeo maxime nascitur, erucæ simile, cubitali altitudine, flore rufo & protinus deciduo : [8] unde & nomen a Græcis accepit. [9] De reliquis generibus papaveris sponte nascentis dicemus in medicinæ loco. Fuisse autem in honore apud Romanos semper, indicio est [10] Tarquinius Superbus, qui legatis a filio missis decutiendo pa-

NOTÆ.

Sect. LII. 1. *Gith pistrinis.*] Gith Dioscoridi, lib. 3. cap. 93. μελάνθιον dicitur, cujus semen inspergi gratissime panibus condiendis monet : idcirco pistrinis nascitur. De eo rursum, lib. 20. sect. 71. Sativum melanthium depictum vide apud Dodon. pag. 301. Gallis, *de la Nielle* : etsi dubitat Anguillara, par. 12. pag. 216.

2. *Sacopenium.*] De eo dicemus, lib. 20. sect. 75.

Sect. LIII. 1. *Candidum.*] *Pavot blanc.* Vide apud Dodon. pag. 442.

2. *In secunda mensa.*] *Cocetum*, inquit Festus, *edulii genus ex melle & papavere factum.*

3. *Hoc & panis.*] Annon idcirco dictum est a Marone, *Cereale papaver?*

4. *Alterum genus.*] *Pavot noir*, apud eundem Dodon. loc. cit.

5. *Tertium genus.*] Quod libro sequente, sect. 77. inter silvestria, sativaque, medium genus facit. Est illud erraticum Dodonæi, pag. 444. Lobelii quoque, in Observ. pag. 143 Apud Gallos *Coquelicot, ou pavot sauvage.*

6. *Rhœam vocant.*] Galenus, lib. 7. de fac. simp. med. pag. 207. Ῥοιὰς ὀνομάζεται. Et paulo post, ὀνομάζουσι ῥοιάδα. Rhœada sane rectius diceret : sed Latino ritu ac sono efferre maluit, quod & alias ei familiare est. Sic Q. Serenus, caput 38. pag. 150 *de ischia* inscripsit, cum *de ischiade* dici ars Græcorum postulet.

7. *Sed in arvis.*] In segetibus, ἐν ἀρούραις φύεται, inquit Diosc. lib. 4. cap. 64. a quo iisdem fere verbis describitur, uti & a Theophr. prius, lib. 9. hist. cap. 13.

8. *Unde & nomen.*] Ἀπὸ τοῦ ῥέειν, quod fluere, ac decidere sonat. Diosc. Μήκων ῥοιάς· ὠνόμασται δὲ διὰ τὸ ταχέως τὸ ἄνθος ἀποβάλλειν.

9. *De reliquis.*] Libro 20. sect. 76.

10. *Tarquinius.*] Simile Thrasybuli factum inaudierat, de quo Herod. lib. 5. Terpsich. pag. 324. Vide Livium, lib. 1. pag. 19. Florum, lib. 1. cap. 7. pag. 18. Frontinum, lib. Strateg. cap. 1. & Valerium denique Max. lib. 7. cap. 4. num. 2. Dissidet a ceteris scriptoribus Naso, qui in liliis id factum ait, quod in papaveribus alii : libro 2. Fastor. vers. 703.

Hortus odoratis suberat cultissimus herbis,
Sectus humum rivo lene sonantis aquæ.
Illic Tarquinius mandata latentia nati
Accipit, & virga lilia summa metit.
Nuncius ut rediit, decussaque lilia dixit:
Filius, Agnosco jussa parentis, ait.
Nec mora, principibus cæsis ex urbe Gabina :
Traduntur ducibus mœnia nuda suis.

pavera

pavera in horto altissima, sanguinarium illud responsum hac facti ambage reddidit.

LIV. Rursus alio comitatu æquinoctio autumni seruntur coriandrum, anethum, atriplex, malva, lapathum, cærefolium, [1] quod pæderota Græci vocant: [2] & acerrimum sapore, [3] ignei effectus, ac saluberrimum corpori, [4] sinapi, nulla cultura, [5] melius tamen planta tralata. Quin e diverso vix est sato semel eo liberare locum, quoniam semen cadens protinus viret. Usus ejus etiam pro pulmentario in patellis decocto, [a] citra intellectum acrimoniæ. [6] Coquuntur & folia, sicut reliquorum olerum. [7] Sunt autem trium generum: Unum gracile, alterum simile rapi foliis, tertium erucæ. Semen optimum Ægyptium. [8] Athenienses napy appellaverunt, alii thapsi, alii saurion.

LV. [1] Serpyllo & sisymbrio montes plerique scatent, sicut in Thracia: utique deferunt ex his avulsos ramos, [2] seruntque. [3] Item Sicyone

Interpretatio.

[a] *Citra.*] Sine ullo sensu acrimoniæ.

Notæ.

Sect. LIV. 1. *Quod pæderota.*] Sic Apuleïus, cap. 104. *Græci pæderota vocant.... Latini cærefolium.* Columella in Hortulo: *Jam breve chærephylum.* Et lib. XI. cap. 3. *Chærephyllum, itemque olus atriplicis, circa Calend. Octobr. obrui oportet non frigidissimo loco....Papaver & anethum eadem habet conditionem sationis, quam chærephyllum, & atriplex.* Gallis, *Cerfeüil.* A Dodonæo delineatum, pag. 688. Aliud porro ab isto olere acanthi genus est, de quo dicturi sumus lib. 22. sect. 34. quanquam & istud aliqui, ut Plinius admonet, pæderota similiter vocant.

2. *Et acerrimum sapore.*] Ad sinapi hæc pertinent, de quo statim fit mentio: quanquam ad cærefolium Plinius alter retulit, lib. 4. de re med. cap. 37. *Cerifolio,* inquit, *ignea vis, & acerrima est.* Falso.

3. *Ignei effectus.*] Impositum certe corpori pusulas, instar ignis, excitat: quod in quibusdam morbis expetitur: atque hæc curatio σιναπισμὸς dicitur, de qua Cælius Arelianus, Celsusque ipse passim.

4. *Sinapi.*] *Moutarde.* Vide iconem apud Lobel. in Observ. pag. 100. *Sinapi sativum erucæ aut rapi folio.*

5. *Melius tamen planta.*] Pallad. lib. XI. in Octob. tit. XI. pag. 150. *De quo semen legere disponis, suo loco esse patieris: quod ad escam parabis, robustius facies transferendo.*

6. *Coquuntur & folia.*] Et cymæ de quibus Colum. lib. XI. cap. 3.

7. *Sunt autem trium.*] Hoc tergeminum sinapis genus, nec Dioscoridi, nec Theophrasto notum.

8. *Athenienses.*] Νάπυ, Attici, pro σίνηπι dixere, teste Athenæo, lib. 9. De reliquis nominibus, vide Notas & Emendationes num. XXI.

Sect. LV. 1. *Serpyllo.*] Nostri *Serpolet* vocant. Pingitur a Matthiolo, in lib. 3. Diosc. pag. 724. Vide Notas & Emend. num. XXII.

2. *Seruntque.*] Planta serunt. Pallad. in Martio: tit. 9. *Nunc etiam serpyllum seritur plantis & semine.* Colum. lib. XI. cap. 3. *Thymum, & transmarina cunila, & serpyllum.... hæ tres & semine & plantis circa æquinoctium vernum seruntur.*

3. *Item Sicyone.*] Theophr. lib. 6. hist. cap. 7.

ex ſuis montibus, & Athenis ex Hymetto. [4] Simili modo & ſiſymbrium ſerunt. [5] Lætiſſimum naſcitur in puteorum parietibus, & circa piſcinas ac ſtagna.

CAPUT IX. LVI. Reliqua ſunt ferulacei generis, ceu [1] feniculum, anguibus ([2] ut diximus) gratiſſimum, ad condienda plurima, cum inaruit. Eique perquam ſimilis thapſia, [3] de qua diximus inter externos frutices. Deinde utiliſſima funibus [4] cannabis ſeritur [5] a Favonio. [6] Quo denſior eſt, eo tenuior. Semen ejus cum eſt maturum, ab æquinoctio autumni diſtringitur, & Sole, [7] aut vento, aut fumo ſiccatur. Ipſa cannabis vellitur poſt vindemiam, [8] ac lucubrationibus decorticata purgatur. Optima [9] Alabandica, plagarum præcipue uſibus. Tria ejus ibi genera. [10] Improbatur cortici proximum, aut medullæ: laudatiſſima eſt e medio, [11] quæ meſa vocatur: Secunda [12] Mylaſea. Quod ad proceritatem quidem attinet, [13] Roſea agri Sabini arborum altitudinem æquat. [14] Ferulæ duo genera in peregrinis fruticibus diximus. [15] Semen ejus in Italia cibus eſt. Conditur quippe, duratque in urceis.

NOTÆ.

4. *Simili modo.*] Hoc eſt, etiam planta. Auctor Geopon. lib. 12. cap. 35. Σισύμβριον Theophr. lib. 1. cap. 1. Dicemus de eo, lib. 20. ſect. 91.

5. *Lætiſſimum.*] Theophr. lib. 6. hiſt. cap. 7. Εὐαυξέστατος δ᾽ εἰς φρέαρ.

Sect. LVI. 1. *Feniculum.*] Græcis *μάραθρον*, *Fenoüil*, vulgo notum. Pingitur a Dodon. pag. 295.

2. *Vt diximus.*] Libro 8. ſect. 41.

3. *De qua diximus.*] Libro 15. ſect. 43.

4. *Cannabis.*] *Chanvre.* Iconem vide apud Dalecamp. lib. 4. hiſt. plant. cap. 64. pag. 467.

5. *A Favonio.*] Ultimo menſe Februario ſeri Palladius præcipit, lib. 3. in Febr. tit. 5.

6. *Quo denſior eſt, eo tenuior.*] Vide Notas & Emend. num. XXIII.

7. *Aut vento, aut fumo.*] Gratius, in Cyneget.

Illa vel ad flatus Helices appande ſerena,
Vel caligineo laxanda reponito fumo.

8. *Ac lucubrationibus.*] Lucubratione veſpertina, vel antelucana, ut dictum eſt, lib. 18. ſect. 63. Eſt enim illud e nocturnis operibus, quæ vigilia conſtant, cum ſint noctes tum tanto ampliores. *Malus eſt autem paterfamilias,* ut dictum eſt lib. ſup. 8. *quiſquis interdiu faceret, quod nocte poſſet, niſi in tempeſtate cæli.*

9. *Alabandica.*] Gratius, in Cyneget. verſ. 46.

At pauper rigui cuſtos Alabandicus horti
Cannabias nutrit ſilvas, quam commoda noſtro
Armamenta operi! gravis eſt tutela ſed ipſis,
Tu licet Æmonios includas retibus urſos.

Valide, inquit, prædam ſibi concreditam tuebuntur plagæ ex cannabi Alabandica, ne qua perrumpat: ne Æmonii quidem urſi.

10. *Improbatur.*] Stupa vocatur id quod lini cannabiſve cortici vel medullæ eſt proximum.

11. *Quæ meſa.*] Μέση Græcis media eſt.

12. *Mylaſea.*] A Mylaſis oppido Cariæ, de quo lib. 5. ſect. 29.

13. *Roſea.*] Id ei cannabi nomen a Roſeæ campis, de quibus in agro Sabino dictum eſt lib. 3. ſect. 17. & lib. 17. ſect. 5.

14. *Ferulæ . . . . diximus.*] Libro 13. ſect. 42.

15. *Semen ejus.*] Sic umbellam vocat, quæ ſemen complectitur, cum cauliculis.

vel anni ſpatio. [16] Duo ejus genera : caules, & racemi. Corymbiam hanc vocant, [17] corymboſque quos condiunt.

L V I I. Morbos hortenſia quoque ſentiunt, ſicut reliqua terræ ſata. CAPUT X. [1] Namque & ocimum ſenecta degenerat in ſerpyllum, & ſiſymbrium [2] in calamintham. [3] Et ex ſemine braſſicæ veteris rapa ſiunt, atque invicem. Et necatur cuminum [4] ab limodoro, niſi repurgetur. Eſt autem unicaule, radice bulbo ſimili, non niſi in ſolo gracili naſcens. [5] Alias privatim cumini morbus ſcabies. [6] Et ocimum ſub Canis ortu palleſcit. [7] Omnia vero acceſſu mulieris menſtrualis [8] flaveſcunt. Beſtiolarum quoque genera innaſcuntur. [9] Napis culices, raphano erucæ, & vermiculi : item lactucis & oleri : utriſque hoc amplius, limaces & cochleæ. [10] Porro vero privatim animalia, quæ facillime ſtercore injecto capiuntur, condentia in id ſe. Ferroque non expedire tangi rutam, cunilam, mentam, ocimum, auctor eſt Sabinus Tiro in libro Cepuricôn, quem Mæcenati dicavit.

L V I I I. Idem contra formicas, non minimum hortorum exitium, ſi non ſint rigui, remedium monſtravit, limum marinum, [1] aut cinerem, obturandis earum foraminibus. Sed efficaciſſime heliotropio herba

NOTÆ.

16. *Duo ejus genera.*] Ejus nempe ſeminis, ſeu fructus, qui edulis eſt, duo ſunt genera : alterum e caulibus petitum, alterum e racemis quos condiunt. De ferulæ conditura, Columellam vide, lib. 12. cap. 7.

17. *Corymboſque.*] Corymbi proprie dicuntur ederarum uvæ, dependentibus acinis coactæ : transferuntur tamen ad multos herbarum fructus, quarum faſtigia acini jucunda vetuſtate comant.

Sect. L V I I. 1. *Namque & ocimum.*] Pallad. lib. 5. in Aprili, tit. 3. pag. 110. *Rem miram de ocimo Gargilius Martialis affirmat, quod modo purpureos, modo albos flores, modo roſeos pariat : & ſi ex eo ſemine frequenter ſeratur, modo in ſerpyllum, modo in ſiſymbrium mutetur.* Hoc vero Plinius a Theophr. hauſit, lib. 5. de cauſis, cap. 8. pag. 335.

2. *In calamintham.*] Quam ſuperius mentaſtrum, & ſilveſtre mentæ genus vocavit, ſect. 47. In mentam mutari, εἰς μίνθην, dixit Theophr. lib. 2. hiſt. cap. 5. & lib. 6. hiſt. cap. 7. & lib. 2. de cauſis, cap. 8. Uterque recte.

3. *Et ex ſemine*] Hæc totidem verbis Varro, lib. 1. de re ruſt. cap. 40. pag. 65. & Palladius, lib. 3. in Februar. tit. 24. pag. 68.

4. *Ab limodoro.*] Vide Notas & Emendationes num. X X I V. Limodorum ſtatim ab radice cumino adnaſci, nec caule eſſe abſimili, prodit Theophr. lib. 8. hiſt. cap. 8. οὐκ ἀπεμφερὲς τῷ καυλῷ &c.

5. *Alias privatim.*] Theophr. lib. 8. cap. 10. Ἔνια δὲ καὶ ψώραις καὶ ἅλμαις, καθάπερ τὸ κύμινον. *Nonnulla etiam ſcabie atque ſalſugine pereunt ut cuminum.*

6. *Et ocimum.*] Theophr. lib. 7. hiſt. cap. 5. Ὑπὸ δὲ τὸ ἄστρον ὤκιμον λευκαίνεται.

7. *Omnia vero.*] Vide quæ diximus, lib. 7. ſect. 13.

8. *Flaveſcunt.*] Ita M S S. recte, ut diximus lib. 15. ſect. 36.

9. *Napis culices.*] Auctor Geopon. lib. 12. cap. 7. & Theophr. lib. 7. hiſt. cap. 5.

10. *Porro vero privatim.*] Quæ in porro animalia naſcuntur, ἐν τῷ πράσῳ, inde πρασοκουρίδες appellantur : hæc ſtercus avide appetunt, in illudque ſubeunt, & ibi quieſcunt. Tunc venari ea facile eſt : alias capiendi nulla facultas datur. Theophr. lib. 7. hiſt. cap. 5.

Sect. L V I I I. 1. *Aut cinerem.*] Pallad. lib. 1. cap. 35. pag. 28.

necantur. Quidam & aquam diluto latere crudo inimicam eis putant. Naporum medicina est, [2] siliquas una seri : [3] sicut olerum cicer : [4] arcet enim erucas. Quo si omisso jam natæ sint, remedium est absinthii succus decocti inspersus : [5] & sedi, quam aïzoum vocant : genus hoc herbæ diximus. Semen olerum si succo ejus madefactum seratur, olera nulli animalium obnoxia futura tradunt. [6] In totum vero nec erucas, si palo imponantur in hortis ossa capitis ex equino genere, feminæ duntaxat. [7] Adversus erucas & cancrum fluviatilem in medio horto suspensum auxiliari narrant. [8] Sunt qui sanguineis virgis tangant ea, quæ nolunt his obnoxia esse. Infestant culices hortos riguos præcipue, si sint arbusculæ aliquæ. [9] Hi galbano accenso fugantur.

CAP. XI. [10] Nam quod ad permutationem seminum attinet, quibusdam ex iis firmitas major est, ut coriandro, betæ, porro, nasturtio, sinapi, erucæ, cunilæ, & fere acribus. Infirmiora autem sunt atriplici, ocimo, cucurbitæ, cucumi : & æstiva omnia hibernis magis durant : minime autem gethyum. Sed ex his quæ sunt fortissima, nullum ultra quadrimatum utile est, duntaxat serendo. [11] Culinis & ultra tempestiva sunt.

LIX. [1] Peculiaris medicina raphano, betæ, rutæ, cunilæ, in sal-

NOTÆ.

2. *Siliquas una seri.*] Præcipue ervinas. Theophr. loc. cit. Pallad. loc. cit. *Vt olera animalia infesta non generent: . . . præstare fertur ervum aliquantulum satum, præcipue ubi radices & rapa nascuntur.* Eadem habet Anatolius in Geopon. lib. 12. cap. 7. pag. 319.

3. *Sicut olerum cicer.*] Pallad. loc. cit. *Cicer inter olera, propter multa portenta, serendum est.*

4. *Arcet enim.*] Arcet erucas ab olere cicer. Has tamen ciceri ipsi innasci auctor est Ælianus, lib. 9. hist. anim. cap. 39.

5. *Et sedi, quam.*] Subintellige, quam herbam. Id vero jam superius attigit, lib. 18. sect. 45. Vide quæ ibi diximus. Columella, lib. XI. cap. 3. pag. 405. *Vbi apricis regionibus post pluvias noxias incesserunt animalia, quæ a nobis appellantur erucæ, Græce autem κάμπαι nominantur, vel manu colligi debent, vel matutinis temporibus frutices olerum concuti . . . . Id tamen supervacuum est facere, si ante sationem semina, uti jam prædixi, succo herbæ sedi macerata sunt : nihil enim sic medicatis nocent erucæ.*

6. *In totum vero.*] Pallad. lib. 1. cap. 35. pag. 31. *Omnia semina horti vel agri feruntur ab omnibus malis & monstris tuta servari, si . . . . equæ calvaria, sed non virginis, intra hortum ponatur, vel etiam asinæ : creduntur enim sua præsentia fecundare quæ spectant.*

7. *Adversus erucas.*] Pallad. loc. cit. pag. 28. *Aliqui fluviales cancros pluribus locis intra hortum clavis figunt.*

8. *Sunt qui sanguineis.*] E sanguineo frutice, de quo lib. 16. sect. 30.

9. *Hi galbano.*] Pallad. lib. 1. cap. 35. pag. 29.

10. *Nam quod ad permutationem.*] Adversus permutationem, ne mutentur, ne vetustate deteriora fiant. E Theophrasto petitum illud, lib. 7. hist. cap. 6. Τῶν δὲ σπερμάτων τὰ μὲν ἐστιν ἰσχυρότερα, τὰ δὲ ἀσθενέστερα πρὸς διαμονήν, &c. Nam quæ reliqua hac sectione continentur, ea totidem verbis Græce habet.

11. *Culinis.*] Ad usum culinarum. Vide Notas & Emend. num. XXV.

Sect. LIX. 1. *Peculiaris.*] Theophr. lib. 2. de causis, cap. 7. pag. 240. *In olerum genere*, inquit, *humoribus salsis*

ſis aquis, quæ & alioqui plurimum ſuavitati & fertilitati conferunt. [2] Ceteris dulcium aquarum rigua proſunt. Utiliſſimæ ex iis, quæ frigidiſſimæ, & quæ potu ſuaviſſimæ. [3] Minus utiles e ſtagno, [4] & quas elices inducunt, quoniam herbarum ſemina invehunt. Præcipue tamen imbres alunt. [5] Nam & beſtiolæ innaſcentes necantur.

LX. [1] His horæ rigandi, matutina atque veſpera, ne inferveſcat aqua Sole. [2] Ocimo tantum & meridiana: etiam ſatum celerrime erumpere putant, inter initia ferventi aqua aſperſum. [3] Omnia autem tranſlata meliora grandioraque fiunt, maxime porri, napique. [4] In tranſlatione & medicina eſt, deſinuntque ſentire injurias, ut gethyum, porrum, raphani, apium, lactucæ, rapæ, cucumis. [5] Omnia autem ſilveſtria fere ſunt & foliis minora, & caulibus, ſucco acriora: ſicut cunila, origanum, ruta. [6] Solum vero ex omnibus lapathum ſilveſtre melius: [7] hoc in ſativis rumex vocatur, naſciturque fortiſſimum: traditur certe ſemel ſatum durare, nec vinci unquam a terra, maxime juxta aquam. Uſus ejus cum ptiſana tantum in cibis leviorem gratioremque ſaporem præſtat. [8] Silveſtre ad multa medicamina utile eſt. Adeoque nihil omiſit cura, ut carmine quoque comprehenſum reperiam, [9] in fabis caprini fimi ſingulis cavatis, ſi porri, erucæ, lactucæ, apii, intubi, naſturtii ſemina incluſa ſerantur, mire provenire. [10] Quæ ſunt ſilveſtria, eadem in ſativis ſicciora intelliguntur, & acriora. Cap. XII.

Notæ.

juvantur ῥάφανος, τεύτλιον, πήγανον, εὔζωμος, braſſica, beta, ruta, eruca: hæc enim cum aquis ſalſis rigantur, longe meliora evadunt.

2. *Ceteris dulcium.*] Reliqua deinceps e Theophr. accepta, lib. 7. hiſt. cap. 5.

3. *Minus utiles e ſtagno.*] Verba hæc ſunt Græci ſcriptoris, loc. cit. Χείριστα δὲ τὰ ἁλυκὰ, καὶ δυσώδη. Ubi legiſſe Plinius videtur, καὶ τῆς λίμνης, vel aliunde accepiſſe.

4. *Et quas elices.*] Elices ſunt ſulci aquarii, teſte Columella, lib. 2. cap. 8. Theophraſtus, loc. cit. Διὸ καὶ οὐκ τῶν ὀχετῶν ἧττον εὔχρηστα. συμπαραφέρει γὰρ σπέρματα τῆς πόας.

5. *Nam & beſtiolæ.*] Theophr. Ἀγαθὰ δὲ τὰ ἐκ Διός. ταῦτα γὰρ δοκεῖ καὶ φθείρειν τὰ θηρία γινόμενα, τὰ γόνιμα κατεσθίοντα.

Sect. LX. 1. *His horæ.*] Et hæc a Theophr. lib. 7. hiſt. cap. 5.

2. *Ocimo tantum.*] Theophr. loc. cit. & Pallad. lib. 5. in Aprili, tit. 3. pag. 110.

3. *Omnia autem.*] Theophr. loc. cit. qui pro napis, ῥαφανίδας habet, *raphanos*.

4. *In tranſlatione.*] Theophr. loc. cit. ubi pro raphano, ῥάφανον in exemplum affert, hoc eſt, braſſicam: quam Plinius vocabulo Græco expreſſit.

5. *Omnia autem ſilveſtria.*] Hæc deinceps e Theophr. lib. 7. hiſt. cap. 6. ubi pro cunila θύμβραν adducit, de qua diximus ſect. 50.

6. *Solum vero.*] Lapathum ſilveſtre, inquit Theophr. loc. cit. ſativo ſuavius eſt ad guſtum: ſucco tamen acidiore eſt: τὸ δὲ χυλὸν ἔμφορος ὀξύτερον ἔχει.

7. *Hoc in ſativis rumex.*] Cum in hortis ſeritur. Vide lib. 20. ſect. 85.

8. *Silveſtre.*] Dicemus de eo, libro ſeq. ſect. 85.

9. *In fabis caprini.*] In globulis fimi, fabæ magnitudine, ſi cujuſque generis ſemina condantur.

10. *Quæ ſunt & ſilveſtria.*] Theophr. lib. 7. hiſt. cap. 6. Πάντα δὲ καὶ ξηρότερα τῶν ἡμέρων· καὶ ἴσως αὐτῷ τούτῳ πολλὰ καὶ δριμύτερα καὶ ἰσχυρότερα.

LXI. Namque & ſuccorum ſaporumque dicenda differentia eſt; vel major in his [1] quam pomis. [2] Sunt autem acres cunilæ, origani, naſturtii, ſinapis. Amari, abſinthii, centaurei. [3] Aquatiles, cucumeris, cucurbitæ, lactucæ. [4] Acuti, thymi, cunilæ. [5] Acuti & odorati, apii, anethi, feniculi. Salſus tantum e ſaporibus non naſcitur, aliquando extra inſidit pulveris modo, [6] ut cicerculis tantum.

LXII. Atque ut intelligatur vana, ceu plerumque, vitæ perſuaſio: panax piperis ſaporem reddit, & magis etiam ſiliquaſtrum, ob id piperitidis nomine accepto. Libanotis odorem thuris, [1] ſmyrnium myrrhæ. [2] De panace abunde dictum eſt. [3] Libanotis locis putribus & macris ac roſcidis ſeritur ſemine. [4] Radicem habet oluſatri, nihil a thure differentem. Uſus ejus poſt annum ſtomacho ſaluberrimus. Quidam eam nomine alio roſmarinum appellant. [5] Et ſmyrnium olus ſeritur iiſdem locis, myrrhamque radice reſipit. Eadem & ſiliquaſtro ſatio. Reliqua a ceteris & odore & ſapore differunt, ut anethum. Tantaque eſt diverſitas atque vis, ut non ſolum [6] aliud alio mutetur, ſed etiam in totum auferatur. [a] Apio eximunt coqui obſoniis acetum;

INTERPRETATIO.

a *Apio.*] Apio *admixto* in obſoniis coqui mitigant aceti vim.

NOTÆ.

Sect. LXI. 1. *Quam pomis.*] Quot in pomis ſaporum ſint genera, dictum eſt antea, lib. 15. ſect. 32.

2. *Sunt autem acres.*] Theophr. lib. 1. histor. cap. 19. Οἱ δὲ δριμεῖς, οἷον ὀριγάνου, θύμβρας, καρδάμου, νάπυος. οἱ δὲ πικροί, ἀψινθίου, κενταυρείου.

3. *Aquatiles, &c.*] Theophr. loc. cit. Ἄλλαι δὲ ὑδαρεῖς .... οἷον σικύου, κολοκύνθης, θριδακίνης.

4. *Acuti, thymi, &c.*] Vide Notas & Emend. num. XXVI.

5. *Acuti & odorati.*] Theophr. loc. cit. Αἱ δὲ καὶ εὐωδίαν, ὥσπερ αἱ τοῦ σελίνου, ἀνήθου, μαράθου, καὶ τῶν τοιούτων.

6. *Vt cicerculis tantum.*] Vide Notas & Emendationes num. XXVII. Theophraſti ἐρεβίνθους, Plinius cicerculas ubique reddit.

Sect. LXII. 1. *Smyrnium myrrhæ.*] Vide Notas & Emendationes num. XXVIII.

2. *De panace.*] Libro 12. ſect. 58.

3. *Libanotis.*] Oribaſii interpres, lib. XI. fol. 204. *Libanotis vero, quam roſmarinum Romani vocant, qua utuntur ii qui coronas nectunt.* Eſt ſeſeli Æthiopicum herba Dodonæi, pag. 310. non Roſmarinum hortenſe noſtrum, quod vulgo *Romarin* appellamus. Libanotidem in horto Regio vidimus.

4. *Radicem habet.*] Foris nigricantem, intus candidam. Dioſc. lib. 3. cap. 87. Ῥίζα δὲ λευκή, εὐμεγέθης, ὄζουσα λιβανου. *Radix alba & prægrandis, thuris odorem habet.* Et paulo ante, genus libanotidis alterum agnoſcit, quod radicem habeat, ῥίζαν ἐκ μὲν τοῦ ἐκτὸς μέλαιναν· θλασθεῖσαν δὲ λευκήν.

5. *Et ſmyrnium.*] Illud nimirum, de quo ſuperius dictum eſt, ſect. 48. De eo rurſum Plinius lib. 27. ſect. 109. Radicis *Odor, myrrhæ habet qualitatem: unde & nomen.* Galenus lib. 2. de alim. facult. cap. 52. pag. 363. tom. 6. τὸ σμύρνιον ait Romæ maxima copia diſtrahi, & habere quiddam aromaticum, καί τι καὶ ἀρωματῶδες ἔχει.

6. *Aliud alio.*] Alius ſapor alio vincitur.

eodem cellarii in ſaccis odorem vino gravem.

Et hactenus hortenſia dicta ſint, ciborum gratia duntaxat. Maximum quidem opus in iiſdem naturæ reſtat, [16] quoniam proventus tantum adhuc, ſummaſque quaſdam tractavimus. Vera autem cujuſque natura non niſi medico effectu pernoſci poteſt, opus ingens occultumque divinitatis, & quo nullum reperiri poſſit majus. Ne ſingulis id rebus contexeremus, juſta fecit ratio, cum ad alios medendi deſideria pertinerent, longis utriuſque dilationibus futuris, ſi miſcuiſſemus. Nunc ſuis quæque partibus conſtabunt, poteruntque a volentibus jungi.

NOTÆ.

16. *Quoniam.*] Quoniam uti quæque proveniant, explicuimus: ac de ſingulorum natura ſummatim atque generatim tractavimus.

NOTÆ ET EMENDATIONES
AD LIBRUM XIX.
NATURALIS HISTORIÆ
C. PLINII SECUNDI.

Sect. 1. I. SED *fractum tusumque.*] Ita reſcripſimus ex cod. Reg. 2. cum prius legeretur, *ſed paſſum tuſumque.* Adſtipulatur ei lectioni Apuleïus in libro de Remediis ſalutaribus, quem Salmaſius quoque vidit, in Solin. pag. 261. Sic enim is Plinianum locum hunc totum compilavit: *Parvo ergo ſemine naſcitur, quod orbem terrarum ultro citro portat, tam gracili avena, tam non alte a tellure ſublata: nec viribus ſuis nexum, ſed fractum tuſumque, & in mollitiem lanæ coactum.*

Sect. 2. II. *Et hi caſſes vel ferri aciem vincunt.*] Prius legebatur, *& hæ caſſeſve ferri* &c. M S S. *& etaſceve.* Nos ex conjectura ita reſcripſimus. In M S S. *ve* pro *vel* nobis haud ſemel occurrit, ut alibi rurſum monituri ſumus.

Sect. 10. III. *CCCXC. annis ante nos.*] Nempe anno Urbis conditæ CCCCXL. ut dictum eſt lib. 13. ſect. 30. & lib. 15. ſect. 1. Hæc vero Plinius commentabatur anno DCCCXXX. ut ipſemet fatetur lib. 14. ſect. 5. Quare a Theophraſto ad Plinium intervallum fuit CCCXC. annorum, non ut libri hactenus editi exhibent, CCCCXC. addita perperam centenarii nota, quæ ſuperfluit.

Sect. 12. IV. *Et quod in Thracia iton, & quod in Græcia geranion.*] Mutilus hic locus in libris hactenus editis fuit, hoc modo: *& quod in Thracia ceraunium.* Nos refinximus feliciter, ut remur, ex libri hujus Indice, in quo diſerte legitur, ex M S S. omnium fide, *Miſy, iton, geranion:* Nec paulo ſane certius ex ipſo Theophraſto, hæc tria tuberum genera iiſdem fere verbis laudante, apud Athen. lib. 2. pag. 62. Λέγει δὲ περὶ αὐτῶν Θεόφραστος· Τὸ ὕδνον ὃ καλοῦσί τινες Γεράνειον, καὶ εἴ τι ἄλλο ὑπόγειον· Καὶ πάλιν· Ἡ τῶν ἐγγειοτόκων τούτων γένεσις ἅμα καὶ φύσις, οἷον τοῦ τε ὕδνου, καὶ τοῦ φυομένου περὶ Κυρήνην, ὃ καλοῦσι μίσυ. Δοκεῖ δ' ἡδὺ σφόδρα τοῦτ' εἶναι, καὶ τὴν ὀσμὴν ἔχειν κρεώδη. Καὶ τὸ ἐν τῇ Θρᾴκῃ δὲ γενόμενον ἶτον, &c. *De tuberibus hæc Theophraſtus. Tuber quod geranion quidam nuncupant, & ſi quid aliud ſub terra generatur. Ac rurſum: Eorum quæ ſub terra pariuntur, ejuſmodi natura eſt atque generatio, quemadmodum tuberis, & miſy: ſic enim vocant quod circa Cyrenen gignitur, & ſuaviſſimi guſtus eſſe credunt, & odore carnis. Eſt & ejuſmodi iton, quod in Thracia effodiunt,* &c. Adde & Apuleïum, qui cum librum ſuum de ſalutaribus herbarum remediis ex Plinio concinnarit, hunc locum integrum fere ſic repræſentat: ut Salmaſius etiam vidit, in Solin. pag. 708. *Simile eſt quod in Cyrenaïca provincia vocant miſy, præcipuum ſuavitate odoris ac ſaporis: & quod in Thracia iton, & quod in Græcia geranion.* Euſtathius in Iliad. λ. tuber geranium pariter vocari auctor eſt: ἔστι γὰρ κατὰ τὸ μύκητα καὶ τὸ ὕδνον τὸ καὶ γεράνειον κατά τινας.

Sect. 15. V. *Caule ferulaceo, aut ſimili craſſitudine.*] Ita M S S. omnes, Reg. Colb. Th. Chiffl. non uti hactenus editi, *haud ſimili.* Favet Theophr. lib. 6. hiſtor. cap. 3. Τὸν δὲ καυλὸν ἡλίκον νάρθηξ, σχεδόν τε καὶ τῷ πάχει παραπλήσιον.

Ibid. VI. *Folium ipſum vero deciduum.*] Hactenus *vere* legebatur: unde arrepta ſtatim a Criticis, quos Salmaſius ſecutus eſt in libello, cui titulum fecit Præfatio-

nis

nis ad Plinium, pag. 104. occasio calumniandi, perverse omnino reddita esse a Plinio hæc Theophrasti verba, e lib. 6. hist. cap. 3. ἅμα μὲν ἔτι τῷ ἦρι τὸ μάσπετον ἀφίησι, quibus ille non amitti vere, sed emitti tum potius folia significat: At suspicionem omnem erroris abstulit sincera lectio codicum M S S. Reg. 1. Colb. Chiffl. &c. in quibus *vero* non *vere* legitur. Quo porro tempore ea decidant, Plinius ipse post paulo declarat: *Folia aurei coloris pro semine fuisse, cadentia a Canis ortu Austro flante.* Cui sententiæ Theophrastus ipse præïvit, ut in prioribus Notis monuimus.

V I I. *Rhizias, atque caulias, vilior illo ac putrescens.*] Constans hæc est exemplarium omnium scriptura, Reg. Colb. Th. Chiffl. &c. qua succum cauliam appellatum viliorem esse, præstantiorem rhizian, haud obscure declaratur. Favet Theophrastus lib. 9. hist. cap. 2. a quo hæc manarunt: Καλοῦσι δὲ τὸν ὀπὸν τὸν μὲν καυλίαν, τὸν δὲ ῥιζίαν· καὶ ἔστι βελτίων ὁ ῥιζίας· καθαρὸς γὰρ καὶ διαφανὴς, καὶ ξηρότερος· ὁ δὲ καυλίας ὑγρότερος. Nequicquam refragante Apuleïo, qui dum hunc locum transcriberet ex vitioso codice, in lib. de remediis herbarum, *vilior ille*, legisse in eo videtur. *Ibid.*

V I I I. *Caule ferulaceo, tenui, & ipso cibis indigenarum expetito, & unguentis, quidquid sit cum quo decoquatur.* Libri hactenus editi, *& tingenti.* M S S. omnes, Reg. Colb. Th. etiam quos Pintianus vidit, *unguenti:* quod ille approbat, ac veteri more dictum pro *ungenti* putat. Nos ex conjectura, & cibis caulem eum, & unguentis expetitum interpretamur, quidquid sit demum id cum quo decoquatur, seu rosa, seu lilium, aliudve simile quidpiam: unde unguenta constant: quæ planissima hujus loci sententia est. *Sect. 18.*

I X. *Hortoque & foco tantum contra invidentium effascinationes dicari videmus in remedio Satyrica signa.*] Sic totidem plane apicibus ac litteris, teste Dalecampio, Chiffletianus codex: sic & alii probatissimi, quos habemus. Prius legebatur: *Hortosque & fores tantum contra invidentium effascinationes dicari videmus. In remedio Satyrica signa.* Salmasius, Exercit. in Solin. pag. 310. *Hortoque & foro* mavult: cetero a nobis facit. Hortos certe dicari vel fores, nulla veterum monumenta indicant: dicari signa, tralatitium est: uti vel ex una hac inscriptione palam est, quam Gruterus affert, pag. 66. LIBERO. AVG. SIGNVM. SILENI. ET. SATYRI. Ut vero *horto & foco*, cum M S S. exemplaribus, quam *horto & foro*, ex Salmasii conjectura, quam nullis ille argumentis constabilit, libentius amplectamur, hæc faciunt. Primum, conditivorum exemplarium auctoritas, a quibus discedere religio est. Deinde quod fabri quoque ante camina ipsi sua suspendere soliti erant signa ejuscemodi, resque turpiculas, arcendæ invidiæ causa: Græci προβασκάνια, *mutonia* Latini dixere, in vetere Glossario. Testis Julius Pollux, lib. 7. cap. 24. pag. 351. Περὶ δὲ τὰς καμίνους τοῖς χαλκεῦσιν ἔθος ἦν γελοῖά τινα καταρτᾷν, ἢ ἐπιπλάττειν, ἐπὶ φθόνου ἀποτροπῇ· ἐκαλεῖτο δὲ βασκάνια &c. Ut ab interiorum ædium focis ad fabrorum officinas hæc consuetudo transisse videri possit. Denique quod fluxisse hic mos a nobis credatur, ab illo foci exemplo, quod a Plinio recitatur libro XXXVI. extremo, his verbis: *Non prætereibo & unum foci exemplum, Romanis litteris clarum. Tarquinio Prisco regnante tradunt repente in foco ejus comparuisse genitale e cinere masculini sexus: eamque quæ insederat ibi, Tanaquilis reginæ ancillam Ocrisiam captivam, consurrexisse gravidam. Ita Servium Tullum natum, qui regno successit. Inde & in regia cubanti puero caput arsisse visum, creditumque Laris familiaris filium. Ob id compitalia & ludos Laribus primum instituisse.* Hoc & alii scriptores referunt, quos ibi appellaturi sumus. Quid porro similius veri, quam ob id quoque foco deinceps dicata signa Satyrica fuisse, quæ ipsa esse τὰ αἰδοῖα in Notis prioribus animadvertimus? *Sect. 19.*

X. *Quando phthisin cordi intus inhærentem &c.*] Phthisin certe, ut libri omnes editi habent, hoc est, tabem, congruere huic loco aptius, quam phthiriasin, hoc est, morbum pedicularem, nemo, opinor, inficias ierit. Tamen, ne quid dissimulem, in M S S. Reg. 1. *tiriasin*, in Reg. 2. *phthiriasin* diserte legimus. *Sect. 26.*

Quin Plinius alter Valerianus appellatus, lib. 4. de re Medica, cap. 1. hunc Plinii nostri locum exscribens, legisse sic omnino videtur. Nam de raphani virtutibus disputans, *Contra phthiriasin*, inquit, *succus ejus adhibetur, qui solus potest tenuitate subtili ad imi corporis liniamenta cor penetrare. Ægyptii enim reges, quibus erat studium scrutari corpora mortuorum, & causas valetudinum, occulta fide recognoscere, in corde ipso nasci ejusmodi vitium prodiderunt* Quid si φθειριάσεως seu pedicularis morbi causas, quod Medicis omnibus adhuc latet, ex pravo cordis habitu, repeti jubeat?

Sect. 31. XI. *Silvestri minor & humida.*] Perperam in libris editis, *silvestris minores tumida*, cum sequatur proxime, *effossa quoque diu vivit.* In MSS. Reg. &c. *minore tumida.* Firmat emendationem Theophrastus, a quo hæc profecta, lib. 7. hist. cap. 2. Τὸ δ' ἄγριον βραχύτερον· πολυχρονιώτερόν τε τὸ ἄγριον.... ἔχει δ' σαρκώδη τὴν σάρκα, καὶ ἔνικμον· διὸ καὶ ἐξαιρεθέντα ζῇ πολὺν χρόνον.

Ibid. XII. *Florent confertim serpyllum, abrotonum.*] Prius legebatur, *florent cum fraxino.* Atqui florere fraxinum mature, & quidem prius quam serpentes prodeant, ipsemet admonuit lib. 16. sect. 24. sero abrotonum, serpyllumque: abrotonum certe æstate, ut ait ipse lib. 21. sect. 34. Ex Theophrasto, auctore certissimo, a quo hæc desumpta constat, medicinam huic loco fecimus. Sic enim ille lib. 7. hist. cap. 3. Ἀνθεῖ δ' τῶν μὲν ἄλλων ἕκαστον ἀθρόον· τὸ δ' κατὰ μέρος κάτω ἀρξάμενον· εἶθ' ὅταν ταῦτα ἀπανθήσῃ, τὰ ἄνω· διὸ καὶ πολυχρόνιον ἐν τῷ ἀνθεῖν, καθάπερ κύαμος, καὶ τὸ πῶς τὸ ἡλιοτρόπιον, &c. Ubi perspicuum est, tum a Græco scriptore, tum a Plinio, qui locum eum summa fide expressit, opponi ea inter se quæ confertim, & quæ particulatim, seu primum ab imo florescunt. Id enim Latinus auctor imitatus statim subjicit, *Ocimum autem particulatim, & ab imo incipit.*

Sect. 32. XIII. *Est & colorum differentia. In Isso enim & Sardibus, &c.*] Prius legebatur, *Samo enim & Sardibus.* In MSS. Reg. Colb. Chiffl. *differentia amisso enim & Sardibus.* Nostram egregie constabilit conjecturam Theophrastus, lib. 7. hist. cap. 4. unde hæc accepta esse perspicuum est: Ἐν Ἴσσῳ γὰρ μὲν ἄλλα ὅμοια τοῖς λευκοῖς λευκὰ δ' σφόδρα τῇ χροιᾷ· φέρειν δέ φασιν ὅμοια τοῖς Σαρδιανοῖς.

Sect. 33. XIV. *Si nutritur in capita.*] Voculam *si*, quam libri hactenus editi omisere, magno totius sententiæ detrimento, ex Reg. cod. & Colb. supplevimus: & quod certius aliquanto est, ex Columella, quem Plinius nunc auctorem sequitur. Sic enim ille lib. XI. cap. 3. *In eo autem porro, quod magni capitis efficere voles, servandum est, ut ante quam translatum deponas, omnes radiculas amputes, & fibrarum summas partes intondeas. Tum testulæ, vel conchæ* &c. Fibras pro foliis eo capite haud raro usurpat.

Sect. 36. XV. *Nihil ocimo fecundius.*] Ita libri omnes, etiam manu exarati: reponere frustra conante Pintiano, *Nihil cumino fecundius.* Facit enim pro recepta lectione Theophrastus, lib. 7. histor. cap. 3. Πολυκαρπότατον δ' τὸ ὤκιμον.

Sect. 37. XVI. *Aut rariore, & leviore.*] Sic pertinaciter libri omnes habent. Verum, an *læviore* rectius? nam læve, nec hirsutum, heleoselini folium paulo ante commendat. An *latiore* sincerius? Nam Theophrastus, a quo hæc sumpta plane constat, lib. 7. histor. cap. 4. *Apii*, inquit, *tum in foliis, tum in caulibus discrimen constat: Aliud enim folio spisso, crispo, densoque: aliud rariore ac latiore, cauleque majore.* Τῶν δ' σελίνων καὶ ἐν τοῖς φύλλοις, καὶ ἐν τοῖς καυλοῖς αἱ διαφοραί· τὸ μὲν γὰρ πυκνὸν, καὶ οὖλον, καὶ δασὺ τὸ φύλλον ἔχει· τὸ δ' μανότερον καὶ πλατύτερον· καυλὸν δ' μείζω.

Sect. 38. XVII. *Astytida, quidamque eunuchion, quoniam hæc maxime refragetur Veneri.*] Astytida legi oportere, non uti prius, *Astylida*, evincit planissime hic Eustathii locus, unde & quæ vis subsit ei voci, intelligas. Sic igitur ille in Iliad. χ. pag. 1281. Δεδήλωται ἀλλαχοῦ (nempe pag. 849.) ὅτι ἐκ τοῦ στύειν γίνεται καὶ ὁ ἄστυτος· οἷον περὶ Ξενάρχῳ, Πελοποννήσιον ἄστυτος εἶκος· ἥδυ ἄκαρπος· ἄγονος.... Φασὶ δ' κατὰ τὴν περὶ τῶν Ἀθηναίων ἱστορίαν, καὶ θρίδακα τὴν ἐκ γενέσεως πλατύφυλλον, καὶ τεταινὴν, καὶ ἄκαυλον, ἀστύτιδα καλεῖσθαι ὑπὸ γυναικῶν· εὐνοῦχον δέ γε ὑπὸ τῶν Πυθαγορείων· ἐπειδὴ, φησιν, ἀσθενεῖς εἰσὶ πρὸς τὰ κατὰ τὴν Ἀφροδίτην οἱ συνεχῶς χρώμενοι θρίδαξι, &c. Athenæi

locus quem ſpectat, e libro ſecundo eſt, pag. 69. Eadem habet Florentinus in Geopon. lib. 12. cap. 13. pag 333. Plura apud Euſtathium vide, tum loc. cit. tum pag 849. & 862 quæ aut Græce tranſcribere, aut Latine reddere, pudor vetat. Porro ἀςυλὶς apud Heſychium longe eſt aliud, nempe planta unde viſcum legitur. Eubuli vero Poëtæ Comici, apud Athen. lib. 2. pag. 69. tragœdiam ſcimus Ἀςύτυς appellatam, in qua de lactucæ viribus diſputatur.

XVIII. *Cum prioris Camelii religio nimia eam negarit.*] Viſa nobis potior ea lectio eſt, quam quæ recepta hactenus, excogitata ab Hermolao eſt, *cum priores caverent, religione nunc omni caret.* In codice Reg. 1. *cum priores cameli religio minime omne caret.* Apuleïus, libro de remediis ſalutaribus, qui nondum editus in lucem, extat in Bibliotheca Regia, totus ex Plinii verbis concinnatus, hunc locum ita expreſſit: *Divus certe hac lactuca conſervatus in ægritudine fertur, prudentia Muſæ Medici, cum prioris Cameli religio nimia ei abnegaret*, vel ipſo teſte Salmaſio, qui pariter vidit, in Solin. pag. 1270. In Chiffl. cod. *Cameli religio nimia omni caret.* Camelii nomen ei medico fuiſſe videtur: & in Gruteri ſane inſcriptionibus Camelium haud ſemel legimus. Cur in diverſam plane conjecturam Hermolaus abiret, cauſa hæc fuit, quod ab eſu lactucæ abſtinuiſſe veteres exiſtimaret, religione ductos, quoniam ſub ea ſepultum Adonin ferunt, ab apro interfectum: quam ob rem & mortuorum edulium νεκύων βρῶμα ab Eubulo in Aſtytis, lactuca nominatur, apud Athen. lib. 2. pag. 69. Unde & Pellicerius in Notis M S S. num reſtitui locus hic ita poſſet, ambigebat: *Cum prior ætas eam religione Adonis nimia devitaret* Sed hæc abeſſe nobis viſa ſunt longius a veſtigiis veterum codicum, quibus inſtitiſſe propius videmur. Quanquam & vox illa *prioris* haud facit animo ſane delicato ſatis: viſumque aliquando ſatius legi, *Cum Artorii Camelii religio* &c. Artorium enim Auguſti Medicum in caſtris Philippenſi prælio fuiſſe tradunt Euſebius in Chron. Lactantius lib. 2. cap. 8. Cælius Aurelian. lib. 3. cap. XI. & 14. Velleïus Paterc. lib. 2. Valer. Max. lib. 7. cap. 1. Utrum igitur ita legi præſtabilius fuerit, permittimus legentium arbitrio. Ut in lactuca porro, ſic in beta ægris danda, priſcorum religio fuit, de qua Plinius ipſe hujus libri ſect. 40. *Medici nocentiorem betam, quam olus, eſſe judicavere. Quamobrem appoſitas non memini: deguſtare etiam religio eſt, ut validis potius in cibo ſint.* Ibid.

XIX. *Sed durata runcatur, non ſine difficultate, pruritivis hulceribus, ni munitis manibus id fiat.*] In libris hactenus editis, *provenientibus hulceribus.* In M S S. Reg. & Colb. *proritivis.* Unde nos *pruritivis* effecimus. Adjuvat Columella lib. XI. cap. 3. *Sed velata manu debet runcari, quam niſi contexeris, pernicioſa naſcuntur hulcera Si tamen per ignorantiam nuda manu runcaveris, & prurigo atque tumor inceſſerit, oleo ſubinde perunguito.* Sect. 45.

XX. *Minus hac humido gaudet, æſtate viret.*] Ita ſane libri omnes. At ego libentius multo agnoverim, *Non minus hac humido gaudet*, ut ad apium, de quo proxime ſermo, reſpiciat: illud enim perinde ac mentam humido lætari Columella ſcribit lib. XI. cap. 3. *Apium*, inquit, *præcipue aqua lætatur, & ideo ſecundum fontem commodiſſime ponitur.* Et paulo poſt: *Menta dulcem deſiderat uliginem: quam ob cauſam juxta fontem menſe Martio recte ponitur.* Niſi forte, id quod ſimile veri arbitramur, de cælo, non de ſolo humido, intellexit auctor, quoniam proxime ſequitur, *æſtate viret.* Sect. 47.

XXI. *Athenienſes napy appellaverunt, alii thapſi, alii ſaurion.*] De prima appellatione νάπυος ſuo loco egimus: Θάψι, ob ſimilitudinem cum ferulæ thapſiæ ſemine, qua de egimus lib. 13. ſect. 43. dici ſuſpicabamur: Σαύριον, quod acrimonia ſua, ceu lacerta, mordeat: eſt enim Græcis lacerta σαῦρα. Quam ob cauſam & σαυρίδιον dixere naſturtium, quod nares torquet. Verum pro *thapſi*, num legi *thlaſpi* ſit ſatius, conſiderandum: Nam lib. 27. ſect. 113. thlaſpi quidam napy vocant: & Heſychius, Θλασπίς, inquit, πόα, ἣν ἔνιοι σαύριον. Dictum autem thlaſpi tum ſinapi fuerit, a θλάω, quod molitur frangiturque. Sect. 54.

Sect. 55. XXII. *Serpyllo & sisymbrio montes plerique scatent.*] Ita libri omnes : quanquam sunt qui malint, *montes planaque scatent.* Sed non admodum favet ei conjecturæ Theophrastus, a quo hæc desumpta sunt, e libro nempe hist. plant. sexto, cap. 4. Παρ᾽ ἄλλοις δὲ ὄρη πλήρη καὶ τόποι, καθάπερ ἐν τῇ Θρᾴκῃ. Quod porro proxime sequitur apud Plinium, *Sicut in Thracia: Vtique deferunt ex iis avulsos ramos, seruntque:* sic restitutum a nobis intelligito, cum prius legeretur, *ubi aquæ deferunt.... seruntque*, quod insulsum per se apparet. In MSS. *ut eaque deferunt.* At Theophrastus, loc. cit. qui Plinio præit, & nostram fulcit emendationem, & quæ sit loci sententia, aperit. Καὶ γὰρ ἕρπυλλός ἐστιν ἄγριος, ὃν κομίζοντες ἐκ τῶν ὀρῶν φυτεύουσι· καὶ ἐν Σικυῶνι καὶ Ἀθήνησιν ἐκ τοῦ Ὑμηττοῦ. *Et serpyllum silvestre est, quod deferunt e montibus, seruntque: item Sicyone ex suis montibus, & Athenis ex Hymetto.*

Sect. 56. XXIII. *Quo densior est, eo tenuior.*] Ita scribi oportere, non *tenerior*, rei fides historiaque comprobat, non modo in cannabi, sed in omni plantarum genere, ut quo densius spissiusque sata sunt, eo graciliora surgant : alioqui quid cannabis teneritate opus, quando in usum cibi planta non veniat ?

Sect. 57. XXIV. *Et cuminum necatur ab limodoro, nisi repurgetur.*] Hactenus editum, *ab imo dorso*, quod plane insulsum est. Auctor emendandi Theophrastus exstitit, a quo hæc accepta haud dubie, lib. 8. hist. cap. 8. Τὸ δ᾽ ὑποφυόμενον εὐθὺς ἐκ τῆς ῥίζης τῷ κυμίνῳ... τὸ λιμόδωρον, μονόκαυλον, ... ῥίζαν δ᾽ ἔχει ὑποστρόγγυλον. *Quod autem statim ab radice cumino subnascitur, & limodorum vocatur, unicaule est .... & radice subrotunda innititur.* Sic enim in edit. Ald. & Basil. legitur. Alii αἱμόδωρον. ἱμόδωρον alii legi malunt, ut Dalecampius in hist. plant. pag. 485. Sed λιμόδωρον omnino scribendum cum Pellicerio sentimus, in Notis marginalibus MSS. ad Theophrasti locum citatum.

Sect. 58. XXV. *Culinis & ultra tempestiva sunt.*] Libri antehac editi, *Cunilis*, inepte. Errorem Theophrastus retegit, lib. 7. hist. cap. 6. ubi in eodem argumento habitat : Πρὸς δὲ τὴν μαγειρικὴν χρείαν ἐπὶ πλεῖον διαμένει. *Ad usum culinarium*, sive cibarium, *diutius perdurant.* Vidit hoc ante nos Pintianus.

Sect. 61. XXVI. *Acuti, thymi, cunilæ.*] Prius legebatur, *acuti tantum cunilæ.* At in MSS. Reg. 1. Colb. &c. *acuti tami* &c. In Reg. 2. *Acuti tumi.* Nos *thymi* auctore Theophrasto rescripsimus : Sic enim ille lib. 1. hist. cap. 19. unde hæc accepta esse constat : αἱ δ᾽ ἤδη δριμύτητά τινα ἔχουσι : καθάπερ ἡ τοῦ θύμου, καὶ θύμβρας. *Nonnulli acrimoniam quandam sortiuntur, ut thymus & satureïa.*

Ibid. XXVII. *Vt cicerculis tantum. Atque ut.*] Insigniter corruptus ad hunc diem locus hic exstitit, cum ita legeretur, *& circulis tantum aquæ.* Auctor emendandi fuit Theophrastus, a quo hæc Plinius, ut alia pleraque, mutuo accipit : Sic enim ille, lib. 6. de causis plant. cap. 14. pag. 366. Οὐδὲν τῶν φυομένων ἁλυκόν· ὥστε καὶ ἐν ἑαυτῷ τοιοῦτον ἔχειν τὸν χυλόν· ἀλλ᾽ ἐν τοῖς περὶ τὰ ἔξω γίνεταί τις ἁλμυρὸς, οἷον καὶ τοῖς ἐρεβίνθοις. *Nihil in genere plantarum salsum percipitur : scilicet ita ut in se talem habeat saporem. Sunt enim quorum summam partem duntaxat salsugo quadam obducit, ut cicer.* Hujus loci vitium subodoratus est ante nos Pintianus, qui ex eodem Theophrasti loco legi censuit oportere, *ut ciceris tantum cuti.*

Sect. 62. XXVIII. *Smyrnium myrrhæ.*] Subintellige, saporem reddit. Prius legebatur, *myrrha myrrhæ*, insulse. Ipsa loci sententia prodit, tergeminam modo plantam laudari, libanotidem, siliquastrum, smyrnium : quarum naturæ deinceps explanantur.

INDEX EMENDATIONUM TOMI TERTII.

Partim ex MSS. codicum fide, quos priore tomo appellavimus: partim ex veterum Auctorum collatione, qui sunt in eodem argumento versati, partim ex certissimis conjecturis, ut suis ostendimus locis.

LIBRO DUODECIMO.

HINC primum alimentum.	HINC primum alimenta, *ex Mss.*	*Sect.* 1. *Sect.* 2.
Elico ex Helvetiis.	Helico ex Helvetiis. *Mss.*	*Sect.* 3.
Platanus hæc est, per mare Ionium &c.	Platanus hæc est, mare Ionium, &c. *Mss.*	
Ad tributarium etiam pertinens solum.	Ac tributarium etiam detinens solum, *ex Mss.*	
Cubitorum XXXVI. unius radice.	Cubitorum XXXIII. a radice, *ex Mss.*	*Sect.* 5.
Nemoroso vertice.... agros longis obtinens umbris.... saxea intus crepidinis corona.	Nemorosa vertice.... agros longis obtinet umbris.... saxeæ intus crepidinis corona, *ex Mss.*	
Laxisque ramorum trabibus.	Laxeque ramorum trabibus. *Mss.*	
Ceu vero non alia ejus generis.	Ceu vero non alia ejusdem generis. *Mss.*	
Primus Cn. Matius.	Primus C. Matius. *Mss.*	*Sect.* 6.
Narravimus. CAP. IV. Item Indiæ &c.	Narravimus: item Indiæ &c.	*Sect.* 8.
Raram arborem ebenum Meroën usque.	Raram arborem Meroën usque, *ex Mss.*	
In tributorum auctoritate.	In tributi auctoritate, *ex Mss.*	
Accendi eam Fabianus negat.	Accendi Fabianus negat, *ex Mss.*	*Sect.* 9.
Ibi & spina.	Est ibi & spina, *ex Mss.*	*Sect.* 10.
Superiores ejus rami.	Superiores ejusdem rami, *ex Mss.*	*Sect.* 11.
LX. pass. pleræque orbe colligant.	LX. pass. plerique orbe colligant.	
Ea causa.	Hac causa. *Mss.*	
Fructum cortice emittit.	Fructum cortice mittit, *ex Mss.*	*Sect.* 12.
Nec est gratior ullarum prospectus.	Nec est gratior villarum prospectus.	*Sect.* 13.
Oleastri fructu CAP. VII. Passim vero &c.	Oleastri fructu: Passim vero &c.	*Sect.* 14.
Vocant brechmasin, sic.	Vocant brecma, sic.	
Leviusque utroque.	Lenius utroque, *ex Mss.*	
Fert & in spina.	Fert & in spinis, *ex Mss.*	*Sect.* 15.
Hæc in aqua.	Hac in aqua, *ex Mss.*	
Vel thus.	Vel rhus.	
Alii malachram.	Alii malacham, *ex Mss.*	*Sect.* 19.

Sect. 20.	Bactriano nidor ſiccus.	Bactriano nitor ſiccus.
	Species ſimilis unedonis.	Species ſimilis unedoni, *ex Mſſ.*
Sect. 21.	Linteo faciunt CAP. XI. Arbores vocant &c.	Linteo faciunt : Arbores vocant &c.
	Goſſampinos.	Goſſympinos.
Sect. 25.	Pretium in libras XVI.	Pretium in libras X. VI.
Sect. 26.	Aut ſtibio, cyperive cortice.	Aut ſtibio, ac cypiro, cyperive cortice.
	Folia diviſere annonam.	Folii diviſere annonam.
	Foliis X. XXX.	Foliis X. L.
	Pretium XIII.	Pretium X. III.
Sect. 28.	Friato vero amomo, X. LVIII.	Friato vero amomo X. XLVIII. *ex Mſſ.*
Sect. 29.	In libras duodecim.	In libras X. duodecim.
Sect. 30.	Et cum Troglodytis communis. CAP. XIV. Thura &c.	Et cum Troglodytis communis : thura &c.
	Maris ſcopulis inacceſſa.	Mari ſcopulis inacceſſo, *ex Mſſ.*
Sect. 31.	Arborum etiam tradita eſt facies.	Arborum earum tradita eſt facies, *ex Mſſ.*
	Matrem quoque teretem enodi fruticare trunco.	Matrem quoque terete & enodi fruticare trunco, *ex Mſſ.*
Sect. 32.	Ubi loci natura poſcat tegere, palmea excipiente.	Ubi loci natura poſcat, tegete palmea excipiente, *ex Mſſ.*
	Autumno legitur ex æſtivo partu.	Autumno legitur ab æſtivo partu.
	Hoc eſt, XXXIX. denariorum.	Hoc eſt, XXVIII. denariorum.
	Sabotam.	Sabota.
	In Judæa oppido LXXX. XXVII.	In Judæa oppido $\overline{XLIV}$. XXXVI.
	Manſiones camelorum LXII.	Manſiones camelorum LXV. *ex Mſſ.*
	Optimi thuris libra XVI.	Optimi thuris libra X. VI. *ex Mſſ.*
	Secunda XV.	Secunda X. V. *ex Mſſ.*
	Tertia XIV.	Tertia X. III. *ex Mſſ.*
Sect. 35.	Ipſique unguentarii.	Noſtrique unguentarii, *ex Mſſ.*
	Stactæ vero a VI. ad L.	Stactæ vero a XIII. ad XL.
	Sativæ ſummum ad XXII.	Sativæ ſummum X. $\overline{XI}$.
	Troglodyticæ nucleo ad XIII.	Troglodyticæ nucleo XVI. *ex Mſſ.*
	Adorariam vocant, ad XIIII.	Odorariam vocant, XIIII.
Sect. 37.	Sunt qui .... appellent.	Sunt qui .... appellant, *ex Mſſ.*
Sect. 38.	Et alienarum aviditas.	Alienarumque aviditas, *ex Mſſ.*
Sect. 39.	Helimæos.	Elymæos.
	Arborem brutam.	Arborem bratum.
Sect. 40.	Quæ non aſſiduitate ſui faſtidium pariat.	Quæ non aſſiduitate faſtidium pariat, *ex Mſſ.*
	Eundem ad ſerpentes.	Eundem & ad ſerpentes, *ex Mſſ.*
Sect. 42.	Fabuloſa narravit antiquitas.	Fabuloſe narravit antiquitas.
	Commutata vero fabula eſt.	Comitata vero fabula eſt.
	Fibulaſque cum armillis.	Fibulas cum armillis, *ex Mſſ.*
	In naſſas condit.	In maſſas condit, *ex Mſſ.*
	Sorte cremia diſcerni.	Sorte gemina diſcerni.
	Cui albet cortex.	Cui labat cortex.
	Denariûm mille.	Denariûm millia, *ex Mſſ.*
	Id acciderítne ob.	Id acciderit ob, *ex Mſſ.*
Sect. 43.	Amplitudo fruticis.	Amplitudo frutici. *Mſſ.*
	Deinde rubeſcit.	Dein rubeſcit, *ex Mſſ.*
	Longitudine binûm cubitorum.	Longitudine binûm digitorum.
	Guſtuve quam maxime.	Guſtuque quam maxime, *ex Mſſ.*
	Colore purpureo.	Colore purpuræ, *ex Mſſ.*

Pretiúmque ejus faciunt.	Pretiumque ei faciunt, *ex Mſſ.*	
Nigram ac pinguem.	Nigram, nec pinguem.	*Sect.* 46.
Montoſa.	Montuoſa, *ubique Mſſ.*	
Et craſſior, lentuſque in frangendo.	Craſſiorque, & lentus in frangendo, *ex Mſſ.*	*Sect.* 48.
Inde & nomine etiam ab Hammonis oraculo, juxta quod gignitur arbor, quam metopion vocant.	(Inde nomine etiam Hammonis oraculo, juxta quod gignitur arbor :) quam metopion vocant.	*Sect.* 49.
Atque non ſuus odor ſit.	Atque non ſuus odor eſt, *ex Mſſ.*	*Sect.* 50.
Cyprus.	Cypros, *Mſſ.*	
Semine coriandri, flore candido.	Semine coriandri, candido.	*Sect.* 51.
Pretium ei in libras, quinque.	Pretium ei in libras, x. v.	
Quæ ſit aſpalatho .... ſed in aſpalatho.	Quæ ſit aſpalathi .... ſed ſi in aſpalatho, *ex Mſſ.*	*Sect.* 52.
Permutatur in libras xv.	Permutatur in libras x. v.	
Sævire in eandem Judæi.	Sævire in eam Judæi, *ex Mſſ.*	*Sect.* 54.
Seritque nunc eam fiſcus.	Seritque nunc eum fiſcus.	
Semen ejus vino .... Ex iis.	Semen eſt vino .... Ex his, *ex Mſſ.*	
Cum duplo rependebatur argento.	Cum duplo rependebatur argentum, *ex Mſſ.*	
DCCC. amputatio ipſa.	DCC. III. amputatio ipſa.	
Venit intra quintum demum annum.	Veniit intra quintum devictæ annum.	
Et alias adulteratur ſemine ſuo.	Et alias adulteratur ſeminis ſucco, *ex Mſſ.*	
Vitiatur & oleo roſæ, cyperi.	Vitiatur & oleo oſæ, cypri.	
Quæ probatio ejus gemina eſt.	Quæ probatio gemina eſt.	
Sed hoc & gummi addita fragili cruſta evenit.	Sed hoc e gummi areſcere, addita fragili cruſta evenit, *ex Mſſ.*	
Statim contrahit muſcas.	Statim in manu contrahit muſcas, *ex Mſſ.*	
Ad ima vaſis.	Ad ima vaſa, *ex Mſſ.*	
Quippe millibus denariûm ſextarii empti vendente fiſco, trecentis denariis væneunt.	Quippe millibus denariûm, ſextarii empti vendente fiſco trecentis denariis, veneunt.	
Xylobalſamo .... VI.	Xylobalſamo .... x. v.	
Circa Canis ortum.	Circa Canis ortus, *Mſſ.*	
Pretium optimo XVIIII.	Pretium optimo, x. VIII.	*Sect.* 55.
Sed aridior.	Sed acrior.	
Permutatur in libras, V.	Permutatur in libras, x. v.	*Sect.* 56.
Pretium optimo in libras bini aſſes.	Pretium optimo in libras, x. bini.	*Sect.* 57.
A ſingulis ad CCC. pervenire libras.	A x. ſingulis ad CCC. pervenire libras, *ex Mſſ.*	*Sect.* 59.
In libras LX.	In libras x. LX. *ex Mſſ.*	
In libras, VI.	In libras, x. VI. *ex Mſſ.*	*Sect.* 60.
Omnis autem.	Omnibus autem.	*Sect.* 61.
Quod caryopon appellant.	Quod camacum appellant.	*Sect.* 63.
A ſurculo veri cinnami.	A ſucco vero cinnami.	

LIBRO DECIMO TERTIO.

Juvitque luxuriam ea omnia miſcere.	Juvitque luxuria omnia ea miſcere, *ex Mſſ.*	*Sect.* 1.
Nidorem verius quam odorem noverant.	Nidorem noverant, *ex Mſſ.*	
Perſarum eſſe debet gentis unguentum.	Unguentum Perſarum genti ſe debet.	

	Honoſque is & ad defunctos.	Honoſque & ad defunctos, *ex Mſſ.*
Sect. 1.	Varie alibi atque alibi ad quælibet.	Varie alibi ad quælibet, *ex Mſſ.*
	Oenanthinum in Cypro, deinde in Ægypto præpoſitum, poſtea Adramyttio.	Oenanthinum in Cypro, poſtea Adramytteo.
	Ex flore narciſſi.	Ex flore narciſſo, *ex Mſſ.*
	Cinnabari & anchuſa.	Cinnabaris & anchuſa, *ex Mſſ.*
	Si non ſint hæc addita.	Si non ſunt hæc addita, *ex Mſſ.*
	E bryo & balanino, de quibus diximus. Increvit &c.	E bryo & balanino. Increvit &c. *ex Mſſ.*
	Et e viliſſimis quidem hodie eſt, ob id creditum & id in &c.	E viliſſimis quidem hodieque eſt, ob id creditum in &c. *ex Mſſ.*
	Conſtat ex liliis, balano &c.	Conſtat ex liliis, balanino, &c. *ex Mſſ.*
	Croco, myrrha, aſpalatho. Et idem.	Croco, myrrha. Et idem, *ex Mſſ.*
	Melle, melino, maro.	Melle, maro, *ex Mſſ.*
	Herbarii in utraque pauca, ſed alia alii miſcent.	Herbarum utraque. Pauca his, & alia alii miſcent.
	Externa omnia & prodigioſa. Cinnamomino adjicitur balaninum oleum.	Externa omnia. Prodigioſa cinnamomino pretia. Adjicitur cinnamo balaninum oleum, *ex Mſſ.*
	Pretia ei a XXXV.	Pretia ei a X. XXV. *ex Mſſ.*
	Ceteris decoctis, impendio parcentes: ſed non eadem eſt vis, niſi una decoctis. Myrrha &c.	Ceteris decoctis. Myrrha &c.
	Cinnamomo, comaro.	Cinnamo comaco.
	Juncoque Syrio, œnanthe.	Junco, œnanthe, *ex Mſſ.*
	Cypero, aſpalatho.	Cypro, aſpalatho, *ex Mſſ.*
	Cypro, amaraco, colato melle.	Cypiro, amaraco, loto melle.
Sect. 4.	Quadringenos denarios.	Quadragenos denarios, *ex Mſſ.*
	Et cuſtodiis horrida.	Et cuſtodibus horrida.
Sect. 6.	Ceterum terrarum omnium.	Cetero terrarum omnium, *ex Mſſ.*
Sect. 7.	Utilem ſibi arborique induviis circulum.	Vitilem ſibi arborique indutis circulum.
	Non inter folia, ut in ceteris.	Non inter folia hoc, ut in ceteris, *ex Mſſ.*
	Bellas primum demonſtravere gemmas.	Bella primum demonſtravere gemina.
	Spinæ modo.	Spicæ modo,
	Fructuſque reliquis rotundior.	Fructus quam reliquis rotundior, *ex Mſſ.*
	Quam vocant dabulam.	Quam vocant Dablan, *ex Mſſ.*
Sect. 8.	Cetera non ſine maribus gignere.	Cetero ſine maribus non gignere, *ex Mſſ.*
	A cerebro ipſo arboris viridi, fiſſuris diviſo.	A cerebro ipſo arboris, fiſſuris diviſo, *ex Mſſ.*
	In Creta & ternos, quædam & in quinos.	In Creta & in ternos, quædamque & in quinos, *ex Mſſ.*
	Quadrimæ aliæ, aliæ quinquennes.	Quadrimæ: aliquæ quinquennes, *ex Mſſ.*
Sect. 9.	Chameropes.	Chamærepes.
	Quoniam .... ſervabantur.	Quoniam .... ſervarentur, *ex Mſſ.*
	Emori ac renaſci.	Iterum mori ac renaſci, *ex Mſſ.*
	Tertium ex his genus pateton.	Tertium ex his genus patetæ, *ex Mſſ.*
	Suum genus e ſicciore turba dactylis.	Suum genus e ſicciore turba junceis.
	Cycas vocant.	Coïcas vocant.
	Nam in aliqua parte Phœnices.	Nam in alia parte Phœnices, *ex Mſſ.*

Nec

Nec pauciores ficu.	Nec pauciores fico.	
Decidisse candidam.	Cecidisse candidam, *ex Mss.*	
Alteri pallidus. Cum vite maturescit,	Alteri pallidus, cum vite maturescit.	*Sect.* 12.
Tactu resinosus circa Idam Troadis. Sed in Macedonia.	Tactu resinosus. Circa Idam Troadis, & in Macedonia.	
Ad vetustatem, eximii ac nigri splendoris.	Ad vetustatem, nigri splendoris, *ex Mss.*	
Et in Ægypto.	Et Ægypto, *ex Mss.*	*Sect.* 14.
Radicis similia. Caudex arboris similis populo.	Radice similis populo, *ex Mss.*	*Sect.* 15.
Similis his siliqua, quam Iones ceraunian vocant.	Similis & quam Iones ceroniam vocant, *ex Mss.*	*Sect.* 16.
Sed ubi nux illi, huic pomum.	Sed ubi nux illi, huic prunum, *ex Mss. & Theophr.*	*Sect.* 17.
Simulacra ex ea factitavere, non eadem gratia, quam fideli materie, ut ex arbore quam balanum appellavimus.	Simulacra ex ea factitavere. Non eadem gratia, quanquam fideli materie, ex arbore quam balanum appellavimus, *ex Mss.*	
Novalis itaque tantum est.	Navalis itaque tantum est.	
Silvestris fuit & circa.	Silvestris & circa, *ex Mss.*	*Sect.* 19.
Ut terni nequirent vel circumplecti.	Ut terni non quirent circumflecti.	
Gummi utilissimum pictoribus ac medicis, simile pollini thuris, & ideo candidum, quam rufum, melius.	Commis utilissima pictoribus ac medicis, similis pollini thuris: & ideo candida, quam rufa, melior.	*Sect.* 20.
Ne terram quidem ipsam totam fuisse, quæ nunc Ægyptus.	Ne terra quidem ipsa, quæ nunc Ægyptus, *ex Mss.*	*Sect.* 21.
Omnis charta nascatur.	Nonnisi charta nascatur.	
Fastigiatum.	Fastigatum, *ex Mss.*	*Sect.* 22.
Quæ ab adulatione.	Quæ ablutione.	*Sect.* 23.
Tæniotica.	Leneotica.	
Texuntur omnes tabulæ madentes Nili aqua.	Texuntur omnes madente tabula Nili aqua.	
Turbidus liquor vim glutini præbet cum primo supina tabula.	Turbidus liquor glutini præbet vicem. Primo supina tabula.	
Lituræ metum afferebat adversis.	Lituræ metum afferebat ex aversis.	*Sect.* 24.
Igitur & secundo corio statumina facta sunt e primo subtegmine.	Igitur e secundo corio statumina facta sunt: e primo, subtegmina.	
Macrocolis.	Macrocollis.	
Ob hoc.	Ob hæc, *ex Mss.*	
Cui nihil e prima erat, sed omnia e secunda.	Cui nihil primæ erat, sed omnia secundæ, *ex Mss.*	
Incuriose datus, primoque malleo deprehenditur.	Incuriose datus primo, malleoque deprehenditur, *ex Mss.*	*Sect.* 25.
Molli panis.	Mollia panis, *ex Mss.*	*Sect.* 26.
Nili lenitas superatur.	Lini lenitas superatur.	
Ingentia quidem exempla.	Ingentia exempla, *ex Mss.*	*Sect.* 27.
Et libros cedratos.	Et libros citratos.	
C. Piso.	L. Piso.	
Numæ decretorum fuisse. Libros duodecim fuisse, ipse Varro Humanarum antiquitatum, quinque.	Numæ decretorum fuisse: ipse Varro humanarum antiquitatum sexto, *ex Mss.*	
Arbitri dispensandi.	Arbitri dispensandæ, *ex Mss.*	
Plurima arbor cedri.	Plurima arbor citri.	*Sect.* 29.
Et duæ Juba rege vendente.	Et duæ a Juba rege pendentes.	

	Pretium fuit H S. xv.	Pretium fuit H S. xii.
	Quam potuisset esse natura solidæ. Item a Nomio Tiberii Cæsaris liberto.	Quam potuisset esse naturæ. Solidæ autem a Nomio Cæsaris liberto.
	Nomio liberto ejus esset, cujus materia erat tuber. Hoc est radicis vitium, maximeque in eo laudatum.	Nomio liberto ejus esset. Tuber hoc est radicis, maximeque laudatum.
	Laudatissimam dedit cedrum.	Laudatissimam dedit citrum, *ex Mss.*
Sect. 30.	In vena crispis, vel in vertice variis.	In venam crispis, vel in vortices parvos.
	Tigrinæ appellantur.	Tigrinum appellatur, *ex Mss.*
	Post hæc amplitudo est jam totius caudicis. Juvant plura quoque in una mensa vitia.	Post hæc amplitudo est : jam toti caudices juvant, pluresque in una. Mensæ vitia, &c.
	Corticum punctis.	Cornicum punctis.
	Quantum ita detrahant.	Quantum ita detrahatur, *ex Mss.*
	Hanc igitur.	Hanc itaque, *ex Mss.*
	Ex quo novitiæ apparent.	Quæ novitia apparet, *ex Mss.*
Sect. 32.	Alioquin ilicis viderentur.	Quæ ilicis videntur.
	Non sentire morbos.	Non sentire morbum, *ex Mss.*
	Baccasque contusas.	Baccasque concisas.
	Et scapum ipsum.	Et caput ipsum, *ex Mss.*
	Etiamnum exsurgere.	Etiamnum insurgere, *ex Mss*
Sect. 33.	Non simul manditur.	Non simul mandatur, *ex Mss.*
Sect. 34.	Alia structura eorum.	Alia structura eorum quædam, *ex Mss.*
Sect. 35.	Epicactis, quem alii embolinen.	Epipactis, quem alii elleborinen.
Sect. 36.	Multum prælatam.	Multum prælata, *ex Mss.*
	In libras xiii.	In libras x. iii.
Sect. 37.	Tragion & Asia.	Tragon & Asia.
Sect. 38.	Letale animantibus.	Letale animalibus, *ex Mss.*
Sect. 39.	Nec igne posset corrumpi.	Nec igne possit corrumpi, *ex Mss.*
Sect. 40.	Priorem fructum .... peragit.	Priorem fructum .... peragunt, *ex Mss.*
Sect. 42.	Dixisse conveniet.	Dixisse conveniat, *ex Mss.*
	Sicut distinguemus.	Sicut distinguimus.
Sect. 43.	Ut scelera contractent.	Ut scelera non tractent, *ex Mss.*
Sect. 44.	Siquidem Arabicum.	Siquidem Arabium, *ex Mss.*
	Et alvum solvit.	Et alvum movet, *ex Mss.*
Sect. 46.	Condiunt eo vina.	Condiunt eo vinum, *ex Mss.*
Sect. 47.	Annua H S. MM. vel &c.	Annua H S. vel &c.
	Pecorum medicina.	Pecudum medicina, *ex Mss.*
Sect. 48.	Aut cum spongiis.	Aut spongiis.
Sect. 49.	Quercu etiam tingi.	Quercu & tingi, *ex Mss.*
Sect. 50.	Ternorum est cubitorum.	Ternûm cubitorum est, *ex Mss.*
Sect. 52.	Isidos plocamon.	Isidis crinem, *ex Mss.*

LIBRO DECIMO QUARTO.

Sect. 1.	Maxima in natura portio est.	Maxime in natura portio est, *ex Mss.*
	Præcepta agricolæ.	Præcepta agricolis, *ex Mss.*
	Eodem tamen habendi, quo eat spes omnium tendente voto.	Eodem tamen, habendique ad spes, omnium tendente voto.
	E tantisque.	Et e tantis, *ex Mss.*
Sect. 2.	Quanquam odorifera.	Quam odorifera.
	Vite una Cypria.	Una e vite Cypria, *ex Mss.*
	Verum ista ex silvestribus facta crediderim ; quando hæ vites, &c.	Verum ista ex silvestribus facta crediderim. *Sect.* 3. Hæ vites &c.

Ex his pluribus modis.	Exire finitur pluribus modis, *ex Mss.*	*Sect.* 3.
Vindemiator.	Vindemitor, *ex Mss.*	
Sequacibus loris quoque, memoria.	Sequacibus loris, memoria, *ex Mss.*	
Jam inventa vitis per se.	Jam inventa per se, *ex Mss.*	
Vini ejus ubique vitam.	Vini ejus utique vitam, *ex Mss.*	*Sect.* 4.
Ex minus fertiles vino, acinis & fæce nimiæ.	Hæ minus fertiles, vinaceis & fæce nimia, *ex Mss.*	
Et rubra fiunt. Nulla magis vite gaudet.	Etruria nulla magis vite gaudet.	
Vix ulla magis tam denso.	Visula magis quam denso.	
Nisi matura protinus rapiatur.	Nisi matura protinus rapitur, *ex Mss.*	
Tuncque Albano vino æmulantur.	Tunc Albanum vinum æmulantur.	
Quam arcam appellant.	Quam emarcum appellant.	
Evenit hoc etiam quibusdam aliis.	Evenit hoc & quibusdam aliis, *ex Mss.*	
Novere Sabini.	Noverunt Sabini, *ex Mss.*	
Mirum, ubique cum Sole.	Mirum, ubi cum Sole	
Columbinæ acinosissimæ.	Columbinæ e racemosissimis.	
Ederæ acinis.	E duracinis.	
Item pucina.	Item picina.	
Septem his annis.	Septimo hinc anno.	
Apicium, Lucanum.	Apicium Lucanum.	*Sect.* 5.
Rure Linternino.	Rure Liternino.	
Cucurritque non nemo.	Cucurritque nemo non.	
Octonis aquæ.	Octogenis aquæ.	*Sect.* 6.
In reliquis claritas generi non fuit alicui. Anno fuit &c.	In reliquis claritas generi non fuit. Alicui anno fuit &c.	
Natali Urbis DCXXXIV.	Natali Urbis DCXXXIII.	
Quo fit ut ejus temporis &c.	Quod, ut ejus temporis &c. *ex Mss.*	
Annis CLX.	Anno CLX.	
Vinum potaturus.	Vinum poturus, *ex Mss.*	*Sect.* 7.
Sicut cicuta homini venenum est, sic cicutæ vinum.	Cicuta hominum venenum est, cicutæ vinum, *ex Mss.*	
Pucino retulit acceptos.	Pucino vino retulit acceptos, *ex Mss.*	*Sect.* 8.
Pyctanon appellaverunt.	Præcianum appellaverunt.	
Ex monte Gaurano.	Ex monte Gauro, *ex Mss.*	
Ex alia vicinia.	Alia ex vicinia, *ex Mss.*	
Palmesia appellantur.	Palmensia appellavere, *ex Mss.*	
Circiter DC. annum.	Circiter CCCCL. annum.	*Sect.* 9.
Præparentium.	Peparethium.	
Post sex annos non placeret.	Ante sex annos non placeret.	
Cui marinam aquam.	Coï marinam aquam.	*Sect.* 10.
Leucochron.	Leucocoum.	
Aut sex annis.	Vel in sex annis, *ex Mss.*	
Cisibilites.	Scybilites.	*Sect.* 11.
Halyntium in Sicilia.	Aluntium in Sicilia.	
Provinciisque finitimis.	Finitimisque provinciis, *ex Mss.*	
Fervente oleo.	Ferventi oleo, *ex Mss.*	
Aïgleuces.	Aïgleucos.	
Longe præterea.	Longe propterea, *ex Mss.*	*Sect.* 13.
Hanc gratiam fuisse. CAP. XII. Auctoritatem &c.	Hanc gratiam fuisse: auctoritatem &c.	
Interfectam fuste.	Interfectam fusti, *ex Mss.*	*Sect.* 14.
Aromatice.	Aromatite.	*Sect.* 15.
Fabius Dorsenus.	Fabius Dossennus.	
Quod si opus est, ut dulce promat	Quod si opus fiet, ut dulce promat in-	

	Indidem, ecquidhabet ? CHAR. Rogas ?	didem, ecquid habet ? CHAR. Rogas?
Sect. 16.	Ex illo Comico versu.	Ex illo Comici versu, *ex Mss.*
	Quinque Thasii vini inde depromam, Falerni bina.	Quinque Thasi vini depromam, bina Falerni.
	Anno urbis conditæ DCLXXV.	Anno urbis conditæ DCLXV.
Sect. 17.	Millia cadûm congiariorum.	Millia cadûm in congiarium, *ex Mss.*
Sect. 18.	Et si prius quam tota maturescat, una incocta detur.	Et si prius quam tota marcescat uva, incocta detur, *ex Mss.*
Sect. 19.	Manipulos binos tundunt.	Manipulos binos condunt, *ex Mss.*
	Et sæpe sextarium.	Et sapæ sextarium.
	E napis fit, XI. denariorum.	E napis fit, duûm denariorum.
	In mustum colatis.	In mustum collatis.
	In mustum aut dulce vinum defectis.	In mustum aut dulce vinum dejectis.
	Terebinthi, calami, lentisci.	Terebinthi, in Gallia lentisci.
Sect. 21.	Thasios.	Thasos, *ex Mss.*
Sect. 23.	Pedibus calcata.	Pedibus conculcata.
Sect. 25.	Judaïca callosior.	Judæa callosior, *ex Mss.*
	Circumpadanisque mustis utilitas.	Circumpadanisque mustis crapulæ utilitas, *ex Mss.*
	Nec non alia æque multiplici natura.	Nec non alia, quæ est musti, pice & natura.
	Cum degeneraverit animus.	Cum degeneravit animus, *ex Mss.*
	Parte quadragesima, pulegii vel salis sesquilibra	Parte quadragesima, in culeum : vel salis sesquilibra.
	Et adjici mustis tingendi gratia coloris.	Et adjicimus tingendi gratia colores.
	Mutatus in ea colos.	Mutatus in eo colos.
Sect. 27.	Ventrosa.	Ventruosa, *ex Mss. ut* montuosa.
	Nucibus juglandibus.	Nucibusque juglandibus, *ex Mss.*
	Exposita sub dio cadis.	Exposita sub dio in cadis, *ex Mss.*
Sect. 28.	Huc pertinent.	Ad hoc pertinent, *ex Mss.*
	Præmio invitatur ebrietas : & si diis placet, emitur alius, ut quantum biberit, tantum edat : & pretium vinolentiæ lege accipit.	Præmio invitatur ebrietas, & si diis placet, emitur. Alius, ut quantum biberit, tantum edat, pretium vinolentiæ lege accipit.
	Nec levatum vomitione.	Non levatum vomitione, *ex Mss.*
	Ciceronem M. filium.	Ciceroni M. F.

LIBRO DECIMO QUINTO.

Sect. 1.	Ab annis populi Rom. CLXXXIII.	Ab annis populi Rom. CLXXIII.
	Cn. Pompeii IIII. Consulatu.	Cn. Pompeïi III. Consulatu.
Sect. 2.	Aut falcem.	Aut falces, *ex Mss.*
	Oleum quam musta temperandi.	Olei musta temperandi.
Sect. 3.	Ab Arcturi exortu XVI. Calendas.	Ad Arcturi exortum, a. d XVI. Calendas.
	Quod ubi cura multa sive imbribus accidit.	Quod ubi cura, multisve imbribus accidit, *ex Mss.*
Sect. 4.	Ad VI. Idus.	A. d. VI. Idus.
	Sale illæ primum condiuntur.	Sale illæ privatim condiuntur, *ex Mss.*
	Sine accersita commendatione puræ innatant colymbades.	Sine accersita commendatione. Muriæ innatant colymbades.
Sect. 6.	Exposito Solibus censet. CAP. VI. Nec alio ullo modo laudat condi olivas .... & pausias, quam vel virides.	Exposito Solibus censet : nec alio ullo modo laudat. Condi olivas ... & pausias, vel virides.

Sæpius die decapulandum.	Sæpius die capulandum, *ex Mss.*	
Vasa mundanda.	Vasa mutanda.	
Premerentur : iterum premi plus.	Premerentur iterum. Premi plus.	
Factus tergeminos fere.	Factus tres gemino foro.	
Factitium oleum.	Fictitium oleum, *ex mss.*	*Sect.* 7.
Arbitror nihil.	Arbitror de eo nihil, *ex mss.*	
Alii acaron.	Aliqui acoron.	
Quod cedrelæon.	Quod pisselæon.	
Et in gymnasiis.	Nam in gymnasiis, *ex mss.*	
Cinnami radice.	Cinnamomi radice, *ex mss.*	
Quod cnecinum.	Quod cnedinum.	
In Italica e gummi.	In Italia Iguvini.	
Super omnia autem.	Super omnia vero, *ex mss.*	*Sect.* 8.
Tarentinæ.	Terentinæ.	*Sect.* 9.
Tertium sapineæ.	Tertium sappiniæ, *ex mss.*	
Nigra, candicans. Hordearia appellata.	Nigra : candida, hordearia appellata, *ex mss.*	*Sect.* 12.
Ut uvæ, autumno cadis condita.	Ut uvæ, cadis condita, *ex mss.*	
Cœpere Romæ.	Cœperunt Romæ, *ex mss.*	
In castrorum aggeribus sata.	In castris sata, *ex mss.*	*Sect.* 14.
A colore sericum dictum.	A colore syricum dictum.	
Item Claudio.	Item Scandio.	*Sect.* 15.
Quæ Claudianis.	Quæ Scandianis.	
Camerina.	Amerina.	
Coloris, serica..... melappia.	Coloris, syrica.... melapia.	
Orthomastica.	Orthomastia, *ex mss.*	
Sunt quibus sanguineus est color.	Est quibusdam sanguineus color, *ex mss.*	
Dacis ferme vilissimis nomen.	Dat & farina vilissimis nomen.	
Crustumina.	Crustumia.	*Sect.* 16.
Lactea hæc vocantur.	Lacte hoc vocatur.	
Pompeïana.	Pomponiana.	
Severiana.	Seviana.	
Tyranniana.	Turraniana.	
Hordearia : collo ampullacea, & Coriolana. Brutæ gentilitatis cucurbitina.	Hordearia : a collo ampullacea : a corio laneo, bruta. Gentilitatis, cucurbitina.	
Sementina.	Sementiva, *ex mss.*	
Pervenit ad culmen.	Pervenit ad columen.	*Sect.* 17.
Scantiana.	Scandiana, *ex mss.*	
Ante xv. Lunam.	Ante xvi. Lunam, *ex mss.*	*Sect.* 18.
Cotoneis interclusis.	Cotoneis in concluso.	
Cum libeat uti.	Et cum libeat uti, *ex mss.*	
Quam possunt in arbore.	Quam possint in arbore, *ex mss.*	
Inter scobes.	Inter scrobes.	
Sorba vero & in scrobibus.	Sorba quoque & scrobibus.	
Columella auctor.	Columella auctor est, *ex mss.*	
Quas vocant omas.	Quas vocant onas.	*Sect.* 19.
Tellianas, atras.	Telanas atras.	
Supra omnia quiddam est.	Supra omnia est, *ex mss.*	*Sect.* 20.
Sacra fulguribus.	Sacro fulguribus.	
Adacto navigio illico arescit.	Atto Navio augure. Illic arescit.	
Foribus apertis.	Foribus adapertis, *ex mss.*	*Sect.* 21.
Distillant gummi modo lacrymam, siccanturque, Honos laudatas servat.	Distillant gummium lacrymâ. Siccas honos laudatas servat, *ex mss.*	

Sect. 22.	Tametſi anthedoni ſimilius eſt.	Anthedoni tamen ſimilius eſt, *ex mſſ.*
Sect. 23.	Arbore diſſimili, foliis plane platani.	Arbore diſſimile, foliis pæne platani, *ex mſſ.*
	Sapa condi jubet.	Condi ſapa tradit, *ex mſſ.*
Sect. 24.	Tripudium ſonumve.	Tripudium ſouivium.
	Nucleorumque illis quadripartita diſtinctio.	Nucleorumque alia quadripartita diſtinctio, *ex mſſ.*
	Patrio nomine vocabant.	Patrio nomine appellabant, *ex mſſ.*
Sect. 25.	Nam Divus Tiberius poſtea balanum nomen impoſuit.	Nam Dios balanum poſtea impoſuere.
	Nec operoſo ſunt cibo.	Nec operoſæ cibo, *ex mſſ.*
	Meterana.	Etereïana.
Sect. 26.	Digitorum hominis longitudo illis.	Digitorum omnis longitudo illis, *ex mſſ.*
Sect. 27.	Ea baccis.	Eaque baccis, *ex mſſ.*
Sect. 28.	Simile fructui terræ gignitur.	Simile frutici, terræque gignitur.
	Totidem eſſe genera & apud nos. Alio nomine.	Totidem eſſe genera. Et apud nos alio nomine.
Sect. 30.	Nigerrima ſunt ut Actia.	Nigerrima ſunt Lutatia, *ex mſſ.*
	Julianis.	Junianis, *ex mſſ.*
Sect. 33.	Vinoſus... pinguis... dulcis.	Vinoſi... pingues... dulces, *ex mſſ.*
	Ad naſum.	Ad uſum, *ex mſſ.*
Sect. 36.	Prævaluit, flacceſcente plebeïa, exuberans.	Prævaluit exuberans, *ex mſſ.*
	Flacceſcente patritia.	Flaveſcente patricia.
Sect. 37.	Exoticam.	Hexaſticham.
	Atque ita mulſo.	Atque ita muſto.
Sect. 39.	Quæ ſola & domos.	Sola & domos, *ex mſſ.*
	Differt colore.	Differt color, *ex mſſ.*
	A Divo Auguſto cœperit.	A Divo Auguſto cœpit, *ex mſſ.*
	Miſſa e cælo, minima eſt altitudine.	Miſſa e cælo eſt, minima altitudine, *ex mſſ.*
	Alii daphnitin.	Alii danaën.
	Dodrantales, topiarii ac coronarii operis.	Dodrantales coronarii operis, *ex mſſ.*
	Molliore & candidiore, majore ſemine inter folia rubro.	Molliore & candidiore, & majore: ſemine inter folia rubro.
	Nec niſi montoſis.	Nec niſi in montuoſis, *ex mſſ.*
	Nullum genus lauri in Corſica.	Nullum genus laurûs in Corſica, *ex mſſ.*
Sect. 40.	Jovis Optimi Maximi.	Jovis Optimi Maximique, *ex mſſ.*

LIBRO DECIMO SEXTO.

Sect. 1.	Delicias immiſcere.	Delicias miſcere, *ex mſſ.*
	Quæ primo victum.	Quæ primæ victum, *ex mſſ.*
	Dubiumque, terræ ſit.	Dubiamque, terræ ſit, *ex mſſ.*
	Potus iis nonniſi.	Potus nonniſi, *ex mſſ.*
Sect. 2.	Ut turmas equitum tranſmittant. CAP. IV. Glandiferi maxime generis.	Ut turmas equitum tranſmittant: glandiferi maxime generis.
Sect. 5.	Utque ſervatus.	Ut ſervatus, *ex mſſ.*
	Clara profeſſione, ſervari quidem hominem nefas eſſe.	Clare profeſſi, ne ſervari quidem hominem fas eſſe, *ex mſſ.*
Sect. 6.	In montoſis.	In montuoſis, *ex mſſ.*
Sect. 7.	Ac leviſſimum.	Atque e leviſſimis, *ex mſſ.*

Continentur hiſpido calyce.	Continetur hiſpido calyce, *ex mß.*	*Sect.* 8.
Nec dum cadunt.	Nec cum cadunt, *ex mſſ.*	
Smilaces... Græcis dictæ, in provinciis aquifoliæ.	Smilaces... Græcis dictæ. In provinciis ſunt aquifoliæ.	
Maris ſpiſſior.	Mari ſpiſſior, *ex mſſ.*	
Diſtant autem inter ſe.	Diſtant inter ſe, *ex mſſ.*	
Atque carbone dotata, vitiis obnoxia eſt.	Atque carboni: dolata, vitiis obnoxia eſt.	
Item e novellis.	Idem e novellis.	
Ac ne ex quidem.	Ac ne hæ quidem, *ex mſſ.*	
Diffuſam & graviſſimam, & ipſa glandium æque dulciſſima.	Diffuſam: graviſſima & ipſa glandium, atque dulciſſima, *ex mſſ.*	
Sordidiorem carnem.	Solidiorem carnem.	
Sed leviorem.	Sed læviorem.	*Sect.* 9.
Cum folia cœperint.	Cum folia cœpere, *ex mſſ.*	*Sect.* 11.
Seu ſcapus fruticis.	Ceu ſcabies fruticis.	*Sect.* 12.
Panos arentes.	Pannos arentes.	*Sect.* 13.
Pene reſina.	Pæne ſine reſina, *ex mſſ.*	*Sect.* 17.
Emori contumax.	Mori contumax, *ex mſſ.*	*Sect.* 19.
Parcior liquidiorque quam picea.	Parcior liquidioreque, quam in picea, *ex mſſ.*	
Minus virens.	Minime virens, *ex mß.*	*Sect.* 20.
Et quod pinguior eſt. E teda omnia illa fiunt. E picea reſina.	Et quod pinguior eſt reliqua. Omnia illa fiunt e picea reſina.	*Sect.* 22.
In id fere.	Ad id fere, *ex mſſ*	
In montoſis.	In montuoſis, *ex mß.*	*Sect.* 23.
Feritate paulum mitigata.	Feritatis paulum mitigatæ, *ex mſſ.*	
Citro ſimilis.	Cedro ſimilis.	*Sect.* 24.
Si fronde ea gyro.... in ignem.	Si fronde ea gyroque.... in ignes, *ex mſſ.*	
Materies maris dura.	Materies mari dura, *ex mſſ.*	*Sect.* 25.
Tenues tunicas.	Tenues tunicæ, *ex mſſ.*	
Antiquorumque honore.	Antiquorum honore, *ex mſſ.*	
Cedro ſecundum.	Citro ſecundum.	*Sect.* 26.
Montoſam.	Montuoſam, *ex mſſ.*	*Sect.* 29.
Ad lineamenta.	Ad linamenta.	*Sect.* 30.
Corbium ſportis.	Corbium coſtis.	
In Gallia vero etiam purpurea, tingendi cauſa.	In Gallia vero purpuræ tingendæ cauſa.	*Sect.* 31.
Ergo mites.	Hæ mites, *ex mſſ.*	*Sect.* 32.
Quodam veneno.	Et quodam veneno, *ex mſſ.*	*Sect.* 34.
Nec intereſt.	Neque intereſt, *ex mſſ.*	
Quod evenit circa ſolſtitium. Maxime foliorum unitas.	Quod evenit circa ſolſtitia. *Sect.* XXXV. Foliorum unitas, *ex mſſ.*	
Alba, nigra.	Alba, ac nigra, *ex mſſ.*	*Sect.* 35.
Huic, nigræ, ut crotoni.	Huic, nigræque, & crotoni, *ex mſſ.*	
Lanugo. Evolat candidæ tradita folio numeroſiore candida, ut iülus.	Lanugo evolat: candidæ, traditæ folio numeroſiore, candida, & ut villi.	
Circiter fere ſexto Idus.... Hoc enim maritantur.... quo etiam equæ.	Circiter fere ſextum Idus... Hoc maritantur... quippe cum etiam equæ, *ex mſſ.*	*Sect.* 39.
Hoc & germinatio. Arborum flos eſt pleni veris indicium.	Hoc, & germinatio, laborum. *Sect.* XL. Flos eſt pleni veris indicium.	
Primo Favonio germinat cornus.	Primo Favonio cornus, *ex mſſ.*	*Sect.* 41.

	Ideo & inter ſquamas.	Ideo & ter ſquamas.
	Sic fit ut quima.	Sit fit ut prima, *ex mſſ.*
Sect. 44.	Zamiæ vocantur.	Azaniæ vocantur.
Sect. 46.	Secutaque ætas.	Secuta ætas, *ex mſſ.*
Sect. 47.	Fiunt vero.... & loci vitio.	Fiunt vero... loci vitio, *ex mſſ.*
Sect. 49.	Eidemque.	Ei demum, *ex mſ.*
Sect. 50.	Smyrnæ apud mare.	Smyrnæ apud Matroum.
	Fertilior eſt arbutus, quercus.	Fertiliores, arbutus, quercus, *ex mſſ.*
	Fici, mariſcæ.	Fici mariſcæ.
	Non matureſcunt.	Nec matureſcunt, *ex mſ.*
Sect. 51.	Fructibus minime laborans.	Fructu minime laborans, *ex mſſ.*
Sect. 52.	Carthegon.	Cratægum.
Sect. 53.	Arborum quædam.	Arbores quædam, *ex mſſ.*
Sect. 54.	Per totum.	Per totam, *ex mſſ.*
Sect. 56.	Minimis in latera.	Minutis in latera, *ex mſ.*
	Malis & cupreſſis.	Maliſque, & cupreſſis, *ex mſſ.*
Sect. 57.	Reviviſcere.	Viveſcere.
	Populo Rom. Quiritibus.	Populi Rom. Quiritibus.
Sect. 58.	Hocque alias.... tranferuntur.	Hoc alias.... transferantur, *ex mſſ.*
Sect. 59.	Ex India nave.	Ex India, & nave, *ex mſ.*
	Vixit & in Lydia.	Vixit in Lydia, *ex mſ.*
	In iiſdem locis, atque.	In iiſdem, atque, *ex mſſ.*
	At in Lyciis.	Et in Lyciis, *ex mſſ.*
Sect. 60.	Opere hiſtoriali.	Operis topiarii.
	Superveſtiens.	Semper veſtiens, *ex mſſ.*
	Quanquam Cato.	Cum Cato, *ex mſſ.*
	Quocumque loco.	Quocumque in loco, *ex mſ.*
	Niſi feratur alia.	Vi naturali.
Sect. 61.	Temporaria vis : imbres aliquæ plerumque.	Temporaria vis imbrium. Aquæ plerumque.
Sect. 62.	Sepulcraque ac muros.	Sepulcra, muros, *ex mſ.*
Sect. 63.	Fruticoſa ramis.	Frutectoſa ramis, *ex mſſ.*
	Levem ſonum.	Lenem ſonum, *ex mſ.*
	Ex ligno ejus.... ſi quæ.	E ligno ejus,.... ſi qua, *ex mſ.*
Sect. 64.	Lævi faſtigio.	Leni faſtigio, *ex mſſ.*
Sect. 65.	Æqua fere.	Æqua ferme, *ex mſſ.*
	Contra flatus.	Et contra flatus, *ex mſ.*
	In rotunditatem.	In rotunditate, *ex mſſ.*
Sect. 66.	Verum robore & colore.	Verum & colore.
	Valida Laconicis, & ab una parte.	Varia Laconicis, & ab ima parte.
	Et cortice.	Ex cortice, *ex mſſ.*
	Infauſto Athenienſium prælio, & apud Lebadiam ſæpe notatur influente Cephiſſo.	Infauſto Athenienſium, & ſæpe : Lebaïda vocatur influente Cephiſſo.
	Cædi ſolebant tempeſtive.	Cædi ſolebant tempeſtivæ; *ex mſſ.*
	Antigenem.	Antigenidem.
Sect. 68.	Levique tractatu.	Lenique tractatu, *ex mſ.*
Sect. 69.	Candidiorque Amerina.	Candidior Amerina, *ex mſſ.*
	Eandem purpuream.	Eandemque purpuream, *ex mſſ.*
Sect. 71.	Sed fruticoſi.	Sed frutectoſi, *ex mſſ.*
Sect. 72.	Mirum, hic.... fere.	Mirum : is.... vere.
	Neutrum habet.	Neutrum habent, *ex mſ.*
Sect. 73.	Quibuſdam ſunt tubera, ſicut ſunt in carne glandia.	Quibus ſunt tubera, ſic ſunt in carne glandia, *ex mſſ.*

Cedro

Cedro & acere.	Citro & acere.	
Larix feminam habet.	Larix femina habet, *ex mß.*	
Græci vocavere? Cedrus quoque.	Græci vocant. Cedri quoque, *ex mſſ.*	*Sect.* 74.
Reddentur ſuo loco... Ne quæ dedolandæ arbores ſternantur.	Reddetur ſuo loco.... Ne qua dedolanda arbos ſternatur, *ex mſſ.*	
Alii interlunium.	Alii interlunii, *ex mſſ.*	
Caveto.... intermeſtri Luna, atque dimidiata... diebus quatuor.	Cavetoque... intermeſtri, Lunaque dimidiata... diebus ſeptem.	*Sect.* 75.
Propter lævitatem.	Propter levitatem.	*Sect.* 76.
Deteriores.	Deterior, *ex mſſ.*	
Maximæque baccæ ejus.	Maximeque Vaccæis.	
Octoginta nummorum.	Octoginta nummûm, *ex mſſ.*	
Facillime conceptum.	Facillimo conceptu, *ex mſſ.*	*Sect.* 77.
Omnes autem etiam ad ciſtas.	Omnes autem ad ciſtas, *ex mß.*	
Aſſamentiſque.	Craſſamentiſque.	
Palma eſt mollis, & ſuber.	Palmæ eſt mollis & ſuberis materies, *ex mß.*	
Nec non acer, ſed fragilis.	Nec non acer, ſed fragile, *ex mſſ.*	
Olea. Buxum maxime æternam putant, ebenum & cupreſſum.	Olea, buxus. *Sect.* LXXIX. Maxime æterna putant ebenum, & cupreſſum.	*Sect.* 78.
Elegiſſe eandem, Canetiam nomen.	Elegiſſe Pandemion: etiam nomen.	*Sect.* 79.
A condita Urbe DLI.	A condita Urbe DCLXI.	
Annis mille centum octoginta octo.	Annis MCLXXVIII.	
Quorum quidem alii.	Et eorum alii, *ex mß.*	*Sect.* 80.
Aliis duritia.	In aliis duritia, *ex mß.*	
Et palmæ arbor invalida: in diverſum enim curvatur. At populus contra omnia inferiora pandatur: palma e contrario fornicatur.	Et palmæ arbor valida: in diverſum enim curvatur, & populus. Cetera omnia inferiora pandantur: palma e contrario fornicatim.	*Sect.* 81.
Frangique ſe.	Frangi ſe, *ex mß.*	
Firmiſſima ad tectum abies.	Firmiſſima in rectum abies.	*Sect.* 82.
Et vocant fertilem.	Et vocant feruleam.	*Sect.* 83.
Lacrymoſe criſpa. In omni genere & glutinum abdicant quædam.	Laciniose criſpa in omni genere. Et glutinum abdicant quædam.	
Durabilia.	Serrabilia.	
Arida enim lætius, quam viridia, ferris cedunt: præter robur & buxum, quæ pertinacius reſiſtunt.	Arida enim lentius ferræ cedunt: viridia, præter robur & buxum, pertinacius reſiſtunt.	
Gallica vero.... flexibilis. Vitem æmularetur ulmus.	Gallica vero,.... flexibilis, vitem æmularetur ulmus.	
Majores quoque e pinu.	Majoreſque e pinu, *ex mß.*	*Sect.* 84.
Mediaque pars.	Media pars, *ex mß.*	
Cortice fieri, ut una arbor ſæpius veniret. Excogitatæ ſunt &c.	Cortice fieri. Ut una arbor ſæpius veniret, excogitatæ ſunt &c.	
Jam lignum emi teſtudinem facit.	Jam lignum enim e teſtudine facit.	
Anno... CCCLXIX.	Anno CCCLXXIX.	*Sect.* 85.
Jam tunc.	Jam tum, *ex mß.*	*Sect.* 87.
Omnibus ephebiis ejus.	Omnibus ævis.	*Sect.* 88.
Argis olea nunc etiam.	Argis olea etiamnum, *ex mß.*	*Sect.* 89.
Ibique quercus.	Ibi quercus, *ex mſſ.*	
Portus eſt Amyco Bebryceum rege.	Portus Amyci eſt Bebryce rege, *ex mß.*	
Pependit Marſyas.	Pependerit Marſyas, *ex mß.*	
Calyculis inanibus.	Capitulis inanibus, *ex mſſ.*	*Sect.* 92.
In utroque viſco amarum & lentum.	Utrobique viſci amaro & lento, *ex mſſ.*	*Sect.* 93.

	Ullo modo.	Nullo modo, *ex mſ.*
	Fruticoſi.	Frutectoſi, *ex mſ.*
Sect. 94.	Juglandis oleo ſubactum.	Oleo ſubactum, *ex mſ.*
	In qua gignantur.	In qua gignatur, *ex mſ.*
	Cuicumque animali . . . contraque venena.	Cuicumque animalium . . . contra venena, *ex mſ.*

LIBRO DECIMO SEPTIMO.

Sect. 1.	Quæ abſtulimus penuria.	Qua retulimus penuria, *ex mſſ.*
	Poſt Conſulatum.	Poſt Conſulatus, *ex mſſ.*
	Ita enim appellatur.	Ita appellatur, *ex mſſ.*
	Unde & pampinatio.	Inde & pampinatio, *ex mſſ.*
	Futuraſne.	Venturaſne, *ex mſſ.*
Sect. 2.	Sequentur imbres.	Sequuntur imbres, *ex mſſ.*
	Etiam ipſæ moriuntur.	Etiam ipſæ moriantur, *ex mſſ.*
	Quoniam veſtire.	Quando veſtire, *ex mſſ.*
	Iiſdem imbribus quædam lædi videas, alia juvari.	Eiſdem imbribus aliqua lædi videas, aliqua juvari, *ex mſſ.*
	Montoſa.	Montuoſa, *ex mſſ.*
	Ad cæli cujuſque minores.	Ad cæli cujuſque mores.
	Et ſi viti inutile, colono ſalubre.	Viti inutile, colono inſalubre.
	Miſcebit ſolum cælo, cum Virgilius occaſus improbet. Nec de Septentrione, &c.	Miſcebit ſolum cælo. Cum Virgilius occaſus improbet, nec de Septentrione, &c.
	Ceteri vero fere.	Ceteri fere, *ex mſſ.*
	Diximus in ſecundo.	Diximus ſecundo, *ex mſſ.*
	Admovere ſatis.	Admoveri ſatis, *ex mſſ.*
	Et æſtuantia.	Aut æſtuantia, *ex mſſ.*
Sect. 3.	Non hercule magis.	Non hercules magis, *ex mſ.*
	Punica vina.	Pucina vina.
	Et ſoli varietas.	Ac ſoli varietas, *ex mſſ.*
	Demonſtrant eam.	Demonſtrant eas.
	Redeamus ad ligni &c.	Redigamus ad ligni &c.
	Erit igitur hæc optima & operi ſatior.	Erit igitur hæc optima & operi, & ſatis.
	Quid enim poteſt ſperare.	Quid poteſt ſperare, *ex mſſ.*
Sect. 4.	Illas . . . locupletantes.	Illam locupletantem, *ex mſſ.*
	Capnumargos.	Acaunumarga.
	Durat annis.	Durant annis.
	Gliſchromargon.	Glyſſomargam.
	Cymini modo.	Signini modo.
	Temperata.	Temperato, *ex mſſ.*
Sect. 6.	Stercutio.	Stercuto.
	Plus jam ibi male.	Plus jam ibi mali.
	Frondemque putridam.	Frondemque putidam.
	Vinea ſi macruerit.	Vinea ſi macra erit.
Sect. 7.	Et quia ſalſum eſt hordeum.	Et quia ſalſum eſt: hordeum.
Sect. 8.	Fieri jubet.	Fieri jubent, *ex mſſ.*
Sect. 9.	De his arboribus dicemus.	De his arboribus dicimus, *ex mſſ.*
Sect. 10.	Viviſceret.	Viveſceret, *ex mſſ.*
Sect. 11.	Reſtem circumlini.	Reſte circumlini, *ex mſſ.*
Sect. 14.	Ne ſe inter ſe contingant. Præter alia vitia, etiam verminoſa fiunt.	Nam ſi inter ſe contingant, præter alia vitia, etiam verminoſa fiunt, *ex mſſ.*

Retorquerurque.	Torqueturque, *ex mss.*	
Parcitur vestigiis.	Pavitur vestigiis.	
Aquasque postea odere.	Aquasque odere, *ex mss.*	
Folio vestiantur.	Foliis vestiantur, *ex mss.*	*Sect.* 15.
Differendæ.	Deferendæ, *ex mss.*	
In unamquamque partem.	In quamque partem, *ex mss.*	
Aridiores serendas.	Rariores serendas.	
Quocumque modo.	Quoquo modo, *ex mss.*	
In prunis.	In pronis.	*Sect.* 16.
Destringi securius se teste, innoxium abradi partes, quæ se nudaverint terra. Aliqui lapides rotundos.	Destringi secures jussit. Est innoxium abradi partes, quæ se nudaverint. Testas, aliqui lapides rotundos.	
Et hoc proderit.	Et ad hæc proderit, *ex Mss.*	
Transferri jubeat. Procul dubio utilissime quidam.	Transferri jubeat, procul dubio utilissime. Idem, *ex Mss.*	
Quo vitio non carent.	Quo vitio carent, *ex Mss.*	
Necat germina.	Necat gramina.	*Sect.* 18.
Quoniam & protecta.	Qua jam & protecta.	
Ulmorum levis.	Ulmorum lenis, *ex Mss.*	
In quæstione.	Inquisitione, *ex Mss.*	*Sect.* 19.
Etiam in macro.	Aut in macro, *ex Mss.*	
Inscitiam.	Inscientiam, *ex Mss.*	
Multo ut.	Multo jam ut, *ex Mss.*	
Cypirus & pseudocypirus.	Cyprus & pseudocyprus, *ex Mss.*	*Sect.* 20.
Terraque circumpactis.	Terraque circumfartis.	*Sect.* 21.
In summa enim.	In summa etenim, *ex Mss.*	
Serunt & ramo.	Seritur & ramo, *ex Mss.*	
Mox inforare ausi.	Mox imperare ausi.	*Sect.* 24.
Oleis circa medias.	Oleis circa media, *ex Mss.*	
Gemmatione turgentes.	Germinatione turgantes.	
Bimi utrique, nec tenuiores digito medio.	Bimi utique, nec tenuiores digito minimo, *ex Mss.*	
Paleato luto libros sarcire.	Paleato luto sarcire libro.	
Utrinque terra obstructos. CAP. XV. Vitium vero.	Utrinque terra obstructos : vitium vero.	
Non humorem, non afflatum.	Nec humorem, nec afflatum, *ex Mss.*	*Sect.* 26.
Dicitur platanus .... corrumpunt.	Ducitur platanus...., corrumpit, *ex Mss.*	
Postea hæres ejusdem.	Postea Etereïus.	
Iterum inseruit.	Iterum insevit, *ex Mss.*	
Hæc Corelliana melior.	Hæc Etereïana melior.	
Quoniam ramo eam seri.	Quoniam in ulmo eam inseri.	*Sect.* 28.
In olearum cultura.	In olearum cura, *ex Mss.*	*Sect.* 29.
Cum taleam demittis.	Cum taleam demittes, *ex Mss.*	
Ne librum scindas. Cum adigis, palo prius locum feceris ... ita melius vivet talea. Et ubi trimæ sunt &c.	Ne librum scindas, cum adiges. Palo prius locum si feceris ..... ita melius vivet. Taleæ ubi trimæ sunt, &c. *ex Mss.*	
Aut in sulcis seras ..... Eas divaricato.	Aut in sulcis seres .... Easque divaricato, *ex Mss.*	
Emineant, vel oculos serito.	Emineant, gemma vel oculo servato.	
Ea omnia eximito.	Inde ea omnia eximito, *ex Mss.*	*Sect.* 30.
Autumno.	Autumnitate.	
XIII. soli dies sunt.	Quatuor soli dies sunt.	

	Adoptione virga emissa.	Adoptioni virga emissa, *ex Mss.*
	Aut Septentrionem.	Aut Septentriones, *ex Mss.*
	Cos insula & vites: tunc seri apud Græcos.	Cos insula & vites tunc serit: ceteri apud Græcos, *ex Mss.*
	Sed arborem.	Sed arbores, *ex Mss.*
	Et avellanæ, Græcæ.	Et avellanæ, &. Græcæ, *ex Mss.*
	Est etiam nova.	Est etiam nunc nova, *ex Mss.*
	Mihi certe.	Aut mihi certe, *ex Mss.*
Sect. 32.	Sarciunt locum.	Resarciunt locum, *ex Ms.*
Sect. 33.	Oculum appellant.	Oculum vocant, *ex Ms.*
	Tempus inserendi.	Tempus conserendi, *ex Mss.*
	Hoc signum, quod tempestivam.	Hoc signum tempestivam, *ex Mss.*
Sect. 34.	Necnon arenosum.	Nec tamen arenosum.
	Recusat eadem Gallicam rubricam.	Recusat eadem glaream, rubricam.
	Tunc ex cacumine super terram.	Tum ex cacumine supra terram, *ex Mss.*
	Cæsura triennio serior, nimis morosa nasci.	Cæsura triennio senior, minus morosa nasci, *ex Mss.*
	Læsumque maxime fruticat.	Cæsumque maxime fruticat, *ex Ms.*
Sect. 35.	Vitium surculi... geniculatis scaporum nodis.	Vitium surculis... geniculati scaporum nodi, *ex Ms.*
	Nodis pervia patet fistula.	Nodi pervia patet fistula, *ex mss.*
	Paxillo solo patefacto feruntur.	Paxilli solo patefacto feruntur.
	Quaternûm pedum ferramento.	Quaternûm pedum fermento.
	Et eodem paxillo.	Eodem paxillo.
	Vel per coacta fictilia.	Vel per colla fictilia, *ex Mss.*
	Uvamque fert, & omnium corporum suorum acinos.	Vuaque fert omnium corporum suorum acinos, *ex Mss.*
	Et medulla adempta nasci. Surculis etiam quibusnam fit.	Medulla adempta. Nasci surculos etiam quibus non fit, &c.
	Brundisioque.	Brundisiique, *ex Mss.*
	In media scrobe.	In medio scrobe, *ex Ms.*
	Ut viviradix.	Ut & viviradix, *ex Ms.*
	Ac emucida.	Atque ejuncida.
	Sambuco.	Sabuco, *ex mss.*
	Noxia injuria longius evocent.	Longius evocent, noxia injuria, *ex Ms.*
	Palmites salutentur.	Palmites salventur, *ex Mss.*
	Etiamsi vites habebit.	Etiamsi vires habebit, *ex Ms.*
	Fructuarium relinquitur sub jugo, & qui vocatur custos.	Fructuarium. Relinquitur sub jugo & qui vocatur custos.
	Evanescit.	Ejuncescit.
	Caveas circumdant.	Cannas circumdant.
	Et Canis ortu.	Et Canis ortum, *ex mss.*
	Convenit putare.	Conveniat putare, *ex mss.*
	Plagaque convelata.	Plagaque conlævata.
	Si opus fuerit.	Si opus erit, *ex mss.*
	Quæ ubi recte steterint.	Ubi recte steterint, *ex mss.*
	Duntaxat brachium crassum primum deputato.	Dumtaxat brachium crassum licebit. Primum deputato, *ex mss.*
	Vineam statuminato,... laxatoque.	Vineam statuito.... flexatoque.
	Sarsennæ.	Sasernæ.
	Nisi uni Italiæ.	Nisi Italiæ.
	Et arbores eliguntur.	Et arbores religantur.

Seriora fere anno ad fructum arbusta, quam vitis jugata.	Seriore fere anno ad fructum arbusta vite, quam jugata, *ex mss.*	
Inferantur.	Ingerantur, *ex mss.*	
Quæ proxime tulerint.	Quæ proxime tulerunt, *ex mss.*	
Æmiliæ viæ in ridicas.	Æmiliæ viæ in radices.	
Sub ramo vinculo.	Sub ramo vitem vinculo, *ex mss.*	
Quando contineri debet.	Contineri debet, *ex mss.*	
Ut putatæ rursus.	Putatæ rursus, *ex mss.*	
Si pes quadrageno.	Si pars quadrageno, *ex mss.*	
Incipientes inarescere.	Incipientesque inarescere, *ex mss.*	
Quam detorquere.	Et detorquere, *ex mss.*	
Nonne & vites.	Non & vites, *ex mss.*	*Sect.* 37.
Ab ortu Canis.	Sub ortu canis, *ex mss.*	
Nimia & fertilitas.	Et nimia fertilitas, *ex mss.*	
Erumpit vis morbi.	Irrumpit vis morbi, *ex mss.*	
Tabes morbusque.	Tabes morsque, *ex mss.*	
Ceterum si cadunt, sive imbres nimii fuere, alio modo &c.	Et grossi cadunt, si vel imbres nimii fuere. Alio modo &c.	
Certoque temperamento fiunt. Et culpa vinitorum colentium.	Certoque temperamento. Fiunt & culpa vites colentium, *ex mss.*	
Quando subeunt nati.	Quando sub cute nati.	
Dicuntur morbi.	Dicantur morbi, *ex mss.*	
Quod cum evenerit.	Quod cum venit, *ex mss.*	
Reviviscendi .... reviviscunt.	Revivescendi .... revivescunt.	
Quod si angusta.	Quæ si angusta, *ex mss.*	
Et cytisus, nec auro, quod halimon vocant Græci.	Et cytisus necatur eo quod halimon vocant Græci.	
Olfactatrix.	Olfactrix, *ex mss.*	
Raphanum mandi.	Raphanus ut mandatur, *ex mss.*	
Non semper prodigiosæ: & maxime.	Non semper prodigiose: ex maxime, *ex mss.*	*Sect.* 38.
		Sect. 41.
Et arva rigantur.	Et arva rigant, *ex mss.*	*Sect.* 43.
Nam caprificatione maturata, in ea culices nasci.	Nam caprificatio maturat. *Sect.* XLIV. In ea culices nasci.	
Fucis apum.	Fucis apium, *ex mss.*	*Sect.* 44.
Italicam lentiscum.	Taleam lentisci.	
Ac ne raduntur quidem nisi vere putatione. Plagæ.	Ac ne raduntur quidem, nisi vere. Putatione plagæ.	*Sect.* 45.
Ac lupinum circa radices.	Aut lupinum circum radices, *ex mss.*	*Sect.* 47.
Et hæc ante omnia poma.	Et hoc autem, & omnia poma, *ex mss.*	
Ut quæ relicta sunt.	Ut quæ relicta sint, *ex mss.*	
Et cinis .... habet.	Et cineres .... habent, *ex mss.*	
Ideo ficis asperguntur ruta.	Ideo fici asperguntur, rutaque, *ex mss.*	
Veterem terram.	Vere terram.	
Congios duos decoctos.	Congios duos decoqui, *ex mss.*	
Alii volvocem.	Alii volucre.	
Multi, & has & talpas.	Multi & talpas, *ex mss.*	
Rationem quoque.	Rationem, precationemque, *ex mss.*	

LIBRO DECIMO OCTAVO.

Sed quis invenit.	Ecquis invenit, *ex mss.*	*Sect.* 1.
Etenim complura.	Etiam quando plura, *ex mss.*	
Nutrice sua, spicea corona.	Nutrice sua genitos, spicea corona, *ex mss.*	*Sect.* 2.

	Tertiam ex iis.	Tertiam ex his, *ex mſſ.*
Sect. 3.	Jugerum vocabatur .... cum aratur.	Jugum vocabatur .... cum aratro.
	Confarrationis.	Confarreationis.
	Noxamve duplionemve decerni.	Noxiamque duplione decerni, *ex mſſ.*
	Ignominiæ eſſet.	Ignominia eſſet, *ex mſſ.*
	Equidem etiam.	Equidem ipſa etiam, *ex mſſ.*
Sect. 4.	Minutius.	L. Minucius, *ex mſſ.*
	Majorem ea æſtate, quam.	Majorem ea æſtate meſſem, quam.
	Inſcripti vultus.	Inſcriptique vultus, *ex mſſ.*
	Et indigne ferente.	Et indignata, *ex mſſ.*
Sect. 6.	Quibuſvis oratoribus potius.	Quibuſvis potius, *ex mſſ.*
	Aquarum vim.	Aquam, viam.
	In bona eſt .... nitere.	In bona enim .... bene nitent, *ex mſſ.*
Sect. 7.	Sabulum etiam, niſi id pertenue.	Sabulumque, niſi id etiam pertenue, *ex mſſ.*
	Quamproximum domino cordi.	Quam proximum domino corde, *mſſ. omnes.*
	Penitus exiſtimetur.	Penitus æſtimetur, *ex mſſ.*
	Colendoque in gloriam. Internecionem ergo &c.	Colendoque. In gloria internecionem ergo &c.
	Sobole ſua, colonove paſcendis.	Sobole, ſuo colono, aut paſcendis, *ex mſſ.*
Sect. 8.	Alioqui domino.	Alioqui colente domino, *ex mſſ.*
	Qualiter defendi.	Qualiterque defendi, *ex mſſ.*
	Abſolutus Itaque eſt profecto &c.	Abſolutus itaque eſt. Profecto.
Sect. 10.	Quas exiſtimamus.	Nos exiſtimamus, *ex mſſ.*
	Faſtigiantur.	Faſtigantur, *ex mſſ.*
	Milium, ac panicum .... expoſita ſunt.	Milium, & panicum .... expoſitum eſt, *ex mſſ.*
	Mammoſo .... racemato .... diſtinguuntur .... LX. enim pondo.	Mammoſa .... racemata .... diſtinguitur .... LX. pondo, *ex mſſ.*
	In tertio geniculo.	In tertio genu, *ex mſſ.*
	Frumentum, & hordeum, utrunque.	Frumentum vero & hordeum, viciaque.
	Qualiter moliuntur.	Qualiter moluntur, *ex mſſ.*
Sect. 11	Brance vocant .... ſandalum.	Bracem vocant .... ſandalam.
	Verrius tradidit.	Verrius tradit, *ex mſſ.*
Sect. 12.	Deinde Ægyptio.	Deinde & Ægyptio, *ex mſſ.*
	Lex certa naturæ.	Lex certe naturæ, *ex mſſ.*
	Modo tritici .... pondo XXX.	Modio tritici .... pondo XXXV. *ex mſſ.*
	Quibuſdam in binis.	Quibuſdam binis, *ex mſſ.*
	Trimeſtria invenit.	Trimeſtre invenit, *ex mſſ.*
	Circa Thracium ſinum.	Circa Thraciæ Æuum, *ex mſſ.*
	Græci trimenon.	Græci ſetanion.
Sect. 13.	Dies ſerendi.	Dies ſerendo, *ex mſſ.*
	Panis apud eos præcipuus. Italica maxime quidam oryza gaudent.	Panis apud eos præcipuus, & alica. Maxime quidem oryza gaudent.
	Oryzæ quidem folia.	Oryzæ folia, *ex mſſ.*
Sect. 14.	Siccentque prius.	Et ſiccent prius, *ex mſſ.*
	Coriandri ſelibras.	Coriandri ſelibram, *ex mſſ.*
	In ſubtilem formam.	In ſubtilem farinam, *ex mſſ.*
	Quadrupedumque tradidit refectibus.	Quadrupedumque fere cibus eſt, *ex mſſ.*
Sect. 15.	In Ægypto vero ea eſt.	In Ægypto vero eſt, *ex mſſ.*
Sect. 17.	Proximum e trimeſtri quodam minime ponderoſo.	Proximum trimeſtri, quod e minime ponderoſo, *ex mſſ.*

Ita ut misceatur pariter emollitum, priusquam acescat. Linteo aut sportis siccatum.	Ita ut misceatur pariter. Emollitum prius quam acescat, linteo aut sportis saccatum.	
Levitate ac lævore.	Lævore & levitate, *ex mß.*	
Jam & Catoni dictum. Apud nos hordei farina.	Jam & Catoni dictum apud nos. *Sect.* XVII. Hordei farina.	
Quia tollitur ante quam.	Quia ante tollitur quam. *ex mss.*	*Sect.* 18.
Neque ubi.	Nec ubi, *ex mss.*	*Sect.* 19.
Pulte fitilla.	Pulte fritilla.	
Ponderosior vero cretacea.	Ponderosiorque cretacea, *ex mß.*	*Sect.* 20.
Similago L. pollin autem XVII... tritici XXX.	Semel tempore L. Pauli nata, XVII... XVIII. tertia XIX.	
Et arinca.	Ex arinca, *ex mss.*	
Siligo exceptitia.	Siligo excepta.	
Ejusdem generis.	Ejusdem est generis, *ex mss.*	
Alat hominem.	Alebat hominem, *ex mss.*	*Sect.* 21.
CCCXL. stipulas.	CCCLX. stipulas, *ex mss.*	
Centigranum.	Centigranium, *ex mss.*	
Quippe & Hetruria.	Quippe Etruria, *ex mss.*	*Sect.* 23.
Ferroque frangantur.	Ferrumque frangatur, *ex mss.*	
Frigidæ immergi.	Frigida mergi, *ex mss.*	
Panico Galliæ quædam.	Panico & Galliæ quidem, *ex mß.*	*Sect.* 25.
Erviliæ aut cicerculæ farina ei præfermentabatur.	Ervi aut cicerculæ farina ipse fermentabatur, *ex mss.*	*Sect.* 26.
Palamque natura est.	Palamque naturam est.	
E Parthis invecto.	E Parthis invectus, *ex mss.*	*Sect.* 27.
Quidam & ovis.	Quidam ex ovis, *ex mss.*	
Romæ non fuerunt.	Romæ non fuere, *ex mss.*	*Sect.* 28.
Tostum panem.	Coquos tum panem.	
Indubitanter.	Indubitata, *ex mss.*	*Sect.* 29.
Fistulans.	Fistulosa, *ex mss.*	
Nam lapidis duritia conteritur.	Ne lapidis duritia conterat, *ex mss.*	
Ex omni legumine.	Et omni legumine, *ex mss.*	*Sect.* 30.
Refrina .... eam adhiberi.	Referiva .... adhibere eam.	
Trimestrem fructum ejus. Nam siliquæ.	Trimestrem fructum. Ejus namque siliquæ.	
Florere incepit.	Florere cœpit, *ex mss.*	
Ita appellatur.	Ita appellant, *ex mss.*	*Sect.* 32.
Cylindraceæ.	Cylindratæ, *ex mss.*	*Sect.* 33.
Cum .... cœperint.	Cum .... cœperunt, *ex mss.*	
Flaccidorum.	Flavidorum.	*Sect.* 34.
Atque farrago.	Ac farrago, *ex mss.*	*Sect.* 39.
Ad arcendam famem utile.	Ad arcendam famem, *ex mß.*	
Sura Manlius.	Sura Mamilius.	*Sect.* 42.
Quod *ὠκύς*.	Quod *ὠκέως*, *ex mss.*	
Cum uno satu.	Cum ex uno satu, *ex mss.*	*Sect.* 43.
Volumen .... confusim.	Volumen .... confusum, *ex mss.*	
Cavendum ne.	Movendum ne.	
De vitiis quoque.	De morbis quoque, *ex mß.*	
Cum diutius.	Si diutius, *ex mss.*	*Sect.* 44.
Incluserit.	Inclusit, *ex mss.*	
Aut vermem.	Aut vermes, *ex mss.*	*Sect.* 45.
Transit in earum folia.	Transit in ea folia, *ex mss.*	
Cum centesimo quinquagesimo.	Cum centesimo, *ex mss.*	

	Quam diutiſſime aqua rigandi.	Quam diutiſſime. Aquari gaudet.
Sect. 46.	Et cicer, exceptis leguminibus.	Et, cicere excepto, legumina.
	Levior terra.	Lenior terra.
Sect. 47.	Aut nova Luna.	Et nova Luna, *ex mſſ.*
	Babylonicæ Seleuciæ.	Babyloniæ Seleuciæ.
Sect. 48.	Sed exacutior .... faſtigiata.	Et acutior .... faſtigata, *ex mſſ.*
	Id non pridem inventum in Rhætia. Galliæ duas addiderunt tali rotulas.	Non pridem inventum in Rætia Galliæ, ut duas adderent alii rotulas.
	Porcellis binis.	Protelis binis.
Sect. 49.	Melius caloribus.	Mediis caloribus, *ex mſſ.*
	Priuſquam ares.	Priuſquam aras, *ex mſſ.*
	Atque requieto neceſſarium eſt.	Æque neceſſarium eſt, *ex mſſ.*
	Striare in actu ſæpius.	Strigare in actu ſpiritus.
	Cuſpidatus rulla.	Cuſpidatus rallo, *ex mſſ.*
	Aquam deducant.	Aquam educant, *ex mſſ.*
	Operientes ſemina.	Operiente ſemina, *ex mſſ.*
	Meſſes duplicatæ.	Meſſes multiplicatæ, *ex mſſ.*
Sect. 50.	Eadem.	Eademque, *ex mſſ.*
Sect. 51.	Magna riguis eſt. In Narb.	Magna riguis. Et in Narb.
Sect. 52.	Eo condito raphanus.	Eo condito, rapa, *ex mſſ.*
	Aut ante hiemalem .... Nec non minus pinguis.	Ita ut ante hiemalem .... Nimis pinguis.
Sect. 53.	Hoc tantum unum.	Hoc tantum enim.
	Aut jactato ſemine.	Aut jacto ſemine.
	Priuſquam ſerat, ante pulverem.	Priuſquam ſarriat, aviarii pulvere.
Sect. 55.	Macies enim ſoli major, niſi.	Macies enim ſoli, niſi, *ex mſſ.*
	Ex una ſeminis radice.	Ex uno ſemine, *ex mſſ.*
Sect. 56.	Ante brumam nata.	Ante brumam ſata, *ex mſſ.*
	Quam male in autumno.	Quam malo autumno, *ex mſſ.*
	Quod deinde.	Quo deinde, *ex mſſ.*
Sect. 57.	Unde vulgo.	Vulgo *tantum ex mſſ.*
	Mundi convexitate.	Mundi convexitas, *ex mſſ.*
	Diligentior eſſet ceteris.	Diligentior ceteris, *ex mſſ.*
	Ut legentes tantum.	Legentes tantum, *ex mſſ.*
Sect. 59.	Ad VIII. Calendas.	A. d. VIII. Calendas.
	Hiemem die XLIII.	Hiemem die XLIV.
	Exortus matutinus.	Exortu matutino, *ex mſſ.*
Sect. 60.	Fieri putant. Aliqui ad III .... ſervant, quoniam id ſidus etiam veſtis inſtitoris eſt.	Fieri putant aliqui, a. d. III. Servantque id ſidus etiam veſtis inſtitores.
Sect. 61.	Quæ tibi in ſatione ſuperant.	Quæ tibi uſioni ſupererunt.
Sect. 62.	Torcular levare.	Torcular lavare.
Sect. 65.	XVII. Calendas.	XIV. Calendas.
	Vindemiatoris .... Milvium.	Vindemitoris .... Milvum, *ex mſſ.*
	Hordeum niſi ſicco ne ſerito.	Hordeum niſi ſiccum ne ſarrito.
	Oleas, prata.	Oleas ſeri : prata, *ex mſſ.*
	Poſtea utique.	Poſtea uti quæque, *ex mſſ.*
Sect. 66.	Ad VIII. Calend.	A. d. VIII. Calend.
	Palilicium.	Parilicium.
	Ad VIII. Calend.	A. d. VIII. Calend.
	Atque etiam in eodem arvo. Eſtque ſignum.	Atque etiam in eodem arvo eſt ſignum.
Sect. 67.	Arcturi occaſus matutini.	Arcturi occaſus matutinus, *ex mſſ.*
	Siliqua etiam dira : feniſecis inviſa &	Siliquas etiam diras ferentis. Inviſa &

equiſelis.

equifelis eft.	equifetis eft.	
Limæ vicem.	Limæ vice, *ex mſſ.*	
Confilium dabit optimum, maxime quadrigarum quæftu.	Confilium dabit, optimo maxime quadrigarum quæftu, *ex mſſ.*	
Sexto Calendas Junii.	Sexto Calendas Julii, *ex mſſ.*	*Sect.* 68.
Minorem canem, fane ut in aftris.	Minorem canem, ut in aftris, *ex mſſ.*	
XVIII. Calend. Augufti.	XIII. Calend. Augufti.	
Gelidas facit noctes.	Frigidas facit noctes, *ex mſſ.*	
Ad XIII. Calend.	A. d. XIII. Calend.	*Sect.* 69.
Ad feptimum Calend.	A. d. feptimum Calend.	
Urbis anno DXVI.	Urbis anno DXIV.	
Et in hoc mirabilem admirari.	Et in hoc admirari, *ex mſſ.*	
Singillatim.	Singulatim, *ex mſſ.*	*Sect.* 72.
Caritas operarum.	Caritas operariorum, *ex mſſ.*	
Operofa.	Operofe, *ex mſſ.*	*Sect.* 73.
Significatur.... Vindemiator.	Significant.... Vindemitor, *ex mſſ.*	*Sect.* 74.
Eudoxus.... Ion. IV. Calend.	Euxdoxus, IV. Calend. *ex mſſ.*	
Acino plurimum refert.	Acinos plurimos fert, *ex mſſ.*	
Item ventos.	Idem ventos, *ex mſſ.*	*Sect.* 78.
Aut nigri, aut interrupti.	Aut nigri, interrupti, *ex mſſ.*	*Sect.* 79.
In quarum parte.	In quorum parte, *ex mſſ.*	*Sect.* 80.
Fulget, pluviæ erunt, & tonitrua, & hiemabit.	Fulgetræ erunt & tonitrua, & abhiemabit, *ex mſſ.*	*Sect.* 81.
In vallibus fedentes.	In vallibus fidentes, *ex mſſ.*	*Sect.* 82.

LIBRO DECIMO NONO.

Contigit C. Flacco.	Contigit C. Flavio.	*Sect.* 1.
A terra tolli.	A tellure tolli, *ex mſſ.*	
Sed paffum tufumque.	Sed fractum tufumque.	
Injuria naturæ, ac fumma audacia, & quo pervenire nulla execratio fufficit.	Injuria, ac fumma audacia, eo pervenire. Nulla exfecratio fufficit.	
Ratione alia.	Regione Alliana.	*Sect.* 2.
Et hæ caffefve ferri aciem vincunt.	Et hi caffes vel ferri aciem vincunt.	
Calend. Augufti.	A. d. Calendas Augufti, *ex mſſ.*	*Sect.* 6.
Per rudentes, terra etiam in amphitheatro.... rubente: in cavis &c.	Per rudentes iere etiam in amphitheatro.... Rubent in cavis &c. *ex mſſ.*	
Manibufque tectis manicis.	Manu textifque manicis, *ex mſſ.*	*Sect.* 7.
In hiemem vix.	In hiemem juxta.	
Ex qua mapalia.... conficiantur.	Ex qua impilia.... conficiant.	*Sect.* 10.
CCCCXC. annis.	CCCXC. annis.	
Quod certum eft ex iis quæ nafcantur.	Quod certum eft, ex iis erunt quæ nafcantur, *ex mſſ.*	*Sect.* 11.
Et quod in Thracia ceraunium.	Et quod in Thracia iton, & quod in Græcia geranion.	*Sect.* 12.
Laferpitii pondo CXI.	Laferpitii pondo MD.	*Sect.* 15.
Haud fimili craffitudine.	Aut fimili craffitudine.	
Folium ipfum vere deciduum.	Folium ipfum vero deciduum.	
Atque caulias: vilior ille.	Atque caulias vilior illo.	
Super terram.	Supra terram, *ex mſſ.*	
Alterum genus eft.	Alterum genus ejus eft, *ex mſſ.*	*Sect.* 16.
Et tingenti.	Et unguentis.	*Sect.* 18.
Hortofque & focos.... dicari videmus. In remedio &c.	Hortoque & foco.... dicari videmus in remedio &c.	*Sect.* 19.

	Nihil itaque.	Nihil utique, *ex mss.*
	Mors enim certe.	Mox enim certe.
	Nec caules.	Sed nec caules, *ex mss.*
	Proſpectus omnis.... innumeratæ.	Proſpectus omnes.... innumeræ, *ex mss.*
Sect. 20.	Profluo amne .... e puteo pertica.	Præfluo amne.... e puteo rota.
Sect. 22.	Baculorum uſum.	Baculorumque uſum, *ex mss.*
Sect. 23.	Et citrini.	Et cerini.
	Adrepunt: contra oleum refugiunt: aut ſi quid obſtet, vel ſi pendeant, curvantur: idque vel una nocte.	Adrepunt: aut ſi quid obſtet, verſi pandantur, curvanturque: id vel una nocte.
	Creſcit qua cogitur.	Creſcitque qua cogitur, *ex mss.*
	Cibus ſaluber ac lenis.... exiſtimatur.	Cibos ſalubres ac lenes.... exiſtimant, *ex mss.*
Sect. 25.	Quorum tenuiora.	Quorum tenuia, *ex mss.*
Sect. 26.	Differentia ſeminis.	Differentia a ſemine, *ex mss.*
Sect. 27	Cujus genera etiam quatuor fecere. Inter medica dicendum ſiſer: & ipſum Tiberius &c.	Cujus genera etiam quatuor fecere, inter medica dicendum. *Sect.* XXVIII. Siſer & ipſum Tiberius &c.
Sect. 28.	Flagitans.... a Germania.	Flagitans.... e Germania, *ex mss.*
Sect. 29.	Et hæc autem ſeritur; & ſiſer.	Et hæc autem, & ſiſer, *ex mss.*
	Nullave minus.	Inula ne minus.
Sect. 30.	Niſi ex ſemine.... ſed & Præneſtinis.	Niſi e ſemine.... ſed & in Præneſtinis, *ex mss.*
Sect. 31.	Silveſtri minores tumidæ.	Silveſtri minor & humida.
	Florent cum fraxino ſerpyllum.	Florent confertim ſerpyllum.
Sect. 32.	Samo enim.	In Iſſo enim.
	Tuſculana, Amiternina.	Tuſculana, Aſcalonia, Amiternina, *ex mss.*
Sect. 33.	Stercoraturque ſemper: nutritur in capita, antequam ſecetur. Cum increvit &c.	Stercoraturque ſemper. Si nutritur in capita, antequam ſecetur, cum increvit, &c.
	Mox Orchiæ.	Mox Oſtiæ, *ex mss.*
	Suavioris folii.	Pallidioris folii, *ex mss.*
Sect. 34.	Craſſitudine caput efficitur.	Craſſitudinem capite efficit, *ex mss.*
	Sationis gratia.... intingenda.	Satus gratia.... ungenda, *ex mss.*
	Et ſi paulum commoravere.	Et ſi paulum commovere.
Sect. 35.	Cucumere.	Cucumi, *ex mss.*
Sect. 36.	Item duritiæ. Surculacea in folliculo.	Item duritie ſurculacea.. In folliculo.
Sect. 38.	Aſtylida.	Aſtytida.
	Cum priores caverent, religione nunc omni caret.	Cum prioris Camelii religio nimia eam negaret.
	Ecce cum maxime.	Et ecce cum maxime, *ex mss.*
Sect. 39.	Nec ex eodem.	Neque ex eodem, *ex mss.*
	Hiemis impatientiores.	Hiemis patientiores, *ex mss.*
Sect. 41.	Proceritate luxurioſa attollentes ſe.	Attollentes ſe proceritate luxurioſa, *ex mss.*
Sect. 42.	Aliud herbaſceret.	Aliud herbas creet, *ex mss.*
	Græci orminum.	Græci hormenum.
Sect. 43.	Seſtertia ſena millia, & parcius, reddere.	Seſtertiûm ſena millia e parvis reddere areis, *ex mss.*
Sect. 45.	Æquinoctio autumni.	Æquinoctio autumno, *ex mss.*
	Provenientibus hulceribus.	Pruritivis hulceribus.
Sect. 48.	Quippe cum capparis.	Quippe cum cappari, *ex mss.*
Sect. 49.	Conyzoïdes.	Conyzam, id eſt, *ex mss.*

Ubi aquæ deferunt ex iis.	Utique deferunt ex his.	*Sect.* 55.
Eo tenerior.	Eo tenuior.	*Sect.* 56.
Laudatissimum.	Laudatissima, *ex mss.*	
Ab imo dorsa.	Ab limodoro.	*Sect.* 57.
Cunilis & ultra.	Culinis & ultra.	*Sect.* 58.
Acuti, tantum cunilæ.	Acuti, thymi, cunilæ.	*Sect.* 61.
Et circulis tantum aquæ : ut intelligatur.	Ut cicerculis tantum. *Sect.* LXII. Atque ut intelligatur.	
Murrha myrrhæ.	Smyrnium myrrhæ.	*Sect.* 62.

ERRATA TOMI TERTII,

ET CURÆ ALIQUOT SECUNDÆ.

PAg. 5. *nota ultima*, quam Grotius : *lege*, quod Grotius : *quanquam & Anthologiam totam Latine reddidit, quæ in Bibliotheca Parisiensi nostra servatur.*

Pag. 8 *nota* 8. *Adde:* Plinius ipse lib. 9. sect. 54. *genitalis anni horam* pro verna tempestate dixit.

Pag. 15. *sect.* 17. *nota* 2. *Adde:* Ac nihil est quidem unde plus jam voluptatis & deliciarum gulæ accedat. Solvitur in embammatis, cogitur in orbiculos, digeritur in panes, pinsitur in placentas, tornatur in crustula, fingitur in castella, in aviculas, & in omnium rerum simulacra, coquitur, aspergitur, duratur, incrustatur.

Pag. 36. *nota* 31. Quinqueranus. *Lege*, Quiqueranus.

Pag. 38. *nota* 17. *Adde:* Quin & in ipsa Italia Arabicam sive aromaticam illam casiam visam esse jam ævo suo Columella est auctor, lib. 3. de re rust. cap. 8. *Judæam aiunt*, inquit, *& Arabiam pretiosis odoribus illustrem haberi : sed nec nostram civitatem prædictis egere stirpibus : quippe cum pluribus locis Vrbis jam casiam frondentem conspicimus, jam thuream plantam, florentesque hortos myrrha & croco.*

Pag. 63. *nota* 8. *Adde:* Et Martialis, lib. 1. Epigr. 83. de Regulo fere obruto ruina veteris porticus.

Hæc quæ pulvere dissipata multo
Longas porticus explicat ruinas,
En quanto jacet absoluta casu.
Testis nam modo Regulus sub illis
Gestatus fuerat, recesseratque :
Victa est pondere cum suo repente :
Et postquam domino nihil timebat,
Secura ruit incruenta damno.
Tanta, Regule, post metum querela,
Quis curam neget esse te Deorum,
Propter quem fuit innocens ruina?

Pag. 64. *nota* 13. *Adde:* Plinius lib. 16. sect. 28 *Palmæ* esse *folia duplicia* animadvertit, quorum nunc *latera bifidata* appellat.

Pag. 82. *nota* 7. *Adde :* & apud Martialem, lib. 1. Epigr. 45. *major charta, minorque :* quod fugit omnes adhuc interpretes.

Pag. 84. *nota* 9. ut arceat. *Lege*, ut arceant.

Pag. 88. *nota* 4. *Adde:* ipseque Martialis, lib. 3. Epigr. 58. *Numidicas guttatas.*

Pag. 105. *nota* XI. *versu* 22. gracilius. *Adde :* Sic enim & libro XVII. sect. XXXV. num. 9. *gracilis atque ejuncida vitis* dicitur, eademque num. 14. *ejuncescere ac mori.*

Ibid vers. 28. nomen habuere. *Adde :* Sic libro 25. sect. 74. *Cantabrica dicitur*

caule junceo pedali nasci. Et sect. 54 aristolochiæ genus est, *junci plenioris crassitudine.*

Pag. 107. *nota* xx. *Adde:* Sed alio significatu *vindemia pendens* a Plinio dicitur, lib. 14. sect. 5. nempe pro ea quæ in ipsa adhuc vite pendet. Quo pacto Cato, lib. de re rust. cap. 146. *Oleam pendentem hac lege venire oportet. Olea pendens in fundo Venafro venibit. Qui oleam emerit,* &c. Et cap. 147. *Lex vini pendentis. Hac lege vinum pendens venire oportet. Vinaceos illutos, & fæcem relinquito:* &c. Plinius ipse, lib. 17. sect. 1. *fructus pendentes*, circa quos depugnat homo cum alitibus.

Ibid. *nota* xxiii. *Adde:* At vice versa *tigrium macula* in frutice Rubri maris, factisque ex eo baculis commendantur, lib. xvii. sect. lxxx. uti nunc in mensis *cornicum puncta* damnantur.

Pag. 108. *nota* 2. Latæ. *Lege*, lætæ.

Pag. 111. *nota* 7. *Adde:* Habuisse se vitem Ammineam, in pergulis, quæ denas amphoras peræquaret, Columella testatur, lib. 3. cap. 9.

Pag. 118. *nota* 31. *Adde:* Celso, lib. 2. cap. 24. *uva ex olla.*

Pag. 127. *nota* 28. Columella lib. 3. cap. *Lege*, lib. 3. cap. 3.

Pag. 137. *nota* 20. *Adde:* Plinius, lib. 17. sect. 35. num. 16. *Mixtura generum etiam in vino, non modo in musto discors.*

Pag. 145. *sect.* 18. *nota* 3. Idem. *Lege*, Iidem.

Pag. 148. *nota* 34. *Adde:* Hæc certe est, quæ apud Festum Murrata potio nuncupatur.

Pag. 151. *sect.* 23. *nota* 1. *Adde:* Festus: *Imputatum, nondum purgatum. Putum enim est purum: unde putare vites dicimus, hoc est, detrahere quæ sunt impedimento ad fructum.* Quæ porro vina nefas libare Diis, paulo aliter Labeo Antistius apud eundem Festum: *Spurcum*, inquit, *vinum est, quod sacris adhiberi non licet, ut ait Labeo Antistius, libro decimo Commentarii juris Pontificii: cui aqua admixta est, defrutumve: aut igne tactum est, mustumve ante quam defervescat.*

Pag. 155. *nota* 38. *Adde:* Festus: *Concinnare, est apte componere.*

Pag. 156. *sect.* 27. *nota* 4. *Adde:* De sterquilinio, ceterisque, Columella, lib. 1. cap. 6. *Eadem ratio est in plano sitæ vinariæ cellæ: quæ summota procul esse debet a balneis, furno, sterquilinio, reliquisque immunditiis tetrum odorem spirantibus: nec minus a cisternis, aquisve salientibus: ex quibus qui extrahitur humor, vinum corrumpit.*

Pag. 157. *sect.* 27. *Adde:* 18. *Verberari.*) Sic scrobem in terra fossum *tempestatibus verberari* Columella dixit, lib. de arboribus, cap. 16. quod alibi, libro nempe 5. cap. 6. *pluviis & gelicidiis macerari* interpretatur.

Pag. 157. *sect.* 28. *nota* 1. *Adde:* Et Columella, lib. 2. cap. 3. de bobus: *Merum faucibus, si æstuaverint, infundat. Satis autem est singulis binos sextarios præbere.*

Pag. 158. *nota* 6. *Adde:* Scribit Vitruvius Laconicum sudationesque conjungendas esse tepidario: Qui saturitate epularum immodica crudi erant, hi ad balneas confugiebant, & in sudatoriis Laconicisque sudorem evocabant: ita stomachi cruditatem digerentes, quam epulæ copiosiores afferebant. Hæc poëtarum satyricorum conquestio: Horatii primum:

Crudi tumidique lavemur.

Juvenalis:

Crudum pavonem in balnea portas.

Pag. 159. *nota* 13. *Adde:* Zenobius, in parœmiis, Cent. 4. num. 5. Ἐν οἴνῳ ἀλήθεια. Παροιμία παρόσον ὁ οἶνος τοὺς ἐμπιπλαμένους αὐτοῦ, ὁποῖοι εἰσὶ παραδείκνυσι. *In vino veritas. Proverbium docet vinum prodere quales sint ii qui se eo proluunt.* Et Diogenianus, Centur. 4. num. 81. Ἐν οἴνῳ ἀλήθεια. Παρόσον οἱ οἴνῳ χρώμενοι τὰ ἀπὸ καρδίας λαλοῦσι. Et in Append. e Vatic. Cent. 3. num. 34. Οἶνος καὶ ἀλή-

θεια. Τινὲς οὐχ οὕτως φασὶν, ἀλλ' Οἶνος καὶ ἤθη. Κατὰ τὸ πρότερον Πέρσαι, φασὶν, οὐ βασάνοις ἀνετάζουσιν, ἀλλὰ μεθυσκομένους.

Ibid. *nota* 18. *Adde :* Vide quæ dicturi ſumus lib. 23. ſect. 23. Notaſque & Emend. in eum librum, num. X.

Pag. 164. *nota* XIV. *Adde:* Sic voce pariter compoſita *Hippocoum* veteres appellavere, *vinum* ſcilicet, ductore Feſto, *ex inſula Coo, nictum ab agro generoſo, cui nomen eſt Hippo.*

Pag. 165. *nota* XX. lentiſcus copioſa naſcitur. *Adde :* Quanquam Galliæ nomine Italiam Tranſpadanam intelligi Galliamque Togatam a Plinio ſimilius veri videtur, quod id ei admodum familiare eſt : ut lib. 17. ſect. 35. num. 25. & 26. Columellæ quoque, lib. 5. cap. 3. aliiſque paſſim ſcriptoribus. Hinc acer Gallicum in Tranſpadana Italia nuncupatum, lib. 16. ſect. 26.

Pag. 166. *nota* XXV. *Adde:* Unde vetus parœmia apud Zenobium, Cent. 5. adag. 96. Σχῖνον διατρώγειν. Εἰώθασι τὸν χῖνον τρώγειν οἱ καλλωπιζόμενοι, ἕνεκα τοῦ λευκοῦν τοὺς ὀδόντας, &c.

Pag. 167. *nota* 2. *Adde: Sed in quibuſdam locis recte valet.*

Pag. 168. *ſect.* 2. *nota* 1. *Adde:* Maro, Plinius, aliique, ab oliva, cujus propria orchitis, & radii, pauſiæque propria appellatio eſt, ad eorundem generum ſtirpem ſingula hæc nomina tranſtulere: nec oleam tamen illi, ut viſum eſt novitio ſcriptori, pro oliva dixere. Nam quis oleam non deſiderare raſtros cum audiat, de oliva id dici, niſi bardus, exiſtimet ?

Ibid. *ſect.* 2. *nota* 4. *Adde:* Sic proxime antea ſimili tralatione utitur, cum vindemiam olearum dixit. Nam proprie olivationem diceret. Feſtus: *Olivetam antiqui dicebant, cum olea colligebatur : ut meſſem, cum frumenta : vindemiam, cum uva : quod vocabulum potius frequentari debebat, quam nullum : cum ejus ſignificationis cauſam haberemus. Quamvis quidam olivitatem eam dicant.* At Columellæ, lib. 12. cap. 50. olivitas eſt tempeſtivitas ad oleam decerpendam. Sed lib. 1. cap. 1. *olivitas largiſſima* cum vindemia copulatur.

Pag. 174. *ſect.* 5. *nota* 5. *Adde: Sed & oleagineis coronis*, inquit Feſtus, *miniſtri triumphantium utebantur, quod Minerva Dea belli eſſe putabatur.* Quare Virgilius, qui ſe triumphorum Auguſti Cæſaris miniſtrum deligi & haberi ſtuduit, ita cecinit lib. 3. Georg. v. 21.

Ipſe caput tonſæ foliis ornatus olivæ
Dona feram.

Pag. 179. *nota* 35. *Adde :* Hoc Scribonius Largus, *picis florem* vocat, Compoſ. 40. *Picis flos*, inquit, *quod πιτέλαιον appellant :* Et mox : *Florem picis autem appello ; quod excipitur dum ea coquitur, lana ſuperpoſita ejus vapori.*

Ibid. *ſect.* 8. *nota* 5. *Adde:* Columella, lib. 1. cap. 6. *Parietes oblinuntur amurca ſubacto luto, cui pro paleis admixta ſunt arida oleaſtri, vel ſi ea non ſunt, oleæ folia. Deinde cum prædictum tectorium inaruit, rurſus amurca reſpergitur, qua ſiccata frumentum infertur. Ea res ab noxa curculionum, & ſimilium animalium, videtur conditas fruges defendere*, &c.

Pag. 187. *ſect.* 16. *nota* 2. Celſus fragilia appellat : *Adde*, lib. 2. cap. 24.

Pag. 188. *nota* 17. *Adde :* Celſus, lib. 2. cap. 24. *Pira quæ reponuntur, Tarentina, atque Signina.* Pomorum genera quælibet quæ reponuntur, Galli vocant, *Fruits de garde.*

Pag. 189. *nota* 12. *Adde:* Celſo, lib. 2. cap. 33. *Contrita pira, vel mala, præcipueque cydonia.*

Pag. 197. *nota* 10. *Adde :* Cave porro vel Scaligero credas, hunc locum ita corrumpenti : *Colitur ficus arbor in foro Romina, jam ſupra fulguribus ibi conditis : magiſque ob memoriam ejus .... quam tanquam in comitium ſponte tranſeviſſet, ab Accio Navio. Illico areſcit*, &c. Aut alteri ſcriptori novitio, ſic refingenti : *Colitur ficus arbor in foro ipſo Romina, tam ſacra quam fulguribus ibi conditis.* Neuter enim ut eum locum integritati ſuæ reſtitueret, mentemque

ſcriptoris aſſequeretur, codices conditivos conſuluit: ſed ingenii conjecturæ emendandique libidini plus æquo indulſit.

Ibid. *nota* 12. *Adde*: Niſi tamen M S S. exemplaria, quæ proxime laudavimus, & alia quæ Salmaſius vidit, ipſo prodente in Solin. pag. 1136. *ſacro* exhiberent, *ſacra* legi hoc loco, vel ex ipſa orationis ſtructura ac ſerie, præſtabilius videretur: cum & ipſa ficus, juxta quam & fulgura condita fuere, & ara impoſita, perinde ſacra idcirco, ac fotum ipſum exiſtimari merito poſſit.

Pag. 198. *nota* 16. *Adde:* Fuerit hæc ſane vulgi opinio: quam Plinius, veritatis ſedulus inveſtigator, oſorque fabularum, haud obſcure ſugillat, cum ait, juxta ficum Naviam miraculum lupæ pueros lactantis ex ære dicatum, tanquam in comitium, ubi Navia ficus fuit, Ruminalis a Cermalo ſponte tranſiſſet.

Ibid. *nota* 17. Vide Feſtum, verbo *Ficus: Lege*, Vide Feſtum, verbo *Navia: Ficus quoque in Comitio appellatur Navia ab Attio Navio augure. Nam cum Tarquinius Priſcus inſtitutas tribus a Romulo mutare vellet, deterreretur que ab Attio per augurium: ut eluderet ejus prudentiam, interrogavit eum, an fieri poſſet id quod animo propoſuiſſet ſuo: cui ille permittente augurio cum reſpondiſſet effici poſſe, juſſit rex cotem ac novaculam* &c. Et Tullium &c.

Ibid. *nota* 20. *Adde:* Vel denique quod in ſimulacrum ipſum incumberet.

Ibid. *nota* 21. *Adde:* Feſtus: *Curtius lacus appellatur a Curtio, qui ex eo loco in profundiſſimum ſe ob ſalutem populi Romani projecit hiatum.*

Pag. 201. CAP. XXIII. *Lege*, CAP. XXII.

Pag. 204. *nota* 25. *Adde*: De Prænestinis nucibus, egregius eſt hic Feſti ac Pauli locus: *Nuculas Præneſtinos appellabant: quod incluſi a Pœnis Caſilini famem nucibus ſuſtentarunt: vel quod in eorum regione plurima nux minuta naſcitur.* De Præneſtinis, qui cum paucis Romanorum obſeſſi ab Hannibale in Campania Caſilini fuere, famemque ſuſtentavere nucibus, vide Livium lib. XXIII.

Pag. 215. *ſect.* 38. *nota* 7. *Adde:* Unde vero Feſtus, Pauluſve, id hauſerit, quod refert, *Myrtea corona Papirius uſus eſt, quod Sardos in campis myrteis ſuperaſſet*, quive illi campi ſint myrtei, non liquet.

Ibid. *ſect.* 39. *nota* 1. *Adde:* Et Græcos ſolitos eſſe pro foribus laurum ſtatuere, auctor eſt Heſychius, in voce Κώμυθα. Κώμυθα, δάφνη, ἣν ἱστᾶσι περὶ τὰς πυλᾶν.

Pag. 238. *ſect.* 14. *nota* 1. *Adde:* Vide quæ dicturi ſumus in Notis & Emend. ad librum 17. num. XVIII.

Pag. 271. *ſect.* 57. *nota* 4. *Adde*: At lib. 17. ſect. 39. *Arboribus putatione levatis onere.*

Pag. 337. *nota* 61. *Adde*: Cum lib. 18. ſect. 21. *e modio*, ut ait ipſe, *in Byzacio Africæ campo, centeni quinquageni modii reddantur.*

Pag. 320. verſ. 18. alto elatoque concentu. *Lege*, graviore concentu: qui apertis deinde tibiis acutior fuit.

Pag. 321. *nota* XXVIII. *Adde:* Sic libro ſeq. ſect. 10. ambigere merito quis poſſit, annon conjunctim legi oporteat, *caſtanea juglandes?*

Pag. 414. *nota* 12. *Adde:* Simile miraculum iſtud eſt in quod egregie luſit Philippus epigrammate haud inficeto, lib. 1. Anthol. tit. 20.

Φοῖβον ἀγηναμένη ποτὲ Δάφνη, νῦν ἀνέτειλε
  Καίσαρος ἐκ βωμοῦ, κλῶνα μελαμπέταλον.
Ἐκ δὲ θεοῦ θεὸν εὗρεν ἀμείνονα. Ἀντιάδην γὰρ
  Ἐχθήρασα, φιλεῖ Ζῆνα τὸν Αἰνεάδην.
Ῥίζαν δ' οὐκ ἀπὸ γῆς μητρὸς βάλεν, ἀλλ' ἀπὸ πέτρης.
  Καίσαρι μὴ τίκτειν οὐδὲ λίθος δύναται.

Hoc eſt, interprete Grotio:

Cæſaris ex ara fundit ſua germina Daphne,
  Quam fruſtra Phœbi ſolicitarat amor:
Mutatus meliore Deo Deus: oderat olim

Latoïden: Latium nunc amat ecce Jovem.
Radicem non fundit humus, sed saxea moles:
Cæsaribus partum non negat ipse lapis.

Pag. 495. *nota* 31. Quare a lira. *lege*, Quasi a lira.

SVMMA PRIVILEGII
Christianissimi Regis.

CAutum est auctoritate Regis, ne quis in regno suo, aliisve locis suæ ditioni subjectis, intra viginti quinque annos proximos, CAII PLINII SECUNDI *Libros Naturalis Historiæ*, cum Interpretatione, Notis, & Emendationibus JOANNIS HARDUINI, Societatis JESU Presbyteri, absque FRANCISCI MUGUET, Regis & Illustrissimi Archiepiscopi Parisiensis Typographi permissu, imprimat aut divendat, a die publicationis horum exemplarium. Qui secus fecerit, multa indicta, prout amplius in diplomate Regio continetur, multabitur. Datum San-Germani, die decima Augusti, 1679. Sic signatum. De mandato Regis, JUNQUIERES.

Publicari liber cœptus est, die secunda Maii, 1685.

EGO JACOBUS PALLU, Societatis JESU in Provincia Franciæ Præpositus Provincialis, facultatem concedo, ut Commentarii P. JOANNIS HARDUINI in Caïj Plinii Naturalem Historiam typis mandentur. In cujus rei fidem has litteras manu mea subscriptas, & officii mei sigillo munitas dedi. Parisiis, die undecima Novembris, 1684.

JACOBUS PALLU.

calibrite
colorchecker CLASSIC
mm